Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu

Anotátorská příručka

Marie Mikulová
Allevtina Bémová
Jan Hajič
Eva Hajičová
Jiří Havelka
Veronika Kolářová
Lucie Kučová
Markéta Lopatková
Petr Pajas
Jarmila Panevová
Magda Razímová
Petr Sgall
Jan Štěpánek
Zdeňka Urešová
Kateřina Veselá
Zdeněk Žabokrtský

Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu: Anotátorská příručka

by Marie Mikulová, Allevtina Bémová, Jan Hajič, Eva Hajičová, Jiří Havelka, Veronika Kolářová, Lucie Kučová, Markéta Lopatková, Petr Pajas, Jarmila Panevová, Magda Razímová, Petr Sgall, Jan Štěpánek, Zdeňka Urešová, Kateřina Veselá a Zdeněk Žabokrtský

Obsah

Abstrakt xiv
Acknowledgement xv
Úvod xvi
1. Typografické konvence xvii
1. **Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině** 1
1.1. Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám 4
2. **Typy uzlů** 8
2.1. Technický kořen tektogramatického stromu 9
2.2. Atomické uzly 9
2.3. Kořeny souřadných struktur 10
2.4. Kořeny seznamových struktur 10
2.5. Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy 11
2.6. Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení 11
2.7. Komplexní uzly 12
2.8. Uzly kvazikomplexní 12
3. **Tektogramatické lema (t-lema)** 14
3.1. Morfologické lema (m-lema) 14
3.2. T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma 14
3.3. T-lema víceslovných lexikálních jednotek 17
3.3.1. Víceslovné t-lema 18
3.3.2. Víceslovné lexikální jednotky zachycené pomocí gramatémů 20
3.3.3. Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciálními funktory 20
3.3.4. Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciální strukturou 21
3.4. Zástupná t-lemata 21
3.5. T-lema podle typu uzlu 25
4. **Komplexní uzly a gramatémy** 28
4.1. Syntaktická a lexikální derivace 28
4.1.1. Typy syntaktické derivace 28
4.1.2. Typy lexikální derivace 30
4.1.3. Smíšený typ 31
4.2. Sémantické slovní druhy 33
4.2.1. Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním 34
4.2.2. Vnitřní struktura sémantických slovních druhů 35
4.2.2.1. Vnitřní struktura sémantických substantiv 35
4.2.2.2. Vnitřní struktura sémantických adjektiv 36
4.2.2.3. Vnitřní struktura sémantických adverbií 37
4.3. Atributy nadřazené gramatémům 38
4.3.1. Atribut `sempos` 39
4.4. Hodnoty gramatémů 39
4.5. Gramatémy 40
4.5.1. Gramatém čísla (`number`) 41
4.5.2. Gramatém rodu (`gender`) 42
4.5.3. Gramatém osoby (`person`) 43
4.5.4. Gramatém zdvořilosti (`politeness`) 44
4.5.5. Gramatém typu číslovky (`numertype`) 44
4.5.6. Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`) 45
4.5.7. Gramatém negace (`negation`) 47
4.5.8. Gramatém stupně (`degcmp`) 48
4.5.9. Gramatém slovesné modality (`verbmod`) 48
4.5.10. Gramatém deontické modality (`deontmod`) 49
4.5.11. Gramatém dispoziční modality (`dispmod`) 50
4.5.12. Gramatém vidu (`aspect`) 50
4.5.13. Gramatém času (`tense`) 51
4.5.14. Gramatém rezultativnosti (`resultative`) 51
4.5.15. Gramatém iterativnosti (`iterativeness`) 52

4.6. Podskupiny sémantických slovních druhů a jim přináležející gramatémy 52
4.6.1. Sémantická substantiva 52
4.6.1.1. Pojmenovací sémantická substantiva 53
4.6.1.2. Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací 55
4.6.1.3. Určitá pronominální sémantická substantiva osobní 56
4.6.1.4. Neurčitá pronominální sémantická substantiva 59
4.6.1.5. Určitá kvantifikační sémantická substantiva 62
4.6.2. Sémantická adjektiva 64
4.6.2.1. Pojmenovací sémantická adjektiva 64
4.6.2.2. Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací 66
4.6.2.3. Neurčitá pronominální sémantická adjektiva 66
4.6.2.4. Určitá kvantifikační sémantická adjektiva 67
4.6.2.5. Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva 69
4.6.2.6. Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná 71
4.6.3. Sémantická adverbia 72
4.6.3.1. Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat 73
4.6.3.2. Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat 73
4.6.3.3. Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat 73
4.6.3.4. Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat 74
4.6.3.5. Určitá pronominální sémantická adverbia 74
4.6.3.6. Neurčitá pronominální sémantická adverbia 76
4.6.4. Sémantická slovesa 78
4.6.4.1. Hodnoty gramatému slovesné modality 79
4.6.4.2. Hodnoty gramatému deontické modality 79
4.6.4.3. Hodnoty gramatému dispoziční modality 81
4.6.4.4. Hodnoty gramatému vidu 82
4.6.4.5. Hodnoty gramatému času 83
4.6.4.6. Hodnoty gramatému rezultativnosti 84
4.6.4.7. Hodnoty gramatému iterativnosti 84
4.7. Atribut `sentmod` 85
5. **Struktura reprezentace věty** 87
5.1. **Závislost** 87
5.1.1. Dvojí závislost 87
5.1.2. Nezávislostní hrany 88
5.1.3. Nejednoznačná závislost 89
5.2. **Valence** 89
5.2.1. Pojetí valence 90
5.2.1.1. Kritéria určování aktantů a volných doplnění 90
5.2.1.2. Kritéria určování obligatorních a neobligatorních doplnění 90
5.2.1.3. Struktura valenčního rámce 92
5.2.1.4. Kritéria určování aktantů (princip posouvání) 92
5.2.1.5. Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci 94
5.2.2. Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku 95
5.2.2.1. Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění 97
5.2.2.2. Valenční rámce frazémů a složených predikátů 98
5.2.2.3. Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci) 99
5.2.2.4. Valenční slovník 104
5.2.3. Valence jednotlivých sémantických slovních druhů 105
5.2.3.1. Valence sloves 105
5.2.3.2. Valence substantiv 123
5.2.3.3. Valence adjektiv 146
5.2.3.4. Valence adverbií 148
5.2.4. Zachycení valence v tektogramatických stromech 149

5.2.4.1. Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor 151
5.2.4.2. Reciprocita 156
5.2.4.3. Dílčí pravidla pro zachycení valence jednotlivých komplexních uzlů 170
5.3. **Hloubkový slovosled** 182
5.4. **Slovesné a neslovesné klauze** 182
5.4.1. Slovesné klauze 183
5.4.2. Neslovesné klauze 189
5.4.3. Spojování slovesných a neslovesných klauzí 194
5.5. **Závislé slovesné klauze** 200
5.5.1. Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru 202
5.5.1.1. Závislé infinitivní konstrukce 203
5.5.1.2. Závislé participiální konstrukce 208
5.5.1.3. Přechodníkové konstrukce 213
5.5.1.4. Konstrukce s adjektivy připojenými podřadicí spojkou 216
5.5.2. Obsahové vs. vztažné klauze 218
5.5.2.1. Závislé klauze připojené výrazem „co“ 219
5.5.3. Odkazovací slova 221
5.5.3.1. Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten“ 222
5.5.3.2. Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový“ 225
5.5.3.3. Korelativní dvojice se zájmennými příslovci místa 227
5.5.3.4. Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času 230
5.5.3.5. Korelativní dvojice s jinými zájmennými příslovci 234
5.5.4. Nepravé závislé klauze 236
5.5.4.1. Nepravé závislé klauze vztažné 236
5.5.4.2. Nepravé závislé klauze spojkové 242
5.6. **Souřadnost** 246
5.6.1. Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě 247
5.6.1.1. Společné rozvití souřadně spojených členů 249
5.6.1.2. Souřadnost členská, větná a smíšená 255
5.6.1.3. Funktory terminálních členů souřadné struktury 261
5.6.1.4. Vnořené souřadné struktury 264
5.6.2. Koordinace a apozice 268
5.6.2.1. Specifické konstrukce zachycené jako koordinační nebo apoziční struktura 269
5.6.3. Spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů 277
5.7. **Parenteze** 278
5.7.1. Parenteze aktuální 280
5.7.2. Parenteze kleslá 288
5.7.3. Zvláštní případy parenteze 289
5.7.3.1. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi 290
5.7.3.2. Komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno“ 292
5.8. **Frazémy** 293
5.8.1. Neslovesná frazeologická spojení 294
5.8.2. Slovesná frazeologická spojení 297
5.9. **Víceslovné predikáty** 301
5.9.1. Modální a fázové predikáty 302
5.9.1.1. Modální predikáty 302
5.9.1.2. Fázové predikáty 324
5.9.2. Kvazimodální a kvazifázové predikáty 325
5.9.2.1. Kvazimodální a kvazifázová slovesa 327
5.9.3. Složené predikáty 329
5.9.3.1. Vlastnosti slovesné a jmenné části složených predikátů 331
5.9.3.2. Základní pravidla anotace složených predikátů 333
5.9.3.3. Valenční rámce složených predikátů 334
5.9.3.4. Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě 344
5.9.4. Hraniční případy u víceslovných predikátů 357

5.10. **Doplněk (dvojí závislost)** ... 358
5.10.1. Doplněk vyjádřený jménem ... 360
5.10.1.1. Doplněk vyjádřený substantivem ... 360
5.10.1.2. Doplněk vyjádřený adjektivem ... 364
5.10.1.3. Doplněk vyjádřený číslovkou ... 366
5.10.2. Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem ... 367
5.10.2.1. Doplněk vyjádřený participiem ... 368
5.10.2.2. Doplněk vyjádřený přechodníkem ... 368
5.10.2.3. Doplněk vyjádřený infinitivem ... 371
5.10.3. Doplněk vyjádřený závislou klauzí ... 371
5.10.4. Vrstvení doplňků ... 372
5.11. **Nejednoznačné struktury** ... 373
5.11.1. Závislostní vztahy některých slovesných volných doplnění ... 373
5.11.1.1. Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami ... 374
5.11.1.2. Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených adverbii ... 377
5.11.1.3. Sémantický dosah doplnění s funktorem MOD a ATT ... 378
5.11.2. Dvojí funkce jednoho doplnění ... 378
5.11.3. Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění ... 381
5.11.3.1. Jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplnění ... 382
5.11.3.2. Dvě sesterská časová nebo místní doplnění ... 385
5.11.3.3. Víceznačné a složité případy ... 387
5.11.4. Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv) ... 389
5.11.4.1. Spojení jména obecného a jména vlastního ... 390
5.11.4.2. Ostatní substantivní skupiny ... 392
5.12. **Elipsy** ... 392
5.12.1. Elipsa řídícího členu ... 394
5.12.1.1. Elipsa řídícího slovesa ... 394
5.12.1.2. Elipsa řídícího substantiva ... 403
5.12.1.3. Elipsa řídící klauze ... 409
5.12.1.4. Elipsa řídícího členu při zachycování významové struktury některých konstrukcí ... 412
5.12.2. Elipsa závislého členu ... 412
5.12.2.1. Elipsa obligatorního doplnění ... 412
5.12.2.2. Elipsa neobligatorního doplnění ... 417
5.12.3. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení ... 417
5.12.3.1. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení ... 419
5.13. **Modalita a negace** ... 424
6. **Funktory a subfunktory** ... 426
6.1. **Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí** ... 430
6.1.1. PRED ... 430
6.1.2. DENOM ... 431
6.1.3. VOCAT ... 432
6.1.4. PARTL ... 434
6.1.5. PAR ... 436
6.2. **Funktory pro aktanty** ... 437
6.2.1. ACT ... 438
6.2.1.1. Hraniční případy u funktoru ACT ... 441
6.2.2. PAT ... 441
6.2.2.1. Hraniční případy u funktoru PAT ... 447
6.2.3. EFF ... 447
6.2.3.1. Hraniční případy u funktoru EFF ... 449
6.2.4. ADDR ... 450
6.2.4.1. Hraniční případy u funktoru ADDR ... 451
6.2.5. ORIG ... 452

6.2.5.1. Hraniční případy u funktoru ORIG ... 453
6.3. **Časové funktory** ... 453
6.3.1. TWHEN ... 454
6.3.1.1. Hraniční případy u funktoru TWHEN ... 457
6.3.2. TFHL ... 458
6.3.2.1. Hraniční případy u funktoru TFHL ... 460
6.3.3. TFRWH ... 460
6.3.3.1. Hraniční případy u funktoru TFRWH ... 461
6.3.4. THL ... 462
6.3.4.1. Hraniční případy u funktoru THL ... 464
6.3.5. THO ... 465
6.3.5.1. Hraniční případy u funktoru THO ... 466
6.3.6. TOWH ... 467
6.3.6.1. Hraniční případy u funktoru TOWH ... 468
6.3.7. TPAR ... 469
6.3.7.1. Hraniční případy u funktoru TPAR ... 470
6.3.8. TSIN ... 471
6.3.8.1. Hraniční případy u funktoru TSIN ... 473
6.3.9. TTILL ... 474
6.3.9.1. Hraniční případy u funktoru TTILL ... 475
6.4. **Funktory místa** ... 475
6.4.1. DIR1 ... 476
6.4.1.1. Hraniční případy u funktoru DIR1 ... 478
6.4.2. DIR2 ... 478
6.4.2.1. Hraniční případy u funktoru DIR2 ... 480
6.4.3. DIR3 ... 480
6.4.3.1. Hraniční případy u funktoru DIR3 ... 482
6.4.4. LOC ... 483
6.4.4.1. Hraniční případy u funktoru LOC ... 485
6.5. **Funktory pro implikační (kauzální) vztahy** ... 487
6.5.1. AIM ... 487
6.5.1.1. Hraniční případy u funktoru AIM ... 489
6.5.2. CAUS ... 489
6.5.2.1. Hraniční případy u funktoru CAUS ... 491
6.5.3. CNCS ... 492
6.5.3.1. Hraniční případy u funktoru CNCS ... 493
6.5.4. COND ... 494
6.5.4.1. Hraniční případy u funktoru COND ... 496
6.5.5. INTT ... 496
6.5.5.1. Hraniční případy u funktoru INTT ... 498
6.6. **Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant** ... 499
6.6.1. ACMP ... 500
6.6.1.1. Hraniční případy u funktoru ACMP ... 504
6.6.2. CPR ... 505
6.6.2.1. Hraniční případy u funktoru CPR ... 507
6.6.3. CRIT ... 507
6.6.3.1. Hraniční případy u funktoru CRIT ... 511
6.6.4. DIFF ... 511
6.6.4.1. Hraniční případy u funktoru DIFF ... 513
6.6.5. EXT ... 514
6.6.5.1. Hraniční případy u funktoru EXT ... 517
6.6.6. MANN ... 517
6.6.6.1. Hraniční případy u funktoru MANN ... 519
6.6.7. MEANS ... 520
6.6.7.1. Hraniční případy u funktoru MEANS ... 523
6.6.8. REG ... 523
6.6.8.1. Hraniční případy u funktoru REG ... 526

6.6.9. RESL 527
6.6.9.1. Hraniční případy u funktoru RESL 528
6.6.10. RESTR 528
6.6.10.1. Hraniční případy u funktoru RESTR 530
6.7. **Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy** 530
6.7.1. ATT 531
6.7.1.1. Hraniční případy u funktoru ATT 533
6.7.2. INTF 533
6.7.2.1. Hraniční případy u funktoru INTF 534
6.7.3. MOD 535
6.7.3.1. Hraniční případy u funktoru MOD 536
6.7.4. PREC 536
6.7.4.1. Hraniční případy u funktoru PREC 537
6.7.5. RHEM 538
6.7.5.1. Hraniční případy u funktoru RHEM 539
6.8. **Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy** 539
6.8.1. CPHR 539
6.8.1.1. Hraniční případy u funktoru CPHR 540
6.8.2. DPHR 540
6.8.2.1. Hraniční případy u funktoru DPHR 541
6.8.3. FPHR 541
6.8.3.1. Hraniční případy u funktoru FPHR 542
6.9. **Funktory pro specifická (nová) doplnění** 542
6.9.1. BEN 542
6.9.1.1. Hraniční případy u funktoru BEN 545
6.9.2. CONTRD 545
6.9.2.1. Hraniční případy u funktoru CONTRD 546
6.9.3. HER 547
6.9.3.1. Hraniční případy u funktoru HER 548
6.9.4. SUBS 549
6.9.4.1. Hraniční případy u funktoru SUBS 551
6.10. **Specifické substantivní funktory** 551
6.10.1. APP 551
6.10.1.1. Hraniční případy u funktoru APP 554
6.10.2. AUTH 555
6.10.2.1. Hraniční případy u funktoru AUTH 556
6.10.3. ID 557
6.10.3.1. Hraniční případy u funktoru ID 558
6.10.4. MAT 559
6.10.4.1. Hraniční případy u funktoru MAT 561
6.10.5. RSTR 561
6.10.5.1. Hraniční případy u funktoru RSTR 563
6.11. **Funktor pro doplněk (COMPL)** 564
6.11.1. Hraniční případy u funktoru COMPL 566
6.12. **Funktory pro významy souřadných spojení** 566
6.12.1. Funktory pro koordinaci 567
6.12.1.1. ADVS 567
6.12.1.2. CONFR 570
6.12.1.3. CONJ 572
6.12.1.4. CONTRA 574
6.12.1.5. CSQ 576
6.12.1.6. DISJ 579
6.12.1.7. GRAD 581
6.12.1.8. REAS 585
6.12.2. Funktor pro apozici (APPS) 586
6.12.2.1. Hraniční případy u funktoru APPS 589
6.12.3. Funktor pro matematické operace a intervaly (OPER) 590

6.12.3.1. Hraniční případy u funktoru OPER 592
6.12.4. Funktor pro modifikátory souřadného spojení (CM) 592
6.12.4.1. Hraniční případy u funktoru CM 593
6.13. **Přesnější specifikace významu funktoru** 593
6.13.1. Subfunktory 594
6.13.1.1. Subfunktory pro funktor ACMP 595
6.13.1.2. Subfunktory pro funktor BEN 596
6.13.1.3. Subfunktory pro funktor CPR 596
6.13.1.4. Subfunktory pro funktor DIR1 597
6.13.1.5. Subfunktory pro funktor DIR2 598
6.13.1.6. Subfunktory pro funktor DIR3 599
6.13.1.7. Subfunktory pro funktor EXT 601
6.13.1.8. Subfunktory pro funktor LOC 602
6.13.1.9. Subfunktory pro funktor TWHEN 605
6.13.2. Atribut pro význam „stavu“ 607
7. **Specifické syntaktické konstrukce** 609
7.1. **Rozhodování mezi substantivem a adjektivem** 609
7.1.1. Substantivizovaná adjektiva 609
7.1.2. Zájmena ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva 610
7.1.3. Číslovky ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva 623
7.2. **Konstrukce se slovesem „být“** 623
7.2.1. Typy konstrukcí se slovesem „být“ 623
7.2.1.1. „Být“ existenční 624
7.2.1.2. „Být“ zástupné 625
7.2.1.3. „Být“ sponové (verbonominální predikát) 627
7.2.1.4. „Být“ frazeologické (slovesný frazém) 630
7.2.1.5. „Být“ v jednočlenných konstrukcích 631
7.2.2. Poznámky k některým konstrukcím se slovesem „být“ 634
7.2.2.1. Verbonominální predikát vs. opisné pasivum 634
7.2.2.2. Konstrukce s infinitivem 638
7.2.2.3. Konstrukce s číslovkovými výrazy 642
7.2.2.4. Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka“ 644
7.3. **Přímá řeč** 651
7.3.1. Přímá řeč jako doplnění uvozovací klauze 653
7.3.1.1. Přímá řeč jako aktant slovesa 653
7.3.1.2. Přímá řeč jako doplnění substantiva 661
7.3.2. Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze 664
7.3.3. Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím 668
7.4. **Konstrukce s významem „srovnání“** 669
7.4.1. Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti) 670
7.4.1.1. Srovnání dvou dějů pomocí spojky „jako“ 672
7.4.2. Srovnání se spojkou „než“ (srovnání na bázi rozdílnosti) 687
7.4.2.1. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 688
7.4.2.2. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů se spojkou „než“ 699
7.4.2.3. Srovnání dvou dějů pomocí spojky „než“ 702
7.4.3. Srovnání vyjádřené adverbii, předložkami a jinými prostředky 717
7.5. **Specifické konstrukce s významem „diference“** 719
7.5.1. Konstrukce s výrazy „čím - tím“ 720
7.5.2. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“ 724
7.5.3. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“ 726
7.6. **Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“** 728
7.6.1. Význam „omezení“ 728
7.6.1.1. Konstrukce s významem omezení připojené pomocí předložek 730
7.6.1.2. Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů 738
7.6.1.3. Konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat“ 745
7.6.2. Význam „výjimečného slučování“ 748

7.7. **Konstrukce se závislou klauzí účinkovou** 755
7.8. **Identifikační výrazy** 759
7.8.1. Základní pravidla anotace identifikačních výrazů 760
7.8.1.1. Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídícím členem 762
7.8.1.2. Pravidla anotace ostatních identifikačních výrazů 767
7.8.1.3. Identifikační struktura 767
7.8.2. Vlastní jména a názvy 775
7.8.2.1. Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen 782
7.8.3. Výrazy užité metajazykově 792
7.9. **Cizojazyčné výrazy** 796
7.10. **Čísla a číslovky** 801
7.10.1. Funkce číslovek 801
7.10.1.1. Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR) 801
7.10.1.2. Číslovky s funkcí „kontejneru“ 808
7.10.1.3. Číslovky s funkcí „nálepky“ 810
7.10.1.4. Číslovky s adverbiálními významy 812
7.10.2. Další pravidla pro anotaci čísel a číslovek 813
7.10.2.1. Konkurence číslovky s funkcí přívlastku a číslovky s funkcí „kontejneru“ 813
7.10.2.2. Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno“ 814
7.10.2.3. Složené číslovkové výrazy 817
7.10.2.4. Desetinná čísla a zlomky 820
7.11. **Matematické operace a intervaly** 822
7.11.1. Matematické operace 822
7.11.2. Intervaly 825
7.11.2.1. Časové intervaly zachycené pomocí časových funktorů 825
7.11.2.2. Prostorové intervaly zachycené pomocí funktorů místa 828
7.11.2.3. Intervaly zachycené jako souřadná struktura 829
7.12. **Anotace strukturovaného textu** 836
7.12.1. Označení zákonů a vyhlášek 837
7.12.2. Adresy 841
7.12.3. Oznámení 849
7.12.4. Tabulky 853
7.12.5. Televizní programy 858
7.12.6. Formuláře 859
7.12.7. Seznamy 864
7.12.8. Bibliografické údaje 865
7.12.9. Záhlaví, názvy článků a rubrik 869
7.12.10. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech 877
7.12.11. Sportovní komentáře 880
7.12.11.1. Tabulky sportovních výsledků 880
7.12.11.2. Jiné složité konstrukce 884
7.13. **Negační a afirmační výrazy** 890
7.13.1. Negační a afirmační výrazy jako rematizátory 891
7.13.2. Negační a afirmační výrazy jako neslovesné klauze 897
7.13.3. Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu 899
7.13.4. Metajazykově užité negační a afirmační výrazy 903
7.14. **Výrazy „se“ a „si“** 904
7.15. **Zkratky** 907
7.16. **Souřadicí spojovací výrazy a operátory** 907
7.16.1. Souřadicí spojovací výrazy 907
7.16.1.1. Souřadicí spojky 909
7.16.1.2. Výrazy modifikující význam souřadicí spojky 911
7.16.2. Operátory 915
7.17. **Předložky a podřadicí spojky** 916

7.17.1. Sekundární předložky 917
7.17.2. Bližší specifikace předložek 919
7.17.3. Předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto“ 922
7.17.4. Spojky „než“ a „jako“ 923
7.17.5. Transpozice podřadicí spojky v částici 925
7.18. **Interpunkce** 925
7.19. **Části textu označené pomocí grafických symbolů** 929
7.19.1. Text v uvozovkách 929
7.19.1.1. Uvozovky označující přímou řeč a citaci 930
7.19.1.2. Uvozovky označující meta-užití 932
7.19.1.3. Uvozovky označující vlastní jméno nebo název 933
7.19.2. Text v závorkách a mezi pomlčkami 934
8. **Koreference** 935
8.1. **Zachycení koreference v tektogramatických stromech** 935
8.2. **Gramatická koreference** 937
8.2.1. Koreference zvratných zájmen 938
8.2.2. Koreference vztažných prostředků 945
8.2.2.1. Koreference v závislých vztažných klauzích 945
8.2.2.2. Koreference vztažného výrazu „což“ 950
8.2.3. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou 954
8.2.4. Kontrola 961
8.2.4.1. Pojetí kontroly 961
8.2.4.2. Typy sloves kontroly 976
8.2.4.3. Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací 978
8.2.4.4. Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly 981
8.2.4.5. Typ 2: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na nominalizaci slovesného predikátu kontroly 1005
8.2.4.6. Typ 3: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na slovesném predikátu kontroly 1012
8.2.4.7. Typ 4: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na nominalizaci slovesného predikátu kontroly 1023
8.2.5. Kvazikontrola 1034
8.2.6. Koreference v recipročních konstrukcích 1037
8.3. **Textová koreference** 1039
8.3.1. Typy textové koreference 1040
8.3.1.1. Explicitní koreferovaný člen 1040
8.3.1.2. Odkazování k segmentu 1046
8.3.1.3. Exofora 1047
8.3.2. Nezaznačení textové koreference 1047
8.4. **Přehled typů koreference se zřetelem k t-lematům koreferujících uzlů** 1048
8.5. **Pracovní přístupy k některým oblastem koreference** 1050
8.5.1. Udržování koreferenčních řetězců 1050
8.5.2. Prozatímní řešení některých konstrukcí 1050
8.5.2.1. Odkazování k doplnění s funktorem `ID` 1050
8.5.2.2. Odkazování u hypotaktické koordinace typu „tatínek s maminkou“ 1052
8.5.2.3. Nezaznačení textové koreference u zájmena „ten“ s platností substantiva 1054
9. **Aktuální členění** 1056
9.1. **Signalizace aktuálního členění** 1056
9.1.1. Povrchový slovosled 1056
9.1.2. Intonace 1057
9.1.2.1. Intonační centrum 1058
9.1.2.2. Kontrastivní přízvuk 1058
9.2. **Kontextová zapojenost** 1058
9.2.1. Kontext 1059
9.2.2. Výrazy z hlediska kontextové zapojenosti 1059

9.2.2.1. Nekontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `t` v atributu `tfa`) 1060
9.2.2.2. Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `c` v atributu `tfa`) 1060
9.2.2.3. Kontextově nezapojený výraz (hodnota `f` v atributu `tfa`) 1061
9.2.2.4. Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty 1061
9.3. **Výpovědní dynamičnost** 1064
9.3.1. Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě 1065
9.3.1.1. Vlastní ohnisko 1067
9.3.1.2. Kvaziohnisko 1068
9.3.2. Pořadí uzlů ve verbální skupině 1070
9.3.2.1. Pořadí kontextově nezapojených uzlů ve verbální skupině 1070
9.3.2.2. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině 1071
9.3.3. Pořadí uzlů v substantivní skupině 1072
9.3.4. Projektivita tektogramatického stromu 1073
9.3.4.1. Neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly 1074
9.3.4.2. Neprojektivita motivovaná prozodickými příčinami 1075
9.3.4.3. Neprojektivita motivovaná aktuálním členěním 1075
9.3.4.4. Nejasná motivace neprojektivity (konstrukce s víceslovnými predikáty) 1076
9.4. **Tendence v aktuálním členění (pomocné instrukce)** 1078
9.4.1. Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu 1078
9.4.2. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor) 1080
9.4.3. Aktuální členění a vztahy mezi klauzemi 1084
9.4.3.1. Aktuální členění první věty textu 1084
9.4.3.2. Aktuální členění souřadného spojení 1085
9.4.3.3. Aktuální členění závislých slovesných klauzí 1089
9.4.4. Aktuální členění otázky 1092
9.4.4.1. Aktuální členění otázky zjišťovací 1092
9.4.4.2. Aktuální členění otázky doplňovací 1096
9.4.4.3. Aktuální členění nepřímé otázky 1099
9.5. **Základ a ohnisko** 1100
9.5.1. Základ 1100
9.5.1.1. Kontrastivní základ 1101
9.5.2. Ohnisko 1101
9.6. **Rematizátory** 1101
9.6.1. Výrazy ve funkci rematizátorů 1102
9.6.1.1. Homonymie: rematizátor - adverbiální doplnění 1103
9.6.1.2. Homonymie: rematizátor - modální výrazy (`ATT` a `MOD`) 1105
9.6.1.3. Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadicí spojovací výraz 1105
9.6.2. Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1106
9.6.3. Kontextová zapojenost rematizátorů 1113
9.6.4. Specifické konstrukce s rematizátory 1117
9.6.4.1. Rematizátor v souřadném spojení 1118
9.6.4.2. Rematizátor v substantivní skupině 1118
10. **Formát dat** 1124
10.1. Formát dat PDT 2.0 1124
10.2. Uzel stromu a typy hodnot atributů 1124
10.3. Odkazy v PDT 2.0 1125
10.4. Atributy uzlů tektogramatického stromu 1125
10.5. Zápis valenčních rámců a jeho sémantika 1131
10.5.1. Zápis valenčních rámců 1131
10.5.2. Sémantika zápisu rámce 1135
10.5.3. Příklady realizací (realizations) 1135
10.5.4. Příklady rámců (frame) 1136

10.5.5. Zkrácené zápisy realizací 1137
Věcný rejstřík 1138
1. Funkční možnosti výrazových prostředků 1143
2. Souřadicí spojovací výrazy a operátory 1158
3. Sekundární předložky 1174
4. Neslovesná frazeologická spojení 1180
5. Slovesa a substantiva kontroly 1182
5.1. Slovesa kontroly 1182
5.2. Složené predikáty kontroly 1185
5.3. Substantiva kontroly 1188

Abstrakt

Tato technická zpráva je dokumentací k Pražskému závislostnímu korpusu verze 2.0 (PDT 2.0). Obsahuje podrobný komplexní popis dosavadních pravidel anotování českých vět na tektogramatické rovině, a to především po stránce lingvistické, ale i po stránce technické. Anotovaná data neodráží vždy přesně popisovaný stav pravidel anotace, proto je v technické zprávě zahrnut i co nejpřesnější popis anotovaných tektogramatických stromů v korpusu PDT 2.0.

Acknowledgement

Dokument vznikl za finanční podpory grantů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy: MSM0021620838, LC536, 1ET100300517, 1ET101120503, 1ET201120505; Grantové agentury České republiky: GA201/05/H014, GA405/05/0913 a Grantové agentury Univerzity Karlovy: UK350/2005, UK352/2005, UK375/2005.

Úvod

Tato příručka popisuje reprezentaci věty v Pražském závislostním korpusu (PDT) na tzv. tektogramatické rovině. Je určena zejména uživatelům PDT, a to jak těm, kteří se chtějí orientovat v námi použité reprezentaci z lingvistického hlediska, tak pro ty, kteří budou PDT dále automaticky zpracovávat, například statistickými nebo jinými metodami pro účely automatické syntaktické analýzy nebo syntézy.

Předchozí, nižší úrovně PDT se zabývaly:

- morfologickou anotací (lemata, tagy - hodnoty morfologických kategorií; uspořádání slov je lineární, bez struktury).

  Manuál pro morfologickou anotaci viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/manuals/cz/m-layer/.

- analytickou (povrchově syntaktickou) anotací (závislostní struktura, analytické funkce).

  Manuál pro analytickou rovinu viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/manuals/cz/a-layer/.

Tektogramatická anotace je anotací strukturní, závislostní, zachycuje tzv. hloubkovou, významovou strukturu věty. Na tektogramatické rovině má každá (správně tvořená) věta alespoň jeden zápis, který jednoznačně charakterizuje význam této věty, popřípadě jeden z jejích významů (je-li věta i z hlediska jejího širšího kontextu výjimečně víceznačná). Zápis na tektogramatické rovině obsahuje veškerou informaci, kterou stavba věty a její lexikální obsazení dává a která je nutná pro převod tohoto tektogramatického zápisu na zápis nižších rovin i pro její interpretaci ve smyslu intenzionální sémantiky.

Tektogramatický zápis věty tedy obsahuje kromě zachycení vlastní hloubkové struktury věty a funkcí jednotlivých členů této struktury i řadu dalších údajů, jako jsou různé druhy tzv. gramatémů, informace o gramatické a textové koreferenci a o aktuálním členění (včetně hloubkového slovosledu, tj. stupně výpovědní dynamičnosti).

Tektogramatická rovina vychází do značné míry z roviny analytické. Vzhledem k tomu, že se anotovala tatáž data, nebylo nutné ruční anotaci reprezentace věty na tektogramatické rovině vytvářet od začátku, nýbrž bylo možné z roviny analytické řadu věcí převzít, například téměř úplnou strukturu věty (alespoň pokud jde o autosémantické slovní jednotky) - analytická a tektogramatická rovina jsou založeny na stejné koncepci závislosti. Řadu dalších věcí bylo možné připravit automaticky ještě předtím, než byla ruční anotace zahájena, řada věcí byla naopak automaticky zpracována poté, co anotátoři svou práci dokončili. Pro tuto práci byly navrženy a implementovány různé automatické procedury. Tyto procedury však samy o sobě nedefinují výslednou reprezentaci, i když některé konstrukce jsou schopny do tektogramatické reprezentace převést velmi přesně. Rozhodující je definice tektogramatické roviny popsaná v tomto manuálu; výsledky automatických procedur jsou proto upravovány ručně anotátory. (Popisem fungování automatických procedur se tento manuál nezabývá.)

Anotovaná data PDT 2.0 neodráží vždy přesně (poslední) stav pravidel anotace na tektogramatické rovině. Proto má tato příručka dvojí účel: jednak shrnuje naši dosavadní představu o pravidlech pro anotaci českých vět na tektogramatické rovině (tj. jak by se měly nadále české texty anotovat) a jednak se snaží o co nejpřesnější popis anotovaných dat v korpusu PDT 2.0. Rozdíl mezi zde popsanými anotačními pravidly a skutečným stavem anotace je způsoben zejména tím, že právě až anotace prověřila adekvátnost na počátku daných pravidel, až anotace ukázala, které pravidlo bylo třeba zpřesnit, či nahradit jiným. Anotace též ukázala na problematické syntaktické konstrukce, které bylo třeba v jejím průběhu popsat a pro které bylo nutné vytvořit další pravidla. Nová pravidla anotace tak vznikala po celou dobu anotování a i v samotném závěru anotace docházelo k novým modifikacím pravidel. Zpětnou kontrolu dat podle výsledné závěrečné verze pravidel nebylo možné (z časových důvodů) provést ve všech oblastech anotace. Kontrolovala a opravovala se jen anotace jednotlivých dílčích jevů, byť těch podstatných a často se vyskytujících. V příručce vždy na případný rozdíl mezi popsanými pravidly a skutečným stavem anotací upozorňujeme.

Kapitoly v manuálu jsou rozčleněny analogicky podle způsobu reprezentace věty na tektogramatické rovině. Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině jsou popsány v první kapitole 1 – „***Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině***“, zde jsou také vysvětleny důležité termíny, které dále v příručce používáme. Následující kapitola 2 – „***Typy uzlů***“ třídí uzly tektogramatického stromu do různých typů. Atributy blíže specifikující lexikální jednotku (reprezentovanou uzlem) popisují další dvě kapitoly 3 – „***Tektogramatické lema (t-lema)***“ a 4 – „***Komplexní uzly a gramatémy***“. Následuje popis struktury věty, zejména popis zachycení vztahu závislosti mezi lexikálními jednotkami (5 – „***Struktura reprezentace věty***“). Anotace specifických syntaktických struktur je popsána v 7 – „***Specifické syntaktické konstrukce***“. Zvláštní kapitola je věnována funktorům a subfunktorům (6 – „***Funktory a subfunktory***“). Po jedné kapitole je věnováno také koreferenci (8 – „***Koreference***“) a aktuálnímu členění (9 – „***Aktuální členění***“). Poslední kapitola (10 – „***Formát dat***“) obsahuje některé informace o formátu anotovaných dat, které jsou z hlediska ruční anotace relevantní.

1. Typografické konvence

Příklady. V příručce je řada příkladů, které ilustrují popisovaný jev. Příklady mají ustálenou formu. Nezobrazují strukturu, ale pouze hodnoty atributů u uzlů reprezentujících jednotlivá slova vyjádřená i nevyjádřená v povrchové podobě věty.

Příkladové věty jsou vymyšlené a většinou jsou uvedeny bez kontextu. Naznačená anotace pak odpovídá anotaci této příkladové věty v nejobvyklejším kontextu.

Pozor! V příkladové větě je vždy zachycen jen ten úsek anotace, který má příklad ilustrovat (to například znamená, že pokud ilustrujeme zachycení nějakého vyjádřeného výrazu, nemusí být do příkladové věty doplněny všechny elidované výrazy).

Slova reprezentovaná jedním uzlem jsou v příkladové větě podtržena. Hodnota vybraného atributu náležející tomuto uzlu je uvedena v hranatých závorkách [ ] ve formě: název atributu=hodnota (je-li vybraných hodnot více, jsou zápisy uvnitř hranatých závorek odděleny středníkem). Je-li potřeba uvést v příkladové větě hodnoty náležející jen jednomu uzlu, je výčet hodnot v hranatých závorkách uveden za příkladovou větou. Je-li potřeba uvést hodnoty náležející více uzlům, následují výčty hodnot v hranatých závorkách hned za posledním podtrženým slovem, které je reprezentováno daným uzlem.

Výjimku představují hodnoty atributu `functor`. Je-li potřeba uvést funktory jednotlivých uzlů, uvádíme jejich hodnoty vždy hned za slovem (které je reprezentováno daným uzlem). Funktor není uváděn v hranatých závorkách, od slova je oddělen jen tečkou.

Příklady:

Upadl do nesnází.DIR3 *na dlouhou dobu.* [is_state=1]

Špičková cena.DENOM [is_member=1] *a*.CONJ *špičkový výkon*.DENOM [is_member=1]

V povrchové podobě věty nevyjádřená slova (reprezentovaná nově vytvořenými uzly) jsou v příkladech uváděny ve složených závorkách { }. Ve složených závorkách je vždy uvedeno t-lema nově vytvořeného uzlu, za kterým může, ale nemusí následovat zápis hodnot vybraných atributů.

Příklady:

{#PersPron.ACT} *Přijde.*

{#PersPron.ACT [tfa=t]} *Přijde.*

Je-li v příkladu třeba zdůraznit, že některá slova naopak nejsou v tektogramatickém stromě reprezentována samostatným uzlem, jsou tato slova uvedena ve špičatých závorkách < >.

Příklad:

Přijde jen.RHEM *<tehdy>, <když> mu ustoupíš*.TWHEN

Příkladové tektogramatické stromy. Pro řadu příkladových vět uvádíme v manuálu i příkladové tektogramatické stromy. V každém příkladovém tektogramatickém stromě je zachycena úplná anotace dané věty.

Pro tektogramatické stromy v PDT 2.0 byly zavedeny dvě šablony stylu zobrazení (viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/tools/tred/PML_mak.html). Příkladové stromy jsou v manuálu zobrazeny šablonou PML_T_Full s následujícím nastavením.

Uzly. Na řádcích pod uzlem stromu se hodnoty atributů (pokud jsou u daného uzlu vyplněné) zobrazují v tomto pořadí:

- **`t_lemma.sentmod` (`t_lemma` koreferovaného uzlu)**

  `tfa_functor.subfunctor.state_M_P`

  `nodetype` nebo **`gram/sempos`**

  `gram`

  person_name

  dsp_root.quot/type:`quot/type`

Hodnoty atributů jsou většinou uváděny přímo, bez názvu atributu. Názvy atributů jsou uváděny u některých gramatémů, je-li jejich hodnota víceznačná. Hodnota atributu `quot/type` je vždy uvedena ve formě název atributu:hodnota.

U komplexních uzlů (`nodetype=complex`) se neuvádí hodnota atributu `nodetype`, rovnou je uvedena hodnota atributu `gram/sempos`.

Zápis **state** je uveden, pokud v atributu `is_state` je vyplněna hodnota `1`.

Zápis **_M** je uveden, pokud v atributu `is_member` je vyplněna hodnota `1`.

Zápis **_P** je uveden, pokud v atributu `is_parenthesis` je vyplněna hodnota `1`.

Zápis **person_name** je uveden, pokud v atributu `is_person_name` je vyplněna hodnota `1`.

Zápis **dsp_root** je uveden, pokud v atributu `is_dsp_root` je vyplněna hodnota `1`.

Uzel reprezentující slovo vyjádřené v povrchové podobě věty se zobrazuje jako kolečko, nově vytvořený uzel pro výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty (`is_generated=1`) se zobrazuje jako čtvereček.

(I barevná výplň uzlu má význam: žluté uzly jsou uzly s hodnotou `f` v atributu `tfa`, zelené uzly mají v atributu `tfa` hodnotu `c`, nevybarvené (bílé) uzly mají v atributu `tfa` hodnotu `t`. Uzly, u kterých není hodnota atributu `tfa` vyplněna, jsou šedivé.)

Hrany. Hrany jsou zobrazeny jako rovné spojnice mezi uzly.

Hrana mezi technickým kořenem tektogramatického stromu a kořenem reprezentované věty a hrany mezi uzly s funktorem `PAR`, `PARTL`, `VOCAT`, `RHEM`, `CM`, `FPHR` a `PREC` a jejich rodiči (jedná se o hrany nereprezentující závislost; viz 5.1.2 – „Nezávislostní hrany“) jsou zobrazeny jako tenká přerušovaná čára.

Horní polovina hrany mezi kořenem souřadné struktury a terminálním členem souřadné struktury je zobrazena jako tenká šedivá čára, dolní polovina této hrany je zobrazena jako silná šedivá čára. Horní polovina hrany mezi kořenem souřadné struktury (který není přímým členem jiné souřadné struktury) a jeho rodičem je zobrazena jako silná šedivá čára, dolní polovina této hrany je zobrazena jako tenká šedivá čára. Hrana mezi kořenem souřadné struktury a kořenem společného rozvití je zobrazena jako tenká (modrá) čára. Hrana mezi kořenem souřadné struktury a přímým členem této struktury, kterým

je opět kořen souřadné struktury (při vnořených souřadných strukturách) je zobrazena jako tenká šedivá čára. (K souřadným strukturám viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“).

Odkazy. Atributy typu odkaz reprezentující zejména koreferenční vztahy se zobrazují jako šipky směřující od jednoho uzlu k druhému. Gramatický koreferenční vztah je zobrazen jako (oranžová) přerušovaná (čárkovaná) šipka směřující od koreferujícího uzlu k uzlu koreferovanému. Textový koreferenční vztah je zobrazen jako (modrá) tečkovaná šipka směřující od koreferujícího uzlu k uzlu koreferovanému. Nenachází-li se koreferovaný uzel v tomtéž tektogramatickém stromě jako uzel koreferující, je šipka krátká a ukazuje nalevo nebo napravo od uzlu, podle toho, zda koreferovaný uzel je v předcházejícím nebo následujícím tektogramatickém stromě, a vedle t-lematu uzlu je na stejném řádku uvedeno t-lema koreferovaného uzlu.

Pozor! Textové koreferenční vztahy přesahující hranice jednoho tektogramatického stromu nejsou v příkladových tektogramatických stromech vyznačeny.

Odkazování k segmentu (`coref_special=segm`) je zobrazeno jako krátká (červená) šipka směřující nalevo od uzlu. Exoforické odkazování (`coref_special=exoph`) je zobrazeno jako krátká (modrá) šipka směřující vzhůru od uzlu.

Druhá závislost u doplňku je reprezentována (zelenou) přerušovanou (čárka - tečka) šipkou směřující od uzlu s funktorem `COMPL` k uzlu reprezentujícímu řídící jméno.

Pozor! V příkladových tektogramatických stromech není (stejně jako v anotovaných stromech v PDT 2.0; k tomu viz 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“) zachycena valence všech substantiv, důsledně je zachycena pouze valence u substantiv verbálních!

Obrázek 1. Příkladový tektogramatický strom

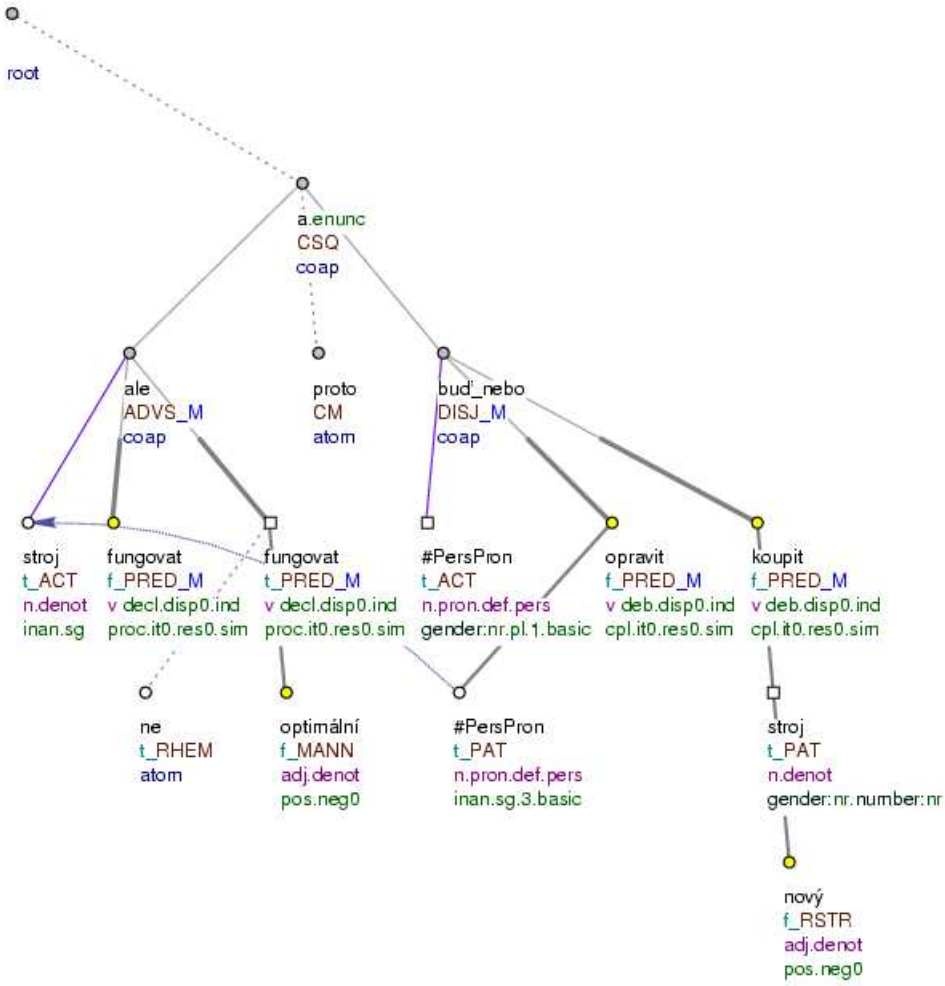

Stroj funguje, ale ne optimálně, a proto ho musíme buď opravit, nebo koupit nový.

Obrázek 2. Příkladový tektogramatický strom

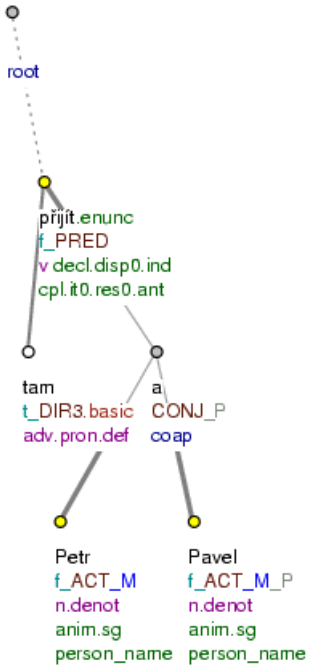

Přišel tam Petr (a Pavel).

Obrázek 3. Příkladový tektogramatický strom

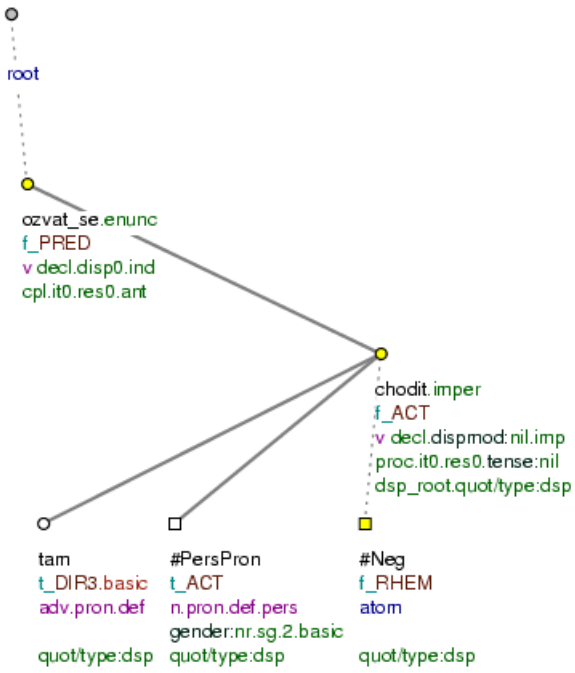

Ozvalo se: „Nechoď tam!“

Další typografické konvence. V textu jsou **tučným** písmem na začátku odstavců zvýrazněny dílčí nadpisy. *Kurzívou* jsou zvýrazněny termíny, které se na daném místě vymezují a *kurzívou* jsou též psány příklady.

Tři vykřičníky **!!!** na začátku odstavce označují odstavec, ve kterém jsou uvedeny poznámky týkající se odlišnosti anotovaných dat od popisovaných pravidel. Není-li tato poznámka v sekci uvedena, předpokládá se, že data odpovídají popsaným pravidlům.

Kapitola 1. Základní principy reprezentace věty na tektogramatické rovině

Přirozený jazyk tvoří mimořádně složitý systém, proto je vhodné rozložit jeho popis do několika rovin. Nejvyšší rovina jazykového popisu ve funkčně generativním popisu (FGP), který slouží jako teoretické východisko PDT, se nazývá tektogramatická rovina a slouží k zachycení významové struktury věty. Tektogramatická rovina v PDT přebírá základní myšlenky z FGP, v řadě jednotlivostí je však doplněna nebo upravena.

Tektogramatická rovina PDT se řídí následujícími principy:

- základní jednotkou anotace na tektogramatické rovině je věta jakožto základní prostředek pro vyjádření nějakého sdělení.
- pro každou správně utvořenou českou větu lze vytvořit její tektogramatickou reprezentaci - tektogramatickou stromovou strukturu (dále zjednodušeně tektogramatický strom).
- v případě víceznačnosti je teoreticky možné vytvořit více tektogramatických stromů pro jednu větu. V PDT je ale vytvořen pro jednu větu vždy právě jeden strom, který u víceznačných vět odpovídá zvolenému čtení.
- v případě synonymie může naopak různým větám odpovídat tentýž tektogramatický strom (musí jít ovšem o striktní synonymii, kdy pravdivostní podmínky obou vět jsou zcela totožné). Příkladem synonymních výrazů s identickou tektogramatickou reprezentací jsou spojení *otcův klobouk* a *klobouk otce*. Myšlenka synonymie byla v PDT (ve srovnání s návrhem ve FGD) realizovaná ve velmi omezeném rozsahu.

Tektogramatický strom (jakožto datová struktura) má tyto základní vlastnosti:

- *tektogramatický strom* je datová struktura, jejímž základem je kořenový strom (ve smyslu definice teorie grafů): skládá se z množiny uzlů a z množiny hran a jeden uzel je vyznačen jako kořen stromu.
- *uzel* tektogramatického stromu buď reprezentuje výraz obsažený v povrchové podobě věty, nebo může jít o „umělý“, nově vytvořený uzel, který je do tektogramatického stromu dodaný; tento uzel pak nemá v povrchové podobě věty svůj protějšek. Funkční slova užitá ve větě (například: podřadicí spojky, pomocná slovesa) vlastní uzly v tektogramatickém stromě zpravidla nemají (k tomu viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

  Každý uzel je sám o sobě komplexní, uvnitř strukturovaná jednotka. Lze ji chápat jako množinu atributů, přesněji řečeno jako množinu uspořádaných dvojic jméno atributu -- hodnota atributu. Přítomnost nebo nepřítomnost jednotlivých atributů v daném uzlu vyplývá z typu uzlu (viz 2 – „***Typy uzlů***“).

  obr. 1.1: Příkladem uzlů reprezentujících výrazy obsažené v povrchové podobě věty jsou uzly reprezentující výrazy: *starý*, *sultán*, *nový*, *sultán*, *vystřídali se*. Předložková skupina *na trůnu* je reprezentována jedním uzlem (předložka *na* není reprezentována samostatným uzlem). Z důvodu zachycení koordinačního spojení *starý sultán a nový sultán* je samostatným uzlem reprezentována spojka *a*. Příkladem dodaného, nově vytvořeného uzlu je uzel reprezentující patiens (`functor=PAT`) slovesa *vystřídat se* (nově vytvořený uzel je zobrazen jako čtvereček).

  Atributy uzlu můžeme třídit do několika skupin. Základními atributy uzlu tektogramatického stromu jsou tektogramatické lema, gramatémy a funktor. Tektogramatické lema zachycuje lexikální význam uzlu (viz 3 – „***Tektogramatické lema (t-lema)***“). Gramatémy odpovídají především významům

lexikálních a morfologických kategorií (viz 4 – „***Komplexní uzly a gramatémy***“). Funktory odpovídají druhům syntaktické závislosti mezi autosémantickými výrazy, syntaktickým funkcím (viz 6 – „***Funktory a subfunktory***“). U uzlů jsou dále uvedeny také hodnoty atributů, které podávají informaci o koreferenci (viz 8 – „***Koreference***“), aktuálním členění a hloubkovém slovosledu (viz 9 – „***Aktuální členění***“). Zbývající atributy se týkají speciálních vlastností struktury stromu a jinak nezachytitelných syntaktických a sémantických jevů.

Hodnoty atributů jsou různého typu (viz 10.2 – „Uzel stromu a typy hodnot atributů“). Hodnotou atributu je obvykle řetězec znaků; množina určitých řetězců pro daný atribut je většinou pevně daná. Zvláštním typem atributů jsou atributy typu odkaz. Pomocí atributů typu odkaz jsou v tektogramatickém stromě zachyceny vztahy (zejména koreferenční) mezi uzly (respektive mezi autosémantickými výrazy), které vedou „napříč“ stromem, nebo dokonce mezi stromy.

obr. 1.1: V příkladovém tektogramatickém stromě je zobrazen jeden atribut typu odkaz, reprezentující gramatický koreferenční vztah (reciprocitu) mezi patientem a aktorem predikátu *vystřídat se*. Zobrazen je jako zaoblená (červená) přerušovaná šipka.

Seznam všech atributů viz 10.4 – „Atributy uzlů tektogramatického stromu“.

- *hrany* tektogramatického stromu slouží k zachycení závislostních vztahů mezi uzly (respektive mezi autosémantickými výrazy). Ne každá hrana tektogramatického stromu však reprezentuje lingvistickou závislost (viz 5.1 – „**Závislost**“). Hrany nemají vlastní atributy; atributy logicky náležející hranám (například typ závislosti) jsou fyzicky reprezentovány pomocí atributů uzlů.

  obr. 1.1: Hrany jsou v příkladovém tektogramatickém stromě zachyceny jako rovné spojnice mezi uzly. Hrany reprezentující závislost jsou vyznačeny tučnou šedivou čárou. Více viz 5.1 – „**Závislost**“.

- uzly tektogramatického stromu jsou *lineárně uspořádané*, toto lineární uspořádání uzlů slouží k reprezentaci hloubkového slovosledu věty (viz 5.3 – „**Hloubkový slovosled**“).

Při popisu tektogramatických stromů používáme také následující pojmy (zde je vysvětlujeme pouze neformálně):

Technický kořen tektogramatického stromu. Kořenem stromu je uzel, který nemá žádnou lingvistickou interpretaci a slouží pouze k technickým účelům (například nese identifikátor věty). Má vždy jediného přímého potomka. Kořen stromu označujeme termínem *technický kořen tektogramatického stromu*. Hovoříme-li dále v textu o uzlech tektogramatického stromu, technický kořen tektogramatického stromu (pokud to není výslovně uvedeno) nebereme v úvahu.

obr. 1.1: Technickým kořenem tektogramatického stromu je nejvýše umístěný uzel, jediný přímý potomek je s tímto uzlem spojen tenkou tečkovanou hranou (u technického kořene tektogramatického stromu je zobrazena hodnota atributu `nodetype` (typ uzlu) `root`, v PDT je u tohoto uzlu též zobrazena hodnota atributu `id`, tj. identifikátor věty v korpusu).

Rodič uzlu. Uzel X je *rodičem uzlu* Y, pokud v tektogramatickém stromu vede stromová hrana od uzlu X k uzlu Y a uzel X je blíže technickému kořeni tektogramatického stromu (v zobrazení stromu je rodič umístěn výše).

obr. 1.1: Rodičem uzlu reprezentujícího výraz *(starý) sultán* je uzel reprezentující spojku *a*.

Přímý potomek uzlu. Uzel X je *přímým potomkem uzlu* Y, pokud je uzel Y rodičem uzlu X.

Protože tektogramatický strom je lineárně uspořádaný, hovoříme také o pravém nebo levém přímém potomku. *Pravý (levý) přímý potomek* uzlu M je takový přímý potomek uzlu M, který je v lineárním uspořádání tektogramatického stromu umístěn napravo (nalevo) od uzlu M.

obr. 1.1: Přímými potomky uzlu reprezentujícího sloveso *vystřídat se* jsou tři uzly: uzel reprezentující spojku *a*, nově vytvořený uzel pro patiens, a uzel reprezentující předložkovou skupinu *na trůnu*. Všechny přímé potomky uzlu reprezentujícího sloveso *vystřídat se* jsou levé.

Řídící/závislý uzel uzlu. Jsou-li uzly X a Y (respektive výrazy jimi reprezentované) ve vztahu závislosti, říkáme, že uzel X je *řídící uzel* (resp. *uzel závislý* na) uzlu Y. Řídící uzel nemusí být totožný s rodičem závislého uzlu (řídících uzlů jediného uzlu může být dokonce víc) a závislý uzel nemusí patřit mezi přímé potomky řídícího uzlu (viz i 5.1 – „**Závislost**"). (V technické dokumentaci k PDT se pro tento typ uzlu používá i označení „efektivní rodič" a „efektivní potomek/syn").

obr. 1.1: Řídícím uzlem uzlu reprezentujícího výraz *starý* je uzel reprezentující výraz *sultán* (který je zároveň jeho rodičem). Řídícím uzlem uzlu reprezentujícího výraz *sultán* je uzel reprezentující sloveso *vystřídat se* (který však není jeho rodičem).

Sestra uzlu. Uzel X je *sestrou uzlu* Y (jiného než X), pokud mají společného rodiče.

Protože tektogramatický strom je lineárně uspořádaný, hovoříme také o pravé nebo levé sestře. *Pravá (levá) sestra* uzlu M je taková sestra uzlu M, která je v lineárním uspořádání tektogramatického stromu umístěna napravo (nalevo) od uzlu M.

obr. 1.1: Sestrou uzlu reprezentujícího spojku *a* je nově vytvořený uzel reprezentující patiens slovesa *vystřídat se* a uzel reprezentující předložkovou skupinu *na trůnu*. Všechny sestry uzlu reprezentujícího spojku *a* jsou pravé sestry.

Cesta od uzlu M. Pro pravidla anotace aktuálního členění definujeme také pojem pravé (levé) cesty od uzlu M a pojem nejpravější (nejlevější) cesty od uzlu M.

Pravá (levá) cesta od uzlu M je taková cesta v tektogramatickém stromě, která vede od uzlu M směrem k listu a končí v uzlu, který nemá pravého (levého) přímého potomka. Uzel M není uzlem této cesty.

Nejpravější (nejlevější) cesta od uzlu M je taková pravá (levá) cesta v tektogramatickém stromě, kde pro všechny uzly na této cestě platí, že nemají žádnou pravou (levou) sestru.

obr. 1.1: Od uzlu reprezentujícího řídící predikát *vystřídat se* nevede žádná pravá cesta. Na nejlevější cestě od uzlu reprezentujícího řídící predikát *vystřídat se* leží uzly reprezentující výrazy *a*, *sultán* a *starý*.

Podstrom tektogramatického stromu. *Podstrom tektogramatického stromu* je spojitý podgraf tektogramatického stromu (podmnožina jeho uzlů a hran s vyznačeným kořenem).

Kořen podstromu. *Kořenem podstromu* je uzel podstromu, jehož rodič (pokud existuje) není součástí tohoto podstromu.

Výraz. Lingvisticky relevantní část věty označujeme termínem *výraz*. (Za výraz považujeme i celou větu.)

Kořen výrazu. *Kořen výrazu* je zkrácené označení pro kořen podstromu reprezentujícího daný výraz.

Kořenem věty je kořen podstromu odpovídajícího celé větě, tzn. (jediný) přímý potomek technického kořene tektogramatického stromu.

Efektivní kořen výrazu. *Efektivním kořenem výrazu* rozumíme uzel, který v daném tektogramatickém stromě buď nemá řídící uzel, nebo jehož řídící uzel není součástí podstromu reprezentujícího daný výraz. Efektivní kořen výrazu může být s kořenem výrazu totožný; zejména v případě souřadných struktur se však kořen výrazu, který je pro každý výraz jeden, od efektivních kořenů, kterých může být pro jeden výraz více, odlišuje.

obr. 1.1: Kořenem reprezentované příkladové věty uzel reprezentující sloveso *vystřídat se*. Tento uzel je zároveň též efektivním kořenem této věty. Koordinační spojení *starý sultán a nový sultán* je reprezentováno podstromem tektogramatického stromu, kořenem tohoto podstromu (kořenem tohoto koordinačního spojení) je uzel reprezentující spojku *a*, efektivními kořeny jsou oba uzly reprezentující substantivum *sultán*.

Obrázek 1.1. Tektogramatický strom

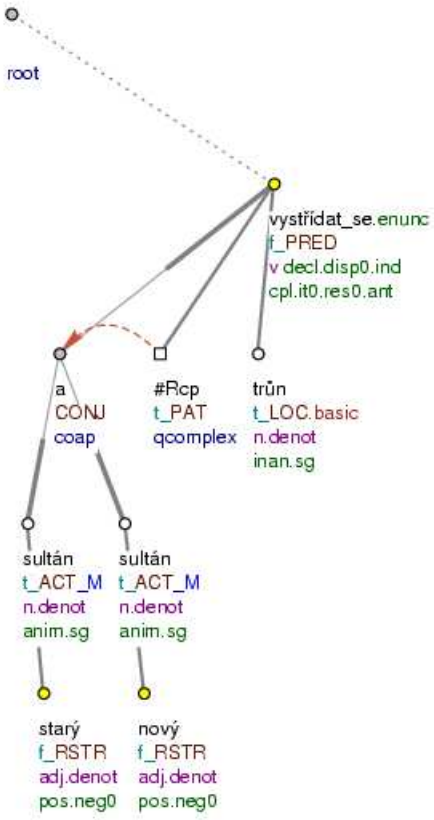

Starý sultán a nový sultán se vystřídali na trůnu.

1.1. Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám

Zatímco na morfologické rovině jsou každému slovu věty přiřazeny jeho lema a tag a na analytické rovině každému slovu věty odpovídá uzel v analytickém stromě s příslušnou analytickou funkcí, tektogramatická rovina už tento těsný vztah k povrchovému zápisu věty nemá.

Vztah mezi uzly tektogramatické a analytické roviny (který je obecně typu M:N (včetně 0:N a M:0)), je zachycen atributem `atree.rf` u technického kořene tektogramatického stromu a atributem `a` (jehož hodnotou je struktura atributů `lex.rf` a `a/aux.rf`) u ostatních uzlů.

Atribut `atree.rf`. Atribut `atree.rf` odkazuje triviálním způsobem z technického kořene tektogramatického stromu na technický kořen odpovídajícího analytického stromu. Obsahuje identifikátor technického kořene odpovídajícího analytického stromu (viz 1.1 – „Hodnoty atributu `atree.rf`“).

Tabulka 1.1. Hodnoty atributu `atree.rf`

PML odkaz	identifikátor technického kořene odpovídajícího analytického stromu

Atributy `a/lex.rf` a `a/aux.rf`. Atribut `a/lex.rf` obsahuje identifikátor uzlu analytické roviny, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část). Atribut `a/aux.rf` obsahuje seznam identifikátorů všech uzlů analytické roviny, které nějakým způsobem ovlivňují hodnotu funktoru, subfunktoru nebo gramatémů (jedná se zpravidla o analytické uzly repre-

zentující funkční slova: předložky, spojky, pomocná slovesa, odkazovací slova). Viz 1.2 – „Hodnoty atributu `a/lex.rf`“ a 1.3 – „Hodnoty atributu `a/aux.rf`“.

Tabulka 1.2. Hodnoty atributu `a/lex.rf`

PML odkaz	identifikátor uzlu analytického stromu, ze kterého tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část)

Tabulka 1.3. Hodnoty atributu `a/aux.rf`

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů analytického stromu, které nějakým způsobem ovlivňují hodnotu funktoru, subfunktoru nebo gramatémů daného tektogramatického uzlu

Pro hodnoty těchto atributů platí následující pravidla:

a. Pokud tektogramatický uzel nemá žádný protějšek na analytické rovině, jsou oba atributy u tohoto uzlu prázdné.

   Příklad:

   - *Dovolil mu odejít.* {`#Cor.ACT`}

     Do tektogramatického stromu je na pozici aktora (subjektu) infinitivu doplněn nový uzel s t-lematem `#Cor` a s funktorem `ACT`, který neodpovídá žádnému uzlu na analytické rovině. Atributy `a/lex.rf` i `a/aux.rf` jsou u tohoto uzlu prázdné.

b. Pokud tektogramatický uzel (jiný než nově vytvořený uzel s t-lematy `#Forn`, `#Idph`, `#EmpVerb` a `#EmpNoun`) odpovídá právě jednomu analytickému uzlu, pak je v atributu `a/lex.rf` obsažen odkaz na tento uzel a atribut `a/aux.rf` je prázdný.

   Příklad:

   - *Premiér zahájil schůzi.*

     Každé ze tří slov této věty je v analytickém i tektogramatickém stromu reprezentováno jedním uzlem. V atributu `a/lex.rf` je u tektogramatického uzlu uveden identifikátor odpovídajícího analytického uzlu. Atribut `a/aux.rf` je (u všech uzlů) prázdný.

c. Pokud daný tektogramatický uzel (jiný než nově vytvořený uzel s t-lematy `#Forn`, `#Idph`, `#EmpVerb` a `#EmpNoun`) odpovídá více analytickým uzlům, pak je v atributu `a/lex.rf` obsažen odkaz na ten analytický uzel, ze kterého daný tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam (případně jeho největší část), a atribut `a/aux.rf` obsahuje seznam odkazů na zbývající analytické uzly, zpravidla nesoucí funkční slova (předložky, podřadicí spojky, pomocná slovesa atd.).

   Příklad:

   - *Odešli s tím, že už by nemuseli nikdy přijít.*

     V tektogramatickém stromě reprezentujícím tuto větu odpovídá jeden tektogramatický uzel s t-lematem *přijít* šesti analytickým uzlům (*s*, *tím*, *že*, *by*, *nemuseli*, *přijít*). V atributu `a/lex.rf` je u tektogramatického uzlu uveden identifikátor analytického uzlu s lematem *přijít*. Atribut `a/aux.rf` obsahuje seznam identifikátorů zbývajících analytických uzlů: odkazovací slovo (předložková skupina) a podřadicí spojka mají vliv na funktor tektogramatického uzlu, pomocný kondicionálový tvar slovesa *být* a modální sloveso mají vliv na hodnoty gramatémů.

d. Nově vytvořené uzly s t-lematy `#EmpVerb` a `#EmpNoun` mají vždy prázdný atribut `a/lex.rf`, protože plnovýznamové slovo, které zastupují, nebylo v povrchové podobě věty vyjádřeno. Pokud nebylo v povrchové podobě věty vyjádřeno ani žádné funkční slovo, je atribut `a/aux.rf` také prázdný, jinak obsahuje seznam odkazů na funkční slova (například na pomocná slovesa ve složené slovesné formě s nevyjádřeným plnovýznamovým slovesem).

   Příklad:

   - {`#EmpVerb.COND`} *Pokud ano, dejte nám vědět.*

     Do tektogramatického stromu je na pozici predikátu závislé klauze doplněn nový uzel s t-lematem `#EmpVerb` a s funktorem `COND`, který neodpovídá žádnému uzlu pro plnovýznamové slovo v analytickém stromě. Hodnota funktoru je však ovlivněna podřadicí spojkou *pokud*. Atribut `a/lex.rf` je proto u tektogramatického uzlu prázdný, v atributu `a/aux.rf` je uveden identifikátor analytického uzlu pro spojku *pokud*.

e. Nově vytvořené uzly s t-lematy `#Idph` a `#Forn`, které slouží k seskupení částí identifikačních a cizojazyčných výrazů do jednoho seznamu (`nodetype=list`), mají vždy prázdný atribut `a/lex.rf`. Pokud je cizojazyčný nebo identifikační výraz na analytické rovině syntakticky spojen s jedním nebo více funkčními slovy, pak jsou odkazy na tato funkční slova obsaženy v atributu `a/aux.rf`.

   Příklad:

   - {`#Forn.DIR3`} *Pojede na Pikes Peak.*

     Do tektogramatického stromu je z důvodu zachycení cizojazyčného výrazu doplněn nový uzel s t-lematem `#Forn` a funktorem `DIR3`, který neodpovídá (ani nemůže) žádnému uzlu pro plnovýznamové slovo v analytickém stromu. Hodnota funktoru je však ovlivněna předložkou *na*. Atribut `a/lex.rf` je proto u tektogramatického uzlu prázdný, v atributu `a/aux.rf` je uveden identifikátor analytického uzlu pro předložku *na*.

Pozor! Jednotce nižší roviny nemusí na rovině tektogramatické odpovídat žádný uzel. Takto ignorovány jsou nejrůznější grafické symboly a zvratné *se* jako součást reflexivního pasiva a konstrukcí s dispoziční modalitou.

Kopírované uzly. Do skupiny b), nebo c) patří i kopírované uzly. Jedná se o uzly reprezentující jednotky, které se na tektogramatické rovině vyskytují několikrát, ale v povrchové podobě věty jsou vyjádřeny jen jednou, protože jejich další výskyty jsou elidovány. V atributu `a/lex.rf` a `a/aux.rf` u kopírovaných uzlů jsou uvedeny identifikátory těch analytických uzlů pro slova vyjádřená v povrchové podobě věty, která jsou pro daný kopírovaný uzel relevantní, ovlivňují jeho t-lema, funktor a další atributy. Srovnej:

- *Řešení je rozděleno na dvě části. První* {*část*.`PAT`} *se bude realizovat na našem pracovišti.*

  Předložková skupina *na části* (v první větě) je v tektogramatickém stromu reprezentována jedním uzlem: v atributu `a/lex.rf` je uveden identifikátor analytického uzlu pro substantivum *část*, v atributu `a/aux.rf` je uveden identifikátor analytického uzlu pro předložku *na*. Do tektogramatického stromu druhé věty je na pozici elidovaného patientu zkopírován tektogramatický uzel z první věty reprezentující předložkovou skupina *na části*. V atributu `a/lex.rf` bude u tohoto zkopírovaného uzlu uveden opět identifikátor analytického uzlu pro substantivum *část*, atribut `a/aux.rf` však bude prázdný, předložka *na* nemá žádný vliv na funktor zkopírovaného uzlu.

Více k elipsám viz 5.12 – „**Elipsy**“.

Uzel s t-lematem `#PersPron`. Do skupiny a), b), nebo c) patří i uzly s t-lematem `#PersPron`. Uzel s t-lematem `#PersPron` nemusí odpovídat žádnému analytickému uzlu, pak je zachycen podle pravidel v a). Srovnej:

- {#PersPron.ACT} *Přišel.*

  Uzel s t-lematem #PersPron neodpovídá žádnému analytickému uzlu. Atributy a/lex.rf a a/aux.rf jsou u tohoto uzlu prázdné.

Podle pravidel v b), nebo c) je uzel s t-lematem #PersPron zachycen v případech, kdy reprezentuje v povrchové podobě věty vyjádřené osobní nebo zvratné zájmeno. V atributu a/lex.rf je uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího zájmeno. V atributu a/aux.rf jsou uvedeny identifikátory uzlů případných funkčních slov. Srovnej:

- *On přišel.*

  Vyjádřené osobní zájmeno *on* je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem s t-lematem #PersPron. V atributu a/lex.rf bude u tohoto uzlu uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího zájmeno *on*. Atribut a/aux.rf bude prázdný.

- *Přišel pro něj.*

  Předložková skupina *pro něj* je v tektogramatickém stromě reprezentována uzlem s t-lematem #PersPron. V atributu a/lex.rf bude u tohoto uzlu uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího zájmeno *něj*. V atributu a/aux.rf bude uveden identifikátor analytického uzlu pro předložku *pro*.

Uzel s t-lematem #Rcp. Do skupiny a), b) nebo c) patří i uzly s t-lematy #Rcp. Uzel s t-lematem #Rcp nemusí odpovídat žádnému analytickému uzlu, pak je zachycen podle pravidel v a). Srovnej:

- {#Rcp.ADDR} *Státy spolu obchodují.*

  Reciprocita vyjádřená v této větě je v tektogramatickém stromě zachycena nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Rcp.Uzel s t-lematem #Rcp neodpovídá žádnému analytickému uzlu. Atributy a/lex.rf a a/aux.rf jsou u tohoto uzlu prázdné.

Podle pravidel v b), nebo c) je zachycen v případech, kdy je v povrchové podobě věty vyjádřen nějaký formální ukazatel reciprocity. V atributu a/lex.rf je uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího reciproční zájmeno *se*. V atributu a/aux.rf je případně uveden identifikátor analytického uzlu pro případnou předložku. Srovnej:

- *Pavel a Martin se potkali.* {#Rcp.PAT}

  Reciprocita vyjádřená v této větě je v tektogramatickém stromě zachycena nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Rcp. V atributu a/lex.rf bude u tohoto uzlu uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího výraz *se*. Atribut a/aux.rf bude prázdný.

- *Martin a Radek se mezi sebou domluvili.* {#Rcp.ADDR}

  Reciprocita vyjádřená v této větě je v tektogramatickém stromě zachycena nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Rcp. V atributu a/lex.rf bude u tohoto uzlu uveden identifikátor analytického uzlu reprezentujícího výraz *se*. V atributu a/aux.rf bude uveden identifikátor analytického uzlu pro předložku *mezi*.

Více k reciprocitě viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

!!! Odkazy na předložky a podřadicí spojky včetně odkazovacích slov by v datech měly být v pořádku; bylo provedeno mnoho testů, které správnost těchto odkazů kontrolovaly. Nezkontrolovány zůstaly však zejména odkazy na pomocná a modální slovesa. Též hodnoty atributu a/aux.rf jsou u zkopírovaných uzlů zkontrolovány jen částečně. Všechny hodnoty beze změny (a předpokládáme, že je to tak správně) zůstaly zachovány u zkopírovaných uzlů, které mají řídící uzel se stejným t-lematem jako kopírovaný uzel. Zároveň se testovalo, že žádný zkopírovaný uzel nemá v atributu a/aux.rf odkaz na víc než jednu spojku nebo předložku.

Kapitola 2. Typy uzlů

Uzly tektogramatického stromu jsou rozděleny do osmi skupin; tyto skupiny nazýváme typy uzlů. Typy uzlů jsou vymezeny buď na základě tektogramatického lematu uzlu (dále t-lematu, viz 3 – „***Tektogramatické lema (t-lema)***“), nebo na základě jeho funktoru, popřípadě jak podle t-lematu, tak podle funktoru.

Pro každý typ uzlu platí v zásadě stejná pravidla o jeho přímých potomcích.

Rozlišují se následující typy uzlů:

- technický kořen tektogramatického stromu (viz 2.1 – „Technický kořen tektogramatického stromu“),
- uzly atomické (viz 2.2 – „Atomické uzly“),
- kořeny souřadných struktur (viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“),
- kořeny seznamových struktur (viz 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“),
- uzly reprezentující cizojazyčné výrazy (viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“),
- uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení (viz 2.6 – „Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení“),
- komplexní uzly (viz 2.7 – „Komplexní uzly“),
- uzly kvazikomplexní (viz 2.8 – „Uzly kvazikomplexní“).

Informace o typu uzlu je zachycena hodnotou atributu `nodetype`. Atribut `nodetype` nabývá osmi hodnot a přináleží každému uzlu tektogramatického stromu. Hodnoty atributu nodetype jsou uvedeny v 2.1 – „Hodnoty atributu `nodetype`“.

Tabulka 2.1. Hodnoty atributu `nodetype`

`root`	technický kořen tektogramatického stromu
`atom`	atomický uzel
`coap`	kořen souřadné struktury
`list`	kořen seznamové struktury
`fphr`	uzel reprezentující cizojazyčný výraz
`dphr`	uzel reprezentující závislou část frazeologického spojení
`complex`	komplexní uzel
`qcomplex`	kvazikomplexní uzel

Hierarchie typů uzlů tektogramatického stromu. Hierarchii typů uzlů tektogramatického stromu znázorňuje schéma obr. 2.1. Zkratky uvedené na druhé úrovni jsou hodnotami atributu `nodetype`. Komplexní uzly jsou jako jediný typ uzlů dále děleny, a to do čtyř sémantických slovních druhů (sémantických substantiv, sémantických adjektiv, sémantických adverbií a sémantických sloves). Všechny sémantické slovní druhy kromě sémantických sloves jsou dále vnitřně strukturovány. Vnitřní struktura těchto sémantických slovních druhů je popsána v 4.2.1 – „Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním“, kde je také znázorněna schématy obr. 4.2, obr. 4.3 a obr. 4.4.

Obrázek 2.1. Hierarchie typů uzlů tektogramatického stromu

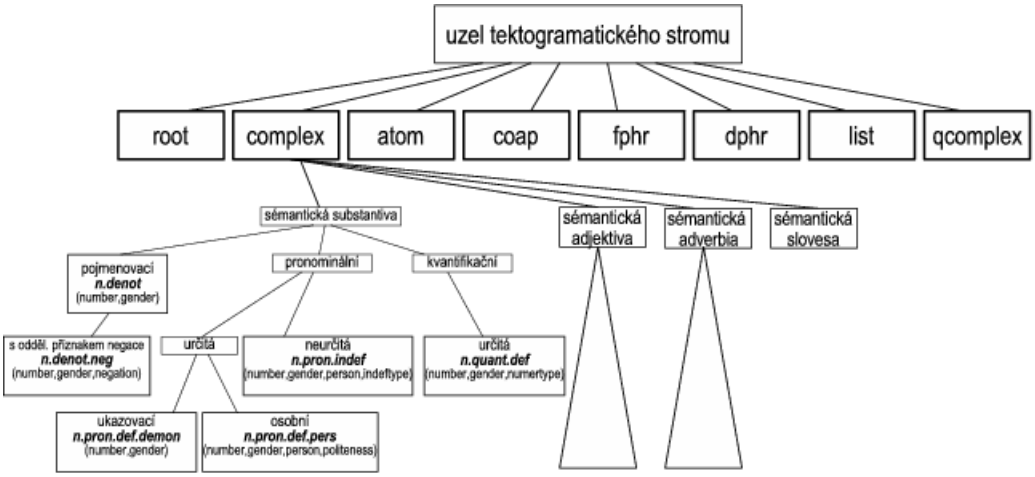

2.1. Technický kořen tektogramatického stromu

`nodetype` = `root`

Kořenem tektogramatického stromu je umělý uzel se speciálně definovanými hodnotami atributů, obsahuje především identifikaci věty v korpusu, viz 10.1 – „Atributy technického kořene tektogramatického stromu“). Kořen tektogramatického stromu označujeme termínem technický kořen tektogramatického stromu. V atributu `nodetype` má vždy hodnotu `root`.

Technickému kořenu tektogramatického stromu nenáleží atribut `functor` ani atribut `t_lemma`.

Technický kořen tektogramatického stromu má vždy právě jednoho přímého potomka, kterým je buď kořen souřadné struktury (viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“), nebo efektivní kořen nějaké nezávislé slovesné nebo neslovesné klauze (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“), tj. uzel s funktorem `PRED`, `DENOM`, `VOCAT`, `PARTL`, `PAR`; viz 6.1 – „**Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí**“).

2.2. Atomické uzly

`nodetype` = `atom`

Atomické uzly jsou ohodnoceny jedním z funktorů: `ATT`, `CM`, `INTF`, `MOD`, `PARTL`, `PREC`, `RHEM` (viz 6.7 – „**Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy**“ a 6.12.4 – „Funktor pro modifikátory souřadného spojení (`CM`)“).

Jako t-lemata atomických uzlů vystupují výrazy vyjadřující postoj mluvčího (zpravidla funktor `ATT`), výrazy s významem intenzifikace (jednoho členu výpovědi nebo výpovědi celé, funktor `INTF`) nebo modální charakteristiky děje (funktor `MOD`), dále slova signalizující návaznost na předchozí kontext (funktor `PREC`), rematizátory (funktor `RHEM`, syntaktická negace reprezentována uzlem se zástupným t-lematem `#Neg`, viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“) a modifikátory souřadných spojení (zpravidla adverbia a částice, funktor `CM`).

Atomickým uzlům náleží t-lema, funktor a další atributy. Atomickým uzlům nenáležejí gramatémy.

Atomické uzly zpravidla nemají žádné potomky.

2.3. Kořeny souřadných struktur

`nodetype` = `coap`

Kořeny souřadných struktur mají jeden z funktorů: `CONJ`, `ADVS`, `CSQ`, `DISJ`, `GRAD`, `REAS`, `CONFR`, `CONTRA`, `OPER` a `APPS` (viz 6.12 – „**Funktory pro významy souřadných spojení**“).

T-lematy těchto uzlů mohou být koordinační a apoziční spojky (například: *a*, *ale*, *kdežto*), zástupná t-lemata pro interpunkční znaménka (například: `#Comma`, `#Dash`, `#Colon`, `#Separ`, viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“) nebo operátory matematických operací a intervalů (například: +, *krát*, *od_ do*).

Uzlům tohoto typu náleží t-lema, jeden z uvedených funktorů a další atributy. Kořenům souřadných struktur nenáležejí gramatémy.

Na kořenu souřadné struktury mohou bezprostředně viset:

- uzly reprezentující terminální členy souřadné struktury (tj. skutečné členy souřadného spojení; v atributu `nodetype` mají zpravidla hodnotu `complex`),
- kořen (vnořené) souřadné struktury (`nodetype` = `coap`),
- uzly, které současně rozvíjejí všechny členy této souřadné struktury (tj. společná rozvití souřadně spojených členů; v atributu `nodetype` mají zpravidla hodnotu `complex` nebo `qcomplex`),
- uzly pro rematizátory společného rozvití (`functor` = `RHEM`, `nodetype` = `atom`),
- uzly, které rozvíjejí samotný kořen této souřadné struktury (jde o modifikátory spojovacího výrazu s funktorem `CM`; `nodetype` = `atom`).

K pravidlům anotace souřadných struktur viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

2.4. Kořeny seznamových struktur

`nodetype` = `list`

Kořeny seznamových struktur jsou uzly s t-lematy `#Idph` a `#Forn`.

Funkcí těchto uzlů je shromáždit několik uzlů do seznamu. Kořeny seznamových uzlů nemají protějšek v povrchové podobě věty, jde vždy o nově vytvořené uzly, kterým je přidělen funktor vyjadřující funkci závislých uzlů seznamu (chápaných jako celek) ve struktuře věty.

Uzel s t-lematem `#Idph` vystupuje jako kořen struktury, která plní funkci názvu (knihy, skladby apod.). Více viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

Uzel s t-lematem `#Forn` shromažďuje do seznamu členy cizojazyčného výrazu. Uzly reprezentující členy cizojazyčného výrazu vystupují jako sesterské uzly s funktorem `FPHR` (`nodetype=fphr`; viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“) a jejich pořadí odpovídá pořadí v povrchovém slovosledu (více viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“). Uzly s t-lematem `#Forn` se tím liší od uzlů s t-lematem `#Idph`, jejichž závislé uzly zpravidla vytvářejí stromovou strukturu.

Kořeny seznamových struktur jsou charakterizovány t-lematem, funktorem a dalšími atributy. Kořenům seznamových struktur nenáležejí gramatémy.

Pod kořeny seznamových struktur mohou viset uzly dvojího typu:

- *prvky seznamu*:
  - pod uzlem s t-lematem `#Forn`:

    - uzly s funktorem FPHR (nodetype=fphr), které již nemají žádné potomky.
  - pod uzlem s t-lematem #Idph:
    - podstrom reprezentující název (identifikační výraz), jehož efektivní kořeny mají funktor ID.
- *rozvití seznamu*: všechny ostatní uzly, které nevyhovují prvkům seznamu (v atributu nodetype mají zpravidla hodnotu complex),

  Na rozdíl od společných rozvití souřadných struktur ovšem nerozvíjejí každý prvek seznamu, ale seznam jako celek.

2.5. Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy

nodetype = fphr

Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy jsou uzly s funktory FPHR (viz 6.8.3 – „FPHR“).

Každý člen cizojazyčného výrazu (tím se rozumí rovněž pomlčky, apostrofy, čárky apod.) je reprezentován uzlem. T-lematem těchto uzlů s funktorem FPHR jsou slovní formy vystupující v povrchové podobě věty. Členy cizího výrazu nesené uzly s funktorem FPHR jsou jako sesterské uzly shromážděny pod uzlem s t-lematem #Forn (nodetype=list; viz 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“) a jejich pořadí odpovídá povrchovému slovosledu. Cizojazyčný výraz plní ve struktuře věty jedinou funkci, která je zachycena funktorem u kořene seznamové struktury s t-lematem #Forn.

Uzlům tohoto typu náleží t-lema, funktor a další atributy. Uzlům reprezentujícím cizojazyčné výrazy nenáležejí gramatémy.

Uzly tohoto typu nemají žádné potomky.

K anotaci cizojazyčných výrazů viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“.

2.6. Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení

nodetype = dphr

Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení jsou uzly s funktorem DPHR (viz 6.8.2 – „DPHR“).

T-lematem uzlu s funktorem DPHR je závislá část frazeologického spojení, tedy forma slova, která s t-lematem řídícího uzlu vytváří jednu lexikální jednotku, jejíž význam bývá přenesený a zpravidla nevyplývá z významů jednotlivých členů. V případě, že má frazém více závislých částí, vystupují v t-lematu uzlu s funktorem DPHR všechny tyto formy spojené podtržítkem v pořadí, v jakém se vyskytovaly v povrchové podobě věty (viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).

Uzly tohoto typu jsou charakterizovány t-lematem, funktorem a dalšími atributy. Uzlům reprezentujícím závislé části frazeologických spojení nenáležejí gramatémy.

Uzly tohoto typu zpravidla nemají žádné potomky; výjimky viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“.

K anotaci frazeologických spojení viz 5.8 – „**Frazémy**“.

Podobnou povahu jako uzly s funktorem DPHR mají také uzly s funktorem CPHR (viz 6.8.1 – „CPHR“). Také tyto uzly vytvářejí se svým řídícím uzlem jednu lexikální jednotku, její sémantika je však nesena

především uzlem s funktorem CPHR, t-lema řídícího uzlu bývá sémanticky chudé. Spojení uzlu s funktorem CPHR s řídícím uzlem bývá volnější než v případě uzlu s funktorem DPHR a je nutné, aby morfologické kategorie uzlu s funktorem CPHR byly zachyceny pomocí gramatémů. Uzly s funktorem CPHR jsou tedy řazeny mezi uzly komplexní, jimž gramatémy náležejí.

2.7. Komplexní uzly

nodetype = complex

Komplexní uzly jsou uzly reprezentující autosémantická slova (substantiva, adjektiva, slovesa, adverbia, také číslovky a zájmena). Autosémantická slova vyjadřují morfologické kategorie (na rozdíl od synsémantik, která jsou reprezentována uzly jiných typů). K tektogramatické reprezentaci autosémantických slov je vedle t-lematu a funktoru zapotřebí také gramatémů (jakožto tektogramatických korelátů morfologických kategorií, viz zvl. 4.5 – „Gramatémy“), popřípadě dalších atributů. Tím, že komplexním uzlům náležejí gramatémy, se tyto uzly odlišují od všech ostatních typů uzlů.

T-lematem komplexních uzlů, které reprezentují slovo přítomné v povrchové podobě věty, je zpravidla lexikální hodnota daného slova (reprezentovaná jako řetězec grafémů základní formy slova). Výjimkou jsou komplexní uzly reprezentující osobní nebo posesivní zájmena: jejich t-lematem je zástupné t-lema #PersPron (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Mezi komplexní uzly jsou dále řazeny nově vytvořené uzly, které jsou kopiemi uzlů reprezentujících povrchově vyjádřená slova (t-lema zkopírovaného uzlu se neliší od t-lemat uzlů nesoucích povrchově realizovaná slova), a nově vytvořené uzly se zástupným t-lematem #PersPron a se zástupným t-lematem #EmpNoun.

Nově vytvořený uzel s t-lematem #PersPron (t-lema nově vytvořeného uzlu a uzlu reprezentujícího povrchově přítomné zájmeno se neliší) vystupuje v pozici povrchově nerealizovaného (elidovaného) osobního zájmena (zpravidla plnícího funkci aktantu). Hodnotami gramatémů tohoto nově vytvořeného uzlu zachycujeme některé (z hlediska tektogramatické roviny relevantní) kategorie, které byly v povrchové podobě věty vyjádřeny slovesem, které však na tektogramatické rovině u slovesa zaznamenány nejsou (došlo by tak ke ztrátě této informace; jde hlavně o informaci o čísle a rodu).

Nově vytvořený uzel s t-lematem #EmpNoun vystupuje jako řídící uzel uzlu nesoucího nesubstantivizované adjektivum. V gramatémech tohoto nově vytvořeného uzlu je zachycena informace o některých kategoriích závislého adjektiva (jde o číslo a rod, viz 4.6.1.2 – „Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací“). Nově vytvořené uzly s jiným zástupným t-lematem než s t-lematy #PersPron nebo #EmpNoun patří mezi uzly kvazikomplexní (viz 2.8 – „Uzly kvazikomplexní“).

Komplexní uzly jsou rozřazeny do čtyř základních skupin, tzv. sémantických slovních druhů, které jsou dále vnitřně strukturovány (viz 4.2 – „Sémantické slovní druhy“). Přináležitost komplexního uzlu k sémantickému slovnímu druhu je zaznamenána v atributu sempos (viz 4.3 – „Atributy nadřazené gramatémům“). Z příslušnosti uzlu k sémantickému slovnímu druhu vyplývá, které gramatémy jsou pro daný uzel relevantní (tj. hodnotou atributu sempos je jednoznačně vymezena množina gramatémů náležejících danému uzlu).

Komplexní uzel může být rozvíjen jak jiným komplexním uzlem, tak všemi ostatními typy uzlů s výjimkou technického kořene stromu (viz 2.1 – „Technický kořen tektogramatického stromu“) a uzlů s funktorem FPHR (viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“). Pořadí uzlů závisejících na komplexním uzlu se řídí pravidly pro hloubkový slovosled (viz 9.3 – „**Výpovědní dynamičnost**“).

2.8. Uzly kvazikomplexní

nodetype = qcomplex

Kvazikomplexní uzly jsou specifickým typem uzlů, které v tektogramatickém stromu vystupují ve stejných pozicích (se stejnými funktory) jako uzly komplexní, k jejich popisu ovšem není potřeba

gramatémů: tyto uzly nereprezentují lexikální jednotku vyjadřující morfologické kategorie. Jde buď o nově vytvořené uzly vystupující v pozicích uzlů nesoucích valenční a nevalenční doplnění, aktanty nebo jiná doplnění, nebo o uzly reprezentující povrchově přítomná interpunkční znaménka a jiné nealfanumerické symboly. Jak nově vytvořeným uzlům, tak uzlům reprezentujícím povrchově přítomné symboly náležejí zástupná t-lemata. T-lematem tohoto typu uzlů tedy může být:

- některé z t-lemat zastupujících valenční nebo nevalenční doplnění: `#AsMuch`, `#Cor`, `#EmpVerb`, `#Equal`, `#Gen`, `#Oblfm`, `#QCor`, `#Rcp`, `#Some`, `#Total`, `#Unsp` (uzly s těmito t-lematy jsou vždy uzly kvazikomplexní),
- některé z t-lemat odpovídajících nealfanumerickým symbolům: `#Amp`, `#Ast`, nebo `#Percnt` (uzly s těmito t-lematy jsou rovněž vždy kvazikomplexními uzly),
- anebo některé z t-lemat reprezentujících interpunkční znaménka: `#Bracket`, `#Comma`, `#Colon`, `#Dash`, `#Period`, `#Period3` nebo `#Slash`. Uzly s těmito t-lematy jsou kvazikomplexními uzly pouze v případě, že mají jiný funktor než funktor charakterizující kořeny souřadných struktur (tj. například mají-li funktor `PRED`; jinak jsou chápány jako kořeny souřadných struktur, viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“).

K charakteristice vyjmenovaných t-lemat viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“.

Kvazikomplexní uzly jsou dostatečně popsány t-lematem a funktorem a dalšími atributy, gramatémy této skupině nenáležejí.

Kapitola 3. Tektogramatické lema (t-lema)

Tektogramatické lema, dále *t-lema* je jedním z atributů uzlu tektogramatického stromu (atribut `t_lemma`). Hodnotou atributu `t_lemma` je buď lexikální hodnota uzlu (reprezentovaná jako řetězec grafémů základní slovní formy), nebo hodnota „umělá“ (tzv. zástupné t-lema, viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Podle t-lematu je v zásadě možné rozlišit dva druhy uzlů:

- uzly reprezentující slova přítomná v povrchové podobě věty, jejichž t-lema má zpravidla podobu řetězce grafémů odpovídajícího základní formě daného slova, a nově vytvořené uzly, které jsou kopií uzlu reprezentujícího slovo přítomné v povrchové podobě věty (t-lemata zkopírovaných uzlů se tedy od t-lemat uzlů reprezentujících slova přítomná v povrchové podobě věty neliší a nebudou dále zvlášť probírána: platí pro ně závěry o t-lematech uzlů reprezentujících povrchově přítomná slova),
- nově vytvořené uzly se zástupnými t-lematy.

(Případy, které se z tohoto hrubého rozlišení vyjímají, jsou popsány dále.)

3.1. Morfologické lema (m-lema)

Při popisu t-lemat uzlů tektogramatického stromu je užitečné pracovat také s pojmem lematu morfologického, i když tento pojem s tektogramatickou rovinou nesouvisí.

Jako *morfologické lema* (*m-lema*) chápeme základní slovní formu (například nominativ sg. pro substantiva, infinitiv pro slovesa), která je danému slovnímu tvaru přiřazena na morfologické rovině.

Skutečná lemata na morfologické rovině, která jsou výstupem morfologického analyzátoru, mohou kromě tohoto základního tvaru obsahovat za speciálním znakem ještě technické přípony popisující sémantické nebo slovotvorné rysy slova (například: „vazba-2_^(spojení)“, „protiprávnost_^(*3ý)“). Tyto přípony zde zanedbáváme, v uvedených příkladech tedy považujeme za m-lema „vazba“ a „protiprávnost“.

3.2. T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma

U uzlů reprezentujících slova, která vystupují v povrchové podobě věty, se t-lema většinou shoduje s odpovídajícím m-lematem.

Pro některá slova však bylo na tektogramatické rovině zvoleno zvláštní t-lema, které protějšek mezi m-lematy nemá (tzv. zástupné t-lema - viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“; viz položky a), b) a j) v seznamu), nebo takové t-lema, které odpovídá m-lematu jiného slova (viz položky c) až i) v seznamu), nebo t-lema složené, které odpovídá dvěma (několika) m-lematům (viz položku k) v seznamu). V některých případech odpovídá t-lema přímo formě daného slova, která vystupuje v povrchové podobě věty (viz položku l) v seznamu). Kořeny souřadných struktur mají tzv. reprezentativní t-lema (viz položku m) v seznamu).

Jde o následující případy:

a. osobní zájmena (včetně reflexivního *si* a *se*) jsou v tektogramatických stromech reprezentována uzlem s jediným zástupným t-lematem `#PersPron` (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

   Příklady:

- *tobě* je reprezentováno uzlem s t-lematem `#PersPron`;
- *oni* → `#PersPron`;
- *sobě* → `#PersPron`.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

b. posesivní zájmena (včetně reflexivního *svůj*) jsou reprezentována uzlem rovněž se zástupným t-lematem `#PersPron` (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Příklady:

- *náš* je reprezentováno uzlem s t-lematem `#PersPron`;
- *její* → `#PersPron`;
- *svoje* → `#PersPron`.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

c. posesivní adjektiva jsou reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího substantiva.

Příklady:

- *matčin* je reprezentováno t-lematem *matka*;
- *Pavlova* → *Pavel*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“.

d. krátký tvar adjektiva je reprezentován tvarem dlouhým.

Příklady:

- *zklamán* reprezentováno uzlem s t-lematem *zklamaný*;
- *spokojena* → *spokojený*;
- *ochoten* → *ochotný*.

Pozor! Trpné participium je reprezentováno infinitivem; například *pozván* je reprezentováno uzlem s t-lematem *pozvat*.

e. deadjektivní adverbia jsou reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího adjektiva.

Příklad:

- *pěkně* je reprezentováno uzlem s t-lematem *pěkný*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“.

f. adverbia se směrovým významem jsou reprezentována uzlem, jehož t-lematem je adverbium s významem místním.

Příklady:

- *tudy* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tady*;
- *sem* → *tady*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.3 – „Sémantická adverbia“.

g. adverbia s různými časovými významy jsou reprezentována uzlem, jehož t-lematem je adverbium s časovým významem odpovídajícím na otázku „kdy“.

Příklady:

- *doteď* je reprezentováno uzlem s t-lematem *teď*;
- *doposud* → *teď*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.3 – „Sémantická adverbia“.

h. jednotlivé typy číslovek jsou reprezentovány uzlem s t-lematem odpovídající číslovky základní.

Příklady:

- *trojí* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tři*;
- *třetina* → *tři*;
- *kolikátý* → *kolik*;
- *pětkrát* → *pět*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“, 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

i. jednotlivé typy zájmen, zájmenných adverbií a zájmenných číslovek jsou reprezentovány uzlem s t-lematem odpovídajícím vztažné podobě daného zájmena, adverbia nebo číslovky.

Příklady:

- *někdo* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdo*;
- *nic* → *co*;
- *všechen* → *co*;
- *žádný* → *který*.

Viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ a 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“, 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“, 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“ a 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

j. interpunkční znaménka a jiné nealfanumerické symboly jsou (podobně jako osobní a posesivní zájmena) reprezentovány uzly se zástupnými t-lematy. Viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“.

Příklady:

- interpunkční čárka je reprezentována uzlem s t-lematem `#Comma`;
- pomlčka → `#Colon`.

k. slova, která jsou sémanticky úzce spjata a mají tak dohromady jediný lexikální význam, jsou v některých případech v tektogramatických stromech reprezentována jediným uzlem, jehož t-lema je složeno z jednotlivých slov, která se na daném lexikálním významu podílejí. Hovoříme o víceslovném t-lematu; podrobněji viz 3.3 – „T-lema víceslovných lexikálních jednotek“.

Příklady:

- *smát se* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *smát_se*;
- *a nebo* → *a_nebo*.
- *van Beethoven* → *van_Beethoven*.

l. ustrnulé určité slovesné tvary, ustrnulé přechodníky a ustrnulé infinitivy (plnící funkce adverbiální, nikoli funkce charakteristické pro slovesa) jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzlem, jehož t-lematem je forma těchto slov vystupující v povrchové podobě věty (například *myslím, soudě* apod.). Uzlem s t-lematem odpovídajícím slovní formě jsou rovněž reprezentována cizí slova s funktorem `FPHR`.

Viz i 5.5.1 – „Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru“ a 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“.

m. různé varianty souřadicích spojovacích výrazů a operátorů jsou reprezentovány uzlem (`nodetype=coap`) s tzv. reprezentativním t-lematem, které odpovídá m-lematu jedné vybrané varianty. Reprezentativní t-lema může být i víceslovné (viz položka k v tomto seznamu) a 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).

Příklady:

- *buď* - *nebo* i *buďto* - *nebo* je reprezentováno jediným uzlem s reprezentativním t-lematem *buď_nebo*;
- *od* - *přes* - *do* i *od* - *přes* - *po* i *od* - *přes* - *k* → *od_přes_do*.

Viz i 7.16 – „**Souřadicí spojovací výrazy a operátory**“.

K t-lematům popsaným v bodech b), c), e) až i) jsme dospěli na základě sledování derivačních procesů. Deriváty jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzly s t-lematem slova, od něhož byly odvozeny. K jednotlivým typům derivací, vztahujícím se k vyjmenovaným případům, viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“.

Nově vytvořené uzly mohou mít t-lema zástupné, tato t-lemata s m-lematy nijak nekorespondují; viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“. U zkopírovaných uzlů se podoba t-lematu řídí stejnými pravidly jako podoba t-lemat uzlů reprezentujících povrchově přítomná slova.

3.3. T-lema víceslovných lexikálních jednotek

Některá slova nevystupují jako samostatné lexikální jednotky (zpravidla jde o slova významově chudá), ale jsou úzce spjata s jiným slovem: z hlediska lexikálního významu tak jde v podstatě o jednotku jedinou. Spojení dvou (popřípadě více) slov, která mají dohromady jediný lexikální význam, nazýváme *víceslovnými lexikálními jednotkami*.

Víceslovné lexikální jednotky jsou v tektogramatických stromech zachyceny několika způsoby:

- víceslovná jednotka je reprezentována jediným uzlem a všechny její části jsou součástí t-lematu (hovoříme o víceslovném t-lematu; viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“),
- víceslovná jednotka je reprezentována jediným uzlem, jehož t-lema odpovídá jedné z částí této jednotky. Informace o ostatních částech jednotky je zachycena pomocí gramatémů (3.3.2 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené pomocí gramatémů“),
- víceslovná lexikální jednotka je reprezentována několika uzly (podle konvencí reprezentace na tektogramatické rovině) a skutečnost, že vytvářejí jedinou jednotku, je vyjádřena pomocí speciálních funktorů (3.3.3 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciálními funktory“),

- víceslovná lexikální jednotka je reprezentována několika uzly (podle konvencí reprezentace na tektogramatické rovině) a jejich sémantická sounáležitost je vyjádřena speciální strukturou (3.3.4 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciální strukturou“).

!!! Zatím nezachycené víceslovné lexikální jednotky. Některé typy víceslovných lexikálních jednotek na tektogramatické rovině prozatím zachycovány nejsou. Jedná se zejména:

- o určité typy spojení modálního slovesa s infinitivem (modální predikáty).

  Například: *nemůže nepřijít*; viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“.

- o spojení fázových sloves s plnovýznamovými slovesy (fázové predikáty).

  Například: *začne plakat*. Viz 5.9.1.2 – „Fázové predikáty“.

- o spojení kvazimodálních a kvazifázových sloves s plnovýznamovými slovesy (kvazimodální predikáty).

  Například: *má plán odejít*. Viz 5.9.2 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“.

- o skloňované názvy (oproti názvům neskloňovaným - viz 3.3.4 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciální strukturou“).

  Například: *Univerzita Karlova*, *Evropská unie*.

- o další spojení slov vystupujících například jako souslovné pojmenování předmětů, institucí apod.

  Například: *gramofonová deska, vysoká škola*.

3.3.1. Víceslovné t-lema

Víceslovné t-lema náleží těm uzlům, které reprezentují některé víceslovné lexikální jednotky. Víceslovné t-lema sestává ze všech (z hlediska tektogramatické roviny relevantních) částí dané lexikální jednotky, jednotlivé části jsou spojeny podtržítkem.

Jediným uzlem s víceslovným t-lematem jsou reprezentovány:

- **slovesa, jejichž součástí je výraz „se“ nebo** „**si**“.

  T-lema sloves, jejichž součástí je výraz *se* nebo *si* (více viz 7.14 – „**Výrazy „se“ a „si“**“), je tvořeno slovesným infinitivem a zvratným elementem *se* nebo *si*.

  Příklady:

  - *smát se* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *smát_se*;
  - *setkat se* → *setkat_se*.

- **vícedílné spojky a spojkové dvojice**.

  Příklady:

  - *buď - nebo* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *buď_nebo*;
  - *jak - tak* → *jak_tak*;
  - *a nebo* → *a_nebo*.

  Více viz 7.16.1 – „Souřadicí spojovací výrazy“.

- **víceslovné operátory**.

Příklady:

- *od - do* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *od_do*;
- *od - přes - do → od_přes_do*.

Více viz 7.16.2 – „Operátory“.

- **vícedílná čísla s funkcí „nálepky“**.

  K vícedílným číslům s funkcí „nálepky“ patří čísla telefonů, směrovací čísla apod. (viz 7.10.1.3 – „Číslovky s funkcí „nálepky““).

  Příklady:

  - *420 987 596 281* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *420_987_596_281*;
  - *278 11 → 278_11*.

- **výrazy složené z čísla a adjektiva**.

  Příklady:

  - *41 letý* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *41_letý*;
  - *12 procentní → 12_procentní*;
  - *35 stupňové → 35_stupňový*;
  - *90 kilometrová → 90_kilometrový*;
  - *28 členná → 28_členný*;
  - *200 hektarový → 200_hektarový*.

- **příjmení s cizími předložkami „van“, „von“, „de“ apod.**

  Příklady:

  - *van Gogh* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *van_Gogh*;
  - *de Vito → de_Vito*;
  - *von Ryanův → von_Ryan*.

- **závislé části frazeologického spojení**.

  Zvláštním případem jsou víceslovné závislé části frazeologického spojení (s funktorem `DPHR`; viz 5.8 – „**Frazémy**“): v t-lematu těchto uzlů vystupují formy všech těchto závislých částí (včetně předložek) spojené podtržítky v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty.

  Příklady:

  - *nohy na ramena* jako závislá část frazému *vzít nohy na ramena* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *nohy_na_ramena*;
  - *(běhat) mráz po zádech → mráz_po_zádech*;
  - *(mít) hluboko do kapsy → hluboko_do_kapsy*.

  Více viz 5.8 – „**Frazémy**“.

3.3.2. Víceslovné lexikální jednotky zachycené pomocí gramatémů

Pomocí gramatémů jsou zachyceny následující víceslovné lexikální jednotky:

- **modální predikáty**.

  Modální predikáty (spojení modálního slovesa s infinitivem; viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“), jsou rovněž reprezentovány jediným uzlem, t-lema tohoto uzlu ovšem není (na rozdíl od případů v 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“) víceslovné. Jako t-lema uzlu reprezentujícího modální predikát vystupuje infinitiv plnovýznamového slovesa, informace o modalitě této jednotky, která je vyjádřena modálním slovesem, je zachycena hodnotou gramatému deontické modality (`deontmod`; viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (`deontmod`)“).

  Příklady:

  - *muset odejít* je reprezentováno jediným uzlem s t-lematem *odejít*;
  - *chci pracovat* → *pracovat*.

  Pozor! Tomuto pravidlu se vymykají případy, kdy je negováno jak plnovýznamové sloveso, tak sloveso modální (například: *nemůžeš nepřijít*), a několik případů dalších (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“).

3.3.3. Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciálními funktory

Některé víceslovné lexikální jednotky dělíme na dvě části (na část řídící a závislou), každá z nich je reprezentována samostatným uzlem. Sounáležitost uzlů nesoucí obě části je vyjádřena prostřednictvím speciálního funktoru u závislé části. Takto jsou zachyceny:

- **složené predikáty**.

  Uzlu reprezentujícímu závislou část náleží funktor `CPHR`.

  Příklad:

  - *mít dojem* je reprezentováno dvěma uzly s t-lematy *mít* a *dojem*. Uzel s t-lematem *dojem* má funktor `CPHR`.

  Ke složeným predikátům viz 5.9.3 – „Složené predikáty“.

- **frazeologická spojení**.

  Uzlu reprezentujícímu závislou část náleží funktor `DPHR`.

  Příklad:

  - *vzít nohy na ramena* je reprezentováno dvěma uzly s t-lematy *vzít* a *nohy_na_ramena*. Uzel s t-lematem *nohy_na_ramena* má funktor `DPHR`. K podobě t-lematu u závislé části frazému viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“.

  K frazeologickým spojením viz 5.8 – „**Frazémy**“.

- **složené souřadicí spojovací výrazy**.

  Uzlu reprezentujícímu závislou část (výrazy modifikující souřadicí spojovací výraz) náleží funktor `CM`.

Příklad:

- *a dokonce* je reprezentováno dvěma uzly s t-lematy *a* a *dokonce*. Uzel s t-lematem *dokonce* má funktor `CM`.

K souřadicím spojovacím výrazům viz 7.16 – „**Souřadicí spojovací výrazy a operátory**“.

3.3.4. Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciální strukturou

Části některých víceslovných lexikálních jednotek jsou reprezentovány samostatnými uzly a jejich sounáležitost vyplývá ze zachycení v tektogramatickém stromě. Jedná se zejména o:

- **neskloňované názvy**.

  Jednotlivé části názvu jsou reprezentovány samostatnými uzly. Sounáležitost těchto uzlů je dána funktorem `ID` u efektivních kořenů podstromu reprezentujícího název (efektivní kořeny neskloňovaného názvu mají vždy funktor `ID`). V některých případech je tato sounáležitost ještě podepřena nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem `#Idph`. Tento uzel vystupuje jako rodič kořene podstromu reprezentujícího název (k anotaci názvů viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“).

3.4. Zástupná t-lemata

Jako *zástupná t-lemata* nazýváme uměle vytvořená t-lemata začínající znakem #. Zástupná t-lemata náležejí:

- **nově vytvořeným uzlům, které nejsou zkopírované**.

  (Zkopírované uzly mají t-lema, které odpovídá t-lematům uzlů nesoucích povrchově přítomná slova).

- uzlům reprezentujícím některá slova (popřípadě symboly) přítomná v povrchové podobě věty. Jsou to uzly reprezentující:

  - **osobní a posesivní zájmena**.

    Uzly reprezentující osobní a posesivní zájmena mají t-lema `#PersPron`.

  - **interpunkční znaménka a další nealfanumerické symboly**.

    Uzly reprezentující interpunkční znaménka a další nealfanumerické symboly mají následující zástupná t-lemata:

    - znak & je reprezentován uzlem s t-lematem `#Amp`;
    - znak % → `#Percnt`;
    - znak * → `#Ast`;
    - tečka → `#Period`;
    - tři tečky → `#Period3`;
    - čárka → `#Comma`;
    - dvojtečka → `#Colon`;
    - pomlčka a spojovník → `#Dash`;

- lomítko → `#Slash`;
- středník →`#Semicolon`;
- závorka →`#Bracket`.

Pozor! Ne každé interpunkční znaménko je na tektogramatické rovině reprezentováno uzlem. K tomu viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

!!! Uzlem s t-lematem `#Colon`, `#Dash` nebo `#Slash` zachycujeme uvedené grafické znaky, nesou-li nějaký význam. Například uzel pro dvojtečku vyjadřující dělení, poměr, uvádějící přímou řeč apod. má vždy t-lema `#Colon`.

- **syntaktickou negaci**.

  Uzel reprezentující syntaktickou negaci vyjádřenou v povrchové podobě věty morfémem *ne-* u slovesa má t-lema `#Neg`. K tomu viz 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

Abecední seznam všech zástupných t-lemat. Níže uvádíme seznam všech zástupných t-lemat, která se v tektogramatických stromech vyskytují. T-lemata řadíme abecedně a uvádíme, zda reprezentují slovo (znak) přítomné v povrchové podobě věty, nebo zda jsou t-lematem nově vytvořeného uzlu (a protějšek v povrchové podobě věty tedy nemají). Navíc uvádíme, jakým typem uzlu jsou tato zástupná t-lemata zpravidla nesena.

- `#Amp`

  = t-lema uzlu reprezentujícího symbol „ & “ (přítomný v povrchové podobě věty).

  `nodetype` = `coap`

- `#AsMuch`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný výraz, který vyjadřuje míru okolnosti řídícího děje, v jejímž důsledku nastane nějaký účinek. Více viz7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Ast`

  t-lema uzlu reprezentujícího symbol hvězdičky „ * “ (přítomný v povrchové podobě věty).

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Benef`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nevyjádřené volné doplnění s významem benefaktoru v konstrukcích s kontrolou. Více viz 8.2.4 – „Kontrola“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Bracket`

  = t-lema uzlu reprezentujícího symbol závorky „ (“ nebo „) “(přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.19.2 – „Text v závorkách a mezi pomlčkami“.

  `nodetype` = `coap`

- `#Colon`

= t-lema uzlu reprezentujícího symbol dvojtečky „ : “ (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

`nodetype` = `coap`, nebo `nodetype` = `qcomplex`

- `#Comma`

  = t-lema uzlu reprezentujícího interpunkční čárku „ , “ (přítomnou v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

  `nodetype` = `coap`, nebo `nodetype` = `qcomplex`

- `#Cor`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty zpravidla nevyjádřitelný kontrolovaný člen v konstrukcích s kontrolou. Více viz 8.2.4 – „Kontrola“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Dash`

  = t-lema uzlu reprezentujícího symbol pomlčky nebo spojovníku (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

  `nodetype` = `coap`, nebo `nodetype` = `qcomplex`

- `#EmpNoun`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný člen řídící syntaktická adjektiva. Více viz 5.12.1.2.2 – „Gramatická elipsa řídícího substantiva“.

  `nodetype` = `complex`

- `#EmpVerb`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný řídící predikát slovesných klauzí. Více viz 5.12.1.1.2 – „Gramatická elipsa řídícího slovesa“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Equal`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný pozitiv v konstrukcích se srovnáním. Více viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Forn`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu vystupujícího jako řídící uzel cizojazyčného výrazu; uzel s tímto t-lematem nemá v povrchové podobě věty protějšek. Více viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“.

  `nodetype` = `list`

- `#Gen`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný všeobecný aktant. Více viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Idph`

= t-lema nově vytvořeného uzlu, který slouží jako pomocný uzel pro zachycení identifikačních výrazů. Více viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“.

`nodetype` = `list`

- `#Neg`

  = t-lema uzlu pro syntaktickou negaci vyjádřenou morfematicky. Více viz 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

  `nodetype` = `atom`

- `#Oblfm`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomné obligatorní volné doplnění. Více viz 5.12.2.1.3 – „Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lema `#Oblfm` a `#Rcp`)“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Percnt`

  = t-lema uzlu reprezentujícího symbol procenta „ % “ (přítomný v povrchové podobě věty).

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Period`

  = t-lema uzlu reprezentujícího interpunkční tečku „ . “ (přítomnou v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

  `nodetype` = `coap`

- `#Period3`

  = t-lema uzlu reprezentujícího tři interpunkční tečky „ ... “ (přítomné v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

  `nodetype` = `coap`, `nodetype` = `qcomplex`

- `#PersPron`

  = t-lema uzlu reprezentujícího osobní nebo posesivní zájmeno (včetně zájmen reflexivních), a to jak u uzlů nově vytvořených, tak u uzlů reprezentujících povrchově realizované zájmeno. U uzlů nově vytvořených signalizuje t-lema `#PersPron` aktuální elipsu. Více viz 5.12.2.1.1 – „Aktuální elipsa obligatorního aktantu (zástupné t-lema `#PersPron`, `#Cor`, `#QCor` a `#Rcp`)“.

  `nodetype` = `complex`

- `#QCor`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty zpravidla nevyjádřitelné valenční doplnění v konstrukcích s kvazikontrolou. Více viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Rcp`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího valenční doplnění, které v povrchové podobě věty není přítomno z důvodu reciprokalizace. Více viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

`nodetype` = `qcomplex`

- `#Semicolon`

  = t-lema uzlu reprezentujícího symbol středníku „ ; “ (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

  `nodetype` = `coap`

- `#Separ`

  = t-lema nově vytvořeného pomocného uzlu pro zachycení souřadnosti; uzel s tímto t-lematem nemá v povrchové podobě věty svůj protějšek. Více viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

  `nodetype` = `coap`

- `#Slash`

  = t-lema uzlu reprezentujícího symbol lomítka „ / “ (přítomný v povrchové podobě věty). Více viz 7.18 – „**Interpunkce**“.

  `nodetype` = `coap`

- `#Some`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nerealizovanou jmennou část verbonominálního predikátu zejména v konstrukcích s významem srovnání. Více viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Total`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nepřítomný totalizátor v konstrukcích vyjadřujících způsob uvedením výjimky. Více viz 7.6 – „**Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“**“.

  `nodetype` = `qcomplex`

- `#Unsp`

  = t-lema nově vytvořeného uzlu zastupujícího v povrchové podobě věty nerealizované blíže nespecifikované valenční doplnění. Více viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“.

  `nodetype` = `qcomplex`

3.5. T-lema podle typu uzlu

Pro každý typ uzlu můžeme o jeho t-lematu říci:

- `nodetype` = `root` (viz 2.1 – „Technický kořen tektogramatického stromu“).

  Uzlu technického kořene tektogramatického stromu atribut `t_lemma` nenáleží.

- `nodetype` = `atom` (viz 2.2 – „Atomické uzly“).

  T-lema těchto uzlů zpravidla odpovídá m-lematu. Výjimkou jsou uzly reprezentující syntaktickou negaci - mají zástupné t-lema `#Neg`.

- `nodetype` = `coap` (viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“).

  Uzel reprezentující kořen souřadné struktury má tzv. reprezentativní t-lema, které zpravidla odpovídá m-lematu (například: *a*, *nebo*, *krát*; jako operátory vystupují i nealfanumerické znaky, například t-lema: +). Uzly reprezentující vícedílné spojky a spojkové dvojice mají víceslovné t-lema (například: *buď_nebo*; viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“); obdobnou podobu mohou mít také operátory (například: *od_ do*).

  Interpunkční znaménka jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzly se zástupnými t-lematy (například t-lema `#Comma` pro interpunkční čárku, `#Dash` pro pomlčku apod.; viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

  K souřadicím spojovacím výrazům a operátorům viz 7.16 – „**Souřadicí spojovací výrazy a operátory**“.

- `nodetype` = `list` (viz 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“).

  Kořeny seznamových struktur jsou nově vytvořené uzly, jimž náležejí zástupná t-lemata `#Idph` a `#Forn`.

- `nodetype` = `fphr` (viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“).

  Podoba t-lemat uzlů reprezentujících cizojazyčné výrazy odpovídá slovní formě vystupující v povrchové podobě věty.

- `nodetype` = `dphr` (viz 2.6 – „Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení“).

  Jako t-lema uzlů reprezentujících závislé části frazeologických spojení vystupuje slovní forma substantiva, adjektiva (popřípadě slova dalších slovních druhů). Je-li závislá část frazeologického spojení tvořena více slovy, je t-lema uzlu víceslovné, v t-lematu uzlu s funktorem `DPHR` vystupují formy všech těchto slov spojené podtržítkem v pořadí, v jakém se vyskytovala v povrchové podobě věty.

- `nodetype` = `complex` (viz 2.7 – „Komplexní uzly“).

  T-lematy komplexních uzlů jsou substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky, slovesa a adverbia (výjimečně také slova jiných slovních druhů). U velké části komplexních uzlů se t-lema a m-lema shodují (například u substantiv i u slovesa ve větě: *Otec čte noviny.* - m-lema / t-lema: *otec, číst, noviny*).

  Podoba těchto dvou lemat se liší v následujících případech (viz i 3.2 – „T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma“):

  - osobní a posesivní zájmena jsou reprezentována uzlem s t-lematem `#PersPron`,
  - krátký tvar adjektiva je reprezentován tvarem dlouhým (například *zklamán* je reprezentováno uzlem s t-lematem *zklamaný*),
  - t-lema zvratného slovesa je tvořeno infinitivem slovesa a zvratným elementem *se*, který je ke slovesu připojen podtržítkem (například t-lema *smát_se*),
  - t-lema adjektiva, jehož součástí je číslo, je tvořeno tímto číslem i adjektivem spojených podtržítkem (například: *45_letý*),
  - příjmení s cizími předložkami *van*, *von*, *de* apod. mají víceslovné t-lema (například: *van_Gogh*, *de_Vito*),
  - vícedílná čísla s funkcí „nálepky“, jako jsou čísla telefonů, směrovací čísla apod. (viz 7.10.1.3 – „Číslovky s funkcí „nálepky““; například: *420_987_596_281*; *278_11*).

  - k rozdílům mezi podobou t-lematu a m-lematu dále dochází v důsledku sledování derivačních procesů - deriváty jsou pak reprezentovány t-lematem slova, od něhož byly odvozeny. K jednotlivým typům viz 3.2 – „T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma“, podrobně viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“.

- `nodetype` = `qcomplex` (viz 2.8 – „Uzly kvazikomplexní“).

  Kvazikomplexní uzly jsou nově vytvořené uzly, jimž náležejí zástupná t-lemata (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

Kapitola 4. Komplexní uzly a gramatémy

V tektogramatickém stromu jsou autosémantické lexikální jednotky reprezentovány komplexními uzly (v atributu `nodetype` mají hodnotu `complex`; viz 2.7 – „Komplexní uzly“). Komplexním uzlům náleží t-lema, gramatémy a další atributy. (Jiným uzlům než komplexním gramatémy nenáležejí.)

U velké části komplexních uzlů se t-lema shoduje s odpovídajícím m-lematem (viz 3.1 – „Morfologické lema (m-lema)“, 3.2 – „T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma“). V některých případech se však podoba těchto dvou lemat liší. Hlavním zdrojem odlišnosti mezi podobou m-lematu a t-lematu je zachycování syntaktické a lexikální derivace na tektogramatické rovině (viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“).

4.1. Syntaktická a lexikální derivace

Syntaktická derivace a *lexikální derivace* jsou procesy, při nichž se od slova výchozího (základového) odvozuje slovo cílové (derivát). Na tektogramatické rovině je derivát reprezentován uzlem s t-lematem slova, od něhož byl odvozen.

4.1.1. Typy syntaktické derivace

Při syntaktické derivaci se výchozí slovo uplatňuje v nové syntaktické funkci, sémantické jádro výchozího slova přitom zůstává v derivátu zachováno.

Zachycují se tyto typy syntaktické derivace:

A. Posesivní adjektiva jsou chápána jako deriváty substantiv a v tektogramatickém stromě jsou reprezentována jejich t-lematem.

   Příklady:

   - *matčin* je reprezentováno t-lematem *matka*;
   - *Pavlova* → *Pavel*;
   - *prezidentův* → *prezident*;
   - *kamarádových* → *kamarád*.

   Viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“.

B. Obdobně posesivním zájmenům jako derivátům osobních zájmen odpovídá t-lema osobních zájmen. Osobní a posesivní zájmena, včetně zvratných, jsou reprezentována jediným t-lematem `#PersPron` (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

   Příklady:

   - *tobě* je reprezentováno uzlem s t-lematem `#PersPron`;
   - *mě* → `#PersPron`;
   - *vám* → `#PersPron`;
   - *oni* → `#PersPron`;
   - *sobě* → `#PersPron`.

- *náš* → `#PersPron`;
- *její* → `#PersPron`;
- *svoje* → `#PersPron`.

Viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

C. Ta adverbia, která jsou deadjektivními deriváty, jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajících adjektiv.

Příklady:

- *pěkně* je reprezentováno uzlem s t-lematem *pěkný*;
- *rychle* → *rychlý*;
- *pořádně* → *pořádný*.

Viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“.

D. Určitá pronominální adverbia vyjadřující směrový význam jsou chápána jako deriváty adverbií s významem místním, jsou tedy reprezentována uzly s t-lematem odpovídajícího místního adverbia.

Příklady:

- *tudy* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tady*;
- *odtud* → *tady*;
- *sem* → *tady*;
- *odtamtud* → *tam*.

Viz 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“.

E. Obdobně jsou určitá pronominální adverbia s různými časovými významy (odpovídajícími na otázky „od kdy“, „do kdy“ apod.) pojata jako deriváty adverbií s prostě časovým významem (odpovídajícím na otázku „kdy?“) a jsou reprezentována jejich t-lematem.

Příklady:

- *doteď* je reprezentováno uzlem s t-lematem *teď*;
- *doposud* → *teď*.

Viz 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“.

M-lema slov, která jsou na tektogramatické rovině pojata jako syntaktické deriváty, a jsou tedy reprezentována t-lematem slova, od něhož byla odvozena, vyplývá z kombinace jejich t-lematu a funktoru. Například m-lematu *matčin* odpovídá uzel s t-lematem *matka* a s funktorem `APP` (typ A, podobně B), m-lematu *tudy* odpovídá uzel s t-lematem *tady* a s funktorem `DIR2` (typ D) apod.

!!! Typy syntaktické derivace, které nejsou na tektogramatické rovině zachyceny. Další typy syntaktických derivátů prozatím nejsou na tektogramatické rovině zachyceny a jsou reprezentovány na základě svého m-lematu. Jsou to:

- deadverbiální adjektiva.

  Například *dnešní* je v současné verzi PDT reprezentováno t-lematem *dnešní*, nikoli adverbiálním t-lematem *dnes*.

- verbální substantiva a dějová substantiva, pokud jde o syntaktickou derivaci.

  Například *vyrábění, setí* a *výroba, setba* je v současné verzi PDT reprezentováno t-lematem *vyrábění, setí* a *výroba, setba*, nikoli t-lematem základového slovesa.

- deadjektivní substantiva typu *mladost* a *naivita*.

  V současné verzi PDT nejsou reprezentována t-lematem základového adjektiva.

- deverbativní adjektiva typu *vyrábějící* a *vyrobený*.

  V současné verzi PDT nejsou reprezentována t-lematem základového slovesa.

4.1.2. Typy lexikální derivace

Při lexikální derivaci se sémantika derivátů v porovnání se slovem výchozím mění.

Na tektogramatické rovině je zachycena lexikální derivace následujících dvou typů:

A. Jednotlivé typy určitých číslovek (číslovky řadové, druhové, souborové a dílové) jsou na tektogramatické rovině chápány jako deriváty odpovídajících číslovek základních a jsou reprezentovány jejich t-lematem.

   Příklady:

   - *trojí* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tři*;
   - *třetina* → *tři*;
   - *třetí* → *tři*.

   Viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

B. Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační zájmena, odpovídající typy pronominálních číslovek a pronominálních adverbií (například *někdo / nikdo*, *několik*, *někdy / nikdy*) jsou jako deriváty reprezentovány uzly s t-lematem, jehož podoba odpovídá vztažnému nebo tázacímu zájmenu, vztažné / tázací číslovce nebo vztažnému / tázacímu adverbiu.

   Příklady:

   - *někdo* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdo*;
   - *nikdo* → *kdo*;
   - *nic* → *co*;
   - *několik* → *kolik*;
   - *všechen* → *co*;
   - *žádný* → *který*.

   Viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“, 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“.

Sémantický rys jednotlivých typů číslovek, jímž se liší od číslovek základních, jejichž t-lematem jsou na tektogramatické rovině reprezentovány (položka A v seznamu), se zaznamenává v gramatému `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“). Sémantický rys zájmen, pronominálních číslovek a adverbií, kterým se navzájem liší (všechna jsou reprezentována t-lematem odpovídajícím vztažné / tázací podobě slova; položka B v seznamu), je zachycen hodnotou gramatému `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

U typu A vyplývá m-lema z kombinace t-lematu a hodnoty gramatému `numertype` (například m-lematu *třetí* odpovídá uzel s t-lematem *tři* a hodnotou `ord` v gramatému `numertype`). U typu B vyplývá m-lema z kombinace t-lematu a hodnoty gramatému `indeftype` (například m-lematu *někdo* odpovídá uzel s t-lematem *kdo* a hodnotou `indef1` v gramatému `indeftype`).

!!! Na tektogramatické rovině jsou zachyceny zatím jen ty typy lexikální derivace, které jsou v češtině nejsilněji gramatikalizovány. Zachycujeme tedy lexikální derivaci uvnitř skupin, které jsou v dnešním jazyce uzavřeny (uvnitř zájmen, číslovek a pronominálních adverbií). Prozatím nejsou zachycovány typy produktivní (např. přechylování, tvoření deminutiv, tvoření konatelských jmen).

4.1.3. Smíšený typ

Na tektogramatické rovině zpracováváme ještě další deriváty - při jejich vzniku se však uplatňují oba procesy, které nazýváme syntaktickou a lexikální derivací.

Jde o tyto typy:

A. Posesivní protějšky vztažných, neurčitých, tázacích, záporných a totalizačních zájmen (například: *čí, něčí, čísi, ničí*) jsou reprezentovány uzlem s t-lematem, jehož podoba odpovídá vztažnému / tázacímu zájmenu.

   Příklady:

   - *čí* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdo*;
   - *něčí* → *kdo*;
   - *ničí* → *kdo*.

   Viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“.

   M-lema těchto posesiv vyplývá z kombinace t-lematu, funktoru a hodnoty gramatému `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

   Například uzel s t-lematem *kdo*, funktorem `APP` a hodnotou `negat` v gramatému `indeftype` reprezentuje m-lema *ničí*.

B. Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační pronominální adverbia vyjadřující směrový význam (například: *odkud, kudy, kam, odněkud, nikudy*) jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího adverbia s významem místním.

   Příklady:

   - *odkud* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kde*;
   - *někudy* → *kde*;
   - *nikam* → *kde*.

   Viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

   M-lema těchto adverbií vyplývá z kombinace t-lematu, funktoru a hodnoty gramatému `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

   Například uzel s t-lematem *kde*, funktorem `DIR2` a hodnotou `negat` reprezentuje m-lema *nikudy*.

C. Vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační pronominální adverbia s různými časovými významy (odpovídajícími na otázky „od kdy“, „do kdy“ apod.; například: *odkdy, dokdy, navždy*) jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajícího adverbia s prostě časovým významem.

Příklady:

- *odkdy* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdy*;
- *dokdy* → *kdy*;
- *navždy* → *kdy*.

Viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

M-lema těchto adverbií vyplývá z kombinace t-lematu, funktoru a hodnoty gramatému `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

Například uzel s t-lematem *kdy*, funktorem `TFHL` a hodnotou `total1` v gramatému `indeftype` reprezentuje m-lema *navždy*.

D. Jednotlivé typy neurčitých číslovek, tj. číslovky řadové, druhové, souborové a dílové, jsou na tektogramatické rovině reprezentovány uzlem s t-lematem odpovídající (adjektivní) číslovky základní.

Například *kolikátý* i *kolikerý* jsou reprezentovány t-lematem *kolik*.

Příklady:

- *kolikátý* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kolik*;
- *kolikerý* → *kolik*.

Viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

M-lema těchto číslovek vyplývá z kombinace t-lematu, hodnoty gramatému `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“) a hodnoty gramatému `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“).

Například uzel s t-lematem *kolik*, hodnotou `indef1` v gramatému `indeftype` a `ord` v gramatému `numertype` odpovídá m-lematu *několikátý*.

E. Adverbia s číselným významem typu *potřetí* / *pokolikáté* / *poněkolikáté* a *třikrát* / *mnohokrát* / *kolikrát* / *několikrát* jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídajících (adjektivních) číslovek základních.

Příklady:

- *potřetí* je reprezentováno uzlem s t-lematem *tři*;
- *třikrát* → *tři*;
- *mnohokrát* → *mnoho*;
- *pokolikáté* → *kolik*;
- *poněkolikáté* → *kolik*;
- *několikrát* → *kolik*.

Viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“, 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“.

M-lema těchto adverbií vyplývá z kombinace t-lematu, funktoru a hodnoty gramatému `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“), u neurčitých adverbií navíc také hodnoty gramatému `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

Například uzel s t-lematem *tři*, s funktorem `TWHEN` a hodnotou `ord` v gramatému `numertype` reprezentuje m-lema *potřetí*; uzel s t-lematem *kolik*, funktorem `THO`, hodnotou `basic` v gramatému `numertype` a `indef1` v gramatému `indeftype` reprezentuje m-lema *několikrát*.

4.2. Sémantické slovní druhy

V důsledku zachycování vztahů syntaktické a lexikální derivace mohou konkrétnímu slovnímu tvaru odpovídat t-lema (na rovině tektogramatické) a m-lema (na rovině analytické), jejichž podoba je rozdílná.

Uzly komplexního typu se na základě t-lematu a funktoru seskupují do čtyř základních skupin, které jsou dále vnitřně členěny. Tyto čtyři základní skupiny nazýváme sémantickými slovními druhy. *Sémantické slovní druhy* jsou kategoriemi tektogramatické roviny a odpovídají základním onomaziologickým kategoriím (substance, vlastnost, okolnost, událost). Jsou to:

- **sémantická substantiva** (viz i 4.6.1 – „Sémantická substantiva“),
- **sémantická adjektiva** (viz i 4.6.2 – „Sémantická adjektiva“),
- **sémantická adverbia** (viz i 4.6.3 – „Sémantická adverbia“),
- **sémantická slovesa** (viz i 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Přináležitost komplexního uzlu k sémantickému slovnímu druhu je zaznamenána v atributu `sempos`. Viz dále 4.3.1 – „Atribut `sempos`“.

Sémantické slovní druhy nejsou totožné se slovními druhy „tradičními“ (viz 4.2.1 – „Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním“).

Tradiční slovní druhy. V češtině se tradičně rozlišuje deset slovních druhů: substantiva, adjektiva, zájmena, číslovky, slovesa, adverbia, předložky, spojky, částice a citoslovce. Přináležitost slova k některému z tradičních slovních druhů je určována (morfologickými, syntaktickými a sémantickými) charakteristikami m-lematu, které tomuto slovu odpovídá. Slovní druh m-lematu je zaznamenán v morfologickém tagu. K objasnění vztahu mezi sémantickými slovními druhy a slovními druhy tradičními (viz 4.2.1 – „Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním“) budeme užívat také pojem slovních druhů syntaktických.

Syntaktické slovní druhy. *Syntaktický slovní druh* slova postihuje funkci slova ve větě. Přináležitost slova k syntaktickému slovnímu druhu není zaznamenána v žádném atributu, tento pojem zavádíme v textu jako pomocný pro popis vztahu mezi sémantickými a tradičními slovními druhy. Rozlišujeme celkem čtyři syntaktické slovní druhy:

- syntaktická substantiva.

  Jako *syntaktická substantiva* jsou chápána slova, která rozvíjejí sloveso a zpravidla disponují morfologickými kategoriemi rodu, čísla a pádu. Jde hlavně o slova s větněčlenskou platností subjektu nebo objektu. Navíc mezi syntaktická substantiva počítáme slova s funkcí doplňku nebo jmenné části predikátu v případě, že ve svých morfologických kategoriích (disponují-li jimi) nejsou závislá na jiném substantivu, a slova plnící funkci neshodného přívlastku.

- syntaktická adjektiva.

  Za *syntaktická adjektiva* jsou považována slova, která rozvíjejí substantivum a v morfologických kategoriích rodu, čísla a pádu se shodují s řídícím substantivem (zpravidla jde o shodný přívlastek). Dále sem řadíme slova v pozici jmenné části predikátu nebo v pozici doplňku v případě, že se jejich morfologické kategorie (rod, číslo a pád, disponují-li jimi) shodují s morfologickými kategoriemi jiného substantiva v klauzi (zpravidla v pozici subjektu nebo objektu).

- syntaktická adverbia.

Syntaktické adverbium rozvíjí sloveso nebo adjektivum a zpravidla nedisponuje žádnou morfologickou kategorií (v některých případech má kategorii stupně). Jedná se o slova s větněčlenskou platností adverbiále.

- syntaktická slovesa.

  Syntaktickým slovesem rozumíme slova s funkcí predikátu klauze řídící nebo závislé.

K terminologickému rozlišení sémantických a tradičních slovních druhů: sémantické slovní druhy budeme důsledně uvádět přívlastkem „sémantický “ (tedy: „sémantická substantiva“, „sémantický slovní druh substantiv“, „sémantická adjektiva“), tradiční slovní druhy přívlastkem „tradiční“ důsledně uvádět nebudeme (tedy: „substantiva“, „tradiční substantiva“, „slovní druh substantiv“ apod.).

4.2.1. Vztah sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním

Sémantické slovní druhy se rozlišují pouze u komplexních uzlů, u ostatních typů uzlů se o sémantickém slovním druhu neuvažuje.

Autosémantické slovní druhy. Slova autosémantických slovních druhů se zpravidla vřadí do odpovídajících slovních druhů sémantických: substantiva do sémantických substantiv, adjektiva do sémantických adjektiv, adverbia do sémantických adverbií a slovesa do sémantických sloves. To znamená, že slovní druh m-lematu, které slovnímu tvaru odpovídá, je obdobný sémantickému slovnímu druhu t-lematu reprezentujícího dané slovo na tektogramatické rovině.

K rozdílu mezi sémantickým slovním druhem t-lematu a slovnědruhovou příslušností m-lematu dochází v důsledku zachycení některých typů derivace: jde o typy popsané v bodech:

- A: posesivním adjektivům odpovídají sémantická substantiva.
- C: deadjektivním adverbiím odpovídají sémantická adjektiva.
- E: adverbiím s číselným významem odpovídá t-lema adjektivní číslovky základní.

Zájmena a číslovky. Zájmena a číslovky jsou rovněž reprezentovány komplexním uzlem a podle syntaktické funkce (podle přináležitosti k syntaktickému slovnímu druhu) jsou pojaty jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva. Například *který* jako (syntaktické, a tedy i) sémantické substantivum ve větě *Dům, který koupil,...*, jako (syntaktické a) sémantické adjektivum ve větě *Který dům koupil?*.

Rozdíly mezi podobou m-lematu číslovky nebo zájmena a odpovídajícím t-lematem plynou jednak z toho, že všechna osobní i odpovídající posesivní zájmena (včetně reflexiv) jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzly s jediným t-lematem `#PersPron`, jednak ze zachycení některých typů derivace. Jde o následující derivační typy:

- B: m-lema vztažného, neurčitého, tázacího, záporného a totalizačního zájmena je reprezentováno uzlem s t-lematem, které odpovídá vztažné / tázací podobě daného zájmena.
- A: obdobně také posesivní protějšky vztažných, neurčitých, tázacích, záporných a totalizačních zájmen jsou reprezentovány uzly s t-lematem, které odpovídá vztažné / tázací podobě daného zájmena.
- A a E: m-lematům všech typů určitých číslovek a adverbií s číselným významem odpovídají t-lemata číslovek základních.
- D a E: obdobně m-lematům všech typů neurčitých číslovek a adverbií s číselným významem odpovídají t-lemata číslovek základních.

Ostatní tradiční slovní druhy. Ostatní slovní druhy jsou reprezentovány jiným než komplexním uzlem, proto u nich sémantický slovní druh nerozlišujeme. Jsou to uzly nesoucí částice a citoslovce (zpravidla se podle funktoru zařadí mezi atomické uzly, `nodetype=atom`) a uzly spojek souřadicích (jako kořeny koordinačních a apozičních struktur jsou vyčleněny jako samostatný typ uzlů, `nodetype=coap`).

Předložky a podřadicí spojky nejsou v tektogramatickém stromě reprezentovány samostatným uzlem (viz 7.17 – „**Předložky a podřadicí spojky**“), proto je u nich otázka sémantického slovního druhu bezpředmětná.

Vztahy sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním znázorňuje schéma obr. 4.1. Tučné šipky značí ve schématu „prototypický“ vztah (tzn. substantiva prototypicky patří do sémantických substantiv, adjektiva do sémantických adjektiv atd.), tenké šipky sledují distribuci zájmen a číslovek do skupin sémantických substantiv a sémantických adjektiv, přerušované šipky sledují klasifikaci na základě slovotvorných vztahů.

Obrázek 4.1. Vztahy sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním

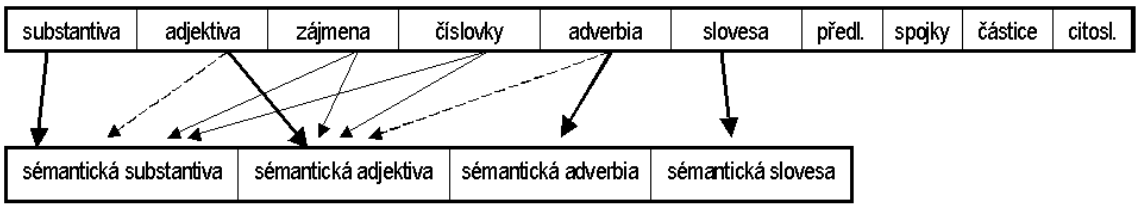

4.2.2. Vnitřní struktura sémantických slovních druhů

Sémantické slovní druhy substantiv, adjektiv a adverbií jsou podle dalších vlastností dále vnitřně strukturovány (hovoříme o podskupinách slovních druhů).

!!! Sémantický slovní druh sloves není zatím vnitřně strukturován.

Přináležitost komplexního uzlu k danému sémantickému slovnímu druhu - u sémantických substantiv, adjektiv a adverbií: k dané podskupině - je zaznamenána v atributu `sempos`. Hodnoty atributu `sempos` jsou uvedeny v 4.1 – „Hodnoty atributu `sempos`“.

Vnitřní struktura sémantických substantiv, sémantických adjektiv a sémantických adverbií je obdobná, nikoli však shodná.

Vnitřní strukturu sémantického slovního druhu znázorňujeme pomocí stromového grafu, jehož kořenem je pojmenování daného sémantického slovního druhu. Na první úrovni pod pojmenováním sémantického slovního druhu jsou uvedeny základní podskupiny této třídy (podskupina slov pojmenovacích, pronominálních a kvantifikačních), případné další dělení těchto podskupin je uvedeno na úrovních nižších. Pod pojmenováním podskupiny je uvedena hodnota atributu `sempos` (ve schématech je tato hodnota zvýrazněna tučně). Pod hodnotou atributu `sempos` je v závorkách uvedena množina gramatémů, které dané podskupině náležejí (nenáleží-li některé z podskupin žádný gramatém, uvádíme znak ∅), pod gramatémy následují příklady t-lemat dané podskupiny.

4.2.2.1. Vnitřní struktura sémantických substantiv

Vnitřní struktura sémantických substantiv je znázorněna schématem obr. 4.2.

Obrázek 4.2. Vnitřní struktura sémantických substantiv

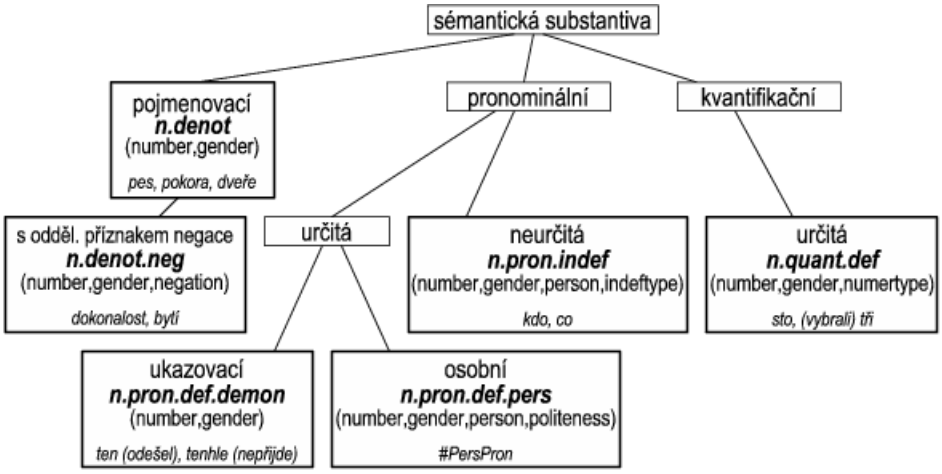

Do podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv (`sempos=n.denot`; viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“) patří kromě tradičních substantiv také posesivní adjektiva reprezentovaná t-lematem sémantického substantiva.

Uvnitř pojmenovacích sémantických substantiv je na základě slovotvorných charakteristik (jde o slova končící na *-ní / -tí* a na *-ost*) vydělena skupina slov, u nichž lze spolehlivě oddělit příznak negace z lexikální hodnoty slova (`sempos=n.denot.neg`; viz 4.6.1.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace“).

!!! Jde o prozatímní řešení: všechna pojmenovací sémantická substantiva by měla být v budoucnu rozlišena na ta, která negovat lze a která negovat nelze. Vznikly by tak dvě podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv (podskupina substantiv, která lze negovat, a těch, která negovat nelze), jako je tomu například u pojmenovacích sémantických adverbií.

Určitá pronominální sémantická substantiva se rozlišují na ukazovací (`sempos=n.pron.def.demon`; viz 4.6.1.2 – „Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací“), kam patří ukazovací zájmena v pozici syntaktického substantiva (například: *ten nepřijde*), a na osobní (`sempos=n.pron.def.pers`; viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“), kam se řadí osobní a posesivní zájmena včetně zvratných (všechna jsou reprezentována jediným t-lematem `#PersPron`).

Neurčitou pronominální podskupinu sémantických substantiv (`sempos=n.pron.indef`; viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“) tvoří vedle vztažných, neurčitých, tázacích, záporných a totalizačních zájmen jejich posesivní protějšky. Podskupinu určitých kvantifikačních sémantických substantiv (`sempos=n.quant.def`; viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“) tvoří číslovky v pozici syntaktického substantiva, tj. jak číslovky základní (například: *Přišli tři / Vybrali tři z pěti nabízených knih*), tak dílové číslovky (například: *třetina* - reprezentovaná t-lematem *tři*).

4.2.2.2. Vnitřní struktura sémantických adjektiv

Vnitřní struktura sémantických adjektiv je znázorněna schématem obr. 4.3.

Obrázek 4.3. Vnitřní struktura sémantických adjektiv

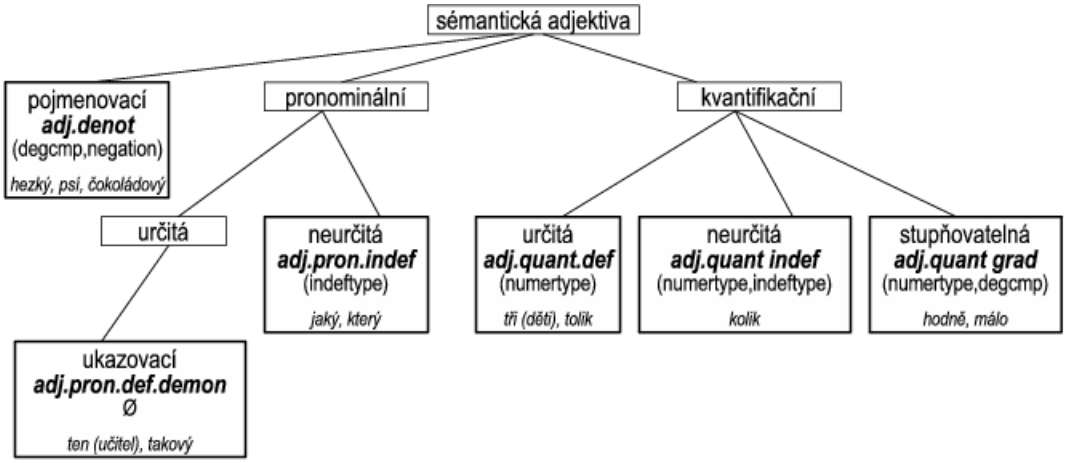

Do pojmenovací podskupiny sémantických adjektiv (`sempos=adj.denot`; viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“) patří jednak tradiční adjektiva (kromě adjektiv posesivních, která jsou vřazena mezi sémantická substantiva), jednak adverbia deadjektivní povahy, která jsou na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem odpovídajícího adjektiva.

Do podskupiny ukazovacích určitých pronominálních sémantických adjektiv (`sempos=adj.pron.def.demon`; viz 4.6.2.2 – „Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací“) se řadí demonstrativa, která vystupují jako syntaktická adjektiva a obsahují rys určitosti (například: *takový, ten*).

Zájmena se sémantickým rysem neurčitosti a funkcí syntaktického adjektiva vytvářejí podskupinu neurčitých pronominálií (`sempos=adj.pron.indef`; viz 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“).

Určitá kvantifikační podtřída sémantických adjektiv (`sempos=adj.quant.def`; viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“) obsahuje číslovky s funkcí syntaktického adjektiva, tj. vedle číslovek základních (například: *Přišli tři muži, Tolik práce!*) také další typy číslovek reprezentované t-lematem odpovídajících číslovek základních (například: řadová číslovka *třetí* reprezentovaná t-lematem *tři*) a adverbia reprezentovaná rovněž t-lematem číslovky základní (například *potřetí* i *třikrát* reprezentované t-lematem *tři*, *potolikáté* i *tolikrát* t-lematem *tolik*).

Do podskupiny neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv (`sempos=adj.quant.indef`; viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“) se řadí číslovka *kolik* a její deriváty (například: *kolikátý, několik, kolikrát, poněkolikáté* apod.).

Do poslední kvantifikační podskupiny, do stupňovatelných kvantifikačních sémantických adjektiv (`sempos=adj.quant.grad`; viz 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“), se řadí neurčité číslovky, které lze stupňovat, například: *mnoho, málo*, a jejich deriváty (například: *mnohokrát*).

4.2.2.3. Vnitřní struktura sémantických adverbií

Vnitřní struktura sémantických adverbií je znázorněna schématem obr. 4.4.

Obrázek 4.4. Vnitřní struktura sémantických adverbií

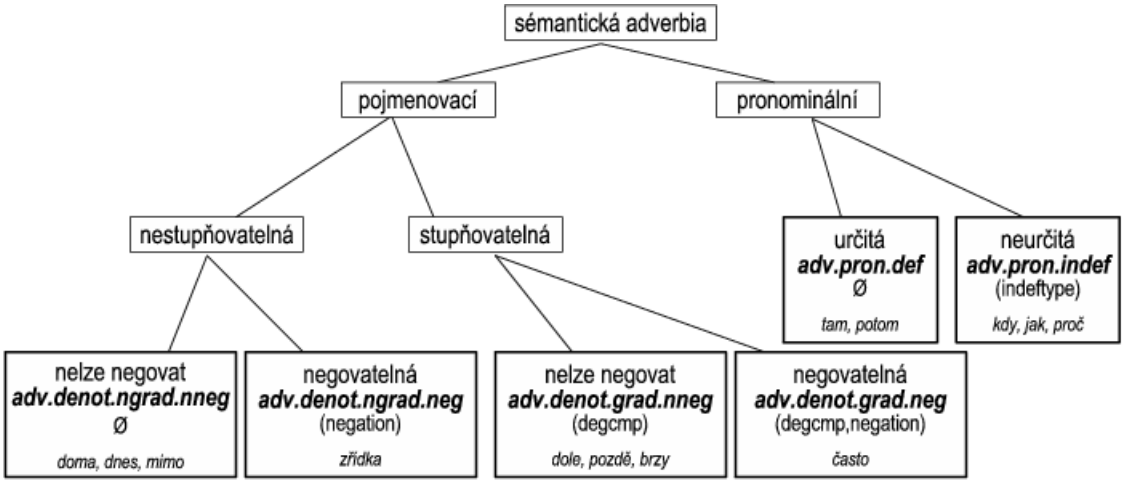

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií patří ta tradiční adverbia, která nejsou deadjektivní povahy (a nejsou tudíž na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem adjektiva). Pojmenovací sémantická adverbia se dělí na stupňovatelná a nestupňovatelná. Obě podskupiny dále na adverbia, která nelze negovat (`sempos = adv.denot.grad.nneg` a `sempos = adv.denot.ngrad.nneg`; viz 4.6.3.1 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat“ a 4.6.3.3 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat“), a ta, která negovat lze (`sempos = adv.denot.grad.neg` a `sempos = adv.denot.ngrad.neg`; viz 4.6.3.2 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat“ a 4.6.3.4 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat“).

Podskupina určitých pronominálních sémantických adverbií (`sempos = adv.pron.def`; viz 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“) sestává z adverbií jako *tady, potom* a jejich derivátů (například *tudy* reprezentováno t-lematem *tady*).

Podskupina neurčitých pronominálních sémantických adverbií (`sempos = adv.pron.indef`; viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“) obsahuje adverbia jako *kdy, jak* nebo *proč* a všechny typy jejich derivátů (například *odkdy / dokdy* i *někdy* reprezentována t-lematem *kdy*, *nějak / jaksi* reprezentovány t-lematem *jak*).

4.3. Atributy nadřazené gramatémům

Na tektogramatické rovině pracujeme s 15 gramatémy, kterým jsou nadřazeny dva další atributy, atribut `sempos` a atribut `nodetype`.

Atribut `nodetype` náleží všem uzlům tektogramatického stromu a nabývá osmi hodnot. Hodnoty tohoto atributu vyjadřují, ke kterému typu uzlů daný uzel patří (viz 2 – „***Typy uzlů***“). Gramatémy se vyplňují pouze u jednoho typu uzlů, u uzlů komplexních (`nodetype=complex`).

Jednotlivé gramatémy jsou uloženy v atributu `gram`, jehož hodnotou je struktura jednotlivých atributů-gramatémů. Povinným atributem této struktury je atribut `sempos` (viz 4.3.1 – „Atribut `sempos`“). Hodnota atributu `sempos` jednoznačně vymezuje množinu vlastních gramatémů, jejichž hodnoty jsou pro daný uzel relevantní.

Specifickým atributem je atribut `sentmod` (viz 4.7 – „Atribut `sentmod`“). Zachycuje podobné významy jako gramatémy, ale je přidělován uzlu na základě jeho pozice ve stromě, nikoli podle hodnoty atributu `nodetype` a `sempos`.

4.3.1. Atribut sempos

V atributu sempos (semantic part of speech) je uložena informace o tom, do které podskupiny kterého slovního druhu komplexní uzel patří.

Atribut sempos nabývá celkem 19 hodnot (značky jednotlivých hodnot jsou sestaveny tak, že na prvním místě stojí zkratka sémantického slovního druhu, po tečce následují zkratky jednotlivých charakteristik rovněž oddělené tečkami. Charakteristiky jsou řazeny od obecnějších, tj. těch, které se opakují u více podskupin, ke specifičtějším). Hodnoty atributu sempos jsou uvedeny v 4.1 – „Hodnoty atributu sempos“.

Tabulka 4.1. Hodnoty atributu sempos

n.denot	pojmenovací sémantické substantivum
n.denot.neg	pojmenovací sémantické substantivum s odděleně reprezentovaným příznakem negace
n.pron.def.demon	určité pronominální sémantické substantivum ukazovací
n.pron.def.pers	určité pronominální sémantické substantivum osobní
n.pron.indef	neurčité pronominální sémantické substantivum
n.quant.def	určité kvantifikační sémantické substantivum
adj.denot	pojmenovací sémantické adjektivum
adj.pron.def.demon	určité pronominální sémantické adjektivum ukazovací
adj.pron.indef	neurčité pronominální sémantické adjektivum
adj.quant.def	určité kvantifikační sémantické adjektivum
adj.quant.indef	neurčité kvantifikační sémantické adjektivum
adj.quant.grad	kvantifikační sémantické adjektivum stupňovatelné
adv.denot.ngrad.nneg	pojmenovací sémantické adverbium nestupňovatelné, které nelze negovat
adv.denot.ngrad.neg	pojmenovací sémantické adverbium nestupňovatelné, které lze negovat
adv.denot.grad.nneg	pojmenovací sémantické adverbium stupňovatelné, které nelze negovat
adv.denot.grad.neg	pojmenovací sémantické adverbium stupňovatelné, které lze negovat
adv.pron.def	určité pronominální sémantické adverbium
adv.pron.indef	neurčité pronominální sémantické adverbium
v	sémantické sloveso

Hodnota atributu sempos jednoznačně vymezuje množinu gramatémů, jejichž hodnoty jsou pro daný uzel relevantní.

Jednotlivé podskupiny sémantických slovních druhů jsou podrobněji probrány v 4.6 – „Podskupiny sémantických slovních druhů a jim přináležející gramatémy“.

4.4. Hodnoty gramatémů

Rozlišujeme základní a speciální hodnoty gramatémů.

- **Základní hodnoty.** Každý gramatém má nejméně dvě základní hodnoty.

  Například hodnoty sg a pl pro gramatém čísla.

  Základní hodnoty jednotlivých gramatémů jsou vyjmenovány v 4.5 – „Gramatémy“.

- **Speciální hodnoty**. Kromě základních hodnot se počítá se třemi hodnotami speciálními. Jsou to:

  - `nr`

    Hodnoty `nr` mohou nabývat všechny gramatémy. Hodnota `nr` nastává v případě, že nejde vyloučit ani jednu ze základních hodnot (tj. všechny základní hodnoty jsou v daném případě možné).

    Například v gramatému čísla u substantiva ve větě:

    Vypral si kalhoty. [`number=nr`]

    V případě, kdy lze aspoň jednu ze základních hodnot vyloučit, jsou všechny možné hodnoty vyjmenovány (odděleny svislou čarou).

    Například v gramatému rodu:

    Viděl jen dva. [`gender=inan|anim`]

  - `nil`

    Hodnota `nil` se vyskytuje pouze u některých slovesných gramatémů (viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (`verbmod`)“ až 4.5.15 – „Gramatém iterativnosti (`iterativeness`)“), a to v případě, že u daného slovesného uzlu není relevantní ani jedna ze základních hodnot gramatému.

    Například: v gramatému času u uzlu reprezentujícího imperativní tvar.

  - `inher`

    Hodnota `inher` je hodnotou všech gramatémů u (koreferujících) uzlů reprezentujících reflexiva (*se / se, svůj*) nebo relativa (*Ti, kdo přišli...Muži, kteří přišli...*). Hodnota `inher` nastává v případě, že hodnota gramatému vyplývá z hodnoty příslušného gramatému koreferovaného uzlu (gramatém dědí hodnotu odpovídajícího gramatému u koreferovaného uzlu; ve smyslu gramatické koreference; viz 8.2.1 – „Koreference zvratných zájmen“ a 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“).

    Hodnotou `inher` se uzly reprezentující reflexiva odliší od uzlů reprezentujících osobní a posesivní zájmena (reflexiva jsou stejně jako osobní a posesivní zájmena reprezentována jediným t-lematem `#PersPron`) a uzly reprezentující relativa od uzlů reprezentujících interogativa (jejich m-lemata jsou zpravidla totožná; relativa jsou od interogativ navíc odlišena hodnotou gramatému `indeftype` - viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

    Například: zatímco *svůj* je reprezentováno uzlem s t-lematem `#PersPron` a s gramatémy s hodnotami `inher`, má uzel se stejným t-lematem, reprezentuje-li *můj*, v gramatémech vyplněny hodnoty základní; *kdo* ve větě *Ti, kdo přišli...* je reprezentováno uzlem s t-lematem *kdo* a s gramatémy s hodnotami `inher`, proti tomu interogativní *kdo* ve větě *Kdo přišel?* je reprezentováno uzlem rovněž s t-lematem *kdo*, ale v gramatémech má hodnoty základní.

4.5. Gramatémy

Gramatémy chápeme jako tektogramatické koreláty morfologických kategorií.

Jednotlivé gramatémy jsou uloženy v atributu `gram`, jehož hodnotou je struktura jednotlivých atributů-gramatémů.

Povinným atributem této struktury je atribut `sempos` (viz 4.3.1 – „Atribut `sempos`“).

Hodnoty gramatémů `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“) a `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“) zachycují slovotvorné vztahy na tektogramatické rovině, tím se liší od ostatních gramatémů, které jsou zpravidla tektogramatickými protějšky morfologických kategorií.

!!! Při širším zachycení slovotvorných vztahů (při zavedení dalších gramatémů popisujících slovotvorbu) by bylo možné vydělit tyto gramatémy jako zvláštní sadu „slovotvorných“ gramatémů („derivémů“). Prozatím jsou však oba gramatémy, `numertype` i `indeftype`, zařazeny do systému gramatémů.

4.5.1. Gramatém čísla (`number`)

Základní hodnoty gramatému `number` jsou uvedeny v 4.2 – „Hodnoty gramatému `number`“.

Tabulka 4.2. Hodnoty gramatému `number`

`sg`	(singular) jednotné číslo
`pl`	(plural) množné číslo

Gramatém čísla je tektogramatickým korelátem morfologické kategorie jmenného čísla. Náleží:

- uzlům všech sémantických substantiv (tj. uzlům všech podskupin sémantických substantiv; viz 4.6.1 – „Sémantická substantiva“).

U většiny sémantických substantiv hodnota gramatému čísla koresponduje s hodnotou morfologické kategorie čísla, například:

pes [`number=sg`]

psi [`number=pl`]

Ti už nepřijdou. [`number=pl`]

K této korespondenci nedochází:

- **u pluralií tantum**.

  Hodnota gramatému čísla se u pluralií tantum řídí „množstvím“ pojmenovaných denotátů. Například:

  jedny dveře [`number=sg`]

  dvoje dveře [`number=pl`]

  Více viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“.

- **u osobní podskupiny určitých pronominálních sémantických substantiv v případech vykání**.

  Uzel s t-lematem `#PersPron`, který reprezentuje zájmeno druhé osoby, má v gramatému čísla hodnotu `sg`, neukazuje-li podle formy predikátu k množství lidí, ale k jedinému člověku. Například:

  Vy jste se nepřihlásil? [`number=sg`]

  Více viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

- **u neurčitých pronominálních sémantických substantiv**.

  V případě, že je neurčité pronominální sémantické substantivum subjektem predikátu v plurálové formě, je vyplněna hodnota `pl`. Například:

  Řekněte, kdo přišli. [`number=pl`]

Uvedená zájmena disponují jedinou sadou tvarů, které jsou zpravidla chápány jako tvary singuláru - podle tvaru predikátu však tato zájmena ukazují nikoli k jednotlivci, ale k množství jednotlivců.

Více viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“.

Gramatém čísla u určitých kvantifikačních sémantických substantiv. Specifickým problémem je gramatém čísla u určitých kvantifikačních sémantických substantiv. U základních číslovek *jeden* až *devětadevadesát* se hodnota gramatému zatím řídí lexikálním významem sémantického substantiva. Například:

Přišla jen jedna. [number=sg]

Přišli dva. [number=pl]

U číslovek s významem „kontejneru“, tj. u základních číslovek *sto, tisíc, milion* atd. a u číslovek dílových, hodnota gramatému koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Přišlo sto studentů. [number=sg]

Přišlo dvě stě studentů. [number=pl]

Více viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“.

4.5.2. Gramatém rodu (gender)

Základní hodnoty gramatému gender jsou uvedeny v 4.3 – „Hodnoty gramatému gender“.

Tabulka 4.3. Hodnoty gramatému gender

anim	(animate) rod mužský životný
inan	(inanimate) rod mužský neživotný
fem	(feminine) rod ženský
neut	(neuter) rod střední

Gramatém gender je tektogramatickým korelátem morfologické kategorie jmenného rodu.

Gramatém rodu přináleží - stejně jako gramatém čísla:

- - všem uzlům nesoucím sémantická substantiva (viz 4.6.1 – „Sémantická substantiva“).

Hodnota tohoto gramatému koresponduje s rodem gramatickým. Například:

děvče [gender=neut]

dveře [gender=fem]

tenhle [gender=anim|inan]

Viděl jen dva. [gender=anim|inan]

Oni nepřišli. [gender=anim]

!!! Jde o prozatímní řešení.

Gramatém rodu u osobních a posesivních zájmen 1. a 2. osoby. U osobních / posesivních zájmen 1. a 2. osoby (tzv. bezrodá zájmena) se hodnota gramatému řídí podle morfologického rodu uzlu, ke kterému zájmeno odkazuje. Například:

Bratr prohlásil: Já tam nejdu. [gender=anim] (podle uzlu s t-lematem *bratr*)

Více viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

4.5.3. Gramatém osoby (person)

Základní hodnoty gramatému person jsou uvedeny v 4.4 – „Hodnoty gramatému person“.

Tabulka 4.4. Hodnoty gramatému person

1	1. osoba (mluvčí)
2	2. osoba (adresát)
3	3. osoba (předmět komunikace)

Tento gramatém se vyplňuje u zájmen, která kromě k předmětu komunikace (3. osoba) mohou ukazovat také k mluvčímu nebo adresátovi (1. a 2. osoba) - jsou to zájmena tvořící:

a. podskupinu určitých pronominálních sémantických substantiv osobních (sempos = n.pron.def.pers; viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“),

b. podskupinu neurčitých pronominálních substantiv (sempos = n.pron.indef; viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“).

Osoba u určitých pronominálních sémantických substantiv osobních. Do první jmenované podskupiny (a) patří uzly s jediným t-lematem #PersPron (toto t-lema reprezentuje všechna osobní i posesivní zájmena včetně reflexivních, například: *já, oni, tvůj, se, svůj*).

Například: u uzlu s t-lematem #PersPron, který reprezentuje zájmeno *já*, má gramatém osoby hodnotu 1; u téhož uzlu, který reprezentuje zájmeno *tvůj*, má tento gramatém hodnotu 2 (stejně u uzlu reprezentujícího zájmeno *vy*), u uzlu reprezentujícího zájmena *on* nebo *oni* má hodnotu 3.

Příklady:

Já už jdu. [person=1]

Tvůj názor nesdílím. [person=2]

Vy jste se už přihlásili. [person=2]

Vy jste se už přihlásil. [person=2]

Oni se ještě nepřihlásili. [person=3]

U uzlů s t-lematem #PersPron, které reprezentují reflexivní zájmena (*se, si, svůj*), je v gramatému osoby vyplněna hodnota inher (gramatém dědí hodnotu od koreferovaného uzlu).

Více viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

Osoba u neurčitých pronominálních sémantických substantiv. U uzlů druhé uvedené podskupiny (b) má gramatém osoby zpravidla hodnotu 3. Hodnot 1 a 2 nabývá v případech, kdy je dané sémantické substantivum subjektem predikátu v jiné než třetí osobě. Například:

Zachraň se, kdo můžeš. [person=2]

Verše, které kdekdo známe. [person=1]

Více viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“.

4.5.4. Gramatém zdvořilosti (politeness)

Základní hodnoty gramatému politeness jsou uvedeny v 4.5 – „Hodnoty gramatému politeness“.

Tabulka 4.5. Hodnoty gramatému politeness

basic	běžné užití zájmena
polite	zájmeno vyjadřuje vztah zdvořilosti, úcty mluvčího k osobě, k níž zájmeno ukazuje

Gramatém se vyplňuje pouze:

- u osobní podskupiny určitých pronominálních sémantických substantiv (sempos = n.pron.def.pers; viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“).

U většiny uzlů má tento gramatém hodnotu basic. Jde o běžné užití zájmen. Uzel s t-lematem #PersPron a hodnotou basic v gramatému politeness reprezentuje zájmena například ve větách:

Já dnes nepřijdu. [politeness=basic]

Ty tam určitě nechoď. [politeness=basic]

Hodnota polite se uplatňuje v případech, kdy osobní / posesivní zájmena vyjadřují vztah zdvořilosti / úcty mluvčího k osobě, k níž zájmeno ukazuje. Jde o případy vykání: uzel s t-lematem #PersPron a hodnotou polite v gramatému politeness reprezentuje zájmena například ve větě:

Vy jste se ještě nepřihlásil. [politeness=polite]

U uzlů reprezentujících osobní / posesivní zájmena reflexivní je v gramatému politeness vyplněna hodnota inher (gramatém dědí hodnotu od koreferovaného uzlu).

Více viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“.

4.5.5. Gramatém typu číslovky (numertype)

Základní hodnoty gramatému numertype jsou uvedeny v 4.6 – „Hodnoty gramatému numertype“.

Tabulka 4.6. Hodnoty gramatému numertype

basic	číslovka základní (*tři*, *šest, kolik*)
frac	číslovka dílová (*třetina*, *šestina*)
kind	číslovka druhová (*trojí*, *šesterý*, *kolikerý*)
ord	číslovka řadová (*třetí*, *šestý*, *kolikátý*)
set	číslovka souborová (*troje*, *šestery, kolikery*)

Gramatém se vyplňuje:

a. u určitých kvantifikačních sémantických substantiv (sempos = n.quant.def; viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“),

b. u určitých kvantifikačních sémantických adjektiv (sempos = adj.quant.def; viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“),

c. u neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv (sempos = adj.quant.indef; viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“),

d. u stupňovatelných kvantifikačních sémantických adjektiv (`sempos` = `adj.quant.grad`; viz 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“).

Substantivní i adjektivní číslovky dílové, souborové, druhové a řadové jsou na tektogramatické rovině považovány za deriváty odpovídajících číslovek základních (viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“, 4.1.3 – „Smíšený typ“). Hodnotou gramatému `numertype` je zachycen sémantický rys, kterým se daná číslovka liší od číslovky základní, jejímž t-lematem je na tektogramatické rovině reprezentována.

Příklady určitých kvantifikačních sémantických substantiv:

Přišli jen tři. [`numertype=basic`]

Snědl jen polovinu koláče. [`numertype=frac`]

Více viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“.

Příklady určitých kvantifikačních sémantických adjektiv:

Našel tři klíče. [`numertype=basic`]

Prošel už troje dveře. [`numertype=basic`]

Ztratil už troje klíče. [`numertype=set`]

Má dvojí tvář. [`numertype=kind`]

Čekal na druhý pokus. [`numertype=ord`]

Více viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

Příklady neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv:

Zeptej se, kolik akcií koupil. [`numertype=basic`]

Kolikery dveře potřebuje? [`numertype=basic`]

Kolikery klíče potřebuje? [`numertype=set`]

Kolikeré má občanství? [`numertype=kind`]

Kolikátý příklad řeší? [`numertype=ord`]

Více viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

Příklady stupňovatelných kvantifikačních sémantických adjektiv:

Má hodně problémů. [`numertype=basic`]

Více viz 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“.

4.5.6. Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)

Základní hodnoty gramatému `indeftype` jsou uvedeny v 4.7 – „Hodnoty gramatému `indeftype`“.

Tabulka 4.7. Hodnoty gramatému `indeftype`

`relat`	vztažné zájmeno / vztažné zájmenné adverbium / vztažná zájmenná číslovka (*kdo, jaký; kdy, jak; kolik*)
`indef1`	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium / neurčitá zájmenná číslovka typu *někdo, nějaký* / *někde, nějak* / *několik*
`indef2`	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu *kdosi, jakýsi* / *kdesi*, *jaksi*
`indef3`	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu *kdokoli, jakýkoli* / *kdekoli, jakkoli*
`indef4`	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu *ledakdo, ledajaký*/ *ledakde, ledajak*
`indef5`	neurčité zájmeno / neurčité zájmenné adverbium typu *málokdo* / *málokde, kdovíkdo* / *kdovíkde*
`indef6`	neurčité zájmeno typu *kdekdo, kdejaký*;
`inter`	tázací zájmeno / tázací zájmenné adverbium / tázací zájmenná číslovka
`negat`	záporné zájmeno / záporné zájmenné adverbium (*nikdo, nijaký*; *nikde, nijak*)
`total1`	totalizační zájmeno / totalizační zájmenné adverbium vztahující se k celku (*všichni; všude*)
`total2`	totalizační zájmeno vztahující se k jednotlivině (*každý*)

Gramatém se vyplňuje:

a. u neurčitých pronominálních sémantických substantiv (`sempos = n.pron.indef`; viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“),

b. u neurčitých pronominálních sémantických adjektiv (`sempos = adj.pron.indef`; viz 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“),

c. u neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv (`sempos = adj.quant.indef`; viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“),

d. u neurčitých pronominálních sémantických adverbií (`sempos = adv.pron.indef`; viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“).

Substantivní i adjektivní zájmena vztažná, neurčitá, tázací, záporná a totalizační jsou na tektogramatické rovině považována za deriváty t-lematu odpovídajícího vztažné / tázací podobě zájmena; obdobné druhy zájmenných adverbií a číslovek jsou rovněž chápány jako deriváty t-lematu odpovídajícího vztažnému / tázacímu adverbiu nebo číslovce (viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“).

Hodnoty gramatému `indeftype` zachycují sémantický rys, kterým se zájmeno / zájmenné adverbium / zájmenná číslovka liší od t-lematu, jímž je na tektogramatické rovině reprezentováno / reprezentována.

Relativa a interogativa. Relativa a interogativa jsou nejen reprezentována jediným t-lematem, také jejich m-lema mívá stejnou podobu. Jako relativa jsou chápána zájmena, která jsou ve vztahu gramatické koreference s jiným členem větné struktury (viz 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“), zpravidla se vyskytují ve vztažných závislých klauzích. Za interogativum je považováno zájmeno, které s jiným členem nekoreferuje, uplatňuje se zpravidla v otázkách a v obsahových závislých klauzích. Relativa mají v gramatému `indeftype` hodnotu `relat`, interogativa mají v gramatému `indeftype` hodnotu `inter`.

Příklady:

Ten, kdo přišel. [`indeftype=relat`] (*kdo* koreferuje s *ten*)

Muž, kterého jsme dnes potkali... [`indeftype=relat`] (*který* koreferuje se substantivem *muž*)

Kdo přišel? [`indeftype=inter`]

Řekněte, který dům jste si koupili? [`indeftype=inter`]

Indefinita. V češtině existuje několik typů indefinit. Jednotlivé typy se liší způsobem utvoření (slovotvornými prostředky, jimiž je neurčitost vyjádřena, *ně- / -si / -koli* atd.) a tím i sémantickými nuancemi. Jednotlivé hodnoty `indef1` až `indef6` jsou přiděleny vždy jednomu slovotvornému (a tedy i lexikálně sémantickému) typu indefinit.

!!! Hodnota `indef6` prozatím zastřešuje několik typů (*málo-, kdoví, bůhví* apod.). V budoucnu by každému z těchto typů měla odpovídat zvláštní hodnota gramatému `indeftype`.

Totalizátory. Obdobně jsou rozlišeny také totalizátory hodnotami `total1` a `total2`. Hodnota `total1` náleží uzlu, který reprezentuje totalizátor, jenž k nějakému množství ukazuje jako k celku; hodnota `total2` uzlu reprezentujícímu totalizátor vztahující se ke každé jednotlivině daného množství.

Negativa. Negativa jsou reprezentována hodnotou `negat`.

Více viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“, 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“, 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

4.5.7. Gramatém negace (`negation`)

Základní hodnoty gramatému `negation` jsou uvedeny v 4.8 – „Hodnoty gramatému `negation`“.

Tabulka 4.8. Hodnoty gramatému `negation`

`neg0`	kladná podoba slova
`neg1`	záporná podoba slova

Gramatém se vyplňuje:

a. u části pojmenovacích sémantických substantiv (`sempos` = `n.denot.neg`; viz 4.6.1.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace“),

b. u pojmenovacích sémantických adjektiv (`sempos` = `adj.denot`; viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“),

c. u stupňovatelných pojmenovacích sémantických adverbií, která lze negovat (`sempos` = `adv.denot.grad.neg`; viz 4.6.3.4 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat“),

d. u nestupňovatelných pojmenovacích sémantických adverbií, která lze negovat (`sempos` = `adv.denot.ngrad.neg`; viz 4.6.3.2 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat“).

Gramatém `negation` postihuje fakt, zda se sémantické substantivum / adjektivum / adverbium z některé z vyjmenovaných podskupin vyskytovalo v povrchové podobě věty v kladné nebo v záporné podobě. Obě podoby jsou na tektogramatické rovině reprezentovány kladným t-lematem. Uzel reprezentující kladné slovo má v gramatému negace hodnotu `neg0`, u uzlu reprezentujícího záporné slovo má tento gramatém hodnotu `neg1`.

Příklady:

hlasování o státním rozpočtu [`negation=neg0`]

otázka bytí [`negation=neg0`] *a nebytí* [`negation=neg1`] *vysokých škol*

nezralost dítěte [`negation=neg1`]

nepěkný zážitek [`negation=neg1`]]

nepříliš vydařený výlet [negation=neg1]

4.5.8. Gramatém stupně (degcmp)

Základní hodnoty gramatému degcmp jsou uvedeny v 4.9 – „Hodnoty gramatému degcmp“.

Tabulka 4.9. Hodnoty gramatému degcmp

pos	(positive) 1. stupeň
comp	(comparative) 2. stupeň
sup	(superlative) 3. stupeň
acomp	(elative) absolutní komparativ

Gramatém degcmp je tektogramatickým korelátem adjektivní / adverbiální morfologické kategorie stupně.

Gramatém stupně náleží:

a. pojmenovacím sémantickým adjektivům (sempos = adj.denot; viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“),

b. stupňovatelným pojmenovacím sémantickým adverbiím, která nelze negovat (sempos = adv.denot.grad.nneg; viz 4.6.3.3 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat“),

c. stupňovatelným pojmenovacím sémantickým adverbiím, která lze negovat (sempos = adv.denot.grad.neg; viz 4.6.3.4 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat“).

Všechny nestupňované formy sémantických adjektiv mají v gramatému stupně hodnotu pos. Hodnoty comp a sup zpravidla odpovídají hodnotám morfologické kategorie stupně (2. a 3. stupeň).

U uzlů obou uvedených adverbiálních podskupin (b, c) hodnota gramatému stupně rovněž většinou koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie.

Příklady:

příjemnější hudba [degcmp=comp]

nejlépe strávený večer [degcmp=sup]

Hodnota acomp. Zvláštní hodnotou gramatému stupně, která nemá korespondenci v hodnotě morfologické kategorie, je hodnota acomp. Je přidělena uzlům reprezentujícím tzv. absolutní komparativ, tj. ustrnulý komparativní tvar, který nevyjadřuje srovnání. Hodnota acomp byla přidělena například uzlům, které reprezentují adjektivum ve spojení:

muž tmavší pleti [degcmp=acomp]

starší žena [degcmp=acomp]

V případech, kdy nelze rozhodnout, zda jde o komparativ absolutní nebo běžný, jsou vyplněny obě hodnoty.

4.5.9. Gramatém slovesné modality (verbmod)

Základní hodnoty gramatému verbmod jsou uvedeny v 4.10 – „Hodnoty gramatému verbmod“.

Tabulka 4.10. Hodnoty gramatému `verbmod`

`ind`	(indicative) slovesná modalita oznamovací
`imp`	(imperative) slovesná modalita rozkazovací
`cdn`	(conditional) slovesná modalita podmiňovací

Gramatém `verbmod` je tektogramatickým korelátem morfologické kategorie slovesného způsobu. Náleží:

- sémantickým slovesům (`sempos=v`; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Hodnoty gramatému zpravidla korespondují s hodnotami morfologické kategorie způsobu. Například:

Přišli včas? [`verbmod=ind`]

Přijďte na schůzi včas! [`verbmod=imp`]

My bychom přišli určitě včas. [`verbmod=cdn`]

Více viz 4.6.4.1 – „Hodnoty gramatému slovesné modality“.

4.5.10. Gramatém deontické modality (`deontmod`)

Základní hodnoty gramatému `deontmod` jsou uvedeny v 4.11 – „Hodnoty gramatému `deontmod`“.

Tabulka 4.11. Hodnoty gramatému `deontmod`

`deb`	(debitive) děj pojatý jako „nutnost“
`hrt`	(hortative) děj pojatý jako „povinnost“
`vol`	(volitive) děj pojatý jako „vůle/záměr“
`poss`	(possibilitive) děj pojatý jako „možnost“
`perm`	(permissive) děj pojatý jako „svolení“
`fac`	(facultative) děj pojatý jako „schopnost“
`decl`	(declarative) děj modálně nemodifikovaný

Gramatém postihuje fakt, zda je děj (činnost apod.) pojat jako nutný, možný, povolený apod. Náleží:

- sémantickým slovesům (`sempos=v`; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Hodnota gramatému se řídí podle přítomného modálního slovesa. Příklady:

Musíme zaplatit fakturu včas. [`deontmod=deb`]

Chtěl na sebe upozornit. [`deontmod=vol`]

Petr ti měl podklady poslat už včera. [`deontmod=hrt`]

Můžete odejít. [`deontmod=poss`]

Nesmíš kouřit. [`deontmod=perm`]

Přišel na schůze včas. [`deontmod=decl`]

Více viz 4.6.4.2 – „Hodnoty gramatému deontické modality“.

4.5.11. Gramatém dispoziční modality (dispmod)

Základní hodnoty gramatému dispmod jsou uvedeny v 4.12 – „Hodnoty gramatému dispmod“.

Tabulka 4.12. Hodnoty gramatému dispmod

disp0	uzel reprezentuje řídící predikát klauze, která nemá dispoziční modalitu
disp1	uzel reprezentuje řídící predikát klauze, která má dispoziční modalitu

Gramatém dispmod náleží:

- sémantickým slovesům (sempos=v; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Tento gramatém přináleží uzlům reprezentujícím slovesný predikát klauze, které mají v gramatému slovesné modality hodnotu ind nebo cdn (neimperativní formy), a zachycuje, zda klauze vyjadřuje tzv. dispoziční modalitu.

Dispoziční modalita je zvláštním druhem modality, který postihuje vztah / postoj agentu k ději. V češtině je nesena specifickým typem konstrukcí: jejich povrchová podoba zpravidla sestává z reflexivní formy pasiva, adverbiále způsobu (pouze takového, které je schopno vyjádřit vztah / postoj agentu k ději, například: *dobře, lehce, špatně*, nikoli *anglicky*) a dativního tvaru s funkcí agentu, který za jistých podmínek nemusí být v povrchové podobě věty přítomen. Rovněž modální adverbiále může být ve větách zvolacích (nebo podobně zabarvených větách) elidováno, dispozice agentu k ději je implikována (například: *Jemu se pracuje!*).

Hodnoty disp1 nabývá uvedený gramatém tedy pouze u uzlů reprezentujících slovesný predikát vět typu:

Tato studie se studentům četla dobře. [dispmod=disp1]

Spalo se nám tu výborně. [dispmod=disp1]

Jinak je hodnota tohoto gramatému disp0.

Pozor! U uzlů reprezentujících imperativ, infinitiv nebo přechodník je v gramatému dispoziční modality vyplněna hodnota nil.

Více viz 4.6.4.3 – „Hodnoty gramatému dispoziční modality“.

4.5.12. Gramatém vidu (aspect)

Základní hodnoty gramatému aspect jsou uvedeny v 4.13 – „Hodnoty gramatému aspect“.

Tabulka 4.13. Hodnoty gramatému aspect

proc	(processual) průběhový, nedokonavý vid
cpl	(complex) komplexní, dokonavý vid

Gramatém vidu je tektogramatickým korelátem morfologicko-lexikální kategorie vidu a náleží:

- sémantickým slovesům (sempos=v; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Hodnota gramatému zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologicko-lexikální kategorie. Například:

Nejraději kupuje / nakupuje nábytek. [aspect=proc]

Koupil / nakoupil už vše potřebné. [aspect=cpl]

Jedna z hodnot byla také přidělena tzv. obouvidovým slovesům. V případech, kdy není možné zvolit jedinou z hodnot, je v gramatému vyplněna hodnota `nr`.

Více viz 4.6.4.4 – „Hodnoty gramatému vidu“.

4.5.13. Gramatém času (`tense`)

Základní hodnoty gramatému `tense` jsou uvedeny v 4.14 – „Hodnoty gramatému `tense`“.

Tabulka 4.14. Hodnoty gramatému `tense`

`sim`	(simultaneous) současný děj
`ant`	(anterior) předčasný děj
`post`	(posterior) následný děj

Gramatém `tense` náleží:

- sémantickým slovesům (`sempos=v`; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Gramatém `tense` je tektogramatickým korelátem morfologické kategorie slovesného času. Některé z uvedených hodnot nabývá u uzlů reprezentujících finitní neimperativní formu slovesa nebo formu transgresivu.

Rozdíl mezi absolutním a relativním časem není zachycen hodnotami gramatému `tense` - zda jde o čas absolutní nebo relativní, vyplývá z pozice daného slovesného uzlu v tektogramatickém stromě. Uzlům reprezentujícím slovesný tvar jak s významem přítomnosti (vlastně: současnost s okamžikem promluvy; čas absolutní), tak s významem současnosti vzhledem k okamžiku jiného děje (čas relativní) je přidělena hodnota `sim`; uzlům reprezentujícím slovesný tvar s významem minulosti (tj. předčasnosti k okamžiku promluvy; čas absolutní) i s významem předčasnosti k jinému ději (čas relativní) náleží hodnota `ant`; uzlům reprezentujícím slovesný tvar s významem budoucnosti (tj. následnosti k okamžiku promluvy; čas absolutní) i s významem následnosti k jinému ději (čas relativní) náleží hodnota `post`.

Příklady:

Píše dopis. [`tense=sim`]

Psal dopis. [`tense=ant`]

Bude psát dopis. [`tense=post`]

Napíše dopis. [`tense=post`]

Napsal dopis. [`tense=ant`]

U uzlů reprezentujících imperativní formu slovesa nebo infinitiv je v gramatému času vyplněna hodnota `nil`.

Více viz 4.6.4.5 – „Hodnoty gramatému času“.

4.5.14. Gramatém rezultativnosti (`resultative`)

Základní hodnoty gramatému `resultative` jsou uvedeny v 4.15 – „Hodnoty gramatému `resultative`“.

Tabulka 4.15. Hodnoty gramatému `resultative`

`res0`	děj bez příznaku rezultativnosti
`res1`	rezultativní děj

Gramatém `resultative` náleží:

- sémantickým slovesům (`sempos=v`; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Ve větách vyjadřujících rezultativnost je děj prezentován jako výsledný stav.

Hodnota `res1` je přidělena pouze uzlům reprezentujícím tzv. posesivní pasivum (tj. formu složenou ze slovesa *mít* a trpného příčestí, například: *měl uvařeno*).

Ve všech ostatních případech je v gramatému rezultativnosti vyplněna hodnota `res0`.

Příklady:

Uvařil [`resultative=res0`] *a uklidil.* [`resultative=res0`]

Měl uvařeno [`resultative=res1`] *a dokonce i uklidil.* [`resultative=res0`]

Více viz 4.6.4.6 – „Hodnoty gramatému rezultativnosti“.

4.5.15. Gramatém iterativnosti (`iterativeness`)

Základní hodnoty gramatému `iterativeness` jsou uvedeny v 4.16 – „Hodnoty gramatému `iterativeness`“.

Tabulka 4.16. Hodnoty gramatému `iterativeness`

`it0`	děj nemá příznak opakovanosti, násobenosti
`it1`	opakovaný, násobený děj

Gramatém `iterativeness` náleží:

- sémantickým slovesům (`sempos=v`; viz 4.6.4 – „Sémantická slovesa“).

Hodnota `it1` je vyplněna v případech, kdy je děj prezentován jako opakovaný / násobený – zatím byly identifikovány pouze případy iterativnosti vyjádřené slovesným sufixem (-ívat / -ávat, -ávávat / -ívávat). Jinak nastává hodnota `it0`.

Příklady:

Chodíval k nám často. [`iterativeness=it1`]

Chodí plavat pravidelně / každé pondělí. [`iterativeness=it0`]

Více viz 4.6.4.7 – „Hodnoty gramatému iterativnosti“.

4.6. Podskupiny sémantických slovních druhů a jim přináležející gramatémy

4.6.1. Sémantická substantiva

Sémantická substantiva tvoří následující podskupiny:

- pojmenovací sémantická substantiva (viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“);
- pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace (viz 4.6.1.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace“);
- určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací (viz 4.6.1.2 – „Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací“);
- určitá pronominální sémantická substantiva osobní (viz 4.6.1.3 – „Určitá pronominální sémantická substantiva osobní“);
- neurčitá pronominální sémantická substantiva (viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“);
- určitá kvantifikační sémantická substantiva (viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“).

4.6.1.1. Pojmenovací sémantická substantiva

`sempos = n.denot`

Do podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv patří:

- tradiční substantiva.

  Například: *otec, Marta, pokora, dveře*.

- posesivní adjektiva reprezentovaná t-lematem odpovídajícího substantiva (viz 4.1.1 – „Typy syntaktické derivace“).

  Například: *otcova záliba* [`t_lemma=otec`], *Martin pokoj* [`t_lemma=Marta`].

Pojmenovacím sémantickým substantivům náležejí gramatémy:

- čísla `number` (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (`number`)“),
- rodu `gender` (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (`gender`)“).

Gramatém čísla (`number`). Hodnota gramatému čísla se u tradičních substantiv zpravidla shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

pes [`number=sg`]

psi [`number=pl`]

Výjimkou jsou pluralia tantum, u nichž se hodnota gramatému řídí „množstvím“ denotátů, například:

jedny dveře [`number=sg`]

dvoje dveře [`number=pl`]

Jel do Prachatic. [`number=sg`]

V některých případech však není zřejmé, zda jde o singulár nebo o plurál, pak je v gramatému je vyplněna hodnota `nr`, například:

Vypral si kalhoty. [`number=nr`]

!!! Obdobně jako pluralia tantum také singularia tantum (například: *ptactvo, mládež*) a jména látková (například *mouka, káva*) nerealizují protiklad singulár / plurál pravidelně. Kvůli problematickému

vymezení množin těchto substantiv se však hodnota gramatému čísla v těchto případech zatím řídí číslem morfologickým, tedy:

dvojí mládež [number=sg]

Nejraději pije kávu. [number=sg]

Mají tu dvojí kávu. [number=sg]

U uzlů reprezentujících posesivní adjektivum je hodnota gramatému sg (v češtině nejsou posesivní tvary tvořeny od plurálových forem).

Gramatém rodu (gender). Hodnota gramatému rodu se prozatím řídí podle hodnoty morfologické kategorie jmenného rodu daného substantiva, v případě posesivních adjektiv podle rodu odpovídajícího substantiva, jímž je adjektivum reprezentováno. Například:

děvče [gender=neut]

dveře [gender=fem]

otcova záliba [gender=anim]

Martin pokoj [gender=fem]

4.6.1.1.1. Pojmenovací sémantická substantiva s odděleně reprezentovaným příznakem negace

sempos = n.denot.neg

Do podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv s odděleně reprezentovaným příznakem negace patří:

- pojmenovací sémantická substantiva deverbativní zakončená na *-ní* / *-tí*;
- pojmenovací sémantická substantiva deadjektivní zakončená na *-ost*.

Kladná i negovaná podoba těchto sémantických substantiv je na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem odpovídajícím jejich kladné podobě. Těmto sémantickým substantivům náležejí gramatémy:

- čísla number (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (number)“),
- rodu gender (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (gender)“),
- negace negation (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (negation)“).

Gramatém čísla (number). Hodnota gramatému čísla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie.

Gramatém rodu (gender). Hodnota gramatému rodu odpovídá rodu morfologickému: u deverbativních substantiv má hodnotu neut, u deadjektivních substantiv zakončených na *-ost* má hodnotu fem.

Gramatém negace (negation). Gramatém negace nabývá hodnoty neg0 u uzlů, které reprezentují kladné slovo, u uzlů reprezentujících zápornou podobu slova má tento gramatém hodnotu neg1. Například:

nezralost dítěte [negation=neg1; t_lemma=*zralost*]

hlasování o státním rozpočtu [negation=neg0]

nedodržení smluvních podmínek [negation=neg1; t_lemma=*dodržení*]

otázka bytí [negation=neg0] *a nebytí* [negation=neg1; t_lemma=*bytí*] *vysokých škol*

Skupina sémantických substantiv, u nichž se počítá s gramatémem negace, byla vymezena na základě slovotvorných charakteristik: jde o deverbativní substantiva zakončená na *-ní* / *-tí* a deadjektivní substantiva zakončená na *-ost*. U ostatních sémantických substantiv se s gramatémem negace nepočítá - informace o negaci je zde součástí t-lematu: vedle t-lematu *souhlas* se vyskytuje také t-lema *nesouhlas* apod.

!!! Jde o prozatímní řešení: všechna pojmenovací sémantická substantiva by měla být v budoucnu rozlišena na ta, která negovat lze a která negovat nelze. Vznikly by tak dvě podskupiny pojmenovacích sémantických substantiv (podskupina substantiv, která lze negovat, a těch, která negovat nelze), jako je tomu například u pojmenovacích sémantických adverbií.

!!! Rozdělení pojmenovacích sémantických substantiv na ta, která lze, a ta, která nelze negovat - jak bylo provedeno u pojmenovacích sémantických adverbií, komplikuje skutečnost, že některá substantiva, která zpravidla vystupují v kladné podobě, mohou být za určitých kontextových a situačních podmínek negována: například: *Čech - byli tam Češi i Nečeši* apod. Z obdobných důvodů také nebyla podle ne/možnosti negace roztříděna pojmenovací sémantická adjektiva - s gramatémem negace se počítá u všech pojmenovacích sémantických adjektiv.

4.6.1.2. Určitá pronominální sémantická substantiva ukazovací

sempos = n.pron.def.demon

Do podskupiny určitých pronominálních sémantických substantiv ukazovacích patří:

- ukazovací zájmena v pozici syntaktického substantiva.

Jde jednak o demonstrativa, která jsou v povrchové podobě věty realizována (například: *Ti už nepřijdou, O tohle mi nejde*, dále *tamten, onen, tenhleten* apod.), jednak o nově vytvořené uzly s t-lematem #EmpNoun (jako řídící uzly nesubstantivizovaných adjektiv, jejichž řídící člen nebylo možné zkopírovat; viz 5.12.1.2.2 – „Gramatická elipsa řídícího substantiva“).

Uzlům této podskupiny náležejí gramatémy:

- čísla number (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (number)“),
- rodu gender (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (gender)“).

Gramatém čísla (number). Hodnota gramatému čísla se u uzlů reprezentujících povrchově realizované demonstrativum shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

O tohle mi nejde. [number=sg]

Ten už nepřijde. [number=sg]

Ti už nepřijdou. [number=pl]

U nově vytvořeného uzlu s t-lematem #EmpNoun se hodnota gramatému řídí morfologickým číslem závislého adjektiva. Například:

Mluvil také o anglickém. {#EmpNoun [number=sg]}

Našel jen zelené. {#EmpNoun [number=pl]}

Gramatém rodu (gender). U povrchově realizovaných demonstrativ hodnota gramatému rodu koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Ti už nepřijdou. [gender=anim]

O tohle mi nejde. [gender=neut]

U nově vytvořeného uzlu s t-lematem #EmpNoun vyplývá hodnota gramatému z morfologického rodu závislého adjektiva. Například:

Mluvil také o anglickém. {#EmpNoun [gender=anim|inan|neut]}

4.6.1.3. Určitá pronominální sémantická substantiva osobní

sempos = n.pron.def.pers

Do podskupiny určitých pronominálních sémantických substantiv osobních patří:

- všechna osobní zájmena a jejich posesivní protějšky (například: *já, můj*) včetně zájmen reflexivních (*se / si, svůj*).

Všechna zájmena jsou reprezentována jediným t-lematem #PersPron (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“). Jde jak o uzly reprezentující povrchově realizovaná zájmena (nereflexivní i reflexivní), tak o uzly nově vytvořené (doplněny vždy za zájmena nereflexivní; viz 5.12.2.1.1 – „Aktuální elipsa obligatorního aktantu (zástupné t-lema #PersPron, #Cor, #QCor a #Rcp)“).

Uzlům této podskupiny náležejí gramatémy:

- čísla number (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (number)“),
- rodu gender (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (gender)“),
- osoby person (viz 4.5.3 – „Gramatém osoby (person)“),
- zdvořilosti politeness (viz 4.5.4 – „Gramatém zdvořilosti (politeness)“).

Pro jednotlivé uzly této podskupiny platí:

- **uzly reprezentující povrchově realizovaná zájmena (nereflexivní)**.

  Gramatém čísla (number). Hodnota gramatému number se u osobních zájmen zpravidla shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

  já [number=sg]

  my [number=pl]

  oni [number=pl]

  U uzlů reprezentujících zájmena posesivní se hodnota tohoto gramatému řídí většinou podle morfologického čísla odpovídajícího zájmena osobního. Například:

  můj [number=sg]

  náš [number=pl]

  jejich [number=pl]

  Hodnota gramatému a morfologické kategorie se liší v případech vykání. Uzel s t-lematem #PersPron, který reprezentuje zájmeno druhé osoby má v gramatému čísla hodnotu sg, neukazuje-li podle formy predikátu k množství lidí, ale k jedinému člověku. Srov.:

  Vy jste se nepřihlásil? [number=sg]

  Vy jste se ještě nepřihlásili? [number=pl]

Jste zván vy [number=sg] *i s vaším* [number=sg] *synem.*

Pozor! Řada případů však nemůže být rozhodnuta, nastává hodnota nr. Například:

Vy se přihlaste co nejdříve. [number=nr]

!!! K asymetrii mezi formou a významem dochází také v případech tzv. autorského plurálu (plurálu skromnosti / modestiae) a tzv. plurálu majestátního (plural majestaticus). Tato užití však prozatím nebyla identifikována a hodnota gramatému čísla se řídí podle povrchové podoby.

Gramatém rodu (gender). Hodnota gramatému gender se u osobních / posesivních zájmen 3. osoby řídí podle rodu morfologického. Například:

Ona sem nepřijde. [gender=fem]

Oni o tom vědí. [gender=anim]

U zájmen 1. a 2. osoby a u nově vytvořených uzlů je hodnota gramatému dána morfologickým rodem uzlu, ke kterému zájmeno odkazuje. Například:

Bratr prohlásil: Já tam nejdu. [gender=anim] (podle morfologického rodu uzlu s t-lematem *bratr*)

Volba jediné hodnoty není možná například v případech, kdy je více odkazovaných členů různého rodu nebo kdy odkazovaný člen v textu chybí. Například:

Podle Bendy není sice možné hodit přes palubu samoživitelky nebo osamělé otce, ale to neznamená, že je třeba dávat jim přednost před rodinami spořádanými.

Podívejte se jim do očí v Podhoráckém muzeu (ke 40. výročí otevření Zoo Brno)

!!! Koreference (textová ani gramatická, viz 8 – „***Koreference***“) není u zájmen 1. a 2. osoby zachycena.

Gramatém osoby (person). V gramatému person náleží hodnota 1 uzlům reprezentujícím zájmena *já, můj, my* a *náš*; hodnota 2 uzlům zájmen *ty, tvůj, vy* a *váš* (se vztahem k většímu množství osob i k osobě jediné, tj. při vykání); hodnota 3 uzlům zájmen *on / ona / ono*, *jeho / její*, *oni / ony / ona* a *jejich*. Například:

Já už jdu. [person=1]

Tvůj názor nesdílím. [person=2]

Vy jste se už přihlásili. [person=2]

Vy jste se už přihlásil. [person=2]

Oni se ještě nepřihlásili. [person=3]

Gramatém zdvořilosti (politeness). U většiny uzlů má tento gramatém hodnotu basic. Jde o běžné užití zájmen. Uzel s t-lematem #PersPron a hodnotou basic v gramatému politeness reprezentuje zájmena například ve větách:

Já dnes nepřijdu. [politeness=basic]

Ty tam určitě nechoď. [politeness=basic]

On tvého psa ještě neviděl. [politeness=basic] a [politeness=basic]

Vy jste se už přihlásili? [politeness=basic]

Gramatém politeness nabývá hodnoty polite u uzlů reprezentujících osobní / posesivní zájmeno 2. osoby v případech vykání. Například:

Vy jste se ještě nepřihlásil. [politeness=polite]

Rozdíl byste byl (vy) nucen uhradit sám. [politeness=polite]

Hodnota polite se uplatňuje v případech, kdy osobní / posesivní zájmena vyjadřují vztah zdvořilosti / úcty mluvčího k osobě, k níž zájmeno ukazuje. Jde o případy vykání: uzel s t-lematem #PersPron a hodnotou polite v gramatému politeness reprezentuje zájmena například ve větách:

Vy jste se ještě nepřihlásil. [politeness=polite]

Hodnota polite v gramatému politeness je tedy zpravidla doprovázena hodnotou sg v gramatému number a hodnotou 2 v gramatému person. Méně častá je kombinace hodnot polite a 2 s hodnotou pl - mluvčí vyká většímu počtu osob; například:

Vážení čtenáři, je tomu právě rok, kdy jsme vám oznámili nepopulární informaci, že se cena našich novin zvyšuje. [politeness=polite; person=2; number=pl]

V řadě českých vět však není možné rozlišit, zda jde o vykání, nebo o běžné užití zájmen 2. osoby. V gramatému politeness se proto uvádí hodnota nr. Například:

Vy tam nepůjdete? [politeness=nr]

- **uzly reprezentující reflexiva**.

  Gramatém čísla, rodu, osoby a zdvořilosti (number, gender, person, politeness). Ve všech čtyřech gramatémech je vyplněna hodnota inher, tj. dědí se od koreferovaného uzlu.

  Pozor! Do této podskupiny patří pouze reflexiva nesená komplexními uzly; je-li reflexivum neseno uzlem jiného typu (například: *jít si po svých* .DPHR, nodetype = dphr), o jeho zařazení do soustavy sémantických slovních druhů (a tím ani o gramatémech) se neuvažuje.

- **nově vytvořené uzly s t-lematem #PersPron**.

  Gramatém čísla a rodu (number a gender). Hodnota gramatému number a gender řídí morfologickým číslem / rodem odkazovaného uzlu. V případě, že uzel reprezentuje subjekt predikátu klauze, odpovídá tato hodnota číslu / jmennému rodu slovesného predikátu (pokud tyto kategorie lze z dané slovesné formy zjistit). Například:

  Včera ani dnes nezavolala (ona). [number=sg; gender=fem]

  Děti slibovaly: Už nebudeme (my) zlobit. [number=pl; gender=fem] (podle morfologického rodu uzlu s t-lematem *děti*)

  Gramatém osoby (person). Hodnota gramatému osoby se rovněž řídí podle odkazovaného členu (hodnota 1, je-li t-lematem odkazovaného uzlu *já* / *my*; hodnota 2, je-li t-lematem odkazovaného uzlu *ty* / *vy*; hodnota 3, je-li t-lematem odkazovaného uzlu *on* / *ona*...) nebo v případě, že uzel reprezentuje subjekt, podle osoby predikátu. Například:

  Včera nezavolala (ona). [person=3]

  !!! Koreference (textová ani gramatická, viz 8 – „***Koreference***“) není u zájmen 1. a 2. osoby zachycena.

  Gramatém zdvořilosti (politeness). Gramatém politeness má hodnotu polite v případech vykání. Reprezentuje-li nově vytvořený uzel subjekt klauze, je možné případy vykání identi-

fikovat podle slovesného predikátu (pokud to forma umožňuje) nebo řidčeji podle kontextu. Například:

Už jste navštěvoval kurzy angličtiny (vy)? [politeness=polite]

Vážený pane, dovolíte (vy), abych vám představil svou paní? [politeness=polite]

Rozdíl byste byl (vy) nucen uhradit sám. [politeness=polite]

Nejde-li o vykání, je vyplněna hodnota basic.

V řadě českých vět však není možné rozlišit, zda jde o vykání nebo o běžné užití zájmen 2. osoby. V gramatému politeness se proto uvádí hodnota nr. Například:

Máte se (vy) přihlásit co nejdříve. [politeness=nr]

Rozdíl uhraďte (vy) nejpozději do deseti dnů. [politeness=nr]

4.6.1.4. Neurčitá pronominální sémantická substantiva

sempos = n.pron.indef

Do podskupiny neurčitých pronominálních sémantických substantiv patří:

- vztažná zájmena *kdo, co, který / jenž* a *jaký*, plní-li funkci syntaktického substantiva,
- jejich deriváty rovněž pouze v pozici syntaktického substantiva, tj. zájmena neurčitá (například: *někdo, některý*), tázací (*kdo, který*), záporná (*nikdo*) a totalizační (*každý, všechen*),
- posesivní protějšky zájmena *kdo* (tj. *čí*) a jeho derivátů (například: *něčí, ničí*).

Pouze jako sémantická substantiva mohou vystupovat zájmena *kdo, co* a *jenž* a dále deriváty zájmen *kdo* a *co*. Jako sémantická substantiva jsou také vždy hodnoceny uzly reprezentující posesiva k zájmenu *kdo* a jeho derivátům.

Zájmena *který* a *jaký* a jejich deriváty jsou podle jejich přináležitosti k syntaktickému slovnímu druhu hodnocena jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva: *který / jaký* a jejich deriváty jsou chápána jako sémantická adjektiva ve stejných případech, kdy jsou považována za syntaktická adjektiva. V ostatních případech mají funkci syntaktického, a tedy také sémantického substantiva. Srov.:

- *Nevěděla, jaké šaty se by se na ples hodily.*

  Kterou knihu si přál?

  Kup mu nějakou knihu.

  Ta barva je nijaká.

  - syntaktická, a tedy i sémantická adjektiva (viz 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“).

- *Šaty, jaké by se hodily na ples, tu neměli.*

  Knihu, kterou si přál, nemohla sehnat.

  - syntaktická, a tedy i sémantická substantiva.

Zájmeno *jenž* je na tektogramatické rovině považováno za variantu substantivního *který*: je reprezentováno t-lematem *který*.

Neurčitá pronominální sémantická substantiva jsou popsána gramatémy:

- čísla `number` (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (`number`)“),
- rodu `gender` (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (`gender`)“),
- osoby `person` (viz 4.5.3 – „Gramatém osoby (`person`)“),
- typu neurčitosti `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

Gramatém čísla (`number`). Hodnota gramatému čísla se zpravidla shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Někdo to udělat musí. [`number=sg`; `t_lemma=`*kdo*]

Koho jsi potkal? [`number=sg`; `t_lemma=`*kdo*]

Co potřebuješ? [`number=sg`; `t_lemma=`*co*]

Výjimkou jsou případy, kdy je zájmeno subjektem predikátu v plurálové formě: i když se forma zájmena v těchto případech nijak nemění, z tvaru predikátu vyplývá, že zájmeno ukazuje nikoli k jediné osobě, ale k několika osobám - je vyplněna hodnota `pl`. Například:

Řekněte, kdo přišli. [`number=pl`; `t_lemma=`*kdo*]

Řekněte, kdo přišel. [`number=sg`; `t_lemma=`*kdo*]

Verše, které kdekdo známe. [`number=pl`; `t_lemma=`*kdo*]

U uzlů reprezentujících posesivní zájmeno má gramatém `number` hodnotu `sg`.

U relativ (`indeftype = relat`) se hodnota gramatému dědí od koreferovaného uzlu - v gramatému `number` je vyplněna hodnota `inher`. Například:

Domy, které koupili, byly postaveny ve 30. letech. [`number=inher`] (*které* dědí hodnotu od koreferovaného uzlu s t-lematem *domy*)

Hodnota `inher` je vyplněna také u relativa *co*, ať už běžně užitého (ukazuje k věci apod.), nebo užitého místo relativ *který / jenž*. Například:

To, co potřebuješ, tu nemají. [`number=inher`]

Muž, co přišel.. [`number=inher`]]

Muži, co přišli... [`number=inher`]

Muži, co jsem potkal na ulici... [`number=inher`]

Gramatém rodu (`gender`). Hodnota gramatému rodu rovněž zpravidla koresponduje s rodem morfologickým, tj. u *kdo* a jeho derivátů nabývá gramatém hodnoty `anim`, u *co* a jeho derivátů `neut`. Například:

Někdo to udělat musí. [`gender=anim`]

Koho jsi potkal? [`gender=anim`]

Co potřebuješ? [`gender=neut`]

U uzlů reprezentujících posesivní zájmena má gramatém hodnotu `anim`.

U relativ (`indeftype = relat`) hodnota gramatému vyplývá z hodnoty tohoto gramatému u koreferovaného uzlu - v gramatému `gender` je vyplněna hodnota `inher`. Například:

Dům, který koupili... [`gender=inher`]

To, co potřebuješ, tu nemají. [`gender=inher`]

Muži, co jsem potkal na ulici... [`gender=inher`]

Ženy, co přišly... [`gender=inher`]

Gramatém osoby (`person`). Gramatém osoby má ve většině případů hodnotu `3`. Jiné hodnoty nabývá u zájmena *kdo* (nebo jeho derivátů) v případě, že je subjektem predikátu v jiné než třetí osobě. Například:

Zachraň se, kdo můžeš. [`person=2`]

Verše, které kdekdo známe. [`person=1`; `t_lemma=kdo`]

U relativ (`indeftype = relat`) se hodnota gramatému `person` dědí od koreferovaného uzlu. Například:

Vy, kteří jste přišli později... [`person=inher`]

V případě, že uzlu, který koreferuje s uzlem nesoucím relativum, gramatém `person` nenáleží, rozumí se hodnotou `inher` hodnota `3`. Například:

Dům, který jsme koupili...[`person=inher`]

Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`). Hodnota gramatému `indeftype` zachycuje sémantický rys, jímž se zájmeno liší od t-lematu, kterým je reprezentováno.

Pro neurčitá pronominální sémantická substantiva se počítá (pouze) se čtyřmi t-lematy: *kdo, co, který* a *jaký*. Všechna ostatní zájmena jsou zpracována jako jejich deriváty. Která zájmena jsou jednotlivými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém `indeftype` nabývá, představuje 4.17 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“.

V prvním řádku jsou uvedena t-lemata, ve sloupcích pod každým z nich zájmena, která dané t-lema zastupuje. V prvním sloupci jsou vypsány hodnoty gramatému `indeftype`, které přináleží t-lematu, jestliže reprezentuje zájmeno nacházející se na stejné řádce jako daná hodnota a ve sloupci pod tímto t-lematem.

Například: zájmeno *nikdo* je reprezentováno t-lematem *kdo*, jemuž náleží hodnota `negat`.

Přehled zájmen není vyčerpávající - v některých případech jsou možné ještě jiné varianty zájmen (například vedle *málokdo, kdovíkdo* ještě *zřídkakdo, všelikdo* a další). Některé typy zájmen nejsou v češtině realizovány (například totalizátor od substantivního *jaký*; v poli znak -).

Tabulka 4.17. Neurčitá pronominální sémantická substantiva

	t-lema:			
hodnota gramatému `indeftype`:	***kdo***	***co***	***který***	***jaký***
relat	*kdo*	*co*	*který, jenž*	*jaký*
indef1	*někdo*	*něco*	*některý*	*nějaký*
indef2	*kdosi, kdos*	*cosi, cos*	*kterýsi*	*jakýsi*
indef3	*kdokoli(v)*	*cokoli(v)...*	*kterýkoli(v)*	*jakýkoli(v)*
indef4	*ledakdo, leckdo...*	*ledaco, lecco...*	*leckterý, ledakterý*	*lecjaký, ledajaký*
indef5	*kdekdo*	*kdeco*	*kdekterý*	*kdejaký*
indef6	*málokdo, kdovíkdo...*	*máloco...*	*málokterý...*	*všelijaký...*
inter	*kdo, kdopak...*	*co, copak...*	*který, kterýpak*	*jaký, jakýpak*
negat	*nikdo*	*nic*	*žádný*	*nijaký*
total1	*všechen*	*všechen, všechno, vše*	-	-
total2	-	-	*každý*	-

4.6.1.5. Určitá kvantifikační sémantická substantiva

`sempos = n.quant.def`

Do podskupiny určitých kvantifikačních sémantických substantiv patří:

- základní číslovky v pozici syntaktického substantiva,
- číslovky dílové (například: *třetina*) jakožto deriváty číslovek základních (tzn. jsou reprezentovány t-lematem odpovídající číslovky základní; viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“).

Pozor! Ostatní typy číslovek, tj. řadové, druhové, souborové jako další lexikální deriváty základních číslovek, jsou vždy považovány za sémantická adjektiva, viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

Základní číslovky *jedna* až *devětadevadesát* jsou podle funkce v klauzi hodnoceny buď jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva, a to podle jejich přináležitosti k syntaktickému slovnímu druhu (viz i 7.10 – „**Čísla a číslovky**“). Srov.:

- *Vybrali tři.*

  - syntaktické, a tedy i sémantické substantivum.

- *pět knih*

  - syntaktické, a tedy i sémantické adjektivum (viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“).

Základní číslovky *sto, tisíc, milion* (a jiné zakončené na *-ion*), miliarda (a jiné na *-iarda*) a číslovky dílové mají ve všech případech význam „kontejneru“ a jsou vždy považována za sémantická substantiva.

Uzlům určitých kvantifikačních sémantických substantiv náležejí gramatémy:

- čísla `number` (viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (`number`)“),
- rodu `gender` (viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (`gender`)“),

- typu číslovky `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“).

Gramatém čísla (`number`). U základních číslovek *jeden* až *devětadevadesát* se hodnota gramatému řídí lexikálním významem číslovky. Například:

Přišel jen jeden. [`number=sg`]

Koupil dvě z nabízených knih. [`number=pl`]

Vybrali třicet z padesáti přihlášených zájemců. [`number=pl`] (*padesát* zde ve funkci adjektiva)

U uzlů reprezentujících základní číslovky *sto, tisíc* atd. a číslovky dílové (tj. číslovky s významem „kontejneru“) hodnota gramatému čísla zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Přišlo sto studentů. [`number=sg`]

Přišlo dvě stě studentů. [`number=pl`]

Koupil třetinu akcií. [`number=sg`]

Koupil dvě třetiny akcií. [`number=pl`]

!!! Přidělování hodnot gramatému čísla je u této substantivní podskupiny vyřešeno pouze prozatímně.

Gramatém rodu (`gender`). U základních číslovek *jeden* a *dva* se hodnota gramatému rodu řídí rodem morfologickým. Například:

Přišel jen jeden. [`gender=anim|inan`]

Poznal jen jednu z nich. [`gender=fem`]

U základních číslovek *tři* až *devětadevadesát* lze v případech, kdy je číslovka subjektem slovesného predikátu, vycházet ze jmenného rodu predikátu (je-li tato kategorie vyjádřena). Například:

Přišli tři [`gender=anim`]

Není-li možné určit, o který rod se jedná, je vyplněna hodnota `nr`. Například:

Počítal jen se dvěma. [`gender=nr`]

Viděl jen tři. [`gender=nr`]

U číslovek s významem „kontejneru“ hodnota gramatému rodu koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

sto [`gender=neut`]

tisíc [`gender=inan`]

milion [`gender=inan`]

miliarda [`gender=fem`]

U uzlu reprezentujícího číslovku dílovou má gramatém rodu vždy hodnotu `fem`. Například:

třetina [`gender=fem`]

Gramatém typu číslovky (`numertype`). V gramatému `numertype` je zaznamenán sémantický rys, jímž se číslovka liší od t-lematu, kterým je reprezentována. Vzhledem k tomu, že jako sémantická substantiva vystupují pouze číslovky základní a dílové, počítá se u této podskupiny pouze se dvěma

hodnotami gramatému `numertype`: `basic` (reprezentuje-li uzel číslovku základní) a `frac` (reprezentuje-li číslovku dílovou). Například:

Přišli jen tři. [`numertype=basic`]

Koupil dvě z nabízených knih.`numertype=basic`]

Zdědil polovinu domu. [`numertype=frac`; `t_lemma`=*dva*]

Koupil setinu akcií. [`numertype=frac`; `t_lemma`=*sto*]

4.6.2. Sémantická adjektiva

Sémantická adjektiva tvoří následující podskupiny:

- pojmenovací sémantická adjektiva (viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“);
- určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací (viz 4.6.2.2 – „Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací“);
- neurčitá pronominální sémantická adjektiva (viz 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“);
- určitá kvantifikační sémantická adjektiva (viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“);
- neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva (viz 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“);
- kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná (viz 4.6.2.6 – „Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná“).

4.6.2.1. Pojmenovací sémantická adjektiva

`sempos = adj.denot`

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adjektiv patří:

- tradiční adjektiva,
- tradiční adverbia deadjektivní povahy, která jsou na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem odpovídajícího adjektiva.

Pozor! Posesivní adjektiva do této podskupiny nepatří - jsou reprezentována t-lematem odpovídajícího sémantického substantiva a popsána gramatémy sémantických substantiv; viz 4.6.1.1 – „Pojmenovací sémantická substantiva“.

Uzly pojmenovací podskupiny sémantických adjektiv jsou popsány gramatémy:

- stupně `degcmp` (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (`degcmp`)“),
- negace `negation` (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (`negation`)“).

Gramatém stupně (`degcmp`). Gramatém stupně patří všem pojmenovacím sémantickým adjektivům. Pojmenovací sémantická adjektiva nejsou na rozdíl od pojmenovacích sémantických adverbií rozlišena na stupňovatelná a nestupňovatelná. Hledání hranice mezi sémantickými adjektivy, která lze, a těmi, která nelze stupňovat, je u tohoto sémantického slovního druhu komplikováno výskytem stupňovaných forem od adjektiv, která se běžně nestupňují (například: *čokoládový - nejčokoládovější čokoláda*, *český - češtější přístup k věci*). U slov pojatých jako sémantická adverbia jsou tyto případy, pokud se vůbec vyskytují, řídké (nestupňovatelná sémantická adverbia tedy mohou být vyčleněna jako zvláštní podskupina, jíž gramatém stupně nenáleží: viz `sempos = adv.denot.ngrad.nneg`; viz 4.6.3.1

– „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat“ a `sempos = adv.denot.ngrad.neg`; viz 4.6.3.2 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat“).

Hodnota gramatému stupně se ve většině případů shoduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

příjemnější hudba [`degcmp=comp`]

nejlépe strávený večer [`degcmp=sup`]

Pozor! Hodnotou `comp` nebo `sup` nejsou ohodnoceny případy, kdy je větší / největší míra vlastnosti vyjádřena analyticky, například: *víc příjemně*, *nejvíce hezký* apod. Vedle těchto spojení, u nichž je možné uvažovat o sémantické ekvivalenci s tvary stupňovanými (*příjemnější*, *nejhezčí*), se v češtině vyskytují také případy, kdy *více* / *nejvíce* jsou spojovány s již stupňovaným tvarem (například: *více příjemněji* apod.). Přidělení některé ze stávajících hodnot gramatému stupně celému spojení je v těchto případech problematické. Řešením je tedy přidělení vlastní hodnoty každému ze členů spojení. Například:

víc [`degcmp=comp`] *příjemně* [`degcmp=pos`; `t_lemma=`*příjemný*]

nejvíce [`degcmp=sup`] *hezký* [`degcmp=pos`]

více [`degcmp=comp`] *hezčí* [`degcmp=pos`]

více [`degcmp=comp`] *rychle* [`degcmp=pos`; `t_lemma=`*rychlý*]

Protějšek v hodnotě morfologické kategorie nemá hodnota `acomp` - je přidělena uzlům reprezentujícím ustrnulý komparativní tvar, který nevyjadřuje srovnání (tzv. absolutní komparativ). Například:

starší žena [`degcmp=acomp`]

muž tmavší pleti [`degcmp=acomp`]

vyšší odborná škola [`degcmp=acomp`]

při delším nošení [`degcmp=acomp`]

každá větší pobočka [`degcmp=acomp`]

Otakar Brousek starší [`degcmp=acomp`]

Pozor! V případech, kdy nelze rozhodnout, zda jde o komparativ absolutní nebo běžný, jsou vyplněny obě hodnoty.

Gramatém negace (`negation`). Hodnota gramatému negace postihuje, zda se pojmenovací sémantické adjektivum v povrchové podobě věty vyskytovalo v kladné (hodnota `neg0`), nebo záporné podobě (hodnota `neg1`). Například:

příjemná hudba [`negation=neg0`]

nedobrý signál pro voliče [`negation=neg1`; `t_lemma=`*dobrý*]

dopadlo to s ním zle [`negation=neg0`; `t_lemma=`*zlý*]

zachoval se k nám nepěkně [`negation=neg1`; `t_lemma=`*pěkný*]

Pozor! Ne každý prefix *ne-* reprezentujeme hodnotou `neg1` v gramatému negace - pouze takový, který vyjadřuje zápornou podobu od nějaké existující kladné podoby slova. Například:

nekalé úmysly [`negation=neg0`; `t_lemma=`*nekalý*]

krása nesmírná [negation=neg0; t_lemma=*nesmírný*]

!!! Rozdělení pojmenovacích sémantických adjektiv na ta, která lze, a ta, která nelze negovat - jak bylo provedeno u pojmenovacích sémantických adverbií (viz 4.6.3 – „Sémantická adverbia“), komplikuje skutečnost, že některá adjektiva, která zpravidla vystupují v kladné podobě, mohou být za určitých kontextových a situačních podmínek negována: například: *český - nečeský* apod. S gramatémem negace se proto počítá u všech pojmenovacích sémantických adjektiv.

4.6.2.2. Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací

sempos = adj.pron.def.demon

Do podskupiny určitých pronominálních sémantických adjektiv ukazovacích patří:

- ukazovací a identifikační zájmena v pozici syntaktického adjektiva.

Uzlům této podskupiny nenáleží žádný gramatém.

Příklady:

Ten dům už koupili.

Takový přístup se mi nelíbí.

On už je takový.

Měl tentýž problém jako ty.

!!! V současné verzi je hodnota adj.pron.def.demon přiřazena všem uzlům reprezentujícím zájmeno *takový*. Rozlišení na sémantická adjektiva a substantiva (hodnoty: adj.pron.def.demon a n.pron.def.demon) podle syntaktické pozice je třeba teprve provést. Viz i 5.5.3.2 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový““.

4.6.2.3. Neurčitá pronominální sémantická adjektiva

sempos = adj.pron.indef

Do podskupiny neurčitých pronominálních sémantických adjektiv patří zájmena se sémantickým rysem neurčitosti a s adjektivní funkcí:

- vztažná zájmena *který* a *jaký*, jsou-li v pozici syntaktického adjektiva.
- jejich deriváty rovněž pouze v pozici syntaktického adjektiva, tj. zájmena neurčitá (například: *nějaký*), tázací (například: *který*), záporná (například: *nijaký*) a totalizační (například: *každý*); viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“.

Zájmena *který* a *jaký* a jejich deriváty jsou podle jejich přináležitosti k syntaktickému slovnímu druhu hodnocena jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva: *který / jaký* a jejich deriváty jsou chápána jako sémantická adjektiva ve stejných případech, kdy jsou považována za syntaktická adjektiva. V ostatních případech mají funkci syntaktického, a tedy také sémantického substantiva. Srov.:

- *Nevěděla, jaké šaty se by se na ples hodily.*

  Kterou knihu si přál?

  Kup mu nějakou knihu.

  Ta barva je nijaká.

Kup mu nějakou knihu.

Každý člověk má problémy.

- syntaktická, a tedy i sémantická adjektiva.

- *Šaty, jaké by se hodily na ples, tu neměli.*

  Knihu, kterou si přál, nemohla sehnat.

  - syntaktická, a tedy i sémantická substantiva (viz 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“).

Neurčitá pronominální sémantická adjektiva jsou popsána:

- gramatémem `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

Gramatém typu indefinita (`indeftype`). Hodnota gramatému `indeftype` zachycuje sémantický rys, jímž se zájmeno liší od t-lematu, kterým je reprezentováno. Pro neurčitá pronominální sémantická adjektiva se počítá pouze se dvěma t-lematy: *který* a *jaký*. Všechna ostatní zájmena jsou zpracována jako jejich deriváty. Která zájmena jsou uvedenými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém `indeftype` nabývá, představuje 4.18 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“

V prvním řádku jsou uvedena t-lemata, ve sloupcích pod nimi zájmena, která dané t-lema zastupuje. V prvním sloupci jsou vypsány hodnoty gramatému `indeftype`, které přináleží t-lematu, jestliže reprezentuje zájmeno nacházející se na stejné řádce jako daná hodnota a ve sloupci pod t-lematem.

Například zájmeno *veškerý* je reprezentováno t-lematem *který*, jemuž náleží hodnota `total1`.

Přehled zájmen není vyčerpávající - v některých případech jsou možné ještě jiné varianty zájmen (například vedle *všelijaký* ještě *bůhvíjaký, kdovíjaký* a další). Některé typy zájmen nejsou v češtině realizovány (například totalizátor od adjektivního *jaký*; v poli znak -).

Tabulka 4.18. Neurčitá pronominální sémantická adjektiva

	t-lema:	
hodnota gramatému `indeftype`:	***který***	***jaký***
relat	*který*	*jaký*
indef1	*některý*	*nějaký*
indef2	*kterýsi*	*jakýsi*
indef3	*kterýkoli(v)*	*jakýkoli(v)*
indef4	*leckterý, ledakterý*	*lecjaký, ledajaký*
indef5	*kdekterý*	*kdejaký*
indef6	*málokterý...*	*všelijaký...*
inter	*který, kterýpak*	*jaký, jakýpak*
negat	*žádný*	*nijaký*
total1	*všechen, veškerý*	-
total2	*každý*	-

4.6.2.4. Určitá kvantifikační sémantická adjektiva

`sempos = adj.quant.def`

Do podskupiny určitých kvantifikačních sémantických adjektiv se řadí:

- základní určité číslovky vystupující v pozici syntaktického adjektiva,
- určité číslovky řadové (například: *třetí, stý*), souborové (například: *troje, stery*) a druhové (například: *trojí, steryý*) jakožto deriváty číslovek základních (tj. jsou reprezentovány t-lematem odpovídající základní číslovky; viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“),
- adverbia typu *dvakrát / podruhé* reprezentovaná rovněž t-lematem určité číslovky základní (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“),
- číslovka *tolik*, její deriváty (*tolikátý, tolikery, tolikerý*) a adverbia *tolikrát* a *potolikáté*.

Základní číslovky *jedna* až *devětadevadesát* jsou podle funkce v klauzi hodnoceny buď jako sémantická substantiva, nebo jako sémantická adjektiva, a to podle jejich přináležitosti k syntaktickému slovnímu druhu (viz i 7.10 – „**Čísla a číslovky**“). Srov.:

- *pět knih*

  Přišli tři muži

  Uchazeči byli dva

  Auta má dvě

  - syntaktické, a tedy i sémantické adjektivum.

- *Vybrali tři.*

  - syntaktické, a tedy i sémantické substantivum (viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“).

Číslovky *sto, tisíc, milion* nebo *miliarda* (a další) mají význam „kontejneru“ a jako základní číslovky jsou vždy považována za sémantická substantiva (viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“). Jako sémantická adjektiva jsou uzly s t-lematy *sto, tisíc* atd. hodnoceny jednak v případě, že reprezentují číslovky řadové (*stý, tisící* apod.), souborové (*stery, tisícery* apod.) nebo druhové (*sterý, tisícerý* apod.), jednak tehdy, když reprezentují adverbium typu *stokrát* nebo *posté*.

Obdobně adverbia těchto typů utvořená od číslovek *jeden* až *devětadevadesát* (například: *jedenkrát, dvakrát / podruhé, podevětadevadesáté*) jsou reprezentována t-lematem odpovídající číslovky základní.

T-lema *tolik* je ve všech případech (ať reprezentuje *tolik, tolikátý*, nebo *tolikrát* atd.) považováno za sémantické adjektivum.

Určitá kvantifikační sémantická adjektiva jsou popsána:

- gramatémem `numertype` (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (`numertype`)“).

Gramatém typu číslovky (`numertype`). V gramatému `numertype` je zaznamenán sémantický rys, jímž se číslovka liší od t-lematu, kterým je reprezentována. U určitých kvantifikačních sémantických adjektiv se počítá se čtyřmi hodnotami gramatému `numertype`: `basic` (reprezentuje-li uzel číslovku základní, popř. číslovku souborovou ve spojení s pluraliem tantum), `ord` (reprezentuje-li číslovku řadovou), `set` (reprezentuje-li číslovku souborovou), `kind` (reprezentuje-li číslovku druhovou).

Pozor! Číslovka souborová ve spojení s pluraliem tantum vyjadřuje - stejně jako základní číslovka ve spojení se substantivem rozlišujícím singulár a plurál - prostý počet kusů denotátu: u uzlu reprezentujícího tuto číslovku je v gramatému `numertype` vyplněna hodnota `basic` (*troje dveře* obdobně jako *tři okna*).

Příklady:

Koupil tři domy. [`numertype=basic`; `t_lemma=`*tři*]

Natřel troje dveře. [numertype=basic; t_lemma=*tři*]

Umístil se na třetím místě. [numertype=ord; t_lemma=*tři*]

Doběhl do cíle jako stý. [numertype=ord; t_lemma=*sto*]

Ztratil už troje klíče. [numertype=set; t_lemma=*tři*]

Má dvojí občanství. [numertype=kind; t_lemma=*dva*]

Tolik připomínek nečekal. [numertype=basic; t_lemma=*tolik*]

Tolikery klíče nepotřebuje. [numertype=set; t_lemma=*tolik*]]

Adverbia typu *jedenkrát, dvakrát, stokrát, tolikrát* atd. jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem odpovídající číslovky základní (*jeden, dva, sto, tolik* atd.) a uzlu s tímto t-lematem je v gramatému numertype udělena hodnota basic.

Adverbia *jednou* a *jedinkrát* jsou považována za varianty adverbia *jedenkrát* a všechny tyto podoby jsou reprezentovány t-lematem *jeden* a v gramatému numertype mají hodnotu basic.

Adverbia typu *poprvé, podruhé, posté, potolikáté* atd. jsou rovněž reprezentována uzlem s t-lematem odpovídající číslovky základní (*jeden, dva, sto, tolik* atd.) a uzel s tímto t-lematem má v gramatému numertype vyplněnu hodnotu ord.

To, že tyto uzly s t-lematy základních číslovek a s hodnotami basic nebo ord reprezentují adverbium a nikoli číslovku základní / řadovou, vyplývá z funkce těchto slov ve struktuře věty. Tato funkce je popsána funktorem (probíraným adverbiím s číselným významem náležejí zpravidla adverbiální funktory časové, zvl. TWHEN, THO). Srov.:

Volal jsem tam už dvakrát.THO [numertype=basic; t_lemma=*dva*]

Přijal už dvě.RSTR *návštěvy.* [numertype=basic; t_lemma=*dva*]

Vysvětluje to už podruhé.TWHEN [numertype=ord; t_lemma=*dva*]

Skončil na druhém.RSTR *místě.* [numertype=ord; t_lemma=*dva*]

Do cíle doběhl jako druhý.COMPL [numertype=ord; t_lemma=*dva*]

4.6.2.5. Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva

sempos = adj.quant.indef

Do podskupiny neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv se řadí:

- základní neurčitá číslovka *kolik* (například: *kolik psů*),
- neurčité (například: *několik*) a tázací (například: *kolikpak*) varianty číslovky *kolik* (viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“),
- neurčité číslovky řadové (například: *kolikátý / několikátý*), souborové (například: *kolikery / několikery*) a druhové (například: *kolikerý / několikerý*) jakožto deriváty číslovky *kolik* (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“),
- adverbia typu *kolikrát / několikrát* a *pokolikáté / poněkolikáté* reprezentovaná rovněž t-lematem *kolik* (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“).

Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva jsou popsána pomocí gramatémů:

- typu číslovky numertype (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (numertype)“),

- typu neurčitosti `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

Gramatém typu číslovky (`numertype`). U neurčitých kvantifikačních sémantických adjektiv se počítá se čtyřmi hodnotami gramatému `numertype`: `basic` (reprezentuje-li uzel číslovku základní, popř. číslovku souborovou ve spojení s pluraliem tantum), `ord` (reprezentuje-li číslovku řadovou), `set` (reprezentuje-li číslovku souborovou), `kind` (reprezentuje-li číslovku druhovou).

Pozor! Číslovka souborová ve spojení s pluraliem tantum vyjadřuje - stejně jako základní číslovka ve spojení se substantivem rozlišujícím singulár a plurál - prostý počet kusů denotátu: u uzlu reprezentujícího tuto číslovku je v gramatému `numertype` vyplněna hodnota `basic`.

Příklady:

Kolik domů koupil? [`numertype=basic`; `t_lemma=`*kolik*]

Kolikery dveře už prošel? [`numertype=basic`; `t_lemma=`*kolik*]

Natřel několikery dveře. [`numertype=basic`; `t_lemma=`*kolik*]

Kolikátý pokus jsi provedl? [`numertype=ord`; `t_lemma=`*kolik*]

Ztratil už několikery klíče. [`numertype=set`; `t_lemma=`*kolik*]

Člověk může mít několikeré občanství. [`numertype=kind`; `t_lemma=`*kolik*]

Adverbia typu *kolikrát / několikrát* apod. jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem číslovky základní (*kolik*) a tomuto t-lematu je v gramatému `numertype` udělena hodnota `basic`.

Adverbia typu *pokolikáté / poněkolikáté* atd. jsou rovněž reprezentována uzlem s t-lematem *kolik* a toto t-lema má v gramatému `numertype` vyplněnu hodnotu `ord`.

To, že tyto uzly s t-lematy základních číslovek a s hodnotami `basic` nebo `ord` reprezentují adverbium a nikoli číslovku základní / řadovou, vyplývá z funkce těchto slov ve struktuře věty - tato funkce je popsána funktorem (probíraným adverbiím s číselným významem náležejí zpravidla adverbiální funktory časové, zvl. `TWHEN`, `THO`). Srov.:

Volal jsem tam už několikrát.`THO` [`numertype=basic`; `t_lemma=`*kolik*]

Přijal už několik.`RSTR` *návštěv.* [`numertype=basic`; `t_lemma=`*kolik*]

Vysvětluje to už poněkolikáté.`TWHEN` [`numertype=ord`; `t_lemma=`*kolik*]

Na kolikátém.`RSTR` *místě skončil.* [`numertype=ord`; `t_lemma=`*kolik*]

Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`). Hodnota gramatému `indeftype` zachycuje sémantický rys, kterým se číslovka liší od t-lematu, jímž je reprezentována. Pro neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva se počítá pouze s jediným t-lematem *kolik*. Všechny ostatní číslovky jsou zpracovány jako deriváty tohoto t-lematu.

Kombinaci hodnot gramatémů `numertype` a `indeftype` u uzlů s t-lematem *kolik*, které reprezentují všechny deriváty tohoto t-lematu, ukazuje 4.19 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

V prvním řádku jsou uvedeny hodnoty gramatému `numertype`, v prvním sloupci hodnoty gramatému `indeftype`. Všechny číslovky uvedené v jednotlivých polích jsou reprezentovány jediným t-lematem *kolik*. Uzel s tímto t-lematem, s hodnotou gramatému `numertype` uvedenou v záhlaví daného sloupce a s hodnotou gramatému `indeftype` uvedenou na daném řádku reprezentuje tu kterou číslovku.

Například *několikerý* je reprezentováno t-lematem *kolik*, jemuž náleží hodnoty `kind` a `indef1`.

Přehled číslovek není vyčerpávající - v některých případech jsou možné ještě jiné varianty zájmen. Některé typy derivátů nejsou v češtině realizovány (v poli znak -).

Tabulka 4.19. Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva

t_lemma=*kolik*	hodnota gramatému numertype:			
hodnota gramatému indeftype:	**basic**	**set**	**kind**	**ord**
relat	*kolik (klíčů), kolikery (dveře)*	*kolikery (klíče)*	*kolikerý*	*kolikátý*
indef1	*několik (klíčů), několikery (dveře)*	*několikery (klíče)*	*několikerý*	*několikátý*
indef2	-	-	-	-
indef3	-	-	-	-
indef4	-	-	-	-
indef5	-	-	-	-
indef6	*kdovíkolik (klíčů), kdovíkolikery (dveře)...*	*kdovíkolikery (klíče)...*	*kdovíkolikerý...*	*kdovíkolikátý...*
inter	*kolik (klíčů), kolikery (dveře)*	*kolikery (klíče)*	*kolikerý*	*kolikátý*
negat	-	-	-	-
total1	-	-	-	-
total2	-	-	-	-

!!! Ukazuje se, že neurčité číslovky základní mohou vystupovat i v pozici syntaktického substantiva. V budoucí verzi PDT je proto třeba zavést i podskupinu neurčitých kvantifikačních sémantických substantiv (n.quant.indef) a rozlišovat hodnoty adj.quant.indef a n.quant.indef u neurčitých číslovek základních podle syntaktické pozice. Viz k tomu i 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“.

4.6.2.6. Kvantifikační sémantická adjektiva stupňovatelná

sempos = adj.quant.grad

Do podskupiny kvantifikačních sémantických adjektiv stupňovatelných se řadí:

- základní neurčité číslovky, které vystupují v pozici syntaktického adjektiva a které lze stupňovat (například: *málo účastníků, mnoho chyb*),
- adverbia typu *málokrát* reprezentovaná t-lematem neurčité číslovky základní (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“).

Stupňovatelná kvantifikační adjektiva jsou popsána pomocí gramatémů:

- stupně degcmp (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (degcmp)“),
- typu číslovky numertype (viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (numertype)“).

Gramatém stupně (degcmp). Hodnota gramatému stupně zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

hodně zájemců [degcmp=pos]

více připomínek [degcmp=comp; t_lemma=*hodně*]

nejméně chyb [degcmp=sup; t_lemma=*málo*]

Protějšek v hodnotě morfologické kategorie stupně nemá hodnota acomp - náleží uzlům nesoucím ustrnulé komparativní tvary, které nevyjadřují srovnání. Například:

děti z méně movitých rodin [degcmp=acomp; t_lemma=*málo*]

Pozor! Hodnotou comp nebo sup jsou ohodnoceny tato kvantifikační sémantická adjektiva i v případech, kdy je větší / největší míra vlastnosti vyjádřena analyticky, například: *víc příjemně*, *nejvíce hezký* apod. Pojmenovací sémantická adjektiva (viz 4.6.2.1 – „Pojmenovací sémantická adjektiva“) mají v těchto případech naopak v gramatému degcmp hodnotu pos. Například:

víc [degcmp=comp; t_lemma=*hodně*] *příjemně* [degcmp=pos]

nejvíce [degcmp=sup; t_lemma=*hodně*] *hezký* [degcmp=pos]

méně [degcmp=comp; t_lemma=*málo*] *rychle* [degcmp=pos]

Gramatém typu číslovky (numertype). Číslovky tvořící probíranou podskupinu vystupují pouze jako číslovky základní - gramatém numertype zde nabývá pouze hodnoty basic. Například:

Prohlédli si už mnoho bytů. [numertype=basic]

Prošel už mnoho dveří. [numertype=basic]

nejméně chyb [numertype=basic]

Adverbia typu *málokrát, mnohokrát* jsou na tektogramatické rovině reprezentována uzlem s t-lematem číslovky základní (*málo, mnoho* atd.) a tomuto t-lematu je v gramatému numertype udělena hodnota basic. To, že tyto uzly s t-lematy základních číslovek a s hodnotou basic reprezentují adverbium a nikoli číslovku základní, vyplývá z kombinace t-lematu a funktoru uzlu (probíraným adverbiím s číselným významem náležejí zpravidla časové adverbiální funktory, zvl. THO). Například:

Volal jsem tam už mnohokrát.THO [numertype=basic; t_lemma=*mnoho*]

Přijal už mnoho.RSTR *návštěv.* [numertype=basic; t_lemma=*mnoho*]

Adverbia typu *potřetí / pokolikáté* se v češtině k těmto číslovkám netvoří.

4.6.3. Sémantická adverbia

Sémantická adverbia tvoří následující podskupiny:

- pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat (viz 4.6.3.1 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat“);
- pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat (viz 4.6.3.2 – „Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat“);
- pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat (viz 4.6.3.3 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat“);
- pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat (viz 4.6.3.4 – „Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat“);
- určitá pronominální sémantická adverbia (viz 4.6.3.5 – „Určitá pronominální sémantická adverbia“);
- neurčitá pronominální sémantická adverbia (viz 4.6.3.6 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“).

4.6.3.1. Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která nelze negovat

`sempos` = `adv.denot.ngrad.nneg`

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií nestupňovatelných, která nelze negovat, patří:

- adverbia, která nelze stupňovat ani negovat (a která přitom nemají deadjektivní povahu, a nejsou tedy na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem adjektiva).

Pojmenovacím sémantickým adverbiím této podskupiny nenáleží žádný gramatém.

Příklady:

Má bezesporu pravdu.

Zůstal dnes doma.

Bydlí nahoře.

4.6.3.2. Pojmenovací sémantická adverbia nestupňovatelná, která lze negovat

`sempos` = `adv.denot.ngrad.neg`

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií nestupňovatelných, která lze negovat, patří:

- adverbia, která nelze stupňovat, která ovšem mohou být negována (a přitom nemají deadjektivní povahu, a nejsou tedy reprezentována t-lematem adjektiva); například: *příliš*.

Pojmenovacím sémantickým adverbiím této podskupiny náleží pouze gramatém:

- negace `negation` (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (`negation`)“).

Gramatém negace (`negation`). Hodnoty `neg1` nabývá tento gramatém v případě, že uzel reprezentuje adverbium, které v povrchové podobě věty vystupuje v negované podobě. Hodnota `neg0` náleží uzlu v případě, že reprezentuje adverbium vystupující v kladné podobě. Například:

Je to nepříliš dobré. [`negation=neg1`; `t_lemma=`*příliš*]

Je příliš sebevědomý. [`negation=neg0`; `t_lemma=`*příliš*]

4.6.3.3. Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která nelze negovat

`sempos` = `adv.denot.grad.nneg`

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií stupňovatelných, která nelze negovat, patří:

- adverbia, která mohou být stupňována, nikoli ale negována (a přitom nemají deadjektivní povahu, a nejsou tedy reprezentována t-lematem adjektiva); například: *dole, pozdě, brzy*.

Uzly této podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií jsou popsány pouze gramatémem:

- stupně `degcmp` (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (`degcmp`)“).

Gramatém stupně (`degcmp`). Hodnota gramatému zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Je už příliš pozdě. [degcmp=pos]

Přijdu o něco dříve než včera. [degcmp=comp; t_lemma=*brzy*]

Dům ležel nejníže z celé vesnice. [degcmp=sup; t_lemma=*dole*]

Protějšek v hodnotě morfologické kategorie nemá hodnota acomp - je vyplněna u uzlů nesoucích ustrnulé komparativní tvary, které nevyjadřují srovnání. Například:

dříve [degcmp=acomp; t_lemma=*brzy*] *či později* [degcmp=acomp; t_lemma=*pozdě*]

4.6.3.4. Pojmenovací sémantická adverbia stupňovatelná, která lze negovat

sempos = adv.denot.grad.neg

Do podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií stupňovatelných, která lze negovat, patří:

- adverbia, která mohou být stupňována i negována (a nemají přitom deadjektivní povahu, a nejsou tedy reprezentována t-lematem adjektiva); například: *daleko, blízko* apod.

Uzly této podskupiny pojmenovacích sémantických adverbií jsou popsány gramatémy:

- stupně degcmp (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (degcmp)“),
- negace negation (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (negation)“).

Gramatém stupně (degcmp). Hodnota gramatému zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie. Například:

Petr bydlí daleko za Prahou. [degcmp=pos]

Blíž bydlí Pavel. [degcmp=comp; t_lemma=*blízko*]

Nejblíž bydlí Pavlína. [degcmp=sup; t_lemma=*blízko*]

Protějšek v hodnotě morfologické kategorie nemá hodnota acomp - je vyplněna u uzlů nesoucích ustrnulé komparativní tvary, které nevyjadřují srovnání. Například:

blíže nespecifikovaná trhavina [degcmp=acomp; t_lemma=*blízko*]

Gramatém negace (negation). Gramatém negace nabývá hodnoty neg1 v případech, kdy uzel reprezentuje adverbium, které v povrchové podobě věty vystupuje v negované podobě. Reprezentuje-li uzel adverbium kladné, nabývá gramatém hodnoty neg0. Například:

Pracuje nedaleko od domova. [negation=neg1; t_lemma=*daleko*]

Pracuje daleko od domova. [negation=neg0; t_lemma=*daleko*]

Náš cíl je už blízko. [negation=neg0; t_lemma=*blízko*]

4.6.3.5. Určitá pronominální sémantická adverbia

sempos = adv.pron.def

Do podskupiny určitých pronominálních sémantických adverbií patří:

- určitá pronominální adverbia ukazovací a identifikační (například: *tady, tam, teď, tak, proto, tamtéž*),

- deriváty těchto adverbií (například: *tudy* jako derivát adverbia *tady*, *odteď* jako derivát *teď*; viz 4.1.1 – „Typy syntaktické derivace“).

Uzlům této podskupiny nenáleží žádný gramatém.

Pronominální adverbia mající směrový význam (odpovídající na otázky „odkud“, „kudy“, „kam“) jsou reprezentována t-lematem odpovídajícího adverbia s významem místním. Pronominální adverbia s různými časovými významy (odpovídající na otázky „od kdy“, „do kdy“) jsou reprezentována t-lematem odpovídajícího adverbia s prostě časovým významem (odpovídajícím otázce „kdy“).

Adverbia *tu* s místním významem a *zde* jsou na tektogramatické rovině považována za varianty adverbia *tady* - všechna jsou reprezentována t-lematem *tady*.

Adverbia *tu* s časovým významem a „nyní“ jsou chápána jako varianty adverbia *teď* - všechna jsou reprezentována t-lematem *teď*.

Adverbia *pak* a *poté* jsou chápána jako varianty adverbia *potom* a všechna jsou reprezentována t-lematem *potom*.

To, jaké adverbium daný uzel reprezentuje, vyplývá z kombinace t-lematu a funktoru.

Například: uzel s t-lematem *tady* a funktorem `DIR1` reprezentuje adverbium *odtud*, uzel s t-lematem *teď* a funktorem `TSIN` reprezentuje adverbium *odteď* apod.

Jednotlivá t-lemata určitých pronominálních adverbií, jejich deriváty a funktory, které t-lematům náležejí, představují 4.20 – „Určitá pronominální sémantická adverbia (místní)“ a 4.21 – „Určitá pronominální sémantická adverbia (časová)“.

V prvním řádku jsou uvedena t-lemata, ve sloupcích pod nimi adverbia, která dané t-lema zastupuje. V prvním sloupci jsou vypsány funktory, které přináleží t-lematu, jestliže reprezentuje adverbium nacházející se na stejné řádce jako funktor a ve sloupci pod t-lematem.

Například: adverbium *tamtudy* je reprezentováno t-lematem *tam*, jemuž náleží funktor `DIR2`, *doteď* reprezentováno t-lematem *teď* s funktorem `TTIL` apod.

Ne všechny typy směrových a časových doplnění jsou u jednotlivých t-lemat realizovány (v poli znak -).

Tabulka 4.20. Určitá pronominální sémantická adverbia (místní)

	t-lema:		
funktor:	***tady***	***tam***	***tamtéž***
LOC	*tady / tu / zde*	*tam*	*tamtéž*
DIR1	*odtud / odsud*	*odtamtud*	-
DIR2	*tudy*	*tamtudy*	-
DIR3	*sem / potud / posud*	*tam*	*tamtéž*

Tabulka 4.21. Určitá pronominální sémantická adverbia (časová)

	t-lema:					
funktor:	***teď***	***potom***	***tehdy***	***tenkrát***	***onehdy***	***předtím***
TWHEN	*teď / tu / nyní*	*potom / pak / poté*	*tehdy*	*tenkrát*	*onehdy*	*předtím*
TSIN	*odteď*	-	-	-	-	-
TTILL	*doteď / doposud / potud / posud*	-	-	-	-	-

4.6.3.6. Neurčitá pronominální sémantická adverbia

`sempos = adv.pron.indef`

Do podskupiny neurčitých pronominálních sémantických adverbií patří:

- neurčitá pronominální adverbia (například: *kdy, jak, proč*),
- deriváty těchto adverbií typu *někde / nikde*, *někdy / nikdy, nějak / nijak* (tj. adverbia neurčitá, tázací, záporná a totalizační; viz 4.1.2 – „Typy lexikální derivace“),
- směrové nebo specificky časové varianty těchto adverbií typu *kudy / někudy, kam / nikam, odkdy / dokdy* apod. (viz 4.1.3 – „Smíšený typ“).

Neurčitým pronominálním sémantickým adverbiím náleží pouze gramatém:

- typu neurčitosti `indeftype` (viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`)“).

Gramatém typu neurčitosti (`indeftype`). Podskupinu neurčitých pronominálních sémantických adverbií tvoří jen čtyři t-lemata: *kde*, *kdy*, *jak* a *proč*. Další adverbia jsou považována za jejich deriváty. Rozlišujeme zde dva typy derivace:

A. **t-lema + gramatém `indeftype`**.

Neurčitá, tázací, záporná a totalizační pronominální adverbia jsou na tektogramatické rovině reprezentována t-lematem odpovídajícího adverbia vztažného.

Sémantický rys, jímž se adverbium liší od t-lematu, jímž je reprezentováno, je zachycen hodnotou gramatému `indeftype`.

B. **t-lema + funktor**.

Pronominální adverbia se směrovým významem (odpovídajícím otázkám „odkud“, „kudy“, „kam“) jsou na tektogramatické rovině reprezentovány t-lematem adverbia s významem prostě místním (*kde*).

Obdobně pronominální adverbia s různými časovými významy („od kdy“, „do kdy“ apod.) jsou reprezentovány t-lematem adverbia s významem prostě časovým (*kdy*).

To, jaké místní / směrové nebo časové doplnění daný uzel reprezentuje, vyplývá z kombinace t-lematu a funktoru.

Derivace typu A. Pouze derivace zachycovaná hodnotami gramatému `indeftype` se uplatňuje u derivátů adverbií *jak* a *proč*. Která adverbia jsou uvedenými t-lematy reprezentována a jakých hodnot přitom gramatém `indeftype` nabývá, představuje 4.22 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia“.

V prvním řádku jsou uvedena t-lemata, ve sloupcích pod nimi adverbia, která dané t-lema zastupuje. V prvním sloupci jsou vypsány hodnoty gramatému `indeftype`, které přináleží t-lematu, jestliže reprezentuje adverbium nacházející se na stejné řádce jako daná hodnota a ve sloupci pod t-lematem.

Například: adverbium *všelijak* je reprezentováno t-lematem *jak*, jemuž náleží hodnota `indef6`.

Přehled není vyčerpávající - v některých případech jsou možné ještě jiné varianty adverbií (například vedle *všelijak* ještě *bůhvíjak, kdovíjak* a další). Některé typy zájmen nejsou v češtině realizovány (například totalizátor od *jak*; v poli znak -).

Tabulka 4.22. Neurčitá pronominální sémantická adverbia

	t-lema:	
hodnota gramatému `indeftype`:	***jak***	***proč***
relat	*jak*	*proč*
indef1	*nějak*	-
indef2	*jaksi*	-
indef3	*jakkoli(v)*	-
indef4	*lecjak, ledajak*	-
indef5	-	-
indef6	*všelijak*	*kdovíproč*
inter	*jak, jakpak*	*proč*
negat	*nijak*	-
total1	-	-
total2	-	-

Derivace typu A+B. Oba jmenované typy derivace se uplatňují u derivátů adverbií *kde* a *kdy*. Na tektogramatické rovině tedy t-lema *kde* reprezentuje jak odpovídající vztažné, neurčité, tázací, záporné a totalizační adverbium, tak směrové protějšky všech těchto adverbií. T-lema *kdy* reprezentuje jak odpovídající vztažné, neurčité, tázací, záporné a totalizační adverbium, tak protějšky všech těchto adverbií, které vyjadřují různé časové významy. Všechny deriváty reprezentované t-lematem *kde* představuje 4.23 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia (místní)“, deriváty reprezentované t-lematem *kdy* 4.24 – „Neurčitá pronominální sémantická adverbia (časová)“.

V prvním řádku jsou uvedeny funktory, v prvním sloupci hodnoty gramatému `indeftype`. Reprezentuje-li t-lema (*kde* nebo *kdy*) některé z uvedených adverbií, náleží mu ten funktor, který stojí v záhlaví sloupce, v němž se adverbium nachází, a ta hodnota gramatému `indeftype`, která je napsána na stejné řádce jako adverbium.

Například: adverbium *nikudy* je reprezentováno t-lematem *kde*, jemuž náleží funktor `DIR2` a hodnota gramatému `indeftype`: `negat`; *navždy* reprezentováno t-lematem *kdy*, jemuž náleží funktor `TFHL` a hodnota gramatému `indeftype`: `total1`.

Některé typy adverbií nejsou v češtině realizovány (v poli znak -).

Tabulka 4.23. Neurčitá pronominální sémantická adverbia (místní)

t-lema: ***kde***	funktor:			
hodnota gramatému `indeftype`:	**LOC**	**DIR1**	**DIR2**	**DIR3**
relat	*kde*	*odkud*	*kudy*	*kam*
indef1	*někde*	*odněkud*	*někudy*	*někam*
indef2	*kdesi*	*odkudsi*	*kudysi*	*kamsi*
indef3	*kdekoli(v)*	*odkudkoli(v)*	*kudykoli(v)*	*kamkoli(v)*
indef4	*ledakde, leckde...*	-	-	-
indef5	-	-	-	-
indef6	*málokde...*	-	-	-
inter	*kde, kdepak*	*odkud*	*kudy*	*kam*
negat	*nikde*	*odnikud*	*nikudy*	*nikam*
total1	*všude*	*odevšad / odevšud*	*všudy*	*všude*
total2	-	-	-	-

Tabulka 4.24. Neurčitá pronominální sémantická adverbia (časová)

t-lema: ***kdy***	funktor:				
hodnota gramatému `indefty-pe`:	**TWHEN**	**TSIN**	**TTIL**	**TFHL**	**THO**
relat	*kdy*	*odkdy*	*dokdy / dokud*	-	-
indef1	*někdy*	-	-	-	-
indef2	*kdysi*	-	-	-	-
indef3	-	-	-	-	*kdykoli(v)*
indef4	*ledakdy...*	-	-	-	-
indef5	-	-	-	-	-
indef6	*málokdy...*	-	-	-	-
inter	*kdy, kdypak*	*odkdy*	*dokdy / dokud*	-	-
negat	*nikdy*	-	-	-	-
total1	*vždy / vždycky*	-	-	*navždy / navždyc-ky*	-
total2	-	-	-	-	-

4.6.4. Sémantická slovesa

`sempos` = `v`

Do *sémantických sloves* patří všechny uzly reprezentující slovesný finitní tvar, infinitiv, participium nebo přechodník.

Na tektogramatické rovině se počítá se sedmi slovesnými gramatémy. Jsou to:

- gramatém slovesné modality `verbmod` (viz 4.6.4.1 – „Hodnoty gramatému slovesné modality“),
- gramatém deontické modality `deontmod` (viz 4.6.4.2 – „Hodnoty gramatému deontické modality“),
- gramatém dispoziční modality `dispmod` (viz 4.6.4.3 – „Hodnoty gramatému dispoziční modality“),

- gramatém vidu `aspect` (viz 4.6.4.4 – „Hodnoty gramatému vidu“),
- gramatém času `tense` (viz 4.6.4.5 – „Hodnoty gramatému času“),
- gramatém rezultativnosti `resultative` (viz 4.6.4.6 – „Hodnoty gramatému rezultativnosti“),
- gramatém iterativnosti `iterativeness` (viz 4.6.4.7 – „Hodnoty gramatému iterativnosti“).

4.6.4.1. Hodnoty gramatému slovesné modality

Některé ze základních hodnot (`ind`, `cdn`, `imp`) nabývá gramatém slovesné modality (`verbmod`; viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (`verbmod`)“) u uzlů, které reprezentují finitní slovesnou formu.

Hodnoty gramatému zpravidla korespondují s hodnotami morfologické kategorie slovesného způsobu. Například:

Studenti přišli na schůzi včas. [`verbmod=ind`]

Přišli včas? [`verbmod=ind`]

Přijďte na schůzi včas! [`verbmod=imp`]

My bychom přišli určitě včas. [`verbmod=cdn`]

Pozor! U uzlů reprezentujících infinitiv, participium nebo přechodník je v gramatému slovesné modality vyplňována hodnota `nil`. Například:

Každý má povinnost poskytnout člověku první pomoc. [`verbmod=nil`]

Hlasitě naříkajíc, odcházela. [`verbmod=nil`]

!!! Jde o prozatímní řešení.

4.6.4.2. Hodnoty gramatému deontické modality

Některé ze základních hodnot (`deb`, `hrt`, `vol`, `poss`, `perm`, `fac`, `decl`) nabývá gramatém deontické modality (`deontmod`; viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (`deontmod`)“) u všech uzlů, které reprezentují finitní slovesnou formu, infinitiv, participium nebo přechodník (tj. u všech sémantických sloves).

Gramatém postihuje fakt, zda je děj prezentován jako možný nebo nutný apod.

Hodnota gramatému se řídí se podle přítomného modálního slovesa:

- **„muset“ → `deb`**.

  U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *muset* a plnovýznamového slovesa nastává hodnota `deb`.

  Příklady:

  Musíme zaplatit fakturu včas. [`deontmod=deb`]

  Ty musíš přijít [`deontmod=deb`]

- **„mít“ → `hrt`**.

  U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *mít* (s modálním významem „mít uloženo“, nikoli *mít* jako „vlastnit“) a plnovýznamového slovesa nastává hodnota `hrt`.

Příklady:

Petr ti měl podklady poslat už včera. [deontmod=hrt]

- **„chtít“ nebo „hodlat“ → `vol`.**

  U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *chtít* nebo *hodlat* a plnovýznamového slovesa (nikoli *chtít* s akuzativním substantivem ani *chtít* se závislou klauzí, jejíž agens není totožný s agentem slovesa *chtít*) nastává hodnota `vol`.

  Příklady:

  Chtěl na sebe upozornit. [deontmod=vol]

  Chtíc odejít, rozloučila se. [deontmod=vol]

  Hodlá odjet na dovolenou. [deontmod=vol]

- **„moct“ nebo „dát se“ → `poss`.**

  U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *moct* nebo *dát se* (má-li modální význam) a plnovýznamového slovesa nastává hodnota `poss`.

  Příklady:

  Můžete odejít. [deontmod=poss]

  Moct tak odejít! [deontmod=poss]

  To se dá zjistit [deontmod=poss]

- **„smět“ → `perm`.**

  U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *smět* a plnovýznamového slovesa nastává hodnota `perm`.

  Příklad:

  Nesmíš kouřit. [deontmod=perm]

- **„dovést“ nebo „umět“ → `fac`.**

  U uzlů reprezentujících modální predikát složený ze slovesa *dovést* nebo *umět* a plnovýznamového slovesa (nikoli *dovést / umět* bez plnovýznamového slovesa) nastává hodnota `fac`.

  Příklady:

  Dovede skvěle vyprávět pohádky. [deontmod=fac]

  Umí se výborně přetvařovat [deontmod=fac]

- **žádné modální sloveso → `decl`.**

  U uzlů, které nereprezentují modální predikát, nastává hodnota `decl`.

  Příklady:

Přišel na schůze včas. [deontmod=decl]

Přijď na schůzi včas! [deontmod=decl]

Přicházet včas je samozřejmostí. [deontmod=decl]

Přicházeje na schůzi. [deontmod=decl]

Vztahuje-li se modální sloveso ke dvěma / více koordinovaným nebo aponovaným plnovýznamovým slovesům, je táž hodnota vyplněna u uzlů reprezentující oba / všechny slovesné tvary (modální predikáty). Například:

Můžeš si to rozmyslet [deontmod=poss] *a přijít* [deontmod=poss] *za námi.*

Na rozdíl od vyjmenovaných modálních sloves, která zpravidla nejsou reprezentována samostatným uzlem a přímo ovlivňují hodnotu gramatému deontické modality, odpovídá ostatním slovesům, u nichž je modalita součástí lexikálního významu (například: *lze, dokázat*), samostatný uzel a v gramatému deontmod mají vyplněnu hodnotu decl. Tak jsou zpracována také vyjmenovaná modální slovesa v případech, kdy jsou reprezentována samostatným uzlem.

K modálním predikátům viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“.

!!! Prozatím nejsou zachyceny například sémantické rozdíly související s negací modálního slovesa. Například u uzlu reprezentujícího slovesný tvar ve větě: *Nemusíš tam chodit.* je podle slovesa *muset* hodnota deb, stejně jako u uzlu pro sloveso ve větě: *Musíš tam jít.* (ačkoli jde v první větě zřejmě o vyjádření možnosti, zachycované hodnotou poss).

4.6.4.3. Hodnoty gramatému dispoziční modality

Jedna z uvedených základních hodnot (disp0, disp1) je v gramatému dispoziční modality (dispmod; viz 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modality (dispmod)“) vyplněna u uzlů reprezentujících neimperativní finitní slovesnou formu (tj. u uzlů, které mají v gramatému verbmod vyplněnu hodnotu ind nebo cdn).

Hodnota disp1 náleží uzlu, který reprezentuje predikát ve větách vyjadřujících vztah / postoj agentu k ději (ve větách vyjadřujících tzv. dispoziční modalitu). V češtině je dispoziční modalita nesena specifickým typem konstrukcí: jejich povrchová podoba zpravidla sestává z reflexivní formy pasiva, adverbiále způsobu (pouze takového, které je schopně vyjádřit vztah / postoj agentu k ději, například: *dobře, lehce, špatně*, nikoli *anglicky*) a dativního tvaru s funkcí agentu, který za jistých podmínek nemusí být v povrchové podobě věty přítomen. Rovněž modální adverbiále může být ve větách zvolacích (nebo podobně zabarvených větách) elidováno, dispozice agentu k ději je implikována (například: *Jemu se pracuje!*).

Hodnoty disp1 nabývá uvedený gramatém tedy pouze u uzlů reprezentujících slovesný predikát vět typu:

Tato studie se studentům četla dobře. [dispmod=disp1]

Spalo se nám tu výborně. [dispmod=disp1]

Tato studie se čte dobře. [dispmod=disp1]

Nám se tu spalo! [dispmod=disp1]

Jinak je hodnota tohoto gramatému disp0.

Pozor! U uzlů reprezentujících imperativ, infinitiv, participium nebo přechodník je v gramatému dispoziční modality vyplněna hodnota nil.

4.6.4.4. Hodnoty gramatému vidu

Jedné ze základních hodnot (`proc`, `cpl`) nabývá gramatém vidu (`aspect`; viz 4.5.12 – „Gramatém vidu (`aspect`)“) u všech uzlů, které reprezentují finitní formu, infinitiv, participium nebo přechodník (tj. u všech sémantických sloves).

Hodnota gramatému zpravidla koresponduje s hodnotou odpovídající morfologické kategorie.

Nedokonavá slovesa. Uzlům reprezentujícím slovesa, která prezentují děj jako probíhající, přináleží hodnota `proc`.

Příklady:

Nejraději kupuje / nakupuje nábytek. [`aspect=proc`]

Na schůzky s přáteli mě Pavel nikdy nebral. [`aspect=proc`]

Dokonavá slovesa. Uzlům reprezentujícím slovesa, která děj prezentují s důrazem na jeho ucelenost / celistvost, popř. ukončenost, přináleží hodnota `cpl`.

Příklady:

Koupil / nakoupil už vše potřebné. [`aspect=cpl`]

Na schůzku s přáteli mě Pavel ještě nikdy nevzal. [`aspect=cpl`]

Obouvidová slovesa. Zvlášť jsou zpracována tzv. obouvidová slovesa, tj. slovesa, která mohou vystupovat jako dokonavá i nedokonavá. Jde hlavně o slovesa cizího původu, méně často o slovesa domácí (například: *jmenovat, obětovat, věnovat*). K některým obouvidovým slovesům se v češtině vytvořila prefigovaná podoba s dokonavým videm (například: *zorganizovat, vydezinfikovat, zkonstruovat*), to však neznamená, že se neprefigovaná podoba přestala v dokonavém užití používat (a nadále tedy disponuje oběma vidy).

Hodnota `proc` je u obouvidových sloves přidělena:

- v případech, kdy je zdůrazněn průběh děje.

  Například:

  Právě tato operace byla i v některých západních zemích blokována až do konce 80. let. [`aspect=proc`]

- v případech, kdy jde o opakování jednorázového děje.

  Například:

  Císaři tam po dosažení určitého věku dobrovolně abdikovali, vstupovali do mnišského stavu... [`aspect=proc`]

- v případech, kdy je zřejmá časová neomezenost děje.

  Například:

  V případě asociace jde o sdružení firem v daném oboru, které chce garantovat serióznost vůči zákazníkům. [`aspect=proc`]

Hodnota `cpl` je u obouvidových sloves upřednostněna:

- v případech, kdy jde o jednorázový děj.

  Například:

  Celkově lze konstatovat, že vnější podmínky budou působit na českou ekonomiku mírně příznivěji ve srovnání s rokem 1993. [aspect=cpl]

- v případech, kdy je prezentován výsledek děje.

  Například:

  K 31. lednu 1995 registrovaly úřady práce v České republice celkem 75 659 nových pracovních míst. [aspect=cpl]

V případech, kdy volba mezi oběma hodnotami je obtížná, vystupuje v gramatému hodnota nr. Například:

Kniha je výborem z esejů, které autor publikoval v letech 1986-1991 v renomovaných periodikách. [aspect=nr]

Blažek odmítl návrh strany na své vystoupení komentovat s tím, že je to věcí vedení strany. [aspect=nr]

Podle předběžných informací by zájemci měli mít možnost investovat do 15 podniků. [aspect=nr]

4.6.4.5. Hodnoty gramatému času

Některé ze základních hodnot (sim, ant, post) nabývá gramatém času (tense; viz 4.5.13 – „Gramatém času (tense)“) u těch uzlů, které reprezentují neimperativní finitní slovesnou formu nebo transgresiv.

Rozdíl mezi absolutním a relativním časem není zachycen hodnotami gramatému tense - zda jde o čas absolutní nebo relativní, vyplývá z pozice daného slovesného uzlu v tektogramatickém stromě. Uzlům reprezentujícím slovesný tvar jak s významem přítomnosti (vlastně: současnost s okamžikem promluvy; čas absolutní), tak s významem současnosti vzhledem k okamžiku jiného děje (čas relativní) je přidělena hodnota sim; uzlům reprezentujícím slovesný tvar s významem minulosti (tj. předčasnosti k okamžiku promluvy; čas absolutní) i s významem předčasnosti k jinému ději (čas relativní) náleží hodnota ant; uzlům reprezentujícím slovesný tvar s významem budoucnosti (tj. následnosti k okamžiku promluvy; čas absolutní) i s významem následnosti k jinému ději (čas relativní) náleží hodnota post.

Hodnota tohoto gramatému u jednotlivých uzlů přímo souvisí s hodnotou gramatému vidu: zatímco se u uzlů reprezentujících slovesa nedokonavá (aspect = proc) uplatňují všechny tři hodnoty (hodnota gramatému zpravidla koresponduje s odpovídající morfologickou kategorií), u sloves dokonavých (aspect = cpl) můžou nastat pouze hodnoty ant nebo post - forma prézentu těchto sloves má následný význam.

Příklady:

Píše dopis. [tense=sim]

Psal dopis. [tense=ant]

Bude psát dopis. [tense=post]

Napíše dopis. [tense=post]

Napsal dopis. [tense=ant]

Rozdíl mezi kondicionálem přítomným a minulým stejně jako mezi transgresivem přítomným a minulým je zachycován hodnotami `sim` a `ant`. Například:

Rád by se díval na tu inscenaci. [`tense=sim`]

Byl by se rád díval na tu inscenaci, ale usnul. [`tense=ant`]

Hlasitě naříkajíc, odcházela... [`tense=sim`]

Hlasitě zanaříkavši, odcházela... [`tense=ant`]

Pozor! U uzlů reprezentujících imperativní formu slovesa, participium nebo infinitiv je v gramatému času vyplněna hodnota `nil`.

!!! Prozatím nebyly identifikovány případy užití prézentního tvaru s funkcí futura (například: *Zítra jedu do Brna.*) - hodnota gramatému času se v těchto případech řídí podle formy. Tak je zpracován také tzv. historický prézens (tj. užití prézentní formy pro vyjádření minulého děje; přidělena je hodnota `sim`).

4.6.4.6. Hodnoty gramatému rezultativnosti

Jedné ze základních hodnot (`res0`, `res1`) nabývá gramatém rezultativnosti (`resultative`; viz 4.5.14 – „Gramatém rezultativnosti (`resultative`)“) u všech uzlů, které reprezentují finitní slovesnou formu, infinitiv, participium nebo přechodník (tj. u všech sémantických sloves).

Hodnota `res1` je přidělena pouze uzlům reprezentujícím tzv. posesivní pasivum (tj. formu složenou ze slovesa *mít* a trpného příčestí, například: *měl uvařeno*).

Ve všech ostatních případech je v gramatému rezultativnosti vyplněna hodnota `res0`.

Příklady:

Uvařil [`resultative=res0`] *a uklidil.* [`resultative=res0`]

Měl uvařeno [`resultative=res1`] *a dokonce i uklidil.* [`resultative=res0`]

Má uvařeno [`resultative=res1`] *a je i uklizeno.* [`resultative=res0`]

!!! Rezultativnost pravděpodobně vyjadřují ještě některé věty, jejichž predikát je ve tvaru opisného pasiva (například: *bylo uvařeno*), tyto případy však zatím nebyly identifikovány.

4.6.4.7. Hodnoty gramatému iterativnosti

Gramatém iterativnosti (`iterativeness`; viz 4.5.15 – „Gramatém iterativnosti (`iterativeness`)“) rovněž nabývá jedné ze základních hodnot (`it0`, `it1`) u všech uzlů reprezentujících finitní slovesnou formu, infinitiv, participium nebo přechodník (tj. u všech sémantických sloves).

Hodnota `it1` je vyplněna v případech, kdy je děj prezentován jako opakovaný / násobený - zatím byly identifikovány pouze případy iterativnosti vyjádřené slovesným sufixem (*-ívat / -ávat, -ávávat / -ívávat*).

Uzly reprezentující slovesa ve větách, v nichž je iterativnost vyjádřena jinak než slovesným sufixem (například lexikálně), dostanou stejně jako slovesa označující děj neopakovaný hodnotu `it0`.

Příklady:

Chodíval k nám často. [`iterativeness=it1`]

Chodí plavat pravidelně / každé pondělí. [`iterativeness=it0`]

Zaplaval si [iterativeness=it0] *a odešel.* [iterativeness=it0]

Plaval dvě hodiny. [iterativeness=it0]

!!! Jde o prozatímní řešení.

4.7. Atribut sentmod

Specifickým atributem je atribut sentmod. Zachycuje podobné významy jako gramatémy, ale je přidělován uzlu na základě jeho pozice ve stromě, nikoli podle hodnoty atributu nodetype a sempos.

V atributu sentmod je uložena informace o větné modalitě.

Atribut sentmod se vyplňuje se u následujících uzlů:

- u kořene věty reprezentované tektogramatickým stromem,
- u kořene podstromu reprezentujícího přímou řeč (viz 7.3 – „**Přímá řeč**“),
- u kořene podstromu reprezentujícího syntakticky nezačleněnou parentezi, jejíž efektivní kořeny zachycujeme s funktorem PAR (viz 5.7 – „**Parenteze**“).

!!! Atribut sentmod je prozatímně vyplněn u kořenů daných podstromů, do budoucna je třeba tento atribut vyplnit zvlášť u každého efektivního kořene daného podstromu.

Základní hodnoty atributu sentmod jsou uvedeny v 4.25 – „Hodnoty atributu sentmod“.

Tabulka 4.25. Hodnoty atributu sentmod

enunc	(enunciative) větná modalita oznamovací
excl	(exclamatory) větná modalita zvolací
desid	(desiderative) větná modalita přací
imper	(imperative) větná modalita rozkazovací
inter	(interrogative) větná modalita tázací

Atribut sentmod má vyplněnou hodnotu enunc ve větě oznamovací, například:

Petr nepřišel. [sentmod=enunc]

Škola. [sentmod=enunc]

Petr pracuje na zahradě a Hanka se učí doma. [sentmod=enunc]

Atribut sentmod má vyplněnou hodnotu excl ve větě zvolací, například:

Vyhráli jsme! [sentmod=excl]

Ó veliký dni her! [sentmod=excl]

Atribut sentmod má vyplněnou hodnotu desid ve větě přací, například:

Ať se vám daří! [sentmod=desid]

Kéž by nepřišli! [sentmod=desid]

Hodně štěstí! [sentmod=desid]

Ať Petr pracuje na zahradě a Hanka ať se učí doma. [sentmod=desid]

Atribut `sentmod` má vyplněnou hodnotu `imper` ve větě rozkazovací, například:

Přijďte včas! [sentmod=imper]

Pozor! [sentmod=imper]

Atribut `sentmod` má vyplněnou hodnotu `inter` ve větě tázací, například:

Zavolali jste už lékaře? [sentmod=inter]

Škola? [sentmod=inter]

Půjdete ven nebo zůstanete tady? [sentmod=inter]

Kapitola 5. Struktura reprezentace věty

V této kapitole popisujeme pravidla týkající se struktury tektogramatického stromu, tj. toho, jakým způsobem jsou pomocí uzlů a hran zachyceny různé typy syntaktických konstrukcí (souřadnost, parenteze, frazémy, elipsy aj.). K základním prvkům určujícím strukturu tektogramatického stromu patří:

- závislost (viz 5.1 – „**Závislost**“),
- valence (viz 5.2 – „**Valence**“),
- hloubkový slovosled (viz 5.3 – „**Hloubkový slovosled**“).

5.1. Závislost

Tektogramatická rovina je založena na závislostní koncepci.

Základní myšlenkou závislostní koncepce je, že užití *členu závislého* je podmíněno užitím *členu řídícího*, který zastupuje celé spojení (řídící člen má stejnou syntaktickou distribuci jako celé spojení členu řídícího se členem závislým). Závislost bývá reflektována v morfologické formě závislých členů (shodou morfologických kategorií s členem řídícím, omezením výběru pádu závislého členu). Ve shodě s novějšími syntaktickými popisy považujeme za centrum věty sloveso a podmět interpretujeme jako závislý na slovese.

Zachycení závislosti v tektogramatickém stromě. Vztah závislosti mezi dvěma členy je v tektogramatickém stromě primárně naznačen hranou mezi dvěma uzly, která vede od uzlu reprezentujícího řídící člen (řídící uzel) k uzlu reprezentujícímu závislý člen (závislý uzel).

Od teoreticky čistého závislostního stromu, ve kterém každá hrana reprezentuje závislost mezi dvěma výrazy a každá závislost dvou výrazů je reprezentována hranou, se tektogramatické stromy v PDT odlišují:

- zachycením druhé závislosti u doplňků, která je zachycena atributem typu odkaz (viz 5.1.1 – „Dvojí závislost“);
- existencí jiných než závislostních hran (viz 5.1.2 – „Nezávislostní hrany“),
- případy nejednoznačných závislostí, kdy hranou mezi dvěma uzly nereflektujeme přesně závislostní vztahy ve větě (viz 5.1.3 – „Nejednoznačná závislost“).

Tyto specifické případy odrážejí komplikovanost závislostních vztahů v konkrétních větách, vztahy mezi členy ve větě nelze vždy interpretovat jako jednoduchý vztah závislosti jednoho členu na druhém.

5.1.1. Dvojí závislost

Specifickým případem závislosti je tzv. dvojí závislost. *Dvojí závislostí* rozumíme případy, kdy nějaké (valenční i nevalenční) doplnění má dvojí sémantický vztah závislosti, vztahuje se současně k substantivu (ke jménu) a ke slovesu, které může být nominalizováno. Závislost doplnění na jménu bývá vyjádřena i formálně (shodou gramatických kategorií).

Rozlišujeme dva případy:

- dvojí závislost volného doplnění - doplněk (viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“).

  Závislosti volného doplnění v pozici doplňku zachycujeme jednak hranou (závislost na slovese) a jednak pomocí atributu typu odkaz `compl.rf` (závislost na jméně). Více k zachycení dvojí závislosti u doplňků viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“.

- dvojí závislost aktantu.

  Valenční doplnění (předložková i prostá), která vykazují dvojí závislost, zachycujeme jako aktanty řídícího slovesa zpravidla s funktorem `PAT` nebo `EFF` (tj. závislost na slovesa je reprezentována hranou); závislost na jménu u nich vyplývá z významu slovesa, který je popsán valenčním rámcem.

U doplnění s dvojí závislostí, která jsou vyjádřena slovesnou formou, zachycujeme též vztahy gramatické koreference. K tomu viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“.

5.1.2. Nezávislostní hrany

Některé hrany tektogramatického stromu nereprezentují závislost. Do tektogramatického stromu jsou takové (nezávislostní) hrany zavedeny zejména z důvodu zachycení souřadnosti a některých dalších specifických syntaktických vztahů.

Hranou, která nereprezentuje závislost, je:

- hrana mezi kořenem reprezentované věty a technickým kořenem tektogramatického stromu (`nodetype=root`).

  Jde o pomocnou hranu technického charakteru bez lingvistické interpretace.

- hrana mezi efektivním kořenem nezávislé klauze a jeho rodičem.

  Funktory efektivních kořenů nezávislých klauzí (`PRED`, `DENOM`, `PARTL`, `VOCAT`, `PAR`) vyjadřují nezávislost a udávají typ klauze. Hrana k rodiči pouze zapojuje dané uzly (podstromy) do tektogramatického stromu.

  Více viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“ a 6.1 – „**Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí**“.

- hrany v souřadných strukturách:

  a. hrana mezi kořenem souřadné struktury (`nodetype=coap`) a jeho rodičem (`nodetype≠coap`),

  b. hrana mezi kořenem souřadné struktury a přímým členem souřadné struktury,

  c. hrana mezi kořenem souřadné struktury a efektivním kořenem společného rozvití.

  Závislost mezi doplněními v souřadné struktuře je reprezentována vždy pomocí minimálně dvou hran. Například závislost terminálního členu souřadné struktury na jeho řídícím členu je dána v jednoduché, nevnořené souřadné struktuře složením hrany typu a) a b). U vnořené souřadné struktury je závislost terminálního členu souřadné struktury na jeho řídícím členu dána množinou hran typu b) a jednou hranou typu a). Závislost společného rozvití terminálních členů je dána složením hran typu b) a c).

  Více k souřadným strukturám (včetně vymezení používaných termínů) viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

- hrany v seznamových strukturách:

  a. hrana mezi kořenem seznamové struktury (`nodetype=list`) a jeho rodičem.

  b. hrana mezi kořenem seznamové struktury a prvkem seznamu (`nodetype=fphr`) nebo efektivním kořenem identifikačního výrazu (`functor=ID`).

  c. hrana mezi kořenem seznamové struktury a efektivním kořenem rozvití seznamu.

Hrany mezi uzly v seznamové struktuře mají různý význam v závislosti na tom, o jaký typ seznamové struktury se jedná. V seznamové struktuře pro cizojazyčné výrazy hrana typu b) pouze shromažduje jednotlivé uzly do seznamu (nevyjadřuje závislost), hrana typu a) vyjadřuje závislost celého seznamu (cizojazyčného textu jako celku) na daném řídícím uzlu. V seznamové struktuře, která je strukturou pro identifikační výrazy, vyjadřuje závislost hrana typu a) i b). Hrana typu a) vyjadřuje závislost celé identifikační struktury, hrana typu b) vyjadřuje závislost efektivního kořene identifikačního výrazu (jedná se o specifickou závislost danou pozicí nominativu jmenovacího). Hrana typu c) vyjadřuje v obou případech závislost na všech prvcích seznamu (cizojazyčného textu nebo identifikačního výrazu) jako celku.

Více k seznamovým strukturám pro cizojazyčné výrazy viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“.

Více k seznamovým strukturám pro identifikační výrazy viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

- hrana mezi atomickým uzlem (`nodetype=atom`) a jeho rodičem.

  Hrany nad atomickými uzly zapojují dané uzly do tektogramatického stromu. Mají různý význam v závislosti na tom, jaký funktor je atomickému uzlu přiřazen. Hrana nad atomickým uzlem s funktorem `RHEM` určuje pozici rematizátoru v hloubkovém slovosledu a určuje tak jeho dosah. Hrana nad atomickými uzly s funktory `ATT` a `MOD` vyjadřuje potenciální závislost - více k tomu viz 5.11.1.3 – „Sémantický dosah doplnění s funktorem `MOD` a `ATT`“. Hrana nad atomickým uzlem s funktorem `PREC` vyjadřuje zapojení věty do kontextu vět předchozích.

  K funktorům atomických uzlů viz 6.7 – „**Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy**“. Více k rematizátorům viz 9.6 – „**Rematizátory**“.

- hrana mezi uzlem s funktorem `DPHR`, `CPHR` nebo `CM` a jeho rodičem.

  Uzel s funktorem `DPHR`, `CPHR` nebo `CM` vyjadřuje, že společně s rodičem tvoří jednu lexikální jednotku (v obvyklých případech reprezentovanou jedním uzlem). Hrana tak vyjadřuje spíše vnitřní sounáležitost výrazů než jejich vzájemnou závislost.

  Více viz 5.9.3 – „Složené predikáty“, 5.8 – „**Frazémy**“ a 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“.

5.1.3. Nejednoznačná závislost

Závislostní vztah některých volných doplnění (vyjádřených adverbii nebo předložkovými skupinami) nemusí být jednoznačný: nemusí se vztahovat jen k jednomu doplnění ve větě, ale mohou mít vztah hned k několika doplněním najednou. V tektogramatickém stromě můžeme zavěšením jednoho doplnění na druhé, hranou, naznačit vždy jen jeden závislostní vztah. Vzhledem k tomu, že u volných doplnění vyjádřených adverbii nebo předložkovými skupinami často nemáme dostatek indikací pro jednoznačné určení syntagmat, volíme u každého takového doplnění naznačení jednoho základního závislostního vztahu a nezavádíme prozatím žádné zvláštní atributy pro zachycení dalších sémantických vztahů.

Pravidla anotace těchto doplnění viz 5.11 – „**Nejednoznačné struktury**“.

5.2. Valence

Na tektogramatické rovině předpokládáme, že potenciálně každé sémantické sloveso, substantivum, adjektivum a adverbium (každý komplexní uzel) má valenci. Valenční doplnění (v širokém smyslu) představují všechna doplnění, která mohou dané slovo v daném významu rozvíjet.

V této sekci i v celém manuálu užíváme termínu *valence* v jeho užším smyslu: za *valenční doplnění* slova považujeme pouze aktanty a obligatorní volná doplnění (charakteristika jednotlivých doplnění je uvedena v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“). Tato valence je zachycena v

tzv. valenčních rámcích ve valenčním slovníku (viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“).

Celkové pojetí valence v PDT je popsáno v 5.2.1 – „Pojetí valence“. Způsobu zachycení valence ve valenčním slovníku a specifickým otázkám vytváření valenčních rámců u jednotlivých sémantických slovních druhů se věnují další dvě sekce (5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“ a 5.2.3 – „Valence jednotlivých sémantických slovních druhů“). Poslední sekce (5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“) popisuje, jakým způsobem je na základě stanovených valenčních rámců zachycena valence příslušných komplexních uzlů v tektogramatických stromech.

5.2.1. Pojetí valence

V této sekci popisujeme základní pojetí valence v PDT. Pravidla zde uváděná platí především pro valenci sloves. Analogicky je však lze uplatnit i na valenci jiných slovních druhů. Specifikům valence jednotlivých slovních druhů se věnujeme v 5.2.3 – „Valence jednotlivých sémantických slovních druhů“.

5.2.1.1. Kritéria určování aktantů a volných doplnění

Podle typu závislosti dělíme všechna doplnění na aktanty (vnitřní doplnění, participanty) a na volná doplnění (adverbiální doplnění, adjunkty).

Pro rozdělení slovesných doplnění na aktanty a volná doplnění bylo využito především těchto měřítek:

- může daný typ doplnění rozvíjet jedno sloveso (výskyt) více než jednou, nebo nejvýše jednou?
- může daný typ doplnění rozvíjet jakékoli sloveso, nebo jeho řídící slovesa tvoří omezenou skupinu a mohou být vyjmenována?

Platí, že:

- *volná doplnění* jsou taková doplnění slovesa, která mohou rozvíjet jakékoli sloveso a jedno konkrétní sloveso mohou rozvíjet i více než jednou.
- *aktanty* jsou taková doplnění, která se jako rozvití nějakého konkrétního slovesa vyskytují nejvýše jednou (vyjma případů souřadnosti) a rozvíjejí pouze určitou omezenou skupinu sloves, která může být vyjmenována.

Podle dosavadních empirických zjištění počítáme s tím, že povahu aktantu závislého na slovese mají doplnění pěti funktorů: aktor (`ACT`), patiens (`PAT`), adresát (`ADDR`), origo (`ORIG`), efekt (`EFF`). Jako volná doplnění pak chápeme ostatní druhy slovesných doplnění, odpovídající příslovečným určením například místa, času, způsobu, podmínky (přehled a definice funktorů viz 6 – „***Funktory a subfunktory***“).

Pro každý význam slovesa stanovujeme tedy na základě těchto kritérií jeho aktanty.

Při rozlišování aktantů a volných doplnění u dalších slovních druhů (substantiv, adjektiv a adverbií) je situace obdobná, ale je tu třeba počítat se specifickými problémy (u substantiv přistupuje k pětici slovesných aktantů specifický substantivní aktant `MAT`). K valenci substantiv viz 5.2.3.2 – „Valence substantiv“, k valenci adjektiv viz 5.2.3.3 – „Valence adjektiv“, k valenci adverbií viz 5.2.3.4 – „Valence adverbií“.

5.2.1.2. Kritéria určování obligatorních a neobligatorních doplnění

Určitý typ doplnění je aktantem, nebo volným doplněním ve všech svých výskytech. Ve vztahu k řídícímu slovu může být dané doplnění buď *obligatorní* (pro dané sloveso povinně přítomné v hloubkové struktuře věty), nebo *fakultativní* (ne nutně přítomné). Tato opozice se tedy netýká přímo typů doplnění, ale jejich vztahu k jednotlivým lexikálním jednotkám (nebo k jejich skupinám) vystupujícím jako jejich řídící slova.

I volná doplnění, která jsme v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ vymezili jako taková doplnění slovesa, která mohou rozvíjet jakékoli sloveso a jedno konkrétní sloveso mohou rozvíjet i více než jednou, jsou u některých významů sloves obligatorní. Volná doplnění jsou potenciálně přítomná u každého děje nebo stavu; každý děj probíhá v čase, na nějakém místě, nějakým způsobem. Avšak u některých sloves jsou doplnění s významem „času“, „místa“, „způsobu“ doplněními obligatorními, nutně přítomnými ve významu slovesa (sloveso tato doplnění nutně vyžaduje).

Dialogový test. Pro stanovení sémanticky obligatorních a fakultativních doplnění pracujeme v PDT s operativními, testovatelnými kritérii: s tzv. dialogovým testem.

Dialogový test pomáhá stanovit, které aktanty jsou pro dané sloveso obligatorní a které fakultativní, a též určuje, zda i některá volná doplnění nejsou pro dané sloveso obligatorní. Užívá se tehdy, když v povrchové podobě věty není nějaké doplnění přítomné, ale když můžeme stanovit hypotézu o jeho sémantické obligatornosti. Dialogový test je založen na rozdílu mezi otázkami po něčem, co má být mluvčímu známo, protože to vyplývá z významu užitého slovesa, a mezi otázkami po doplňující informaci, která ve významu užitého slovesa nutně obsažena není. Na otázku po sémanticky obligatorním doplnění konkrétního slovesa nemůže mluvčí, který toto sloveso užil, odpovědět: *Nevím*. Srov. dialogy:

- **určení obligatorního aktantu**:

  a.
  - A: *Když to viděl, koupil to.*
  - B: *Kdo?*
  - A: **Nevím.*

  b.
  - A: *Když to viděl, koupil to.*
  - B: *Komu?*
  - A: *Nevím.*

  c.
  - A: *Když to viděl, koupil to.*
  - B: *Od koho?*
  - A: *Nevím.*

  Sloveso *koupit* má podle kritérií uvedených v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ čtyři aktanty: aktor, patiens, adresát a origo. Pomocí dialogového testu určíme, které z těchto aktantů jsou aktanty obligatorní a které fakultativní. V dialogu a) nemůže mluvčí A na otázku *Kdo?* odpovědět *Nevím*. Dialog by nebyl smysluplný, kdyby mluvčí na tuto otázku odpověděl *Nevím*. Naproti tomu otázky *Komu?* a *Od koho?* v dialogu b) a c) jsou otázky, na které mluvčí nemusí znát odpověď. Ve významu slovesa jsou tato doplnění obsažena, ale ne nutně; jsou to fakultativní aktanty. Obligatornost patientu vyplývá ze syntaktické úplnosti - patiens nelze vypustit v povrchové podobě věty, je povrchově, a tedy i hloubkově obligatorní.

- **určení obligatorního volného doplnění**:

  a.
  - A: *Moji přátelé přijeli.*
  - B: *Kam?*
  - A: **Nevím.*

  b.
  - A: *Moji přátelé přijeli.*
  - B: *Odkud? Proč?*
  - A: *Nevím.*

U slovesa *přijet* je určení směru na otázku *Kam?* obligatorním doplněním, což lze testovatelně doložit tím, že v dialogu, jako je první z uvedených dialogů (a), nemůže mluvčí A na otázku *Kam?* odpovědět *Nevím*. Užil-li mluvčí sloveso *přijet*, působilo by nesmyslně, kdyby na otázku po směru, odpověděl *Nevím*. Toto doplnění je významem daného slovesa vždy implikováno, mluvčí ho zná a vynechal ho zřejmě jen proto, že byl přesvědčen, že je posluchači také známé. Naproti tomu otázka *Odkud?*, nebo *Proč?* v druhém dialogu (b) je otázka po nové informaci, která není obsažena ve významu daného slovesa, a mluvčí na ni odpověď znát nemusí.

Doplnění s významem určení směru na otázku *Kam?* je podle kritérií uvedených v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ volným doplněním, u slovesa *přijet* je doplněním obligatorním.

5.2.1.3. Struktura valenčního rámce

Kombinací kritérií pro rozlišení aktantů a volných doplnění a kritérií pro rozlišení obligatorních a neobligatorních doplnění mohou nastat čtyři případy, jak ukazuje 5.1 – „Struktura valenčního rámce“.

Tabulka 5.1. Struktura valenčního rámce

	Obligatorní doplnění	Fakultativní doplnění
Aktant	+	+
Volné doplnění	+	-

Všechny aktanty a také ta volná doplnění, která jsou u daného významu slovesa (substantiva, adjektiva, adverbia) obligatorní (viz tři výskyty znaku + v 5.1 – „Struktura valenčního rámce“), jsou uvedena v tzv. *valenčním rámci*. Přitom každé sloveso má alespoň jeden valenční rámec, často má ale více rámců, které odpovídají jednotlivým významům tohoto slovesa.

U frazeologických spojení je ve valenčním rámci uvedena vedle aktantů a obligatorních volných doplnění ještě jejich závislá část s funktory `CPHR` nebo `DPHR` (viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“).

Valenční rámec může být i prázdný - k tomu viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“.

Valenční rámce jsou obsaženy ve valenčním slovníku. O valenčním slovníku a podobě valenčních rámců viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“.

5.2.1.4. Kritéria určování aktantů (princip posouvání)

Pokud jde o určování aktantů, užíváme pro určení aktoru (`ACT`) a patientu (`PAT`) primárně syntaktická kritéria a pro určení dalších aktantů kritéria sémantická. Bližší sémantické vymezení všech aktantů (a jejich definice) viz 6.2 – „**Funktory pro aktanty**“.

V zásadě platí, že:

- prvním aktantem je vždy aktor, druhým patiens. Z toho plyne, že:
  - u sloves, která mají ve valenčním rámci jen jeden aktant, jde o aktor (`ACT`) bez ohledu na to, v jaké sémantické úloze vzhledem ke slovesu tento aktant vystupuje.
  - má-li sloveso dva aktanty, jde o aktor (`ACT`) a patiens (`PAT`).

  Stanovení prvního a druhého aktantu. Při určení prvního a druhého aktantu v zásadě platí, že prvním aktantem je doplnění v pozici syntaktického subjektu, tedy doplnění v pozici syntaktického nominativu. Pouze v případech vyjádření jednoho z aktantů dativní formou (a druhého nominativní formou) přihlížíme k sémantice aktantu. Vyjadřuje-li aktant v dativu proživatele, konatele, považujeme za aktor tento aktant v dativu a aktant v nominativu za patiens.

Srovnej:

- *Kniha*.PAT *se mi*.ACT *líbila.*

  Aktant v dativu vyjadřuje proživatele. Ve valenčním rámci je zapsán jako aktor, aktant v nominativní pozici představuje patiens.

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *líbit se*:

  ACT(.3) PAT(.1;že[.v];.f;.c)

- *Naše výrobky*.ACT *se vyrovnají cizím výrobkům*.PAT

  Aktant v dativu nevyjadřuje proživatele nebo konatele, aktorem je proto aktant v nominativní pozici a aktant v dativu je patientem.

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyrovnat se*:

  ACT(.1) PAT(.3)

- má-li sloveso více než dva aktanty, platí pro určení třetího a každého dalšího aktantu již kritéria sémantická. Rozhodnutí, zda třetí (a každý další) aktant bude adresát, efekt, nebo origo, záleží na významu, který třetí (a další) valenční doplnění vyjadřuje.

Aktanty jsou v podstatě vymezeny i sémanticky (viz 6.2 – „**Funktory pro aktanty**“), při stanovení prvního a druhého aktantu však má přednost syntaktické hledisko. Důsledkem tohoto kroku je tzv. posouvání aktantů. Princip posouvání aktantů znamená:

- jestliže některé sloveso nemá ve valenčním rámci aktant, který by obsahově (tedy jako tzv. kognitivní role) odpovídal aktoru, do této pozice se pak posouvá patiens (tj. aktoru odpovídá v kognitivní oblasti to, co by primárně bylo vyjádřeno patientem). Srov.:

  - *Kniha*.ACT *vyšla.*

    Patiens se posunul do pozice aktoru.

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyjít*:

    ACT(.1)

- jestliže sloveso, které má dva aktanty, nemá aktant odpovídající (z kognitivního hlediska) patientu, pak se některý z dalších aktantů (pokud jsou) označuje jako patiens. Přitom platí následující pravidla:

  - jestliže sloveso má aktant, který by kognitivně bylo možné považovat za adresát (popřípadě origo) a efekt, ale nemá přitom aktant odpovídající patientu, pak je patientem kognitivní efekt. Případný adresát a origo zůstávají neposunuty. Srov.:

    - *Petr*.ACT *vykopal jámu*.PAT

      Do pozice patientu se posunul efekt.

      Valenční rámec pro tento význam slovesa *vykopat*:

      ACT(.1) PAT(.4)

    - *Jan*.ACT *vyspěl z jinocha*.ORIG *v muže*.PAT

      Do pozice patientu se posunul efekt, origo zůstalo neposunuté.

      Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyspět*:

      ACT(.1) PAT(v+4) ?ORIG(z+2)

- kognitivní adresát a origo se posouvají na místo patientu, jestliže sloveso nemá aktant odpovídající efektu. Srov.:

  - *Učitel*.ACT *vyvolal žáka*.PAT

    Do pozice patientu se posunul adresát.

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyvolat*:

    ACT(.1) PAT(.4)

  - *Z banálního nachlazení*.PAT *se vyvinulo závažné onemocnění*.ACT

    Do pozice patientu se posunulo origo.

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyvinout se*:

    ACT(.1) PAT(z+2)

Schematicky lze princip posouvání aktantů znázornit následovně:

- ACT ← PAT ← EFF / ADDR / ORIG.

Pozor! O posouvání uvažujeme jen u aktantů. Obligatorní volná doplnění se na pozice aktantů neposouvají. Volné doplnění, které je pro dané sloveso podle kritérií popsaných v 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ obligatorní, je vždy zachyceno s funktorem tohoto volného doplnění. Srov.:

- *Hučí v komíně*.LOC

  Sloveso *hučet* nemá žádný aktant. Obligatorní volné doplnění s funktorem LOC se neposouvá do pozice aktoru.

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *hučet*:

  LOC(*).

- *Petr*.ACT *přijel do Prahy*.DIR3

  Sloveso *přijet* má jeden aktant, tedy aktor. Obligatorní volné doplnění s funktorem DIR3 se neposouvá do pozice patientu.

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *přijet*:

  ACT(.1) DIR3(*).

Princip posouvání aktantů uplatňujeme ve valenčních rámcích všech sloves, jedinou výjimkou jsou valenční rámce pro složené predikáty; neuplatnění principu posouvání zde má své opodstatnění, viz k tomu 5.9.3.3 – „Valenční rámce složených predikátů“.

5.2.1.5. Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci

Valenční rámec se stanovuje pro každý význam slovesa. Sloveso (reprezentované t-lematem) má zpravidla více významů; každému významu odpovídá jeden valenční rámec. Každé sloveso má tedy v ideálním případě ve valenčním slovníku uvedeno tolik valenčních rámců, kolik má významů. Ve valenčním slovníku PDT jsou však zpracována jen ta slovesa, substantiva, adjektiva a adverbia a hlavně ty jejich významy, které se vyskytly v anotovaných datech (k tomu viz 5.2.2.4 – „Valenční slovník“).

Princip, že jeden význam slovesa odpovídá jednomu valenčnímu rámci, je ve valenčním slovníku porušován v případech tzv. konkurencí valenčních doplnění, které jsou souhrnně popsány v 5.2.3.1.5 –

„Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa“. Jde o případy slovesných významů, ve kterých na významově jedinou valenční pozici připadá více doplnění s různými funktory, a význam slovesa se přitom nemění (nebo se mění jen málo). Konkurovat si může vyjádření jedné pozice aktantem na straně jedné a obligatorním volným doplněním na straně druhé i vyjádření jedné pozice několika různými volnými doplněními. Případy konkurencí jsou prozatím řešeny dvěma způsoby; jedním z těchto způsobů je, že se pro daný význam slovesa vytvoří tolik rámců, kolik je konkurenčních doplnění. Dva a více valenčních rámců pak odpovídá jednomu významu slovesa.

Dva různé významy jednoho slovesa mohou mít stejný valenční rámec vzhledem k počtu a typu valenčních doplnění i vzhledem k povrchově-syntaktické realizaci těchto doplnění. Srovnej příklady:

- tři stejné valenční rámce pro tři významy slovesa *chytit*:
  - ACT(.1) PAT(.4)

    několik míčů
  - ACT(.1) PAT(.4)

    chytili pachatele
  - ACT(.1) PAT(.4)

    chytili poslední vlak
- dva stejné valenční rámce pro dva významy slovesa *chovat*:
  - ACT(.1) PAT(.4)

    chová prasata na farmě.LOC
  - ACT(.1) PAT(.4)

    chová dítě v náruči.LOC

Významy sloves vydělujeme intuitivně, může se proto stát, že případ, ve kterém by bylo možno (například při jemnější diferenciaci) vidět významy dva, a tudíž i dva valenční rámce, je v PDT chápán jako jediný význam, kterému odpovídá jeden valenční rámec.

5.2.2. Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku

Podrobný a přesný popis zápisu valenčního rámce je uveden v 10.5 – „Zápis valenčních rámců a jeho sémantika“, v této sekci popisujeme formu zápisu jen v základních rysech.

Valenční rámec je zapsán jako posloupnost zápisů valenčních doplnění oddělených mezerou.

Alternující valenční doplnění na jedné valenční pozici (viz 5.2.3.1.5.1 – „Konkurence různých doplnění způsobu“) jsou odděleny svislítkem (|).

U frazeologických spojení a složených predikátů je ve valenčním rámci uvedena vedle aktantů a obligatorních volných doplnění i jejich závislá část s funktory CPHR nebo DPHR (viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“).

Význam, který daný valenční rámec zachycuje, je naznačen konkrétními příklady užití daného slova v daném významu, často jsou uvedena také slova se stejným významem i valencí (synonyma), nebo naopak antonyma, popřípadě vidové protějšky.

V příkladové části uvedené pod každým valenčním rámcem jsou zvl. u sloves ještě někdy uvedena také tzv. typická volná doplnění, tedy ta doplnění, která sice nejsou valenční, ale pro dané sloveso (substantivum, adjektivum) jsou charakteristická, vyskytují se často s daným slovem.

Valenční doplnění jsou ve valenčním rámci řazeny v následujícím pořadí (podle funktorů): ACT, CPHR, DPHR, PAT, ADDR, ORIG, EFF, BEN, LOC, DIR1, DIR2, DIR3, TWHEN, TFRWH, TTILL, TOWH, TSIN, TFHL, MANN, MEANS, ACMP, EXT, INTT, MAT, APP, CRIT, REG.

Zápis valenčního doplnění obsahuje jednak funktor a jednak zápis jeho povrchově-syntaktické realizace (viz 5.2.2.1 – „Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění“).

Symbol otazníku (?) před zápisem funktoru valenčního doplnění znamená fakultativnost, doplnění bez tohoto symbolu jsou doplnění obligatorní.

Příklady zápisu valenčních rámců:

- příklad zápisu valenčního rámce pro jeden z významů slovesa *zmenšovat*:

  ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2) ?EFF(na+4)

  zmenšovat nájem z 8 na 6 tisíc

  z. objem odpadu o přijatelné procento.DIFF

- příklad zápisu valenčního rámce pro jeden z významů slovesa *koupit*:

  ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3;pro+4) ?ORIG(od+2)

  koupil sestře (pro setru) od Vietnamců tričko

  z posledních peněz.MEANS

  za padesát korun.EXT *k. rodičům dárek*

  za dobré chování.CAUS *k. synovi kolo*

  za koruny.MEANS *mu k. knihu*

  za bratra.SUBS *k. tatínkovi dárek*

  k. bratrovi.ADDR *pro sestru*.BEN *dárek*

  k. si.ADDR *kolo*

- příklad zápisu valenčního rámce pro jeden z významů slovesa *vypadat*:

  ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|CPR(*)

  vypadat podezřele

  byli jsme nervózní a naše hra vypadala podle toho.CRIT

  v. otcovsky.CPR

  v. akademicky.CPR

  v. podle poslední módy.CRIT

Prázdný valenční rámec. Valenční rámec může být i prázdný, tj. nemusí obsahovat žádné valenční doplnění. Takový valenční rámec je zapsán jako EMPTY. Valenční rámec, který je zapsán jako EMPTY, zachycuje skutečnost, že v daném významu nemá dané slovo žádné aktanty ani obligatorní volná doplnění.

Zápis EMPTY se používá:

- pro rozlišení významů: slova, která v některém ze svých významů nejsou rozvíjena aktanty nebo obligatorními volnými doplněními, mají vedle neprázdných valenčních rámců ve slovníku i rámec `EMPTY`.

- pro kontrolu valenčního slovníku a dat: slova, která byla do valenčního slovníku zařazena na základě kritérií uvedených v 5.2.2.4 – „Valenční slovník“, mají všechna vytvořený nějaký valenční rámec. Pokud bylo stanoveno, že nemohou být rozvíjena aktanty nebo obligatorními volnými doplněními, mají přiřazen valenční rámec `EMPTY`.

5.2.2.1. Zápis povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění

Povrchově-syntaktickou realizací valenčního doplnění se rozumí povrchová struktura tohoto doplnění tak, jak je reprezentována na analytické rovině anotace (tj. na rovině nižší, kde jsou již jako jednotky anotace použita všechna slova z povrchového vyjádření věty). V zápisu povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění jsou tedy zapsány vlastnosti tohoto valenčního doplnění na analytické rovině:

- syntaktická závislost;

- požadavky na slovnědruhové a morfematické vyjádření jednotlivých slov.

Občas je v zápisu povrchově-syntaktické realizace nutné použít i konkrétní lema (například předložky).

V PDT se na rozdíl od původního systému zápisu známého z literatury o valenci používá rozšířený, formalizovaný zápis realizací jednotlivých členů rámce, který umožňuje jednotně zachytit jak jednoduché případy (požadavek na určitý pád závislého členu, bez ohledu na slovní druh a jiné charakteristiky), tak i případy frazémů (viz dále 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“), často velmi komplikované.

Zápis závislosti. Pro zápis závislosti používáme hranaté závorky ([ ]) a pro oddělení sesterských uzlů čárku (,). Zapíše se tedy:

- řídící-uzel[závislý-uzel1,závislý-uzel2].

Zápis slovnědruhových a morfematických vlastností. Požadavky na slovnědruhové a morfematické charakteristiky jednotlivých uzlů se zapisují ve velmi zkrácené formě (pomocí jednoho znaku na každou kategorii) za oddělovací symbol, kterým je tečka nebo dvojtečka (o rozdílu mezi tečkou a dvojtečkou jako oddělovačemi lematu a morfologické části zápisu viz 10.5 – „Zápis valenčních rámců a jeho sémantika“), v pořadí: slovní druh, rod, číslo, pád, stupeň. Požadavek na akuzativ se tedy zapíše: .4, požadavek na plurál lokálu: .P6. Pokud není některá z těchto kategorií v zápisu povrchově-syntaktické realizace uvedena, znamená to, že valenční doplnění může v konkrétní větné struktuře nabývat v rámci této kategorie jakýchkoli hodnot.

Příklady zápisu povrchově-syntaktických realizací:

- nominativ: .1

- akuzativ: .4

- adjektivum v instrumentálu: .a7

- přivlastňovací zájmeno nebo adjektivum: .u

- číslovka: .m

- zájmeno: .p

- infinitiv: .f

- adverbium: .d

- citoslovce: .i
- vedlejší věta připojená jakoukoli podřadicí spojkou: j[.v]
- (bezespojková) obsahová závislá klauze (klauze uvozená vztažným zájmenem či příslovcem): .c
- přímá řeč: .s
- ženský rod: .F
- jednotné číslo: .S

V zápisu povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění se v určitých případech uvádějí i lemata (analytické formy, tj. ta lemata, která přímo korespondují s morfologickým slovníkem) závislých (analytických) uzlů, která jsou součástí realizace daného valenčního doplnění: předložky, podřadicí spojky a také závislé části frazeologických spojení (k nim viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“). Například požadavek na závislou klauzi připojenou spojkou *že* se zapíše: že[.v].

Pro lepší čitelnost a snazší zápis se v zápisech požadavků na určité předložkové vazby používají zkratky (uvedené výčtem, viz 10.5.5 – „Zkrácené zápisy realizací“). Například zkrácenému zápisu *na*+4 odpovídá nezkrácený zápis: na-1[.4].

Srovnej další příklady zápisu povrchově-syntaktických realizací:

- předložka *o* a lokál jména: o+6
- předložka *bez* a genitiv jména: bez+2
- víceslovná předložka *na rozdíl od* a genitiv jména: od[na,rozdíl,.2]
- závislá klauze připojená spojkou *aby*: aby[.v]

V zápisu slovnědruhových a morfematických vlastností jsou pro každé valenční doplnění zapsány všechny formy, které se v analyzovaných datech vyskytly, včetně různých stylistických variant. V zápisu slovnědruhových a morfematických vlastností se nezapisují pouze ty pravidelné změny forem, které jsou důsledkem syntaktických transformací (například pasivizace, reciprocity); k těmto pravidelným změnám forem, které nejsou zaznamenávány ve valenčním rámci viz 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

U obligatorních volných doplnění se může zápis povrchově-syntaktické realizace vynechat, pokud se dané valenční doplnění vyjadřuje pro daný funktor obvyklými prostředky. V takovém případě je pak na místě explicitního zápisu povrchově syntaktické realizace uveden jen symbol hvězdičky (*). U aktantů je však povrchově-syntaktická realizace uvedena vždy.

5.2.2.2. Valenční rámce frazémů a složených predikátů

Složitější zápis mají valenční rámce pro frazeologická spojení (viz 5.8 – „**Frazémy**“) a složené predikáty (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“), ve kterých je jako jedno z valenčních doplnění uvedena i závislá část spojení (s funktorem `CPHR` nebo `DPHR`).

Valenční rámce frazémů. Zejména u frazeologických spojení (zachycovaných pomocí funktoru `DPHR`) je pak zápis povrchově-syntaktické realizace značně komplikovaný. V zápisu povrchově-syntaktické realizace závislé části frazému obvykle potřebujeme zachytit, že se tato závislá část v povrchové podobě věty skládá z více slov s velmi přesně danými morfologickými kategoriemi a často i s velmi přesně daným lexikálním obsazením. Tyto požadavky zapisujeme přijatým formalizovaným způsobem.

Příklady zápisu valenčních rámců pro frazeologická spojení:

- zápis valenčního rámce slovesného frazeologického spojení: *jít příkladem*:

ACT(.1) DPHR(příklad.S7)

šla příkladem

BEN *šla jí příkladem*

MEANS *svým chováním*

- zápis valenčního rámce slovesného frazeologického spojení: *lapat po dechu*:

  ACT(.1) DPHR(po-1[dech.S6])

  lapat po dechu

- zápis valenčního rámce slovesného frazeologického spojení: *běhat mráz po zádech*:

  ACT(.3) DPHR(mráz.S1,po-1[záda:P6])

  mráz mi běhal po zádech

Valenční rámce složených predikátů. Všechny složené predikáty (zachycované pomocí funktoru CPHR) tvořené jedním slovesem (ve slovesné části) a jednotlivými synonymy a antonymy (ve jmenné části) zapisujeme zkráceně v jednom valenčním rámci. V zápisu povrchově-syntaktické realizace jmenné části složeného predikátu (u funktoru CPHR) je nejprve ve složených závorkách ({ }) uveden seznam přípustných lemat synonym a antonym a teprve za tímto seznamem následuje zápis forem. Seznam lemat je ukončen čárkou a třemi tečkami, čímž je naznačeno, že nejde o úplný výčet třídy přípustných lemat, ale pouze o doposud shromážděné reprezentanty této třídy. Ve valenčních rámcích složených predikátů se neuplatňuje princip posouvání aktantů (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

Valenčním rámcům u složených predikátů se věnujeme podrobně v 5.9.3.3 – „Valenční rámce složených predikátů“.

5.2.2.3. Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)

V zápisu povrchově-syntaktické realizace valenčního doplnění jsou zaznamenávány všechny formy, které se v anotovaných textech vyskytly, ale ne absolutně všechny. Řada povrchových forem je důsledkem uplatnění nějaké pravidelné (gramatické) změny na původní povrchově-syntaktickou realizaci valenčního doplnění.

Případy, kdy konkrétní povrchově syntaktickou realizaci nezaznamenáváme do valenčního rámce:

- **pasivizace**.

  Ve valenčním rámci se uvádějí pouze ty povrchově-syntaktické realizace, které daná valenční doplnění mají při užití slovesa v aktivním tvaru. Změnou aktivního slovesného tvaru v pasivní tvar se pravidelně mění i povrchově-syntaktická realizace některých valenčních doplnění (aktoru a patientu, případně adresátu nebo efektu). Tyto změněné povrchově-syntaktické realizace se do valenčního rámce nezapisují.

  Příklad:

  - *Stavební firma*.ACT *postavila dům*.PAT

    Pasivum: *Dům*.PAT *byl postaven stavební firmou*.ACT

    Forma nominativu, kterou patiens získal v důsledku pasivizace, není v zápisu povrchově-syntaktické realizace patientu uvedena. Podobně není v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktoru uvedena forma instrumentálu.

Valenční rámec slovesa *postavit*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

- *Stavební firma*.ACT *staví dům*.PAT

  Pasivum: *Dům*.PAT *se staví.*

  Forma nominativu, kterou patiens získal v důsledku pasivizace, není v zápisu povrchově-syntaktické realizace patientu uvedena. Ve valenčním rámci též není nikde uvedeno povrchově vyjádřené zvratné *se*.

  Valenční rámec slovesa *stavět*:

  ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

- **rezultativ**.

  Formy, které valenční doplnění získají v důsledku vyjádření rezultativního významu (`resultative=res1`; viz 4.5.14 – „Gramatém rezultativnosti (`resultative`)“), se do valenčního rámce nezapisují.

  Příklad:

  - *Otec*.ACT *pronajal auto sousedovi*.ADDR

    Rezultativ: *Soused*.ADDR *má auto pronajato od otce/otcem*.ACT

    Forma nominativu, kterou adresát získal v důsledku vyjádření rezultativního významu, není v zápisu povrchově-syntaktické realizace adresátu uvedena. Podobně není v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktoru uvedena forma instrumentálu nebo forma *od*+2.

    Valenční rámec slovesa *pronajmout*:

    ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

- **dispoziční modalita**.

  Formy, které valenční doplnění získají v důsledku vyjádření dispoziční modality (`dispmod=disp1`; viz 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modality (`dispmod`)“), se do valenčního rámce nezapisují.

  Příklad:

  - *Žáci*.ACT *počítají příklady*.PAT

    Dispoziční modalita: *Příklady*.PAT *se žákům*.ACT *počítají dobře*.MANN

    Forma nominativu, kterou patiens získal v důsledku vyjádření dispoziční modality, není v zápisu povrchově-syntaktické realizace patientu uvedena. Podobně není v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktoru uvedena forma dativu. Ve valenčním rámci též není nikde uvedeno povrchově vyjádřené zvratné *se* ani nutná přítomnost způsobového doplnění.

    Valenční rámec slovesa *počítat*:

    ACT(.1) PAT(.4,že[.v],zda[.v],jestli[.v],.v[kolik])

- **jemnější významy aktantů**.

  Základní forma nominativu v pozici aktoru nebo základní forma akuzativu v pozici patientu (případně adresátu nebo efektu) se může při vyjádření nějakého jemnějšího významu (subfunktoru)

daného aktantu změnit v jinou formu. Tyto formy jsou pro daný jemnější význam (subfunktor) vždy stejné, proto je neuvádíme v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktantu.

Jedná se o následující formy:

- genitiv (záporový, partitivní).

  Příklady:

  Ta vesnice má vodu.PAT → *Ta vesnice nemá vody*.PAT

  Ubývá voda.ACT → *Ubývá vody*.ACT

  Dodal sůl.PAT → *Dodal soli*.PAT

  On má knihy.PAT → *On má knih*.PAT

- *po*+6.

  Příklady:

  Na každé větvi viselo jablíčko.ACT → *Na každé větvi viselo po jablíčku*.ACT

  Dal každému dítěti jablíčko.PAT → *Dal každému dítěti po jablíčku*.PAT

- *na*+4

  Příklady:

  Sto.ACT *mušek rozžehlo si světla v trávě.* → *Na sta*.ACT *mušek rozžehlo si světla v trávě.*

  Roznesl stovky.PAT *letáků.* → *Roznesl na stovky*.PAT *letáků.*

- *okolo*+2

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *Okolo deseti knih*.ACT *leží na stole.*

  Má deset knih.PAT → *Má okolo deseti knih*.PAT

- *kolem*+2

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *Kolem deseti knih*.ACT *leží na stole.*

  Má deset knih.PAT → *Má kolem deseti knih*.PAT

- *nad*+4

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *Nad deset knih*.ACT *leží na stole.*

  Má deset knih.PAT → *Má nad deset knih*.PAT

- *pod*+4

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *Pod deset knih*.ACT *leží na stole.*

  Má deset knih.PAT → *Má pod deset knih*.PAT

  Příklady:

- *přes*+4

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *Přes deset knih*.ACT *leží na stole.*

  Má deset knih.PAT → *Má přes deset knih*.PAT

- *k*+3

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *K deseti knihám*.ACT *leží na stole.*

  Má deset knih.PAT → *Má k deseti knihám*.PAT

- *do*+2

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *Do deseti knih*.ACT *leží na stole.*

  Má deset knih.PAT → *Má do deseti knih*.PAT

- *od*+2

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *Od deseti knih*.ACT *leží na stole.*

  Má deset knih.PAT → *Má od deseti knih*.PAT

- *od*+2; (*přes*+4); *do*+2 (a další formy pro vyjádření intervalu; viz 7.16.2 – „Operátory“)

  Příklady:

  Deset knih.ACT *leží na stole.* → *Od pěti do deseti knih*.ACT *leží na stole.*

!!! Významy vyjadřované těmito formami (partitiv, distributivnost, menší míra přesnosti) budou v budoucí verzi PDT reprezentovány jako subfunktory u aktantů.

- **reciprocita**.

  Reciproční význam je v povrchové podobě věty signalizován tvary slova *se* (*mezi sebou*, *k sobě*). Tyto výrazy chápeme jako formální prostředek vyjádření reciprocity, ale nezaznamenáváme je ve valenčních rámcích v zápisu povrchově-syntaktické realizace. Více viz 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“.

Charakteristickým formálním příznakem vyjádření reciprocity u substantiv je forma *mezi*+7. Ve valenčních rámcích není forma *mezi*+7 zapsána mezi možnými formami vyjádření valenčního doplnění, jde o pravidelný formální prostředek pro vyjádření reciprocity (viz i 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“)

- **číslovkové konstrukce**.

  V některých spojeních číslovky a počítaného předmětu (viz 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“) zachycujeme formálně závislé počítané jméno (v genitivu) jako řídící uzel spojení a formálně řídící číslovku jako závislý uzel. Je-li číslovková konstrukce valenčním doplněním, do valenčního rámce se forma tohoto výrazu reprezentovaného jako řídící uzel doplnění (forma genitivu) nezapisuje. Formu odpovídající povrchově-syntaktické realizaci daného valenčního doplnění má výraz reprezentovaný jako závislý uzel.

  Příklad:

  - *Dívky*.ACT *koupily dětem čokoládu*.PAT

    Číslovkové konstrukce: *Pět dívek*.ACT *koupilo dětem hodně čokolády*.PAT

    Forma genitivu se v zápisu povrchově-syntaktické realizace aktoru a patientu neuvádí.

    Valenční rámec slovesa *koupit*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3,pro+4) ?ORIG(od+2)

- **koordinace a apozice**.

  Je-li ve valenční pozici koordinační nebo apoziční spojení (viz 5.6 – „**Souřadnost**“) zapisujeme do valenčního rámce jen formu prvního členu souřadného spojení, a to v následujících případech:

  - vztažná klauze souřadně připojená spojovacím výrazem *což* (viz 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““).

    Příklad:

    - *Obdržel sto*.PAT *korun, což není*.PAT *málo.*

      Vztažnou klauzi připojenou spojovacím výrazem *což* zachycujeme jako patiens slovesa *obdržet*, který je v apozici s doplněním *sto korun*. Ve valenčním rámci bude v zápisu povrchově-syntaktické realizace patientu uvedena jen forma prvního členu apozice.

      Valenční rámec slovesa *obdržet*:

      ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2;z+2)

  - apoziční spojení se spojkou *jako* (viz 5.6.2.1.3 – „Apoziční spojení se spojkou„ jako““).

    Příklad:

    - *Rád hraje skladby*.PAT *, jako je*.PAT *ta, co jsme právě slyšeli.*

      Klauzi připojenou výrazem *jako* zachycujeme jako patiens slovesa *hrát*, který je v apozici s doplněním *skladby*. Ve valenčním rámci bude v zápisu povrchově-syntaktické realizace patientu uvedena jen forma prvního členu apozice.

      Valenční rámec slovesa *hrát*:

      ACT(.1) PAT(.4)

- koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“ (viz 5.6.2.1.1 – „Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.““).

  Příklad:

  - *Koupili jsme papíry*.PAT , *tužky*.PAT *atd.*.PAT

    Zkratku *atd.* zachycujeme jako patiens slovesa *koupit*, který je v koordinaci s doplněními *papíry* a *tužky*. Ve valenčním rámci bude v zápisu povrchově-syntaktické realizace patientu forma uvedena jen forma prvního (a druhého) členu koordinace.

    Valenční rámec slovesa *koupit*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3,pro+4) ?ORIG(od+2)

Správnost přiřazeného rámce je (při zpětné kontrole) zaručena transformačními (a jinými) pravidly uplatněnými na původní valenční rámec.

5.2.2.4. Valenční slovník

Valenční rámce jednotlivých významů slov jsou zapsány ve valenčním slovníku. Valenční slovník obsahuje seznam valenčních rámců sémantických sloves, substantiv, adjektiv i adverbií. Jednotlivé valenční rámce jsou seskupeny podle t-lemat jednotlivých uzlů (k t-lematům viz 3 – „***Tektogramatické lema (t-lema)***“).

Do valenčního slovníku nejsou zahrnuta zástupná t-lemata sémantických sloves, substantiv, adjektiv, adverbií (#Colon, #EmpVerb a další) a t-lemata uzlů těch v povrchové podobě vyjádřených sémantických substantiv a adjektiv, která jsou vyjádřena zájmenem (ve valenčním slovníku tedy nejsou t-lemata: *který*, *jaký* apod.) K zájmenům, která zastupují slovo s valencí, viz 5.2.4.3.4 – „Zájmena zastupující slova s valencí“.

Valenční slovník byl zpracováván souběžně s anotací dat, jsou v něm tedy zpracována jen ta slovesa, substantiva, adjektiva a adverbia a hlavně ty jejich významy, které se vyskytly v anotovaných datech. Jsou-li například u nějakého slovesa uvedeny dva valenční rámce odpovídající dvěma významům tohoto slovesa, znamená to, že toto sloveso má alespoň uvedené dva významy odpovídající dvěma zapsaným valenčním rámcům; dané sloveso často může mít ještě jiné významy, a tedy i jiné valenční rámce, tyto významy se nevyskytly v anotovaných datech, a proto se nestaly součástí valenčního slovníku.

!!! Do stávající verze valenčního slovníku jsou zahrnuty:

- valenční rámce všech sémantických sloves (včetně valenčních rámců pro slovesné frazémy), která se vyskytla v anotovaných datech.
- valenční rámce sémantických substantiv, která vstupují do složeného predikátu jako jeho jmenná část (mají funktor CPHR) a vyskytla se v anotovaných datech.
- valenční rámce sémantických substantiv, adjektiv a adverbií, na kterých v anotovaných datech závisí alespoň v jednom výskytu slovesný aktant, tj. doplnění s funktorem: ACT, PAT, ADDR, EFF, ORIG.
- valenční rámce pro neslovesné frazémy, je-li řídícím členem frazému sémantické adverbium. nebo sémantické substantivum.
- valenční rámce pro neslovesné frazémy, je-li řídícím členem frazému sémantické verbální substantivum (na *-ní*, *-tí*). Ostatní substantiva, která jsou řídícím členem neslovesných frazeologických spojení, nejsou ve valenčním slovníku všechna.

Do valenčního slovníku jsou zahrnuta pouze t-lemata uzlů, které mají v atributu nodetype hodnotu complex. T-lemata uzlů, které reprezentují tradiční slovesa, substantiva, adjektiva, adverbia a které

podle pravidel v 2 – „***Typy uzlů***“ nemají v atributu `nodetype` hodnotu `complex`, nejsou součástí valenčního slovníku (a to i přesto, že mohou v datech být rozvita aktanty).

5.2.3. Valence jednotlivých sémantických slovních druhů

V této sekci popisujeme specifické jevy valence u jednotlivých sémantických slovních druhů:

- u sloves (viz 5.2.3.1 – „Valence sloves“),
- u substantiv (viz 5.2.3.2 – „Valence substantiv“),
- u adjektiv (viz 5.2.3.3 – „Valence adjektiv“),
- u adverbií (viz 5.2.3.4 – „Valence adverbií“).

Popisujeme zejména specifika vytváření valenčních rámců, v konkrétních případech jsou uváděna i pravidla pro zachycování valence v tektogramatických stromech. Souhrnně jsou pravidla pro zachycení valence v tektogramatických stromech popsána v 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

!!! Valenční rámce substantiv, adjektiv a adverbií ve valenčním slovníku jsou vůbec prvním pokusem zpracovat pro češtinu problematiku valence u těchto slovních druhů formou slovníku. Valenční slovník substantiv, adjektiv a adverbií je proto třeba považovat za pracovní variantu určenou pro značkování tektogramatických stromů v PDT. Pracovní především proto, že podoba některých valenčních rámců je stále ještě předmětem diskuze, a pak z důvodu určité neúplnosti slovníku.

5.2.3.1. Valence sloves

Valence sloves je na tektogramatické rovině valencí základní. Sloveso je centrem věty. Ohodnocení uzlů závislých na uzlu reprezentujícím řídící sloveso (přidělení konkrétních funktorů) je určováno právě syntaktickými vlastnostmi tohoto řídícího slovesa, jeho valencí.

Během anotování se při uplatňování výše popsané teorie valence (5.2.1 – „Pojetí valence“) na konkrétní slovesa vynořily i některé další otázky a bylo nutné přijmout i některá dílčí rozhodnutí ohledně vytváření valenčních rámců pro určité případy slovesné valence. Tato dílčí a prozatímní rozhodnutí se týkala zejména následujících oblastí:

- rozlišování abstraktních, konkrétních a frazeologických významů daného slovesa a odlišení těchto významů různými valenčními rámci (viz 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“),
- delimitace významů u některých sloves s akuzativní vazbou (viz 5.2.3.1.2 – „Delimitace významů u některých sloves s akuzativní vazbou“),
- hranice mezi aktantovou pozicí, pozicí obligatorního volného doplnění a pozicí (fakultativního) volného doplnění (viz 5.2.3.1.3 – „Hranice mezi aktantem, obligatorním volným doplněním a volným doplněním“),
- hranice mezi funktory pro aktanty (viz 5.2.3.1.4 – „Hranice mezi funktory pro aktanty“),
- konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa (viz 5.2.3.1.5 – „Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa“),
- valenční doplnění s významem „stavu“ (viz 5.2.3.1.6 – „Valenční doplnění s významem „stavu““),
- valenční rámce sloves cizího původu (viz 5.2.3.1.7 – „Valenční rámce sloves cizího původu“).

Specifická problematika valence slovesných frazeologických spojení je popsána v 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“, valence složených predikátů je popsána v 5.9.3.3 – „Valenční rámce složených

predikátů“, valence slovesa *být* je popsána v 7.2 – „**Konstrukce se slovesem „být“**“. Valenční rámce v souvislosti s reciprocitou viz 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“.

5.2.3.1.1. Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa

Při vytváření valenčních rámců jednotlivých sloves rozlišujeme na nejobecnější rovině tři vrstvy významů:

- **významy konkrétní**.

  Konkrétní významy slovesa jsou takové významy daného slovesa, které přímo vyplývají z jeho lexikální sémantiky, jsou to jeho významy základní (původní), nepřenesené.

- **významy abstraktní**.

  Abstraktní významy slovesa jsou takové významy daného slovesa, které vznikají metaforickým (přeneseným) užitím významů konkrétních.

- **významy frazeologické**.

  Frazeologické významy nese dané sloveso tehdy, vystupuje-li jako součást nové víceslovné lexikální jednotky (víceslovného predikátu; viz 5.8 – „**Frazémy**“ a 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“).

Ve valenčním slovníku rozlišujeme konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa vždy různými valenčními rámci, nikoli primárně funktory pro jednotlivá valenční doplnění. Jednomu slovesu tak může být přiřazeno dva a více (co do funktorů a povrchově-syntaktické realizace) stejných rámců, z nichž však každý reprezentuje jiný význam tohoto slovesa. Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *hltat*:
  - `ACT`(.1) `PAT`(.4)

    hltal polední jídlo

  - `ACT`(.1) `PAT`(.4)

    hltá miliardu za miliardou

Abstraktní význam slovesa zachycujeme primárně sémanticky méně vyhraněnými funktory aktantů.

V těch případech, ve kterých je konkrétní význam úzce spjat s významy funktorů pro volná doplnění (zejména s funktory pro místní určení), rozlišujeme abstraktní a konkrétní význam pomocí funktorů. Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *ustoupit*:
  - `ACT`(.1) `DIR1`(*)

    ustup od něho, ať ho můžu praštit

  - `ACT`(.1) `PAT`(od+2)

    ustoupil od myšlenky

- valenční rámce pro významy slovesa *vycházet*:
  - `ACT`(.1) `DIR1`(*)

    rodiče vycházejí z domu, paprsky vycházejí ze středu

  - `ACT`(.1) `PAT`(z+2)

vychází z předpokladu

Abstraktní významy slovesa se často úzce stýkají s významy víceslovných predikátů, zejména s významy složených predikátů (zachycených pomocí funktoru CPHR, viz 5.9.3 – „Složené predikáty“) a s významy slovesných frazémů (zachycenými pomocí funktoru DPHR, viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“). Základní rozdíl mezi abstraktními slovesnými významy a významy frazeologickými (významy víceslovných predikátů) spočívá v tom, že v případě frazeologického významu vystupuje sloveso jako součást nové víceslovné lexikální jednotky a teprve jako celek (se závislými částmi) vytváří nový význam.

Všechny typy - konkrétní význam, abstraktní význam i frazeologické významy - vyjadřuje například sloveso *přijít* nebo sloveso *mít*: Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *přijít*:
  - konkrétní význam:

    ACT(.1) DIR3(*)

    přišel do Prahy
  - abstraktní význam:

    ACT(.1) PAT(k+3)

    přijít k penězům, k zápalu plic
  - složený predikát:

    ACT(.1) CPHR(s-1[{nápad,návrh,myšlenka,požadavek,řešení,...}.7])

    přišel s nápadem dopsat diplomku
  - slovesný frazém:

    ACT(.1) DPHR(na-1[svět.S4])

    přišel na svět v Americe
- valenční rámce pro významy slovesa *mít*:
  - konkrétní význam:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

    mít dům od matky; *m. zahradu z dědictví*; *m. angínu*; *m. to za pakatel*.MEANS; *m. peníze za úklid*.CAUS; *m. peníze, aby pomáhal*.AIM; *m. za vítězství*.CAUS *nový bod*
  - abstraktní význam:

    ACT(.1) PAT(.4)

    mít pravdu; m. zvuk; m. ponětí, potuchu; m. aférku; m. dost práce; m. svátek; m. premiéru; m. vystoupení; m. koncert; m. pohřeb
  - složený predikát:

    ACT(.1) CPHR({zájem,...}.4)

    Má zájem o práci.
  - slovesný frazém:

ACT(.1) DPHR(zelený.FS4)

nový letoun má zelenou, mládí m. zelenou

!!! Konzistence rozlišení těchto typů významů u různých sloves je ve valenčním slovníku nízká, jde o problematiku, kterou je třeba ještě detailně zpracovat.

5.2.3.1.2. Delimitace významů u některých sloves s akuzativní vazbou

Při tvoření rámců u některých skupin sloves s potenciálně valenční akuzativní vazbou vznikla otázka, zda u konkrétního slovesa vidět dva odlišné významy a přidělit mu dva valenční rámce (rámec s obligatorním patientem a rámec bez tohoto patientu), nebo oba významy zobecnit do rámce jednoho (rámec s fakultativním patientem).

Tento problém vzniká zejména:

- u sloves s významem „provádění nějaké činnosti“,
- u sloves, která se užijí ve významu „umět provádět nějakou činnost“.

Slovesa s významem „provádění nějaké činnosti“. U sloves s významem „provádění nějaké činnosti“ vidíme tři významově odlišné skupiny:

- slovesa, u kterých je možné si činnost, která se provádí, představit jako externí objekt a v konkrétních případech, ve kterých se nejedná jen o zobecněnou činnost implicitně obsaženou v lexikálním významu slovesa, lze tuto činnost i lexikálně vyjádřit jménem v akuzativu.

  Těmto slovesům (*tančit*, *cvičit*, *trénovat*) přiřazujeme jeden valenční rámec s fakultativním patientem. Srov.:

  - sloveso *tančit*:
    - *Celý večer tančili.*

      = tj. nějaké tance
    - *Nejraději tančí valčík.*

    Valenční rámec:

    ACT(.1) ?PAT(.4)
  - sloveso *cvičit*:
    - *Jirka denně cvičí.*

      = tj. nějaké cviky
    - *Budu cvičit nové cviky.*

    Valenční rámec:

    ACT(.1) ?PAT(.4)
- slovesa, u kterých je obtížné si v zobecněných užitích slovesa představit nějaký externí objekt vyjadřující činnost, která se provádí, nicméně v konkrétních případech, ve kterých se nejedná jen o zobecněnou činnost, lze tuto činnost lexikálně vyjádřit jménem v akuzativu.

  Těmto slovesům (*plavat*, *běhat*, *podnikat*) přiřazujeme dva valenční rámce: valenční rámec jen s aktorem pro zobecněný význam a valenční rámec s aktorem a patientem pro konkrétní význam. Srov.:

- významy slovesa *plavat*:
  - *Anna plave závodně.*

    Valenční rámec:

    ACT(.1)
  - *Plaval dvacet bazénů denně / plaval motýlka.*

    Valenční rámec:

    ACT(.1) PAT(.4)
- významy slovesa *podnikat*:
  - *Kamarád už dlouho podniká.*

    Valenční rámec:

    ACT(.1)
  - *Jirka podniká velké cesty.*

    Valenční rámec:

    ACT(.1) PAT(.4)

- Od výše uvedených dvou skupin sloves s významem „provádění nějaké činnosti“, je třeba odlišovat slovesa, která též mají význam „provádění nějaké činnosti“, ale činnost, která se provádí, nutně vyžaduje nějaký předmět, bez kterého nelze tuto činnost provádět.

  Tato slovesa (*kousat*, *kouřit*, *kojit*) mají v rámci vždy obligatorní patiens. Srov.:

  - *Kouřil doutníky.*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *kouřit*:

    ACT(.1) PAT(.4)

Slovesa užitá ve významu „umět provádět nějakou činnost“. Řada sloves s potenciální akuzativní vazbou nese v jednom ze svých dílčích významů přídavnou sémantiku slovesa *umět*. V tomto významu v hloubkové struktuře akuzativní patiens nevidíme a dílčí význam „umět provádět nějakou činnost“ odlišujeme samostatným valenčním rámcem bez patientu. Srov.:

- *Pepíček už mluví.*

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *mluvit*:

  ACT(.1)
- *Ale ještě nečte.*

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *číst*:

  ACT(.1)
- *Anička hovoří hezky německy.*

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *hovořit*:

  ACT(.1)

5.2.3.1.3. Hranice mezi aktantem, obligatorním volným doplněním a volným doplněním

V 5.2.1 – „Pojetí valence“ jsou popsána základní pravidla určování aktantů a volných doplnění. Vzhledem k tomu, že sémantika aktantů není příliš vyhraněná, je v řadě případů rozlišování na ose aktant - obligatorní volné doplnění - volné doplnění problematické.

Přijaté konvence pro některé z těchto problematických případů popisujeme v této sekci:

- obecné tendence při nezřetelné hranici mezi aktantovou pozicí a pozicí obligatorního volného doplnění (viz 5.2.3.1.3.1 – „Obecné tendence při nezřetelné hranici mezi aktantovou pozicí a pozicí obligatorního volného doplnění“).
- hranice mezi aktantovou pozicí adresátu a volným doplněním s funktorem `BEN` (viz 5.2.3.1.3.2 – „Hranice mezi adresátem a benefaktorem“),
- hranice mezi aktantovou pozicí origa a volným doplněním s funktorem `DIR1` (viz 5.2.3.1.3.3 – „Hranice mezi origem a volným doplněním s funktorem `DIR1`“),
- hranice mezi aktantovými pozicemi s funktorem `PAT`/`ORIG` a `EFF` a volnými doplněními s funktory `DIR1` a `DIR3` (viz 5.2.3.1.3.4 – „Hranice mezi aktanty s funktory `PAT`/`ORIG` a `EFF` a volnými doplněními s funktory `DIR1` a `DIR3`“),
- status doplnění s významem „záměru“ po slovesech „pohybu“ (viz 5.2.3.1.3.5 – „Status volného doplnění „záměru“ (`INTT`) po slovesech s významem „pohybu““),

5.2.3.1.3.1. Obecné tendence při nezřetelné hranici mezi aktantovou pozicí a pozicí obligatorního volného doplnění

V řadě případů nebývá zřetelné, zda konkrétní valenční pozice je pozice aktantová, nebo zda jde o pozici obligatorního volného doplnění (základní pravidla rozlišování viz 5.2.1 – „Pojetí valence“). Při nejasnosti zvážíme, které vlastnosti pro danou valenční pozici platí.

Pro aktant platí:

- forma doplnění je jednoznačná a zřetelně určovaná slovesem,
- doplnění je sémanticky méně vyhraněné.

Pro obligatorní volné doplnění platí:

- podle dialogového testu (viz 5.2.1.2 – „Kritéria určování obligatorních a neobligatorních doplnění“) je doplnění sémanticky obligatorní (aktant může být i fakultativní),
- doplnění může být realizováno zpravidla v jakékoliv formě obvyklé pro volné doplnění s daným funktorem,
- doplnění je sémanticky velmi vyhraněné, odpovídá vymezení volného doplnění s daným funktorem.

Obligatorními volnými doplněními jsou obvykle volná doplnění místa a způsobu v těch pozicích, ve kterých mohou být vyjádřena jakoukoliv formou obvyklou pro volné doplnění s daným funktorem. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *vyjít*:

  `ACT`(.1) `DIR1`(*)

  vyšel z domova, *paprsek v. ze středu*

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *nacházet se*:

ACT(.1) LOC(*)

nachází se v Praze

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *stát*:

  ACT(.1) ?PAT(.4) EXT(*)

  vstupenka nás dnes stojí jen 50 Kč, s.ho to balík peněz

Při nejasnosti, zejména v případech, kdy není zřetelná hranice mezi aktantem a volným doplněním vyskytujícím se jen v několika konkrétních formách, dáváme přednost zapsání dané pozice jako pozice aktantové. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *řídit se*:

  ACT(.1) PAT(.7;podle+2)

  řídili se manuálem, podle manuálu

  Druhá valenční pozice není zapsána jako obligatorní volné doplnění s funktorem CRIT.

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *mluvit*:

  ACT(.1) PAT(pro+4;proti+3;{prospěch,neprospěch}..S4/AuxP[v-1,.2],v-1[{prospěch,neprospěch}.S4[.u#]])

  to mluví pro nás

  Druhá valenční pozice není zapsána jako obligatorní volné doplnění s funktorem BEN.

Obligatorní volná doplnění v opozici k aktantům také s výhodou využíváme k odlišení abstraktních a konkrétních významů slovesa (viz 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“).

5.2.3.1.3.2. Hranice mezi adresátem a benefaktorem

Problematická je hranice mezi dvěma sémanticky si navzájem blízkými doplněními: mezi aktantem - adresátem (funktor ADDR) a volným doplněním - benefaktorem (funktor BEN). Tato dvě doplnění si konkurují u sloves s jasnou akuzativní a potenciální dativní valencí: jak adresát, tak benefaktor může být vyjádřen jménem v dativu. Adresát navíc může být realizován i prototypickou formou benefaktoru, tj. předložkovým pádem *pro*+4.

Při určování valenčních rámců sloves s potenciální dativní valencí je rozhodující jednak kritérium valence (dané doplnění je/není v hloubkové struktuře valenční), jednak sémantika daného doplnění. V zásadě platí, že:

- slovesná dativní doplnění, která se dají zaměnit přivlastňovacím zájmenem nebo adjektivem (které rozvíjí akuzativní doplnění), jsou zpravidla nevalenční a mají funktor BEN. Srov.:

  - *Amputovali mu*.BEN *nohu*.

    = jeho nohu

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *amputovat*:

    ACT(.1) PAT(.4)

  - *Barvil jí*.BEN *vlasy*.

    = její vlasy

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *barvit*:

ACT(.1) PAT(.4)

- *Líbal Janě*.BEN *ruku*.

  = *Janinu ruku*

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *líbat*:

  ACT(.1) PAT(.4)

- tam, kde záměna dativu v přivlastňovací zájmeno nebo adjektivum není beze změny významu možná, je dativní doplnění valenční a má funktor ADDR. Oba typy dativních doplnění - benefaktor a adresát - pak mohou rozlišovat různé významy téhož slovesa. Srov.:

  - valenční rámce pro významy slovesa *nosit*:

    - *Nosil mu/Janovi*.BEN *batoh*.

      = *Nosil jeho/Janův batoh*.

      Valenční rámec:

      ACT(.1) PAT(.4)

      nosit vodu

      nosil mu.BEN *(kamarádovy) batohy*

    - *Nosil mu/Janovi*.ADDR *batoh*.

      Valenční rámec:

      ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3)

      nosit tatínkovi knihy

      DIR3 *do knihovny*

      nosil mu.ADDR *(kamarádovi) batohy*

- u sloves, u kterých jsou v hloubkové struktuře vedle aktoru zřetelně ještě další dvě doplnění, chápeme doplnění v dativu, i přestože jej lze zaměnit přivlastňovacím zájmenem nebo adjektivem (které rozvíjí akuzativní doplnění), jako adresát. Záměnu dativu přivlastňovacím zájmenem nebo adjektivem tu navíc nelze provést beze změny významu v každém kontextu.

  U sloves s významem „přemísťování“ zde navíc dochází ke konkurenci mezi doplněním s funktorem ADDR a některým směrovým určením; k této konkurenci viz 5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“.

  Srov.:

  - významy slovesa *přinést*:

    - *Přinesl jí*.ADDR *tašku na poštu.*

      = *přinesl jí její tašku*

      Záměna *její tašku* nemusí vždy platit.

      Valenční rámec:

      ACT(1) PAT(4) ADDR(.3,pro+4)

- *Přinesl krabici na poštu*.DIR3

  = Přinesl (něčí) krabici poště.

  Valenční rámec:

  ACT(1) PAT(4) DIR3(*)

- významy slovesa *odebrat*:

  - *Odebral nám*.ADDR *tři body z tabulky*.DIR1

    Záměna *naše body* nemusí vždy platit.

    Směrové určení *z tabulky* považujeme za volné doplnění s funktorem DIR1.

    Valenční rámec:

    ACT(1) PAT(4) ADDR(.3)

  - *Odebral jí*.BEN *krev ze žíly*.DIR1

    = Odebral její krev ze žíly.

    Dativ *jí* zde považujeme za volné doplnění s funktorem BEN.

    Valenční rámec:

    ACT(.1) PAT(.4) DIR1(*)

- *Zaplatil učitelce*.ADDR *(dceřiny) hodiny angličtiny.*

  Zaplatil dceři.BEN *hodiny angličtiny.*

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *zaplatit*:

  ACT(.1) PAT(.4) ?ADDR(.3) ?EFF(za+4)

Při konkrétním užití těchto sloves je třeba vždy pečlivě zvážit, který valenční rámec dané užití slovesa nejlépe popisuje.

- forma dativu je prototypický adresát, forma *pro*+4 je prototypický benefaktor. U těch sloves s valenčním adresátem, u kterých forma dativu alternuje s formou *pro*+4 (obě formy lze ve větě zaměnit beze změny významu), považujeme však obě formy za alternativní povrchově-syntaktickou realizaci adresátu (ve valenčním rámci jsou tyto realizace zapsány u funktoru ADDR obě). Srov.:

  - *Přinášel úřednici*.ADDR *dopis*. = *Přinášel pro úřednici*.ADDR *dopis*.

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *přinášet*:

    ACT(1) PAT(4) ADDR(.3,pro+4)

  - *Přivezl mamince*.ADDR *květiny.* = *Přivezl pro maminku*.ADDR *květiny.*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *přivézt*:

    ACT(1) PAT(4) ADDR(.3,pro+4)

  O tom, že adresát může nabývat předložkové formy *pro*+4, svědčí zejména příklady s koordinací, například:

  poskytoval mu bydlení a pro Alenu taky

zajistil nám pobyt a pro sebe taky

zaručil nám i pro ně stejné podmínky

V těch případech, kdy jsou u konkrétního užití slovesa s valenčním adresátem přítomna doplnění v obou formách, má doplnění v dativu funktor ADDR a doplnění vyjádřené formou *pro*+4 je volné doplnění s funktorem BEN. Srov.:

- *Přinesl jí*.ADDR *pro tatínka*.BEN *dopis.*

!!! Všechny případy jsou tedy řešeny tak, že doplnění s funktorem BEN není nikdy součástí valenčního rámce. Stanovení hranice mezi adresátem a benefaktorem se stále ukazuje jako velmi problematické a zůstává nadále otevřenou otázkou.

5.2.3.1.3.3. Hranice mezi origem a volným doplněním s funktorem DIR1

Sémanticky si též mohou u jednoho slovesa konkurovat doplnění s funktory ORIG a DIR1, a to u těch sloves, která mají valenční akuzativní patiens a mohou být ještě doplněna potenciálně valenčním doplněním s významem „místa“ či „původu“.

Problém spočívá v tom, že nelze vždy jednoznačně určit, zda dané sloveso předpokládá doplnění s významem „místa“ (doplnění s funktorem DIR1), nebo zda přepokládá doplnění s významem „původu“ (doplnění s funktorem ORIG). Význam vyžadovaného doplnění je zastřen a může být v konkrétních případech suplován doplněními obou významů.

V jedné potenciálně valenční pozici se tu vedle významů obou funktorů, kříží i dvě povrchově-syntaktické realizace: forma *z*+2 (typická pro doplnění s funktorem DIR1) s formou *od*+2 (typickou pro origo). Slovesa tohoto typu dělíme do dvou skupin podle toho, jakou povrchově-syntaktickou realizaci svého potenciálně valenčního doplnění umožňují:

- může-li doplnění s významem „původu/místa“ u daného slovesa být realizováno jak formou *z*+2, tak formou *od*+2, chápeme obě formy jako sémanticky totožné a ve valenčním rámci zachycujeme tuto pozici jako fakultativní aktant s funktorem ORIG. Srov.:
  - *Půjčil si od banky*.ORIG *peníze*. = *Půjčil si z banky*.ORIG *peníze.*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *půjčit si*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

  - *Dostal angínu od kolegyně*.ORIG / *Dostal infekci z vody*.ORIG

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *dostat*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

  - *Dostal od banky*.ORIG *příslib*. = *Dostal z banky*.ORIG *příslib.*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *dostat příslib*:

    ACT(.1) CPHR({odškodnění, prostor, doporučení, informace, impuls, možnost, nabídka, návrh, odpověď, povolení, pokuta, přednost, příležitost, příslib, přístup, rada, slib, souhlas, ujištění, rozkaz, úkol, zákaz, zpráva,...}.4) ?ORIG(od+2,z+2)

  - *Obdržel od úřadu*.ORIG *povolení*. = *Obdržel z úřadu*.ORIG *povolení.*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *obdržet*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

  - *Čerpal od kolegy*.ORIG *informace*. / *Čerpal z knihy*.ORIG *informace.*

Valenční rámec pro tento význam slovesa *čerpat*:

ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)

V těch případech, ve kterých jsou u konkrétního užití slovesa s valenčním origem přítomny obě formy, má doplnění realizované formou *od*+2 funktor ORIG a doplnění vyjádřené formou *z*+2 je volné doplnění ve funkci DIR1. Srov.:

- *Půjčil si od tatínka*.ORIG *z účtu*.DIR1 *značnou sumu.*

- může-li doplnění s významem „původu/místa“ u daného slovesa být realizováno jen formou *z*+2, většinou preferujeme význam „místa“ před významem „původu“ a doplnění v této formě zachycujeme buď jako obligatorní volné doplnění s funktorem DIR1, nebo jen jako volné doplnění, které se nepromítne do valenčního rámce těchto sloves. Srov.:

  - *Odečítat dané hodnoty z celkové sumy*.DIR1

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *odečítat*:

    ACT(.1) PAT(.4) DIR1(*)

  - *Zisky plynou z jejich účtů*.DIR1

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *plynout*:

    ACT(.1)

  - *Dotoval výdaje ze státních rezerv*.DIR1

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *dotovat*:

    ACT(.1) PAT(.4)

V jednotlivých konkrétních případech může nastat ještě problematičtější situace. Význam „původu/místa“ může být vyjádřen doplněními tří funktorů a je žádoucí tyto tři významy (vzhledem k lexikálnímu významu slovesa) rozlišovat i třemi valenčními rámci. Srov.:

- významy slovesa *pocházet*:

  - *Zvuky pocházejí z různých nástrojů*.PAT

    Zboží pochází od tuzemských výrobců.PAT

    Doplnění s formou *z*+2, *od*+2 má funktor PAT na základě principu posouvání (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

    Valenční rámec:

    ACT(.1) PAT(z+2,od+2)

  - *Matka pocházela z Moravy*.DIR1

    Valenční rámec:

    ACT(.1) DIR1(*)

  - *Kronika pochází ze 12. století*.TFRWH

    Valenční rámec:

    ACT(.1) TFRWH(*)

Pomocí funktorů ORIG a DIR1 rozlišujeme také abstraktní a konkrétní význam slovesa (viz i 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“), srov.:

- významy slovesa *vymáčknout*:
  - *vymáčknout z obyvatel / od obyvatel*.ORIG *daně*

    Valenční rámec:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(od+2,z+2)
  - *vymáčknout z citrónu*.DIR1 *šťávu*

    Valenční rámec:

    ACT(.1) PAT(.4) DIR1(*)

!!! Stanovení hranice mezi origem a doplněním s funktorem DIR1 se stále ukazuje jako problematické a zůstává nadále otevřenou otázkou.

5.2.3.1.3.4. Hranice mezi aktanty s funktory PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3

U relativně početné skupiny sloves, která vyžadují doplnění s významem „počátečního“ a „koncového stavu“, se rozhodujeme mezi dvojicí funktorů PAT/ORIG - EFF a dvojicí DIR1 - DIR3.

Vzhledem k tomu, že význam „počátečního“ a „koncového stavu“ je v mnoha případech širší než prostý směrový význam „odkud - kam“ a u některých sloves nelze o významu „odkud - kam“ vůbec uvažovat, zachycujeme význam „počátečního“ a „koncového stavu“ ve valenčních rámcích sloves pomocí sémanticky méně vyhraněných aktantů PAT/ORIG a EFF (zpravidla fakultativních). Srov.:

- *Překládal text z češtiny*.ORIG *do němčiny*.EFF

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *překládat*:

  ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2) ?EFF(do+2)
- *Změnila účes z kudrn*.ORIG *na rovné vlasy*.EFF

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *změnit*:

  ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2) ?EFF(na+4,v+4,do-1[.4]))
- *Výroba klesla z tisíce*.PAT *kusů na pět set*.EFF

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *klesnout*:

  ACT(.1) ?PAT(na+4) ?ORIG(z+2)

Pomocí dvojice funktorů PAT/ORIG - EFF a dvojice DIR1 - DIR3 také rozlišujeme abstraktní a konkrétní význam slovesa (viz 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“), srov.:

- významy slovesa *přecházet*:
  - *přecházet z dvousměnného provozu*.ORIG *na třísměnný provoz*.PAT

    Valenční rámec:

    ACT(.1) PAT(k+3,na+4,v+4) ?ORIG(od+2,z+2)
  - *přecházet z jedné strany*.DIR1 *silnice na druhou* {*strana*.DIR3}

Valenční rámec:

ACT(.1) DIR1(*) DIR3(*)

5.2.3.1.3.5. Status volného doplnění „záměru“ (INTT) po slovesech s významem „pohybu“

Významová blízkost volného doplnění záměru (funktor INTT) a doplnění místa (funktory DIR3 nebo LOC) po slovesech s významem „pohybu“ způsobuje v některých případech nejistotu, zda doplnění s významem funktoru INTT nevytěsňuje z rámce obligatorní místní doplnění.

Konkurence doplnění s funktory DIR3 a INTT je dána sémantikou řídícího slovesa s významem „pohybu“; tato slovesa mají jednak konkrétní význam „pohybu“, mohou však nést i modální význam „záměru“. Přednostně však indikují lokální nebo směrové doplnění, doplnění s funktorem INTT je u nich až druhořadé. Voluntativní modalitu chápeme jako přídatný, druhořadý význam, který se vrství na základní význam „pohybu“. Při stanovování valenčních rámců těchto sloves dáváme proto přednost jednomu valenčnímu rámci s obligatorním doplněním místa pro oba významy slovesa (pro konkrétní význam „pohybu“ nebo „přemísťování“ i pro sloveso s voluntativní modalitou). Doplnění s funktorem INTT tedy není u těchto sloves součástí valenčního rámce, ale je jen volným doplněním slovesa. Srov.:

- sloveso *přijít*:
  - *Přišel na koupaliště*.DIR3
  - *Přišel se koupat*.INTT
  - *Přišel se koupat*.INTT *na koupaliště*.DIR3

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *přijít*:

  ACT(.1) DIR3(*)
- sloveso *vydat se*:
  - *Vydal se do lesa*.DIR3
  - *Vydal se na jahody*.INTT
  - *Vydal se do lesa*.DIR3 *na jahody*.INTT

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *vydat se*:

  ACT(.1) DIR3(*)
- sloveso *dojít*:
  - *Došel do obchodu*.DIR3
  - *Došel pro nákup*.INTT
  - *Došel do obchodu*.DIR3 *pro nákup*.INTT

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *dojít*:

  ACT(.1) DIR3(*)

!!! Nicméně necháváme otevřenou otázku, zda by doplnění s funktorem INTT nemělo být obligatorním členem rámce v případech, kdy voluntativní modalita má v sémantických rysech slovesa prioritní postavení před významem „pohybu“, případné místní doplnění by tu naopak bylo volné; srov.:

- *Jdu se oženit.*

= *hodlám, chci se oženit.*

- *Jdu jí napsat.*

  = *hodlám, chci jí napsat.*

5.2.3.1.4. Hranice mezi funktory pro aktanty

V řadě případů není u aktantových pozic zřejmé, které z funktorů pro aktanty daným pozicím připsat.

Srovnej:

- u slovesa *bránit* nemusí být zřetelné, zda druhá a třetí valenční pozice odpovídá patientu a efektu, nebo patientu a adresátu; srov.:

  - *bránit děti před nebezpečím*

    Při tomto užití by lépe vyhovoval rámec s ADDR(.4) a PAT(před+7;proti+3).

  - *bránit majetek před zloději*

    Při tomto užití by lépe vyhovoval rámec s PAT(.4) a EFF(před+7;proti+3).

  Ve valenčním slovníku nejsou tyto případy řešeny konzistentně, ale v zásadě platily následující tendence:

  - pokud je akuzativní pozice vyjadřována převážně životnými jmény, je ve valenčním rámci zapsána přednostně jako ADDR(.4) a předložkové doplnění jako patiens.

  - pokud se v akuzativní pozici mohou střídat jména životná a neživotná, je akuzativní pozice zapsána jako PAT(.4) a předložkové doplnění má funktor EFF.

  Valenční rámec pro sloveso *bránit* má tedy podobu:

  ACT(.1) PAT(.4) ?EFF(před+7;proti+3)

  bránit město před Švédy, proti nim

5.2.3.1.5. Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa

Při tvorbě valenčních rámců se ukázalo, že u některých skupin sloves může jedna z valenčních pozic slovesa být obsazena doplněními s různými funktory a význam slovesa se přitom nemění (nebo se mění jen velmi málo). Hovoříme o *konkurenci valenčních doplnění*.

Konkuruje si zpravidla vyjádření této pozice aktantem na straně jedné a obligatorním volným doplněním na straně druhé. Konkurovat si však může i vyjádření jedné pozice několika různými volnými doplněními. Zatím jsme zaznamenali následující typy konkurencí:

- konkurence různých doplnění způsobu (viz 5.2.3.1.5.1 – „Konkurence různých doplnění způsobu“),

- konkurence adresátu a doplnění místa (viz 5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“),

- konkurence různých doplnění místa (viz 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“).

Případy konkurence jsou řešeny dvěma způsoby:

- základním způsobem řešení konkurence valenčních doplnění je zavedení alternativních doplnění ve valenčním rámci. Alternace ve valenčním rámci je prozatím zachycena pouze v případech konkurence různých doplnění způsobu (viz 5.2.3.1.5.1 – „Konkurence různých doplnění způsobu“).

- v ostatních případech konkurence je pro daný význam slovesa vytvořeno tolik rámců, kolik je konkurenčních doplnění; konkurují-li si například v jedné valenční pozici doplnění tří funktorů, jsou pro daný význam slovesa vytvořeny tři valenční rámce. Dochází tu tak k porušení základního pravidla: jednomu významu zde neodpovídá jeden valenční rámec, ale několik valenčních rámců (viz i 5.2.1.5 – „Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci“).

  !!! Jde o řešení prozatímní. Případy konkurence zachycené tímto způsobem (5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“ a 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“) jsou kandidáty na zavedení dalších alternací do valenčních rámců.

V následujících sekcích jednotlivé typy konkurencí popisujeme podrobněji.

5.2.3.1.5.1. Konkurence různých doplnění způsobu

Pozice valenčního doplnění způsobu může být obsazena doplněními s různými způsobovými funktory: MANN, CRIT, ACMP, BEN, MEANS, CPR (viz 6.6 – „**Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant**“) a vždy jde o tentýž význam slovesa, tedy i o tentýž valenční rámec. Srov.:

- *začal jednat zbrkle*.MANN
- *jedná prostřednictvím médií*.MEANS
- *jedná podle regulí*.CRIT
- *jedná proti rozhodnutí*.BEN *úřadu*
- *jedná s razancí*.ACMP *a bez diskutování*.ACMP
- *jedná otrocky*.CPR

Pozice obligatorního doplnění způsobu je ve valenčním rámci zapsána jako pozice alternativní. Pomocí symbolu svislítka (|) jsou v jedné valenční pozici odděleny zápisy konkurenčních doplnění s různými funktory, kterými může být toto obligatorní doplnění způsobu vyjádřeno. Pro každé sloveso s obligatorním doplněním způsobu je zvlášť stanoveno, kterými konkurenčními doplněními způsobu může být obligatorní pozice realizována, neplatí totiž, že každé konkurenční obligatorní doplnění způsobu může být realizováno všemi možnými konkurenčními způsobovými doplněními.

Příklady valenčních rámců sloves s obligatorním doplněním způsobu:

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *skončit*:

  ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)|MEANS(*)

  jméno skončilo písmenem M.MEANS, *s. na M*.MEANS

  tak.MANN *s. páteční úvodníky*

  text s. akademicky.CPR

  slovo s. bez přízvuku.ACMP

  věta s. v náš prospěch.BEN

  paragraf s. tradičně.CRIT

  dopis skončil:"Miluji tě.".MANN

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *chovat se*:

  ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

chová se laskavě.MANN

ch. se podle pravidel.CRIT

ch. se otrocky.CPR

ch. se bezchybně.ACMP

ch. se ku prospěchu věci.BEN

Zachycení valence sloves s konkurenčním valenčním doplněním způsobu v tektogramatických stromech viz 5.2.4.3.1 – „Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplněními“.

!!! Alternativní pozice byly zavedeny jen ve valenčních rámcích sloves. U odpovídajících deverbativních substantiv je ve valenčním rámci zapsáno jen obligatorní volné doplnění s funktorem MANN.

5.2.3.1.5.2. Konkurence adresátu a doplnění místa

Jedním z častých případů konkurence aktantu a obligatorního volného doplnění v jedné valenční pozici při zachování významu slovesa je konkurence adresátu a místního nebo směrového určení (tedy doplnění s funktorem ADDR na straně jedné a doplnění s funktory LOC a DIR3 na straně druhé, případně konkurence adresátu na straně jedné a doplnění s funktorem DIR1 na straně druhé).

V případě této konkurence je pro daný význam slovesa vytvořeno tolik rámců, kolik je konkurenčních doplnění; konkurují-li si například v jedné valenční pozici doplnění tří funktorů (ADDR, LOC a DIR3), jsou pro daný význam slovesa vytvořeny tři valenční rámce. Dochází tu tak k porušení základního pravidla: jednomu významu zde neodpovídá jeden valenční rámec, ale několik rámců (viz i 5.2.1.5 – „Vztahy mezi významy slovesa a valenčními rámci“). Srov.:

- konkurence ADDR, DIR3 a LOC u slovesa *podat*:
  - *podat stížnost úřadu*.ADDR
  - *podat stížnost na úřad*.DIR3
  - *podat stížnost na úřadě*.LOC

  Zdá se, že doplnění *úřadu*.ADDR, *na úřad*.DIR3 a *na úřadě*.LOC nemění význam slovesa. Prozatím jsou však ve valenčním slovníku pro tento jeden význam tři valenční rámce:
  - ACT(.1) CPHR({důkaz,informace,návrh,oznámení,podnět,protest,stížnost,výpověď,zpráva,žádost,žaloba,...}.4) ADDR(.3)

    podat stížnost úřadu
  - ACT(.1) CPHR({důkaz,informace,návrh,oznámení,podnět,protest,stížnost,výpověď,zpráva,žádost,žaloba,...}.4) DIR3(*)

    podat stížnost na úřad
  - ACT(.1) CPHR({důkaz,informace,návrh,oznámení,podnět,protest,stížnost,výpověď,zpráva,žádost,žaloba,...}.4) LOC(*)

    podat stížnost na úřadě
- konkurence ADDR a DIR1 u slovesa *odebrat*:
  - *odebrat děti rodičům*.ADDR
  - *odebrat děti od rodičů*.DIR1

Zdá se, že doplnění *rodičům*.ADDR a *od rodičů*.DIR1 nemění význam slovesa. Prozatím jsou však ve valenčním slovníku pro tento jeden význam dva valenční rámce:

- ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

  odebrat nám tři body, o. jim peníze z platu; *za neoprávněný start*.CAUS

- ACT(.1) PAT(.4) DIR1(*)

  odebrat mouku z pytle, o. vzorek ze zboží, o. děti od rodičů ; *o. mu*.BEN *krev ze žíly*

Zachycení valence slovesa s konkurenčním valenčním doplněním v tektogramatických stromech viz 5.2.4.3.1 – „Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplněními“.

5.2.3.1.5.3. Konkurence různých doplnění místa

Řada sloves s významem „umísťování něčeho někam/někde“ (*umístit*, *zakotvit*, *zapsat*) a s významem „zaujímání místa“ nebo „změny polohy“ (*usednout*) vyžaduje doplnění lokálního nebo směrového určení, tedy doplnění s funktorem DIR3 nebo s funktorem LOC, přitom užití jednoho nebo druhého doplnění může a nemusí znamenat změnu ve významu slovesa (o tomto významovém rozdílu viz i 6.4.3.1 – „Hraniční případy u funktoru DIR3“). Například:

- konkurence DIR3 a LOC u slovesa *umístit*:

  - *Umístil obrázek na nástěnku*.DIR3

    = obrázek původně nebyl na nástěnce.

  - *Umístil obrázek na nástěnce*.LOC

    = obrázek buď byl v rámci plochy nástěnky pouze umístěn na vhodné místo, nebo původně nebyl na nástěnce.

  Doplnění *na nástěnce*.LOC i *na nástěnku*.DIR3 může, ale také nemusí vyjadřovat jiný význam. I vzhledem k možnému významovému rozdílu přiřazujeme tomuto slovesu prozatím dva valenční rámce:

  - ACT(.1) PAT(.4) LOC(*)

    umístit miminko v ústavu

  - ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*)

    umístit miminko do ústavu

Zachycení valence slovesa s konkurenčním valenčním doplněním v tektogramatických stromech viz 5.2.4.3.1 – „Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplněními“.

5.2.3.1.6. Valenční doplnění s významem „stavu“

Do valenčních rámců sloves vstupují i doplnění s obecným významem „stavu“. Tato doplnění jsou vymezena v 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““.

U těch sloves, u kterých je doplnění s významem „stavu“ i doplnění s významem nejbližšího funktoru obligatorní, jsou oba významy (stavový i nestavový, například místní) odlišeny dvěma valenčními rámci. Pro doplnění s významem stavu se v zápisu povrchově-syntaktické realizace před zápisem slovnědruhových a morfematických vlastností použije symbolu rovnítka (=). Srov.:

- významy slovesa *ocitnout se*:

  - *Ocitl se ve městě.*

Valenční rámec:

ACT(.1) LOC(*)

- *Ocitla se pod tlakem.*

  Valenční rámec pro „stavový“ význam:

  ACT(.1) LOC(=)

- *Ocitla se bez prostředků.*

  Valenční rámec pro „stavový“ význam:

  ACT(.1) ACMP(=)

- významy slovesa *přijít*:
  - *Přijít do města.*

    Valenční rámec:

    ACT(.1) DIR3(*)

  - *Přijít do jiného stavu.*

    Valenční rámec pro „stavový“ význam:

    ACT(.1) DIR3(=)

5.2.3.1.7. Valenční rámce sloves cizího původu

Při určování valenčního rámce sloves cizího původu se opíráme o valenci jejich českých synonym. Valence „cizího“ a českého slovesa se tedy ve většině případů shoduje. Srov.:

- valenční rámec slovesa *emigrovat* je analogický valenčnímu rámci pro jeden z významů slovesa *vystěhovat se*:
  - valenční rámec slovesa *emigrovat*:

    ACT(.1) DIR1(*)

    kamarád emigroval z vlasti do USA

  - valenční rámec pro jeden z významů slovesa *vystěhovat se*:

    ACT(.1) DIR1(*)

    vystěhoval se z města na venkov

- valenční rámec slovesa *disponovat* je analogický valenčnímu rámci pro jeden z významů slovesa *nakládat*:
  - valenční rámec slovesa *disponovat*:

    ACT(.1) PAT(s+7) MANN(*)|ACMP(*)|CRIT(*)|CPR(*)

    disponoval se zásobami neopatrně, d. s materiálem proti pravidlům

  - valenční rámec pro jeden z významů slovesa *nakládat*:

    ACT(.1) PAT(s+7) MANN(*)|ACMP(*)|CRIT(*)|CPR(*)

umí zacházet s časem

- valenční rámec slovesa *demontovat* je analogický valenčnímu rámci pro jeden z významů slovesa *rozebrat*:
  - valenční rámec slovesa *demontovat*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?EFF(na+4)

    demontoval ponorkovou základnu, d. celý plot na malé kousky
  - valenční rámec pro jeden z významů slovesa *rozebrat*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?EFF(na+4)

    rozebrat Říp na kamenivo, r. celý dům

Další příklady:

- *dislokovat* jako *umístit*,
- *deportovat* jako *vyhostit*,
- *meditovat* jako *uvažovat*,
- *devalvovat* jako *znehodnotit*,
- *absolvovat* jako *zakončit*.

5.2.3.2. Valence substantiv

!!! Jako hesla se do slovníku dostala pouze substantiva, která se vyskytla ve zpracovávaných textech, a z těchto substantiv se do slovníku dostala pouze:

- substantiva, která jsou v analyzovaných stromech rozvita aspoň jednou některým ze slovesných aktantů: ACT, PAT, ADDR, ORIG a EFF.
- verbální substantiva (na *-ní* a *-tí*), která jsou řídícím členem neslovesných frazeologických spojení (na kterých závisí uzel s funktorem DPHR; viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“). Ostatní substantiva, která jsou řídícím členem neslovesných frazeologických spojení, nejsou ve valenčním slovníku všechna.
- substantiva, která vstupují do složeného predikátu jako jeho jmenná část (mají funktor CPHR).

Do valenčního slovníku nejsou systematicky zahrnuta substantiva se substantivními valenčními doplněními MAT a APP.

5.2.3.2.1. Základní pojetí valence u substantiv

Při stanovování valenčních rámců substantiv (platných v hloubkové struktuře) hodnotíme významy substantiva především podle různého stadia v procesu substantivizace a rozdělujeme je na dvě základní skupiny:

- **substantiva označující děj nebo stav**.

  Substantiva, která vyjadřují děj nebo stav, jsou převážně substantiva odvozená ze sloves syntaktickou derivací. Patří mezi ně zejména substantiva verbální a také některá substantiva dějová.

- **substantiva neoznačující děj nebo stav** (označují substanci, případně vlastnost nebo okolnost).

  K substantivům, která neoznačují děj nebo stav, řadíme několik typů substantiv:

- deverbativní substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací,
- nedeverbativní substantiva odvozená z jiných slovních druhů,
- primární substantiva (neodvozená ze synchronního hlediska).

Přechodný typ substantiv. Řada verbálních a dějových substantiv, která v jednom kontextu označují děj nebo stav, označuje v jiném kontextu substanci. Představují tzv. přechodný typ substantiv. K přechodnému typu patří ta verbální a dějová substantiva, u kterých nelze bez kontextu jednoznačně rozhodnout, zda se jedná o substantivum označující děj nebo stav (o substantivum odvozené syntaktickou derivací), nebo o substantivum označující nějakou substanci (o substantivum odvozené lexikální derivací). Zatím předpokládáme, že na základě kontextu lze v konkrétním případě vždy rozhodnout, o který ze dvou typů se jedná.

Třídění substantiv viz i 5.2 – „Třídění substantiv“.

Substantivum, které může mít význam jak děje nebo stavu, tak význam substance, má minimálně dva valenční rámce (pro každý ze svých významů alespoň jeden). Ve valenčním slovníku jsou však zachycujeme hlavně ty významy substantiv, které se vyskytly v anotovaných datech.

Valenční rámce odvozených substantiv jsou posuzovány vzhledem k valenčním rámcům svých základových slov. Valenční rámce primárních substantiv jsou posuzovány samostatně.

!!! O chování a typech valenčních členů u substantiv nelze (zatím) říci mnoho obecných závěrů, řada valenčních rámců je ještě předmětem diskuze a teoretického zkoumání. Lze proto hovořit spíše o vypozorovaných tendencích.

Základní pravidla (tendence) pro stanovování valenčních rámců substantiv jsou:

- deverbativní substantiva označující děj nebo stav vyjadřují některý z významů svého základového slovesa a v principu sdílejí valenční rámce základového slovesa (co do počtu, druhu a statutu obligatornosti jednotlivých doplnění). Ve valenčních rámcích těchto substantiv nastávají vzhledem k valenčním rámcům základových sloves pouze systémové formální změny (k tomu viz 5.2.3.2.3 – „Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv“).
- ve valenčních rámcích odvozených substantiv, která neoznačují děj, dochází vzhledem k valenčním rámců základových slov k redukci valenčních doplnění. Zachovaná valenční doplnění se neposouvají na pozice redukovaných doplnění. U odvozených substantiv (kromě deverbativních substantiv označujících děj nebo stav) neuplatňujeme princip posouvání aktantů (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“), aby zůstala zachována analogie se slovesným valenčním rámcem.
- lexikální derivací dochází u některých deverbativních substantiv k tzv. „zabudování“ role. Zabudování role však není podmínkou pro lexikální derivaci ani pro chápání substantiva jako substantiva, které neoznačuje děj. K zabudování role viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“.
- substantivum může mít i několik významů dějových a zároveň několik významů nedějových. Zejména deverbativní substantiva mívají více významů - od významů dějových přes význam výsledku děje k významům plně substantivizovaným (označení konkrétního předmětu). Tento proces substantivizace se projevuje různým obsazením valenčního rámce.

  V dějovém užití (označuje-li děj nebo stav) má substantivum ve valenčním rámci zpravidla všechny aktanty a obligatorní volná doplnění základového slovesa, směrem k plně substantivizovanému významu se z valenčního rámce substantiva vytrácejí slovesné aktanty a vzrůstá vazba na aktanty substantivní. Tyto různé významové nuance substantiva zachycujeme různými valenčními rámci. Srov.:

  - významy a valenční rámce substantiva *psaní*:
    - dějové významy (analogické ke slovesu *psát*):

- *psaní dlouhých textů*

  Valenční rámec:

  ACT(.2;.7;.u) PAT(.2;.u) ?ADDR(.3)

- *psaní o událostech v Anglii*

  Valenční rámec:

  ACT(.2;.7;.u) PAT(o+6) ?ADDR(.3)

- nedějové významy:

  - *psaní mamince* (dopis)

    Valenční rámec:

    ADDR(.3)

  - *psaní Montblank je také přijatelné* (způsob písemného záznamu)

    Valenční rámec:

    ?ACT(.2;.u;.7) ?PAT(.2;.u)

- významy a valenční rámce substantiva *balení*:

  - dějové významy (analogické ke slovesu *balit*):

    - *balení másla na jednotlivé porce*

      Valenční rámec:

      ACT(.2;.7;.u) PAT(.2;.u) ?EFF(na+4;v+4;do+2)

  - nedějové významy:

    - *balení másla ve fólii, dárkové balení vína* (výrobek)

      Valenční rámec:

      ?MAT(.2)

    - *kniha v brožurkovém balení* (způsob provedení)

      Valenční rámec:

      EMPTY

- I primární substantiva mají valenci. Při určování valenčních doplnění primárních substantiv se řídíme sémantikou valenčního doplnění. Sémanticky vyhraněným valenčním doplněním přiřazujeme substantivní funktory APP nebo MAT. Tam, kde není sémantika valenčního doplnění zřetelná, má valenční doplnění zpravidla funktor PAT. U primárních substantiv neuplatňujeme princip posouvání aktantů (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“). Srov.:

  - *podstata novely*

    Valenční rámec pro tento význam substantiva *podstata*:

    APP(.2;.u)

- *skupina studentů*

  Valenční rámec pro tento význam substantiva *skupina*:

  ?MAT(.2)

- *případ tohoto vozu*

  Valenční rámec pro tento význam substantiva *případ*:

  PAT(.2;.u,s+7)

5.2.3.2.1.1. Zabudování role

U některých substantiv dochází při odvozování ze sloves lexikální derivací k tzv. „zabudování role“. Zabudování role však není podmínkou pro lexikální derivaci ani pro chápání substantiva jako substantiva, které neoznačuje děj.

Zabudování role spočívá v tom, že ve významu derivovaného substantiva je obsažen význam některého aktantu (případně volného doplnění) z valenčního rámce základového slovesa. Derivát oproti základovému slovesu v důsledku zabudování role nutně jeden aktant (případně volné doplnění) ze svého valenčního rámce ztrácí.

V důsledku procesu zabudování aktantu neuplatňujeme u substantiv princip posouvání aktantů (o principech posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“), aby zůstala zachována analogie s valenčním rámcem slovesa. Je-li například zabudován aktor, neznamená to, že na tuto pozici se posune doplnění v pozici patientu (má-li ji základové sloveso); ve valenčním rámci substantiva se zabudovaným aktorem pozice aktoru jednoduše chybí.

Příklady lexikálně derivovaných substantiv se zabudovaným aktantem (případně volným doplněním) a jejich valenčních rámců:

- zabudování aktoru:

  - *dodávat výrobky obchodníkům*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *dodávat*:

    ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

  - *dodavatel zařízení firemním obchodům*

    Valenční rámec pro tento význam substantiva *dodavatel*:

    PAT(.2;.u) ?ADDR(.3)

  K zabudování aktoru dochází zejména u činitelských jmen (viz 5.2.3.2.4.3 – „Valenční rámce činitelských jmen“).

- zabudování patientu:

  - *vydal všechny peníze za získání bytu*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *vydat*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?EFF(za+4)

  - *peněžní vydání domácnosti*

    Valenční rámec pro tento význam substantiva *vydání*:

    ?ACT(.2;.u)

Substantiva se zabudovaným patientem mohou získat valenci na další doplnění, kterým pro jejich sémantickou nevyhraněnost přiřazujeme též funktor PAT (viz k tomu i 5.2.3.2.3 – „Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv“). Tento patiens není patientem zděděným od slovesa, ale patientem získaným v procesu lexikální derivace. Srov.:

- *herec skvěle představil Harpagona*

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *představit*:

  ACT(.1) PAT(.4)

- *loutková představení o Hurvínkovi*

  Valenční rámec pro tento význam substantiva *představení*:

  ?PAT(o+6)

- zabudování efektu:

  - *psal jí o táboře, že byl moc pěkný*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *psát*:

    ACT(.1) ?PAT(o+6) ?ADDR(.3) EFF(.4;že[.v];aby[.v];.s)

  - *dopis Clintona Jelcinovi, dopisy o naší nové práci*

    Valenční rámec pro tento význam substantiva *dopis*:

    ACT(.2;od+2;.u) ?PAT(o+6) ADDR(.3)

  K zabudování efektu dochází zejména u substantiv označujících výsledek děje (viz 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“).

- zabudování volného doplnění s významem místa (LOC):

  - *škola dětem půjčuje učebnice*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *půjčovat*:

    ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3)

  - *půjčovna horských kol*

    Valenční rámec pro tento význam substantiva *půjčovna*:

    PAT(.2;.u) ?ADDR(.3)

  K zabudování volného doplnění s významem místa (LOC) dochází při odvozování názvů míst; ve valenčních rámcích názvů míst dochází často i ke ztrátě pozice aktoru, ale nemusí tomu tak být (například: *působiště umělce*.ACT, *rejdiště zlodějů*.ACT). K valenčním rámcům názvů míst viz 5.2.3.2.4.4 – „Valenční rámce substantiv označujících místo činnosti“.

- zabudování volného doplnění s významem prostředku (MEANS):

  - *tisknout peníze*

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *tisknout*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

  - *tiskárna bankovek*

Valenční rámec pro tento význam substantiva *tiskárna*:

?PAT(.2;.u)

K zabudování volného doplnění s významem prostředku (MEANS) dochází při odvozování názvů prostředků, nástrojů; ve valenčních rámcích názvů prostředků, nástrojů dochází zpravidla i ke ztrátě pozice aktoru. K valenčním rámcům názvů prostředků viz 5.2.3.2.4.5 – „Valenční rámce substantiv označujících prostředek činnosti“.

5.2.3.2.2. Třídění substantiv pro potřeby určování valence

Substantiva je vhodné pro potřeby určování jejich valence třídit na několik skupin podle slovotvorného procesu:

- **substantiva odvozená ze sloves (deverbativní substantiva)**.

  Substantiva odvozená ze sloves vnitřně třídíme podle dvou kriterií:

  a. podle slovotvorné přípony rozdělujeme deverbativní substantiva na:

     - **substantiva verbální**.

       Termínem *verbální substantiva* označujeme substantiva odvozená ze sloves pomocí přípony *-ní* nebo *-tí*.

       Například: *dělání*, *pokrytí*.

     - **substantiva dějová**.

       Termínem *dějová substantiva* označujeme deverbativní substantiva, která mohou označovat děj nebo stav, jsou ale odvozena ze sloves pomocí jiných prostředků než příponou *-ní* nebo *-tí*.

       Například: *výroba*, *prodej*.

     - **ostatní deverbativní substantiva**.

       Například: *učitel*, *prádelna*.

  b. podle typu derivace se deverbativní substantiva rozdělují na:

     - **substantiva odvozená ze sloves syntaktickou derivací**.

       K substantivům odvezeným ze sloves syntaktickou derivací patří:

       - verbální substantiva označující děj,
       - dějová substantiva označující děj.

     - **substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací**.

       K substantivům odvozeným ze sloves lexikální derivací patří zejména:

       - deverbativní substantiva označující výsledek děje,
       - deverbativní substantiva označující místo činnosti,
       - deverbativní substantiva označující prostředek činnosti,
       - činitelská jména.

- **substantiva neodvozená ze sloves (substantiva nedeverbativní)**.

K nedeverbativním substantivům řadíme:

- substantiva primární (neodvozená) a substantiva odvozená z jiných slovních druhů než ze sloves, zejména:
  - substantiva označující příbuzenské vztahy osob,
  - substantiva označující produkty lidského intelektu (artefakty),
  - substantiva s významem „kontejneru“,
  - substantiva označující vlastnosti předmětů a osob.

Valenci v užším slova smyslu (podle vymezení v 5.2.1 – „Pojetí valence“) mohou mít substantiva všech těchto skupin.

Tabulka 5.2. Třídění substantiv

Substantiva označující děj nebo stav	Substantiva neoznačující děj nebo stav	Typ derivace	Slovotvorné hledisko
verbální a dějová substantiva *předávání cen vítězům* *výplata peněz zaměstnancům*		**syntaktická derivace**	**Deverbativní substantiva** (odvozená ze sloves)
	verbální a dějová substantiva **- se zabudovanou rolí** *moje první výplata*, *stavba*, *vydání*, *balení* **- bez zabudované role** *modrá dodávka (auto)*	**lexikální derivace**	
	ostatní substantiva (se zabudovanou rolí) *učitel, struhadlo*, *tiskárna*, *prádelna*		
verbální a dějová substantiva *psaní*, *blahopřání*, *oznámení*, *povolení*, *rozhodnutí*, *výplata*, *dluh*, *přínos*		**přechodný typ**	
	vlhkost vzduchu, *možnost*, *schopnost*	**syntaktická derivace**	**Nedeverbativní substantiva** - odvozená z jiných slovních druhů
	ostří nože	**lexikální derivace**	
	skupina lidí *otec vlasti* *pohádka o drakovi*		**Primární substantiva** (neodvozená)

5.2.3.2.3. Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv

Při určování valenčních doplnění substantiv nevystačíme jen se slovesnými aktanty. Pracujeme u nich nejen se slovesnými aktanty: ACT, PAT, ADDR, EFF, ORIG, ale také se specifickým aktantem substantivním - MAT (partitiv).

Substantivní aktant s funktorem MAT. Funktorem MAT označujeme valenční doplnění po substantivech s významem „kontejneru“ v širokém smyslu slova. Tato substantiva jsou zpravidla substantiva primární a tvoří určitou, vyjmenovatelnou skupinu. Pro specifický význam tohoto pouze substantivního doplnění

proto zavádíme substantivní aktant s funktorem MAT (k funktoru MAT viz 6.10.4 – „MAT“; k valenčním rámcům s funktorem MAT viz 5.2.3.2.4.8 – „Valenční rámce substantiv s významem „kontejneru““).

Obligatorní volná doplnění substantiv. Do valenčních rámců substantiv mohou vedle aktantů vstupovat jako obligatorní i volná slovesná doplnění (zejména s funktory DIR3, LOC, MANN) a volné substantivní doplnění s funktorem APP (k funktoru APP viz 6.10.1 – „APP“; k valenčním rámcům s funktorem APP viz 5.2.3.2.4.9 – „Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob“).

!!! Stanovení valenčního rámce substantiv má svá úskalí a problémy. Východiskem pro určování valence substantiv je teorie valence sloves. Ukazuje se, že řada závěrů platných pro valenci sloves, je oprávněná i pro obrovské množství substantiv odvozených od sloves. Určování valenčních rámců deverbativních substantiv vyjadřujících děj je také nejméně problematické. Ukazuje se však, že substantiva mají i svá specifika, pokud jde o jejich valenční chování, projevující se jednak v problematičnosti určování hodnot funktorů u valenčních doplnění, komplikované specifickými valenčními doplněními (s funktory MAT a APP; k tomu viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“), jednak v obtížnosti určování hranice mezi obligatorností a fakultativností valenčního doplnění, tedy ve spolehlivosti dialogového testu (k dialogovému testu viz 5.2.1.2 – „Kritéria určování obligatorních a neobligatorních doplnění“). U substantiv neoznačujících děj lze proto hovořit spíše o vypozorovaných tendencích než o pravidlech.

Deverbativní substantiva vyjadřující děj v principu sdílejí (co do počtu a druhu valenčních doplnění) valenční rámec svého základového slovesa (k tomu viz 5.2.3.2.4.1 – „Valenční rámce substantiv označujících děj“). U substantiv neoznačujících děj na ose deverbativní dějová a verbální substantiva – deverbativní substantiva ostatní– nedeverbativní odvozená substantiva - primární substantiva (ve sloupečku v 5.2 – „Třídění substantiv“: směr shora dolů):

- postupně slábne valence na slovesné aktanty, zejména na ty slovesné aktanty, které jsou sémanticky přesněji vymezené (ADDR, EFF).

  Srov.:

  - valenční rámce pro významy substantiva *návrh*:

    - ACT(.2;.u) PAT(.2,na+4,.f,aby[.v],.c) ?ADDR(.3)

      návrh parlamentu na změnu v ústavě

      (dějové užití)

    - ?ACT(.2;.u) PAT(.2)

      návrh zákona, návrh příslušných smluv

      (nedějové užití (dokument), oproti dějovému užití redukován valenční adresát)

    - ?ACT(.2;.u) ?PAT(na+4)

      návrh na vzetí, na vklad,na stanovení, na zachování, na změny

      (nedějové užití (dokument), oproti dějovému užití redukován valenční adresát)

- ze slovesných aktantů se nejdéle udržuje sémanticky nejméně zřetelný slovesný aktant - patiens (i primární substantiva mohou mít patiens; viz i 5.2.3.2.3 – „Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv“).

  Srov.:

  - valenční rámec pro jeden z významů substantiva *báseň*:

    ?PAT(o+6)

jeho.AUTH *básně o lásce*.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *příklad*:

  PAT(.2;.u;.c)

  příklady cen.PAT *prací restaurátorů*, *nesčetně příkladů, jak je*.PAT *nutné pohlížet na diktatury*, *dost příkladů toho, že akcionáři zhodnotili*.PAT *akcie*

- doplnění s významem, který nese slovesný aktant s funktorem ORIG, se stává volným doplněním (viz k tomu 5.2.3.2.3.2 – „Origo u substantiv“).

  Srov.:

  - *látky z medu*.ORIG

    Valenční rámec:

    EMPTY

    Doplnění s významem funktoru ORIG je doplněním volným, nevalenčním.

  - *boty z pneumatik*.ORIG

    Valenční rámec:

    EMPTY

    Doplnění s významem funktoru ORIG je doplněním volným, nevalenčním.

- plně substantivizované významy (zejména substantiva primární) mohou mít ve valenčních rámcích substantivní aktant (MAT) a obligatorní substantivní volné doplnění APP.

  Srov.:

  - deverbativní substantivum *balení* má v jednom ze svých významů (ve významu „kontejneru“) valenční rámec:

    ?MAT(.2)

    balení másla.MAT *ve fólii*, *dárkové balení vína*.MAT

K hranici mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“.

!!! Otázka obligatornosti a fakultativnosti substantivních valenčních doplnění není doposud spolehlivě vyřešena. Rozložení obligatorních a fakultativních doplnění je proto ve valenčních rámcích značně nekonzistentní. Nekonzistence je však přítomná i v samotném stanovování valenčních doplnění pro jednotlivá substantiva a v jejich ohodnocování funktory, neboť na základě pouze několika vypozorovaných tendencí a několika dalších přijatých konvencí popsaných v 5.2.3.2.4 – „Valenční rámce jednotlivých skupin substantiv“ nelze úplné konzistence dosáhnout.

Povrchově-syntaktické realizace valenčních doplnění substantiv. Povrchově-syntaktická realizace valenčních doplnění substantiv se liší v závislosti na konkrétních substantivech. V zápisu slovnědruhových a morfematických vlastností jednotlivých valenčních doplnění jsou uváděny všechny možné formy daného valenčního doplnění, které se vyskytly v anotovaných datech. V zápisu se neuvádí pouze forma *mezi*+7, která je důsledkem vyjádření recipročního vztahu mezi dvěma aktanty daného substantiva (viz 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“).

Nejčastější významy a nejčastější formy jednotlivých aktantů jsou popsány v 6 – „***Funktory a subfunktory***“.

5.2.3.2.3.1. Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH

Při zachycování valenčních rámců u substantiv se ukázalo, že doplnění s významem autora, tvůrce artefaktů zachycované u sloves jako aktant s funktorem ACT, se u řady substantiv chová jako volné doplnění:

- může se vyskytnout u všech (u většiny) substantiv.

  Například:

  básně V. Nezvala.AUTH

  akvarely Fr. Bezděka.AUTH

  Formanův.AUTH *Amadeus*

  jeho.AUTH *kniha*

- může se u substantiva vyskytnout více než jednou.

  Například:

  Smetanova.AUTH *Prodaná nevěsta od Sabiny*.AUTH

Jako aktor proto zachycujeme doplnění s významem tvůrce produktů jen u deverbativních substantiv označujících výsledek děje (u kterých je patrná analogie se slovesným valenčním rámcem; viz k tomu 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“). Pro doplnění s významem tvůrce u substantiv označujících produkty lidského intelektu, artefakty byl zaveden nový substantivní funktor AUTH (viz 6.10.2 – „AUTH“). Doplnění s tímto funktorem je vždy doplnění volné.

K substantivům označujícím produkty lidského intelektu, artefakty viz i 5.2.3.2.4.7 – „Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)“.

5.2.3.2.3.2. Origo u substantiv

V 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“ je origo uveden jako jeden z pěti slovesných aktantů. Zachycování valence u substantiv ukázalo, že u řady substantiv se doplnění s významy funktoru ORIG chovají jako volná doplnění:

- mohou se vyskytnout u všech (u většiny) substantiv.

  Například:

  boty z pneumatik.ORIG

  nádoba z plechu.ORIG

  kaluž z tajícího sněhu.ORIG

  miliarda od světové banky.ORIG

- mohou se u substantiva vyskytnout více než jednou.

  Například:

  nábytek z měkkého dřeva.ORIG *od příbuzných*.ORIG

  boty z kůže.ORIG *od tety*.ORIG

Origo proto chápeme jako aktant substantiv jen u deverbativních substantiv označujících děj (viz 5.2.3.2.4.1 – „Valenční rámce substantiv označujících děj“), popřípadě u substantiv vyjadřujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený (viz 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“). U ostatních substantiv se doplnění s funktorem ORIG chová jako volné doplnění. Výše uvedená substantiva mají tedy prázdný valenční rámec.

!!! Status funktoru ORIG u substantiv zůstává otevřeným problémem. Do budoucna je třeba počítat zejména s rozlišením případů *nábytek ze dřeva* a *nábytek od příbuzných*, a to nejspíše zavedením nových funktorů pro tyto významy (analogicky k zavedení funktoru AUTH pro autora artefaktů u primárních substantiv, kde též není na místě funktor aktantu ACT; viz 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“).

5.2.3.2.3.3. Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP

Patiens je nejméně sémanticky vymezený aktant, proto jej užíváme i pro zachycení sémanticky méně vyhraněných valenčních doplnění substantiv, a to i u substantiv primárních. Specifické valenční významy substantiv zachycujeme substantivními funktory APP a MAT, přičemž tyto funktory přiřazujeme pouze takovým významům substantiv, které jsou „substantivní“, nedějové.

Ve valenčním rámci substantiva, ve kterém jsou zapsána doplnění s funktorem APP nebo MAT, by již neměla být zapsána žádná jiná valenční doplnění.

!!! Ukazuje se také, že některé významy zachycované funktorem PAT jsou kandidáty na zavedení nového funktoru. Jde o případy:

kniha o zvířatech.PAT

socha Davida.PAT

5.2.3.2.4. Valenční rámce jednotlivých skupin substantiv

V této sekci popisujeme konvence přijaté pro záznam valenčních rámců v následujících skupinách substantiv:

- substantiva označující děj (viz 5.2.3.2.4.1 – „Valenční rámce substantiv označujících děj“),
- substantiva označující výsledek děje nebo předmět dějem zasažený (viz 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“),
- činitelská jména (viz 5.2.3.2.4.3 – „Valenční rámce činitelských jmen“),
- substantiva označující místo činnosti (viz 5.2.3.2.4.4 – „Valenční rámce substantiv označujících místo činnosti“),
- substantiva označující prostředek činnosti (viz 5.2.3.2.4.5 – „Valenční rámce substantiv označujících prostředek činnosti“),
- substantiva označující příbuzenské vztahy osob (viz 5.2.3.2.4.6 – „Valenční rámce substantiv označujících příbuzenské vztahy osob“),
- substantiva označující produkty lidského intelektu (viz 5.2.3.2.4.7 – „Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)“),
- substantiva s významem „kontejneru“ (viz 5.2.3.2.4.8 – „Valenční rámce substantiv s významem „kontejneru““),
- substantiva označující vlastnosti předmětů a osob (viz 5.2.3.2.4.9 – „Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob“).

!!! Při vytváření valenčního slovníku substantiv nebyly ještě všechny konvence zapsané v této sekci takto k dispozici. Konvence vznikaly postupně během vytváření valenčních rámců pro jednotlivá substantiva (a zpětně se do slovníku v úplnosti nepromítly). Valenční rámce nebyly také vytvářeny s ohledem na příslušnost substantiv k různým sémanticky vymezeným skupiny substantiv (jak jsou uvedeny zde), ale vytvářely se pro jednotlivá substantiva podle abecedního pořadí. V důsledku toho mohou být valenční rámce v jednotlivých skupinách substantiv i značně nekonzistentní.

5.2.3.2.4.1. Valenční rámce substantiv označujících děj

Substantiva, která vyjadřují děj, jsou substantiva odvozená ze sloves syntaktickou derivací. Patří mezi ně zejména substantiva verbální a také substantiva dějová. Například:

diskuze, *schůzka*, *zločin*, *adopce*, *jednání*, *zlepšování*, *budování*, *hanobení*, *abdikace*, *chátrání*, *adaptace*, *lpění*

Substantivum označující děj (nebo stav) vyjadřuje některé (někdy i všechny) významy svého základového slovesa. Toto základové sloveso je v jednoznačných případech uvedeno v zápisu valenčního rámce v závorce před příklady.

Substantivum si však zpravidla neuchovává všechny významy svého základového slovesa. Repertoár významů deverbativního substantiva označujícího děj nebo stav bývá oproti základovému slovesu chudší.

!!! Odkaz na konkrétní valenční rámec slovesa (s jehož významem se význam substantiva shoduje) ve valenčním slovníku zatím není.

V gramatému `sempos` mají všechna verbální a dějová substantiva nerozdílně nějakou hodnotu pro sémantické substantivum.

!!! V budoucí fázi anotace se t-lema substantiv označujících děj nebo stav převede na t-lema základového slovesa a v gramatému `sempos` budou mít tato substantiva hodnotu `v` (k tomu viz i 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“).

Formální změny ve valenčních rámcích substantiv oproti valenčním rámcům sloves. Verbální a dějová substantiva označující děj tedy v principu sdílejí valenční rámce se základovým slovesem (co do počtu, druhu a statutu obligatornosti jednotlivých doplnění). Ve valenčních rámcích těchto substantiv nastávají vzhledem k valenčním rámcům základových sloves pouze systémové formální změny; například:

- `ACT`(.1) → `ACT`(.2,.u)
- `ACT`(.1) `PAT`(.4) → `ACT`(.2,.7,.u) `PAT` (.2)
- `ACT`(.1) `PAT`(.4) → `ACT`(.7, od+2) `PAT`(.u)
- `ACT`(.1) `PAT`(.2) → `ACT`(.7,.u) `PAT`(.2)
- `ACT`(.1) `PAT`(.2) → `ACT`(.7) `PAT`(.u)
- `ACT`(.1) `PAT`(.7) → `ACT`(.2,.u) `PAT`(.7)
- `ACT`(.1) `PAT`(jiná forma) → `ACT`(.2,.7,.u,od+2) `PAT`(jiná forma)
- `ACT`(.1) `PAT`(o+6) `ADDR`(.4) → `ACT`(.7,.u) `PAT`(o+6) `ADDR`(.2)
- `ACT`(.1) `PAT`(o+6) `ADDR`(.4) → `ACT`(.7) `PAT`(o+6) `ADDR`(.u)
- `ACT`(.1) `PAT`(.4) `ADDR`(.3) → `ACT`(.7,.u,od+2) `PAT`(.2) `ADDR`(.3)
- `ACT`(.1) `PAT`(.4) `ADDR`(.3) → `ACT`(.7) `PAT`(.u) `ADDR`(.3)

- ACT(.1) PAT(.7) ADDR(.4) → ACT (.7,.u,od+2) PAT(.7) ADDR(.2)
- ACT(.1) PAT(.2) ADDR(.4) → ACT(.7,.u) PAT(.2) ADDR(.2)
- ACT(.1) PAT(.2) ADDR(.4) → ACT(.7) PAT(.2) ADDR(.u)
- ACT(.1) PAT(o+4,o+6) ADDR(s+7) → ACT(.2,.u) PAT(o+4,o+6) ADDR(s+7)

Seznam je pochopitelně neúplný, má pouze naznačit základní tendence.

Srovnej:

- valenční rámce pro významy slovesa *budovat*:
  - ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)

    budoval věž z kostek
  - ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(na+6)

    budoval kariéru na práci druhých
- analogické valenční rámce pro významy substantiva *budování*:
  - ACT(.2;.7;.u) PAT(.2) ?ORIG(z+2)

    budování silnic z místního kamene
  - ACT(.2;.7;.u) PAT(.2) ?ORIG(na+6)

    budování image orchestru na jiných základech
- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *hanobit*:
  - ACT(.1) PAT(.4)

    hanobit národ
- analogický valenční rámec pro jeden z významů substantiva *hanobení*:
  - ACT(.2;.7;.u) PAT(.2;.u)

    hanobení národa některými politiky
- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *abdikovat*:
  - ACT(.1)

    císař abdikoval
- analogický valenční rámec pro jeden z významů substantiva *abdikace*:
  - ACT(.2;.u)

    abdikace jeho předchůdce
- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *chátrat*:
  - ACT(.1)

    objekt chátrá
- analogický valenční rámec pro jeden z významů substantiva *chátrání*:

- ACT(.2;.u)

  chátrání bytového fondu

Forma genitivu. Mezi možnými formami vyjádření aktantu u substantiva stojí hierarchicky nejvýše genitiv (syntaktický pád adnominální) s alternující formou posesivního adjektiva. Genitiv je primárně preferovaný pro vyjádření patientu. Pokud však není patiens v povrchové podobě věty vyjádřen nebo je vyjádřen jinou formou (například předložkovou skupinou), může být genitivní pozice obsazena jiným aktantem (například aktorem, adresátem). Není vyloučené ani souběžné vyjádření dvou různých valenčních doplnění v genitivu, u některých substantiv vyplývající z valence základového slovesa (například: *zbavení ženy*.ADDR *starostí*.PAT), u jiných dané spíše stylistickou neobratností mluvčího (například: *adaptace Petra Lébla*.ACT *Čechovovy hry*.PAT).

Předložková forma. Valenční doplnění vyjádřená u slovesa předložkovou vazbou zůstávají u odvozených substantiv zpravidla ve stejné formě. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů slovesa *lpět*:

  - ACT(.1) PAT(na+6)

    lpět na kvalitním výcviku

- analogický valenční rámec pro jeden z významů substantiva *lpění*:

  - ACT(.2;.u) PAT(na+6)

    lpění sportovců na soutěžích

Forma adjektiva. Specifickou formou valenčního doplnění substantiva je forma adjektiva. Týká se zejména původně slovesných obligatorních volných doplnění (funktory LOC, DIR3, MANN), která jsou u sloves vyjadřována adverbii. Povrchově-syntaktická realizace obligatorních volných doplnění pomocí adverbií je u substantiv méně častá (například: *příjezd domů*, *pobyt zde*), u některých substantiv pak ani není možná (zejména jde-li o doplnění s významem funktoru MANN) a místo ní dochází k vyjádření příslušných doplnění pomocí adjektiv (jde o typ syntaktické derivace). Srov.:

- *Pavel se chová se slušně*.MANN

- *slušné*.MANN *chování*

Zcela běžné je pak adjektivní vyjádření neobligatorních volných doplnění (například: *zdejší*.LOC *výskyt*, *tehdejší*.TWHEN *pobyt ve východní Evropě*, *letošní*.TWHEN *příchod zimy*, *vysoké*.EXT *zatížení*). Viz k tomu 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“.

I aktant lze vyjádřit adjektivní formou, a to formou adjektiva přivlastňovacího, který alternuje s formou genitivu. Srov.:

- *chování Pavla*.ACT;

- *Pavlovo*.ACT *chování*.

- *rozhodnutí Pavla*.ACT;

- *Pavlovo*.ACT *rozhodnutí*.

!!! Vyjádření aktantů u substantiv adjektivem nepřivlastňovacím je stále otevřenou otázkou. V případě, že od substantiva nelze odvodit přivlastňovací adjektivum, je pak adjektivní vyjádření příslušného aktantu zřejmě rovnoprávnou variantou k jeho genitivnímu vyjádření. Srov.:

- *rozhodnutí soudu*.ACT

- *soudní rozhodnutí*

Nicméně možnost vyjádřit aktant substantiva adjektivem nebyla v datech zohledněna. V datech jsou potenciální adjektivní vyjádření aktantů zachyceny s funktorem RSTR, nebo i s jinými funktory, například: MANN (*soudní*.MANN *rozhodnutí*).

K funktorům nevalenčních doplnění substantiv označujících děj viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“.

!!! U substantiv označujících děj byla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence jen u verbálních substantiv na *-ní* a *-tí*. U ostatních substantiv označujících děj nemusí proto v tektogramatických stromech být funktory závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.2. Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený

Substantiva označující výsledek děje nebo předmět dějem zasažený mohou být substantiva primární i substantiva odvozená.

Deverbativní substantiva označující výsledek děje nebo předmět dějem zasažený jsou z hlediska navrhování valenčních rámců jednou z nejproblematičtějších skupin. Jsou to substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací, při které často dochází k zabudování efektu nebo patientu (viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“). Patří sem například:

dopis, *výplata*, *výrobek*, *četba*, *nákup*, *kresba*, *informace*, *práce*, *žádost*, *pojištění*, *hlášení*, *setkání*, *produkce*, *deklarace*, *slib*, *politika*, *kariéra*, *zločin*

Řada těchto substantiv náleží k tzv. přechodnému typu substantiv (viz 5.2.3.2.1 – „Základní pojetí valence u substantiv“), u kterých bývá v konkrétním kontextu obtížné rozhodnout, zda vyjadřují průběh děje, nebo již jeho výsledek.

Zatímco dějovému užití odpovídá valenční rámec analogický slovesnému, při významu výsledku děje nebo předmětu dějem zasaženého dochází k redukci tohoto odpovídajícího slovesného rámce. Bývá však obtížné určit rozsah této redukce.

Srovnej:

- valenční rámce pro významy substantiva *práce*:
  - ACT(.2;.u)

    práce restaurátorů je zdařilá

    (nedějové užití)
  - ACT(.2,.u) PAT(na+6)

    práce laboranta na experimentech

    (dějové užití)
  - ACT(.2,.u) PAT(s+7)

    práce laboranta s materiálem

    (dějové užití)
- valenční rámce pro významy substantiva *žádost*:
  - ACT(.2;od+2;.u) PAT(na+4)

    žádost na výstavbu stanice

(nedějové užití)

- ACT(.2,.u) PAT(o+4;.f;aby[.v];jestli[.v]) ?ADDR(.3)

  žádosti zahraničních výrobců o vývoz výrobků do Kanady, žádost rodičů, aby matrikářka zfalšovala rodný list, jeho žádost o adopci

  (dějové užití)

- valenční rámce pro významy substantiva *informace*:

  - ?ACT(.2,.u) PAT(o+6;zda[.v];jestli[.v];že[.v]) ?ORIG(od+2;z+2)

    (zpráva) *informace V. Klause o rozhodnutí rady, informace Útvaru architekta, podle našich informací z vlády, informace o městském právu*

    (nedějové užití)

  - ?ACT(.2;od+2;.u) PAT(o+6;.c) ?ADDR(.3)

    (informovat) *informace, jak měnit podobu, informace, že Bagdád udržuje kontakty, podle informací LN*

    (dějové užití)

- valenční rámce pro významy substantiva *setkání*:

  - ?ACT(.2,.u) ?PAT(s+7)

    (společenská akce, jednání) *slavnostní setkání spisovatelů v Praze, účastníci setkání ocenili přínos*

    (nedějové užití)

  - ACT(.2,.u) PAT(s+7)

    (setkat se) *setkání premiéra s G. Adamsem, setkání premiérů Maďarska a Slovenska, nová setkání mezi členy komise*

    (dějové užití)

Tvůrce produktu jako výsledku děje. Tvůrce produktu (jako výsledku děje) je ve valenčním rámci deverbativního substantiva označujícího produkt (jako výsledek děje) zapsán jako aktor (pozice tvůrce je analogická slovesné pozici aktoru). Avšak u substantiv označujících produkty lidského intelektu, artefakty (viz o nich 5.2.3.2.4.7 – „Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)“) není tvůrce produktu (jakožto artefaktu) chápán jako valenční, toto doplnění hodnotíme jako volné doplnění s funktorem AUTH. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *výrobek*:

  - ?ACT(.2,.u) ?ORIG(z+2)

    výrobky z drůbeže

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *publikace*:

  - ?PAT(o+6)

    obrazová publikace o Praze.PAT *od prof. Dvořáka*.AUTH

!!! U substantiv označujících výsledek děje a předmět dějem zasažený byla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence jen u verbálních substantiv na *-ní* a *-tí*. U ostatních

substantiv označujících výsledek děje a předmět dějem zasažený nemusí být proto v tektogramatických stromech funktory závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.3. Valenční rámce činitelských jmen

Jména činitelská jsou substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací. Například:

doručovatel, *dirigent*, *divák*, *učitel*, *předseda*, *zájemce*, *majitel*, *analyzátor*, *ochránce*, *velitel*, *obchodník*, *obhájce*, *volič*

Při lexikální derivaci dochází u těchto substantiv k zabudování aktoru (viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“). Oproti základovému slovesu nemají tedy činitelská jména ve valenčním rámci pozici aktoru.

Různá významová užití činitelských jmen jsou zachycena různými valenčními rámci s různým rozložením dalších valenčních doplnění:

- v nejvíce dějovém užití (při vyjadřování aktuálního procesu činnosti) přejímá činitelské jméno od základového slovesa další doplnění (zpravidla obligatorní patiens). Činitelským jménem však často také vyjadřujeme trvalou vlastnost (profesi, povolání funkci), v takovém významovém užití již činitelské jméno nevyžaduje v hloubkové struktuře žádné valenční doplnění, valenční rámec je tedy zapsán jako `EMPTY`. Srov.:
  - valenční rámce pro významy substantiva *doručovatel*:
    - `PAT`(.2;.u) ?`ADDR`(.3)

      doručovatel čerstvé pizzy.`PAT`
    - `EMPTY`

      poštovní doručovatel
  - valenční rámce pro významy substantiva *dirigent*:
    - `PAT`(.2;.u)

      dirigent včerejšího koncertu.`PAT`
    - `EMPTY`

      dirigent čs. rozhlasu.`APP`
  - valenční rámce pro významy substantiva *učitel*:
    - `PAT`(.2;.u) `ADDR`(.2;.u)

      učitelé neslyšících.`ADDR`

      učitel hudby.`PAT`
    - `EMPTY`

      učitel základní školy.`APP`
- u některých činitelských jmen, zejména u těch které neoznačují profesi, bývá odlišení procesu činnosti a trvalé vlastnosti obtížné, takovým substantivům přiřazujeme ve valenčním slovníku jen jeden valenční rámec s fakultativním patientem. Srov.:
  - valenční rámec pro jeden z významů substantiva *divák*:
    - ?`PAT`(.2;.u)

divák thrilleru.PAT

diváci čs. televize.APP

diváci u obrazovek.LOC

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *předseda*:
  - ?PAT(.2;.u)

    předseda dnešní schůze.PAT

    předseda parlamentu.APP

- u řady činitelských jmen je další rozvití sémanticky obligatorní v obou užitích (při vyjadřování procesu činnosti i při vyjadřování trvalé vlastnosti). Taková činitelská jména mají ve valenčním slovníku jeden valenční rámec s obligatorním patientem. Srov.:
  - valenční rámec pro jeden z významů substantiva *žadatel*:
    - PAT(o+4)

      žadatel o telefon.PAT
  - valenční rámec pro jeden z významů substantiva *majitel*:
    - PAT(.2;.u)

      majitel firmy.PAT

- činitelská jména odvozená od jednoaktantových sloves (jen s aktorem) nejsou rozvíjena dalšími valenčními doplněními, jejich valenční rámec je prázdný. Takovým činitelským jménem je například substantivum *cestovatel*.

!!! U činitelských jmen nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktory závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.4. Valenční rámce substantiv označujících místo činnosti

Substantiva označující místo činnosti jsou zpravidla substantiva odvozená. Většina z nich má prázdný valenční rámec (a tudíž nejsou součástí valenčního slovníku); například: *hřiště*, *hvězdárna*, *šatna*.

Deverbativní substantiva označující místo jsou substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací, při níž dochází k zabudování volného doplnění s významem „místa“ (viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“). Derivací dochází k výrazné redukci valenčního rámce základového slovesa, substantiva často ztrácejí všechna valenční doplnění základového slovesa a jejich valenční rámec je prázdný. U některých deverbativních substantiv (označujících místo) odvozených od přechodných sloves zůstává zachována pozice valenčního patientu. Například:

sušárna, *výdejna*, *pražírna*, *čekárna*, *prodejna*, *čistírna*, *tavírna*, *válcovna*, *zkušebna*

Srovnej:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *sušárna*:
  - ?PAT(.2;.u)

    sušárna mléka.PAT
- valenční rámec u substantiva *výdejna*:

- ?PAT(.2;.u)

  výdejna obnošeného šatstva.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *pražírna*:

  - ?PAT(.2;.u)

    známá pražírna kávy.PAT

Zachovat se však může i valence slovesa nepřechodného. Srovnej:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *čekárna*:

  - ?PAT(na+4)

    čekárna na domov.PAT

    nádražní čekárna

- *působiště umělce*.ACT, *rejdiště zlodějů*.ACT

  !!! Tento typ nebyl v PDT zaznamenán.

!!! U substantiv označujících místo činnosti nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktory závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.5. Valenční rámce substantiv označujících prostředek činnosti

Substantiva označující prostředek činnosti jsou zpravidla substantiva odvozená. Většina z nich má prázdný valenční rámec (a tudíž nejsou součástí valenčního slovníku); například: *otvírák*, *šroubovák*.

Deverbativní substantiva označující prostředek jsou substantiva odvozená ze sloves lexikální derivací, při které dochází k zabudování volného doplnění s významem „prostředku“ (viz 5.2.3.2.1.1 – „Zabudování role“). Derivací dochází k výrazné redukci valenčního rámce základového slovesa, substantiva často ztrácejí všechna valenční doplnění základového slovesa a jejich valenční rámec je prázdný. Pouze u některých deverbativních substantiv (označujících prostředek činnosti) odvozených od přechodných sloves zůstává zachována pozice valenčního patientu. Například:

čistička, *přijímač*, *vysílač*, *páčidlo*, *lapač*, *tahač*, *tiskárna*, *sběrač*

Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *přijímač*:

  - ?PAT(.2;.u)

    přijímač zvuku.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *páčidlo*:

  - ?PAT(.2;.u)

    páčidlo něčeho.PAT *jiného*

!!! U substantiv označujících prostředek činnosti nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktory závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.6. Valenční rámce substantiv označujících příbuzenské vztahy osob

Substantiva označující příbuzenské vztahy osob (a substantiva jim blízká) jsou zpravidla substantiva primární, neodvozená. Například:

otec, *matka*, *dcera*, *přítel*, *partner*, *manžel*, *dědic*, *člen*

Vyjádření příbuzenského vztahu jedné osoby k druhé hodnotíme u těchto substantiv jako doplnění obligatorní. Volné doplnění s významem přináležitosti (funktor APP) je ve valenčních rámcích substantiv označujících příbuzenské vztahy osob (a substantiv jim blízkých) doplněním obligatorním. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *otec*:
  - APP(.2;.u)

    duchovní otec nové měny.APP
- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *manžel*:
  - APP(.2;.u)

    manžel slavné spisovatelky.APP
- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *přítel*:
  - APP(.2;.u)

    přítel ministra..APP
- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *partner*:
  - APP(.2;.u)

    náš.APP *partner v oblasti energie*.REG

!!! Ve valenčním slovníku jsou jen ta substantiva označující příbuzenské vztahy osob, která vyhovují přijatým kritériím pro výběr substantiv do valenčního slovníku (viz 5.2.2.4 – „Valenční slovník“). U substantiv označujících příbuzenské vztahy osob nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktor APP správně přiřazen. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.7. Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)

Za substantiva označující produkty lidského intelektu (artefakty) považujeme (primární i deverbativní) substantiva pojmenovávající výsledek vědecké nebo umělecké činnosti (v širokém významu); například:

socha, *obraz*, *román*, *film*, *opera*, *balada*, *báseň*, *monografie*, *memoáry*, *partitura*, *pomníček*, *publikace*, *stavba*, *tvorba*.

Valenční rámec substantiv označujících artefakty je buď prázdný, nebo je tvořen fakultativním patientem, kterým zde zachycujeme předmět zobrazení (téma). Tvůrce artefaktů zachycujeme jako volné doplnění s funktorem AUTH (viz k tomu 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“). Srovnej:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *bajka*:

  ?PAT(o+6)

  Ezopovy.AUTH *bajky o myši*.PAT

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *pomníček*:

  ?PAT(.2,.3,.u)

  pomníček France Kafky.PAT

  od sochaře Róny.AUTH

Pozor! U deverbativních substantiv jako například: *tvorba*, *publikace*, *stavba* je třeba rozlišit kontexty, ve kterých tato substantiva vyjadřují činnost a kontexty, ve kterých vystupují jako výsledek této činnosti (chápané jako činnost umělecká nebo vědecká), jako výtvor, a tedy jako artefakt. Tyto významy odlišujeme různými valenčními rámci: v prvním případě mají tato substantiva valenční rámec odpovídající valenčnímu rámci základového slovesa (tedy rámec s aktorem a dalšími valenčními doplněními); v druhém případě mohou mít fakultativně patiens a tvůrce je zachycen jako volné doplnění s funktorem AUTH. Srovnej:

- významy substantiva *publikace*:
  - *publikace výsledků*.PAT *voleb*

    Valenční rámec:

    ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u)

    (dějové užití)

  - *obrazová publikace o Praze*.PAT

    Valenční rámec:

    ?PAT(o+6)

    (artefakt)

- významy substantiva *tvorba*:
  - *tvorba obchodního plánu*.PAT

    Valenční rámec:

    ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u)

    (dějové užití)

  - *Smetanova*.AUTH *tvorba*

    Valenční rámec:

    EMPTY

    (artefakt)

Pozor! Substantiva označující artefakty odlišujeme od substantiv označujících výsledek děje (viz 5.2.3.2.4.2 – „Valenční rámce substantiv označujících výsledek děje nebo předmět dějem zasažený“). Tvůrce produktu jakožto výsledku děje je ve valenčním rámci zapsán jako aktor. Viz k tomu 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“.

!!! U substantiv označujících artefakty nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktory závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.8. Valenční rámce substantiv s významem „kontejneru“

Substantiva s významem „kontejneru“ jsou zpravidla substantiva primární. Procesem substantivizace mohou však význam „kontejneru“ získat i substantiva odvozená od sloves. Například:

dostatek, *počet*, *dávka*, *skupina*, *polovina*, *balení*, *část*, *stádo*, *většina*

Substantiva s významem „kontejneru“ mají ve valenčním rámci obsazenou pozici substantivního aktantu `MAT`, která je buď obligatorní, nebo fakultativní. Srov.:

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *balení*:
  - ?`MAT`(.2)

    balení másla ve fólii, dárkové balení vína
- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *polovina*:
  - ?`MAT`(.2,.u)

    první polovina letošního roku.`MAT`
- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *stádo*:
  - ?`MAT`(.2)

    dvacetičlenné stádo slonů.`MAT`

!!! Ve valenčním slovníku jsou jen ta substantiva s významem kontejneru, která vyhovují přijatým kritériím pro výběr substantiv do valenčního slovníku (viz 5.2.2.4 – „Valenční slovník“). U substantiv s významem kontejneru nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktor `MAT` správně přiřazen. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.2.4.9. Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob

Substantiva označující různé fyzikální, matematické, charakterové vlastnosti předmětů a osob jsou zpravidla substantiva deadjektivní. Například:

věrnost, *hrdost*, *délka*, *klackovitost*, *malichernost*, *mazanost*, *možnost*, *schopnost*

Nositele vlastností chápeme i u nedeverbativních substantiv označujících různé vlastnosti předmětů a osob jako valenční pozici, které přiřazujeme buď funktor `ACT`, nebo substantivní funktor `APP`:

- u těch substantiv, u kterých je možná následující analogie, je nositel vlastnosti ve valenčním rámci substantiva zapsán jako aktor.
  - *vlhkost vzduchu = vzduch je vlhký*

  Srovnej:
  - valenční rámec pro jeden z významů substantiva *věrnost*:
    - `ACT`(.2;.u) `PAT`(.3)

      věrnost jistým hodnotám
  - valenční rámec pro jeden z významů substantiva *hrdost*:
    - `ACT`(.2;.u) ?`PAT`(na+4;že[.v])

      hrdost na historii

- valenční rámec pro jeden z významů substantiva *schopnost*:
  - ACT(.2;.u) PAT(.f,.2,k+3,na+4)

    schopnost některých.ACT *z nás vytvořit*.PAT *dokonalejší svět*, *schopnost podnikatelů*.ACT *nabízet*.PAT *služby*, *jeho*.ACT *schopnost vcítění*.PAT, *schopnost sliznice*.ACT *k adaptaci*.PAT, *schopnost týmové práce*.PAT

- u těch substantiv, u kterých je možná následující analogie, je nositel vlastnosti ve valenčním rámci substantiva zapsán jako obligatorní volné doplnění s funktorem APP.
  - *délka vazby = vazba má délku*

  Srovnej:
  - valenční rámec pro jeden z významů substantiva *délka*:
    - APP(.2;.u)

      délka vazby, délka dovolené

!!! Ve valenčním slovníku jsou jen ta substantiva označující vlastnosti předmětů a osob, která vyhovují přijatým kritériím pro výběr substantiv do valenčního slovníku (viz 5.2.2.4 – „Valenční slovník“). U substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktory závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

5.2.3.3. Valence adjektiv

!!! Jako hesla se do slovníku dostala pouze t-lemata sémantických adjektiv, která se vyskytla ve zpracovávaných textech, a z těchto adjektiv se do slovníku dostala pouze:

- sémantická adjektiva, která jsou v analyzovaných stromech rozvita alespoň jednou některým ze slovesných aktantů: ACT, PAT, ADDR, ORIG a EFF.

Valenční slovník obsahuje i adverbia, která mají podle pravidel uvedených v 3 – „***Tektogramatické lema (t-lema)***“ t-lema základového adjektiva a v gramatému sempos mají některou z hodnot pro sémantická adjektiva (viz 4.3.1 – „Atribut sempos“).

Při stanovování valenčních rámců adjektiv (platných v hloubkové struktuře) pracujeme se dvěma základními skupinami adjektiv:

- deverbativní adjektiva označující děj (viz 5.2.3.3.1 – „Valenční rámce deverbativních adjektiv označujících děj“),
- ostatní adjektiva (viz 5.2.3.3.2 – „Valenční rámce ostatních adjektiv“).

!!! U adjektiv nebyla v tektogramatických stromech provedena následná kontrola zachycení valence. V tektogramatických stromech nemusí proto být funktory závislých doplnění správně přiřazeny. Viz k tomu 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

!!! V gramatému sempos mají v této fázi anotace adjektiva označující děj některou z hodnot pro sémantická adjektiva. V budoucí fázi anotace se t-lema adjektiv označujících děj převede na t-lema základového slovesa a v gramatému sempos budou mít tato tradiční adjektiva hodnotu v (viz 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“).

5.2.3.3.1. Valenční rámce deverbativních adjektiv označujících děj

U deverbativních adjektiv odvozených od trpných participií a přechodníků se jedná o syntaktickou derivaci, sémantický význam adjektiva je stejný jako význam základového slovesa: označuje děj.

Deverbativní adjektiva označující děj v principu zachovávají valenční rámec základového slovesa, až na některé systémové změny:

- adjektiva odvozená od aktivního kmene přítomného i minulého (typ *dělající*, *přišedší*) eliminují z rámce pozici aktoru, protože ta je vyjádřena řídícím substantivem. Srov.:
  - *Muž*.ACT *pracuje se dřevem*.PAT

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *pracovat*:

    ACT(.1) PAT(s+7)
  - *muž pracující se dřevem*.PAT

    Valenční rámec pro tento význam adjektiva *pracující*:

    PAT(s+7)
- adjektiva odvozená od příčestí trpného (typ *udělaný*) eliminují z rámce patiens nebo adresát nebo efekt podle toho, které z valenčních doplnění základového slovesa se v pasivu stává subjektem, protože tento člen je vyjádřen v pozici řídícího substantiva. Srov.:
  - *Muž*.ACT *vyrobil hračku*.PAT *ze dřeva*.ORIG

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *vyrobit*:

    ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z+2)
  - *hračka vyrobená mužem*.ACT *ze dřeva*.ORIG

    Valenční rámec pro tento význam adjektiva *vyrobený*:

    ACT(.7) ?ORIG(z+2)

Adjektiva odvozená od příčestí minulého (typ *přilehlý*, *prošlý*) zařazujeme při určování valenčních rámců do skupiny adjektiv ostatních (viz 5.2.3.3.2 – „Valenční rámce ostatních adjektiv“).

Pozor! Valenční rámce deverbativních adjektiv označujících děj odvozujeme od valenčních rámců jejich základových sloves, neuplatňujeme v nich tudíž podruhé princip posouvání aktantů (k posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

5.2.3.3.2. Valenční rámce ostatních adjektiv

!!! Podoba valenčních rámců adjektiv, která neoznačují děj, je stále ještě předmětem diskuze. Prozatím lze vyslovit pouze několik dílčích závěrů.

Pro valenční rámce adjektiv neoznačujících děj platí následující závěry:

- zdá se, že u adjektiv (na rozdíl od substantiv) není důvod k rozšiřování seznamu funktorů známých od sloves. Při stanovování valenčních rámců vystačíme s funktory pro slovesná doplnění.
- z valenčního rámce je eliminována pozice aktoru (ta je vyjádřena řídícím substantivem).
- ve valenčních rámcích adjektiv neoznačujících děj neuplatňujeme princip posouvání aktantů (popsaný v 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).
- hlavními hledisky pro stanovení valenčního rámce adjektiva je sémantická obligatornost a vazebnost (rekčnost).

- při konkrétním užití adjektiva dochází často k zevšeobecňování valenčních členů (viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). Tyto případy nehodnotíme jako jiný význam adjektiva, nestanovujeme pro ně proto zvláštní valenční rámec. Srov.:
  - *projev srozumitelný každému*.PAT
  - *srozumitelný projev*
  - valenční rámec adjektiva *srozumitelný*:

    ?PAT(.3)

Příklady valenčních rámců adjektiv:

- valenční rámec adjektiva *znalý*:

  ?PAT(.2)

  znalý turistického ruchu

- valenční rámec adjektiva *rozdílný*:

  ?PAT(od+2)

  nepříliš rozdílný od chování skupin

- valenční rámec adjektiva *sympatický*:

  ?PAT(.3)

  Moskvě nesympatická nabídka, jim sympatický program

  sympatický hlas, projev

- valenční rámec adjektiva *vděčný*:

  PAT(za+4) ADDR(.3)

  vděčný Čechům za rozšíření ondatry

- valenční rámec adjektiva *vhodný*:
  - ?PAT(k+3,pro+4,na+4)

    vhodný k bezlepkové dietě, *vhodný pro tuto funkci*

!!! Otázka obligatornosti a fakultativnosti adjektivních valenčních doplnění není doposud spolehlivě vyřešena. Rozložení obligatorních a fakultativních doplnění je proto ve valenčních rámcích značně nekonzistentní.

5.2.3.4. Valence adverbií

!!! Jako hesla se do slovníku dostala pouze t-lemata sémantických adverbií, která se vyskytla ve zpracovávaných textech, a z těchto adverbií se do slovníku dostala pouze:

- sémantická adverbia, která jsou v analyzovaných strukturách rozvita alespoň jednou některým ze slovesných aktantů: ACT, PAT, ADDR, ORIG a EFF.
- sémantická adverbia, která jsou řídícím členem neslovesného frazeologického spojení (na kterých závisí uzel s funktorem DPHR; viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“).

Deadjektivní adverbia mají podle pravidel v 4.1 – „Syntaktická a lexikální derivace“ v gramatému `sempos` některou z hodnot pro sémantická adjektiva a t-lema základového adjektiva. Valenční rámce těchto tradičních deadjektivních adverbií se shodují s valenčními rámci základových adjektiv. Primárních adverbií s hodnotou `adv` v gramatému `sempos`, která vykazují nějaké valenční chování, je velmi málo.

O valenci těchto primárních adverbií platí následující dílčí závěry:

- zdá se, že u adverbií není důvod k rozšiřování seznamu funktorů známých od sloves. Při stanovování valenčních rámců vystačíme s funktory pro slovesná doplnění.
- ve valenčních rámcích adverbií neuplatňujeme princip posouvání aktantů (popsaný v 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).
- hlavními hledisky pro stanovení valenčního rámce adverbia je sémantická obligatornost a vazebnost (rekčnost).

Příklad valenčního rámce sémantického adverbia:

- valenční rámec pro jeden z významů sémantického adverbia *blízko*:

  `PAT`(.3,k+3)

  je blíž umění

Pozor! K sémantickým adverbiím zařazujeme i ustrnulé slovesné tvary (viz 5.5.1 – „Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru“). Tyto ustrnulé tvary si zpravidla ponechávají část z valenčního potenciálu původního slovesa. Srov.:

- *Mluví o jeho zálibách*.`PAT`

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *mluvit*:

  `ACT`(.1) `PAT`(o+6;.s) ?`ADDR`(k+3;na+4)

- *nemluvě o jeho zálibách*.`PAT`

  Valenční rámec pro tento význam sémantického adverbia *nemluvě*:

  `PAT`(o+6) (.~)

!!! Otázka obligatornosti a fakultativnosti adverbiálních valenčních doplnění není doposud spolehlivě vyřešena. Rozložení obligatorních a fakultativních doplnění je proto ve valenčních rámcích adverbií značně nekonzistentní.

5.2.4. Zachycení valence v tektogramatických stromech

V této sekci popisujeme, jakým způsobem je na základě stanovených valenčních rámců zachycena u příslušných uzlů jejich valence.

Valence uzlu je v tektogramatickém stromě zachycena:

- **přiřazením odpovídajícího valenčního rámce** (z valenčního slovníku). V atributu `val_frame.rf` je u konkrétního uzlu (který má valenci) uložen identifikátor valenčního rámce, který odpovídá významu, v jakém bylo slovo ve větě užito.
- **vyplněním valenčního rámce** v tektogramatickém stromu. *Vyplnění valenčního rámce* v tektogramatickém stromu znamená ohodnocení závislých valenčních doplnění odpovídajícími funktory (podle přiřazeného valenčního rámce) a doplnění nových uzlů pro obligatorní valenční doplnění, která nejsou vyjádřena v povrchové podobě věty.

Uzly pro nevyjádřená fakultativní valenční doplnění do tektogramatického stromu nedoplňujeme (viz k tomu i 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). V povrchové podobě věty nepřítomný fakultativní aktant může být v tektogramatickém stromu reprezentován uzlem pouze z důvodu zachycení gramatických koreferenčních vztahů.

Na tektogramatické rovině uvažujeme o valenci v rovině významu, valenční doplnění tedy nemusí být vyjádřená (ani vyjádřitelná) v povrchové podobě věty. Nový uzel pro obligatorní valenční doplnění doplňujeme do tektogramatického stromu na základě pravidel popsaných zejména v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

V této sekci popisujeme pouze dva specifické způsoby nevyjádření valenčního doplnění:

- nevyjádření aktantu z důvodu jeho zevšeobecnění a případy blíže nespecifikovaného aktoru (viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“),
- nevyjádření valenčního doplnění z důvodu jeho reciprocikalizace (viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“).

Poslední sekce (5.2.4.3 – „Dílčí pravidla pro zachycení valence jednotlivých komplexních uzlů“) shrnuje dílčí pravidla pro anotaci valence v tektogramatických stromech.

!!! Stav zachycení valence v PDT. Valence není ve stromových strukturách zachycena v celém svém rozsahu. Důsledně je zachycena valence u následujících skupin komplexních uzlů:

- u všech sémantických sloves,
- u všech sémantických verbálních substantiv (na *-ní* a *-tí*), která jsou obsažena ve valenčním slovníku.
- u všech sémantických substantiv v pozici jmenné části složeného predikátu (tj. u všech sémantických substantiv s funktorem `CPHR`).
- u všech sémantických adverbií, která jsou obsažena ve valenčním slovníku.

Tyto uzly nazýváme „uzly se zkontrolovanou valencí“, ostatní uzly pak „uzly s nezkontrolovanou valencí“.

!!! Pro uzly se zkontrolovanou valencí platí, že:

- mají vytvořený a přiřazený odpovídající valenční rámec. Hodnota atributu `val_frame.rf` je platná (není provizorní na rozdíl od uzlů s nezkontrolovanou valencí).
- mají vyplněný valenční rámec, tj. závislá valenční doplnění jsou ohodnocena odpovídajícími funktory aktantů a obligatorních volných doplnění a jsou doplněny nové uzly pro nevyjádřená (v povrchové podobě věty) obligatorní valenční doplnění. Viz pravidla v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

  U doplněných uzlů pro obligatorní valenční doplnění substantiv a adverbií, která nejsou vyjádřena v povrchové podobě věty, nedošlo (z časových důvodů) v mnoha případech k výběru správného zástupného t-lematu (podle typu koreference; viz 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“). U doplněných uzlů bylo pracovně voleno t-lema `#Gen` (t-lema pro všeobecný aktant; viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). Hodnota t-lematu `#Gen` u uzlů pro valenční doplnění substantiv a adverbií znamená, že správná hodnota t-lematu není ještě rozhodnuta, správná hodnota atributu `t_lemma` je jakákoli z přípustných hodnot zástupných t-lemat (`#Gen`, `#PersPron`, `#Cor`, `#QCor`). U uzlů, u kterých je dočasně nastaveno t-lema `#Gen`, také nejsou prozatím zachyceny případné koreferenční vztahy. Tam, kde je u doplněného uzlu pro obligatorní valenční doplnění substantiva nebo adverbia jiné t-lema než `#Gen`, je hodnota t-lematu již rozhodnuta a jsou též zachyceny příslušné koreferenční vztahy.

!!! U uzlů, které nepatří do skupiny uzlů se zkontrolovanou valencí, je zachycení valence vždy provizorní. O uzlech s nezkontrolovanou valencí lze říci:

- uzly s nezkontrolovanou valencí mohou, ale také nemusí mít vytvořený odpovídající rámec ve valenčním slovníku.
- uzly s nezkontrolovanou valencí mohou, ale také nemusí mít vyplněný atribut `val_frame.rf`. Je-li atribut vyplněný, jedná se vždy o provizorní hodnotu.
- na uzlech s nezkontrolovanou valencí mohou v tektogramatických stromech záviset aktanty. Při stanovování valenčního rámce tohoto slova mohla být původní hodnota aktantu změněna na jinou, nebo mohlo dojít k rozhodnutí, že valenční rámec je prázdný (`EMPTY`). V tektogramatickém stromu však zatím nebyla následná změna provedena (ať již je v atributu `val_frame.rf` nějaký valenční rámec přiřazen, nebo není). Hodnota funktoru (zejména hodnota aktantu) u uzlu, který závisí na uzlu s nezkontrolovanou valencí, je vždy hodnotou provizorní. To platí i o doplněných uzlech pro valenční doplnění uzlů s nezkontrolovanou valencí.
- u doplněných uzlů pro valenční doplnění uzlů s nezkontrolovanou valencí jsou provizorní hodnoty všech atributů (zejména hodnota funktoru a t-lematu), provizorní je i samotné doplnění uzlu. Ve výsledku (po provedení kontroly valence) nemusí uzel v tektogramatickém stromu vůbec být.

5.2.4.1. Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor

Případy, kdy je nepřítomnost valenčního doplnění dána aktuální elipsou, i další specifické případy elipsy závislého valenčního doplnění jsou souhrnně popsány v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

V této sekci se věnujeme popisu zcela specifickým případům nepřítomnosti nějakého doplnění v povrchové podobě věty, případům, které mohou nastat jen u těch doplnění, která jsou valenční, a právě proto, že jsou valenční. Jsou to:

- všeobecný aktant.
- blíže nespecifikovaný aktor.

Všeobecný aktant. Vymezení *všeobecného aktantu* je založeno na tom, že nejde o nepřítomné doplnění referující ke zcela konkrétní jednotce (jako je tomu při aktuální elipse), ale o doplnění referující obecně k jednotkám pro danou valenční pozici typickým. Základní situací pro zevšeobecnění aktantu je uzuálnost, obvyklost daného doplnění. Je zde dosti konkrétní představa o všeobecném charakteru doplnění, a právě pro tuto zřejmost jej lze v povrchové podobě věty vypustit.

V tektogramatickém stromu je všeobecný aktant zachycen nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem `#Gen` (general participant). Vzhledem k tomu, že referentem všeobecného valenčního doplnění je „to, o čem to obvykle platí“, „to, co je pro danou situaci typické“, koreferovaný člen není možné v textu najít, všeobecný aktant nemá tedy vyznačenou koreferenci.

Zevšeobecněn může být jak aktant, který je ve valenčním rámci nějakého slova obligatorní, tak aktant, který je u tohoto slova fakultativní. Není-li v povrchové podobě věty nějaký aktant přítomen a tato nepřítomnost přitom není způsobena aktuální elipsou (a nejde ani o blíže nespecifikovaný aktant, o kterém viz dále), jedná se u obligatorního aktantu o případ jeho zevšeobecnění.

Nepřítomné všeobecné obligatorní aktanty jsou v tektogramatickém stromu zachyceny vždy pomocí nového uzlu se zástupným t-lematem `#Gen`.

Příklady všeobecných obligatorních aktantů:

- všeobecný aktor:
  - *Domy se stavějí z cihel.* {`#Gen.ACT`}

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *stavět*:

    `ACT`(.1) `PAT`(.4) ?`ORIG`(z+2)

Srov. obr. 5.1.

Typickou povrchovou realizací konstrukce s všeobecným aktorem je reflexivní pasivum. V případě opisného pasiva nemusí nepřítomnost aktoru být způsobena vždy procesem zevšeobecnění, ale může se jednat i o aktuální nevyjádření (upozadění) konatele děje, který je však z kontextu jednoznačně identifikovatelný. V takovém případě má t-lema doplněného uzlu pro nepřítomný aktor hodnotu `#PersPron` (a je zde vyznačen koreferenční vztah).

- všeobecný patiens:
  - *V téhle troubě se mi dobře peče.* {`#Gen.PAT`}

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *péci*:

    `ACT`(.1) `PAT`(.4) ?`ORIG`(z+2)
- všeobecný adresát:
  - *Jana prodává boty u Bati.* {`#Gen.ADDR`}

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *prodávat*:

    `ACT`(.1) `PAT`(.4) `ADDR`(.3)

    Srov. obr. 5.2.
- všeobecný efekt:
  - *Napiš mu o tom.* {`#Gen.EFF`}

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *napsat*:

    `ACT`(.1) ?`PAT`(o+6) ?`ADDR`(.3) `EFF`(.4;že[.v];aby[.v];.s)
- všeobecné origo:
  - *Učinil předčasný závěr.* {`#Gen.ORIG`}

    Valenční rámec pro tento význam slovesa *učinit*:

    `ACT`(.1) `CPHR`({závěr,shrnutí,...}.4) `ORIG`(z+2)

Obrázek 5.1. Všeobecný aktant

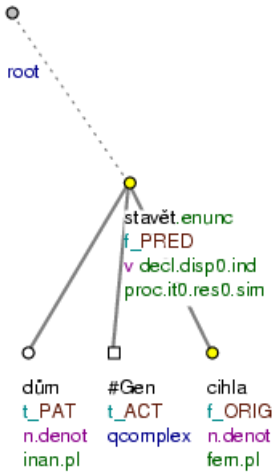

Domy se stavějí z cihel.

Obrázek 5.2. Všeobecný aktant

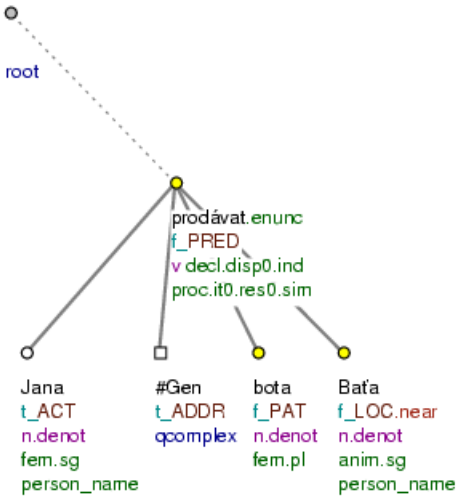

Jana prodává boty u Bati.

!!! Nepřítomnost fakultativních aktantů v povrchové podobě věty může být způsobena buď fakultativností tohoto aktantu, nebo procesem zevšeobecnění. Pro rozlišení těchto dvou případů (nepřítomnosti z důvodu fakultativnosti aktantu a nepřítomnosti z důvodu zevšeobecnění) však nebyla zatím nalezena dostatečně silná kritéria. Při zachycování valence v tektogramatických stromech proto v současné době uvažujeme tak, jako by nepřítomnost fakultativních aktantů v povrchové podobě věty byla vždy způsobena jejich fakultativností, a tudíž tato doplnění nemají v tektogramatickém stromu svůj uzel. V povrchové podobě věty nepřítomný fakultativní aktant může být v tektogramatickém stromu reprezentován uzlem pouze z důvodu zachycení gramatických koreferenčních vztahů.

!!! Zevšeobecněna mohou být teoreticky všechna valenční doplnění. Pracujeme však zatím pouze se všeobecnými aktanty (nikoliv se všeobecnými obligatorními volnými doplněními), pracujeme tedy s všeobecným aktorem, patientem, adresátem, efektem a origem. V povrchové podobě věty nepřítomná obligatorní volná doplnění zachycujeme jednotně pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lema-

tem #Oblfm (viz i 5.12.2.1.3 – „Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lema #Oblfm a #Rcp)“) a otázku zevšeobecnění u nich zatím neřešíme.

!!! Pozor! Hodnota zástupného t-lematu #Gen je správně vyplněna jen u aktantů sloves. U doplněných uzlů pro aktanty substantiv, adjektiv a adverbií, která nejsou vyjádřena v povrchové podobě věty, nedošlo (z časových důvodů) v mnoha případech k výběru správného zástupného t-lematu (podle typu koreference; viz 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“). U těchto doplněných uzlů bylo pracovně voleno t-lema #Gen. Hodnota t-lematu #Gen u uzlů reprezentujících valenční doplnění substantiv, adjektiv a adverbií tedy neznačí všeobecný aktant, ale vyjadřuje fakt, že správná hodnota t-lematu není ještě rozhodnuta; správná hodnota atributu t_lemma je jakákoli z přípustných hodnot zástupných t-lemat (#Gen, #PersPron, #Cor, #QCor). U uzlů, u kterých je dočasně nastaveno t-lema #Gen, také nejsou prozatím zachyceny případné koreferenční vztahy.

Blíže nespecifikovaný aktor. Vedle případů s aktuální (textovou) elipsou aktoru na straně jedné a případů se všeobecným aktorem na straně druhé rozlišujeme také přechodné případy tzv. *blíže nespecifikovaného aktoru* slovesa. Jde o případy, ve kterých výraz s nulovým vyjádřením v povrchové podobě věty referuje k entitě kontextem více méně jasně dané, ale konkrétním slovem v tomto kontextu přímo nevyjádřené. Koreferovaný člen nepřítomného (obligatorního) aktoru nelze přesně určit, nepřítomný aktor odkazuje spíše ke kontextu předchozího textu než ke konkrétní jednotce, z kontextu však můžeme alespoň částečně vymezit skupinu lidí (objektů), ke které odkazuje.

Při určování blíže nespecifikovaného aktoru slovesa se můžeme opřít o formu. O blíže nespecifikovaný aktor se v případě nevyjádřeného aktoru slovesa jedná tehdy, jsou-li splněny následující tři základní podmínky:

- typická povrchová podoba:
  - řídící sloveso se shoduje s nulovým podmětem v 3. os. pl. anim.
  - charakteristická je přítomnost adverbiálního doplnění místa, které lokálně vymezuje skupinu lidí, mezi nimiž předpokládáme daného referenta; například:

    Na poště.LOC *zavírají v šest hodin odpoledne*.

    Tady.LOC *dobře vaří*.

- možnost vymezit referenta.
- vyloučení mluvčího ze skupiny možných aktorů.

V tektogramatickém stromu je blíže nespecifikovaný obligatorní aktor zachycen nově vytvořeným uzlem s t-lematem #Unsp. Nevolíme tedy t-lema #PersPron, které signalizuje jasný anaforický charakter, ale ani t-lema #Gen, které referuje k jednotce pro daný kontext typické, nikoli k obsahové jednotce v daném kontextu více či méně konkrétně vymezené.

Příklady:

Zmizení tohoto 700 kg těžkého lékařského přístroje hygienikům ohlásili 30. června letošního roku. {#Unsp.ACT} obr. 5.3

Hlásili to v rozhlase. {#Unsp.ACT} obr. 5.4

(Co jste dělal mezitím? Začít tehdy samostatně režírovat na Barrandově bylo absolutně nemyslitelné.) Ale přijali mě do scénáristického oddělení. {#Unsp.ACT}

Vypnuli proud. {#Unsp.ACT}

Ukradli nám auto. {#Unsp.ACT}

Obrázek 5.3. Blíže nespecifikovaný aktor

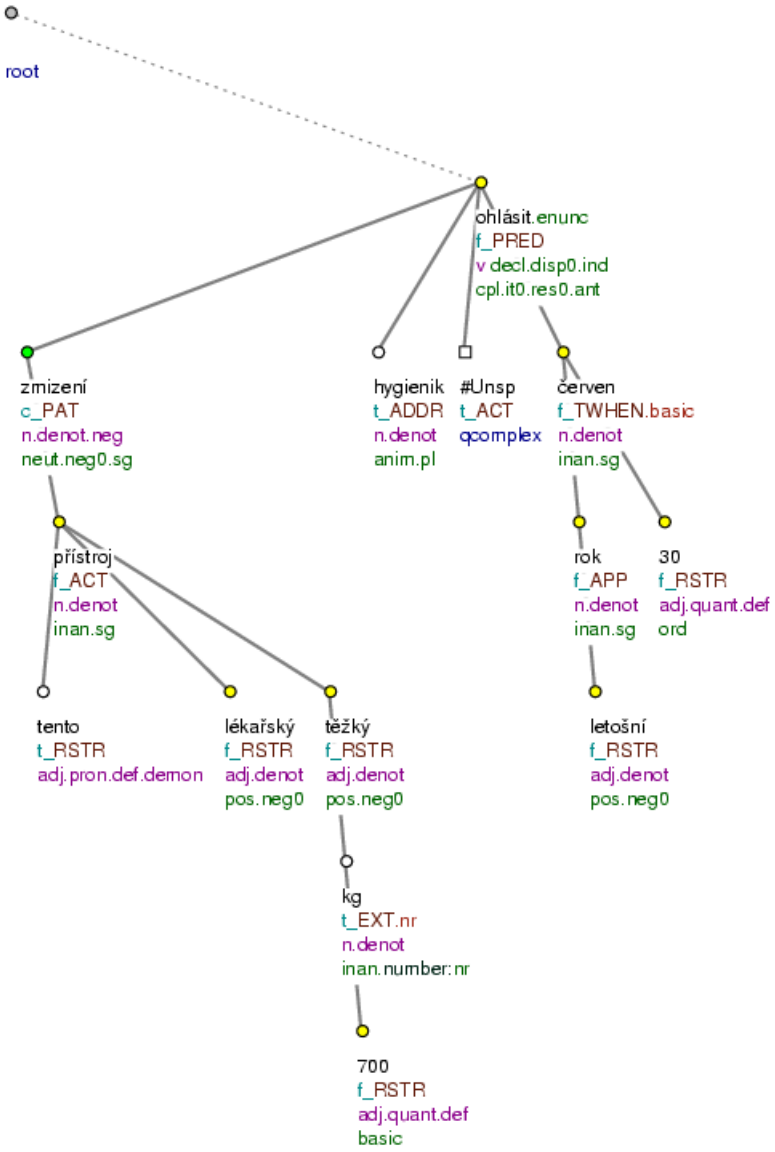

Zmizení tohoto 700 kg těžkého lékařského přístroje hygienikům ohlásili 30. června letošního roku.

Obrázek 5.4. Blíže nespecifikovaný aktor

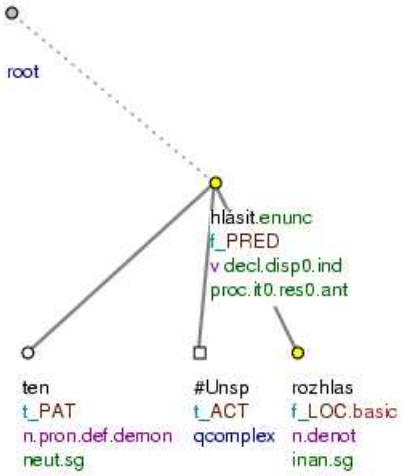

Hlásili to v rozhlase.

!!! Blíže nespecifikovaný může být zřejmě kterýkoli aktant (a to i substantiv, adjektiv a adverbií). Není však snadné stanovit kritéria pro rozlišení případů, ve kterých je třeba doplnit uzel s t-lematem `#Gen`, případů, ve kterých je třeba doplnit uzel s t-lematem `#Unsp`, a případů s exoforickou koreferencí, ve kterých je třeba doplnit uzel s t-lematem `#PersPron` (viz 8.3.1.3 – „Exofora“). Pouze při určování blíže nespecifikovaného aktoru se můžeme opřít o formu, u všech ostatních aktantů (a zvláště u substantivních a adjektivních aktantů) je jediným kritériem jen možnost blíže vymezit referenta (oproti případům zevšeobecnění aktantu, kde tato možnost není). Vzhledem k těmto obtížím jsou v tektogramatických stromech zatím zaznačeny pouze případy blíže nespecifikovaných aktorů slovesa.

Hranice mezi případy všeobecného aktoru a případy blíže nespecifikovaného aktoru. Rozdíly mezi všeobecným aktorem slovesa a blíže nespecifikovaným aktorem slovesa jsou shrnuty v 5.3 – „Hranice mezi všeobecným aktorem a blíže nespecifikovaným aktorem“.

Tabulka 5.3. Hranice mezi všeobecným aktorem a blíže nespecifikovaným aktorem

	Vyloučení mluvčího	**Typická povrchová realizace**	**Vymezení referenta**
Všeobecný aktor (`t_lemma=#Gen`)	nevíme	reflexivní pasivum	všichni aktoři typičtí pro danou situaci
Blíže nespecifikovaný aktor (`t_lemma=#Unsp`)	ano	sloveso je ve tvaru 3. os. pl. anim.	skupina lidí není vymezená explicitně, ale můžeme vyvodit možného referenta z kontextu

5.2.4.2. Reciprocita

!!! Pravidla pro zachycování reciprocity se často měnila a ani v této poslední verzi nejsou zřejmě definitivní. V tektogramatických stromech není anotace reciprocity podle uvedených pravidel zcela sjednocena. Též nejsou identifikována všechna místa, ve kterých by reciprocita měla být zachycena. Velmi nedůsledně je zachycena zejména reciprocita mezi valenčními doplněními, z nichž žádný neodpovídá aktoru. Tyto případy nebyly na rozdíl od případů s aktorem následně (po skončení první fáze anotací) vyhledávány a kontrolovány.

Jako *reciprocitu* (vzájemnost) označujeme syntaktickou operaci nad valenčním rámcem slova, při které dvě různá valenční doplnění (aktanty, popřípadě obligatorní volná doplnění) jsou postavena do symetrického vztahu tak, že vztah mezi nimi lze parafrázovat na základě modelu:

- *Jan a Marie se setkali. = Jan se setkal s Marií a (zároveň) Marie se setkala s Janem.*

Důležitou podmínkou pro možnost reciprocikalizace dvou valenčních doplnění je jejich homogennost. Neplatí například parafráze:

- *Pavel se setkal s nezájmem. ≠ Pavel se setkal s nezájmem a (zároveň) nezájem se setkal s Pavlem.*

V důsledku reciprocikalizace se v povrchové podobě věty ztrácí pozice jednoho z obligatorních doplnění (zpravidla patientu). V pozici jiného valenčního doplnění (zpravidla v pozici aktoru) jsou obě doplnění v recipročním vztahu vyjádřena najednou. Doplnění vyjádřené v této pozici lze pak z hlediska významu chápat zároveň jako člen dvou valenčních pozic (zpravidla jako aktor a patiens). Formálně je tato pozice realizována jako:

- koordinační spojení.

  Srovnej:

  - *Jan*.ACT *a Marie*.ACT *se potkali.*

    = *Jan*.ACT *potkal Marii*.PAT *a (zároveň) Marie*.ACT *potkala Jana*.PAT

- formální či jen sémantický plurál jména.

  Například:

  Dvojice se líbala.

  Milenci se líbali.

- hypotaktická koordinace s předložkou *s*+7.

  Například:

  Jan s Marií se líbali.

- koordinace s předložkou *mezi*+7 (viz 5.2.4.2.3 – „Reciprocita u substantiv“).

  Například:

  V pondělí se konala zajímavá diskuze mezi čtenáři a spisovateli o smyslu literatury.

5.2.4.2.1. Valenční rámce a reciprocita

Z hlediska reciprocity rozlišujeme u sloves významy umožňující reciprocikalizaci a významy, které proces reciprocikalizace neumožňují. Hlavním kritériem je tu podmínka homogennosti těch valenčních doplnění, která jsou kandidáty na zrecipročnění. Srov.:

- valenční rámce pro významy slovesa *setkat se*:

  - ACT(.1) PAT(s+7)

    setkal se s přítelem

  - ACT(.1) PAT(s+7)

setkal se s potřebou, *s. se s nezájmem*, *s. se s nepřátelstvím*

!!! V současné verzi valenční slovníku je takto odlišených valenčních rámců jen velmi málo. U většiny sloves je k dispozici jen jeden valenční rámec, který je přiřazován slovesům s homogenními i nehomogenními valenčními doplněními zároveň.

U sloves, u kterých si konkuruje vyjádření patientu (respektive adresátu) akuzativem a předložkovou skupinou *s*+7 (tj. u tranzitivních sloves), vydělujeme dva valenční rámce: valenční rámec s patientem vyjádřeným předložkovou skupinou *s*+7 (který nese potenciální reciproční význam) a valenční rámec s patientem v akuzativu (který tuto reciproční charakteristiku nemá a získává ji až po transformaci). V případě reciproční konstrukce přiřazujeme slovesu rámec s patientem v akuzativu. Srov.:

- *Pavel se viděl s Petrem*.PAT *v divadle.*

  Valenční rámec:

  ACT(.1) PAT(s+7) (.[se])

- *Pavel viděl Petra*.PAT *v divadle.*

  Valenční rámec:

  ACT(.1) PAT(.4,.2,že[.v],jak-2[.v],jestli[.v],zda[.v],.c)

- *Pavel a Petr se viděli v divadle.* {#Rcp.PAT}

  Valenční rámec:

  ACT(.1) PAT(.4,.2,že[.v],jak-2[.v],jestli[.v],zda[.v],.c)

!!! Vydělování dvou valenčních rámců (s patientem vyjádřeným předložkovou skupinou *s*+7 a s patientem v akuzativu) je prozatímní řešení. Je třeba znovu pečlivě zvážit vztahy mezi ne/recipročními významy a jednotlivými povrchově-syntaktickými realizacemi valenčních doplnění.

Reciproční „se“. Z hlediska reciprocity rozlišujeme trojí *se*:

- **„se“ jako součást t-lematu slovesa**.

  U sloves inherentně recipročních jako *setkat se*, *hádat se*, *prát se* (míra aktivního zapojení na ději u druhého aktantu se předpokládá) zachycujeme výraz *se* jako součást t-lematu slovesa (víceslovné t-lema; viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“). Sloveso tu nelze užít jinak než s tímto výrazem.

  V zápisu povrchově-syntaktické realizace se pak výraz *se* již nezapisuje.

- **„se“ jako formální důsledek vyjádření patientu předložkovou skupinou „s+7“**.

  U sloves, u kterých je patiens (respektive adresát) vyjádřen předložkovou vazbou *s*+7, chápeme povrchové *se* jako formální důsledek vyjádření patientu předložkovou skupinou *s*+7. Ve valenčním rámci je pak vyjádření patientu pomocí předložky *s*+7 zapsáno takto:

  PAT(s+7) (.[se])

  Srovnej:

  - *Petr se potkal s Pavlem*.PAT

    Valenční rámec:

    ACT(.1) PAT(s+7) (.[se])

- **„se“ jako formální prostředek vyjádření reciprocity**.

U sloves s akuzativní vazbou je reciproční vztah v povrchové podobě věty pravidelně signalizován výrazem *se*, který není zaznamenáván ve valenčním rámci (viz 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“). Srov.:

- *Petr potkal Pavla*.PAT

  Petr a Pavel se potkali. {#Rcp.PAT}

  Valenční rámec:

  ACT(.1) PAT(.4)

Jako formální prostředek vyjádření reciprocity chápeme tvary slova *se* (*k sobě*, *mezi sebou*) i v recipročních konstrukcích s jinými než tranzitivními slovesy. Ve valenčních rámcích nejsou tyto výrazy v zápisu povrchově-syntaktické realizace zaznamenávány.

Charakteristickým formálním příznakem vyjádření reciprocity u substantiv je forma *mezi*+7. Ve valenčních rámcích není forma *mezi*+7 zapsána mezi možnými formami vyjádření valenčního doplnění, jde o pravidelný formální prostředek pro vyjádření reciprocity (viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“). Srov.:

- *jednání vlády*.ACT *s prezidentem*.ADDR

  jednání vlády.ACT *a prezidenta*.ACT {#Rcp.ADDR}

  jednání mezi vládou.ACT *a prezidentem*.ACT {#Rcp.ADDR}

  Valenční rámec:

  ACT(.2,.u) PAT(o+6,ohledně[.2],věc:/AuxP[v-1,.2],v-1[věc.6[tento.#]],jestli[.v],aby[.v]) ADDR(s+7)

5.2.4.2.2. Zachycení reciprocity v tektogramatickém stromu

Reciprocitu zachycujeme pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem #Rcp, který je do tektogramatického stromu doplněn na pozici valenčního doplnění, která je v povrchové podobě věty nerealizovaná právě v důsledku recipročního vztahu. Doplněný uzel má funktor, který této chybějící pozici valenčního rámce odpovídá. Mezi doplněným uzlem (t_lemma=#Rcp) a mezi valenčním doplněním, ve kterém jsou oba zrecipročněné členy vyjádřeny najednou, je zachycen vztah gramatické koreference (viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“). Srov.:

- *Jan*.ACT *a Marie*.ACT <*se*> *líbali.* {#Rcp.PAT}

  Ve vztahu reciprocity je aktor a patiens slovesa *líbat*. Členy recipročního vztahu jsou najednou vyjádřeny v pozici aktoru a pozice patientu je v důsledku reciprocikalizace povrchově nevyjádřena. Do tektogramatického stromu je na pozici chybějícího patientu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Rcp a s funktorem PAT. Mezi patientem a aktorem, tj. mezi zrecipročněnými aktanty, je zachycen vztah gramatické koreference, který v tomto případě od doplněného uzlu s t-lematem #Rcp vede k uzlu pro koordinační spojku *a*. Srov. obr. 5.5.

Týká-li se vztah reciprocity dvou valenčních doplnění, z nichž žádný neodpovídá aktoru, je valenční pozici, ve které jsou zrecipročněné členy vyjádřeny najednou, přiřazen ten funktor, který je ve valenčním rámci zapsán jako první v pořadí (povrchově-syntaktická realizace též odpovídá zápisu u tohoto funktoru). Má-li například sloveso ve valenčním rámci aktor, patiens, efekt a vztah reciprocity je mezi členy, které odpovídají pozicím patientu a efektu, je vyjádřené valenční pozici přiřazen funktor PAT a doplněný uzel s t-lematem #Rcp má funktor EFF. Srov.:

- *Porovnávali Německo*.PAT *a Koreu*.PAT {#Rcp.EFF}

  Valenční rámec:

ACT(.1) PAT(.4) EFF(s+7)

Ve vztahu reciprocity je patiens a efekt slovesa *porovnávat*. Členy recipročního vztahu jsou oba najednou vyjádřeny v pozici patientu a pozice efektu je v důsledku reciprocikalizace povrchově nevyjádřena. Do tektogramatického stromu je na pozici chybějícího efektu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Rcp a s funktorem EFF. Mezi efektem a patientem, tj. mezi zrecipročněnými aktanty, je zachycen vztah gramatické koreference.

Další příklady:

Němce.PAT *odděluje rozdílná mentalita.* {#Rcp.ORIG}

Ukrajina chce sjednotit rozdílné směnné kurzy.PAT *své měny.* {#Rcp.ADDR}

Podobně, má-li sloveso ve valenčním rámci pozice odpovídající funktorům ACT, PAT, DIR1 a DIR3 a vztah reciprocity je mezi členy, které odpovídají pozicím DIR1 a DIR3, je vyjádřené valenční pozici přiřazen funktor DIR1 a doplněný uzel s t-lematem #Rcp má funktor DIR3; například:

Poslanci přehazují návrh zákona mezi klubem.DIR1 *a sněmovnou*.DIR1 {#Rcp.DIR3} obr. 5.6

Formální prostředek vyjádření reciprocity. Reciproční vztah je v povrchové podobě věty zpravidla signalizován tvary slova *se* (*k sobě*, *mezi sebou*), tento (výrazový) ukazatel reciprocity však není pro reciproční konstrukci podmínkou. Případný, v povrchové podobě věty vyjádřený ukazatel reciprocity (tvary slova *se*) není na tektogramatické rovině reprezentován samostatným uzlem, ale odkazy na tyto analytické uzly jsou uloženy v atributu a u doplněného uzlu s t-lematem #Rcp. Například:

Státy.ACT *Evropské unie <mezi sebou> obchodují.* {#Rcp.ADDR} obr. 5.7

Dvojice.ACT *<se> fyzicky napadla.* {#Rcp.PAT}

Pozor! Adverbiale *navzájem*, *vzájemně*, *spolu* jsou vždy reprezentovány samostatným uzlem (zpravidla s funktorem MANN). Například:

Premiér s prezidentem spolu.MANN *jednali.* obr. 5.8

Pozor! Reciproční vztah zachycujeme jen tam, kde se recipročního vztahu účastní členy valenčního rámce a kde v důsledku reciprocity zůstane v povrchové podobě věty jedna obligatorní valenční pozice neobsazena.

V konstrukcích, ve kterých jsou všechny valenční pozice lexikálně obsazeny, a vztah mezi některými členy lze přesto hodnotit jako reciproční (zejména u sloves inherentně recipročních), není v tektogramatickém stromě tato případná reciprocita nijak zachycena; jedná se například o konstrukce jako:

Sourozenci.ACT *se po sobě*.LOC *válejí* [válet_se.PRED]

Sousedé.ACT *si*.BEN *navzájem*.MANN *natřeli plot*.

Petr.ACT *potkal Pavla*.PAT

Sestra.ACT *si dopisuje s přítelem*.ADDR [*dopisovat_si*.PRED]

Nezachycujeme ani reciprocitu mezi neobligatorními volnými doplněními.

Reciproční vztah v konstrukcích, ve kterých jsou všechny valenční pozice lexikálně obsazeny, je vždy jen potenciální. Implikace reciprocity může být vysoce pravděpodobná, ale není absolutní (a to ani u inherentně recipročních sloves). Kontextem může být tato potenciální reciprocita zrušena. Srov.:

- *Pavel se hádá s Janou.*
- *Pavel se často hádá s Janou.*

Z hlediska určování reciprocity jsou problematické zejména konstrukce, ve kterých je možné vyjádřit patiens (respektive adresát) akuzativem nebo předložkovou skupinou *s*+7. Rozdíly v zachycování těchto konstrukcí jsou popsány v následujícím přehledu:

- *Jan líbal Marii.*

  Konstrukce s patientem v akuzativu nemá reciproční význam.

  Přiřazený valenční rámec:

  `ACT`(.1) `PAT`(.4)

- *Jan se líbal s Marií.*

  Konstrukce s patientem realizovaným předložkovou skupinou (*s*+7) jsou konstrukce potenciálně reciproční, mohou, ale nemusí být užity v recipročním významu. Kontextem může být reciproční význam zrušen (například: *Jan se líbá s Marií rád.*).

  Vzhledem k tomu, že přítomnost recipročního významu zde není obecně platná, a též vzhledem k tomu, že valenční rámec slovesa je plně obsazen, není na tektogramatické rovině v těchto konstrukcích případná reciprocita členů zachycována.

  Přiřazený valenční rámec:

  `ACT`(.1) `PAT`(s+7) (.[se])

- *Jan a Marie se líbali.*

  Neobsazená valenční pozice patientu, výraz *se* a dva koordinované členy v pozici aktoru jsou v této konstrukci zřetelnými signály recipročního vztahu mezi aktorem a patientem. Na pozici nepřítomného patientu se doplní nový uzel s t-lematem `#Rcp` (srov. obr. 5.5).

  Přiřazený valenční rámec:

  `ACT`(.1) `PAT`(.4)

- *Jan s Marií se líbali.* / *Jan s Marií se líbal.*

  Konstrukce, ve kterých stojí oba potenciální členy valenčního rámce vedle sebe a druhý z nich je do konstrukce zapojen pomocí předložky *s*+7, se v anotaci liší podle toho, v jakém čísle je řídící sloveso:

  - je-li řídící sloveso v plurálu, hodnotíme konstrukci jako reciproční, podobně jako konstrukci *Jan a Marie se líbali*, s tím rozdílem, že v pozici aktoru nestojí dva členy spojené koordinačním vztahem, ale dva členy spojené hypotaktickou formou. Do pozice patientu je doplněn nový uzel s t-lematem `#Rcp`.

    Přiřazený valenční rámec:

    `ACT`(.1) `PAT`(.4)

  - je-li řídící sloveso v singuláru, konstrukci naopak jako reciproční nehodnotíme, podobně jako konstrukci *Jan se líbal s Marií*. Tato konstrukce nemusí být užita v recipročním významu. Kontextem může být reciproční význam zrušen (srov.: *Jan s Marií se líbal rád.*). Vzhledem k tomu, že přítomnost recipročního významu zde není obecně platná, je v těchto konstrukcích doplnění připojené pomocí předložkové skupiny *s*+7 zachyceno jako závislé přímo na řídícím slovese a má funktor `PAT`.

    Přiřazený valenční rámec:

    `ACT`(.1) `PAT`(s+7) (.[se])

Reciproční vs. reflexivní konstrukce. V homonymních konstrukcích, ve kterých tvar slova *se* může být chápán buď jako formální ukazatel reciprocity, nebo jako valenční doplnění (jako reflexivní zájmeno), které vyjadřuje totožnost tohoto valenčního doplnění s nejbližším subjektem, je tato homonymie na základě kontextu odstraněna směrem k jednomu významu. Srov.:

- *Eva a Jana se natřely opalovacím krémem.*

  = *Eva natřela Janu a Jana natřela Evu* (reciproční význam).

  = *Eva natřela sebe a Jana natřela sebe* (reflexivní význam).

  Má-li konstrukce reciproční význam, není výraz *se* v tektogramatickém stromu reprezentován samostatným uzlem, ale odkaz na něj je uložen v atributu `a` u doplněného uzlu s t-lematem `#Rcp` a s funktorem `PAT`. Má-li konstrukce reflexivní význam, je výraz *se* zachycen jako samostatný uzel s funktorem `PAT`.

Násobení recipročních vztahů. Reciproční vztahy se v jedné konstrukci mohou i násobit. Srov.:

- *Jan a Pavel spolu hovořili o sobě navzájem.*

  Ve větě je vztah reciprocity mezi aktorem a adresátem, ale i mezi aktorem a patientem. V tektogramatickém stromu je proto doplněn uzel s t-lematem `#Rcp` jak pro patiens, tak pro adresát, odkazy na předložkovou skupinu *o sobě* jsou uloženy v atributu `a` u doplněného uzlu pro patiens.

- *Jan a Pavel spolu hovořili (každý sám) o sobě.*

  Ve větě je vztah reciprocity jen mezi aktorem a adresátem. Předložková skupina *o sobě* má reflexivní význam. V tektogramatickém stromu je proto vytvořen nový uzel s t-lematem `#Rcp` jen pro pozici adresátu a uzel reprezentující předložkovou skupinu *o sobě* dostane funktor `PAT`.

Obrázek 5.5. Reciprocita

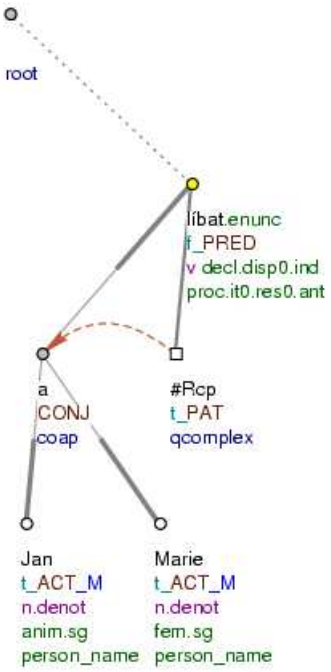

Jan a Marie se líbali.

Obrázek 5.6. Reciprocita

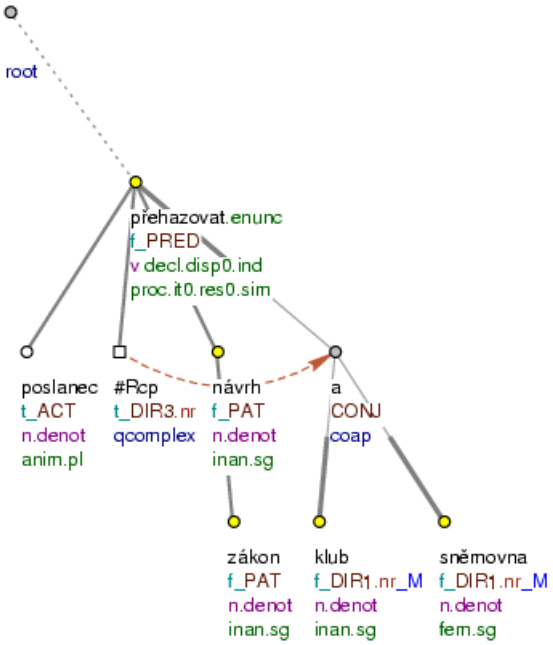

Poslanci přehazují návrh zákona mezi klubem a sněmovnou.

Obrázek 5.7. Reciprocita

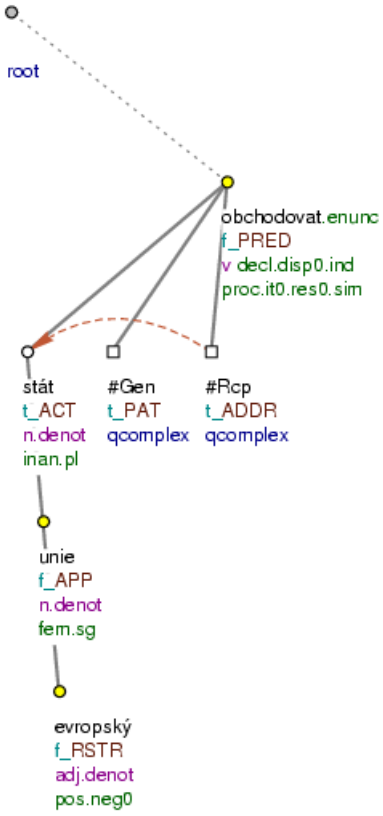

Státy Evropské unie mezi sebou obchodují.

Obrázek 5.8. Reciprocita

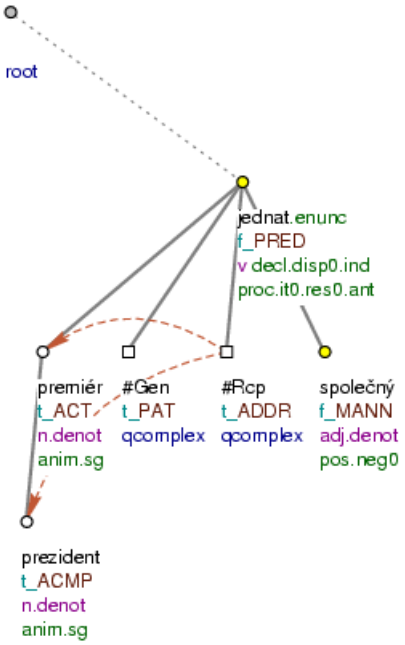

Premiér s prezidentem spolu jednali.

5.2.4.2.3. Reciprocita u substantiv

K procesu reciprocikalizace dochází i u valenčních doplnění substantiv, a to nejen deverbativních. Například:

bitva, *boj*, *dohoda*, *dialog*, *domluva*, *duel*, *jednání*, *komunikace*, *obchod*, *porovnání*, *setkání*, *sjednocení*, *utkání*, *vztah*

Při zachycování reciprocity u substantiv postupujeme podle stejných pravidel jako u sloves. Srov.:

- *jednání Petra*.ACT *a Pavla*.ACT *o prodeji domu trvalo několik hodin.* {#Rcp.ADDR}

  = Petr jednal s Pavlem a zároveň Pavel jednal s Petrem.

  Valenční rámec pro tento význam substantiva *jednání*:

  ACT(.2;.u) PAT(o+6,ohledně[.2],věc:/AuxP[v-1,.2],v-1[věc.6[tento.#]],jestli[.v],aby[.v]) ADDR(s+7)

  V důsledku vyjádření recipročního vztahu mezi aktorem a adresátem není pozice adresátu v povrchové podobě věty obsazena. Do tektogramatického stromu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Rcp a s funktorem ADDR. Mezi tímto nově vytvořeným uzlem a pozicí aktoru (ve které jsou oba zrecipročněné členy vyjádřeny najednou) je zachycen vztah gramatické koreference (viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“; srov. obr. 5.9).

Obdobně jako u sloves může i recipročný vztah mezi substantivními doplněními být v povrchové podobě věty signalizován tvary slova *se* (*k sobě*, *mezi sebou*). Tyto případné, v povrchové podobě věty vyjádřené ukazatele reciprocity nejsou na tektogramatické rovině reprezentovány samostatným uzlem, ale odkazy na tyto analytické uzly jsou uloženy v atributu a u doplněného uzlu s t-lematem #Rcp. Například:

Jednání států <mezi sebou> bylo přerušeno.

Adjektiva *vzájemný*, *společný* jsou analogicky podle slovesných konstrukcí reprezentována samostatným uzlem (zpravidla s funktorem MANN). Například:

Jejich společné.MANN *jednání se protáhlo.* obr. 5.10

vzájemný.MANN *vztah Petra a Pavla*

Charakteristickým formálním příznakem vyjádření reciprocity u substantiv je forma *mezi*+7 (viz i 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“).

Příklady:

Dohoda byla uzavřena mezi zastupiteli.ACT *a částí*.ACT *poslanců z ODS.* {#Rcp.ADDR} obr. 5.11

V pondělí se konala zajímavá diskuze mezi čtenáři.ACT *a spisovateli*.ACT *o smyslu literatury.* {#Rcp.ADDR}

podrobnosti o setkání obou prezidentů.ACT {#Rcp.PAT}

srovnání dvou nesourodých trhů.PAT {#Rcp.EFF}

páteční jednání ministrů.ACT {#Rcp.ADDR}

obchod s ropou mezi státy.ACT *Evropské unie* {#Rcp.ADDR}

jednání mezi vládou.ACT *a parlamentem*.ACT {#Rcp.ADDR}

převod cenných papírů mezi makléři.ACT *, burzou*.ACT *a střediskem*.ACT *se nezdařil.* {#Rcp.ADDR}

Obrázek 5.9. Reciprocita u substantiv

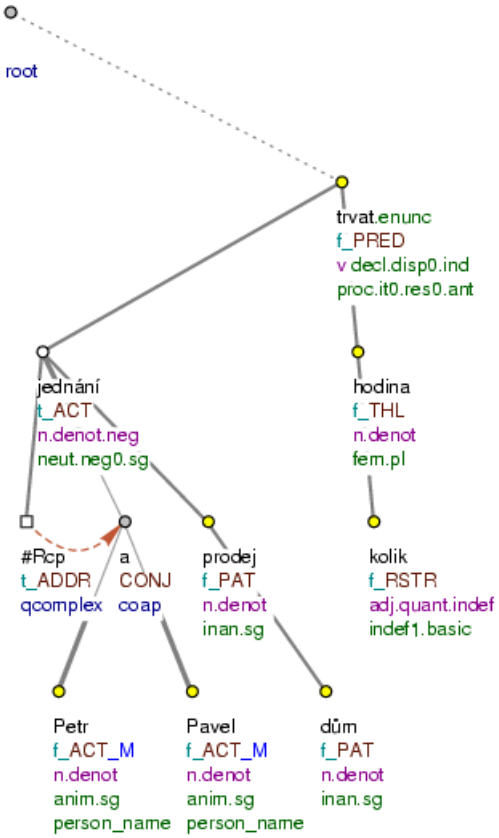

Jednání Petra a Pavla o prodeji domu trvalo několik hodin.

Obrázek 5.10. Reciprocita u substantiv

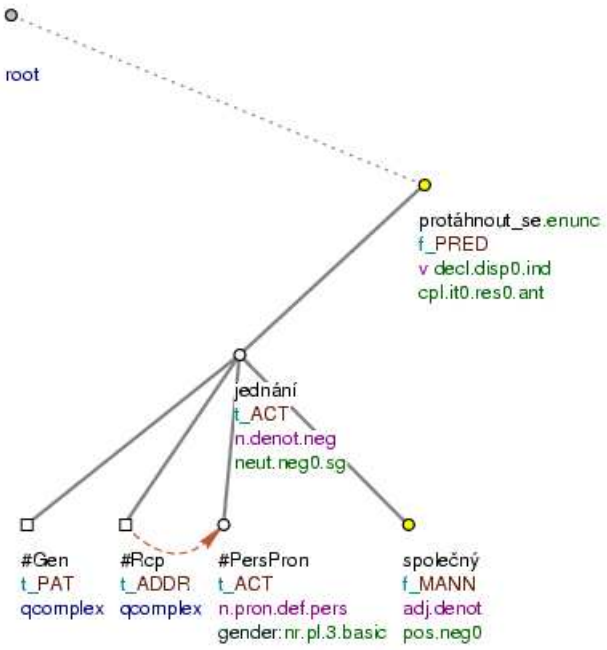

Jejich společné jednání se protáhlo.

Obrázek 5.11. Reciprocita u substantiv

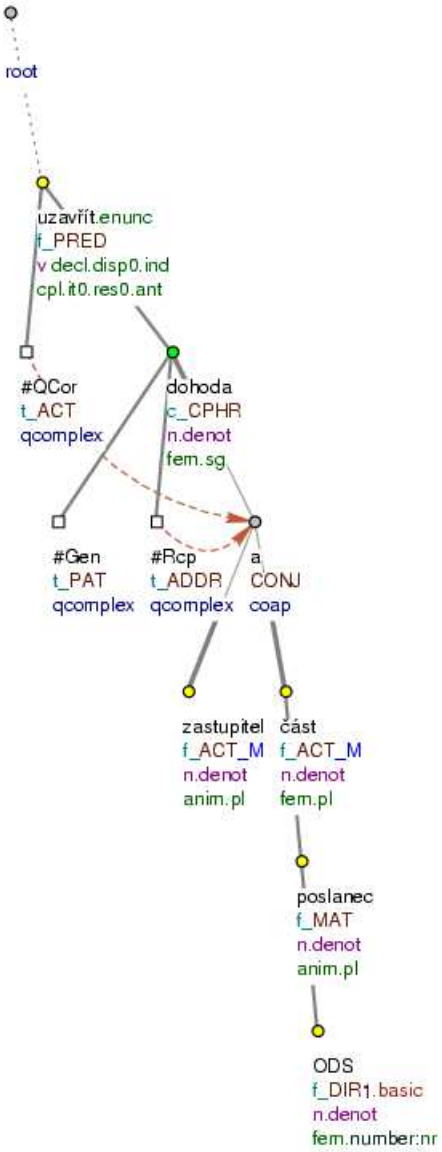

Dohoda byla uzavřena mezi zastupiteli a částí poslanců z ODS.

5.2.4.2.4. Reciprocita a pasivum

Předložková skupina *mezi*+7 (kterou považujeme u substantiv za formální příznak reciprocity, viz 5.2.4.2.1 – „Valenční rámce a reciprocita“) se jako potenciální příznak reciprocity vyskytuje i u sloves, v konstrukcích se zvratným a opisným pasivem.

Pro tyto konstrukce platí:

- konstrukce s reflexivním pasivem vyjadřují primárně všeobecnost aktoru; reciprocitu v těchto konstrukcích prozatím nezachycujeme. Předložkovou skupinu *mezi*+7 zachycujeme jako lokální určení (s funktorem `LOC`); nepovažujeme ji za formu vyjádření pozice aktoru. Nově doplněné uzly pro aktor i pro druhý potenciálně zrecipročněný člen mají t-lema `#Gen`.

  Například:

S ropou se obchoduje i mezi státy.LOC *Evropské unie.* {#Gen.ACT} {#Gen.ADDR}

Mezi hráči.LOC *se diskutovalo o tom, zda trenér očekává návštěvu sparťanského prezidenta.* {#Gen.ACT} {#Gen.ADDR}

!!! Domníváme se však, že do budoucna je možné uvažovat o zachycování recipročního vztahu mezi prvky všeobecného konatele a dalšího aktantu.

- konstrukce s opisným pasivem vyjádření aktoru nevylučují. Předložková skupina *mezi*+7 může být formálním příznakem recipročního vztahu mezi aktorem a některým dalším valenčním doplněním.

  Ukazuje se však, že reciproční konstrukce s opisným pasivem jsou reciproční konstrukce s opisným pasivem složeného predikátu (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“). Předložkovou skupinu *mezi*+7 tu pak chápeme jako formální příznak vyjádření recipročního vztahu mezi valenčními doplněními substantiva ve jmenné části složeného predikátu (a nikoli mezi aktanty slovesa; srov. obr. 5.11).

5.2.4.3. Dílčí pravidla pro zachycení valence jednotlivých komplexních uzlů

V této sekci uvádíme dílčí pravidla přijatá pro zachycování valence v tektogramatických stromech. Tato dílčí pravidla se týkají následujících oblastí:

- zachycení valence u slov s konkurenčními valenčními doplněními (viz 5.2.4.3.1 – „Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplněními“),
- problematické případy při přiřazování valenčních rámců substantiv (viz 5.2.4.3.2 – „Problematické případy při zachycování valence substantiv“),
- funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj (viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“),
- zájmena zastupující slova s valencí (viz 5.2.4.3.4 – „Zájmena zastupující slova s valencí“).

Specifická pravidla jsou zavedena také pro zachycování valence složeného predikátu, ta jsou popsána v 5.9.3.4 – „Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě“.

5.2.4.3.1. Zachycení valence sloves s konkurenčními valenčními doplněními

Slovesa s konkurenčními valenčními doplněními a jejich valenční rámce jsou popsány v 5.2.3.1.5 – „Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa“.

Zachycení valence sloves, která mají valenční rámec s alternací valenčních doplnění na jedné pozici. Valenční pozice obligatorního doplnění zapsaná ve valenčním rámci jako alternace několika různých doplnění (s různými funktory) je naplněna tehdy, je-li sloveso rozvito některým z těchto konkurenčních doplnění.

V případě, že sloveso není v povrchové podobě věty rozvito žádným z možných konkurenčních doplnění, doplní se na pozici tohoto obligatorního doplnění nový uzel (`t_lemma=#Oblfm`). Nově doplněný uzel dostane funktor nejobecnějšího z možných konkurenčních doplnění. V případě nepřítomného obligatorního doplnění způsobu se doplní uzel s t-lematem `#Oblfm` a s funktorem `MANN`.

I při kopírování slovesa s konkurenčním valenčním doplněním (například ve srovnávací konstrukci) doplníme pod zkopírovaný uzel slovesa za konkurenční valenční doplnění nový uzel vždy s nejobecnějším funktorem bez ohledu na to, jakou alternativou bylo toto valenční doplnění vyjádřeno u původního slovesa. Platí tedy, že při doplňování nového uzlu na pozici konkurenčního valenčního doplnění doplňujeme vždy doplnění s nejobecnějším funktorem (u konkurenčních doplnění s významem způsobu je tímto funktorem `MANN`).

Srovnej:

- *Dopadlo to ve prospěch sester*.BEN

  Valenční rámec:

  ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

  Doplnění *ve prospěch sester* zaplňuje pozici obligatorního způsobového doplnění (do tektogramatického stromu se již na pozici tohoto doplnění nedoplňuje žádný nový uzel; srov. obr. 5.12).

- *Projevilo se to zvýšením*.MEANS *inflace.*

  Valenční rámec:

  ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

  Doplnění *zvýšením (inflace)* zaplňuje pozici obligatorního způsobového doplnění (do tektogramatického stromu se již na pozici tohoto doplnění nedoplňuje žádný nový uzel).

- *Ta vypadá.* {#Oblfm.MANN}

  Valenční rámec:

  ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

  Na pozici v povrchové podobě věty nepřítomného obligatorního doplnění s významem způsobu je doplněn nový uzel s t-lematem #Oblfm a s funktorem MANN (srov. obr. 5.13).

- *Jedná s nadšením*.ACMP *stejně jako já* {*jednat*.CPR} {#Oblfm.MANN}

  Valenční rámec:

  ACT(.1) MANN(*)|CRIT(*)|ACMP(*)|BEN(*)|CPR(*)

  Do srovnávací konstrukce se zkopíruje uzel slovesa *jednat*. Doplněný uzel pro obligatorní konkurenční doplnění způsobu tohoto zkopírovaného slovesa bude mít t-lema #Oblfm a funktor MANN, a to i přesto, že u původního slovesa je konkurenční doplnění způsobu vyjádřeno doplněním s funktorem ACMP (srov. obr. 5.14).

Obrázek 5.12. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

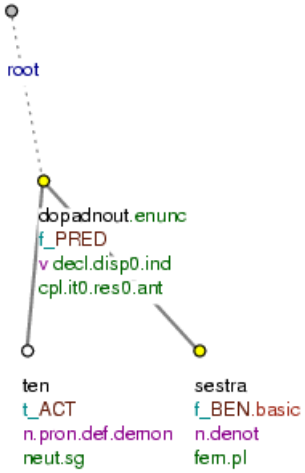

Dopadlo to ve prospěch sester.

Obrázek 5.13. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

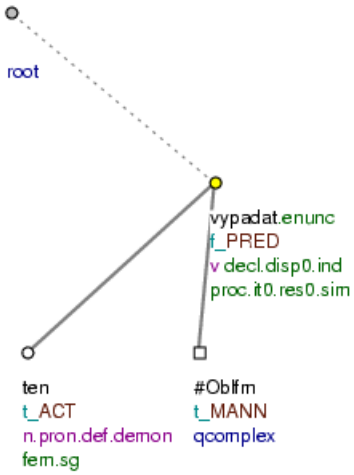

Ta vypadá.

Obrázek 5.14. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

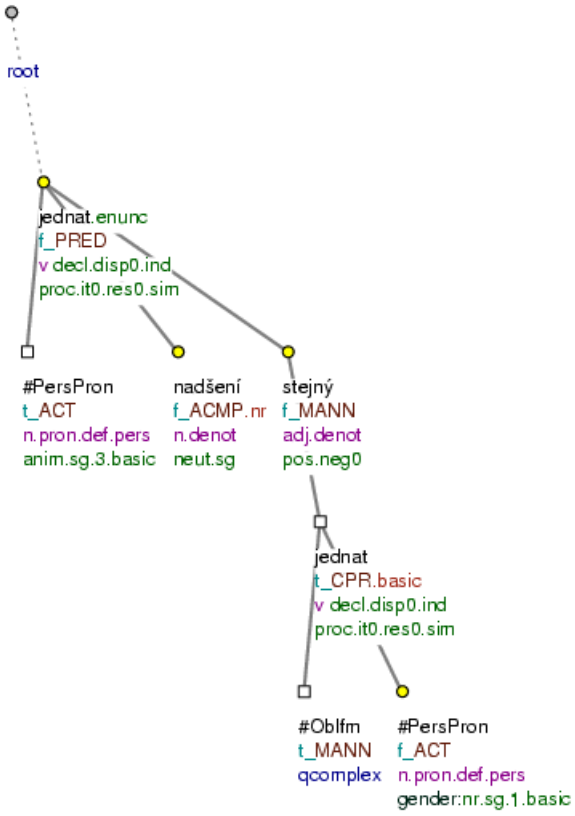

Jedná s nadšením stejně jako já.

Zachycení valence sloves, která mají více konkurenčních valenčních rámců pro jeden význam. Pro ta slovesa, u nichž je konkurence valenčních doplnění řešena ve valenčním slovníku prozatím pomocí více valenčních rámců (pro každé konkurenční doplnění jeden valenční rámec), jsou stanovena následující pravidla pro přiřazení a vyplnění valenčního rámce:

- je-li konkurenční valenční doplnění v povrchové podobě věty vyjádřeno, přiřadí se slovesu valenční rámec, ve kterém je zapsáno vyjádřené konkurenční doplnění.

- není-li v povrchové podobě věty žádné konkurenční doplnění vyjádřeno, nelze jednoznačně vybrat žádný z vytvořených rámců. Řídíme se zde jednoduchými pravidly:

  - v případě konkurence doplnění s funktory `ADDR`, `LOC`, `DIR3`, `DIR1` je přednostně přiřazen valenční rámec s adresátem (coby aktantem).

    Toto pravidlo platí i pro případy, kdy je naopak v povrchové podobě věty přítomen adresát i doplnění s významem místa: slovesu je přednostně přiřazen rámec s adresátem, vyjádřené doplnění místa chápeme jako nevalenční volné doplnění.

  - v případě konkurence doplnění s funktory `LOC` a `DIR3` u sloves s významem „umísťování něčeho někam/někde“ a s významem „zaujímání místa“ nebo „změny polohy“ je přednostně přiřazen valenční rámec s obligatorním doplněním `DIR3`.

    Toto pravidlo platí i pro ty případy, ve kterých je obligatorní lokální určení v povrchové podobě věty realizováno homonymní formou odpovídající jak na otázku „kam?“, tak na otázku „kde?“, a na základě kontextu se nelze jednoznačně rozhodnout pro jeden z významů (viz k tomu i

6.4.3.1 – „Hraniční případy u funktoru DIR3“): homonymní lokální doplnění je přednostně zachyceno jako doplnění s funktorem DIR3.

Srovnej příklady:

- zachycení valence u slovesa *podat*, které má pro jeden ze svých významů tyto tři valenční rámce:

  ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, odvolání, oznámení, podnět, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba,...}.4) ADDR(.3)

  ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, odvolání, oznámení, podnět, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba,...}.4) DIR3(*)

  ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, odvolání, oznámení, podnět, stížnost, výpověď, zpráva, žádost, žaloba,...}.4) LOC(*)

  - *Včera jsem podal žádost na úřad*.DIR3

    Konkurenční valenční doplnění je v povrchové podobě věty vyjádřeno. Podle významu je přiřazen valenční rámec s obligatorním volným doplněním DIR3.

  - *Včera jsem podal žádost.*

    Konkurenční valenční doplnění není v povrchové podobě věty vyjádřeno. Přednostně je přiřazen valenční rámec s aktantem ADDR. Na pozici nevyjádřeného valenčního doplnění je doplněn nový uzel s funktorem ADDR a s t-lematem podle pravidel v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“ (srov. obr. 5.15).

  - *Včera jsem na městském úřadě*.LOC *podal žádost kompetentnímu oddělení*.ADDR

    V povrchové podobě věty jsou vyjádřena doplnění dvou konkurenčních funktorů. Slovesu je přednostně přiřazen rámec s adresátem, vyjádřené lokální určení chápeme jako nevalenční volné doplnění.

- zachycení valence slovesa *umístit*, které má pro jeden ze svých významů tyto dva valenční rámce:

  ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*)

  ACT(.1) PAT(.4) LOC(*)

  - *Umístil křeslo v pokoji*.LOC

    Konkurenční valenční doplnění je v povrchové podobě věty vyjádřeno. Podle formy (a významu) je přiřazen valenční rámec s obligatorním volným doplněním LOC.

  - *Konečně je křeslo správně umístěno.* {#Oblfm.DIR3}

    Konkurenční valenční doplnění není v povrchové podobě věty vyjádřeno. Přednostně je přiřazen valenční rámec s obligatorním doplněním DIR3. Na pozici nevyjádřeného valenčního doplnění je doplněn nový uzel s funktorem DIR3 a s t-lematem #Oblfm (srov. obr. 5.16).

  - *Umístil křeslo vedle skříně*.DIR3

    Konkurenční valenční doplnění je vyjádřeno homonymní formou odpovídající jak na otázku „kam?“, tak na otázku „kde?“. Pokud se nelze na základě kontextu jednoznačně rozhodnout pro jeden z významů, je homonymní lokální určení přednostně zachyceno jako doplnění s funktorem DIR3.

Obrázek 5.15. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

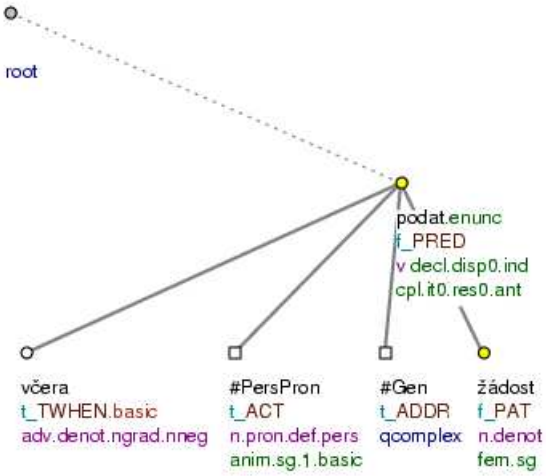

Včera jsem podal žádost.

Obrázek 5.16. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními

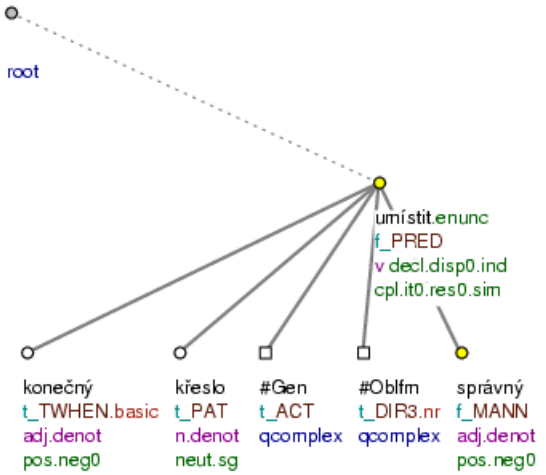

Konečně je křeslo správně umístěno.

5.2.4.3.2. Problematické případy při zachycování valence substantiv

V případě, že se substantivum s valenčním potenciálem vyskytuje v povrchové podobě věty bez svých valenčních doplnění, případně jsou vyjádřena pouze některá jeho valenční doplnění, může být daná konstrukce natolik homonymní nebo i vágní, že ani na základě dostupného kontextu nelze jednoznačně určit, který z valenčních rámců má být danému substantivu přiřazen.

Valenční rámec je v případech víceznačné interpretace přiřazen na základě subjektivního rozhodnutí anotátora, na základě toho, jak anotátor danému kontextu rozumí.

Děj s účastí konatele vs. samovolný proces. Mezi valenčním rámcem pro význam děje s účastí konatele a valenčním rámcem pro samovolný proces se často rozhodujeme u substantiv jako: *snížení*, *šíření*, *zvednutí*, *zpevnění*, *zpomalení*, *posílení*, tj. u deverbativních substantiv, která mohou být odvozena jak od aktivního slovesa, tak od jeho zvratné podoby.

Pro taková substantiva jsou ve valenčním slovníku dva rámce:

- pro děj s účastí konatele:

  ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u).

- pro samovolný proces:

  ACT(.2,.u).

Vedle případů, kdy je možné poměrně spolehlivě rozlišit, zda jde o samovolný proces, nebo o proces s účastí konatele, existuje celá řada výskytů, kdy pro takové rozhodování chybí kontext (nebo znalost situace). Srovnej:

- *snížení cen*.PAT *na některé druhy zboží* {#Gen.ACT}

  = děj s účastí konatele.

- *snížení hladiny*.PAT *řek*

  = samovolný proces.

- *snížení výkonu mužstva*

  Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem: buď někdo nebo něco snížilo výkon mužstva, nebo se výkon snížil sám.

Další nejednoznačné případy:

- *po zranění našeho brankáře*

  Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem: bud' se brankář zranil sám, nebo ho někdo zranil.

- *znehodnocení skladovaných léků*

  Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem: bud' někdo léky znehodnotil, nebo se znehodnotily samy například dlouhým skladováním.

- *zviditelnění samostatného slovenského státu*

  Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem: bud' někdo, eventuelně něco zviditelnilo slovenský stát, nebo se zviditelnil sám.

Problematičnost přiřazení valenčního rámce v případě jemného rozdílu ve valenčních rámcích. U řady substantiv je různými valenčními rámci postižen i jemný rozdíl ve významu. Výběr jednoho z těchto valenčních rámců je však u konkrétního výskytu substantiva bez postačujícího kontextu problematický. Srov.:

- valenční rámce substantiva *vyjednávání*:

  ACT(.2,.u) PAT(o+6) ADDR(s+7)

  ACT(.2,.u) PAT(.2,.u) ADDR(s+7)

  Příklady:

  - *vyjednávání pracovních podmínek*.PAT *se zaměstnavatelem*.ADDR

    Valenční rámec:

    ACT(2,7,u) PAT(2,u) ADDR(s+7)

- *vyjednávání o termínech*.PAT *dodávek s provozovatelem*.ADDR

  Valenční rámec:

  ACT(.2,.u) PAT(o+6) ADDR(s+7)

- *kolektivní vyjednávání trvá několik hodin*

  Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem.

- valenční rámce substantiva *vyprávění*:

  ACT(.2,.7,.u) PAT(o+6) ?ADDR(.3)

  ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) ?ADDR(.3)

  Příklady:

  - *vyprávění pohádek*.PAT

    Valenční rámec:

    ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) ?ADDR(.3)

  - *vyprávění o Africe*.PAT

    Valenční rámec:

    ACT(.2,.7,.u) PAT(o+6) ?ADDR(.3)

  - *podle vyprávění jednoho z hráčů*

    Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem.

Konkurenční valenční doplnění u substantiv. V 5.2.3.1.5 – „Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa“ jsou popsány případy konkurencí valenčních doplnění u sloves. Tyto konkurence se přenáší i na substantiva. Srov.:

- valenční rámce substantiva *podání*:

  ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) ?ADDR(.3)

  ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) DIR3(*)

  Příklady:

  - *podání daňového přiznání finančnímu úřadu*.ADDR

    Valenční rámec:

    ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) ?ADDR(.3)

  - *podání daňového přiznání na finanční úřad*.DIR3

    Valenční rámec:

    ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) DIR3(*)

  - *31. března končí termín pro podání daňového přiznání.*

    Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem.

- valenční rámce substantiva *umístění*:

  ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) LOC(*)

  ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) DIR3(*)

  Příklady:

  - *umístění dětí v dětských domovech*.LOC

    Valenční rámec:

    ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) LOC(*)

  - *umístění dětí do dětských domovů*.DIR3

    Valenční rámec:

    ACT(.2,.7,.u) PAT(.2,.u) DIR3(.3)

  - *o budoucím umístění prodejny se vedou spory*

    Konstrukci lze interpretovat dvojím způsobem.

!!! Konvence o přednosti doplnění jednotlivých funktorů zavedené u sloves (viz 5.2.3.1.5 – „Konkurence doplnění různých funktorů při zachování významu slovesa“), nejsou u substantiv (prozatím) uplatněny. Valenční rámec je v případech víceznačné interpretace přiřazen na základě subjektivního rozhodnutí anotátora.

5.2.4.3.3. Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj

Nevalenční rozvití deverbativních substantiv označujících děj (viz 5.2.3.2.4.1 – „Valenční rámce substantiv označujících děj“) mají funktor, jaký by měla v případě, že by rozvíjela odpovídající základové sloveso. Pokud je tedy substantivu přiřazen valenční rámec pro dějový význam, pak všechna doplnění tohoto substantiva včetně shodných adjektivních rozvití jsou ohodnocena funktory pro slovesná doplnění. Srov.:

- *dvě*.THO *včerejší*.TWHEN *jednání parlamentu*.ACT *o daních*.PAT

  = *Parlament včera dvakrát jednal o daních.*

- *dvě*.THO *včerejší*.TWHEN *zásadní*.MANN *rozhodnutí vlády*.ACT

  = *Vláda včera dvakrát zásadním způsobem rozhodla.* (srov. obr. 5.17)

- *přirozené*.MANN *vybírání*

  = *přirozeně vybírat*

Další příklady:

zdejší.LOC *výskyt*

tehdejší.TWHEN *pobyt ve východní Evropě*

letošní.TWHEN *příchod zimy*

poslední.TWHEN *jmenování*

vysoké.EXT *zatížení*

Substantivní funktor RSTR je přiřazen pouze v případech:

- rozvití substantiva zájmeny *ten*, *tento*, *onen*, *některý*, *nějaký*, *žádný*.

  Například:

  tato.RSTR *včerejší*.TWHEN *hlasování parlamentu*.ACT

  ono.RSTR *poskakování*

- rozvití substantiva adjektivy, kterým je obtížné přiřadit funktor pro slovesné doplnění.

  Například:

  určitá.RSTR *jednání parlamentu*.ACT

- rozvití substantiva vztažnou klauzí.

  Například:

  tato.RSTR *hlasování parlamentu*.ACT, *která se uskutečnila*.RSTR *včera.* obr. 5.18

  Srovnej obr. 5.18.

Pozor! Shodná adjektivní rozvití (s výjimkou přivlastňovacích adjektiv a zájmen) se nepovažují za vyjádření aktantu, ale zachycují se s funktory pro volná slovesná doplnění; například:

soudní.MANN *rozhodnutí* obr. 5.19

!!! Nevalenční doplnění substantiv (označujících děj), která jsou vyjádřena shodným adjektivem, mají v datech přiřazeny odpovídající funktory pro slovesná volná doplnění systematicky jen u verbálních substantiv (zakončených na *-ní*, *-tí*) a opravdu důsledně jen v případě funktoru TWHEN. V ostatních případech mají shodná adjektivní rozvití často funktor RSTR (místo odpovídajícího funktoru pro slovesné volné doplnění).

Obrázek 5.17. Zachycení valence substantiva označujícího děj

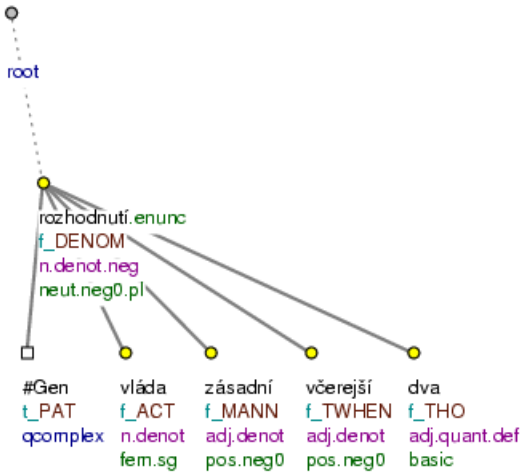

dvě včerejší zásadní rozhodnutí vlády

Obrázek 5.18. Zachycení valence substantiva označujícího děj

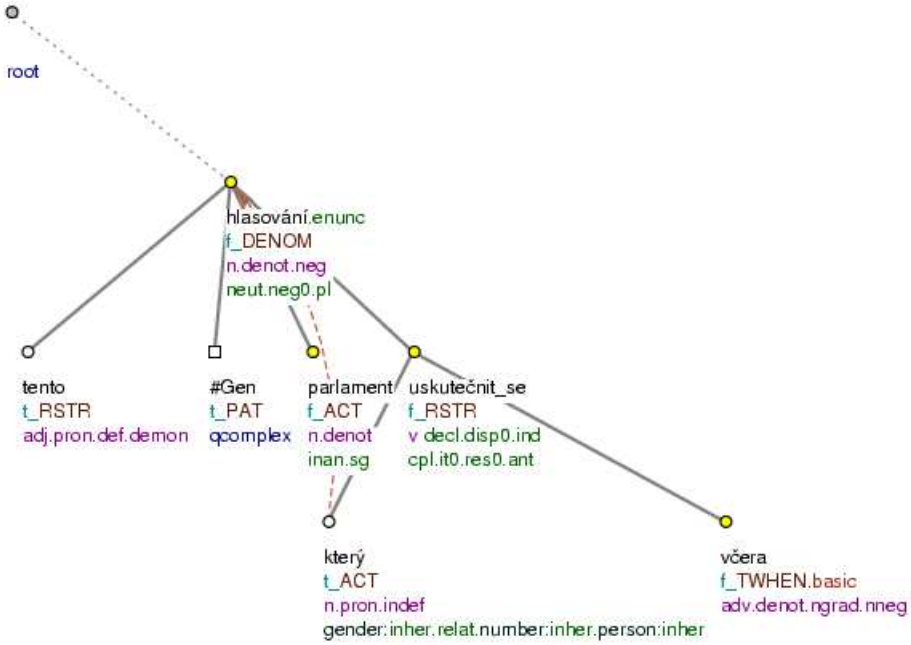

tato hlasování parlamentu, která se uskutečnila včera

Obrázek 5.19. Zachycení valence substantiva označujícího děj

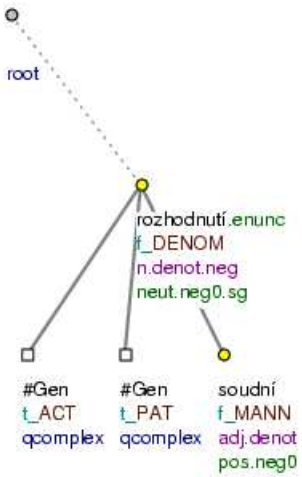

soudní rozhodnutí

5.2.4.3.4. Zájmena zastupující slova s valencí

Deiktická slova koreferující s plnovýznamovými slovy mohou koreferovat i se slovy, která mají valenci (zpravidla se substantivy). Koreferenčním vztahem se k deiktickému slovu přenáší i valenční chování slova, na které deiktické slovo odkazuje. V povrchové podobě věty pak mohou být vyjádřena i valenční doplnění těchto koreferovaných slov.

Jde zejména o případy zastoupení substantiva majícího valenci vztažným zájmenem v závislé klauzi vztažné. Mezi vztažným zájmenem a substantivem je vyznačen vztah gramatické koreference (viz 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“). Může ale jít i o případy textové koreference.

Uzel pro koreferující zájmeno dostane stejný funktor, který by v jeho pozici dostalo koreferované slovo (například i `CPHR` nebo `DPHR`). Je-li v povrchové podobě klauze s koreferujícím zájmenem vyjádřeno valenční doplnění koreferovaného slova, závisí toto valenční doplnění v tektogramatickém stromu na uzlu pro koreferující zájmeno s funktorem podle valenčního rámce koreferovaného slova. Ta obligatorní valenční doplnění koreferovaného slova, která nejsou v povrchové podobě klauze s koreferujícím zájmenem vyjádřena, doplňujeme do tektogramatického stromu pomocí nově vytvořených uzlů jen v případě vyznačení gramatických koreferenčních vztahů.

Zájmeno odkazující ke slovu, které má valenci, nemá přiřazený valenční rámec. Valenční rámec je přiřazen pouze koreferovanému slovu.

Srovnej:

- *Vliv, který*`.CPHR` *mají na situaci*`.PAT`*, je velký.*

  Vztažné zájmeno *který* v závislé klauzi vztažné odkazuje k substantivu *vliv* s valenčním rámcem: `ACT`(.2;.u) `PAT`(na+4). Mezi zájmenem *který* a substantivem *vliv* je zachycen vztah gramatické koreference (viz 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“).

  Zájmeno *který* dostane funktor `CPHR` (*mít vliv* je složený predikát; viz 5.9.3 – „Složené predikáty“). Výraz *na situaci* vyjadřuje patiens substantiva *vliv*; v tektogramatickém stromu bude záviset na uzlu pro zájmeno *který* a bude mít funktor `PAT`. Na uzlu pro substantivum *vliv* pak závisí nově doplněný uzel se zástupným t-lematem `#PersPron`, od kterého vede textový koreferenční vztah k uzlu pro patiens *na situaci* (srov. obr. 5.20).

- *(Začínáme upomínkami, těch bylo vloni asi osm set, a končíme soudními žalobami.) Bylo jich*`.CPHR` *podáno na sedmdesát.*

  Zájmeno *on* odkazuje k substantivu *žaloba*. Mezi zájmenem *on* a substantivem *žaloba* je zachycen vztah textové koreference (viz 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“). Zájmeno *on* dostane funktor `CPHR` (*podat žalobu* je složený predikát; viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

Další příklady:

Zájem, který`.CPHR` *rolníci projevují o kurzy*`.PAT`*, není malý.*

Válečnou sekeru, kterou`.DPHR` *včera zakopali, dneska zase vykopali.*

Obrázek 5.20. Zájmena zastupující slova s valencí

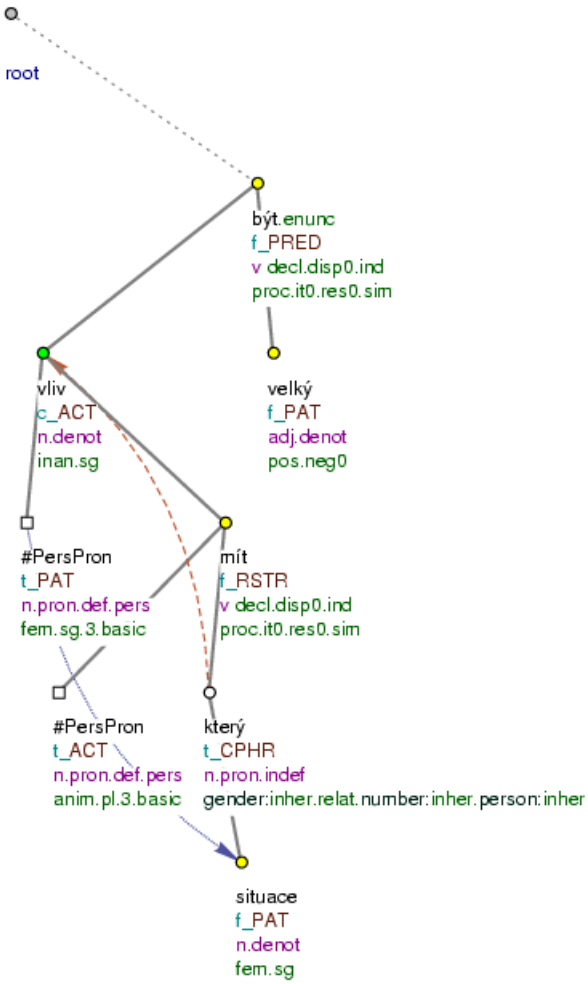

Vliv, který mají na situaci, je velký.

5.3. Hloubkový slovosled

Hloubkovým slovosledem rozumíme uspořádání slov ve větě podle vzrůstající výpovědní dynamičnosti (viz 9.3 – „**Výpovědní dynamičnost**“). Hloubkový slovosled se proto místy liší od slovosledu povrchového, a to především tehdy, když je povrchový slovosled určen gramatickými pravidly (například preponované shodné přívlastky jsou většinou dynamičtější než jejich řídící substantiva, proto se v hloubkovém slovosledu řadí za ně), nebo když jde o příznakové případy subjektivního pořadí (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“).

Hloubkový slovosled je v tektogramatickém stromě zachycen uspořádáním uzlů: každý uzel má v tektogramatickém stromě pevně určené pořadí. Uzly tektogramatického stromu jsou lineárně uspořádány (zleva doprava) tak, že je splněna podmínka projektivity (viz 9.3.4 – „Projektivita tektogramatického stromu“).

Více viz 9 – „***Aktuální členění***“.

5.4. Slovesné a neslovesné klauze

Věta, která je reprezentována jedním tektogramatickým stromem, je tvořena jednou nebo více klauzemi.

Podle vztahu závislosti rozlišujeme:

- **klauze nezávislé**.

  Nezávislé klauze jsou takové klauze, jejichž řídící člen (efektivní kořen) není závislý na žádném jiném členu téže ani jiné klauze.

  V tektogramatickém stromu jsou efektivními kořeny reprezentované věty vždy efektivní kořeny nezávislých klauzí. Efektivní kořeny nezávislých klauzí však mohou být zachyceny i v nižších patrech stromu (například při vsuvce, viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

  Nezávislé klauze mohou být slovesné i neslovesné.

- **klauze závislé**.

  Závislé klauze jsou takové klauze, jejichž řídící člen (efektivní kořen) je závislý na členu jiné klauze.

  Závislé klauze jsou především klauze slovesné. Ve specifických případech mohou být závislé i klauze neslovesné (viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

Podle řídícího členu klauze rozlišujeme:

- **klauze slovesné**.

  Slovesné klauze jsou takové klauze, jejichž řídícím členem (predikátem) je určitý slovesný tvar (případně i neurčitý slovesný tvar a další formální realizace plnící funkci slovesného predikátu; viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

  Slovesné klauze mohou být závislé i nezávislé.

- **klauze neslovesné**.

  Neslovesné klauze jsou takové klauze, jejichž řídícím členem není sloveso.

  Neslovesné klauze jsou zpravidla nezávislé. Závislé bývají neslovesné klauze jen ve specifických případech (viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

V této sekci popisujeme určování slovesných (5.4.1 – „Slovesné klauze“) a neslovesných (5.4.2 – „Neslovesné klauze“) klauzí a základní pravidla jejich spojování vztahy závislosti a nezávislosti (5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

5.4.1. Slovesné klauze

Explicitně jsou vymezeny klauze, které považujeme za neslovesné (viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“). Všechny ostatní klauze jsou hodnoceny jako slovesné.

Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující řídící predikát (zpravidla sloveso) dané klauze. Není-li v povrchové podobě věty takové sloveso vyjádřeno a nejedná-li se o aktuální elipsu slovesa (uzel pro sloveso nelze zkopírovat) a ani nelze za řídící predikát považovat vyjádřené interpunkční znaménko (viz dále), je efektivní kořen slovesné klauze reprezentován nově vytvořeným uzlem s t-lematem `#EmpVerb` (viz i 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“).

Efektivní kořen nezávislé slovesné klauze má funktor `PRED` (viz i 6.1.1 – „PRED“). Je-li nezávislá slovesná klauze vsuvkou, má její efektivní kořen funktor `PAR` (viz 6.1.5 – „PAR“). Efektivní kořeny závislých slovesných klauzí mají funktor popisující vztah závislosti k řídícímu uzlu.

Efektivním kořenem slovesné klauze (predikátem) může být uzel reprezentující:

- **určitý slovesný tvar**.

Nejčastější případ slovesných klauzí: funkci predikátu plní vyjádřený určitý slovesný tvar, nebo se jedná a o klauze s aktuální elipsou slovesa (viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídícího slovesa“).

Příklady:

Proč o tom uvažujeme.PRED *?*

(Pražští studenti se sejdou na Vyšehradě.) Brněnští {se sejdou.PRED*} na Petrově.*

- **citoslovce**.

  Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující citoslovce v případě, že citoslovce plní v klauzi funkci slovesného predikátu.

  Příklady:

  Hrr.PRED *na ně.*

  Zvolal: Hrr.PAT *na ně.*

- **infinitiv nebo participium**.

  Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující infinitiv nebo participium v případě, že infinitiv nebo participium stojí v klauzi na místě určitého slovesného tvaru (plní funkci slovesného predikátu).

  Příklady:

  Kam jít.PRED *?* obr. 5.21

  Ale proč o tom uvažovat.PRED *!* obr. 5.22

  Sparta poražena.PRED *!* obr. 5.23

  Být.PRED *tak o deset let mladší.*

  Nemluvit.PRED *!*

  Deset let poslouchat.PRED *totéž.*

  Nevíme, kam jít.PAT

  Pravidla anotace závislých infinitivních a participiálních konstrukcí viz 5.5.1.1 – „Závislé infinitivní konstrukce“ a 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“.

  Infinitivní (a též i participiální) konstrukce vyjadřují zpravidla nějaké modální významy (přání, zvolání, rozkaz apod.). Srov.:

  - *Ale proč o tom uvažovat.*

    = Ale proč o tom máme uvažovat.

  - *Deset let poslouchat totéž.*

    = Deset let musím poslouchat totéž.

  !!! Modální významy infinitivních a participiálních konstrukcí nejsou v PDT prozatím zachyceny: uzly reprezentující infinitiv a participium mají v gramatému `deontmod` hodnotu `decl` (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (`deontmod`)“)

- **interpunkční znaménko**.

  Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující interpunkční znaménko (s příslušným zástupným t-lematem) v případě, že v klauzi není přítomno žádné sloveso (ani se nejedná o aktuální elipsu slovesa), ale kdy lze za řídící člen ve funkci predikátu považovat nějaké interpunkční znaménko, stojící na místě nepřítomného slovesa. Do těchto konstrukcí si lze vždy domyslet nějaké jednoduché sloveso (zpravidla sloveso *být*) a vždy je také možné určit funkce jednotlivých lexikálních jednotek ve vztahu závislosti k tomuto nepřítomnému slovesu; tím se tyto konstrukce odlišují od konstrukcí, ve kterých je koordinováno nebo aponováno několik nominálních skupin, oddělených interpunkcí (například: *Josef Novák, Praha*; více viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“).

  Příklady:

  Doprava: vlastní. [`#Colon.PRED`] obr. 5.24

  Mladost - radost. [`#Dash.PRED`]

  Rozhodčí: Ulrich. [`#Colon.PRED`]

  Obrázek: 4. [`#Colon.PRED`]

  Zvolal: Mladost - radost. [`#Dash.PAT`]

  (režie: Stiller) [`#Colon.PAR`]

  Pozor! Uzel pro interpunkční znaménko představuje efektivní kořen slovesné klauze jen v těch případech, kdy tuto řídící funkci skutečně plní. Jsou-li v konstrukci interpretované jako slovesné přítomna interpunkční znaménka, ale žádné z nich nelze považovat za řídící predikát (například: *V Praze, v pět hodin.*; srov. obr. 5.26), je efektivním kořenem této klauze nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb`, nikoli uzel pro přítomné interpunkční znaménko.

- **tři tečky**.

  Efektivním kořenem slovesné klauze je uzel reprezentující tři tečky (s příslušným zástupným t-lematem) v případě nedokončené klauze, uvozené nějakým spojovacím výrazem. Nejsou-li v povrchové podobě věty tři tečky použity, je efektivním kořenem klauze nově vytvořený uzel s t-lematem `#EmpVerb`.

  Příklady:

  Jenže... {`#Period3.PRED`} obr. 5.27

  A přece... {`#Period3.PRED`}

  Řekl, že ... {`#Period3.EFF`}

- **nově vytvořený uzel pro prázdné sloveso (uzel s t-lematem `#EmpVerb`)**.

  Efektivním kořenem slovesné klauze je nově vytvořený uzel pro prázdné sloveso (uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb`) v případě, že v klauzi není přítomno žádné sloveso (ani se nejedná o aktuální elipsu slovesa), ale jednotlivá doplnění v klauzi mají morfologii, jsou tvořena různými tvary slovních druhů (nenominativními tvary substantiv, předložkovými skupinami, adverbii). Do těchto konstrukcí si lze zpravidla domyslet nějaké jednoduché sloveso, možnost dosazení nějakého konkrétního slovesa však není podmínkou pro interpretaci těchto konstrukcí jako slovesných klauzí.

  Příklady:

  {`#EmpVerb.PRED`} *Nač ten spěch?* obr. 5.25

  {`#EmpVerb.PRED`} *V Praze, v pět hodin.* obr. 5.26

{#EmpVerb.PRED} *Vodu!*

{#EmpVerb.PRED} *Samozřejmě.*

(Nač ten spěch?) {#EmpVerb.PAR}

Zvolal: Nač ten spěch? {#EmpVerb.PAT}

Tyto klauze, ve kterých není v povrchové podobě věty vyjádřeno žádné sloveso představující řídící predikát ani se nejedná o aktuální elipsu tohoto slovesa (tj. sloveso nelze doplnit z kontextu) a klauzi přitom nelze označit za neslovesnou podle vymezení uvedených v 5.4.2 – „Neslovesné klauze“, označujeme jako konstrukce s *prázdným slovesem*.

K elipse řídícího slovesa viz více 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“.

Parcelace. Jako slovesné klauze zpravidla s aktuální elipsou slovesa jsou zachyceny i případy parcelace, kdy parcelovaným členem je nějaké doplnění, které má morfologii (je tvořeno různými tvary slovních druhů: nenominativním tvarem substantiva, předložkovou skupinou, adverbiem). Je-li řídícím členem parcelovaného výrazu výraz odpovídající syntaktickému nominativu, je parcelovaný člen zachycen jako neslovesná nominativní klauze (viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“). Srov.:

- *(Do práce dojíždím.) Až do Prahy.*

  = *(Do práce dojíždím.)* {*dojíždět*.PRED} *až do Prahy.*

- *(Přišel Petr, Pavel, Honza.) Jirka.*

  = *(Přišel Petr, Pavel, Honza.) Jirka*.DENOM

!!! Případy parcelace nejsou tedy v PDT žádným zvláštním způsobem označeny.

Obrázek 5.21. Slovesná klauze

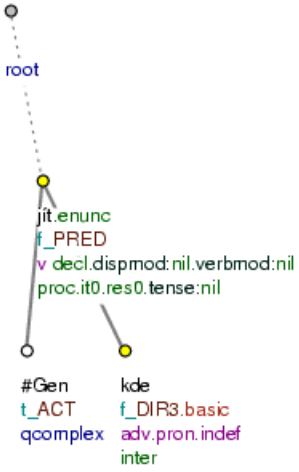

Kam jít?

Obrázek 5.22. Slovesná klauze

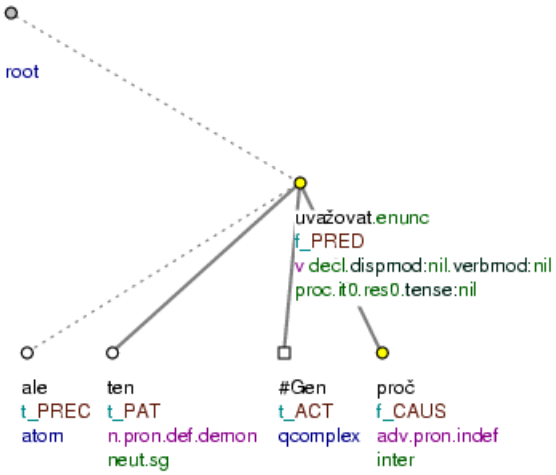

Ale proč o tom uvažovat!

Obrázek 5.23. Slovesná klauze

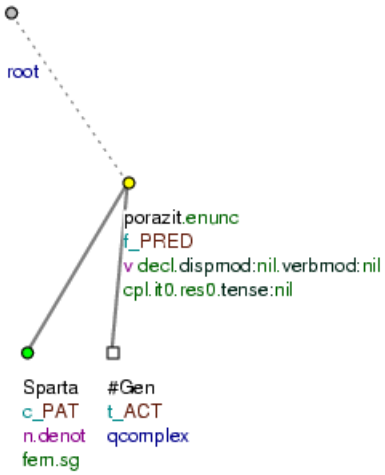

Sparta poražena!

Obrázek 5.24. Slovesná klauze

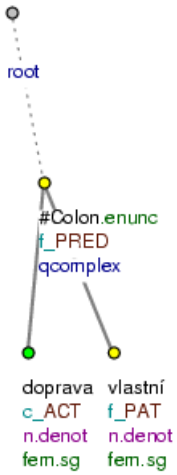

Doprava: vlastní.

Obrázek 5.25. Slovesná klauze

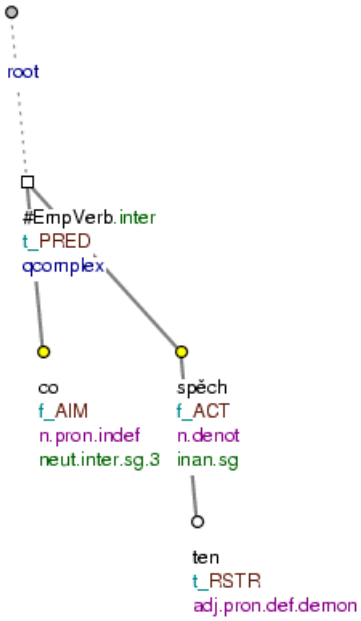

Nač ten spěch?

Obrázek 5.26. Slovesná klauze

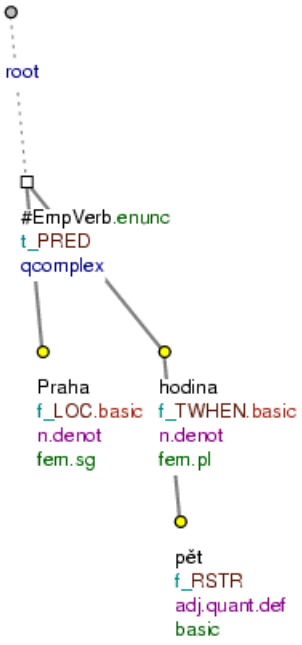

V Praze, v pět hodin.

Obrázek 5.27. Slovesná klauze

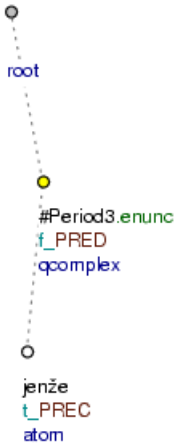

Jenže...

5.4.2. Neslovesné klauze

Neslovesné klauze jsou:

- **nominativní klauze**.

  Řídícím členem *nominativní klauze* je substantivum v nominativu (a další formální realizace plnící funkci syntaktického nominativu - viz dále).

Například:

Praha.

- **vokativní klauze**.

  Řídícím členem *vokativní klauze* je substantivum ve vokativu.

  Například:

  Milá Pavlíno!

- **citoslovečné klauze**.

  Řídícím členem *citoslovečné klauze* je citoslovce nebo odpověďová částice.

  Například:

  Ach.

  Ano.

Nominativní klauze. Jako efektivní kořen nominativní klauze je zachycen uzel, který reprezentuje řídící substantivum v nominativu (syntaktický nominativ).

Je-li nominativní klauze nezávislá, má efektivní kořen funktor `DENOM` (viz 6.1.2 – „DENOM“). Je-li nezávislá nominativní klauze vsuvkou, má její efektivní kořen funktor `PAR` (viz 6.1.5 – „PAR“).

Ve specifických případech, kdy je nominativní klauze závislá, má její efektivní kořen funktor popisující vztah závislosti k řídícímu uzlu. Jde o případy, ve kterých je nominativní klauze v pozici aktantu uvozovacího slovesa přímé řeči (viz 7.3 – „**Přímá řeč**“), a o případy, ve kterých je nominativní klauze v pozici nominativu jmenovacího (viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“). Viz též 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“.

Řídícím členem nominativní klauze nemusí být jen tradiční substantivum v nominativu, ale i jiný výraz, který v klauzi funguje jako syntaktický nominativ. Efektivním kořenem nominativní klauze může tedy být uzel reprezentující:

- **substantivum v nominativu**.

  Příklady:

  Důležitá <u>událost</u>.`DENOM` obr. 5.28

  <u>Branky</u>.`DENOM` , *<u>body</u>*.`DENOM` , *<u>vteřiny</u>*.`DENOM` obr. 5.29

- **tradiční adjektiva, číslovky, zájmena v nominativu**.

  Jde o výrazy, které na tektogramatické rovině ve většině případů budou zařazeny k sémantickým substantivům, v atributu `sempos` budou mít některou z hodnot pro sémantická substantiva (viz 4.3.1 – „Atribut `sempos`“).

  Příklady:

  <u>Vltavská</u>.`DENOM`

  <u>1989</u>.`DENOM`

On.DENOM *a ona*.DENOM

- **výrazy v genitivu stojící po číslovce**.

  Jde o spojení, ve kterých podle pravidel v 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“ zachycujeme jako řídící uzel uzel reprezentující počítané jméno v genitivu a nikoli číslovku v nominativu.

  Příklad:

  10 let.DENOM

- **zkratku**.

  Příklady:

  čtk.DENOM

  Václav N.DENOM . *junior.*

- **výrazy, které se citují metajazykově, a cizojazyčné výrazy**.

  Pravidla anotace těchto výrazů viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“ a 7.8 – „**Identifikační výrazy**“.

  Příklad:

  van Beethoven. [*van_Beethoven*.DENOM]

- **nově vytvořený uzel pro zachycení cizojazyčné fráze (uzel s t-lematem `#Forn`)**.

  Pravidla anotace cizojazyčných frází viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“.

  Příklad:

  New York {#Forn.DENOM}

- **nově vytvořený uzel pro zachycení identifikační fráze (uzel s t-lematem `#Idph`)**.

  Pravidla anotace identifikačních frází viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“.

  Příklad:

  Jiráskovo Proti všem {#Idph.DENOM}

- **nově vytvořený uzel pro řídící substantivum**.

  Řídící syntaktický nominativ může být v povrchové podobě věty elidován. Pak je do tektogramatického stromu podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“ na pozici efektivního kořene nominativní klauze doplněn nový uzel. V případě gramatické elipsy má doplněný uzel t-lema #EmpNoun.

  Příklad:

  (Zázrak? Omyl?) Ani jedno.DENOM*, ani druhé* {#EmpNoun.DENOM}

  Pozor! V případech s elipsou je třeba vždy zvážit, zda elidovaným řídícím členem klauze je substantivum (jedná se o nominativní klauzi) nebo sloveso (jedná se o slovesnou klauzi). Při nejednoznačnosti dáváme přednost elipse slovesa.

Pozor! Jako nominativní klauze chápeme heslovité struktury bez morfologie, tj. jedno heslo nebo řadu hesel v nominativu. Hesla ve vícečlenné heslovité konstrukci, oddělená interpunkcí nebo spojovacími výrazy, zachycujeme buď jako koordinovaná, nebo jako aponovaná pomocí přítomných interpunkčních znamének a spojovacích výrazů (srov. obr. 5.29). Takto zachycené řady hesel odlišujeme od konstrukcí, ve kterých interpunkční znaménko mezi dvěma jmény v nominativu považujeme za řídící predikát a které interpretujeme jako slovesné (například: *Mladost - radost*, viz výše 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

Vokativní klauze. Jako efektivní kořen vokativní klauze je zachycen uzel, který reprezentuje řídící vokativ.

Efektivní kořen vokativní klauze má vždy funktor `VOCAT` (viz 6.1.3 – „VOCAT“); výjimkou jsou pouze případy, kdy vokativní klauze stojí v pozici nominativu jmenovacího (viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“). Viz i 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“.

Příklady:

Jirko.`VOCAT` obr. 5.30

Občane.`VOCAT`*, chceš dýchat čistý vzduch a mít také teplo?*

Zeptali se: Občane.`VOCAT`*, chceš dýchat čistý vzduch a mít také teplo?*

nápis Občane.`ID`

Citoslovečné klauze. Jako efektivní kořen citoslovečné klauze je zachycen uzel, který reprezentuje citoslovce nebo odpověďovou částici (*ano*, *ne*, *nikoli*).

Efektivní kořen citoslovečné klauze má vždy funktor `PARTL` (viz 6.1.4 – „PARTL“), výjimkou jsou pouze případy, kdy citoslovečná klauze stojí v pozici nominativu jmenovacího (viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“). Viz i 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“.

Příklady:

Pardon.`PARTL` obr. 5.31

Ano.`PARTL`

Aha.`PARTL`

Haló.`PARTL` *, tady jsem.*

nápis Aha.`ID`

Pozor! Plní-li citoslovce v klauzi funkci slovesného predikátu, je klauze zachycena jako slovesná (viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

K negačním a afirmačním částicím (*ano*, *ne*, *nikoli*) viz 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

Obrázek 5.28. Nominativní klauze

Důležitá událost.

Obrázek 5.29. Nominativní klauze

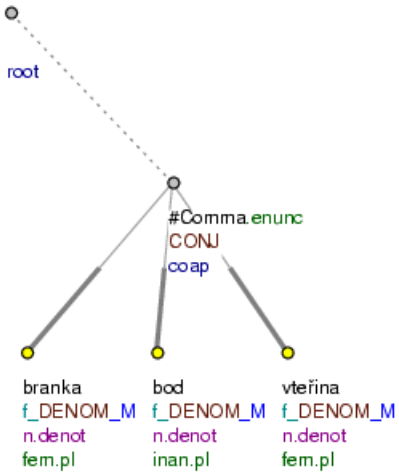

Branky, body, vteřiny.

Obrázek 5.30. Vokativní klauze

Jirko!

Obrázek 5.31. Citoslovečná klauze

Pardon.

5.4.3. Spojování slovesných a neslovesných klauzí

Slovesné a neslovesné klauze se vzájemně spojují, a to buď vztahem závislosti, nebo se jedná o spojení nezávislostní (zejména o souřadnost).

Nezávislost. Rozlišujeme několik případů spojení slovesných a neslovesných klauzí v nezávislostních vztazích:

- **souřadné spojení**. Jako souřadné (koordinační nebo apoziční) spojení zachycujeme spojení stejných typů klauzí a spojení slovesné a nominativní klauze nebo citoslovečné a vokativní klauze, není-li mezi klauzemi žádný vztah závislosti, klauze jsou na stejné úrovni.

  Pravidla zachycování souřadných spojení viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

  Jako souřadné spojení chápeme tedy nezávislostní spojení:

  - **slovesná klauze + slovesná klauze**.

    Příklady:

    Kočka je.PRED [is_member=1] *savec, ale savcem je*.PRED [is_member=1] *i velryba.*

    Víme, že kočka je.PAT [is_member=1] *savec a že savcem je*.PAT [is_member=1] *i velryba.*

  - **nominativní klauze + nominativní klauze**.

Příklad:

Jan Novák.DENOM [is_member=1], *Brno*.DENOM [is_member=1] obr. 5.32

Na konec dopisu napsal: Jan Novák.EFF [is_member=1], *Brno*.EFF [is_member=1]

- **vokativní klauze + vokativní klauze**.

  Příklad:

  Milý Jirko.VOCAT [is_member=1], *milý Petře*.VOCAT [is_member=1] *!*

- **citoslovečná klauze + citoslovečná klauze**.

  Příklad:

  Cha.PARTL [is_member=1], *cha*.PARTL [is_member=1]. obr. 5.33

- **slovesná klauze + nominativní klauze**.

  Příklad:

  Recenze.DENOM [is_member=1] *knihy: Novou knihou jsou*.PRED [is_member=1] *Rozbité obrazy.* obr. 5.34

  A pak napsal: Recenze.EFF [is_member=1] *knihy: Novou knihou jsou*.EFF [is_member=1] *Rozbité obrazy.*

- **vokativní klauze + citoslovečná klauze**.

  Příklad:

  Ach.PARTL [is_member=1], *Jirko*.VOCAT [is_member=1] *!*

- **specifické nezávislostní vztahy**. Nezávislostní spojení slovesné nebo nominativní klauze s klauzí citoslovečnou nebo vokativní nehodnotíme jako souřadné spojení, ale jako specifický nezávislostní vztah.

  Efektivní kořen citoslovečné nebo vokativní klauze zachycujeme jako závislý na efektivním kořenu slovesné nebo nominativní klauze. Fakt, že se ve skutečnosti nejedná o závislost, se pozná z funktoru efektivního kořene citoslovečné nebo vokativní klauze, který je vždy PARTL nebo VOCAT.

  Tímto způsobem zachycujeme tedy spojení:

  - **slovesná klauze + citoslovečná klauze**.

    Příklady:

    Ejhle.PARTL, *to byla*.PRED *právě ta kapička.* obr. 5.35

    Zvolal: Ejhle.PARTL, *to byla*.PAT *právě ta kapička.*

  - **slovesná klauze + vokativní klauze**.

    Příklady:

    Pane.VOCAT, *nehodlám*.PRED *tu zůstat déle.* obr. 5.37

Odpověděl: Pane.VOCAT*, nehodlám*.EFF *tu zůstat déle.*

!!! V PDT prozatím žádným zvláštním způsobem nerozlišujeme případy, kdy jméno ve vokativu je referenčně totožné se subjektem slovesa ve slovesné klauzi (například: *Pane, vyslyš mě.*), od případů, kdy tato referenční totožnost nenastává (například: *Pane, nehodlám tu zůstat déle.*).

- **nominativní klauze + citoslovečná klauze**.

  Příklady:

  Ach.PARTL*, ta prožluklá jména*.DENOM obr. 5.36

  Zvolal: Ach.PARTL*, ta prožluklá jména*.PAT

- **nominativní klauze + vokativní klauze**.

  Příklad:

  Jirko.VOCAT*, voda*.DENOM *!*

  Zavolal: Jirko.VOCAT*, voda*.PAT *!*

- **parenteze**. Nezávislostní vztah mezi klauzemi je také u syntakticky nezačleněné parenteze.

  Efektivní kořen nezávislé parentetické klauze zachycujeme jako závislý na uzlu pro výraz, ke kterému se parenteze nejvíce vztahuje. Fakt, že se ve skutečnosti nejedná o závislost, se pozná z funktoru efektivního kořene nezávislé parentetické klauze (který má hodnotu PAR pro slovesnou a nominativní klauzi, pro citoslovečnou a vokativní klauzi zůstává hodnota VOCAT a PARTL).

  Pravidla zachycování parentezí viz 5.7 – „**Parenteze**“.

Závislost. Základním typem spojení klauzí závislostními vztahy je:

- **podřadné souvětí**. Podřadné souvětí představuje spojení dvou a více slovesných klauzí vztahem závislosti. Tedy kombinace:

  - **řídící slovesná klauze + závislá slovesná klauze**.

  Efektivní kořen závislé slovesné klauze má funktor popisující významový druh závislosti závislé slovesné klauze na klauzi řídící.

  Další pravidla anotace závislých slovesných klauzí viz 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“.

Specifické případy závislostních vztahů:

- **závislá přímá řeč**. Do pozice aktantu uvozovacího slovesa, realizovaného přímou řečí, mohou vstupovat všechny typy klauzí.

  Efektivní kořen přímé řeči má funktor aktantu v případě přímé řeči realizované slovesnou nebo nominativní klauzí. Představuje-li přímou řeč samostatná vokativní nebo citoslovečná klauze, je efektivním kořenem přímé řeči uzel pro prázdné sloveso a efektivní kořen citoslovečné nebo vokativní klauze je zachycen jako závislý na tomto uzlu.

  Pravidla anotace přímé řeči viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.

- **nominativ jmenovací**. Do pozice nominativu jmenovacího mohou vstupovat všechny typy klauzí.

  Efektivní kořen jakékoli klauze má v pozici nominativu jmenovacího vždy funktor ID.

  Podrobná pravidla viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

Obrázek 5.32. Souřadné spojení dvou nominativních klauzí

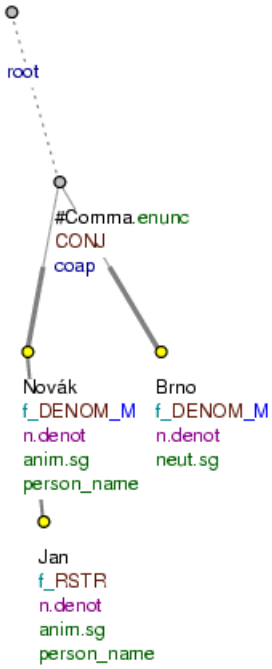

Jan Novák, Brno.

Obrázek 5.33. Souřadné spojení dvou citoslovečných klauzí

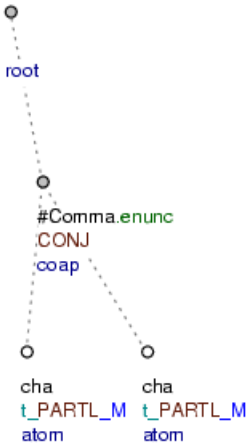

Cha, cha.

Obrázek 5.34. Souřadné spojení nominativní klauze se slovesnou klauzí

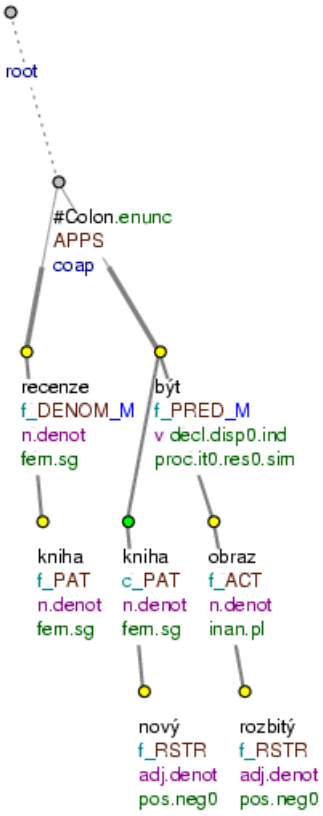

Recenze knihy: Novou knihou jsou Rozbité obrazy.

Obrázek 5.35. Spojení citoslovečné klauze se slovesnou klauzí

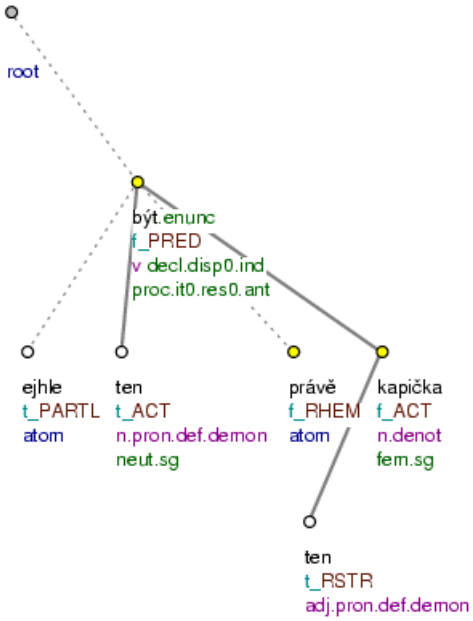

Ejhle, to byla právě ta kapička.

Obrázek 5.36. Spojení citoslovečné klauze s nominativní klauzí

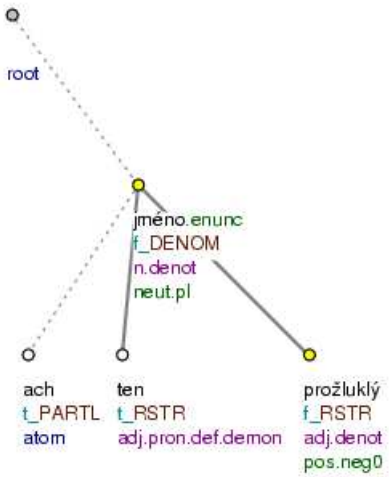

Ach, ta prožluklá jména.

Obrázek 5.37. Spojení vokativní klauze se slovesnou klauzí

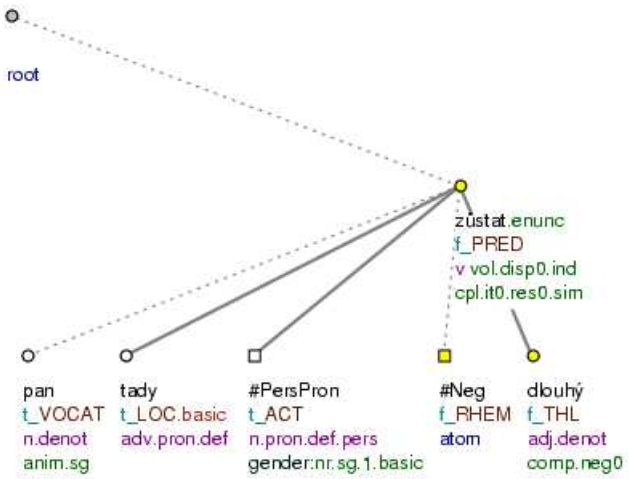

Pane, nehodlám tu zůstat déle.

5.5. Závislé slovesné klauze

Základní typy spojování slovesných a neslovesných klauzí závislostními a nezávislostními vztahy jsou popsány v 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“. V této sekci popisujeme zásady anotace spojení dvou slovesných klauzí ve vztahu závislosti (v podřadném souvětí).

V podřadném souvětí, ve spojení dvou a více slovesných klauzí vztahem závislosti, rozlišujeme:

- **klauzi řídící**.

  Řídící klauzí rozumíme klauzi, jejíž některé doplnění nebo i obsah celé klauze je determinován jinou klauzí.

- **klauzi závislou**.

  Závislou klauzí rozumíme klauzi, která determinuje obsah jiné klauze nebo jen některého jejího doplnění.

Efektivní kořen závislé klauze závisí v tektogramatickém stromě vždy na efektivním kořenu doplnění, které závislá klauze determinuje. Determinuje-li závislá klauze obsah celé řídící klauze, závisí efektivní kořen závislé klauze na efektivním kořenu klauze řídící.

Druhy závislých slovesných klauzí. Rozlišujeme tři druhy závislých slovesných klauzí a odlišujeme je v anotaci:

- **obsahová klauze**. *Obsahová klauze* vyjadřuje aktant nějakého doplnění v řídící klauzi (slovesa, dějového substantiva, jiného slova s valencí).

  Efektivní kořen obsahové klauze má funktor některého z aktantů.

  Obsahová klauze může být připojena podřadicí spojkou, ale i vztažným zájmenem nebo příslovcem.

  Příklady obsahových klauzí připojených podřadicí spojkou:

  Řekl, <že> přijde.EFF

  Otázka, <zda> přijde.PAT*, nebyla zodpovězena.*

Příklady obsahových klauzí připojených vztažným zájmenem nebo příslovcem:

Zeptal se, kdo přijde.PAT

Otázka, kdo přijde.PAT*, nebyla zodpovězena.*

Nevím, kam šel.PAT

Vztažná slova připojující obsahovou klauzi (narozdíl od vztažných slov připojujících vztažnou klauzi) nemají v řídící klauzi žádný svůj koreferovaný člen. Vztažná zájmena připojující obsahovou klauzi nekoreferují.

- **adverbiální klauze**. *Adverbiální klauze* vyjadřuje zejména časové, místní, způsobové a další okolnostní určení nějakého doplnění v řídící klauzi nebo celé řídící klauze.

  Efektivní kořen adverbiální klauze má některý z funktorů pro slovesná volná doplnění. Efektivní kořen adverbiální klauze závisí zpravidla na uzlu pro sloveso (případně pro jeho nominalizaci). Ve specifických případech (závislá klauze účinková - viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“, závislá srovnávaná klauze - viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“, závislá klauze s významem omezení - viz 7.6.1 – „Význam „omezení““) může záviset i na uzlu pro jiný (zpravidla příslovečný) výraz.

  Adverbiální klauze může být připojena podřadicí spojkou nebo vztažným příslovcem.

  Příklady adverbiálních klauzí připojených podřadicí spojkou:

  <Když> bude.COND *hezky, půjdeme ven.*

  Nestihl to dokončit, <protože> neměl.CAUS *dost času.*

  Příklady adverbiálních klauzí připojených vztažným zájmenem nebo příslovcem:

  Šel, kam ho nohy nesly.DIR3

  Odejdu, kdy chci.TWHEN

- **vztažná klauze**. *Vztažná klauze* vyjadřuje vlastnost, bližší charakteristiku nějakého jména (doplnění vyjádřeného jmennou skupinou) v řídící klauzi.

  Efektivní kořen vztažné klauze má funktor RSTR a závisí na efektivním kořenu jmenné skupiny, kterou vztažná klauze rozvíjí.

  Vztažná klauze se k řídící klauzi (jmenné skupině) připojuje výhradně vztažným zájmenem nebo vztažným příslovcem. Výjimkou jsou pouze některé vztažné klauze připojené výrazem *co*, k tomu viz 5.5.2.1 – „Závislé klauze připojené výrazem „co““.

  Příklady vztažných klauzí:

  Otázka, která nebyla zodpovězena.RSTR*, si žádá odpověď.*

  Místo, kam šel.RSTR*, mi není známo.*

  Vztažná slova připojující závislé klauze vztažné mají svůj antecedent ve jménu, které rozvíjejí. Mezi vztažným zájmenem a rozvíjeným jménem je zachycen vztah gramatické koreference (viz k tomu 8.2 – „**Gramatická koreference**“).

V následujících sekcích popisujeme některá dílčí pravidla spojená s anotací závislých slovesných klauzí:

- anotace závislých klauzí, které interpretujeme jako slovesné, ve kterých však v povrchové podobě věty není přítomen určitý slovesný tvar (viz 5.5.1 – „Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru“),
- hranice obsahových a vztažných klauzí (viz 5.5.2 – „Obsahové vs. vztažné klauze“),
- anotace klauzí s tzv. odkazovacími slovy (viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“),
- anotace nepravých závislých klauzí (viz 5.5.4 – „Nepravé závislé klauze“).

5.5.1. Závislé slovesné klauze bez určitého slovesného tvaru

Klauze, které hodnotíme jako slovesné jsou souhrnně popsány v 5.4.1 – „Slovesné klauze“. V této sekci uvádíme přesnější pravidla anotace některých závislých slovesných klauzí, ve kterých v povrchové podobě věty není přítomen určitý slovesný tvar. Jsou to:

- závislé infinitivní konstrukce (viz 5.5.1.1 – „Závislé infinitivní konstrukce“),
- závislé participiální konstrukce (viz 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“),
- přechodníkové konstrukce (viz 5.5.1.3 – „Přechodníkové konstrukce“),
- konstrukce s adjektivy připojenými podřadicí spojkou (viz 5.5.1.4 – „Konstrukce s adjektivy připojenými podřadicí spojkou“).

Elipsa řídícího slovesa závislé klauze. Závislá slovesná klauze, ve které je v povrchové podobě věty elidováno řídící sloveso, je anotována podle pravidel o doplňování uzlů pro elidované výrazy popsaných v 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“.

Příklad:

Řekl: Nač {`#EmpVerb.EFF`} *ten spěch?* obr. 5.38

Oslava se vydařila, protože Jirka hrál.`CAUS` *na kytaru a Hana* {*hrát*.`CAUS`} *na klavír.*

Obrázek 5.38. Závislá klauze s elipsou řídícího slovesa

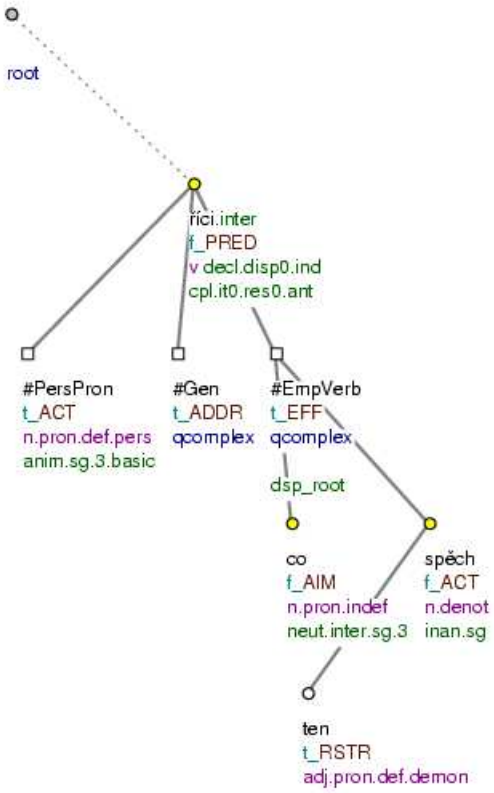

Řekl: Nač ten spěch?

5.5.1.1. Závislé infinitivní konstrukce

Stojí-li v závislé klauzi na místě určitého slovesného tvaru jen infinitiv nějakého slovesa, zachycujeme uzel reprezentující tento infinitiv jako efektivní kořen této závislé klauze.

Infinitivní konstrukce může být jak valenčním doplněním nějakého slova v řídící klauzi (infinitivní konstrukce je obsahovou klauzí), tak může vyjadřovat různé adverbiální významy (infinitivní konstrukce je adverbiální klauzí). Specifickým případem infinitivní konstrukce je infinitivní konstrukce vyjadřující podmínku (viz 5.5.1.1.1 – „Infinitivem vyjádřená podmínka“). Zvláštní pravidla platí pro ustrnulé infinitivní konstrukce - viz 5.5.1.1.2 – „Ustrnulé infinitivní konstrukce“.

Uzel reprezentující sloveso v infinitivu má vyplněný valenční rámec.

Pozor! Infinitivní konstrukce často závisí na slovese nebo substantivu kontroly, subjekt infinitivu je pak kontrolován nějakým valenčním doplněním řídícího slovesa nebo substantiva. Doplněný uzel pro kontrolovaný subjekt infinitivu má zástupné t-lema `#Cor` (viz 8.2.4 – „Kontrola“). Není-li subjekt infinitivu kontrolován, má doplněný uzel pro subjekt zpravidla t-lema `#Gen`. Může však mít i zástupné t-lema `#PersPron`, pokud lze subjekt z kontextu jednoznačně určit (k t-lematům subjektu infinitivu viz i 8.4 – „Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu“).

Případné modální významy infinitivní konstrukce jsou zachyceny gramatémy (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (`deontmod`)“).

Příklady:

Máš dvě možnosti, jak získat.`PAT` *peníze.* obr. 5.39

Rodiče se dozvěděli, jak s dítětem zacházet.`PAT` obr. 5.40

Nevím, kam jít.`PAT`

<Jestliže> odejít.`COND`*, tak hned.* obr. 5.41

Infinitivní konstrukce vyjadřují zpravidla nějaké modální významy (přání, zvolání, rozkaz apod.). Srov.:

- *Nevím, kam jít.*

  = Nevím, kam mám/musím/bych měl jít.

- *Rodiče se dozvěděli, jak s dítětem zacházet.*

  = Rodiče se dozvěděli, jak mají/mohou/musí s dítětem zacházet.

!!! Modální významy infinitivních konstrukcí nejsou v PDT prozatím zachyceny: uzly reprezentující infinitiv mají v gramatému `deontmod` hodnotu `decl` (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (`deontmod`)“)

Obrázek 5.39. Závislá infinitivní konstrukce

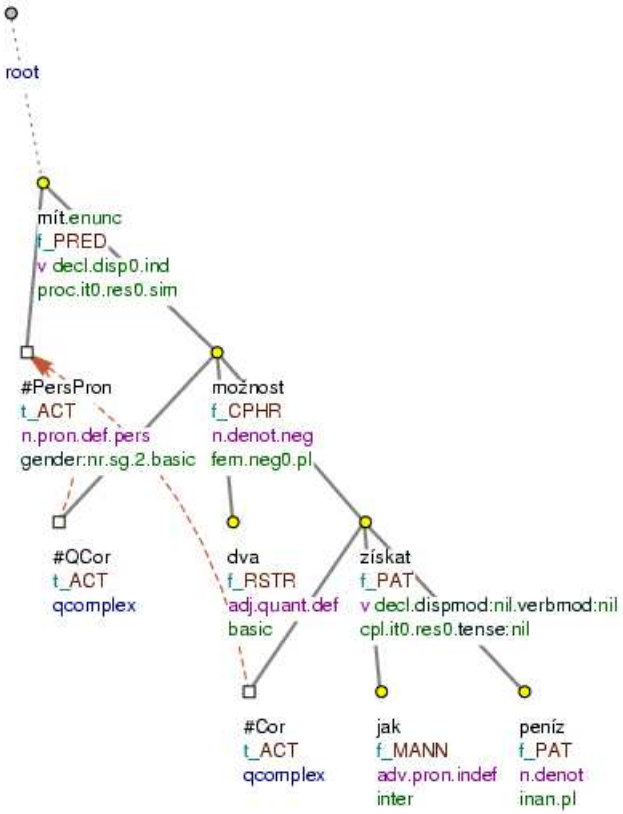

Máš dvě možnosti, jak získat peníze.

Obrázek 5.40. Závislá infinitivní konstrukce

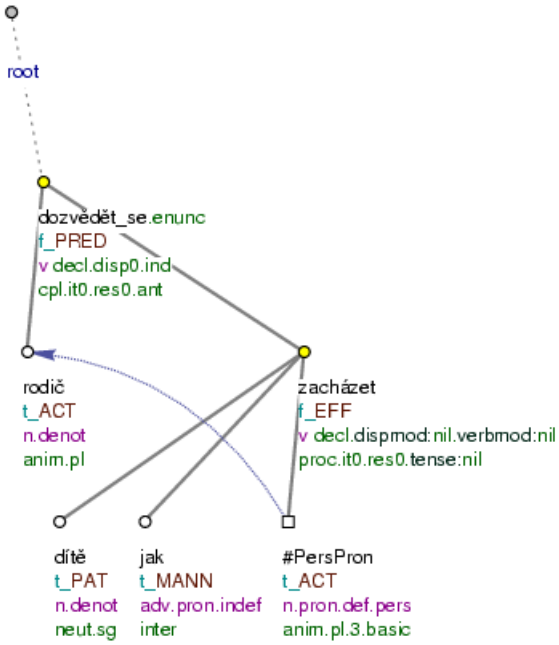

Rodiče se dozvěděli, jak s dítětem zacházet.

Obrázek 5.41. Závislá infinitivní konstrukce

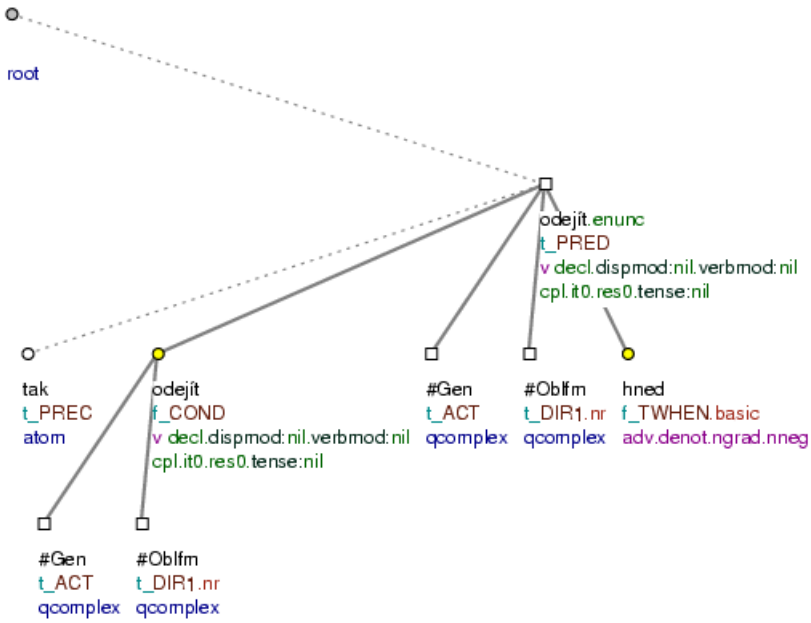

Jestliže odejít, tak hned.

5.5.1.1.1. Infinitivem vyjádřená podmínka

Specifickým případem závislých infinitivních konstrukcí jsou infinitivní konstrukce vyjadřující podmínku, které jsou k řídící klauzi připojeny bez podřadicí spojky.

Uzel pro sloveso v infinitivu má funktor `COND`.

!!! V gramatému `verbmod` (viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (`verbmod`)“) by uzel pro sloveso v infinitivu měl mít vyplněnou hodnotu `cdn`, prozatím však má vyplněnou hodnotu `ind`.

Subjekt infinitivu tu není ve vztahu gramatické koreference (v pozici kontrolovaného členu). Doplněný uzel pro subjekt infinitivu má zástupné t-lemata `#Gen` nebo `#PersPron`. Subjekt infinitivu může navíc v těchto konstrukcích být i povrchově vyjádřený.

Příklady:

Nebýt.`COND` *vás, nebyl bych tady.* obr. 5.42

Já tam být.`COND`*, tak se to vyřešilo.* obr. 5.43

Nenastat.`COND` *ten problém, ještě bych tam pracoval.*

(Já/On) Nenapsat.`COND` *tu knihu, nic by po něm nezůstalo.*

Být.`COND` *tu Honza, tak jsme toho udělali, mnohem víc.*

Obrázek 5.42. Infinitivem vyjádřená podmínka

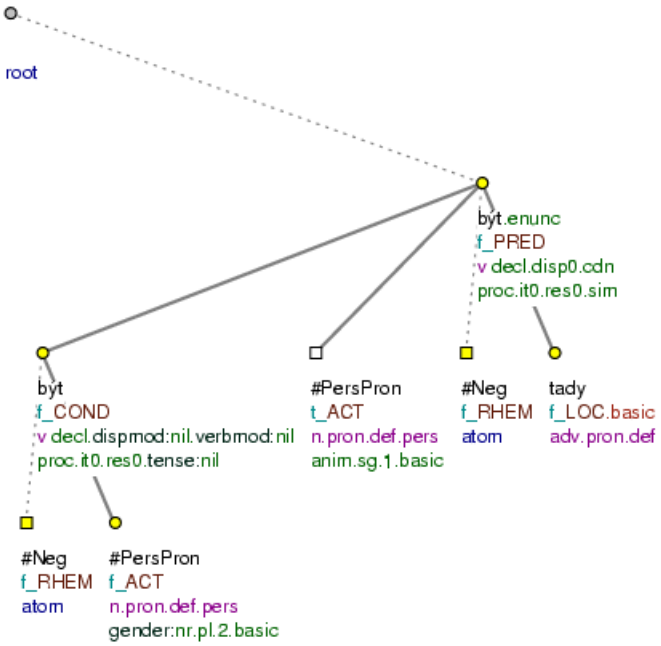

Nebýt vás, nebyl bych tady.

Obrázek 5.43. Infinitivem vyjádřená podmínka

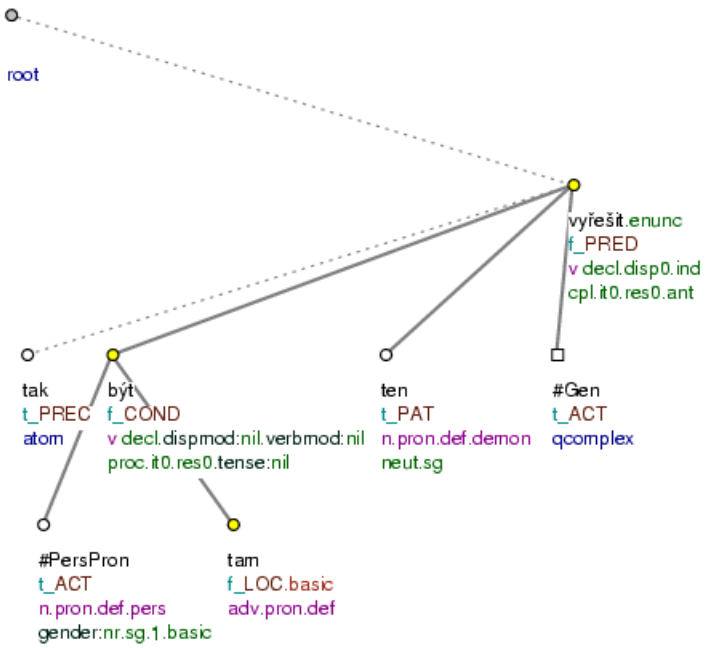

Já tam být, tak se to vyřešilo.

5.5.1.1.2. Ustrnulé infinitivní konstrukce

Některé infinitivní konstrukce ustrnuly natolik, že jejich řídící infinitiv považujeme za adverbium (`sempos=adv`), které si ponechalo omezenou část slovesného valenčního potenciálu.

Ustrnulé slovesné (nejen infinitivní) konstrukce pak často interpretujeme jako neslovesné frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

T-lematem uzlu reprezentujícího ustrnulý infinitiv je přítomná ustrnulá forma (tedy například celý infinitiv i se záporkou *ne*). Uzel pro řídící ustrnulý infinitiv má funktor podle pozice ve větné struktuře.

Příklad:

Přijdu, co.`DPHR` *nevidět*.`TWHEN` obr. 5.44

Obrázek 5.44. Ustrnulá infinitivní konstrukce

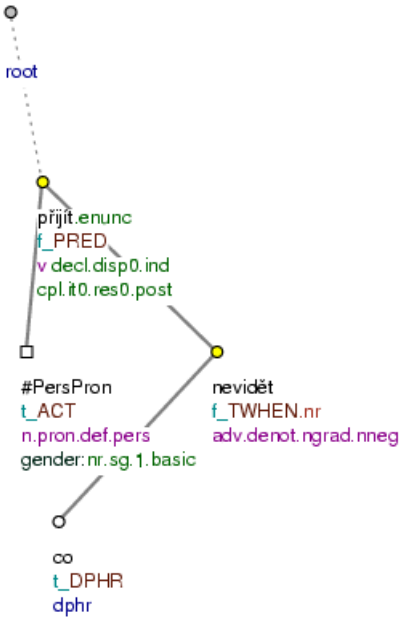

Přijdu, co nevidět.

5.5.1.2. Závislé participiální konstrukce

Pravidelné (kongruentní) závislé participiální konstrukce zachycujeme jako:

- aktant.

  Ve valenční pozici má efektivní kořen participiální konstrukce funktor některého z aktantů. Pozice aktantu je tu vždy analogická pozici doplňkové, jde o aktantovou pozici s dvojí závislostí (viz 5.1.2 – „Nezávislostní hrany“).

  Příklad:

  Zůstává inspirován.PAT *článkem.*

- doplněk.

  Jako doplněk zachycujeme participiální konstrukci, je-li v nevalenční pozici, není připojena žádným podřadicím spojovacím výrazem a nevyjadřuje-li žádné adverbiální významy.

  Pravidla anotace doplňků viz i 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“.

  Příklady:

  Profesor, inspirován.COMPL *článkem, přednášel o nových problémech.* obr. 5.45

  Profesor přednášel o nových problémech, inspirován.COMPL*článkem.*

- adverbiální klauzi.

  Výjimečně může participiální konstrukce vyjadřovat adverbiální významy, zejména je-li připojena podřadicí spojkou.

Příklad:

Dům, ač zadlužen.CNCS*, byl prodán velmi rychle.* obr. 5.46

Efektivní kořen závislé participiální konstrukce (uzel reprezentující participium) závisí vždy na uzlu pro sloveso, má t-lema infinitivu a příslušný funktor. Uzel pro participium má vyplněný valenční rámec. Subjekt participia je vždy ve vztahu gramatické koreference se subjektem slovesa, na kterém participium závisí (k tomu viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Obrázek 5.45. Závislá participiální konstrukce

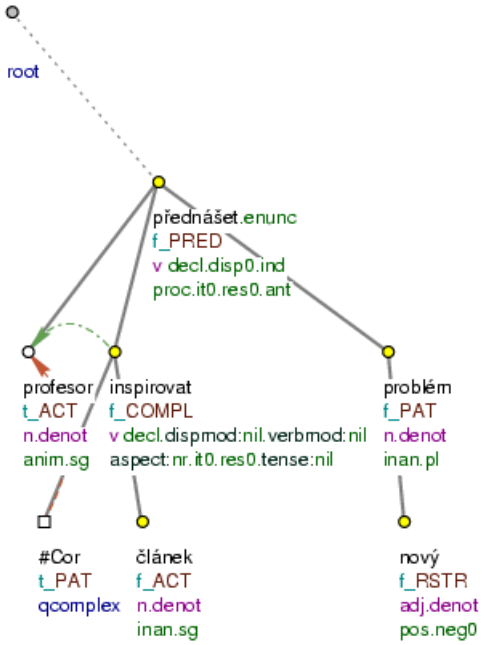

Profesor, inspirován článkem, přednášel o nových problémech.

Obrázek 5.46. Závislá participiální konstrukce

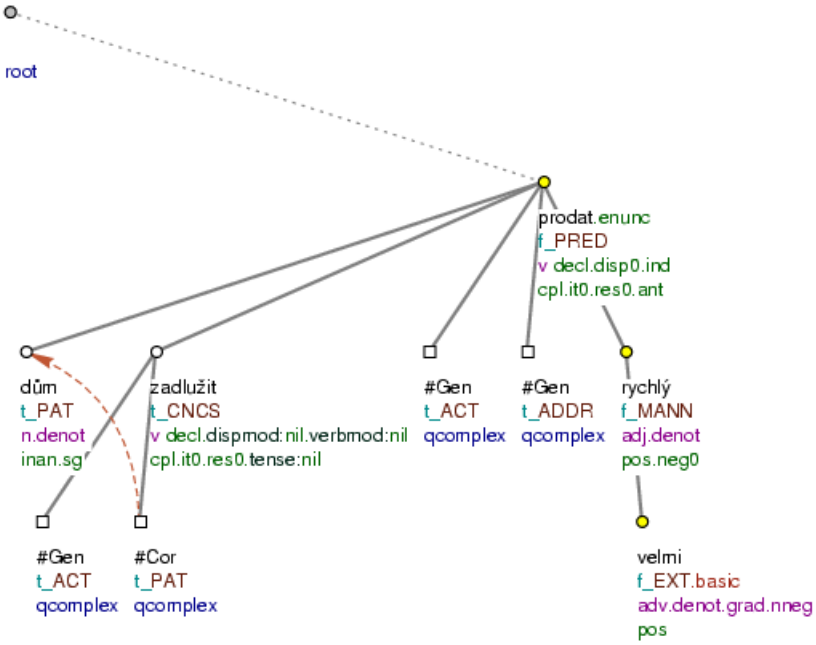

Dům, ač zadlužen, byl prodán, velmi rychle.

Rozhodování mezi participiální konstrukcí a adjektivní skupinou. Participiální konstrukce (uzel pro řídící participium má t-lema infinitivu slovesa) není vždy možné jednoznačně odlišit od adjektivních skupin s krátkým tvarem adjektiva na místě řídícího členu (t-lematem uzlu pro řídící adjektivum je dlouhý adjektivní tvar): krátký tvar deverbativního adjektiva je morfologicky totožný s trpným participiem slovesa. V tektogramatických stromech zachycujeme tyto případy primárně jako participiální konstrukce. Výjimkou jsou konstrukce vyjadřující výsledný stav, vyplývající z reflexivně pojatého děje (viz k tomu 7.2.2.1 – „Verbonominální predikát vs. opisné pasivum“).

Konstrukce vyjadřující výsledný stav, vyplývající z reflexivně pojatého děje, zachycujeme jako adjektivní skupiny. Srov.:

- *Prezident, přesvědčen*.RSTR *, že vláda neplní své povinnosti, svolal tiskovou konferenci.* [t-lemma=*přesvědčený*; sempos=adj.denot]

  = *Prezident se přesvědčil, že vláda neplní své povinnosti.*

  Konstrukce nemá význam: „někdo přesvědčil prezidenta, že ..“, ale: „prezident přesvědčil sebe sama, že...“.

Další příklady:

Prezident zůstává přesvědčen.PAT*, že vláda neplní své povinnosti.* [t-lemma=*přesvědčený*; sempos=adj.denot]

Prezident svolal tiskovou konferenci, přesvědčen.COMPL *, že vláda neplní své povinnosti.* [t-lemma=*přesvědčený*; sempos=adj.denot]

Efektivní kořen adjektivní skupiny (uzel pro řídící adjektivum) má ve valenčních pozicích funktor některého z aktantů. V nevalenčních pozicích má buď funktor RSTR (pro přívlastek) nebo funktor COMPL (pro doplněk); záleží tu na pozici adjektivní skupiny v povrchové podobě věty (viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“).

Rozhodování mezi krátkým tvarem adjektiva a trpným participiem se týká i pozice po slovese „být“, viz 7.2.2.1 – „Verbonominální predikát vs. opisné pasivum“.

!!! Rozhodování mezi krátkým tvarem adjektiva a trpným participiem proběhlo až na tektogramatické rovině. Na morfologické rovině jsou výrazy *přesvědčen*, *unaven*, *připraven* apod. vždy ohodnoceny jako tvary slovesa.

5.5.1.2.1. Nekongruentní participiální konstrukce

Nekongruentní participiální konstrukce, tzv. nespojité příčestí zachycujeme jako vloženou vedlejší větu podmínkovou.

Efektivní kořen závislé konstrukce (uzel pro participium s t-lematem infinitivu), má funktor `COND` a v atributu `is_parenthesis` má vyplněnou hodnotu `1`. Hodnota `1` je v atributu `is_parenthesis` vyplněna u všech uzlů reprezentujících výrazy závislé konstrukce.

Uzel pro participium má vyplněný valenční rámec. Mezi aktanty participia obvykle chybí jedno valenční doplnění, které je vyjádřeno řídící klauzí. Je-li tomu tak, má nově vytvořený uzel pro toto chybějící valenční doplnění zástupné t-lema `#PersPron`. Mezi tímto nově vytvořeným uzlem a efektivním kořenem řídící klauze je zachycen koreferenční vztah. V konstrukcích, ve kterých koreferenční vztah mezi jedním z aktantů participia a řídící klauzí nepřichází v úvahu, mají uzly pro chybějící aktanty participia zpravidla zástupné t-lema `#Gen`.

Zachycování nekongruentních participiálních konstrukcí je analogické zachycování konstrukcí s obráceným syntaktickým vztahem (viz 5.7.3.1 – „Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi“). Vzhledem k významu podmínky má však efektivní kořen závislé participiální konstrukce funktor `COND`, nikoli `PAR`, jako je tomu u obráceného syntaktického vztahu, kde význam podmínky (ani žádný jiný sémantický vztah) není. Pouze v případech, kdy není vhodné (z významových důvodů) přiřadit nekongruentní participiální konstrukci funktor `COND`, má efektivní kořen participiální konstrukce funktor `PAR`.

Příklady:

Upřímně řečeno.`COND`*, vybrala si špatného partnera.* [`is_parenthesis=1`] obr. 5.47

Dobře počítáno.`COND`*, nebyla to pravda.* [`is_parenthesis=1`] obr. 5.48

Obrázek 5.47. Nekongruentní participiální konstrukce

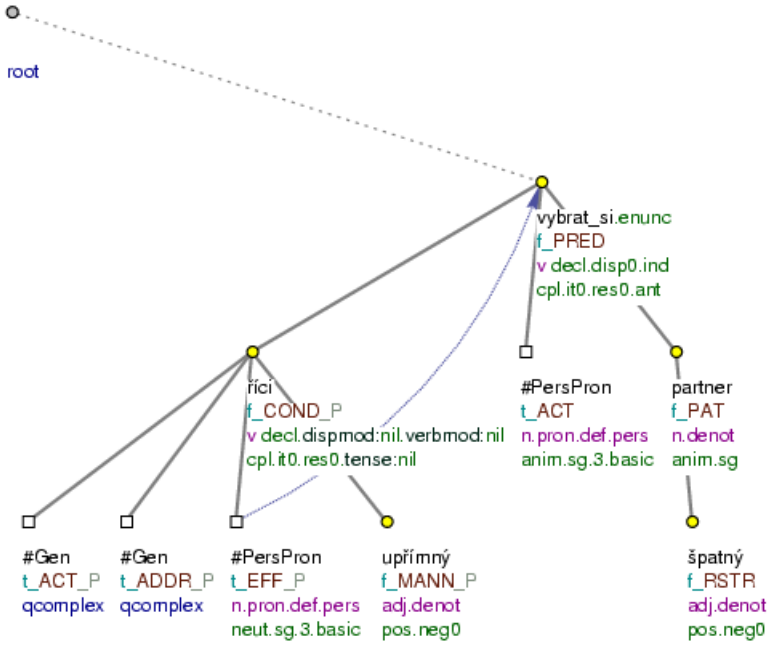

Upřímně řečeno, vybrala si špatného partnera.

Obrázek 5.48. Nekongruentní participiální konstrukce

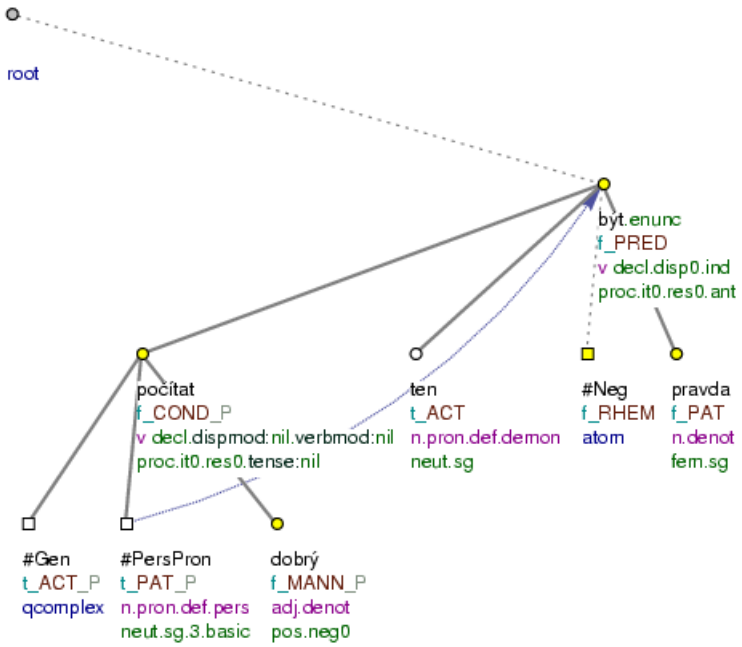

Dobře počítáno, nebyla to pravda.

5.5.1.3. Přechodníkové konstrukce

Kongruentní přechodníkové tvary (jejichž subjekt se shoduje se subjektem řídícího slovesa) zachycujeme jako konstrukce doplňkové.

Efektivní kořen přechodníkové konstrukce (uzel reprezentující přechodník) má t-lema infinitivu a funktor COMPL, závisí vždy na uzlu pro sloveso. Uzel pro přechodník má vyplněný valenční rámec (k t-lematům uzlů pro subjekt viz i 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“). Subjekt přechodníku je vždy ve vztahu gramatické koreference se subjektem slovesa, na kterém přechodník závisí (k tomu viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Pravidla anotace doplňků viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“.

Příklad:

Odešel, maje.COMPL *vztek na celý svět*.

5.5.1.3.1. Ustrnulé přechodníkové konstrukce

Ustrnulé nekongruentní přechodníky (subjekt přechodníku se neshoduje se subjektem řídící klauze) považujeme za adverbia (sempos=adv), která si ponechala omezenou část slovesného valenčního potenciálu.

T-lematem uzlu reprezentujícího ustrnulý přechodník není infinitiv příslušného slovesa, ale přítomná ustrnulá forma. Uzel pro řídící ustrnulý přechodník má funktor podle pozice ve větné struktuře.

Ustrnulé slovesné (nejen přechodníkové) konstrukce často interpretujeme jako neslovesné frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

Jako ustrnulé přechodníkové konstrukce/adverbia se vyskytují zejména následující výrazy:

takřka
takříkajíc
stoje; *leže*; *kleče*; *sedě*; *vstoje*; *vleže*; *vkleče*; *vsedě*
vstávaje; *lehaje*

chtě nechtě.DPHR
chtíc nechtíc.DPHR
soudíc; *soudě co*.PAT *podle čeho*.CRIT
soudíc; *soudě co*.EFF *o čem*.PAT
nehledíc; *nehledě k čemu*.PAT
nehledíc; *nehledě na co*.PAT
nemluvě o čem.PAT
vycházejíc; *vycházeje z čeho*.PAT
zahrnujíc; *zahrnuje co*.PAT *kam*.DIR3
nedbajíc; *nedbaje čeho*.PAT
ne/počítajíc; *ne/počítaje co*.PAT *kam*.DIR3
vyjmouc; *vyjímajíc*; *vyjímaje co*.PAT *z*.DIR1

Příklady:

Soudě.COND *podle ministra zahraničí, je to špatný výkon.* obr. 5.49

Spotřeba je mnohem větší, o cenách ani nemluvě.CNCS obr. 5.50

Ustrnulé přechodníkové předložky. Některé přechodníkové konstrukce ustrnuly natolik, že je obtížné přiřadit jim samotným nějaký funktor, významu nabývají až ve spojení se svým rozvíjejícím doplněním. Přestože proti chápání těchto výrazů jako předložek mluví to, že nemají pevné slovosledné postavení,

hodnotíme je jako sekundární předložky (tzn. v tektogramatickém stromě nejsou reprezentovány samostatným uzlem). Jako ustrnulé přechodníkové předložky hodnotíme výrazy:

vyjma+4 (`RESTR`)
končíc+7 (`TTILL`)
konče+7 (`TTILL`)
počínajíc+7 (`TSIN`)
počínaje+7 (`TSIN`)

Výrazy *počínaje*+7, *počínajíc*+7, *konče*+7, *končíc*+7 mohou být užity i ve funkci operátoru (viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“).

Příklad:

Pozvali všechny příbuzné <vyjma> jeho bratra.`RESTR` obr. 5.51

Obrázek 5.49. Ustrnulá přechodníková konstrukce

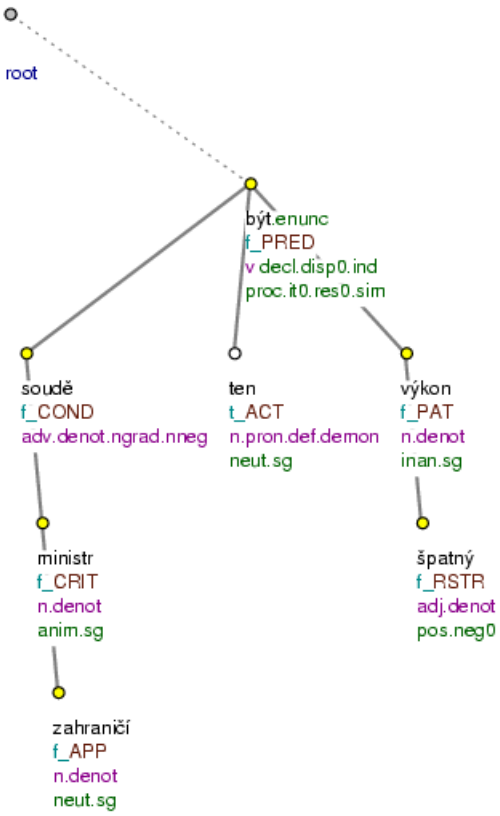

Soudě podle ministra zahraničí, je to špatný výkon.

Obrázek 5.50. Ustrnulá přechodníková konstrukce

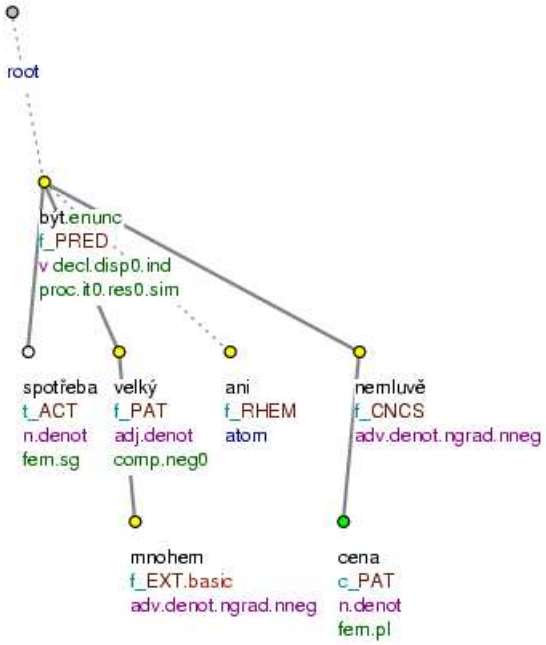

Spotřeba je mnohem větší, o cenách ani nemluvě.

Obrázek 5.51. Ustrnulá přechodníková předložka

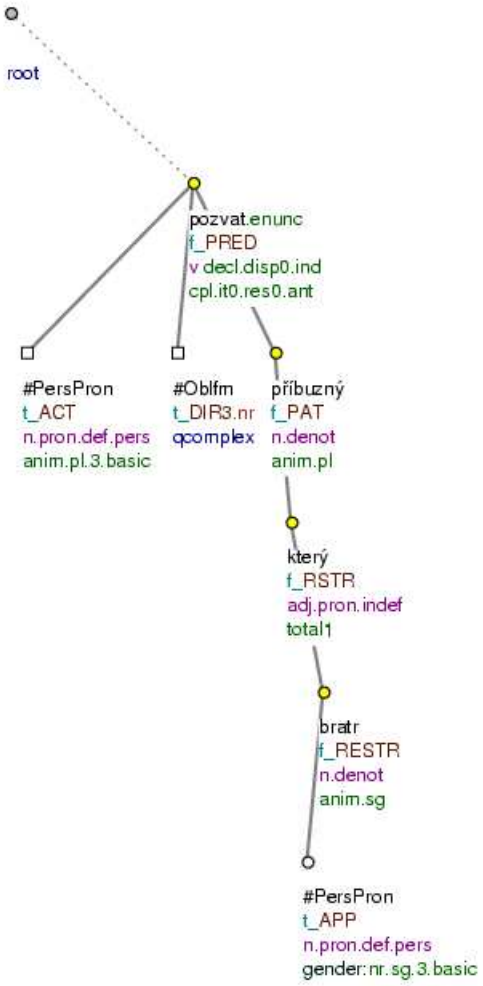

Pozvali všechny příbuzné, vyjma jeho bratra.

5.5.1.4. Konstrukce s adjektivy připojenými podřadicí spojkou

Je-li adjektivum rozvíjející nějaké doplnění připojeno pomocí podřadicí spojky (která vyjadřuje významový vztah tohoto adjektiva k doplnění, které rozvíjí), hodnotíme spojení podřadicí spojky a adjektiva jako závislou slovesnou klauzi, ve které není v povrchové podobě věty vyjádřeno řídící sloveso.

V tektogramatickém stromě je na místo chybějícího slovesa doplněn uzel pro prázdné sloveso (uzel s t-lematem `#EmpVerb`) s funktorem, který odpovídá významu podřadicí spojky. Uzel reprezentující adjektivum závisí na uzlu pro prázdné sloveso jako patiens. Celá závislá klauze rozvíjí buď jiné adjektivum, nebo celou jmennou skupinu.

Příklady:

Má svůj hluboký, <přestože> {`#EmpVerb.CNCS`} *zkarikovaný*.`PAT` *smysl.* obr. 5.52

Není moudré rozházet si to <byť> s {`#EmpVerb.CNCS`} *potenciálním*.`PAT` *významným politikem.* obr. 5.53

Měřit něco platným, <byť> {`#EmpVerb.CNCS`} *spletením*.`PAT` *zákonem.*

levné, <protože> {`#EmpVerb.CAUS`} *nepotřebné*.`PAT` *zboží*

Obrázek 5.52. Adjektivum připojené podřadicí spojkou

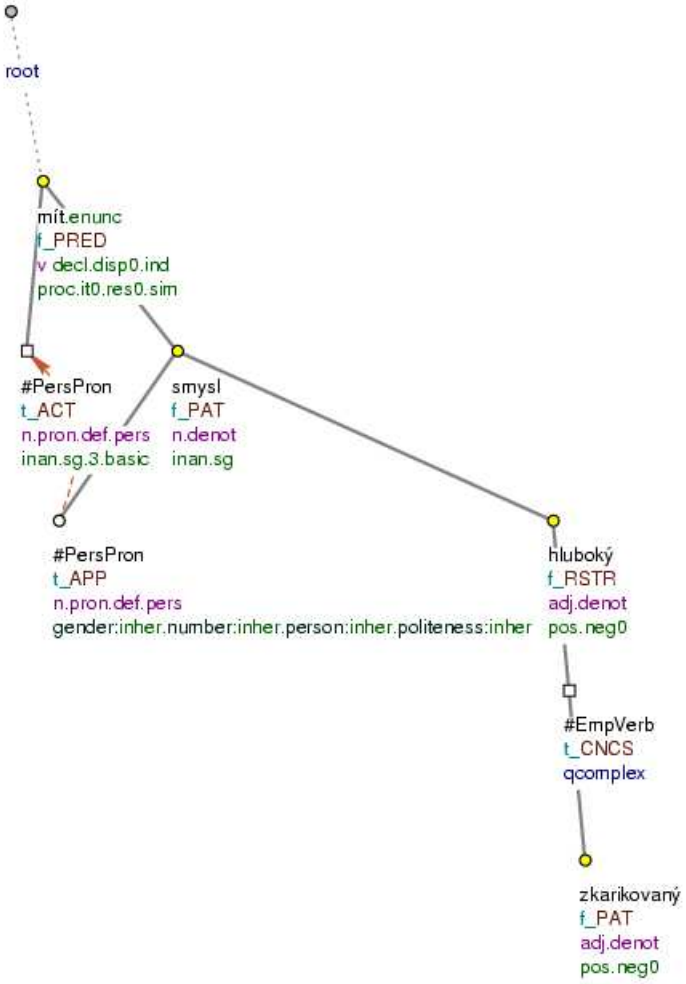

Má svůj hluboký, přestože zkarikovaný smysl.

Obrázek 5.53. Adjektivum připojené podřadicí spojkou

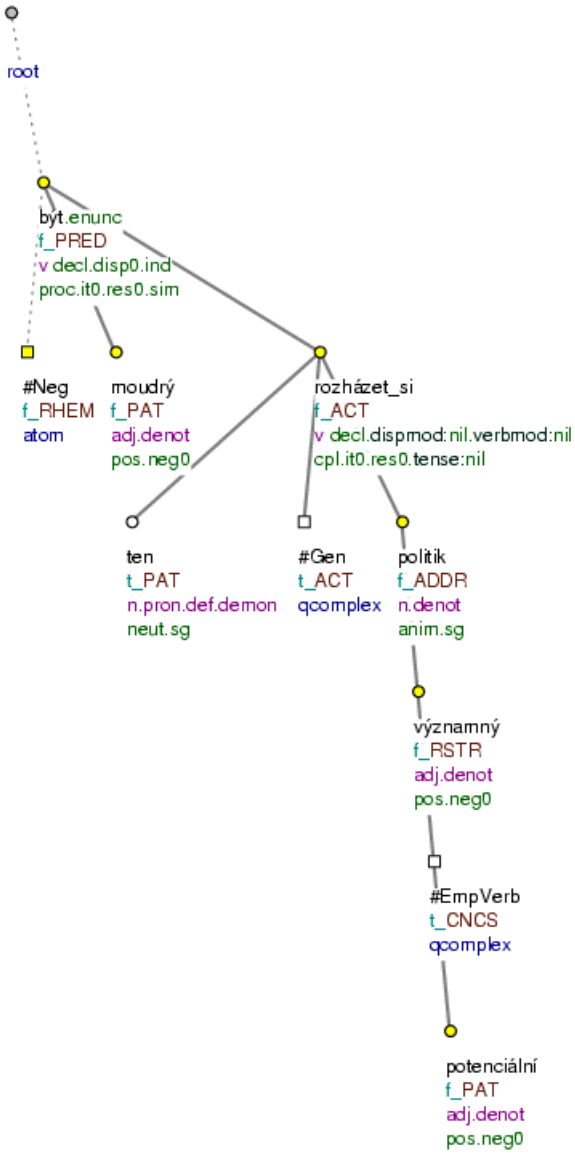

Není moudré rozházet si to byť s potenciálním významným politikem.

5.5.2. Obsahové vs. vztažné klauze

U některých závislých klauzí uvozených vztažným zájmenem je třeba rozhodnout, zda závislá klauze je klauzí vztažnou, nebo obsahovou. K tomuto rozhodování dochází zejména ve dvou případech:

- závislá klauze potenciálně rozvíjí ukazovací zájmeno *ten*: toto ukazovací zájmeno je buď odkazovacím slovem a závislá klauze je klauzí obsahovou, nebo zájmeno *ten* zastupuje nějaké jméno a závislá klauze je klauzí vztažnou. Srov.:
  - *Přemýšlel o tom, kdo přijde.*
    - *= Přemýšlel o člověku, který přijde.*

      Při této interpretaci je závislá klauze vztažnou klauzí.

- *= Přemýšlel (o otázce), zda přijde ten nebo onen.*

  Při této interpretaci je závislá klauze obsahovou klauzí.

O konkurenci obsahových a vztažných klauzí potenciálně rozvíjejících ukazovací zájmeno *ten* viz dále 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““.

- závislá klauze rozvíjí valenční substantivum a vyjadřuje buď valenční doplnění tohoto substantiva (obsahová klauze), nebo jen nějakou jeho vlastnost (vztažná klauze).

Rozvíjí-li závislá klauze uvozená vztažným zájmenem valenční substantivum rozhodujeme se mezi vztažnou a obsahovou klauzí na základě vymezení obou druhů závislých klauzí uvedených v 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“: obsahová klauze vyjadřuje aktant řídícího substantiva, vztažná klauze vyjadřuje vlastnost, bližší charakteristiku toho, co je pojmenováno řídícím substantivem. Srov.:

- *Otázka, která nebyla položena*.RSTR (= položená otázka), *nemůže být zodpovězena.*

  Závislá klauze je klauze vztažná.

- *Otázka, která malba je*.PAT *nejvydařenější, nemůže být zodpovězena.*

  Závislá klauze je klauze obsahová.

- *Informace, které jsme získali*.RSTR (= získané informace), *nám nepomohly.*

  Závislá klauze je klauze vztažná.

- *Informace, které úvěry jsou*.PAT *výhodné, nám nepomohly.*

  Závislá klauze je klauze obsahová.

Homonymní konstrukce, ve kterých není jasná hranice mezi vztažnou a obsahovou klauzí, jsou na základě dostupného kontextu zachyceny buď jako konstrukce se závislou klauzí obsahovou, nebo jako konstrukce se závislou klauzí vztažnou. Srov.:

- *Informace, která je*.RSTR *nejdůležitější, nesmí být zapomenuta.*

  = Nejdůležitější informace nesmí být zapomenuta.

  Při této interpretaci je závislá klauze vztažná.

- *Informace, která je*.PAT *nejdůležitější, nesmí být zapomenuta.*

  = Informace, která věc je nejdůležitější, nesmí být zapomenuta.

  Při této interpretaci je závislá klauze obsahová.

K důsledkům rozlišení obsahových a vztažných klauzí pro sémantický slovní druh zájmen „který“, „jaký“ viz 7.1.2 – „Zájmena ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva“.

5.5.2.1. Závislé klauze připojené výrazem „co“

Výraz *co* připojuje závislé klauze obsahové, vztažné i adverbiální.

Rozlišení obsahových a vztažných klauzí připojených výrazem *co* se řídí pravidly popsanými v úvodu kapitol 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“ a 5.5.2 – „Obsahové vs. vztažné klauze“. Pro rozlišení však nelze použít kritéria slovního druhu spojovacího výrazu. Spojovací výraz *co* může být hodnocen jako podřadicí spojka nebo jako vztažné slovo (zájmeno). Vztažným slovem je výraz *co* tehdy, je-li v závislé klauzi valenčním nebo i volným doplněním řídícího slovesa; není-li výraz *co* doplněním řídícího slovesa, hodnotíme jej jako podřadicí spojku.

Výraz „co“ připojující adverbiální klauzi. Připojuje-li výraz *co* adverbiální klauzi, je vždy hodnocen jako podřadicí spojka.

Například:

<Co> odešli.TSIN*, je tu klid.*

Výraz „co“ připojující vztažnou klauzi. Výraz *co* připojující vztažnou klauzi může mít co do své slovnědruhové platnosti dvojí charakter:

- výraz *co* je vztažným slovem.

  Za vztažné slovo považujeme výraz *co* tehdy, zastupuje-li v klauzi závislé jméno, ke kterému se tato klauze vztahuje. Mezi vztažným *co* a jménem v řídící klauzi je vyznačen vztah gramatické koreference.

  Příklady:

  Mluvil o těch, co.ACT *přišli*.RSTR

  Dostal jsem knihu, co.PAT *jsem už četl*.RSTR

  Člověk, co.ACT *kráčí*.RSTR *po chodníku, je můj známý.*

  Žena, co.PAT *potkal*.RSTR *na schodech, nosí krátké sukně.*

  V okamžiku, co.TWHEN *jsem ho spatřil*.RSTR*, upadl na zem.*

- výraz *co* je podřadicí spojkou.

  Výraz *co* je podřadicí spojkou v těch vztažných klauzích, ve kterých je jméno, ke kterému se závislá klauze vztahuje, zastoupeno příslušným zájmenem v příslušném tvaru. Výraz *co* není v tomto případě v závislé klauzi doplněním, ale plní jen připojovací funkci a jako jiné podřadicí spojky nemá v tektogramatickém stromu svůj uzel. Vztažná klauze je tu oproti vymezení v 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“ připojena podřadicí spojkou!

  Příklady:

  Ten kluk, <co> ho.PAT *Jirka potkal*.RSTR*, bydlí v naší ulici.*

  Dostal jsem knihu, <co> jsem ji.PAT *už četl*.RSTR

  Schránku, <co> do ní.PAT *hodil*.RSTR *dopis, už vybrali.*

  Žena, <co> ji.PAT *potkal*.RSTR *na schodech, nosí krátké sukně.*

Výraz „co“ připojující obsahovou klauzi. Výraz *co* připojující obsahovou klauzi je v pravidelných případech vždy vztažným slovem; v závislé klauzi je vždy doplněním, vyjadřuje (zpravidla) nějaké valenční doplnění řídícího slovesa této závislé klauze.

Příklady:

Přemýšlela, co.PAT *si vezme*.PAT *na sebe.*

Neuměla vysvětlit, co.PAT *udělala*.PAT

Pozor! Obsahové klauze připojuje výraz *co* často v korelativní dvojici s odkazovacím zájmenem *ten* (k tomu více viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““), například:

Přemýšlela <o tom>, co.PAT *si vezme*.PAT *na sebe.*

Neuměla vysvětlit <to>, co.PAT *udělala*.PAT

Pozor! Odkazovací zájmeno *ten* před obsahovou klauzí je třeba odlišovat od zájmena *ten* zastupujícího jméno, ke kterému se vztahuje následující vztažná klauze (viz i 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““). Srovnej:

- *Mluvil o těch*.PAT, *co*.ACT *přišli*.RSTR

  Zájmeno *ten* zastupuje jméno, ke kterému se vztahuje následující vztažná klauze. Efektivní kořen vztažné klauze závisí na uzlu pro zájmeno *ten*.

- *Neuměla vysvětlit <to>, co*.PAT *udělala*.PAT

  Zájmeno *ten* je odkazovacím slovem (v tektogramatickém stromu nemá svůj uzel), následující závislá klauze je klauze obsahová a její efektivní kořen závisí na uzlu pro řídící sloveso v klauzi řídící.

5.5.3. Odkazovací slova

Závislá klauze může být připojena nejen pomocí spojky nebo vztažného slova, ale v řídící klauzi (v řídící konstrukci) může být též přítomno tzv. odkazovací slovo. *Odkazovací slovo* je výraz zájmenné povahy (zájmeno, zájmenné příslovce), který v řídící klauzi (v řídící konstrukci) odkazuje k následující klauzi závislé a zřetelněji (morfologickými prostředky závislosti - předložkovou vazbou, pádem) naznačuje funkci (funktor) této závislé klauze, například:

Znepokojil se <tím>, <že> nepřišla.MEANS

jednání < o tom>, co.PAT *budeme dělat*.PAT

Tam, kde je funkce závislé klauze zřetelná i bez odkazovacího výrazu, je odkazovací slovo zpravidla fakultativní. Srov.:

- *Přemýšlel <o tom>, <zda> tam půjde*.PAT

- *Přemýšlel, <zda> tam půjde*.PAT

Tam, kde forma závislé klauze sama svou funkci zřetelně nevyjadřuje, je odkazovací slovo nutné. Srov.:

- *<Podle toho>, co*.EFF *o něm víme*.CRIT*, to není vhodný kandidát.*

- *Mluvil <o tom>, kdo*.ACT *s ním spolupracuje*.PAT

Možnost, nebo nutnost připojit závislou klauzi pomocí odkazovacího slova plyne z funktoru závislé klauze (u závislé klauze adverbiální) nebo ze zápisu formy ve valenčním rámci řídícího slova (u závislé klauze obsahové).

!!! Ve valenčních rámcích však v této fázi anotace nutnost nebo fakultativnost odkazovacího slova u aktantů vyjádřených závislou klauzí není zachycena. Zachycena není v této fázi anotace ani ne/možnost vyjádřit aktant závislou klauzí.

Odkazovací slova nemají v tektogramatickém stromu svůj uzel. Odkaz na ně je obsažen v atributu `a/aux.rf` u efektivního kořene závislé klauze.

Efektivní kořen závislé klauze má funktor podle významu odkazovacího slova a spojovacího výrazu a závisí na efektivním kořenu řídící klauze (řídící konstrukce).

Korelativní dvojice. Odkazovací slovo tvoří společně se spojovacím výrazem v závislé klauzi korelativní dvojici. Tyto korelativní dvojice dělíme na dvě skupiny podle toho, zda spojovacím výrazem v závislé klauzi je podřadicí spojka, nebo vztažné slovo (zájmeno nebo příslovce):

- **odkazovací slovo + spojka**.

  Tvoří-li korelativní dvojici odkazovací slovo a spojka, je v tektogramatickém stromu skryta celá korelativní dvojice: v atributu `a/aux.rf` je u efektivního kořene závislé klauze uveden odkaz jak na odkazovací slovo, tak na podřadicí spojku.

- **odkazovací slovo + vztažné slovo**.

  Je-li spojovacím výrazem nějaké vztažné slovo, je v tektogramatickém stromu skryto jen odkazovací slovo: v atributu `a/aux.rf` je u efektivního kořene závislé klauze uveden odkaz na toto odkazovací slovo. Vztažné slovo je v tektogramatickém stromu vždy reprezentováno uzlem.

Rematizátor u odkazovacího slova. Vyskytuje-li se v povrchové podobě věty v řídící konstrukci u odkazovacího slova také rematizátor, je v tektogramatickém stromu uzel reprezentující tento rematizátor levou sestrou efektivního kořene závislé věty, například:

Přijde jen.RHEM *<tehdy>, <když> mu ustoupíš*.TWHEN

V následujících dílčích sekcích popisujeme konstrukce s jednotlivými typy odkazovacích slov a odlišujeme je od konstrukcí, ve kterých podobné zájmenné výrazy za odkazovací slova nepovažujeme. K základním typům korelativních dvojic patří:

- korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten“ (viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““),
- korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový“ (viz 5.5.3.2 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový““),
- korelativní dvojice se zájmennými příslovci místa ve funkci odkazovacích slov (viz 5.5.3.3 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci místa“),
- korelativní dvojice se zájmennými příslovci času ve funkci odkazovacích slov (viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“),
- korelativní dvojice s jinými zájmennými příslovci ve funkci odkazovacích slov (viz 5.5.3.5 – „Korelativní dvojice s jinými zájmennými příslovci“).

5.5.3.1. Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten“

Nejčastějším odkazovacím slovem je ukazovací zájmeno *ten*. Zájmeno *ten* považujeme za odkazovací slovo jen pokud stojí před závislou klauzí obsahovou nebo adverbiální (tj. ne vztažnou - o rozdílu mezi vztažnou a obsahovou klauzí viz 5.5.2 – „Obsahové vs. vztažné klauze“). Před závislou klauzí vztažnou je zájmeno *ten* skutečným doplněním, které je reprezentováno samostatným uzlem v tektogramatickém stromu, na kterém závisí efektivní kořen závislé klauze.

Příklady vět s odkazovacím slovem „ten“:

Neuměla vysvětlit <to>, co.PAT *udělala.*PAT obr. 5.54

Bavil se <tím>, <že> přišla.MEANS obr. 5.55

Koupili dvě sady lega s <tím>, <že> dají.ACMP *každému synovi jednu.*

*Přemýšlel <o tom>, <že> tam půjde.*PAT

Homonymní konstrukce, ve kterých není jasná hranice mezi vztažnou a obsahovou klauzí, jsou na základě dostupného kontextu zachyceny buď jako konstrukce se závislou klauzí obsahovou (zájmeno *ten* je odkazovacím slovem), nebo jako konstrukce s závislou klauzí vztažnou (zájmeno *ten* není odkazovací a je reprezentováno samostatným uzlem v tektogramatickém stromu). Srov.:

- *Přemýšlel o tom, kdo přijde.*

  = Přemýšlel o člověku, který přijde.

  Při této interpretaci je závislá klauze vztažná, její efektivní kořen má funktor `RSTR` a závisí na uzlu pro zájmeno *ten*.

- *Přemýšlel o tom, kdo přijde.*

  = Přemýšlel o otázce, zda přijde ten nebo onen.

  Při této interpretaci je závislá klauze obsahová, její efektivní kořen má funktor `PAT` a závisí na uzlu pro sloveso *přemýšlet*, zájmeno *ten* je zde odkazovacím slovem a není v tektogramatickém stromu reprezentováno uzlem.

Korelativní dvojice „čím“ -„tím“. Specifickou korelativní dvojicí s odkazovacím slovem *ten* je dvojice *čím - tím*, například:

Čím.`DIFF` *je*.`DIFF` *víno starší, <tím> je lepší.*

Pravidla anotace konstrukcí s touto korelativní dvojicí jsou popsána v 7.5 – „**Specifické konstrukce s významem „diference“**“.

Vytýkací důrazový opis. Při tzv. vytýkacím důrazovém opise nepovažujeme zájmeno *ten* za odkazovací slovo, ale zájmeno *ten* je tu plnovýznamovým slovem, které je v tektogramatickém stromu reprezentováno uzlem; závislá vztažná klauze závisí na uzlu pro toto zájmeno, její efektivní kořen má funktor `RSTR`.

Příklady:

Je to.`PAT` *Izrael*.`ACT`, *kdo brzdí*.`RSTR` *mírový proces*.

Byli to.`PAT` *českoslovenští občané*.`ACT`, *kteří hynuli*.`RSTR` *v koncentračních táborech.*

Obrázek 5.54. Odkazovací slovo „ten“

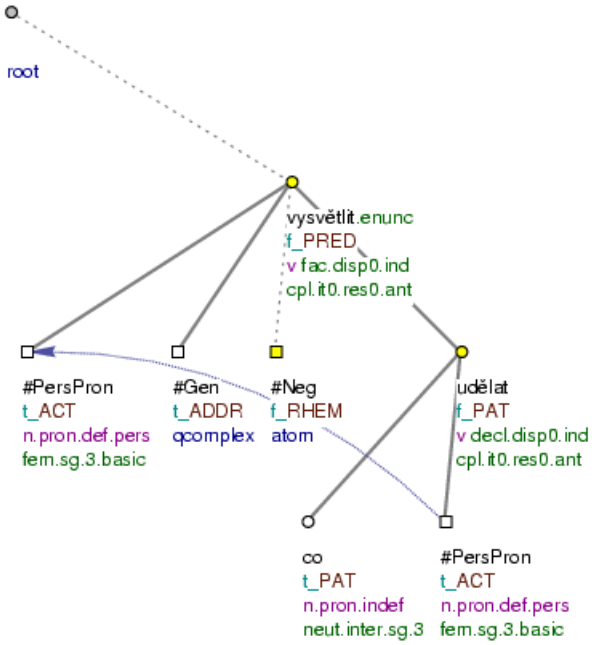

Neuměla vysvětlit to, co udělala.

Obrázek 5.55. Odkazovací slovo „ten“

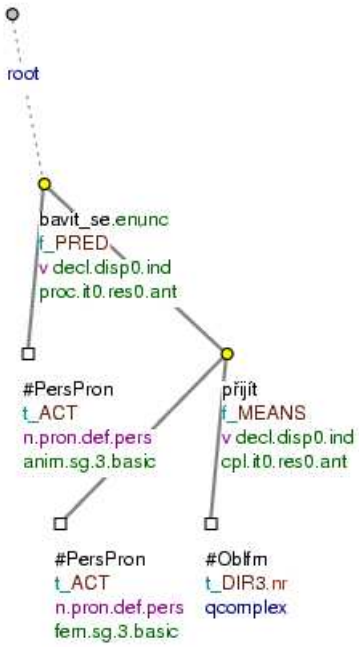

Bavil se tím, že přišla.

5.5.3.2. Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový“

Výraz *takový* má funkci odkazovacího slova zpravidla před závislou klauzí přísudkovou a závislou klauzí vztažnou, které jsou připojeny zejména vztažným zájmenem *jaký*.

Příklady:

Přidělili nám vedoucího <takového>, jaký.ACT *se jim hodil*.RSTR obr. 5.56

Podpora jeho strany je <taková>, jaká.PAT *opravdu je*.PAT obr. 5.57

Dostal jsem knížku <takovou>, jakou.PAT *jsem chtěl*.RSTR

V konstrukcích, ve kterých stojí výraz *takový* před závislou vztažnou klauzí samostatně (tj. nerozvíjí substantivum), je třeba zvážit, zda tu výraz *takový* nemá substantivní platnost (viz k tomu 7.1.2 – „Zájmena ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva“):

- **výraz „takový“ je syntaktickým substantivem**.

  V případě, že výraz *takový* má substantivní platnost, neskrývá se jako odkazovací slovo a vztažná klauze závisí na uzlu pro tento výraz.

  Příklad:

  Jsou tací.ACT*, kteří rádi hladovějí*.RSTR

- **výraz „takový“ je syntaktickým adjektivem**.

  V případě, že výraz *takový* má adjektivní platnost, zachytí se jako odkazovací slovo, vztažná klauze závisí na nově doplněném (zpravidla zkopírovaném) uzlu pro řídící substantivum.

  Příklad:

  Máme hodně studentů, ale potřebovali bychom <takové> {*student*.PAT}*, kteří by byli*.RSTR *vzdělaní v nějakém ekonomickém oboru*

Obrázek 5.56. Odkazovací slovo „takový“

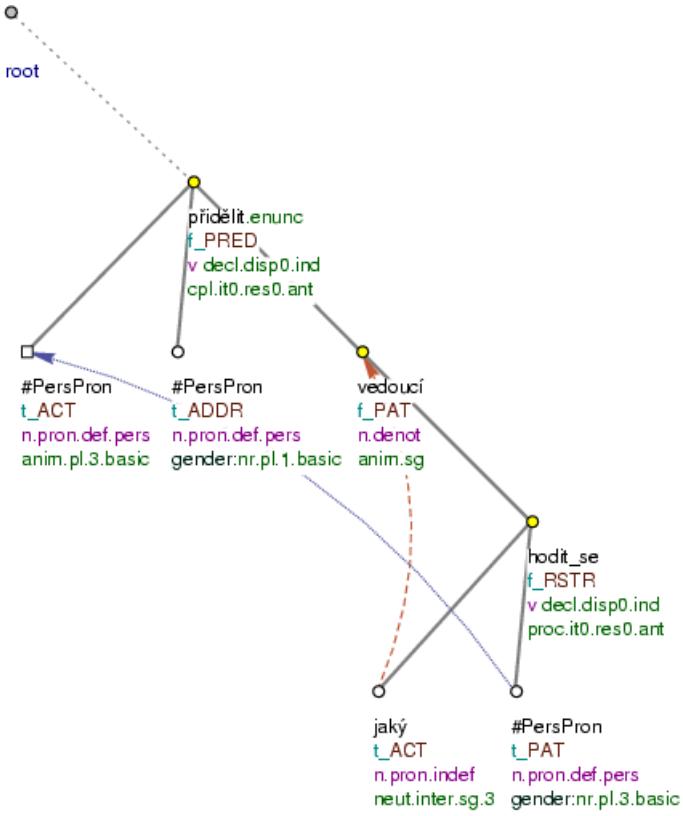

Přidělili nám vedoucího takového, jaký se jim hodil.

Obrázek 5.57. Odkazovací slovo „takový“

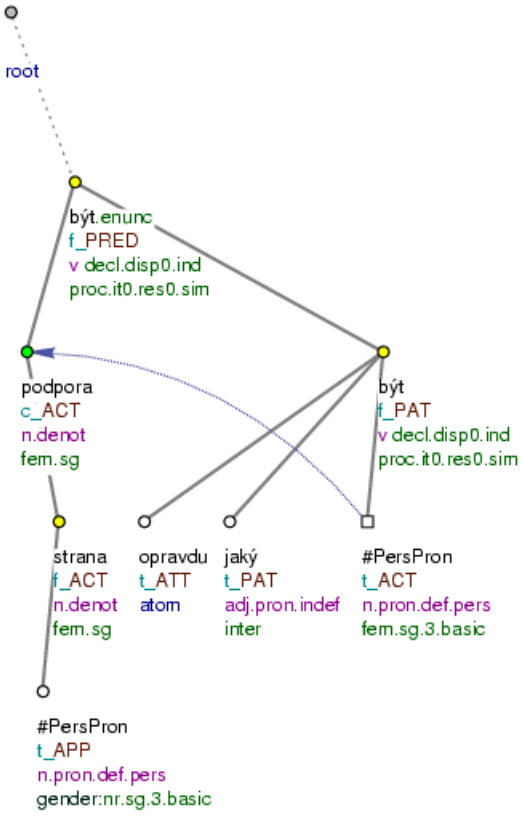

Podpora jeho strany je taková, jaká opravdu je.

Výraz „takový“ není odkazovacím slovem. Výraz *takový* nepovažujeme za odkazovací slovo zejména před závislou klauzí účinkovou připojenou spojkou *že*. V těchto konstrukcích má efektivní kořen závislé klauze funktor `RESL` a závisí na uzlu pro výraz *takový* (více viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“).

Příklady:

Vedoucí je takový.`PAT`, *že ho obdivujeme*.`RESL`

On je vedoucí.`PAT` *takový*.`COMPL`, *že jim ho závidíme*.`RESL`

5.5.3.3. Korelativní dvojice se zájmennými příslovci místa

Zájmenné příslovce místa (*tam*, *odtud*, *tudy*) vytvářejí korelativní dvojice zejména se vztažnými slovy (*kde*, *kam*, *odkud*, *kudy*), zřídka se spojkami. Jedná se například o následující dvojice:

- zájmenné příslovce místa v korelativní dvojici se vztažným slovem:
  - funkce zájmenného příslovce a vztažného slova je stejná:

    tam - kam
    tam - kde
    odtud - odkud
    tudy - kudy

  - funkce zájmenného příslovce a vztažného slova je odlišná:

tam - kudy
tam - odkud

- zájmenné příslovce místa v korelativní dvojici se spojkou:

  tam - co
  tudy - co

Za odkazovací slovo považujeme zájmenné příslovce místa v řídící konstrukci tehdy, je-li jeho funkce stejná jako funkce vztažného příslovce v závislé klauzi nebo je-li závislá klauze připojená spojkou. V těchto případech závisí efektivní kořen závislé klauze na efektivním kořenu řídící konstrukce a má některý z funktorů pro doplnění místa (viz 6.4 – „**Funktory místa**“).

Příklady:

Šel jen <tam>, kam.DIR3 *ho pozvali*.DIR3 obr. 5.58

Díval se <odtamtud>, odkud.DIR1 *se vždycky dívám*.DIR1 *já.* obr. 5.59

Šel <tam>, kam.DIR3 *ho nohy nesly*.DIR3

pozvánka <tam>, kam.DIR3 *nikdy nepojedeme*.DIR3

Viděl jsem ho <tam>, <co> jsem ho potkal.LOC *minule.*

Obrázek 5.58. Zájmenné příslovce místa ve funkci odkazovacího slova

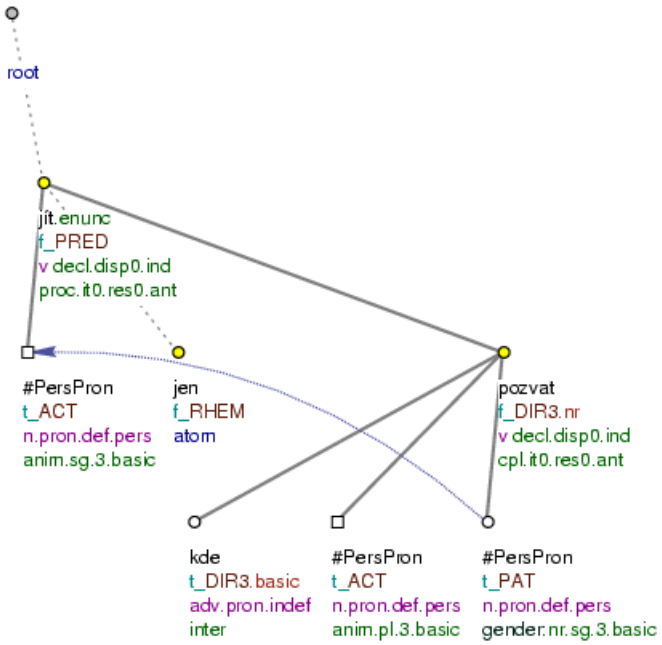

Šel jen tam, kam ho pozvali.

Obrázek 5.59. Zájmenné příslovce místa ve funkci odkazovacího slova

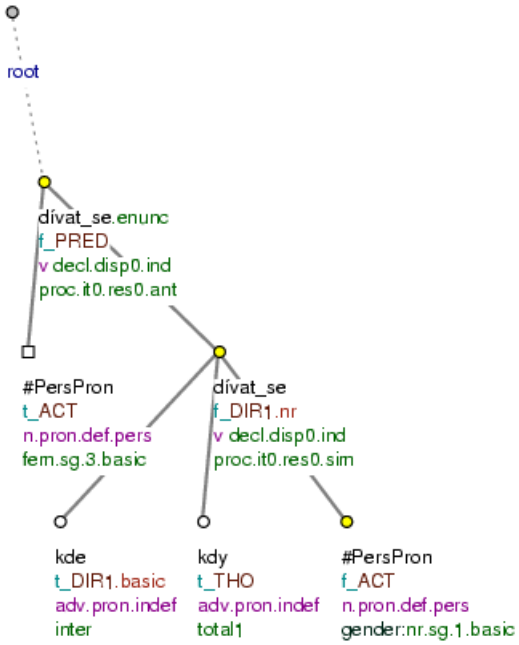

Dívala se odtamtud, odkud se vždycky dívám já.

Zájmenné příslovce místa není odkazovacím slovem. Tam, kde je funkce obou příslovečných výrazů (v řídící konstrukci a v závislé klauzi) rozdílná, zájmenné příslovce v řídící konstrukci za odkazovací slovo nepovažujeme, každý z příslovečných výrazů je reprezentován samostatným uzlem. Efektivní kořen závislé klauze závisí na uzlu pro zájmenné příslovce v řídící konstrukci a má funktor `RSTR`.

Příklad:

Dívala se tam.`DIR3`, *odkud*.`DIR1` *ses ozval*.`RSTR` obr. 5.60

Obrázek 5.60. Zájmenné příslovce místa není odkazovacím slovem

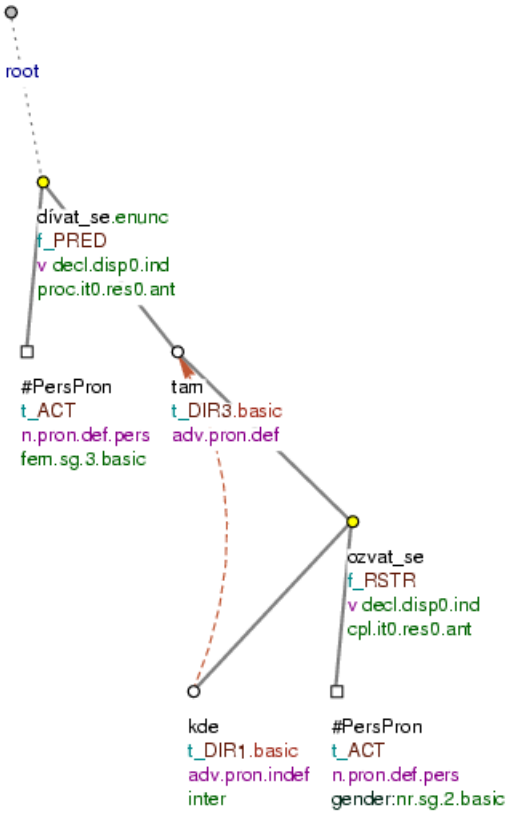

Dívala se tam, odkud ses ozval.

5.5.3.4. Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času

Zájmenná příslovce času vytvářejí korelativní dvojice jak se vztažnými slovy, tak se spojkami. Jedná se zejména o následující korelativní dvojice:

- zájmenné příslovce času v korelativní dvojici se vztažným slovem:
  - funkce zájmenného příslovce a vztažného slova je stejná:

    tehdy - kdy
    dotehdy - dokdy
    odtehdy - odkdy
    potud - pokud

  - funkce zájmenného příslovce a vztažného slova je odlišná:

    odtehdy - kdy
    dotehdy -kdy

- zájmenné příslovce času v korelativní dvojici se spojkou:

  tehdy - když
  odtehdy - když
  dotehdy - když
  předtím - než
  poté - co

Za odkazovací slovo považujeme zájmenné příslovce času v řídící konstrukci tehdy, je-li jeho funkce stejná jako funkce vztažného příslovce v závislé klauzi nebo je-li závislá klauze připojená spojkou. V těchto případech závisí efektivní kořen závislé klauze na efektivním kořenu řídící konstrukce a má některý z časových funktorů (viz 6.3 – „**Časové funktory**“).

Příklady:

Šli tam <tehdy>, kdy.TWHEN *už tam nikdo nebyl*.TWHEN obr. 5.61

Bydleli tam <odtehdy>, odkdy.TSIN *jim to bylo dovoleno*.TSIN obr. 5.62

Udělala to <předtím>, <než> šla.TWHEN *do nemocnice.*

Navštívíme vás jen <tehdy>, <když> nás pozvete.TWHEN

naše pozvání jedině <tehdy>, <když> vy pozvete.TWHEN *nás*

Odkazovací slovo „poté“. Za odkazovací slovo s časovým významem považujeme i výraz *poté*. Výraz *co* je v korelativní dvojici s výrazem *poté* podřadicí spojkou (připojuje adverbiální klauzi; viz i 5.5.2.1 – „Závislé klauze připojené výrazem „co““).

Příklad:

Odjela <poté>, <co> všechno vyřídila.TWHEN

Korelativní dvojice *poté - co*, ale i jiné korelativní dvojice bývají součástí časových syntagmat (například: *krátce předtím, než*; *dva dny poté, co*). V souladu s pravidly uvedenými v 5.11.3 – „Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění“ může závislá klauze rozvíjet i předcházející časové doplnění (měrový nebo časový akuzativ, časové adverbium). Srov.:

- *Odjela dva měsíce*.TWHEN *<poté>, <co> porodila*.TWHEN

  Závislá adverbiální klauze připojená korelativní dvojicí *poté -co* rozvíjí časové doplnění *dva měsíce* (srov. obr. 5.63).

Další příklady:

Vrátila se 5 minut.TWHEN *<poté>, <co> Jirka odešel*.TWHEN

Odjela dva měsíce.TWHEN *<od toho>, kdy*.TWHEN *porodila*.TWHEN.

Obrázek 5.61. Zájmenné příslovce času ve funkci odkazovacího slova

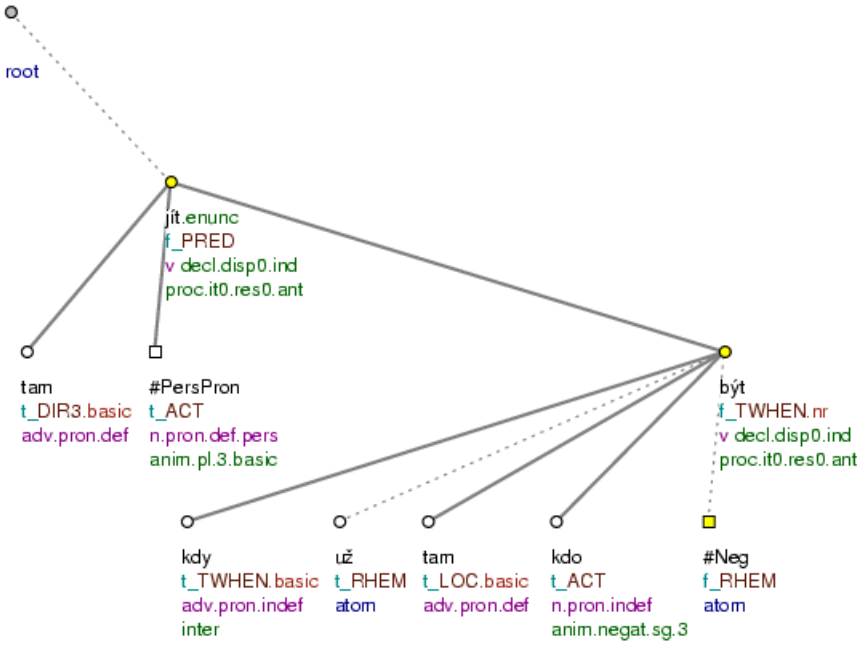

Šli tam tehdy, kdy už tam nikdo nebyl.

Obrázek 5.62. Zájmenné příslovce času ve funkci odkazovacího slova

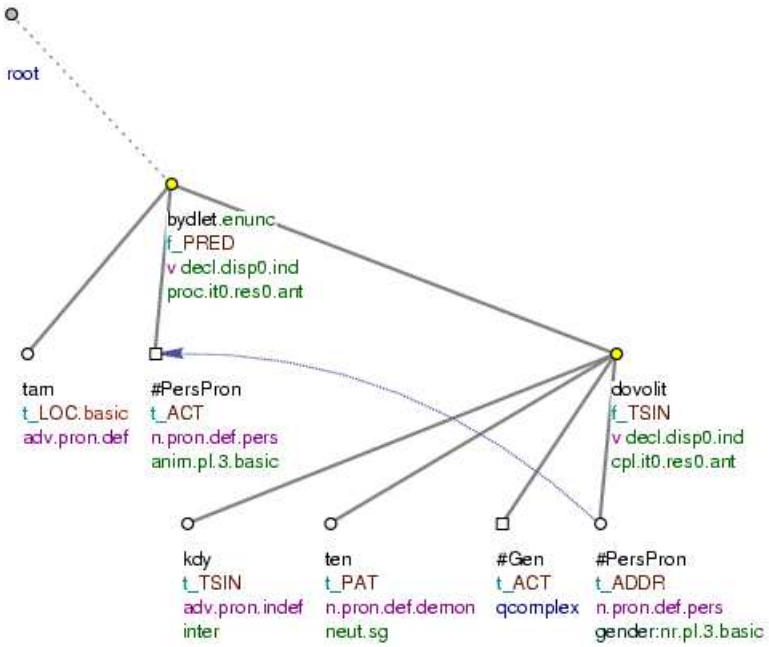

Bydleli tam odtehdy, odkdy jim to bylo dovoleno.

Obrázek 5.63. Výraz „poté“ ve funkci odkazovacího slova

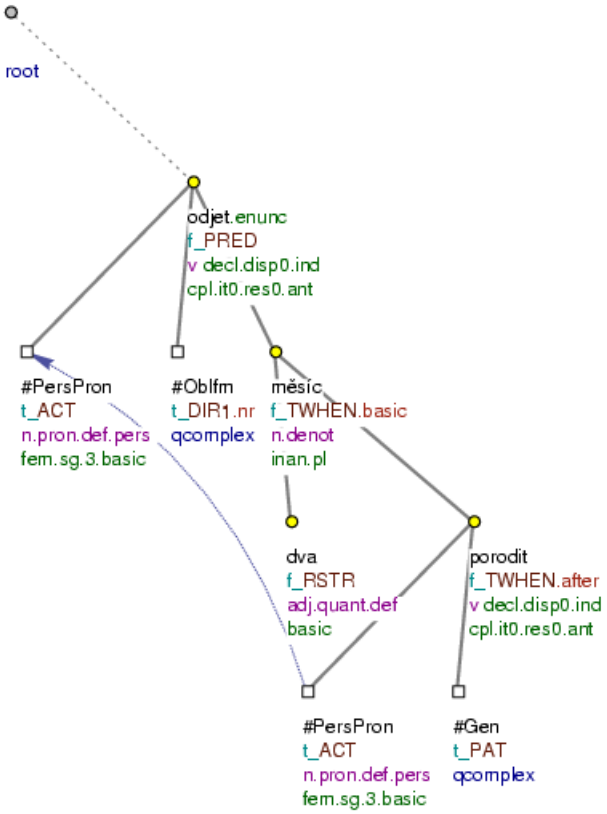

Odjela dva měsíce poté, co porodila.

Zájmenné příslovce času není odkazovacím slovem. Tam, kde je závislá klauze připojena vztažným příslovcem a funkce obou příslovečných výrazů (v řídící konstrukci a v závislé klauzi) je rozdílná, zájmenné příslovce v řídící konstrukci za odkazovací slovo nepovažujeme. Každý z obou zájmenných výrazů je reprezentován samostatným uzlem. Efektivní kořen závislé klauze má funktor `RSTR` a závisí na uzlu pro zájmenné příslovce v řídící konstrukci.

Příklad:

Bydleli tam odtehdy.`TSIN`, *kdy*.`TWHEN` *se jim narodila*.`RSTR` *dcera.* obr. 5.64

Obrázek 5.64. Zájmenné příslovce času není odkazovacím slovem

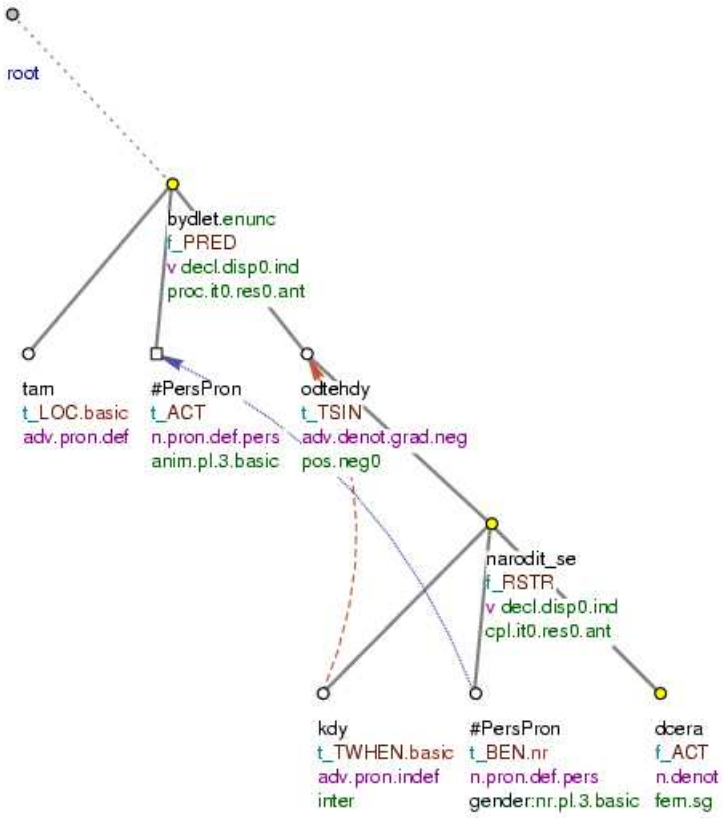

Bydleli tam odtehdy, kdy se jim narodila dcera.

5.5.3.5. Korelativní dvojice s jinými zájmennými příslovci

Za odkazovací slova považujeme i celou řadu dalších zájmenných příslovcí v korelativních dvojicích jak se vztažným slovem, tak se spojkou. Jde zejména o následující dvojice:

- zájmenná příslovce v korelativní dvojici se vztažným slovem:

  tak - jak
  tolik - kolik
  tolikrát - kolikrát

- zájmenná příslovce v korelativní dvojici se spojkou:

  proto - aby
  proto - že
  tak - aby
  tak - že
  tehdy - kdyby

Zájmenná příslovce v korelativní dvojici se vztažným slovem. Pro odkazovací slovo v korelativní dvojici se vztažným slovem platí, že zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova má stejnou funkci jako vztažné slovo v závislé klauzi.

Příklady:

Udělal to <tak>, jak.MANN *sis přál*.MANN obr. 5.66

Dostal <tolik>, kolik.PAT *chtěl*.PAT

Zájmenná příslovce v korelativní dvojici se spojkou. Pro odkazovací slovo v korelativní dvojici se spojkou platí, že spojka připojuje závislou klauzi obsahovou nebo adverbiální (tj. ne vztažnou), jejíž funkci (funktor efektivního kořene) zřetelně vymezuje právě zájmenné příslovce v řídící konstrukci, které zde má jen tuto jedinou funkci - odkazovat ke klauzi závislé.

Příklady:

Udělal něco <proto>, <aby> přišla.AIM obr. 5.65

Pracoval <tak>, <aby> nikdo nic nenamítal.MANN

Mohla by jet <tehdy>, <kdyby> nebyla nemocná.COND.

Pozor! Příslovečné výrazy *tolik*, *natolik*, *tak* uvozující závislou klauzi účinkovou za odkazovací slova nepovažujeme, efektivní kořen závislé klauze s funktorem RESL závisí právě na uzlech pro tyto příslovečné výrazy (více viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“).

Obrázek 5.65. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova

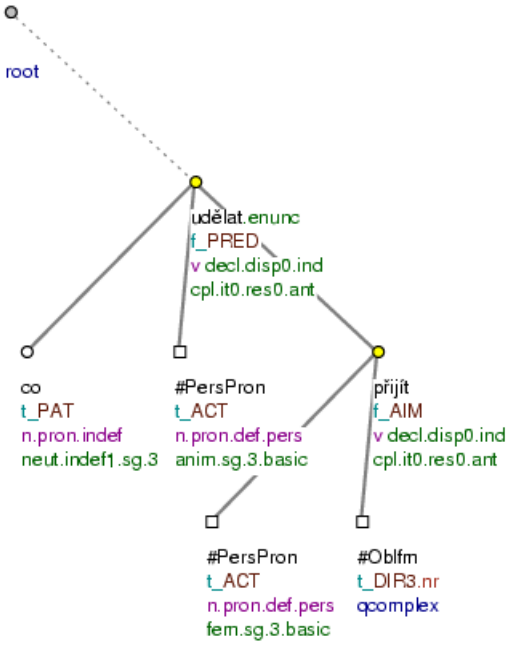

Udělal něco proto, aby přišla.

Obrázek 5.66. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova

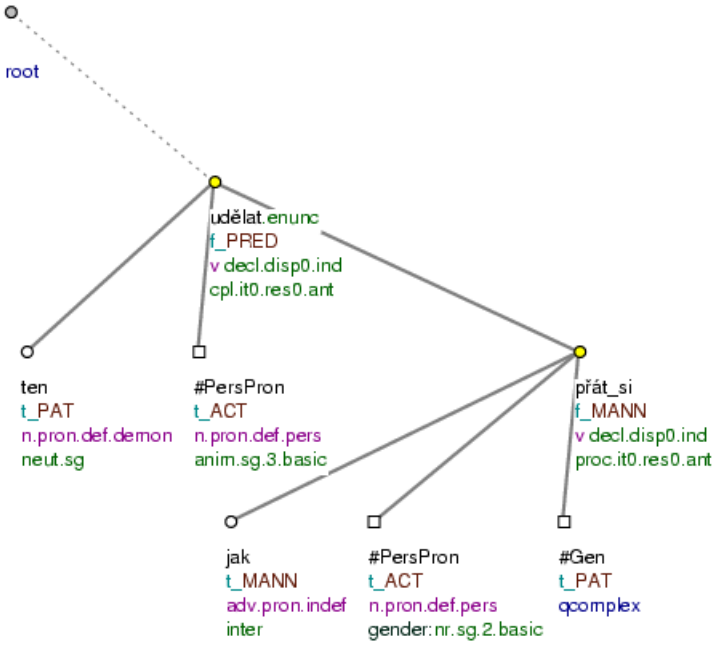

Udělal to tak, jak sis přál.

5.5.4. Nepravé závislé klauze

Jako konstrukce s *nepravými závislými klauzemi* jsou označována taková spojení dvou klauzí, kdy mezi obsahy obou klauzí je významový vztah koordinace, který je však vyjádřen hypotaktickou formou.

Užitím podřadicí spojky však vnáší autor textu do spojení klauzí záměrně nový význam (účel, podmínku), který ve skutečnosti mezi obsahy klauzí není. Při zachycování konstrukcí s nepravými závislými klauzemi dáváme proto v zásadě přednost jazykovému ztvárnění před obsahovým vztahem. Respektujeme tedy to, že autor výpovědi zvolil pro své vyjádření hypotaktickou formu (jako stylistické ozvláštnění).

Efektivní kořen nepravé závislé klauze má příslušný funktor podle významu, který nese spojovací výraz, a závisí na efektivním kořenu řídící konstrukce.

V případech, kdy spojovacím výrazem obou klauzí je taková spojka, která je již výrazně na přechodu k souřadicím spojkám, vidíme v konstrukci již souřadné spojení. Zmiňujeme se v této sekci i o těchto případech (přestože způsobem anotace sem nepatří), a to z toho důvodu, že tyto konstrukce bývají většinou ještě považovány za hypotaktické (a spojovací výrazy v nich za podřadicí).

Nepravé závislé klauze jsou buď vztažné (viz 5.5.4.1 – „Nepravé závislé klauze vztažné“), nebo spojkové (viz 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“).

5.5.4.1. Nepravé závislé klauze vztažné

Nepravou závislou klauzi vztažnou, připojenou vztažnými zájmeny a příslovci (*který*, *kde*), zachycujme jako závislou klauzi, jejíž efektivní kořen závisí na uzlu pro řídící substantivum a má funktor `RSTR`.

Příklady:

Spadl pod vlak, který ho přejel.`RSTR` obr. 5.67

Obvinili ředitelku za špatné zacházení se psy, kteří v útulku údajně hynou.RSTR hladem.

Obrázek 5.67. Nepravá závislá klauze vztažná

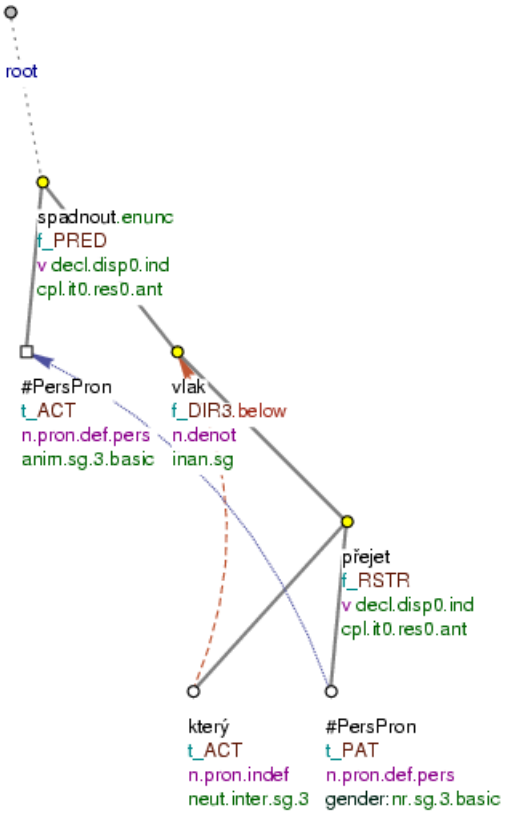

Spadl pod vlak, který ho přejel.

5.5.4.1.1. Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž“

Spojení dvou klauzí z nichž druhá je připojena vztažnými spojovacími výrazy: *což*, *přičemž*, *načež*, *pročež*, *začež*, *aniž* apod. (v některých pracích považované za konstrukci s nepravou závislou klauzí), hodnotíme v pravidelných případech jako souřadné spojení dvou klauzí.

Pravidla zachycování souřadných spojení viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

Spojovací výrazy *což*, *přičemž*, *načež*, *pročež*, *začež*, *aniž* apod. dělíme do dvou skupin podle toho, zda plní v druhé klauzi vedle funkce připojovací ještě funkci závislého doplnění:

- **spojovací výrazy, které neplní funkci závislého doplnění a stávají se souřadicí spojkou**:

  přičemž
  načež
  začež
  pročež
  aniž
  Uzel reprezentující tyto spojovací výrazy představuje kořen souřadné struktury. Významový vztah mezi souřadně spojenými klauzemi se vyjádří některým z funktorů pro význam souřadného spojení (viz 6.12 – „**Funktory pro významy souřadných spojení**“).

  Příklady:

Nedohodli se, pročež.CSQ *nastal nový boj.* [nodetype=coap] obr. 5.68

Vyšel z domu, načež.CONJ *začala bouřka.* [nodetype=coap]

Šel, přičemž.CONJ *neviděl.* [nodetype=coap]

Spojovací výraz „aniž“. Spojovací výraz *aniž* neguje význam predikátu v druhé souřadně spojené klauzi. Na kořen souřadné struktury je proto doplněn uzel pro syntaktickou negaci, uzel s t-lematem #Neg, který dostane funktor CM (viz i 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). Srov.:

- *Dostal odměnu, aniž*.ADVS *se o ni zasloužil.* [nodetype=coap]

  = *Dostal odměnu, ale nezasloužil se o ni.*

  Na kořen souřadné struktury s t-lematem *aniž* bude doplněn uzel pro syntaktickou negaci, uzel s t-lematem #Neg a s funktorem CM (srov. obr. 5.69).

- **spojovací výraz, který má funkci závislého doplnění**:

  což

  Spojovací výraz *což* (i v nepřímých pádech: *bez čehož*, *čemuž*, *za což*) je v klauzi, kterou připojuje zároveň i závislým, často valenčním doplněním. Uzel reprezentující výraz *což* má proto funktor podle pozice tohoto doplnění ve větné struktuře. Kořen souřadné struktury v těchto konstrukcích představuje uzel reprezentující přítomnou interpunkční čárku. Efektivní kořen připojené klauze má vždy shodný funktor s efektivním kořenem druhého (resp. prvního) souřadně spojeného členu.

  Příklady:

  Při reklamaci došlo k chybě, za což.PAT *se vám omlouváme.* [#Comma.CONJ] obr. 5.70

  Dostal jich jen 5, což.ACT *je ostuda.* [#Comma.CONJ] obr. 5.71

  Pozor! Klauze připojená vztažným výrazem *což* nemusí vždy navazovat na celou předchozí klauzi, ale též jen na některou její část i jen na jediné doplnění. V takových případech zachycujeme souřadné spojení jen mezi připojenou klauzí a částí, k níž se tato klauze vztahuje. Často tu jde o vztah apoziční. Efektivní kořen připojené klauze má i zde shodný funktor s efektivním kořenem druhého (resp. prvního) souřadně spojeného členu.

  Příklady:

  O práci přijdou všichni.ACT[is_member=1]*, kdo pracovali, což*.ACT *je*.ACT[is_member=1] *asi 46 lidí.* [#Comma.APPS] obr. 5.72

  Doufám, že problémy se budou projednávat s kvalifikovanými lidmi.ADDR[is_member=1]*, což*.ACT *jsou*.ADDR[is_member=1] *především funkcionáři federálních svazů.* [#Comma.APPS]

Ke gramatické koreferenci spojovacího výrazu *což* viz 8.2.2.2 – „Koreference vztažného výrazu „což““.

Obrázek 5.68. Konstrukce se spojovacími výrazem „pročež“

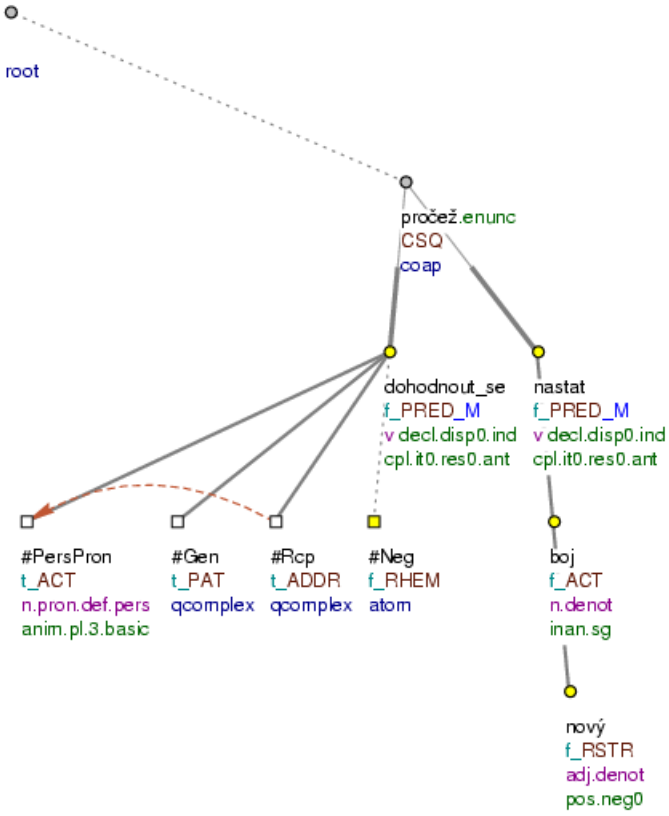

Nedohodli se, pročež nastal nový boj.

Obrázek 5.69. Konstrukce se spojovacím výrazem „aniž“

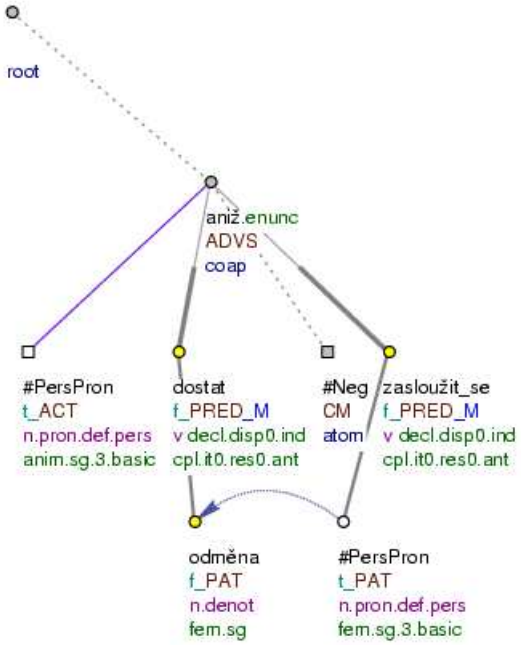

Dostal odměnu, aniž se o ni zasloužil.

Obrázek 5.70. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“

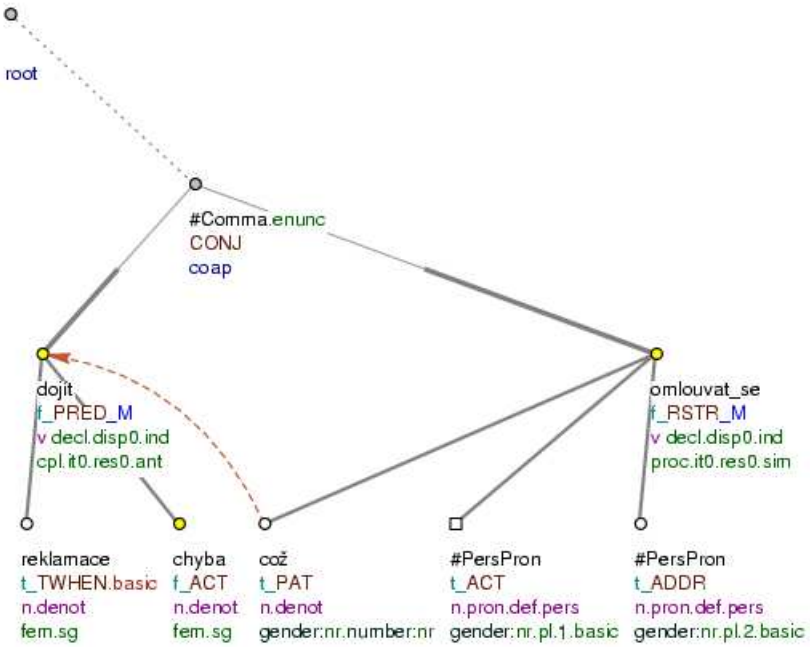

Při reklamaci došlo k chybě, za což se vám omlouváme.

Obrázek 5.71. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“

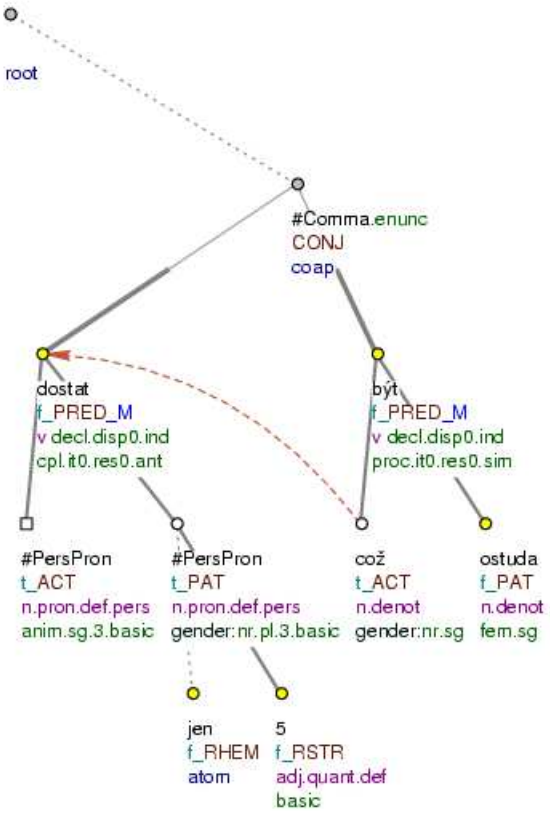

Dostal jich jen 5, což je ostuda.

Obrázek 5.72. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“

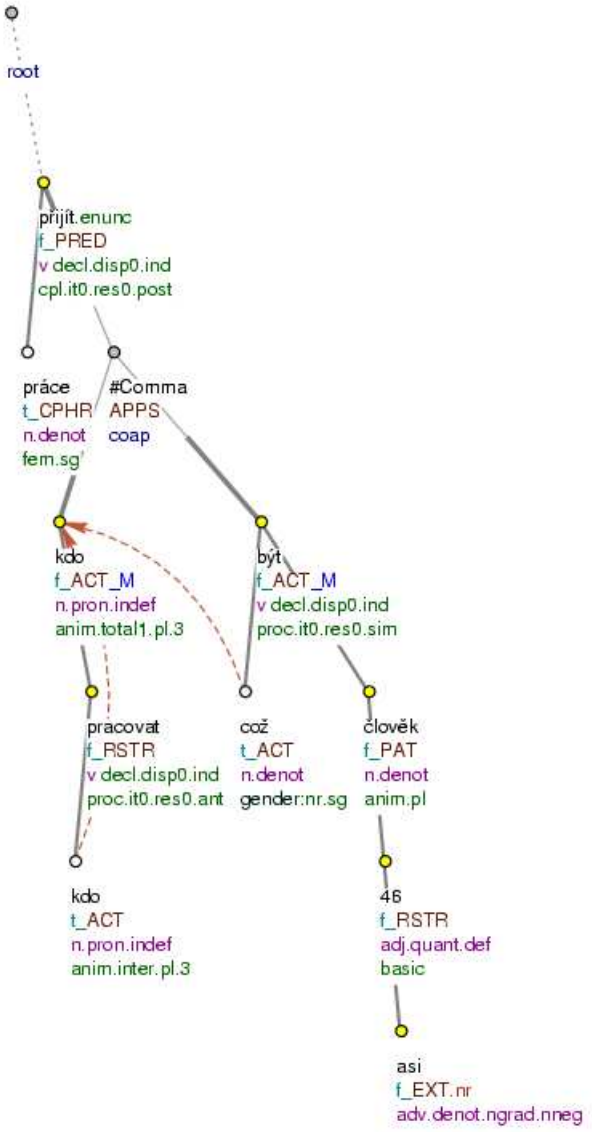

O práci přijdou všichni, kdo pracovali, což je asi 46 lidí.

5.5.4.2. Nepravé závislé klauze spojkové

K nepravým závislým klauzím spojkovým patří zejména nepravé závislé klauze účelové se spojkou *aby* a nepravé závislé klauze podmínkové se spojkami *jestliže*,*-li*, *když*.

Nepravá závislá klauze účelová. Nepravou závislou klauzi účelovou se spojkou *aby* zachycujeme jako závislou klauzi, jejíž efektivní kořen má funktor `AIM`.

Příklad:

Odešel, <aby> se už nevrátil.`AIM` obr. 5.73

Nepravá závislá klauze podmínková. I u konfrontačního spojení dvou klauzí pomocí podřadicích spojek *jestliže*, *-li*, *když* respektujeme jazykovou formu a spojení zachycujeme jako konstrukci se závislou klauzí podmínkovou, jejíž efektivní kořen má funktor `COND`.

Příklad:

<Jestliže> *Sparta v první třetině vyhrávala*.COND, *nakonec prohrála.* obr. 5.74

Obrázek 5.73. Konstrukce s nepravou závislou klauzí účelovou

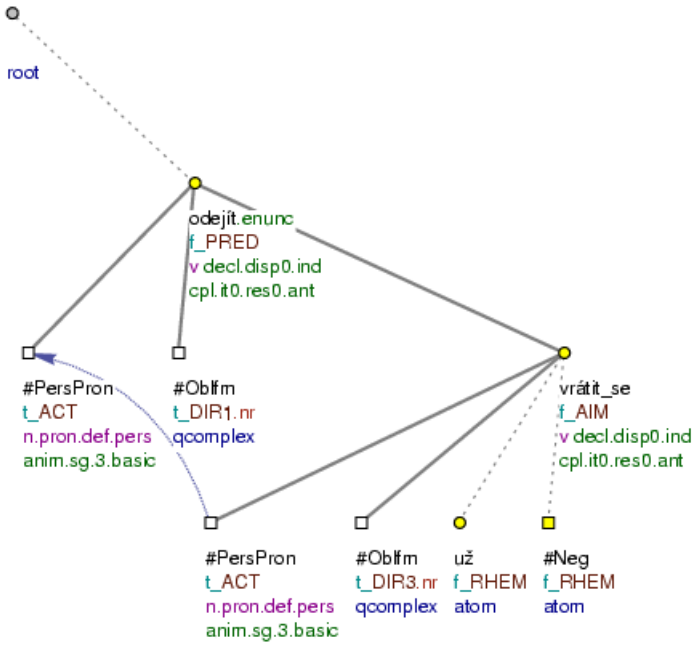

Odešel, aby se už nevrátil.

Obrázek 5.74. Konstrukce s nepravou závislou klauzí podmínkovou

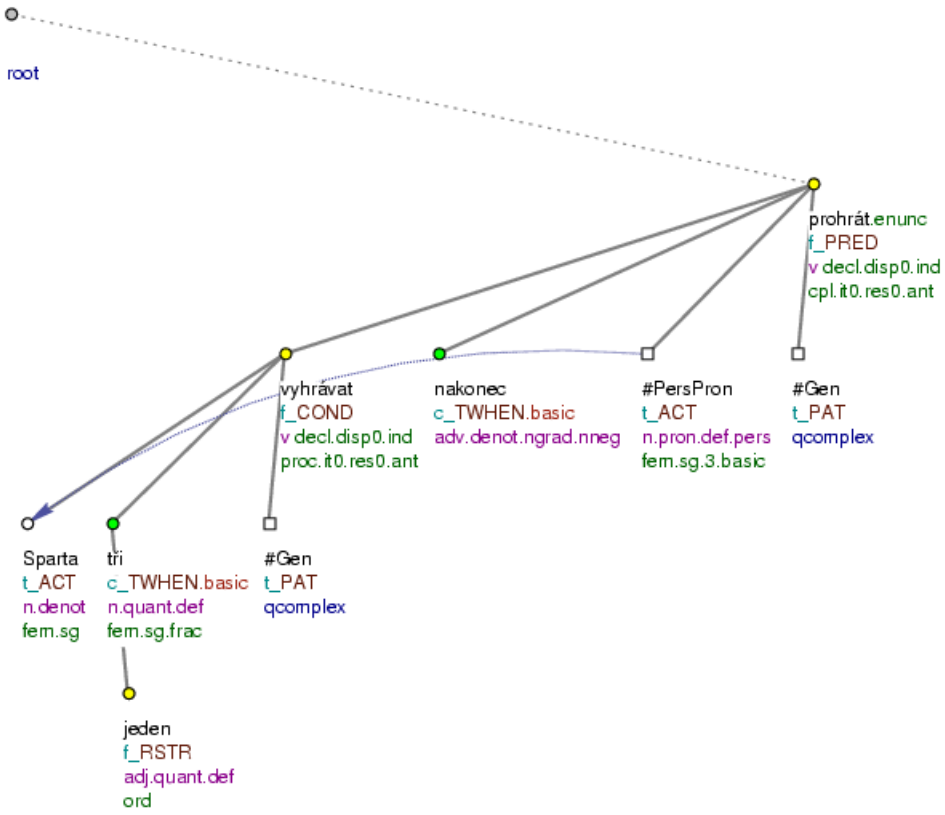

Jestliže Sparta v první třetině vyhrávala, nakonec prohrála.

5.5.4.2.1. Konstrukce se spojovacími výrazy „kdežto“ a „takže“

Spojky *kdežto* a *takže* (v některých syntaktických pracích považované za podřadicí) hodnotíme jako spojky souřadicí a klauze jimi spojené zachycujeme jako koordinační spojení.

Spojovací výraz „kdežto“. Uzel reprezentující spojovací výraz *kdežto* představuje kořen koordinační struktury a má funktor `CONFR` (viz i 6.12.1.2 – „CONFR“).

Příklad:

Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto.`CONFR` *ženatí mívají nepořádek v duši.* [`nodetype=coap`] obr. 5.75

Spojovací výraz „takže“. Uzel reprezentující spojovací výraz *takže* představuje kořen koordinační struktury a má funktor `CSQ` (viz i 6.12.1.5 – „CSQ“).

Příklad:

Udělalo se hezky, takže.`CSQ` *jsme mohli jít ven.* [`nodetype=coap`] obr. 5.76

Obrázek 5.75. Konstrukce spojovacím výrazem „kdežto“

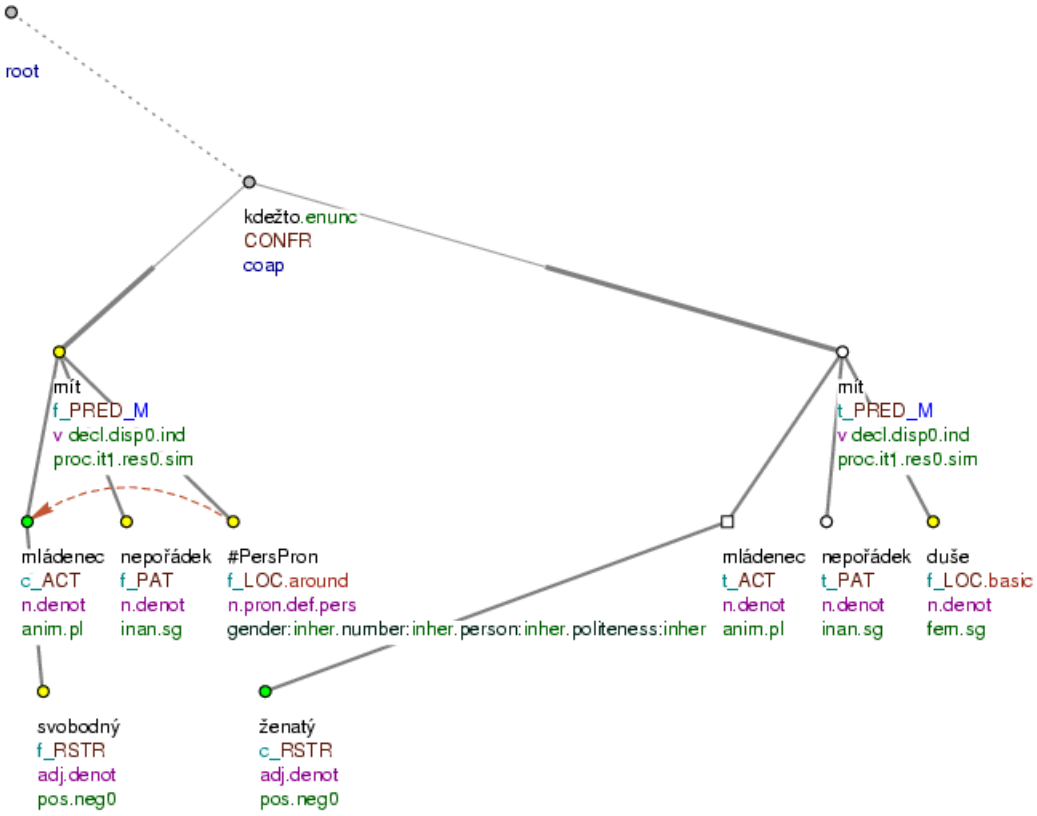

Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto ženatí mívají nepořádek v duši.

Obrázek 5.76. Konstrukce spojovacím výrazem „takže“

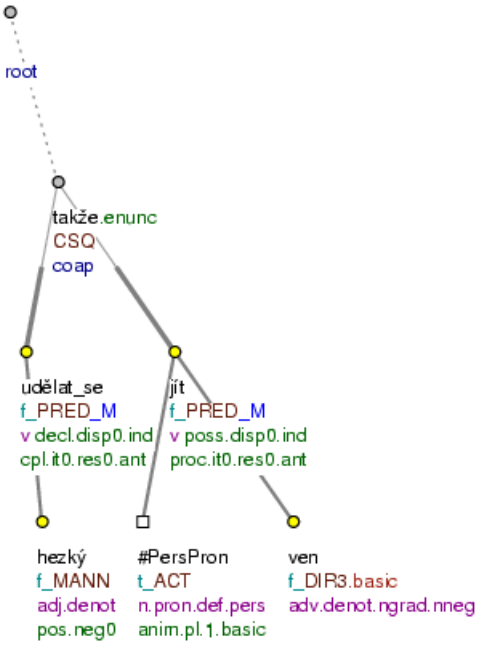

Udělalo se hezky, takže jsme mohli jít ven.

5.5.4.2.2. Konstrukce se spojovacím výrazem „zatímco“

Spojku *zatímco* hodnotíme jako podřadicí, která připojuje závislé klauze s významem funktoru `TPAR` (viz 6.3.7 – „TPAR“) nebo `CONTRD` (viz 6.9.2 – „CONTRD“). Konfrontační spojení dvou klauzí pomocí této spojky neinterpretujeme jako nepravou závislou klauzi (jako u spojky *jestliže*), ale spojování klauzí v konfrontačním významu chápeme jako jeden z významů této podřadicí spojky, který vyjadřujeme i speciálním novým funktorem `CONTRD`.

Příklad:

<Zatímco> dole ve vrátnici bylo.`CONTRD` *dusno, tady nahoře je*.`PRED` *ovzduší doslova nedýchatelné.*

5.6. Souřadnost

Za *souřadnost* označujeme nezávislostní spojení dvou a více členů (doplnění nebo klauzí), které jsou na stejné úrovni a které stejným způsobem závisí na tomtéž řídícím členu.

Jako souřadně spojené členy zachycujeme následující typy spojení:

- členy spojené vztahem koordinace nebo apozice (viz 5.6.2 – „Koordinace a apozice“),
- spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů (viz 5.6.3 – „Spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů“).

Obecná pravidla pro anotaci souřadných spojení jsou popsána v 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

5.6.1. Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě

Na tektogramatické rovině pracujeme i při zachycování souřadných spojení s dvourozměrným stromem, pro souřadná spojení tedy nezavádíme další dimenzi (negativním důsledkem tohoto kroku je však porušení principu závislosti, k tomu viz i 5.1.2 – „Nezávislostní hrany“).

Souřadná struktura. Souřadnost dvou a více členů je v tektogramatickém stromě zachycena *souřadnou strukturou*. *Kořenem souřadné struktury* je uzel reprezentující souřadicí spojovací výraz nebo operátor. V ojedinělých případech, kdy v povrchové podobě věty není přítomen žádný souřadicí spojovací výraz ani interpunkční znaménko, je kořenem souřadné struktury nově vytvořený uzel s t-lematem `#Separ` (k souřadicím spojovacím výrazům a operátorům viz 7.16 – „**Souřadicí spojovací výrazy a operátory**“). Kořen souřadné struktury má v atributu `nodetype` hodnotu `coap` (viz 2.3 – „Kořeny souřadných struktur“).

Kořen souřadné struktury je přímým potomkem uzlu řídícího efektivní kořeny souřadně spojených doplnění nebo klauzí.

Uzly reprezentující souřadně spojené členy (respektive kořeny souřadně spojených členů) jsou přímými potomky kořene souřadné struktury.

Kořeny souřadně spojených členů mají v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu `1`. Souřadně spojené členy jsou tak odlišeny od uzlů reprezentujících společná rozvití těchto souřadně spojených členů. Kořen společného rozvití (viz dále 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“) je také přímým potomkem kořene souřadné struktury, ale v atributu `is_member` nemá vyplněnou hodnotu `1`. Hodnoty atributu `is_member` viz 5.4 – „Hodnoty atributu `is_member`“.

Tabulka 5.4. Hodnoty atributu `is_member`

`1`	uzel je kořenem souřadně spojeného členu
`0`	uzel není kořenem souřadně spojeného členu

Není-li v atributu `is_member` žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota `0`.

Souřadně spojený člen může být reprezentován *vnořenou souřadnou strukturou*. Pak rozlišujeme přímé a terminální členy souřadné struktury. *Terminálními členy* souřadné struktury rozumíme efektivní kořeny souřadně spojených doplnění nebo klauzí. *Přímými členy* vybrané souřadné struktury rozumíme všechny přímé potomky kořene vybrané souřadné struktury, kteří mají v atributu `is_member` hodnotu `1`. Přímý člen souřadné struktury může být zároveň terminálním členem, ale přímým členem může být i kořen vnořené souřadné struktury (je-li některý ze souřadně spojených členů realizován jako souřadné spojení) a kořen vnořené souřadné struktury nikdy není terminálním členem. Více k vnořeným souřadným strukturám viz 5.6.1.4 – „Vnořené souřadné struktury“.

Přímým potomkem kořene souřadné struktury (`nodetype=coap`) může tedy být:

- efektivní kořen souřadně spojeného doplnění nebo klauze (terminální člen souřadné struktury), který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu `1`.
- kořen (vnořené) souřadné struktury (přímý člen souřadné struktury), který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu `1`.
- kořen společného rozvití terminálních členů souřadné struktury, který má v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu `0`.

  Pozor! Společné rozvití může být také realizováno jako souřadné spojení. Kořenem společného rozvití je pak kořen souřadné struktury, v atributu `is_member` má však hodnotu `0`.
- uzel pro rematizátory společného rozvití (viz 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“), tj. uzly s funktorem `RHEM`. V atributu `is_member` má též hodnotu `0`.

- uzel pro výraz modifikující význam souřadného spojení (viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“), tj. uzly s funktorem `CM`. V atributu `is_member` má též hodnotu `0`.

Souřadná struktura je znázorněna schématem obr. 5.77.

Obrázek 5.77. Souřadná struktura

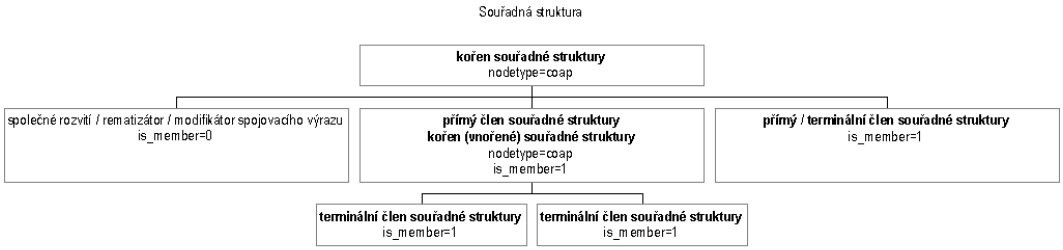

Význam souřadného spojení. Na tektogramatické rovině zachycujeme i významový druh souřadného spojení, ten je vyjádřen funktorem u kořene souřadné struktury. Všechny funktory (a jejich definice), kterými může být ohodnocen kořen souřadné struktury, jsou uvedeny v 6.12 – „**Funktory pro významy souřadných spojení**“.

Princip co nejjednodušší struktury. Při souřadnosti dochází často k elipsám (k elipsám viz 5.12 – „**Elipsy**“). Obecně platí, že souřadnou strukturu zachycujeme co nejníže v tektogramatickém stromě a využíváme možnosti společného rozvití (viz dále 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“). V důsledku této možnosti se obvykle nemusí do tektogramatického stromu doplňovat žádné nové uzly pro elidovaná doplnění. Dáváme přednost co nejjednodušší struktuře, tedy souřadnosti členské před souřadností větnou (viz 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“).

Srovnej:

- *Jirka potkal a pozdravil Marii.*

  Dva aktanty *Jirka* a *Marie* visí jako společné rozvití na koordinaci sloves *potkat* a *pozdravit*. Srov. obr. 5.78.

Obrázek 5.78. Zachycení souřadnosti

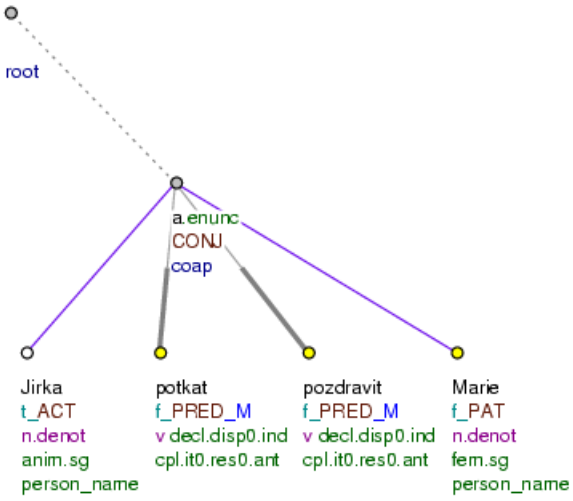

Jirka potkal a pozdravil Marii.

5.6.1.1. Společné rozvití souřadně spojených členů

Společným rozvitím souřadně spojených členů rozumíme takové závislé doplnění (i klauze), které rozvíjí každý souřadně spojený (terminální) člen a které je v povrchové podobě věty je vyjádřeno jenom jednou.

Společným rozvitím souřadného spojení může být jakékoli doplnění (aktant (i nevyjádřený) i volné doplnění). Závislá neobligatorní doplnění zachycujeme jako společná rozvití jen v sémanticky jednoznačných případech (více viz 5.12.3.1 – „Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení“).

Zachycení společného rozvití v tektogramatickém stromě. Kořen společného rozvití je zachycen jako přímý potomek kořene té souřadné struktury, na jejíž terminálních členech efektivní kořen společného rozvití ve skutečnosti závisí. Od kořenů souřadně spojených členů se kořen společného rozvití odlišuje tím, že v atributu `is_member` má vyplněnou hodnotu `0`.

Srovnej:

- *Marii jsem viděl a slyšel zpívat.*

  Patiens *Marii*, doplněk *zpívat* a nevyjádřený aktor jsou společná rozvití koordinovaných predikátů *vidět* a *slyšet*. V tektogramatickém stromě budou uzly reprezentující tato doplnění přímými potomky kořene koordinační struktury, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*. V atributu `is_member` budou mít vyplněnou hodnotu `0` (narozdíl od uzlů reprezentujících koordinované predikáty). Srov. obr. 5.79.

- {`#PersPron.ACT`} *Tu věc ti nedám, respektive nemohu dát.*

  Patiens *věc*, adresát *ti* a nevyjádřený aktor jsou společná rozvití aponovaných predikátů *nedát* a *nemoci dát*. V tektogramatickém stromě budou uzly reprezentující tato doplnění přímými potomky kořene apoziční struktury, tj. uzlu reprezentujícího interpunkční čárku. V atributu `is_member` budou mít vyplněnou hodnotu `0` (narozdíl od uzlů reprezentujících aponované predikáty). Srov. obr. 5.80.

- *Jirka potkal Marii a pozdravil.*

Aktor *Jirka* je společným rozvitím koordinovaných predikátů *potkat* a *pozdravit*. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující tento aktor přímým potomkem kořene koordinační struktury, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*. V atributu `is_member` bude mít vyplněnou hodnotu `0` (narozdíl od uzlů reprezentujících koordinované predikáty).

Patiens *Marie* bude společným rozvitím obou predikátů, pokud se rozumí, že Jirka pozdravil Marii, jinak společným rozvitím nebude a bude záviset jen na predikátu *potkat* a patiens predikátu *pozdravit* bude mít t-lema `#PersPron` (pokud pozdravil někoho jiného známého z kontextu), nebo t-lema `#Gen`.

- *červená čepice a šála*

  Volné doplnění *červený* bude společným rozvitím obou jmen, pokud se rozumí, že červená je jak čepice, tak šála. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující toto volné doplnění přímým potomkem kořene koordinační struktury, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*. V atributu `is_member` bude mít vyplněnou hodnotu `0` (narozdíl od uzlů reprezentujících koordinovaná jména). Srov. obr. 5.81.

  Není-li červená barva šály z kontextu jednoznačná, bude uzel reprezentující doplnění *červený* záviset jen na uzlu pro substantivum *čepice*, tj. nebude zachyceno jako společné rozvití. Srov. obr. 5.82.

- *Večer jsem uklízel a sestra se dívala na televizi.*

  Volné doplnění času *večer* je společným rozvitím koordinovaných predikátů *uklízet* a *dívat se*. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující toto doplnění přímým potomkem kořene koordinační struktury, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*. V atributu `is_member` bude mít vyplněnou hodnotu `0` (narozdíl od uzlů reprezentujících koordinované predikáty).

Pozor! Společné rozvití může být realizováno jako souřadné spojení. Například:

- *Syna i dceru otec pochválil a matka odměnila.*

  Patiens *syna a dceru* je společným rozvitím koordinovaných predikátů *pochválit* a *odměnit*. Společné rozvití bude zachyceno jako souřadná struktura. Kořen společného rozvití, tj.uzel reprezentující spojku *i* (`is_member=0`), bude přímým potomkem kořene souřadné struktury predikátů *pochválit* a *odměnit*, tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*.

Pozor! Společné rozvití může být rematizováno. Uzel reprezentující rematizátor společného rozvití je zachycen jako levá sestra kořene společného rozvití. Je tedy také přímým potomkem kořene souřadné struktury. Viz k tomu i 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“.

Pozor! Při vnořených souřadných strukturách je kořen společného rozvití přímým potomkem kořene té ne/vnořené souřadné struktury, na jejíž terminálních členech efektivní kořen společného rozvití ve skutečnosti závisí. Viz k tomu 5.6.1.4 – „Vnořené souřadné struktury“.

Pozor! Princip společného rozvití souřadně spojených členů úzce souvisí s problematikou elipsy. Proto viz i 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“.

Obrázek 5.79. Společné rozvití souřadně spojených členů

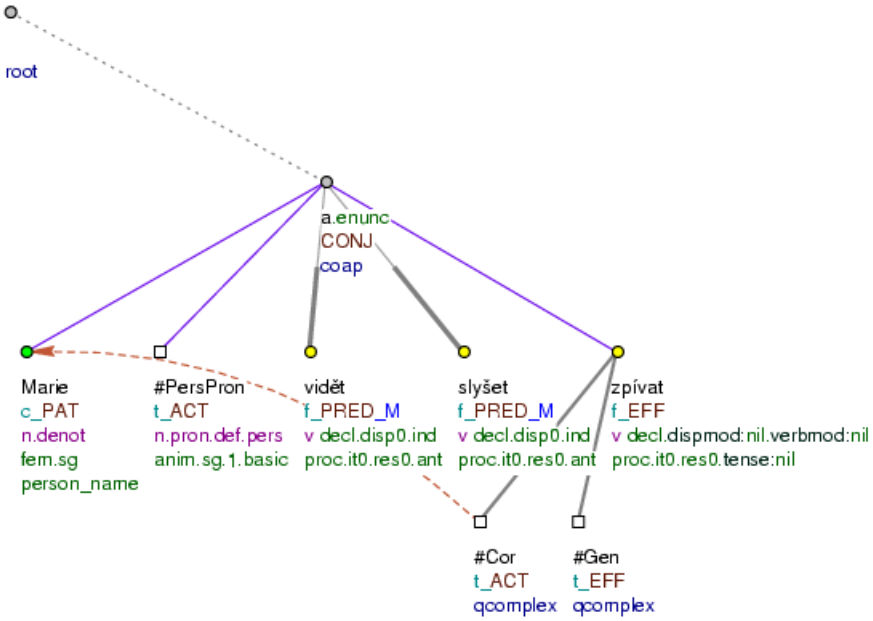

Marii jsem viděl a slyšel zpívat.

Obrázek 5.80. Společné rozvití souřadně spojených členů

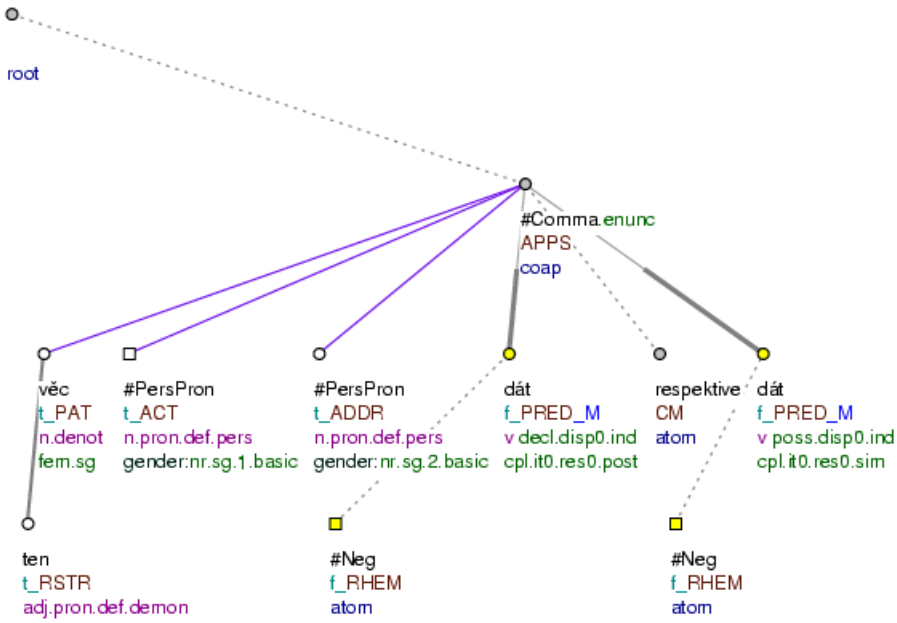

Tu věc ti nedám, respektive nemohu dát.

Obrázek 5.81. Společné rozvití souřadně spojených členů

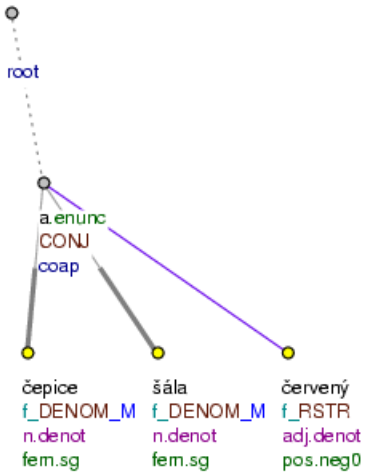

červená čepice a šála

Obrázek 5.82. Doplnění není společným rozvitím souřadně spojených členů

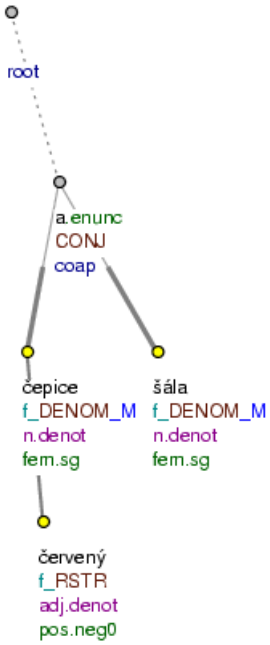

červená čepice a šála

Případy, kdy doplnění není společným rozvitím. V případě, že doplnění, které by potenciálně mohlo být společným rozvitím, vyžaduje vzhledem k některému z terminálních členů souřadné struktury zapsání odlišné hodnoty jakéhokoli atributu (například funktoru nebo hodnoty atributu `tfa`), než je vyžadováno vzhledem k ostatním terminálním členům, není dané doplnění zachyceno jako společné rozvití, ale je doplněno (pomocí nově vytvořených uzlů) jako závislý uzel s odpovídajícími hodnotami atributů ke každému terminálnímu členu souřadné struktury. Srov.:

- *zakladatel a prezident firmy*

= *zakladatel* {#PersPron.PAT} *a prezident firmy*.APP

Doplnění *firma* nemůže být společným rozvitím souřadně spojených jmen, protože substantivum *prezident* předpokládá doplnění s funktorem APP, zatímco substantivum *zakladatel* vyžaduje doplnění s funktorem PAT. Uzel reprezentující substantivum *firma* bude proto zachycen jako uzel s funktorem APP závislý jen na uzlu pro substantivum *prezident*. Na uzlu pro substantivum *zakladatel* bude záviset nově doplněný uzel s funktorem PAT a s t-lematem #PersPron, od uzlu povede vztah textové koreference k uzlu pro substantivum *firma*. Srov. obr. 5.84.

Pozor! Při pořadí *prezident a zakladatel firmy* bude zachycení odlišné; viz 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení".

- *Pavel bude pochválen a pojede do Prahy na soutěž.*

  = *Pavel*.PAT *bude pochválen a* {#PersPron.ACT} *pojede do Prahy na soutěž.*

  Doplnění *Pavel* nemůže být společným rozvitím predikátů *pochválit* a *jet*, protože u predikátu *pochválit* má funkci patientu, zatímco u predikátu *jet* je aktorem. Na uzlu pro predikát *jet* bude proto záviset nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s funktorem ACT, který bude koreferenčním vztahem spojen s uzlem pro vyjádřený patiens *Pavel*. Srov. obr. 5.85.

- *Přišel Jirka a posadil se.*

  = *Přišel Jirka*.ACT [tfa=f] *a* {#PersPron.ACT [tfa=t]} *posadil se.*

  Doplnění *Jirka* nemůže být společným rozvitím predikátů *přijít* a *posadit se*, protože v první klauzi je *Jirka* kontextově nezapojeným výrazem a v druhé klauzi vystupuje již jako kontextově zapojený výraz. Na uzlu pro predikát *posadit se* bude proto záviset nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s hodnotou t v atributu tfa, který bude koreferenčním vztahem spojen s vyjádřeným aktorem *Jirka* (tfa=f) v první klauzi. Srov. obr. 5.86.

Pozor! Společné rozvití všech terminálních členů souřadné struktury je třeba odlišit od případů, kdy se jedná o doplnění pouze jednoho, nebo jen několika terminálních členů. V takových případech není uzel reprezentující toto doplnění (respektive efektivní kořen tohoto doplnění) přímým potomkem kořene souřadné struktury, ale závisí na jednom z terminálních členů. Rozvíjí-li doplnění více terminálních členů, ale ne všechny, je pomocí nově vytvořených uzlů podle pravidel v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu" doplněno i k těm terminálním členům, které také rozvíjí. Srov.:

- *Tento stroj se vyráběl u nás, posílal se do zahraničí a tam ho teprve firmy prodávaly do továren.*

  Doplnění *stroj* není společným rozvitím všech tří predikátů, je patientem predikátu *vyrábět* a *posílat*, ale nikoliv již třetího koordinovaného predikátu *prodávat*. V tektogramatickém stromě proto závisí uzel pro vyjádřené doplnění *stroj* jako patiens na prvním predikátu, u predikátu *posílat* je na místě patientu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #PersPron (který je koreferenčním vztahem spojen s vyjádřeným patientem *stroj*). Podobně není společným rozvitím ani všeobecný aktor prvních dvou predikátů. Srov. obr. 5.83.

Obrázek 5.83. Doplnění není společným rozvitím

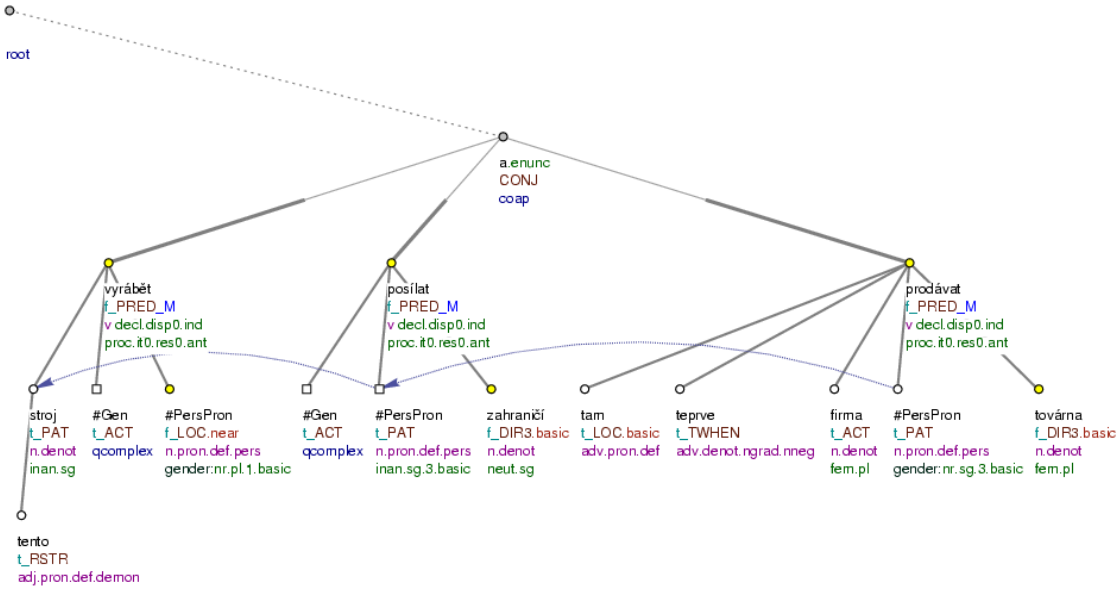

Tento stroj se vyráběl u nás, posílal se do zahraničí a tam ho teprve firmy prodávaly do továren.

Obrázek 5.84. Doplnění není společným rozvitím

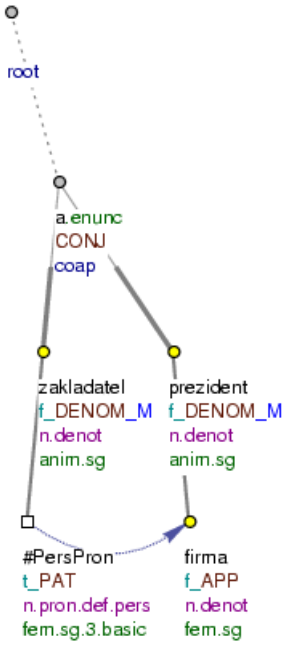

zakladatel a prezident firmy

Obrázek 5.85. Doplnění není společným rozvitím

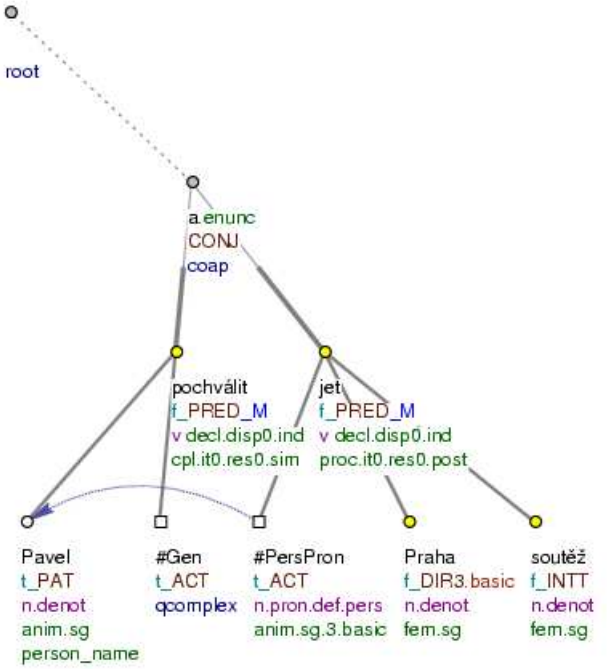

Pavel bude pochválen a pojede do Prahy na soutěž.

Obrázek 5.86. Doplnění není společným rozvitím

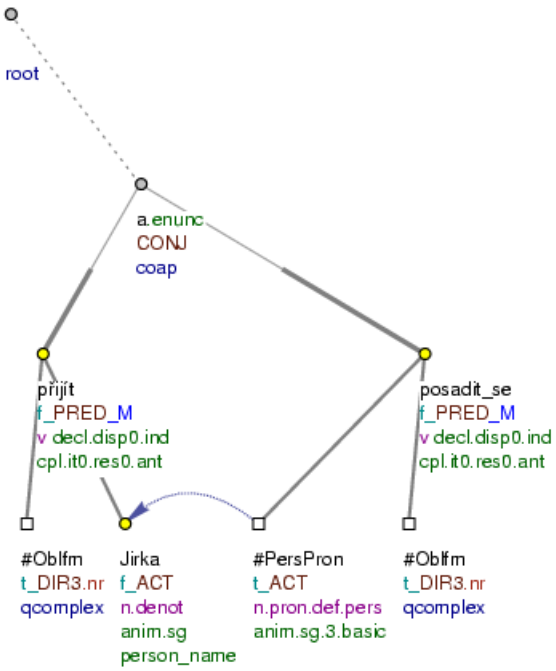

Přišel Jirka a posadil se.

5.6.1.2. Souřadnost členská, větná a smíšená

Při anotaci souřadných spojení je třeba rozlišovat mezi souřadností větnou, členskou a smíšenou:

- **členská souřadnost**.

  Členskou souřadností rozumíme souřadné spojení dvou a více doplnění nebo klauzí, jejichž řídícími členy (efektivními kořeny) není sloveso (slovesný tvar).

  Při zachycení členské souřadnosti v tektogramatickém stromě terminální členy souřadné struktury nereprezentují sloveso (slovesný tvar).

  Příklady:

  Hlavní podezřelý.ACT [is_member=1] , *ředitel*.ACT [is_member=1] *zoologické zahrady zůstává na svobodě.* [#Comma.APPS]

  Je prezidentem jen díky mým taktickým.RSTR [is_member=1] *a*.CONJ *diplomatickým*.RSTR [is_member=1] *schopnostem.*

  Špičková cena.DENOM [is_member=1] *a*.CONJ *špičkový výkon*.DENOM [is_member=1]

- **větná souřadnost**.

  Větnou souřadností rozumíme souřadné spojení dvou a více doplnění nebo klauzí, jejichž řídícími členy (efektivními kořeny) je sloveso (slovesný tvar). Jde zejména o souřadné spojení slovesných klauzí (viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

  Při zachycení větné souřadnosti v tektogramatickém stromě terminální členy souřadné struktury reprezentují sloveso (slovesný tvar).

  Příklady:

  Vystoupím.PRED [is_member=1] *na vánočním koncertě, objíždím*.PRED [is_member=1] *mimopražské premiéry našeho filmu a*.CONJ *těším*.PRED [is_member=1] *se na Vánoce.*

  Vladimír Zubov obdivuje.PRED [is_member=1] *herce a*.CONJ *portrétuje*.PRED [is_member=1] *je podle fotografií.*

  Jirka potkal.PRED [is_member=1] *a*.CONJ *pozdravil*.PRED [is_member=1] *Marii.*

  Lékař včera oznámil, že stav pacienta je.EFF [is_member=1] *stabilizovaný, že přímé ohrožení života je*.EFF [is_member=1] *zažehnané a*.CONJ *trvalé následky jsou*.EFF [is_member=1] *vyloučeny.*

  Chystáme se nejen stavět.PAT [is_member=1] *domy, ale*.GRAD *také rozšiřovat*.PAT [is_member=1] *ulice.*

- **smíšená souřadnost**.

  Smíšenou souřadností rozumíme souřadné spojení dvou a více členů, kdy řídící člen (efektivní kořen) alespoň jednoho z nich je vyjádřen slovesem (slovesným tvarem) a řídící člen (efektivní kořen) alespoň jednoho z nich není sloveso (slovesný tvar).

  Při zachycení smíšené souřadnosti v tektogramatickém stromě alespoň jeden terminální člen souřadné struktury reprezentuje sloveso (slovesný tvar) a alespoň jeden terminální člen souřadné struktury nereprezentuje sloveso (slovesný tvar).

  Příklady:

  Téma.DENOM [is_member=1] *: Co právě dělám*.PRED [is_member=1] [#Colon.APPS]

O zajímavých místech.PAT [is_member=1] *mimo Prahu, jako*.APPS *je*.PAT [is_member=1] *třeba Litomyšl, Kutná Hora nebo Český Krumlov, zahraniční turisti většinou nevědí.*

Souřadné spojení členů při vyjadřování matematických operacích a intervalů je vždy souřadné spojení členské a v této sekci se jím dále nezabýváme.

V souvislosti s principem co nejjednodušší struktury (viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“) dáváme souřadnosti členské vždy přednost před souřadností větnou. Nicméně ne vždy je možné několik potenciálních souřadných doplnění zachytit jako souřadnost členskou. Ve všech případech, kdy potenciální souřadně spojená doplnění nevyhovují podmínkám členské souřadnosti, je v konstrukci zachycena souřadnost větná, to znamená, že do tektogramatického stromu jsou doplněny (zkopírováním nebo pomocí nového uzlu se zástupným t-lematem #EmpVerb; pravidla viz 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“) uzly pro řídící predikáty každého z těchto doplnění.

Podmínky členské souřadnosti. Pro členskou souřadnost v zásadě platí:

- shoda ve funkci,
- shoda ve formě.

Shodu ve funkci chápeme primárně jako shodu ve funktoru terminálních členů souřadného spojení. Nicméně se ukazuje, že v členské koordinaci nebo apozici mohou být koordinována nebo aponována i doplnění různých funktorů. Jde však vždy o funktory z určité sémantické skupiny (například se mezi sebou koordinují nebo aponují doplnění s různými časovými funktory). Pro funktory u terminálních členů souřadných spojení byla proto přijata jen některá dílčí omezující pravidla popsaná dále v 5.6.1.3 – „Funktory terminálních členů souřadné struktury“.

!!! Předpokládáme, že je možné sestavit seznam přípustných kombinací funktorů, které lze vzájemně koordinovat a aponovat. Takový seznam však zatím sestaven nebyl.

Shoda ve formě není závazná, rozhodující je shoda ve funkci.

Jako členskou souřadnost nelze zejména zachytit ta potenciálně souřadně spojená doplnění, při kterých stojí doplnění rozvíjející nepřítomný predikát nebo rematizátor. Srov.:

- *Přišel Petr a asi i Pavel.*

  = Přišel Petr a asi přišel i Pavel.

  Aktory *Petr* a *Pavel* nelze zachytit jako členskou koordinaci; výraz *asi* zde rozvíjí nepřítomný (elidovaný) predikát. O Pavlovi neplatí to samé, co platí o Petrovi. V tektogramatickém stromě bude proto zachycena koordinace větná. Srov. obr. 5.87.

- *Navštívíme hrad, zámek a možná i jeskyni.*

  = Navštívíme hrad, zámek a možná navštívíme i jeskyni.

  Patienty *hrad*, *zámek* a *jeskyně* nelze zachytit jako členskou koordinaci, výraz *možná* zde rozvíjí nepřítomný (elidovaný) predikát. O jeskyni neplatí to samé, co platí o hradu a zámku. V konstrukci bude proto zachycena jen členská koordinace patientů *hrad* a *zámek*, patiens *jeskyně* bude záviset na nově doplněném uzlu pro predikát *navštívit* koordinovaném s predikátem vyjádřeným. Srov. obr. 5.88.

Při určování členské a větné souřadnosti u souřadných spojení (s potenciálním elidovaným slovesem) s homonymními výrazy , které mohou mít funkci rematizátoru, nebo výrazu modifikujícího souřadicí spojovací výraz (viz 9.6.1.3 – „Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadicí spojovací výraz“), se řídíme slovosledným postavením homonymního výrazu:

- stojí-li homonymní výraz v povrchové podobě věty hned za spojovacím výrazem, hodnotíme ho jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz a souřadné spojení považujeme za členské. Srovnej:

  - *Přišel Petr a taky Pavel.*

    V tektogramatickém stromě bude zachycena koordinace členská mezi aktory *Petr* a *Pavel*. Uzel reprezentující výraz *taky* bude zachycen jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz (`functor=CM`).

  - *Přišel Petr, ale ne Pavel.*

    V tektogramatickém stromě bude zachycena koordinace členská mezi aktory *Petr* a *Pavel*. Uzel reprezentující negační částici *ne* bude zachycen jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz (`functor=CM`). K anotaci konstrukcí s částicemi *ano*, *ne*, *nikoli* viz i 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

  Pravidla anotace výrazů modifikujících souřadicí spojovací výrazy viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“.

- stojí-li homonymní výraz v povrchové podobě věty na pozici (elidovaného) slovesa, hodnotíme ho jako rematizátor a souřadné spojení považujeme za větné. Srovnej:

  - *Přišel Petr a Pavel taky.*

    = *Přišel Petr a Pavel přišel taky.*

    V tektogramatickém stromě bude zachycena koordinace větná. Uzel reprezentující výraz *taky* bude zachycen jako rematizátor (`functor=RHEM`).

  - *Přišel Petr, ale Pavel ne.*

    = *Přišel Petr, ale Pavel nepřišel.*

    V tektogramatickém stromě bude proto zachycena koordinace větná. Uzel reprezentující negační částici *ne* bude zachycen jako rematizátor (`functor=RHEM`). K anotaci konstrukcí s částicemi *ano*, *ne*, *nikoli* viz i 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

  Pravidla anotace rematizátorů viz 9.6 – „**Rematizátory**“.

Obrázek 5.87. Souřadnost větná

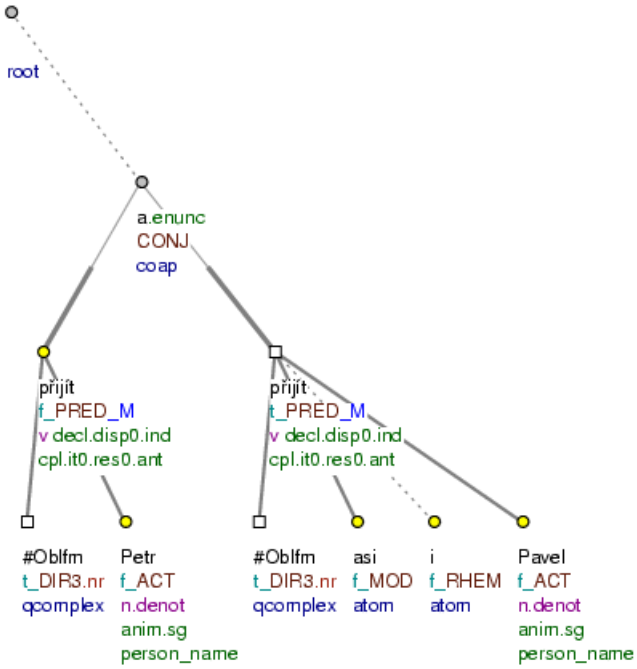

Přišel Petr a asi i Pavel.

Obrázek 5.88. Souřadnost větná

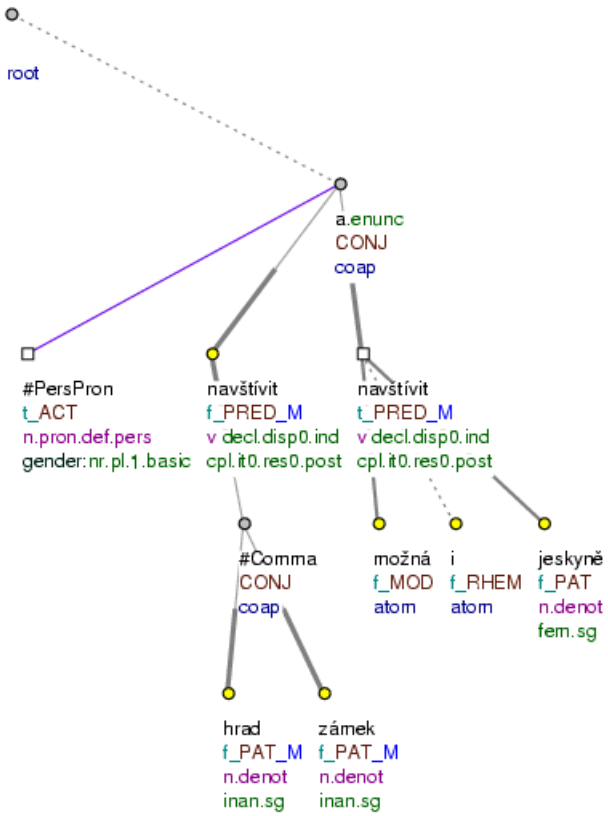

Navštívíme hrad, zámek a možná i jeskyni.

Smíšená souřadnost. O smíšené souřadné spojení se jedná zejména v následujících dvou případech:

- souřadné spojení nezávislé slovesné klauze s nezávislou nominativní klauzí.

  Příklad:

  Poznámka.DENOM [is_member=1] *: Více informací najdete*.PRED [is_member=1] *na straně 56.* [#Colon.APPS]

  Ke spojování slovesných a neslovesných klauzí viz i 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“.

- souřadné spojení závislého doplnění a závislé slovesné klauze.

  Příklady:

  Oznámil svou prohru.EFF [is_member=1] *a*.CONJ *že se rozvádí*.EFF [is_member=1]

  Získal pět bodů.PAT [is_member=1], *což je*.PAT [is_member=1] *minimum.* [#Comma.APPS]

  O zajímavých místech.PAT [is_member=1] *mimo Prahu, jako*.APPS *je*.PAT [is_member=1] *třeba Litomyšl, Kutná Hora nebo Český Krumlov, zahraniční turisti většinou nevědí.*

Častým případem smíšeného souřadného spojení je apozice se spojkou *jako* (viz 5.6.2.1.3 – „Apoziční spojení se spojkou„ jako““).

Ke konstrukcím se vztažným *což* viz 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““.

5.6.1.3. Funktory terminálních členů souřadné struktury

Do souřadných spojení vstupují zpravidla členy se stejnou funkcí, se stejným funktorem. Funktory terminálních členů souřadné struktury však mohou být i různé, přičemž platí, že:

- funktory operandů při vyjadřování matematických operací a intervalů jsou vždy stejné.
- funktory terminálních členů při souřadnosti větné jsou vždy stejné.
- při souřadnosti členské mohou mít terminální členy různé funktory pouze při koordinaci nebo apozici neobligatorních volných doplnění. K tomu dochází zvláště u koordinace nebo apozice adverbií a předložkových frází.

  Příklady:

  pracovní doba osmihodinová.RSTR [is_member=1] *a*.CONJ *bez přestávky*.ACMP [is_member=1] obr. 5.89

  čistá.RSTR [is_member=1] *pracovní doba, tj.*.APPS *bez přestávky*.ACMP [is_member=1] obr. 5.90

  Udělali to s úžasem.ACMP [is_member=1], *tedy dobře*.MANN [is_member=1] [#Comma.APPS] obr. 5.91

  Pozor! Člensky koordinovat nebo aponovat se nemohou dvě valenční doplnění (i tehdy, mají-li stejný funktor), která jsou vyjádřením dvou různých valenčních rámců. V takovém případě je třeba souřadné spojení zachytit nikoli jako členskou koordinaci nebo apozici dvou valenčních doplnění, ale jako koordinaci nebo apozici větnou. Srov.:

  - *Poslal dopis domů*.DIR3 *a dědečkovi*.ADDR

    = *Poslal dopis domů a poslal dopis dědečkovi.*

    Sloveso *poslat* má dva valenční rámce, jeden s adresátem, druhý s doplněním místa; v konstrukci bude zachycena koordinace větná. Srov. obr. 5.92.

  Pozor! Člensky koordinovat nebo aponovat též nelze aktant a volné doplnění. Tyto případy zachycujeme opět jako koordinaci nebo apozici větnou s elipsou řídícího slovesa.

- při smíšené souřadnosti nevětně (neslovesně) vyjádřeného doplnění a závislé slovesné klauze má terminální člen nereprezentující sloveso (tj. efektivní kořen nevětně vyjádřeného členu) funktor podle vztahu k řídícímu uzlu. Terminální člen reprezentující sloveso (tj. efektivní kořen slovesné klauze) má vždy stejný funktor jako terminální člen nereprezentující sloveso.

  Při smíšené souřadnosti nezávislé slovesné klauze a nezávislé nominativní klauze se přidělení funktorů terminálním členům souřadného spojení (tj. efektivním kořenům obou klauzí) řídí pravidly v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“.

Obrázek 5.89. Funktory terminálních členů souřadné struktury

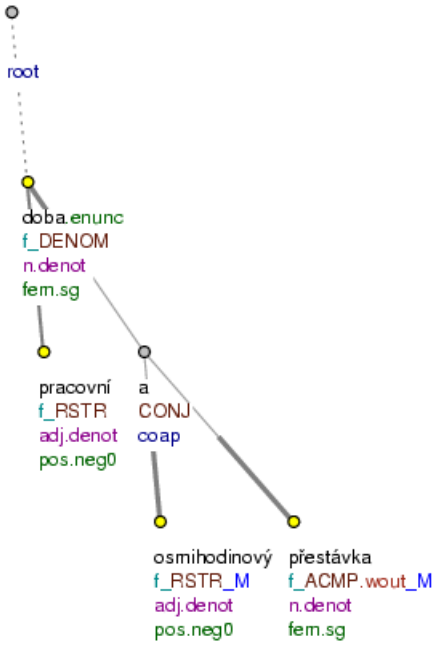

pracovní doba osmihodinová a bez přestávky

Obrázek 5.90. Funktory terminálních členů souřadné struktury

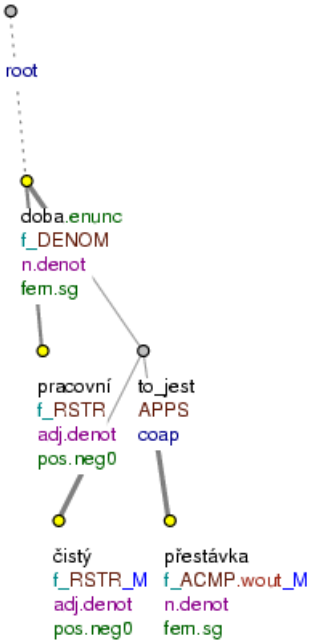

čistá pracovní doba, tj. bez přestávky

Obrázek 5.91. Funktory terminálních členů souřadné struktury

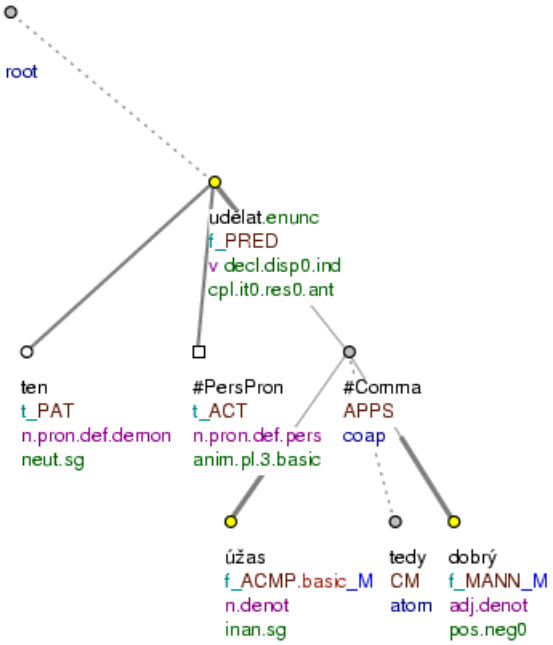

Udělali to s úžasem, tedy dobře.

Obrázek 5.92. Funktory terminálních členů souřadné struktury

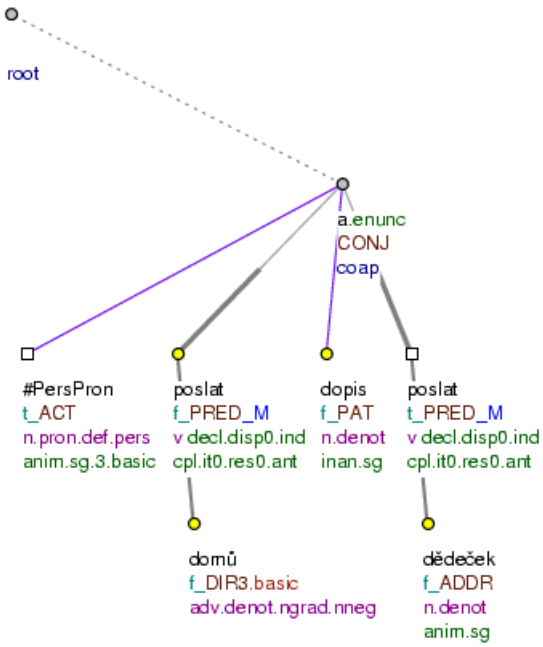

Poslal dopis domů a dědečkovi.

5.6.1.4. Vnořené souřadné struktury

Souřadná spojení se mohou i vnořovat do sebe: celé souřadné spojení může být členem jiného souřadného spojení.

Přímým potomkem kořene jedné souřadné struktury je pak kořen další - vnořené - souřadné struktury. U kořene vnořené souřadné struktury je v atributu `is_member` vyplněna hodnota `1`.

Srovnej:

- *Akela, náčelník zdejších skautů, a Medvěd, náčelník spřáteleného střediska, zasedli k táborovému ohni.*

  = koordinace dvou apozičních spojení.

  Přímými potomky kořene koordinační struktury (tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*) budou kořeny vnořených apozičních struktur (tj. uzly reprezentující interpunkční čárky). V atributu `is_member` budou mít vyplněnou hodnotu `1`. Srov. obr. 5.93.

- *Stroj funguje, ale ne optimálně, a proto ho musíme buď opravit, nebo koupit nový.*

  = koordinace dvou vnořených koordinačních spojení.

  Přímými potomky kořene (nevnořené) koordinační struktury (tj. uzlu reprezentujícího spojku *a*) budou kořeny vnořených koordinačních struktur (tj. uzly reprezentující spojky *ale* a *nebo*). V atributu `is_member` budou mít vyplněnou hodnotu `1`. Srov. obr. 5.94.

Společné rozvití u vnořených souřadných struktur. V případě vnořených souřadných struktur platí, že společné rozvití je společným rozvitím všech terminálních členů té souřadné struktury, na jejímž kořeni visí. Je tedy rozvitím i terminálních členů všech vnořených souřadných struktur.

Je proto třeba vždy rozhodnout, kterého kořene které souřadné struktury bude uzel společného rozvití přímým potomkem, a to podle toho, které terminální členy kterých vnořených souřadných spojení dané doplnění skutečně rozvíjí. Srov.:

- *Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, ale večer už nedělal nic.*

  Poslední klauze je koordinovaná s koordinací dvou prvních klauzí. Aktor *Petr* je společným rozvitím všech tří řídících predikátů, v tektogramatickém stromě je proto přímým potomkem kořene souřadné struktury, který reprezentuje spojku *ale*. Srov. obr. 5.95.

- *Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, zato Honza nedělal nic.*

  Poslední klauze je koordinovaná s koordinací dvou prvních klauzí. Aktor *Petr* je společným rozvitím jen řídících predikátů níže vnořené koordinace, v tektogramatickém stromě je proto přímým potomkem kořene souřadné struktury, který reprezentuje spojku *a*. Srov. obr. 5.96.

Společné rozvití může v těchto případech často ukazovat na vrstevnatost souřadných spojení. Není však určující. Například ve větě *Tento stroj se vyráběl u nás, posílal se do zahraničí a tam ho teprve firmy prodávaly do továren*, popsané výše (viz 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“; srov. obr. 5.83), žádné vrstvy nevidíme.

Obrázek 5.93. Vnořené souřadné struktury

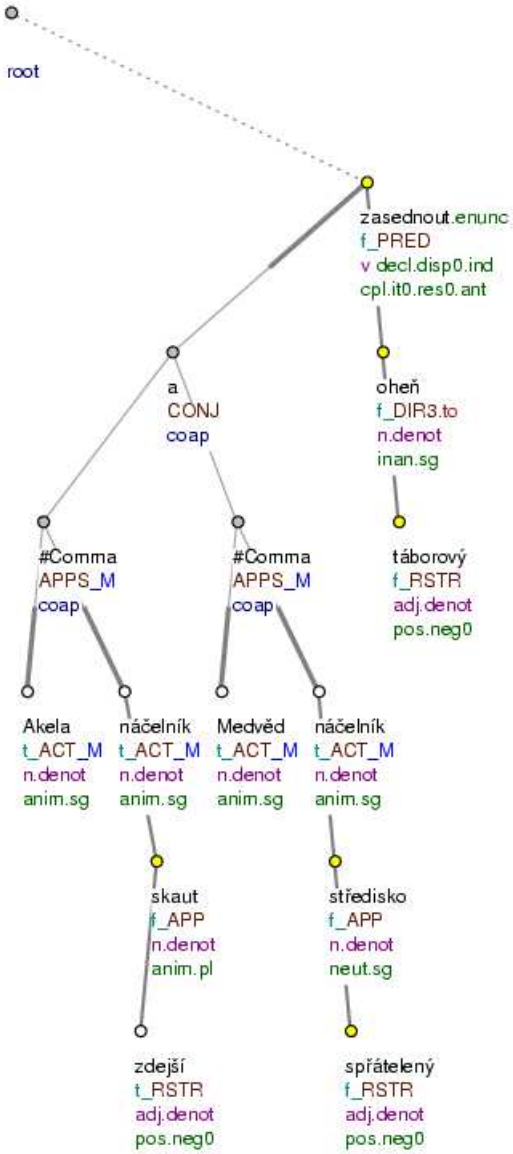

Akela, náčelník zdejších skautů, a Medvěd, náčelník spřáteleného střediska, zasedli k táborovému ohni.

Obrázek 5.94. Vnořené souřadné struktury

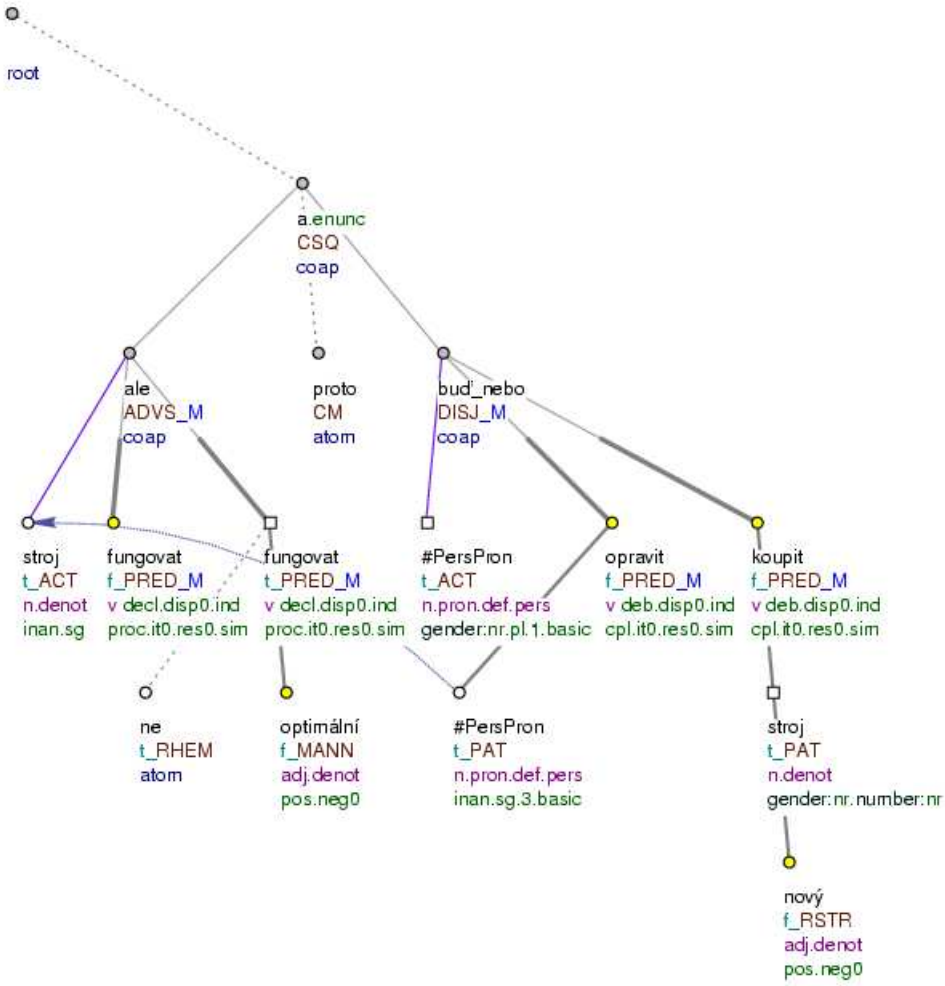

Stroj funguje, ale ne optimálně, a proto ho musíme buď opravit, nebo koupit nový.

Obrázek 5.95. Společné rozvití u vnořených souřadných struktur

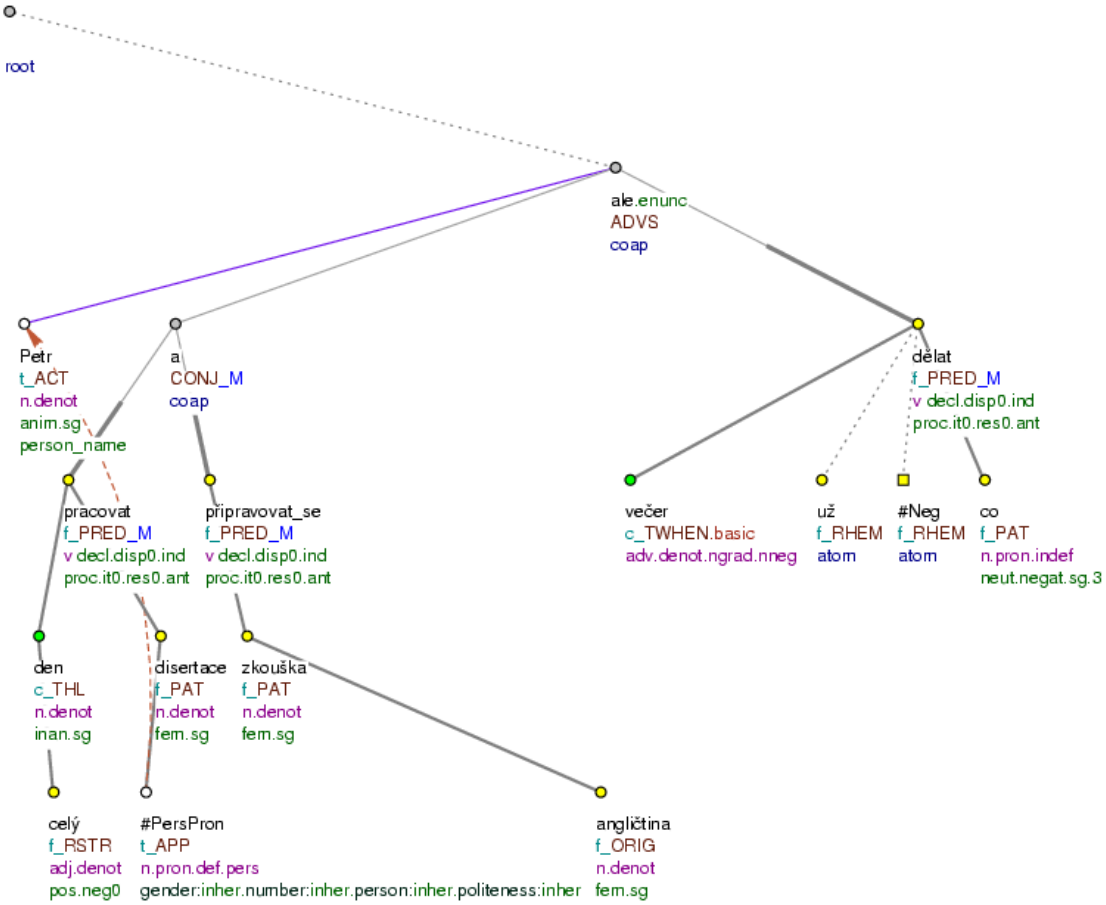

Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, ale večer už nedělal nic.

Obrázek 5.96. Společné rozvití u vnořených souřadných struktur

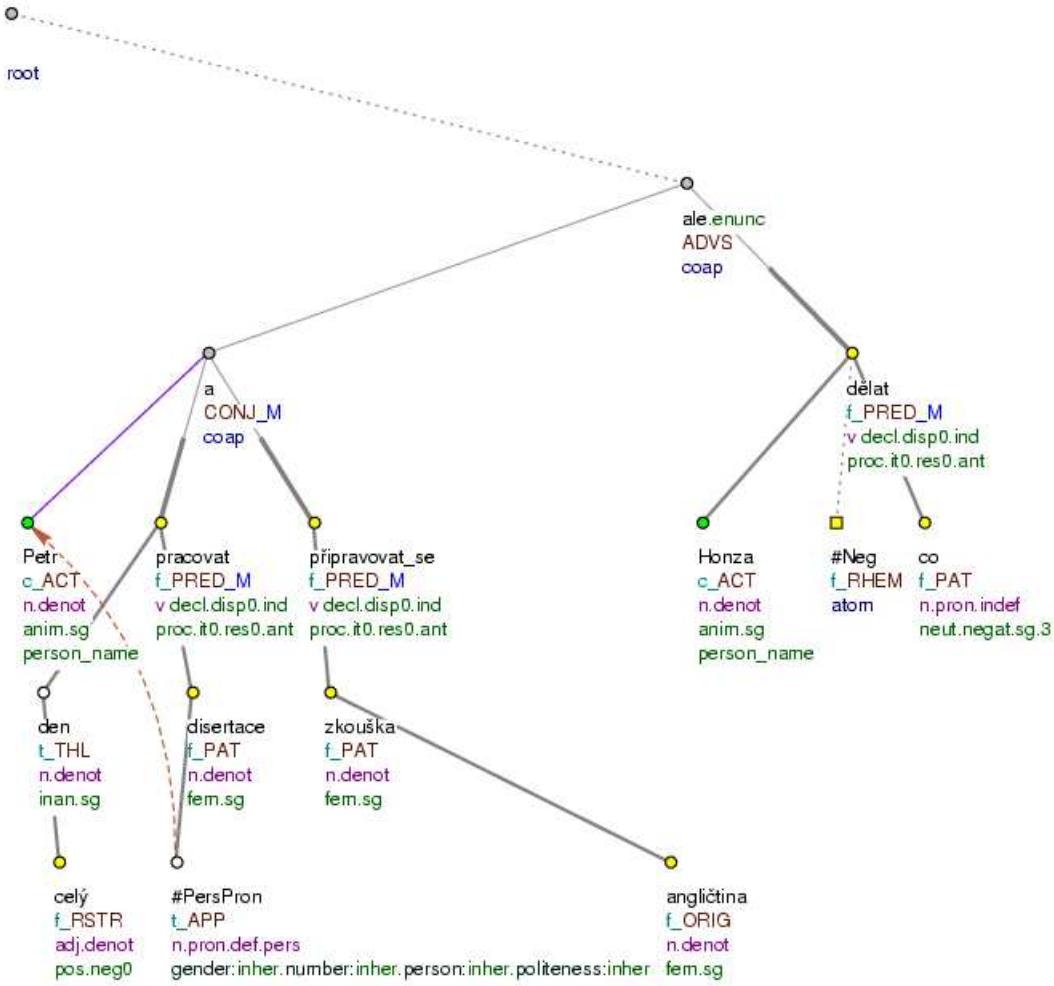

Petr celý den pracoval na své disertaci a připravoval se na zkoušku z angličtiny, ale Honza nedělal nic.

5.6.2. Koordinace a apozice

Jako koordinaci nebo apozici zachycujeme jen taková spojení, která jsou souřadná z hlediska formy, tedy ta spojení dvou a více členů, která jsou spojena některým ze souřadicích spojovacích výrazů (pro každý spojovací výraz je na základě formálních a sémantických kritérií určeno, zda je souřadicí, nebo podřadicí; k souřadicím spojovacím výrazům viz 7.16.1 – „Souřadicí spojovací výrazy“).

U hypotaktických spojení s potenciálními významy koordinačních funktorů (viz 6.12.1 – „Funktory pro koordinaci“) respektujeme to, že autor výpovědi zvolil pro své vyjádření hypotaktickou formu, a konstrukce jako koordinační nezachycujeme, efektivní kořen hypotakticky připojeného členu nebo klauze má některý z funktorů popisujících významový druh závislosti. Pro významově ekvivalentní spojení vyjadřované souřadně i hypotakticky jsou tedy v repertoáru funktorů dva významově ekvivalentní funktory, jeden pro souřadné spojení, druhý pro spojení hypotaktické. Srov.:

- *Pospíchal, ale*.ADVS *přesto nám pomohl.*
- *<Přestože> pospíchal*.CNCS*, pomohl nám.*
- *<Zatímco> loni ceny zboží klesaly*.CONTRD*, letos se zvyšují.*

- *Loni ceny zboží klesaly, a*.CONFR *letos se naopak zvyšují.*

Jako koordinaci nezachycujeme ani nepravé závislé klauze ani spojení typu *tatínek s maminkou*. Anotace nepravých závislých klauzí je popsána v 5.5.4 – „Nepravé závislé klauze“, anotace spojení typu *tatínek s maminkou* v 5.11.1.1 – „Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami“.

Jako apozici chápeme a zachycujeme pouze tzv. apozici volnou, oddělenou čárkou; například:

český král, Karel

hlavní město, Praha

Členy spojené těsně (například: *český král Karel*; *hlavní město Praha*; *stalo se to v Praze na Vyšehradě*; *v únoru v roce 1999*) za apozici nepovažujeme a zachycujeme je podle jiných pravidel uvedených na příslušných místech v tomto manuálu (viz zejména 5.11.3 – „Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění“).

5.6.2.1. Specifické konstrukce zachycené jako koordinační nebo apoziční struktura

Jako strukturu koordinační nebo apoziční zachycujeme i některé specifické konstrukce:

- specifické konstrukce s koordinačním strukturou:
  - koordinační spojení se zkratkami *atd.*, *apod.*, *aj.* (viz 5.6.2.1.1 – „Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.““).
- specifické konstrukce s apoziční strukturou:
  - apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů *a to*, *a sice*; viz 5.6.2.1.2 – „Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)“),
  - apoziční spojení se spojkou *jako* (viz 5.6.2.1.3 – „Apoziční spojení se spojkou„ jako““),

Souřadné spojení vidíme i v konstrukcích připojených výrazem *což*, které jsou popsány v 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““, dále v některých specifických syntaktických konstrukcích, jako jsou adresy, sportovní výsledky, uvedení zkratky v závorce za jejím celým rozepsáním aj., které jsou popsány zvláště v 7.12 – „**Anotace strukturovaného textu**“.

5.6.2.1.1. Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.“

Jako koordinační strukturu s funktorem `CONJ` u kořene souřadné struktury zachycujeme i výčty zakončené zkratkami *apod.*, *atd.*, *aj.* nebo třemi tečkami.

Jako kořen souřadné struktury je zachycen uzel reprezentující přítomnou interpunkční čárku (`t_lemma=#Comma`) nebo nově vytvořený uzel s t-lematem `#Separ` (pokud v povrchové podobě věty není žádná čárka přítomna). Uzel reprezentující zkratku nebo tři tečky (`t_lemma=#Period3`) je zachycen jako terminální člen souřadné struktury a má stejný funktor, jako mají ostatní terminální členy; v atributu `is_member` má též vyplněnou hodnotu `1`.

Příklady:

Obtěžoval ho hmyz.ACT [is_member=1] *apod.*.ACT [is_member=1] {#Separ.CONJ} obr. 5.97

Rádi navštěvujeme hrady.PAT [is_member=1], *zámky*.PAT [is_member=1], *skanzeny*.PAT [is_member=1] *apod.*.PAT [is_member=1] [#Comma.CONJ]

V koupelně musí téct.PRED [is_member=1] *teplá voda, v obývacím pokoji nesmí chybět*.PRED [is_member=1] *televize, kuchyně se neobejde*.PRED [is_member=1] *bez myčky na nádobí atd.*.PRED [is_member=1] [#Comma.CONJ]

Naše škola nabízí řadu volitelných předmětů: cizí jazyky.PAT [is_member=1], *religionistiku*.PAT [is_member=1], *rodinnou výchovu*.PAT [is_member=1], *aj.*.PAT [is_member=1] [#Comma.CONJ]

Nezkrácený zápis. V případě, že nejde o vyjádření zkratkou, ale dané spojení je celé vypsané (*a podobně*, *a tak dále*, *a jiné*), je jako kořen souřadné struktury zachycen uzel reprezentující spojku *a*. Zbylé části spojení (*podobně*, *jiné*, *tak dále*) představují opět poslední terminální člen souřadné struktury. Je-li zbylá část víceslovná (*tak dále*) je zachycena jako neslovesný frazém (viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“).

Příklad:

Obtěžoval ho hmyz.ACT [is_member=1] *a*.CONJ *podobně*.ACT [is_member=1] obr. 5.98

Obrázek 5.97. Koordinační spojení se zkratkou „apod.“

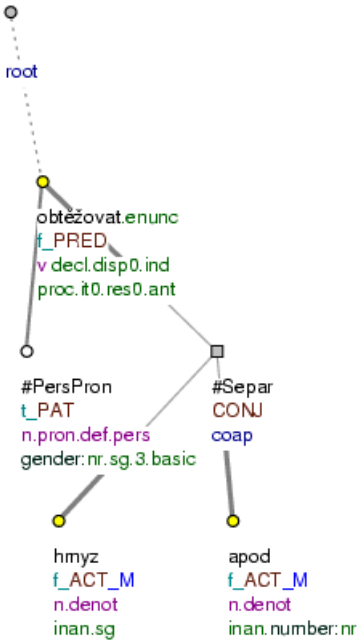

Obtěžoval ho hmyz apod.

Obrázek 5.98. Koordinační spojení s rozepsanou zkratkou „a podobně“

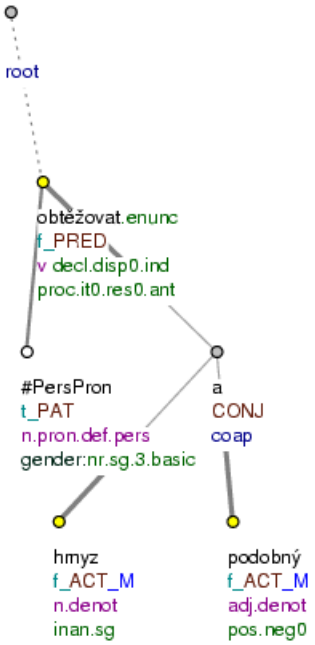

Obtěžoval ho hmyz a podobně.

5.6.2.1.2. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)

Jako slovesnou klauzi s elidovaným řídícím slovesem připojenou vztahem apozice (s významem konkretizace, zpřesnění) chápeme volně, dodatečně připojená doplnění pomocí spojovacích výrazů *a to*, *a sice*.

Tyto konstrukce tedy zachycujeme jako souřadnost větnou (viz 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“), jako apozici dvou predikátů. K uzlům pro doplnění připojená pomocí *a to*, *a sice* je zkopírován uzel reprezentující řídící sloveso v předcházející klauzi.

Závislá doplnění predikátu v první klauzi lze zpravidla zachytit jako společná rozvití obou predikátů.

Je-li dodatečně připojeno valenční doplnění, je v podstromu první klauze zastoupeno uzlem s t-lematem `#Gen`, v první klauzi je toto valenční doplnění tedy chápáno jako všeobecné.

Jako kořen apoziční struktury je zachycen uzel reprezentující spojovací výraz *a to* (`t_lemma=a_to`) nebo *a sice* (`t_lemma=a`; *sice* je reprezentováno samostatným uzlem s funktorem `CM`; k tomu viz 7.16.1 – „Souřadicí spojovací výrazy“).

Srovnej:

- *Ve zdravotnictví přidávali, a to lékařům.*

  = *Ve zdravotnictví přidávali, a to přidávali lékařům.*

  V druhé klauzi zachytíme elipsu řídícího predikátu *přidávat*. Mezi vyjádřeným predikátem v první klauzi a elidovaným predikátem v druhé klauzi bude zachycen apoziční vztah. Protože je dodatečně připojeno valenční doplnění (adresát *lékařům*), je nepřítomný adresát u predikátu v první klauzi zastoupen nově doplněným uzlem pro všeobecný aktant (`t_lemma=#Gen`). V povrchové podobě věty nevyjádřený patiens je zachycen jako společné rozvití obou predikátů. Srov. obr. 5.99.

Další příklady:

Studenti se sjedou.PRED [is_member=1] *na demonstraci, a to*.APPS {*sjet_se*.PRED [is_member=1]} *do Prahy.*

České dráhy chtějí pronajímat.PRED [is_member=1] {#Gen.ADDR} *prostory v železničních stanicích, a*.APPS *sice* {*pronajímat*.PRED [is_member=1]} *vždy jedné firmě*.ADDR

Asyndeticky dodatečně připojená doplnění. Podobným způsobem jako dodatečně připojená doplnění pomocí spojovacích výrazů *a to*, *a sice* zachycujeme i doplnění připojená volněji, jen interpunkcí, za kterou následuje rematizátor.

K uzlu pro volně připojené doplnění je zkopírován uzel reprezentující řídící sloveso v předcházející. Uzel pro rematizátor visí na nově doplněném uzlu pro sloveso jako levá sestra dodatečně připojeného doplnění.

Jako kořen apoziční struktury je zachycen uzel reprezentující interpunkční čárku (t_lemma=#Comma).

Příklady:

Společnost spravuje.PRED [is_member=1] *80 budov, převážně*.RHEM {*spravovat*.PRED [is_member=1]} *v Tokiu.* obr. 5.100

Ve zdravotnictví přidávali.PRED [is_member=1] {#Gen.ADDR}, *zejména*.RHEM {*přidávat*.PRED [is_member=1]} *lékařům.*

Pozor! Není-li v těchto konstrukcích čárka, tj. spojení členů je těsné (například: *Společnost spravuje 80 budov převážně v Tokiu.*), v konstrukci žádnou apozici nezachycujeme.

Obrázek 5.99. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním pomocí výrazu „a_to“

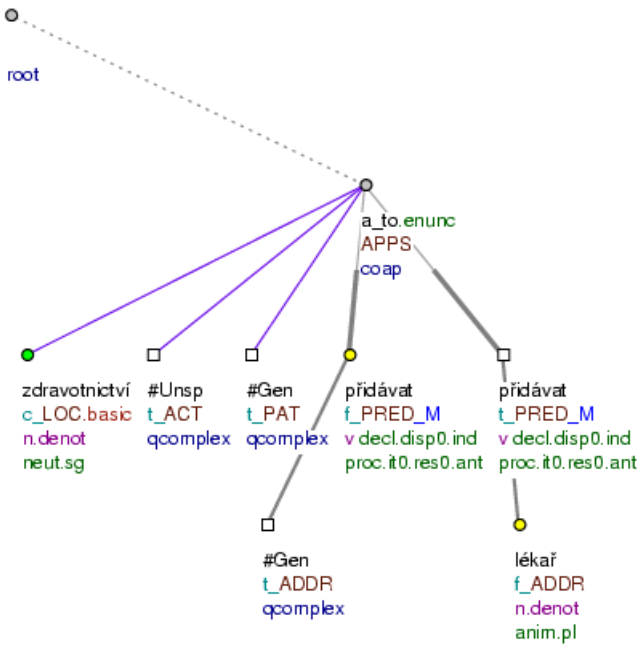

Ve zdravotnictví přidávali, a to lékařům.

Obrázek 5.100. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním

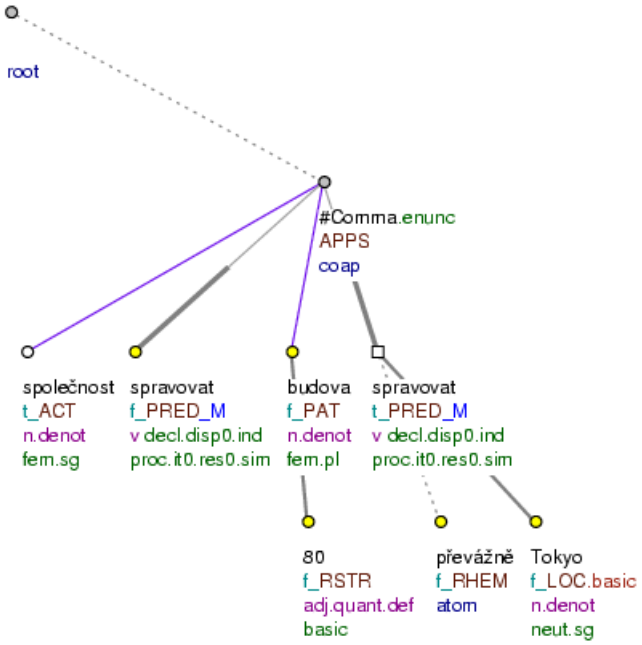

Společnost spravuje 80 budov, převážně v Tokiu.

5.6.2.1.3. Apoziční spojení se spojkou„ jako“

Ve smíšené apozici substantiva a klauze představuje zvláštní typ konstrukce se spojkou *jako*.

Mohou tu nastat dvě základní situace:

- **po spojce „jako“ následuje klauze s řídícím slovesem „být“**.

  Následuje-li po spojce *jako* klauze s řídícím slovesem *být*, zachycujeme v tektogramatickém stromě smíšenou apozici substantiva a tohoto slovesa. Uzel pro sloveso *být* má stejný funktor jako uzel pro neslovesně vyjádřený terminální člen apozice (pro substantivum).

  Sloveso *být* je zde sponové (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“), proto je k uzlu pro sloveso *být* zkopírován i uzel pro jmennou část verbonominálního predikátu (`functor=PAT`), kterou v těchto konstrukcích představuje uzel reprezentující první člen apozice.

  Srovnej:

  - *Váže těžké kovy, jako je plutonium.*

    V tektogramatickém stromě bude zachycena smíšená apozice mezi uzlem pro substantivum *kovy* a uzlem pro sloveso *být*. Doplnění *kovy* je patientem slovesa *vázat*. Uzel reprezentující toto doplnění bude mít proto funktor `PAT`; uzel reprezentující sloveso *být* bude mít stejný funktor, tedy také `PAT`. Na uzlu pro sloveso *být* bude záviset nově vytvořený uzel pro jmennou část verbonominálního predikátu, který bude kopií uzlu reprezentujícího substantivum *kovy*. Srov. obr. 5.101.

  Další příklady:

  Nechybí osobnosti.`ACT [is_member=1]`, *jako*.`APPS` *byli*.`ACT [is_member=1]` *A. Loos, J. Hoffmann* {*osobnost*.`PAT`}

Vzruch přinášejí skladby.ACT [is_member=1] *s nervní kytarou, jako*.APPS *je*.ACT [is_member=1] *divoké Kiss* {*skladba*.PAT}

- **po spojce„ jako“ nenásleduje klauze s řídícím slovesem „být“**.

  V případě nepřítomnosti slovesa *být* je třeba rozlišit, mezi kterými členy konstrukce je apoziční vztah.

  Po spojce „jako“ následuje jmenná skupina s řídícím členem v nominativu. Následuje-li po spojce *jako* jmenná skupina s řídícím členem v nominativu, je v tektogramatickém stromě zachycena smíšená apozice uzlu pro substantivum a nově doplněného uzlu pro prázdné sloveso (za elidované *být*, t_lemma=#EmpVerb). Doplněný uzel pro prázdné sloveso má stejný funktor jako uzel pro první terminální člen apozice. Uzel reprezentující vyjádřené doplnění v nominativu závisí na uzlu pro prázdné sloveso a má funktor ACT. Srov.:

  - *Přijeli do měst, jako Praha, Brno a Ostrava.*

    V tektogramatickém stromě bude zachycena smíšená apozice mezi uzlem reprezentujícím předložkovou skupinu *do měst* a doplněným uzlem pro prázdné sloveso. Předložková skupina *do měst* je doplněním místa, uzel dostane funktor DIR3, uzel pro prázdné sloveso bude mít stejný funktor, tedy také DIR3. Uzly pro doplnění *Praha*, *Brno* a *Ostrava* budou záviset na uzlu pro prázdné sloveso a budou mít funktor ACT. Srov. obr. 5.102.

  Pozor! Na uzel pro prázdné sloveso (t_lemma=#EmpVerb) se již nedoplňuje uzel reprezentující jmennou část verbonominálního predikátu!

  Po spojce „jako“ nenásleduje jmenná skupina s řídícím členem v nominativu. Následuje-li po spojce *jako* jmenná skupina v (prostém nebo předložkovém) pádě, který je shodný s pádem jména, se kterým je část za spojkou „jako“ v apozici, zachycujeme v tektogramatickém stromě členskou apozici. Srov.:

  - *Přijeli do měst, jako do Prahy, Brna, Ostravy.*

    V tektogramatickém stromě bude zachycena členská apozice mezi předložkovou skupinu *do měst* a mezi koordinačním spojením předložkových skupin *do Prahy, Brna a Ostravy*. Terminálními členy apoziční struktury budou čtyři uzly reprezentující předložkové skupiny: *do měst*, *do Prahy*, *do Brna*, *do Ostravy*. Srov. obr. 5.103.

  Další příklad:

  Organizoval kulturní akce.PAT [is_member=1], *jako*.APPS *třeba poláčkovskou konferenci*.PAT [is_member=1] *v Rychnově.*

Jako kořen apoziční struktury je ve všech případech zachycen uzel reprezentující spojku *jako*.

Obrázek 5.101. Smíšená apozice se spojkou „jako“

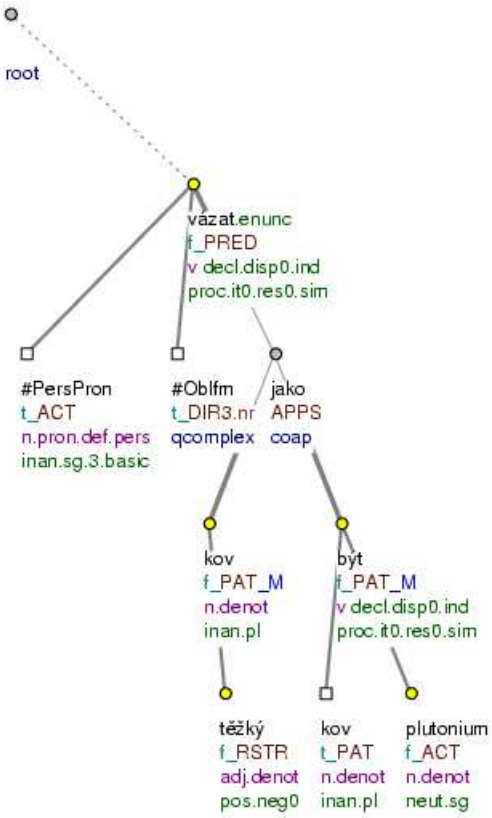

Váže těžké kovy, jako je plutonium.

Obrázek 5.102. Smíšená apozice se spojkou „jako“

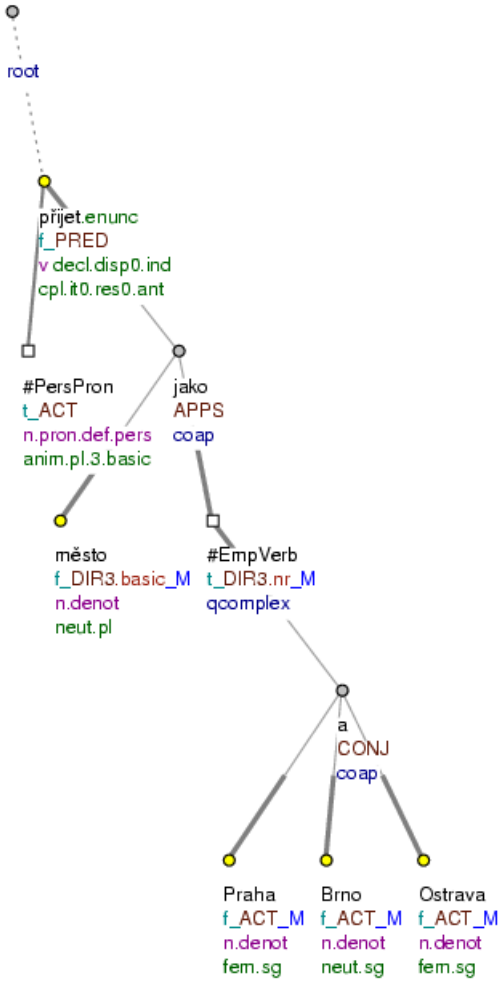

Přijeli do měst, jako Praha, Brno a Ostrava.

Obrázek 5.103. Členská apozice se spojkou „jako“

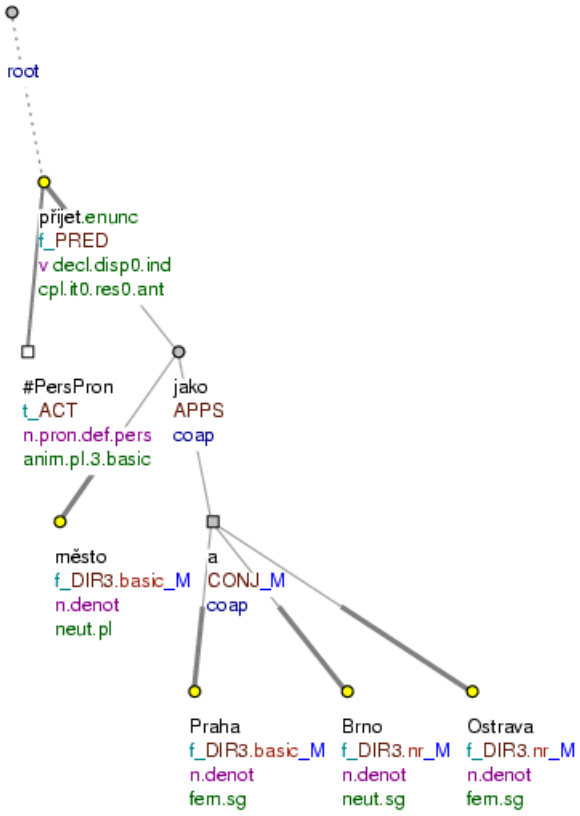

Přijeli do měst, jako do Prahy, Brna, Ostravy.

5.6.3. Spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů

Jako souřadnou strukturu zachycujeme i některá spojení členů při vyjadřování matematických operací a intervalů, a to i v případě, že v povrchové podobě věty je realizováno prostředky hypotaktickými (viz 7.16.2 – „Operátory“).

Srovnej:

- *Můžeš získat od pěti po deset bodů.*

  Interval *pět - deset* realizovaný hypotaktickými prostředky je v tektogramatickém stromě zachycen jako souřadná struktura. Kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující operátor *od - po* (`t_lemma`=*od_do*; `functor`=`OPER`). Uzly reprezentující operandy intervalu (`t_lemma`=*pět*, `t_lemma`=*deset*) jsou terminálními členy souřadné struktury. V atributu `is_member` mají vyplněnou hodnotu `1`. Srov. obr. 5.104.

Podrobně jsou tyto konstrukce popsány v 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“.

Obrázek 5.104. Souřadné spojení členů při vyjadřování intervalu

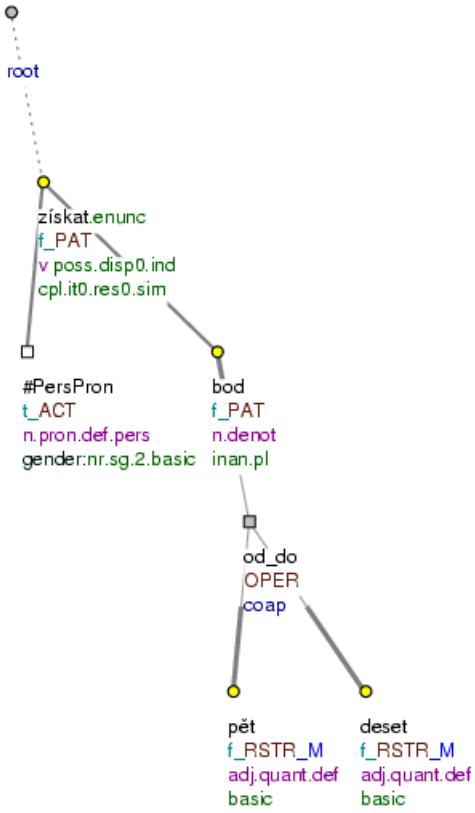

Můžeš získat od pěti po deset bodů.

5.7. Parenteze

Jako *parentezi* (vsuvku) chápeme ty části textu, které nepatří do jeho základní roviny, ale které naopak tuto základní rovinu přerušují vsunutím vedlejší informace, dodatečného vysvětlení, hodnotících poznámek apod. Parenteze bývá od základní roviny textu (do kterého je vsunuta) odlišena graficky (pomlčkami nebo závorkami); do syntaktických vztahů věty (do níž je vsunuta) parenteze může, ale také nemusí být zapojena.

Příklady:

10.20 Prodaná nevěsta (záznam představení divadla Drak)

Vymazal tak Holanďana Oelmana (7575 bodů) ze světových tabulek.

Přestože byl Telegraf z českých novin duchovně snad nejvíce spjat s vládní politikou - především s ODS, nerozpakoval se ostře kritizovat některé její kroky z poslední doby.

On byl vždycky přísný (učitel). obr. 5.105

Přišel tam Petr (a Pavel). obr. 5.106

V tektogramatickém stromě je parenteze zachycena pomocí atributu `is_parenthesis`. Všechny uzly, které reprezentují výrazy, jež jsou součástí parenteze, mají v tomto atributu vyplněnou hodnotu `1` (viz i 5.5 – „Hodnoty atributu `is_parenthesis`“). Motivem pro toto doplňování je označení všech částí „nespojité, neúplné“ parenteze, a to zejména v těch případech, kdy součástí parenteze je pouze kořen (část) nějakého podstromu.

Tabulka 5.5. Hodnoty atributu `is_parenthesis`

`0`	uzel reprezentuje výraz, který není součástí parenteze
`1`	uzel reprezentuje výraz, který je součástí parenteze

Není-li v atributu `is_parenthesis` hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota `0`.

Rozlišujeme:

- parentezi aktuální (viz 5.7.1 – „Parenteze aktuální“),
- parentezi kleslou (viz 5.7.2 – „Parenteze kleslá“).

Obrázek 5.105. Nespojitá parenteze

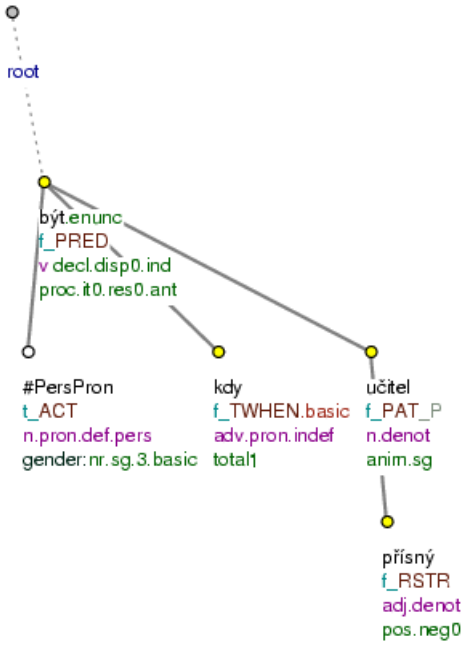

On byl vždycky přísný (učitel).

Obrázek 5.106. Nespojitá parenteze

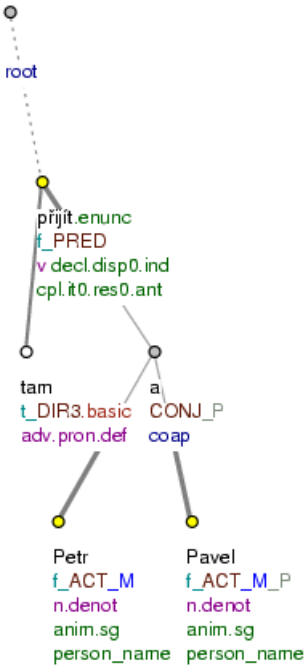

Přišel tam Petr (a Pavel).

Pozor! Jako parentezi zachycujeme většinu textů zapsaných v závorkách. Výjimkou jsou zejména případy, kdy v závorce je uvedeno doslovné rozepsání (vysvětlení) použité zkratky, anebo naopak, kdy je v závorce uvedena zkratka; například:

ODS (Občanská demokratická strana)

Občanská demokratická strana (ODS)

Tyto případy zachycujeme jako apoziční spojení zkratky a jejího rozepsání. Uzly reprezentující výraz v závorce nemají v těchto případech v atributu `is_parenthesis` vyplněnou hodnotu `1` (viz k tomu 5.6 – „**Souřadnost**“).

5.7.1. Parenteze aktuální

Aktuální parenteze je parenteze příležitostná, daná konkrétní situací.

U aktuální parenteze rozlišujeme:

- **parentezi syntakticky zapojenou do větných vztahů**.

  Je-li parenteze syntakticky začlenitelná do věty (v níž je vsuvkou) jako nějaké její doplnění, má efektivní kořen parenteze příslušný funktor popisující významový druh závislosti na řídícím uzlu.

  Příklady:

  On byl vždycky přísný (učitel.PAT*).* obr. 5.105

  Podmětem (jestliže vyjadřuje.COND *činnost), může být i infinitiv.* obr. 5.107

  Pavel Novák (z Prahy.DIR1*).* obr. 5.41

  Vidím náš dům (a naši zahradu.PAT*).*

Mužstvo (které loni zvítězilo.RSTR*) skončilo až třetí.*

- **parentezi syntakticky nezapojenou do větných vztahů**.

  Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů odpovídá sémanticky i formálně některému typu nezávislé klauze (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“). Anotace se liší podle toho, o jaký typ klauze se jedná:

  - představuje-li syntakticky nezapojená parenteze slovesnou klauzi (funktor PRED) nebo nominativní klauzi (funktor DENOM), mají efektivní kořeny této parenteze v tektogramatickém stromě funktor PAR.

    Příklady:

    Pavel Novák (Praha.PAR*).* obr. 5.109

    Mužstvo skončilo až třetí (loni bylo.PAR *první).* obr. 5.110

    Žádná města (jen {hrát.PAR*} Praha) nehrála tak významnou úlohu.* obr. 5.111

    Přijel na chatu (čekali.PAR *ho a těšili se*.PAR*).* obr. 5.112

    Kořen syntakticky nezapojené parenteze, jejíž efektivní kořeny zachycujeme s funktorem PAR, má vyplněný atribut sentmod (viz 4.7 – „Atribut sentmod“).

  - představuje-li syntakticky nezapojená parenteze vokativní klauzi (funktor VOCAT) nebo citoslovečnou klauzi (funktor PARTL), efektivní kořeny této parenteze mají v tektogramatickém stromě funktory VOCAT nebo PARTL (nikoli PAR). Je-li vokativní nebo citoslovečná klauze zřetelně vsuvkou (v povrchové podobě věty je to například naznačeno graficky), je parenteze těchto klauzí zachycena pouze hodnotou 1 v atributu is_parenthesis u všech uzlů reprezentujících výrazy, které jsou součástí parenteze.

    Efektivní kořeny vokativních a citoslovečných klauzí nejsou nikdy reprezentovány uzlem s funktorem PAR. I níže ve struktuře jsou reprezentovány uzly s funktory VOCAT nebo PARTL (viz i 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

    Příklad:

    Zase nesehnal práci (ach.PARTL*).* [is_parenthesis=1]

  Kořen parenteze je zachycen jako přímý potomek toho uzlu v tektogramatickém stromě, ke kterému se vsuvka významově nejvíce vztahuje.

Součástí věty reprezentované stromem může být samotná parenteze (což je vždy naznačeno graficky, zpravidla závorkami). Například:

(strana 4) obr. 5.113

(Pardon!) obr. 5.114

(av, čtk) obr. 5.115

Efektivní kořen samostatné parentetické klauze má funktor PAR, jde-li o parentetickou klauzi slovesnou nebo nominativní (srov. obr. 5.113 a obr. 5.115). Představuje-li tuto samostatnou parentezi vokativní nebo citoslovečná klauze, má efektivní kořen této parenteze funktor VOCAT nebo PARTL (srov. obr. 5.114).

Obrázek 5.107. Parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů

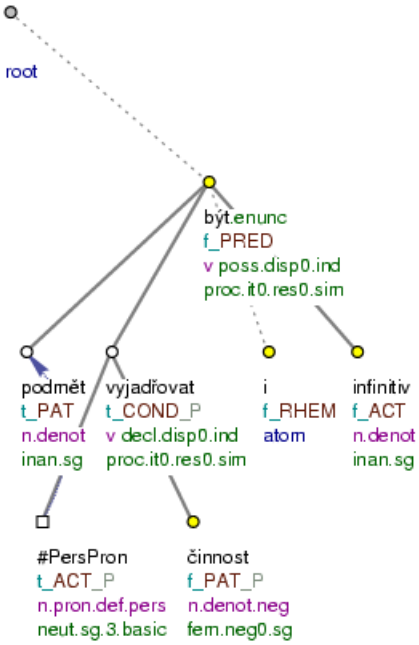

Podmětem (jestliže vyjadřuje činnost), může být i infinitiv.

Obrázek 5.108. Parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů

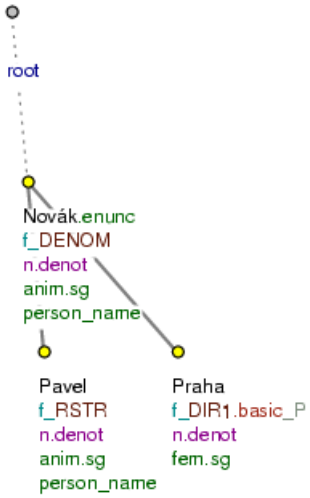

Pavel Novák (z Prahy).

Obrázek 5.109. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů

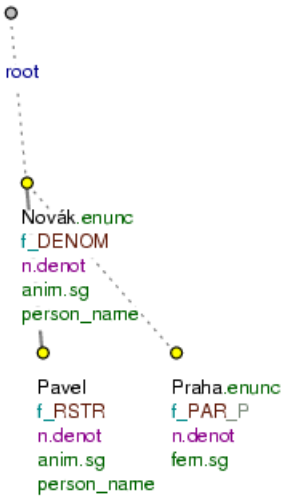

Pavel Novák (Praha).

Obrázek 5.110. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů

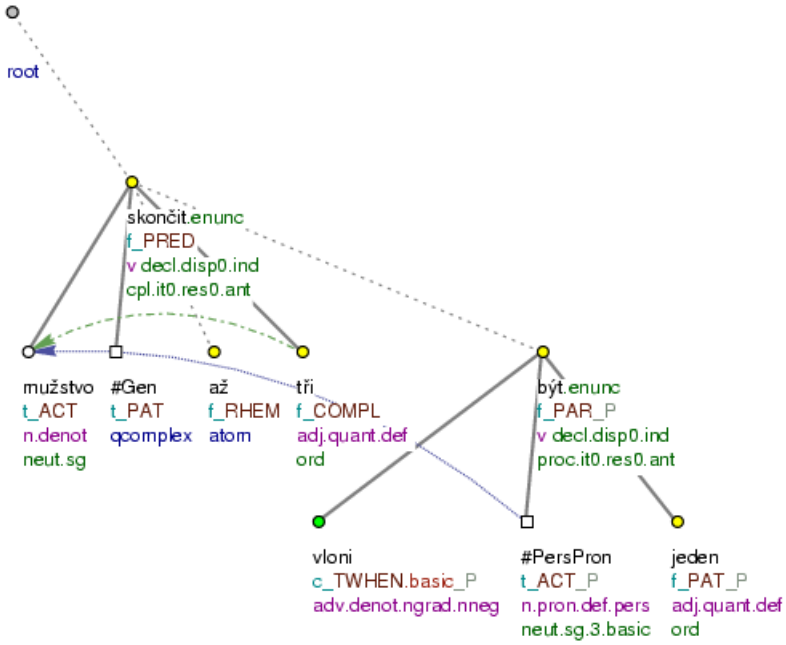

Mužstvo skončilo až třetí (loni bylo první).

Obrázek 5.111. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů

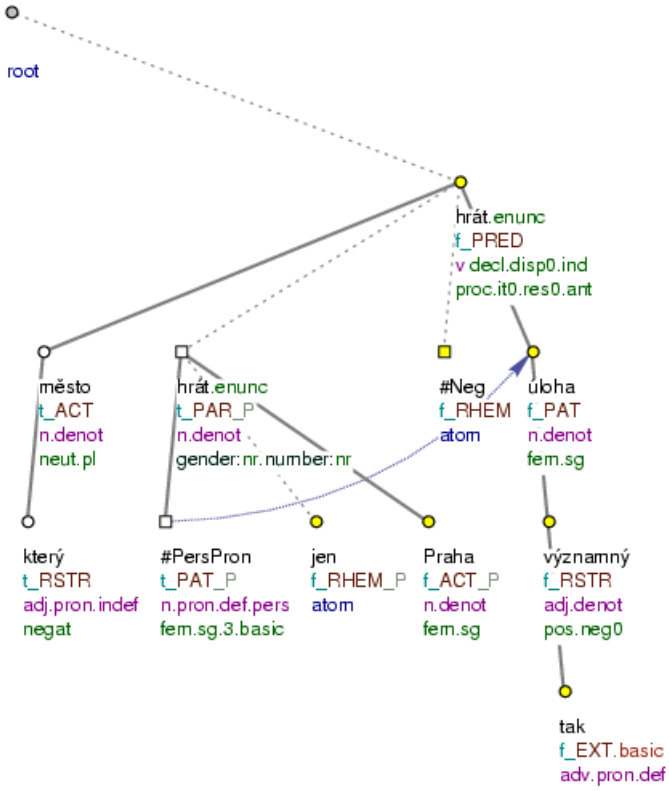

Žádná města (jen Praha) nehrála tak významnou úlohu.

Obrázek 5.112. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů

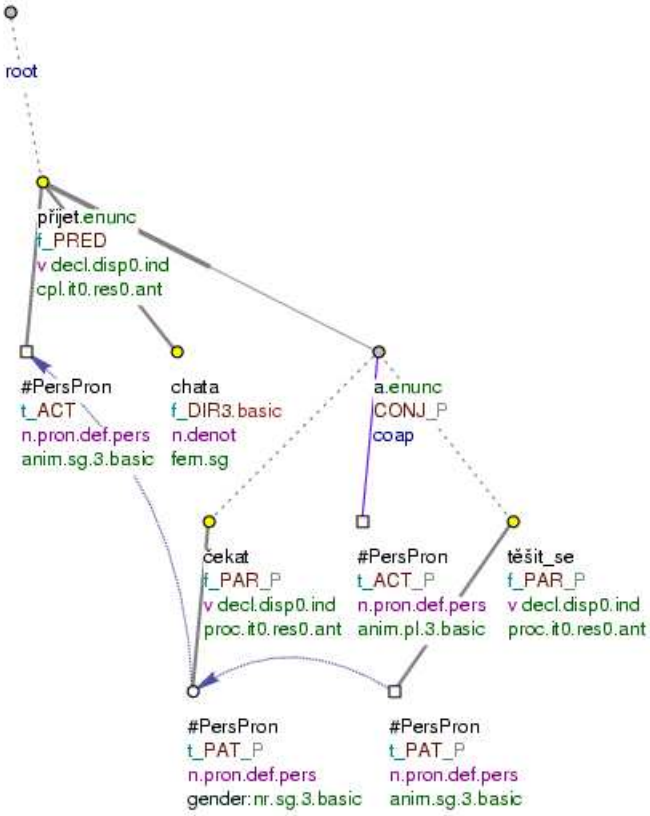

Přijel na chatu (čekali ho a těšili se).

Obrázek 5.113. Samostatná parentetická klauze

(strana 4)

Obrázek 5.114. Samostatná parentetická klauze

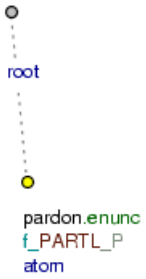

(Pardon!)

Obrázek 5.115. Samostatná parentetická klauze

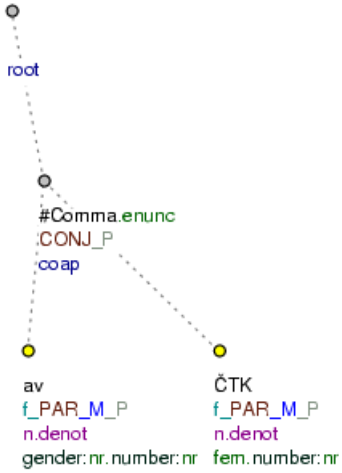

(av, čtk)

Parenteze připojená souřadicím spojovacím výrazem. Jako parentezi syntakticky zapojenou do větných vztahů zachycujeme i případy, kdy jsou vsuvkou některé ze souřadně spojených členů, a to jak u souřadnosti členské, tak u souřadnosti větné. Například:

Přišel tam Petr (a Pavel). obr. 5.106

Věc se vyřeší (nebo taky nevyřeší). obr. 5.116

Kup rohlíky (a máslo).

Vsunuté členy souřadného spojení se zachytí podle pravidel anotace souřadných struktur (viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“), tj. jako podstromy, jejichž kořeny jsou přímými potomky kořene souřadné struktury. Všechny uzly reprezentující výrazy, které jsou součástí parenteze, mají v atributu `is_parenthesis` vyplněnou hodnotu `1`. Je-li souřadicí spojovací výraz součástí parenteze, má též uzel pro spojovací výraz (kořen souřadné struktury) v atributu `is_parenthesis` vyplněnou hodnotu `1`.

Tímto způsobem, jako parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů, se zachycují případy vsunutých koordinovaných nebo aponovaných členů se zřetelnými syntaktickými vztahy k doplněním ve větě, v níž jsou vsuvkou. Jako parenteze syntakticky nezapojené do větných vztahů se zachycují například:

V dobrých zahraničních restauracích (a nemusí to být vždy nejdražší) by se tohle nikdy nestalo. obr. 5.117

Čína je nyní, a já doufám, že i nadále bude, důležitý partner USA.

Takoví lidé, a patří mezi ně i pan předseda, nemají ve vedení co dělat.

Vsunutý, souřadicím spojovacím výrazem připojený text, se v těchto uvedených příkladech zachytí jako parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů. Efektivní kořen parenteze se zachytí jako uzel s funktorem `PAR`, souřadicí spojovací výraz bude reprezentován uzlem s funktorem `PREC`, který bude záviset na uzlu s funktorem `PAR`.

Obrázek 5.116. Parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů

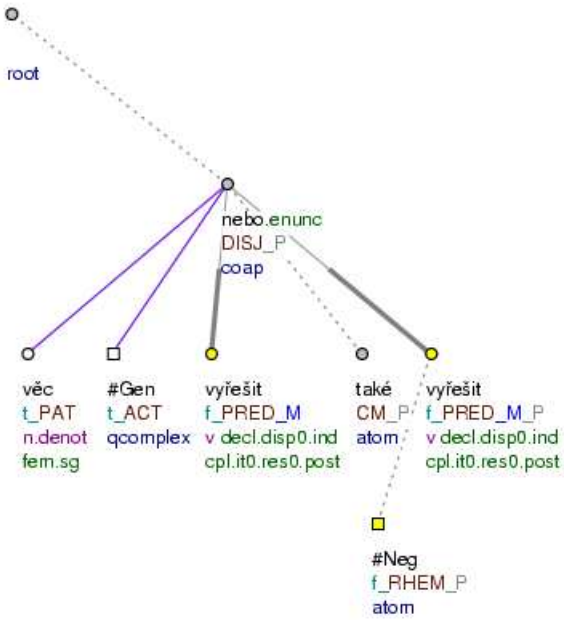

Věc se vyřeší (nebo taky nevyřeší).

Obrázek 5.117. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů

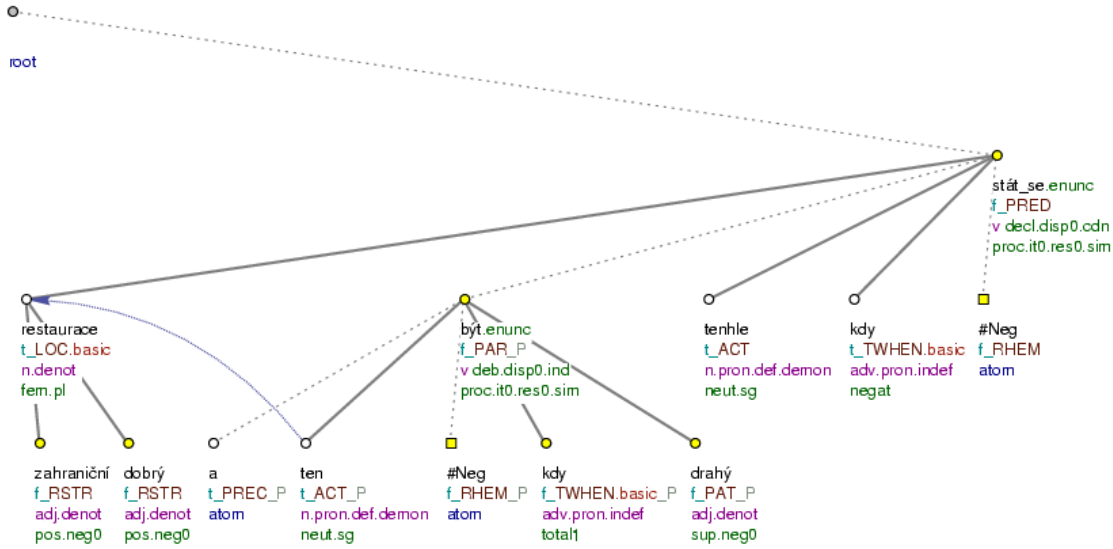

V dobrých zahraničních restauracích (a nemusí to být vždy nejdražší) by se tohle nikdy nestalo.

5.7.2. Parenteze kleslá

Kleslá parenteze je parenteze ustálená, lexikalizovaná, která klesá v pouhou částici. Kleslá parenteze je tvořena ustrnulým určitým slovesným tvarem, který může mít zachovanou omezenou část valenčního potenciálu původního neustrnulého slovesa.

Příklady:

Dnes je, myslím, středa. obr. 5.118

To se, nedej bůh, snad nestane. obr. 5.119

To víte, dnes čas utíká tak rychle.

Efektivní kořeny kleslé parenteze mají funktor `ATT` (`nodetype=atom`). T-lematem tohoto uzlu je přítomná ustrnulá forma, nikoliv infinitiv (viz i 3.2 – „T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma“). Případná závislá doplnění jsou zpravidla reprezentována jedním uzlem s funktorem `DPHR` (víceslovnou kleslou parentezi hodnotíme jako neslovesné frazeologické spojení; k nim viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“). Všechny uzly, které reprezentují výrazy, které jsou součástí kleslé parenteze, mají v atributu `is_parenthesis` hodnotu `1`.

Kořen kleslé parenteze je přímým potomkem efektivního kořene klauze, do níž je kleslá parenteze vsunuta.

Výrazy jako *bohudíky*, *zajisté*, *pochopitelně* jako parentezi nezachycujeme, tyto výrazy jsou zpravidla také reprezentovány uzly s funktorem `ATT`, ale v atributu `is_parenthesis` mají hodnotu `0`.

Obrázek 5.118. Kleslá parenteze

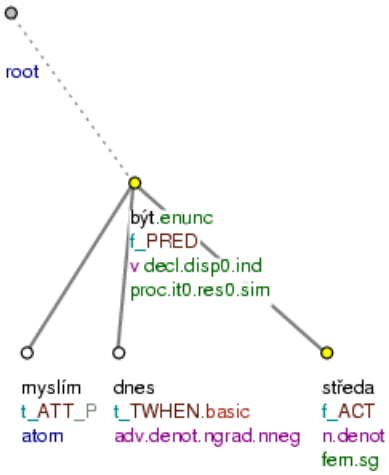

Dnes je, myslím, středa.

Obrázek 5.119. Kleslá parenteze

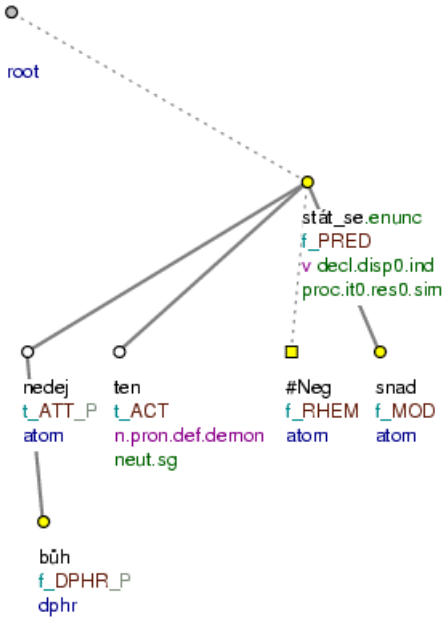

To se, nedej bůh, snad nestane.

5.7.3. Zvláštní případy parenteze

V této dílčí sekci popisujeme dva zvláštní případy konstrukcí, které též zachycujeme jako parentezi:

- konstrukce s obráceným syntaktickým vztahem mezi klauzemi (viz 5.7.3.1 – „Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi“),
- komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno“ (viz 5.7.3.2 – „Komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno““).

Případy, ve kterých se setkají dvě parenteze, z nichž jedna je součástí druhé (případy parenteze v parentezi), žádným zvláštním způsobem nezachycujeme.

5.7.3.1. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi je taková syntaktická konstrukce, ve které klauze vložená (*Soud, zdá se, nemyslí si o tom nic.*), nebo věta připojená spojovacím výrazem *jak* (*Soud, jak se zdá, nemyslí si o tom nic.*) představuje původní klauzi řídící. Mezi závislými členy slovesa původní věty řídící obvykle chybí jeden aktant, který je vyjádřen původní klauzí obsahovou. Konstrukce se spojovacím výrazem *jak* a konstrukce připojené bez tohoto výrazu jsou synonymní. Spojovací výraz *jak* tu nenese žádný význam, právě proto, že se jedná o obrácený syntaktický vztah. Oba dva typy konstrukcí proto zachycujeme stejně (případný spojovací výraz *jak* nemá v tektogramatickém stromě svůj uzel).

Původní klauzi řídící zachycujeme jako parentezi. Její efektivní kořen (uzel reprezentující sloveso) má funktor `PAR` a je zachycen jako uzel závislý na efektivním kořeni původní klauze obsahové. Chybějící aktant slovesa původní klauze řídící je reprezentován nově doplněným uzlem se zástupným t-lematem `#PersPron` a s příslušným funktorem. Mezi tímto nově doplněným uzlem a efektivním kořenem původní klauze obsahové je zachycen vztah textové koreference (viz i 8.3 – „**Textová koreference**“). U všech uzlů podstromu reprezentujícího původní klauzi řídící je v atributu `is_parenthesis` vyplněna hodnota `1`.

Příklady:

Soud, zdá se.`PAR`*, nemyslí si o tom nic.*

Soud, <jak> se mi zdá.`PAR` *, nemyslí si o tom nic. / Soud, zdá se*.`PAR` *mi, nemyslí si o tom nic.* obr. 5.120

<Jak> známo.`PAR` *, odešel.* obr. 5.121

<Jak> řekl.`PAR` *Karel, stalo se to již včera.* obr. 5.122

V některých konstrukcích nemusí v původní klauzi řídící chybět žádný z aktantů slovesa. Aktant, kterým je ve skutečnosti původní věta obsahová, tu již může být vyjádřen ukazovacím zájmenem *ten*. Například:

Jak to řekl Karel, stalo se to již včera.

V takovém případě nový uzel s t-lematem `#PersPron` vytvořen není, koreferenční vztah je zachycen mezi uzlem reprezentujícím přítomné zájmeno a efektivním kořenem původní klauze obsahové.

Obrázek 5.120. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

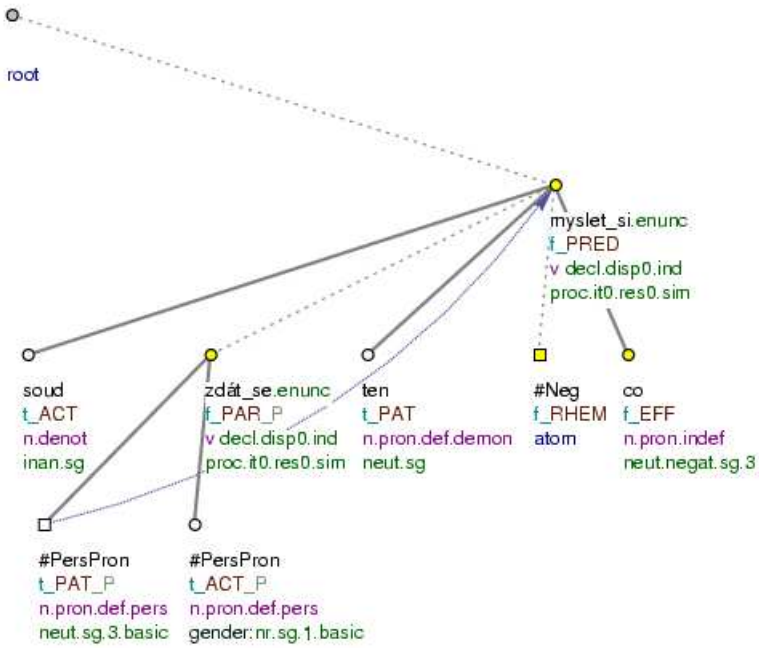

Soud, jak se mi zdá, nemyslí si o tom nic.

Obrázek 5.121. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

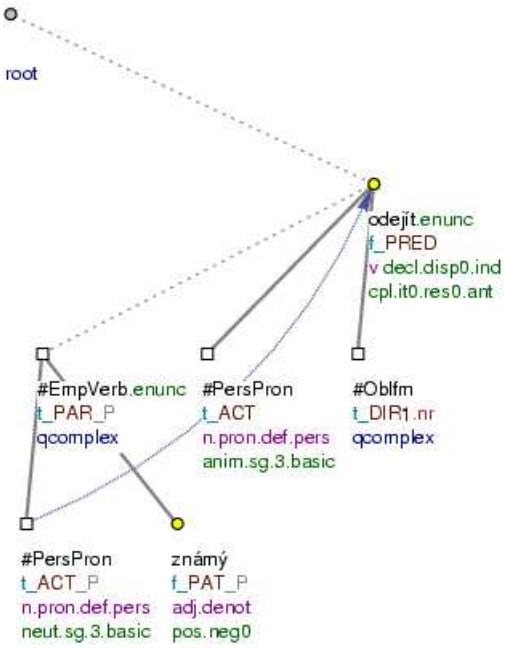

Jak známo, odešel.

Obrázek 5.122. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi

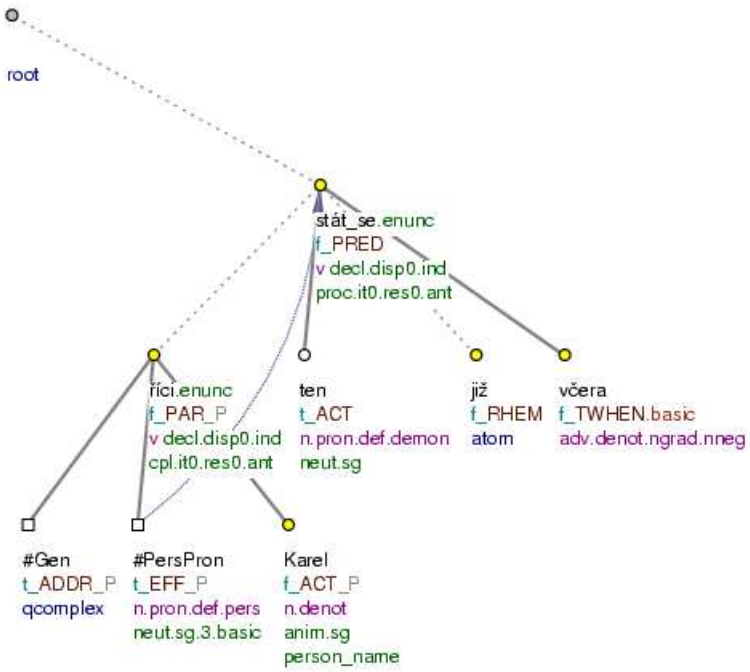

Jak řekl Karel, stalo se to již včera.

5.7.3.2. Komentáře mluvčího typu „aby bylo jasno“

Klauze připojené spojkou *aby* v konstrukcích jako *<u>Aby bylo jasno</u>, já jsem tu pánem.*, kterými se mluvčí pojišťuje, aby nemohl být někým obviněn z toho, že nejedná v souladu s principy jazykového jednání, mají povahu vsuvky, komentářů mluvčího.

Při anotaci vycházíme z toho, že formulace komentáře je ustálená (blíží se kleslé parentezi), a závislou klauzi proto zachycujeme jako parentezi: efektivní kořen komentáře (sloveso) dostane funktor `PAR` a u všech uzlů podstromu reprezentujícího tento komentář je v atributu `is_parenthesis` vyplněna hodnota `1`. Spojovací výraz *aby* nemá v tektogramatickém stromě svůj uzel.

Příklady:

<u><Aby> bylo</u>.`PAR` *jasno, já jsem tu pánem.* obr. 5.123

Voda se kupodivu, <u><abych></u> tak <u>řekl</u>.`PAR` *, umoudřila.*

<u><Abych> řekl</u>.`PAR` *pravdu, mně se to ani trochu nelíbí.*

Já mu totiž, <u><abych> se přiznal</u>.`PAR` *, nevěřil.*

<u><Abyste></u> mi <u>rozuměl</u>.`PAR` *, já jsem to tak nechtěl.*

Jiné jsou tzv. nepravé závislé klauze účelové (například: *Odešel, aby se už nevrátil.*), které zachycujeme jako závislé klauze, jejichž efektivní kořeny mají funktor `AIM` (více viz 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“).

Obrázek 5.123. Komentář mluvčího typu „Aby bylo jasno“

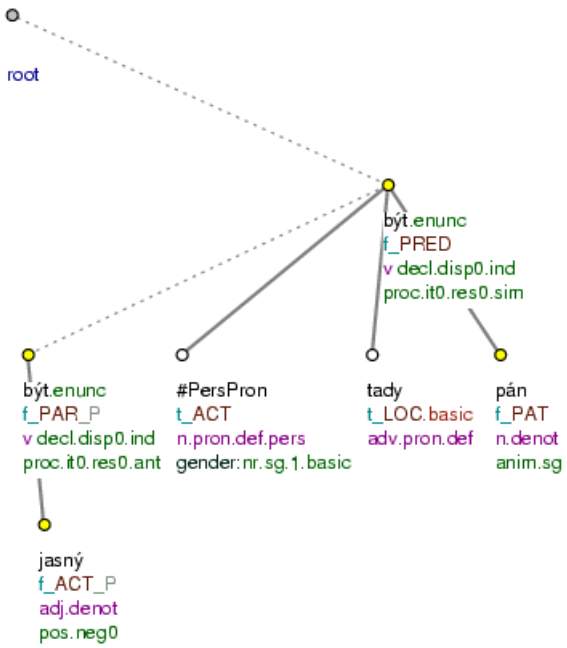

Aby bylo jasno, já jsem tu pánem.

5.8. Frazémy

Frazémem (*frazeologickým spojením*) rozumíme spojení dvou nebo více slov s ustáleným lexikálním obsazením, které vytváří jednu lexikální jednotku, která má jako celek přenesený význam a jejíž význam není rozložitelný na významy jednotlivých částí spojení.

U frazeologických spojení rozlišujeme dvě části:

- **řídící část**.

  Řídící částí frazému je řídící člen frazeologicky spojených výrazů.

  Podle řídící části dělíme frazeologická spojení na dvě skupiny:

  - neslovesná frazeologická spojení (5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“).

    Řídícím členem (efektivním kořenem) frazeologického spojení není určitý slovesný tvar.

  - slovesná frazeologická spojení (5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

    Řídícím členem (efektivním kořenem) frazeologického spojení je určitý slovesný tvar.

- **závislou část**.

  Závislou částí frazému rozumíme všechny ostatní výrazy, které jsou součástí frazeologického spojení.

Zachycení frazémů v tektogramatickém stromě. Frazeologická spojení reprezentujeme vždy pomocí dvou uzlů, které jsou zachyceny jako rodič a přímý potomek. Rodič reprezentuje řídící část frazému a má funktor podle pozice celého frazeologického spojení ve větné struktuře. Závislá část frazému je reprezentována jedním uzlem-přímým potomkem, který má funktor `DPHR` (`nodetype=dphr`; viz 2.6 – „Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení“) jako indikaci toho, že tento uzel

společně se svým rodičem představuje frazeologické spojení. V t-lematu uzlu s funktorem DPHR vystupují formy všech závislých částí frazému (včetně předložek) spojené podtržítky v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty (viz 3.3 – „T-lema víceslovných lexikálních jednotek“).

!!! Jako frazém je tedy v tektogramatickém stromě možné zachytit pouze ta frazeologická spojení, která mají na tektogramatické rovině alespoň dva potenciální uzly (bez ohledu na počet uzlů na analytické rovině). Případné frazeologické výrazy jednoslovné (jednouzlové) nejsou v tektogramatickém stromě jako frazémy zachyceny. Například ve spojení *chlapec k pohledání* má předložková fráze funktor RSTR, v anotaci není zatím nikde signalizováno, že jde o frazeologické vyjádření.

!!! Frazeologické spojení chápeme jako jednu lexikální jednotku, v tektogramatickém stromě ji prozatím zachycujeme pomocí dvou uzlů. Ideálně by frazeologické spojení mělo být ve stromě zachyceno jako jeden uzel. K tomuto řešení však zatím přistupujeme pouze při zachycování závislé části frazému.

5.8.1. Neslovesná frazeologická spojení

Neslovesným frazeologickým spojením rozumíme frazém, jehož řídící částí není pravidelně časované sloveso. Řídící částí neslovesných frazeologických spojení může být sloveso, toto sloveso se však v rámci daného spojení nevyskytne nikdy v celém svém paradigmatu, jde vždy o více méně ustrnulý slovesný tvar (například: *stůj co stůj*; *chtě nechtě*). U členů závislé části frazeologického spojení není žádné další rozvití.

Neslovesná frazeologická spojení jsou v tektogramatickém stromě zachycena podle pravidel uvedených výše - 5.8 – „**Frazémy**“. Problematické může být pouze určení řídící části frazému.

Řídící část neslovesných frazeologických spojení. Nelze-li jednoznačně podle syntaktických vztahů určit řídící část neslovesného frazému, považuje se za řídící část neslovesného frazému ten jeho výraz, který je první v povrchovém slovosledu.

Příklady:

Zavřeli mě pro nic.CAUS *za nic*.DPHR obr. 5.124

Chtě.CNCS *nechtě*.DPHR *museli jsme kufr otevřít.* obr. 5.125

Široko.LOC *daleko*.DPHR *nebylo vidět žádnou policii.* obr. 5.126

Hledá investici šitou.COMPL *na míru*.DPHR obr. 5.127

konec konců.DPHR

zuby nehty.DPHR

chyba lávky.DPHR

jádro pudla.DPHR

stůj co stůj.DPHR

pozdě bycha honit.DPHR

!!! Neslovesná frazeologická spojení jsou zachycena ve valenčním slovníku zvláštními valenčními rámci (viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“); avšak ne každý výskyt neslovesného frazému má ve slovníku odpovídající valenční rámec. Valenční rámce pro všechny výskyty jsou ve valenčním slovníku vytvořeny prozatím pouze pro neslovesné frazémy, jejichž řídící částí je sémantické substantivum na *-ní* nebo *-tí*.

!!! Všechna neslovesná frazeologická spojení, která se v PDT vyskytla, jsou (i z důvodu neúplnosti zachycení neslovesných frazémů valenčními rámci ve slovníku) dána seznamem v příloze (viz 4 – „*Neslovesná frazeologická spojení*“).

!!! Jako frazémy zatím nezachycujeme neslovesná sousloví, která se pravidelně skloňují (uzlům nepřiřazujeme funktor `DPHR`, ani u nich nevyplňujeme žádný speciální atribut), například: *horký*`.RSTR` *brambor*.

Obrázek 5.124. Neslovesný frazém

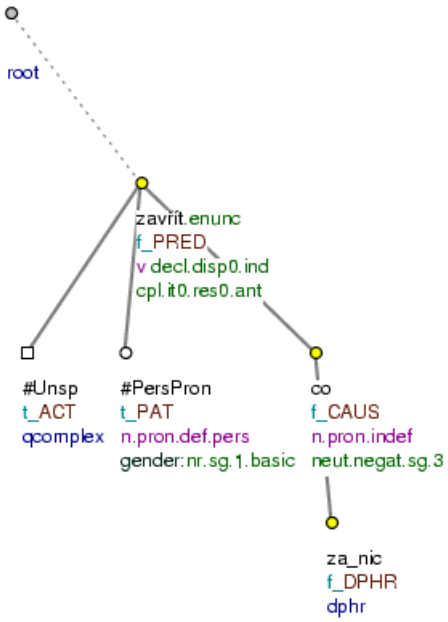

Zavřeli mě pro nic za nic.

Obrázek 5.125. Neslovesný frazém

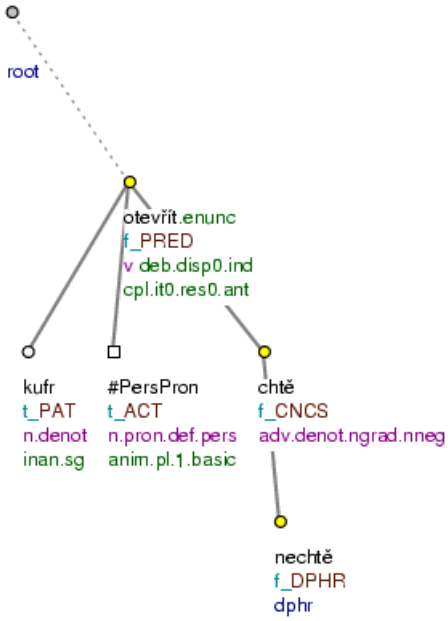

Chtě nechtě museli jsme kufr otevřít.

Obrázek 5.126. Neslovesný frazém

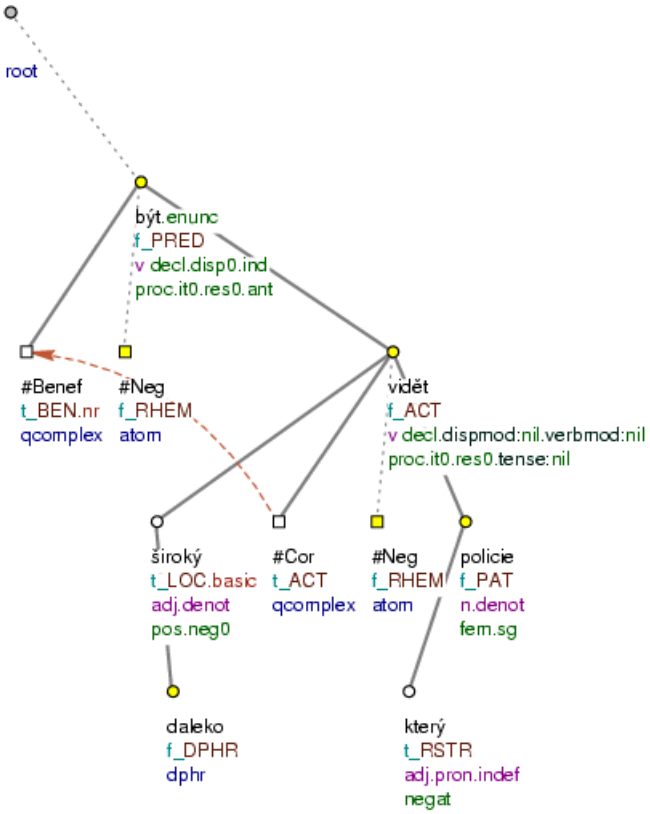

Široko daleko nebylo vidět žádnou policii.

Obrázek 5.127. Neslovesný frazém

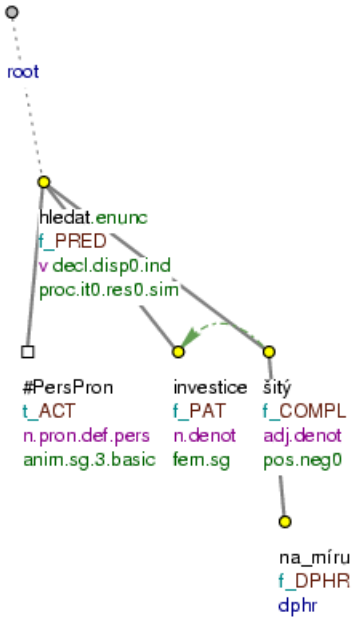

Hledá investici šitou na míru.

5.8.2. Slovesná frazeologická spojení

Slovesným frazeologickým spojením rozumíme frazém, jehož řídící částí je sloveso (zpravidla určitý slovesný tvar), které se v rámci frazému může vyskytnout v celém svém paradigmatu.

Slovesná frazeologická spojení jsou specifickým typem víceslovných predikátů (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“).

Slovesná frazeologická spojení jsou v tektogramatickém stromě zachycena podle pravidel uvedených výše - 5.8 – „**Frazémy**“. Řídící částí slovesných frazeologických spojení je vždy sloveso.

Příklady:

Dával.PRED *mi neustále najevo*.DPHR *svou převahu.* obr. 5.128

Házeli.PRED *nám klacky pod nohy*.DPHR obr. 5.129

Běhal.PRED *mu mráz po zádech*.DPHR

Šel.PRED *mu příkladem*.DPHR

Vše běží.PRED *jako na drátkách*.DPHR

Řídící sloveso frazeologického spojení může sémanticky vyžadovat také doplnění, které se na frazeologickém významu spojení nepodílí. Uzel reprezentující toto doplnění pak má některý z funktorů pro slovesné aktanty.

Slovesná frazeologická spojení (která se v PDT vyskytla) jsou zachycena ve valenčním slovníku zvláštními valenčními rámci. Ve valenčním rámci pro frazeologický význam slovesa jsou také uvedeny přesné požadavky na formu závislých částí frazému (k tomu viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“).

Valence závislé části frazému. Na uzlu s funktorem DPHR již zpravidla nezávisí žádné uzly pro další doplnění. Jednotlivá doplnění jsou zpravidla součástí frazeologického spojení, a jsou proto reprezentována společně jedním uzlem s funktorem DPHR. Na uzlu s funktorem DPHR mohou ve výjimečných případech záviset uzly pro nevalenční doplnění, která nejsou součástí frazeologického spojení. Jedná se zejména o uzel reprezentující restriktivní přívlastek (funktor RSTR nebo i APP), který v rámci daného frazeologického spojení může být různě lexikálně obsazen. Ve valenčním rámci pro příslušný frazeologický význam slovesa je přesně uvedeno, která část frazeologického spojení může být takto rozvíjena. Srov.:

- *mít něco v trvalém užívání*

  Ve vyjádření *mít něco v trvalém užívání* není adjektivum *trvalý* součástí frazeologického spojení (může být vypuštěno, nahrazeno adjektivem *dlouhodobý*, *krátký* apod.), adjektivum *trvalý* je proto zachyceno uzlem s funktorem RSTR závislým na uzlu s funktorem DPHR. Srov. obr. 5.131.

  Valenční rámec slovesného frazému *mít v (nějakém) užívání*:

  ACT(.1) DPHR(v-1[užívání.6]) PAT(.4). (v-1[stopa.P6[:u#]])

- *brát něco na lehkou váhu*

  Ve vyjádření *brát něco na lehkou váhu* je adjektivum *lehký* součástí frazeologického spojení, uzel pro závislou část frazému (s funktorem DPHR) má proto t-lema *na_lehkou_váhu*. Srov. obr. 5.130.

  Valenční rámec slovesného frazému *brát na lehkou váhu*:

  ACT(.1) DPHR(na-1[váha:4[lehký:#]]) PAT(.4;že[.v];.c).

Slova, která jsou součástí závislé části frazému (reprezentované jedním uzlem), mají zpravidla specifické valenční chování: slovo, které je v běžném, nepříznakovém užití valenční (může být rozvíjeno aktanty nebo obligatorními valenčními doplněními), ve frazeologickém postavení tuto valenci ztrácí, respektive případná valenční doplnění tohoto jména (která nejsou součástí frazeologického spojení) jsou chápana jako závislá na řídícím slovese. Uzel s funktorem DPHR nemá proto nikdy přiřazený valenční rámec. Srov.:

- *Svatba je na spadnutí*.DPHR

  Verbální substantivum *spadnutí* ve frazeologickém vyjádření *svatba je na spadnutí* ztrácí zcela svou valenci.

- *Mám v plánu*.DPHR *odejít.*

  Ve vyjádření *mám v plánu odejít* chápeme infinitiv *odejít* jako závislý nikoli na substantivu *plán* (které tu má funktor DPHR), ale zachycujeme ho jako závislý na řídícím slovese *mít* s funktorem PAT. Srov. obr. 5.132.

  Valenční rámec slovesného frazému *mít v plánu*:

  ACT(.1) DPHR(v-1[plán:S6]) PAT(.4;.f;že[.v]).

Hraniční případy slovesných frazémů. K hraničním případům slovesných frazémů viz 5.9.4 – „Hraniční případy u víceslovných predikátů“.

Obrázek 5.128. Slovesný frazém

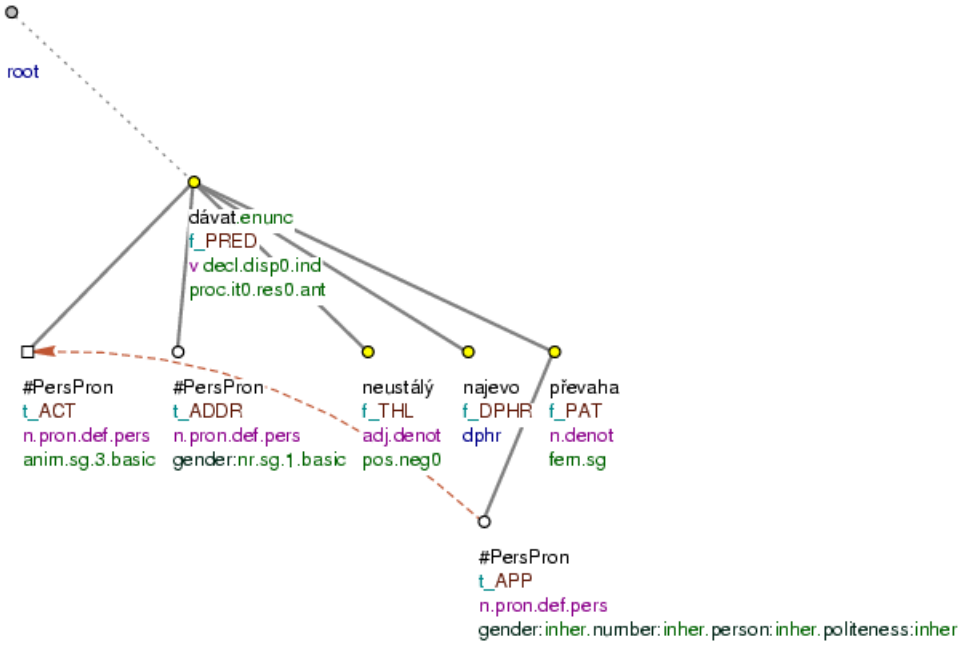

Dával mi neustále najevo svou převahu.

Obrázek 5.129. Slovesný frazém

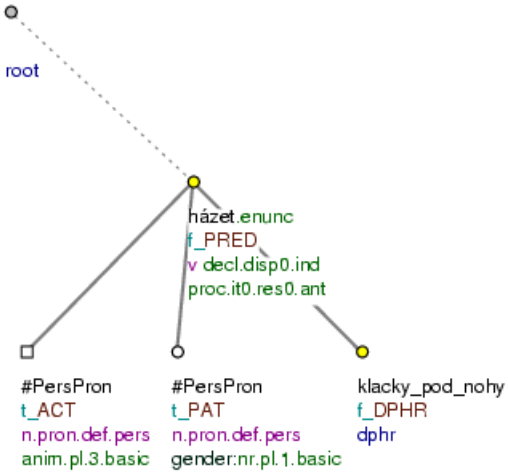

Házeli nám klacky pod nohy.

Obrázek 5.130. Slovesný frazém

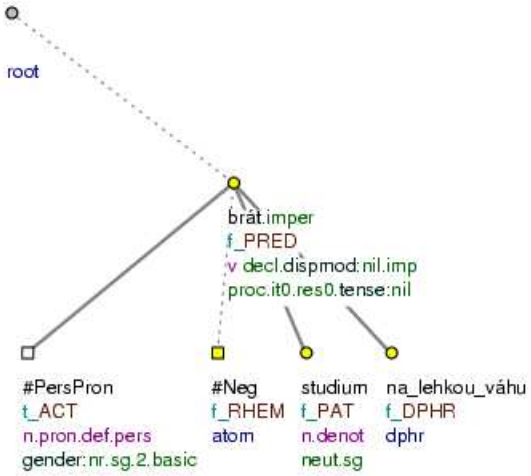

Neber studium na lehkou váhu.

Obrázek 5.131. Slovesný frazém

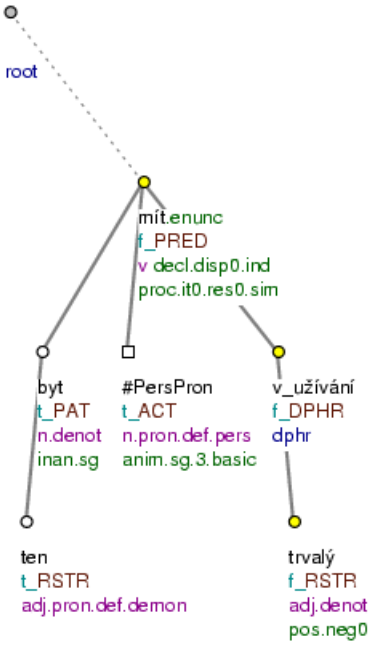

Ten byt má v trvalém užívání.

Obrázek 5.132. Slovesný frazém

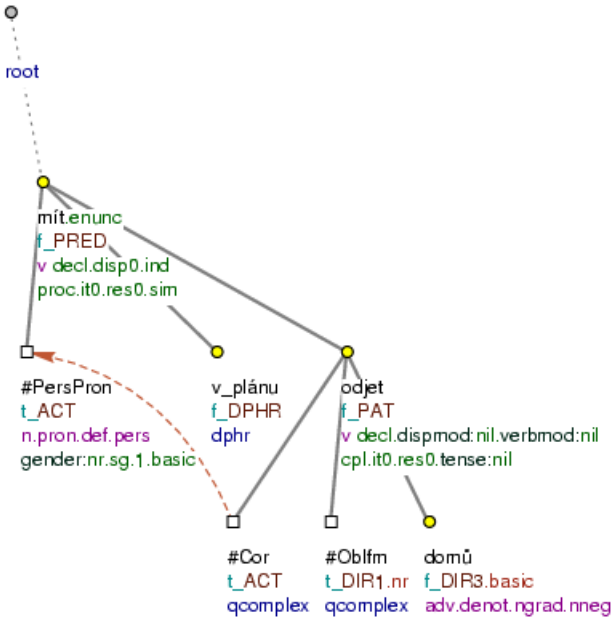

Mám v plánu odjet domů.

5.9. Víceslovné predikáty

Víceslovným predikátem rozumíme případy, kdy predikát jako lexikální jednotku nepředstavuje v povrchové podobě věty jen určitý slovesný tvar, ale kdy k predikátu patří význam tohoto určitého slovesného tvaru a zároveň s ním i význam dalších slov - infinitivu slovesa, jména, adverbia (viz i obecné vymezení víceslovných lexikálních jednotek: 3.3 – „T-lema víceslovných lexikálních jednotek“).

K víceslovným predikátům řadíme:

- **slovesná frazeologická spojení**.

  Příklady: *vzít nohy na ramena*, *mít zelenou*.

  Slovesná frazeologická spojení jsou popsána společně s neslovesnými frazémy v 5.8 – „**Frazémy**“.

- **verbonominální predikáty (se slovesem „být“)**.

  Příklady: *být veselý*, *být vítězem*.

  Všechny konstrukce se slovesem „být“ jsou souhrnně popsány v 7.2 – „**Konstrukce se slovesem „být“**“.

- **modální a fázové predikáty** (viz 5.9.1 – „Modální a fázové predikáty“).

  Příklady: *muset odejít*, *začít pracovat*.

- **kvazimodální a kvazifázové predikáty** (viz 5.9.2 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“).

  Příklady: *mít zájem studovat*, *ztratit chuť studovat* .

- **složené predikáty** (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

Příklady: *provést kontrolu*, *učinit rozhodnutí*.

K hraničním případům u víceslovných predikátů viz 5.9.4 – „Hraniční případy u víceslovných predikátů“.

5.9.1. Modální a fázové predikáty

Modálními (5.9.1.1 – „Modální predikáty“) a fázovými (5.9.1.2 – „Fázové predikáty“) predikáty rozumíme spojení modálního nebo fázového slovesa s infinitivem slovesa plnovýznamového. Zachycení těchto dvou typů v tektogramatickém stromě se liší.

5.9.1.1. Modální predikáty

Modálním predikátem rozumíme víceslovný predikát složený z modálního slovesa, které ve větě vedle aktualizačních slovesných významů vyjadřuje modální význam predikátu, a z infinitivu slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam celého spojení.

U jednotlivých modálních predikátů rozlišujeme:

- **modální sloveso**.

  K *modálním slovesům* řadíme:

  dát se
  dovést
  hodlat
  chtít
  mít
  moci / *moct*
  muset
  smět
  umět

- **infinitiv plnovýznamového slovesa**.

Základní způsob anotace modálních predikátů. Modální predikát je reprezentován jediným uzlem s t-lematem infinitivu plnovýznamového slovesa. Informace o modalitě tohoto predikátu, která je vyjádřena modálním slovesem, je zachycena hodnotou gramatému deontické modality (`deontmod`; viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (`deontmod`)“).

Příklady:

Petr <chce> přijít na koncert. [`deontmod=vol`] obr. 5.133

Karel <musí> udělat zkoušky. [`deontmod=deb`]

Základním způsobem jsou zachyceny (s využitím kopírování uzlů) následující kombinace:

- (negované) modální sloveso + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa.

  Příklady:

  Karel <může> získat knihu. [`deontmod=poss`]

  Karel <nemůže> získat knihu. [`deontmod=poss`]

- (negované) modální sloveso + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves.

  Příklady:

Karel může získat a vrátit knihu.

Karel <může> získat [deontmod=poss] *a vrátit* [deontmod=poss] *knihu.*

Karel nemůže získat a vrátit knihu.

Karel <nemůže> získat [deontmod=poss] *a vrátit* [deontmod=poss] *knihu.*

- souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa.

  Příklady:

  Karel může a chce získat knihu.

  Karel <může> {získat} [deontmod=poss] *a <chce> získat* [deontmod=vol] *knihu.*

  Karel nemůže, ale chce získat knihu.

  Karel <nemůže> {získat} [deontmod=poss] , *ale <chce> získat* [deontmod=vol] *knihu.*

- souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves.

  Příklad:

  Karel může a chce získat a vrátit knihu.

  Karel <může> {získat} [deontmod=poss] *a <chce> získat* [deontmod=vol] *a {vrátit}* [deontmod=poss] *a vrátit* [deontmod=vol] *knihu.*

  Karel nemůže, ale chce získat a vrátit knihu.

  Karel <nemůže> {získat} [deontmod=poss] , *ale <chce> získat* [deontmod=vol] *a {vrátit}* [deontmod=poss] , *ale vrátit* [deontmod=vol] *knihu.*

  Karel nemůže a nechce získat a vrátit knihu.

  Karel <nemůže> {získat} [deontmod=poss] *a <nechce> získat* [deontmod=vol] *a {vrátit}* [deontmod=poss] *a vrátit* [deontmod=vol] *knihu.*

Obrázek 5.133. Modální predikát

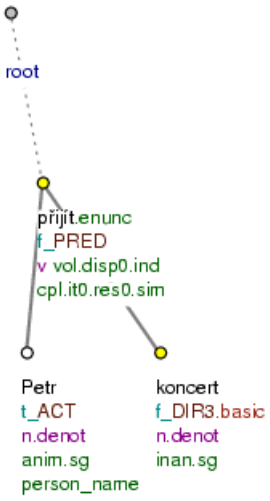

Petr chce přijít na koncert.

Negace (viz 5.9.1.1.1 – „Negace modálních predikátů“) a souřadnost (viz 5.9.1.1.2 – „Souřadnost v modálních predikátech“) zachycování modálních predikátů značně komplikují. V následujících dílčích sekcích proto tyto komplikované typy popisujeme podrobněji, včetně pravidel anotace typů, které základním způsobem anotace zachytit nelze. Jsou to:

- všechny modální predikáty s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa (viz 5.9.1.1.1 – „Negace modálních predikátů“). Tedy kombinace:
  - (negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa.

    Příklad:

    Karel může nezískat knihu.

    Karel nemůže nezískat knihu.

    Modální sloveso je v tomto případě vždy reprezentováno samostatným uzlem (nikoli gramatémem).
- případy vrstvení modálních významů v jednom modálním predikátu (viz 5.9.1.1.3 – „Vrstvení modálních významů“). Tedy kombinace:
  - modální sloveso + modální sloveso + infinitiv plnovýznamového slovesa.

    Příklad:

    Karel může <chtít> získat knihu.

    První modální sloveso je v tomto případě vždy reprezentováno samostatným uzlem (nikoli gramatémem).

5.9.1.1.1. Negace modálních predikátů

Modální predikát lze pochopitelně negovat. Tato negace se může uskutečňovat buď na modálním slovese, nebo na infinitivu plnovýznamového slovesa. Modální predikát lze negovat i dvojnásobně: negováním obou jeho částí.

Syntaktickou negaci (vyjádřenou morfémem *ne-* u slovesa) zachycujeme jako samostatný uzel s t-lematem `#Neg` a s funktorem `RHEM`. Podrobná pravidla o umístění tohoto uzlu v tektogramatickém stromě viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“.

Pro anotaci modálních predikátů je určující kladná nebo záporná podoba infinitivu plnovýznamového slovesa. Z hlediska negace rozdělujeme proto modální predikáty do dvou základních typů kombinací:

- **(negované) modální sloveso + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa**.

  Příklady:

  Karel <u><může> přijít</u> na koncert. [`deontmod=poss`]

  Karel <u><nemůže> přijít</u> na koncert. [`deontmod=poss`] obr. 5.134

  Modální predikáty s kladnou podobou infinitivu plnovýznamového slovesa se zachycují základním způsobem (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“).

  Uzel reprezentující případnou syntaktickou negaci modálního slovesa je zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího celý modální predikát.

- **(negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa**.

  Příklady:

  Karel <u>může</u> <u>nepřijít</u> na koncert. obr. 5.135

  Karel <u>nemůže</u> <u>nepřijít</u> na koncert. obr. 5.136

  V případech se zápornou podobou infinitivu plnovýznamového slovesa jsou modální sloveso i infinitiv slovesa plnovýznamového reprezentovány samostatnými uzly. V gramatému `deontmod` je u obou uzlů vyplněna hodnota `decl`. Uzel reprezentující infinitiv slovesa plnovýznamového má funktor `PAT` a závisí na uzlu reprezentujícím modální sloveso.

  Uzel reprezentující syntaktickou negaci plnovýznamového slovesa je zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího infinitiv slovesa plnovýznamového. Uzel reprezentující případnou syntaktickou negaci modálního slovesa je zachycen zpravidla jako přímý potomek uzlu reprezentujícího modální sloveso.

Obrázek 5.134. Negovaný modální predikát

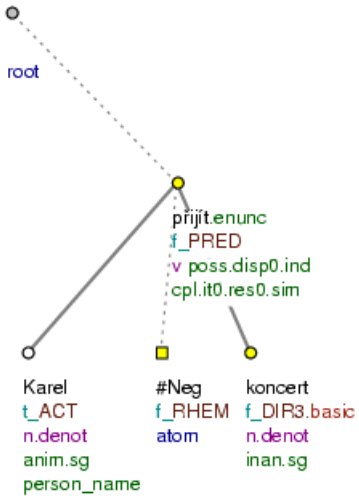

Karel nemůže přijít na koncert.

Obrázek 5.135. Modální predikát s negovaným plnovýznamovým slovesem

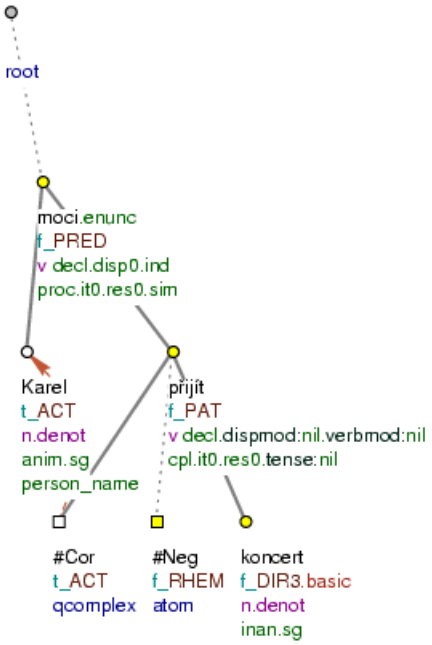

Karel může nepřijít na koncert.

Obrázek 5.136. Modální predikát s negovaným plnovýznamovým slovesem

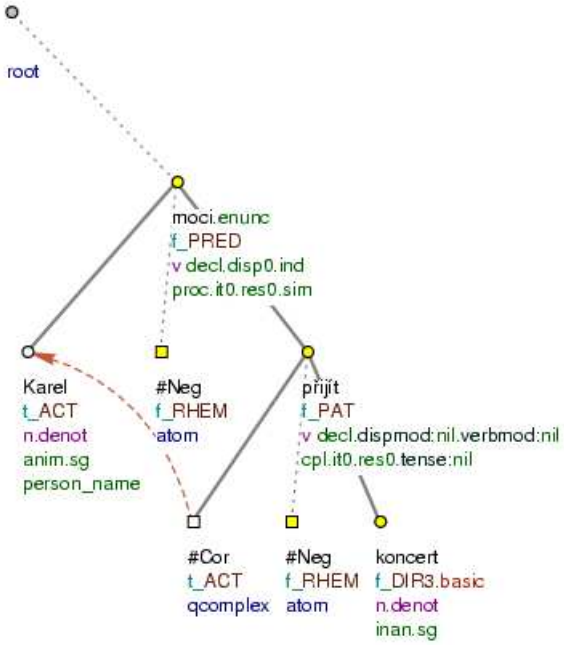

Karel nemůže nepřijít na koncert.

5.9.1.1.2. Souřadnost v modálních predikátech

Komplikované typy modálních predikátů vznikají v případech koordinování (případně aponování) modálních sloves nebo infinitivů sloves plnovýznamových stojících při modálních slovesech. Modální význam je v povrchové podobě věty pro každé ze souřadně spojených plnovýznamových sloves vyjádřen jen jednou, jedním výskytem modálního slovesa. Podobně plnovýznamová slovesa se v povrchové podobě věty zpravidla neopakují u každého souřadně spojeného modálního slovesa.

Všechny možné typy, pokud v nich nedochází k negaci plnovýznamového slovesa (viz 5.9.1.1.1 – „Negace modálních predikátů“), jsou anotovány základním způsobem (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“). Na místa v povrchové podobě věty nevyjádřených plnovýznamových sloves jsou v tektogramatickém stromě doplněny nové uzly (s využitím kopírování uzlů reprezentujících slovesa vyjádřená).

Anotace jednotlivých možných typů (bez negovaného infinitivu plnovýznamového slovesa) tedy vypadá takto:

- **(negované) modální sloveso + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves**.

  Příklady:

  Petr chce odpočívat a poslouchat hudbu.

  Petr <chce> odpočívat [deontmod=vol] *a poslouchat* [deontmod=vol] *hudbu.* obr. 5.137

  Petr nechce přijít a zůstat.

  Petr <nechce> přijít [deontmod=vol] *a zůstat* [deontmod=vol]. obr. 5.138

  Kombinaci: (negované) modální sloveso + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves interpretujeme jako souřadné spojení dvou modálních predikátů se stejným modálním významem vyjádřeným v povrchové podobě věty jen jednou, jedním výskytem modálního slovesa. Každý modální predikát zachytíme samostatným uzlem s t-lematem příslušného infinitivu plnový-

znamového slovesa. V gramatému deontmod bude u každého z těchto uzlů vyplněna hodnota modality odpovídající vyjádřenému modálnímu slovesu (v atributu a/aux.rf je odkaz na vyjádřené modální sloveso uložen u obou uzlů). Srov. obr. 5.137.

V případě syntaktické negace modálního slovesa je uzel reprezentující syntaktickou negaci zachycen jako potomek obou uzlů reprezentujících modální predikáty (nikoli jako společné rozvití těchto predikátů; srov. obr. 5.138).

- **souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa**.

  Příklady:

  Karel může a chce získat knihu.

  Karel <může> {získat} [deontmod=poss] *a <chce> získat* [deontmod=vol] *knihu.*

  Petr nemohl a nemůže přijít na koncert.

  Karel <nemohl> {přijít} [deontmod=poss] *a <nemůže> přijít* [deontmod=poss] *na koncert.* obr. 5.139

  Najednou mohl i chtěl pokračovat.

  Karel <mohl> {pokračovat} [deontmod=poss] *i <chtěl> pokračovat* [deontmod=vol].

  Kombinaci: souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + kladný infinitiv plnovýznamového slovesa interpretujeme jako souřadné spojení dvou modálních predikátů s různými modálními významy nebo jen s různými aktualizačními významy plnovýznamového slovesa, které je v povrchové podobě věty vyjádřeno jen jednou. Každý modální predikát zachytíme samostatným uzlem se stejným t-lematem infinitivu plnovýznamového slovesa. Pro zachycení jednoho z modálních predikátů je do tektogramatického stromu zkopírován uzel reprezentující vyjádřené plnovýznamové sloveso. V gramatému deontmod bude u každého z těchto uzlů vyplněna hodnota modality odpovídající vždy jednomu vyjádřenému modálnímu slovesu (v atributu a/aux.rf je u každého uzlu uveden odkaz na jedno vyjádřené modální sloveso).

  V případě syntaktické negace modálního slovesa je uzel reprezentující syntaktickou negaci zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího ten modální predikát, jehož hodnotu deontické modality negované modální sloveso ovlivňuje.

- **souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves**.

  Příklady:

  Karel může a chce získat a vrátit knihu.

  Karel <může> {získat} [deontmod=poss] *a <chce> získat* [deontmod=vol] *a {vrátit}* [deontmod=poss] *a vrátit* [deontmod=vol] *knihu.*

  Takže to nemohli a nemohou potvrdit ani vyvrátit.

  Takže to <nemohli> {potvrdit} [deontmod=poss] *a <nemohou> potvrdit* [deontmod=poss] *ani {vyvrátit}* [deontmod=poss] *a vyvrátit* [deontmod=poss]. obr. 5.140

  Kombinaci: souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení kladných infinitivů plnovýznamových sloves interpretujeme jako koordinaci koordinací (případně jako apozici koordinací a jiné varianty) dvou modálních predikátů s různými modálními nebo jen aktualizačními významy plnovýznamového slovesa, které je v povrchové podobě věty vyjádřeno jen jednou. Ve větě interpretujeme tedy čtyři modální predikáty. Každý modální predikát zachytíme samostatným uzlem se t-lematem infinitivu příslušného plnovýznamového slovesa. Pro zachycení jednoho z

dvojice modálních predikátů je do tektogramatického stromu zkopírován uzel reprezentující vyjádřené plnovýznamové sloveso. V gramatému `deontmod` bude u každého z dvojice uzlů se stejným t-lematem vyplněna hodnota modality odpovídající vždy jednomu vyjádřenému modálnímu slovesu (odkaz na jedno z vyjádřených modálních sloves je uložen v atributu `a/aux.rf` vždy u dvou uzlů).

V případě syntaktické negace modálního slovesa je uzel reprezentující syntaktickou negaci zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího ten modální predikát, jehož hodnotu deontické modality negované modální sloveso ovlivňuje. (Uzel syntaktické negace se vytváří pro každý modální predikát zvlášť, nezachycuje se jako společné rozvití).

Obrázek 5.137. Souřadnost v modálních predikátech

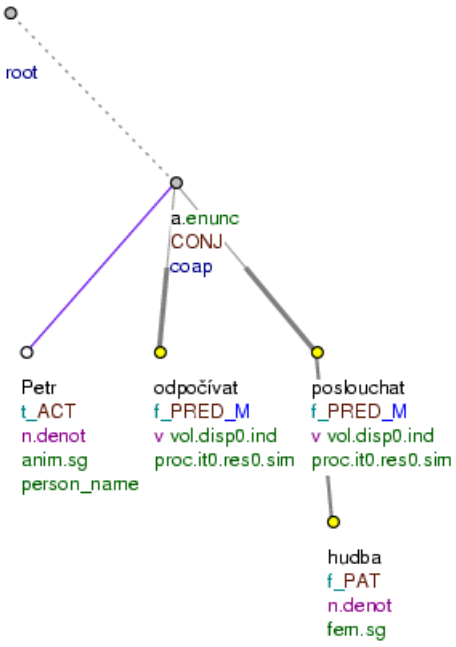

Petr chce odpočívat a poslouchat hudbu.

Obrázek 5.138. Souřadnost v modálních predikátech

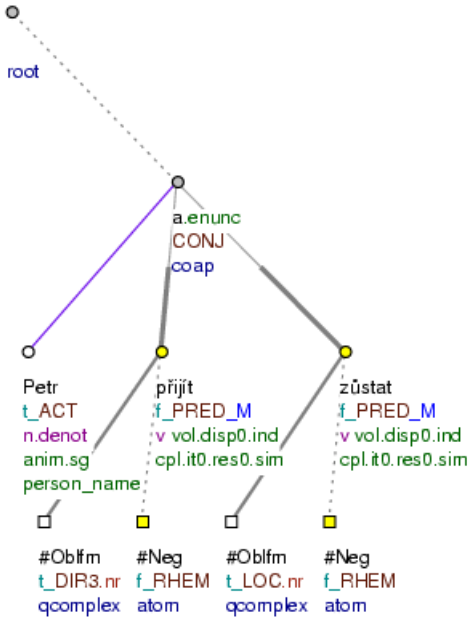

Petr nechce přijít a zůstat.

Obrázek 5.139. Souřadnost v modálních predikátech

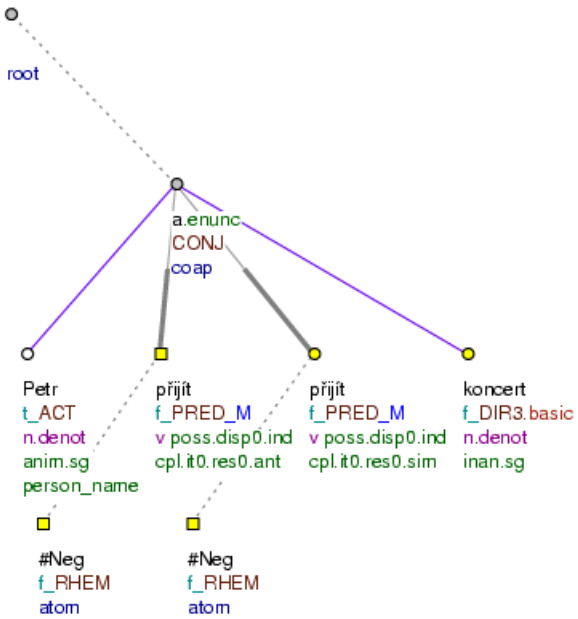

Petr nemohl a nemůže přijít na koncert.

Obrázek 5.140. Souřadnost v modálních predikátech

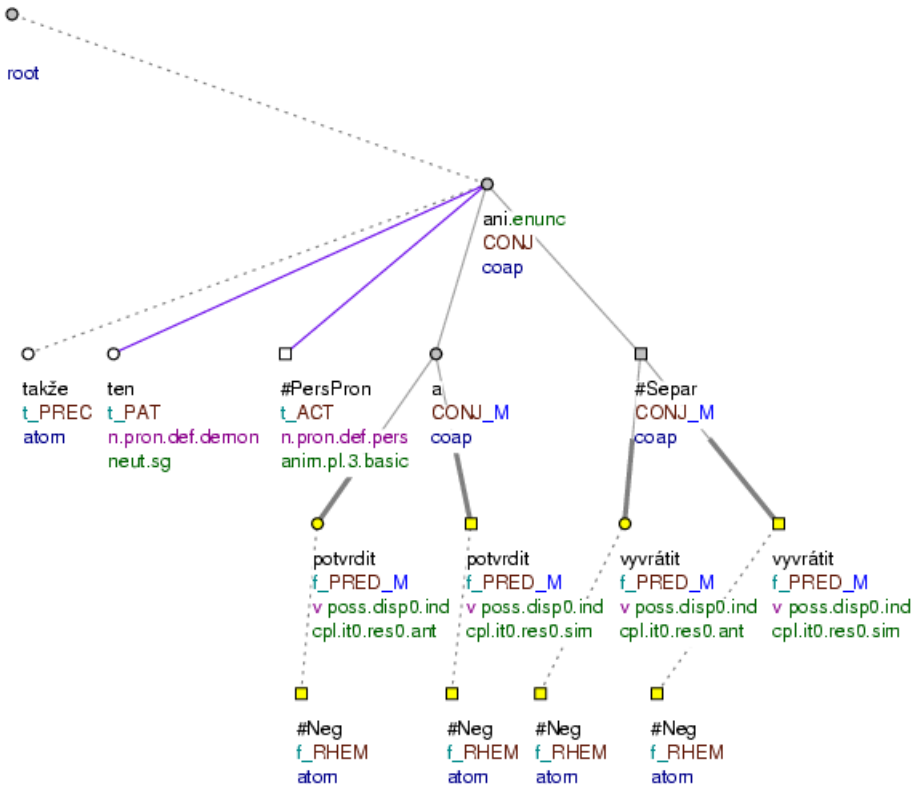

Takže to nemohli a nemohou potvrdit ani vyvrátit.

Souřadnost a negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa. Případy s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa jsou anotovány analogicky, s tím rozdílem, že modální predikát - (negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa - je vždy reprezentován dvěma uzly: uzlem reprezentujícím modální sloveso a uzlem reprezentujícím infinitiv slovesa plnovýznamového (viz 5.9.1.1.1 – „Negace modálních predikátů“):

- (negované) modální sloveso + souřadné spojení infinitivů plnovýznamových sloves, z nichž některý (případně všechny) je negovaný.

  Srovnej:

  - *Petr má dovolenou, takže může odpočívat a nepracovat.*

    Kombinaci interpretujeme opět jako souřadné spojení dvou modálních predikátů se stejným modálním významem vyjádřeným v povrchové podobě věty jen jednou, jedním výskytem modálního slovesa. Modální predikát *může odpočívat* zachytíme samostatným uzlem s t-lematem příslušného infinitivu plnovýznamového slovesa (*odpočívat*). V gramatému `deontmod` bude u tohoto uzlu vyplněna hodnota modality odpovídající vyjádřenému modálnímu slovesu (`deontmod=poss`). Modální predikát *může nepracovat* zachytíme dvěma samostatnými uzly: uzlem reprezentujícím modální sloveso (*moci*) a uzlem reprezentujícím infinitiv slovesa plnovýznamového (*pracovat*). V atributu `deontmod` bude u obou uzlů vyplněna hodnota `decl`. Uzel reprezentující syntaktickou negaci infinitivu *nepracovat* bude zachycen jako potomek uzlu reprezentujícího tento infinitiv. Srov. obr. 5.141.

- souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + záporný infinitiv plnovýznamového slovesa.

Srovnej:

- *Petr mohl a může nepřijít na koncert.*

  Kombinaci interpretujeme jako souřadné spojení dvou modálních predikátů s různými modálními významy nebo jen s různými aktualizačními významy plnovýznamového slovesa, které je v povrchové podobě věty vyjádřeno jen jednou. Každý modální predikát (*mohl nepřijít* a *může nepřijít*) zachytíme dvěma samostatnými uzly: uzly reprezentujícími vyjádřená modální slovesa (*moci* a *moci*) a uzly reprezentujícími slovesa plnovýznamová, které budou mít stejné t-lema infinitivu vyjádřeného plnovýznamového slovesa (*přijít* a *přijít*). Pro zachycení jednoho z modálních predikátů je do tektogramatického stromu zkopírován uzel reprezentující vyjádřené plnovýznamové sloveso. V gramatému `deontmod` bude u každého z uzlů vyplněna hodnota `decl`. Uzly reprezentující syntaktickou negaci infinitivů *nepřijít* budou zachyceny jako potomci uzlů reprezentujících tyto infinitivy. Srov. obr. 5.142.

- souřadné spojení (negovaných) modálních sloves + souřadné spojení infinitivů plnovýznamových sloves, z nichž některý (případně všechny) je negovaný.

  Srovnej:

  - *Karel může a chce získat a nevrátit knihu.*

    Kombinaci interpretujeme jako koordinaci koordinací (případně jako apozici koordinací a jiné varianty) dvou modálních predikátů s různými modálními nebo jen aktualizačními významy plnovýznamového slovesa, které je v povrchové podobě věty vyjádřeno jen jednou. Ve větě interpretujeme tedy čtyři modální predikáty (*může získat*, *chce získat*, *může nevrátit* a *chce nevrátit*).

    Modální predikáty s kladným infinitivem plnovýznamového slovesa zachytíme samostatným uzlem se t-lematem infinitivu příslušného plnovýznamového slovesa. V gramatému `deontmod` bude u každého uzlu vyplněna hodnota modality odpovídající vždy jednomu vyjádřenému modálnímu slovesu.

    Modální predikáty se záporným infinitivem plnovýznamového slovesa zachytíme dvěma samostatnými uzly: uzly reprezentujícími modální slovesa a uzly reprezentujícími infinitivy sloves plnovýznamových. Pro zachycení jednoho z dvojice modálních predikátů je do tektogramatického stromu vždy zkopírován uzel reprezentující vyjádřené plnovýznamové sloveso. V gramatému `deontmod` bude u každého uzlu vyplněna hodnota `decl`.

    Uzly reprezentující syntaktickou negaci infinitivů *nevrátit* budou zachyceny jako potomci uzlů reprezentujících tyto infinitivy.

    Srov. obr. 5.143.

Obrázek 5.141. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem

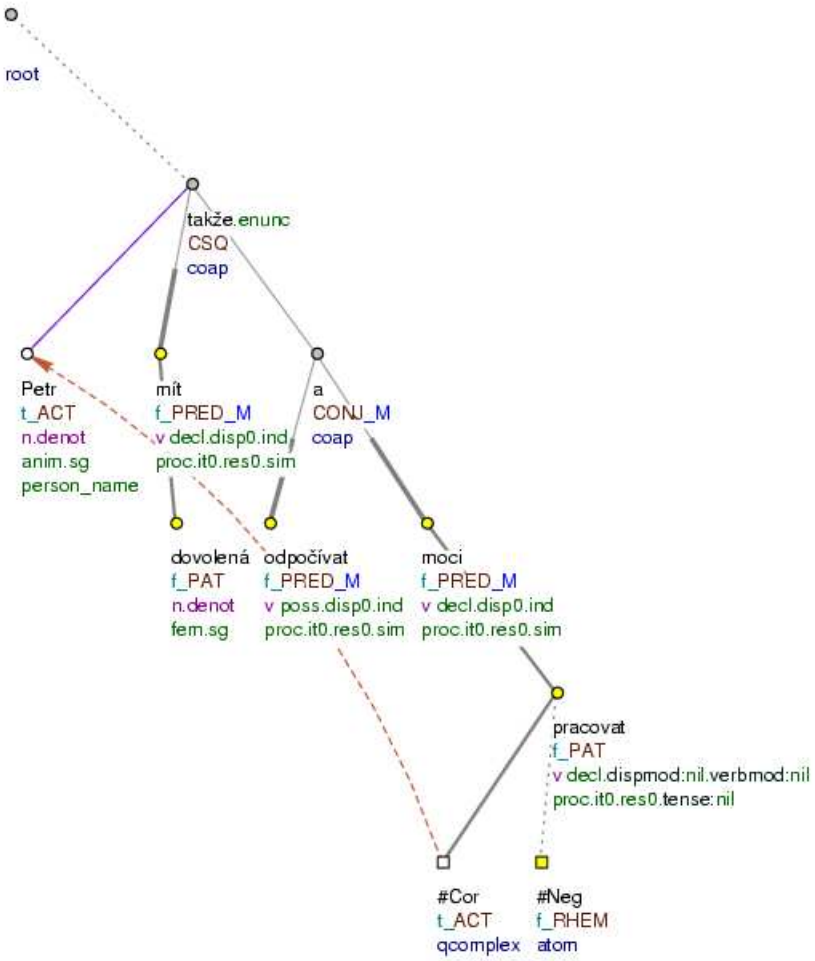

Petr má dovolenou, takže může odpočívat a nepracovat.

Obrázek 5.142. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem

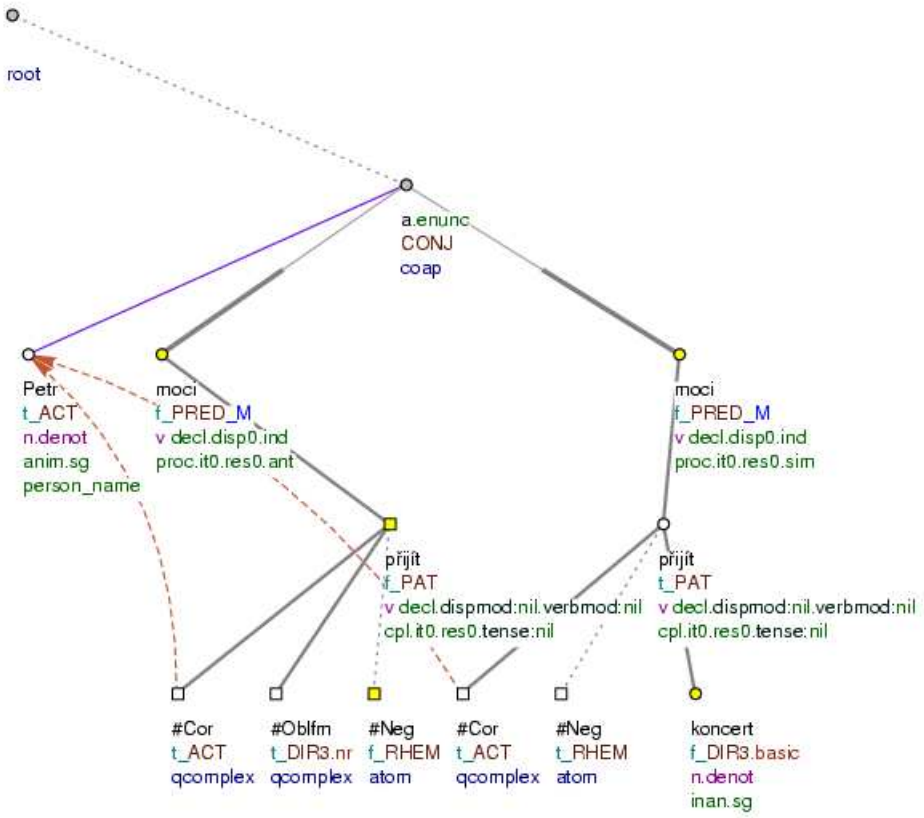

Petr mohl a může nepřijít na koncert.

Obrázek 5.143. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem

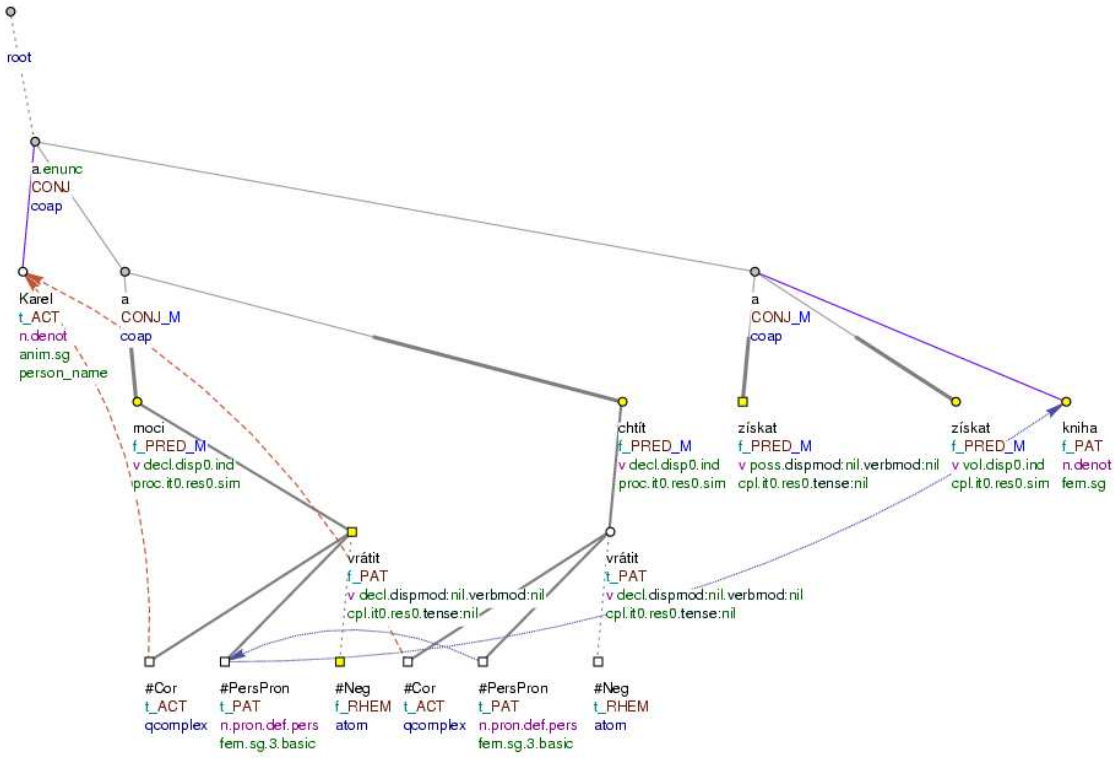

Karel může a chce získat a nevrátit knihu.

Podrobná pravidla o umístění uzlu syntaktické negace v tektogramatickém stromě viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“.

5.9.1.1.3. Vrstvení modálních významů

Modální významy se v modálních predikátech mohou vrstvit na sebe. Vzniká kombinace:

- **modální sloveso + modální sloveso + infinitiv plnovýznamového slovesa**.

  Příklady:

  Karel může chtít získat knihu.

V pořadí první modální sloveso je vždy reprezentováno samostatným uzlem s t-lematem infinitivu tohoto modálního slovesa. V gramatému deontické modality je u tohoto uzlu vyplněna hodnota `decl` (modální význam prvního modálního slovesa není reprezentován gramatémem, ale lexikálním významem uzlu daného modálního slovesa).

V pořadí druhé modální sloveso a infinitiv slovesa plnovýznamového jsou reprezentovány (pokud infinitiv plnovýznamového slovesa není negovaný) jediným uzlem s t-lematem infinitivu plnovýznamového slovesa. V gramatému deontické modality je zachycen modální význam, který nese toto druhé modální sloveso. Uzel reprezentující v pořadí druhé modální sloveso a infinitiv slovesa plnovýznamového má funktor `PAT` a je zachycen jako přímý potomek uzlu reprezentujícího první modální sloveso.

Příklady:

Petr <u>může</u> [`deontmod=decl`] *<u><chtít> přijít</u>*.`PAT` [`deontmod=vol`] *na koncert.* obr. 5.144

Petr musí [deontmod=decl] *<umět> kreslit*.PAT [deontmod=fac].

Petr může [deontmod=decl] *<nechtít> přijít*.PAT [deontmod=vol] *na koncert.* obr. 5.145

Petr nemůže [deontmod=decl] *<nechtít> přijít*.PAT [deontmod=vol] *na koncert.* obr. 5.146

Musím [deontmod=decl] *<dovést> začít*.PAT [deontmod=fac] *přestat*.PAT *kouřit*.PAT

Výše popsaným způsobem nezachycujeme typ s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa:

- **(negované) modální sloveso + (negované) modální sloveso + negovaný infinitiv plnovýznamového slovesa.**

  Příklady:

  Petr může chtít nepřijít na koncert.

  Petr nemůže chtít nepřijít na koncert. obr. 5.147

  Petr může nechtít nepřijít na koncert.

  Petr nemůže nechtít nepřijít na koncert. obr. 5.148

V případech s negovaným infinitivem plnovýznamového slovesa jsou obě modální slovesa i infinitiv slovesa plnovýznamového reprezentovány samostatnými uzly. V gramatému deontmod je u všech tří uzlů vyplněna hodnota decl. Uzel reprezentující v pořadí druhé modální sloveso má funktor PAT a je zachycen jako přímý potomek uzlu reprezentujícího první modální sloveso. Uzel reprezentující infinitiv slovesa plnovýznamového má též funktor PAT a závisí na uzlu reprezentujícím druhé modální sloveso:

Petr nemůže chtít.PAT *nepřijít*.PAT *na koncert.* obr. 5.147

Petr nemůže nechtít.PAT *nepřijít*.PAT *na koncert.* obr. 5.148

Obrázek 5.144. Kombinace modálních sloves

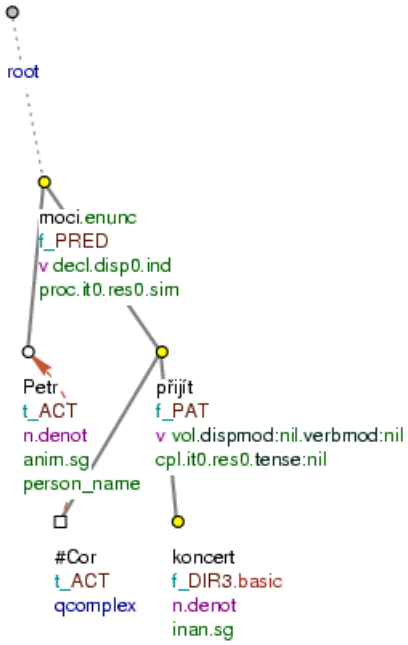

Petr může chtít přijít na koncert.

Obrázek 5.145. Kombinace modálních sloves

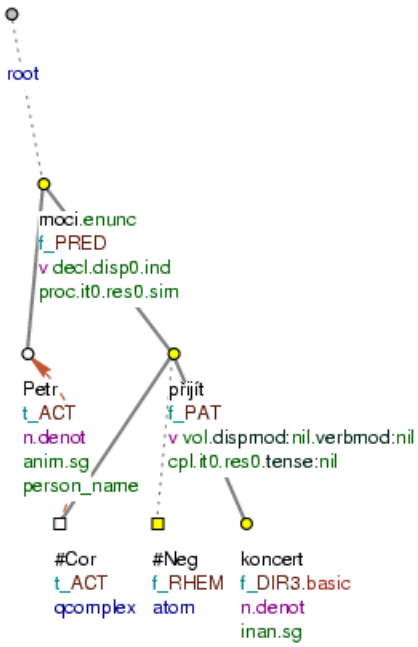

Petr může nechtít přijít na koncert.

Obrázek 5.146. Kombinace modálních sloves

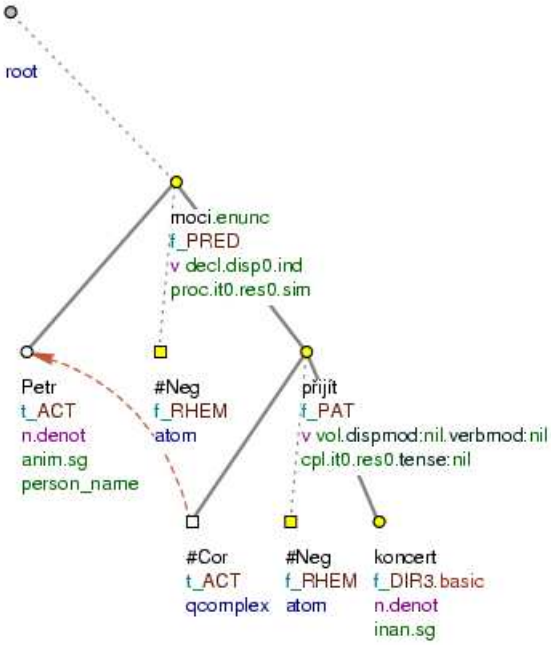

Petr nemůže nechtít přijít na koncert.

Obrázek 5.147. Kombinace modálních sloves

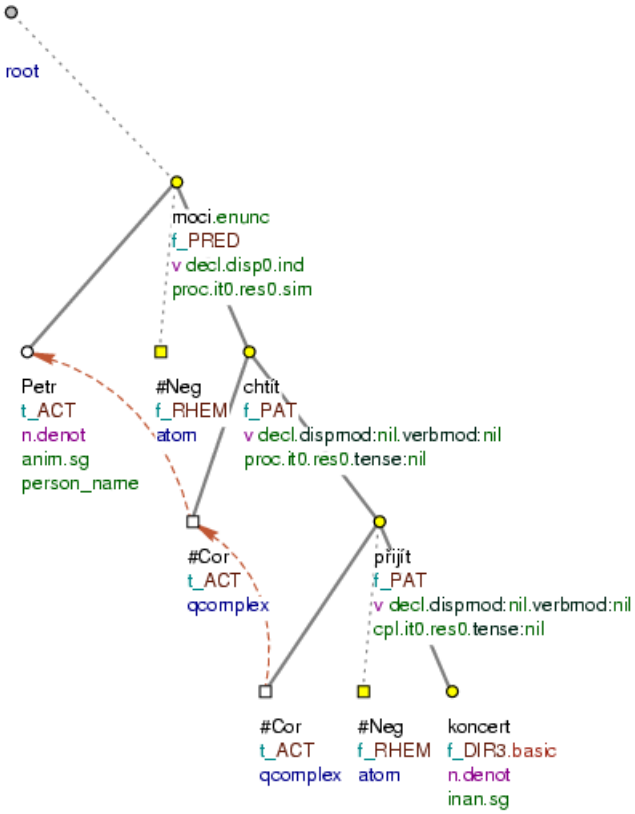

Petr nemůže chtít nepřijít na koncert.

Obrázek 5.148. Kombinace modálních sloves

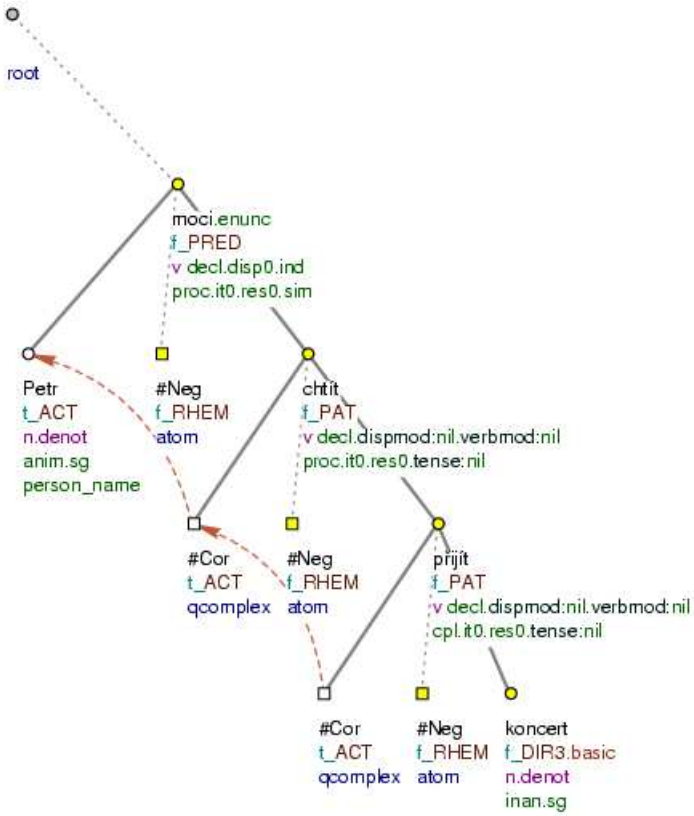

Petr nemůže nechtít nepřijít na koncert.

Podrobná pravidla o umístění uzlu syntaktické negace v tektogramatickém stromě viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“.

5.9.1.1.4. Bližší specifikace modálních významů

Modální význam může být blíže specifikován přímým rozvitím modálního slovesa (nikoli infinitivu plnovýznamového slovesa) nějakým adverbiálním výrazem. Například:

On vážně.ATT *nemohl přijít.* obr. 5.149

Zoufale.ATT *chtěl reagovat.*

Rozdíl mezi doplněním vztahujícím se pouze k modálnímu slovesu a doplněním vztahujícím se k celému modálnímu predikátu (*Musí to udělat pečlivě*.MANN) zachycujeme pomocí různých funktorů: uzel reprezentující doplnění vztahující se pouze k modálnímu slovesu má zpravidla funktor ATT, uzel reprezentující doplnění, které se vztahuje k celému modálnímu predikátu, má zpravidla funktor MANN. (Jsme si vědomi toho, že v některých případech však rozdíl tímto způsobem zachytit nelze.) Uzel reprezentující doplnění vztahující se pouze k modálnímu slovesu je (v případech zachycení modálního predikátu jedním uzlem) zachycen jako uzel závislý na uzlu pro celý modální predikát.

Obrázek 5.149. Rozvití modálního slovesa

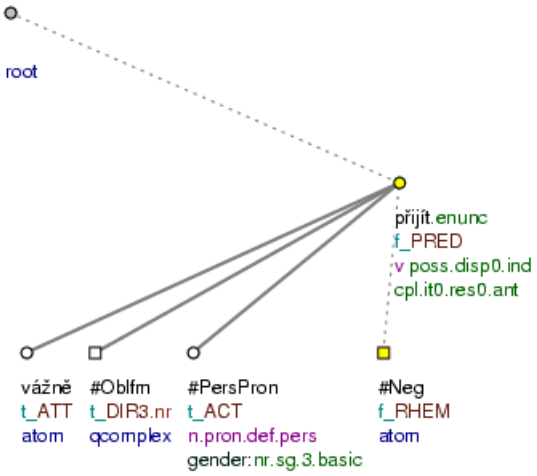

On vážně nemohl přijít.

5.9.1.1.5. Elipsa v modálních predikátech (hraniční případy modálních predikátů)

V 5.9.1.1.2 – „Souřadnost v modálních predikátech“ jsme popsali elipsy v modálních predikátech způsobené souřadností. Elipsu (elipsu infinitivu plnovýznamového slovesa) lze však v modálních predikátech interpretovat i mimo konstrukce se souřadností.

Elipsa infinitivu plnovýznamového slovesa s významem „pohybu“ v modálních predikátech. V PDT zachycujeme (pokud jde o modální konstrukce) chápeme jako eliptické pouze případy, kdy je vypuštěn infinitiv plnovýznamového slovesa s významem pohybu v modálních predikátech jako:

Kdo se bojí, <nesmí> {jít} do lesa. [`deontmod=deb`]

<Můžu> {jít/jet} do kina? [`deontmod=poss`]

<Musím> {jít/jet} domů. [`deontmod=deb`] obr. 5.150

Chtěli jet na Slovensko, ale také <chtěli> {jet} do Prahy. [`deontmod=vol`] obr. 5.151

Tyto konstrukce zachycujeme jako modální konstrukce s elipsou plnovýznamového slovesa (neuvažujeme tedy o lexikalizaci tohoto významu). Namísto elidovaného infinitivu plnovýznamového slovesa je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel zpravidla s t-lematem `#EmpVerb`, nebo je zkopírován uzel reprezentující sloveso „pohybu“ z kontextu.

Pozor! Uzel pro prázdné sloveso (`t_lemma=#EmpVerb`) je kvazikomplexní uzel (`nodetype=qcomplex`; viz 2.8 – „Uzly kvazikomplexní“), u kterého nejsou vyplňovány žádné gramatémy (tj. ani gramatém `deontmod`).

Obrázek 5.150. Modální predikát s elipsou plnovýznamového slovesa „pohybu“

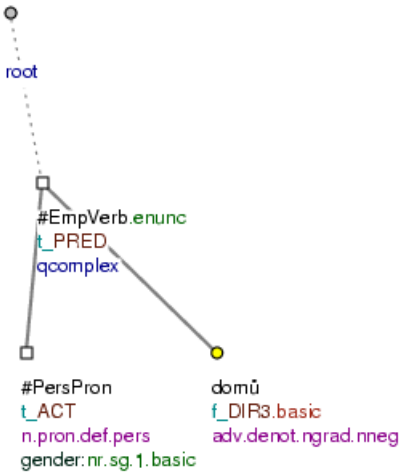

Musím domů.

Obrázek 5.151. Modální predikát s elipsou plnovýznamového slovesa „pohybu“

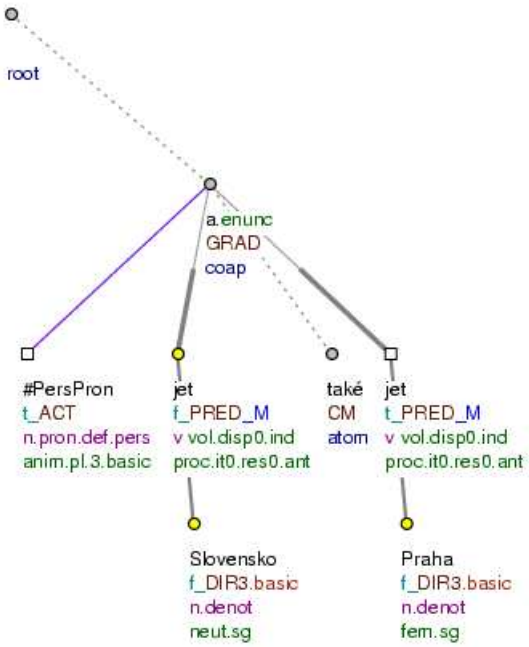

Chtěli jet na Slovensko a také chtěli do Prahy.

Jako elipsu infinitivu plnovýznamového slovesa v modálním predikátu neinterpretujeme případy:

- modální sloveso + jméno v akuzativu.

  Příklad: *chtít hračku* (obr. 5.152).

- modální sloveso + závislá klauze.

  Příklad: *chtít, aby přišli*.

V těchto případech zachycujeme modální slovesa samostatnými uzly. Uzel reprezentující jméno v akuzativu nebo efektivní kořen závislé klauze závisí na uzlu pro modální sloveso a má funktor `PAT` (srov. obr. 5.152).

Pozor! Souřadným spojením může dojít i ke zkombinování modálních predikátů, které zachycujeme jedním uzlem, a případů, které jako modální predikát nezachycujeme. V těchto případech postupujeme analogicky podle pokynů v 5.9.1.1.2 – „Souřadnost v modálních predikátech“. Srov.:

- *Petr chtěl prosperovat, a aby se mu celkově dobře dařilo.*

  V konstrukci zachytíme koordinaci modálního predikátu *chtít prosperovat* (zachyceného jedním uzlem s t-lematem *prosperovat* a s hodnotou `vol` v gramatému `deontmod`) a slovesa *chtít* (reprezentovaného nově vytvořeným (zkopírovaným) uzlem s t-lematem *chtít*). Závislá klauze *aby se mu dobře dařilo* bude reprezentována podstromem, jehož kořen s funktorem `PAT` (a t-lematem *dařit_se*) bude záviset na uzlu pro sloveso *chtít*. Srov. obr. 5.153.

Obrázek 5.152. Modální sloveso + jméno v akuzativu

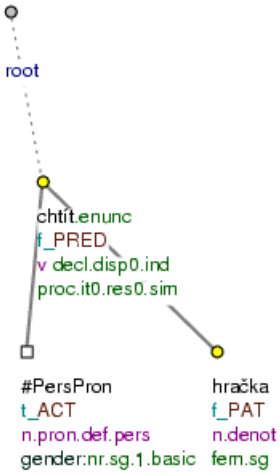

Chci hračku.

Obrázek 5.153. Modální sloveso + závislá klauze

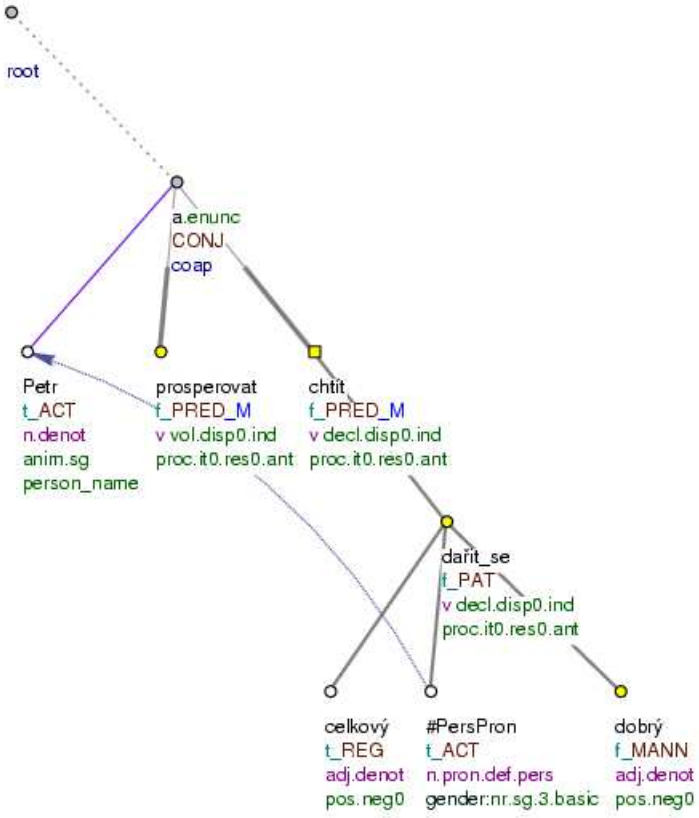

Petr chtěl prosperovat, a aby se mu celkově dobře dařilo.

5.9.1.2. Fázové predikáty

Fázovým predikátem rozumíme víceslovný predikát složený z fázového slovesa, které ve větě vedle aktualizačních slovesných významů vyjadřuje fázi průběhu děje, a z infinitivu slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam celého spojení.

U jednotlivých fázových predikátů rozlišujeme:

- **fázové sloveso**.

  K *fázovým slovesům* řadíme: *začít*, *zahájit*, *přestat*, *skončit* apod.

- **infinitiv plnovýznamového slovesa**.

Pro zachycení fáze průběhu děje nebyly zavedeny žádné gramatémy. Fázové predikáty zachycujeme proto vždy pomocí dvou uzlů: uzlu reprezentujícího fázové sloveso a uzlu reprezentujícího infinitiv slovesa plnovýznamového. Uzel pro plnovýznamové sloveso má funktor `PAT` a závisí na uzlu pro fázové sloveso.

Příklad:

Začnu.`PRED` *pracovat*.`PAT` *v pondělí.* obr. 5.154

Obrázek 5.154. Fázový predikát

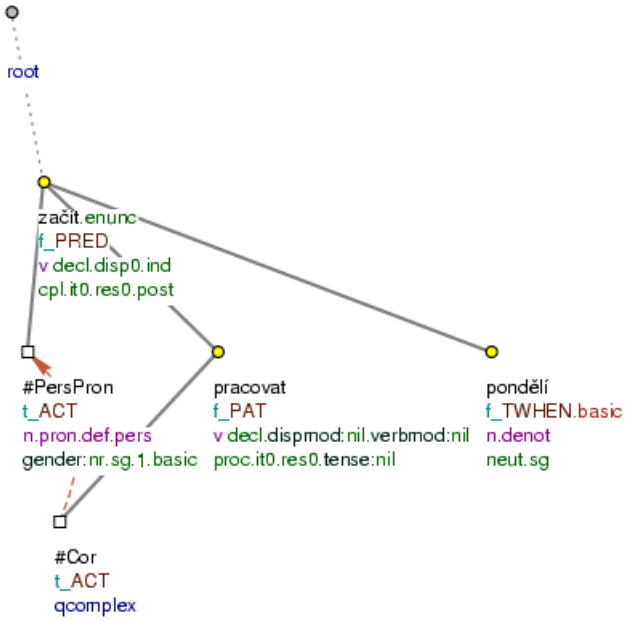

Začnu pracovat v pondělí.

5.9.2. Kvazimodální a kvazifázové predikáty

Kvazimodálními predikáty a *kvazifázovými predikáty* rozumíme spojení kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa (které vyjadřuje aktualizační slovesné významy a význam modální nebo fázový) s infinitivem slovesa plnovýznamového, který nese hlavní lexikální význam predikátu.

Jako kvazimodální a kvazifázová slovesa označujeme víceslovná synonymní vyjádření modálních nebo fázových sloves (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“).

Srovnej:

- modální predikát → kvazimodální predikát:
  - *muset odejít → mít povinnost odejít*,
  - *chtít pracovat → mít záměr pracovat*,
  - *moci studovat → být schopen studovat*.
- fázový predikát → kvazifázový predikát:
  - *začít pracovat → dostat chuť pracovat*,
  - *přestat pracovat → přijít o možnost pracovat*.

Kvazimodální nebo kvazifázový predikát je tvořen:

- **kvazimodálním nebo kvazifázovým slovesem**,
- **infinitivem plnovýznamového slovesa**.

Infinitiv plnovýznamového slovesa může být i nominalizován a hlavní lexikální význam predikátu je pak vyjádřen jménem (často v předložkovém pádě). Srovnej:

- *začít pracovat → dostat chuť pracovat → dostat chuť k práci*.

I vzhledem k této skutečnosti jsou kvazimodální a kvazifázové predikáty zachycovány jako tři samostatné uzly. Kvazimodální a kvazifázová slovesa jsou zpravidla zachycena jako složený predikát (pomocí funktoru `CPHR`; viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

Infinitiv plnovýznamového slovesa (případně jeho nominalizace) je zpravidla valenčním doplněním neslovesné části kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa, je proto zpravidla reprezentován uzlem, který je závislý na uzlu s funktorem `CPHR` a má funktor některého z aktantů.

Sounáležitost všech tří částí predikátu není nijak reflektována. Infinitivu není též připisován žádný gramatém deontické modality (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (`deontmod`)“).

Příklady:

Má povinnost.`CPHR` *odejít.* obr. 5.155

Dostal chuť.`CPHR` *pracovat.* obr. 5.156

Obrázek 5.155. Kvazimodální predikát

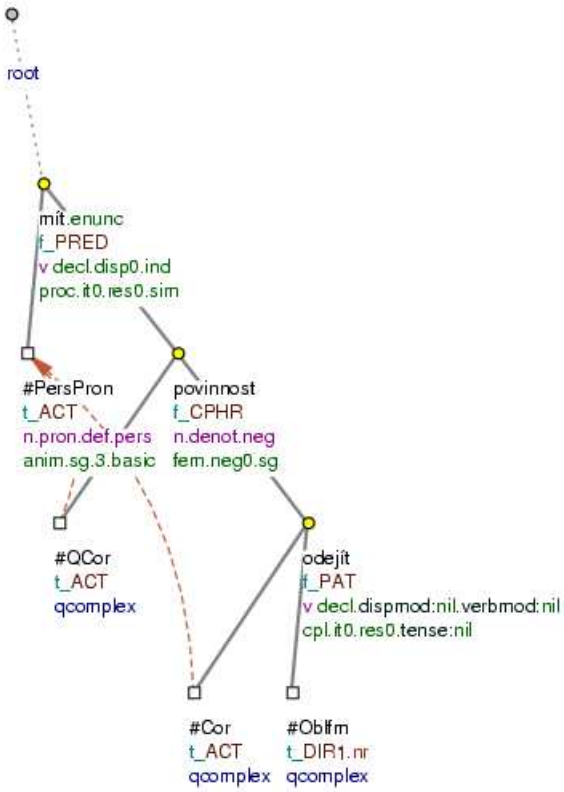

Má povinnost odejít.

Obrázek 5.156. Kvazifázový predikát

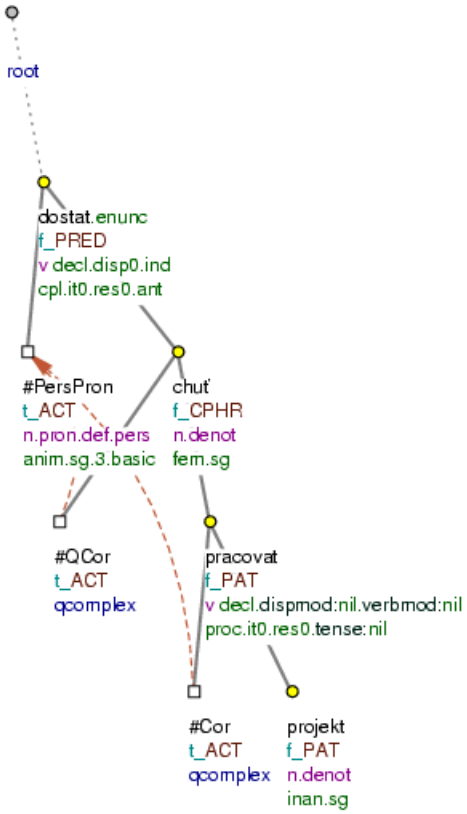

Dostal chuť pracovat na projektu.

5.9.2.1. Kvazimodální a kvazifázová slovesa

Kvazimodálními slovesy rozumíme víceslovné synonymní vyjádření modálních sloves pomocí významově vyprázdněného slovesa, které v klauzi vyjadřuje zejména aktualizační slovesné významy, a pomocí nějakého jména (případně adverbia), které nese modální význam spojení.

Srovnej:

- modální sloveso → kvazimodální sloveso:
  - *moci* → *mít možnost*,
  - *chtít* → *mít chuť*.

K významu modálnosti u kvazimodálních sloves se může přidat („navrstvit“) ještě význam fázovosti. Taková víceslovná spojení slovesa a jména (případně adverbia) pak označujeme jako *kvazifázová slovesa*. Důležité je, že slovesa, tvořící slovesnou část kvazifázových sloves, získávají fázový význam až ve spojení se substantivem. Tento nově získaný fázový význam se odlišuje od jejich původního, „nevyprázdněného“ významu.

Kvazimodální slovesa je možné považovat za kvazifázová slovesa s fází průběhu děje. Srovnej příklady kvazifázových sloves označujících další dvě fáze: počátek a konec děje:

- kvazimodální/kvazifázové sloveso s fází průběhu děje → kvazifázové sloveso s fází začátku nebo konce děje:

- *mít možnost → přijít o možnost*,
- *mít chuť → dostat chuť*.

Pro kvazifázová slovesa kvůli spojení významu modálnosti i fázovosti těžko hledáme adekvátní jednoslovné synonymní vyjádření.

Kvazimodální nebo kvazifázové sloveso je tvořeno:

- **slovesnou částí**.

  Slovesnou částí rozumíme řídící významově vyprázdněné sloveso.

- **neslovesnou částí**.

  Neslovesnou částí rozumíme závislé jméno nebo adverbium, které nese modální nebo fázový význam spojení.

Podle způsobu vyjádření slovesné a neslovesné části se mezi kvazimodálními a kvazifázovými slovesy vyčleňují tři skupiny, které jsou odlišeny v anotaci spíše kvůli postupnému vývoji pravidel anotace než z potřeby jednotlivé skupiny od sebe odlišit. Jsou to:

a. kvazimodální nebo kvazifázové sloveso, jehož slovesnou část netvoří sloveso „být“ a jehož neslovesnou část tvoří substantivum.

   Příklady:

   mít schopnost

   mít chuť

   mít potřebu

   mít šanci

   mít plán

   mít tendenci

   dát se do práce

   dostat chuť

   dostat nápad

   nabízí se možnost

   pocítit potřebu

   pojmout podezření

   sbírat odvahu

   vzbudit touhu

   nenáleží (mu) právo

   nepřísluší (mu) oprávnění

   pozbýt odvahu

   přijít o možnost

zaniká povinnost

ztratit chuť

ztratit možnost

Tuto skupinu kvazimodálních a kvazifázových sloves zachycujeme podle stejných pravidel jako složené predikáty (skupinu chápeme jako podtyp složených predikátů): neslovesná část (substantivum) je reprezentována uzlem s funktorem `CPHR` (pravidla anotace složených predikátů viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

b. kvazimodální nebo kvazifázové sloveso, jehož slovesnou část tvoří sloveso „být“ a jehož neslovesnou část tvoří adjektivum nebo substantivum modální.

Příklady:

být schopen

být povinen

být nutné

být možné

být povinností

být nutnost

Tuto skupinu kvazimodálních (případně kvazifázových) sloves zachycujeme podle stejných pravidel jako verbonominální predikáty. Neslovesná část (substantivum nebo adjektivum) je reprezentována uzlem s funktorem `PAT` (pravidla anotace verbonominálních predikátů viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“).

c. kvazimodální nebo kvazifázové sloveso, jehož slovesnou část tvoří sloveso „být“ a jehož neslovesnou část tvoří predikativní adverbium modální.

Příklady:

být možno

být nutno

být třeba

Pro anotaci této skupiny kvazimodálních (případně kvazifázových) sloves byl využit již zavedený funktor `CPHR` a pro predikáty tvořené těmito kvazimodálními slovesy byly vytvořeny specifické valenční rámce - viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“.

Kvazimodální a kvazifázová slovesa jsou často víceslovnými predikáty kontroly (viz 8.2.4 – „Kontrola“; pro skupinu a) viz též 8.2.4.4.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly“; pro skupinu b) viz též 8.2.4.4.4 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesné části verbonominálního predikátu“ ; pro skupinu c) viz též 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“).

5.9.3. Složené predikáty

Složeným predikátem rozumíme víceslovný predikát (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“) složený z významově vyprázdněného slovesa, které ve větě vyjadřuje zejména aktualizační slovesné významy, a z nějakého substantiva (často označujícího děj nebo stav), které nese hlavní lexikální význam celého spojení.

Složený predikát tvoří jednu víceslovnou lexikální jednotku, ke které je většinou možné nalézt odpovídající synonymní vyjádření pomocí jednoslovného predikátu. Srov.:

- jednoslovný predikát → složený predikát:
  - *hovořit → vést rozhovor*,
  - *plánovat → mít plán*,
  - *ohlížet se (na někoho) → brát ohledy (na někoho)*,
  - *nárokovat si → činit si nárok*,
  - *připravovat se → dělat přípravy*,
  - *připravovat se → konat přípravy*,
  - *dokázat → podat důkaz*,
  - *hlásit → podávat hlášení*,
  - *snažit se → projevit snahu*,
  - *zajímat se → projevit zájem*,
  - *omezit → provést omezení*,
  - *zkontrolovat → provést kontrolu*,
  - *doufat v*+4 → *skládat naděje v*+4,
  - *rozhodnout (se) → učinit rozhodnutí*,
  - *přikázat → vydat příkaz*.

Existence adekvátního synonymního vyjádření pomocí jednoslovného predikátu však není podmínkou pro chápání jistého spojení významově vyprázdněného slovesa a význam nesoucího substantiva jako složeného predikátu.

U jednotlivých složených predikátů rozlišujeme:

- **slovesnou část složeného predikátu**.

  Slovesnou částí složeného predikátu rozumíme řídící významově vyprázdněné sloveso.

- **jmennou část složeného predikátu**.

  Jmennou částí složeného predikátu rozumíme závislé substantivum, které nese hlavní lexikální význam celého spojení.

Slovesná část složeného predikátu se může nominalizovat, pak jde o spojení dvou jmen (například: *věnování pozornosti*; *pozornost věnovaná dětem*).

!!! Nominalizace složených predikátů nejsou v PDT zachyceny (v datech není pomocí specifického funktoru `CPHR` signalizována jejich složenost).

!!! V PDT bylo třeba označit zejména všechny složené predikáty v konstrukcích s kontrolou typu 1 (viz 8.2.4.4 – „Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly“) a složené predikáty, jejichž jmenná část má nějaké vlastní valenční doplnění, jehož slovosledné postavení může způsobovat neprojektivitu konstrukce (viz 9.3.4 – „Projektivita tektogramatického stromu“). Seznam složených predikátů byl tedy těmito hledisky značně limitován. Jsme si vědomi toho, že ve výsledné anotaci určitě nejsou označeny všechny víceslovné predikáty, které by

bylo možné považovat za složené predikáty. Je pravděpodobné, že se v PDT vyskytují další kandidáti na složené predikáty, které jsme zatím za složený predikát neoznačili.

Podtyp kvazimodálních a kvazifázových sloves. Základem složených predikátů jsou víceslovné predikáty, v jejichž významu není obsažen modální nebo fázový význam (srov. příklady výše). Jako podtyp složených predikátů pak chápeme a zachycujeme také kvazimodální a kvazifázová slovesa, jejichž slovesná část je tvořena jiným slovesem než slovesem „být“ a jejichž neslovesná část je tvořena substantivem (například: *mít schopnost*, *dostat chuť*; viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“). Pro základní typ složených predikátů i pro podtyp kvazimodálních a kvazifázových sloves platí stejná pravidla anotace popsaná v této sekci, v textu oba typy proto dále nerozlišujeme.

5.9.3.1. Vlastnosti slovesné a jmenné části složených predikátů

5.9.3.1.1. Vlastnosti slovesné části složených predikátů

Ze sémantického hlediska jsou pro slovesnou část složených predikátů charakteristické následující vlastnosti:

- slovesnou část složeného predikátu představuje významově vyprázdněné užití nějakého slovesa, které má mimo složený predikát (v bezpříznakovém užití) svůj vlastní význam; srov.:
  - *dostat knihu*

    = bezpříznakové užití slovesa *dostat.*
  - *dostat rozkaz*

    = složený predikát *dostat rozkaz.*
- význam celého složeného predikátu je dán významem jmenné části složeného predikátu, nikoli primárně významem slovesa, slovesná část složeného predikátu ve větě vyjadřuje zejména aktualizační slovesné významy.
- jednotlivá slovesa, která vstupují do slovesné části složeného predikátu, jsou provázána videm (*dostat*, *dostávat*), synonymickou řadou (*dostat*, *získat*) a u kvazifázových sloves (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“) všemi fázemi průběhu děje (*dostat*, *mít*, *ztratit*).

5.9.3.1.2. Vlastnosti jmenné části složených predikátů

Pro jmennou část složených predikátů jsou charakteristické následující vlastnosti:

- jmennou část složeného predikátu představují ve většině případů deverbativní substantiva, může jít ale i o jména nedeverbativní; srov.:
  - *učinit rozhodnutí, přiznání, pokus, omezení, opatření, kontrolu*;
  - *mít možnost, povinnost, schopnost, zodpovědnost, právo, šanci, příležitost.*
- jmennou část představuje ve většině případů abstraktum, případy s konkréty se zpravidla zařadí pod bezpříznakové, významově nevyprázdněné užití slovesa; srov.:
  - *mít auto*.PAT,
  - *mít možnost*.CPHR.

  Je ovšem třeba rozlišit, zda substantivum, které je primárně abstraktem, a tudíž by mohlo potenciálně tvořit složený predikát, neoznačuje v dané klauzi konkrétum. Srov.:
  - *V nejbližší době se ale bude údajně bourat zděná garáž, která nemá stavební povolení*.PAT

Mít povolení ve významu „dovolit“ je složený predikát, v tomto případě však nemá spojení tento význam, věta neznamená, že „by se garáž nesměla stavět“, ale spíše, že „neexistuje dokument, který by ospravedlňoval její existenci“.

- *Nájemce může podle svých požadavků dostat nabídku*.CPHR *i po telefonu, popřípadě navštívit kancelář společnosti a nabídky*.PAT *dostane vytištěné.*

  Dostat nabídku ve významu „nabídnout“ je složený predikát, v druhé části věty však spojení nemá tento význam, jde zřetelně o hmatatelný dokument.

- jména, která vstupují do složených predikátů, jsou často součástí nějaké sémantické třídy; například:
  - citové prožitky: *důvěra*, *dojem*, *rozčarování*, *soustrast*, *nadšení*;
- jména, která vstupují do složených predikátů, vytvářejí zpravidla synonymické řady, méně často i řady antonymické; srov.:
  - *kontakt*, *spojení*, *styk*, *vztah*;
  - *dohoda*, *smlouva*, *kontrakt*;
  - *pokyn*, *příkaz*, *rozkaz*;
  - *souhlas*, *svolení*;
  - *pokuta*, *sankce*, *trest*;
  - antonymické řady: *milost* vs. *trest*; *souhlas* vs. *zákaz*.
- jmenná část bývá stejná pro několik různých slovesných částí (provázaných videm, synonymickou řadou, u kvazifázových sloves všemi fázemi průběhu děje); srov.:
  - *dostat chuť*,
  - *mít chuť*,
  - *ztratit chuť*.
- jmenná část složeného predikátu může mít následující formy:
  - bezpředložkový akuzativ (ve většině případů):
    - *mít potíž*.
  - nominativ:
    - *padlo rozhodnutí*.
  - bezpředložkový instrumentál:
    - *hořet nenávistí*.
  - bezpředložkový genitiv:
    - *pozbýt vtipnosti*.
  - předložkový pád:
    - *dát se do práce*;
    - *přijít o možnost*.

!!! Spojení slovesa se jménem v dativu (*propadnout apatii*, *podlehnout zmatku*) prozatím jako složený predikát neoznačujeme.

5.9.3.2. Základní pravidla anotace složených predikátů

Složený predikát zachycujeme v tektogramatickém stromě pomocí dvou uzlů: pomocí uzlu reprezentujícího slovesnou část složeného predikátu a pomocí uzlu reprezentujícího jmennou část složeného predikátu.

Uzel reprezentující slovesnou část složeného predikátu má funktor podle funkce celého složeného predikátu ve větné struktuře.

Uzlu závislé jmenné části přiřazujeme speciální funktor `CPHR` (compound phraseme, zkráceně „část složeného predikátu“), který signalizuje, že nejde o doplnění řídícího slovesa, ale pouze o část víceslovného predikátu (viz i 3.3.3 – „Víceslovné lexikální jednotky zachycené speciálními funktory“). Uzel je zachycen jako přímý potomek uzlu pro slovesnou část.

Příklad:

Vyvolala u něho nadšení.`CPHR` obr. 5.157

Uzly s funktorem `CPHR` se nestávají členy souřadných struktur, jsou vždy přímými potomky uzlů pro slovesnou část. Složený predikát chápeme jako jednu lexikální jednotku, souřadně spojovat lze proto na tektogramatické rovině pouze celé složené predikáty.

K valenčním rámcům složených predikátů viz 5.9.3.3 – „Valenční rámce složených predikátů“, k zachycování valence složených predikátů viz 5.9.3.4 – „Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě“.

Obrázek 5.157. Složený predikát

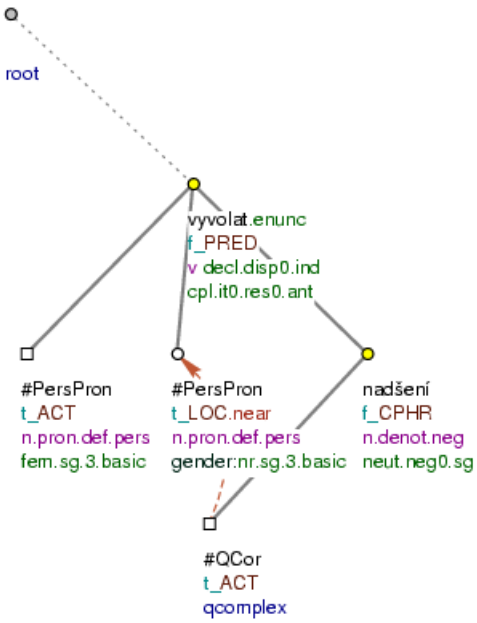

Vyvolala u něho nadšení.

Jmenná část složeného predikátu zastoupená zájmenem. Jmenná část složeného predikátu může v povrchové podobě věty být zastoupena také nějakým zájmenem, které odkazuje ke jménu, které spolu s řídícím slovesem zájmena tvoří složený predikát. V takovém případě přiřazujeme funktor `CPHR` i

koreferujícímu zájmenu. Koreferenčním vztahem se k zájmenu přenáší i valenční chování slova, na které odkazuje. V povrchové podobě věty pak mohou být vyjádřena i valenční doplnění těchto koreferovaných slov. Tato případná v povrchové podobě věty vyjádřená valenční doplnění koreferovaného slova zachycujeme uzly s funktory podle valenčního rámce koreferovaného slova a závislými na uzlu pro koreferující zájmeno. Srov.:

- *Nejvyšší kontrolní úřad zásadně odmítá obvinění z úniku informací, jež*.CPHR (= obvinění) *vyslovila na svém středečním zasedání vláda.*

  Zájmeno *jenž* odkazuje k substantivu *obvinění*; *vyslovit obvinění* je složený predikát, zájmenu *jenž* proto přiřazujeme funktor CPHR.

- *Myslím si, že běžné rozhovory, které*.CPHR (= rozhovory) *novinář příkladně s politiky*.ADDR *dělá, by této dodatečné úpravě neměly podléhat.*

  Zájmeno *který* odkazuje k substantivu *rozhovor* s valenčním rámcem: ACT(.2;.u) ?PAT(o+6) ADDR(s+7); *dělat rozhovor* je složený predikát, zájmenu *který* proto přiřazujeme funktor CPHR. Výraz *s politiky* vyjadřuje adresát substantiva *rozhovor*, ve stromové struktuře bude viset na zájmenu *který*.

K zájmenům zastupujícím slova s valencí viz i 5.2.4.3.4 – „Zájmena zastupující slova s valencí“.

Případy nezachycení složeného predikátu. Jako složené predikáty nezachycujeme případy, ve kterých je potenciální jmenná část složeného predikátu závislým doplněním jiného jména závislého na potenciální slovesné části. Srov.:

- *Trochu*.PAT *problémů*.MAT *jsme měli s přepisem.*

  Mít problém je složený predikát, *mít trochu problémů* však jako složený predikát nezachycujeme a slovesu *mít* přiřazujeme valenční rámec s patientem.

- *Uzavřeli tento typ*.PAT *smlouvy*.APP

  Uzavřít smlouvu je složený predikát, *uzavřít typ smlouvy* však jako složený predikát nezachycujeme a slovesu *uzavřít* přiřazujeme valenční rámec s patientem.

- *Získal jedno*.PAT *ze základních práv*.DIR1

  Získat právo je složený predikát, *získat jedno z práv* však jako složený predikát nezachycujeme a slovesu *získat* přiřazujeme valenční rámec s patientem.

5.9.3.3. Valenční rámce složených predikátů

Svoji vlastní valenci může mít jak slovesná část, tak jmenná část složeného predikátu. V této sekci popisujeme specifickou problematiku vytváření valenčních rámců u sloves i jmen vstupujících do složených predikátů. Zachycování této valence v tektogramatickém stromě je popsáno v 5.9.3.4 – „Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě“.

5.9.3.3.1. Valenční rámec slovesné části složených predikátů

Pro vytváření valenčních rámců slovesné části složeného predikátu platí dvě základní pravidla:

- jmenná část složeného predikátu (s funktorem CPHR) je zapsána jako člen valenčního rámce podobně jako jeho valenční doplnění.

  Vzhledem k tomu, že jména, která vstupují do složených predikátů, vytvářejí zpravidla synonymické a antonymické řady (viz 5.9.3.1.2 – „Vlastnosti jmenné části složených predikátů“), zapisujeme všechny složené predikáty tvořené jedním slovesem (ve slovesné části) a jednotlivými synonymy (nebo antonymy) zkráceně v jednom valenčním rámci. V zápisu povrchově-syntaktické realizace jmenné části složeného predikátu (u funktoru CPHR) je nejprve ve složených závorkách uvedena

synonymická (případně antonymická) řada jmen a teprve za tímto výčtem následuje zápis forem. Seznam lemat je ukončen čárkou a třemi tečkami, čímž je naznačeno, že nejde o úplný výčet třídy přípustných lemat, ale pouze o doposud shromážděné reprezentanty této třídy. Valenční rámce složených predikátů od slovesa *učinit* vypadají například takto:

- ACT(.1) CPHR({dojem,...}.4) ADDR(na+4);
- ACT(.1) CPHR({konec, přítrž,...}.4) ADDR(.3);
- ACT(.1) CPHR({závěr, shrnutí...}.4) ORIG(z+2);
- ACT(.1) CPHR({ústupek, nabídka,...}.4) ?ADDR(.3);
- ACT(.1) CPHR({rozhodnutí, prohlášení, prověrka, expertíza, kontrola, omezení, oznámení, zátah, pokus, krok, opatření, pokrok,...}.4).

- ve valenčním rámci složeného predikátu nedochází k posouvání aktantů.

  Valenční rámce složených predikátů jsou jediným případem valenčních rámců, u kterých se při jejich zápisu nedržíme principu posouvání aktantů (popsaným v 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“). Valenční rámec slovesa vstupujícího do složeného predikátu posuzujeme vždy na pozadí valenčního rámce pro bezpříznakové užití tohoto slovesa. Tento rámec je zpracován podle pravidel popsaných v 5.2 – „**Valence**“, včetně pravidel o posouvání. Jedna valenční pozice (aktor nebo patiens) tohoto valenčního rámce pro bezpříznakové užití slovesa se v případě složeného predikátu stává jeho jmennou částí a dostává ve valenčním rámci složeného predikátu funktor CPHR. Nové uplatnění principu posouvání (vlastně jeho zdvojnásobení) by zamlžilo vztahy mezi ekvivalentními valenčními pozicemi v obou valenčních rámcích. Srov.:

  - *Vedoucí*.ACT *dal podřízenému*.ADDR *výplatu*.PAT

    Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *dát*:

    ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3).

  - *Vedoucí*.ACT *dal podřízenému*.ADDR *příkaz*.CPHR *přijít.*

    Valenční rámec složeného predikátu *dát příkaz*:

    ACT(.1) CPHR({pověření, podpora, souhlas, zpráva, impuls, odpověď, možnost, příkaz, naděje, popud, příčina, právo, příležitost, signál, šance,...}.4) ADDR(.3).

  - *Interpret*.ACT *se zmocnil skladby*.PAT *velmi bravurně.*

    Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *zmocnit se*:

    ACT(.1) PAT(.2).

  - *Zmocnil se ho*.PAT *strach*.CPHR

    Valenční rámec složeného predikátu *strach se zmocnil*:

    CPHR({strach, nenávist,...}.1) PAT(.2).

  Ostatní valenční pozice jsou ve většině případů do valenčního rámce slovesné části složeného predikátu převzaty z valenčního rámce pro bezpříznakové (sémanticky nevyprázdněné) užití beze změny. Může však dojít k jejich modifikaci. Z tohoto hlediska lze další valenční doplnění slovesné části složených predikátů dělit na:

  - valenční doplnění, které má dané sloveso i při bezpříznakovém užití (viz 5.9.3.3.1.1 – „Valenční rámec slovesné části složeného predikátu odpovídá bezpříznakovému užití slovesa“);

- valenční doplnění, které dané sloveso získává až při zapojení do složeného predikátu (viz 5.9.3.3.1.2 – „Změny ve valenčním rámci slovesné části složeného predikátu oproti bezpříznakovému užití slovesa“).
- V některých případech může sloveso vstupující do složeného predikátu svoji valenci typickou pro bezpříznakové užití ztrácet (viz 5.9.3.3.1.2 – „Změny ve valenčním rámci slovesné části složeného predikátu oproti bezpříznakovému užití slovesa“).

5.9.3.3.1.1. Valenční rámec slovesné části složeného predikátu odpovídá bezpříznakovému užití slovesa

Ve většině případů platí, že sloveso, které je součástí složeného predikátu, má stejný počet valenčních doplnění jako totéž sloveso užité v bezpříznakovém (sémanticky nevyprázdněném) užití.

Jmenná část složeného predikátu obsazuje zpravidla pozici patientu nebo aktoru tohoto původního bezpříznakového užití slovesa. Případným dalším valenčním doplněním jsou zpravidla přiřazeny tytéž funktory jako při primárním sémanticky nevyprázdněném užití. Srov.:

- *Poskytují jim potravu*.PAT

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *poskytovat*:

  ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3,pro+4).

- *Poskytují jim pomoc*.CPHR

  Valenční rámec složeného predikátu *poskytovat pomoc*:

  ACT(.1) CPHR({dotace, informace, příspěvek, léčení, péče, činnost, možnost, ochrana, podpora, pomoc, záruka, rada-1, služba, půjčka, sleva,...}.4) ADDR(.3).

- *Dostal jsem od otce dárek*.PAT

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *dostat*:

  ACT(.1) PAT(.4,.c) ?ORIG(od+2,z+2).

- *Dostal jsem od otce souhlas*.CPHR

  Valenční rámec složeného predikátu *dostat souhlas*:

  ACT(.1) CPHR({šance, výpověď, odškodnění, prostor, doporučení, informace, impuls, možnost, nabídka,návrh, odpověď, povolení, pokuta, přednost, příležitost, příslib, přístup, rada, slib, souhlas, ujištění, rozkaz, úkol, zákaz, zpráva,...}.4) ?ORIG(z+2,od+2).

Další (třetí) valenční doplnění složeného predikátu. Další (třetí) valenční doplnění slovesné části složeného predikátu (zejména adresát nebo origo) bývá vyjádřeno následujícími formami (formy platí zejména pro ty složené predikáty, jejichž jmenná část je vyjádřena substantivem v akuzativu):

- dativ.

  Například: *dát někomu možnost*, *poskytnout někomu příležitost*.

- *od*+2.

  Například: *dostat od někoho úkol*, *získat od někoho právo*.

- *z*+2.

  Například: *nabýt z něčeho dojem*, *udělat z něčeho závěr*.

- *na*+4.

  Například: *klást na někoho nároky*, *obrátit na něco pozornost*, *uvalit na někoho vazbu*.

- *v*+6 nebo *u*+2.

  Například: *budit v někom nepříjemný pocit*, *vzbuzovat u někoho pochybnosti*.

Dativní doplnění odpovídá zpravidla pozici adresátu (ADDR), vazby *od*+2 a *z*+2 většinou vyjadřují origo (ORIG). Poznamenejme, že složené predikáty s valenčním doplněním ve formě bezpředložkového dativu a s vazbou *od*+2 jsou typickým příkladem složených predikátů, které umožňují vyjadřovat změny v diatezi: zjednodušeně můžeme říct, že zatímco složené predikáty s dativním doplněním vyjadřují aktivní konstrukci, složené predikáty s vazbou *od*+2 mohou být považovány za pasivní vyjádření téže konstrukce. Srov.:

- *Otec dal synovi souhlas.*

- *Syn dostal od otce souhlas.*

Vazba *na*+4 může zřejmě vyjadřovat více sémanticko-syntaktických funkcí. Je častá zejména u sloves, která mají ve svém bezpříznakovém užití obligatorní směrové určení (DIR3) (například slovesa: *klást*, *vrhnout*). Jednou z typických forem tohoto směrového určení je také vazba *na*+4 (například: *klást něco na stůl*, *klást na někoho těžký pytel*). Vstupují-li tato slovesa do složených predikátů, vyjádření směrového určení pomocí adverbia už není možné (protože „cíl" děje je zpravidla životný) a zůstává pouze vazba *na*+4 (například: *klást na někoho nároky*). Tomuto valenčnímu doplnění slovesné části složeného predikátu ve formě *na*+4 proto v těchto případech přiřazujeme na místo původního funktoru DIR3 funktor ADDR. Srov.:

- *Klade knihu*.PAT *na stůl*, *do skříně*, *všude*.DIR3

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *klást*:

  ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*).

- *Klade na firmu*.ADDR *vysoké nároky*.CPHR

  Valenční rámec složeného predikátu *klást nároky*:

  ACT(.1) CPHR({nárok, požadavek,...}.4) ADDR(na+4).

U těch sloves, u kterých jsou možné i v rámci složeného predikátu různé formy směrového určení, ponecháváme u třetího valenčního doplnění funktor DIR3. Srov.:

- *Dal květiny*.PAT *do vázy*.DIR3

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *dát*:

  ACT(.1) PAT(.4) DIR3(*).

- *Dal informaci*.CPHR *na úřad*.DIR3, *na odiv*.DIR3, *k dispozici*.DIR3

  Valenční rámec složeného predikátu *dát informaci*:

  ACT(.1) CPHR({důkaz, informace, návrh, oznámení, podnět, stížnost, zpráva, žádost, žaloba,...}.4) DIR3(*).

Podobně postupujeme i u sloves, která ve svém bezpříznakovém užití mají často místní určení s funktorem LOC, jako součást složených predikátů pak vyžadují valenční doplnění zejména ve formě *v*+6 nebo *u*+2, ale může se zřejmě vyskytnout i adverbiální forma, proto i ve valenčním rámci složeného predikátu ponecháváme u třetího valenčního doplnění funktor LOC. Srov.:

- *Probudili v něm*.LOC *skutečného vůdce*.PAT

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *probudit*:

  ACT(.1) PAT(.4) LOC(*).

- *Probudili v nich*.LOC *zájem*.CPHR *o studium.*

  Valenční rámec složeného predikátu *probudit zájem*:

  ACT(.1) CPHR({dojem, nostalgie, pocit, pohoršení, povaha, touha, zájem,...}.4) LOC(*).

5.9.3.3.1.2. Změny ve valenčním rámci slovesné části složeného predikátu oproti bezpříznakovému užití slovesa

U řady sloves se při jejich užití jako součásti složeného predikátu mění valenční chování. Slovesa vzhledem k svému bezpříznakovému (sémanticky nevyprázdněnému) užití získávají, nebo naopak ztrácejí vazbu na některá valenční doplnění.

Získávání nových valenčních doplnění oproti bezpříznakovému užití slovesa. Některá slovesa, která jsou jako součást složeného predikátu sémanticky značně vyprázdněná, mohou získat (kromě povinné valence na jmennou část s funktorem CPHR, která je zpravidla ve formě bezpředložkového akuzativu) ještě nějaké další valenční doplnění, aniž je pro toto doplnění nějaká opora ve valenci příslušného slovesa při jeho bezpříznakovém užití.

Tyto nové vazby vysvětlujeme analogií s významově podobnými predikáty, které tyto vazby mají. Často jde právě o analogii s odpovídajícím synonymním jednoslovným predikátem, někdy však zřejmě může jít i o analogii k valenci jiného slovesa vstupujícího do složených predikátů.

Nová valenční doplnění získávají jako součást složených predikátů například slovesa: *dělat*, *udělat*, *činit*, *učinit*, *tvořit*, *vytvořit*, *položit*, *klást*, *vyjádřit*. Srov.:

- *Udělal tuto část diplomové práce*.PAT

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *udělat*:

  ACT(.1) PAT(.4).

- *Udělal na mě*.ADDR *dojem*.CPHR

  Valenční rámec složeného predikátu *udělat dojem*:

  ACT(.1) CPHR({dojem,...}.4) ADDR(na+4).

  Předložková vazba *na*+4 vznikla zřejmě analogií k valenci jednoslovného synonymního predikátu *působit na někoho dojmem* nebo *zapůsobit na někoho*.

- *Udělal konec*.CPHR *všem nadějím*.ADDR

  Valenční rámec složeného predikátu *udělat konec*:

  ACT(.1) CPHR({konec, přítrž,...}.4) ADDR(.3).

  Dativní vazba vznikla zřejmě analogií k valenci jednoslovného synonymního predikátu *zabránit čemu*.

- *Tato hodnota vyjadřuje spotřebu*.PAT *za rok.*

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *vyjádřit*:

  ACT(.1) PAT(.4).

- *Vyjádřil rodičům*.ADDR *úctu*.CPHR

  Valenční rámec složeného predikátu *vyjádřit úctu*:

  ACT(.1) CPHR({dík, důvěra, soustrast, úcta, uznání, podpora, sympatie, preference,...}.4) ADDR(.3).

  Dativní vazba vznikla zřejmě analogií k valenci slovesa *projevit*, které vstupuje do významově podobných složených predikátů: *projevit někomu úctu* (případně též k valenci predikátů: *vážit si koho / čeho*, *uctívat koho / co*.

Ztrácení valenčních doplnění oproti bezpříznakovému užití slovesa. Některá slovesa naopak mohou valenci typickou pro jejich bezpříznakové užití ztrácet. Srov.:

- *Podal kolegovi*.ADDR *šroubovák*.PAT

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *podat*:

  ACT(.1) PAT(.4) ADDR(.3).

- *Podává špičkové výkony*.CPHR

  Valenční rámec složeného predikátu *podat výkon*:

  ACT(.1) CPHR({výkon,...}.4).

  Postrádáme zde valenční doplnění s funktorem ADDR.

- *Dostal od babičky*.ORIG *dárek*.PAT

  Valenční rámec bezpříznakově užitého predikátu *dostat*:

  ACT(.1) PAT(.4,.c) ?ORIG(od+2,z+2).

- *Dostal nápad*.CPHR *odejít z vojny.*

  Valenční rámec složeného predikátu *dostat nápad*:

  ACT(.1) CPHR({chuť, nápad,...}.4).

  Postrádáme zde valenční doplnění s funktorem ORIG.

Získávání a ztrácení valenčních doplnění u složených predikátů na základě analogie s jednoslovnými predikáty je dalším důvodem, proč celé spojení slovesné a jmenné části považovat za jeden (složený) predikát, přestože třeba některá z ostatních kritérií nejsou úplně beze zbytku splněna.

5.9.3.3.2. Valenční rámec jmenné části složených predikátů

Valenci mohou mít ve složených predikátech jak jména odvozená od sloves, tak i jména nedeverbativní. Do složených predikátů vstupují též i jména, která valenci nemají.

Pro jméno vystupující jako součást složeného predikátu nepředpokládáme žádný speciální valenční rámec. Jmenná část nese význam složeného predikátu, jméno vstupuje do složeného predikátu s „plným“ významem (nijak se na rozdíl od slovesa sémanticky nevyprazdňuje), a tedy má i neochuzený valenční rámec.

Ve většině případů tedy platí, že jméno, které je součástí složeného predikátu, má stejný počet a stejné formy valenčních doplnění jako totéž jméno užité ve stejném významu samostatně, mimo složený predikát (k valenci substantiv obecně viz 5.2.3.2 – „Valence substantiv“). Řadu valenčních doplnění, případně některé jejich formy však jméno získává právě na základě svého vystupování ve jmenné části složeného predikátu. Valence slovesné části složeného predikátu může totiž ovlivňovat valenční chování jmenné části. Tato doplnění a tyto nové formy získané vlivem působení valence slovesné

části pak jméno může mít i při užití mimo složený predikát. Vysvětlení některých valenčních doplnění a neobvyklých forem (zejména u nedeverbativních substantiv) uvádíme v této sekci.

!!! Všechna substantiva, která vystupují jako součást složených predikátů (tj. jsou v tektogramatickém stromu ohodnocena funktorem CPHR), mají ve valenčním slovníku vytvořený valenční rámec. Substantiva, která vstupují do složených predikátů, ale nemají valenci (nejsou rozvíjena aktanty nebo obligatorními valenčními doplněními), mají ve valenčním slovníku vytvořený valenční rámec EMPTY (viz i 5.2.2.4 – „Valenční slovník“).

5.9.3.3.2.1. Aktor jmenné části složených predikátů

Přítomnost aktora jako valenčního doplnění může být u řady substantiv (zejména u substantiv nedeverbativních) sporná, především proto, že v povrchové podobě věty je toto doplnění vyjádřeno pouze výjimečně. Ukazuje se ale, že užitím substantiva ve jmenné části složeného predikátu, neboli ve spojení s nějakým slovesem, substantivum valenci s významem funktoru ACT získává.

Nadbytečnost vyjádření aktora jmenné části složeného predikátu v povrchové podobě věty je způsobena totožností tohoto aktora s aktorem slovesné části složeného predikátu. V některých případech aktora u jmenné části složeného predikátu pak nelze vyjádřit vůbec. Existují však i případy složených predikátů, kdy je možné aktora u jmenné části vyjádřit, přestože je totožný s aktorem slovesné části, nejčastěji pomocí přivlastňovacího zájmena *svůj*. Srov.:

- *Jan dostal strach*.CPHR

  Nelze říci: **Jan dostal Janův (svůj) strach*.

- *Petr Karlovi znovu položil svoji*.ACT *otázku*.CPHR

Možnost vyjádření aktora pomocí přivlastňovacího zájmena *svůj* je možné pozorovat také u složených predikátů tvořených slovesem a nějakým nedeverbativním substantivem, přestože se u těchto substantiv o valenčním doplnění s významem aktora běžně nemluví. V syntaktických příručkách se uvádějí zpravidla jen jejich vlastní valenční doplnění, jimž přiřazujeme nejčastěji funktor PAT (například: *alternativa čeho / čemu / k čemu*.PAT, *varianta čeho*.PAT, *cesta k řešení*.PAT, *povinnost přijít*.PAT *včas*, *právo volit*.PAT). Srov.:

- *Petrovi to otevřelo (jeho*.ACT*) cestu*.CPHR *ke studiu.*

- *Petr má (svoji*.ACT*) zvláštní strategii*.CPHR.

- *Petr má (svoji*.ACT*) povinnost*.CPHR *přijít včas*.

- *Petr má (svoje*.ACT*) právo*.CPHR *volit.*

Doplnění s funktorem ACT pak vidíme u těchto nedeverbativních substantiv i v případech, kdy se osamostatnila od slovesné části svého složeného predikátu a vyskytují se v textu samostatně, mimo složený predikát (toto osamostatnění substantiva může být chápáno i jako nominalizace příslušného složeného predikátu). Srov.:

- *Petrova*.ACT *strategie je opravdu zvláštní.*

  Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *strategie*:

  ACT(.2;.u) ?PAT(.2,.u).

- *Petrovou*.ACT *povinností je přijít včas.*

  Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *povinnost*:

  ACT(.2;.u) PAT(.2,k+3,.f,aby[.v]).

- *Petrovo*.ACT *právo odvolat se mu nikdo nemůže upřít.*

Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *právo*:

ACT(.2;.u) PAT(.2,na+4,.f,aby[.v]).

Vyjádření aktora u jmenné části složeného predikátu je pak běžně možné u takových složených predikátů, v nichž aktor jména není referenčně totožný s aktorem slovesa v slovesné části složeného predikátu. Srov.:

- *Mluvčí*.ACT *chce obrátit vaši*.ACT *pozornost*.CPHR *na osudy oněch lidí.*

  Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *pozornost*:

  ACT(.2;.u) ?PAT(.3;k+3).

- *Vyvolalo to*.ACT *odpor*.CPHR *vládních představitelů*.ACT

  Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *odpor*:

  ACT(.2;.u) PAT(k+3,proti+3).

K totožnosti valenčních doplnění slovesné a jmenné části složeného predikátu viz 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

5.9.3.3.2.2. Valenční doplnění jmenné části složeného predikátu (jiné než aktor)

Valenční doplnění jmenné části složeného predikátu (jiné než aktor; k aktoru viz 5.9.3.3.2.1 – „Aktor jmenné části složených predikátů“) mohou být vyjádřeny nejrůznějšími formami:

- prostý pád (zejména genitiv, ale i dativ a instrumentál).

  Například: *provést opravu*.CPHR *něčeho*, *budit pocit*.CPHR *něčeho*, *vyjádřit pohrdání*.CPHR *něčím*, *vydat pokyn*.CPHR *někomu*, *dělat ústupky*.CPHR *někomu*.

- předložkový pád.

  Například: *mít rozhovor*.CPHR *s někým*, *vést debatu*.CPHR *o něčem*, *podat námitku*.CPHR *vůči někomu*, *podniknout krok*.CPHR *k čemu*, *vzbudit zájem*.CPHR *o něco*, *vynést soud*.CPHR *nad někým*, *vytvářet tlak*.CPHR *na někoho*, *vyvíjet nátlak*.CPHR *na někoho*, *mít obavu*.CPHR *o někoho*, *mít vztah*.CPHR *k někomu*, *projevit souhlas*.CPHR *s někým*, *provést útok*.CPHR *na někoho*, *brát ohledy*.CPHR *na něco*, *dát se do práce*.CPHR *na něčem*, *dát přednost*.CPHR *někomu před něčím*.

- infinitiv nebo závislá klauze.

  Například: *vyslovit názor*.CPHR *že...*, *vydat pokyn*.CPHR *udělat něco*, *mít možnost / šanci / příležitost*.CPHR *něco udělat*.

Infinitivní vazba je typická pro substantiva vstupující do složených predikátů, které jsou synonymním vyjádřením modálních a fázových sloves (do kvazimodálních a kvazifázových sloves; viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“). U složených predikátů jsou pak v některých případech možné i různé předložkové alternativy k infinitivní vazbě (například: *na*+4 nebo *k*+3), u jednoslovných modálních a fázových sloves nemožné. Srov.:

- *Petr má šanci*.CPHR *postoupit do finále / na postup do finále.*

  Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *šance*:

  ACT(.2;.u) PAT(k+3,na+4,.f,že[.v]).

Infinitivní vazba je zřetelná i u substantiv, která se vyskytují v textu samostatně (mimo užití ve složeném predikátu). Srov.:

- *Petrova*.ACT *šance postoupit*.PAT *do finále tím výrazně vzrostla.*
- *Petrovo*.ACT *právo odvolat se*.PAT *mu nikdo nemůže upřít.*

5.9.3.3.2.3. Přebírání forem valenčních doplnění od slovesné části složeného predikátu

Ve valenčních rámcích substantiv vstupujících do složených predikátů jsou uvedeny vždy všechny možné formy daného doplnění, které se v PDT vyskytly. Vysvětlení některých forem valenčních doplnění substantiv (v souvislosti s jejich výskytem ve jmenné části složených predikátů) obsahují následující odstavce.

Domníváme se, že jméno, které vstupuje do složeného predikátu jako jeho jmenná část, může pro vyjádření svého valenčního doplnění přebrat formu, kterou se vyjadřuje referenčně totožné valenční doplnění slovesné části složeného predikátu (samo o sobě by substantivum tuto vazbu nemělo, v případě deverbativních substantiv nemá tuto vazbu ani jejich základové sloveso). V této převzaté formě se pak dané valenční doplnění může vyjadřovat i při užití jména mimo složený predikát (uvnitř složeného predikátu chápeme dané valenční doplnění jako závislé na slovesné části).

Jména v jmenné části složeného predikátu přebírají zejména formy třetích valenčních doplnění sloves popsaných v 5.9.3.3.1.1 – „Valenční rámec slovesné části složeného predikátu odpovídá bezpříznakovému užití slovesa“. Jedná se zejména o následující tři formy:

- dativ.

  Vliv dativní formy třetího valenčního doplnění slovesné části složeného predikátu na valenční chování jmenné části daného složeného predikátu je nejzřetelnější v konstrukcích se substantivy odvozenými od sloves s příslušným valenčním doplněním vyjádřeným bezpředložkovým akuzativem (například u substantiv: *podpora*, *pochvala*) nebo bezpředložkovým genitivem (například u substantiv: *otázka*, *dotaz*).

  Podle pravidelných posunů v povrchových realizacích valenčních doplnění substantiv odvozených od sloves by se forma akuzativu měla změnit na genitiv a forma genitivu by se měnit neměla. Některá z výše uvedených substantiv se však vyjádření příslušného valenčního doplnění pomocí genitivu vyhýbají (například: **otázka někoho*.ADDR), místo toho se vyskytují dativní formy. U některých substantiv jsou pak možné obě formy, tedy jak genitiv, tak dativ. Srov.:

  - *Pochválili Zemana*.PAT *za výstižná slova.*

    Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *pochválit*:

    ACT(.1) PAT(.4;že[.v];.c;.s).

  - *pochvala Zemana*.PAT nebo *pochvala Zemanovi*.PAT *za výstižná slova.*

    Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *pochvala*:

    ACT(.2;od+2;.u) PAT(.2;.3).

  - *Otázali se Komerční banky*.ADDR, *zda to bude preferovat.*

    Valenční rámec pro jeden z významů predikátu *otázat se*:

    ACT(.1) PAT(na+4;zda[.v];jestli[.v];.c;.s) ADDR(.2).

  - *otázka Komerční bance*.ADDR, *zda to bude preferovat*

    Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *otázka*:

    ACT(.2;.u) PAT(o+6,po+6,zda[.v],jestli[.v],.c,.s) ADDR(.3).

Ptáme-li se po původu dativního doplnění, je vliv dativní formy třetího valenčního doplnění slovesné části složeného predikátu jedním z možných vysvětlení; například:

- *Udělil pochvalu někomu*.ADDR

  Valenční rámec složeného predikátu *udělit pochvalu*:

  ACT(.1) CPHR({cena-1, pochvala, pokuta,rada-1 ,souhlas ,uznání,...}.4) ADDR(.3).

- *Položil otázku někomu*.ADDR

  Valenční rámec složeného predikátu *položit otázku*:

  ACT(.1) CPHR({dotaz, otázka,...}.4) ?ADDR(.3).

Také u některých nedeverbativních substantiv můžeme sledovat proces přebírání dativního valenčního doplnění od slovesné části příslušného složeného predikátu. Jedná se zejména o nedeverbativní substantiva vstupující do složených predikátů se slovesy *dát* nebo *udělit* (například: *cena*, *políček*, *pokuta*). Srov.:

- *políček polskému papeži*.PAT *od polského parlamentu*.ACT

  Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *políček*:

  ACT(.2;od+2;.u) PAT(.3).

- *od*+2.

  Přebírání vazby *od*+2 od slovesné části složených predikátů je velice časté, přestože sloves s touto vazbou není mnoho (například: *dostat* a *získat*). Zatímco u slovesa má valenční doplnění s touto vazbou přiřazen zpravidla funktor ORIG, u deverbativních substantiv přiřazujeme tomuto doplnění zpravidla funktor ACT. U nedeverbativních substantiv pak tomuto doplnění přiřazujeme funktor ACT analogicky podle substantiv deverbativních. Srov.:

  - *Dostal slib*.PAT *od ministra*.ORIG

    Valenční rámec složeného predikátu *dostat slib*:

    ACT(.1) CPHR({šance, výpověď, odškodnění, prostor, doporučení, informace, impuls, možnost, nabídka, návrh, odpověď, povolení, pokuta, přednost, příležitost, příslib, přístup, rada, slib, souhlas, ujištění, rozkaz, úkol, zákaz, zpráva,...}.4) ?ORIG(z+2;od+2).

  - *slib od ministra*.ACT

    = *ministr*.ACT *slíbil.*

    Valenční rámec pro jeden z významů substantiva *slib*:

    ACT(.2;od+2) PAT(.2;.f;že[.v]) ?ADDR(.3).

- *na*+4.

  Vazba *na*+4 je často vazbou slovesa, ve výjimečných případech však může jít i o vlastní valenční doplnění substantiva (například: *důraz na něco*, *konkurz na něco*). V některých případech je pak sporné, zda se ještě jedná o valenci slovesa, nebo zda jde již o vlastní valenční doplnění substantiva převzaté od slovesa (srov. například: *nároky (kladené) na firmu* vs. *nároky na vybavení*, podobně *požadavky (kladené) na hráče* vs. *požadavky na zdravotní nezávadnost*).

Pozor! V některých případech složených predikátů ovlivňuje valence slovesné části složeného predikátu valenční chování jmenné části jen zdánlivě. Srov.:

- *Poskytl Janovi péči*.CPHR

  V uvedeném příkladě by se mohlo zdát, že vlivem slovesné valence může substantivum *péče*, pokud jde o jeho valenční doplnění, přebírat dativní formu. V samostatném postavení substantiva *péče* je však jeho valenční doplnění vyjadřováno jen formou *o*+4. Ve valenčním rámci substantiva *péče* proto s dativní formou nepočítáme. V uvedeném příkladě je dativní doplnění valenčním doplněním slovesa (nikoli substantiva).

5.9.3.4. Zachycení valence složených predikátů v tektogramatickém stromě

V této sekci popisujeme, jakým způsobem je v tektogramatických stromech zachycena valence obou částí složeného predikátu (základní pravidla viz 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“).

Jmenné i slovesné části složeného predikátu je přiřazen odpovídající valenční rámec z valenčního slovníku. Pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy jsou naplněny pozice valenčních doplnění, která nejsou přítomna v povrchové podobě věty (viz pravidla v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“ a zejména zde 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“).

Vzhledem k tomu, že složený predikát fakticky představuje jednu lexikální jednotku, dochází při zachycování valence těchto predikátů ke specifickým jevům, které popisujeme jako:

- dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu (viz 5.9.3.4.1 – „Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu“),
- sdílení referenčně totožných valenčních doplnění mezi jmennou a slovesnou částí složeného predikátu (kvazikontrola; viz 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“).

5.9.3.4.1. Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu

Při anotaci je třeba nejprve rozhodnout, zda konkrétní valenční doplnění, které se v povrchové podobě věty vyskytlo, náleží slovesné, nebo jmenné části složeného predikátu. V řadě případů je rozhodnutí jednoduché:

- dané valenční doplnění s danou formou se vyskytuje ve valenčním rámci jen jedné z částí složeného predikátu. Pak je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem závislým na uzlu pro tuto část.
- dané valenční doplnění se vyskytuje ve valenčních rámcích obou částí složeného predikátu (jde o sdílené doplnění, viz 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“), ale formou náleží jen k jedné z nich. Pak je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem závislým na uzlu pro tu část, ke které formálně náleží.

Problematické jsou ovšem případy, ve kterých se vyjádřené valenční doplnění vyskytuje ve stejné formě ve valenčních rámcích obou částí složeného predikátu (jde rovněž o sdílené doplnění, viz 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“). Dvojí interpretaci vztahů má nejčastěji valenční doplnění v dativu a ve formě *od*+2. Srov.:

- *Petr dostal od šéfa rozkaz přijít včas.*

  = *Petr dostal od šéfa rozkaz od šéfa.* (srov. obr. 5.158)

Pro tyto případy jsme prozatím přijali jednoduchou konvenci: valenční doplnění s dvojí funkcí zachycujeme v tektogramatickém stromě uzlem závislým přednostně na uzlu pro slovesnou část složeného predikátu (srov. obr. 5.158).

K neprojektivním strukturám, které takto mohou vznikat, viz 9.3.4.4 – „Nejasná motivace neprojektivity (konstrukce s víceslovnými predikáty)“. K jiným případům dvojí funkce jednoho doplnění viz 5.11.2 – „Dvojí funkce jednoho doplnění“.

Obrázek 5.158. Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu

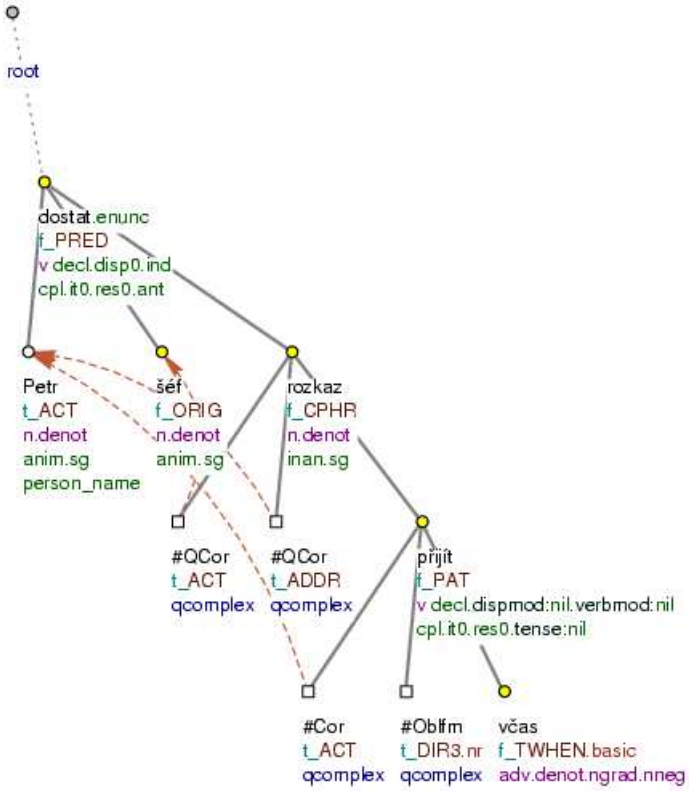

Petr dostal od šéfa rozkaz přijít včas.

Srov. i obr. 5.159 až obr. 5.165.

5.9.3.4.2. Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)

Skutečnost, že je možné určité spojení slovesa a substantiva (tj. nějaký složený predikát) považovat ze sémantického hlediska za jednu lexikální jednotku, má často za důsledek referenční totožnost některých valenčních doplnění jmenné a slovesné části složeného predikátu. Jmenná a slovesná část složeného predikátu sdílejí určitá valenční doplnění.

Toto sdílení označujeme jako kvazikontrolu, jako specifický typ gramatické koreference (viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“).

V povrchové podobě věty je referenčně totožné sdílené valenční doplnění zpravidla vyjádřeno jenom jednou; srov.:

- *Poskytnul Petrovi péči*.CPHR

  Adresátem slovesa *poskytovat* i patientem substantiva *péče* je jeden a týž referent (*Petr*). V povrchové podobě věty je toto referenčně totožné sdílené valenční doplnění vyjádřeno jenom jednou (nelze říci: **Poskytl Petrovi péči o něj/o Petra*).

Vyžadovaná forma sdíleného valenčního doplnění může být pro obě části složeného predikátu stejná, nebo různá; srov.:

- *poskytnout Janovi péči*.CPHR

  Sloveso *poskytnout* vyžaduje doplnění ve formě dativu (*poskytnout Janovi*), substantivum *péče* vyžaduje doplnění v předložkové formě *o*+4 (*péče o Jana*). Referenčně totožné (sdílené) doplnění *Janovi* náleží z hlediska formy ke slovesné části složeného predikátu, bude proto záviset na slovesné části.

- *poskytnout Petrovi pomoc*.CPHR

  Sloveso *poskytnout* i substantivum *pomoc* vyžaduje doplnění ve formě dativu (*poskytnout Petrovi* i *pomoc Petrovi*). Referenčně totožné (sdílené) doplnění *Petrovi* může z hlediska formy náležet jak ke slovesné, tak ke jmenné části složeného predikátu. Tyto konkurenční případy jsou popsány v 5.9.3.4.1 – „Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu“.

Také sémanticko-syntaktická funkce sdíleného valenčního doplnění může být stejná, nebo se může lišit. Ve většině složených predikátů jsou sdílena valenční doplnění s funktorem ACT (vyplývá to z časté možnosti jednoslovného vyjádření složeného predikátu, viz i 5.9.3.3.2.1 – „Aktor jmenné části složených predikátů“). Může však jít i o sdílení dalších valenčních doplnění, zejména o sdílení adresáta slovesné části složeného predikátu a aktora jmenné části nebo o sdílení origa slovesné části a aktora jmenné části složeného predikátu. Srov.:

- *Firma*.ACT *má plán*.CPHR, *jak zvýšit zisk.*

  Vyjádřený aktor slovesa *mít* a nevyjádřený aktor substantiva *plán* jsou referenčně totožné (*firma*).

- *Uložili Janovi*.ADDR *povinnost*.CPHR *splatit pohledávky.*

  Vyjádřený adresát slovesa *uložit* a nevyjádřený aktor substantiva *povinnost* jsou referenčně totožné (*Jan*).

5.9.3.4.2.1. Zachycení kvazikontroly u složených predikátů

Při anotaci je třeba nejprve rozhodnout, zda konkrétní sdílené valenční doplnění, které se v povrchové podobě věty vyskytlo, náleží slovesné, nebo jmenné části složeného predikátu (k tomu viz 5.9.3.4.1 – „Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu“).

Na místo sdíleného valenčního doplnění, které je povrchově vypuštěno (zpravidla se jedná o valenční doplnění jmenné části složeného predikátu), je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor. Referenční totožnost je vedle speciálního t-lematu naznačena také gramatickým koreferenčním vztahem, který vede od tohoto doplněného uzlu k uzlu pro druhé sdílené valenční doplnění. Srov.:

- *Voják podal* {#QCor.ACT} *hlášení*.CPHR *v kasárnách.*

  Aktor řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *voják*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem substantiva v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *hlášení*): ten, kdo něco podal, i ten, kdo hlásil, byla jedna a tatáž osoba: *voják*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k vyjádřenému aktoru slovesné části složeného predikátu, k substantivu *voják* (srov. obr. 5.159).

Není-li v povrchové podobě věty sdílené referenčně totožné valenční doplnění vůbec vyjádřeno, je pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem #QCor zachyceno u jmenné části složeného predikátu, u slovesné části složeného predikátu má pak nově vytvořený uzel pro toto doplnění zástupné t-lema podle typu elidování (pravidla viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“), tedy: #Gen, #PersPron, případně #Unsp; (srov. obr. 5.160). Srov.:

Petr dostal {#Gen.ORIG} {#QCor.ACT} *rozkaz přijít.*

Obrázek 5.159. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění

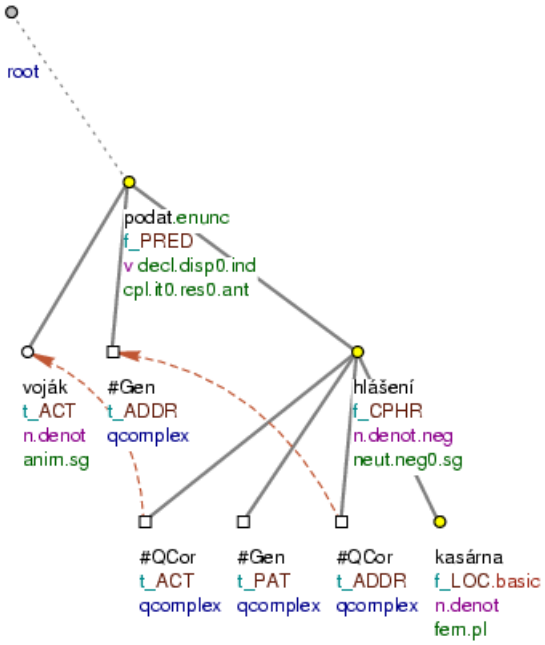

Voják podal hlášení v kasárnách.

Obrázek 5.160. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění

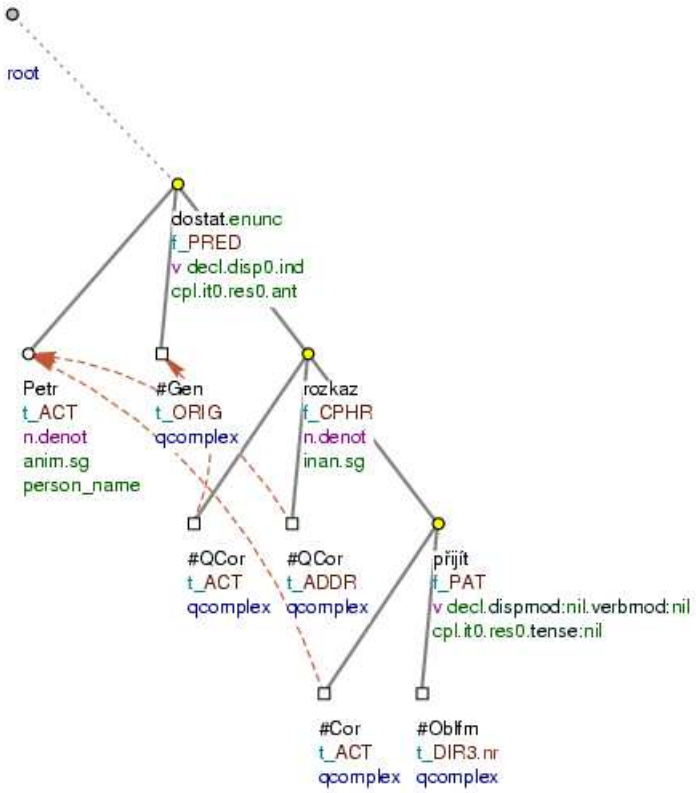

Petr dostal rozkaz přijít.

Omezení pro přidělení t-lematu `#QCor`. Je-li sdílené valenční doplnění v povrchové podobě věty vyjádřeno a svojí formou zřetelně náleží ke jmenné části složeného predikátu (uzel pro vyjádřené sdílené valenční doplnění závisí tedy na uzlu pro jmennou část), závisí uzel pro nevyjádřené referenčně totožné doplnění na uzlu pro slovesnou část. Přiřazení t-lematu `#QCor` nově vytvořenému uzlu závislému na slovese (jakožto prostředku naznačení referenční totožnosti s vyjádřeným valenčním doplněním jmenné části) je tu však limitováno řadou jiných anotačních pravidel pro zástupná t-lemata doplněných závislých uzlů (viz zejména 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“).

Nově doplněnému uzlu pro nevyjádřené valenční doplnění slovesné části složeného predikátu, referenčně totožnému s vyjádřeným valenčním doplněním jmenné části, nelze přiřadit t-lema `#QCor` (a v konstrukci tudíž nelze naznačit typ (sdílené) referenční totožnosti) v případech, kdy uzel pro toto nevyjádřené referenčně totožné valenční doplnění slovesné části složeného predikátu má mít na základě jiných anotačních pravidel t-lema:

- `#Gen`

  Vyjádřené doplnění jmenné části složeného predikátu je referenčně totožné s nevyjádřeným aktorem slovesné části složeného predikátu; sloveso má však formu reflexivního pasiva a uzlu pro nevyjádřený aktor slovesa v reflexivním pasivu přiřazujeme t-lema `#Gen` (viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). Srov.:

  - {`#Gen.ACT`} *Přes nedávné příměří se v jižní části Tádžikistánu stále vedou boje*.`CPHR` *mezi stoupenci*.`ACT` *bývalého prezidenta Rachmana Nabijeva a jeho odpůrci*.`ACT`

    Aktor jmenné části složeného predikátu (*stoupenci bývalého prezidenta Rachmana Nabijeva a jeho odpůrci*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem slovesné části: ti, kdo bojují, i

ti,kdo vedou boj, jsou ti samí lidé. Na místo nevyjádřeného aktora slovesné části složeného predikátu je však doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Gen, protože sloveso je formě reflexivního pasiva.

- #PersPron nebo #Unsp

  Vyjádřené doplnění jmenné části složeného predikátu je referenčně totožné s nevyjádřeným aktorem (subjektem) slovesné části složeného predikátu; sloveso je však v aktivu, v určitém tvaru a uzlu pro nevyjádřený aktor-subjekt slovesa v aktivu přiřazujeme t-lema #PersPron nebo #Unsp (viz 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“ a 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“). Srov.:

  - {#PersPron.ACT} *Nese svou*.ACT *osobní odpovědnost*.CPHR

    Aktor jmenné části složeného predikátu (*svůj*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem slovesné části: ten, kdo je odpovědný, i ten, kdo tuto odpovědnost nese, je jedna a tatáž osoba. Na místo nevyjádřeného aktora slovesné části složeného predikátu je však doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #PersPron, protože sloveso je v aktivním slovesném tvaru.

- #Oblfm

  Vyjádřené doplnění jmenné části složeného predikátu je referenčně totožné s nevyjádřeným obligatorním volným doplněním (LOC) slovesné části složeného predikátu. Uzlu pro nevyjádřené obligatorní doplnění s funktorem LOC je přiřazeno t-lema #Oblfm, protože je toto t-lema jednotně přiřazováno všem nevyjádřeným obligatorním volným doplněním (viz 5.12.2.1.3 – „Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lema #Oblfm a #Rcp)“). Srov.:

  - *Vyvolalo* {#Oblfm.LOC} *to nevoli*.CPHR *britské vlády*.ACT

    Aktor jmenné části složeného predikátu (*britská vláda*) je referenčně totožný s nevyjádřeným obligatorním doplněním místa slovesné části: ten, kdo má nevoli, i ten, v kom byla nevole vyvolána, je jeden a tentýž referent. Na místo nevyjádřeného obligatorního doplnění místa slovesné části složeného predikátu je však doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Oblfm, protože obligatorním volným doplněním přiřazujeme toto jednotné t-lema.

- #Cor

  Vyjádřené doplnění jmenné části složeného predikátu je referenčně totožné s nevyjádřeným valenčním doplněním v pozici subjektu slovesné části složeného predikátu; tento nevyjádřený subjekt je však v pozici kontrolovaného členu, uzel má proto t-lema #Cor (viz 8.2.4 – „Kontrola“). Srov.:

  - *Dáváme šance* {#Cor.ACT} *vyjádřit své*.ACT *sympatie*.CPHR *váhavým.*

    Aktor jmenné části složeného predikátu (*své*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem-subjektem slovesné části: ti, kdo mají sympatie, i ti, kdo je vyjadřují, jsou ti samí lidé. Na místo nevyjádřeného aktora-subjektu slovesné části složeného predikátu je však doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #Cor, protože nevyjádřený subjekt je tu v pozici kontrolovaného členu.

Uzel s t-lematem #QCor závislý na slovesné části složeného predikátu. Nově doplněnému uzlu pro nevyjádřené valenční doplnění slovesné části složeného predikátu, referenčně totožné s vyjádřeným valenčním doplněním jmenné části, přiřazujeme t-lema #QCor (a v konstrukci tudíž naznačujeme typ (sdílené) referenční totožnosti) zejména v těchto případech:

- slovesná část složeného predikátu je v opisném pasivu a nevyjádřeným referenčně totožným doplněním je aktor této slovesné části.

  Srov.:

- {#QCor.ACT} *Mezi britskou vládou*.ACT *a Irskou republikánskou armádou*.ACT *nebyly před vyhlášením příměří uzavřeny žádné dohody*.CPHR

  Aktor jmenné části složeného predikátu (*britská vláda a Irská republikánská armáda*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem slovesné části: ti, kdo se dohodli, i ti, kdo dohodu uzavřeli, jsou ti samí lidé. Na místo nevyjádřeného aktora slovesné části složeného predikátu je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor jmenné části složeného predikátu (srov. obr. 5.161).

- nevyjádřený referenčně totožný aktor slovesné části složeného predikátu není v pozici subjektu.

  Srov.:

  - *To znamená, že* {#QCor.ACT} *nezaniká nárok*.CPHR *věřitele*.ACT *na jeho vymáhání.*

    Aktor jmenné části složeného predikátu (*věřitel*) je referenčně totožný s nevyjádřeným aktorem slovesné části: ten, kdo má nárok, i ten, komu nárok nezanikl, je jedna a tatáž osoba. Na místo nevyjádřeného aktora slovesné části složeného predikátu je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor jmenné části složeného predikátu.

- nevyjádřené referenčně totožné doplnění slovesné části složeného predikátu je jiné doplnění než aktor.

  Srov.:

  - *Nedůvěru*.CPHR *k prezidentovi*.PAT *projevilo* {#QCor.ADDR} *71 procent dotázaných.*

    Patiens jmenné části složeného predikátu (*k prezidentovi*) je referenčně totožný s nevyjádřeným adresátem slovesné části: ten, komu nedůvěřovali, i ten, komu nedůvěru projevili, je jedna a tatáž osoba. Na místo nevyjádřeného adresátu slovesné části složeného predikátu je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený patiens jmenné části složeného predikátu.

  - {#QCor.ORIG} *Získal souhlas*.CPHR *všech členů*.ACT

    Aktor jmenné části složeného predikátu (*všichni členové*) je referenčně totožný s nevyjádřeným origem slovesné části: ti, kdo souhlasí, i ti, od kterých byl souhlas získán, jsou ti samí lidé. Na místo nevyjádřeného origa slovesné části složeného predikátu je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor jmenné části složeného predikátu.

Obrázek 5.161. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění

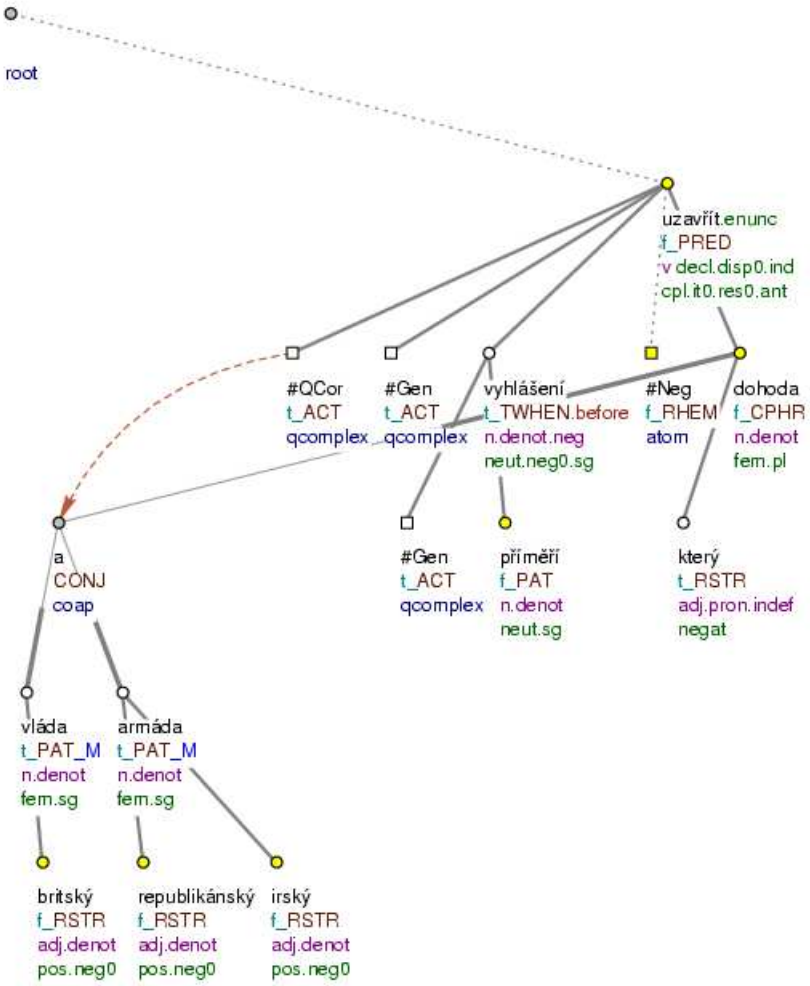

Mezi britskou vládou a Irskou republikánskou armádou nebyly před vyhlášením příměří uzavřeny žádné dohody.

5.9.3.4.2.2. Typy kvazikontroly u složených predikátů

Prozatím jsme popsali následující typy sdílení valenčních členů:

- konstrukce se složeným predikátem je synonymním vyjádřením aktivní konstrukce (s jednoslovným predikátem):
  - totožnost mezi aktorem slovesné části a aktorem jmenné části složeného predikátu.

    Do této skupiny patří většina složených predikátů. Jde zejména o kvazimodální a kvazifázová slovesa (například: *mít právo*, *mít šanci*, *zájem*, *dostat strach*, *pozbýt odvahu*, *zaujmout názor*; viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“) a dále o synonymní vyjádření mnoha dalších sloves s různým významem (například: *brát ohledy na někoho* = ohlížet se na někoho; *činit si nárok* = nárokovat si; *dělat přípravy* = připravovat se; *upřít pozornost*; *věnovat pozornost / čas*). Srov.:
    - *Pavel*.ACT *má* {#QCor.ACT} *zájem*.CPHR *o studium*.

      Aktor řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *Pavel*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem substantiva v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *zájem*): ten,

kdo něco má, i ten, kdo se zajímá o studium, je jedna a tatáž osoba. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#QCor`, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Pavel* (srov. obr. 5.162).

Další příklad:

Petr.ACT *přišel* {#QCor.ACT} *na nápad*.CPHR *udělat překvapení.* obr. 5.163

- totožnost mezi adresátem, případně jiným valenčním doplněním slovesné části (které není aktorem), a aktorem jmenné části složeného predikátu.

  Do této skupiny patří například složené predikáty: *dát možnost* (= umožnit), *ukládat povinnost* (= přikázat), *vzbudit (v někom) dojem / zájem*. Zpravidla je adresát řídícího slovesa složeného predikátu totožný s aktorem jména v jmenné části. Srov.:

  - *Předseda uložil zaměstnancům*.ADDR {#QCor.ACT} *povinnost*.CPHR *hlásit pozdní příchody.*

    Adresát řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *zaměstnancům*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem substantiva ve jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *povinnost*): ten, komu bylo něco uloženo, a ten, kdo měl nějakou povinnost, byli jedni a tíž lidé: *zaměstnanci*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#QCor`, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený adresát slovesné části složeného predikátu, k substantivu *zaměstnancům* (srov. obr. 5.164).

- totožnost mezi aktorem slovesné části a aktorem jmenné části složeného predikátu a zároveň totožnost mezi adresátem slovesné části a adresátem (respektive patientem, případně jiným valenčním doplněním) jmenné části složeného predikátu.

  Do této skupiny patří například složené predikáty: *dát příkaz* (= přikázat), *dát pochvalu* (= pochválit), *dát důtku* (= pokárat), *dát radu* (= poradit), *klást otázku / dotaz* (= ptát se), *položit otázku / dotaz* (= zeptat se), *poskytnout / poskytovat radu / službu / pomoc* (= poradit / posloužit / pomoci), *udělit pochvalu* (= pochválit), *udělit důtku* (= pokárat). Srov.:

  - *Pavel*.ACT *dal Petrovi*.ADDR {#QCor.ACT} {#QCor.ADDR} *radu*.CPHR

    Aktor řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *Pavel*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem jména v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *rada*): ten, kdo něco dal, i ten, kdo radil, byla jedna a tatáž osoba: Pavel. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#QCor`, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Pavel*.

    Adresát řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *Petrovi*) je totožný s (nevyjádřeným) adresátem jména v jmenné části složeného predikátu (s adresátem substantiva *rada*): ten, komu bylo něco dáno, a ten, kdo dostal radu, byla jedna a tatáž osoba: *Petr*. Na místo nevyjádřeného adresátu jmenné části složeného predikátu je proto doplněn další nový uzel se zástupným t-lematem `#QCor`, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený adresát slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Petrovi* (srov. obr. 5.165).

- konstrukce se složeným predikátem je synonymním vyjádřením pasivní konstrukce (s jednoslovným predikátem):

  - totožnost mezi aktorem slovesné části a aktorem jmenné části složeného predikátu:

    Do této skupiny patří například složené predikáty: *dostat příležitost*, *získat možnost* (= bylo mu umožněno). Srov.:

- *Martin*.ACT *dostal* {#QCor.ACT} *možnost*.CPHR *studovat v zahraničí.*

  Aktor řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *Martin*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem jména v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *možnost*): ten, kdo něco dostal, i ten, kdo měl možnost, byla jedna a tatáž osoba: *Martin*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Martin*.

- totožnost mezi origem slovesné části a aktorem jmenné části složeného predikátu a zároveň totožnost mezi aktorem slovesné části a adresátem (respektive patientem, případně jiným valenčním doplněním) jmenné části složeného predikátu.

  Do této skupiny patří například složené predikáty: *dostat (od někoho*.ORIG*) příkaz* (= bylo mu přikázáno), *dostat (od někoho*.ORIG*) pochvalu* (= být pochválen), *dostat (od někoho*.ORIG*) důtku* (= být pokárán). Srov.:

  - *Voják*.ACT *dostal od velitele*.ORIG {#QCor.ACT} {#QCor.ADDR} *příkaz*.CPHR *opustit kasárna.*

    Origo řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *velitel*) je totožné s (nevyjádřeným) aktorem jména v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *příkaz*): ten, od koho pochází příkaz, i ten, kdo přikazoval, byla jedna a tatáž osoba: *velitel*. Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřené origo slovesné části složeného predikátu, k předložkové frázi *od velitele*.

    Aktor řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *voják*) je totožný s (nevyjádřeným) adresátem jména v jmenné části složeného predikátu (s adresátem substantiva *příkaz*): ten, kdo něco dostal, a ten, komu bylo něco přikázáno, je jedna a tatáž osoba: *voják*. Na místo nevyjádřeného adresátu jmenné části složeného predikátu je proto doplněn další nový uzel se zástupným t-lematem #QCor, od kterého povede koreferenční vztah k uzlu pro vyjádřený aktor slovesné části složeného predikátu, k substantivu *voják*.

Obrázek 5.162. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění

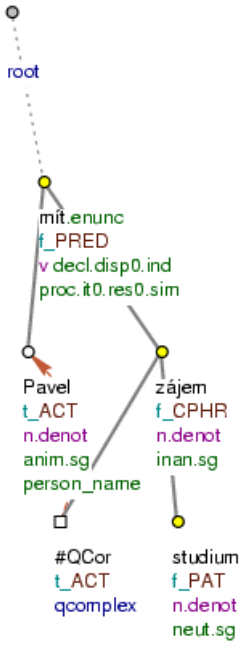

Pavel má zájem o studium.

Obrázek 5.163. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění

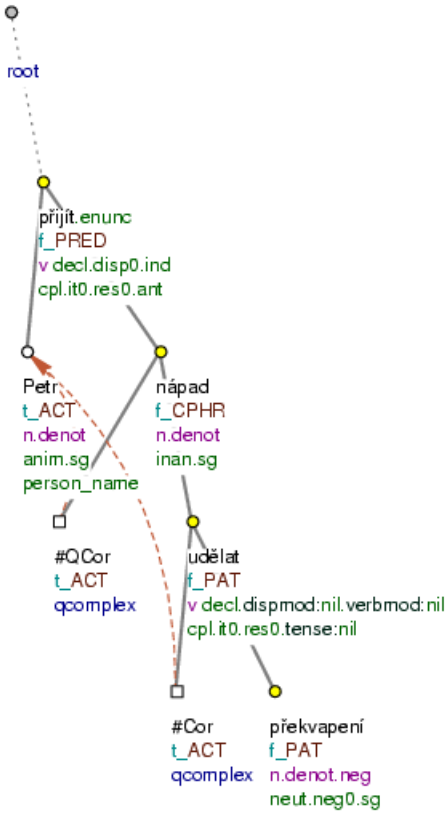

Petr přišel na nápad udělat překvapení.

Obrázek 5.164. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění

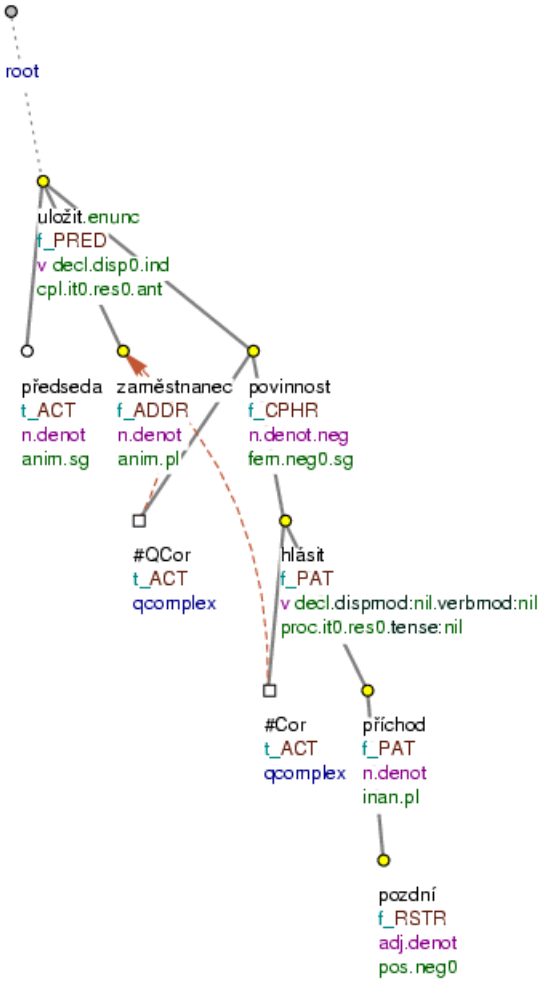

Předseda uložil zaměstnancům povinnost hlásit pozdní příchody.

Obrázek 5.165. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění

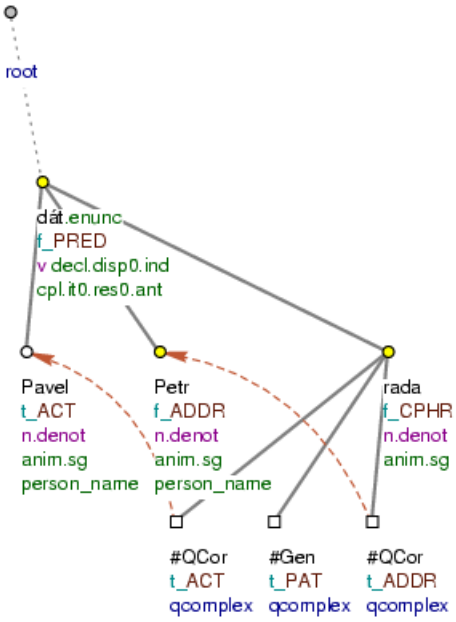

Pavel dal Petrovi radu.

5.9.4. Hraniční případy u víceslovných predikátů

Jednotlivé typy víceslovných predikátů (zejména slovesné frazémy a složené predikáty) se mohou vzájemně překrývat, obtížné však může být i rozhodování, zda se vůbec jedná o některý z víceslovných predikátů (a to zejména při užití slovesa v abstraktním významu či ve spojeních s významem „stavu“).

Hranice mezi složenými predikáty a slovesnými frazémy. Hlavní rozdíly mezi složenými predikáty (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“) a slovesnými frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“) jsou uvedeny v 5.6 – „Hranice mezi složenými predikáty (`CPHR`) a slovesnými frazémy (`DPHR`)“.

Tabulka 5.6. Hranice mezi složenými predikáty (`CPHR`) a slovesnými frazémy (`DPHR`)

Složené predikáty (`CPHR`)	Slovesné frazémy (`DPHR`)
Řídící sloveso je sémanticky vyprázdněné, lexikální význam nese závislé jméno.	Lexikální význam nese spojení jako celek. Význam spojení je silně příznakový, neodpovídá složení významů jednotlivých částí frazému.
Spojení lze v pravidelných případech nahradit syntetickým predikátem, který má stejný význam.	Ke spojení zpravidla neexistuje odpovídající vyjádření pomocí syntetického predikátu.
Závislé jméno si zachovává svou valenci (schopnost být dále rozvíjeno).	Závislé části frazeologického spojení ztrácejí své valenční vlastnosti (případně je sdílejí s řídícím slovesem) a nebývají rozvíjeny zpravidla ani volnými doplněními.

Abstraktní významy slovesa. Abstraktní, metaforické užití sloves (například: *oživit mírový proces*; *vyjít z předpokladu*) je třeba odlišit zejména od slovesných frazeologických spojení a od složených predikátů. Metaforicky užitá slovesa mají sice abstraktní, přenesený význam, ale se svým valenčním doplněním nevytvářejí jednu lexikální jednotku, nevzniká víceslovný predikát. Uzly pro závislá doplnění mají v těchto případech některý z funktorů pro slovesný aktant (zpravidla `PAT`). Ve valenčním

slovníku jsou metaforické (abstraktní) významy slovesa zachyceny samostatnými valenčními rámci (viz k tomu i 5.2.3.1.1 – „Konkrétní, abstraktní a frazeologické významy slovesa“).

Spojení s významem „stavu“. U spojení slovesa a předložkové skupiny nemusí být vždy zřejmé, o jaký typ predikátu se jedná. Chápání spojení jako složeného predikátu si zde konkuruje zejména s chápáním daného spojení jako slovesného frazeologického spojení či spojení s významem „stavu“. Srov.:

- *dostat se do konfliktu*.CPHR

  U složených predikátů má jmenná část funktor CPHR.

- *brát v úvahu*.DPHR

  U slovesných frazeologických spojení má neslovesná část funktor DPHR.

- *ocitnout se v krizi*.DIR3

  U spojení s významem „stavu“ má závislé doplnění významově nejbližší funktor. Spojení s významem „stavu“ nepovažujeme za víceslovný predikát.

  Doplnění s významem „stavu“ jsou popsána v 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““.

!!! Je třeba ovšem konstatovat, že mezi všemi těmito typy je značně široké přechodné pásmo a jasná kritéria pro jejich odlišování je nutno ještě stanovit.

5.10. Doplněk (dvojí závislost)

Na tektogramatické rovině zachycujeme i případy tzv. doplňku. *Doplněk* chápeme jako fakultativní volné doplnění, které má dvojí sémantický vztah závislosti, vztahuje se současně k substantivu a ke slovesu, které může být nominalizováno.

Tyto dvě závislosti jsou v tektogramatické stromové struktuře zachyceny různými prostředky:

- závislost na slovese je znázorněna hranou závislostního stromu (tedy stejně jako je znázorněna závislost jiných doplnění),

- závislost na jméně (sémantickém substantivu) je zachycena pomocí atributu compl.rf, jehož hodnotou je identifikátor jména, ke kterému se doplněk vztahuje (viz 5.7 – „Hodnoty atributu compl.rf“).

Tabulka 5.7. Hodnoty atributu compl.rf

PML odkaz	identifikátor uzlu zpravidla téhož tektogramatického stromu, se kterým je daný uzel (doplněk) ve vztahu druhé závislosti

Fakultativní doplnění, které vykazuje tyto dvě závislosti, tj. doplnění, které považujeme za doplněk, má vždy funktor COMPL (viz 6.11 – „**Funktor pro doplněk (COMPL)**“). Každý uzel s funktorem COMPL (a právě jen tento uzel) má tedy vyplněný atribut compl.rf.

Srovnej:

- *Mluvil o něm jako o svém otci*.COMPL

  Závislost doplňku *jako o (svém) otci* na slovese bude vyjádřena hranou: uzel pro doplněk (s funktorem COMPL) bude záviset na uzlu pro sloveso *mluvit*. Závislost na jméně (předložkové skupině *o něm*) bude zachycena hodnotou atributu compl.rf. V atributu compl.rf bude uveden identifikátor uzlu pro předložkovou skupinu *o něm* (srov. obr. 5.166).

Formálním znakem závislosti na jménu je u některých typů doplňků shoda gramatických kategorií (rodu a čísla) doplňku se jménem řídícím, formálním znakem závislosti na slovese je u některých typů doplňků rekční pád (podrobněji viz dále u jednotlivých typů).

Hranice s aktanty. Valenční doplnění (předložková i prostá), u kterých lze též vidět dvojí závislost, zachycujeme jako aktanty řídícího slovesa zpravidla s funktorem `PAT` nebo `EFF`; závislost na jménu u nich vyplývá z významu slovesa, který je popsán valenčním rámcem.). Srov.:

- *Hodnotil situaci jako špatnou*.`EFF`
- *Jako odborník*.`COMPL` *hodnotil situaci jako špatnou*.`EFF`

K dvojí závislosti viz i 5.1.1 – „Dvojí závislost“.

Hranice s ostatními volnými doplněními. Doplnění vyjádřená příslovci a předložkovými skupinami za doplňky nepovažujeme. Na rozdíl od doplňků není u nich jednoznačný dvojí sémantický vztah, nýbrž jejich sémantický dosah bývá různý. Zachycujeme je podle pravidel uvedených v 5.11 – „**Nejednoznačné struktury**“. Srov.:

- *Babička seděla u stolu shrbená*.`COMPL`
- *Babička seděla u stolu shrbeně*.`MANN`
- *Závodník skončil druhý*.`COMPL`
- *Závodník skončil na druhém místě*.`LOC`

Obrázek 5.166. Zachycení druhé závislosti u doplňku

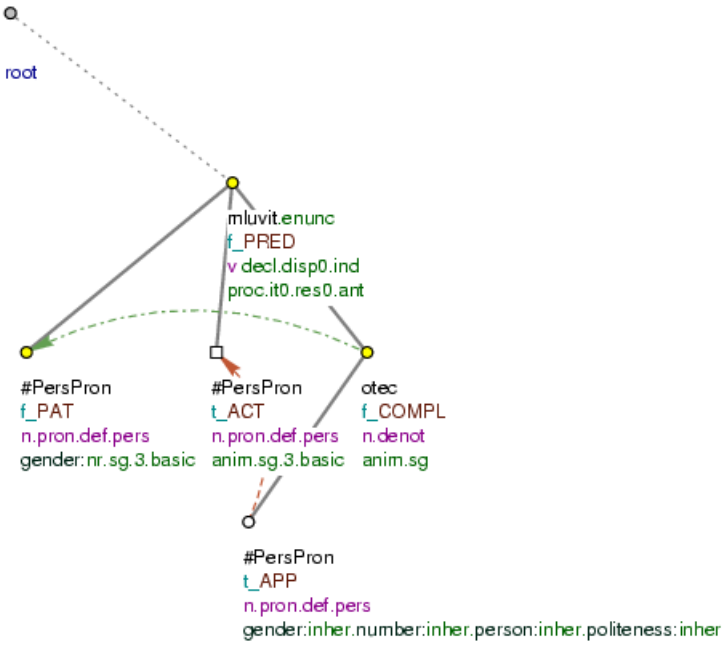

Mluvil o něm jako o svém otci.

V následujících dílčích sekcích popisujeme podrobněji jednotlivé typy konstrukcí s doplňkem, které tu rozdělujeme podle formy vyjádření na tři základní skupiny:

- doplněk vyjádřený jménem (viz 5.10.1 – „Doplněk vyjádřený jménem“),

- doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem (viz 5.10.2 – „Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem“),
- doplněk vyjádřený závislou klauzí (viz 5.10.3 – „Doplněk vyjádřený závislou klauzí“).

5.10.1. Doplněk vyjádřený jménem

Doplněk vyjádřený jménem může být:

- prostý (tj. nepřipojený pomocí žádné předložky ani spojky),
- připojený pomocí spojek „jako“, „jakožto“, „coby“.

Doplňky zde třídíme podle toho, jakým tradičním slovním druhem jsou vyjádřeny, tedy:

- doplněk vyjádřený substantivem (viz 5.10.1.1 – „Doplněk vyjádřený substantivem“),
- doplněk vyjádřený adjektivem (viz 5.10.1.2 – „Doplněk vyjádřený adjektivem“),
- doplněk vyjádřený číslovkou (viz 5.10.1.3 – „Doplněk vyjádřený číslovkou“).

5.10.1.1. Doplněk vyjádřený substantivem

Substantivum v doplňku se se svým řídícím jménem shoduje v rodě a v čísle jen selektivně. Pád substantiva je dán u prostých doplňků vazbou slovesa, u doplňků se spojkou se shoduje s pádem řídícího substantiva.

Substantivní doplněk prostý je nejméně častý typ doplňku, forma je ustálená, lexikalizovaná, například:

Seděla mu modelem.COMPL obr. 5.167

Příklady substantivních doplňků se spojkou *jako*, *jakožto*, *coby*:

Pozvali toho chlapce jako představitele.COMPL *hnutí.* obr. 5.168

Dal domy coby záruku.COMPL obr. 5.169

S Čechy jako s národem.COMPL *počítáme.*

Nominalizace slovesa, na kterém doplněk závisí. Analogicky podle konstrukcí, ve kterých doplněk závisí na určitém slovesném tvaru, řešíme konstrukce, ve kterých je tento slovesný tvar nominalizován. Rozdíl je pouze ve struktuře: zatímco u doplňků závislých na určitém slovesném tvaru závisí i uzel pro druhý řídící člen doplňku (pro substantivum) na uzlu pro toto sloveso, u doplňků závislých zvláště na deverbativních adjektivech tomu tak být nemusí.

Srovnej:

- *Poslední volby vyhrál s programem postaveným jako negace*.COMPL *programu minulého.*

  Doplněk *jako negace* závisí na deverbativním adjektivu *postaveným* a na předložkové skupině *s programem*. Závislost na deverbativním adjektivu je zachycena hranou. Závislost doplňku na předložkové skupině je zachycena atributem `compl.rf` (srov. obr. 5.170).

Příklady doplňků závislých na nominalizaci slovesa:

Předání domu coby záruky.COMPL *proběhlo bez problémů.* obr. 5.171

Postavení programu jako negace.COMPL *se jim vyplatilo.*

Za sezení modelem.COMPL *jí platil.*

Obrázek 5.167. Doplněk vyjádřený substantivem

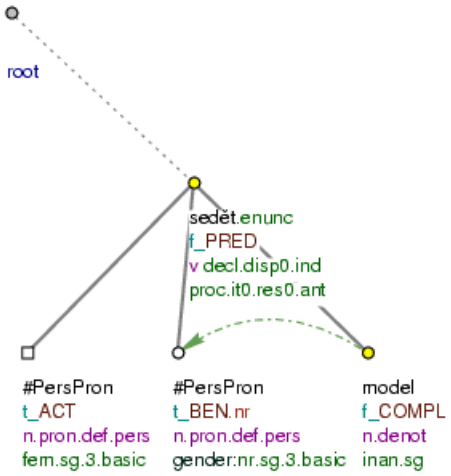

Seděla mu modelem.

Obrázek 5.168. Doplněk vyjádřený substantivem

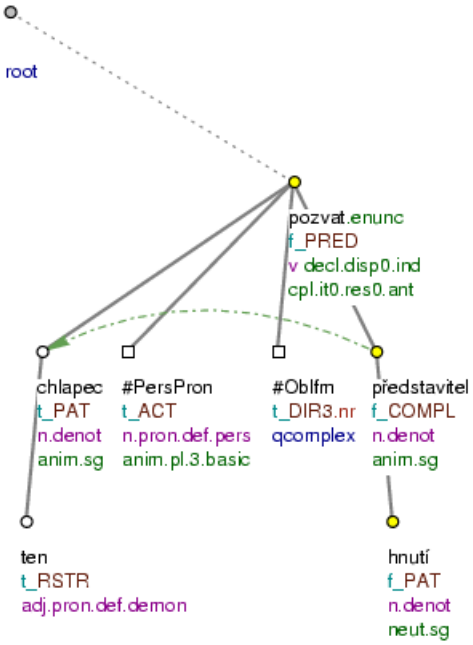

Pozvali toho chlapce jako představitele hnutí.

Obrázek 5.169. Doplněk vyjádřený substantivem

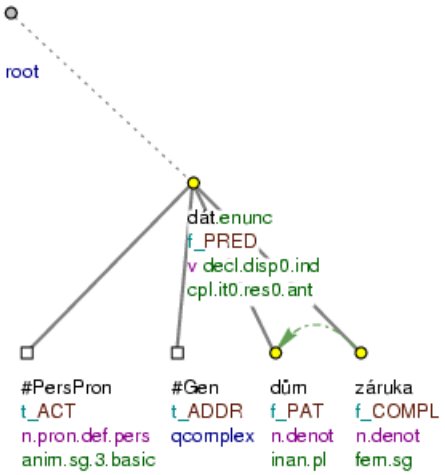

Dal domy coby záruku.

Obrázek 5.170. Doplněk vyjádřený substantivem

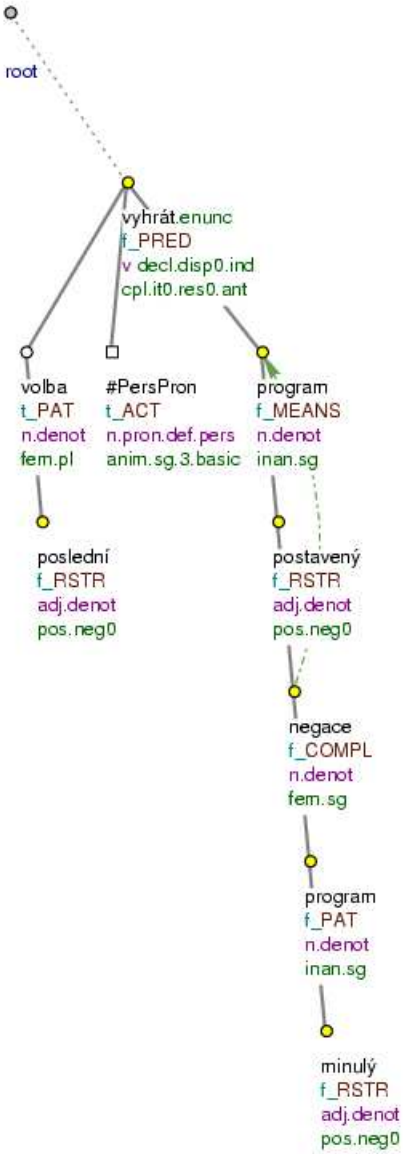

Poslední volby vyhrál programem postaveným jako negace programu minulého.

Obrázek 5.171. Doplněk vyjádřený substantivem

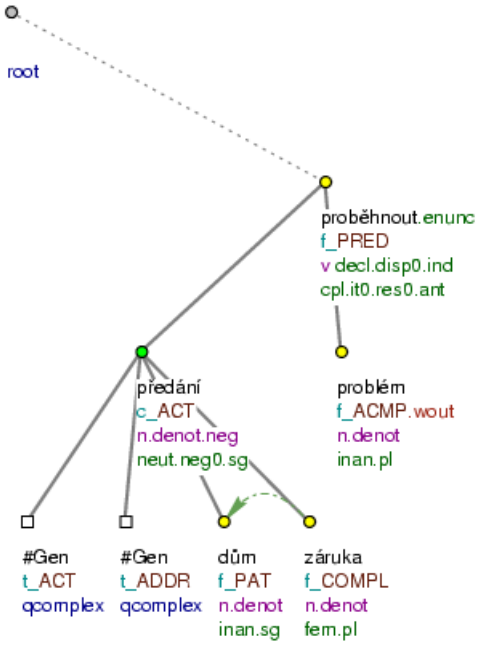

Předání domu coby záruky proběhlo bez problémů.

5.10.1.2. Doplněk vyjádřený adjektivem

Adjektivní doplněk (prostý i spojkový) vyjadřuje formálně svou závislost na řídícím jménu: shoduje se s ním v rodě, v čísle i v pádě.

Jako prostý adjektivní doplněk hodnotíme takové případy, kdy adjektivní přívlastek nestojí ve větě ve své bezpříznakové pozici před substantivem, ale je postaven za toto substantivum nebo na jiné místo ve větě; srov.:

- *Mám rád studené*.RSTR *pivo.*
- *Mám rád pivo studené*.COMPL
- *Pivo mám nejradši studené*.COMPL

Toto pravidlo se nevztahuje na ustálená spojení s postponovaným přívlastkem jako *kočka domácí*, *kyselina sírová*.

K adjektivům v doplňku se nedoplňuje uzel pro řídící substantivum (viz i 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“).

Příklady prostého adjektivního doplňku:

Našli kamaráda nemocného.COMPL obr. 5.172

Jan to udělal sám.COMPL obr. 5.173

Jan seděl na návštěvě spokojený/spokojen.COMPL

Jan potkal kamaráda převlečeného.COMPL *za Fausta.*

Propiskou píšu jen modrou.COMPL

Jana to udělala rádа.COMPL

Zvířata jsou po pokusu všechna.COMPL *utracena.*

Rád.COMPL *bych zdůraznil, že to není náš problém, ale váš.*

Sami.COMPL *zakládají družstva nová*.COMPL

Příklady adjektivního doplňku se spojkou *jako*, *jakožto*, *coby*:

Kamarád ležel jako nemocný.COMPL obr. 5.174

Mzdová regulace se bagatelizuje jako bezvýznamná.COMPL

Konstrukce s adjektivním doplňkem prostým a spojkovým zachycujeme prozatím stejně, přestože je mezi nimi (formální i sémantický) rozdíl, srov.:

- *Našel kamaráda nemocného.*

  Adjektivní doplněk prostý vyjadřuje trvalou vlastnost.

- *Našel kamaráda jako nemocného.*

  Adjektivní doplněk spojkový vyjadřuje vlastnost dočasnou.

!!! Obě konstrukce se později odliší subfunktory u funktoru COMPL.

Nominalizace slovesa, na kterém doplněk závisí. Analogicky podle konstrukcí, ve kterých se doplněk vztahuje k určitému slovesnému tvaru, řešíme konstrukce, ve kterých je slovesný tvar nahrazen nominalizací tohoto slovesa. Rozdíl je pouze ve struktuře: zatímco u doplňků závislých na určitém slovesném tvaru závisí i uzel pro druhý řídící člen doplňku (pro substantivum) na uzlu pro toto sloveso, u doplňků závislých zvláště na deverbativních adjektivech tomu tak být nemusí.

Obrázek 5.172. Doplněk vyjádřený adjektivem

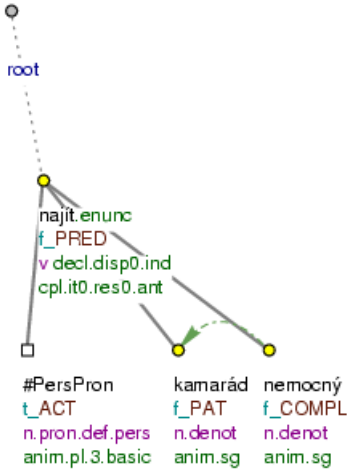

Našli kamaráda nemocného.

Obrázek 5.173. Doplněk vyjádřený adjektivem

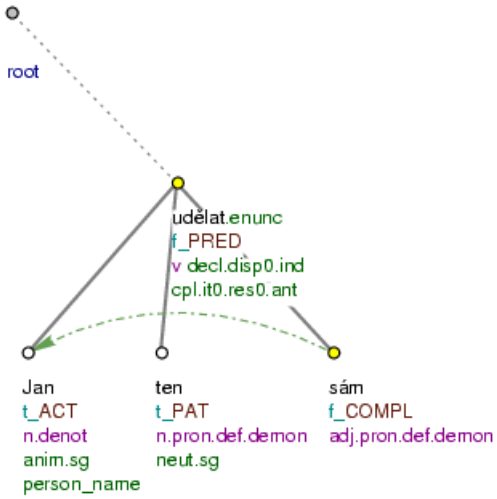

Jan to udělal sám.

Obrázek 5.174. Doplněk vyjádřený adjektivem

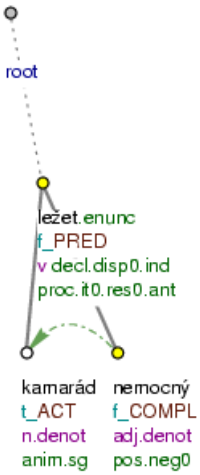

Kamarád ležel jako nemocný.

5.10.1.3. Doplněk vyjádřený číslovkou

Je-li číslovka ve větě s plnovýznamovým slovesem odtržena od svého počítaného předmětu, zachycujeme ji jako doplněk. K (adjektivní) číslovce se v této pozici nedoplňuje uzel pro řídící substantivum.

Příklady doplňku vyjádřeného číslovkou:

Kluci přišli tři.COMPL obr. 5.175

Jako favoritka.COMPL *skončila až třetí*.COMPL obr. 5.176

Dívky přišly jen dvě.COMPL

Stromů porazili skoro tisíc.COMPL

Petr doběhl jako druhý.COMPL

Obrázek 5.175. Doplněk vyjádřený číslovkou

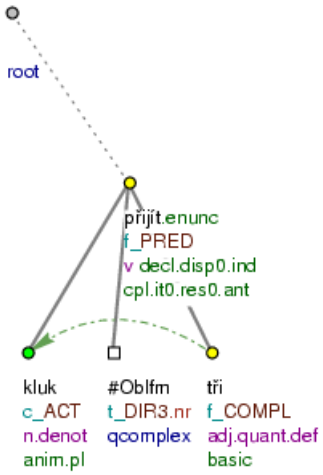

Kluci přišli tři.

Obrázek 5.176. Doplněk vyjádřený číslovkou

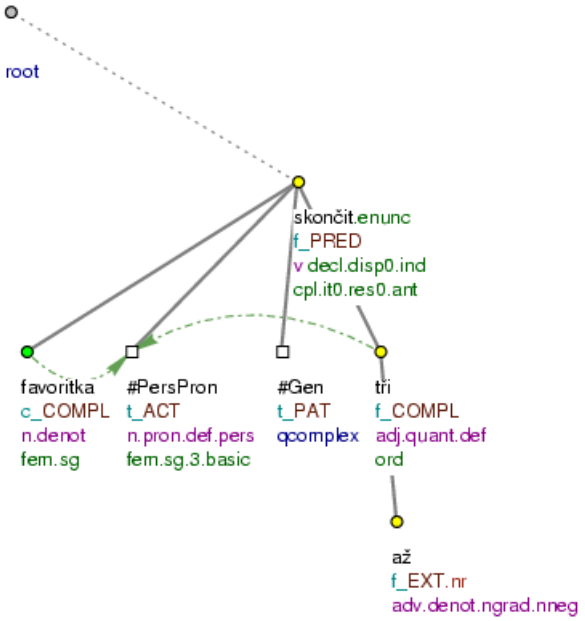

Jako favoritka skončila až třetí.

5.10.2. Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem

Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem je trojí:

- doplněk vyjádřený participiem (viz 5.10.2.1 – „Doplněk vyjádřený participiem“),
- doplněk vyjádřený přechodníkem (viz 5.10.2.2 – „Doplněk vyjádřený přechodníkem“),

- doplněk vyjádřený infinitivem (viz 5.10.2.3 – „Doplněk vyjádřený infinitivem“).

T-lematem těchto doplňků je infinitiv slovesa, který má vždy vyplněný i valenční rámec.

Vztah doplňku ke jménu je vyjádřen i formálně (u participií a přechodníků), a sice shodou jmenných kategorií neurčitého slovesného tvaru (rod a číslo) právě s tím jménem, ke kterému se doplněk vztahuje. Toto řídící jméno je také ve vztahu gramatické koreference s jedním z valenčních členů (s aktorem nebo patientem) neurčitého slovesného tvaru vystupujícího ve funkci doplňku (viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Ustrnulé, nekongruentní přechodníky a participia nezachycujeme jako doplňky, ale zachycujeme je pomocí jiných funktorů; více viz 5.5.1.2.1 – „Nekongruentní participiální konstrukce“ a 5.5.1.3.1 – „Ustrnulé přechodníkové konstrukce“.

5.10.2.1. Doplněk vyjádřený participiem

Závislá participiální konstrukce, pokud není aktantem řídícího slovesa, je v pravidelných případech zachycena jako doplněk (k tomu viz 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“).

Příklady:

Odcházela <u>poražena</u>.`COMPL` obr. 5.177

Akce, <u>podporována</u>.`COMPL` *mnoha sponzory, se velmi zdařila.*

Obrázek 5.177. Doplněk vyjádřený participiem

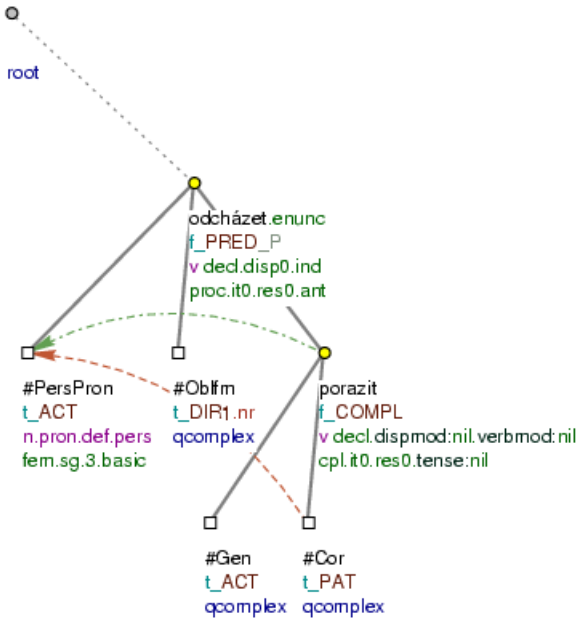

Odcházela poražena.

5.10.2.2. Doplněk vyjádřený přechodníkem

Kongruentní přechodníkové tvary (jejichž subjekt koreferuje se subjektem řídícího slovesa) zachycujeme v pravidelných případech vždy jako konstrukce doplňkové (viz k tomu 5.5.1.3 – „Přechodníkové konstrukce“).

Příklady:

Odešel, zpívaje si.COMPL obr. 5.178

Odcházel, byv poražen.COMPL

Konstrukce typu „seděl hlavu skloněnou“. Do skupiny doplňků vyjádřených přechodníkem patří i doplňky typu „seděl hlavu skloněnou“. Jedná se o konstrukce, ve kterých po slovese (zpravidla vyjadřujícím nějakou činnost osoby) následuje přechodníková vazba s elidovaným řídícím přechodníkem slovesa *mít*. Povrchovou elipsu přechodníku v tektogramatickém stromě nahrazujeme doplněným uzlem pro prázdné sloveso, tedy uzlem s t-lematem #EmpVerb a s funktorem COMPL.

Příklady:

Seděla hlavu {#EmpVerb.COMPL} *skloněnou.* obr. 5.179

Jan tam stál {#EmpVerb.COMPL} *ruce v kapsách.* obr. 5.180

Pozor! Doplněk vyjádřený přechodníkem zastupuje i uzel pro prázdné sloveso (#EmpVerb.COMPL), který doplňujeme v některých konstrukcích s přímou řečí (uzel tu zastupuje přechodník od slovesa *říci*). Více viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.

Obrázek 5.178. Doplněk vyjádřený přechodníkem

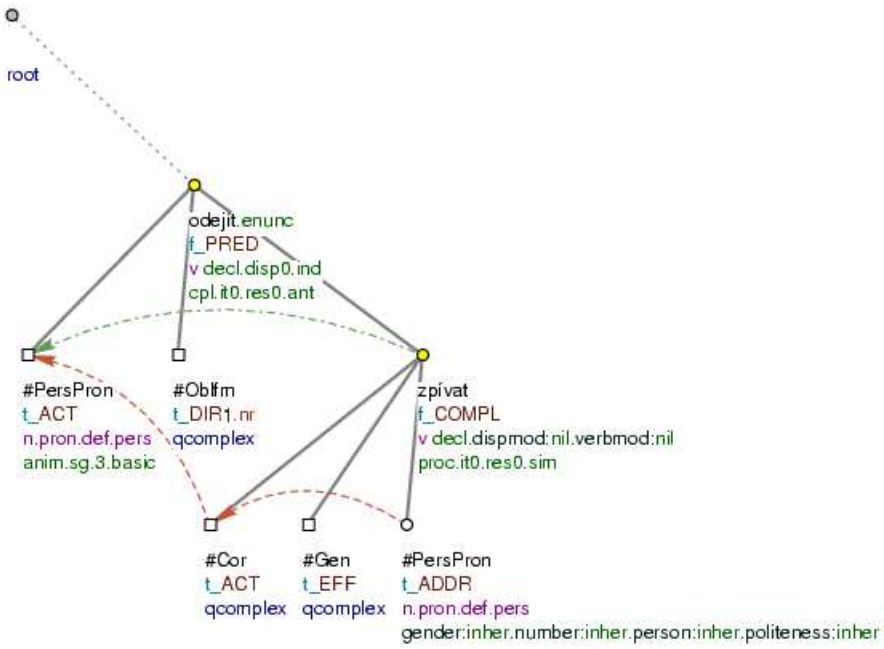

Odešel, zpívaje si.

Obrázek 5.179. Doplněk vyjádřený přechodníkem

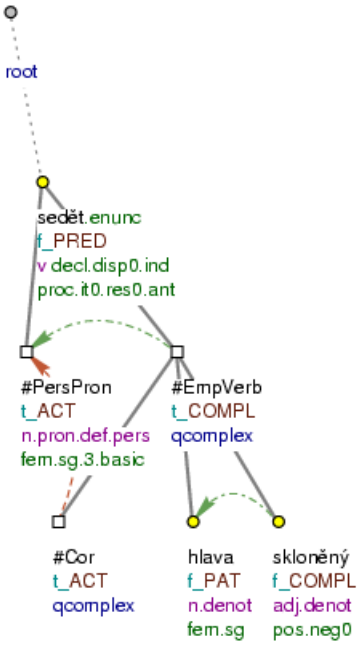

Seděla hlavu skloněnou.

Obrázek 5.180. Doplněk vyjádřený přechodníkem

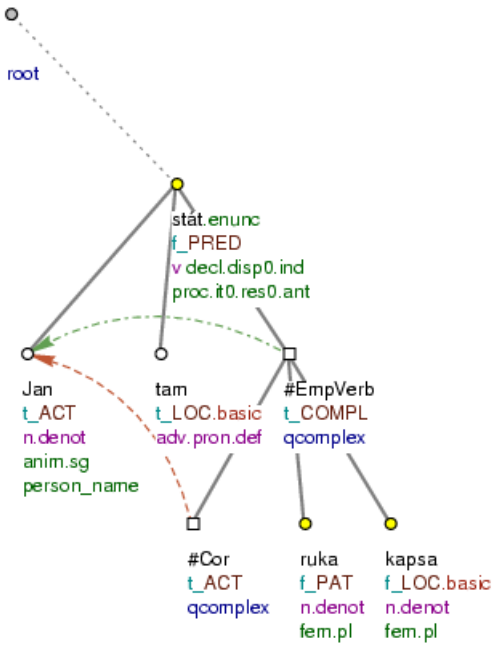

Jan tam stál ruce v kapsách.

5.10.2.3. Doplněk vyjádřený infinitivem

Infinitiv po slovesech smyslového vnímání (tzv. slovanský akuzativ s infinitivem) zachycujeme ve většině případů jako valenční pozici efektu (*Viděl Karla přijít*.EFF).

Doplněk vidíme v příkladech jako:

Našel Karla ležet.COMPL *na posteli.* obr. 5.181

!!! Infinitiv v pozici doplňku se v PDT zřejmě nevyskytl. Ukazuje se, že není příliš mnoho sloves, po kterých hodnotíme doplnění vyjádřené infinitivem jako nevalenční a doplňkové (s gramatickou koreferencí, viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“). Do budoucna je proto třeba otázku valence a gramatických koreferenčních vztahů u doplnění vyjádřených infinitivem v těchto případech přehodnotit.

Obrázek 5.181. Doplněk vyjádřený infinitivem

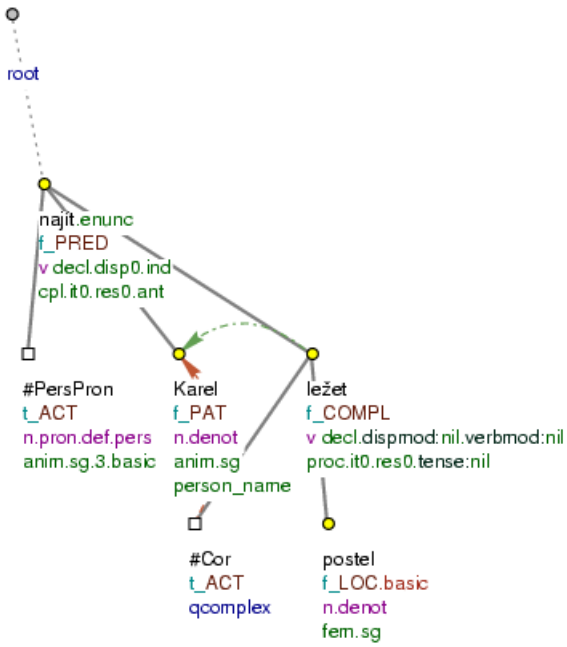

Našel Karla ležet na posteli.

5.10.3. Doplněk vyjádřený závislou klauzí

Doplněk může být vyjádřený i závislou klauzí připojenou vztažným příslovcem *jak*. Závislá klauze tu nahrazuje typickou pozici doplňkového infinitivu nebo adjektiva. Funktor `COMPL` má uzel pro řídící sloveso závislé klauze, který závisí na uzlu pro řídící sloveso klauze řídící. V atributu `compl.rf` je uveden zpravidla identifikátor patientu slovesa v řídící klauzi.

Aktor (subjekt) řídícího slovesa závislé doplňkové klauze je vždy jednoznačný, proto má t-lema aktoru hodnotu `#Cor` a kontrolorem je tu opět zpravidla patiens řídícího slovesa (viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Příklady:

Matka našla dítě, jak spí.COMPL obr. 5.182

Kamera americké televizní stanice zabírá několik poslanců Federálního shromáždění z komise 17. listopadu, jak otevírají.COMPL *krabici dokumentů Státní bezpečnosti.*

Obrázek 5.182. Doplněk vyjádřený závislou klauzí

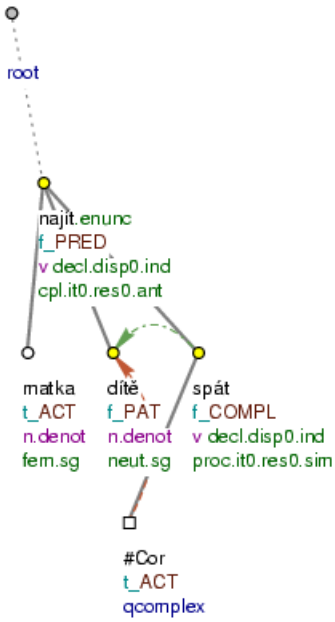

Matka našla dítě, jak spí.

5.10.4. Vrstvení doplňků

Na doplňky vyjádřené slovesnou formou se mohou navrstvovat doplňky vyjádřené adjektivem. Například:

Našel vojáka ležet.COMPL *v poli zabitého*.COMPL obr. 5.183

Často jsme ho našli, jak leží.COMPL *zablácený*.COMPL *v posteli.*

V těchto konstrukcích je třeba správně určit, ke kterému jménu se vztahuje adjektivní doplněk, a na základě tohoto určení jej zavěsit v tektogramatickém stromě.

Obrázek 5.183. Vrstvení doplňků

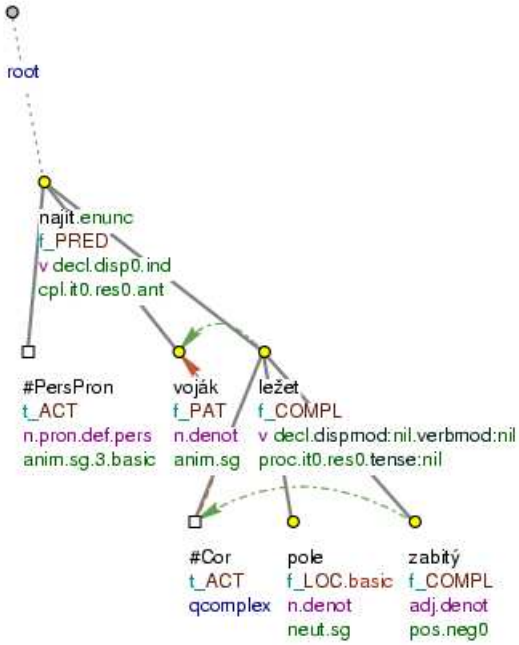

Našel vojáka ležet v poli zabitého.

5.11. Nejednoznačné struktury

V této sekci popisujeme pravidla anotace těch konstrukcí, jejichž zachycení tektogramatickým stromem není z hlediska závislostních vztahů jednoznačné. Patří sem zejména:

- směr závislostního vztahu u některých slovesných volných doplnění (viz 5.11.1 – „Závislostní vztahy některých slovesných volných doplnění“),
- dvojí funkce jednoho doplnění (viz 5.11.2 – „Dvojí funkce jednoho doplnění“),
- otázka vzájemného vztahu dvou a více místních nebo časových doplnění (viz 5.11.3 – „Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění“),
- vztahy v substantivních skupinách (viz 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“).

!!! Pravidla anotace jsou v řadě případů nedostatečná a je třeba je zpřesnit, aby bylo dosaženo větší konzistence v anotaci. Též v těch případech, kdy se nezachycují všechny sémantické vztahy nějakého doplnění, počítáme s novým řešením anotace.

5.11.1. Závislostní vztahy některých slovesných volných doplnění

Závislostní vztah některých volných doplnění vyjádřených adverbii (viz 5.11.1.2 – „Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených adverbii“) nebo předložkovými skupinami (viz 5.11.1.1 – „Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami“) nemusí být jednoznačný, a to proto, že dosah významu adverbií a předložkových skupin bývá různý: nemusí se vztahovat jen k jednomu doplnění ve větě, ale mohou mít vztah hned k několika doplněním najednou.

V závislostním tektogramatickém stromě můžeme zavěšením jednoho doplnění na druhé, hranou, naznačit vždy jen jeden závislostní vztah. Vzhledem k tomu, že u volných doplnění vyjádřených adverbii nebo předložkovými skupinami (na rozdíl od doplňků; viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“) často nemáme dostatek indikací pro jednoznačné určení syntagmat, volíme u každého takového doplnění naznačení jednoho základního závislostního vztahu a nezavádíme prozatím žádné zvláštní atributy pro zachycení dalších sémantických vztahů.

Základní pravidlo anotace je následující:

- pokud má volné doplnění (vyjádřené předložkovou skupinou nebo adverbiem) vztah ke slovesu, závisí v tektogramatickém stromu na tomto slovese bez ohledu na to, do jakých dalších sémantických vztahů vstupuje.

  Výjimkou jsou pouze případy tzv. dvojitých funkcí (viz 5.11.2 – „Dvojí funkce jednoho doplnění“).

5.11.1.1. Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami

Volná doplnění vyjádřená předložkovou skupinou mohou determinovat slovesný děj či stav, nebo se mohou vztahovat k nějakému jménu. Nejednoznačné a problematické jsou ty struktury, ve kterých se volné doplnění vyjádřené předložkovou skupinou vztahuje ke slovesnému ději či stavu a zároveň k nějakému jménu, nebo ty struktury, ve kterých je možný dvojí výklad sémantických vztahů tohoto doplnění (buď ke jménu, nebo ke slovesu, případně k více jménům zároveň).

V této sekci popisujeme pravidla anotace struktur, ve kterých má nějaké doplnění vyjádřené předložkovou skupinou jednoznačný vztah k nějakému jménu a další vztahy tohoto doplnění, zejména ke slovesu, jsou méně zřetelné. Například:

Starý muž přišel v otrhaném kabátě.

Potkali Petra ve smokingu.

Jeníček šel do lesa s Mařenkou.

Anotace se liší podle toho, zda předložková skupina a jméno jsou v povrchové podobě věty:

- v kontaktním postavení.
- v distančním postavení.

Kontaktní postavení. V těch konstrukcích, ve kterých je jméno a volné doplnění vyjádřené předložkovou skupinou v kontaktním postavení, závisí toto volné doplnění na uzlu pro řídící sloveso vždy, když není zcela jednoznačné, že toto volné doplnění vyjádřené předložkovou skupinou rozvíjí pouze jméno (s nímž je v kontaktním postavení).

V jednoznačných případech (předložková skupina determinuje pouze jméno) závisí uzel reprezentující předložkovou skupinu na uzlu pro determinované jméno. Srov.:

- *Do tramvaje nastoupil muž v otrhaném kabátě.*

  Předložková skupina *v (otrhaném) kabátě* determinuje pouze jméno *muž*. Uzel reprezentující předložkovou skupinu *v kabátě* bude záviset na uzlu pro substantivum *muž*. Srov. obr. 5.184.

Další příklady:

Lupič s pistolí přepadl prodavačku s tržbou v kufříku.

Přepadl prodavačku s tržbou v kufříku. (Prodavačka měla tržbu v kufříku.)

Tatínek s maminkou šli do divadla.

Potkali muže ve smokingu. (Muž byl ve smokingu.)

Naproti tomu ve větách, ve kterých jsou vztahy doplnění vyjádřeného předložkovou skupinou méně zřetelné, je zde možný dvojí (případně trojí, několikerý) výklad sémantických vztahů, závisí volné doplnění na uzlu pro řídící sloveso. Srov.:

- *Vyfotografoval Evu na pláži.*

  Není jasné, kdo všechno na pláži byl (Eva, on, nebo oba?). Uzel reprezentující předložkovou skupinu *na pláži* bude záviset na uzlu pro sloveso *vyfotografovat*.

Distanční postavení. V těch strukturách, ve kterých se volné doplnění vztahuje k nějakému slovesnému ději či stavu a zároveň k nějakému jménu, závisí toto volné doplnění v tektogramatickém stromě vždy na uzlu pro řídící sloveso. Toto pravidlo platí zejména pro ty konstrukce, ve kterých jsou jméno a volné doplnění vyjádřené předložkovou skupinou v distančním postavení (a pro ty konstrukce, ve kterých jméno není vyjádřeno). Předpokládáme, že doplnění vyjádřené předložkovou skupinou, které se vztahuje ke jménu a je přitom od tohoto jména odtrženo, determinuje vždy zároveň i slovesný děj. Srov.:

- *Starý muž přišel v otrhaném kabátě.*

  Doplnění *v (otrhaném) kabátě* determinuje jméno *muž* i sloveso *přijít*. V tektogramatickém stromu bude přednostně zavěšeno na uzel pro sloveso. Srov. obr. 5.185.

Další příklady:

Potkali Petra ve smokingu. (Oni byli ve smokingu.)

Tatínek šel do divadla s maminkou.

Přepadl prodavačku s pistolí v ruce. (On měl pistoli v ruce.)

Lupič prodavačku přepadl s tržbou v kufříku.

V těch strukturách, ve kterých je možný několikerý výklad sémantických vztahů doplnění vyjádřeného předložkovou skupinou, je na základě dostupného kontextu zvolena jedna z možností. Neposkytuje-li kontext dostatek indikací pro jednoznačné řešení, je dána přednost determinaci slovesného děje. Například:

Poslali ho k babičce v dobrém rozmaru. (Kdo byl v dobrém rozmaru?)

Zahlédl ji při odchodu z divadla. (Kdo odcházel z divadla?)

Obrázek 5.184. Předložková skupina a jméno jsou v kontaktním postavení

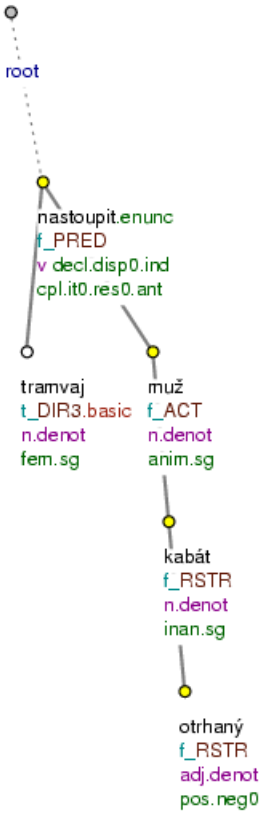

Do tramvaje nastoupil muž v otrhaném kabátě.

Obrázek 5.185. Předložková skupina a jméno jsou v distančním postavení

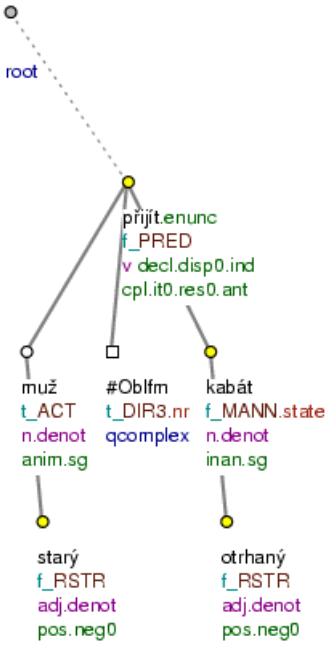

Starý muž přišel v otrhaném kabátě.

5.11.1.2. Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených adverbii

Pro volné doplnění vyjádřené adverbiem platí, že v těch konstrukcích, ve kterých není interpretace sémantických vztahů tohoto volného doplnění jednoznačná, závisí volné doplnění vyjádřené adverbiem na uzlu pro řídící sloveso. Je-li doplnění vyjádřené adverbiem se jménem, ke kterému se potenciálně vztahuje, v distančním postavení (nebo jméno není v povrchové podobě věty vyjádřeno), je přímé rozvíjení jména tímto doplněním vždy sporné. Srov.:

- *Přecházel po pokoji neklidně.*

  Doplnění *neklidně* bude zachyceno přednostně jako závislé na uzlu pro sloveso, přestože determinuje (minimálně) ještě aktor řídícího slovesa. Srov. obr. 5.186.

Další příklady:

Babička seděla shrbeně.

Pavel odešel schlíple.

Pavel schlíple odešel.

Hanka běhala naboso.

Bratr namaloval vajíčka modře/namodro.

Předseda mu to přinesl osobně.

Obrázek 5.186. Nejednoznačné vztahy volného doplnění vyjádřeného adverbiem

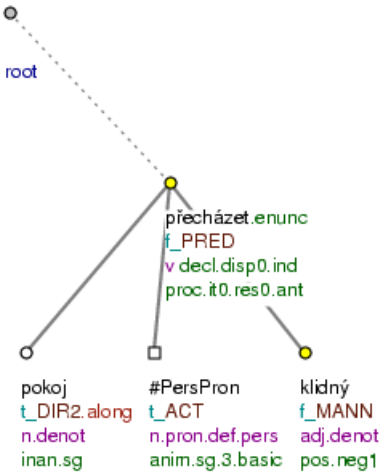

Přecházel po pokoji neklidně.

5.11.1.3. Sémantický dosah doplnění s funktorem MOD a ATT

Volná doplnění s funktorem MOD (viz 6.7.3 – „MOD“) a ATT (viz 6.7.1 – „ATT“) vykazují podobné chování jako rematizátory (viz 9.6 – „**Rematizátory**“). Stupněm pravděpodobnosti obsahu výpovědi nebo vyjádřením postoje zasahují vždy určitou část výpovědi, určitý podstrom (případně výpověď celou). Srov.:

- *Otec přijede asi*.MOD *zítra večer.*
- *Otec přijede zítra asi*.MOD *večer.*
- *Otec asi*.MOD *přijede zítra večer.*
- *Zítra večer přijede otec a asi*.MOD *i matka.*

V tektogramatických stromech tyto rozdíly prozatím reflektujeme jen v omezené míře. V těch případech, ve kterých není v sémantickém dosahu doplnění s funktorem MOD nebo ATT řídící sloveso, ale jen jeho určitý podstrom, závisí v tektogramatickém stromu doplnění s funktorem MOD nebo ATT na efektivním kořenu tohoto podstromu, který má ve svém dosahu. V ostatních případech závisí doplnění s funktorem MOD nebo ATT na uzlu pro řídící sloveso a jeho dosah je zastřen.

!!! Jde o prozatímní řešení, do budoucna je třeba u uzlů s funktory MOD a ATT počítat s obdobným způsobem anotace jako u rematizátorů (viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“).

5.11.2. Dvojí funkce jednoho doplnění

V těch strukturách, ve kterých má nějaké doplnění jednoznačně dvojí (případně trojí) funkci (rozvíjí zároveň několik doplnění, ale ve větě je ze stylistických a jiných důvodů vyjádřeno jenom jednou), závisí takovéto doplnění v tektogramatickém stromu na uzlu pro to z rozvíjených doplnění, které visí v tektogramatickém stromě nejníže a dostane funktor, který odpovídá jeho skutečnému zavěšení. Žádná explicitní indikace toho, že doplnění má dvojí funkci v tektogramatickém stromě není. Srov.:

- *Koupila jsem si pásek za sedmdesát korun.*

  = *Koupila jsem si za sedmdesát korun*.MEANS *pásek za sedmdesát korun*.RSTR

Doplnění *za sedmdesát korun* rozvíjí jak sloveso *koupit*, tak substantivum *pásek*. V tektogramatickém stromě bude záviset níže ve struktuře, tedy na uzlu pro substantivum *pásek* a bude mít funktor `RSTR`. Srov. obr. 5.187.

- *Koupil boty pro kluka.*

  = *Koupil pro kluka*.`ADDR` *boty pro kluka*.`RSTR`

  Doplnění *pro kluka* rozvíjí jak sloveso *koupit*, tak substantivum *boty*. V tektogramatickém stromě bude záviset níže ve struktuře, tedy na uzlu pro substantivum *boty* a bude mít funktor `RSTR`. Adresát slovesa *koupit* je fakultativní, žádný nový uzel zastupující tento adresát proto nebude doplněn (viz i 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“).

Doplnění s dvojí funkcí je třeba (na základě kontextu) odlišovat od doplnění, které tuto dvojí funkci nemá. Srov.:

- *Koupila jsem si pásek za sedmdesát korun (jen za padesát).*
- *Koupil boty pro kluka (a dal je své dceři).*

Doplnění s dvojí funkcí může být vůči jednomu i vůči oběma svým řídícím členům doplněním valenčním. I v takovém případě závisí v tektogramatickém stromě struktuře co nejníže. Na místo chybějícího valenčního doplnění se doplní nový uzel se zástupným t-lematem `#PersPron` a vyznačí se (textový) koreferenční vztah k vyjádřenému doplnění (viz i 8.3 – „**Textová koreference**“). Srov.:

- *Splatil dluhy pojišťovně.*

  = *Splatil pojišťovně*.`ADDR` *dluhy pojišťovně*.`ADDR`

  Doplnění *pojišťovně* rozvíjí jak sloveso *splatit*, tak substantivum *dluhy*. V tektogramatickém stromě bude záviset níže ve struktuře, tedy na uzlu pro substantivum *dluhy*. Na místo chybějícího adresátu slovesa *splatit* se doplní nový uzel se zástupným t-lematem `#PersPron` a vyznačí se (textový) koreferenční vztah k vyjádřenému doplnění *pojišťovně*. Srov. obr. 5.188.

Obrázek 5.187. Dvojí funkce jednoho doplnění

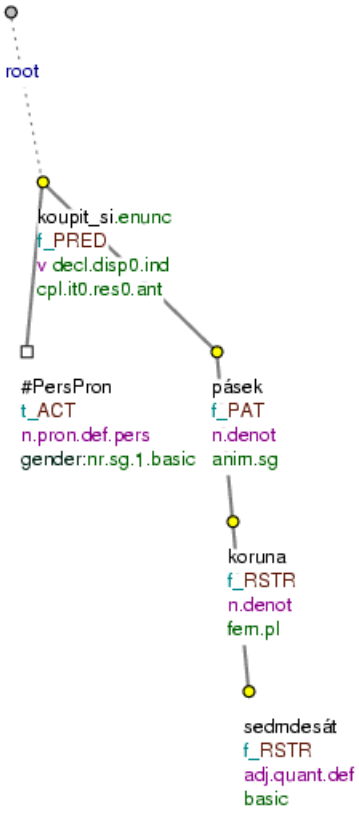

Koupila jsem si pásek za sedmdesát korun.

Obrázek 5.188. Dvojí funkce jednoho doplnění

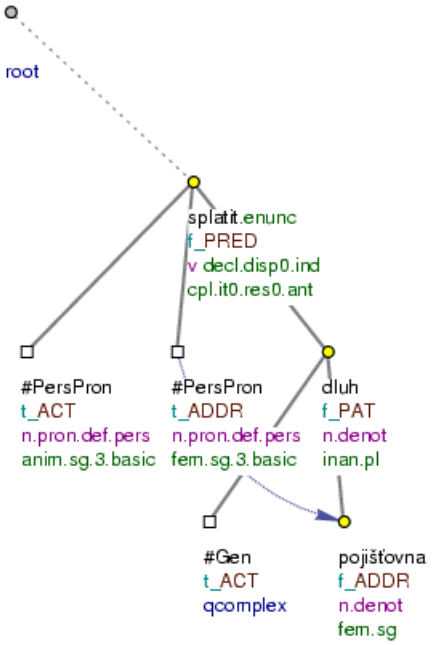

Splatil dluhy pojišťovně.

K dvojí funkci valenčních doplnění složených predikátů viz 5.9.3.4.1 – „Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu“.

5.11.3. Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění

V této dílčí sekci popisujeme anotaci takových nejednoznačných struktur, ve kterých se do vzájemných sémantických vztahů dostává (nebo nedostává) několik doplnění se stejnou funkcí (zpravidla doplnění s významem času nebo místa), která se v povrchovém slovosledu věty vyskytují vedle sebe. Na otázku, v jakém vztahu jsou tyto výrazy k sobě navzájem, není vždy jednoznačná odpověď. V zásadě může jít o následující tři případy:

- apoziční spojení dvou časových nebo místních doplnění,
- jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplněním (viz 5.11.3.1 – „Jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplnění“),
- několik sesterských doplnění času nebo místa (viz 5.11.3.2 – „Dvě sesterská časová nebo místní doplnění“).

Jako apoziční spojení několika místních či časových (případně jiných) doplnění zachycujeme pouze tzv. spojení volná (oddělená čárkou, apoziční spojkou; viz 5.6.2 – „Koordinace a apozice“). Například:

Zůstal doma, v Krkonoších.

Ostatní případy posuzujeme buď jako několik sesterských doplnění, nebo jako případy, ve kterých je jedno doplnění rozvité druhým doplněním.

5.11.3.1. Jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplnění

Jako případy, ve kterých je jedno časové nebo místní doplnění závislé na jiném časovém nebo místním doplnění, hodnotíme:

- **jedno doplnění se přimyká k druhému svou formou**.

  Případy, ve kterých se jedno doplnění přimyká k druhému svou formou, jsou konstrukce s takovým souvýskytem doplnění (časových, místních, případně jiných), ve kterých v pořadí druhé doplnění má formu genitivu. Toto druhé doplnění závisí v tektogramatickém stromě na prvním doplnění a má funktor APP.

  Tímto způsobem jsou zachycena zvláště časová určení, kdy jde o postupné vyjádření dne, měsíce, roku, ale i jiná doplnění času a místa.

  Příklady:

  Přijel ve čtvrtek 5. ledna.APP *1997.* obr. 5.189

  Stalo se to 4. ledna roku.APP *1935.*

  V lednu roku.APP *1945 byla krutý mráz.*

- **konstrukce časové a lokální míry**.

  Konstrukce časové a lokální míry jsou konstrukce, ve kterých je prvním doplněním tzv. akuzativ měrový nebo časový (případně jeho předložková obměna), který je dále rozvit předložkovou skupinou. Akuzativ nemůže stát ve větě samostatně, nýbrž vytváří spolu s následující předložkovou skupinou jedno časové nebo lokální doplnění. Druhé doplnění zachycujeme proto jako závislé na prvním. Obě na sobě závislá doplnění mají některý z časových, měrových nebo místních funktorů.

  Příklady:

  Leží to dva kilometry.LOC *od řeky*.DIR1 obr. 5.190

  Vždyť jsi sotva hodinu.LOC *cesty od Hrusic*.DIR1

  Je to pět minut.LOC *od pláže*.DIR1

  Je to kolem pěti minut.LOC *od pláže*.DIR1

  Leží to na dva kilometry.LOC *od řeky*.DIR1

  Oblékla se půl.TWHEN *hodiny před začátkem*.TWHEN *představení.*

  Odjela dva měsíce.TWHEN *před porodem*.TWHEN

  Zůstaňte ležet dvě hodiny.THL *po zákroku*.TWHEN

  Doběhl pět minut.TWHEN *po odjezdu*.TWHEN *vlaku.*

- **druhé doplnění je více či méně valenční povahy vzhledem k prvnímu doplnění**.

  O případ konstrukce vzájemně se rozvíjejících doplnění jde pochopitelně tehdy, je-li jedno doplnění vyžadováno valencí druhého doplnění. K těmto případům valenčního rozvíjení volně přiřazujeme i další případy rozvití časového nebo místního doplnění (vyjádřeného adverbiem) jiným doplněním

(vyjádřeným předložkovou skupinou), které má vzhledem k předcházejícímu doplnění víceméně valenční povahu.

Jde o konstrukce analogické konstrukcím časové a lokální míry, akuzativ měrový nebo časový je však nahrazen adverbiem.

Příklady:

Přijel brzy.TWHEN *po Vánocích*.TWHEN obr. 5.191

Odehrálo se to daleko.LOC *od Moskvy*.DIR1

Našel to hluboko.LOC *pod povrchem*.LOC

Pojedeme na západ (=západně).DIR3 *od Prahy*.DIR1

Obrázek 5.189. Vzájemný vztah dvou časových doplnění

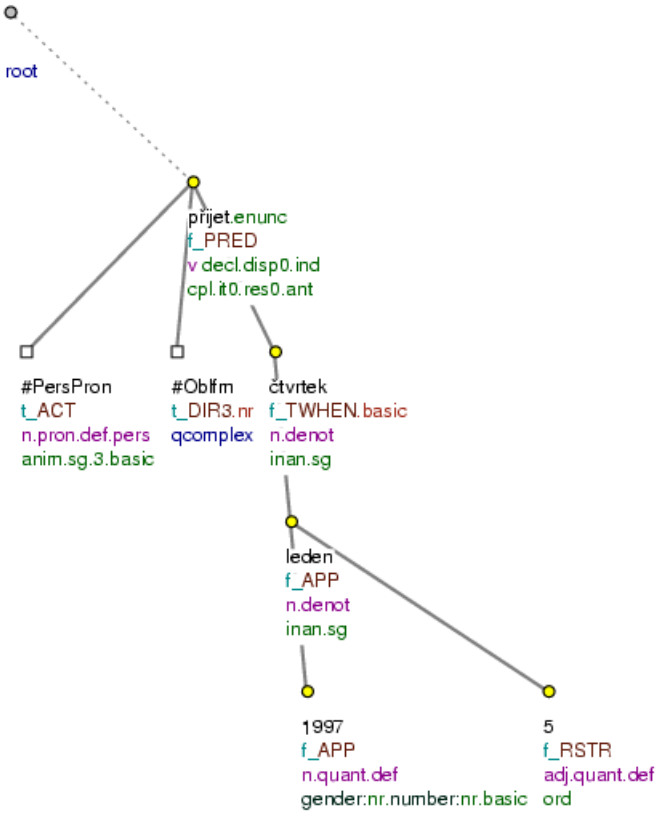

Přijel ve čtvrtek 5. ledna 1997.

Obrázek 5.190. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa

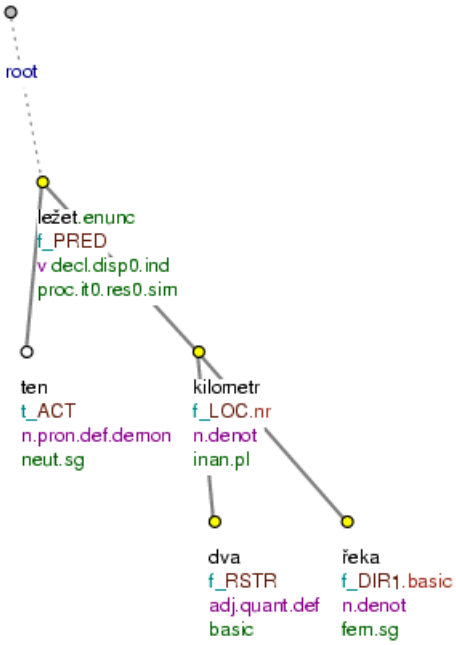

Leží to dva kilometry od řeky.

Obrázek 5.191. Vzájemný vztah dvou časových doplnění

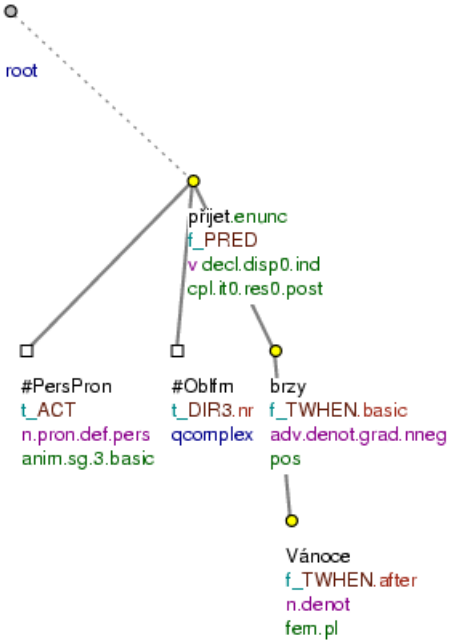

Přijede brzy po Vánocích.

5.11.3.2. Dvě sesterská časová nebo místní doplnění

O dvě a více sesterských časových nebo místních doplnění stejným způsobem závisejících na stejném řídícím uzlu jde v takových případech souvýskytu dvou (více) časových nebo místních (případně jiných) doplnění, ve kterých je každé z doplnění relativně samostatné: jejich pořadí ve větě lze zaměnit beze změny smyslu, jedno i druhé doplnění lze vynechat, aniž se naruší gramatická struktura věty. Obě doplnění se zpravidla vztahují k témuž časovému okamžiku či k témuž místu, jedno obecněji, druhé přesněji.

Příklady:

Sejdeme se na Hlavním nádraží.LOC *v hale*.LOC obr. 5.192

Lopata leží vzadu.LOC *u plotu*.LOC

Sejdeme se v Praze.LOC *na Václavském náměstí*.LOC

Přijeli v únoru.TWHEN *v roce*.TWHEN *1999.* obr. 5.193

Přijel 5. ledna.TWHEN *ve 14,00*.TWHEN obr. 5.194

Vloni.TWHEN *v lednu*.TWHEN *se konala konference.*

Přijde zítra.TWHEN *k večeru*.TWHEN

Odešel brzy.TWHEN *ráno*.TWHEN

Obrázek 5.192. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa

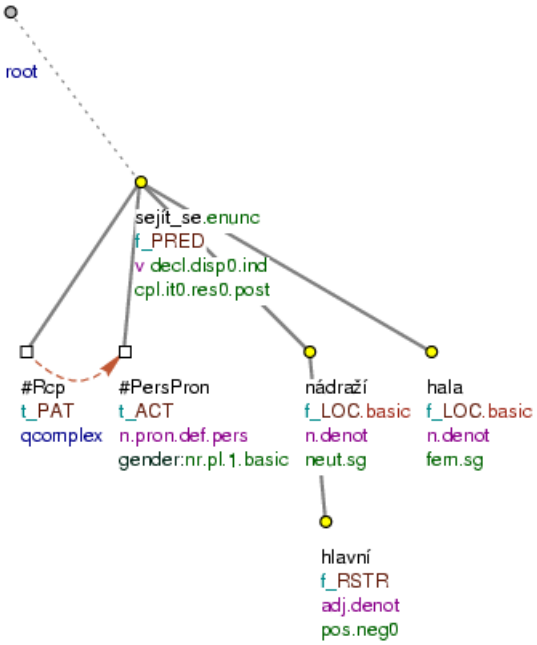

Sejdeme se na Hlavním nádraží v hale.

Obrázek 5.193. Vzájemný vztah dvou časových doplnění

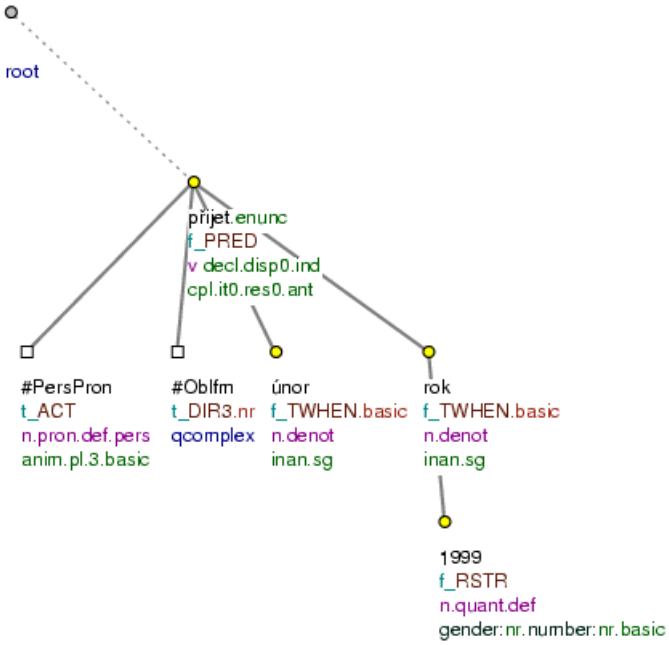

Přijeli v únoru v roce 1999.

Obrázek 5.194. Vzájemný vztah dvou časových doplnění

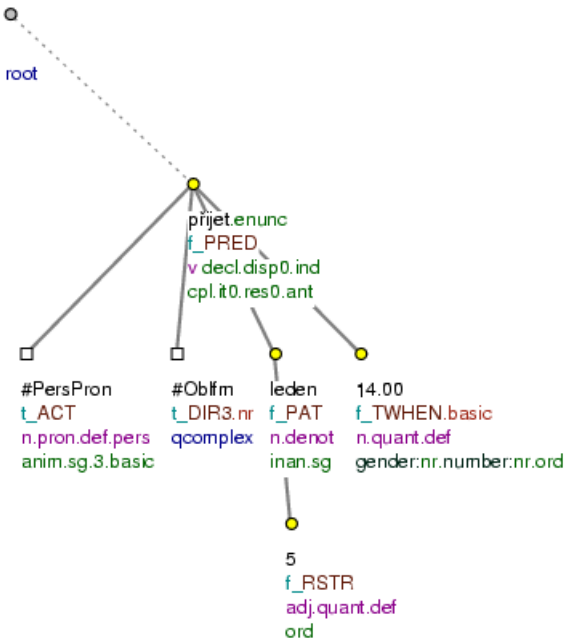

Přijel 5. ledna ve 14.00.

5.11.3.3. Víceznačné a složité případy

V některých skupinách časových nebo místních doplnění vyjádřených adverbii a předložkovými skupinami jsou vzájemné vztahy mezi členy víceznačné. Mají dvojí (případně trojí, několikerou) interpretaci. Při anotaci volíme interpretaci, která nejlépe vystihuje význam v daném kontextu. Srov.:

- *V únoru v roce 1948 jsme nebyli v republice.*

  = V únoru, a to v roce 1948 jsme nebyli v republice.

  = V únoru, který byl v roce 1948, jsme nebyli v republice.

  Příklad můžeme interpretovat tak, že druhé časové doplnění je bližším určením prvního časového doplnění, tedy že druhé doplnění závisí na prvním. Příklad však může být interpretován i jako dvě sesterská časová doplnění s příslušnými časovými funktory. Záleží zde na významu, při interpretaci *v únoru, a to v roce 1948* jsou v konstrukci zachycena dvě sesterská doplnění, při interpretaci *v únoru, který byl v roce 1948* v pořadí druhé doplnění závisí na prvním.

- *Bydlí v chaloupce u lesa.*

  = Bydlí v chaloupce, a to u lesa.

  = Bydlí v chaloupce, která je u lesa.

  Příklad můžeme interpretovat tak, že druhé místní doplnění je bližším určením prvního místního doplnění. Příklad však může být interpretován i jako dvě sesterská doplnění s významem místa. Záleží zde na významu, při interpretaci *bydlí v chaloupce, a to u lesa* jsou v konstrukci zachycena dvě sesterská doplnění, při interpretaci *v chaloupce, která je u lesa* v pořadí druhé doplnění závisí na prvním.

Od příkladů popsaných v 5.11.3.2 – „Dvě sesterská časová nebo místní doplnění“ se tyto příklady liší pevnějším slovosledem. Pořadí obou doplnění zde nelze zaměnit beze změny významu. Záměnou pořadí obou doplnění dochází i ke změně významových vztahů. Srov.:

- *Sejdeme se v hale na nádraží.*

  = Sejdeme se v hale, která je na nádraží.

  = Sejdeme se v hale, a to na nádraží.

  V příkladu je možná dvojí interpretace vztahů místních doplnění. Můžeme zde interpretovat vzájemný vztah obou místních doplnění tak, že v pořadí druhé doplnění blíže vymezuje doplnění první (srov. obr. 5.195), nebo lze obě doplnění chápat jako víceméně samostatná a zachytit je jako sesterská doplnění .

- *Sejdeme se na nádraží v hale.*

  = Sejdeme se na nádraží, a to v hale.

  Při obráceném pořadí je jediná možná interpretace. Obě doplnění jsou tedy zachycena jako dvě sestry, jde zde o typ popsaný v 5.11.3.2 – „Dvě sesterská časová nebo místní doplnění“. Srov. obr. 5.192.

Vztahy ve skupinách příslovečných doplnění jsou teoreticky velmi složitým jevem. Ve složitějších konstrukcích, ve kterých jsou jednotlivé výše popsané typy různě zkombinovány, byla ponechána interpretace vztahů víceméně na rozhodnutí anotátora.

Příklady složitých skupin časových a místních doplnění:

Stalo se to včera ve čtyři hodiny odpoledne východního času. obr. 5.196

Přijeli v neděli dopoledne 3. září.

Každý den při mši sv. v devět hodin ráno setkává se kněz se svými věřícími.

Vytvořili nové soubory v pátek večer a o víkendu.

Obrázek 5.195. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa

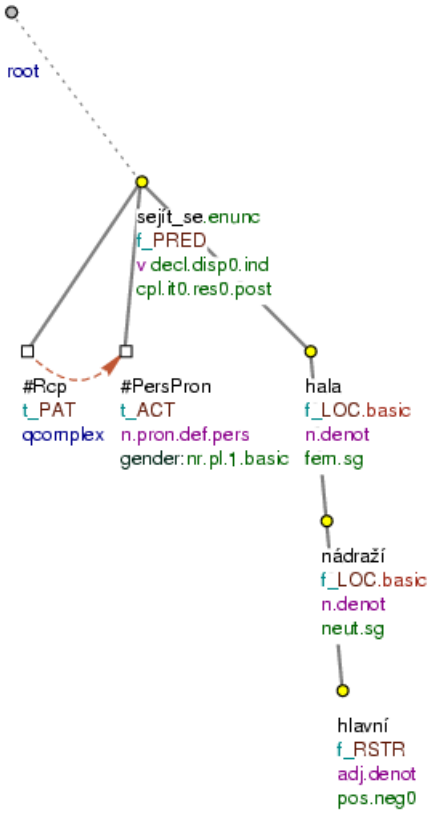

Sejdeme se v hale na Hlavním nádraží.

Obrázek 5.196. Vzájemný vztah časových doplnění

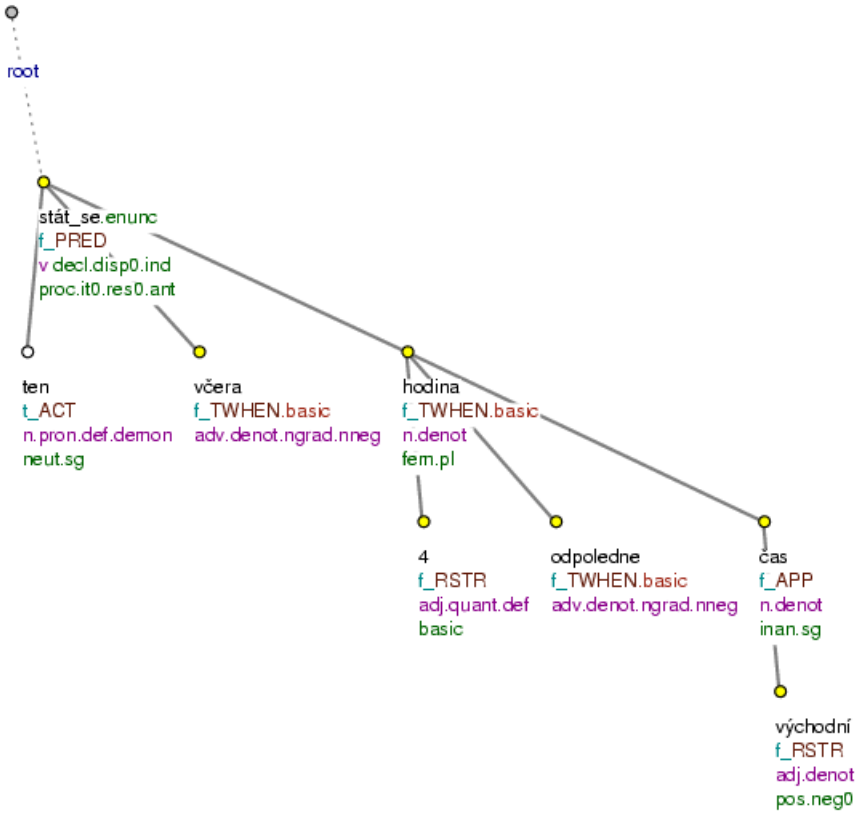

Stalo se to včera ve 4 hodiny odpoledne východního času.

5.11.4. Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)

Nejednoznačné sémantické vztahy jsou i mezi členy v některých substantivních skupinách. Problematické jsou zejména ty substantivní skupiny, které jsou tvořeny řadou substantiv ve stejném tvaru, která nejsou spojena volně, nýbrž těsně. Například:

Dej to panu premiérovi Zemanovi.

na řece Vltavě

k panu starostovi

o nebožtíku panu kormidelníkovi Landgermanovi

Přesná pravidla anotace jsou stanovena pro dvoučlenné skupiny substantiv, ve kterých jedno ze substantiv je substantivum vlastní, a pro vícečlenné skupiny substantiv, které se vztahují k osobám a ve kterých jedno substantivum je vlastním jménem této osoby.

Volná spojení (oddělená čárkou, apoziční spojkou) substantiv ve stejném tvaru zachycujme jako spojení apoziční (viz 5.6.2 – „Koordinace a apozice“). Pravidla anotace substantivních skupin s tzv. nominativem jmenovacím viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

5.11.4.1. Spojení jména obecného a jména vlastního

Anotace substantivních skupin, ve kterých vedle sebe stojí dvě shodně skloňovaná substantiva, a to obecné (rodové) jméno a jméno vlastní, se liší podle toho, zda:

- **substantivní skupina je pojmenováním osoby**.

  Je-li dvoučlenná skupina substantiv pojmenováním jedné osoby, je řídícím uzlem skupiny uzel reprezentující vlastní jméno. Uzel reprezentující obecné jméno závisí na uzlu pro jméno vlastní a má funktor RSTR. Srov.:

  - *předseda*.RSTR *Zeman*

    Substantivní skupina *předseda Zeman*, ve které je spojeno jméno vlastní (*Zeman*) a jméno obecné (*předseda*) a která je pojmenováním osoby, bude zachycena jako dva na sobě závislé uzly. Závislým uzlem bude uzel reprezentující jméno obecné a bude mít funktor RSTR.

  Další příklady:

  Dej to našemu řediteli.RSTR *Novákovi.* obr. 5.197

  Máme Zemana předsedu.RSTR *a Zemana ministra*.RSTR

  Havlíček kritik.RSTR (stejně bude i *Havlíček-kritik*)

  Vícečlenné skupiny. Ve vícečlenných skupinách substantiv, které se vztahují k osobám a ve kterých je jedno substantivum vlastním jménem této osoby, závisí všechna obecná jména na přítomném jménu vlastním a mají funktor RSTR. Srov.:

  - *Dej to panu*.RSTR *premiérovi*.RSTR *Zemanovi.*

    V substantivní skupině *panu premiérovi Zemanovi*, ve které je spojeno jméno vlastní (*Zeman*) a dvě jména obecná (*pan* a *premiér*) a která je pojmenováním osoby, bude jako řídící uzel zachycen uzel reprezentující vlastní jméno. Uzly reprezentující jména obecná budou všechny záviset na uzlu pro jméno vlastní (jako sestry) a budou mít funktor RSTR.

  Další příklady:

  o nebožtíku.RSTR *panu*.RSTR *kormidelníkovi*.RSTR *Landgermanovi*

  paní.RSTR *doktorka*.RSTR *Veselá*

- **substantivní skupina není pojmenováním osoby**.

  Je-li skupina substantiv pojmenováním zvířete, neživého předmětu nebo jevu, je řídícím uzlem substantivní skupiny jméno obecné. Uzel reprezentující jméno vlastní závisí na jménu obecném a má funktor RSTR. Srov.:

  - *Na řece Vltavě*.RSTR *jezdí parníky.*

    Substantivní skupina *na řece Vltavě*, ve které je spojeno jméno vlastní (*Vltava*) a jméno obecné (*řeka*) a která není pojmenováním osoby, bude zachycena jako dva na sobě závislé uzly. Závislým uzlem bude uzel reprezentující jméno vlastní a bude mít funktor RSTR. Srov. obr. 5.198.

  Další příklad:

  do města Prahy.RSTR

Substantivní skupina v pozici nominativu. V substantivních skupinách pojmenovávajících osoby se pravidelně skloňují obě části. I v pozici nominativu považujeme proto spojení obecného a vlastního jména za dvě skloňující se substantiva, nikoli za případ nominativu jmenovacího. Naproti tomu v substantivních skupinách pojmenovávajících zvířata, předměty a jevy je u vlastního jména častější forma nominativu jmenovacího. Stojí-li taková substantivní skupina v nominativní pozici, zachycujeme vlastní jméno s funktorem pro nominativ jmenovací - `ID` (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“). Srovnej:

- *jedeme do Prahy*.`DIR3`
- *jedeme do města*.`DIR3` *Prahy*.`RSTR`
- *jedeme do města*.`DIR3` *Groznyj*.`ID`
- *město*.`ACT` *Praha*.`ID` *bylo založeno už dávno*.
- *Mám rád Čapka*.`PAT`
- *Mám rád spisovatele*.`RSTR` *Čapka*.`PAT`
- *Spisovatel*.`RSTR` *Čapek*.`ACT` *je mým nejoblíbenějším spisovatelem*.

K pravidlům anotace vícedílných vlastních názvů (například *Jan Maria Plojhar*, *Frýdek-Místek*) viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

Obrázek 5.197. Shodně skloňovaná substantiva

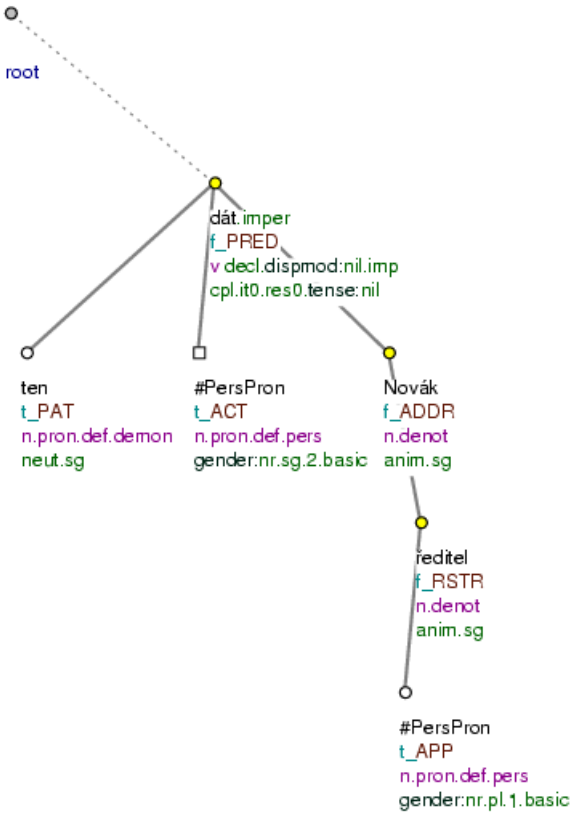

Dej to našemu řediteli Novákovi.

Obrázek 5.198. Shodně skloňovaná substantiva

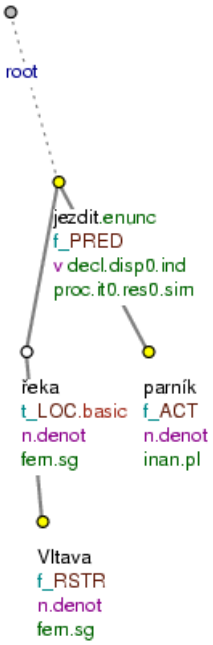

Na řece Vltavě jezdí parníky.

5.11.4.2. Ostatní substantivní skupiny

Anotace ostatních typů substantivních skupin se substantivy ve stejném tvaru (zejména tvořených jen apelativy) je ponechána na rozhodnutí anotátora, přihlíží se zde ke kontextu a k výše popsaným pravidlům pro substantivní skupiny s vlastními jmény.

Uzel reprezentující jedno ze skloňovaných jmen je vybrán jako efektivní kořen substantivní skupiny. Ostatní uzly na tomto efektivním kořenu závisí jako jeho doplnění a mají funktor `RSTR`.

Příklady:

O nebožtíku panu kormidelníkovi se už nemluvilo.

Odnes to našemu panu starostovi.

žena-matka

tenista-důchodce

5.12. Elipsy

Za elipsu považujeme případy, kdy v povrchové podobě věty není vyjádřen řídící nebo závislý člen nějakého doplnění, ve významu věty je však tento nevyjádřený člen obsažen.

Typy elipsy. Při tektogramatické anotaci rozlišujeme několik typů elipsy. Na nejvyšší rovině obecnosti je rozlišena:

- **elipsa aktuální (textová)**.

Při *aktuální elipse* je lexikální hodnota vypuštěného členu z kontextu vždy zřejmá a jednoznačně doplnitelná. Doplnění bylo vypuštěno proto, že na jiném místě textu již bylo jednou uvedeno a pro plné porozumění jej není nutné znovu opakovat.

- **elipsa gramatická**.

  Jako *gramatické elipsy* chápeme takové případy elidování, kdy elidované členy nekoreferují (nemají v kontextu žádný koreferovaný člen), nebo kdy se určité výrazy v povrchové podobě věty nevyjadřují, jsou však nutné z gramatických důvodů a z hlediska úplného zachycení významové struktury věty.

V následujících dílčích sekcích popisujeme jednotlivé případy elipsy, podle pozice, která je elidována. Jsou to:

- **elipsa řídícího členu**.

  Viz 5.12.1 – „Elipsa řídícího členu“.

- **elipsa závislého členu**.

  Viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Elipsu aktuální a gramatickou lišíme zvlášť v rámci každého typu. Samostatně popisujeme elipsu závislých členů v souřadných spojení (viz 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“), která má svá vlastní specifika daná možností společného rozvití souřadně spojených členů.

Zachycení elipsy v tektogramatickém stromě. Elipsa se v tektogramatickém stromě zachycuje:

- nově vytvořeným uzlem, a to dvěma způsoby:

  - **(nově vytvořený) uzel se zástupným t-lematem**.

    Na pozici elidovaného členu je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, kterému je přiřazeno některé ze zástupných t-lemat (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

    U nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem jsou vyplněny všechny relevantní atributy (`functor`, `is_member`, `tfa` apod.).

    Pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem se zachycuje gramatická elipsa řídícího členu (viz 5.12.1.1.2 – „Gramatická elipsa řídícího slovesa“ a 5.12.1.2.2 – „Gramatická elipsa řídícího substantiva“ a 5.12.1.3 – „Elipsa řídící klauze“) a aktuální i gramatická elipsa závislého členu (viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“).

  - **zkopírovaný uzel**.

    Na pozici elidovaného členu je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, který je kopií jiného uzlu reprezentujícího povrchově vyjádřený výraz. Kopírovaný (originální) uzel nemusí být nutně přítomen v tomtéž tektogramatickém stromě, nýbrž lze kopírovat i uzel z některého stromu předcházejícího (případně následujícího).

    Uzel kopírujeme jako lexikální jednotku, která je reprezentována zejména t-lematem a některými gramatémy, valenčním rámcem. Hodnoty atributů `t_lemma`, `a/lex.rf`, `val_frame.rf`, `is_name_of_person` a gramatémů `gender`, `aspect`, `iterativeness`, `negation`, `indeftype`, `numertype` zůstávají u zkopírovaného uzlu zachovány (oproti kopírovanému uzlu se nemění). Hodnoty ostatních atributů je třeba u zkopírovaného uzlu nově zkontrolovat a případně změnit. Hodnoty mohou, ale nemusí zůstat shodné s kopírovaným uzlem.

    Pomocí zkopírovaného uzlu se zachycuje aktuální elipsa řídícího členu (viz dále 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídícího slovesa“ a 5.12.1.2.1 – „Aktuální elipsa řídícího substantiva“). Výji-

mečně je zkopírovaným uzlem zachycena elipsa závislého členu (viz 5.12.3.1 – „Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení“)

!!! V PDT nedošlo k následné kontrole hodnot gramatémů u zkopírovaných uzlů. Hodnoty gramatémů, které se mohou u zkopírovaných uzlů lišit od hodnot kopírovaného uzlu, zůstaly ve většině případů shodné s hodnotami u kopírovaného uzlu. Změněny jsou například hodnoty gramatému `degcmp` u kopírovaného komparativu v konstrukcích se srovnáním (viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“), ale ani zde není kontrola důsledná.

!!! Též hodnoty atributu `a/aux.rf` jsou u zkopírovaných uzlů zkontrolovány jen částečně. Všechny hodnoty beze změny (a předpokládáme, že je to tak správně) zůstaly zachovány u zkopírovaných uzlů, které mají řídící uzel se stejným t-lematem jako kopírovaný uzel. Zároveň se testovalo, že žádný zkopírovaný uzel nemá v atributu `a/aux.rf` odkaz na víc než jednu spojku nebo předložku. Nezkontrolovány zůstaly zejména odkazy na pomocná a modální slovesa. Více k atributu `a/aux.rf` viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.

Nově vytvořený uzel se od ostatních uzlů odlišuje hodnotou `1` vyplněnou v atributu `is_generated`.Viz 5.8 – „Hodnoty atributu `is_generated`“.

Tabulka 5.8. Hodnoty atributu `is_generated`

`0`	uzel reprezentuje výraz, který je vyjádřený v povrchové podobě věty
`1`	nově vytvořený uzel, který nemá protějšek v povrchové podobě věty

Není-li v atributu `is_generated` hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota `0`.

- **společným rozvitím souřadně spojených členů**.

  K elipsám dochází zejména v souřadných spojeních. V souvislosti s principem společného rozvití (viz 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“) však často nemusí být do tektogramatického stromu doplněn žádný nový uzel za elidované doplnění.

  Jako společné rozvití se zachycuje aktuální i gramatická elipsa závislých doplnění souřadně spojených členů (více viz 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“).

5.12.1. Elipsa řídícího členu

Elipsa řídícího členu je takový případ elipsy, kdy v povrchové podobě věty není přítomen řídící člen těch závislých doplnění nebo klauzí, která ho ze své povahy (na tektogramatické rovině) vyžadují.

Nepřítomný řídící člen je v tektogramatickém stromě vždy doplněn.

Jedná se zejména o následující případy, které popisujeme dále v samostatných sekcích:

- elipsa řídícího slovesa (viz 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“),
- elipsa řídícího substantiva (viz 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“),
- elipsa řídící klauze (viz 5.12.1.3 – „Elipsa řídící klauze“),
- elipsa řídícího členu pro zachycení významové struktury některých konstrukcí (viz 5.12.1.4 – „Elipsa řídícího členu při zachycování významové struktury některých konstrukcí“).

5.12.1.1. Elipsa řídícího slovesa

Neobsahuje-li klauze, kterou interpretujeme jako slovesnou (k tomu viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“) řídící sloveso, liší se zachycení elipsy řídícího slovesa klauze podle toho, zda se jedná o aktuální elipsu (viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídícího slovesa“), nebo o elipsu gramatickou (viz 5.12.1.1.2 – „Gramatická elipsa řídícího slovesa“).

5.12.1.1.1. Aktuální elipsa řídícího slovesa

V případech, ve kterých je jednoznačné a v kontextu snadno dohledatelné, jaké sloveso bylo v povrchové podobě věty vypuštěno (jde o případ aktuální elipsy), je na místo vypuštěného řídícího slovesa do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, který je kopií uzlu reprezentujícího stejnou lexikální jednotku jako elidovaný člen.

Nově vytvořený, zkopírovaný uzel pro řídící sloveso má vždy vyplněný valenční rámec. Při doplňování nepřítomných závislých valenčních doplnění platí pravidla uvedená zde v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Srovnej:

- *(Jirka navštívil Marii.) Honza Jiřinu.*

  = (Jirka navštívil Marii.) Honza navštívil Jiřinu.

  V druhé větě je aktuálně elidováno řídící sloveso *navštívit* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *navštívit* z předcházející věty (z předcházejícího tektogramatického stromu). Srov. obr. 5.199.

Další příklad:

Jirka prozradil, že on navštívil Marii a Honza {navštívit} Jiřinu. obr. 5.200

Negace. Pozor na negaci kopírovaného a zkopírovaného uzlu. Uzel pro syntaktickou negaci (`t_lemma=#Neg`; viz 5.13 – „**Modalita a negace**“) se nekopíruje, ale pod zkopírovaný uzel se doplní, nebo nedoplní nově vytvořený uzel pro syntaktickou negaci podle významu predikátu. Srov.:

- *Pavel nepřinesl nic, Hanka čokoládu.*

  = Pavel nepřinesl nic, Hanka přinesla čokoládu.

  V druhé klauzi je aktuálně elidováno řídící sloveso *přinést* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *přinést* z předcházející klauze (z předcházejícího podstromu). Uzel reprezentující syntaktickou negaci nebude pod zkopírovaný uzel doplněn.

- *V sobotu pracovali všichni, ale v neděli nikdo.*

  = V sobotu pracovali všichni, ale v neděli nepracoval nikdo.

  V druhé klauzi je aktuálně elidováno řídící sloveso *nepracovat* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *pracovat* z předcházející klauze (z předcházejícího podstromu). Pod zkopírovaný uzel bude doplněn uzel reprezentující syntaktickou negaci.

Aktuální elipsa víceslovného predikátu. Je-li aktuálně elidován víceslovný predikát (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“), který zachycujeme pomocí dvou uzlů, jsou na pozici elidovaného členu zkopírovány vždy oba uzly reprezentující víceslovný predikát. Platí tedy:

- je-li aktuálně elidován slovesný frazém (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“), je do tektogramatického stromu na tuto elidovanou pozici zkopírován jak uzel reprezentující řídící část slovesného frazému, tak uzel reprezentující závislou část slovesného frazému (s funktorem `DPHR`). Například:

  - *(Jirkovi běhá mráz po zádech.) Honzovi také.*

    = (Jirkovi běhá mráz po zádech.) Honzovi také běhá mráz po zádech.

V druhé větě je aktuálně elidován řídící slovesný frazém *běhá mráz po zádech* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesného frazému zkopírován uzel reprezentující řídící sloveso *běhat* i uzel reprezentující závislou část frazému *mráz po zádech* (který má funktor DPHR).

- je-li aktuálně elidován složený predikát (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“), je do tektogramatického stromu na tuto elidovanou pozici zkopírován jak uzel reprezentující slovesnou část složeného predikátu, tak uzel reprezentující jmennou část složeného predikátu (s funktorem CPHR). Například:

  - *(Jirka má zájem studovat.) Honza také.*

    = (Jirka má zájem studovat.) Honza má také zájem studovat.

    V druhé větě je aktuálně elidován řídící složený predikát *mít zájem* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného složeného predikátu zkopírován uzel reprezentující řídící sloveso *mít* i uzel reprezentující jmennou část složeného predikátu *plán* (který má funktor CPHR).

- je-li aktuálně elidován verbonominální predikát (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“), je do tektogramatického stromu na tuto elidovanou pozici zkopírován jak uzel reprezentující sponové sloveso *být*, tak uzel reprezentující neslovesnou část verbonominálního predikátu (s funktorem PAT). Například:

  - *(Jirka je veselý.) Honza také.*

    = (Jirka je veselý.) Honza je také veselý.

    V druhé větě je aktuálně elidován řídící verbonominální predikát *být veselý* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného verbonominálního predikátu zkopírován uzel reprezentující sponové sloveso *být* i uzel reprezentující neslovesnou část verbonominálního predikátu *veselý* (který má funktor PAT).

  Pozor! Pouze ve výjimečných případech (v konstrukcích se srovnáním) není neslovesná část verbonominálního predikátu zkopírována, ale je nahrazena nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #Some (více viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“).

  Pozor! Vzhledem k tomu, že predikát jako *být veselý a šťastný* zachycujeme jako jeden verbonominální predikát s koordinací neslovesných částí, je v případě aktuální elipsy takového verbonominálního predikátu třeba zkopírovat všechny uzly: uzel reprezentující sponové sloveso *být*, uzel představující kořen koordinační struktury i uzly reprezentující koordinované neslovesné části.

- je-li aktuálně elidován modální predikát, který zachycujeme jako dva uzly (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“), je do tektogramatického stromu na tuto elidovanou pozici zkopírován jak uzel reprezentující modální sloveso, tak uzel reprezentující infinitiv plnovýznamového slovesa (s funktorem PAT). Například:

  - *(Jirka nemůže nepřijít) Honza také.*

    = (Jirka nemůže nepřijít) Honza také nemůže nepřijít.

    V druhé větě je aktuálně elidován řídící modální predikát *nemůže nepřijít* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného modálního predikátu zkopírován uzel reprezentující modální sloveso *moci* i uzel reprezentující infinitiv plnovýznamového slovesa *přijít* (který má funktor PAT).

    Více k zachycování modálních predikátů viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“.

!!! Pravidla o kopírování všech uzlů reprezentujících víceslovný predikát nebyla zavedena pro fázové predikáty a pro predikáty kvazifázové a kvazimodální. V těchto případech je při aktuální elipse (pokud

takový případ nastal) zkopírována jen řídící část a závislá část predikátu je zachycena podle pravidel uvedených v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Aktuální elipsa plnovýznamového slovesa k slovesu modálnímu nebo pomocnému. K případům aktuální elipsy řídícího slovesa přiřazujeme i případy elipsy plnovýznamového slovesa k slovesu pomocnému, nebo modálnímu (kdy celý predikát reprezentujeme jedním uzlem). Srov.:

- *(Budeš se učit?) Budu.*

  = (Budeš se učit?) Budu se učit.

  V druhé větě je aktuálně elidováno plnovýznamové sloveso *učit se* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *učit se* z předcházející věty (z předcházejícího tektogramatického stromu). Celý predikát *budu se učit* reprezentujeme jedním (v tomto případě zkopírovaným) uzlem. Význam pomocného slovesa je zachycen hodnotami gramatémů (viz 4 – „***Komplexní uzly a gramatémy***“). Srov. obr. 5.201.

- *(Měl bys už cvičit?) Měl bych.*

  = (Měl bys už cvičit?) Měl bych cvičit.

  V druhé větě je aktuálně elidováno plnovýznamové sloveso *cvičit* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *cvičit* v předcházející větě (v předcházejícím tektogramatickém stromě). Celý predikát *měl bych cvičit* reprezentujeme jedním (v tomto případě zkopírovaným) uzlem. Významy pomocných a modálních sloves jsou zachyceny hodnotami gramatémů (viz 4 – „***Komplexní uzly a gramatémy***“).

  Další příklad:

  (Musíš už jít?) <*Musím*> {*jít*}. obr. 5.202

Obrázek 5.199. Aktuální elipsa řídícího slovesa

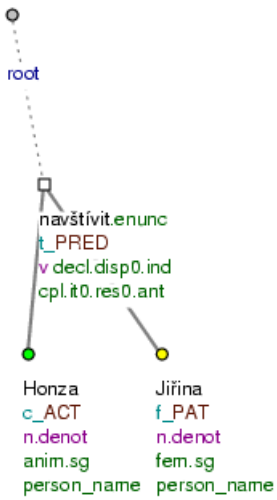

(Jirka navštívil Marii.) Honza Jiřinu.

Obrázek 5.200. Aktuální elipsa řídícího slovesa

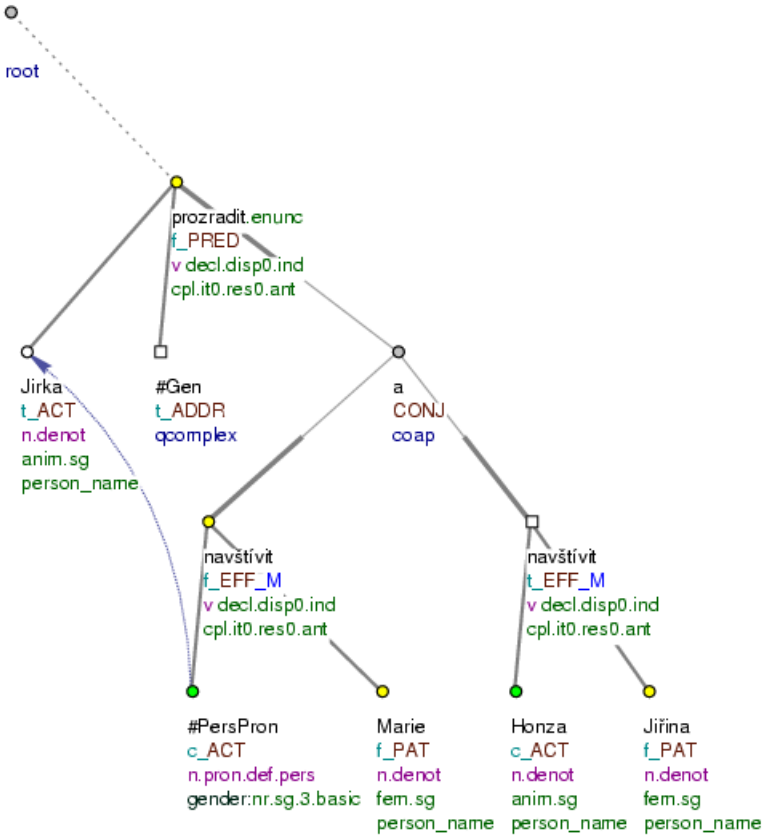

Jirka prozradil, že on navštívil Marii a Honza Jiřinu.

Obrázek 5.201. Aktuální elipsa řídícího slovesa

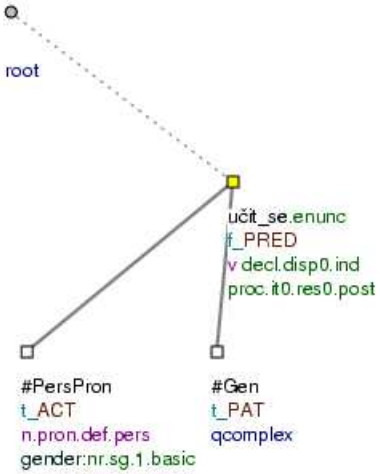

(Budeš se učit?) Budu.

Obrázek 5.202. Aktuální elipsa řídícího slovesa

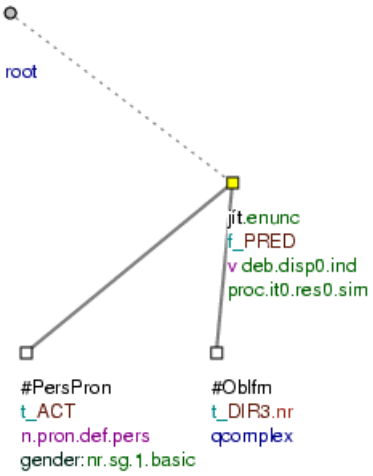

(Musíš už jít?) Musím.

Pozor! Kopírujeme vždy jen uzel reprezentující řídící sloveso. Uzly reprezentující závislá doplnění tohoto slovesa se nekopírují, ale jejich elipsa se zachytí pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy podle pravidel uvedených zde v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Elidované závislé doplnění elidovaného řídícího slovesa kopírujeme pouze v případě, jde-li zároveň o aktuální elipsu řídícího členu. Srov.:

- *(Petr opravuje auto.) Jirka také.*

  = *(Petr opravuje dědovo auto.) Jirka také opravuje auto.*

  V druhé větě je aktuálně elidováno řídící sloveso *opravovat* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *opravovat* v předcházející větě. Elidovaný patiens tohoto slovesa (*auto*) nebude zkopírován, ale bude zachycen nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem `#PersPron` (který bude koreferenčním vztahem spojen s uzlem reprezentujícím vyjádřený patiens v předcházející větě).

- *(Petr opravuje dědovo auto.) Jirka otcovo.*

  = *(Petr opravuje dědovo auto.) Jirka opravuje otcovo auto.*

  V druhé větě je aktuálně elidováno řídící sloveso *opravovat* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného slovesa zkopírován uzel reprezentující vyjádřené sloveso *opravovat* v předcházející větě (v předcházejícím tektogramatickém stromě). Elidovaný patiens tohoto slovesa (*auto*) bude také zkopírován, protože je zároveň řídícím členem pro vyjádřené doplnění *otcovo*.

- *(Petr má plán studovat matematiku.) Jirka také.*

  = *(Petr má plán studovat matematiku.) Jirka má také plán studovat matematiku.*

  V druhé větě je aktuálně elidován řídící složený predikát *mít plán* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného složeného predikátu zkopírován uzel reprezentující řídící sloveso *mít* i uzel reprezentující jmennou část složeného predikátu *plán* (který má funktor `CPHR`). Elidovaný patiens jmenné části tohoto predikátu (*studovat*) nebude zkopírován, ale bude zachycen nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem `#Per-`

`sPron` (který bude koreferenčním vztahem spojen s uzlem reprezentujícím vyjádřený patiens v předcházející větě).

- *(Petr má plán studovat matematiku / v Brně.) Jirka fyziku / v Praze.*

  = *(Petr má plán studovat matematiku.) Jirka má plán studovat fyziku / v Praze.*

  V druhé větě je aktuálně elidován řídící složený predikát *mít plán* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného složeného predikátu zkopírován uzel reprezentující řídící sloveso *mít* i uzel reprezentující jmennou část složeného predikátu *plán* (který má funktor `CPHR`). Elidovaný patiens jmenné části tohoto predikátu (*studovat*) bude také zkopírován, protože je zároveň řídícím členem pro vyjádřené doplnění *fyzika / v Praze*.

5.12.1.1.2. Gramatická elipsa řídícího slovesa

Jako gramatickou elipsu řídícího slovesa hodnotíme všechny případy, kdy v klauzi, kterou interpretujeme jako slovesnou (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“), není řídící sloveso vyjádřeno a nejedná se přitom o aktuální elipsu řídícího slovesa, tj. sloveso nelze doplnit z kontextu (jde o konstrukce s tzv. prázdným slovesem; viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

V případě gramatické elipsy řídícího slovesa je na tuto pozici do tektogramatického stromu doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb` (uzel pro prázdné sloveso). Srov.:

- *Nač* {`#EmpVerb.PRED`} *ten spěch?*

  Klauzi *Nač ten spěch?* interpretujeme jako slovesnou. Nejedná-li se o aktuální elipsu, bude na pozici nepřítomného řídícího predikátu doplněn uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb`. Srov. obr. 5.203.

Uzlu pro prázdné sloveso se nepřiřazuje (a tudíž se ani nevyplňuje) žádný valenční rámec. Pro uzly závislé na prázdném slovesu platí pravidla uvedená v 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“.

Další příklady:

Zeptal se: Nač {`#EmpVerb.PAT`} *ten spěch?* obr. 5.204

{`#EmpVerb.PRED`} *Samozřejmě.* obr. 5.205

Obrázek 5.203. Gramatická elipsa řídícího slovesa

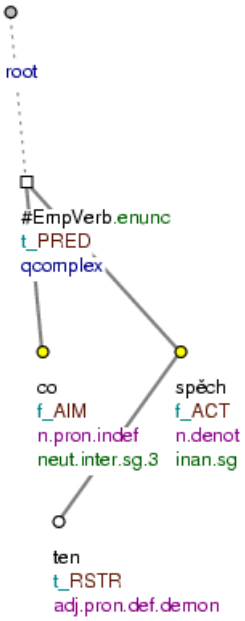

Nač ten spěch?

Obrázek 5.204. Gramatická elipsa řídícího slovesa

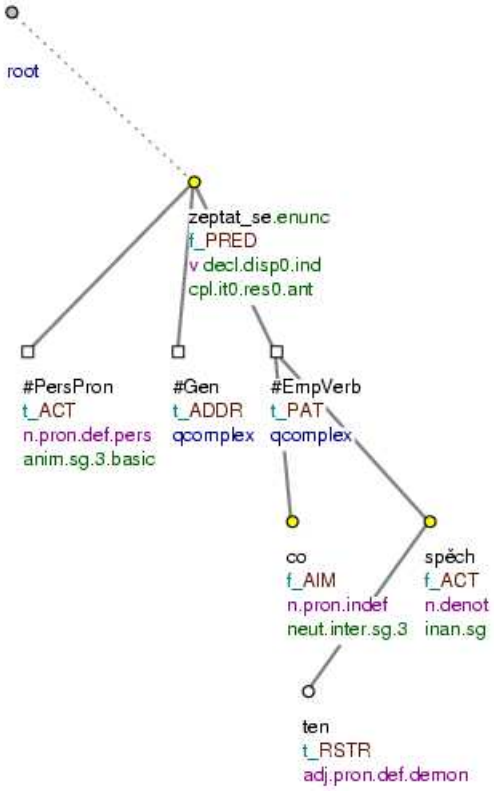

Zeptal se: Nač ten spěch?

Obrázek 5.205. Gramatická elipsa řídícího slovesa

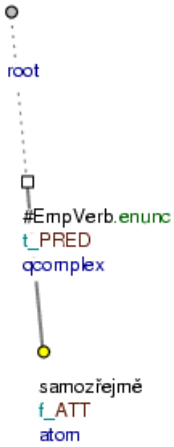

Samozřejmě.

Specifické případy gramatické elipsy řídícího slovesa. Uzel pro prázdné sloveso se dále doplňuje:

- v elidovaných přechodníkových konstrukcích typu „seděl hlavu skloněnou“.

K tomu viz 5.10.2.2 – „Doplněk vyjádřený přechodníkem“.

- jako řídící uzel podstromu reprezentujícího přímou řeč.

  Uzel pro prázdné sloveso představuje nevyjádřený přechodník nebo infinitiv slovesa pravení, které uvozuje přímou řeč.

  K tomu viz 7.3.1.1.1 – „Specifické konstrukce, ve kterých je přímá řeč zachycena jako aktant slovesa“.

- jako efektivní kořen přímé řeči, která je tvořena jen vokativní nebo citoslovečnou klauzí.

  K tomu viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.

5.12.1.2. Elipsa řídícího substantiva

Pokud u doplnění, která mají na tektogramatické rovině adjektivní povahu (u syntaktických adjektiv), chybí v povrchové podobě věty jejich řídící člen (substantivum), je na tuto pozici do tektogramatického stromu vždy doplněn nový uzel, který tento řídící člen představuje. Anotace se liší podle toho, zda se jedná o aktuální elipsu (viz 5.12.1.2.1 – „Aktuální elipsa řídícího substantiva“); nebo o elipsu gramatickou (viz 5.12.1.2.2 – „Gramatická elipsa řídícího substantiva“).

K rozhodování mezi syntaktickým (sémantickým) substantivem a syntaktickým (sémantickým) adjektivem viz 7.1 – „**Rozhodování mezi substantivem a adjektivem**“.

O elipsu řídícího substantiva se nejedná, je-li adjektivum:

- ve valenční pozici patientu nebo efektu, ve které je adjektivum ve vztahu shody s jiným valenčním doplněním (pozice patientu nebo efektu je tu analogická pozici nevalenčního doplňku):

  Příklady:

  Zůstal spokojený.PAT

  Pokládali ho za mrtvého.EFF

- v pozici neslovesné části verbonominálního predikátu (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“):

  Příklad:

  To je hloupé.PAT

- v pozici doplňku (COMPL; viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“).

  Příklad:

  Pavel spí jako zabitý.COMPL

K syntaktickým adjektivům v těchto pozicích se uzel pro řídící substantivum do tektogramatického stromu nedoplňuje.

Výjimka: Výjimkou jsou případy, kdy některá z výše uvedených pozic je realizována dvěma (a více) postupně se rozvíjejícími adjektivy. Pak je uzel reprezentující řídící substantivum do tektogramatického stromu doplněn. Například:

- *Jediné možné je konsensuální řešení.*

= *Jediné možné řešení je konsensuální řešení.*

- *Olomoucká kolekce grafiky je třetí největší u nás.*

  = *Olomoucká kolekce grafiky je třetí největší kolekce u nás.*

- *Olomoucká kolekce grafiky zůstane třetí největší u nás.*

  = *Olomoucká kolekce grafiky zůstane třetí největší kolekcí u nás.*

5.12.1.2.1. Aktuální elipsa řídícího substantiva

V případech, ve kterých je jednoznačné a v kontextu snadno dohledatelné, jaké substantivum bylo v povrchové podobě věty vypuštěno (jde o případ aktuální elipsy), je na místo vypuštěného řídícího substantiva do tektogramatického stromu doplněn nový uzel, který je kopií uzlu reprezentujícího stejnou lexikální jednotku jako elidovaný člen.

Srovnej:

- *Modré pantofle jsou maminky, zelené jsou bratrovy.*

  = *Modré pantofle jsou maminky, zelené pantofle jsou bratrovy.*

  V klauzi je aktuálně elidováno řídící substantivum *pantofle* k vyjádřenému adjektivu *zelený* (neopakuje se z předcházejícího kontextu). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného substantiva zkopírován uzel reprezentující vyjádřené substantivum *pantofle* z předcházejícího textu (z předcházejícího podstromu). Srov. obr. 5.206.

Další příklad:

nejlepší {*student*} *ze studentů* obr. 5.207

Obrázek 5.206. Aktuální elipsa řídícího substantiva

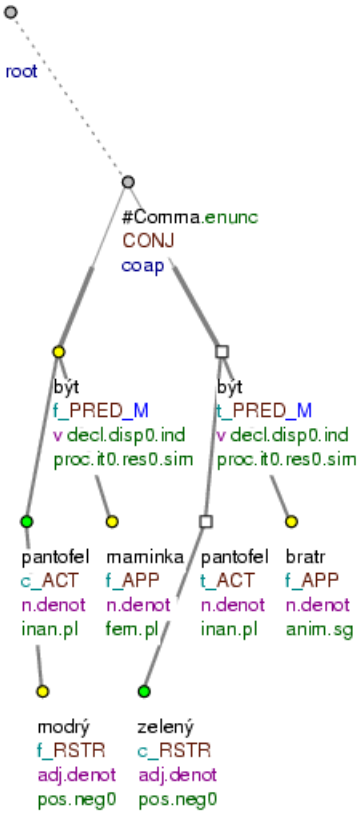

Modré pantofle jsou maminky, zelené bratrovy.

Obrázek 5.207. Aktuální elipsa řídícího substantiva

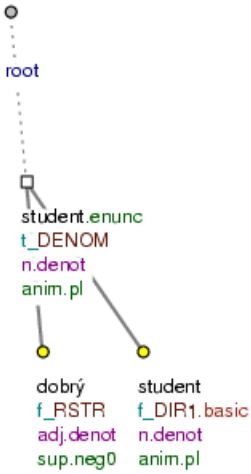

nejlepší ze studentů

Aktuální elipsa řídícího substantiva u členských souřadných spojení. Elipsu řídícího substantiva k syntaktickému adjektivu zachycujeme také v případech aktuální elipsy u souřadnosti členské (viz 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“). Jedná se o taková souřadná spojení, kdy hovoříme

o dvou a více kvalitativně odlišných entitách, přičemž tyto entity v souřadném spojení pojmenujeme pouze jednou.

Jako elipsu však chápeme jen zjevné případy, ve kterých je obsahově zcela jasné, že se nejedná o rozvíjení jedné entity, ale o dvě nebo několik kvalitativně odlišných entit. V takovém případě je na místo (v povrchové podobě věty nepřítomného) pojmenování entity doplněn nový uzel, který je kopií uzlu reprezentujícího povrchově realizované pojmenování entity. Srov.:

- *modrý a červený inkoust*

  = *modrý inkoust a červený inkoust.*

  V souřadném spojení je aktuálně elidováno řídící substantivum *inkoust* k vyjádřenému adjektivu *modrý* (jde o dva kvalitativně odlišné předměty, nikoli o jediný předmět). V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto elidovaného substantiva zkopírován uzel reprezentující vyjádřené substantivum *inkoust*.

Stejně postupujeme i tehdy, je-li rozvíjené substantivum v plurálu, tedy:

- *modré a červené inkousty*

  = *modré inkousty a červené inkousty.*

Další příklady:

červené {*víno*} *a bílé víno* obr. 5.208

střední {*Evropa*} *a východní Evropa*

ministerstva práce a sociálních věcí a {*ministerstvo*} *zdravotnictví*

Tam, kde není sémantika jednoznačná, dáváme přednost jednodušší struktuře: souřadné spojení je zachyceno, jako by se jednalo o jednu entitu, koordinace adjektiv závisí na uzlu reprezentujícím vyjádřené substantivum; například:

staří a nemocní lidé obr. 5.209

obchody s dámskou {*konfekce*} *a pánskou konfekcí*

Obrázek 5.208. Aktuální elipsa řídícího substantiva u členských souřadných spojení

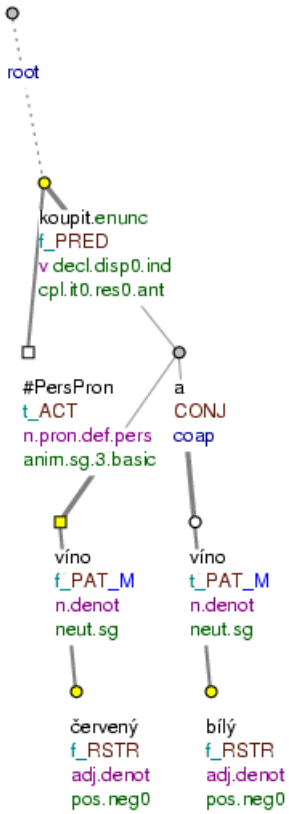

Koupil červené a bílé víno.

Obrázek 5.209. Členské souřadné spojení, ve kterém je dána přednost jednodušší struktuře

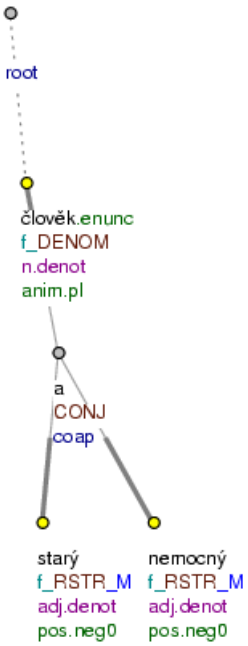

staří a nemocní lidé

5.12.1.2.2. Gramatická elipsa řídícího substantiva

Nelze-li chybějící řídící člen syntaktických adjektiv jednoznačně určit v kontextu (jde o případ gramatické elipsy), je elipsa zachycena pomocí nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem `#EmpNoun`. Srov.:

- *Přišli jen* {`#EmpNoun.ACT`} *mladší.*

  V klauzi není vyjádřeno řídící substantivum k vyjádřenému adjektivu *mladší*. V tektogramatickém stromě bude na pozici tohoto substantiva (pokud se nejedná o aktuální elipsu) doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#EmpNoun`. Srov. obr. 5.210.

Další příklad:

Uvolněte místa {`#EmpNoun.ACT`} *staršímu.*

Obrázek 5.210. Gramatická elipsa řídícího substantiva

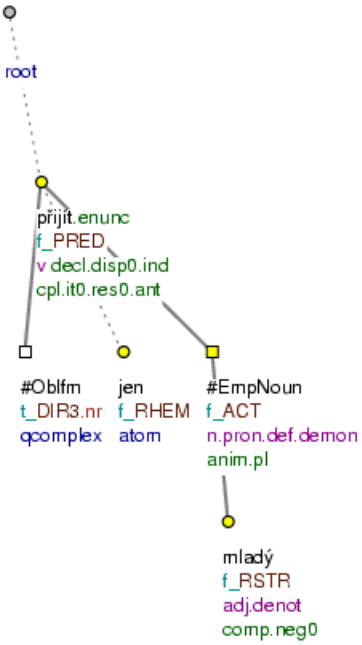

Přišli jen mladší.

5.12.1.3. Elipsa řídící klauze

Pokud u klauze, kterou interpretujeme jako závislou (viz k tomu 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“ a 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“), není v povrchové podobě věty vyjádřena klauze řídící, je na tuto pozici do tektogramatického stromu vždy doplněn nový uzel, který tuto řídící klauzi reprezentuje. Anotace se liší podle toho, zda se jedná o aktuální elipsu, nebo o elipsu gramatickou, a podle toho, zda je závislá klauze vztažná, nebo obsahová či adverbiální.

Pozor! Za elipsu řídící klauze považujeme i případy osamostatněné závislé klauze.

K obsahovým, adverbiálním a vztažným klauzím viz 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“.

Elipsa řídící klauze k závislé klauzi obsahové a adverbiální. Elipsu řídící klauze k závislé klauzi obsahové a adverbiální zachycujeme obdobně jako elipsu řídícího slovesa. Na místo řídícího uzlu závislé klauze je doplněn nový uzel podle pravidel v 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“ (uzel je buď kopií uzlu slovesa z předcházejícího nebo následujícího kontextu, nebo nejde-li o případ aktuální elipsy, má doplněný uzel t-lema `#EmpVerb`). Efektivní kořen závislé klauze dostane příslušný funktor podle významu podřadicí spojky.

Srovnej:

- *Co* {`#EmpVerb.PRED`} *<když> narazí*.`COND` *na padělek?*

  K závislé klauzi podmínkové je v konstrukci elidována její klauze řídící. Na pozici řídícího uzlu efektivního kořene závislé klauze bude proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb`.

Další příklady:

(Neodešla.)

{*odejít*.`PRED`} *<Protože> by to nestihla*.`CAUS` obr. 5.211

(Nebudu se s tebou o tom bavit.)

{*bavit*.PRED} *Aspoň* <u><*pokud*></u> <u>*budeš*</u>.COND *takový.*

A co {*stát_se*.PRED} <u><*kdyby*></u> *Maastricht v neděli* <u>*neprošel*</u>.COND*? (Evropa s úlevou vítá výsledek galského referenda, pro samé ulehčení si však zapomíná zodpovědět důležitou otázku. Co by se stalo, kdyby ve Francii Maastricht neprošel?)*

Elipsa řídící klauze k závislé klauzi vztažné. Elipsu řídící klauze k závislé klauzi vztažné zachycujeme obdobně jako elipsu řídícího substantiva. Na místo řídícího uzlu závislé klauze (respektive jejího efektivního kořene) je doplněn nový uzel podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“ (uzel je buď kopií uzlu substantiva z předcházejícího, případně následujícího kontextu klauze, nebo nejde-li o případ aktuální elipsy, má doplněný uzel t-lema `#EmpNoun`). Efektivní kořen závislé klauze dostane funktor `RSTR`.

Příklad:

(Čtu všechny knihy).

{*kniha*.DENOM} *Které* <u>*jsou*</u>.RSTR *dobrodružné.* obr. 5.212

Pozor! Elipsa řídícího členu k závislé klauzi vztažné může být spojena s elipsou řídícího slovesa (klauze). Pak je do tektogramatického stromu doplněn jak uzel pro řídící substantivum, tak uzel pro řídící sloveso. Srov.:

- *Přijde o možnost získávat nesrovnatelně vyšší úroky, než jakými jsou úročeny srovnatelné vklady ostatních klientů.*

  = Přijde o možnost získávat nesrovnatelně vyšší úroky, než jsou úroky, jakými jsou úročeny srovnatelné vklady ostatních klientů.

  Do konstrukce bude doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb` pro řídící sloveso závislé srovnávané klauze (`functor=CPR`); nejedná se o aktuální elipsu. Zároveň bude zkopírován uzel pro vyjádřené substantivum *úroky* na pozici řídícího substantiva závislé vztažné klauze. Zkopírovaný uzel dostane funktor `ACT` a bude záviset na doplněném uzlu pro prázdné sloveso.

Obrázek 5.211. Elipsa řídící klauze k závislé klauzi adverbiální

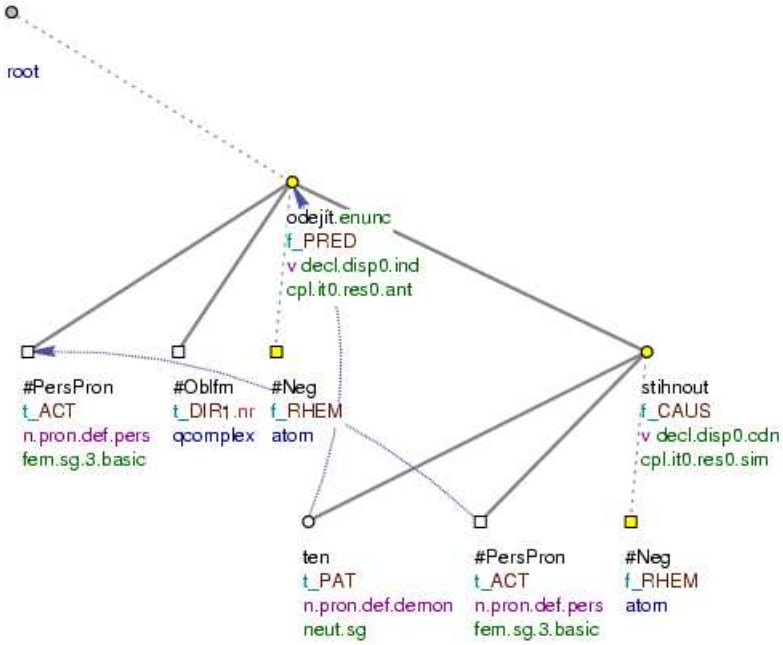

(Neodešla.) Protože by to nestihla.

Obrázek 5.212. Elipsa řídící klauze k závislé klauzi vztažné

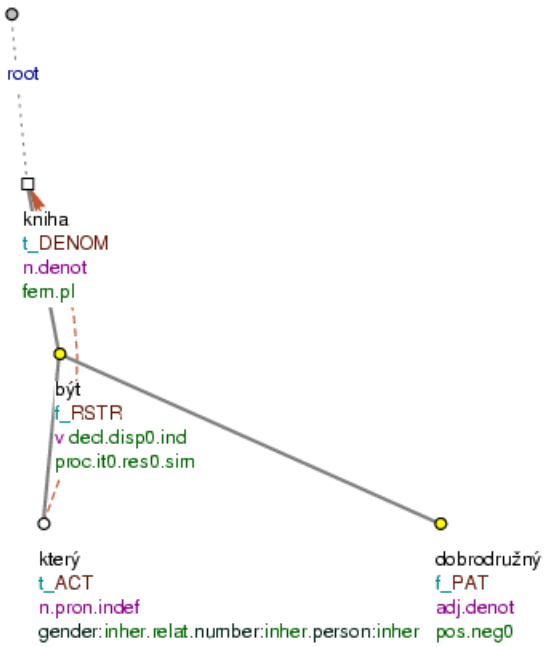

(Čtu všechny knihy). Které jsou dobrodružné.

5.12.1.4. Elipsa řídícího členu při zachycování významové struktury některých konstrukcí

Při zachycování některých složitějších konstrukcí interpretujeme v hloubkové struktuře těchto konstrukcí doplnění, které v povrchové podobě věty mohou, ale nemusí být realizována, do tektogramatického stromu jsou však vždy doplněna z důvodu úplného zachycení významové struktury věty (případ gramatické elipsy). Nejsou-li tedy tato doplnění v povrchové podobě věty přítomna, nahrazujeme je v tektogramatickém stromě nově vytvořenými uzly se zástupnými t-lematy. Jedná se o následující případy, které jsou blíže popsány v příslušných sekcích o jednotlivých konstrukcích:

- elipsa řídícího členu v konstrukcích se srovnáním, ve kterých se doplňuje nový uzel se zástupným t-lematem `#Equal` (více viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“),
- elipsa řídícího členu v konstrukcích s významem omezení, ve kterých se doplňuje nový uzel se zástupným t-lematem `#Total` (více viz 7.6.1 – „Význam „omezení““),
- elipsa řídícího členu v konstrukcích se závislou klauzí účinkovou, ve kterých se doplňuje nový uzel se zástupným t-lematem `#AsMuch` (více viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“).
- doplňování uzlu se zástupným t-lematem `#Idph` při zachycování některých identifikačních frází (více viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“),

K těmto případům elipsy volně přiřazujeme:

- doplňování uzlu se zástupným t-lematem `#Forn` při zachycování cizojazyčných frází (více viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“).
- doplňování uzlu se zástupným t-lematem `#Separ` při zachycování souřadných spojení (více viz 5.6 – „**Souřadnost**“).

5.12.2. Elipsa závislého členu

Elipsa závislého členu je takový případ elipsy, kdy v povrchové podobě věty není přítomno nějaké závislé doplnění, které je však obsaženo ve významu věty. V tektogramatických stromech zachycujeme primárně elipsu obligatorních valenčních doplnění (viz 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“). Elipsu neobligatorních doplnění zachycujeme jen výjimečně (viz 5.12.2.2 – „Elipsa neobligatorního doplnění“).

V této sekci popisujeme elipsu závislého členu v obecných případech, kdy elidované závislé doplnění nelze zachytit jako společné rozvití souřadně spojených členů. Elipsu v souřadných spojeních popisujeme zvlášť - viz 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“.

5.12.2.1. Elipsa obligatorního doplnění

Elipsa obligatorního doplnění je takový případ elipsy, kdy v povrchové podobě věty není přítomno některé obligatorní valenční doplnění řídícího slova.

Uzly reprezentující slova s valencí (slovesa, substantiva, adjektiva a příslovce, viz 5.2 – „**Valence**“), a to i takové, které jsou do tektogramatického stromu zkopírované podle pravidel v 5.12.1 – „Elipsa řídícího členu“, mají vyplněný valenční rámec: obligatorní valenční doplnění daného slova (obsažená v přiřazeném valenčním rámci) jsou vždy reprezentována uzlem v tektogramatickém stromě. V povrchové podobě věty nepřítomná obligatorní valenční doplnění jsou v tektogramatickém stromě zastoupena nově vytvořenými uzly se zástupnými t-lematy.

K tomu viz i 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

!!! K zachycení valence v PDT viz 5.2.4 – „Zachycení valence v tektogramatických stromech“.

Různé případy elipsy obligatorního valenčního doplnění jsou v anotaci odlišeny různými typy zástupných t-lemat. I zde odlišujeme elipsu aktuální a gramatickou.

Elipsa obligatorních doplnění se nezachycuje:

- je-li řídícím uzlem uzel s nějakým zástupným t-lematem (který zastupuje slovo s valencí).

  Zastupuje-li například uzel s t-lematem `#PersPron` sloveso (koreferovaným členem je například řídící sloveso nějaké klauze), nejsou již pod tímto uzlem doplněny uzly, které by reprezentovaly valenční doplnění zastoupeného slovesa.

  Podobně nejsou pod uzlem se zástupným t-lematem `#EmpVerb` nebo `#EmpNoun`, který zastupuje nějaké sloveso nebo substantivum, doplněny žádné uzly představující případné obligatorní aktanty, které nejsou přítomny v povrchové podobě věty (tedy ani aktor).

  Výjimka: Na uzel představující prázdné sloveso (na uzel s t-lematem `#EmpVerb`) může být nově vytvořený uzel (reprezentující výraz nepřítomný v povrchové podobě věty) doplněn jen z důvodu zaznačení gramatických koreferenčních vztahů (viz 8.2 – „**Gramatická koreference**“), případně kvůli zaznačení druhé závislosti u doplňků (viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“).

Fakultativní aktant. Není-li v povrchové podobě věty vyjádřen fakultativní aktant, uvažujeme na tektogramatické rovině zatím vždy tak, že nepřítomnost fakultativního aktantu je dána jeho fakultativností a elipsu u těchto aktantů tedy nezachycujeme. V povrchové podobě nepřítomná fakultativní valenční doplnění tudíž zpravidla nejsou v tektogramatickém stromě reprezentována žádným uzlem (viz k tomu i zdůvodnění v 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“).

Výjimka: V tektogramatickém stromě může být vytvořen nový uzel pro (v povrchové podobě věty nepřítomný) fakultativní aktant jen z důvodu zaznačení gramatických koreferenčních vztahů (viz 8.2 – „**Gramatická koreference**“), případně kvůli zaznačení druhé závislosti u doplňků (viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“). Elipsa fakultativního aktantu může být též zachycena jako společné rozvití souřadných spojení (k tomu viz 5.12.3.1 – „Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení“).

5.12.2.1.1. Aktuální elipsa obligatorního aktantu (zástupné t-lema `#PersPron`, `#Cor`, `#QCor` a `#Rcp`)

Za případy aktuální elipsy závislého obligatorního aktantu považujeme takové případy, ve kterých je na základě předchozího (případně následujícího) kontextu možné jednoznačně určit koreferovaný člen elidovaného doplnění.

T-lemata nově vytvořených uzlů za elidovaná valenční doplnění jsou odlišena zejména podle druhu koreferenčního vztahu (koreference textová a gramatická; viz 8 – „***Koreference***“) a vyjadřují též jednotlivé specifické typy elidování:

- **aktuálně elidovaný aktant, který není ve vztahu gramatické koreference**.

  Nově vytvořený uzel pro aktuálně elidovaný aktant, který není ve vztahu gramatické koreference, má t-lema `#PersPron`. Nereprezentuje-li tento uzel s t-lematem `#PersPron` zájmeno 1. nebo 2. osoby je u něho vyznačena textová koreference. K tomu viz 8.3 – „**Textová koreference**“.

  Uzlem se zástupným t-lematem `#PersPron` je v tektogramatickém stromě vždy zastoupen také nevyjádřený (nulový) subjekt řídícího slovesa klauze, pokud se nejedná o případy blíže nespecifikovaného aktora (`t_lemma=#Unsp`; viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“).

  Charakteristické pro tuto aktuální elipsu je to, že elidovaná doplnění je v povrchové podobě věty zpravidla možné realizovat také lexikálně (například doplněním zájmena *on* či *ten*).

  Srovnej:

- *(Firma měla doručit zboží zákazníkovi.) Doručení* {#PersPron.ACT} {#PersPron.PAT} {#PersPron.ADDR} *se však neuskutečnilo.*

  Na základě kontextu je zřejmé, že všechny obligatorní aktanty substantiva *doručení* jsou aktuální elipsou (aktor = *firma*, patiens = *zboží*, adresát = *zákazník*). Do tektogramatického stromu bude na pozici každého aktantu doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s příslušným funktorem.

- {#PersPron.ACT} *Jsi zlý.*

  Na pozici nevyjádřeného (nulového) subjektu řídícího slovesa klauze je doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s příslušným funktorem.

- {#PersPron.PAT} *Byl pochválen.*

  Na pozici nevyjádřeného (nulového) subjektu řídícího slovesa klauze je doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #PersPron a s příslušným funktorem.

Další příklady:

(Zabalil prodavač už tu knihu?) Zabalil {#PersPron.ACT} {#PersPron.PAT} obr. 5.213

(Vedoucí tu dnes není.) Odjel na konferenci {#PersPron.ACT}

Pozor! Uzel se zástupným t-lematem #PersPron doplňujeme na pozici jakéhokoli aktuálně elidovaného obligatorního aktantu (který nemá gramatickou koreferenci) vyjadřovaného jakoukoli formou (prostým i předložkovým pádem substantiva, adjektivem, infinitivem). Uzel s t-lematem #PersPron tedy není jen v pozicích, ve kterých je nahraditelný osobním nebo přivlastňovacím zájmenem.

Pozor! T-lema #PersPron je zástupným t-lematem i pro všechna v povrchové podobě věty vyjádřená (tedy ne jen pro elidovaná) osobní a přivlastňovací zájmena (viz 3.2 – „T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma“).

!!! Do budoucna je třeba t-lema #PersPron vydělit jako zástupné t-lema určené pro případy nevyjádřených i vyjádřených osobních a posesivních zájmen a pro ostatní typy aktuálně elidovaných obligatorních aktantů zavést nové t-lema.

- **aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu kontroly**.

  Nově vytvořený uzel pro aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu kontroly, má t-lema #Cor.

  Příklad:

  Kolega má zájem {#Cor.ACT} *učit se španělsky.*

  Více k případům kontroly viz 8.2.4 – „Kontrola“.

- **aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu kvazikontroly**.

  Nově vytvořený uzel pro aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu kvazikontroly, má t-lema #QCor.

  Příklad:

  Kolega má {#QCor.ACT} *zájem učit se španělsky.*

  Více k případům kvazikontroly viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“ a 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

- **aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu reciprocity**.

Nově vytvořený uzel pro aktuálně elidovaný aktant, který je ve vztahu reciprocity, má t-lema `#Rcp`.

Příklad:

Otec a matka se každý večer hádají {`#Rcp.ADDR`}.

Více k případům reciprocity viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“ a 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Obrázek 5.213. Aktuální elipsa obligatorního aktantu

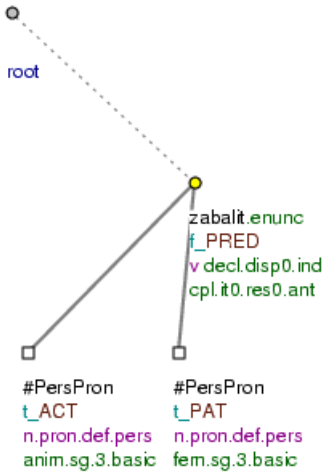

(Zabalil prodavač už tu knihu?) Zabalil.

5.12.2.1.2. Gramatická elipsa obligatorního aktantu (zástupné t-lema `#Gen` a `#Unsp`)

Za případy gramatické elipsy závislého obligatorního aktantu považujeme takové případy, ve kterých nelze na základě předchozího (případně následujícího) kontextu jednoznačně určit koreferovaný člen elidovaného doplnění.

Jde o následující dva typy:

- **všeobecný aktant**.

  Nově vytvořený uzel pro všeobecný aktant má t-lema `#Gen`.

  Příklad:

  Do této buchty se dává sůl {`#Gen.ACT`}

- **blíže nespecifikovaný aktor**.

  Nově vytvořený uzel pro blíže nespecifikovaný aktor má t-lema `#Unsp`.

  Příklad:

  Psali to v novinách {`#Unsp.ACT`}

Více k případům všeobecného aktantu a blíže nespecifikovaného aktoru viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“.

5.12.2.1.3. Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lema `#Oblfm` a `#Rcp`)

U elidovaných obligatorních volných doplnění rozlišujeme aktuální a gramatickou elipsu jen částečně.

U elidovaných obligatorních volných doplnění rozlišujeme zástupnými t-lematy nově vytvořených uzlů následující dva typy:

- **elidované obligatorní volné doplnění, které je ve vztahu reciprocity**.

  Nově vytvořený uzel pro elidované obligatorní volné doplnění, které je ve vztahu reciprocity, má t-lema `#Rcp`.

  Příklad:

  Poslanci přehazují návrh zákona mezi klubem a sněmovnou {`#Rcp.DIR3`}

  Více k případům reciprocity viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“ a 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

- **ostatní elidovaná obligatorní volná doplnění**.

  Nově vytvořený uzel pro elidované obligatorní volné doplnění, které není ve vztahu reciprocity, má t-lema `#Oblfm`.

  Příklady:

  Vedoucí podniku odcestoval {`#Oblfm.DIR1`} obr. 5.214

  Ten vypadá! {`#Oblfm.MANN`}

Pozor! Přiřazení zástupného t-lematu `#Oblfm` může být v některých případech limitováno jinými anotačními pravidly. V konstrukcích s významem srovnání (viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“), omezení (viz 7.6.1 – „Význam „omezení““) a v konstrukcích se závislou klauzí účinkovou (viz 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“) může uzel reprezentující nevyjádřené obligatorní volné doplnění získat t-lema `#Equal`, `#Total` nebo `#AsMuch`. Ohodnocení uzlu t-lematem `#Equal`, `#Total` nebo `#AsMuch` má přednost před ohodnocením t-lematem `#Oblfm`.

!!! U nepřítomných obligatorních volných doplnění nejsou zatím žádným zvláštním způsobem rozlišeny případy, ve kterých je nepřítomnost způsobena aktuální elipsou a ve kterých nikoliv (koreferenční vztahy se u těchto doplnění také zatím nezaznačují). Navíc se ukazuje, že možnost vypustit obligatorní volné doplnění není vždy jen důsledek aktuální elipsy na straně jedné, nebo procesu zevšeobecnění na straně druhé (jako tomu je u obligatorních aktantů). Přistupuje zde navíc otázka ne/vypustitelnosti doplnění v povrchové podobě věty.

Obrázek 5.214. Elipsa obligatorního volného doplnění

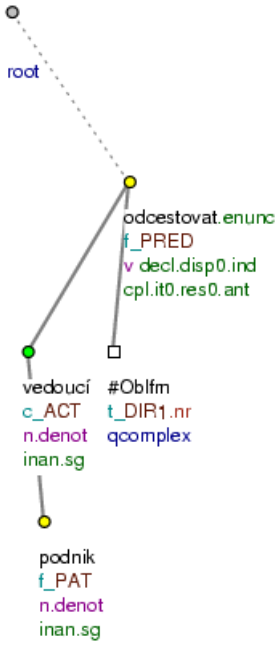

Vedoucí podniku odcestoval.

5.12.2.2. Elipsa neobligatorního doplnění

Elipsu neobligatorních doplnění primárně nezachycujeme. Uzly reprezentující v povrchové podobě věty nevyjádřená neobligatorní doplnění jsou do tektogramatického stromu doplňovány ve dvou specifických případech:

- **v konstrukcích s kontrolou**.

  Z důvodu zachycení gramatických koreferenčních vztahů v konstrukcích s kontrolou jsou v některých případech do tektogramatického stromu doplněny nové uzly pro nevyjádřené nevalenční benefaktory (pro doplnění s funktorem `BEN`). Těmto uzlům je přiřazováno zástupné t-lema `#Benef`.

  Více k těmto konstrukcím viz 8.2.4 – „Kontrola“.

- **u souřadných spojení**.

  Elipsa neobligatorních doplnění (volných doplnění i fakultativních aktantů) u souřadných spojení je popsána v 5.12.3 – „Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení“.

5.12.3. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení

K elipsám řídících a závislých členů dochází zejména v souřadných spojeních. Doplňování v povrchové podobě věty nevyjádřených řídících členů se řídí pravidly uvedenými v 5.12.1 – „Elipsa řídícího členu“.

Doplňování v povrchové podobě věty nevyjádřených obligatorních valenčních doplnění souřadně spojených členů se řídí jednak pravidly uvedenými v 5.12.2.1 – „Elipsa obligatorního doplnění“ a jednak pravidly o společném rozvití (viz 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“), přičemž jsou preferována pravidla o společném rozvití.

Obligatorní valenční doplnění (často elidovaná společně s řídícím členem souřadně spojeného členu) jsou tedy zpravidla zachycena pomocí pravidel o společném rozvití a nikoli pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy. V důsledku toho často nemusí být do tektogramatického stromu doplněn žádný nový uzel za elidované závislé doplnění.Srov.:

- *Jirka dárek nejen vyrobil, ale i pěkně zabalil.*

  = Jirka dárek nejen vyrobil, ale Jirka dárek i pěkně zabalil.

  Obligatorní aktor a patiens slovesa *zabalit* jsou aktuálně elidovány, neopakují se z předcházejícího kontextu. Protože však vyjádřený aktor *Jirka* a vyjádřený patiens *dárek* lze zachytit jako společné rozvití koordinačně spojených sloves *vyrobit* a *zabalit*, nebudou do tektogramatického stromu doplněny žádné nové uzly reprezentující elidovaná závislá doplnění. Srov. obr. 5.215.

Pomocí společného rozvití mohou být v souřadných strukturách zachycena i obligatorní valenční doplnění, která v povrchové podobě věty nejsou vůbec vyjádřena, ani u jednoho členu souřadného spojení. Do tektogramatického stromu se doplní pouze jeden nově vytvořený uzel s příslušným zástupným t-lematem a zachytí se jako společné rozvití. Srov.:

- *Sedl si a čekal na vlak.*

  Elidovaný aktor obou souřadně spojených sloves se zachytí pomocí jednoho nově vytvořeného uzlu se zástupným t-lematem `#PersPron`, který bude jako společné rozvití přímým potomkem kořene souřadné struktury. Srov. obr. 5.216.

- *Časté zalévání a hnojení je nezbytné.*

  Elidovaný aktor a patiens souřadně spojených substantiv se zachytí pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy, které budou jako společná rozvití přímými potomky kořene souřadné struktury.

Další příklady viz i 5.6 – „**Souřadnost**“.

Obrázek 5.215. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení

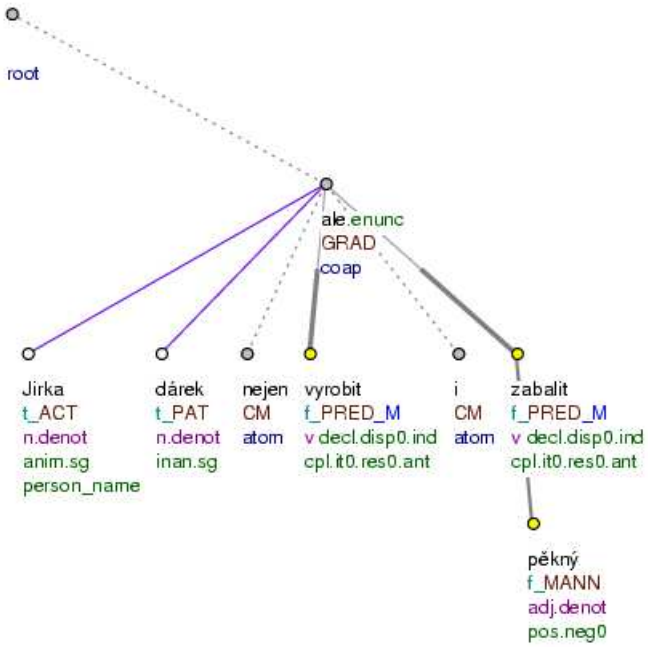

Jirka dárek nejen vyrobil, ale i pěkně zabalil.

Obrázek 5.216. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení

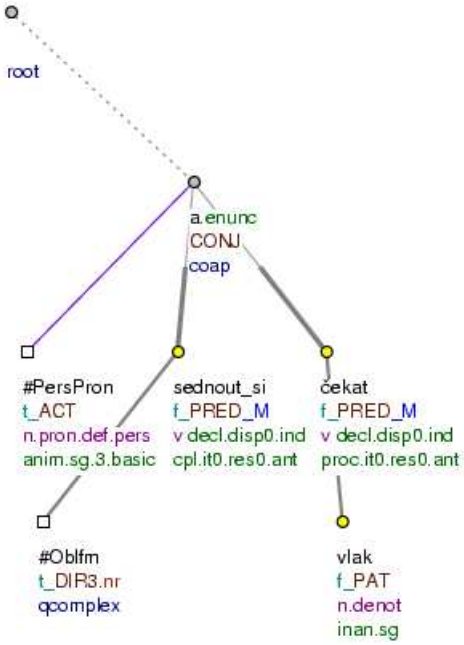

Sedl si a čekal na vlak.

5.12.3.1. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění v souřadném spojení

Vzhledem k možnosti společného rozvití (viz 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“) zachycujeme v souřadných spojeních i aktuální elipsu neobligatorního doplnění (zejména volného doplnění, případně fakultativního aktantu).

V těch případech, ve kterých je sémanticky (na základě dostupného kontextu) zcela jednoznačné, že závislé neobligatorní doplnění přítomné pouze u jednoho (v povrchové podobě věty nevypuštěného) členu souřadného spojení se vztahuje k oběma členům souřadného spojení, je toto neobligatorní doplnění zachyceno jako společné rozvití terminálních členů souřadné struktury.

Aktuální elipsu neobligatorního doplnění zachycujeme jak při souřadnosti členské, tak při souřadnosti větné. U souřadnosti členské se elipsa neobligatorního doplnění týká zejména doplnění s funktorem `RSTR` (může jít ale i o doplnění s jinými funktory). U souřadnosti větné se elipsa neobligatorního doplnění týká celé řady funktorů volných doplnění.

Srovnej:

- *zlevněné šály a rukavice*

  = zlevněné šály a zlevněné rukavice.

  Volné doplnění *zlevněný* je společným rozvitím souřadně spojených jmen *šála* a *rukavice*.

- *nové knihy a časopisy*

  = nové knihy a nové časopisy.

  Volné doplnění *nový* je společným rozvitím souřadně spojených jmen *kniha* a *časopis*. Srov. obr. 5.217.

- *hodný otec a dědeček*

  = *hodný otec a hodný dědeček* (1 osoba).

  Volné doplnění *hodný* je společným rozvitím souřadně spojených jmen *otec* a *dědeček*.

- *Včera dal kytku Jirka Marii a také Milan Jiřině.*

  = *Včera dal kytku Jirka Marii a také dal včera kytku Milan Jiřině.*

  Volné doplnění času *včera* a patiens *kytka* jsou zachyceny jako společné rozvití souřadně spojených sloves *dát* a *dát*. Srov. obr. 5.219.

Není-li sémanticky jednoznačné, že neobligatorní doplnění přítomné u jednoho členu souřadného spojení rozvíjí i druhý člen spojení (častější případ), není toto doplnění zachyceno jako společné rozvití a je zachyceno jako závislé doplnění jen jednoho členu souřadného spojení. Srov.:

- *modrá šála a rukavice*

  = *modrá šály a rukavice* (rukavice nemusí být modré).

  Volné doplnění *modrý* není společným rozvitím koordinačně spojených jmen *šála* a *rukavice*. Srov. obr. 5.218.

- *Kytku dal včera Jirka Marii a Milan Jiřině.*

  = *Včera dal kytku Jirka Marii a Milan dal kytku Jiřině* (nemusí být jasné, že Milan dal kytku Jiřině také včera).

  Volné doplnění času *včera* není zachyceno jako společné rozvití. Jako společné rozvití je zachycen pouze patiens *kytka*. Srov. obr. 5.220.

Případy aktuální elipsy neobligatorního doplnění u souřadných spojení je na tektogramatické rovině vždy možné zachytit jako společné rozvití, není proto nutné zavádět pro elidovaná neobligatorní doplnění nějaké nové zástupné t-lema.

Výjimka: V případě, že doplnění, které by mohlo být společným rozvitím, je vzhledem k některému z terminálních členů souřadné struktury volným doplněním a vzhledem k jinému je aktantem (vyžaduje zapsání odlišné hodnoty funktoru), není dané doplnění zachyceno jako společné rozvití, ale musí být doplněno (pomocí nově vytvořených uzlů) jako závislý uzel s odpovídajícími hodnotami funktorů ke každému terminálnímu členu souřadné struktury. V těch případech, kdy podle povrchového slovosledu zachytíme vyjádřené doplnění jako aktant, je třeba neobligatorní volné doplnění zachytit nově vytvořeným uzlem. Protože pro tyto případy nebylo zavedeno zástupné t-lema, je na pozici elidovaného neobligatorního volného doplnění zkopírován uzel vyjádřeného doplnění.

Srovnej:

- *prezident a zakladatel firmy*

  = *prezident firmy a zakladatel firmy*

  Doplnění *firma* nemůže být společným rozvitím souřadně spojených jmen, protože substantivum *prezident* předpokládá volné doplnění s funktorem `APP`, zatímco substantivum *zakladatel* vyžaduje aktant s funktorem `PAT`. Uzel reprezentující substantivum *firma* bude proto zachycen jako uzel s funktorem `PAT` závislý jen na uzlu pro substantivum *zakladatel*. Na pozici doplnění s funktorem `APP` bude zkopírován uzel reprezentující vyjádřené substantivum *firma*.

  Srovnej zachycení skupiny *zakladatel a prezident firmy* v 5.6.1.1 – „Společné rozvití souřadně spojených členů“.

!!! Jde o prozatímní řešení.

Obrázek 5.217. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění

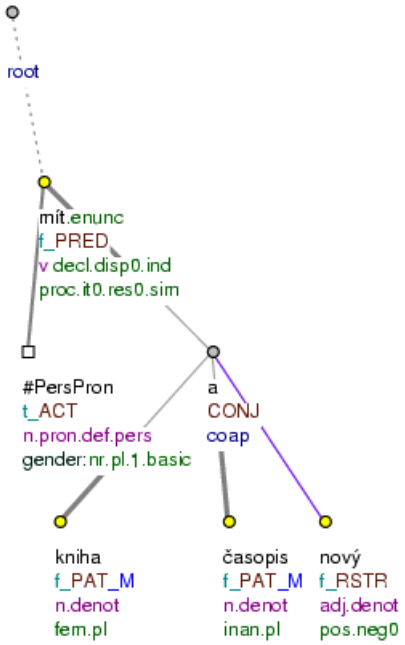

Máme nové knihy a časopisy.

Obrázek 5.218. Konstrukce, ve které není zachycena elipsa neobligatorního doplnění

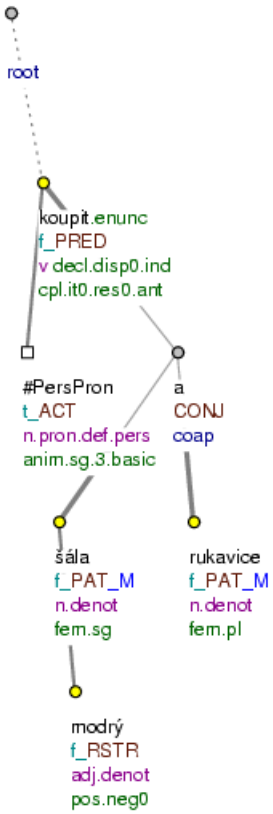

Koupil modrou šálu a rukavice.

Obrázek 5.219. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění

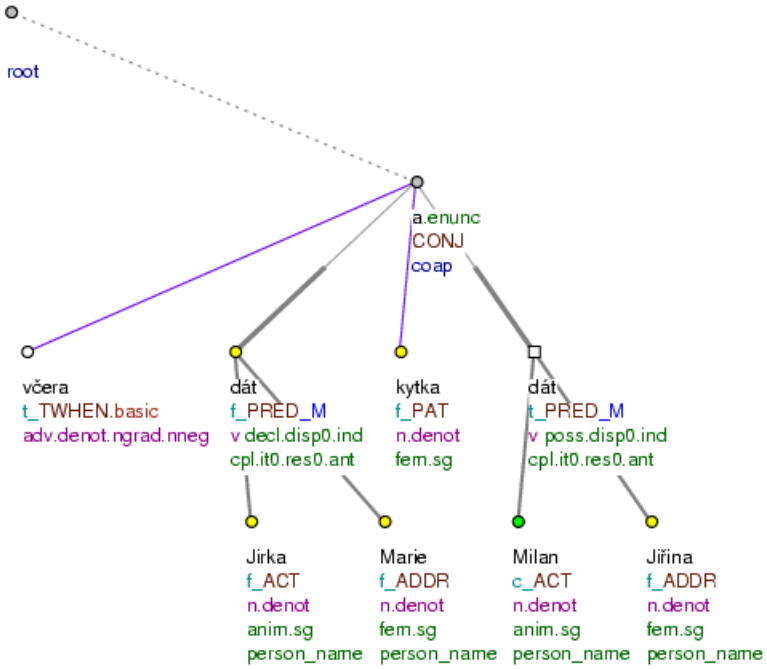

Včera dal kytku Jirka Marii a Milan Jiřině.

Obrázek 5.220. Konstrukce, ve které není zachycena elipsa neobligatorního doplnění

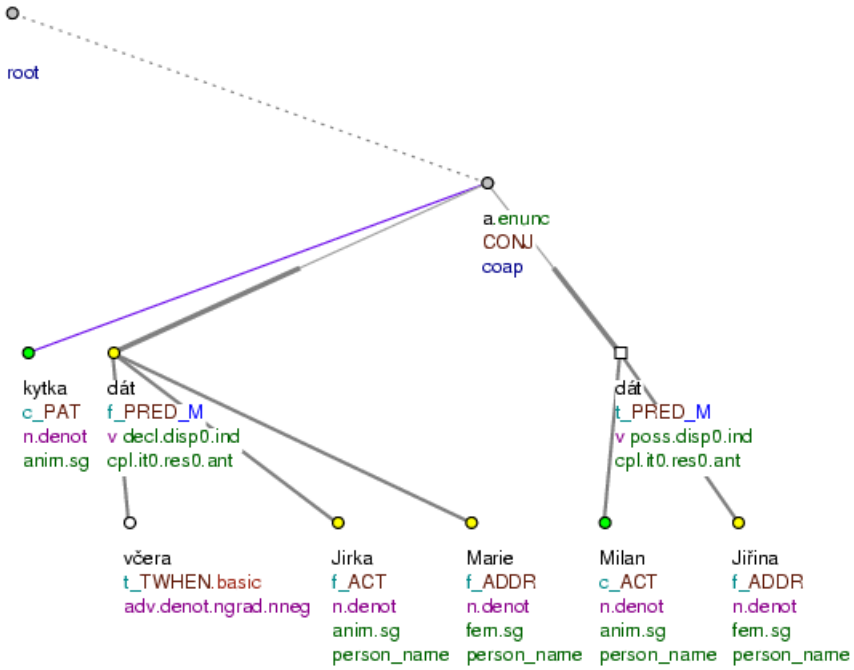

Kytku dal včera Jirka Marii a Milan Jiřině.

5.13. Modalita a negace

Modalita. Různé způsoby vyjádření modality jsou v tektogramatických stromech zachyceny různými prostředky:

- větná modalita je zachycena atributem `sentmod`.

  Viz 4.7 – „Atribut `sentmod`“.

- deontická modalita je zachycena gramatémem `deontmod`.

  Viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (`deontmod`)“.

- dispoziční modalita je zachycena gramatémem `dispmod`.

  Viz 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modality (`dispmod`)“.

- slovesná modalita je zachycena gramatémem `verbmod`.

  Viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (`verbmod`)“.

- modální částice (výrazy s modálním významem) jsou reprezentovány samostatnými uzly s funktory `MOD` a `ATT`.

  Viz 6.7 – „**Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy**“.

Modální a (fázové) predikáty jsou popsány v 5.9.1 – „Modální a fázové predikáty“. Kvazimodální (a kvazifázové) predikáty v 5.9.2 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“.

Negace. Rozlišujeme dva typy negace a afirmace:

- **lexikální negace**.

  Lexikální negací rozumíme užití negačního morfému (předpony, záporky *ne-*) k vytvoření záporné podoby slov, a to substantiv (*nepřítel*, *nedochvilnost*), adjektiv (*nelaskavý*, *nestálý*) a adverbií (*nedobře*, *nezajímavě*).

  Záporná podoba těchto slov, která jsou reprezentována uzlem, jejichž t-lema má kladnou podobu, je zachycena hodnotou `neg1` v gramatému `negation` (viz 4.5.7 – „Gramatém negace (`negation`)“) u tohoto uzlu.

  Lexikální negace je popsána v 4 – „***Komplexní uzly a gramatémy***“.

- **syntaktická negace a afirmace**.

  Syntaktickou negací a afirmací rozumíme prostředky, jimiž se popírá (nebo potvrzuje) platnost obsahu výpovědi (celé nebo jen její části). Jsou to zejména:

  - užití negačního morfému (předpony, záporky *ne-*) k vytvoření záporné podoby slovesa (*Pavel včera nepřišel.*).
  - užití částice (záporky) *ne* k popření nějakého doplnění ve větě (*Pavel přišel ne na návštěvu.*).
  - užití odpověďových částic *ne*, *nikoli/v*, *ano* (*Ano, já přijdu zítra.*).

  Předpona „ne-“ u záporné podoby slovesa. Předponu *ne-* (negační morfém, záporku) u záporné podoby slovesa reprezentujeme v tektogramatických stromech samostatným uzlem se zástupným t-lematem `#Neg`. T-lema uzlu reprezentujícího sloveso má podobu kladnou.

  Srovnej:

- *Pavel včera nepřišel.* {#Neg}

  Záporná podoba slovesa *nepřijít* bude v tektogramatickém stromě reprezentována jako dva uzly: uzlem reprezentujícím sloveso (v kladné podobě, t_lemma=*přijít*) a nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem #Neg reprezentujícím negaci.

Pozor! Uzel s t-lematem #Neg doplňujeme podle kladného nebo zápornému významu slovesa i pod nově vytvořené - zkopírované uzly reprezentující slovesa (pod uzel pro prázdné sloveso (t_lemma=#EmpVerb) se uzel reprezentující syntaktickou negaci nedoplňuje). Viz k tomu 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídícího slovesa“.

Pozor! Uzel reprezentující syntaktickou negaci také nezachycujeme jako společné rozvití souřadně spojených sloves, ale pro každé souřadně spojené sloveso je podle kladného nebo záporného významu uzel syntaktické negace buď doplněn, nebo doplněn není. Srovnej:

- *Nebyl ani zraněn, ani polapen.*

  Uzel reprezentující syntaktickou negaci (t_lemma=#Neg) bude doplněn ke každému uzlu reprezentujícímu koordinačně spojené sloveso (nebude tedy zachycen jako společné rozvití).

Samostatná slova: „ne“, „nikoli/v“, „ano“. Samostatná slova *ne*, *nikoli/v* a *ano* jsou v tektogramatických stromech reprezentována samostatnými uzly s t-lematy *ne*, *nikoli*, *nikoliv* a *ano*.

Srovnej:

- *Pavel přišel ne na návštěvu.*

  Záporka *ne* bude reprezentována samostatným uzlem s t-lematem *ne*.

Podrobná pravidla anotace prostředků pro syntaktickou negaci a afirmaci viz 7.13 – „**Negační a afirmační výrazy**“.

Kapitola 6. Funktory a subfunktory

V této kapitole jsou popsány všechny používané funktory a subfunktory.

Funktory. *Funktory* chápeme jako sémantické ohodnocení syntaktického vztahu závislosti, jako funkce doplnění (lexikálních jednotek) ve větné struktuře.

Z takto obecně vymezených funktorů se vydělují:

- funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“), které vyjadřují nezávislost a určují typ konstrukce:

  `PRED`, `DENOM`, `VOCAT`, `PARTL`, `PAR`.

  Viz 6.1 – „**Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí**“.

- funktory pro kořeny souřadných struktur (viz 5.6 – „**Souřadnost**“), popisující významový druh souřadného spojení:

  `ADVS`, `CONFR`, `CONJ`, `CONTRA`, `CSQ`, `DISJ`, `GRAD`, `REAS`, `APPS`, `OPER`.

  Viz 6.12 – „**Funktory pro významy souřadných spojení**“.

- funktory pro závislé části víceslovných lexikálních jednotek:

  `CPHR`, `DPHR`, `CM`.

  Viz 6.8 – „**Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy**“ a 6.12.4 – „Funktor pro modifikátory souřadného spojení (`CM`)“.

- funktor pro uzly reprezentující cizojazyčné výrazy:

  `FPHR`.

  Viz 6.8.3 – „FPHR“.

- funktory atomických uzlů (viz 2.2 – „Atomické uzly“):

  `ATT`, `MOD`, `PREC`, `RHEM`, `INTF`.

  Viz 6.7 – „**Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy**“.

Funktory můžeme třídit podle různých kritérií do různých skupin. Základní rozdělení funktorů je rozdělení podle toho, na jakém slovním druhu je lexikální jednotka, které funktor přidělujeme, závislá. Rozlišujeme funktory užívané jen pro uzly závislé na substantivu (*substantivní funktory*) a funktory pro doplnění, která jsou primárně závislá na slovesu (*slovesné funktory*).

Jiným neméně důležitým kritériem třídění funktorů je kritérium valence, které bylo popsáno v 5.2 – „**Valence**“; valenční kritérium rozděluje funktory na funktory pro aktanty a funktory pro volná doplnění.

V této kapitole třídíme funktory podle jejich významové příbuznosti a zahrnujeme do tohoto třídění i ostatní hlediska uvedená výše.

U každého uzlu se informace o jeho funktoru ukládá do atributu `functor`. Viz i 6.1 – „Hodnoty atributu `functor`“.

Tabulka 6.1. Hodnoty atributu `functor`

ACMP	volné doplnění vyjadřující doprovod (v širokém smyslu)	*tatínek s maminkou*.ACMP	Viz 6.6.1 – „ACMP“.
ACT	aktant - aktor	*Otec*.ACT *pracuje.*	Viz 6.2.1 – „ACT“.
ADDR	aktant - adresát	*Poslal dárek příteli*.ADDR	Viz 6.2.4 – „ADDR“.
ADVS	kořen koordinační struktury vyjadřující odporovací vztah	*Viděl, ale*.ADVS *neslyšel.*	Viz 6.12.1.1 – „ADVS“.
AIM	volné doplnění vyjadřující účel	*Cvičí, aby zhubla*.AIM	Viz 6.5.1 – „AIM“.
APP	volné doplnění substantiva vyjadřující přináležitost	*můj*.APP *hrad*	Viz 6.10.1 – „APP“.
APPS	kořen apoziční struktury	*substantivum, neboli*.APPS *podstatné jméno*	Viz 6.12.2 – „Funktor pro apozici (APPS)“.
ATT	atomický výraz vyjadřující postoj mluvčího	*Je to samozřejmě*.ATT *pravda.*	Viz 6.7.1 – „ATT“.
AUTH	volné doplnění substantiva označující autora	*Nezvalovy*.AUTH *verše*	Viz 6.10.2 – „AUTH“.
BEN	volné doplnění vyjadřující ne/prospěch	*Pracuje pro firmu*.BEN	Viz 6.9.1 – „BEN“.
CAUS	volné doplnění vyjadřující příčinu	*Z důvodu nemoci*.CAUS *zavřeno.*	Viz 6.5.2 – „CAUS“.
CNCS	volné doplnění vyjadřující přípustku	*Navzdory studijním úspěchům*.CNCS *se v praxi neuplatnil.*	Viz 6.5.3 – „CNCS“.
CM	modifikátor souřadicího spojovacího výrazu	*otec a také*.CM *syn*	Viz 6.12.4 – „Funktor pro modifikátory souřadného spojení (CM)“.
COMPL	volné doplnění - doplněk	*Vrátila se unavená*.COMPL	Viz 6.11 – „**Funktor pro doplněk (COMPL)**“.
COND	volné doplnění vyjadřující podmínku	*Když spí*.COND *, nezlobí.*	Viz 6.5.4 – „COND“.
CONFR	kořen koordinační struktury vyjadřující konfrontační vztah	*Pavel se zlepšuje, kdežto*.CONFR *Jan dostává čtyřky.*	Viz 6.12.1.2 – „CONFR“.
CONJ	kořen koordinační struktury vyjadřující slučovací vztah	*Pavel a*.CONJ *Jan*	Viz 6.12.1.3 – „CONJ“.
CONTRA	kořen koordinační struktury vyjadřující vztah dvou vzájemně se střetávajících subjektů	*otec versus*.CONTRA *syn*	Viz 6.12.1.4 – „CONTRA“.
CONTRD	volné doplnění vyjadřující konfrontaci	*Zatímco mzdy klesají*.CONTRD *, ceny se zvyšují.*	Viz 6.9.2 – „CONTRD“.
CPHR	jmenná část složeného predikátu	*mít plán*.CPHR	Viz 6.8.1 – „CPHR“.
CPR	volné doplnění vyjadřující srovnání	*víc než tisíc*.CPR *korun*	Viz 6.6.2 – „CPR“.
CRIT	volné doplnění vyjadřující měřítko	*Seřaď slova podle abecedy*.CRIT	Viz 6.6.3 – „CRIT“.
CSQ	kořen koordinační struktury vyjadřující důsledkový vztah	*Pracoval nezodpovědně, a*.CSQ *proto dostal výpověď.*	Viz 6.12.1.5 – „CSQ“.

DENOM	efektivní kořen nezávislé nominativní klauze, která není vsuvkou	*Základní škola*.DENOM	Viz 6.1.2 – „DENOM“.
DIFF	volné doplnění vyjadřující rozdíl	*Je vyšší o dva centimetry*.DIFF	Viz 6.6.4 – „DIFF“.
DIR1	volné doplnění místa odpovídající na otázku „odkud“	*Přijel z Prahy*.DIR1	Viz 6.4.1 – „DIR1“.
DIR2	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kudy“	*Jdou lesem*.DIR2	Viz 6.4.2 – „DIR2“.
DIR3	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kam“	*Přišel domů*.DIR3	Viz 6.4.3 – „DIR3“.
DISJ	kořen koordinační struktury vyjadřující vylučovací vztah	*Pojedu já, nebo*.DISJ *ty.*	Viz 6.12.1.6 – „DISJ“.
DPHR	závislá část frazému	*křížem krážem*.DPHR	Viz 6.8.2 – „DPHR“.
EFF	aktant - efekt	*Jmenovali ho předsedou*.EFF	Viz 6.2.3 – „EFF“.
EXT	volné doplnění vyjadřující míru	*V nádobě je přesně*.EXT *litr vody.*	Viz 6.6.5 – „EXT“.
FPHR	součást cizojazyčného textu	*cash*.FPHR *flow*.FPHR	Viz 6.8.3 – „FPHR“.
GRAD	kořen koordinační struktury vyjadřující gradační vztah	*Běžel, ba*.GRAD *utíkal.*	Viz 6.12.1.7 – „GRAD“.
HER	volné doplnění vyjadřující dědictví	*šátek po matce*.HER	Viz 6.9.3 – „HER“.
ID	nominativ jmenovací a genitiv explikativní	*hrad Karlštejn*.ID; *trest smrti*.ID	Viz 6.10.3 – „ID“.
INTF	atomický výraz vyjadřující „falešný podmět“	*Ono*.INTF *prší.*	Viz 6.7.2 – „INTF“.
INTT	volné doplnění vyjadřující záměr	*Šel nakoupit*.INTT	Viz 6.5.5 – „INTT“.
LOC	volné doplnění místa odpovídající na otázku „kde“	*Pracuje v Praze*.LOC	Viz 6.4.4 – „LOC“.
MANN	volné doplnění vyjadřující způsob	*Mluví hlasitě*.MANN	Viz 6.6.6 – „MANN“.
MAT	aktant substantiva vyjadřující obsah kontejneru	*sklenice vody*.MAT	Viz 6.10.4 – „MAT“.
MEANS	volné doplnění vyjadřující prostředek	*Píše perem*.MEANS	Viz 6.6.7 – „MEANS“.
MOD	atomický výraz vyjadřující modální charakteristiku obsahu výpovědi	*Pracuje asi*.MOD *na půl úvazku.*	Viz 6.7.3 – „MOD“.
OPER	kořen souřadné struktury vyjadřující matematickou operaci nebo interval	*pět až*.OPER *deset hodin*	Viz 6.12.3 – „Funktor pro matematické operace a intervaly (OPER)“.
ORIG	aktant - origo	*Vyrábí nábytek ze dřeva*.ORIG	Viz 6.2.5 – „ORIG“.
PAR	efektivní kořen vsunuté slovesné nebo nominativní klauze	*Přijedu 13. prosince (pátek*.PAR *).*	Viz 6.1.5 – „PAR“.
PARTL	efektivní kořen nezávislé citoslovečné klauze	*Hurá*.PARTL *, vyhráli jsme!*	Viz 6.1.4 – „PARTL“.
PAT	aktant - patiens	*Vaří oběd*.PAT	Viz 6.2.2 – „PAT“.
PREC	atomický výraz, který vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext	*A*.PREC *pak odešel.*	Viz 6.7.4 – „PREC“.

PRED	efektivní kořen nezávislé slovesné klauze, která není vsuvkou	*Pavel dal*.PRED *kytku Martině.*	Viz 6.1.1 – „PRED“.
REAS	kořen koordinační struktury vyjadřující důvodový vztah	*Dostal výpověď, neboť*.REAS *pracoval nezodpovědně.*	Viz 6.12.1.8 – „REAS“.
REG	volné doplnění vyjadřující zřetel	*Vzhledem k počasí*.REG *nelze nic plánovat.*	Viz 6.6.8 – „REG“.
RESL	volné doplnění vyjadřující účinek	*Mluví tak potichu, že mu nerozumíme*.RESL	Viz 6.6.9 – „RESL“.
RESTR	volné doplnění vyjadřující výjimku	*Kromě tebe*.RESTR *tam byli všichni.*	Viz 6.6.10 – „RESTR“.
RHEM	atomický výraz - rematizátor	*Jen*.RHEM *Karel odešel.*	Viz 6.7.5 – „RHEM“.
RSTR	volné doplnění blíže specifikující řídící substantivum	*velký*.RSTR *dům*	Viz 6.10 – „**Specifické substantivní funktory**“.
SUBS	volné doplnění vyjadřující substituci	*Za otce*.SUBS *jednal strýc.*	Viz 6.9.4 – „SUBS“.
TFHL	volné doplnění času odpovídající na otázku „na jak dlouho?“	*Přijel na měsíc*.TFHL	Viz 6.3.2 – „TFHL“.
TFRWH	volné doplnění času odpovídající na otázku „ze kdy?“	*Přeložil jednání ze soboty*.TFRWH *na dnešek.*	Viz 6.3.3 – „TFRWH“.
THL	volné doplnění času odpovídající na otázky „jak dlouho?“ a „za jak dlouho?“	*Stihnul to za týden*.THL	Viz 6.3.4 – „THL“.
THO	volné doplnění času odpovídající na otázky „jak často?“ a „kolikrát?“	*Pracuju na tom každý den*.THO	Viz 6.3.5 – „THO“.
TOWH	volné doplnění času odpovídající na otázku „na kdy?“	*Přeložil jednání ze soboty na dnešek*.TOWH	Viz 6.3.6 – „TOWH“.
TPAR	volné doplnění času odpovídající na otázky „současně s čím?“ a „během jaké doby?“	*Během naší dovolené*.TPAR *ani jednou nepršelo.*	Viz 6.3.7 – „TPAR“.
TSIN	volné doplnění času odpovídající na otázku „od kdy?“	*Budu pracovat od zítra*.TSIN	Viz 6.3.8 – „TSIN“.
TTILL	volné doplnění času odpovídající na otázku „do kdy?“	*Udělám to do pátku*.TTILL	Viz 6.3.9 – „TTILL“.
TWHEN	volné doplnění času odpovídající na otázku „kdy?“	*Přijdu zítra*.TWHEN	Viz 6.3.1 – „TWHEN“.
VOCAT	efektivní kořen nezávislé vokativní klauze	*Hanko*.VOCAT *, podej mi to.*	Viz 6.1.3 – „VOCAT“.

Subfunktory. Některé funktory vyžadují bližší specifikaci, přesnější vymezení svého významového vztahu. Tato bližší specifikace je vyjádřena tzv. subfunktorem.

Subfunktory jsou popsány v 6.13 – „**Přesnější specifikace významu funktoru**“.

!!! Funktory volných doplnění (a funktory aktantů u většiny substantiv) neprošly v PDT následnou kontrolou a sjednocením hodnot funktorů u významově stejných skupin doplnění. Tato kontrola je do budoucna nutná - v datech mohou tatáž (i lexikálně shodná) doplnění mít různý funktor. Anotace též poukázala na případy, kdy je třeba vymezení jednotlivých funktorů zpřesnit.

6.1. Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí

Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí jsou funktory, které vyjadřují nezávislost lexikální jednotky a určují typ klauze. Rozlišují se podle toho, zda klauze je interpretována jako klauze slovesná, nominativní, citoslovečná, nebo vokativní, a podle toho zda nezávislá klauze je, nebo není vsuvkou.

Seznam funktorů pro efektivní kořeny nezávislých klauzí

- `PRED`
- `DENOM`
- `VOCAT`
- `PARTL`
- `PAR`

Slovesné a neslovesné klauze jsou popsány v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“. Parenteze je popsána v 5.7 – „**Parenteze**“.

Funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí nesou vždy efektivní kořeny tektogramatického stromu (efektivní kořeny reprezentované věty). Přiřazujeme je i všem efektivním kořenům nezávislých klauzí zachycovaných níže ve struktuře tektogramatického stromu (zejména syntakticky nezačleněným parentezím). Vztahy mezi funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí shrnuje 6.2 – „Vztahy mezi funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí“.

Tabulka 6.2. Vztahy mezi funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí

Funktory pro efektivní kořeny tektogramatického stromu	`PRED`	`DENOM`	`VOCAT`	`PARTL`	`PAR`
Funktory pro odpovídající efektivní kořeny níže v tektogramatickém stromě	`PAR`	`PAR`	`VOCAT`	`PARTL`	`PAR`

6.1.1. PRED

Definice funktoru `PRED` — Funktor `PRED` (predication) je funktor pro efektivní kořen nezávislé slovesné klauze, která není vsuvkou.

Funktor `PRED` náleží uzlu reprezentujícímu řídící sloveso (predikát) nezávislé slovesné klauze, která není vsuvkou. Nezávislé slovesné klauze jsou vymezeny v 5.4.1 – „Slovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídících predikátů, které reprezentujeme uzly s funktorem `PRED`, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí.

Příklad:

Pavel dal.`PRED` *kytku Marii.* obr. 6.1

Další příklady viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“.

Obrázek 6.1. Funktor `PRED`

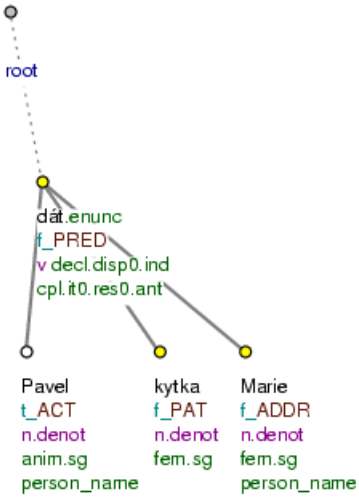

Pavel dal kytku Marii.

6.1.2. DENOM

Definice funktoru `DENOM` — Funktor `DENOM` (denomination) je funktor pro efektivní kořen nezávislé nominativní klauze, která není vsuvkou.

Funktor `DENOM` náleží uzlu reprezentujícímu řídící jméno (v nominativu) nezávislé nominativní klauze, která není vsuvkou. Nezávislé nominativní klauze jsou vymezeny v 5.4.2 – „Neslovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídících jmen, které reprezentujeme uzly s funktorem `DENOM`, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí.

Příklad:

Názory.`DENOM` *čtenářů.* obr. 6.2

Další příklady viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“.

Obrázek 6.2. Funktor `DENOM`

Názory čtenářů.

6.1.3. VOCAT

Definice funktoru `VOCAT`

Funktor `VOCAT` je funktor pro efektivní kořen nezávislé vokativní klauze.

Funktor `VOCAT` náleží uzlu reprezentujícímu řídící jméno (ve vokativu) nezávislé vokativní klauze, a to i tehdy, je-li vokativní klauze vsuvkou. Nezávislé nominativní klauze jsou vymezeny v 5.4.2 – „Neslovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídících jmen, které reprezentujeme uzly s funktorem `VOCAT`, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí.

Příklady:

Milá Jano.`VOCAT` *!* obr. 6.3

Pane majore.`VOCAT` *, hodlám zavést nové prvky.* obr. 6.4

"Baryku.`VOCAT` *, běž na místo, " volala přítelkyně.* obr. 6.5

Další příklady viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“.

Obrázek 6.3. Funktor VOCAT

Milá Jano!

Obrázek 6.4. Funktor VOCAT

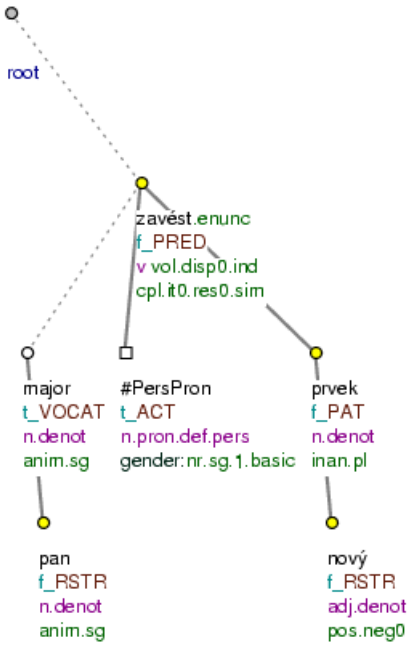

Pane majore, hodlám zavést nové prvky.

Obrázek 6.5. Funktor VOCAT

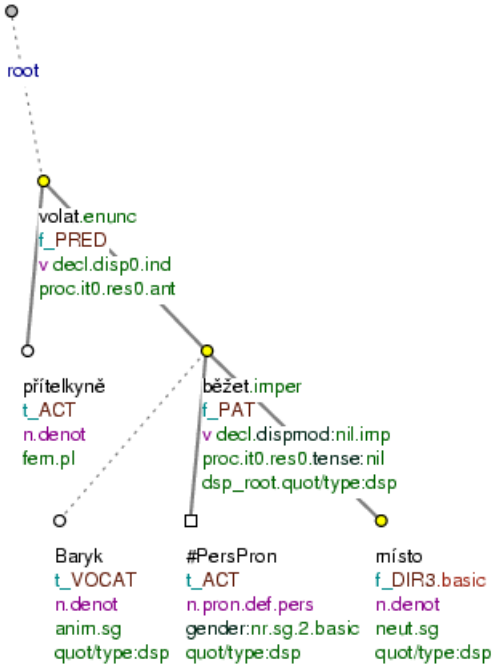

"Baryku, běž na místo," volala přítelkyně.

6.1.4. PARTL

Definice funktoru PARTL

Funktor PARTL (particle) je funktor pro efektivní kořen nezávislé citoslovečné klauze.

Funktor PARTL náleží uzlu reprezentujícímu řídící citoslovce nebo částici nezávislé citoslovečné klauze, a to i tehdy, je-li citoslovečná klauze vsuvkou. Nezávislé citoslovečné klauze jsou vymezeny v 5.4.2 – „Neslovesné klauze“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídících výrazů, které reprezentujeme uzly s funktorem VOCAT, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí.

Příklady:

Pozor.PARTL *!* obr. 6.6

Ano.PARTL *to je pravda.* obr. 6.7

"Ach.PARTL *, to je škoda, " povzdechl si.* obr. 6.8

Další příklady viz 5.4.2 – „Neslovesné klauze“.

Obrázek 6.6. Funktor `PARTL`

Pozor!

Obrázek 6.7. Funktor `PARTL`

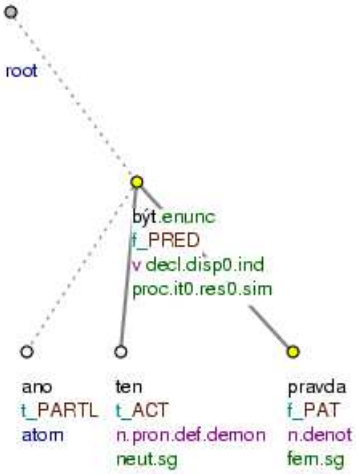

Ano, to je pravda.

Obrázek 6.8. Funktor `PARTL`

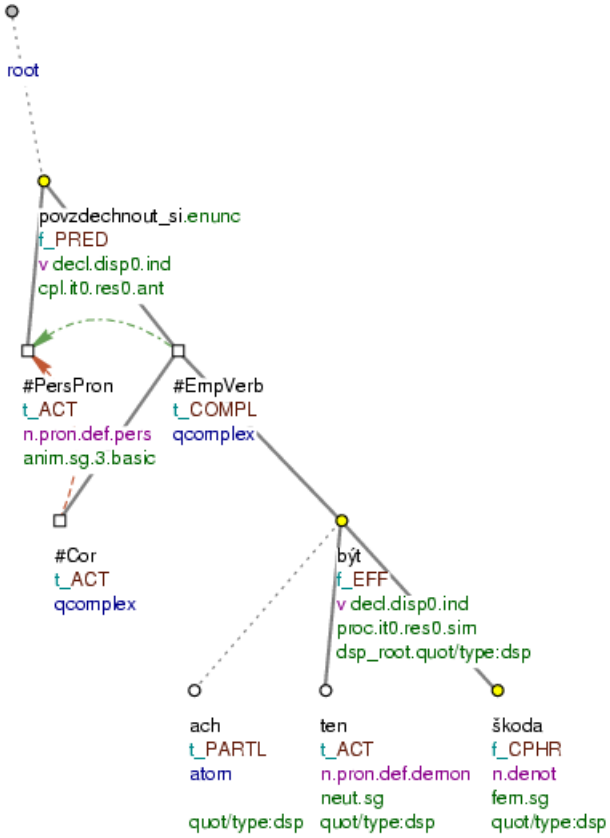

"Ach, to je škoda," povzdechl si.

6.1.5. PAR

Definice funktoru `PAR`

Funktor `PAR` je funktor pro efektivní kořen nezávislé slovesné nebo nominativní klauze, která je ve větě vsuvkou.

Funktor `PAR` náleží uzlu reprezentujícímu řídící sloveso (predikát) vsunuté nezávislé slovesné klauze a uzlu reprezentujícímu řídící jméno (v nominativu) vsunuté nezávislé nominativní klauze. Nezávislé slovesné a nominativní klauze jsou vymezeny v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“. V uvedené sekci jsou též popsány možné formy řídících výrazů, které reprezentujeme uzly s funktorem `PAR`, tj. jako efektivní kořeny těchto klauzí, jsou-li ve větě vsuvkou.

K parentezi viz více 5.7 – „**Parenteze**“.

Příklad:

Přijedu 13. prosince (pátek.`PAR`). obr. 6.9

Další příklady viz 5.7 – „**Parenteze**“.

Obrázek 6.9. Funktor PAR

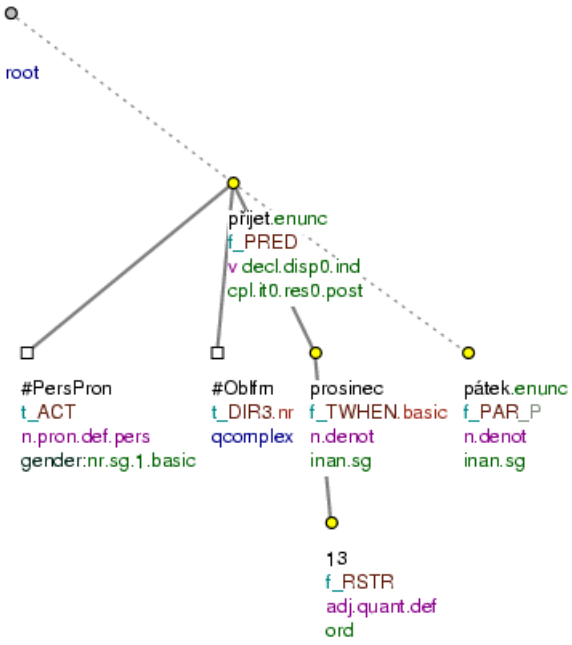

Přijedu 13.prosince (pátek).

6.2. Funktory pro aktanty

Základní vymezení aktantů a pravidla jejich určování jsou uvedena v 5.2 – „**Valence**“. V této sekci popisujeme funktory aktantů především z kognitivního hlediska, tj. jaké kognitivní role mohou dané aktanty vyjadřovat.

Seznam funktorů pro aktanty

- ACT
- ADDR
- EFF
- ORIG
- PAT

Pozor! Za aktant považujeme i doplnění s funktorem MAT, který je popsán v 6.10.4 – „MAT“.

Formy. Možné formy pro daný aktant daného slova jsou uváděny ve valenčním slovníku. K tomu viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“. V této sekci uvádíme pouze stručný seznam nejčastějších forem pro daný aktant bez ohledu na lexikální hodnotu řídící jednotky. Formy lišíme pouze s ohledem na (sémantický) slovní druh řídícího slova. Ve výčtu forem pro aktanty závislé na substantivech uvádíme formy specifické pro aktanty substantiv (odlišné od forem pro aktanty sloves), především pak formy aktantů nedeverbativních substantiv. Formy aktantů deverbativních substantiv jsou v případě vyjádření předložkovou skupinou, sémantickým pádem substantiva nebo závislou klauzí zpravidla totožné s formami aktantů odpovídajících základových sloves.

Hraniční případy funktorů pro aktanty. Hraniční případy funktorů pro aktanty jsou popsány zejména v sekci o valenci. Obecné tendence určování aktantu při nezřetelných hranicích jsou uvedeny

v 5.2.3.1.3 – „Hranice mezi aktantem, obligatorním volným doplněním a volným doplněním“ a 5.2.3.1.4 – „Hranice mezi funktory pro aktanty“. K popisu hraničních případů mezi konkrétními funktory odkazujeme vždy v příslušné sekci daného aktantu.

6.2.1. ACT

Definice funktoru ACT

Funktor ACT (actor) je primárně funktor pro první aktant. V těch případech, ve kterých ohodnocení aktantu funktorem nepodléhá pravidlům o posouvání aktantů, označuje funktor ACT personálního a nepersonálního původce děje, nositele děje nebo vlastnosti, prožívatele nebo posesora.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“.

Přes primárně syntaktické vymezení (aktor jako první aktant) lze aktor charakterizovat i sémanticky. Funktor ACT dostávají doplnění, která vyjadřují zejména následující kognitivní role:

- personální původce děje.

  Příklady:

  Teprve před týdnem přestala za prací do Púchova dojíždět Ludmila Krajčová.ACT

  Její manžel.ACT *tam však pracuje dál.*

  zločiny mafie.ACT *na Sicílii*

  schůzka premiéra.ACT *s prezidentem*

- nepersonální původce děje.

  Příklady:

  Ten román.ACT *mě oslovil.*

  Byl zabit bleskem.ACT

- nositel děje.

  Příklady:

  Sklo.ACT *zůstává nalepené na fólii*

  Barvy.ACT *Střížkových obrazů se stále zjasňují.*

  Matka.ACT *leží.*

- nositel vlastnosti.

  Příklady:

  Každý tah.ACT *je rychlejší než slovo.*

  Karoserie.ACT *je z plechu.*

  radost obyvatel.ACT *ze získané nezávislosti*

- posesor.

  Příklady:

  Přítel.ACT *má nové auto.*

  Přítel.ACT *prodal chalupu.*

- proživatel.

  Příklady:

  Českým skokanům.ACT *se dařilo dobře.*

  Je mi.ACT *smutno.*

Formy aktoru u slovesa. Formy doplnění s funktorem ACT se liší podle toho, na jakém slovním druhu je lexikální jednotka, které funktor přidělujeme, závislá. Základní formy aktoru slovesa jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

nominativ	*Ministři potvrdili oznámený odhad vývoje kurzu koruny.*
instrumentál	*Zákon byl projednán parlamentem ve zkrácené lhůtě.*
dativ	*Ani ve snu se trenérovi nezdálo o takovém vítězství.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k+3	*K novým násilnostem došlo v noci na včerejšek.*
na+4	*Na každého jednou dojde.*
o+4	*Jedná se o nezaměstnané a důchodce.*
z+2	*Z premiérova návrhu tentokrát sešlo.*

  Pozor! Aktor může být vyjádřen i dalšími předložkovými skupinami vyjadřujícími různou míru kvantity jména v dané pozici: *kolem*+2, *okolo*+2, *na*+4, *po*+6, *přes*+3 aj. Například:

  Každý týden opouštělo Československo okolo 40 kamionů.ACT

  Loni zahynulo při nehodách přes 500 cyklistů.ACT

  K těmto formám viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

- **infinitiv**.

  Příklady:

  Je tedy namístě nehřešit.ACT *na to, že mladý badatel pracuje s nadšením pro vědu, bez ohledu na plat.*

  Na obchodní místo RM-S je nejlépe dostavit se.ACT *osobně s platným občanským průkazem.*

  Jíst.ACT *je obřad.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější podřadicí spojky:

aby	*Pro budoucnost je důležité, aby byl dokončen proces odstátnění.*
co	*Je to poprvé, co nějak její odpovědi komentuje.*
jestli/jestliže/-li	*Není jisté, jestli to stihne včas.*
kdyby	*Bylo by ideální, kdyby nám korektor větu opravil.*
zda	*Není jisté, zda parlament školné vůbec odsouhlasí.*
že	*Castrovi by mělo být jasné, že musí provést reformu.*

  Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor ACT, může být také uvozena celou řadou vztažných výrazů, často ve spojení s odkazovacím slovem. Například:

kdo	*Komu se to nebude líbit, může klidně odejít. Kdo nažene třináctiletou žábu do profesionálního tenisu, nevidí za roh.*
co	*Co nás potkalo, nebyl nevyhnutelný osud.*
kdy	*Ještě není jasné, kdy se zastupitelstvo sejde.*
jak	*Vadí mi, jak nedostatečně se věnují práci herců.*
kam	*Je mi v podstatě jedno, kam nás zařadí.*
proč	*Není důležité, proč odešel.*

  Další příklady:

  <To>, co potřebuje.ACT *, je nedosažitelné.*

  <Ten>, na koho se nedostalo.ACT *, mohl zkusit štěstí ještě na černém trhu.*

  <To>, jak se chová.ACT *, je hrozné.*

  K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

Formy aktoru u substantiv. K základním formám aktoru substantiv patří:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

genitiv	*vývoj hlavních hospodářských ukazatelů*; *souhlas Francouzů s maastrichtskými dohodami*
instrumentál	*fingované nákupy nemovitostí českými občany*

- **přivlastňovací tvar adjektiva nebo zájmena**.

  Příklady:

  jeho.ACT *výkon*

  autorčina.ACT *adaptace veršů*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

mezi+7 (v recipročních konstrukcích)	*spor mezi oběma smluvními partnery*
od+2	*políček polskému papeži od polského parlamentu*

- **závislá klauze**.

  Aktor substantiv může být vyjádřen i závislou klauzí, zejména uvozenou vztažnými výrazy ve spojení s odkazovacími slovy. Například:

  kolaps <u>toho</u>, co ještě <u>zbylo</u>.ACT *ve zdravotnictví*

  K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

Formy aktoru u adjektiva. Aktor závislý na adjektivu se vyjadřuje zejména prostým instrumentálem.

Příklad:

dokument připravený <u>ministerstvem</u>.ACT *financí*

6.2.1.1. Hraniční případy u funktoru ACT

Hranice s funktorem AUTH. Funktor ACT hraničí, pokud jde doplnění substantiva, s funktorem AUTH (viz 6.10.2 – „AUTH“). K této hranici viz 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“.

Hranice s funktorem PAT. Při určování prvního a druhého aktantu (funktor ACT a PAT) může v případě vyjádření jednoho z aktantů dativní formou hraničit funktor ACT s funktorem PAT. K tomu viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“. Přesná pravidla určování funktoru je však třeba teprve stanovit.

6.2.2. PAT

Definice funktoru PAT

Funktor PAT (patiens) je primárně funktor pro druhý aktant. V těch případech, ve kterých ohodnocení aktantu funktorem nepodléhá pravidlům o posouvání aktantů, označuje funktor PAT v širokém smyslu předmět dějem zasažený.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“.

Přes primárně syntaktické vymezení (patiens jako druhý aktant) lze patiens charakterizovat i sémanticky. Funktor PAT dostávají doplnění, která vyjadřují v širokém smyslu předmět dějem zasažený, a to:

- předmět, který dějem vzniká, zaniká nebo mění své vlastnosti (například umístění, vlastníka, stav).

  Příklady:

  Postavili <u>stany</u>.PAT

  Snědl <u>polévku</u>.PAT

  Uspal <u>dcerku</u>.PAT

  Prodal <u>dům</u>.PAT

- předmět, na který je děj zaměřen.

  Příklady:

  Hledal <u>houby</u>.PAT

Zbil syna.PAT

Kochal se přírodou.PAT

- předmět specifikující děj.

  Příklady:

  Hrát na klavír.PAT

  Tančit valčík.PAT

  Strom obrůstá novým listím.PAT

  Žije svou prací.PAT

  vyučování matematice.PAT

  Učil se kominíkem.PAT

- předmět, který je ve vztahu vlastnění a předávání.

  Příklady:

  Mít dost peněz.PAT

  Nakazil se od kolegů chřipkou.PAT

  Zahrnul sportovce chválou.PAT

  obdařený pudem.PAT *sebezáchovy*

- předmět vyjadřující cíl, dotyk.

  Příklady:

  Zmocnil se dalších budov.PAT

  Dosáhl konce.PAT

  Blížit se cíli.PAT

- předmět vyjadřující odluku.

  Příklad:

  Vzdal se svého majetku.PAT

- podnět.

  Příklad:

  Bojí se, že bude pršet.PAT

- příjemce děje.

  Příklady:

Ozval se mu.PAT

Hrozil mu.PAT *neúspěch.*

- vlastníka.

  Příklad:

  Kniha patří Janovi.PAT

- předmět vyjadřující, v čí prospěch/neprospěch děj probíhá.

  Příklady:

  Neubližujte zvířatům.PAT

  Fandí moderním obrazům.PAT

- předmět vyjadřující to, co působí na subjekt děje.

  Příklady:

  Bránil se nepříteli.PAT

  Vzdoruje vlastní lenosti.PAT

  Podřídil se požadavkům.PAT

- předmět vyjadřující to, vůči čemu se děj hodnotí.

  Příklady:

  To se rovná zradě.PAT

  Podobá se matce.PAT

- předmět označující to, čím se pohybuje.

  Příklady:

  Házel kamenem.PAT

  Disponoval jen malým kapitálem.PAT

- předmět označující to, čím se subjekt zabývá.

  Příklad:

  Bavil se pokřikováním.PAT *na kolemjdoucí.*

- téma a předmět ztvárnění (zejména u substantiv).

  Příklady:

  Vyprávěl nám o zájezdu.PAT *do Tater.*

kniha o dinosaurech.PAT

socha Napoleona.PAT

Pozor! Funktor PAT přiřazujeme také uzlu reprezentujícímu neslovesnou (jmennou) část verbonominálního predikátu (například: *být hodný*.PAT). K tomu viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“.

Formy patientu u slovesa. Formy doplnění s funktorem PAT se liší podle toho, na jakém slovním druhu je lexikální jednotka, které funktor přidělujeme, závislá. Základní formy patientu slovesa jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

akuzativ	*Kapitalistická racionalita neodstraní subracionální impulzy.*
nominativ (u pasivních sloves)	*Pak byla pravopisná komise oživena ještě třikrát.*
genitiv	*Vysoce si cenili jeho schopnosti improvizovat.*
dativ	*Britská vláda ozbrojenému nátlaku neustoupí.*
instrumentál	*Liberecká nemocnice se nemůže stát moderním zařízením.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

bez+2	*Obejde se však "čistá" věda bez pedagogického provozu?*
do+2	*Pštrosí kuřata za 12 měsíců dorůstají do hmotnosti brojlerů.*
k+3	*Zástupci celého politického spektra se vyjadřují k návrhu výkonné rady ODS.*
na+4	*Často zapomíná ve výčtu členů na Slovensko.*
na+6	*Zelenka pracoval na výpravě opery Brundibár.*
nad+7	*Žasl jsem nad kvalitou sýrů, kterou jsem z domova nepředpokládal.*
o+4	*Požádali jsme o přeložení ligového utkání s Drnovicemi.*
o+6	*Mnozí učitelé ve spojení se žvýkačkou rádi mluví o dobytku.*
od+2	*Tyto učební osnovy a předměty se od civilních středních škol příliš neliší.*
po+6	*Kriminalisté pátrají po mladém muži podezřelém z několikanásobného vloupání.*
pro+4	*Nakonec jsem se rozhodl pro opačnou stranu.*
proti+3	*Železný se ohrazuje proti srovnávání rozpočtů ČT a TV Nova.*
před+7	*Těmito řádky se neuzavíráme před staršími ani mladšími kolegy.*
s+7	*Mírový vyslanec se sejde s šéfem UNITA.*
v+4	*Věřím v soudnost koaličních partnerů.*
v+6	*V souboji o první příčku zámořské NHL prohrálo Chicago doma s Detroitem 2:4.*
z+2	*Tento způsob práce vychází z Reischkeova dlouhodobého programu.*
za+4	*Zaplatil za úspěch podlomeným zdravím.*
za+7	*honba za neobyčejně vzácným diamantem*

Pozor! Patiens může být vyjádřen i dalšími předložkovými skupinami vyjadřujícími různou míru kvantity jména v dané pozici: *kolem*+2, *okolo*+2, *na*+4, *po*+6, *přes*+3 aj. Například:

Prodal okolo 10 kusů.PAT

K těmto formám viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

- **infinitiv**.

  Příklady:

  Zapomněli jsme dýchat.PAT

  Měla za úkol znovu předložit.PAT *zprávu radě zastupitelstva hlavního města.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější podřadicí spojky:

aby	*Doporučují, aby stejnou studii udělali pro ostatní závody.*
až	*Prezident čeká, až se protivníci pustí do sebe a odhodí rukavice.*
jestli/jestliže/-li	*Jestli nastoupí za Spartu, rozhodnou až příští týden.*
kdyby	*KDU-ČSL by přivítala, kdyby komise podléhala parlamentu.*
když	*Stále více začínají podnikatelé oceňovat, když v počítači získají také svého daňového a právního poradce.*
zda/zdali	*Zeptali jsme se ho, zda si už vybral vhodnou lokalitu.*
že	*Jsou přesvědčeni, že si tyto aféry Češi vymýšlejí.*

  Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor PAT, může být také uvozena celou řadou vztažných výrazů, často ve spojení s odkazovacím slovem. Například:

kdo	*Tedy se dohodněme, kdo se musí vzdát.*
co	*Ing. Pospíšil ze zemědělského referátu ví, co říká. Nevím ovšem, s čím přijedou Číňanky.*
kdy	*Neřekl, kdy přijde.*
jak	*Ministři sedmi ekonomicky nejvyspělejších zemí světa se pokoušejí stanovit, jak a jakou rychlostí se má svět ubírat po "informační dálnici".*
kde	*Nevím, kde je.*
jaký	*Uživatelé netuší, jaké množství funkcí tato zařízení integrují.*

  Další příklady:

  <To, že> tehdy zvítězila.PAT *první koncepce, považuji za správné.*

  Problém spočívá <v tom, že> zařízení mají.PAT *za lůžko tím méně peněz, čím déle na něm pacient leží.*

  Hlavním smyslem je držet v šachu <ty>, kdo právě vládnou.PAT

  Nesprávně rozhodují <o tom>, co do průmyslových živností patří.PAT

  K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

Formy patientu u substantiva. Základní formy patientu substantiva jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

genitiv	*odhad vývoje*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k+3	*přípravy k invazi*
na+4	*vliv evropských jazyků na jazyk český*
nad+7	*správa nad autonomním územím*
o+4	*pokusy o artikulaci odlišných názorů*
o+6	*dokument o ekonomicko-obranné unii*
od+2	*odklon politiků od reality*
po+6	*volání po novém zákonu*
proti+3	*protest proti násilnému poangličťování ostrova*
před+7	*náskok před druhou Slavií*
s+7	*souhlas Francouzů s maastrichtskými dohodami*
v+6	*podíl americké produkce ve vysílání ČT*
z+2	*strach ze zkoušky*
za+4	*vina za konflikt*

- **infinitiv**.

  Příklady:

  důvod přijít.PAT

  šance vyhrát.PAT

- **závislá klauze**.

  Patiens substantiva může být vyjádřen i závislou klauzí. Formy jsou obdobné jako u patientu závislém na slovese.

  Příklady:

  Příčin, proč se proud peněz do palestinské ekonomiky zatím neuvolnil.PAT *, je několik.*

  Zpráva, <že> bratr vyhrál.PAT *, se rychle roznesla.*

  vidina <toho, že> vyhraje.PAT

Formy patientu u adjektiva. Patiens závislý na adjektivu se vyjadřuje prostými nebo předložkovými pády.

Příklady:

oficiální doktrína zaměřená proti homosexuálům.PAT

lidé odpovědní za deportace.PAT *Židů*

Moskvě.PAT *nesympatická nabídka*

6.2.2.1. Hraniční případy u funktoru PAT

Hranice s funktorem APP a MAT. Funktor PAT hraničí, pokud jde doplnění substantiva, s funktorem APP a MAT (viz 6.10 – „**Specifické substantivní funktory**“). K této hranici viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“.

Hranice s funktorem ACT. Při určování prvního a druhého aktantu (funktor ACT a PAT) může v případě vyjádření jednoho z aktantů dativní formou hraničit funktor PAT s funktorem ACT. K tomu viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“. Přesná pravidla určování funktoru je však třeba teprve stanovit.

Hranice s funktorem DIR1. U sloves vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného hraničí funktor PAT s funktorem DIR1 (viz 6.4.1 – „DIR1“). K této hranici viz 5.2.3.1.3.4 – „Hranice mezi aktanty s funktory PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3“.

6.2.3. EFF

Definice funktoru EFF

Funktor EFF (effect) je funktor pro aktant, který odpovídá kognitivní roli výsledku děje. V těch případech, ve kterých ohodnocení aktantu funktorem podléhá pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor EFF tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“. Funktor EFF je vymezen primárně sémanticky. V případech, ve kterých platí pravidla o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor EFF aktantu, který vyjadřuje-li kognitivní roli výsledku děje, pouze tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) minimálně tři aktanty; má-li sloveso dva aktanty a druhý aktant vyjadřuje kognitivní roli výsledku děje, má tento aktant funktor PAT!

Doplnění s funktorem EFF vyjadřuje v širokém smyslu výsledek děje, a to zejména:

- vlastnost nebo stav, které má jméno zaplňující druhou syntaktickou pozici (patiens) za jistého děje nebo které se mu jistým dějem přisuzují (tzv. valenční doplněk).

  Příklady:

  Považoval Pavla za odborníka.EFF

  Angažoval ho jako mluvčího.EFF

  Činili si život snesitelným.EFF

  Zachovali památku neporušenou.EFF

  Slyšet hodiny tikat.EFF

- konečný stav u sloves vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného.

  Příklady:

  Zvýšili počet voličů z 50% na 75 procent.EFF

  Změnila účes z kudrn na rovné vlasy.EFF

  Matka předělala dětem loutku z kašpárka na čerta.EFF

- diktum u sloves pravení, myšlení a vnímání.

Příklady:

Petr vyprávěl o dovolené zábavné historky.EFF

O tom nevím nic.EFF

Řekl, že nepřijde.EFF

- okolnost, vůči níž se nějak zachází s předmětem v pozici druhého aktantu (patientu).

  Příklady:

  Srovnával Jana s Pavlem.EFF

  Bránili město před Švédy.EFF

  Spojil procházku s nákupem.EFF

Pozor! Funktor EFF přiřazujeme některým efektivním kořenům přímých řečí. K tomu viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.

Formy. Aktant s funktorem EFF je vymezen primárně sémanticky a jeho typickými formami jsou především sémantické pády (instrumentál, předložkové pády), které se při derivaci nemění. Efekt sloves, substantiv i adjektiv je proto v zásadě vyjadřován stejnými formami. Základní formy doplnění s funktorem EFF jsou:

- **prostý pád substantiva nebo adjektiva**.

  Nejčastější formy:

nominativ	*My tomu říkáme efekt sněhové koule.*
genitiv	*Problémů s benzínem budou ušetřeni i turisté mířící do Itálie.*
akuzativ	*Vypráví příběh mladého muže, který se vydává do hor.*
instrumentál	*Novým místopředsedou byl zvolen Alexandre de Merode z Belgie*; *zásobování teplem*

- **předložkový pád substantiva nebo adjektiva**.

  Nejčastější formy:

do+2	*Stárková přetlumočila do češtiny knihu Psi z ráje.*; *sestavování stolů do řad*
k+3	*Starosta byl odsouzen k trestu odnětí svobody na tři roky.*
na+4	*Premiér byl slavnostně povýšen na majora v záloze.*; *zvýšení počtu imigrantů z 20000 na 100000.*; *odhad nákladů na 300 000 Kč*, *rozdělení na nezávislé společnosti*, *transformace podniku na akciovou společnost*
o+4	*doplnění licence o 11 regionálních kanálů*; *zápas o Slovakia Cup*
proti+3	*Mají památky ochránit proti vlivu imisí a škodlivého spadu.; ochrana proti zcizení nápadů*
před+7	*bránit město před Švédy*; *ochrana před konkurencí*
s+7	*Poslanec Kraus si podle Kalouska opět plete hrušky s jablky.*; *srovnání cen s cenami za hranicí*
v+4	*Nový ředitel by měl přeměnit ČSÚ v moderní instituci.*
za+4	*Oba byli zvoleni za členy výkonného výboru.*; *výměna Bojnického oltáře za deset gotických deskových obrazů*

jako+1	*Premiér Klaus je vnímán jako reprezentant stran vládní koalice.*
jako+4	*Znal ji už jako malou holčičku.*

Pozor! Efekt může být vyjádřen i dalšími předložkovými skupinami vyjadřujícími různou míru kvantity jména v dané pozici: *kolem*+2, *okolo*+2, *na*+4, *po*+6, *přes*+3 aj. Například:

Vyslovil o tom přes dvacet myšlenek.EFF

K těmto formám viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

- **infinitiv**.

  Příklady:

  Viděl jsem umírat.EFF *děti na AIDS.*

  Michail Gorbačov nechal padnout.EFF *berlínskou zeď.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější podřadicí spojky:

aby	*Ve výzvě se praví, aby lidé nedůvěřovali církvi.*
ať	*Starosta mu sice do telefonu řekl, ať se neplaší, ale mezitím už potrubní poštou svištěly patrony.*
jestli/jestliže/-li	*Z výsledků lze usoudit, jestli nákup nepřináší přílišné riziko.*
zda/zdali	*Neuvedl však, zda jej ODA podpoří.*
že	*Zopakoval, že nemá mandát k rozhodnutí o úplném stažení vojsk.*

  Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor EFF, může být také uvozena celou řadou vztažných výrazů, často ve spojení s odkazovacím slovem. Například:

co	*Píše jen to, co čtenář žádá.*
kdy	*Neřekl jim, kdy přijde.*

  Další příklady:

  Soud podmínil ponechání Saganové na svobodě <tím, že> světoznámá autorka románů podstoupí.EFF *podstoupí protidrogovou léčbu.*

  Znaková řeč byla označována <za to>, co neslyšící odlišuje.EFF *od slyšící většiny.*

  K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

6.2.3.1. Hraniční případy u funktoru EFF

Hranice s funktorem ADDR. V případech jako *bránit děti před nebezpečím* vs. *bránit majetek před zloději* hraničí funktor EFF s funktorem ADDR (viz 6.2.4 – „ADDR“). K této hranici viz 5.2.3.1.4 – „Hranice mezi funktory pro aktanty“.

Hranice s funktorem DIR3. U sloves vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného hraničí funktor EFF s funktorem DIR3 (viz 6.4.3 – „DIR3“). K této hranici viz 5.2.3.1.3.4 – „Hranice mezi aktanty s funktory PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3“.

6.2.4. ADDR

Definice funktoru ADDR

Funktor ADDR (addressee) je funktor pro aktant, který odpovídá kognitivní roli příjemce děje. V těch případech, ve kterých ohodnocení aktantu funktorem podléhá pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ADDR tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“. Funktor ADDR je vymezen primárně sémanticky. V případech, ve kterých platí pravidla o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ADDR aktantu, který vyjadřuje-li kognitivní roli příjemce děje, pouze tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) minimálně tři aktanty; má-li sloveso dva aktanty a druhý aktant vyjadřuje kognitivní roli příjemce děje, má tento aktant funktor PAT!

Doplnění s funktorem ADDR vyjadřuje v širokém smyslu příjemce děje (typicky s rysem životnosti), a to zejména:

- příjemce u sloves s významem dávání v nejširším slova smyslu.

  Příklady:

  Dal dítěti.ADDR *hračku.*

  Řekl synovi.ADDR *pravdu.*

  Učí děti.ADDR *angličtinu.*

- původní vlastník u sloves s významem odebírání v nejširším slova smyslu.

  Příklady:

  Vzal dítěti.ADDR *hračku.*

  Ukradl cizinci.ADDR *peněženku.*

- příjemce, na kterého je děj zaměřen.

  Příklad:

  Obrátil se na soud.ADDR *s problémem.*

Formy. Aktant s funktorem ADDR je vymezen primárně sémanticky a jeho typickými formami jsou především sémantické pády (dativ, předložkové pády), které se při derivaci nemění. Adresát sloves, substantiv i adjektiv je proto v zásadě vyjadřován stejnými formami. Základní formy doplnění s funktorem ADDR jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

dativ	*Našemu zpravodaji to řekl tiskový mluvčí vlády.*; *finanční pomoc Slovensku*
akuzativ	*Klaus ujistil přítomné, že ČR bude spolehlivým partnerem.*
nominativ (u pasivních tvarů některých sloves)	*Nemajetní studenti mohli být osvobozeni od školného.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k+3	*K vojákům promluvil ruský premiér.*
mezi+4	*Zbytek likvidačního zůstatku se rozdělí mezi společníky rovným dílem.*
na+4	*Majitel převedl smluvně své povinnosti na nájemníka.*; *uvalení vazby na obviněného*
na+6	*výzkum veřejného mínění provedený na souboru 1097 obyvatel*
nad+7	*Smašnovová letos vyhrála v Paříži nad Novotnou.*; *rozsudek nad zločincem*
pro+4	*Zásilky jsou určeny zejména pro Skandinávii.*
proti+3	*zápas proti silnému soupeři*
před+7	*Jihoafričan Albertyn vede před Puzarem z Itálie.*
s+7	*Výzbroj armád zemí střední a východní Evropy se musí sjednotit s vybavením vojsk NATO.*; *rozhovory s prezidentem*
vůči+3	*projev necitlivosti vůči mrtvým*

  Pozor! Adresát může být vyjádřen i dalšími předložkovými skupinami vyjadřujícími různou míru kvantity jména v dané pozici: *kolem*+2, *okolo*+2, *na*+4, *po*+6, *přes*+3 aj. Například:

  O svém talentu přesvědčil okolo dvaceti posluchačů.ADDR

  K těmto formám viz i 5.2.2.3 – „Pravidelné změny v povrchově-syntaktické realizaci (nezaznamenávané ve valenčním rámci)“.

- **závislá klauze**.

  Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor ADDR, bývá uvozena nejčastěji vztažnými zájmenem *kdo*, případně podřadicí spojkou, zpravidla vždy ve spojení s odkazovacím slovem:

kdo	*varovaní těm, kdo staví načerno.*; *Vláda je ten nejlepší mechanismus, který může pomoci těm, kdo si sami pomoci nedokážou.*

aby	*Nebo byste dal přednost tomu, aby by vaše dítě vyrůstalo delší dobu uprostřed běžné populace?*
že	*Nejvíc se prodalo Talmudu Elie Wiesela, ale to se dá přičíst tomu, že lidé jsou zvědaví a hledají základní informace.*

  Další příklady:

  Banka raději dá přednost <tomu, že> nám ukáže.ADDR *, jakými metodami získává náš bankovní sektor zhruba sedmitisícové nadhodnocení svých pracovníků proti celostátní průměrné mzdě.*

  Organizátoři to přičítají <tomu, že> některé hráčky se zalekly.ADDR *silného dvojbloku Habšudová - Hingisová.*

  K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

6.2.4.1. Hraniční případy u funktoru ADDR

Hranice s funktorem BEN. Sémanticky hraničí funktor ADDR zejména s funktorem BEN (viz 6.9.1 – „BEN“). K této hranici viz 5.2.3.1.3.2 – „Hranice mezi adresátem a benefaktorem“.

Hranice s funktorem EFF. V případech jako *bránit děti před nebezpečím* vs. *bránit majetek před zloději* hraničí funktor ADDR s funktorem EFF (viz 6.2.3 – „EFF“). K této hranici viz 5.2.3.1.4 – „Hranice mezi funktory pro aktanty“.

Hranice s funktory místa. Po řadě sloves hraničí funktor ADDR s funktory místa (viz 6.4 – „**Funktory místa**“). K této hranici viz 5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“.

6.2.5. ORIG

Definice funktoru ORIG

Funktor ORIG (origin) je funktor pro takové doplnění (zpravidla aktant), které odpovídá kognitivní roli původu. V těch případech, ve kterých přiřazení funktoru podléhá pravidlům o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ORIG tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) alespoň tři aktanty.

Pravidla o posouvání aktantů viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“. Funktor ORIG je vymezen primárně sémanticky. V případech, ve kterých platí pravidla o posouvání aktantů, přiřazujeme funktor ORIG aktantu, který vyjadřuje-li kognitivní roli původu, pouze tehdy, má-li sloveso (substantivum, adjektivum) minimálně tři aktanty; má-li sloveso dva aktanty a druhý aktant vyjadřuje kognitivní roli původu, má tento aktant funktor PAT!

U substantiv, která neoznačují děj, má doplnění s významem původu (funktor ORIG) charakter volného doplnění. K tomu viz 5.2.3.2.3.2 – „Origo u substantiv“.

Doplnění s funktorem ORIG vyjadřuje v širokém smyslu původ, a to zejména:

- materiál, z kterého něco vzniká, pochází.

  Příklady:

  Vyráběli nábytek ze dřeva.ORIG

  Uvařila polévku z masa.ORIG

  nádoba z plechu.ORIG

  kaluž z tajícího sněhu.ORIG

- okolnost, děj, stav, na jejichž základě něco vzniká.

  Příklady:

  Na malých kroužcích.ORIG *založili novou organizaci.*

  Vybudoval kariéru na cizí práci.ORIG

- původního vlastníka (obvykle s rysem životnosti), zdroj, od kterého něco pochází, něco se získává.

  Příklady:

  Získal na dětech.ORIG *slib.*

  Zakoupili stroje od výrobce.ORIG

  Slyšel o neštěstí od učitele.ORIG

  dárek od maminky.ORIG

  miliarda od světové banky.ORIG

- výchozí stav u sloves vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného.

Příklady:

Zdražili vstupenky z 500.ORIG *na 550 Kč.*

Prudce se zvýšily mezibankovní úrokové míry z 6,05.ORIG *na 7,53 procenta.*

Předělala loutku z kašpárka.ORIG *na čerta.*

Formy. Aktant s funktorem ORIG je vymezen primárně sémanticky a jeho typickými formami jsou především předložkové pády, které se při derivaci nemění. Origo sloves, substantiv i adjektiv je proto v zásadě vyjadřováno stejnými formami. Základní formy doplnění s funktorem ORIG jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

mezi+7	*Uvedl anekdotu o člověku, který musí vyskočit z letadla a může si vybrat mezi výškoměrem a padákem.*
na+6	*Některé firmy mohou na novém zaměstnanci vyžadovat také pracovní posudek.*
od+2	*Asi před týdnem jsem dostal dopis od K. Řeháka z Prahy.*
po+6	*Firma požaduje po ministerstvu financí, aby by zrušilo veškerá povolení k provozování číselných her Sazky.*
za strany+2	*Ze strany unie je patrná tendence, přijímat několik zemí najednou.*

- **závislá klauze**.

  Závislá klauze, jejíž efektivní kořen má funktor ORIG, bývá uvozena nejčastěji vztažnými zájmenem *co*, případně podřadicí spojkou, zpravidla vždy ve spojení s odkazovacím slovem:

co	*Bude ovšem nezbytné místní lidi ještě přesvědčit, že na palivo získané z toho, co byli po staletí zvyklí jen jíst, se dá skutečně také jezdit.*

že	*Netají se radostí z toho, že sociálnědemokratické Právo lidu po delší pauze opět vychází.*

K odkazovacím slovům viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

6.2.5.1. Hraniční případy u funktoru ORIG

Hranice s funktorem DIR1. Sémanticky hraničí funktor ORIG zejména s funktorem DIR1 (viz 6.4.1 – „DIR1“). K této hranici viz 5.2.3.1.3.3 – „Hranice mezi origem a volným doplněním s funktorem DIR1“. S funktorem DIR1 hraničí funktor ORIG též po slovesech vyjadřujících změnu z jednoho stavu do jiného. K této hranici viz 5.2.3.1.3.4 – „Hranice mezi aktanty s funktory PAT/ORIG a EFF a volnými doplněními s funktory DIR1 a DIR3“.

Hranice s funktorem HER. Sémanticky hraničí funktor ORIG zejména s funktorem HER (viz 6.9.3 – „HER“). K této hranici viz 6.9.3.1 – „Hraniční případy u funktoru HER“.

6.3. Časové funktory

Časové funktory (funktory času) představují soubor sémanticky diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která vyjadřují různé časové body nebo intervaly, k nimž se vztahuje obsah řídícího doplnění. Jednotlivé časové funktory jsou od sebe odlišeny podle toho, na jakou otázku po určení času odpovídají.

Seznam časových funktorů

- TFHL
- THL
- THO
- TFRWH
- TOWH
- TPAR
- TSIN
- TTILL
- TWHEN

Doplnění s časovými funktory časově lokalizují zejména děje nebo stavy, rozvíjejí proto především slovesa, substantiva a adjektiva označující děj. Mohou však přímo rozvíjet i nedějová substantiva (například: *cukroví od Vánoc*.TFRWH, *domy v minulém století*.TWHEN).

Sekce o jednotlivých časových funktorech zde řadíme abecedně podle zkratek pro funktory, mimo abecední řazení je jako první zařazena sekce o nejobecnějším časovém funktoru TWHEN.

6.3.1. TWHEN

Definice funktoru TWHEN — Funktor TWHEN (temporal : when) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „kdy?“.

Doplnění s funktorem TWHEN lokalizuje děj vyjádřený řídícím slovem do konkrétního časového bodu nebo úseku, a to buď přímým udáním času (*v pět hodin*, *letos*), nebo udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*před odjezdem*, *po snídani*).

Subfunktory. Funktor TWHEN je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.9 – „Subfunktory pro funktor TWHEN“.

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TWHEN jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k+3	*k večeru*; *k 15.říjnu*
kolem+2	*kolem poledne*
koncem+2	*koncem roku*
mezi+7	*mezi dvěma světovými válkami*
na+4	*na podzim*
na+6	*na úsvitě*; *na konci dne*
o+6	*o Velikonocích*
okolo+2	*okolo druhé hodiny*
po+6	*po jeho příchodu*; *po večerech*
počátkem+2	*počátkem měsíce*
postupem+2	*postupem času*

před+7	*před hodinou*; *před výletem*
při+6	*při práci*; *při loňských povodních*
při příležitosti+2	*při příležitosti jeho narozenin*
u příležitosti+2	*u příležitosti jeho narozenin*
v+4	*v neděli*
v+6	*v minulém století*
v době+2	*v době konání konference*
v období+2	*v období druhé světové války*
v průběhu+2	*Stalo se to v průběhu cesty.*
v rámci+2	*v rámci oslav*
za+4	*Přijde za týden.*
za+2	*Psal/Napsal to za minulého ředitele.*
začátkem+2	*začátkem letošní sezóny*
závěrem+2	*závěrem letošní sezóny*

Příklad:

Po jednání.TWHEN *s premiérem odjel domů.* obr. 6.10

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

akuzativ	*Sejdeme se 2. února.*
instrumentál	*Zákon vstupuje v platnost dnem podpisu.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Dočkáme se brzy.TWHEN *rychlé dopravy.*

  Součástka se časem.TWHEN *opotřebuje.*

  Dříve.TWHEN *se měl mnohem lépe.*

  Hned.TWHEN *se vrátím.*

  Obě země se jednou.TWHEN *začlení do sjednocené Evropy.*

  Kdy.TWHEN *se vrátíš?*

  Někdy.TWHEN *ti to vynahradím.*

  Neprodleně.TWHEN *se máte dostavit do ředitelny.*

  Okamžitě.TWHEN *se hlaste u vedoucího.*

  Dílo bylo vydáno až posmrtně.TWHEN

  Zítra.TWHEN *má být už hezky.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

až	*Najíme se, až vyjdeme.*
jak / jakmile	*Jakmile se vrátím, budeme pokračovat.*
jen / jenom	*Jen doběhl, začalo pršet.*
jen co / jenom co	*Jenom co doběhl, začalo pršet.*
kdy	*Pracoval, kdy se mu zachtělo.*
když	*Když babička dovyprávěla, všechny děti už spaly.*
než / nežli	*Než se naobědval, umyl si ruce.*
poté - co	*Irák riskuje další útok poté, co inspektoři OSN opustili zemi.*
sotva / sotvaže	*Sotva se naučil jeden jazyk, už se učí další.*

  Pozor! Úlohu obdobného časového doplnění plní i závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má ale funktor `RSTR`), například:

  V okamžiku.`TWHEN` *, co jsem ho spatřil*.`RSTR` *, jsem věděl, že je to on*.

  V době.`TSIN`, *kdy jsem ho navštívil*.`RSTR` *, nebyl doma.*

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem `TWHEN` vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

budoucí.`TWHEN` *zvyšování výroby*

další.`TWHEN` *zvyšování sazeb*

dnešní.`TWHEN` *jednání*

jarní.`TWHEN` *vykročení*

letošní.`TWHEN` *sklízení*

minulé.`TWHEN` *jednání*

okamžité.`TWHEN` *podání*

pondělní.`TWHEN` *prohlášení Daniela Kroupy*

poslední.`TWHEN` *snížení stavu*

první.`TWHEN` *zasedání vlády*

předchozí.`TWHEN` *sčítání obyvatelstva*

původní.`TWHEN` *rozhodnutí vlády*

včerejší.`TWHEN` *účtování*

víkendové.`TWHEN` *nicnedělání*

Obrázek 6.10. Funktor `TWHEN`

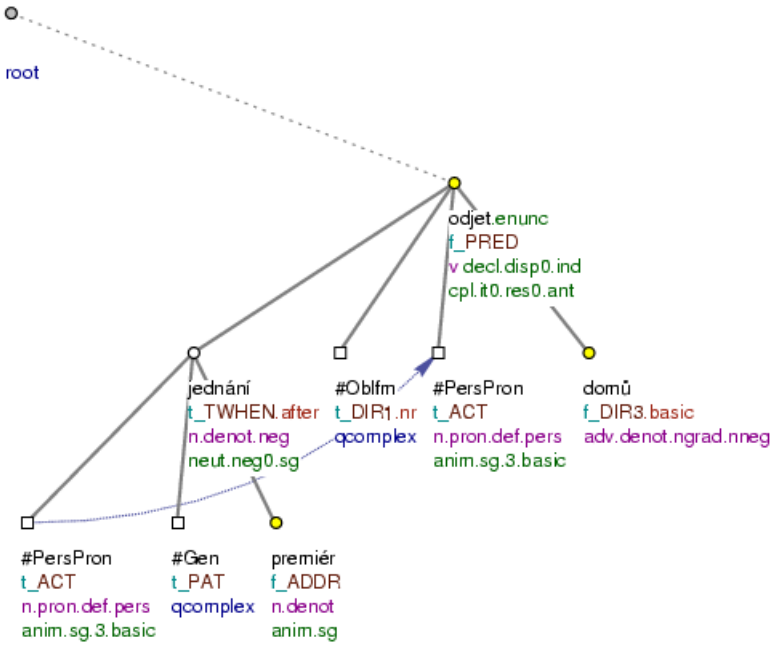

Po jednání s premiérem odjel domů.

6.3.1.1. Hraniční případy u funktoru `TWHEN`

Hranice mezi časovými funktory. Doplnění s funktorem `TWHEN` představují časová určení ve vlastním smyslu. Lokalizují platnost děje (nebo stavu) vyjádřeného řídícím slovem na časové ose vzhledem k nějakému udanému časovému bodu nebo úseku. Platnost děje vzhledem k nějakému bodu nebo úseku na časové ose vyjadřují i časová určení s funktory `TTILL` a `TSIN`, `TPAR`, `TFRWH` a `TOWH`, s nimiž je funktor `TWHEN` sémanticky úzce spjat.

Funktory `TTILL` (viz 6.3.9 – „TTILL“) a `TSIN` (viz 6.3.8 – „TSIN“) však vyjadřují časový bod nebo úsek, ve kterém platnost nějakého děje buď začíná (funktor `TSIN`), nebo končí (funktor `TTILL`), nevyjadřují tedy „kdy?“ nějaký děj platí, ale „odkdy?“, nebo „dokdy?“ platí. Funktor `TPAR` (viz 6.3.7 – „TPAR“) lokalizuje řídící děj vzhledem k jinému ději, nebo je vyjádřením časového úseku, s nímž řídící děj probíhá zároveň, v rámci něhož se uskutečňuje. Specifický význam lokalizace na časové ose mají i funktory `TOWH` (viz 6.3.6 – „TOWH“) a `TFRWH` (viz 6.3.3 – „TFRWH“), které se na rozdíl od funktoru `TWHEN` netýkají lokalizace děje vyjádřeného řídícím slovem, a proto mohou tato časová určení být přítomna v jedné konstrukci zároveň s funktorem `TWHEN`, který časově lokalizuje řídící sloveso, například:

Včera.`TWHEN` *přeložil výuku z pátku*.`TFRWH` *na pondělí*.`TOWH`.

Ostatní časové funktory se přímo netýkají lokalizace platnosti děje na časové ose, ale vyjadřují primárně různé časově měrové charakteristiky dějů vyjádřených řídícími slovy. I mezi touto skupinou funktorů a funktorem `TWHEN` existují ovšem styčné plochy, a to zejména v těch případech, kdy se časově měrové vlastnosti (významy „jak dlouho?“, „za jak dlouho?“, „kolikrát?“ a „jak často?“) navrstvují na základní význam „kdy?“. Vyplývá-li časově měrová vlastnost přímo z doplnění času, má toto doplnění časový funktor vyjadřující danou vlastnost, vyplývá-li však časově měrová charakteristika z jiných prostředků (z kontextu, z vidu slovesa apod.), má doplnění zpravidla funktor `TWHEN`.

Viz i 6.3.5 – „THO“, 6.3.4 – „THL“ a 6.3.2 – „TFHL“.

Ve formě vyjádření se doplnění s různými časovými funktory mohou shodovat, zejména v těch případech, kdy je doplnění času vyjádřeno pomocí primární předložky, může doplnění vyjadřovat více časových významů. Volbu funktoru určuje v konkrétní konstrukci obvykle kontext. Srov.:

- *Přijede za dvě hodiny*.TWHEN
- *Napsal to za dvě hodiny*.THL
- *Za dvě hodiny*.TPAR *nic neudělal.*

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor TWHEN může stýkat i s funktory pro jiná než časová určení. Shodné formální prostředky (zejména stejné předložky) a užití abstraktního výrazu vede též k neostré diferenci mezi časovými funktory a funktory jinými, zejména funktory místními. Srov.:

- *Sdělím ti to až na schůzi.*

  Doplnění *na schůzi* může vyjadřovat jednak časové doplnění na otázku „kdy?“ (funktor TWHEN), ale může být i učením místa, kde se sdělení uskuteční, tedy doplněním s funktorem LOC.

- *Při práci si nezpívá.*

  Doplnění *při práci* může vyjadřovat buď podmínku (*jestliže pracuje, nezpívá si*), nebo opět jen prosté určení času na otázku „kdy?“.

Pro jednoznačné určení funktoru nejsou v těchto případech stanovena pevná kritéria, funktor, kterému víceznačný výraz nejvíce odpovídá, je zvolen na základě dostupného kontextu a vlastního uvážení anotátora.

6.3.2. TFHL

Definice funktoru TFHL

Funktor TFHL (temporal: for how long) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „na jak dlouho?“, udává délku trvání stavu, který je výsledkem platnosti děje vyjádřeného řídícím slovem.

Doplnění s funktorem TFHL se zpravidla vyjadřuje jen přímým udáním času (*přijel na tři dni*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TFHL jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

na+4	*Přijel na tři dni.*; *práce na rok*
po+4	*Po dva dny se jí zúčastní i český ministr bez portfeje.*
pro+4	*Byla přijata operativní opatření pro zbytek roku.*

  Příklad:

  Odjel na celý den.TFHL obr. 6.11

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Je dlouhodobě.TFHL *nemocen.*

Používá se jen dočasně.TFHL

Doživotně.TFHL *budou mít nouzi.*

Na venkově bydlí natrvalo.TFHL

Odešel navěky.TFHL

Navždy.TFHL *vám budu vděčný.*

Bydlí tam přechodně.TFHL

Výhledově.TFHL *je to zbytečné.*

Pozor! Závislou klauzí se doplnění s funktorem TFHL zpravidla nerealizuje. Úlohu obdobného časového doplnění však plní závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR), například:

Půjčili jsme si od nich auto na dobu.TFHL, *co budeme*.RSTR *na výletě.*

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem TFHL vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

kontejnery určené k dlouhodobému.TFHL *uskladňování vyhořelého paliva z atomových reaktorů*

dočasné.TFHL *vyslání několika tisíc amerických vojáků do Chorvatska k ochraně mírových sil OSN*

Obrázek 6.11. Funktor TFHL

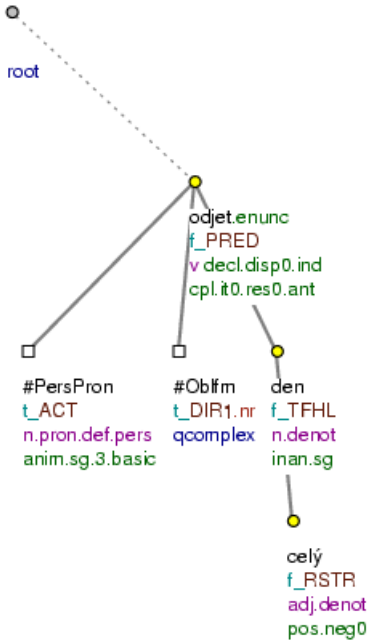

Odjel na celý den.

6.3.2.1. Hraniční případy u funktoru TFHL

Hranice s funktorem TOWH. Funktor TFHL má sémanticky i formou vyjádření blízko k časovým doplněním s významem „na kdy?“ (k funktoru TOWH; viz 6.3.6 – „TOWH“). V konkrétní konstrukci však odlišení obou funktorů bývá jednoznačné. Doplnění s funktorem TFHL vyjadřuje délku trvání něčeho/nějakého děje/stavu, označuje vždy různě dlouhý úsek; doplnění s funktorem TOWH naproti tomu neodkazuje k délce trvání, primárně jde vždy časový bod (či úsek bez zřetele k jeho délce). Srov.:

- *Odjel na celé pondělí*.TFHL

  Přijel na půl.TFHL *měsíce*

  práce na (celý) rok.TFHL

- *vstupenka na pondělí*.TOWH

  Na příští měsíc.TOWH *si nic nenaplánoval.*

  práce na příští rok.TOWH

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor TFHL může stýkat i s funktory pro jiná než časová určení. Volba funktoru je však vzhledem ke konkrétnímu kontextu většinou jasná. Srov.:

- *Přijel do Prahy na celou dovolenou.*

  V tomto kontextu je doplnění *na celou dovolenou* vyjádřením délky pobytu a efektivní kořen doplnění bude mít funktor TFHL.

- *Přijel do Prahy na dovolenou.*

  Doplnění *na dovolenou* vyjadřuje spíše záměr než délku pobytu v Praze. Bude ohodnoceno funktorem INTT.

6.3.3. TFRWH

Definice funktoru TFRWH

Funktor TFRWH (temporal: from when) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „ze kdy?“.

U doplnění s funktorem TFRWH se časová lokalizace netýká přímo děje vyjádřeného řídícím slovem, nýbrž jde o lokalizaci děje, který z děje vyjádřeného řídícím slovem vyplývá, nebo lokalizaci nějakého doplnění tohoto řídícího děje. Doplnění s funktorem TFRWH označuje dobu (časový bod nebo úsek), ve které má tento vyplývající děj nebo doplnění svou původní časovou lokalizaci, ze které pochází. Například:

Včera.TWHEN *přeložil schůzi ze čtvrtka*.TFRWH *na dnešek*.TOWH

Lokalizace je realizována zpravidla přímým udáním času (*z pátku*), zřídka udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*Odložila hubnutí z dovolené na pozdější dobu.*).

Valence. Doplnění s funktorem TFRWH je obligatorní společně s časovým doplněním TOWH po některých slovesech s předponou *pře-* (například: *přeložit*, *přesunout*), nebo i samostatně po slovesech *pocházet* a *převzít*.

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TFRWH jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

od+2	*cukroví od Vánoc*
z+2	*vstupenka z pátku*; *Z dětství si nic nepamatuji.*

Příklad:

Od Vánoc.TFRWH *zbylo mnoho cukroví.* obr. 6.12

- **adverbiální výrazy** (velmi zřídka).

  Příklad:

  Zápisy jsou odvčera.TFRWH

Pozor! Závislou klauzí se toto doplnění zpravidla nerealizuje. Úlohu obdobného časového doplnění však plní závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR); například:

Přeložil výuku z pátku.TFRWH, *kdy se to nikomu nehodilo*.RSTR, *na vhodnější dobu*.

Obrázek 6.12. Funktorem TFRWH

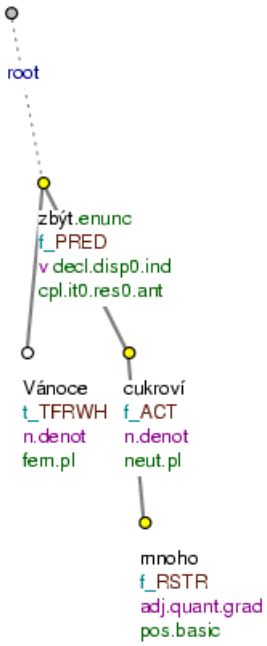

Od Vánoc zbylo mnoho cukroví.

6.3.3.1. Hraniční případy u funktoru TFRWH

Hranice s funktorem TSIN. Doplnění s funktorem TFRWH jsou okrajová. Funktor TFRWH má sémanticky i formálně blízko zejména k časovým určením s významem „od kdy?“ (funktor TSIN; viz 6.3.8 – „TSIN“), k tomu viz 6.3.8.1 – „Hraniční případy u funktoru TSIN“.

Hranice s funktorem DIR1. S významem „ze kdy?“ se v konkrétních případech (zvláště u abstraktních výrazů) může křížit i místní význam „odkud?“ (funktor DIR1; viz 6.4.1 – „DIR1“). V takových případech je rozhodnutí o nejlépe odpovídajícím funktoru na anotátorovi. Srov.:

- *zápisy ze schůze*

Doplnění *ze schůze* může vyjadřovat význam „ze kdy?“ (funktor TFRWH), nebo význam „odkud?“ (funktor DIR1).

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor TFRWH může stýkat i s funktory pro jiná než časová určení. Volba funktoru je však vzhledem ke konkrétnímu kontextu většinou jasná. Srov.:

- *Strach ze středy Pavla ještě neopustil.*

  Doplnění *ze středy* může vyjadřovat v jednom kontextu den, kdy se strach poprvé objevil, tedy doplnění s funktorem TFRWH, v jiném kontextu (například: Pavel skládá ve středu důležitou zkoušku a bojí se jí) může doplnění *ze středy* mít význam funktoru CAUS.

6.3.4. THL

Definice funktoru THL

Funktor THL (temporal: how long) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající jednak na otázku „jak dlouho?“, kdy udává délku trvání platnosti děje vyjádřeného řídícím slovem, a jednak na otázku „za jak dlouho?“, kdy udává též délku trvání platnosti děje vyjádřeného řídícím slovem, ale tak, že vyjadřuje úsek, během něhož tento děj dospívá ke svému ukončení.

Doplnění s funktorem THL se zpravidla vyjadřuje jen přímým udáním času (*Četl půl hodiny.*; *Napsal to za dvě hodiny.*), zřídka vztahem k jinému ději nebo události (*po dobu konání přednášky*).

Dvě možné otázky u doplnění s funktorem THL jsou dvě kontextové varianty téhož významu, způsobené rozdílným videm řídícího slovesa. Z varianty „jak dlouho“ vyplývá, že se v naprosté většině pojí s nedokonavým videm (*Četl půl hodiny.*), varianta „za jak dlouho“ se primárně pojí s dokonavým videm (*Přečetl to za půl hodiny.*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem THL jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

po+4	*Dělal to po tři léta.*
po dobu+2	*Po dobu nemoci nepracoval.*
přes+4	*Vydražitel už přes měsíc čeká na předání zaplaceného majetku.*
za+4	*Napsal to za dvě hodiny.*

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

akuzativ	*Psal ten úkol dvě hodiny.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Muzeum je otevřeno celoročně.THL obr. 6.13

  Dlouho.THL *se neviděli.*

  Spor se táhne donekonečna.THL

Ještě.THL *prší.*

Ustanovení platí i nadále.THL

Nepřetržitě.THL *vysílali.*

Denně pracuje přesčas.THL

Usadil se tam trvale.THL

Ustavičně.THL *pršelo.*

Je věčně.THL *nespokojený.*

Akcie českých podniků jsou stále.THL *vysoce nadhodnoceny.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

dokud	*Pracoval, dokud měl síly.*
pokud	*Pracoval, pokud měl síly.*

  Pozor! Úlohu obdobného časového určení plní i závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR); například:

  Za tu krátkou dobu.THL, *co jsem studoval*.RSTR *v zahraničí, jsem se naučil více než na všech školách doma*.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem THL vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

třičtvrtěhodinové.THL *vystoupení*

dvouleté.THL *redaktorské působení v Lidové obrodě*

trvalé.THL *rozhodování*

Obrázek 6.13. Funktor `THL`

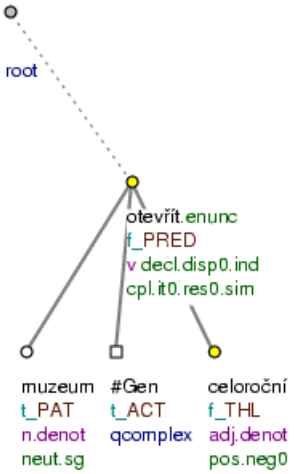

Muzeum je otevřeno celoročně.

6.3.4.1. Hraniční případy u funktoru `THL`

Hranice s funktorem `TWHEN`. V těch případech, kdy se význam „jak dlouho?“ nebo „za jak dlouho?“ navrstvuje na základní význam „kdy?“, se funktor `THL` stýká s funktorem `TWHEN` (viz 6.3.1 – „TWHEN“). Vyplývá-li význam „jak dlouho?“ nebo „za jak dlouho?“ přímo z doplnění času, má toto doplnění funktor `THL`. Vyplývá-li však význam „jak dlouho?“ nebo „za jak dlouho?“ z jiných prostředků (z kontextu, z vidu slovesa apod.), má doplnění zpravidla funktor `TWHEN`. Srov.:

- *Pracoval celou neděli*.`THL`

  Doplnění *celou neděli* vyjadřuje jak časovou lokalizaci (odpověď na otázku „kdy?“), tak význam „jak dlouho?“. Doplnění bude ohodnoceno funktorem `THL`.

Hranice s funktorem `TTILL`. Funktor `THL` se úzce stýká s časovým významem „do kdy?“ (funktor `TTILL`; viz 6.3.9 – „TTILL“). Funktor `THL` však vyjadřuje primárně délku nějakého děje (ať již ukončeného, či nikoliv), zatímco funktor `TTILL` vyjadřuje primárně ukončení platnosti nějakého děje bez zřetele k jeho délce. Srov.:

- *Do posledního okamžiku*.`TTILL` *jsem věřil, že se to povede.*

  Doplnění *do posledního okamžiku* může být odpovědí na otázku„ do kdy?“ (funktor `TTILL`), ale může mít i význam „jak dlouho?“ (funktor `THL`). Doplnění s funktorem `TTILL` dáváme v těchto případech přednost.

Závislá klauze připojená spojovacím výrazem „dokud“. Závislá klauze připojená spojovacím výrazem *dokud* může vyjadřovat vedle významu funktoru `THL` i význam funktoru `TTILL` (viz 6.3.9 – „TTILL“). Efektivní kořen závislé klauze má funktor `TTILL` zvláště tehdy, reprezentuje-li záporné sloveso dokonavého vidu. Reprezentuje-li efektivní kořen závislé klauze kladné sloveso, má zpravidla funktor `THL`. Srov.:

- *Dokud budu*.`THL` *živ, budu na vás vzpomínat.*
- *Nedělej to, dokud se nevrátím*.`TTILL`

6.3.5. THO

Definice funktoru THO

Funktor THO (temporal: how often) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „jak často?“, případně „kolikrát?“. Vyjadřuje pravidelnost výskytu děje nebo stavu vyjádřeného řídícím slovem.

Doplnění s funktorem THO se zpravidla vyjadřuje přímým udáním času (*scházeli se denně*), ale může být vyjádřeno i udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*po každém dešti*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem THO jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

po+6	*po každém dešti*
před+6	*před každým deštěm*
při+6	*Scházeli se při každé příležitosti.*

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

akuzativ	*Od března se hraje pravidelně každý čtvrtek.*

  Příklad:

  Každé čtyři hodiny.THO *si musím vzít prášek.* obr. 6.14

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Scházeli se denně.THO

  Včera všichni trénovali dvakrát.THO

  O tom často.THO *rozhodla centrála.*

  Běžně.THO *chodil k svému lékaři.*

  Každoročně.THO *jezdíme k moři.*

  Stalo se to už mnohokrát.THO

  Opakovaně.THO *děláš chyby.*

  Pravidelně.THO *ji navštěvujeme.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

kdykoli/v	*Kdykoliv k vám jdu, nejste doma.*

Význam funktoru THO je u doplnění s časovým významem často signalizován výrazy *každý*, *všechen*, *krát*.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem THO vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

časté.THO *poškozování zaměstnanců*

opakovaná.THO *jednání*

každoroční.THO *vyúčtování nákladů*

několikanásobné.THO *kontrolní měření*

druhé.THO *projednávání stížnosti*

Obrázek 6.14. Funktor THO

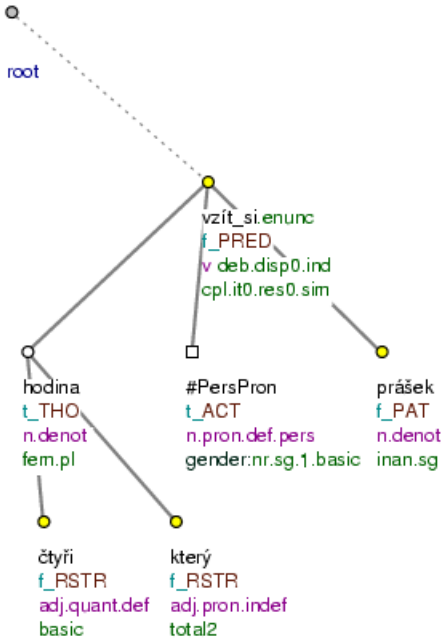

Každé čtyři hodiny si musím vzít prášek.

6.3.5.1. Hraniční případy u funktoru THO

Hranice s funktorem TWHEN. Funktor THO se často stýká s významem „kdy?“ (funktor TWHEN; viz 6.3.1 – „TWHEN“). Pravidelnost časového úseku, v němž se realizuje platnost řídícího děje, nemusí totiž vyplývat přímo z časového doplnění, ale může být vyjádřena i jinými prostředky, nebo je dána jen kontextem. Opakovaní řídícího děje může také vyplývat z plurálového tvaru substantiva v předložkové skupině. V takových případech, kdy pravidelné opakování děje nevyplývá přímo z časového doplnění, ale z jiných prostředků, má časové určení zpravidla funktor TWHEN. Doplnění má funktor THO, vyplývá-li význam „jak často?“ přímo z doplnění času. Srov.:

- *Pracuje každý pátek*.THO

Doplnění *každý pátek* vyjadřuje jak časovou lokalizaci (odpověď na otázku „kdy?“), tak zároveň vyjadřuje význam „jak často“. Doplnění bude ohodnoceno funktorem TWHO.

- *Jezdívá v pátek*.TWHEN

  Přijíždí pravidelně v pátek.TWHEN

  Přijíždí v pátek.TWHEN

  Doplnění *v pátek* vyjadřuje časovou lokalizaci (odpověď na otázku „kdy?“), z kontextu (například z vidu slovesa) je zřejmý i význam opakování děje. Doplnění bude však ohodnoceno funktorem TWHEN.

- *Scházejí se po večerech*.TWHEN

  Navštěvují se o velikonočních nedělích.TWHEN

  Doplnění *po večerech* a *o velikonočních nedělích* vyjadřují časovou lokalizaci (odpověď na otázku „kdy?“), z kontextu (z plurálového tvaru substantiva) je zřejmý i význam opakování děje. Doplnění bude však ohodnoceno funktorem TWHEN.

V konstrukcích se závislou klauzí časovou se význam „jak často?“ zpravidla týká jen děje vyjádřeného řídícím slovesem této závislé klauze, celá závislá klauze však vzhledem ke své klauzi řídící odpovídá na otázku „kdy?“ a její efektivní kořen má tedy funktor TWHEN; například:

Obvykle.THO *když přijdeš*.TWHEN, *nejsem doma*.

Význam „pokolikáté“. Doplnění s funktorem THO vyjadřuje pravidelnost časového úseku, v němž se realizuje platnost děje nebo stavu vyjádřeného řídícím slovem; od tohoto významu pravidelnosti opakování nějakého děje je třeba odlišit význam „pokolikáté“, který žádnou pravidelnost nevyjadřuje. Význam „pokolikáté“ proto zachycujeme s funktorem TWHEN. Srov.:

- *Zazvonil dvakrát*.THO
- *Zazvonil podruhé*.TWHEN

6.3.6. TOWH

Definice funktoru TOWH

Funktor TOWH (temporal: to when) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „na kdy?“.

U doplnění s funktorem TOWH se časová lokalizace netýká přímo děje vyjádřeného řídícím slovem, ale časové doplnění s funktorem TOWH lokalizuje děj, který z děje vyjádřeného řídícím slovem vyplývá, nebo lokalizuje nějaké doplnění tohoto řídícího děje, a to tak, že umísťuje tento děj nebo doplnění do časového bodu nebo úseku následujícího po časovém bodu nebo úseku, ve kterém je lokalizován děj vyjádřený na řídícím slově. Například:

Včera.TWHEN *svolal schůzi na dnešek*.TOWH

Lokalizace je realizována zpravidla přímým udáním času (*na pátek*, *napříště*), zřídka udáním časového vztahu k jinému ději, nebo události (*Odložila hubnutí až na dovolenou*.).

Valence. Doplnění s funktorem TOWH je obligatorní (společně s časovým doplněním TFRWH) po některých slovesech s předponou *pře-* (například: *přeložit*, *přesunout*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TOWH jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

na+4	*Svolal schůzi na šestou hodinu.*
pro+4	*Pro nejbližší období plánuje ODA setkání se slovenskými poslanci.*

Příklad:

Přeložil výuku na pátek.TOWH obr. 6.15

- **adverbiální výrazy** (velmi zřídka).

  Příklad:

  Odložíme to napříště.TOWH

Pozor! Závislou klauzí se toto doplnění zpravidla nerealizuje. Úlohu obdobného časového doplnění však plní závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR); například:

Svolal schůzi na dobu.TOWH, *kdy už budou*.RSTR *všichni doma.*

Obrázek 6.15. Funktor TOWH

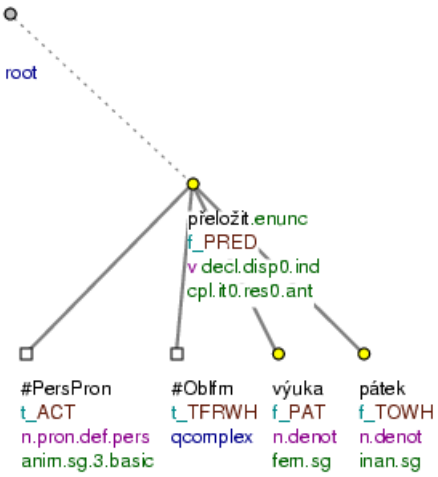

Přeložil výuku na pátek.

6.3.6.1. Hraniční případy u funktoru TOWH

Hranice s funktorem TFHL. Doplnění s funktorem TOWH jsou okrajová, jejich určení v konkrétní konstrukci však bývá jednoznačné. Stýkají se zčásti s významem „na jak dlouho?“(funktor TFHL; viz 6.3.2 – „TFHL“). viz k tomu 6.3.2.1 – „Hraniční případy u funktoru TFHL“.

Hranice s funktorem DIR3. S významem „na kdy?“ se v konkrétních případech (zvláště u abstraktních výrazů) může křížit i místní význam „kam?“ (funktor DIR3; viz 6.4.3 – „DIR3“). V takových případech je rozhodnutí o nejlépe odpovídajícím funktoru na anotátorovi. Srov.:

- *Přesunul jednání až na konferenci.*

  Doplnění *na konferenci* může vyjadřovat jednak časové doplnění na otázku „na kdy?“ (funktor TOWH), ale může být i učením místa, kam se jednání přesunulo, tedy doplněním s funktorem DIR3.

6.3.7. TPAR

Definice funktoru TPAR

Funktor TPAR (temporal parallel, contemporaneous) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „během jaké doby?“, nebo „současně s čím?“.

Doplnění s funktorem TPAR vyjadřuje časový rozsah platnosti děje nebo stavu vyjádřeného řídícím slovem, a to buď přímým udáním času (*během pěti hodin*, *po celou hodinu*), nebo udáním časového vztahu k jinému ději nebo události, v tomto případě pak vyjadřuje paralelnost, současné probíhání dvou dějů, nebo událostí (*během snídaně*, *souběžně s přednáškou*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TPAR jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

během+2	*Během naší dovolené ani jednou nepršelo.*
o+6	*Turisté zamířili o dovolené do Švýcarska.*
po+4	*Po celou dobu mě nepřestala bolet hlava.*
průběhem+2	*Průběhem času nastaly změny.*
přes+4	*Přes celé léto se tam nedostal.*
při+6	*Při jízdě do lodi trochu nateče.*
souběžně s+7	*Souběžně s přednáškou probíhaly semináře.*
současně s+7	*Současně s přednáškou probíhaly semináře.*
v průběhu+2	*Dělo se to v průběhu cesty.*
za+4	*Za celou hodinu přišli jen tři lidé.*
za+2	*Za deště nezpívají ptáci.*
zároveň s+7	*Zároveň s překladem píšou recenzi.*

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

instrumentál	*Cestou do Norimberku jsme třikrát stavěli.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Hraje a přitom.TPAR *zpívá.*

  Mezitím.TPAR *si připravoval oběd.*

  Zamlada.TPAR *byl neustále veselý.*

  Zároveň.TPAR *v duchu počítal.*

  Zatím.TPAR *můžete odpočívat.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

zatímco	*Zatímco Sára ještě spí, zapřáhne osla.*
mezitím - co	*Mezitím, co se novináři dobývali na hráče, trenéři odpovídali na tiskové konferenci.*

Příklad:

Zatímco spala.TPAR *, přemýšlel jsem.* obr. 6.16

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; viz k tomu 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) může doplnění s funktorem TPAR být vyjádřeno i shodným tvarem adjektiva (zřídka).

Příklad:

současné.TPAR *zrušení clearingového zúčtování a dovozní přirážky*

Obrázek 6.16. Funktor TPAR

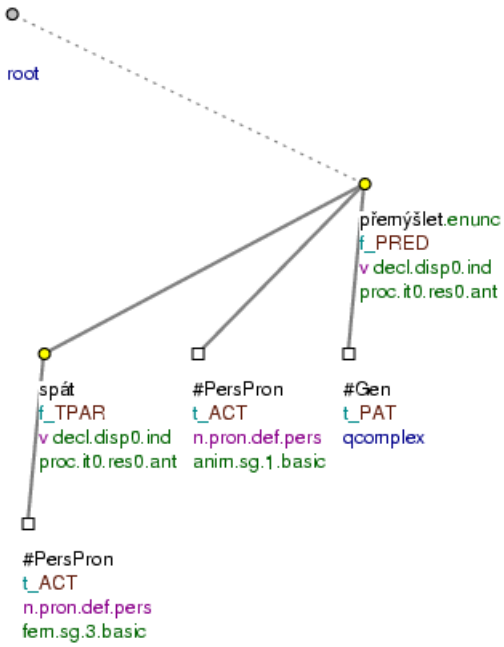

Zatímco spala, přemýšlel jsem.

6.3.7.1. Hraniční případy u funktoru TPAR

Hranice s ostatními časovými funktory. Řada předložek, zejména sekundárních, vyjadřuje jednoznačně význam funktoru TPAR (*současně_s*, *během*), diferencovanější vhled do kontextu pro odlišení významu funktoru TPAR od jiných časových významů je třeba tam, kdy je časové určení vyjádřeno pomocí předložky primární, která může vyjadřovat více významů. Srov.:

- *Napsal to za dvě hodiny*.THL
- *Za dvě hodiny*.TPAR *nic neudělal.*

Podobná situace jako u víceznačných předložkových skupin je i u časových doplnění vyjádřených adverbii. Srov.:

- *Zamlada*.TPAR *byl neustále veselý.*

- *Napsal to ještě zamlada*.TWHEN.

Hranice s funktorem ACMP. Funktor TPAR se sémanticky i formálně stýká s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“), a to zvláště ve významu „současně s čím?“. V těch konstrukcích, ve kterých nelze předložkovou skupinu jednoznačně interpretovat jako časové doplnění s významem paralelnosti dvou dějů, dáváme přednost zachycení předložkové skupiny s funktorem ACMP (význam doprovodné okolnosti). Srov.:

- *Souběžně s přednáškou*.TPAR *probíhaly i semináře*.

- *Souběžně s hřebíky*.ACMP *vyráběli i matky*.

Hranice s funktorem CONTRD. Spojka *zatímco* může vedle závislé klauze s významem funktoru TPAR, připojovat také závislou klauzi s významem funktoru CONTRD (viz 6.9.2 – „CONTRD“). K tomu viz 6.9.2.1 – „Hraniční případy u funktoru CONTRD“.

6.3.8. TSIN

Definice funktoru TSIN	Funktor TSIN (temporal: since when) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „od kdy?“.

Doplnění s funktorem TSIN vyjadřuje začátek platnosti děje vyjádřeného řídícím slovem, a to buď přímým udáním času (*od pěti hodin*, *odedneška*), nebo udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*od příjezdu*, *od snídaně*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TSIN jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

od+2	*Expozice je od včerejška otevřena v pražském Centru nezávislé žurnalistiky.*
počínaje+7	*Počínaje snídaní nic nejedl.*

  Příklad:

  Od soboty.TSIN *nepršelo.* obr. 6.17

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Znají se odedávna.TSIN

  Odjakživa.TSIN *jsem neměl rád tohle město.*

  Odkdy.TSIN *se znáte?*

  Odvčera.TSIN *už nic nejedl.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

co	*Co jsem skončil školu, hledám práci.*

  Příklad:

Co odešli.TSIN , *je tu klid.* obr. 6.18

Pozor! Závislou klauzí se doplnění s funktorem TSIN realizuje zřídka. Úlohu obdobného časového doplnění však plní závislá klauze rozvíjející substantivum (její efektivní kořen má funktor RSTR); například: ;

Od toho okamžiku.TSIN , *co jsem ho spatřil*.RSTR , *jsem věděl, že je to on.*

Od doby.TSIN , *kdy jsem ho navštívil*.RSTR , *uplynulo několik dní.*

Obrázek 6.17. Funktor TSIN

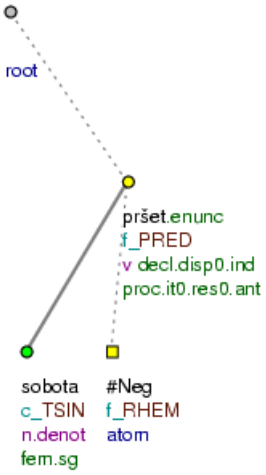

Od soboty nepršelo.

Obrázek 6.18. Funktor `TSIN`

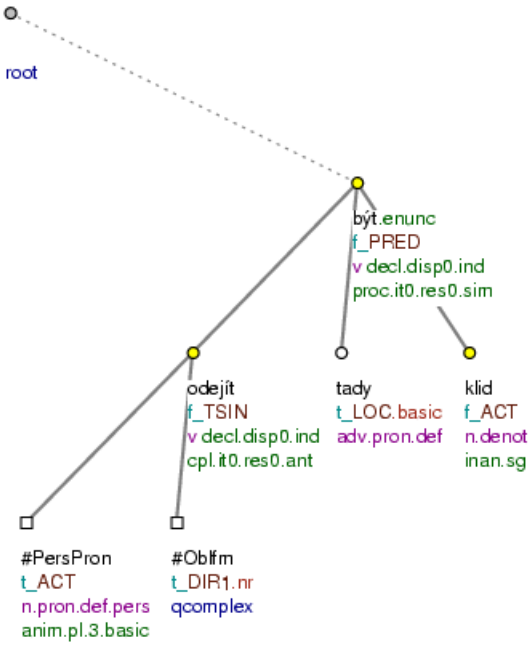

Co odešli, je tu klid.

6.3.8.1. Hraniční případy u funktoru `TSIN`

Hranice s funktorem `TFRWH`. Funktor `TSIN` má blízko zejména k časovým doplněním s významem „ze kdy?“ (funktor `TFRWH`; viz 6.3.3 – „TFRWH“). Rozlišení obou funktorů je však v konkrétním kontextu zpravidla jednoznačné. Doplnění s funktorem `TSIN` vyjadřuje vždy začátek trvání řídícího děje, vždy jde o nějaký různě dlouhý časový úsek; funktor `TFRWH` naproti tomu trvání nevyjadřuje, umísťuje pouze nějaké jiné doplnění (které nemusí být vyjádřeno v řídícím slově) do nějakého různě velkého časového bodu v minulosti. Srov.:

- *Od minulého roku*.`TSIN` *už nepracuji.*

  Pracuje odvčera.`TSIN`

- *vstupenka z pondělí*.`TFRWH`

  Zápisy jsou odvčera.`TFRWH`

  Z minulého roku.`TFRWH` *si nic nepamatuji*

  nevykonaná práce od minulého pondělí.`TFRWH`

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor `TSIN` může stýkat i s funktory pro jiná než časová doplnění. Vzhledem ke kontextu je však volba funktoru většinou jasná. Srov.:

- *Od snídaně mě bolí zuby.*

  Doplnění *od snídaně* může vyjadřovat v jednom kontextu časový bod, odkdy bolení zubů trvá, tedy doplnění s funktorem `TSIN`, v jiném kontextu (například: ke snídani jsem měl něco sladkého a mým zubům to nedělá dobře) může doplnění *od snídaně* mít význam funktoru `CAUS`.

6.3.9. TTILL

Definice funktoru TTILL

Funktor TTILL (temporal: till) je funktor pro volné doplnění vyjadřující časové určení odpovídající na otázku „do kdy?“.

Doplnění s funktorem TTILL vyjadřuje konec platnosti děje vyjádřeného řídícím slovem, a to buď přímým udáním času (*do pěti hodin*, *dodnes*), nebo udáním časového vztahu k jinému ději nebo události (*do odjezdu*, *do snídaně*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem TTILL jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

do+2	*Do večera budu v Praze.*
k+3	*K tomuto termínu bylo podáno 2173 žádostí.*
po+4	*Pracoval až po tu chvíli.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Až doteď.TTILL *byl spokojen.*

  Dodnes.TTILL *nevím, kde je.*

  Dokdy.TTILL *tu můžete zůstat?*

  Doposud.TTILL *jsme nepřišli na řešení.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

až	*Za rohem na ně počká, až to skončí.*
dokud	*Nedělej to, dokud se nevrátím.*
než / nežli	*Potomci posbírali nějaké vědomosti, než převzali rodinný majetek a začali na něm sami hospodařit.*

  Časové určení s funktorem TILL může být realizováno i závislou klauzí připojenou podřadicími spojovacími výrazy *dokud* a *než*. Řídící sloveso závislé klauze je zpravidla dokonavého vidu, ve významu TTILL vyžaduje spojka *než* sloveso kladné a spojka *dokud* sloveso záporné.

  Příklad:

  Udělej to, než se vrátím.TTILL obr. 6.19

  Pozor! V konstrukcích s výrazy *do té doby, co*; *do toho okamžiku, kdy* apod. nezachycujeme závislou klauzi jako závislou klauzi časovou, ale její efektivní kořen má funktor RSTR; například:

  Budeme to auto využívat do té doby.TTILL *, co bude jezdit*.RSTR

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem `THL` vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva (zřídka).

Příklad:

dosavadní.`TTILL` *fungování*

Obrázek 6.19. Funktor `TTILL`

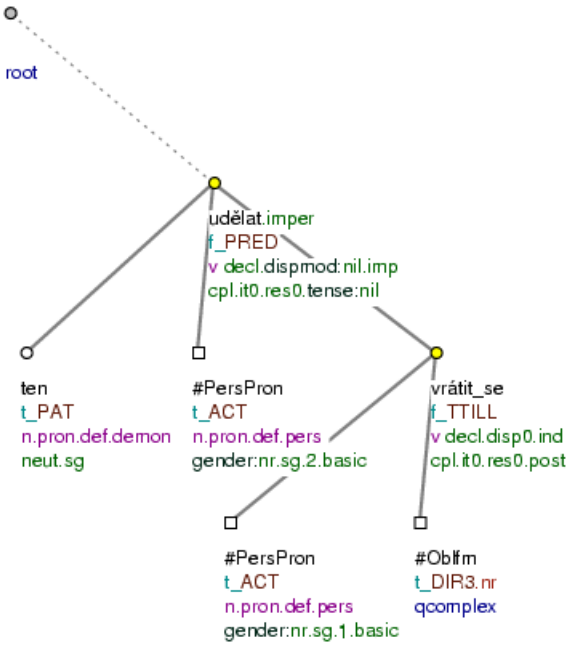

Udělej to, než se vrátím.

6.3.9.1. Hraniční případy u funktoru `TTILL`

Hranice s funktorem `THL`. Funktor `TTILL` se úzce stýká zejména s časovým doplněním s významem „jak dlouho?“ (funktor `THL`; viz 6.3.4 – „THL“). K tomu viz 6.3.4.1 – „Hraniční případy u funktoru `THL`“.

Závislá klauze se spojkou „dokud“. I závislá klauze časová připojená spojovacím výrazem *dokud* může vyjadřovat vedle významu funktoru `TTILL` i význam funktoru `THL`. K tomu viz též 6.3.4.1 – „Hraniční případy u funktoru `THL`“.

Hranice s funktorem `TWHEN` v konstrukcích se spojkou „než“. Závislá klauze časová se spojkou *než* hraničí s časovými klauzemi, které mají význam funktoru `TWHEN` (viz 6.3.1 – „TWHEN“). Srov.:

- *Než se naobědval*.`TWHEN` *, umyl si ruce.*
- *Udělej to, než se vrátím*.`TTILL`

6.4. Funktory místa

Funktory místa představují soubor sémanticky diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která označují v širokém smyslu místo (umístění nebo směr v prostoru), k němuž se vztahuje obsah řídícího

slova. Jednotlivé funktory jsou od sebe odlišeny podle toho, na jakou otázku po určení místa odpovídají.

Seznam funktorů místa

- DIR1
- DIR2
- DIR3
- LOC

Funktory místa lokalizují zejména děje nebo stavy, rozvíjejí proto především slovesa, substantiva a adjektiva označující děj. Mohou však přímo rozvíjet i nedějová substantiva (například: *stůl v pokoji*.LOC; *kamínek z moře*.DIR1).

Sekce o jednotlivých funktorech místa zde řadíme abecedně podle zkratek pro funktory.

6.4.1. DIR1

Definice funktoru DIR1

Funktor DIR1 (directional: from) je funktor pro volné doplnění vyjadřující určení místa odpovídající na otázku „odkud?“, označuje výchozí bod, od kterého směřuje děj vyjádřený řídícím slovem.

Jako doplnění s funktorem DIR1 chápeme i význam výběru ze skupiny; například:

jeden z chlapců.DIR1

nejlepší z lidí.DIR1

Subfunktory. Funktor DIR1 je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.4 – „Subfunktory pro funktor DIR1“.

Valence. Doplnění s funktorem DIR1 je obligatorním doplněním u řady sloves, zejména u sloves pohybu s předponou *od-*, *vy-* a *s-* (například *odplout*, *odpochodovat*, *odstranit*, *vylovit*, *vyváznout*, *seskočit*, *sundat*), u sloves pohybu s předponou *pře-* je doplnění s funktorem DIR1 obligatorní zároveň s doplněním, které má funktor DIR3 (*přemístit*, *přesadit*, *přesídlit*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem DIR1 jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

od+2	*Ustoupil od stěny.*
s+2	*Premiér smetl dohady kolem Elbitu se stolu.*
směrem od+2	*Směrem od Prahy jede víc aut.*
z+2	*Ze zdi padá omítka.*; *Zvolili tři z pěti místopředsedů.*
zpod+2	*zpod stolu*
zpoza+2	*Vyběhl zpoza rohu.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Odkud.DIR1 *jste přijeli?* obr. 6.20

Každý pocházel odjinud.DIR1

Odněkud.DIR1 *ho znám.*

Dovážíme odtud.DIR1 *spotřební zboží, potraviny a textil.*

Pohlíželi na krajinu až shora.DIR1

Musím se na to podívat zblízka.DIR1

Zevnitř.DIR1 *se ozval hluk.*

Zleva.DIR1 *přišel nečekaný útok.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

odkud	*Přišel, odkud to nikdo nečekal.*

  Pozor! Závislé klauze s místním významem jsou většinou připojovány vztažnými výrazy, nikoli spojkou. Efektivní kořen závislé klauze s významem místa může mít funktor DIR1; například:

  Přišel, odkud.DIR1 *to nikdo nečekal*.DIR1

  Díval se <odtamtud>, odkud.DIR1 *se vždycky dívá*.DIR1

  V některých případech, kdy je závislá klauze uvozená dvojicí zájmenných příslovečných výrazů s různým významem, má její efektivní kořen funktor RSTR. Například:

  Dívala se tam.DIR3 *, odkud*.DIR1 *ses ozval*.RSTR

  Více viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“.

Obrázek 6.20. Funktor DIR1

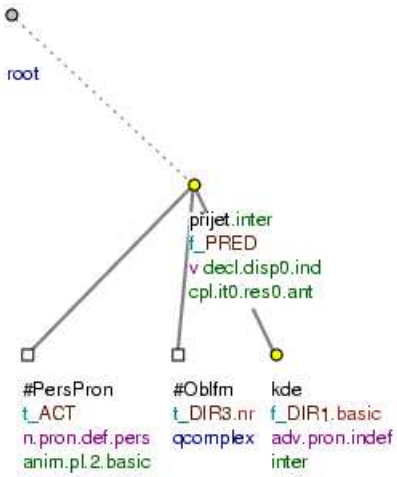

Odkud jste přijeli?

6.4.1.1. Hraniční případy u funktoru DIR1

Hranice s ostatními funktory místa. Formou vyjádření se doplnění s funktorem DIR1 kříží i s ostatními funktory místa. K tomu viz 6.4.4 – „LOC“.

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor DIR1 může stýkat s funktory i pro jiná doplnění než pro doplnění místa. Vzhledem ke kontextu je však volba funktoru většinou jasná.Srov.:

- *Strach z Prahy Pavla ještě neopustil.*

  Doplnění *z Prahy* může vyjadřovat v jednom kontextu místo, kde se strach poprvé objevil, tedy doplnění s funktorem DIR1, v jiném kontextu (například: Pavel bude studovat v Praze a bojí se toho) může doplnění *z Prahy* mít význam funktoru CAUS.

6.4.2. DIR2

Definice funktoru DIR2

Funktor DIR2 (directional: which way) je funktor pro volné doplnění vyjadřující určení místa odpovídající na otázku „kudy?“, vyjadřuje prostor, který je dějem (vyjádřeným řídícím slovem) překonáván.

Subfunktory. Funktor DIR2 je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.5 – „Subfunktory pro funktor DIR2“.

Valence. Doplnění s funktorem DIR2 je obligatorním doplněním u řady sloves, zejména u sloves pohybu s předponou *pro-* (například *proběhnout*, *projít*, *proniknout*, *proskočit*, *ubírat se*).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem DIR2 jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

blízko+2	*Prošli blízko toho domu.*
dle+2	*Dle silnice vede chodník.*
kolem+2	*Prošli kolem nás.*
mezi+7	*Proběhl mezi nimi.*
mimo+4	*Prošel mimo tebe.*
nad+7	*Trať se vine nad řekou.*
naproti+3	*Cesta se vine naproti svahu.*
napříč+3	*Hlavní dopravní tepna jde napříč městem.*
nedaleko+2	*Prošli nedaleko Chrudimi.*
okolo+2	*Chodil okolo domu.*
po+6	*Jezdí po Čechách.*
poblíž+2	*Prošel poblíž nebezpečí.*
pod+7	*Tunel vede pod řekou.*
podél+2	*Podél řeky vede silnice.*
podle+2	*Podle potoka vede cesta.*
proti+3	*Prošel proti radnici.*
přes+4	*Přes louku vede cesta.*
skrz+4	*Provrtali díru skrz zeď.*

směrem do+2	*Vydali se směrem do Prahy.*
směrem k+3	*Vydali se směrem ku Praze.*
směrem na+4	*Silnice je směrem na Prahu zacpaná.*
směrem proti+3	*Prošel směrem proti radnici.*
souběžně s+7	*Souběžně s železnicí vede silnice.*
vedle+2	*Vedle našeho domu vede cesta.*
za+7	*Procházel se za plotem.*

Příklad:

Šli podél lesa.DIR2 obr. 6.21

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

instrumentál	*Maršál Rommel ustupoval údolím řeku Vardaru.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Kudy.DIR2 *půjdeme?*

  Musíme jít jinudy.DIR2

  Turista jen málokdy projde okolo.DIR2

  Nastupujte předem.DIR2

  Odešli středem.DIR2

  Tudy.DIR2 *cesta nevede.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

kudy	*Půjdeme, kudy budeme chtít.*

  Pozor! Závislé klauze s místním významem jsou většinou připojovány vztažnými výrazy, nikoli spojkou. Efektivní kořen závislé klauze s významem místa může mít funktor DIR2; například:

  Půjdeme, kudy.DIR2 *budeme chtít*.DIR2

  Dostal se tam <tudy> , kudy.DIR2 *pronikalo*.DIR2 *světlo.*

  V některých případech, kdy je závislá klauze uvozená dvojicí zájmenných příslovečných výrazů s různým významem, má efektivní kořen závislé klauze funktor RSTR. Například:

  Díval se tam.DIR3, *kudy*.DIR2 *pronikalo*.RSTR *světlo.*

  Více viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“.

Obrázek 6.21. Funktor DIR2

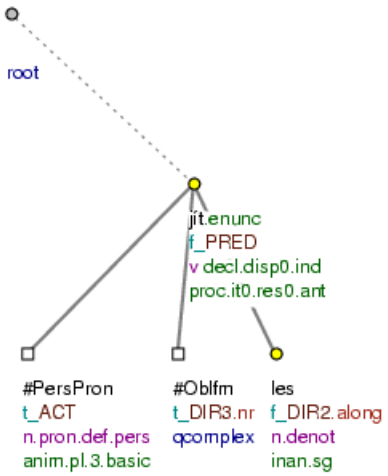

Šli podél lesa.

6.4.2.1. Hraniční případy u funktoru DIR2

Hranice s ostatními funktory místa. Formou vyjádření se doplnění s funktorem DIR1 kříží i s ostatními funktory místa. K tomu viz 6.4.4 – „LOC“.

6.4.3. DIR3

Definice funktoru DIR3

Funktor DIR3 (directional: to) je funktor pro volné doplnění vyjadřující určení místa odpovídající na otázku „kam?“, vyjadřuje cílový bod, ke kterému směřuje děj vyjádřený řídícím slovem.

Subfunktory. Funktor DIR3 je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.6 – „Subfunktory pro funktor DIR3“.

Valence. Doplnění s funktorem DIR3 je obligatorním doplněním u řady sloves, zejména u sloves pohybu s předponou *do-*, *na-*, *při-* a *v-* (například *doběhnout*, *doputovat*, *nahnat*, *namontovat*, *přijít*, *přičlenit*, *vhodit*, *vklouznout*), u sloves pohybu s předponou *pře-* je doplnění s funktorem DIR3 obligatorní zároveň s doplněním, které má funktor DIR1 (*přemístit*, *přesadit*, *přesídlit*), u některých sloves se obligatorní DIR3 střídá s obligatorním LOC (například *odevzdat knihy v knihovně*.LOC/*do knihovny*.DIR3).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem DIR3 jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

blízko+2	*Položil to blízko vázy.*
do+2	*Odešel do města.*
do čela+2	*Do čela kandidátky se nedostal.*
doprostřed+2	*Polož to doprostřed stolu.*
k+3	*Postav se k němu.*
mezi+4	*Dal to mezi stůl a gauč.*

mimo+4	*Oba důstojníci byli postaveni mimo službu.*
na+4	*Vydali se na Spořilov.*
nad+4	*Pověs ten obraz nad televizi.*
na roveň+2	*Postavil ženu na roveň muži.*
po+4	*Voda mi sahá po kolena.*
po+6	*Házel po něm kamením.*
pod+4	*Schoval se tedy pod deštník.*
poblíž+2	*Položil knihu poblíž postele.*
proti+3	*Postavila se proti zrcadlu.*
před+4	*Vyšli před dům.*
přes+4	*Rám přesahuje přes konstrukci.*
směrem k+3	*Usedl směrem k oknu.*
směrem proti+3	*Usedl směrem proti oknu.*
tváří v tvář+3	*Hleděl tváří v tvář problému.*
vedle+2	*Zaparkoval auto vedle garáže.*
za+4	*Uklidil koště za skříň.*
za+7	*Přišli jsme si pro rozhovor za spisovatelem.*

Příklad:

Odjela za manželem.DIR3 obr. 6.22

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

instrumentál	*Pohled tímto směrem přináší mrazivá zjištění.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Kam.DIR3 *jdete?*

  Pryč.DIR3 *s nimi!*

  Pojďte dál.DIR3

  Odjedeme daleko.DIR3

  Cesta se točí doleva.DIR3

  Sestoupili dolů.DIR3 *do údolí.*

  Byly sem.DIR3 *svezeny z celých severozápadních Čech.*

  S vámi jdeme kamkoliv.DIR3

  Nikam.DIR3 *se nepůjde.*

  Pověsil lampu příliš nízko.DIR3

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

kam	*Dej to, kam nedostane.*

  Pozor! Závislé klauze s místním významem jsou většinou připojovány vztažnými výrazy, nikoli spojkou. Efektivní kořen závislé klauze s významem místa může mít funktor `DIR3`; například:

  Dej to, kam.`DIR3` *nedostane*.`DIR3`

  Ukliď to <tam> , kam.`DIR3` *to patří*.`DIR3`

  V některých případech, kdy je závislá klauze uvozená dvojicí zájmenných příslovečných výrazů s různým významem, má efektivní kořen závislé klauze funktor `RSTR`. Například:

  Vrať to tam.`DIR3`, *odkud*.`DIR1` *jsi to vzal*.`RSTR`

  Více viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem `DIR3` vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklad:

zpětné.`DIR3` *získání celého podílu*

Obrázek 6.22. Funktor `DIR3`

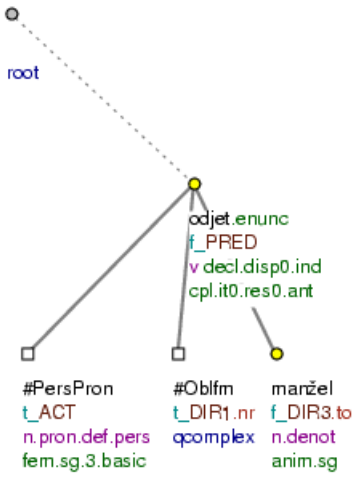

Odjela za manželem.

6.4.3.1. Hraniční případy u funktoru `DIR3`

Hranice s ostatními funktory místa. Formou vyjádření se doplnění s funktorem `DIR3` kříží i s ostatními funktory místa. K tomu viz 6.4.4 – „LOC“.

Hranice s funktorem `INTT`. Doplnění s funktorem `DIR3` může hraničit s funktorem `INTT` (záměr, viz 6.5.5 – „INTT“). K tomu viz 6.5.5.1 – „Hraniční případy u funktoru `INTT`“.

6.4.4. LOC

Definice funktoru LOC

Funktor LOC (locative) je funktor pro volné doplnění vyjadřující určení místa odpovídající na otázku „kde?“, označuje místo, do kterého je děj nebo stav vyjádřený řídícím slovem lokalizován.

Subfunktory. Funktor LOC je blíže specifikován subfunktory. Viz 6.13.1.8 – „Subfunktory pro funktor LOC“.

Valence. Doplnění s funktorem LOC je obligatorním doplněním u řady sloves s významem nacházení se, vyskytování se někde (například *nacházet se*, *ocitnout se*, *objevit se*, *rozkládat se*, *bydlet*, *hostovat*), ale i u několika dalších sloves s jiným významem (*bolet*, *chybět*), u některých sloves se obligatorní LOC střídá s obligatorním DIR3 (například *odevzdat knihy v knihovně*.LOC/*do knihovny*.DIR3).

Formy. Základní formy vyjádření volného doplnění s funktorem LOC jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

blízko+2	*Jsme vždy blízko vás.*
k+3	*Ke konci stránky už se mi zavírali oči.*
kolem+2	*Nebezpečí může být všude kolem nás.*
mezi+7	*Měli mezi sebou velký odstup.*
mimo+2	*Působí mimo Prahu.*
na+6	*Sejdeme se na Spořilově.*
nad+7	*Nad lesem se objevil černý mrak.*
naproti+3	*Obchod stojí naproti nádraží.*
na úrovni+2	*Poslanec není na úrovni ministra.*
nedaleko+2	*Jsou nedaleko tábora.*
okolo+2	*Všude okolo města jsou lesy.*
po+4	*Po mnoho kilometrů se nic nepřihodilo.*
po+6	*Po straně vycházeli stále noví herci.*
poblíž+2	*Poblíž vesnice je rybník.*
pod+7	*Pod mostem spali bezdomovci.*
podél+2	*Podél potoka se nachází mnoho vzácných rostlin.*
podle+2	*Podle potoka leží vesnice.*
proti+3	*Zrcadlo visí proti oknu.*
před+7	*Tykal mu i před lidmi.*
přes+4	*Bydlí přes dvůr.*
při+6	*Při dveřích stála stará lavice.*
směrem k+3	*Leží směrem k Národnímu divadlu.*
směrem proti+3	*Zrcadlo visí směrem proti oknu.*
tváří v tvář+3	*Stojí tváří v tvář problému.*
uprostřed+2	*Uprostřed náměstí se vytvořil hlouček lidí.*
uvnitř+2	*Uvnitř kostela bylo chladno.*
v+6	*V restauraci jsme si ani nestihli vypít kávu.*
v čele+2	*V čele průvodu šly děti.*

vedle+2	*Bydlí vedle zlatnictví.*
vně+2	*Vně zahrad nerostla ani tráva.*
v oblasti+2	*V oblasti vzdělávání máme velké mezery.*
v oboru+2	*V oboru zemědělské výroby se vedou četné diskuze.*
v rámci+2	*V rámci města je možné jezdit po dálnici bez poplatku.*
za+7	*Za vyřešenými problémy se objevily další.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Kde.LOC *na mě počkáte?* obr. 6.23

  Jeho syn bydlí blízko.LOC

  Dole.LOC *pod námi byla slyšel řeka.*

  Zůstaň doma.LOC

  Zkusíme to jinde.LOC

  Sklep je příliš hluboko.LOC

  Město leží jižněji.LOC

  Kolem.LOC *bylo rozházeno plno odpadků.*

  Málokde.LOC *se tak dobře pobavím jako u vás.*

  Místy.LOC *ležel v ulicích ještě sníh.*

  Nalevo.LOC *stál pěkný dům.*

  Už je několik dní pryč.LOC

  Venku.LOC *se zatím rozpršelo.*

  Počkejte zde.LOC

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

kde	*Dovolenou strávím, kde budu chtít.*

  Pozor! Závislé klauze s místním významem jsou většinou připojovány vztažnými výrazy, nikoli spojkou. Efektivní kořen závislé klauze s významem místa může mít funktor LOC; například:

  Dovolenou strávím, kde.LOC *budu chtít*.LOC

  Všechno je <tam> , kde.LOC *to má být*.LOC

  V některých případech, kdy je závislá klauze uvozená dvojicí zájmenných příslovečných výrazů s různým významem, má její efektivní kořen funktor RSTR. Například:

  Přišli jsme znovu tam.DIR3 *, kde*.LOC *už jsme jednou byli*.RSTR

Více viz 5.5.3.4 – „Korelativní dvojice se zájmennými příslovci času“.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem LOC vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

evropské.LOC *jednání*

Amerického.LOC *vydání se nedávno dočkal Škvoreckého Tankový prapor.*

Tamní.LOC *jednání trvají.*

zahraniční.LOC *utkání*

Obrázek 6.23. Funktor LOC

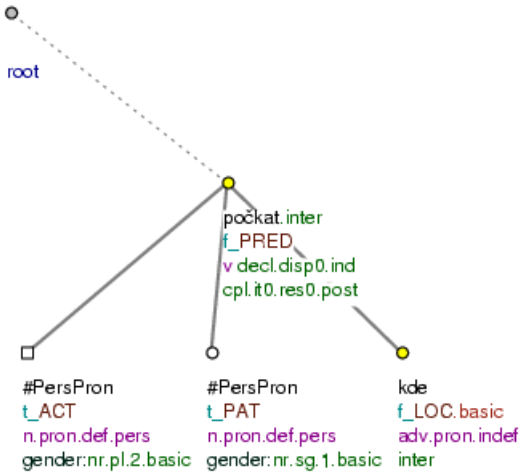

Kde na mě počkáte?

6.4.4.1. Hraniční případy u funktoru LOC

Hranice mezi funktory místa. Formou vyjádření se funktor LOC kříží i s dalšími funktory místa, a to v těch případech, ve kterých je doplnění místa vyjádřeno pomocí předložky, která může vyjadřovat více místních významů. Volbu funktoru určuje v konkrétní konstrukci obvykle kontext a zejména sémantika řídícího slova, které je doplněním místa rozvíjeno. Srov.:

- *Dej to poblíž plotu*.DIR3

  Našel to poblíž plotu.LOC

  Cesta vedla poblíž plotu.DIR2

- *Bydlí vedle našeho domu*.LOC

  Položil to vedle našeho domu.DIR3

  Vedle našeho domu.DIR2 *vede cesta*.

- *Cesta vede mezi zahradami*.DIR2

  Našel cestičku mezi zahradami.LOC

Podobná situace je i u adverbií. Srov.:

- *Musíte zahnout vlevo*.DIR3

  Šatny jsou vlevo.LOC

  Prošli vlevo.DIR2

V konkrétním kontextu však anotátor může vždy rozhodnout podle svého chápání významu věty o tom, který funktor je adekvátnější. Srov.:

- *transport důvěrných listin přes hranice*

  U doplnění *přes hranice* může být akcentován buď význam "kam?" (funktor DIR3), nebo význam "kudy?" (funktor DIR2).

Ke konkurenci různých doplnění místa ve valenčních rámcích sloves viz 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“ a 5.2.3.1.5.2 – „Konkurence adresátu a doplnění místa“.

Hranice s funktorem DIR3. Řada místních určení (*vedle skříně*, *okolo stromu*, *poblíž východu*) může odpovídat jak na otázku „kam?“, tak na otázku „kde?“. Určení funktoru vyplývá ve většině případů ze sémantiky řídícího slova, které je místním určením rozvíjeno. Srovnej příklady výše.

Řada sloves (a od nich odvozených substantiv a adjektiv), která vyjadřují zaujetí místa nebo změnu polohy, však může být rozvita jak doplněním s významem funktoru LOC, tak doplněním s významem funktoru DIR3. Volbu funktoru zde pomáhá určovat konkrétní kontext a sémantika slovesa: ve spojení s DIR3 vyjadřuje sloveso v prvé řadě zaujetí nějakého místa (což může být spojeno se změnou polohy), ve spojení s LOC vyjadřuje (totéž) sloveso v prvé řadě změnu polohy a doplnění s funktorem LOC specifikuje, na kterém místě k této změně polohy došlo. Analogicky podle rozdílu mezi větami *usedl na postel*.DIR3 a *usedl na posteli*.LOC je i ve formálně totožných doplněních vybrán jeden z funktorů DIR3 nebo LOC. Srov.:

- *Indiáni usedli vedle ohně.*

  Doplnění *vedle ohně* může být odpovědí jak na otázku *kam usedli?* (funktor DIR3), tak na otázku *kde usedli?* (funktor LOC). Doplnění *vedle ohně* vyjadřuje však zřejmě spíše zaujetí místa a bude mít funktor DIR3 (význam funktoru LOC tu není vyloučen, pokud indiáni u ohně nejprve leželi a něco je vyrušilo, může ve větě *Najednou indiáni vedle ohně usedli.* doplnění *vedle ohně* vyjadřovat změnu polohy a mít funktor LOC).

U sloves, která změnu polohy nevyjadřují, a přesto mohou být rozvita doplněním s funktorem LOC i s funktorem DIR3, je v případě užití formálně totožného doplnění dána přednost funktoru DIR3. Srov.:

- *Schoval se pod postel*.DIR3

- *Schoval se pod postelí*.LOC

- *Schoval se poblíž východu*.DIR3

  Doplnění *poblíž východu* funktor DIR3 (přestože může být odpovědí i na otázku „kde?“).

Hranice s funktorem TWHEN. Stejné formální prostředky (zejména stejné předložky) a užití abstraktního výrazu vede též k neostré diferenci mezi funktorem LOC a funktorem TWHEN (viz 6.3.1 – „TWHEN“). K tomu viz 6.3.1.1 – „Hraniční případy u funktoru TWHEN“.

Hranice s jinými funktory. Formou vyjádření se funktor LOC může stýkat i s funktory pro jiná než místní a časová určení. Volba funktoru je však v konkrétním kontextu většinou jasná. Srov.:

- *Stařec naříkal nad vesnicí.*

Doplnění *nad vesnicí* může vyjadřovat v jednom kontextu místo, kde se řídící děj odehrává, tedy doplnění s funktorem LOC, v jiném kontextu může být vesnice příčinou starcova naříkání a výraz *nad vesnicí může* mít funktor CAUS.

6.5. Funktory pro implikační (kauzální) vztahy

Funktory pro implikační (kauzální) vztahy představují soubor sémanticky výrazně diferencovaných funktorů pro volná doplnění, která vyjadřují různé implikační (kauzální) vztahy mezi ději (nebo stavy). Doplnění s některým z těchto funktorů označuje nějakou skutečnost, vzhledem k níž se objasňuje, vysvětluje děj vyjádřený řídícím slovem. Funktory pro implikační (kauzální) vztahy jsou vzájemně odlišeny podle podle typu vztahu mezi touto skutečností a dějem vyjádřeným řídícím slovem, tj. podle toho, zda ona skutečnost vyjadřuje příčinu, podmínku, účel, záměr či přípustku.

Doplnění s funktory pro implikační (kauzální) vztahy rozvíjejí primárně slovesa (a jejich nominalizované podoby).

Seznam funktorů pro implikační (kauzální) vztahy

- AIM
- CAUS
- CNCS
- COND
- INTT

6.5.1. AIM

Definice funktoru AIM

Funktor AIM (aim) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje cíl, zamýšlený výsledek, ke kterému směřuje děj vyjádřený řídícím slovem, nebo pro nějž je určena entita vyjádřená řídícím slovem.

Pozor! Z široké skupiny účelových doplnění vydělujeme sémanticky úže vymezenou skupinu doplnění s funktorem INTT (viz 6.5.5 – „INTT“).

Doplnění s funktorem AIM vyjadřuje nějaký děj nebo stav, jehož chce někdo dosáhnout a jehož uskutečnění závisí na uskutečnění děje vyjádřeného řídícím slovem. Z toho plyne, že jde v podstatě o vztah dvou dějů a že doplnění s funktorem AIM je primárně vyjadřováno závislou klauzí, a to nejčastěji závislou klauzí připojenou podřadicí spojkou *aby*. Při sémantické kondenzaci však v pozici doplnění s funktorem AIM mohou vystupovat i substantiva v předložkových pádech.

Z definice funktoru AIM též plyne, že doplnění s funktorem AIM rozvíjí primárně slovesa (a jejich nominalizované podoby). Doplnění s funktorem AIM může však vyjadřovat i účel, ke kterému je určen nějaký předmět, nebo pro který trvá nějaký jev, a pak takové doplnění s funktorem AIM může záviset i na primárním (od slovesa neodvozeném) substantivu (například: *kapky na trávení*; *voda k pití*; *kniha pro radost*).

Formy. K základním formám doplnění s funktorem AIM tedy patří:

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

aby	*Měl by mít v evidenci takový pořádek, aby se dalo kdykoli zjistit, zda u něho někdo pracuje načerno.*

proto - aby	*Každý přece dělá vše proto, aby se dostal vzhůru.*

Příklad:

Jsem tu pro to, abych vám pomohl.AIM obr. 6.24

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k+3	*Domek byl zastaven už dříve ke krytí půjčky*
do+2	*Nebytové prostory nabízí město do pronájmu*
na+4	*Banky zpravidla na úhradu dluhů nepůjčují.*
o+4	*kvalifikační turnaj o postup ze skupiny B*
od+2	*Od toho jsou jiní.*
pro+4	*Pro povolení prodeje těchto potravin se musí vždy vést samostatné řízení.*
pro případ+2	*Šetří síly pro případ potřeby.*
v zájmu+2	*V zájmu zkvalitnění legislativního procesu by měl každý zákon projít oběma komorami.*
za+4	*hnutí důchodců za životní jistoty*
za účelem+2	*Pracoval jen za účelem výdělku.*

Funktor AIM mají i řídící slovesa tzv. nepravých závislých klauzí účelových (k tomu viz 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“).

Obrázek 6.24. Funktor AIM

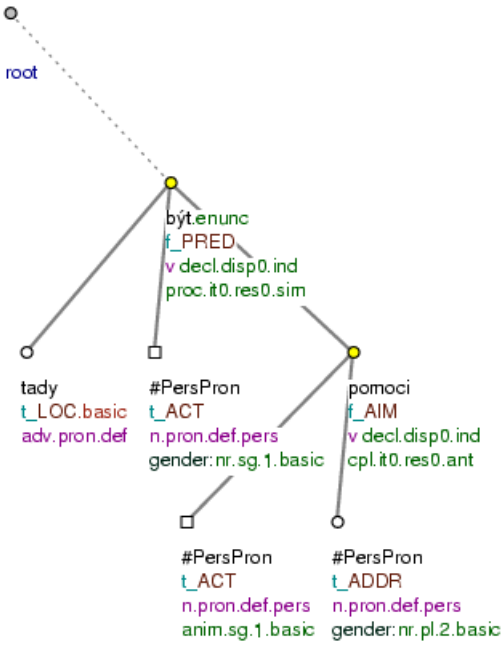

Jsem tu pro to, abych vám pomohl.

6.5.1.1. Hraniční případy u funktoru AIM

Hranice s funktorem INTT. Doplnění s funktorem AIM hraničí velmi úzce zejména s funktorem INTT (viz 6.5.5 – „INTT“). K tomu viz více 6.5.5.1 – „Hraniční případy u funktoru INTT“.

Hranice s funktorem BEN. Sémanticky (a též formálně) má doplnění s funktorem AIM blízko k doplněním s funktorem BEN (viz 6.9.1 – „BEN“). Zamýšleným cílem, výsledkem nějaké činnosti může být i prospěch nějaké osoby či instituce. U jedné činnosti však může být vyjádřeno jak to, v čí prospěch je činnost konána, tak i účel, pro který se vykonává; například:

Vždy pracoval pro firmu.BEN , *aby nebyl propuštěn*.AIM

Tedy tam, kde je přítomen význam „ve prospěch někoho“ dáváme přednost funktoru BEN před funktorem AIM. Srov.:

- *Vzdal se svých zálib ve prospěch svých dětí.*BEN

  Funktoru je BEN je u doplnění *ve prospěch svých dětí* dána přednost před funktorem AIM.

Hranice s funktorem ACMP. Doplnění s funktorem AIM se může křížit s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“). K tomu viz 6.6.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ACMP“.

6.5.2. CAUS

Definice funktoru CAUS

Funktor CAUS (cause) je funktor pro takové volné doplnění, které jednak vyjadřuje vlastní příčinu děje nebo stavu vyjádřeného řídícím slovem (tj. skutečnost, která děj vyjádřený řídícím slovem způsobuje), jednak označuje důvod (pohnutku, úvahu), který motivuje určité jednání.

Doplnění označované funktorem CAUS zahrnuje celou řadu různých příčinných významů; vedle nejobecnějšího příčinného významu může doplnění s funktorem CAUS vyjadřovat i další významové rysy speciálnější, například zdroj platnosti řídícího děje nebo bližší určení charakteru následku. Tyto různé významové odstíny se vyjadřují širokým spektrem výrazových prostředků, kterými se doplnění s funktorem CAUS realizuje. U doplnění vyjádřených předložkovými pády přispívá k významové diferenciaci též sémantika substantiva.

Doplnění s funktorem CAUS rozvíjí primárně slovesa (a jejich nominalizované podoby). Doplnění s funktorem CAUS může však při sémantické kondenzaci vyjadřovat i příčinu vzniku, existence, či příčinu fungování nějakého předmětu nebo jevu, a pak doplnění s funktorem CAUS může rozvíjet i primární (od slovesa neodvozené) substantivum (*světlo jen od malé lampičky*; *bolest od rány nožem*; *smrt z hladu*).

Formy. Doplnění s funktorem CAUS se vyjadřuje primárně závislou klauzí. Při sémantické kondenzaci může být doplnění s funktorem CAUS realizováno i substantivem v předložkovém pádě nebo adverbiálním výrazem.

K základním formám doplnění s funktorem CAUS patří:

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

jelikož	*Vypsání voleb bylo neoprávněné, jelikož šlo o sporné území.*
ježto	*Ježto vězňové nemají prakticky žádný příjem, automaticky se kvalifikují na příjemce této nadace.*
poněvadž	*Poněvadž agenda, přejde na kraje, zaměstnanců přibude.*

protože	*Nepovím vám to, protože byste mi stejně nevěřili.*
proto - že	*Uvádíme tuto podrobnost proto, že hraje důležitou roli při eventuálním reklamačním řízení.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

díky+3	*Počet zákazníků vzrostl díky těmto opatřením na dvojnásobek.*
kvůli+3	*Kvůli tobě mám teď po dobré náladě.*
na+4	*Zpívali na povel.*; *Otevřel dopis na žádost přihlížejících.*; *Zemřel na tuberkulózu.*
nad+7	*Zoufal nad jejím neštěstím.*; *Radoval se nad dárkem jako malé dítě.*
následkem+2	*Došlo k tomu následkem dlouhotrvajících dešťů.*
na základě+2	*Na základě dobrých výsledků se připravuje založení společného podniku.*
od+2	*Bolí mě ruka od mávání.*; *Dostal desetikorunu od cesty.*
pro+4	*Pro samou práci na mě zapomněl.*; *Pro špatné ozvučení jsme nic neslyšeli.*
v důsledku+2	*Sklizeň se letos zpozdila v důsledku špatného počasí.*
vinou+2	*Vinou neslušně vychovaných jedinců se celý výlet pokazil.*
vlivem+2	*Vlivem nepříznivého vývoje se pozornost veřejnosti obrací k jiným tématům.*
vzhledem k+3	*Vzhledem k vaší nepřítomnosti jsme přístroj vyzkoušeli sami.*
z+2	*Z opatrnosti jsem raději mlčel.*; *Ze strachu před zloději se zamykali i ve dne.*
za+4	*Byl vyznamenán za zásluhy.*; *trest za přestupek*
z důvodu+2	*Z důvodu nemoci zavřeno.*
zásluhou+2	*Zásluhou Petra jsme byli první.*

  Příklad:

  Díky vaší pomoci.CAUS *jsme to stihli včas.* obr. 6.25

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

instrumentál	*Rozstonal se chřipkou.*; *Třásl se strachem.*; *Zemřel hladem.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Důvodně.CAUS *se domníváme, že nemáte pravdu.*

  Potkal jsem ho zcela náhodně.CAUS

  Považoval ho omylem.CAUS *za spolužáka.*

  Bydlí v tom domě oprávněně.CAUS

  Žáci se účastní cvičení povinně.CAUS

  Kritizovali ho právem.CAUS

Proč.CAUS *jste se rozhodla žít v Bratislavě?*

Muselo zákonitě.CAUS *dojít k chybě.*

Vysoký trest dostal zaslouženě.CAUS

Jen zázrakem.CAUS *se nezabil.*

Obrázek 6.25. Funktor CAUS

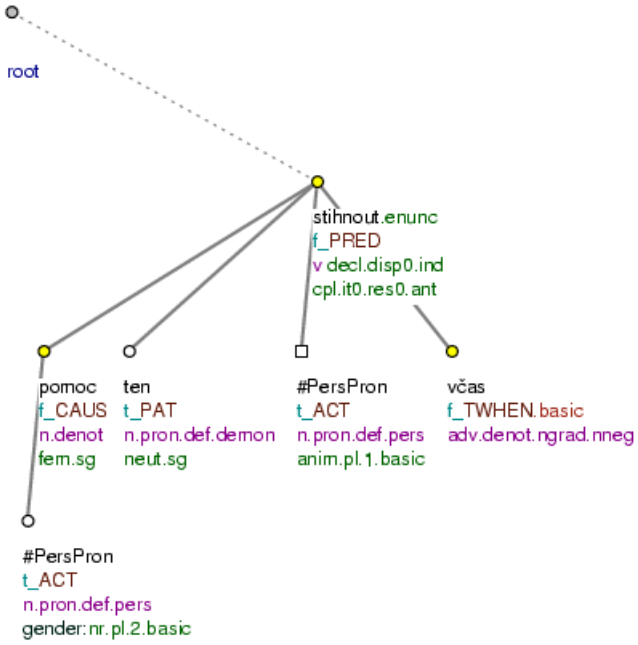

Díky vaší pomoci jsme to stihli včas.

6.5.2.1. Hraniční případy u funktoru CAUS

Hranice s funktory pro vyjádření způsobu. Při realizaci předložkovým a prostým pádem nebo adverbiálním výrazem se doplnění s funktorem CAUS může stýkat s jinými funktory pro volná doplnění, zejména s funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant (viz 6.6 – „**Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant**“). Ve sporných případech, ve kterých není příčinný význam příliš zřetelný (často nám příčinná souvislost ani nedojde) volíme v anotaci funktor obecnější. Srov.:

- *Muselo zákonitě*.CAUS *dojít k chybě.*
- *Zákonitě*.MANN *zvolí nástupce.*

Hranice s funktorem REAS. Závislé klauzi vyjadřující význam funktoru CAUS významově odpovídá souřadné spojení klauzí souřadicími spojovacími výrazy *neboť*, *vždyť*, *totiž*, které popisujeme funktorem REAS u kořene souřadné struktury (viz 6.12.1.8 – „REAS“). Rozdíl mezi oběma funktory spočívá v tom, že při funktoru CAUS se vyjádřený lexikální obsah prezentuje jako formálně i sémanticky závislý, naproti tomu při funktoru REAS se vyjádřený lexikální obsah realizuje jako formálně nezávislý a i z hlediska sémantického si oba souřadně spojené obsahy v důsledku (formální) souřadnosti podržují významovou samostatnost. Srov.:

- *Protože to byl*.CAUS *veselý chlapík, měli jsme ho rádi.*
- *Měli jsme ho rádi, vždyť*.REAS *to byl veselý chlapík.*

K tomu viz i 5.6.2 – „Koordinace a apozice“.

6.5.3. CNCS

Definice funktoru CNCS

Funktor CNCS (concession) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje příčinu (přípustku), která platí, ale nevyvolává předpokládaný následný děj (nebo stav), a naopak se uskutečňuje neočekávaný děj vyjádřený řídícím slovem.

Doplnění s funktorem CNCS představují skupinu doplnění s výrazným a jednotným, vnitřně dále nediferencovaným významem. K vyjádření významu přípustky slouží řada relativně vzájemně synonymních prostředků.

Formy. Doplnění s funktorem CNCS se vyjadřuje primárně závislými klauzemi. Při sémantické kondenzaci může být doplnění s funktorem CNCS realizováno i substantivem v předložkovém pádě nebo adverbiálním výrazem.

K základním formám doplnění s funktorem CNCS patří:

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

ač	*Ač zemřeli, ještě mluví.*
ačkoli/v	*Ačkoliv se mu tento požadavek jistě nepodaří prosadit, naklíčené semínko nedůvěry ještě vydatně zalil.*
ať	*Ať jsou sebemenší, jsou dobré.*
byť	*Jeho kritika nás ničila, byť byla sebeobalenější.*
i kdyby	*Dám jí to, i kdyby to nechtěla.*
i když	*V bytě máte příjemných 24 stupňů, i když venku mrzne, až praští.*
přestože	*Vyhrál, přestože nepatřil mezi favority.*
přesto - že	*I přesto, že posádka vozu byla oslepena slzotvornou látkou, lupiči se zalekli a z místa činu ujeli.*
třeba/že	*To je výrazný posun, třebaže pocit ukřivděnosti je procenty nevyčíslitelný.*

  Příklad:

  Ač je.CNCS *zlý, tento čin nespáchal.* obr. 6.26

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

navzdory+3	*Navzdory velkým studijním úspěchům se v praxi neuplatnil.*
oproti+3	*Oproti očekávání se umístil mezi prvními deseti.*
proti+3	*Dítě se jí narodilo proti její vůli.*
přes+4	*Přes své dobré vychování se nezachoval nejlépe.*
při+6	*Při vší opatrnosti stejně několik hrnců rozbila.*
vzdor+3	*Vzdor velké propagaci byla účast velmi nízká.*

- **adverbiální výraz** (jen ojediněle).

Příklady:

Chtě.CNCS *nechtě museli jsme odejít.*

Natruc.CNCS *to dělal dál.*

Šel tam přece.CNCS

Přesto.CNCS *přijdu.*

K ustrnulým přechodníkovým konstrukcím viz 5.5.1.3.1 – „Ustrnulé přechodníkové konstrukce“.

Obrázek 6.26. Funktor CNCS

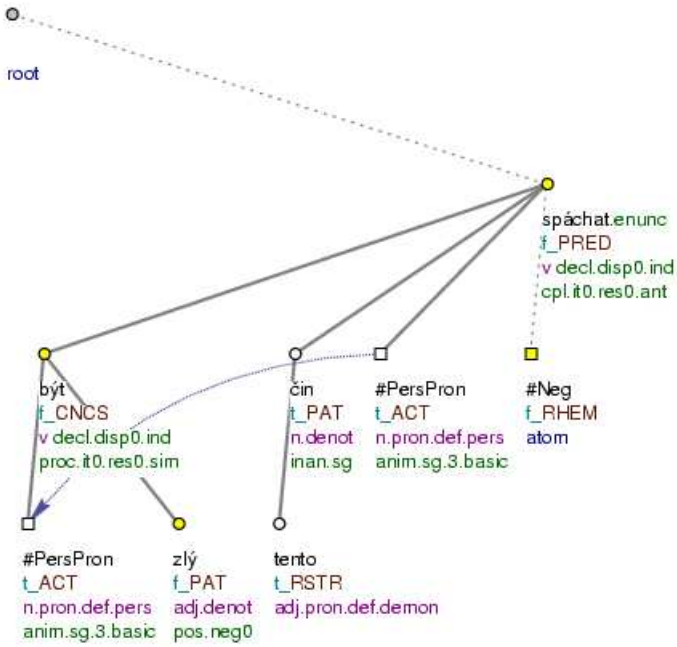

Ač je zlý, tento čin nespáchal.

6.5.3.1. Hraniční případy u funktoru CNCS

Hranice s funktorem ADVS. Obtížné je zejména odlišit vztah přípustkový od vztahu odporovacího (funktor ADVS; viz 6.12.1.1 – „ADVS“), neboť oba vztahy jsou založeny na rozporu dvou obsahů. V PDT se hranice mezi funktory CNCS a ADVS určuje na základě formálního vyjádření. Souřadně spojené klauze zachycujeme s funktorem ADVS u kořene souřadné struktury, v hypotakticky připojené klauzi má efektivní kořen klauze funktor CNCS. Mezi oběma formami však lze vidět i významový rozdíl: při souřadnosti (ADVS) se vedle sebe staví dva nesouladné obsahy, jejichž souvýskyt neodpovídá obvyklé situaci. Při hypotaxi (CNCS) je konstrukcí prezentován rozpor, který vyplývá z nerealizované příčinné souvislosti. Srov.:

- *Přestože pršelo*.CNCS, *šli na procházku.*
- *Pršelo, ale*.ADVS *přesto šli na procházku.*

K tomu viz i 5.6.2 – „Koordinace a apozice“.

Hranice s funktorem ACMP. Doplnění s funktorem CNCS se může křížit s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“). K tomu viz 6.6.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ACMP“.

6.5.4. COND

Definice funktoru COND — Funktor COND (condition) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje podmínku, za které je možná realizace děje (nebo stavu) vyjádřeného řídícím slovem.

Funktorem COND označujeme všechny čtyři typy tradičně rozlišovaných podmínek:

- podmínka reálná:
  - uskutečněná (*Jestliže zazpíval i Pavel, zazpívám i já.*)
  - uskutečnitelná, možná (*Jestliže přestane pršet, půjdeme na výlet.*; *Kdyby přestalo pršet, půjdeme na výlet.*)
- podmínka nereálná:
  - neuskutečněná, ale uskutečnitelná (*Kdybych řekl víc, prozradil bych už všechno.*)
  - neuskutečnitelná (*Kdyby se toho (byl) dožil tvůj táta, měl by radost.*)

!!! Původně jsme uvažovali i o funktoru CTERF pro označení podmínky nereálné. V současné podobě PDT není tento funktor přiřazován, ale do budoucna uvažujeme o jeho zavedení. Funktor COND pak bude označovat pouze doplnění vyjadřující dva typy podmínky reálné, doplnění s funktorem CTERF bude označovat oba typy podmínky nereálné. V současné verzi jsou tedy všechny čtyři typy podmínky zachyceny jednotným funktorem COND. Podmiňovací způsob (charakteristický pro realizaci podmínky nereálné) je zachycen hodnotou cdn v gramatému verbmod (viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (verbmod)“).

Formy. Doplnění s funktorem COND se realizuje primárně závislými klauzemi. Podmínka reálná se vyjadřuje indikativní formou slovesnou a podmínkovými spojkami *-li*, *jestliže*, *když*, *pokud*, nebo (přítomnou) kondicionálovou formou slovesnou a spojkou *kdyby*. Podmínka nereálná se vyjadřuje (přítomnou i minulou) kondicionálovou formou a spojkou *kdyby*. Zvláštním případem slovesně vyjádřené podmínky je podmínka vyjádřená infinitivem připojená k řídící klauzi bez podřadicí spojky. Při sémantické kondenzaci může být doplnění s funktorem COND realizováno i substantivem v předložkovém pádě a ojediněle též adverbiálním výrazem.

K základním formám doplnění s funktorem COND patří:

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

jak	*Jak nepoví, budu na něho ještě více naléhat.*
jestli/že	*Jestliže Izák zemře, komu otec předá tuto víru?*
kdyby	*Kdyby tu byl zůstal, bylo by tu veseleji.*
když	*Když budete potichu, něco se dozvíte.*
-li	*Nepodaří-li se zvýšit výrobu, budou muset propustit desítky zaměstnanců.*
pokud	*Pokud by mělo pršet celý týden, bude lepší zůstat doma.*
v případě, že	*V případě, že se nedostaví, schůzi rozpustíme.*

  Příklad:

  Jestliže nepůjde.COND *dobrovolně, použijeme násilí.* obr. 6.27

- **předložkový pád substantiva**.

Nejčastější formy:

na+4	*Formulář vydává na telefonické požádání zkušební ústav.*
po+6	*Zrušení účtu je po zaplacení ročního poplatku zdarma.*
pod+7	*mezinárodní dílna o hlasu a pro hlas pod vedením Idy Bittové-Kellarové*
při+6	*Při nedostatku vitamínu C se snižuje obranyschopnost organismu.*
v+6	*V této situaci je naprosto nevhodné o tom mluvit.*
v případě+2	*V případě nemoci mě zastoupí kolega.*
za+2	*Bude hrát za podmínek běžných v druhé lize*
za+4	*slunečníky a lehátka k použití za nízký poplatek*

- **adverbiální výraz** (jen ojediněle).

  Příklady:

  Naše potřeby by jinak.COND *mohly být příští rok ohroženy.*

  To by případně.COND *mohlo ovlivňovat i rozhodnutí rady.*

  Nepočítaje.COND *v to vlastní práci, je výsledná cena velmi nízká.*

  K ustrnulým přechodníkovým konstrukcím viz 5.5.1.3.1 – „Ustrnulé přechodníkové konstrukce“.

- **infinitiv**.

  Příklad:

  Nebýt.COND *vás, nebyl bych tady.*

  K podmínce vyjádřené infinitivem viz 5.5.1.1.1 – „Infinitivem vyjádřená podmínka“.

- **participium**.

  Příklad:

  Upřímně řečeno.COND *, nebyla to dobrá volba.*

  K nekongruentním participiálním konstrukcím viz 5.5.1.2.1 – „Nekongruentní participiální konstrukce“.

Obrázek 6.27. Funktor COND

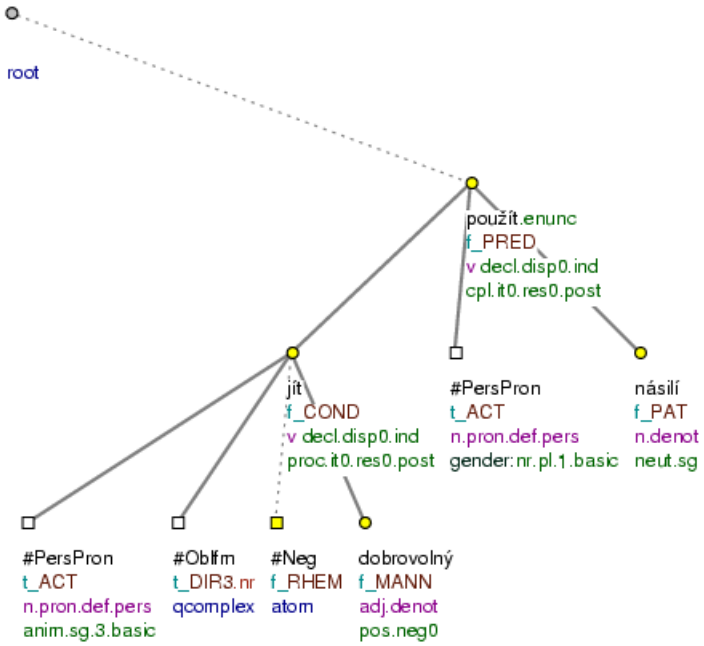

Jestliže nepůjde dobrovolně, použijeme násilí.

6.5.4.1. Hraniční případy u funktoru COND

Hranice s časovými funktory. Doplnění s funktorem COND se stýká především s doplněními, která nesou časové významy (viz 6.3 – „**Časové funktory**“), a to zejména u doplnění realizovaných synonymními prostředky: předložkami *v*+6, *při*+6 a podřadicí spojkou *když*. V těchto případech je třeba vždy rozhodnout, zda uvedená okolnost vyjadřuje jen určení času, nebo zda vyjadřuje i podmínku pro realizaci řídícího děje. Srov.:

- *Při včerejší návštěvě*.TWHEN *jsem ztratil knoflík.*
- *Při návštěvě*.COND *se chovej slušně.*
- *Když kohout zakokrhal*.TWHEN, *začalo se rozednívat.*
- *Když bereš*.COND *tyto léky, nesmíš chodit na sluníčko.*

Hranice s funktorem ACMP. Doplnění s funktorem COND se může křížit s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“). K tomu viz 6.6.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ACMP“.

Hranice s funktorem CONTRD a CONFR. Jako nepravou závislou klauzi podmínkovou zachycujeme hypotakticky vyjádřený konfrontační vztah (při souřadnosti zachycovaný funktorem CONFR; viz 6.12.1.2 – „CONFR“) pomocí podřadicích spojek *jestliže*, *-li* a *když*. Hypotakticky vyjádřený konfrontační vztah (podřadicí spojkou *zatímco*) zachycujeme také funktorem CONTRD (viz 6.9.2 – „CONTRD“). K hranicím mezi funktory COND, CONFR a CONTRD viz 6.9.2.1 – „Hraniční případy u funktoru CONTRD“ a též 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“.

6.5.5. INTT

Definice funktoru INTT

Funktor INTT (intent) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje cíl, záměr, se kterým se uskutečňuje nějaký pohyb (přemísťování) vyjádřený řídícím slovem.

Doplnění s funktorem INTT vyjadřuje záměr, se kterým se někdo/něco pohybuje nebo přemísťuje, nebo se kterým někdo někoho někam zve nebo posílá. Je typickým doplněním po slovesech pohybu a přemísťování se (například: *šel se koupat*; *vydal se na představení do Národního divadla*; *odcestoval na návštěvu*) a po slovesech s významem „zvát“ a „posílat“ (například: *pozval premiéra k dialogu*; *poslali ho pro svačinu*). Zastupuje-li sloveso *být* sloveso pohybu nebo přemísťování se, může doplnění s funktorem INTT stát i při tomto slovese (například: *byl se koupat*; *byli jsme to obhlídnout*).

Pozor! Doplnění s funktorem INTT považujeme výhradně za slovesné doplnění, rozvíjí tedy pouze slovesa (a jejich nominalizace; například: *trenér vyztuží obranu Urbanem, přicházejícím na hostování*.INTT *ze Sparty*; *cestování za nákupy*.INTT). Doplnění s významem účelu rozvíjející primární (od sloves neodvozená) substantiva mají funktor AIM.

Formy. Doplnění s funktorem INTT má nejčastěji formu prostého infinitivu. Vedle formy prostého infinitivu se vyjadřuje též předložkovými pády substantiv. Doplnění s funktorem INTT se nevyjadřuje závislou klauzí, účelová závislá klauze (připojená podřadicí spojkou *aby*) má vždy funktor AIM.

K základním formám doplnění s funktorem INTT patří:

- **infinitiv**.

  Příklady:

  Šel nakoupit.INTT *, aby doplnil zásoby.* obr. 6.28

  Návštěvníci sem přijíždějí lyžovat.INTT

  Poslali ho nakoupit.INTT

  Jen japonskému turistovi upadla lžička, jak spěchal zmáčknout.INTT *spoušť svého nikonu.*

  Když spotřebitel zakoupenou obuv přijde reklamovat.INTT *, tak musíme jako prodejci reklamaci přijmout.*

  Ten, komu se na Slovensku nelíbí, může sbalit kufry a odejít budovat.INTT *nové pořádky jinam.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k+3	*Přijede k jednání*; *Pozvali ho k dialogu.*
na+4	*Byli pozváni na oběd*; *Chodili spolu na procházky*; *Šel na jahody.*
na+6	*Izraelský premiér je v Praze na návštěvě.*
pro+4	*Šel pro lékaře.*

Obrázek 6.28. Funktor `INTT`

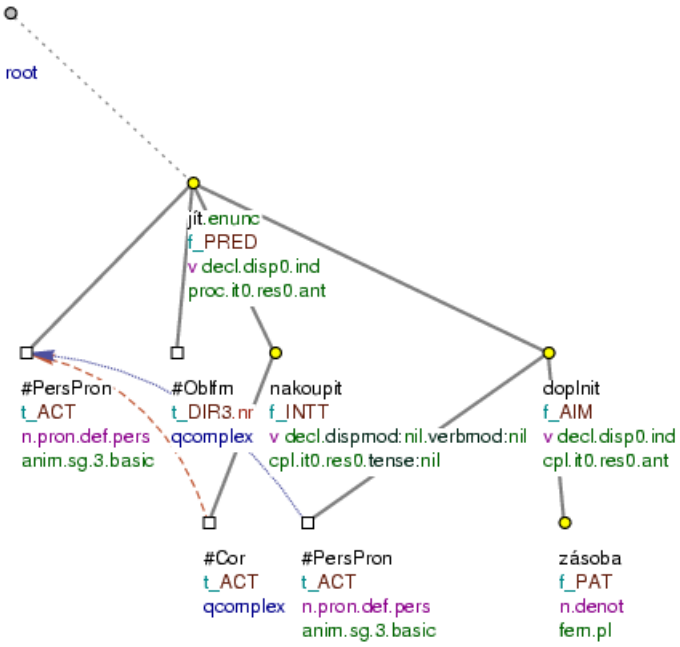

Šel nakoupit, aby doplnil zásoby.

6.5.5.1. Hraniční případy u funktoru `INTT`

Hranice s funktorem `AIM`. Funktor `INTT` se stýká zejména s funktorem `AIM` (viz 6.5.1 – „AIM“). Pro přehlednost zde uvádíme znovu základní znaky, kterými se oba funktory vyznačují a kterými se vzájemně odlišují:

- Funktor `INTT` je nevětným (infinitivem nebo předložkovou vazbou vyjádřeným) doplněním s významem účelu/záměru po slovesech pohybu a přemísťování se a po slovesech s významem „zvát“ a „posílat“.

  Závislou klauzí vyjádřená doplnění (zejména pomocí spojky *aby*) s významem účelu/záměru mají vždy funktor `AIM`, a to i po slovesech pohybu a přemísťování se a po slovesech s významem „zvát“ a „posílat“.

  Srovnej:

  - *Šel tam pomáhat*.`INTT`
  - *Šel tam, aby jim pomohl*.`AIM`

- Od doplnění s funktorem `AIM` se doplnění s funktorem `INTT` odlišuje těsnějším vztahem k řídícímu slovesu (případně k jeho nominalizaci). Po slovesech pohybu a přemísťování se a po slovesech s významem „zvát“ a „posílat“ mohou obě doplnění - doplnění s funktorem `INTT` a doplnění s funktorem `AIM` - stát vedle sebe. O tom, že se jedná o dvě různá doplnění a nikoliv o dvě doplnění funkčně stejná, svědčí zejména nemožnost obě doplnění koordinovat.

  Srovnej:

  - *Šel tam pomáhat*.`INTT` , *aby to měli*.`AIM` *dříve hotové.*
  - *Šel nakoupit*.`INTT` , *aby měli co jíst*.`AIM`.

- Doplnění s funktorem INTT považujeme výhradně za slovesné doplnění, rozvíjí tedy pouze slovesa (a jejich nominalizace). Doplnění s významem účelu rozvíjející primární (od sloves neodvozená) substantiva mají funktor AIM. Srovnej:
  - *cestování za nákupy*.INTT
  - *voda k pití*.AIM

!!! Podle těchto uvedených znaků jsou anotována doplnění s významem účelu/záměru v PDT. Ukazuje se však, že hranici mezi funktory INTT a AIM je třeba zpřesnit - zejména o podmínku totožnosti aktora řídícího děje s aktorem děje vyjadřovaného doplněním s funktorem INTT. Též je třeba přehodnotit otázku paralelního vztahu mezi větným (závislou klauzí) a nevětným vyjádřením významu účelu/záměru. V současném zpracování je větné (závislou klauzí) a nevětné vyjádření účelu/záměru po slovesech pohybu a přemísťování a po slovesech s významem „zvát“ a „posílat“ anotováno odlišně.

Hranice s funktorem DIR3. Doplnění ve významu INTT často hraničí také se směrovým doplněním ve významu „kam?“ (funktor DIR3; viz 6.4.3 – „DIR3“). Tato konkurence je dána sémantikou řídícího slovesa, kterým je sloveso pohybu a přemísťování se nebo sloveso s významem „poslat“ a „zvát“. Tato slovesa přednostně indikují směrové určení; doplnění s významem INTT je u nich až druhořadé . Srov.:

- *Přijel do Prahy*.DIR3
- *Přijel do Prahy*.DIR3 *na schůzku*.INTT *s premiérem*.
- *Přijel na schůzku*.INTT *s premiérem.* {#Oblfm.DIR3}

  Ve větě *Přijel na schůzku s premiérem.* hodnotíme předložkové spojení *na schůzku* vzhledem k jeho lexikální sémantice jako doplnění s funktorem INTT a zároveň zde zachycujeme elipsu doplnění s funktorem DIR3 (které je tu valenční).

K otázce konkurence doplnění s funktorem INTT a doplnění s funktorem DIR3 z hlediska valence viz 5.2.3.1.3.5 – „Status volného doplnění „záměru“ (INTT) po slovesech s významem „pohybu““.

6.6. Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant

Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant představují významově značně rozsáhlou skupinu funktorů pro volná doplnění, která v nejširším významu vyjadřují nejrůznější vnitřní charakteristiky dějů (případně i vlastností a adverbiálních určení), tedy obecně způsob, jakým se uskutečňuje děj (nebo stav) vyjádřený řídícím slovem. Způsobové určení lze z hlediska sémantického vyjádřit různým způsobem - srovnáním, uvedením výsledku děje, uvedením prostředku, s jehož pomocí se děj uskutečňuje, vyjádřením kvantity dějů apod.; na základě těchto sémantických variant ve vyjádření způsobového určení odlišujeme jednotlivé funktory pro vyjádření způsobu.

Doplnění, kterým přiřazujeme funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant, rozvíjejí slovesa (a jejich nominalizované podoby), adjektiva a adverbia. Mohou však v některých případech přímo rozvíjet i nedějová substantiva (*orchestr bez dirigenta*.ACMP).

Valence. Doplnění s funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant jsou typicky fakultativní doplnění. Jako alternující obligatorní slovesná doplnění se vyskytují po slovesech vyžadujících doplnění způsobu. K tomu viz 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“.

Seznam funktorů pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant

- ACMP

- CPR
- CRIT
- DIFF
- EXT
- MANN
- MEANS
- REG
- RESL
- RESTR

6.6.1. ACMP

Definice funktoru ACMP

Funktor ACMP (accompaniment) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením nějaké okolnosti (kterou tu představuje konkrétní nebo abstraktní předmět, osoba, nebo děj), která děj nebo entitu vyjádřenou řídícím slovem doprovází, spojuje se s ní v určité společenství, nebo naopak vyjadřuje vyloučení z tohoto společenství.

Subfunktory. Funktor ACMP je blíže specifikován subfunktory. K tomu viz 6.13.1.1 – „Subfunktory pro funktor ACMP“.

Závislost na substantivu a na slovese. Doplnění s funktorem ACMP rozvíjí substantiva a slovesa. Při závislosti na jménu je význam ne/doprovodu, ne/společenství zřejmější, při závislosti na slovese dochází k oslabení významu ne/společenství dvou entit a doplnění s funktorem ACMP tu vyjadřuje spíše okolnost ne/doprovázející řídící děj.

Závislost na substantivu. K substantivu se doplnění s funktorem ACMP vztahuje zvláště v následujících případech:

- ne/společenství dvou a více osob nebo dvou a více předmětů (hypotakticky vyjádřená koordinace).

  Příklady:

  Tatínek s maminkou.ACMP *šli do divadla.* obr. 6.29

  babička bez dědečka.ACMP

  všechno bez toho.ACMP *nejdůležitějšího*

  válečná plavidla včetně bojových letadel.ACMP *a bitevních vrtulníků*.ACMP

  Pozor! Tyto případy nejsou v tektogramatickém stromě zachyceny jako souřadná struktura. Byla zde dána přednost anotaci podle formy před anotací podle významu (podobně jako u tzv. nepravých závislých klauzí, viz 5.5.4 – „Nepravé závislé klauze“). Hypotakticky připojené doplnění je zachyceno jako závislé a má funktor ACMP.

  !!! K tomuto řešení bylo přistoupeno i z důvodu nejasných kritérii pro odlišení případů skutečné hypotaktické koordinace od případů, ve kterých se jedná o doprovod ve vlastním slova smyslu (například: *král se svým sluhou*).

- do úzkého ne/společenství je dávána osoba s (konkrétním nebo i abstraktním) předmětem.

Příklady:

Do tramvaje nastoupila žena s květinou.ACMP

muž bez klobouku.ACMP

Závislost na slovese. Ke slovesu se doplnění s funktorem ACMP vztahuje v případech:

- vyjádření (zamlžené) okolnosti ne/doprovázející řídící děj.

  Příklady:

  Odešel s úsměvem.ACMP *na tváři.* obr. 6.30

  Vrátil se bez nálady.ACMP

  Udělali to s úžasem.ACMP

  K tomuto typu patří i vyjádření zamlžené okolnosti závislou klauzí připojenou spojovacím výrazem *s tím, že* nebo *bez toho, aby*. Efektivní kořen závislé klauze má funktor ACMP proto, že použitý spojovací výraz nesignalizuje jednoznačný významový vztah mezi obsahy klauzí (například připustku, účel, záměr, podmínku). Tuto nezřetelnost vyjadřujeme právě funktorem, ACMP, který tu má platnost nezřetelného, zamlženého doprovodu, zamlžené okolnosti.

  Příklady:

  Koupili dvě sady lega s tím, že dají.ACMP *každému synovi jednu.* obr. 6.31

  Vyšetřovatel nakonec případ ukončil s tím, že oheň zapříčinila.ACMP *nedbalost pracovníků stavební firmy.*

  Požádal o příspěvky s tím, že dárci musí uvést.ACMP *i údaje o sobě.*

  Takové je stanovisko fotbalového klubu s tím, že na úkol přebudovat.ACMP *mužstvo zbývá ještě půl roku.*

  Oznámilo to ministerstvo zahraničí s tím, že nejprve budou stažena.ACMP *válečná plavidla včetně bojových letadel a bitevních vrtulníků.*

  Tenis může být podívanou i bez toho, aby po kurtě chodily.ACMP *polonahé děvy s tabulemi oznamujícími skóre.*

  Pozor! Předložkové skupiny *s tím* a *bez toho* jsou ve spojovacích výrazech *s tím, že* a *bez toho, aby* odkazovacími slovy. K tomu viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““.

Pozor! Má-li doplnění s funktorem ACMP vztah k substantivu a je s tímto substantivem v distančním postavení, determinuje vždy zároveň i slovesný děj (například: *Tatínek šel do divadla s maminkou.*) Uzel s funktorem ACMP závisí v těchto případech na uzlu pro sloveso, a patří proto k případům vyjádření (zamlžené) okolnosti ne/doprovázející nějaký děj. K tomu viz 5.11.1.1 – „Nejednoznačné závislostní vztahy volných doplnění vyjádřených předložkovými skupinami“.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem ACMP jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

bez+2	*Pracuje bez brýlí.*
ruku v ruce s+7	*Podniká ruku v ruce s falešností.*

s+7	*Chodí s holí.*
spolu s+7	*Spolu s tebou to zvládnu.*
společně s+7	*Učitelé společně s žáky odjeli na kurz.*
v čele s+7	*skupina deseti odborníků v čele s ředitelem*
včetně+2	*školní pomůcky včetně sešitů*
v souvislosti s+7	*V souvislosti s růstem mezd se zvýšila poptávka.*
ve spojení s+7	*Udělal to ve spojení s Pavlem.*
zároveň s+7	*Vláda zároveň s růstem počítá i s poklesem.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

bez toho - aby	*Dodavatelé mají povinnost vykupovat vratné obaly bez toho, aby je vázali na nákup zboží.*
s tím - že	*Koupili dvě sady lega s tím, že dají každému synovi jednu.*

Obrázek 6.29. Funktor ACMP

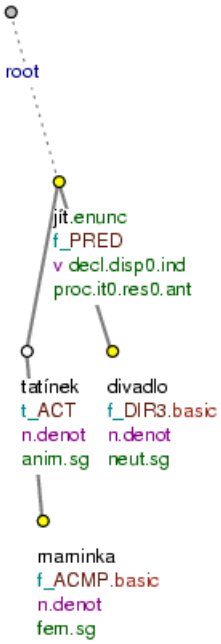

Tatínek s maminkou šli do divadla.

Obrázek 6.30. Funktor ACMP

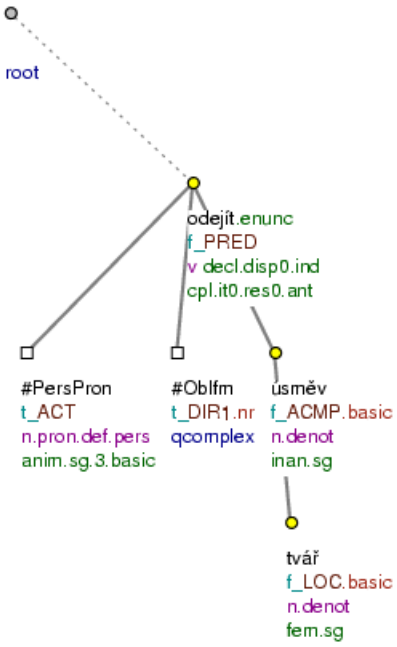

Odešel s úsměvem na tváři.

Obrázek 6.31. Funktor ACMP

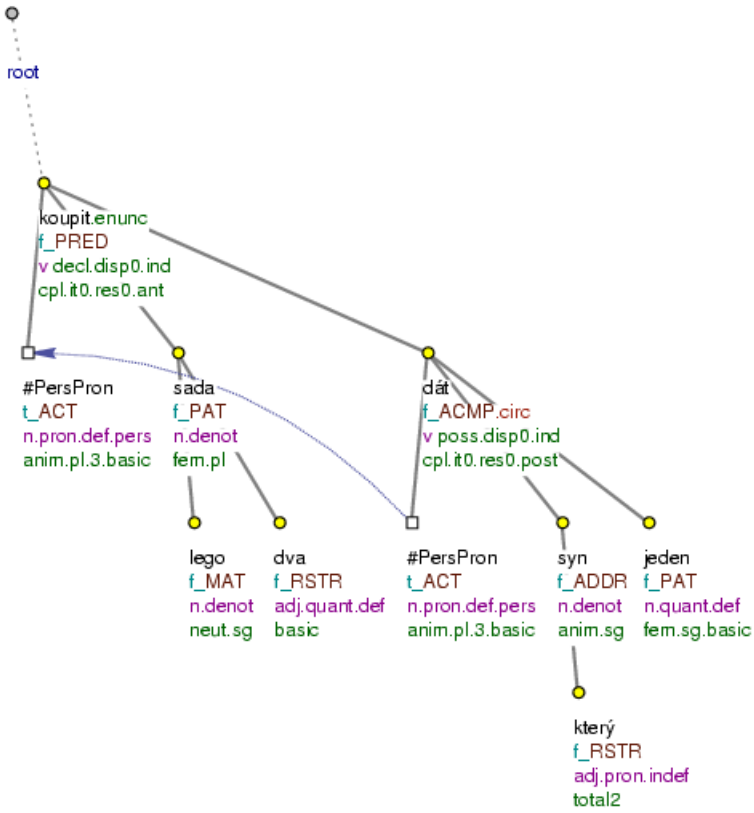

Koupili dvě sady lega s tím, že dají každému synovi jednu.

!!! V současné verzi PDT pokrývá funktor ACMP v zásadě dva významy:

- kladný a záporný doprovod (spojení s něčím, společenství).
- zamlženou, doprovodnou okolnost.

Původní význam funktoru ACMP je význam první. Druhý význam se začal funktorem ACMP ohodnocovat dodatečně během anotace. Ukazuje se však, že spojení obou významů není příliš vhodné. Bude proto třeba zvážit zavedení nového funktoru pro druhý význam.

6.6.1.1. Hraniční případy u funktoru ACMP

Hranice s funktorem MANN. Funktor ACMP hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

Hranice s aktanty. Doplnění s funktorem ACMP je volné doplnění a ve valenčních rámcích se jako obligatorní vyskytuje jen okrajově. Doplnění s významem funktoru ACMP však hraničí s valenčními pozicemi adresátu a patientu, od kterých je třeba jej odlišit na základě obecných kritérií pro rozlišení aktantu a volného doplnění (viz 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“) a na základě lexikální sémantiky. Srov.:

- *teroristé se sešli s granáty*.ACMP *u opasku*
- *teroristé se sešli s veliteli*.PAT

Hranice s funktory pro implikační vztahy. U doplnění vyjádřených předložkovou skupinou *s*+7 se ohodnocení tohoto doplnění funktorem ACMP může křížit s funktory pro implikační vztahy (viz 6.5 – „**Funktory pro implikační (kauzální) vztahy**“). Sémantika doplnění s funktorem ACMP je z definice velmi široká; v jednom ze svých významů vyjadřuje doplnění s funktorem ACMP doprovodnou okolnost nějakého děje. V konkrétních případech se pak tato doprovodná okolnost může křížit s významem přípustky (funktor CNCS), podmínky (funktor COND) nebo účelu (funktor AIM). Předložková skupina *s*+7 nikdy nevyjadřuje významový vztah přípustky, podmínky či účelu jednoznačně, naopak primárně indikuje význam (zamlžené) okolnosti, proto tato předložková doplnění zachycujeme s funktorem ACMP. Srov.:

- *Nastoupil na místo s cílem*.ACMP *získat praxi v oboru.*

  Význam účelu není u doplnění *s cílem získat praxi v oboru* jednoznačný, doplnění přiřazujeme funktor ACMP.

- *Dokážeme to i se špatnou technikou*.ACMP

  Význam přípustky není u doplnění *se špatnou technikou* jednoznačný, doplnění přiřazujeme funktor ACMP.

- *S tvými schopnostmi*.ACMP *bych dokázal více*.

  Význam podmínky není u doplnění *s tvými schopnostmi* jednoznačný, doplnění přiřazujeme funktor ACMP.

Podobně (funktorem ACMP) hodnotíme i závislé klauze připojené spojovacím výrazem *s tím, že* a *bez toho, aby*, které též nesignalizují jednoznačný významový vztah k řídící klauzi (například přípustku, účel, podmínku).

Hranice s funktorem TPAR. Funktor ACMP se může křížit také s časovými funktory, zejména s funktorem TPAR (viz 6.3.7 – „TPAR“). K tomu viz 6.3.7.1 – „Hraniční případy u funktoru TPAR“.

Hranice s funktorem ATT. Funktor ACMP se může křížit také s funktorem ATT (viz 6.7.1 – „ATT“). K tomu viz 6.7.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ATT“.

6.6.2. CPR

Definice funktoru CPR

Funktor CPR (comparison) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob pomocí srovnání. Doplnění s funktorem CPR uvádí děj nebo entitu, s níž se srovnává děj nebo entita vyjádřená řídícím slovem.

Subfunktory. Funktor CPR je blíže specifikován subfunktory. K tomu viz 6.13.1.3 – „Subfunktory pro funktor CPR“.

Doplnění s funktorem CPR se realizuje primárně jako závislá klauze; srovnávat se však mohou nejen dva děje, ale i nějaké dvě entity, doplnění s funktorem CPR pak zachycujeme i jako doplnění závislé na substantivu.

Konstrukce s významem srovnání jsou podrobně popsány v 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání““**“.

Formy. Základní formy doplnění s funktorem CPR jsou:

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

než	*Musíme udělat nepochybně menší a snazší manévr, než byl ten minulý.*

nežli	*Na Afriku zbývají jen asi 3 miliardy dolarů ročně, což je méně, nežli obdržela loni Malajsie.*
jako	*Podmínky pro vznik heroinové epidemie jsou až nebezpečně příznivé, podobně jako tomu bylo v Americe beatnické éry.*

K případům, kdy doplnění připojená pomocí výrazů *než*, *nežli*, *jako* nezachycujeme jako závislou slovesnou klauzi, viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“.

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

nad+4	*nad slunce jasnější*
naproti+3	*Naproti tomu Jirka přišel včas.*
na rozdíl od+2	*Narozdíl od tebe už to má hotové.*
oproti+3	*Oproti tobě je starý.*
proti+3	*V prvním čtvrtletí 1994 vzrostl HDP proti stejnému období předchozího roku 1993 o 3.5 procenta.*
s+7	*S léty přibývají zkušenosti*
v porovnání s+7	*V porovnání s tebou budu vždycky lepší.*
v porovnání k+3	*Obchodní vztahy mezi Českou republikou a Kanadou patřily v minulosti v porovnání k ostatním průmyslově vyspělým zemím k okrajovým.*
ve srovnání s+7	*Akcie českých podniků jsou ve srovnání se zahraničím stále vysoce nadhodnoceny.*

  Příklad:

  Ve srovnání s tebou.CPR *budu vždycky lepší.* obr. 6.32

- **adverbiální výrazy** (okrajově).

  Příklad:

  Počínal si hazardérsky.CPR

Obrázek 6.32. Funktor CPR

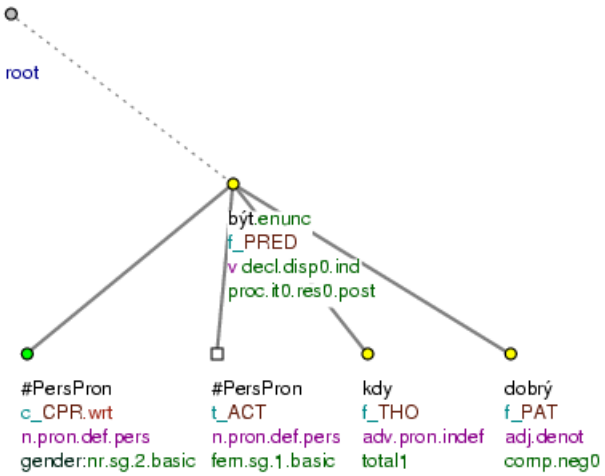

Ve srovnání s tebou budu vždycky lepší.

6.6.2.1. Hraniční případy u funktoru CPR

Hranice s funktorem MANN. Funktor CPR hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

Hranice s funktorem RESTR. Konstrukce s významem srovnání (funktor CPR) hraničí v některých případech (v konstrukcích se spojovacím výrazem *než*) s konstrukcemi s významem omezení (funktor RESTR; viz 6.6.10 – „RESTR“). K tomu viz 7.6.1.2 – „Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů“.

Hranice mezi funktory způsobené multifunkčností spojky „jako“. Funktor CPR může hraničit i s funktorem pro doplněk (COMPL; viz 6.11 – „**Funktor pro doplněk (COMPL)**“), a dokonce i s funktory pro význam souřadných spojení - s funktorem CONJ (viz 6.12.1.2 – „CONFR“) a s funktorem APPS (viz 6.12.2 – „Funktor pro apozici (APPS)“). Často i velmi neostrá hranice je způsobena multifunkčností spojovacího výrazu *jako*, který se užívá pro realizaci všech zmíněných funktorů, z hlediska formy jej hodnotíme jako parataktický i hypotaktický prostředek. K tomu viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““.

6.6.3. CRIT

Definice funktoru CRIT

Funktor CRIT (criterion) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením měřítka (kritéria, normy, pravidla), jež je určující pro měření, hodnocení, klasifikování, či poznávání děje (nebo stavu) vyjádřeného řídícím slovem, nebo jde o takové doplnění, které vyjadřuje zdroj platnosti děje vyjádřeného řídícím slovem.

Funktor CRIT zahrnuje několik dílčích významů, označuje zejména:

- závazný předpis, soubor pravidel, podle nichž se ne/uskutečňuje děj vyjádřený řídícím slovem.

  Příklady:

  Byl odsouzen v souhlase s předpisy.CRIT obr. 6.33

  Podle regulí.CRIT *GATT lze toto opatření přijmout maximálně na dobu šesti měsíců.*

Na základě trestního zákoníku.CRIT *mu byla přiřknuta jen finanční pokuta.*

Volby neproběhly tak úplně v duchu ústavy.CRIT

V rozporu se zákonem.CRIT *č. 202 z roku 1990 u nás existují dvě číselné loterie.*

- předpis, návod (často jen prvotní podnět), na jehož základě se ne/uskutečňuje děj vyjádřený řídícím slovem.

  Příklady:

  Příslušné certifikáty bude vydávat na základě dodaných podkladů.CRIT *příslušná zkušebna.*

  Na základě připomínek.CRIT *manažera chtějí v Teplicích postavit novou výrobní halu.*

  Další vývoj HDP lze odhadovat na základě analýzy.CRIT *vlivů hlavních faktorů.*

  Snaží se žít po vzoru velkých osobností.CRIT

- kritérium, podle něhož se třídí, hodnotí, posuzují, klasifikují, určují či poznávají nějaké jevy.

  Příklady:

  Znalec většinou pozná, kdy byl obraz namalován, podle motivu.CRIT *či způsobu*.CRIT *malby.*

  Sazby se účtují podle ujetých kilometrů.CRIT

  Od státu obdrží příspěvek podle počtu.CRIT *získaných hlasů.*

  Místo je sjednáváno na základě přání.CRIT *zákazníka.*

  Zkoušky jsou sestavovány úměrně k věku.CRIT *dětí.*

- osobu/instituci (respektive její názor, zkušenost), podle níž platí děj vyjádřený řídícím slovem (subjektivní zdroj platnosti informace).

  Příklady:

  Podle náměstka.CRIT *bude třeba svolat mimořádné zasedání.* obr. 6.34

  Podle názoru vedení.CRIT *lázní by to měli podporovat jak lékaři, tak i samotní pacienti.*

  Odstraňování bariér může být podle ministra.CRIT *Karla Dyby někdy významnější pomocí než finanční podpora státu.*

  Podle mých zkušeností.CRIT *se však podniky praktikantům mnohdy vůbec nevěnovaly.*

- objektivní zdroj platnosti informace vyjádřené řídícím slovem.

  Příklady:

  Podle našich statistik.CRIT *utratili návštěvníci v SR 45 milionů dolarů.*

  Podle našich údajů.CRIT *vítězí strana ODS.*

  Podle posledních průzkumů.CRIT *má největší podporu koalice.*

  Ve světle těchto nových pokusů.CRIT *se druhá metoda ukázala jako správná.*

!!! Funktorem CRIT označujeme prozatím několik různých významů. Nicméně se ukazuje, že některé z těchto významů mají s řídícím uzlem těsnější vztah než jiné. V jedné větě se také mohou vyskytnout dvě doplnění s funktorem CRIT, která mají různý sémantický dosah (podmiňují platnost různých doplnění řídícího slovesa). Srov.:

- *Podle učitele*.CRIT *píší žáci podle pravidel*.CRIT *dobře.*

Významy funktoru CRIT bude tedy třeba ještě přehodnotit a zvážit rozdělení tohoto funktoru na funktory dva.

Formy. Doplnění s funktorem CRIT se vyjadřuje zejména řadou sémanticky úzce vyhraněných sekundárních předložek. Základní formy volného doplnění s funktorem CRIT jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

dle+2	*dle pravidel*; *dle vyhlášky*; *dle jeho názoru*; *Posuzuje lidi dle obleku.*
na základě+2	*na základě dohody*
podle+2	*podle obchodního zákoníku*; *podle našich informací*; *podle pana premiéra*
po vzoru+2	*po vzoru velkých osobností*
přiměřeně+3	*přiměřeně novým podmínkám*
úměrně k+3	*úměrně k věku*
úměrně s+7	*úměrně s výškou postavy*
v duchu+2	*v duchu ústavy*
ve shodě s+7	*ve shodě s občanským zákoníkem*
ve smyslu+2	*ve smyslu toho paragrafu*; *ve smyslu jeho představ*
ve světle+2	*ve světle tohoto principu*
v rozporu s+7	*Každá systémová změna je v rozporu se systémovým pravidlem.*
v souhlase s+7	*v souhlase s předpisy*
v souladu s+7	*v souladu se změnami v pravidlech*

Závislá klauze. Závislou klauzí se doplnění s funktorem CRIT realizuje jen za pomoci odkazovacího slova; například:

Posuzuje lidi podle toho, jak se chovají.CRIT

Výše trestu se stanoví podle toho, jaké budou.CRIT *platné normy.*

Obrázek 6.33. Funktor `CRIT`

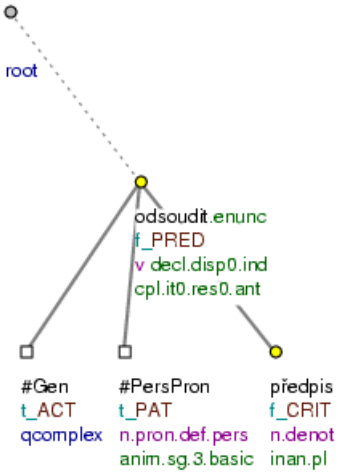

Byl odsouzen v souhlase s předpisy.

Obrázek 6.34. Funktor `CRIT`

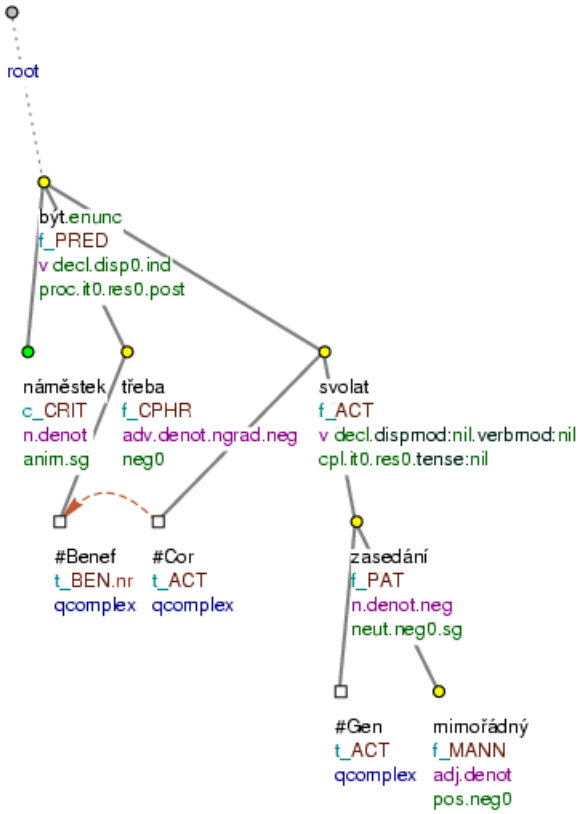

Podle náměstka bude třeba svolat mimořádné zasedání.

6.6.3.1. Hraniční případy u funktoru CRIT

Hranice s funktorem MANN. Funktor CRIT hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

6.6.4. DIFF

Definice funktoru DIFF

Funktor DIFF (difference) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením kvantitativního nebo kvalitativního rozdílu mezi dvěma porovnávanými ději, stavy či entitami, nebo mezi výchozím a konečným stavem děje vyjádřeného řídícím slovem.

Funktorem DIFF označujeme dva typy rozdílů:

- vyjádření kvantitativního nebo kvalitativního rozdílu mezi dvěma porovnávanými ději, stavy, či entitami vzhledem k nějaké vlastnosti.

  Příklady:

  Nabízejí ho o 100 tisíc.DIFF *levněji.* obr. 6.35

  Pavel je o 2 cm.DIFF *větší než já.*

  V českolipské ulici Jiřího z Poděbrad bylo najednou o něco.DIFF *více kyslíku.*

  V osmi letech jsem se chtěl vyrovnat o dvanáct let.DIFF *staršímu bráchovi.*

  Není nikterak naší zásluhou, že jsme o půl.DIFF *století moudřejší.*

  Slavné operní hvězdy se u nás objevily o dva roky.DIFF *později než komety pop music.*

  V tomto významu rozvíjí doplnění s funktorem DIFF komparativ adjektiva nebo adverbia.

- vyjádření kvantitativního nebo kvalitativního rozdílu mezi výchozím a konečným stavem děje vyjádřeného řídícím slovem (uvedení rozdílu u sloves vyjadřujících změnu).

  Příklady:

  Výroba se zvýšila o 10 procent.DIFF

  Počet pracovníků klesl o šestinu.DIFF

  Zdražili ceny paliva o 50 haléřů.DIFF

  Stavba byla předimenzována až o sto procent.DIFF

  Překročili plán o 200 000 korun.DIFF

  Ustoupil o krok.DIFF *dozadu.*

  Odsunuli dovolenou o rok.DIFF

  V tomto významu rozvíjí doplnění s funktorem DIFF sloveso.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem DIFF jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

o+4	*Tuzemský výrobce dodal hlavy o čtyři dny později.*

Závislá klauze. Závislou klauzí se doplnění s funktorem `DIFF` realizuje jen za pomoci odkazovacího slova; například:

Návštěva byla o to zajímavější, že na letecký průmysl dolehla.`DIFF` *krize.*

Specifické formy. Zvláštními případy vyjádření doplnění s funktorem `DIFF` jsou konstrukce:

- konstrukce s výrazy *čím - tím*.

  Například: *Čím je víno starší, tím je lepší.*

- konstrukce s výrazy *čím dál tím* + komparativ.

  Například: *Mají čím dál víc prostředků.*

- konstrukce s výrazy *tím* + komparativ.

  Například: *Tím méně jsou dějiny dílem několika intelektuálů.*

Tyto konstrukce popisujeme v 7.5 – „**Specifické konstrukce s významem „diference“**“.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem `DIFF` vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva (ojediněle).

Příklad:

centimetrové.`DIFF` *zlepšení nejlepšího výkonu*

Obrázek 6.35. Funktor `DIFF`

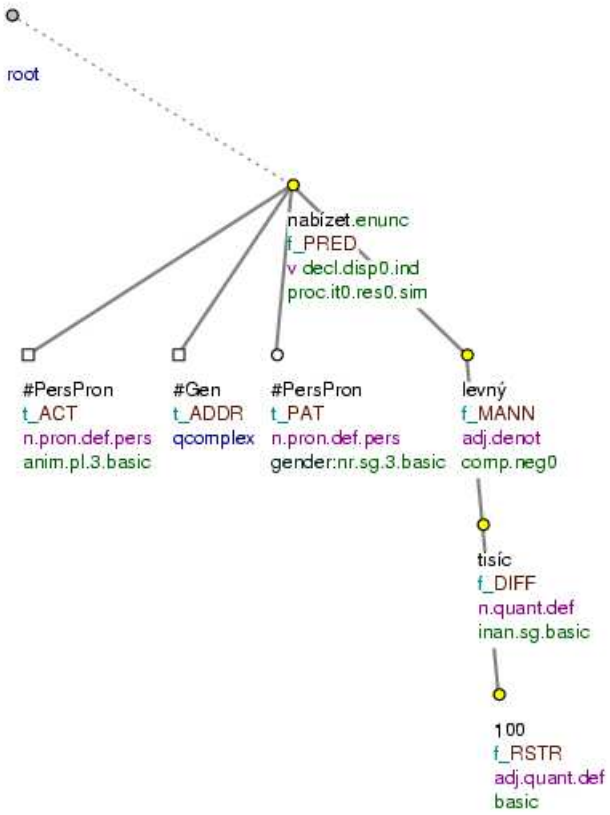

Nabízejí ho o 100 tisíc levněji.

6.6.4.1. Hraniční případy u funktoru `DIFF`

Hranice s funktorem `EXT`. Funktor `DIFF` se sémanticky stýká s funktorem `EXT` (viz 6.6.5 – „EXT“). Srov.:

- *Ustoupil trochu*.`EXT`

  Ustoupil krok.`EXT` *stranou.*

  Popojít kousek.`EXT`

- *Ustoupil o trochu*.`DIFF`

  Ustoupil o krok.`DIFF` *stranou.*

  Popojít o kousek.`DIFF`

Zdá se, že za jistých podmínek je adverbium a předložkový pád substantiva *o*+4 synonymní. Nicméně tato synonymie neplatí vždy. Po slovesech, která explicitně nevyjadřují ve svém významu rozdíl (změnu) mezi výchozím a konečným stavem, nelze předložkovou formu *o*+4 použít. Srov.:

- *jít kilometr*.`EXT`
- **jít o kilometr*

Předložkovou formu *o*+4 proto interpretujeme jako samostatný funktor DIFF pro vyjádření rozdílu a funktorem EXT ji nezachycujeme.

Hranice s aktanty. Problematika doplnění s funktorem DIFF po slovesech vyjadřujících změnu se dotýká i otázky valence tohoto doplnění. Ukazuje se však, že toto doplnění (*o*+4) není omezeno jen na určitou skupinu sloves (což je nutná podmínka pro hodnocení tohoto doplnění jako aktantu; viz 5.2.1.1 – „Kritéria určování aktantů a volných doplnění“). Jako aktant (viz 6.2 – „**Funktory pro aktanty**“) zachycujeme proto doplnění s formou *o*+4 jen tam, kde je oslaben význam rozdílu a zřetelnější je význam výsledku (funktor EFF). Srov.:

- *Rozšířili firmu o velkoobchod*.EFF

  Doplnil zásoby o rýži.EFF

6.6.5. EXT

Definice funktoru EXT

Funktor EXT (extent) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením míry či intenzity děje, vlastnosti či nějaké vnější okolnosti vyjádřené řídícím slovem.

Doplnění s funktorem EXT je odpovědí na otázky: „jak moc?“, „do jaké míry?“, a také „kolik?“.

Subfunktory. Funktor EXT je blíže specifikován subfunktory. K tomu viz 6.13.1.7 – „Subfunktory pro funktor EXT“.

Doplnění s funktorem EXT může rozvíjet slovesa (například: *Otevřel dveře dokořán*.EXT), adjektiva (například: *cele*.EXT *oddaný*), adverbia (například: *velmi*.EXT *opatrně*), ale i substantiva (například: *V nádobě je asi*.EXT *litr.*).

Doplnění s funktorem EXT může také blíže specifikovat význam předložky (například: *zcela*.EXT *pod stolem*). K tomu viz 7.17.2 – „Bližší specifikace předložek“.

Valence. Doplnění s funktorem EXT (ve významu „kolik?“) je obligatorním doplněním po řadě sloves, zejména u sloves, která vyjadřují kupování a prodej; například: *platit* (*platil mu 1000*.EXT *za schránku*), *vycházet* (*pobyt vychází na 10 000 Kč*.EXT), *činit* (*poplatek činí 30 Kč*.EXT), ale i u dalších sloves, které udávají kvantitu (zejména fyzikálních) veličin; například: *vážit* (*syn váží 57 kg*.EXT), *měřit* (*stromek měřil přes dva metry*.EXT), *zabírat* (*prodej zabírá polovinu*.EXT *trhu*).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem EXT jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

do+2	*do posledního místa*; *do krve*; *do sytosti*; *do krajnosti*; *do určité míry*; *do tří tisíc korun*
k+3	*zmučená k nepoznání*
kolem+2	*Cena pohybuje kolem 80 dolarů.*
na+4	*Zaplatil na halíř.*
nad+4	*nad jiné milý člověk*
okolo+2	*okolo dvou set*
po+4	*zamilovat se po uši*
po+6	*Obyvatelstvo proudí po tisících.*
pod+4	*pod obraz*; *pod psa*; *pod deset procent*
přes+4	*Cesta je dlouhá přes dvacet kilometrů.*; *Váží přes dvě kila.*
v+6	*v malém měřítku*; *ve výši čtyř miliónů*

z+2	*z velké části*; *Ze dvou třetin už je to dokončeno.*
za+4	*Koupil to za padesát korun.*

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

akuzativ	*Náklady na palivo v jejich podniku činily v roce 1989 téměř miliardu korun.*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Utkání se příliš.EXT *nevyvedlo.* obr. 6.36

  V nádobě je asi.EXT *litr.*

  v hodnotě celkem.EXT *třiceti tisíc*

  Byl jí cele.EXT *oddán.*

  až.EXT *sto diamantů*

  bezmála.EXT *dvacet let*

  Se zpožděním částečně.EXT *počítají.*

  Je daleko.EXT *lepší než já.*

  Dnes je docela.EXT *hezky.*

  Je tím dost.EXT *znechucený.*

  Jsem velmi.EXT *unavený.*

  Hodně.EXT *prší.*

  Jak.EXT *dlouho to ještě potrvá?*

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem EXT vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

částečné.EXT *omezení*

mírné.EXT *zlepšení podmínek*

velké.EXT *snížení daňového zatížení*

výrazné.EXT *poškození klienta*

značné.EXT *omezení těžby*

!!! Funktor EXT je problematický funktor. Zahrnuje širokou škálu významů, od významů „jak moc?“, „do jaké míry?“ až k doplněním vyjadřujícím počet (význam „kolik?“). Srov.:

- *Jsem velmi*.EXT *unavený.*
- *Váží pět kilo*.EXT

Významy funktoru EXT nejsou vždy samostatné, ale často se navrstvují na významy jiných funktorů, a to i aktantů. Ukazuje to na zvláštní příznak (atribut, snad subfunktor). Srov.:

- *IQ 90*.RSTR
- *IQ nad 90*.EXT

  IQ přes 90.EXT

  IQ kolem 90.EXT

  IQ pod 90.EXT
- *zabírá velkou plochu*.PAT
- *zabírá 50 procent*.EXT *plochy*

  zabírá přes 50 procent.EXT *plochy*

  zabírá pod 50 procent.EXT *plochy*

Řešení je tedy nekonzistentní a vyžaduje revizi. Do budoucna je třeba odlišit ta doplnění, která jsou skutečným vyjádřením významu míry, od těch doplnění, kde je význam míry jen příznakem navrstveným na jiný význam. Též je třeba zvážit, zda doplnění s významem „kolik?“ u sloves jako *platit*, *vážit*, *činit* má být hodnoceno jako doplnění s funktorem EXT.

Obrázek 6.36. Funktor EXT

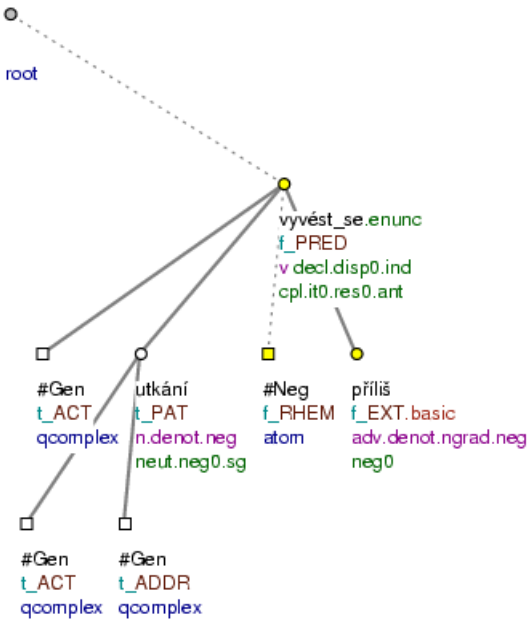

Utkání se příliš nevyvedlo.

6.6.5.1. Hraniční případy u funktoru EXT

Hranice s funktorem DIFF. Funktor EXT se sémanticky stýká s funktorem DIFF (viz 6.6.4 – „DIFF“). K tomu viz 6.6.4.1 – „Hraniční případy u funktoru DIFF“.

Hranice s aktanty. Jako doplnění s funktorem EXT hodnotíme i doplnění vyjadřující význam „kolik?“ po slovesech, která vyjadřují kupování a prodej, ale i u dalších sloves, které udávají kvantitu (zejména fyzikálních) veličin. Po řadě sloves je toto doplnění doplněním valenčním; v těchto případech jej odlišujeme od prostého patientu (viz 6.2 – „**Funktory pro aktanty**“). Srov.:

- *Váží pět kilo*.EXT
- *Váží mouku*.PAT

6.6.6. MANN

Definice funktoru MANN

Funktor MANN (manner) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením kvalifikační či hodnotící charakteristiky děje, případně vlastnosti vyjádřené řídícím slovem.

Doplnění s funktorem MANN vyjadřuje způsob přímo. Je třeba ho odlišit od vyjádření způsobu srovnáním, uvedením účinku, měřítka, prostředku, míry, výjimky. Funktor MANN přiřazujeme způsobovým adverbiálním doplněním, která nesplňují podmínky pro specifičtější slovesná volná doplnění.

Doplnění s funktorem MANN může rozvíjet slovesa (například: *tiše*.MANN *říci*), adjektiva (například: *nekřesťansky*.MANN *drahé*), adverbia (například: *nápadně*.MANN *často*), ale i substantiva (například: *úprava prostředí na míru*.MANN).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem MANN jsou:

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Pracuje pomalu.MANN

  Jde zlehka.MANN

  čerstvě.MANN *natřeno*

  pěkně.MANN *opálený*

  Nikdy se jich nevzdáme," prohlašují sebevědomě.MANN

  Prudce.MANN *se zvýšily mezibankovní úrokové míry.*

  Jak.MANN *to se mnou mluvíš?.*

  Náš vztah k Německu byl tak.MANN *nadlouho určen.*

  Nějak.MANN *to uděláme.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

do+2	*Boby Brno se chce umístit do pátého místa.*
formou+2	*Odpověděla formou oficiálního dopisu.*

na+4	*Turnaj se hrál na čtyři kola.*; *zavřít na klíč*
na+6	*Nabídl diktátorovi suverenitu státu takříkajíc na podnose.*; *Kluk odpočívá nehnutě na jedné noze.*
o+4	*běžet o závod*
o+6	*Hráči si vychutnali radost z vítězství o samotě.*
od+2	*ohodnotit možnosti od oka*; *Pětkrát jsem začínal od píky.*
po+6	*jít po špičkách*; *Do svého dobrodružství se vrhá po hlavě.*; *Po dobrém to nejde.*
pod+7	*prodat pod rukama*; *zakázat pod trestem smrti*
s+7	*zvládl to s velkým umem*
v+6	*žít v chudobě*; *Soused v tichosti vyčkal mezi větvemi.*
ve formě+2	*přijetí volebního programu ve formě vládního prohlášení*
v podobě+2	*Dochovala se v podobě překrásného iluminovaného rukopisu.*
z+2	*pracovat ze všech sil*; *Proč o tom hovořím tak ze široka?*
za+4	*vést za ručičku*

Příklad:

Odpověděla formou oficiálního dopisu.MANN obr. 6.37

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

akuzativ	*Armáda jde krok za krokem k lepšímu.*
instrumentál	*To se dá vylézt alpským stylem.*; *Co ovlivňuje rozhodujícím způsobem tuto spokojenost?*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

jak	*Jednal, jak mu ukládá zákon.*
tak - aby	*Choval jsem se tak, abych se tam nedostal.*
tak - že	*Je možné postupovat tak, že se bude snižovat horní sazba při zachování dolní sazby.*
tak -jak	*Rozdělili si odpovědnost a role tak, jak je postupně život přinášel.*

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem MANN vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

veřejné.MANN *označení*

těžké.MANN *zlehčování*

zdárné.MANN *řešení*

postupné.MANN *opotřebení*

elektrické.MANN *ovládání*

rychlé.MANN *získání kapitálu*

lehkovážné.MANN *koketování*

Obrázek 6.37. Funktor MANN

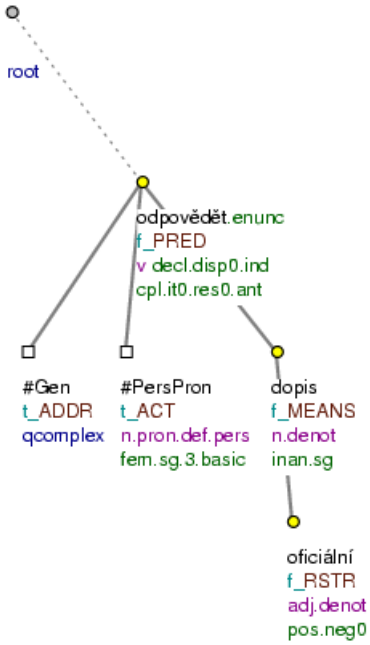

Odpověděla formou oficiálního dopisu.

6.6.6.1. Hraniční případy u funktoru MANN

Hranice s ostatními funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant. Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant se vzájemně kříží; vedle jasných příkladů, se setkáváme s mnoha takovými, u kterých je těžké rozhodnout, který z funktorů pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant dané doplnění nejlépe vystihuje. Vždy dáváme přednost funktorům specifičtějším před nejobecnějším způsobovým funktorem, funktorem MANN. Významy doplnění rozlišujeme zejména pomocí otázek a parafrází:

- MANN:„ jakým způsobem?“.
- RESL: „s jakým účinkem?“, „takovým způsobem, že potom může být...“.
- EXT: „jak moc?“, „do jaké míry?“, „kolik?“.
- REG: „ve vztahu k čemu?“, „co se týká“, „vzhledem k čemu“, „z hlediska čeho“.
- ACMP: „s čím, bez čeho?“.
- MEANS: „jakými prostředky?“, „prostřednictvím čeho?“.
- CPR: „podobně čemu?“, „rozdílný od čeho?“, „v porovnání s čím?“.
- CRIT: „podle čeho?“
- RESTR: „s výjimkou čeho?“, „kdo/co výjimečně také?“.

Problematické pro volbu správného funktoru jsou vedle homonymních primárních předložek zejména adverbiální výrazy (a analogicky také adjektivní rozvití dějových substantiv). Srov.:

- *Počínal si hazardérsky.*

  = Počínal si jako hazardér.

  Doplnění *hazardérsky* vyjadřuje význam srovnání (CPR).

- *Udělali to společně.*

  Doplnění *společně* vyjadřuje význam doprovodu (ACMP).

- *Chová se bezohledně.*

  = Chová se bez ohledu k druhým.

  Doplnění *bezohledně* vyjadřuje význam doprovodné okolnosti (ACMP).

- *Seřaď jména abecedně.*

  = Seřaď jména podle abecedy.

  Doplnění *abecedně* vyjadřuje význam měřítka (CRIT).

- *Napiš dopis čitelně.*

  = Napiš dopis tak, aby byl čitelný.

  Doplnění *čitelně* vyjadřuje význam výsledku (RESL).

!!! V datech mají adverbiální výrazy (a adjektivní výrazy) ve většině případů (prozatím) jen funktor MANN, přestože by podle výše uvedených příkladů mohly mít i funktory speciálnější, a to nejen funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant, ale i jiné; například:

- *Lyžuje jen rekreačně.*

  Doplnění *rekreačně* vyjadřuje význam účelu (AIM).

Viz k tomu i 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“.

Hranice s funktorem ATT. K hranici s funktorem ATT viz 6.7.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ATT“.

6.6.7. MEANS

Definice funktoru MEANS

Funktor MEANS (means) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením prostředku, pomocí něhož se uskutečňuje děj vyjádřený řídícím slovem.

Doplnění s funktorem MEANS označuje:

- určení nástroje, pomůcky.

  Příklady:

  Napsal to na počítači.MEANS

  Na šest metrů dlouhém žebříku.MEANS *vlezl do zámku nezajištěným oknem.*

  Není zjistitelný detekčními přístroji.MEANS

Firma provádí pod silnicí průraz pomocí vody.MEANS

- určení prostředníka.

  Příklady:

  Od 25. září budou přepravovány těžké kamiony na trase Drážďany - Lovosice po železnici.MEANS

  Nájemce může podle svých požadavků dostat nabídku i po telefonu.MEANS

  Pošli to po Janě.MEANS

  Ti, kteří si výpisy nevyzvedli osobně, je obdrží prostřednictvím pošty.MEANS

- určení prostředku transportu.

  Příklady:

  Marcela Sadilová jede na kajaku.MEANS

  Ten na pražské letiště přicestoval letadlem.MEANS

Doplnění s funktorem MEANS rozvíjí především slovesa a jejich deriváty (například: *uhradit dluh směnkou*.MEANS, *instituce zmocněná zákonem*.MEANS, *měření pomocí parity*.MEANS).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem MEANS jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

instrumentál	*Výstražnými výstřely do vzduchu zahnala včera ruská pobřežní hlídka japonské rybářské lodě.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

cestou+2	*vytvoření pracovních příležitostí cestou zvýšeného vývozu*
do+2	*Měli bychom tuto knihu vzít do ruky a těšit se z ní.*
na+4	*Laso chtěl na fakturu nakoupit elektroniku.*
na+6	*Zloděj na bicyklu odjel.*
o+4	*Někdo mlátil jeho hlavou o schody.*; *Lidé si neradi sami pinkají o zeď.*
o+6	*Chodil o berlích.*
po+6	*Po provaze se spustil do dolní části kostela.*
pomocí+2	*Je jim nabídnuta pomocí německých sociálních pracovníků forma alternativní výchovy.*
prostřednictvím+2	*Drobný investor může prodat své akcie prostřednictvím makléřské firmy na burze.*
přes+2	*Izraelská firma buduje systém bezporuchového spojení přes satelit.*
s+7	*Kdysi jsem hrál s hliníkovou raketou.*
s pomocí+2	*Slabozrací většinou fungují normálně s pomocí silných brýlí.*

skrz+4	*Čeho lze skrze OSN dosáhnout?*
v+6	*Milionové částky přinesou sebou v kufříku.*; *výdělek v dolarech*
z+2	*Mzdy učitelů jsou hrazeny z federálního rozpočtu.*
za+4	*Zlato se prodávalo za dolary.*
za pomoci+2	*Na pulty knihkupců se dostal za pomoci hrstky přátel.*

Příklad:

Zavazuje si je pomocí exkluzivních smluv.MEANS obr. 6.38

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Časopisecky.MEANS *jsem povídky představil již v roce 1965.*

  Společnost smluvně.MEANS *zajišťuje provozování loterie.*

  Zpravodaj MF DNES se včera telefonicky.MEANS *spojil s M. Paloušem.*

  Pokud by se jezdilo nahoru elektricky.MEANS *, odpadne produkce exhalací a sníží se hluk.*

Závislá klauze. Závislou klauzí se doplnění s funktorem MEANS realizuje za pomoci odkazovacího slova; například:

Některé podniky se snaží omezit zadlužení tím, že nabízejí.MEANS *věřitelům kapitalizaci dluhů.*

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem MEANS vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklad:

dělostřelecké.MEANS *odstřelování*

násilné.MEANS *svržení režimu*

dolarové.MEANS *krytí*

Obrázek 6.38. Funktor MEANS

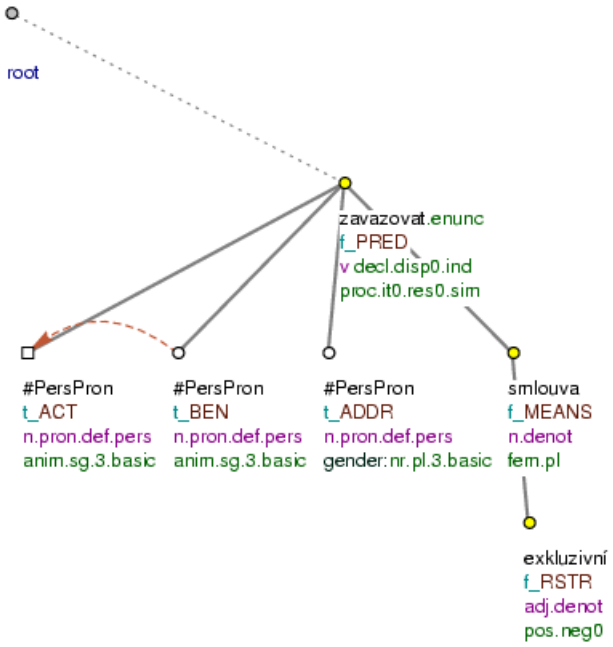

Zavazuje si je pomocí exkluzivních smluv.

6.6.7.1. Hraniční případy u funktoru MEANS

Hranice s funktorem MANN. Funktor MEANS hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

6.6.8. REG

Definice funktoru REG

Funktor REG (regard) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob relativizováním platnosti děje (nebo stavu) nebo vlastnosti vyjádřených řídícím slovem, a to tak, že uvádí nějaký aspekt, vzhledem k němuž řídící děj nebo vlastnost platí.

Doplnění s funktorem REG označuje, se zřetelem k čemu, vzhledem k čemu platí řídící děj nebo vlastnost, čeho se týkají, čím jsou omezeny. Pomocným kritériem při určování funktoru REG jsou parafráze: „co se týká“, „vzhledem k čemu“, „z hlediska čeho“. Doplnění s funktorem REG zahrnuje jak pozitivní vztah, kdy jsou děje nebo vlastnosti relativizovány vzhledem k platnosti obsahu tohoto doplnění (*vzhledem k*, *s ohledem na*), tak negativní vztah, kdy jsou děje nebo vlastnosti relativizovány vzhledem k neplatnosti obsahu tohoto doplnění (*bez ohledu na*).

!!! Funktor REG je třeba blíže specifikovat subfunktory, tyto subfunktory však prozatím zavedeny nebyly.

Doplnění s funktorem REG může rozvíjet slovesa (například: *Zevnějškem*.REG *se sobě úplně podobali.*), adjektiva (například: *rozlohou*.REG *malé Slovensko*) i substantiva (například: *specifikace izolačních materiálů z hlediska hořlavosti*.REG), včetně substantiv primárních (*Marie, povoláním*.REG *učitelka*).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem REG jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

bez ohledu na+2	*Bez ohledu na věk jsou pořád nejlepší.*
co do+2	*Co do nákladů jsme na tom dobře.*
k+3	*Kurs zlotého k dolaru byl v červnu přibližně 17 000 : 1.*
kolem+2	*Premiér prý ukončil dohady kolem firmy Elbit.*
na+4	*úrodný na ovoce*, *na počet málo*, *štědrý na sliby*
na+6	*prospívat na duchu*; *ochrnout na všech údech*
na téma+2	*soutěž na téma Rodina*
nezávisle na+6	*Systém musí umožňovat využití všech součástí hardware a software nezávisle na umístění kteréhokoli pracoviště.*
ohledně+2	*Reagoval tak na dohady ohledně jejich tvorby.*
po stránce+2	*Splnila svoje cíle i po stránce získávání detailních informací o současných problémech těchto zemí.*
pro+4	*pro koně má oči*; *Válka v Perském zálivu je pro Albrightovou trochu citlivé místo.*
proti+3	*Pojišťovna pojistí můj obchod proti vloupání.*
před+7	*Mistrem světa se stalo Švýcarsko před Norskem.*
při+6	*Při rychlosti, v jaké vylétl z úzké okresky, to na vůbec není špatná reklama bezpečnosti vozů.*
s+7	*S přírodou není jaksi všechno v pořádku.*
s ohledem na+4	*Jedná s ohledem na netolerantní většinu.*
se zřetelem k+3	*Stanoviště je třeba upravit se zřetelem k množství účastníků.*
u+2	*U celního zákona však s hlasováním po jménech nikdo nepřišel.*
v+6	*Zlatá cihla připadne světovému rekordmanu v dálce z USA.*
ve věci+2	*Byl obžalován ve věci trestného činu hanobení rasy.*
ve vztahu k+3	*Ve vztahu k majetku se chovají jinak.*
v otázce+2	*nedorozumění v otázce zakázaných přestupů do některých klubů*
v případě+2	*Potvrdil nevinu i v případě jeho bratra.*
v rámci+2	*V rámci tří kontraktů zajistí modernizaci sítí.*
v souvislosti s+7	*V souvislosti s kampaní zaznamenali nárůst zájmu.*
vůči+3	*Mzdy rostou neúměrně vůči tomu, co ekonomika a jednotlivé podniky skutečně produkují.*
vzhledem k+3	*Vzhledem ke spektru voličů nelze očekávat zázraky.*
za+4	*Ceny pštrosího masa se pohybují okolo 500 korun za kilogram.*
z hlediska+2	*Z hlediska historie je to pochopitelné.*

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

instrumentál	*Obránce Maléř je služebně i věkem nejstarším hráčem.*
genitiv	*historik umění*

  Příklad:

  rozlohou.REG *malé Slovensko* obr. 6.39

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Letošní rok je vnitropoliticky.REG *mimořádně významný.*

  Sociální demokraté jsou mi názorově.REG *nejbližší.*

  Jeho humor je smyslově.REG *názorný.*

  Tato péče je ekonomicky.REG *náročná.*

  školy pro sluchově.REG *postižené*

  historicky.REG *třetí oficiální česko-slovenský duel*

  sociálně.REG *slabší vrstva obyvatelstva*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

„co se týče“	*Co se týče odhadu budoucího vývoje, ten je již nějakou dobu přesně usměrněn ekonomickými faktory.*
„pokud jde o“	*Pokud jde o změnu konstrukce životního minima, nebyl přijat žádný závěr.*

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem REG vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

dědické.REG *řízení*

důchodové.REG *zabezpečení*

penzijní.REG *připojištění*

trestní.REG *stíhání*

zálohové.REG *zdanění*

Obrázek 6.39. Funktor REG

rozlohou malé Slovensko

6.6.8.1. Hraniční případy u funktoru REG

Hranice s funktorem MANN. Funktor REG hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

Hranice s ostatními funktory. Množství homonymních výrazových prostředků (*při*+6, *s*+7, *na*+4, *za*+4), kterými se doplnění s funktorem REG vyjadřuje, znamená četné hraniční případy s jinými funktory. Výběr funktoru je ponechán na rozhodnutí anotátora. Srovnej:

- hranice s funktorem EXT:
  - *Sbor je do počtu*.REG *slabý.*
  - *Sbor je do určité míry*.EXT *slabý.*
- hranice s funktorem BEN:
  - *ukazatel exportu na jednoho obyvatele*.REG
  - *přídavek na dítě*.BEN
  - *Válka je pro Albrightovou*.REG *citlivé místo.*
  - *šance pro movité nájemníky*.BEN

  K dalším hranicím s funktorem BEN viz 6.9.1.1 – „Hraniční případy u funktoru BEN“.
- hranice s funktorem MEANS:
  - *prospívat na duchu*.REG
  - *objasnit na příkladu*.MEANS

- hranice s funktorem CPR:
  - *Podobně je tomu s oběma muži*.REG
  - *s léty*.CPR *přibývají zkušenosti*
- hranice s funktorem COND:
  - *V případě gymnázií*.REG *bych přinejmenším na dvě první místa dal státní školy.*
  - *V případě nemoci*.COND *zůstaň doma.*
  - *Nevyužité možnosti má televize zejména při regionálním vysílání*.REG
  - *Při změně*.COND *kompetencí mohou v lesích převážit hospodářské aktivity.*

!!! Anotace ukázala, že volba funktoru je často velmi obtížná. Do budoucna je proto třeba stanovit jednotlivé hranice přesněji.

6.6.9. RESL

Definice funktoru RESL

Funktor RESL (result) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením výsledku, účinku děje (nebo stavu) vyjádřeného řídícím slovem. Jde o význam „takovým způsobem, že potom může být...“ Funktor RESL vyjadřuje, že se na děj vyjádřený řídícím slovem působí takovým způsobem (s takovým účinkem), že v konečném výsledku může děj dosáhnout charakteristiky vyjádřené právě doplněním, které označujeme funktorem RESL.

Funktor RESL vyjadřuje, že na děj stav vyjádřený řídícím slovem působí takovým způsobem (s takovým účinkem), že v konečném výsledku může děj dosáhnout charakteristiky vyjádřené právě doplněním, které označujeme funktorem RESL.

Doplnění s funktorem RESL rozvíjí především slovesa (například: *Obarvil vajíčka na zeleno*.RESL), případně adjektivum (například: *opálená do hněda*.RESL). Je-li doplnění vyjádřeno závislou klauzí, rozvíjí příslovečný výraz (*Mám ruce zmrzlé tak, že je*.RESL *nenatáhnu.*).

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem RESL jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

do+2	*maso upečené do zlatova*
na+4	*přelakovanými na červeno*

- **adverbiální výrazy**.

  Příklady:

  Skončilo to skandálně.RESL obr. 6.40

  Můj agent s vedením stále jedná, ale zatím bezvýsledně.RESL

  Markéta před prázdninami úspěšně.RESL *prošla talentovými zkouškami.*

- **závislá klauze**.

Nejčastější formy:

aby	*Autor se snažil napsat ji tak, aby si ji mohl přečíst každý.*
až	*Budou clít a clít, až se hory budou zelenat.*
že	*Dvěma ukradenými auty zaútočili na vůz a bočními nárazy jej vytlačili ze silnice tak, že havaroval v příkopu.*
než aby	*Je příliš zodpovědný, než aby spekuloval.*

Pravidla anotace závislé klauze účinkové jsou popsána v 7.7 – „**Konstrukce se závislou klauzí účinkovou**“.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem RESL vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva.

Příklady:

neúspěšné.RESL *vyrovnání s věřiteli*

Současně je to den definitivního.RESL *usmíření*

deficitní.RESL *hospodaření*

Obrázek 6.40. Funktor RESL

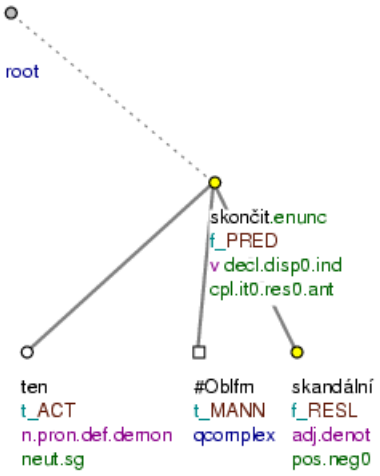

Skončilo to skandálně.

6.6.9.1. Hraniční případy u funktoru RESL

Hranice s funktorem MANN. Funktor RESL hraničí s nejobecnějším funktorem pro vyjádření způsobu - s funktorem MANN (viz 6.6.6 – „MANN“). K tomu viz 6.6.6.1 – „Hraniční případy u funktoru MANN“.

6.6.10. RESTR

Definice funktoru RESTR — Funktor RESTR (restriction) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje způsob uvedením výjimky.

Doplnění s funktorem RESTR uvádí:

- děj nebo entitu jako výjimku, pro kterou neplatí děj vyjádřený řídícím slovem (význam omezení).

  Příklad:

  Kromě Pavla nepřišel nikdo.

- děj nebo entitu, pro kterou děj vyjádřený řídícím slovem také výjimečně platí (význam výjimečného slučování).

  Příklad:

  Kromě Pavla nepřišel ještě Mirek.

Oba významy jsou odlišeny v anotaci. Zachycování konstrukcí s významem omezení a výjimečního slučování popisujeme v 7.6 – „**Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“**“.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem `RESTR` jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

až na+4	*Veřejnost není zlá až na některé jedince.*
kromě	*Kromě dosavadních úkolů bude úřad vydávat licence pro podnikání na dráze.*
mimo	*Spořitelna požaduje mimo vyplněné žádosti o úvěr také doklady o zastavovaném objektu.*
s výjimkou+2	*V té době měly všechny banky s výjimkou České spořitelny málo finančních zdrojů.*
vedle	*Vedle toho, že bude dosaženo snížení emisí podstatně levněji, bude překročeno i plánované snížení emisí.*
vyjma+2	*Firma produkuje na padesát druhů párků, klobásek, salámů, vyjma trvanlivých.*

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

než	*S tím nelze než souhlasit.*
nežli	*Nezbývá mi jiný prostředek než použít násilí.*
leda/že	*MF DNES neotiskne mobilizační vyhlášku proti invazi Marťanů, leda se jí bude hrozit biřicem.*

Obrázek 6.41. Funktor `RESTR`

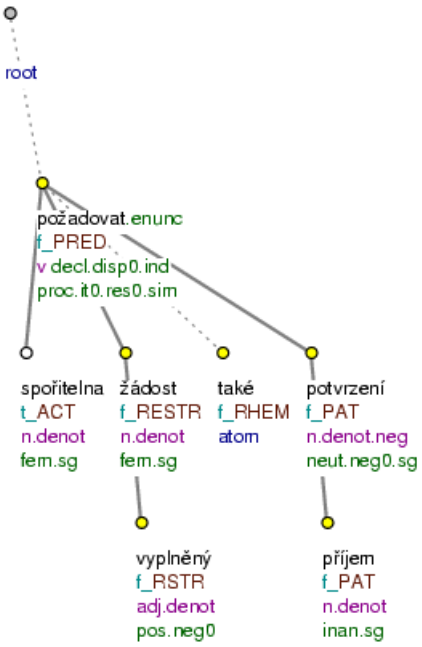

Spořitelna požaduje mimo vyplněné žádosti také potvrzení o příjmu.

6.6.10.1. Hraniční případy u funktoru `RESTR`

Hranice s funktorem `CPR`. Konstrukce s významem omezení (funktor `RESTR`) hraničí v některých případech s konstrukcemi s významem srovnání (funktor `CPR`; viz 6.6.2 – „CPR“). K tomu viz 7.6.1.2 – „Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů“.

6.7. Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy

Funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy jsou funktory atomických uzlů (`nodetype=atom`; viz 2.2 – „Atomické uzly“) reprezentujících volná doplnění, která ve větě plní funkci rematizační, vyjadřují návaznost věty na předcházející kontext nebo vyjadřují různé modální a postojové charakteristiky.

Doplnění s funktory pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy neplní ve větě funkci doplnění determinujícího jiné doplnění. Hrana mezi tímto uzlem a rodičem (řídícím uzlem) není hranou závislostní (k tomu viz i 5.1 – „**Závislost**“).

Seznam funktorů pro rematizátory, větné, navazovací a modální adverbiální výrazy

- `ATT`
- `INTF`
- `MOD`
- `PREC`

- RHEM

6.7.1. ATT

Definice funktoru ATT

Funktor ATT (attitude) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje výraz vyjadřující hodnotící nebo emociální stanovisko (postoj) mluvčího k obsahu výpovědi (nebo její části).

Narozdíl od jiných doplnění charakterizují doplnění s funktorem ATT komunikační situaci, signalizují komunikační funkce výpovědí a vnášejí do výpovědi pragmatické významy. Vyjadřují takové postoje mluvčího, jako je podiv, překvapení, uspokojení, obavy, lhostejnost, politování aj.

Pozor! Pomocí funktoru ATT zachycujeme také doplnění, která blíže specifikují modální významy modálních predikátů. K tomu viz 5.9.1.1.4 – „Bližší specifikace modálních významů“.

Pozor! K syntaktickému chování doplnění s funktorem ATT viz 5.11.1.3 – „Sémantický dosah doplnění s funktorem MOD a ATT“.

Formy. Pro doplnění s funktorem ATT je zejména v předložkových skupinách charakteristická jistá ustálenost lexikálního obsazení. Základní formy volného doplnění s funktorem ATT jsou:

- **adverbiální a částicové výrazy**.

  Příklady:

  Je to bohudíky.ATT *za námi.* obr. 6.42

  Díla s tématem synonymie jsou dnes již bohužel.ATT *nedostupná.*

  Bude-li vláda vystřídána, je to samozřejmě.ATT *pro republiku významná událost.*

  Vypovědět ji prostě.ATT *nelze.*

  To je fakticky.ATT *zlé.*

  Je to náhodou.ATT *hezké.*

  Nevím ovšem.ATT *, s čím přijedou Číňanky.*

  Pravda.ATT *, pak přišla první konkrétní čísla.*

  Jenom.ATT *se opovaž.*

  Čiší z nich konec.ATT *konců i neschopnost vlády.*

  Copak.ATT *peníze, o ty by nebylo.*

  Pozor! Jako doplnění s funktorem ATT zachycujeme i případy tzv. kleslé parenteze (viz 5.7.2 – „Parenteze kleslá“). Například:

  Dopadne to, doufejme.ATT *, dobře.*

  To je, myslím.ATT *, náš pes.*

  Víte.ATT *, to je složité.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

bez+2	*Taková je bez nadsázky Honda Prelude 3.2.*; *bez obalu*
k+3	*Zákazník ke své škodě málokdy přemýšlí o vlastnostech nabízeného tovaru.*; *k plné spokojenosti*
po+6	*po pravdě*
s+7	*To vše a mnohé jiné nás škola s radostí naučí.*
v+6	*Ve skutečnosti nezbyl téměř kámen na kameni.*; *Oba systémy byly v podstatě totožné.*

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

instrumentál	*To je svým způsobem také podivuhodné*; *Přišla v době, kdy se shodou okolností Barák loučil.*

- **podřadicí spojka ve funkci částice**.

  Příklady:

  Když.ATT *ale vy to nevidíte dobře.*

  Vždyť.ATT *máme kapacitu stadionu 5000 míst*

  Že.ATT *vy si ze mě děláte legraci?*

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem ATT vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva (ojediněle).

Příklady:

údajné.ATT *poškozování zájmů státu*

takzvané.ATT *podnikání*

Obrázek 6.42. Funktor ATT

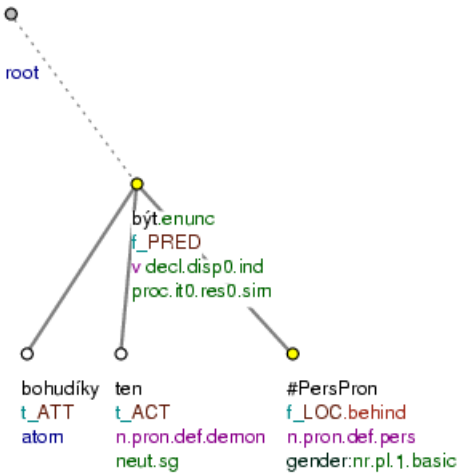

Je to bohudíky za námi.

6.7.1.1. Hraniční případy u funktoru ATT

Hranice s funktorem MANN. Doplnění s funktorem ATT se s jinými doplnění stýká zejména formálně. Častá je homonymie mezi funktory ATT a MANN. Pak je typické, že doplnění s funktorem ATT (s významem: „bylo prosté, spravedlivé atd., že to udělal“) bývá na začátku klauze, zatímco doplnění s funktorem MANN (s významem: „bylo prosté, spravedlivé atd., jakým způsobem to udělal“) bývá za slovesem. Srov.:

- *Prostě*.ATT *nepřišel.*
- *Oblékl se prostě*.MANN

V dvojznačných a víceznačných případech je víceznačnému doplnění na základě kontextu přiřazen význam jediný. Srov.:

- *Prostě se oblékl a šel tam.*

  Znamená-li věta: zkrátka se oblékl a šel tam, dostane uzel reprezentující příslovce *prostě* funktor ATT; charakterizuje-li toto příslovce způsob, jakým byl někdo oblečen, bude přiřazen funktor MANN.

Hranice s funktorem ACMP. Vedle nejčastější homonymie s funktorem MANN si doplnění s funktorem ATT konkuruje i s řadou dalších funktorů, a to zejména tehdy, je-li tato konkurence podpořena i formou. Například u předložek *s*+7 a *bez*+2, které vyjadřují primárně doplnění s funktorem ACMP (viz 6.6.1 – „ACMP“), může být v některých případech výběr mezi těmito dvěma funktory (ACMP a ATT) problematický. Vždy je třeba pečlivě zvážit (na základě dostupného kontextu), význam kterého funktoru doplnění více vyjadřuje: doplnění, kterému přiřazujeme funktor ATT, nese význam postoje mluvčího, mluvčí je vždy nějakým způsobem zainteresován na ději. Srov.:

- *Odešel s kloboukem*.ACMP *na hlavě.*
- *Odešel s povzdechem*.ACMP
- *Udělám to s radostí*.ATT

Hranice s funktorem RHEM. Doplnění s funktorem ATT může hraničit s rematizátory. K tomu viz 9.6.1.2 – „Homonymie: rematizátor - modální výrazy (ATT a MOD)“.

6.7.2. INTF

Definice funktoru INTF

Funktor INTF (intensification) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje výraz zdůrazňující zejména doplnění v pozici subjektu a zároveň intenzifikující celou konstrukci. S pozicí subjektu je pozice tohoto výrazu paralelní (představuje tzv. „falešný podmět“).

Pozor! Funktor INTF náleží též doplněním, která stojí jako intenzifikační částice na místě „podmětu“ ve větách bezpodmětových (například: *Ono*.INTF *prší.*).

Doplnění s funktorem INTF zachycujeme jako závislé na slovese, na tomtéž řídícím predikátu, na kterém závisí subjekt, jehož paralelu doplnění s funktorem INTF představuje.

Formy. Základní formou vyjádření doplnění s funktorem INTF je osobní zájmeno *on* a ukazovací zájmeno *to*. Ve shodě s paralelní pozicí subjektu jsou tato zájmena vždy v nominativu.

Příklady:

To.INTF *Jirka ještě spí.* obr. 6.43

On.INTF *Jirka ještě spí.*

To.INTF *Karel nepřišel.*

Ono.INTF *táhne.*

To.INTF *hučí letadla.*

Víš, on.INTF *je náš Baryk docela hodnej*

Je to.INTF *ostuda, když v poslední zatáčce vyrazí*.ACT *jako torpédo.*

Více lidí do práce - to.INTF *je klíčové slovo pro úspěšné řešení sociálních otázek.*

Obrázek 6.43. Funktor INTF

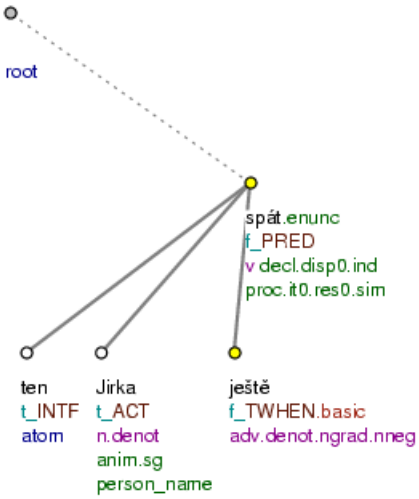

To Jirka ještě spí.

6.7.2.1. Hraniční případy u funktoru INTF

Hranice s funktorem RSTR. Doplnění s funktorem INTF je doplnění okrajové. Je-li vyjádřeno ukazovacím zájmenem *to*, může hraničit s ukazovacími zájmeny v pozici doplnění s funktorem RSTR (viz 6.10.5 – „RSTR“). Odlišuje se od nich však zejména neshodou v rodě a v čísle se zdůrazňovaným substantivem. Srov.:

- *To*.INTF *Karel nepřišel.*
- *Ten*.RSTR *Karel nepřišel.*

Doplnění s funktorem INTF též nestojí (narozdíl od zájmena v pozici RSTR) závazně při subjektu, který zdůrazňuje. Srov.:

- *To*.INTF *hučí letadla*.
- *Ta*.RSTR *letadla hučí.*

Hranice s aktanty. V bezpodmětových větách je třeba na základě valenčních vlastností řídícího slovesa přítomná zájmena *ten* a *on* správně určit jako doplnění ve významu INTF a nikoli jako subjekty. Srov.:

- *To*.INTF *hučí v komíně.*

Valenční rámec: LOC(*)

- *Komín*.ACT *hučí.*

  Valenční rámec: ACT(.1)

6.7.3. MOD

Definice funktoru MOD	Funktor MOD (modality) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje výraz vyjadřující modální charakteristiku obsahu výpovědi (nebo její části). K těmto modálním charakteristikám patří zejména vyjádření nutnosti, možnosti nebo pravděpodobnosti.

Modální charakteristiky dějů (a stavů) se vyjadřují modálními slovesy, v takových případech je informace o modalitě uložena v hodnotě gramatému deontmod (viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (deontmod)“). Modální významy však mohou nést i některé částice a adverbia. Jednotlivé modální významy těchto slov (nutnost, možnost, pravděpodobnost) nerozlišujeme a zachycujeme je jako doplnění s jednotným funktorem MOD.

Pozor! K syntaktickému chování doplnění s funktorem MOD viz 5.11.1.3 – „Sémantický dosah doplnění s funktorem MOD a ATT“.

Formy. Základní formy volného doplnění s funktorem MOD jsou:

- **adverbiální a částicové výrazy**.

  Příklady:

  Pravděpodobně.MOD *přijdeme.* obr. 6.44

  Asi.MOD *před týdnem jsem dostal dopis od K. Řeháka z Prahy.*

  Rozhodujícím úkolem nového vedení je konsolidovat společnost, která je bezesporu.MOD *perspektivní a životaschopná.*

  Snad.MOD *i proto jsou pokusy o artikulaci odlišných názorů tak nevěrohodné.*

  Starý pán se galantně skloní k momentálně možná.MOD *nejvlivnější ženě planety.*

  Vím jistě.MOD *, že Praha mě poznamená.*

  Armádní špičky si prý.MOD *od něj udržují odstup.*

  Vedlo by to zřejmě.MOD *ke zničujícímu rozkolu.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

s+7	*Limit bude s největší pravděpodobností zrušen.*
v+6	*Takoví pracovníci v zásadě neexistují.*

  Pro doplnění s funktorem MOD vyjádřených předložkovým pádem substantiva je charakteristická jistá ustálenost lexikálního obsazení.

Shodný tvar adjektiva. U substantiv vyjadřujících děj (substantiva na *-ní* a *tí*; k tomu viz 5.2.4.3.3 – „Funktory nevalenčních doplnění substantiv označujících děj“) je doplnění s funktorem MOD vyjadřováno i shodným tvarem adjektiva (ojediněle).

Příklady:

pravděpodobné.MOD *ukončení závodu*

možné.MOD *selhání*

Obrázek 6.44. Funktor MOD

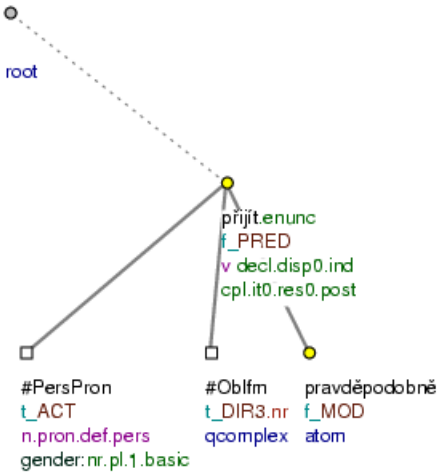

Pravděpodobně přijdeme.

6.7.3.1. Hraniční případy u funktoru MOD

Hranice s ostatními funktory (zejména s funktorem MANN a EXT). Některá příslovce a částice (například: *snad*, *prý*) jsou sémanticky velmi vyhraněná a nevyjadřují jiné než modální významy (uzly reprezentující tyto výrazy mají tedy vždy funktor MOD). Jiná příslovce a částice mohou vedle modálního významu vyjadřovat i význam jiný (MANN, EXT aj.). V konkrétní konstrukci je pak třeba oba významy od sebe odlišit. Srov.:

- *Mysleli to doopravdy*.MANN
- *Doopravdy*.MOD *se to stalo.*

Hranice s funktorem RHEM. Doplnění s funktorem MOD může hraničit s rematizátory. K tomu viz 9.6.1.2 – „Homonymie: rematizátor - modální výrazy (ATT a MOD)“.

6.7.4. PREC

Definice funktoru PREC

Funktor PREC (reference to preceding text) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje výraz signalizují návaznost klauze na předcházející kontext.

Formy. Základní formy navazovacích výrazů jsou:

- **adverbiální a částicové výrazy**.

  Příklady:

  Kapitálový trh je pak.PREC *logickým vyústěním masivní přítomnosti soukromého vlastnictví.*

  Práva napadeného jsou prý naopak.PREC *v ČR již celá desetiletí formulována velmi progresívně.*

Jsem tedy.PREC *šťasten.*

Lze proto.PREC *očekávat, že k původním alergickým projevům se budou přidávat další.*

- **souřadicí spojovací výrazy**.

  Příklady:

  A.PREC *to není pravda.* obr. 6.45

  Ale.PREC *to zatím není náš případ.*

  Neboť.PREC *to svědčí o mnohém.*

  Izolovaný výzkum však.PREC *nemůže přinášet výsledky.*

  K souřadicím spojovacím výrazům ve funkci navazovací viz i 7.16.1 – „Souřadicí spojovací výrazy“.

Pozor! Uzly s funktorem PREC zachycujeme jako závislé na efektivním kořenu klauze, jejíž návaznost na předcházející kontext signalizují. Obsahuje-li klauze v povrchové podobě jen navazovací výraz (nedokončená klauze), interpretujeme tuto klauzi jako slovesnou (viz i 5.4.1 – „Slovesné klauze“). Například:

Ale.PREC ... {#EmpVerb.PRED}

Obrázek 6.45. Funktor PREC

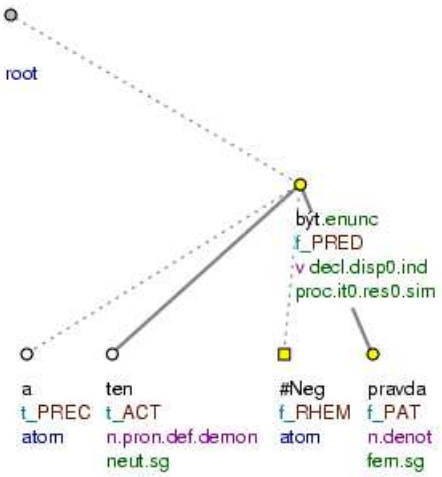

A to není pravda.

6.7.4.1. Hraniční případy u funktoru PREC

Hranice s ostatními funktory (zejména CAUS, MANN, CNCS). U adverbiálních výrazů *proto*, *přesto*, *tak* aj. vzniká otázka, zda hodnotit tyto výrazy jen jako navazovací elementy (funktor PREC) nebo přihlédnout více k významu, který kromě návaznosti na předcházející kontext vyjadřují (příčina, přípustka, způsob), a přidělit uzlům reprezentujícím tyto výrazy funktory CAUS, CNCS, MANN aj. Srov.:

- *Většina účastníků musí odejít před pátou. Proto skončíme dříve.*

!!! Hranice určování funktorů nebyla u těchto adverbiálních výrazů stanovena, rozhodnutí o funktoru bylo ponecháno na uvážení anotátora.

6.7.5. RHEM

Definice funktoru `RHEM` — Funktor `RHEM` (rhematizer) je funktor pro takový atomický uzel, který reprezentuje rematizátor.

Definici rematizátorů viz 9.6 – „**Rematizátory**“.

Formy. Základní formy rematizátorů jsou:

- **adverbiální a částicové výrazy**.

  Příklady:

  Jen.`RHEM` *on o tom nevěděl nic.* obr. 6.46

  Vývoj tohoto nepopsatelně složitého organismu budou jen.`RHEM` *těžko ovlivňovat nějaké náhody.*

  Za povážlivou označil Kalvoda v této souvislosti i.`RHEM` *průměrnou délku vazby.*

  Teprve.`RHEM` *před týdnem přestala za prací do Púchova dojíždět.*

  Pak byla pravopisná komise oživena ještě.`RHEM` *třikrát.*

- **negační a afirmační výrazy**.

  Příklad:

  Kdyby {`#EmpVerb.COND`} *ano*.`RHEM` *, pak by asi skončil ve vězení za urážku veřejného činitele.*

  Více k negačním a afirmačním výrazům ve funkci rematizátoru viz 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“.

Formální vyjádření rematizátorů je podrobněji popsáno v 9.6 – „**Rematizátory**“, zde jsou též uvedena pravidla anotace rematizátorů.

Obrázek 6.46. Funktor `RHEM`

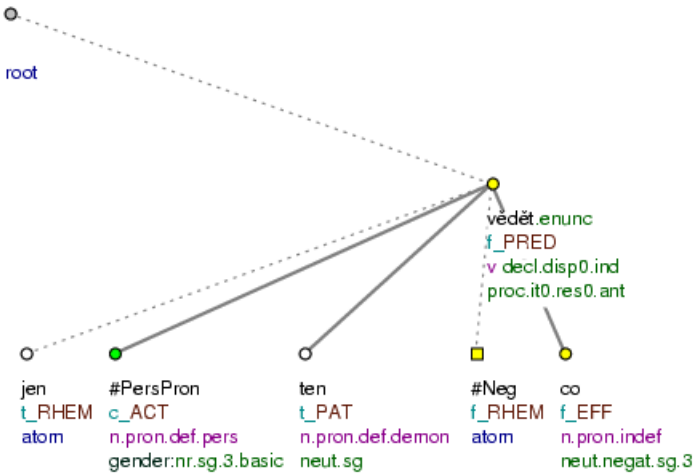

Jen on o tom nevěděl nic.

6.7.5.1. Hraniční případy u funktoru RHEM

Hranice s funktory MOD, ATT, CM a s funktory pro adverbiální doplnění. Slova, která mohou být rematizátory, jsou často homonymní, zvláště s modálními výrazy a s některými příslovečnými určeními. K hraničním případům viz 9.6.1 – „Výrazy ve funkci rematizátorů“.

6.8. Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy

Z řady funktorů, pro které platí obecná definice funktoru (funktor jako sémantické ohodnocení syntaktického vztahu závislosti), se vydělují (kromě jiných) funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy.

Funktory pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy jsou funktory, pomocí nichž zachycujeme některé víceslovné lexikální jednotky, nebo jimiž označujeme strukturně neanalyzované cizojazyčné části českého textu. Pro funktory této skupiny platí, že uzel jimi označený reprezentuje buď cizojazyčný výraz (viz k tomu 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“), nebo závislou část víceslovného predikátu (reprezentovaného v tektogramatickém stromě (zatím) dvěma uzly; viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“). Hrana, která vede k rodiči uzlu s tímto funktorem, není hranou závislostní (viz 5.1 – „**Závislost**“).

Seznam funktorů pro víceslovné lexikální jednotky a cizojazyčné výrazy

- CPHR
- DPHR
- FPHR

6.8.1. CPHR

Definice funktoru CPHR

Funktor CPHR (compound phraseme, respektive part of compound predicate) je funktor pro jmennou část složených predikátů a pro neslovesnou část kvazimodálních sloves tvořených slovesem *být* a predikativním adverbiem.

K složeným predikátům viz 5.9.3 – „Složené predikáty“. Ke kvazimodálním slovesům tvořeným slovesem *být* a predikativním adverbiem viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“.

Výraz reprezentovaný uzlem s funktorem CPHR vytváří ve spojení se slovesem reprezentovaným rodičem tohoto uzlu jednu víceslovnou lexikální jednotku, přičemž hlavní lexikální význam celé jednotky nese výraz reprezentovaný uzlem s funktorem CPHR.

Formy. Výraz reprezentovaný uzlem s funktorem CPHR je:

- **(zpravidla deverbativní) substantivum**.

  Příklady:

  Dostali rozkaz.CPHR *nevycházet ze stanů.* obr. 6.47

  Učinil rozhodnutí.CPHR

  Více viz 5.9.3.1.2 – „Vlastnosti jmenné části složených predikátů“.

- **predikativní adverbium**.

  Příklad:

Je třeba.CPHR *odejít.*

Více viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“.

Obrázek 6.47. Funktor CPHR

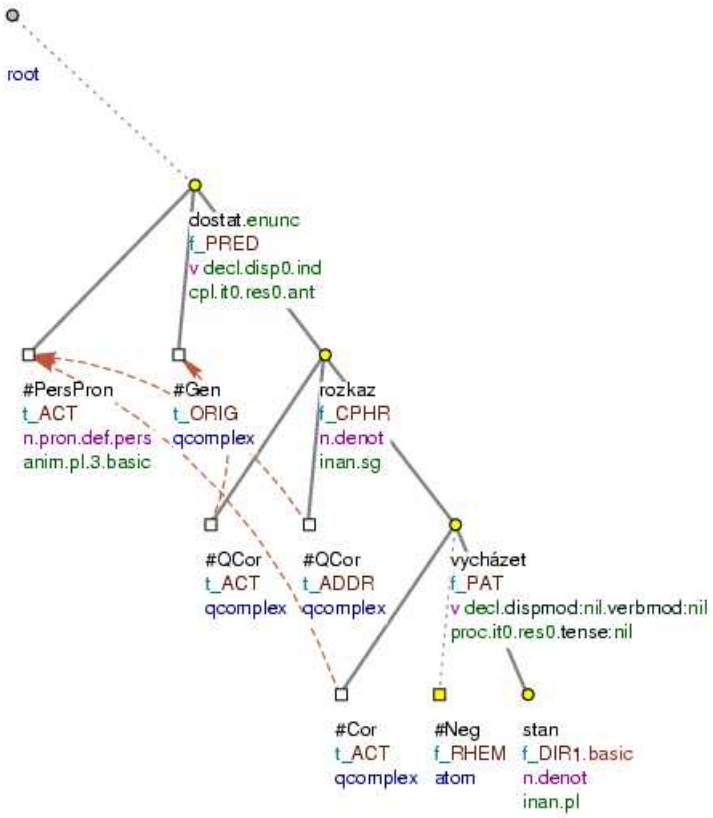

Dostali rozkaz nevycházet ze stanů.

6.8.1.1. Hraniční případy u funktoru CPHR

Hranice s funktorem DPHR. Funktory CPHR a funktory DPHR si často vzájemně konkurují. Rozhodování mezi oběma funktory úzce souvisí s hranicemi mezi jednotlivými typy víceslovných predikátů. K tomu viz 5.9.4 – „Hraniční případy u víceslovných predikátů“.

6.8.2. DPHR

Definice funktoru DPHR — Funktor DPHR (dependent part of phraseme) je funktor pro závislou část frazému.

K frazémům viz 5.8 – „**Frazémy**“.

Výraz (výrazy) reprezentovaný uzlem s funktorem DPHR vytváří ve spojení s výrazem reprezentovaným rodičem tohoto uzlu jednu lexikální jednotku (frazém), která má jako celek přenesený význam, přičemž význam celé jednotky není zpravidla rozložitelný ve významy svých jednotlivých částí.

Uzly, kterým přiřazujeme funktor DPHR, vyčleňujeme jako zvláštní typ uzlu (nodetype=dphr). Viz k tomu 2.6 – „Uzly reprezentující závislé části frazeologických spojení“.

Formy. Výraz reprezentovaný uzlem s funktorem DPHR může mít různou formu.

Příklady:

Jde mi na nervy.DPHR obr. 6.48

široko daleko.DPHR

křížem krážem.DPHR

Obrázek 6.48. Funktor DPHR

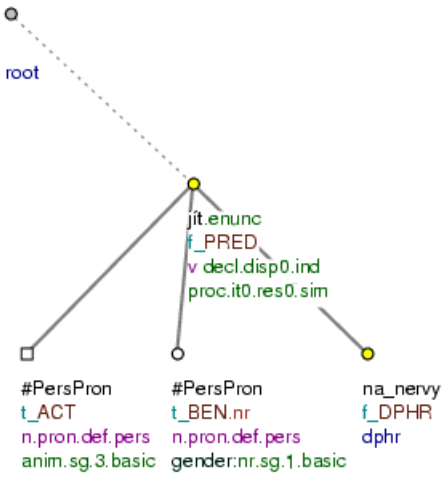

Jde mi na nervy.

6.8.2.1. Hraniční případy u funktoru DPHR

Hranice s funktorem CPHR. Funktory DPHR a funktory CPHR si často vzájemně konkurují. Rozhodování mezi oběma funktory úzce souvisí s hranicemi mezi jednotlivými typy víceslovných predikátů. K tomu viz 5.9.4 – „Hraniční případy u víceslovných predikátů“.

6.8.3. FPHR

Definice funktoru FPHR

Funktor FPHR (foreign phrase) je funktor pro uzel reprezentující cizojazyčný výraz, který je součástí strukturně neanalyzovaného cizojazyčného textu.

K cizojazyčným výrazům viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“.

Uzly, kterým přiřazujeme funktor FPHR, vyčleňujeme jako zvláštní typ uzlu (nodetype=fphr). K tomu viz 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“.

Formy. Uzlem s funktorem FPHR reprezentujeme:

- cizí slova.
- interpunkce a grafické symboly, které jsou součástí cizojazyčného textu.

Příklad:

Cizinec zvolal: "This.FPHR *is*.FPHR *not*.FPHR *true*.FPHR . [#Period.FPHR] " obr. 6.49

Obrázek 6.49. Funktor `FPHR`

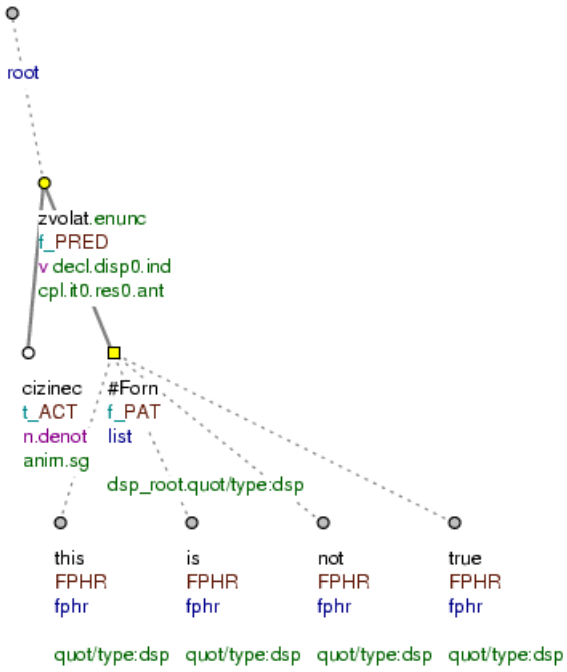

Cizinec zvolal: "This is not true."

6.8.3.1. Hraniční případy u funktoru `FPHR`

Hranice s funktorem `ID`. Jednoslovné cizojazyčné výrazy mají v pozici nominativu jmenovacího funktor `ID` (nikoli `FPHR`). K tomu viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

6.9. Funktory pro specifická (nová) doplnění

V této sekci popisujeme funktory, které náležejí specifickým doplněním, která nejsou tradičně zařazována do syntaktických popisů. Do jednotlivých významových skupin funktorů (například funktor `BEN` k funktorům pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant) nejsou tyto funktory prozatím zařazeny.

Seznam funktorů specifických (nových) doplnění

- `BEN`
- `CONTRD`
- `HER`
- `SUBS`

6.9.1. BEN

Definice funktoru `BEN`

Funktor `BEN` (benefactor) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje v širokém smyslu, v čí prospěch, nebo k čí škodě se děje to, co je vyjádřeno řídícím slovem.

Funktor `BEN` přiřazujeme doplněním několika významů:

- doplněním s významem prospěchu/neprospěchu (v užším smyslu).

Doplnění s funktorem BEN vyjadřuje, v čí prospěch, nebo na čí škodu, komu ke cti, nebo k hanbě se něco děje. Jedná se o tzv. dativy prospěchové s alternativním možným vyjádřením předložkovou skupinou *pro*+4. Do této skupiny se tradičně řadí i náladové *si*.

Příklady:

Mikeš chytil krejčímu Matochovi.BEN *uprchlého kanárka.*

Kreslil pro děti.BEN *nádherné obrázky.*

zakázka pro firmu.BEN obr. 6.50

Hraje dětem/pro děti.BEN *divadlo.*

Premiér v rozhovoru pro rozhlas.BEN *znovu zopakoval, že nemá mandát k rozhodnutí o úplném stažení.*

Žijeme na úkor budoucnosti.BEN

Statečně si.BEN *vykračoval.*

- doplnění s významem vlastníka předmětu.

  Doplnění s funktorem BEN označuje vlastníka předmětu, zejména částí těla, částí oděvu, ale i jiných předmětů. Jedná se o tzv. dativ přivlastňovací.

  Příklady:

  Padá mu.BEN *hlava na prsa.*

  Podjely mu.BEN *nohy.*

  Držel si.BEN *klobouk.*

  Teče mu.BEN *do bot.*

  Hodinky mi.BEN *jdou přesně.*

- doplnění vyjadřující sdílnost (etický dativ).

  Doplnění s funktorem BEN vyjadřuje snahu vzbudit zájem, pozornost posluchače. Zpravidla jde o tvary *mi*, *nám*, *ti*, *vám*.

  Příklady:

  To ti.BEN *byla zábava.*

  Děti nám.BEN *toulají.*

  Ten pán vám.BEN *měl ale fousy!*

  !!! Původně navržený funktor ETHD pro případy etického dativu byl zrušen. Od jemnějšího rozlišování významu benefaktoru a etického dativu bylo prozatím (z důvodu řady nejasných případů) upuštěno.

Subfunktory. Funktor BEN je blíže specifikován subfunktory. K tomu viz 6.13.1.2 – „Subfunktory pro funktor BEN“.

Doplnění s funktorem BEN rozvíjí slovesa (například: *Hraje dětem*.BEN *divadlo.*), substantiva (například: *přídavky na děti*.BEN), adjektiva (*závěry pro republiku*.BEN *nepřijatelné*).

Valence. Doplnění s funktorem BEN je typicky fakultativní doplnění. Jako alternující obligatorní slovesné doplnění se vyskytuje po slovesech vyžadujících doplnění způsobu. K tomu viz 5.2.3.1.5.3 – „Konkurence různých doplnění místa“.

Formy. Základní formy doplnění s funktorem BEN jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

dativ	*Peníze zůstanou klientovi dále na účtě.*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k prospěchu+2	*Bylo by to ku prospěchu věci.*
na+4	*přídavky na děti*; *Rozhodnutí není přenosné, každý výrobce musí mít rozhodnutí vystavené na sebe.*
na vrub+2	*Na vrub daňové reformy lze přičíst osm procent.*
na úkor+2	*Hlavní překážkou státu fungovat na úkor jednotlivce je demokratický politický systém.*
na účet+2	*Nizozemský parlament přijal v souvislosti s rostoucím počtem nelegálních přistěhovalců zpřísněný zákon, a to i na účet domorodců.*
pro+4	*šance pro movité nájemníky*
proti+3	*Odmítl znevýhodnit české vývozce proti exportérům ze třetích zemí úpravou kurzu české koruny vůči ECU.*
v neprospěch+2	*Stále je velký nepoměr mezi počtem žadatelů a počtem dětí uvolněných do osvojení v neprospěch manželských párů.*
ve prospěch+2	*Očekává se rozsudek ve prospěch Škodovky.*
v zájmu+2	*Věříme, že výši příjmů je třeba v zájmu diváka zachovat.*

Závislá klauze. Závislou klauzí se doplnění s funktorem BEN realizuje jen za pomoci odkazovacího slova; například:

To je další argument proti tomu, aby mzdová regulace vůbec existovala.BEN

Pozor! Uzel reprezentující doplnění s funktorem BEN doplňujeme do některých konstrukcí s kontrolou. K tomu viz 8.2.4 – „Kontrola“.

Obrázek 6.50. Funktor BEN

zakázka pro firmu

6.9.1.1. Hraniční případy u funktoru BEN

Hranice s funktorem ADDR. Sémanticky (a též formálně) má volné doplnění s funktorem BEN blízko k aktantové pozici adresáta. K této hranici viz 5.2.3.1.3.2 – „Hranice mezi adresátem a benefaktorem“.

Hranice s funktorem AIM. Sémanticky (a též formálně) má doplnění s funktorem BEN blízko k doplněním s funktorem AIM (viz 6.5.1 – „AIM“). K tomu viz 6.5.1.1 – „Hraniční případy u funktoru AIM“.

Hranice s funktorem REG. Funktor BEN může v některých případech hraničit i s doplněním, které má význam zřetele (funktor REG; viz 6.6.8 – „REG“). Jedná se o případy tzv. dativu zřetelového. Pro tyto případy nejsou stanovena žádná pevná kritéria, v zásadě ale platí: má-li doplnění formu dativu a je životné, dáváme přednost funktoru BEN. Srov.:

- *Václav Karas se jim*.BEN *stával autoritou.*

K dalším hranicím s funktorem REG viz 6.6.8.1 – „Hraniční případy u funktoru REG“.

6.9.2. CONTRD

Definice funktoru CONTRD

Funktor CONTRD (contradiction) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje konfrontační pozadí pro děj (nebo stav) vyjádřený řídícím slovem.

Konfrontace se obvykle provádí takovým způsobem, že na pozadí jednoho faktu (vyjádřeného klauzí) vystupuje odlišný nebo protikladný fakt (též vyjádřený klauzí) do popředí jako reliéf. Volné doplnění s funktorem CONTRD se tedy zpravidla realizuje slovesnou klauzí. Charakteristická je tu paralelní syntaktická struktura mezi klauzí řídící a klauzí závislou.

Formy. Formálně se doplnění s funktorem CONTRD vyjadřuje závislou klauzí uvozenou podřadicí spojkou *zatímco*:

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

zatímco	*Zatímco dříve se dotovaly byty, které ovšem zdaleka nedostávali ti nejpotřebnější, napříště by měly peníze směřovat přímo k lidem, tedy k nájemníkům.*

Příklady:

Zatímco loni prý v premiéře proti Samprasovi hrál.CONTRD *chaoticky, nyní už měl plán.* obr. 6.51

Tvorbu zisku omezuje vysoká daň z přidané hodnoty na výstupech, zatímco značná část vstupů je zatížena.CONTRD *minimální sazbou odpočitatelné daně.*

Z repertoáru ministra financí má zaznít zhudebněná báseň Bez peněz do hospody nelez, zatímco předseda republikánů nacvičuje.CONTRD *evergreen Pryč s tyrany a zrádci všemi.*

Zatímco v roce 1989 obnášel.CONTRD *výrobní sortiment Desty deset výrobků, může dnes děčínská akciová společnost nabídnout téměř pět desítek nových výrobků.*

Obrázek 6.51. Funktor CONTRD

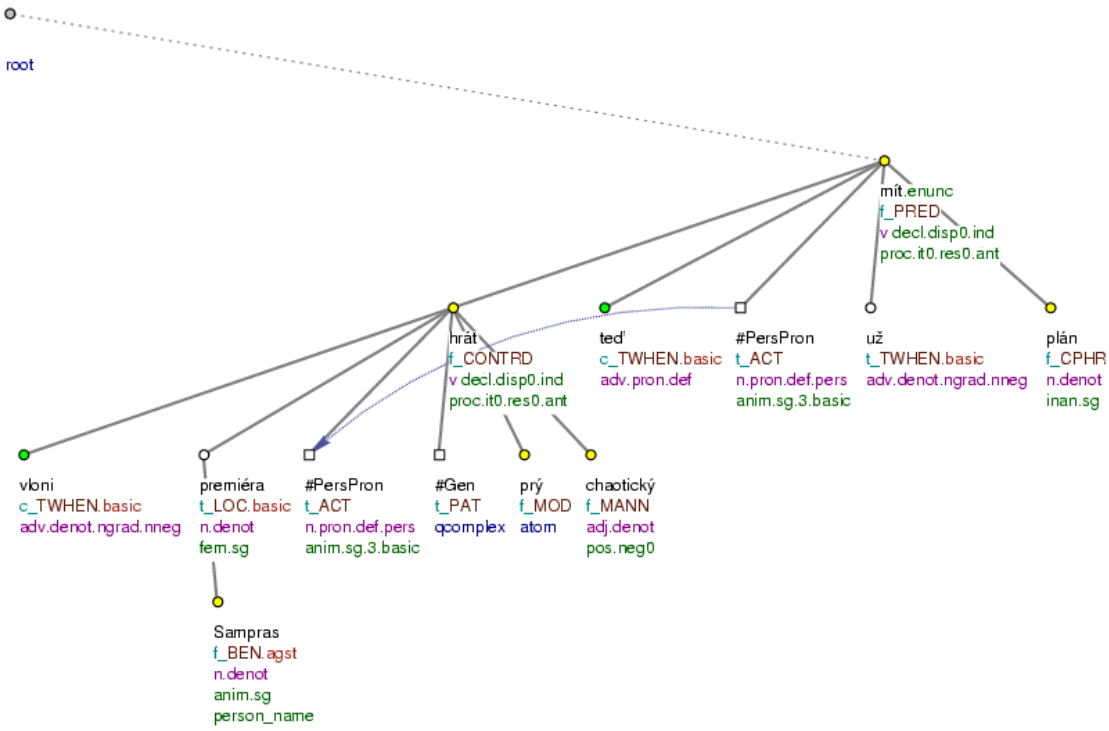

Zatímco loni prý v premiéře proti Samprasovi hrál chaoticky, nyní už měl plán.

6.9.2.1. Hraniční případy u funktoru CONTRD

Hranice s funktorem TPAR. Podřadicí spojka *zatímco* může vedle závislé klauze s významem funktoru CONTRD připojovat i závislou klauzi s významem časového funktoru TPAR (viz 6.3.7 – „TPAR“). Rozhodnutí pro jeden z těchto dvou funktorů může být někdy problematické, neboť dva současně probíhající děje (funktor TPAR) mohou být vůči sobě zároveň i v ostré konfrontaci (funktor CONTRD). Konfrontační význam u závislé klauze připojené spojkou *zatímco* vidíme vždy tam, kde děje, vyjádřené v obou klauzích (řídící i závislé), nejsou děje paralelní, současně probíhající. Tam, kde se jedná o dva současně probíhající děje (třebas protikladné), má efektivní kořen závislé klauze funktor TPAR. Srov.:

- *Zatímco Sparta v druhé třetině vedla*.CONTRD *, nakonec odcházela se svěšenou hlavou.*

- *Zatímco já jsem celý den tvrdě pracovala*.TPAR *, ty jsi jen lenošila.*

K závislým klauzím připojeným spojkou *zatímco* viz i 5.5.4.2.2 – „Konstrukce se spojovacím výrazem „zatímco““.

Hranice s funktorem CONFR. Sémanticky má funktor CONTRD velmi blízko ke koordinačnímu funktoru CONFR (viz 6.12.1.2 – „CONFR“). U funktoru CONTRD se však význam konfrontace vyjadřuje determinačně (hypotakticky), funktor CONFR je naopak vyhrazen pro případy konfrontace vyjádřené koordinačně (paratakticky). Srov.:

- *Zatímco loni prý v premiéře proti Samprasovi hrál*.CONTRD *chaoticky, nyní už měl plán.*
- *Loni prý v premiéře proti Samprasovi hrál chaoticky, kdežto*.CONFR *nyní už měl plán.*

K ekvivalenci mezi funktory pro koordinaci a funktory pro závislá doplnění viz i 5.6.2 – „Koordinace a apozice“.

Hranice s dalšími funktory (zejména s funktorem COND). Význam konfrontačního pozadí (vyjádřeného hypotakticky) je možné vidět i u závislých klauzí připojených podřadicími spojkami *jestliže*, *aby*, *když*. V těchto klauzích je však význam konfrontačního pozadí výrazně překryt významem podřadicí spojky (významem podmínky, účelu, časového určení), dáváme zde proto přednost funktorům pro tyto významy. Srov.:

- *Jestliže dnes za surové dříví z jednoho hektaru smrkového lesa může utržit*.COND a*si 350 tisíc korun, zhruba 140 tisíc korun z toho musí vynaložit na založení dalšího porostu.*

Více k tomu viz 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“.

6.9.3. HER

Definice funktoru HER

Funktor HER (heritage) je funktor pro takové volné doplnění, které označuje zpravidla osobu (ale i skupinu osob, instituci, dobu), po které nějaký jiný subjekt zdědil, převzal nějaký předmět, který může mít hmotnou i abstraktní povahu.

Předmět dědění přechází z vlastnictví jednoho subjektu do vlastnictví jiného subjektu buď tak, že jeden zúčastněný subjekt předmětu pozbývá (původní vlastník) a druhý ho získává (jde-li o předměty hmotné povahy), nebo je „předmět dědění“ od jednoho subjektu „okopírován“ k druhému (zpravidla tehdy, jde-li o předměty abstraktní). Předmět dědění může v důsledku procesu také projít určitou změnou, nebo může teprve procesem dědění vzniknout.

Doplnění s funktorem HER může rozvíjet jak sloveso (například: *jmenovat se po babičce*.HER), tak substantivum (například: *jméno po babičce*.HER).

Formy. Doplnění s funktorem HER se vyjadřuje zejména předložkou *po*+6 (například: *dům po dědečkovi*, *zůstalo nám to po něm*), u substantiva *dědictví* může být vyjádřeno i genitivem substantiva (*je to dědictví komunistického režimu*):

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

po+6	*Nikdy svůj vdovský status neporušila a po Juliu Fučíkovi pobírala 320 korun vdovské penze.*
podle+6	*Jmenovala se Barbora podle patronky horníků.*

  Příklady:

  dům po dědečkovi.HER obr. 6.52

Operu Národního divadla povede po Herrmannové.HER *dirigent Jiří Bělohlávek.*

obrovský nemovitý majetek zděděný po Revolučním odborovém hnutí.HER

Pes Blackie zdědil po svém pánovi J. Goodchildovi.HER *33 tisíc dolarů.*

Zůstal zde majetek po třech a půl miliónu.HER *Němců.*

Obrázek 6.52. Funktor HER

dům po dědečkovi

6.9.3.1. Hraniční případy u funktoru HER

Hranice s funktorem ORIG. Doplnění s funktorem HER (význam dědictví) se stýká zejména s významem funktoru ORIG (obecnější význam původu). Doplnění s funktorem ORIG má jako slovesné doplnění na rozdíl od doplnění s funktorem HER povahu aktantu. U substantiv je odlišení obou funktorů složitější, neboť doplnění s funktorem ORIG zde má platnost volného doplnění (viz k tomu 5.2.3.2.3.2 – „Origo u substantiv“). Nicméně v konkrétních kontextech je třeba oba významy odlišovat.

Srovnej:

- *Jméno dostala holčička po kmotře*.HER

  Doplnění *po kmotře* označuje osobu, po které jiná osoba (holčička) zdědila předmět abstraktní povahy (jméno; holčička se jmenuje stejně jako kmotra). Doplnění není valenční, bude mít proto funktor HER.

- *Jméno dostala holčička od kmotry*.ORIG

  Doplnění *od kmotry* označuje osobu, která je původcem jména holčičky (jméno holčičky může, ale nemusí být totožné se jménem kmotry). Vazba *od*+2 je po slovese *dostat* valenčním doplněním. Doplnění *od kmotry* bude mít proto funktor ORIG, a to i v případě, kdy je v konstrukci vyjádřen spíše význam dědictví (mluvčí chtěl vyjádřit, že jméno holčičky je stejné s kmotřiným).

Podobně:

- *Po otci*.HER *dostal Karel zimník.*
- *Od otce*.ORIG *dostal Karel zimník.*

- *Od otce*.ORIG *dostal Karel po dědovi*.HER *zimník.*

!!! Funktor HER je funktor okrajový. Anotace ukázala, že vymezení tohoto funktoru zejména vůči funktoru ORIG není dostatečné. Do budoucna je proto třeba vymezení funktoru HER zpřesnit.

6.9.4. SUBS

Definice funktoru SUBS

Funktor SUBS (substitution) je funktor pro takové volné doplnění, které vyjadřuje, že nějaký obsah (děj, stav, osoba nebo předmět) byl zastoupen, nahrazen jiným obsahem (dějem, stavem, osobou, nebo předmětem).

Doplnění s funktorem SUBS rozvíjí především sloveso.

Formy. Základní formy doplnění s funktorem SUBS jsou:

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

jménem+2	*Libuše Šroubková jménem firmy Inreka předala vedení základní školy Na Hanspaulce deset nových tříd.*
místo+2	*Do učeben zasednou otcové místo svých synů, kteří odjedou domů a starají se o statek.*
namísto+2	*Namísto očekávaných statisíců Moskvanů přišlo své vojáky uvítat jen dva a půl tisíce lidí.*
v zastoupení+2	*IRA v zastoupení svého politického křídla strany Sinn Fein rozhodně k jednacímu stolu nepřistoupí s prázdnýma rukama.*
výměnou za+4	*Irští republikáni budou výměnou za příměří požadovat stažení části kontingentu ze Severního Irska.*
za+4	*Mám-li ovšem mluvit za sebe, trochu maluji a píšu.*; *Za otce jednal strýc.*

  Příklad:

  Výměnou za srnku.SUBS *dostali několik bažantů.* obr. 6.53

- **závislá klauze**.

  Nejčastější formy:

místo (toho) - aby	*Svobodná inteligence musí spolupracovat a pomáhat, místo aby se posmívala.*; *Místo toho, aby v zájmu veřejnosti působily na činnost svěřených institucí, zaměřují obě rady většinou svou energii směrem opačným.*

  Příklad:

  Místo toho, aby pracoval.SUBS *spí.* obr. 6.54

Pozor! Jako závislou slovesnou klauzi, jejíž efektivní kořen má funktor SUBS, zachycujeme všechny konstrukce s významem substituce, ve kterých po předložkách *místo*, *namísto* následuje doplnění, které má jinou formu než genitivní. K tomu viz 7.17.3 – „Předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto““.

Obrázek 6.53. Funktor SUBS

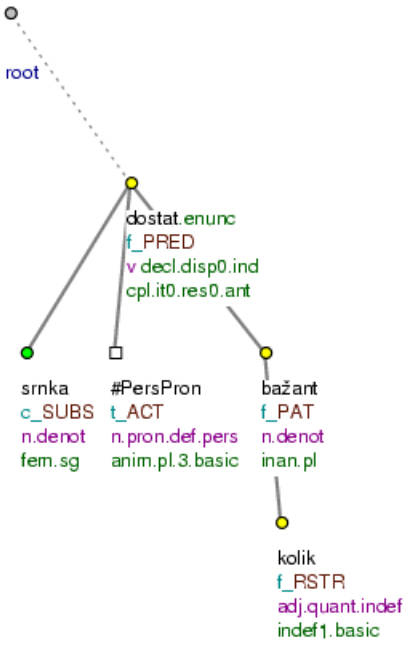

Výměnou za srnku dostali několik bažantů.

Obrázek 6.54. Funktor SUBS

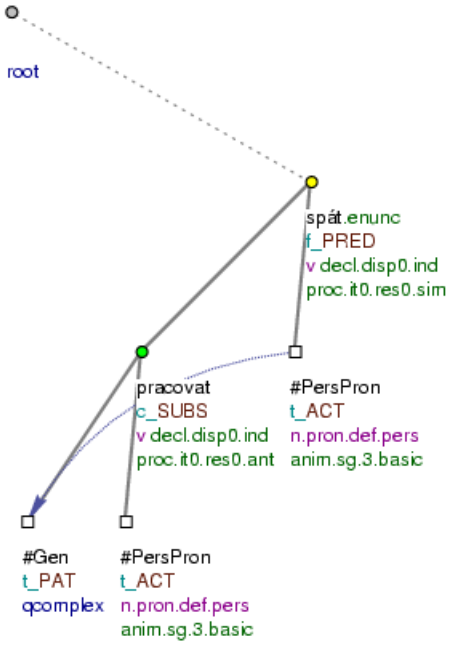

Místo toho, aby pracoval, spí.

6.9.4.1. Hraniční případy u funktoru SUBS

Hranice s jinými funktory (zejména s funktory CAUS a AIM). Doplnění s funktorem SUBS hraničí s jinými doplnění zpravidla jen tehdy, je-li vyjádřeno pomocí víceznačné předložky *za*+4. Ostatní formy vyjádření vyjadřují výhradně význam funktoru SUBS. V případě víceznačné předložkové skupiny *za*+4 je třeba pečlivě posoudit význam doplnění. Srov.:

- *Dostal cenu za otce.*

  Vyjadřuje-li doplnění *za otce* význam „místo otce“, bude mít funktor SUBS. Vyjadřuje-li příčinu, proč cenu dostal (například: *Dostal cenu za film Otec.*), bude mít funktor CAUS.

- *Zaměstnanci se bouří za mě.*

  Vyjadřuje-li doplnění *za mě* význam „místo mě“, bude mít funktor SUBS. Vyjadřuje-li účel, proč se bouří (například: *Zaměstnanci se bouří za mě, aby nevyhodili z práce.*), bude mít funktor AIM.

6.10. Specifické substantivní funktory

Specifické substantivní funktory jsou funktory náležející doplněním rozvíjejícím jenom (sémantická) substantiva. Pro zachycení funkcí doplnění závislých na substantivech nevystačíme jen s repertoárem funktorů slovesných. Některá doplnění substantiv plní specifické funkce, které u slovesných doplnění nenajdeme. Tyto specifické funkce substantivních doplnění jsou popsány následujícími pěti funktory.

Seznam substantivních funktorů

- APP
- AUTH
- ID
- MAT
- RSTR

Valence. Doplnění s funktorem MAT má povahu aktantu. Ostatní specifické substantivní funktory náležejí volným doplněním. Jako obligatorní volné doplnění vystupuje u některých substantiv doplnění s funktorem APP. Viz k tomu 5.2.3.2.3 – „Aktanty a volná doplnění ve valenčních rámcích substantiv“.

Pozor! Doplněním substantiv, která mají stejný význam jako volná doplnění primárně slovesná, přiřazujeme funktory pro tato slovesná doplnění, a to jak v případě doplnění rozvíjejících substantiva odvozená od sloves, tak i v případě doplnění rozvíjejících primární substantiva.

6.10.1. APP

Definice funktoru APP	Funktor APP (appurtenance) je funktor pro volné doplnění substantiv označující osobu nebo věc, ke které je osoba nebo věc vyjádřená řídícím substantivem ve vztahu přináležitosti.

Doplnění s funktorem APP je vyhraněno sémanticky. Označuje v širokém významu přináležitost jedné osoby nebo věci k druhé. Pomocným kritériem je tu parafráze „X má Y“, kde X je doplnění s funktorem APP a Y je jeho řídící substantivum (vztah přináležitosti může, ale nemusí být vzájemný). Srov.:

- *otec dítěte*.APP

  = otec má dítě, dítě přináleží k otci.

- *střecha domu*.APP

  = dům má střechu, střecha přináleží k domu.

Doplnění s funktorem APP nese zejména následující dílčí významy:

- vyjádření příbuzenského (a přátelského) vztahu jedné osoby k druhé (i v přeneseném významu).

  Příklady:

  manžel slavné spisovatelky.APP

  duchovní otec nové měny.APP

  její.APP *příbuzná*

  moji.APP *rodiče*

  přítel ministra.APP

  Pozor! Volné doplnění s funktorem APP je ve valenčních rámcích substantiv označujících příbuzenské vztahy osob (a substantiv jim blízkých) doplněním obligatorním. K tomu viz 5.2.3.2.4.6 – „Valenční rámce substantiv označujících příbuzenské vztahy osob“.

- vyjádření příslušnosti osoby k nějakému celku, instituci (označení tohoto celku).

  Příklady:

  příslušník armády.APP

  brankář vedoucího týmu.APP

  člen výkonného výboru.APP

  Pozor! Volné doplnění funktorem APP je ve valenčních rámcích některých substantiv označujících příslušnost doplněním obligatorním. K tomu viz také 5.2.3.2.4.6 – „Valenční rámce substantiv označujících příbuzenské vztahy osob“.

- vyjádření příslušnosti osob k nějakému celku, instituci (označení těchto osob).

  Příklady:

  tým brankářů.APP

  organizace neslyšících.APP

- označení nositele nějaké (fyzikální, matematické, charakterové aj.) vlastnosti (vyjádřené řídícím slovem).

  Příklady:

  míra nezaměstnanosti.APP

  úroveň ubytování.APP

  průměrnou délku vazby.APP

  autorova.APP *upřímnost*

Pozor! Nositele vlastnosti chápeme u některých substantiv označujících různé vlastnosti předmětů a osob jako valenční doplnění. K tomu viz 5.2.3.2.4.9 – „Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob“.

- vyjádření vztahu vlastnictví (označení vlastníka předmětu).

  Příklady:

  její.APP *seznam*

  má.APP *vyšší postava*

  naše.APP *kapela*

  dům mého otce.APP

- vyjádření vztahu mezi částí a celkem (označení celku).

  Příklady:

  okraj chodníku.APP obr. 6.55

  střecha domu.APP

  noha od stolu.APP

  vnitřek prodejny.APP

  inzertní oddělení redakce.APP

  široký pás území.APP

  závěr utkání.APP

- vyjádření přináležitosti v širokém smyslu (u abstraktních výrazů).

  Příklady:

  auto roku.APP

  poezie lásky.APP

Formy. Doplnění s funktorem APP se vyjadřuje primárně genitivem substantiva a přivlastňovacím adjektivem.

Základní formy doplnění s funktorem APP jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

genitiv	*organizace neslyšících*

- **přivlastňovací adjektivum**.

  Příklad:

  můj.APP *klobouk*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k+3	*hudba k filmu*; *klíč ke schránce*
na+4	*obruby na brýle*
od+2	*láhev od šampaňského*

Závislá kauze. Závislou klauzí může být doplnění s funktorem APP vyjádřeno jen za pomocí odkazovacího slova. Například:

Fotografové kříží různé významové roviny toho, co vidíme.APP

Obrázek 6.55. Funktor APP

okraj chodníku

6.10.1.1. Hraniční případy u funktoru APP

Hranice s funktorem AUTH a RSTR. Funktor APP hraničí se substantivními funktory AUTH a RSTR (v případech jako: *Karlova*.APP *knížka* vs. *Nezvalovy*.AUTH *básně*). K tomu viz 6.10.2.1 – „Hraniční případy u funktoru AUTH“.

Hranice s funktorem PAT a ACT. Funktor APP v pozici obligatorního volného doplnění hraničí s patientem a aktorem. K tomu viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“ a 5.2.3.2.4.9 – „Valenční rámce substantiv označujících vlastnosti předmětů a osob“.

Hranice s funktorem MAT. Doplnění (vyjádřené genitivem) vyjadřující příslušnost (přináležitost) osob k nějakému celku, instituci, které označuje tyto osoby, může v některých případech hraničit s významem funktoru MAT (viz 6.10.4 – „MAT“). Označuje-li řídící substantivum instituci, organizaci, spolek (nějaké společenské uskupení), má závislé doplnění spíše funktor APP; funktor MAT přiřazujeme v případech, kdy řídící substantivum vyjadřuje spíše velikost uskupení (nevyjadřuje jeho charakter, má jen význam uskupení, kontejneru). Srov.:

- *organizace neslyšících*.APP

  spolek zahrádkářů.APP

třída dětí.APP

- *většina lidí*.MAT

  dvojice žen.MAT

  (velká) skupina dětí.MAT

Hranice s funktorem ID. Funktor APP hraničí s funktorem ID v případech jako *trest smrti*.ID (genitiv explikativní). K tomu viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

6.10.2. AUTH

Definice funktoru AUTH	Funktor AUTH (author) je funktor pro volné doplnění substantiv, které označuje tvůrce, autora artefaktů.

Za substantiva označující artefakty považujeme primární i deverbativní substantiva pojmenovávající produkty lidského intelektu, výsledky vědecké nebo umělecké činnosti (v širokém významu). Například: *socha*, *obraz*, *román*, *film*, *opera*, *balada*, *báseň*, *monografie*, *memoáry*, *partitura*, *pomníček*, *publikace*, *stavba*, *tvorba*, *teorie*, *disertace* (k valenci těchto substantiv viz 5.2.3.2.4.7 – „Valenční rámce substantiv označujících produkty lidského intelektu (artefakty)“). Artefakty mohou též být označeny vlastním jménem (například: *Smetanova*.AUTH *Má vlast*). Doplněním s funktorem AUTH však může být potenciálně rozvito každé substantivum; srov.: *Děti se pokoušely namalovat krásu. Janova*.AUTH *krása se pak umístila v soutěži o nejhezčí obrázek na abstraktní téma.*

Valence. Doplnění s funktorem AUTH je vždy doplnění nevalenční.

Formy. Doplnění s funktorem AUTH se vyjadřuje primárně genitivem substantiva a přivlastňovacím adjektivem.

Základní formy doplnění s funktorem AUTH jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

genitiv	*deset básnických sbírek mladých básníků a básnířek*

  Příklady:

  básně Vítězslava Nezvala.AUTH obr. 6.56

  dekret nového ukrajinského prezidenta Leonida Kučmy.AUTH

  román Oty Filipa.AUTH

- **přivlastňovací adjektivum**.

  Příklady:

  Vavrouškova.AUTH *teorie "trvale udržitelného způsobu života"*

  Svěrákův.AUTH *Akumulátor 1.*

  autorova.AUTH *současná tvorba*

  náš.AUTH *článek*

  jeho.AUTH *texty*

skladatelovo.AUTH *nejúspěšnější hudebně-dramatické dílo*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

od+2	*skladba Svatý Václave od Marty Jiráčkové*

  Příklady:

  podobizna Matěje Kopeckého od Mikoláše Alše.AUTH

  skladby od méně slavných příbuzných.AUTH

Obrázek 6.56. Funktor AUTH

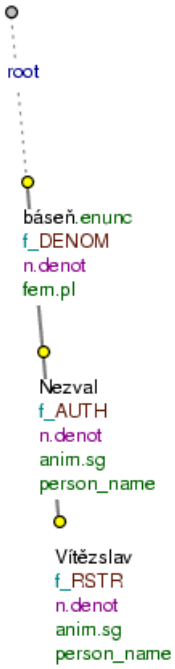

básně Vítězslava Nezvala

6.10.2.1. Hraniční případy u funktoru AUTH

Hranice s funktorem ACT. Na doplnění s funktorem AUTH je možné nahlížet i jako na aktora, konatele. K hranicím mezi funktorem AUTH a ACT viz 5.2.3.2.3.1 – „Hranice mezi aktorem a substantivním doplněním AUTH“.

Hranice s funktorem APP a RSTR. Funktor AUTH hraničí formálně (i sémanticky) také se substantivními funktory APP a RSTR. Při volbě funktoru ve sporných případech platí:

- funktorem APP označujeme doplnění vyjadřující primárně vlastníka rozvíjeného předmětu (bez ohledu na to, zda tato osoba předmět vlastnící zároveň byla, nebo nebyla tvůrcem předmětu).
- funktor AUTH přiřazujeme doplněním, která vyjadřují primárně skutečného tvůrce.
- funktor RSTR přiřazujeme doplněním vyjadřujícím význam „na počest“, „na památku“ (viz k tomu 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“).

Srovnej:

- *básnická sbírka Nezvala*.AUTH

  Nezvalova.AUTH *básnická sbírka*

- *básnická sbírka mého kamaráda*.APP

  kamarádova.APP *básnická sbírka*

  (mám ji od něho půjčenou)

- *básně severských národů*.APP

  pohádky severských zemí.APP

  Národy, země, kmeny jsou spíše vlastníky artefaktů než jejich tvůrci.

- *náměstí V. Nezvala*.RSTR

  Karlův.RSTR *most*

  Smetanova.RSTR *Litomyšl*

Výběr funktoru může být problematický - nevyplývá vlastně z jazykového kontextu, ale vyžaduje znalosti světa nebo situace. Srov.:

- *brožurka Dagmar Lánské*.AUTH/APP

  Je *D. Lánská* autorkou (funktor AUTH), nebo ji brožurka patří (funktor APP)?

6.10.3. ID

Definice funktoru ID — Funktor ID (identity) je funktor pro efektivní kořen identifikačního výrazu, který zachycujeme jako identifikační strukturu.

Vymezení identifikačních výrazů a pravidla jejich anotace viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“.

Funktor ID náleží volným doplnění substantiv, která označují metajazykově užité výrazy a vlastní jména a názvy zvířat, předmětů a jevů, která jsou typicky vyjádřena tzv. nominativem jmenovacím (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“), dále náleží tzv. genitivům explikativním (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“).

Valence. Doplnění s funktorem ID je vždy doplnění nevalenční.

Formy. Základní formy doplnění s funktorem ID jsou:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

nominativ	*v případu Kott - Kutílek*; *agentura Reuter*; *pojem čas*
genitiv	*osoba Václava Klause*; *trest odnětí svobody*; *pojem času*

  Příklad:

  opera Brundibár.ID obr. 6.57

Pozor! Identifikační výraz zachycovaný funktorem ID může však mít jakoukoli formu.

Příklady:

nápis Obětem.ID *války*

skladba Svatý Václave.ID

povídka Opatrně .ID

Řekl to v úterý v pořadu Proč.ID

v pražské Galerii U Řečických.ID

starobylé písně ze Sušilovy sbírky Vandrovali.ID *hudci*

publikace Začínáme.ID *podnikat.*

slovo mlčet.ID

Obrázek 6.57. Funktor ID

opera Brundibár

6.10.3.1. Hraniční případy u funktoru ID

Hranice s funktorem FPHR. K případům konkurence identifikační struktury a seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

Hranice s funktorem RSTR. Doplnění s funktorem ID se může blížit doplnění s funktorem RSTR (*město Bratislava*.ID vs. *kamarád*.RSTR *John*). V takovém případě je kritériem pro výběr specifičtějšího doplnění ID otázka pravidelného skloňování daného doplnění, ale i charakter pojmenovávané skutečnosti (osoba vs. věc). Přesná pravidla viz 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“.

Hranice s ostatními funktory (zejména s funktorem APP). Funktor ID hraničí s ostatními funktory v případech určování pozice genitivu explikativního (*trest smrti*.ID). K tomu viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

6.10.4. MAT

Definice funktoru MAT

Funktor MAT (material, partitiv) je funktor pro aktant substantiv, který označuje obsah (osoby, věci, látku, materiál aj.) kontejneru vyjádřeného řídícím substantivem.

Doplnění s funktorem MAT je substantivní doplnění, které je vyhraněno sémanticky: vyjadřuje obsah kontejnerů. Substantiva s významem kontejneru jsou (sémantická) substantiva schopná vyjádřit míru, množství, počet, objem nějakého obsahu (osob, věcí, látky, materiálu aj.). Jsou to zejména:

- substantiva označující v širokém smyslu nádoby.

  Příklady:

  sklenice piva.MAT obr. 6.58

  košík hub.MAT

  plný bazén vody.MAT

  pytlík bonbónů.MAT

- substantiva označující zlomky.

  Příklady:

  polovina lidí.MAT

  čtvrt miliónu.MAT

  většina sportovců.MAT

- substantiva a číslovky označující skupiny, sady, soubory, porce, dávky.

  Příklady:

  skupina lidí.MAT

  dvojice veslařů.MAT

  stádo krav.MAT

  balení másla.MAT

  sada nožů.MAT

  dvě dávky paralenu.MAT

  jedna porce zmrzliny.MAT

  blok hitů.MAT

- číslovky s významem kontejneru.

  K nim viz 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““.

  Příklady:

  tisíc korun.MAT

milióny židů.MAT

- některá další substantiva a výrazy (označující zejména počet, množství).

  Příklady:

  deset procent obyvatel.MAT

  počet akcií.MAT

  dostatek financí.MAT

  množství škodlivých látek.MAT

  součást programu.MAT

  část Německa.MAT

Valence. Doplnění s funktorem MAT je fakultativním nebo obligatorním aktantem substantiv. K tomu viz 5.2.3.2.4.8 – „Valenční rámce substantiv s významem „kontejneru““.

Formy. Základní formou doplnění s funktorem MAT je genitiv substantiva:

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

genitiv	*balík papíru*

Pozor! U číslovkových výrazů může být forma shodná s pádem číslovkového výrazu (například: *k prvním dvěma stům došlým vozům*.MAT, *na tisíci stránkách*.MAT, *po půl roce*.MAT).

Obrázek 6.58. Funktor MAT

sklenice piva

6.10.4.1. Hraniční případy u funktoru MAT

Hranice s funktorem PAT. Funktor MAT hraničí s patientem. K tomu viz 5.2.3.2.3.3 – „Hranice mezi patientem a substantivními valenčními doplněními MAT a APP“.

Hranice s funktorem APP. U některých substantiv může funktor MAT hraničit s funktorem APP. K tomu viz 6.10.1.1 – „Hraniční případy u funktoru APP“.

6.10.5. RSTR

Definice funktoru RSTR

Funktor RSTR je funktor pro volné doplnění, které blíže vymezuje řídící substantivum. Funktor RSTR přiřazujeme doplněním substantiv, která nesplňují podmínky pro slovesná volná doplnění ani pro jiná substantivní doplnění, která jsou vymezena sémanticky.

Funktor RSTR je nejméně vyhraněný substantivní funktor, přiřazujeme jej takovým doplněním substantiv, pro která by bylo přiřazení funktoru pro slovesná volná doplnění násilné a pro která neplatí sémantické vymezení ostatních substantivních funktorů.

!!! Od původního záměru rozlišovat restriktivní a deskriptivní doplnění substantiva bylo prozatím upuštěno. Oba typy doplnění mají přiřazen funktor RSTR. Původní funktor DES pro deskriptivní doplnění substantiva byl zrušen.

Valence. Doplnění s funktorem RSTR je vždy doplnění nevalenční.

Formy. Základními formy doplnění s funktorem RSTR jsou:

- **shodný tvar adjektiva**.

  Příklad:

  drsné.RSTR *počasí* obr. 6.59

  po mozkové.RSTR *mrtvici*

  proti destruktivnímu.RSTR *způsobu hry*

  sedící.RSTR *žena*

  Pozor! K této formě patří i číslovkové výrazy ve funkci přívlastku (viz k nim 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“). Například:

  několik.RSTR *měsíců*

  pět.RSTR *dětí*

  dvojí.RSTR *státní občanství*

  více.RSTR *peněz*

- **přivlastňovací adjektivum**.

  Příklad:

  Karlova.RSTR *univerzita*

  papinův.RSTR *hrnec*

- **shodný tvar substantiva**.

  Příklad:

  Karel.RSTR *Novák*

  rozhodčí.RSTR *Severýn*

  Prostřelil libereckého brankáře.RSTR *Maiera*

  v Praze - Dejvicích.RSTR

  do města Prahy.RSTR

- **prostý pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

genitiv	*kapacita 200 míst*; *ve výši asi 30 miliard korun*; *míra nezaměstnanosti 2,8 procenta*

- **předložkový pád substantiva**.

  Nejčastější formy:

k+3	*doklady k favoritu*
na+4	*konve na mléko*; *jízdenku na vlak*
na+6	*výrobní linka na bázi nové technologie*
o+6	*loď o výtlaku 9700 tun*
po+6	*propast po berlínské zdi*; *stopy po chybných rozhodnutích*
pod+7	*zóny pod kontrolou UNPROFOR*
s+7	*zájezd se sportovním programem*
ve formě+2	*výhra ve formě zájezdu*
v+6	*civilizace ve dnešní podobě*; *plavkyně v počtu osmi*
v podobě+2	*bariéry v podobě státní správy*
z+2	*daně z přidané hodnoty*
za+4	*škoda za 171 000 korun*

- **závislá vztažná klauze**.

  K závislým vztažným klauzím viz 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“.

  Příklad:

  Udeřil i toho, kdo si to nezasloužil.RSTR

  Funktor RSTR přiřazujeme i některým závislým klauzím uvozeným podřadicí spojkou *že*. Například:

  Důsledkem neuspokojivě řešené dnešní situace ve vztahu k minulosti je také fakt, že se vytvořily.RSTR *dvě výrazně oddělené názorové skupiny.*

Pozor! Funktor RSTR přiřazujeme závislým doplněním některých vlastních jmen a názvů (viz k tomu 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“). Například:

Jablonec nad Nisou.RSTR

náměstí Míru.RSTR

Karlův.RSTR *most*

Pozor! Funktor RSTR přiřazujeme při zachycování některých strukturovaných textů (zejména adres, zákonů a vyhlášek; viz 7.12.1 – „Označení zákonů a vyhlášek“ a 7.12.2 – „Adresy“).

Obrázek 6.59. Funktor RSTR

drsné počasí

6.10.5.1. Hraniční případy u funktoru RSTR

Funktor RSTR je nejméně specifický funktor, který přiřazujeme v případě, že sémantická povaha doplnění není zřetelně vymezena, vznikají zde proto četné hraniční případy.

Hranice s funktorem ID. Doplnění s funktorem RSTR se může blížit doplnění s funktorem ID. V takovém případě je kritériem pro výběr specifičtějšího doplnění ID otázka pravidelného skloňování daného doplnění, ale i charakter pojmenovávané skutečnosti (osoba vs. věc). Přesná pravidla viz 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“. Srov.:

- *město Bratislava*.ID

  Jedeme do města Bratislavy.RSTR

- *město Groznyj*.ID

  Jedeme do města Groznyj.ID

- *kamarád*.RSTR *Jan*

  kamarád.RSTR *John*

Hranice s funktorem INTF. Funktor RSTR se může plést s funktorem INTF, a to v případech, kdy je příslušné doplnění vyjádřeno zájmenem *ten* (nebo *on*). K tomu viz 6.7.2.1 – „Hraniční případy u funktoru INTF“.

Hranice s funktorem AUTH a APP. Funktor RSTR hraničí se substantivními funktory AUTH a APP (v případech jako: *Karlova*.RSTR *univerzita* vs. *Nezvalovy*.AUTH *básně*). K tomu viz 6.10.2.1 – „Hraniční případy u funktoru AUTH".

Hranice s funktory pro slovesná doplnění. Funktor RSTR hraničí zejména v případech, kdy doplnění je vyjádřeno předložkovou skupinou, s celou řadou dalších funktorů, především s funktory pro slovesná doplnění. Pevná kritéria rozlišování zde nebyla stanovena. Obecně však platí, že funktor RSTR volíme tehdy, nelze-li přiřadit (ze sémantických či formálních důvodů) jiný funktor.

6.11. Funktor pro doplněk (COMPL)

Vzhledem ke specifickým vlastnostem doplňku, které nelze přisoudit žádnému jinému volnému doplnění, vyčleňujeme funktor pro doplněk jako zvláštní funktor a nepřiřazujeme jej do žádné širší skupiny funktorů. Funktor pro doplněk má hodnotu COMPL.

Definice funktoru COMPL	Funktor COMPL (complement) je funktor pro doplněk (pro fakultativní volné doplnění, které má dvojí sémantický vztah).

K doplňku viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**".

Formy. Doplněk se vyjadřuje:

- **jménem**: substantivem, adjektivem, případně číslovkou nebo zájmenem adjektivní nebo substantivní povahy.

  Příklad:

  Hosté odcházeli spokojeni.COMPL obr. 6.60

  Více viz 5.10.1 – „Doplněk vyjádřený jménem".

- **neurčitým slovesným tvarem**: participiem, přechodníkem, infinitivem.

  Příklad:

  Hráči odcházeli ze hřiště nepřemoženi.COMPL obr. 6.61

  Více viz 5.10.2 – „Doplněk vyjádřený neurčitým slovesným tvarem".

- **závislou klauzí**.

  Příklad:

  Sledoval ho, jak se chová.COMPL *k mladším spolužákům.* obr. 6.62

  Více viz 5.10.3 – „Doplněk vyjádřený závislou klauzí".

Obrázek 6.60. Funktor COMPL

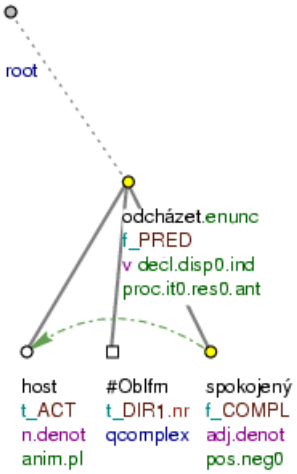

Hosté odcházeli spokojeni.

Obrázek 6.61. Funktor COMPL

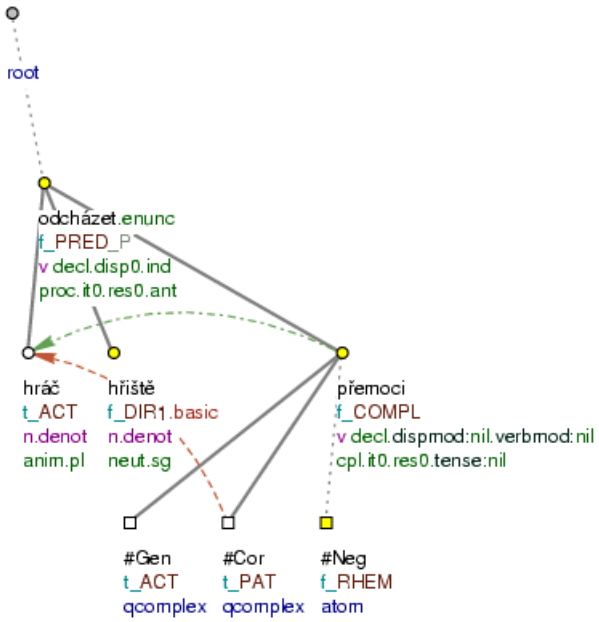

Hráči odcházeli ze hřiště nepřemoženi.

Obrázek 6.62. Funktor `COMPL`

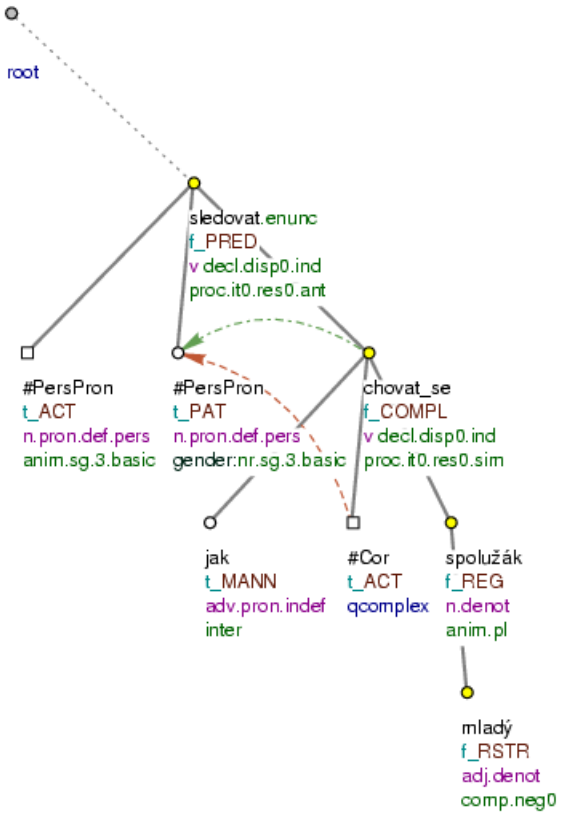

Sledoval ho, jak se chová k mladším spolužákům.

6.11.1. Hraniční případy u funktoru `COMPL`

Hranice s aktanty a ostatními volnými doplněními. Doplněk je třeba odlišit zejména od dvou případů, které jako doplňky nezachycujeme: od valenčních doplnění s dvojí sémantickou závislostí a od volných doplnění s nejednoznačnými závislostními vztahy. K tomu viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“.

Hranice mezi funktory způsobené multifunkčností spojky „jako“. Funktor `COMPL` může hraničit s funktorem pro srovnání (`CPR`; viz 6.6.2 – „CPR“), a dokonce i s funktory pro význam souřadných spojení - s funktorem `CONJ` (viz 6.12.1.3 – „CONJ“) a s funktorem `APPS` (viz 6.12.2 – „Funktor pro apozici (`APPS`)“). Často i velmi neostrá hranice je způsobena multifunkčností spojovacího výrazu *jako*, který se užívá pro realizaci všech zmíněných funktorů. Více viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““.

6.12. Funktory pro významy souřadných spojení

Funktory pro významy souřadných spojení představují zvláštní skupinu funktorů, které se odlišují od funktorů chápaných ve smyslu obecné definice funktoru (viz 6 – „***Funktory a subfunktory***“). Tyto funktory nevyjadřují významový druh závislosti (funkce závislých doplnění), ale popisují významový vztah mezi obsahy souřadně spojených členů (celých klauzí nebo jen doplnění).

Funktory pro významy souřadných spojení jsou funktory, které náležejí kořenům souřadných struktur (viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“).

Seznam funktorů pro koordinaci

- ADVS
- CONFR
- CONJ
- CONTRA
- CSQ
- DISJ
- GRAD
- REAS

Funktor pro apozici

- APPS

Funktor pro matematické operace a intervaly

- OPER

Výše uvedené funktory jsou platné jak pro souřadná spojení větná, tak pro souřadná spojení členská - s výjimkou funktorů CONTRA a OPER, které jsou definovány jen pro členská souřadná spojení, a s výjimkou funktoru CONFR, neboť význam tohoto funktoru se realizuje jen jako koordinace větná.

Vedle funktorů náležejících přímo kořenům souřadných struktur řadíme do této skupiny funktorů i specifický funktor CM, který přiřazujeme uzlům reprezentujícím výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů.

Funktor pro výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů

- CM

6.12.1. Funktory pro koordinaci

6.12.1.1. ADVS

Definice funktoru ADVS

Funktor ADVS (adversative) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, v němž jsou spojeny zpravidla dva obsahy, které nejsou v souladu; v pořadí druhý obsah je v rozporu s očekáváním plynoucím z obsahu prvního.

Základní souřadicí spojovací výrazy. Základní souřadicí spojovací výrazy pro koordinační význam funktoru ADVS jsou:

ale	*Vypadalo to, že bude hezky, ale začalo pršet.*
avšak (t_lemma=*však*)	*Obce chtějí podnítit cestovní ruch, avšak zároveň chránit citlivou ekologickou strukturu v oblasti.*
jenže	*Měl bych se více věnovat dětem, jenže na to nemám čas.*
leč	*Naslouchal pozorně, leč nic se neozvalo.*
nicméně	*Řekl, že přijde, nicméně nepřišel.*

nýbrž	*Sekulární donátor už není vlastníkem kostela, nýbrž pouhým patronem.*
ovšem	*Může tak scenerii zpestřovat, nikoliv ovšem vytvářet.*
však	*Tento dům jí byl vrácen, obžaloba však tvrdí, že jej získala podvodem.*

Další souřadicí spojovací výrazy. Koordinační význam funktoru ADVS může být vyjádřen i dalšími spojovacími výrazy; například:

a	*V dalších řádcích nebude odkaz na žádný zákon, a přesto půjde o záležitost nanejvýš aktuální.*
aniž	*Dostal odměnu, aniž se o ni zasloužil.*

interpunkce	*Přijel do Prahy, nikoli do Brna.*

Pozor! Spojovací výraz *aniž* neguje význam predikátu v druhé souřadně spojené klauzi; do podstromu druhé klauze je proto doplněn uzel pro syntaktickou negaci (uzel se zástupným t-lematem #Neg a s funktorem CM). Viz k tomu 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““.

Výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů. Souřadicí spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (viz k tomu 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). K typickým modifikujícím výrazům souřadicích spojek s významem funktoru ADVS patří:

- **restriktory**.

  Například: *vůbec*, *jen*, *zejména* a další.

  Příklad:

  Koupil všechno možné, ale.ADVS *vůbec*.CM *nekoupil to důležité.*

- **negační modifikující výrazy**.

  Například: *ne*, *nikoli* a další.

  Příklad:

  Koupil chleba, ale.ADVS *ne*.CM *mléko.*

- **další modifikující výrazy**.

přece	*Vypadalo to, že bude hezky, a přece začalo pršet.*
přesto	*O výrobek by byl zájem, přesto však nemáme výrobce.*
sice	*O tom se sice občas píše v novinách, ale ve skutečnosti tomu tak nebývá.*
zato	*Já jsem ji nepoznal, ale zato ty jsi ji znal velice dobře.*

  Pozor! Modifikující výraz *sice* může stát i při apozičním spojení. K tomu viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Kontextualizátory. Souřadicí spojky se pak obecně mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

O výrobek by byl zájem, přesto.CM *však*.ADVS *ještě*.CM *nemáme výrobce.* obr. 6.63

Nebyl to ani.CM *Petr, ale*.ADVS *též*.CM *ani*.CM *Pavel.*

Obrázek 6.63. Funktor ADVS

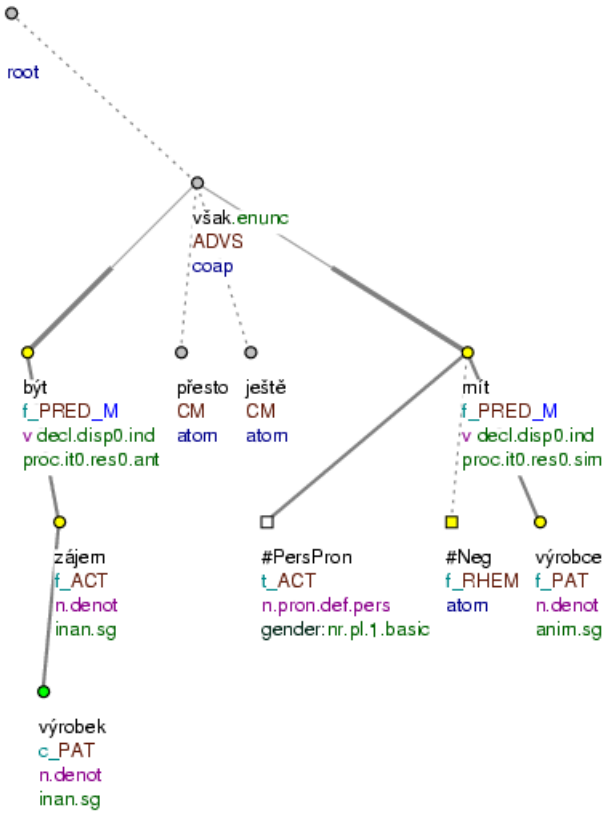

O výrobek byl zájem, přesto však ještě nemáme výrobce.

6.12.1.1.1. Hraniční případy u funktoru ADVS

Hranice se s ostatními funktory pro koordinaci (zejména s funktorem CONJ). Řada souřadicích spojovacích výrazů vyjadřuje primárně význam funktoru ADVS. S významy jiných koordinačních funktorů (zejména funktoru CONJ; viz 6.12.1.3 – „CONJ“) se význam funktoru ADVS stýká tam, kde je vyjádřen víceznačným spojovacím výrazem (například *aniž*), nebo spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam (například *a*), nebo tehdy, je-li vyjádřen asyndeticky.

V případech s víceznačným spojovacím výrazem rozhoduje o volbě funktoru pečlivé zvážení významového vztahu mezi koordinačně spojenými obsahy. Srov.:

- *Dostal odměnu, aniž*.ADVS (= ale ne) *se o ni zasloužil.*
- *Šel, aniž*.CONJ (= přičemž ne) *viděl lidi kolem sebe.*

V případech se spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam má spojení funktor ADVS jen tehdy, je-li význam tohoto funktoru ze spojení zřejmý, například je zvýrazněn modifikujícími výrazy. Nelze-li význam funktoru ADVS jednoznačně konstatovat, má kořen souřadné struktury funktor, jehož význam spojovací výraz nese primárně. Například spojka *a* (přestože primárně spojuje klauze nebo doplnění s koordinačním významem funktoru CONJ) může mít význam funktoru ADVS, spojuje-li dva vzájemně si odporující obsahy. Srov.:

- *Slíbil, že přijde, a*.CONJ *přišel.*

- *Slíbil, že přijde, a*.ADVS *nepřišel.*

- *Slíbil, že přijde, a*.ADVS *přece*.CM *nepřišel.*

Podobná situace je u asyndeticky spojených klauzí nebo doplnění. Asyndeticky jsou primárně spojovány obsahy ve významu funktoru CONJ, jsou-li však asyndeticky spojeny dva obsahy, které si jednoznačně odporují, má kořen souřadné struktury funktor ADVS. Srov.:

- *Přijel do Prahy,* [#Comma.ADVS] *nikoli*.CM *do Brna*.

Hranice s funktorem CONFR. Sémanticky hraničí funktor ADVS zejména s funktorem CONFR (viz 6.12.1.2 – „CONFR“). K této hranici viz 6.12.1.2.1 – „Hraniční případy u funktoru CONFR“.

Hranice s funktorem GRAD. Spojkami, které primárně vyjadřují význam funktoru ADVS (*ale*, *nýbrž*), se vyjadřuje i gradační vztah (GRAD; viz 6.12.1.7 – „GRAD“). K tomu viz 6.12.1.7.1 – „Hraniční případy u funktoru GRAD“.

Hranice s funktorem CNCS. Sémanticky má funktor ADVS blízko též k funktoru CNCS (viz 6.5.3 – „CNCS“). O vztahu funktoru ADVS k funktoru CNCS viz 6.5.3.1 – „Hraniční případy u funktoru CNCS“.

6.12.1.2. CONFR

Definice funktoru CONFR

Funktor CONFR (confrontation) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, ve kterém se zpravidla dva rozdílné nebo přímo kontrastní obsahy stavějí proti sobě, vzájemně se konfrontují.

Konfrontační srovnávání se obvykle provádí takovým způsobem, že na pozadí jednoho faktu (vyjádřeného klauzí) vystupuje odlišný nebo protikladný fakt do popředí jako reliéf. Koordinační spojení s významem funktoru CONFR se tedy realizuje jako koordinace větná (nikoli členská). Charakteristická je tu paralelní syntaktická struktura obou souřadně spojených klauzí.

Základní souřadicí spojovací výrazy. Základním souřadicím spojovacím výrazem pro koordinační význam funktoru CONFR je spojka:

kdežto	*Bristol je v Anglii, kdežto Glasgow je ve Skotsku.*

Další souřadicí spojovací výrazy. Koordinační význam funktoru CONFR může být vyjádřen i dalšími spojovacími výrazy; například:

a	*Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, a ženatí naopak mívají nepořádek v duši.*
ale	*Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, ale ženatí naopak mívají nepořádek v duši.*

interpunkce	*Kontrolní odběry před velkými sportovními událostmi se už dávno dělat nesmějí, naopak mimosoutěžní odběry ano.*

Výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů. Souřadicí spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). K typickým modifikujícím výrazům souřadicích spojek s významem funktoru CONFR patří:

naopak	*Kontrolní odběry před velkými sportovními událostmi se už dávno dělat nesmějí, naopak mimosoutěžní odběry ano.*

Příklady:

Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto.ADVS *ženatí naopak*.CM *mívají nepořádek v duši.* obr. 6.64

Obrázek 6.64. Funktor CONFR

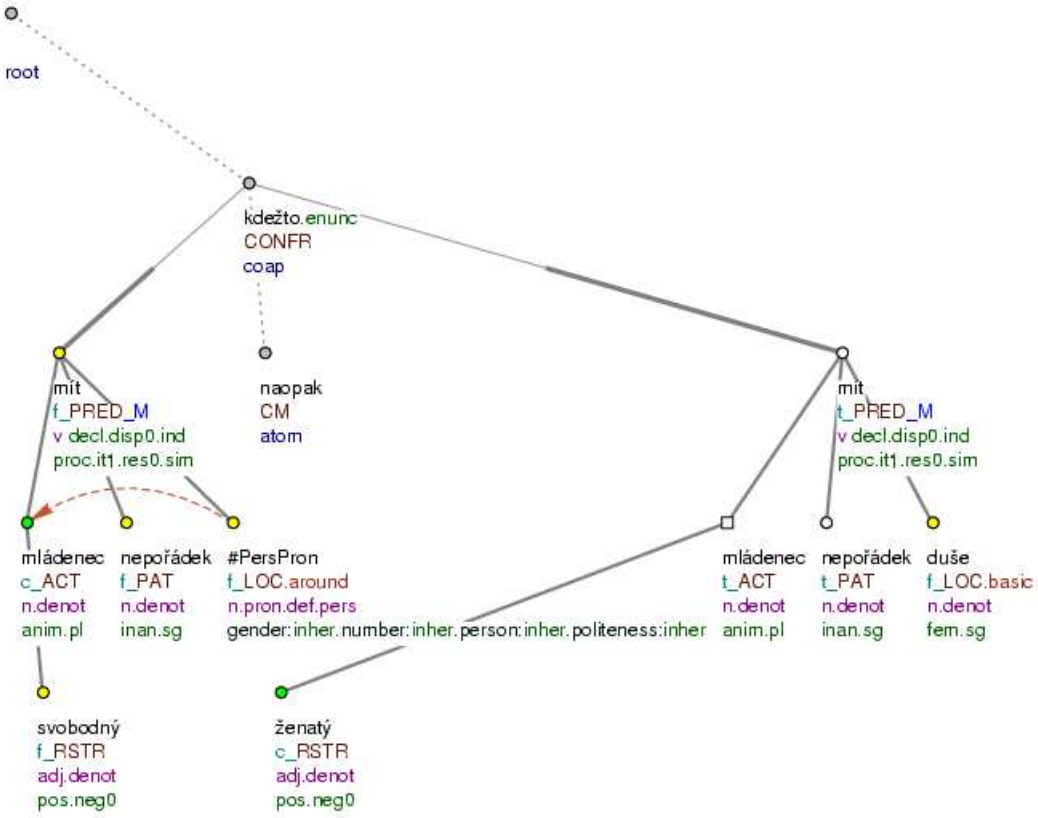

Svobodní mládenci mívají nepořádek kolem sebe, kdežto ženatí naopak mívají nepořádek v duši.

6.12.1.2.1. Hraniční případy u funktoru CONFR

Hranice s funktorem ADVS. Sémanticky má funktor CONFR velmi blízko k funktoru ADVS (viz 6.12.1.1 – „ADVS“). O konfrontaci (funktor CONFR) jde v těch konstrukcích, ve kterých jsou nějaké dva fakty ostře vytčeny do kontrastu. Charakteristická je tu paralelní stavba spojovaných klauzí, navíc jde vždy o souřadnost větnou (nikoli členskou). O odporovací vztah (funktor ADVS) jde tam, kde druhý připojený obsah odporuje očekávání plynoucímu z obsahu prvního. V konkrétních případech je však vedení hranice mezi významem konfrontačním a odporovacím velmi obtížné; při anotaci je určující zejména použitý spojovací výraz. Například souřadné spojení se spojkou *ale* je zachycováno jako souřadné spojení s významem funktoru ADVS, souřadné spojení se spojkou *kdežto* je zachycováno jako souřadné spojení s významem funktoru CONFR. Srov.:

- *Bristol je v Anglii, kdežto*.CONFR *Glasgow je ve Skotsku.*
- *Bristol je v Anglii, ale*.ADVS *Glasgow je ve Skotsku.*

Hranice s funktorem CONTRD a COND. Konfrontační vztah lze vyjádřit i hypotakticky: podřadicí spojkou *zatímco* (funktor CONTRD; viz 6.9.2 – „CONTRD“). Konfrontační význam lze však také spatřovat i u některých klauzí spojených hypotakticky podřadicími spojkami *jestliže*, *-li* a *když* (funktor COND; viz 6.5.4 – „COND“). K hranicím mezi funktory CONFR, CONTRD a COND viz 6.9.2.1 – „Hraniční případy u funktoru CONTRD“ a též 5.5.4.2 – „Nepravé závislé klauze spojkové“.

6.12.1.3. CONJ

Definice funktoru CONJ

Funktor CONJ (conjuction) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení vyjadřující prosté slučování dvou a více obsahů.

Základní souřadicí spojovací výrazy. Základní souřadicí spojovací výrazy pro koordinační význam funktoru CONJ jsou:

a	*Mezi smysly patří zrak a sluch a hmat.*
i	*žáci i žákyně*
jak - tak	*Vyniká jak svědomitostí, tak houževnatostí.*

asyndetické spojení	*Kreslíme tužkou, malujeme pastelkami.*

Další souřadicí spojovací výrazy. Koordinační význam funktoru CONJ může být vyjádřen i dalšími spojovacími výrazy; například:

ani	*Ve Francii není ani vítězů ani poražených.*
aniž	*Šel, aniž by to viděl.*
což	*Firma nechce přijímat žádné další zaměstnance, což je pochopitelné.*
či	*V minulé sezóně spolupracoval s touto firmou či s agenturním souborem Brak.*
jako	*Ochutnal Plzeň, Krušovice, stejně jako Budvar.*
jakož	*Petr, Pavel, jakož i Honza*
načež	*Vyšel z domu, načež začala bouřka.*
nebo	*Posílají tam nemocné nebo raněné.*
přičemž	*Šel, přičemž neviděl.*

Pozor! Spojovací výraz *aniž* neguje význam predikátu v druhé souřadně spojené klauzi (*Šel, aniž by to viděl.* = *Šel a neviděl to.*); do podstromu druhé klauze je proto doplněn uzel pro syntaktickou negaci, uzel se zástupným t-lematem #Neg a s funktorem CM. Viz k tomu i 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““.

Příklad:

Šel, aniž.CONJ *by to* {#Neg.CM} *viděl.* obr. 6.65

Pozor! Jako koordinační spojení s významem funktoru CONJ chápeme i některé konstrukce spojené vztažným spojovacím výrazem *což* (k tomu viz více 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““).

Výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů. Souřadicí spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (k nim viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). K typickým modifikujícím výrazům souřadicích spojek ve významu funktoru CONJ patří výrazy *stejně* a *podobně* v kombinaci se spojkou *jako*. Dalšími modifikujícími výrazy pro význam funktoru CONJ jsou výrazy *jednak* a *respektive*; ve spojení s těmito výrazy však souřadné spojení nemusí mít vždy jen význam funktoru CONJ.

podobně	*Ochutnal Plzeň, Krušovice, podobně jako Budvar.*
stejně	*Ochutnal Plzeň, Krušovice, stejně jako Budvar.*

jednak	*Na táboře se děti jednak zotavily, jednak se naučily mnoha novým věcem.*

respektive	*Letos v prvním čtvrtletí činily krátkodobé sazby v USA 3.0 a dlouhodobé 6.3 procenta, v Německu 5.8, respektive 5.6%.*

Pozor! Výraz *jednak* stojí primárně při souřadném spojení s významem funktoru CONJ, je-li však obsah druhé spojené klauze oproti obsahu první klauze gradován, zejména tehdy, je-li to zvýrazněno nějakým restriktorem, může mít kořen souřadné struktury i funktor GRAD (viz i 6.12.1.7 – „GRAD“).

Pozor! Modifikující výraz *respektive* má trojí význam. Může být užit i při koordinačním spojení s významem funktoru DISJ a při apozičním spojení. K tomu viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Kontextualizátory. Souřadicí spojky se pak ve významu funktoru CONJ mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

Je posuzována jeho příčetnost a.CONJ *dále*.CM*, zda není nebezpečný.*

Kreslíme tužkou, [#Comma.CONJ] *také*.CM *malujeme pastelkami.*

Kreslíme tužkou a.CONJ *k tomu*.CM *ještě*.CM *malujeme pastelkami.*

Vidím dnes potřebu určité liberalizace živnostenského zákona a.CONJ *pak*.CM *kompletizaci právního rámce.*

Okamžitě mě odvezli do Bartolomějské a.CONJ *potom*.CM *ještě*.CM *několikrát do Konviktské a Ruzyně.*

Obrázek 6.65. Funktor CONJ

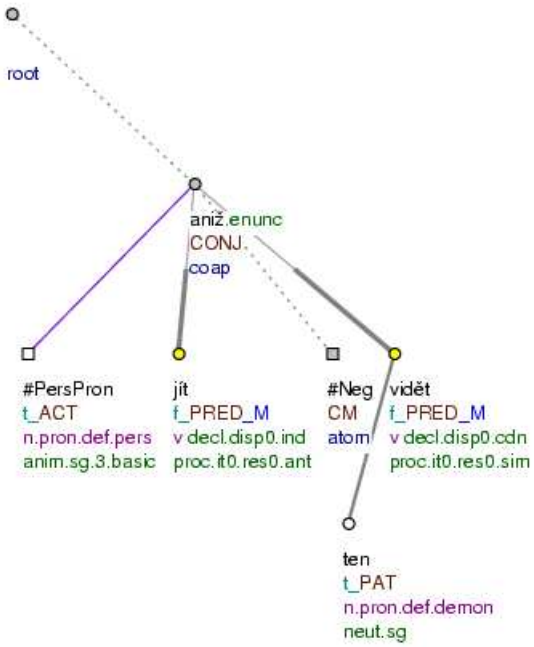

Šel, aniž by to viděl.

6.12.1.3.1. Hraniční případy u funktoru CONJ

Hranice se s ostatními funktory pro koordinaci. Spojovací výrazy s primární funkcí prostě slučovací se (zpravidla v kombinaci s modifikujícími výrazy) používají i pro vyjadřování jiných koordinačních významů. U asyndetických koordinačních spojení a u koordinací se spojkami jako *a*, *i*, *ani* je proto

třeba vždy rozhodnout, jaký významový koordinační vztah je mezi spojenými obsahy. Funktor CONJ je u těchto koordinací základní, jiný funktor než CONJ dáváme tam, kde je jiný význam (než slučovací) ze spojení zřejmý, zejména tam, kde je podepřen modifikujícími výrazy.

S významy jiných koordinačních funktorů se význam funktoru CONJ stýká také v případech, ve kterých je spojení vyjádřeno víceznačným spojovacím výrazem, nebo spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam. V případech s víceznačnou spojkou (například *aniž*) rozhoduje o volbě funktoru pečlivé zvážení významového vztahu obsahů spojených v koordinaci (viz příklady 6.12.1.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ADVS“).

V případech se spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam (spojka *nebo*) má spojení funktor CONJ jen tehdy, je-li význam funktoru CONJ ze spojení jednoznačně zřejmý. Nelze-li význam funktoru CONJ jednoznačně konstatovat, má koordinační spojení funktor, jehož význam nese spojovací výraz primárně.

Hranice s funktorem ADVS. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a ADVS (zejména spojka *a* nebo interpunkce) viz 6.12.1.1.1 – „Hraniční případy u funktoru ADVS“.

Hranice s funktorem CSQ. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a CSQ (zejména spojka *a* a *načež*) viz 6.12.1.5.1 – „Hraniční případy u funktoru CSQ“.

Hranice s funktorem GRAD. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a GRAD (zejména spojky *a*, *ani* nebo interpunkce) viz 6.12.1.7.1 – „Hraniční případy u funktoru GRAD“.

Hranice s funktorem DISJ. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a DISJ (zejména spojka *nebo* a *či*) viz 6.12.1.6.1 – „Hraniční případy u funktoru DISJ“.

Hranice s funktorem CONTRA. K hraničním případům mezi funktorem CONJ a CONTRA (u pomlčky) viz 6.12.1.4.1 – „Hraniční případy u funktoru CONTRA“.

Hranice s funktorem APPS. Sémanticky má funktor CONJ blízko i k funktoru pro apozici, k funktoru APPS. K tomu viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Hranice mezi funktory způsobené multifunkčností spojky „jako“. Funktor CONJ může hraničit s funktorem APPS (viz 6.12.2 – „Funktor pro apozici (APPS)“), a dokonce i s funktory pro závislá doplnění: s funktorem pro srovnání (CPR; viz 6.6.2 – „CPR“) a s funktorem pro doplněk (COMPL; viz 6.11 – „**Funktor pro doplněk (COMPL)**“). Často i velmi neostrá hranice je způsobena multifunkčností spojovacího výrazu *jako*, který se užívá pro realizaci všech zmíněných funktorů. Více viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““.

6.12.1.4. CONTRA

Definice funktoru CONTRA

Funktor CONTRA (contrariety) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje členské koordinační spojení, ve kterém jsou dva rovnocenné subjekty (entity, nikoli celé obsahy klauzí) postaveny proti sobě jako dva subjekty vzájemně se střetávající, spolu soupeřící.

Formy. Koordinační spojení s významem funktoru CONTRA se vyjadřuje předložkami cizího původu *kontra* a *versus*. Spojení dvou subjektů těmito předložkami zachycujeme jako souřadnou strukturu: kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující některou z těchto předložek cizího původu. V textech zejména sportovních komentářů se na místě výrazů *kontra* nebo *versus* objevuje zpravidla jen pomlčka. Taková spojení, ve kterých pomlčka vyjadřuje význam dvou spolu se střetávajících subjektů, zachycujeme také jako souřadnou strukturu s funktorem CONTRA u kořene souřadné struktury (t_lemma=#Dash).

Nejčastější formy tedy jsou:

kontra	*akademie věd kontra vysoké školství*

versus	*Bukač versus Hlinka očima Jana Horáka*

pomlčka (`t_lemma=#Dash`)	*utkání Rusko - Švédsko*

Příklady:

Na veřejnosti je tato otázka vnímána jako spor Klaus versus.CONTRA *Zieleniec.* obr. 6.66

utkání Sparta - [#Dash.CONTRA] *Slavia bylo zahájeno.* obr. 6.67

Obrázek 6.66. Funktor CONTRA

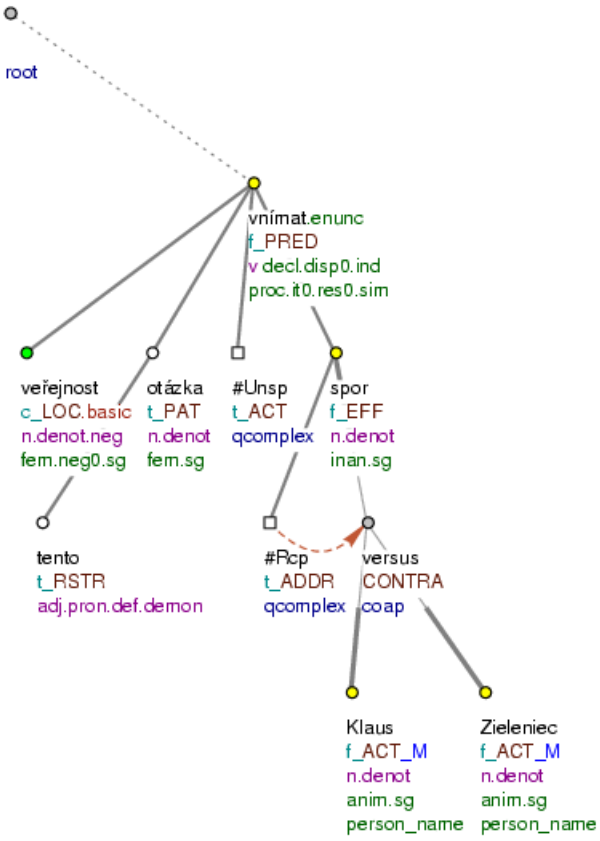

Na veřejnosti je tato otázka vnímána jako spor Klaus versus Zieleniec.

Obrázek 6.67. Funktor CONTRA

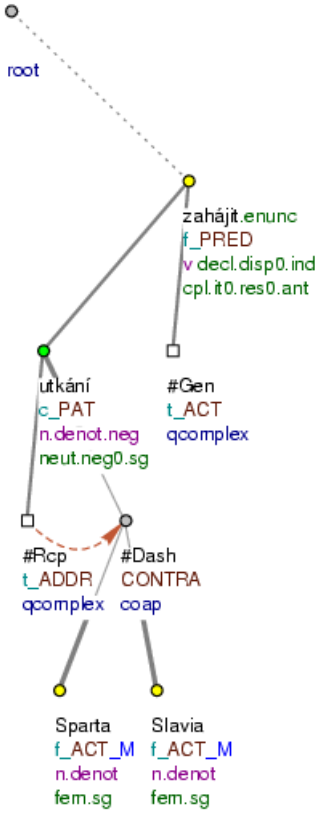

Utkání Sparta - Slavia bylo zahájeno.

6.12.1.4.1. Hraniční případy u funktoru CONTRA

Hranice s ostatními funktory (zejména s funktorem CONJ). Funktor CONTRA je funktor okrajový. Má velmi specifický význam obsažený přímo ve spojovacích výrazech *kontra* a *versus*. Kromě spojení s výrazy *kontra* a *versus* přiřazujeme funktor CONTRA již jen v analogických spojeních s pomlčkou.

Stojí-li na místě spojovacích výrazů *kontra* nebo *versus* jen spojka *a*, dáváme přednost funktoru CONJ (viz 6.12.1.3 – „CONJ“). Koordinační spojení se spojkou *a* neimplikuje jednoznačně význam dvou spolu se střetávajících subjektů (kdyby mluvčí chtěl tento význam vyjádřit, použil by alespoň pomlčku). Hypotaktické vyjádření například pomocí předložky *proti* zachycujeme pomocí funktorů pro závislá doplnění.

Srovnej:

- *Utkání Sparta versus*.CONTRA *Slavia skončilo 2 : 0.*
- *Utkání Sparta* - [#Dash.CONTRA] *Slavia skončilo 2 : 0.*
- *Utkání Sparta a*.CONJ *Slavia skončilo 2 : 0.*
- *Utkání Sparty proti Slavii*.ADDR *skončilo 2 : 0.*

6.12.1.5. CSQ

Definice funktoru CSQ

Funktor CSQ (consequence) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, v němž jsou spo-

jeny zpravidla dva obsahy a platnost v pořadí druhého obsahu je důsledkem vyplývajícím z platnosti obsahu předcházejícího.

Základní složené souřadicí spojovací výrazy. Základní formou vyjádření koordinačního spojení s významem funktoru CSQ je souřadicí spojovací výraz, složený ze spojky *a* (případně jen z interpunkce) a z typického modifikujícího výrazu pro význam CSQ (k výrazům modifikujícím význam spojovacích výrazů viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“).

K typickým modifikujícím výrazům souřadicích spojek s významem funktoru CSQ patří:

proto	*Pracoval nezodpovědně, a proto dostal výpověď.*
tak	*Měl jsem hlad, tak jsem si vzal koláč.*
tedy	*Je to utajeno, a tedy chráněno.*
tudíž	*Byl nemocný, a tudíž nepřišel.*

Pozor! Modifikující výrazy *tedy* a *tudíž* mohou stát i při apozičním spojení (viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“).

Příklad:

Byl nemocný, [#Comma.CSQ] *tudíž*.CM *nepřišel.* obr. 6.68

Další souřadicí spojovací výrazy. Koordinační spojení s významem funktoru CSQ může být vyjádřeno i dalšími spojovacími výrazy; například:

čili	*Vězně obvykle nevolají k telefonu, čili vám volat nemohla.*
jinak	*Bylo to velmi důležité, jinak bych možná už nikdy do kokpitu nevlezl.*
načež	*Špatně se učil, načež propadl u zkoušky.*
pročež	*Neudělal jsem to, pročež se nemusíš zlobit.*
takže	*Potřebujete jen 1/4 vody, takže sprcha vás stojí 0,46 Kč.*

Ke spojce *načež* a *pročež* viz i 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““. Ke spojce *takže* viz i 5.5.4.2.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „kdežto“ a „takže““.

Kontextualizátory. Souřadicí spojky se ve významu CSQ mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

Pracoval nezodpovědně, a.CSQ *proto*.CM *také*.CM *dostal výpověď.*

Pracoval nezodpovědně, a.CSQ *zvláště*.CM *proto*.CM *také*.CM *dostal výpověď.*

Pracoval nezodpovědně, a.CSQ *tak*.CM *tedy*.CM *také*.CM *dostal výpověď.*

Obrázek 6.68. Koordinační spojení s funktorem CSQ

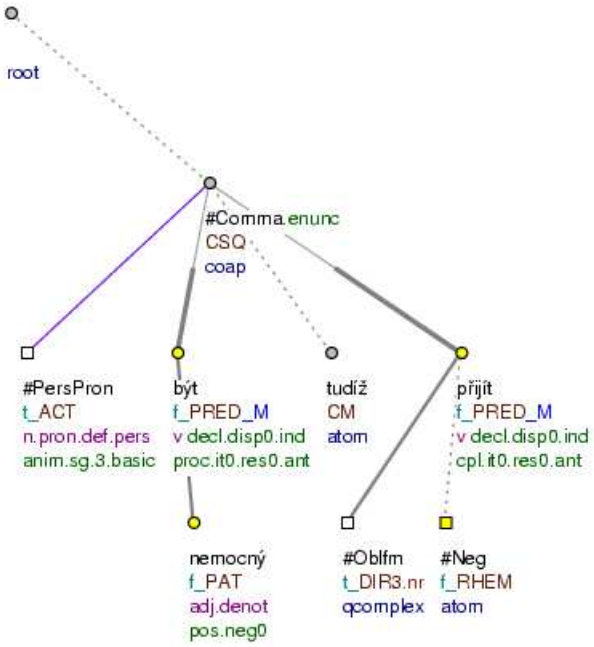

Byl nemocný, tudíž nepřišel.

6.12.1.5.1. Hraniční případy u funktoru CSQ

Hranice s ostatními funktory pro významy souřadných spojení (zejména s funktorem CONJ). Řada složených souřadicích spojovacích výrazů vyjadřuje význam funktoru CSQ jednoznačně. S významy jiných funktorů pro význam souřadných spojení (zejména s funktorem CONJ; viz 6.12.1.3 – „CONJ“) se význam funktoru CSQ stýká tam, kde je vyjádřen víceznačným spojovacím výrazem (například *načež*), nebo spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný význam (například *a*).

V případech s víceznačným spojovacím výrazem rozhoduje o volbě funktoru pečlivé zvážení významového vztahu mezi koordinačně spojenými obsahy. Srov.:

- *Špatně se učil, načež*.CSQ *propadl u zkoušky.*
- *Vyšel z domu, načež*.CONJ *začala bouřka.*

V případech se spojovacím výrazem primárně vyhrazeným pro jiný koordinační význam (nejčastěji pro význam CONJ) má spojení funktor CSQ jen tehdy, je-li význam tohoto funktoru ze spojení zřejmý, například je zvýrazněn dalšími modifikujícími výrazy. Nelze-li význam funktoru CSQ jednoznačně konstatovat, má koordinační spojení funktor, jehož význam primárně nese spojovací výraz. Například spojka *a* (přestože primárně spojuje věty nebo členy s koordinačním významem CONJ) může mít funktor CSQ, spojuje-li dva obsahy, z nichž druhý plyne z prvního; srov.:

- *Přitvrdíme, a*.CSQ *(v důsledku toho) budeme do roka v EU.*

Hranice s funktorem REAS. K souvislostem a hranicím s koordinačním funktorem REAS viz 6.12.1.8.1 – „Hraniční případy u funktoru REAS“.

Hranice s funktorem APPS. Modifikující výrazy *tedy* a *tudíž* mohou stát vedle koordinačního spojení s významem funktoru CSQ i při apozičním spojení. K tomu viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Hranice s funktorem APPS a DISJ. K víceznačné spojce *jinak* (hranice mezi funktory DISJ, CSQ a APPS) viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

6.12.1.6. DISJ

Definice funktoru DISJ

Funktor DISJ (disjunction) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, v němž jsou spojeny zpravidla dva obsahy, jejichž současná platnost se vzájemně vylučuje (může platit jen jeden z nich), nebo jejichž současná platnost se vzájemně vylučuje a zároveň doplňuje (může platit buď jen jeden, nebo jen druhý obsah, anebo oba najednou).

Koordinační spojení s významem funktoru DISJ se vyjadřuje v případě silné disjunkce (platí jen jeden z obsahů) zejména dvojicemi souřadicích spojovacích výrazů *(buď* - *nebo*, *buď* - *či*), nebo i jednodílnými spojkami (*nebo*, *či*). Ve významu vzájemného vylučování a zároveň doplňování dvou obsahů se uplatňují jako spojovací prostředky (vedle spojek *nebo*, *či*, *a nebo*) i modifikující výrazy: *eventuálně*, *popřípadě*, *případně*, *respektive*, které do disjunktivního spojení vnášejí význam alternace a celou disjunkci oslabují.

Základní souřadicí spojovací výrazy. Základní souřadicí spojovací výrazy pro koordinační spojení s významem funktoru DISJ jsou:

anebo	*Nejraději loví psy, ať už zatoulané, anebo ty s obojkem a známkou.*
ať - či	*ať vítaný, či nevítaný*
ať - nebo	*Přenos vzduchem, ať jde o televizní signál, nebo o digitální data, zajišťují radiokomunikace.*
buď - anebo (t_lemma=*buď_nebo*)	*Ve Slavii jsou buď mladí hráči, anebo ti, kteří dostávali příležitost sporadicky.*
buď - či	*Vysloví se buď pro, či proti návrhu.*
buď - nebo	*Vysloví se buď pro, nebo proti návrhu.*
buďto - anebo (t_lemma=*buď_nebo*)	*Nadšenci pro akustické brnkání v přírodě se mohou pohroužit buďto do brožury Folk-bluesová kytara & harmonika, anebo do Toulavé country kytary.*
buďto - či (t_lemma=*buď_či*)	*Němci mají buďto špičkové jezdecké koně, či koně podprůměrné.*
buďto - nebo (t_lemma=*buď_nebo*)	*Firma by je buďto mohla využívat sama, nebo je dále pronajímat jiným zájemcům.*
či	*Mají, či nemají pravdu?*
nebo	*Měl dvě možnosti – nechat se předstihnout, nebo způsobit havárii.*

Další spojovací výrazy. Koordinační význam funktoru DISJ může být vyjádřen i dalšími spojovacími výrazy; například:

a	*Slovensko, a případně Maďarsko*
jinak	*Hlavně se nebojte zariskovat, jinak dopadneme jako Sparta.*

interpunkce	*Slovensko, případně Maďarsko*

Pozor! Asyndeticky nebo spojkou *a* je vylučovací vztah vyjádřen jen při spojení s typickými modifikujícími výrazy pro význam DISJ.

Výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů. Souřadicí spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). K typickým modifikujícím výrazům souřadicích spojek s významem funktoru DISJ patří:

- **restriktory**.

  Například: *vůbec*, *jen*, *zejména* a další.

  Příklad:

  Udělej to všechno, nebo.DISJ *jen*.CM *to, co stihneš.*

- **další modifikující výrazy**.

eventuálně	*Ti musí navíc přiložit daňové přiznání s dokladem o zaplacení daně, eventuálně peněžní deník a výpis z obchodního rejstříku.*
popřípadě	*Na konzultaci musí přijít alespoň jeden z rodičů, popřípadě alespoň někdo z rodiny.*
případně	*Často se stane, že se obraz nevydraží, anebo případně vydraží za cenu nižší, než na jakou si prodejce myslí.*
už	*O žádných tajných zprávách nevědí nic ti, kdo je běžně utajují ať už v Dejvicích, nebo v Pentagonu.*

respektive	*prodávající, respektive kupující*

  Pozor! Modifikující výraz *respektive* má trojí význam. Může být užit i při koordinačním spojení s významem funktoru CONJ a při apozičním spojení. K tomu viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

Kontextualizátory. Souřadicí spojky se ve významu funktoru DISJ mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

Použijí Rakousko, [#Comma.DISJ] *případně*.CM *i*.CM *Španělsko.* obr. 6.69

To věc vyřeší (nebo.DISJ *také*.CM *nevyřeší) pouze v daném konkrétním případě.*

Nejdříve provedeme výstup vpravo do sedla na aklimatizaci a.DISJ *případně*.CM *tam i*.CM *připravíme nějakou sestupovou trasu s fixy, pro případ nějakých problémů.*

A je snad zbytečné dodávat, jak to skončí, pokud obrázkům nerozumíte alespoň tolik co prodávající, [#Comma.DISJ] *respektive*.CM *kupující.*

Obrázek 6.69. Funktor `DISJ`

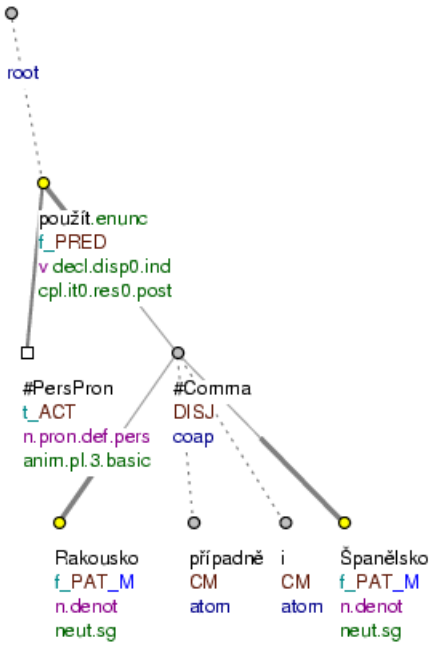

Použijí Rakousko, případně i Španělsko.

6.12.1.6.1. Hraniční případy u funktoru `DISJ`

Hranice s funktorem `CONJ`. Koordinační spojení s významem funktoru `DISJ` se v některých případech slabé disjunkce úzce stýká s koordinací ve významu funktoru `CONJ` (viz 6.12.1.3 – „CONJ“). Pouze v těch případech, ve kterých se vyjádřené obsahy nevylučují, ale vyjadřují jen několik vzájemně slučitelných alternativ, dáváme i u spojek primárně vyjadřujících význam `DISJ` (spojky *nebo* a *či*) přednost funktoru `CONJ`. Jde o případy, ve kterých je možné disjunktivní spojku nahradit spojkou *a*. Srov.:

- *Posílají tam buď nemocné, nebo*.`DISJ` *zdravé.*
- *Posílají tam nemocné nebo*.`CONJ` (= a) *raněné.*
- *Arabsky se mluví v Maroku, v Alžírsku nebo* (= a).`CONJ` *v Sýrii.*

Hranice s funktory `APPS`, `CONJ` a `CSQ`. K víceznačné spojce *jinak* (hranice mezi funktory `DISJ`, `CSQ` a `APPS`) a víceznačnosti u modifikujícího výrazu *respektive* (hranice mezi funktory `DISJ`, `CONJ` a `APPS`) viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru `APPS`“.

6.12.1.7. GRAD

Definice funktoru `GRAD`

Funktor `GRAD` (gradation) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, v němž každý další připojený obsah převyšuje obvyklou míru očekávání danou obsahem předcházejícím.

Pouze několik málo souřadicích spojek může vyjadřovat gradační význam přímo (bez přítomnosti modifikujících výrazů). Patří k nim následující spojovací výrazy:

ani	*Stát neposkytne na nákup bytů žádné slevy, ani žádnou jinou finanční pomoc.*
natož	*Nemůže se pohnout, natož vstát.*

Pozor! Výraz *ani* může být i výrazem modifikujícím význam souřadicího spojovacího výrazu; k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“. Spojovací výraz *ani* může mít i význam prostého slučování po záporném slovese. Viz i 6.12.1.7.1 – „Hraniční případy u funktoru GRAD“.

Složené souřadicí spojovací výrazy. Základní formou vyjádření koordinačního spojení s funktorem GRAD je souřadicí spojovací výraz, složený z některé základní spojky pro slučovací (CONJ) nebo odporovací (ADVS) význam, případně jen z interpunkce a z modifikujícího výrazu (k modifikujícím výrazům viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“), který graduje význam druhého připojeného obsahu.

Základní spojky, které tvoří základ složených spojovacích výrazů s významem GRAD, jsou:

a	*Byl v tomto lidu oblíbený, a navíc vynikal krásou.*
ale	*Věřím, že vytvoříme dobrou partu, která bude žít nejen tenisem a kvalifikací, ale posedí spolu i večer.*
ba	*Závod plán splnil, ba dokonce jej překročil.*
či	*problém morální, či dokonce trestný*
nebo	*Má podporu u voličů hlásících se k politickému středu, nebo dokonce k levici.*
nýbrž	*Nestavíme jen domy, nýbrž dokonce budujeme i dětská hřiště.*

interpunkce	*Má podporu u voličů hlásících se k politickému středu, dokonce i k levici.*

Příklad:

Má podporu u voličů hlásících se k politickému středu, nebo.GRAD *dokonce*.CM *k levici.* obr. 6.70

Výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů. K typickým modifikujícím výrazům souřadicích spojek ve významu GRAD patří:

- **restriktory**.

  Například: *vůbec*, *jen*, *zejména* a další.

  Příklad:

  Jak mají vypadat vztahy mezi NKÚ a vládou, prý nezávisí jen.CM *na jejich libovůli, nýbrž*.GRAD *jsou stanoveny zákonem.*

- **negační modifikující výrazy**.

  Například: *ne*, *nikoli*, *ani* a další.

  Stát neposkytne na nákup bytů žádné slevy, [#Comma.GRAD] *dokonce*.CM *ani*.CM *žádnou jinou finanční pomoc.*

- **další modifikující výrazy**.

dokonce	*Sedláček z voleje střílel nepřesně, Pěničkovu hlavičku chytil pohotový Šimůrka a v 71. minutě dokonce Horvát nastřelil tyč.*
navíc	*Do roku 1989 měl tehdy státní podnik Sběrné suroviny v Praze 135 sběren, navíc rovnoměrně rozložených.*
nadto	*Potřebujeme malý a jednoduchý stroj, aby by jej mohl obsluhovat jediný člověk, a nadto nespecialista.*
neřku-li	*Žádné velké, neřku-li systémové změny podnik nechystá.*

jednak	*Jednak mu to usnadní práci, a především bota vypadá mnohem lépe.*

Pozor! Modifikujícím výrazem u souřadného spojení s významem funktoru GRAD je i výraz *jednak*. Ve spojení s tímto výrazem však má souřadné spojení primárně význam funktoru CONJ, je-li však obsah druhé souřadně spojené klauze oproti obsahu první klauze gradován, zejména tehdy je-li to zvýrazněno nějakým restriktorem, může mít kořen souřadné struktury i funktor GRAD. Například:

To je způsobeno jednak.CM *dodaným teplem, ale*.GRAD *hlavně*.CM *cenami.*

Kontextualizátory. Souřadicí spojky se ve významu funktoru GRAD mohou spojovat i s dalšími modifikujícími výrazy, a to zejména s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

V první vlně se sice.CM *o kontrole těchto limitů hovořilo,* [#Comma.GRAD] *dokonce*.CM *se i*.CM *sledovaly, k žádným konkrétním sankcím se však nesáhlo.*

Laikovi se brzy zdá, že nejde o pouhý laciný švindl, nýbrž o naprosto legitimní problém, o jehož ošetření usiluje nejen.CM *ekonomická věda, ale*.GRAD *i*.CM *politická praxe.*

Ukázalo se tehdy, že nejen.CM *metody práce s mladými lidmi, ale*.GRAD *také*.CM *samy výsledky jsou pro naše publikum sdělné a inspirativní.*

Záměrem společnosti není [#Neg.CM] *jen*.CM *stavět domy, ale*.GRAD *také*.CM *se postarat i*.CM *o sportovní vyžití.*

Hlava Vatikánu nezastupuje [#Neg.CM] *jen*.CM *tisícovku občanů, ale*.GRAD *je též*.CM *hlavou římskokatolické církve, která má stamiliony věřících po celém světě.*

Obrázek 6.70. Funktor GRAD

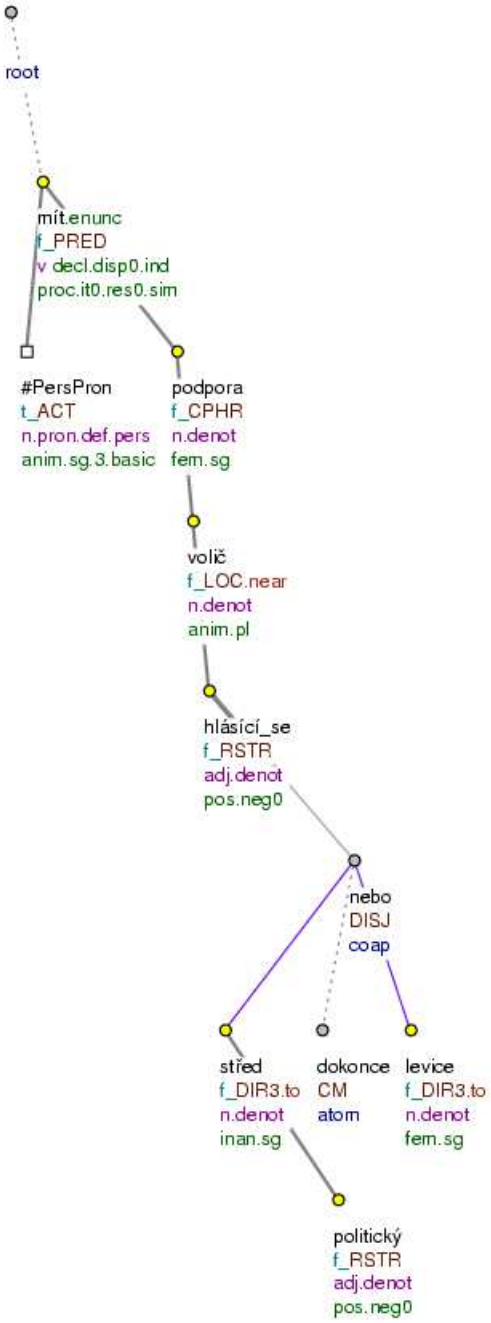

Má podporu u voličů hlásících se k politickému středu nebo dokonce k levici.

6.12.1.7.1. Hraniční případy u funktoru GRAD

Hranice s funktorem CONJ a ADVS. Jen málo souřadicích spojovacích výrazů vyjadřuje význam funktoru GRAD jednoznačně. Gradační vztah je nejčastěji vyjádřen spojkami, které primárně vyjadřují význam funktoru CONJ (spojkou *a*, *i*, *ani*) a funktoru ADVS (*ale*, *nýbrž*), nebo je mezi obsahy spojenými asyndeticky. Funktor GRAD má takové spojení zejména tehdy, jsou-li součástí spojovacího výrazu modifikující výrazy vyjadřující gradaci. Srov.:

- *dům a*.CONJ *zahrada*

- *dům a*.GRAD *navíc*.CM *zahrada*
- *Ta by jednak*.CM *upravovala kategorie výdajů a*.CONJ *jednak*.CM *by omezovala moc státu v úpravách daňových zákonů.*
- *Ta by jednak*.CM *upravovala kategorie výdajů, a*.GRAD *navíc*.CM *by omezovala moc státu v úpravách daňových zákonů.*

V případech bez modifikujících výrazů (zejména u spojky *ani*) rozhoduje o volbě funktoru pečlivé zvážení významového vztahu mezi koordinačně spojenými obsahy. Srov.:

- *Nechceme konkurovat stanici Praha ani*.CONJ *Radiožurnálu.*
- *Tento jev není popsán v učebnicích, a*.GRAD *ani*.CM *v odborné literatuře.*
- *Tento jev není popsán v učebnicích, ani*.GRAD *v odborné literatuře.*

6.12.1.8. REAS

Definice funktoru REAS

Funktor REAS (reason) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje koordinační spojení, ve kterém jsou spojeny zpravidla dva obsahy a platnost v pořadí druhého obsahu je důvodem, příčinou platnosti obsahu předcházejícího.

Základní souřadicí spojovací výrazy. Základní souřadicí spojovací výrazy pro koordinační význam REAS jsou:

neboť	*Tento krok je pro národní hospodářství velice nebezpečný, neboť se do ekonomiky zanáší nesmírná džungle.*
totiž	*Provokace byly zjevně motivovány zlobou, všechny kocourkovské noviny si totiž do starosty s chutí rýply.*
vždyť	*Úkol splníme, vždyť není obtížný.*

Pozor! Spojovací výraz *totiž* může stát i v apozičním spojení (viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“).

Výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů. Souřadicí spojky se často spojují s dalšími výrazy, které význam spojky modifikují (k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). Ve významu funktoru REAS se souřadicí spojky spojují zpravidla jen s tzv. kontextualizátory.

Příklady:

Úkol splníme, vždyť.REAS *také*.CM *není obtížný.* obr. 6.71

Nemohu odejít, neboť.REAS *ještě*.CM *nepřestalo pršet.*

Srovnej obr. 6.71.

Obrázek 6.71. Funktor REAS

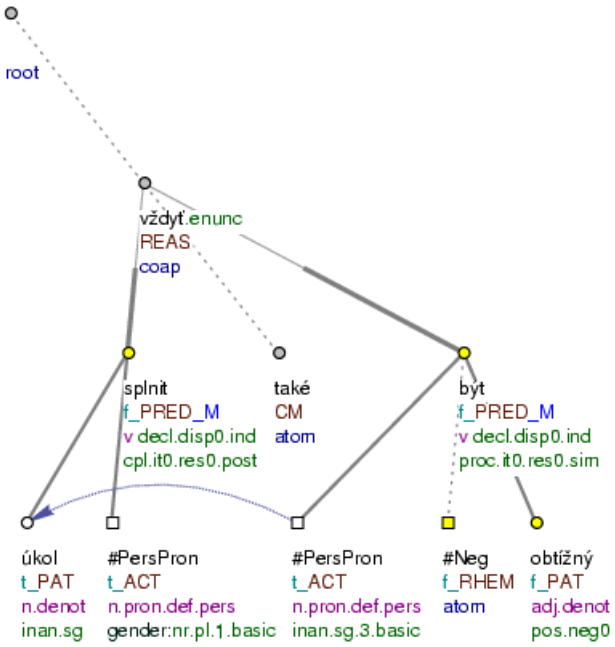

Úkol splníme, vždyť také není obtížný.

6.12.1.8.1. Hraniční případy u funktoru REAS

Hranice s funktorem CSQ. Koordinační spojení s významem funktoru REAS je třeba odlišit od koordinačního spojení s významem funktoru CSQ, které vyjadřuje též kauzální souvislost dvou dějů, ale nazíranou z opačného hlediska - obsah jednoho členu je následkem, důsledkem obsahu členu druhého. Srov.:

- *Pracoval nezodpovědně, a*.CSQ *proto*.CM *dostal výpověď.*
- *Dostal výpověď, nebot'*.REAS *pracoval nezodpovědně.*

Hranice s funktorem CAUS. Příčinu a důvod lze vyjádřit i hypotaktickou formou, pak má efektivní kořen závislé klauze funktor CAUS (viz 6.5.2 – „CAUS“). K hranicím mezi funktory REAS a CAUS viz 6.5.2.1 – „Hraniční případy u funktoru CAUS“.

Hranice s funktorem APPS. Výše uvedené souřadicí spojovací výrazy vyjadřují zpravidla vždy význam funktoru REAS, pouze spojovací výraz *totiž* může být použit i v apozičním spojení. K tomu viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru APPS“.

6.12.2. Funktor pro apozici (APPS)

Definice funktoru APPS — Funktor APPS (apposition) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje apoziční spojení.

!!! Významový druh apozičního spojení není v tektogramatických stromech zachycen.

Základní souřadicí spojovací výrazy. Členy v apozičním vztahu jsou nejčastěji spojeny asyndeticky. Spojovacím výrazem je tu tedy interpunkce:

čárka (t_lemma=#Comma)	*Božena Němcová, autorka Babičky*

dvojtečka (`t_lemma=#Colon`)	*Morová rána: Skuhravý zraněn.*
lomítko (`t_lemma=#Slash`)	*Labe/Elbe.*
pomlčka (`t_lemma=#Dash`)	*Tomu odpovídala cílová místa - Kypr, Kréta, Malta.*
závorka (`t_lemma=#Bracket`)	*ODS (Občanská demokratická strana)*

Pozor! V případě, že v závorce je zkratka, nebo naopak rozepsání zkratkového výrazu před závorkou, nezachycujeme obsah závorky jako parentezi, ale zkratku a její rozepsanou podobu zachycujeme jako apoziční spojení. K tomu viz i 7.19.2 – „Text v závorkách a mezi pomlčkami“.

Apozice může být vyjádřena i některými souřadicími spojkami, které jsou většinou homonymní a používají se i pro koordinační spojení:

a	*Šampiónka z Anglie a třetí nasazená hráčka opět ukázala, co umí.*
aneb	*Hobit aneb Cesta tam a zase zpátky*
či	*paviáni, či africké opice*
čili	*paviáni, čili africké opice*
jako	*moravská města jako Brno a Olomouc*
jinak	*slečna Sollárová, jinak slovenská malířka*
neboli	*jeden rok, neboli dva semestry*
totiž	*Peníze získáváme z různých zdrojů, totiž od vlády nebo od sponzorů.*

Vedle obvyklých souřadicích spojek se apozice vyjadřuje i některými výrazy, které typicky signalizují, že se jedná o apoziční spojení, zařazujeme je proto k souřadicím spojovacím výrazům a reprezentujeme je jako kořen souřadné struktury:

alias	*Olda alias Šemík vystoupil na Vyšehrad z vrtulníku.*
a to	*Ve zdravotnictví přidávali, a to lékařům.*
de facto	*funkce hlavního lékaře, de facto ministra zdravotnictví*
to jest (a zkrácená podoba *tj.*)	*Právo je souhrnem norem, tj. předpisů, zákazů a sankcí.*
to znamená (a zkrácená podoba *tzn.*)	*půdní režim, to znamená půdní vláha*

K apozičním spojením s výrazem *a to* viz 5.6.2.1.2 – „Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)“.

Příklad:

Právo je souhrnem norem, to jest.`APPS` *předpisů, zákazů a sankcí.* obr. 6.72

Výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů. I při apozičních souřadicích spojkách (nebo v asyndetickém spojení) se často vyskytují modifikující výrazy (k tomu viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). K typickým modifikujícím výrazům souřadicích spojovacích výrazů ve významu funktoru `APPS` patří zejména:

- **restriktory**.

  Například: *třeba*, *zejména* a další.

  Příklad:

  Přeorientují se na jiné zboží, [`#Comma.APPS`] *třeba*.`CM` *na vodku.*

- **další modifikující výrazy**.

konkrétně	*Potkal jsem tři spolužáky, konkrétně Pavla, Petra a Martina.*
například	*různá zvířata, například ježek*
přesněji	*smlouva s dodavatelem, přesněji organizátorem*
respektive	*Stálo to 300 USD, respektive 9000Kč.*
sice	*Nadnesl ještě jeden problém, a sice pozdní příchody.*
tedy	*Podmínkou je mít sponzora, tedy firmu, která to zaplatí.*
tudíž	*Přišel s tímto nápadem už koncem 60. let, tudíž až po válce.*
zkrátka	*když člověk přijde o rodinu, zkrátka když je na dně*

Pozor! Modifikující výraz *respektive* má trojí význam. Může být užit i při koordinačních spojeních s významy funktorů `CONJ` a `DISJ`. K tomu viz 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru `APPS`“.

Pozor! Modifikující výraz *sice* stojí primárně při koordinačním spojení s významem `ADVS`. K apozičním spojením s výrazem *a sice* viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru `APPS`“ a 5.6.2.1.2 – „Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)“.

Pozor! Modifikující výraz *tedy* stojí primárně při koordinačním spojení s významem `CSQ`, může však vyjadřovat i totožnost dvou souřadně spojených jevů, apozici. Viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru `APPS`“.

Pozor! Modifikující výraz *tudíž* stojí primárně při koordinačním spojení s významem `CSQ`, může však vyjadřovat i totožnost dvou souřadně spojených jevů, apozici. Viz i 6.12.2.1 – „Hraniční případy u funktoru `APPS`“.

Obrázek 6.72. Funktor APPS

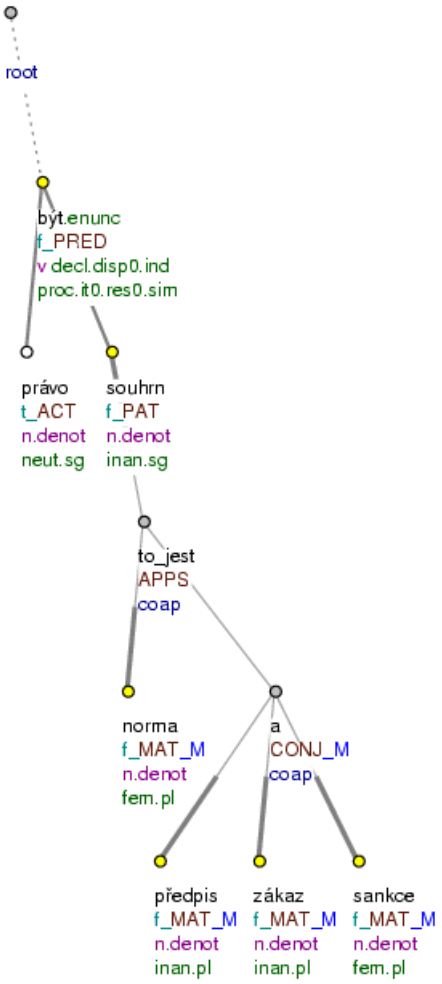

Právo je souhrnem norem, to jest předpisů, zákazů a sankcí.

6.12.2.1. Hraniční případy u funktoru APPS

Hranice s funktorem CONJ. Sémanticky má funktor APPS blízko k funktoru CONJ. U obou těchto souřadných spojení stojí vedle sebe obsahy na stejné úrovni, prostě sloučené; u koordinace s funktorem CONJ je však referent každého obsahu jiný, u apozice je referent každého obsahu tentýž. Srov.:

- *Učíme se o českých panovnících,* [#Comma.CONJ] *o Divišovi a Křižíkovi.*
- *Učíme se o českých panovnících,* [#Comma.APPS] *o Václavovi a Karlovi.*
- *Šampiónka z Anglie a*.APPS *třetí nasazená hráčka opět ukázala, co umí.*
- *Šampiónka z Anglie a*.CONJ *třetí nasazená hráčka opět ukázaly, co umějí.*

Hranice s dalšími funktory pro koordinaci. Některé spojky a modifikující výrazy užívané pro vyjádření apozičních spojení jsou homonymní a mohou zároveň vyjadřovat i koordinační významy (spojka *jinak*, modifikující výrazy *tudíž*, *tedy*, *totiž*, *respektive*, *sice*). Je proto třeba vždy na základě ne/totožnosti referentů souřadně spojených obsahů rozhodnout, zda se jedná o spojení apoziční nebo koordinační. Srov.:

- *Ještě že jich bylo jen devět, jinak*.CSQ *by pravidla nevznikla.*

- *Udělej to, jinak*.DISJ *bude zle.*
- *slečna Sollárová, jinak*.APPS *slovenská malířka*
- *Byl nemocný,* [#Comma.CSQ] *tudíž*.CM *nepřišel.*
- *Přišel s tímto nápadem už koncem 60. let,* [#Comma.APPS] *tudíž*.CM *až po válce.*
- *Podmínkou je mít sponzora,* [#Comma.APPS] *tedy*.CM *firmu, která to zaplatí.*
- *Je to utajeno, a*.CSQ *tedy*.CM *chráněno.*
- *Rybí maso musíme jíst čerstvé, podléhá totiž*.REAS *rychlému rozkladu.*
- *Peníze získáváme z různých zdrojů, totiž*.APPS *od vlády nebo od sponzorů.*
- *O tom se sice*.CM *občas píše v novinách, ale*.ADVS *ve skutečnosti tomu tak nebývá.*
- *Nadnesl ještě jeden problém, a*.APPS *sice*.CM *pozdní příchody.*

  K apozičním spojením s výrazem *a sice* viz 5.6.2.1.2 – „Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním (pomocí výrazů „a to“, „a sice“)“.

Modifikující výraz *respektive* má trojí význam: buď má význam slabé disjunkce, kterou zachycujeme funktorem DISJ u kořene souřadné struktury (viz i 6.12.1.6 – „DISJ“), nebo funguje jako výraz signalizující souvislost mezi dvěma skupinami souřadně spojených jevů, v tomto druhém významu má kořen souřadné struktury funktor CONJ (viz 6.12.1.3 – „CONJ“), nebo může být modifikujícím výrazem při apozičním souřadném spojení. Srov.:

- *Stálo to 300 USD,* [#Comma.APPS] *respektive*.CM *9000Kč.*
- *A je snad zbytečné dodávat, jak to skončí, pokud obrázkům nerozumíte alespoň tolik co prodávající,* [#Comma.DISJ] *respektive*.CM *kupující.*
- *Letos v prvním čtvrtletí činily krátkodobé sazby v USA 3.0 a dlouhodobé 6.3 procenta, v Německu 5.8,* [#Comma.CONJ] *respektive*.CM *5.6%.*

Hranice mezi funktory způsobené multifunkčností spojky „jako“. Funktor APPS může hraničit s funktorem CONJ (viz 6.12.1.3 – „CONJ“), a dokonce i s funktory pro závislá doplnění: s funktorem pro srovnání (CPR; viz 6.6.2 – „CPR“) a s funktorem pro doplněk (COMPL; viz 6.11 – „**Funktor pro doplněk (COMPL)**“). Často i velmi neostrá hranice je způsobena multifunkčností spojovacího výrazu *jako*, který se užívá pro realizaci všech zmíněných funktorů. Více viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““.

6.12.3. Funktor pro matematické operace a intervaly (OPER)

Definice funktoru OPER

Funktor OPER (operand) je funktor pro kořen takové souřadné struktury, která reprezentuje významově souřadné spojení, v němž jsou spojeny operandy matematických operací nebo intervalů (a která nelze zachytit pomocí časových nebo místních funktorů).

Zachycování matematických operací a intervalů (nejen pomocí souřadné struktury s funktorem OPER u jejího kořene) je podrobně popsáno v 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“.

Základní spojovací výrazy - operátory . Matematické operace a intervaly zachycené jako souřadná struktura se vyjadřují podřadicími i souřadicími spojovacími výrazy, které souhrnně označujeme jako operátory. K operátorům viz 7.16.2 – „Operátory“.

+	*byt 4 +1*

x	*Příklady jako 15 x 7 jsou pro tyto děti ještě moc těžké.*
krát	*rozměr 4 krát 5 metrů*
ku	*poměr deset ku jedné*
minus	*pět minus dva*
plus	*Včera podepsaná roční smlouva garantuje fotbalu 7 milionů Kč plus pohyblivou částku 10 - 12 milionů.*

čárka (`t_lemma=#Comma`)	*Nabídneme to o dvě, tři stovky levněji.*
dvojtečka (`t_lemma=#Colon`)	*Výsledek 5 : 0 se nám moc zamlouval.*; *Příklady jako 15 : 7 jsou pro tyto děti ještě moc těžké.*
lomítko (`t_lemma=#Slash`)	*Potřebujete 1/4 vody.*
pomlčka (`t_lemma=#Dash`)	*ve věku 34 - 44 let*; *15 - 5 je deset.*

až	*pondělí až pátek*
mezi - a (`t_lemma=`*a*)	*věk mezi 15 a 20 lety*
od - do (`t_lemma=`*od_do*)	*od hlavních bodů do nejmenších detailů*
od - k (`t_lemma=`*od_do*)	*cykly trvající od čtyřiceti k padesáti létům*
od - po (`t_lemma=`*od_do*)	*V jednom místě nakoupím vše od zeleniny po mléčné výrobky a drogerii.*
od - přes - do (`t_lemma=`*od_do*)	*od hlavních bodů přes příklady do nejmenších detailů*
od - přes - k (`t_lemma=`*od_do*)	*od knih básnířky Guro přes obálky Maleviče k úpravám knih Larionova*
od - přes - po (`t_lemma=`*od_do*)	*Sledovali to všichni, od dětí přes mládež po dospělé.*
od - počínaje - po (`t_lemma=`*počínaje_konče*)	*každý z ulice, od dětí počínaje po dávno dospělé*
počínaje - konče (`t_lemma=`*počínaje_konče*)	*Stravování je zajištěno celý den, snídaní počínaje, večeří konče.*
počínaje - a - konče (`t_lemma=`*počínaje_konče*)	*počínaje dětmi a konče dospělými*
počínaje - až - po (`t_lemma=`*počínaje_konče*)	*počínaje složitou dopravou na Strahov až po dlouhé fronty na lístky*
počínaje - přes - až - k (`t_lemma=`*počínaje_konče*)	*počínaje biblemi prvotiskovými přes bibli Melantrichovu až k Bibli svatováclavské*

Příklad:

cykly trvající od čtyřiceti k padesáti létům [*od_do*.`OPER`] obr. 6.73

Obrázek 6.73. Funktor OPER

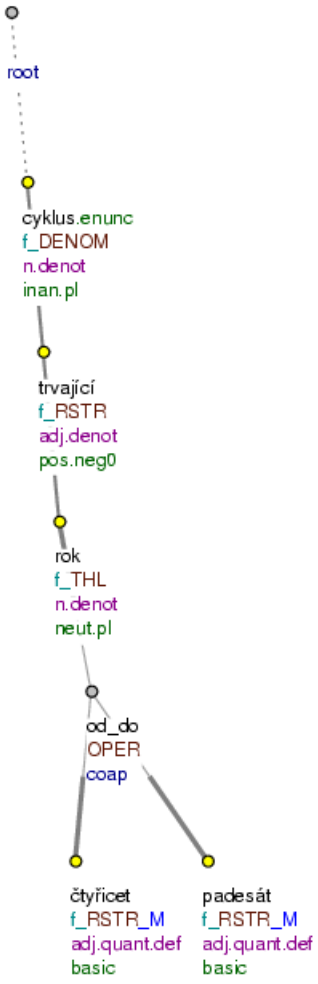

cykly trvající od čtyřiceti k padesáti létům

6.12.3.1. Hraniční případy u funktoru OPER

Hranice s časovými a místními funktory. Zachycování konstrukcí pomocí koordinačního funktoru OPER je třeba odlišit zejména od konstrukcí s významem časového nebo místního intervalu, které zachycujeme pomocí příslušných závislostních časových a místních funktorů. Více viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“, kde jsou též další příklady na konstrukce zachycené jako souřadné spojení s významem OPER.

6.12.4. Funktor pro modifikátory souřadného spojení (CM)

Definice funktoru CM

Funktor CM (conjuction modifier) je funktor pro uzly reprezentující výrazy modifikující souřadicí spojovací výrazy.

Výrazy modifikující význam souřadicích spojovacích výrazů a tím celého souřadného spojení popisujeme podrobně v 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“.

Formy. Jako součást souřadicích spojovacích výrazů se může vyskytovat většina částic a příslovcí s primární funkcí rematizátorů, různé strukturační částice, některá příslovce s primární funkcí příslovečného určení a další výrazy.

Příklad:

Rozpočet nejenže.CM *není přebytkový, ale*.GRAD *dokonce*.CM *je skrytě deficitní.* obr. 6.74

Obrázek 6.74. Funktor CM

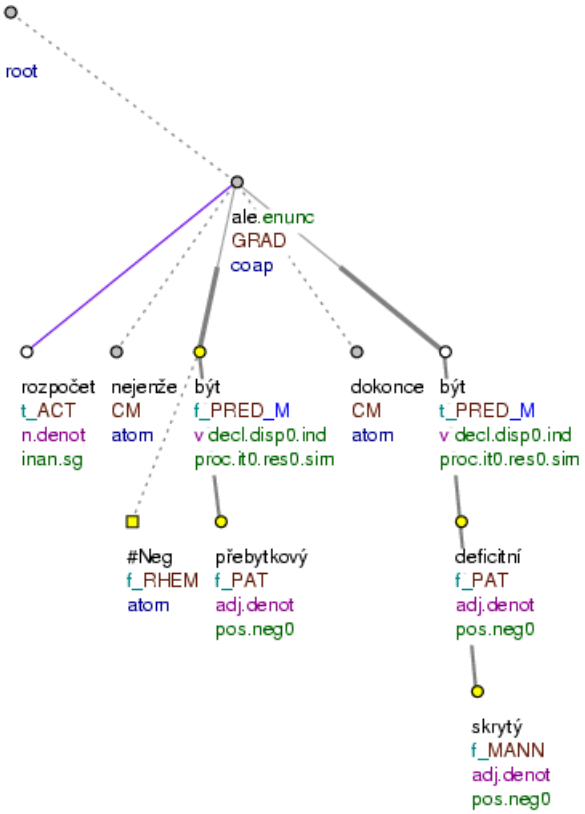

Rozpočet nejenže není přebytkový, ale dokonce je skrytě deficitní.

6.12.4.1. Hraniční případy u funktoru CM

Hranice s funktorem RHEM. K hranicím mezi výrazy modifikujícími význam souřadného spojení a rematizátory viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“.

Hranice s funktory pro koordinaci, apozici a pro matematické operace a intervaly. K hranicím mezi modifikujícím výrazem a spojkou viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“.

6.13. Přesnější specifikace významu funktoru

Pro přesnější popis významu některých doplnění jsou zavedeny dva atributy:

- atribut `subfunctor` (viz 6.13.1 – „Subfunktory“);
- atribut `is_state` (viz 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““).

6.13.1. Subfunktory

Subfunktor popisuje sémantické variace uvnitř daného funktoru, význam funktoru blíže specifikuje, přesněji vymezuje významový vztah doplnění k řídícímu slovu.

Tyto různé diference se v rámci jednoho funktoru vyjadřují především různými (předložkovými) pády, popřípadě spojkami.

Subfunktory nejsou v PDT přiřazeny všem funktorům, které by vyžadovaly jemnější vnitřní diferenciaci svého významu, ale pouze vybrané skupině funktorů. Subfunktory jsou v PDT přiřazeny následujícím funktorům:

- `ACMP` (viz 6.13.1.1 – „Subfunktory pro funktor `ACMP`“),
- `BEN` (viz 6.13.1.2 – „Subfunktory pro funktor `BEN`“),
- `CPR` (viz 6.13.1.3 – „Subfunktory pro funktor `CPR`“),
- `DIR1` (viz 6.13.1.4 – „Subfunktory pro funktor `DIR1`“),
- `DIR2` (viz 6.13.1.5 – „Subfunktory pro funktor `DIR2`“),
- `DIR3` (viz 6.13.1.6 – „Subfunktory pro funktor `DIR3`“),
- `EXT` (viz 6.13.1.7 – „Subfunktory pro funktor `EXT`“),
- `LOC` (viz 6.13.1.8 – „Subfunktory pro funktor `LOC`“),
- `TWHEN` (viz 6.13.1.9 – „Subfunktory pro funktor `TWHEN`“).

Informace o subfunktoru je uložena v atributu `subfunctor`.

Subfunktory byly v PDT jednotlivým vybraným funktorům přiřazeny automaticky na základě povrchové formy, kterou je doplnění s daným funktorem vyjádřeno.

Pro každý funktor byla stanovena množina forem, které vyjadřují základní význam funktoru. Doplnění vyjádřené formou z této množiny má v atributu `subfunctor` vyplněnou základní hodnotu `basic`. Do množiny forem u subfunktoru `basic` zařazujeme i doplnění vyjádřená adverbii. Adverbium může sice nést význam odpovídající jinému subfunktoru, ale význam adverbia se dá jednoznačně odvodit už z lexikálního obsazení, proto doplnění vyjádřená adverbii podle různých významů dále nespecifikujeme, ale zařazujeme je pod základní subfunktor `basic`.

Pro každý vybraný funktor pak byly vymezeny subfunktory popisující další sémantické diference uvnitř funktoru. Těmto subfunktorům byly přiřazeny ty z povrchových forem daného doplnění, které vymezený význam subfunktoru nesporně vyjadřují.

Doplnění s vybraným funktorem realizovaná v povrchové podobě věty formou, která nebyla přiřazena žádnému subfunktoru, mají v atributu `subfunctor` vyplněnou hodnotu `nr` (not recognised).

Pro každý vybraný funktor existuje tedy subfunktor s hodnotou `basic` a subfunktor s hodnotou `nr`.

Hodnoty atributu `subfunctor` viz ???.

Vymezení jednotlivých subfunktorů, včetně přiřazených skupin povrchových forem, popisujeme pro jednotlivé vybrané funktory v následujících dílčích sekcích.

!!! Hranice mezi jednotlivými subfunktory nejsou v některých případech příliš ostré. Řada povrchových forem vyjadřuje více významů, při automatickém zpracování byly však tyto homonymní povrchové formy přiřazeny jen k jednomu subfunktoru. Řada subfunktorů (zejména základní subfunktor `basic`) vyžaduje do budoucna rozčlenění na další subfunktory. Konkrétní subfunktor bude třeba stanovit u

doplnění, kterým byl prozatím přiřazen subfunktor `nr`, též bude třeba bude třeba provést následný ruční průchod, který je pro určité případy nezbytný.

6.13.1.1. Subfunktory pro funktor ACMP

Pro funktor `ACMP` (viz 6.6.1 – „ACMP“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `ACMP` význam „kladného doprovodu“ (spojení s něčím, společenství).

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `ACMP`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

s+7	*tatínek s maminkou*
spolu s+7	*Obsahoval potěšující sdělení spolu se srdečnou gratulací*
společně s+7	*Host společně s vrchním majitelem sestavuje menu.*
v čele s+7	*celá rodina v čele s otcem*
ve spojení s+7	*Nejméně příznivou prognózu má právě ekzém ve spojení s alergickým postižením horních cest dýchacích.*
zároveň s+7	*Zároveň s hovorem dostane referent na svůj monitor potřebné informace o volajícím zákazníkovi.*
ruku v ruce s+7	*Považoval bych za velmi nešťastné, aby ODS řešila tento problém ruku v ruce s opozicí.*

circ Subfunktor `circ` (circumstance) vyjadřuje u funktoru `ACMP` význam „zamlžené okolnosti“, doprovod slovesného děje.

Subfunktor `circ` je přiřazen doplněním s funktorem `ACMP`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

bez toho, aby+vfin	*Tenis může být podívanou i bez toho, aby po kurtě chodily polonahé děvy s tabulemi oznamujícími skóre.*
s tím+vfin	*Jenže s tím, jak se zvětšovala moje smečka, ubýval čas na lezení.*
s tím, že+vfin	*Nepředurčují tyto zdroje jisté geniální a vnímavé jedince k přenesení těchto jemných signálů do reality s tím, že pak způsobí skutečnou bouři?*
v souvislosti s+7	*Vyšetřovatelé si v souvislosti s korupčním skandálem přišli vyslechnout i dalšího z vysoce postavených belgických socialistů.*
v souvislosti s tím, že+vfin	*V souvislosti s tím, že Portugalsko Českou republiku oficiálně ve snaze o vstup do aliance podporuje LN tohoto diplomata požádaly o rozhovor.*

incl Subfunktor `incl` (include) vyjadřuje u funktoru `ACMP` inkluzívní význam, význam „zahrnování“.

Subfunktor `incl` je přiřazen doplněním s funktorem `ACMP`, která jsou realizována povrchovou formou:

včetně+2	*Ročně by tedy zaplatila na pojistném včetně úrazového připojištění 4104 korun.*

wout Subfunktor `wout` (without) vyjadřuje u funktoru `ACMP` zápornou variantu základního významu, význam „záporného doprovodu“.

Subfunktor `wout` je přiřazen doplněním s funktorem `ACMP`, která jsou realizována povrchovou formou:

bez+2	*pokoj bez vlastního příslušenství*

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `ACMP`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.2. Subfunktory pro funktor `BEN`

Pro funktor `BEN` (viz 6.9.1 – „BEN“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `BEN` význam „prospěchu“, doplnění s funktorem `BEN` a subfunktorem `basic` vyjadřuje entitu, v jejíž prospěch se něco děje.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `BEN`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

ku prospěchu+2	*Bylo by to ku prospěchu věci, kdybychom se na prioritách dohodli v rámci celého parlamentu.*
pro+4	*Profit připravuje pro své čtenáře poradnu.*
ve prospěch+2	*Zříkají se osobní kariéry ve prospěch dětí.*
v zájmu+2	*Zříkají se osobní kariéry v zájmu svých dětí.*

agst Subfunktor `agst` (against) vyjadřuje u funktoru `BEN` zápornou variantu základního významu, význam „neprospěchu“; doplnění s funktorem `BEN` a subfunktorem `agst` vyjadřuje entitu, v jejíž neprospěch se něco děje.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `BEN`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

na úkor+2	*Hlavní překážkou státu fungovat na úkor jednotlivce je demokratický politický systém.*
proti+3	*správní řízení proti České lékárnické komoře*
proti tomu, aby+vfin	*V televizní diskusi o pravopise zástupce ministerstva školství doporučoval více pravopisných dublet, naproti tomu spisovatel Karel Pecka byl proti tomu, aby pravopis byl tolik neustálený.*
v neprospěch+2	*válečný vývoj v neprospěch Německa*

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `BEN`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.3. Subfunktory pro funktor `CPR`

Pro funktor `CPR` (viz 6.6.2 – „CPR“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `CPR` význam „podobnosti“ (srovnání na základě podobnosti).

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `CPR`, která jsou realizována povrchovou formou:

jako	*Sloni jsou jako Angličani.*; *Kdybych chtěl prodávat stejné pohovky jako prodává nábytkář v nedaleké ulici, musel bych je nabídnout o dvě, tři stovky levněji.*
jak	*Jenže stejně rychle, jak naděje svitla, tak rychle pohasla.*

than Subfunktor `than` vyjadřuje u funktoru `CPR` zápornou variantu základního významu, význam „rozdílnosti“, (srovnání na základě rozdílnosti).

Subfunktor `than` je přiřazen doplněním s funktorem `CPR`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

genitiv	*To byla otázka pro 982 respondentů starších 14 let.*
než	*V naší firmě je několikanásobně více zaměstnanců, než je služebních vozidel.*; *Vyrobili více než 495 milionů metrů krychlových pitné vody.*
nežli	*I přes tato fakta stojí mořský důl mnohem méně nežli 500 milionů USD.*

wrt Subfunktor `wrt` (with respect to) vyjadřuje u funktoru `CPR` význam „s čím se srovnává“.

Subfunktor `wrt` je přiřazen doplněním s funktorem `CPR`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

naproti+3	*Naproti tomu Letenští mají po pohárovém nezdaru problémy se sestavou.*
na rozdíl od+2	*Na rozdíl od hotelů nemohly lázně využívat značného zisku vytvořeného v předchozích dvou letech.*
proti+3	*Proti dřívějšku se však zase objevili noví zájemci.*
oproti+3	*Oproti očekávanému celkovému odbytu 460 000 aut všech značek se prodala sotva polovina.*
ve srovnání s+7	*ČR je podle něho v tomto ohledu výjimečná ve srovnání s okolními zeměmi střední Evropy.*
ve srovnání s tím+vfin	*Komu se poštěstilo získat v některé grantové agentuře úspěšně grant, zná výhody, které to přináší ve srovnání s tím, co jsme znali v minulosti.*
v porovnání k+3	*Obchodní vztahy mezi Českou republikou a Kanadou patřily v minulosti v porovnání k ostatním průmyslově vyspělým zemím k okrajovým.*
v porovnání s+7	*Od roku 2000 v porovnání s rokem 1990 vzroste intenzita nejméně o 25 procent.*

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `CPR`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.4. Subfunktory pro funktor `DIR1`

Pro funktor `DIR1` (viz 6.4.1 – „DIR1“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `DIR1` základní význam „odkud“.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR1`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	*Zezadu se prodral ke stříbru domácí miláček.*

od+2	*Manažeři zřejmě budou muset stále více za svým uplatněním cestovat i několik desítek kilometrů od svého bydliště.*
z+2	*Poměrně velká část poptávky odpadla, když k nám ze zahraničí začali jezdit chudší turisté.*

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `DIR1`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.5. Subfunktory pro funktor `DIR2`

Pro funktor `DIR2` (viz 6.4.2 – „DIR2“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `DIR2` základní význam „kudy“.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR2`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	*Musí ovládat umění nabízet své výrobky přímo ze dvora třeba turistovi, který projde okolo.*
instrumentál	*Jejich přenos vzduchem, ať jde o televizní, rozhlasový signál nebo digitální data, zajišťují České radiokomunikace.*

across Subfunktor `across` vyjadřuje u funktoru `DIR2` význam „přes“.

Subfunktor `across` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR2`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

napříč+7	*Přibližování někdejších satelitů k Atlantické alianci spouští novou železnou oponu napříč kontinentem*
přes+4	*přeprava transportů ruské armády z bývalé Německé demokratické republiky přes Českou republiku*

along Subfunktor `along` vyjadřuje u funktoru `DIR2` význam „podél“.

Subfunktor `along` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR2`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

po+6	*V roce 1997 pravděpodobně projedou první vozidla po dálnici Praha -Plzeň.*
podél+2	*Jel jsem podél něj.*

around Subfunktor `around` vyjadřuje u funktoru `DIR2` význam „okolo“.

Subfunktor `around` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR2`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

kolem+2	*Kolem právní ochrany software se u nás chodí v širokých kruzích.*
okolo+2	*Chodí okolo domu.*

betw Subfunktor `betw` (between) vyjadřuje u funktoru `DIR2` význam „mezi“.

Subfunktor `betw` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR2`, která jsou realizována povrchovou formou:

mezi+7	*Plechové krabičky aut se plazí po výmolech hliněných cest mezi nevzrušenou zvěří.*

near Subfunktor `near` vyjadřuje u funktoru `DIR2` význam „blízko“.

Subfunktor `near` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR2`, která jsou realizována povrchovou formou:

vedle+2	*A tak se i v tomto oboru stala naše věda popelkou, jen nesměle a spíše zásluhou několika jedinců kráčející vedle civilizovaného světa.*

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `DIR2`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.6. Subfunktory pro funktor `DIR3`

Pro funktor `DIR3` (viz 6.4.3 – „DIR3“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `DIR3` základní význam „kam“.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	*Horní soused v tichosti vyčkal mezi větvemi a opatrně se pak odplížil domů.*
do+2	*Výpravuje do zahraničí malé skupinky.*
do čela+2	*Městská konference ČSSD v Českých Budějovicích zvolila do čela své kandidátky advokáta.*
na+4	*Máme zaměstnance, které občas vysíláme na služební cestu.*
směrem na+4	*Další mimořádný rychlík odjede v 1.23 hod. z pražského hlavního nádraží směrem na Břeclav.*
směrem do+2	*Včera odpoledne byl na Nuselském mostě pruh směrem do centra normálně průjezdný.*
směrem k+3	*Od února se toho mnoho změnilo, říká novinář Igor a máchá rukou směrem ke křižovatce nedaleko vládní budovy.*

above Subfunktor `above` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „nad“.

Subfunktor `above` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

nad+4	*Už odpoledne se vrátila zpět nad hranici 1100 lir za marku.*

behind Subfunktor `behind` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „za“.

Subfunktor `behind` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

za+4	*Že se za tento plášť schová leccos dalšího, netřeba připomínat.*

below Subfunktor `below` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „pod“.

Subfunktor `below` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

pod+4	*Dostal se pod auto.*

betw Subfunktor `betw` (between) vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „mezi“.

Subfunktor `betw` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

mezi+4	*Dal to mezi ty drobnosti.*

elsew Subfunktor `elsew` (elsewhere) vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „mimo“.

Subfunktor `elsew` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

mimo+4	*Postavil se mimo hrací plochu.*

ext Subfunktor `ext` (extent) vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „do jaké míry něco někam směřuje“.

Subfunktor `ext` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

po+4	*Čs. vojsko také nikdy neobsadilo celé Těšínsko až po Bílsko, fronta se zastavila na horní Visle u Skočova.*

front Subfunktor `front` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „před“.

Subfunktor `front` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

před+4	*Tím mi ulehčili práci a já mohl předstoupit před lidi.*

near Subfunktor `near` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „blízko“.

Subfunktor `near` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

vedle+2	*Řadí tradiční* vedle *banálního, kříží vysoký i nízký styl.*

opp Subfunktor `opp` (opposite) vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „naproti“.

Subfunktor `opp` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

proti+3	*Útok nebyl namířen proti lidem.*

target Subfunktor `target` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „cíl směřování“.

Subfunktor `target` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována povrchovou formou:

po+6	*Házel po něm kamením.*

to Subfunktor `to` vyjadřuje u funktoru `DIR3` význam „k“.

Subfunktor `to` je přiřazen doplněním s funktorem `DIR3`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

k+3	*Dotyčný půjde jinam, ke konkurenci.*
za+4	*Zašli jsme do galerie za Petrem.*

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `DIR3`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.7. Subfunktory pro funktor `EXT`

Pro funktor `EXT` (viz 6.6.5 – „EXT“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `EXT` základní význam „míry“.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `EXT`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	*Kapitálový trh je pak vyústěním přítomnosti soukromého vlastnictví - bez něj dokonce pozbývá částečně smyslu.*
do+2	*Co se může dospělému zdát zanedbatelnou záležitostí, naroste v dětské mysli třeba i do tragických rozměrů.*
na+4	*Markest si svoji (ne)solidnost cení na 1209 korun.*
po+6	*Z oblastí, vyčištěných od povstalců, proudí nyní obyvatelstvo po tisících.*
v+6	*České banky totiž nejsou schopny poskytnout dlouhodobý úvěr (na 15 let) ve výši čtyř miliard korun.*
za+4	*Ale jsou výrobci tepla, kteří je vyrobí za 100 Kč.*

approx Subfunktor `approx` (approximately) vyjadřuje u funktoru `EXT` význam „přibližně“.

Subfunktor `approx` je přiřazen doplněním s funktorem `EXT`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

kolem+2	*Náklady se v současnosti pohybují kolem 100 milionů korun.*
okolo+2	*Letos by se měl obrat pohybovat okolo 1,2 miliardy korun.*

less Subfunktor `less` vyjadřuje u funktoru `EXT` význam „méně než“.

Subfunktor `less` je přiřazen doplněním s funktorem `EXT`, která jsou realizována povrchovou formou:

pod+4	*Lidí s IQ pod 50 jsou již jen desetiny procenta.*

more Subfunktor `more` vyjadřuje u funktoru `EXT` význam „více než“.

Subfunktor `more` je přiřazen doplněním s funktorem `EXT`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

přes+4	*Výnosy činily přes 16 miliard korun.*
nad+4	*Lidí s inteligencí nad 130 se vyskytuje okolo dvou procent.*

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `EXT`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.8. Subfunktory pro funktor `LOC`

Pro funktor `LOC` (viz 6.4.4 – „LOC“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor `basic` vyjadřuje u funktoru `LOC` základní význam „kde“.

Subfunktor `basic` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	*Zde už můžeme váhat, ale ve většině případů dojdeme k závěru, že i tyto předměty mohou být pozorností.*
adjektivum	*První pražské jednání nepřineslo kromě dalšího zvýšení napětí žádný výrazný výsledek.*
na+6	*obraz na zdi*
v+6	*ubytování v hotelu*

above Subfunktor `above` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „nad“.

Subfunktor `above` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována povrchovou formou:

nad+7	*V neprofesionálním prostředí si lidé opálí jehlu nad plaménkem v karmě a to jim stačí k pocitu, že je sterilní.*

abstr Subfunktor `abstr` (abstract) vyjadřuje u funktoru `LOC` abstraktní význam „v oblasti“.

Subfunktor `abstr` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

v oblasti+2	*Podle Redla je Hradišťan v oblasti folkloru kapelou ostře sledovanou.*
v oboru+2	*Na český trh vstoupila společnost Sodexho v roce 1992 po Eurestu, který zde začal v oboru veřejného stravování působit jako vůbec první.*

along Subfunktor `along` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „podél“.

Subfunktor `along` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

podél+2	*Podle prvních zpráv bylo epicentrum otřesů lokalizováno podél západního pobřeží ostrova asi 800 kilometrů severně od Tokia.*
podle+2	*Podle potoka leží vesnice.*

around Subfunktor `around` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „okolo“.

Subfunktor `around` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

kolem+2	*Z pálení ukradených peněženek se kolem jejich chalupy linul čmoud.*
okolo+2	*Mohli jsme si sice na splacení dluhu půjčit, to by ale celou situaci okolo pražského závodiště neřešilo.*

behind Subfunktor `behind` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „za“.

Subfunktor `behind` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována povrchovou formou:

za+7	*Podle mechanika neměl Senna optimálně zahřáté pneumatiky, neboť po kolizi hned na startu jezdili závodníci pět okruhů za vodícím vozem.*

below Subfunktor `below` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „pod“.

Subfunktor `below` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována povrchovou formou:

pod+7	*Moc často jsem tu dírku - v umyvadle, pod vodou podle vzduchového gejzírku - hledal a pak lepil...*

betw Subfunktor `betw` (between) vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „mezi“.

Subfunktor `betw` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována povrchovou formou:

mezi+7	*Byl mezi dvěma ohni.*

elsew Subfunktor `elsew` (elsewhere) vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „mimo“.

Subfunktor `elsew` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

mimo+4	*Působí mimo Prahu.*
stranou+2	*Stranou strkanice nezůstává ani tisk.*
vně+2	*vně složitých diskuzí*

front Subfunktor `front` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „před“.

Subfunktor `front` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

před+7	*Tykal mu před lidmi.*
tváří v tvář+3	*Stojí tváří v tvář problému.*

in Subfunktor `in` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „uvnitř“.

Subfunktor `in` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována povrchovou formou:

uvnitř+2	*Právě vedoucí týmu Motorsport Škoda jen pokrčil rameny na otázku, jak dopadlo jednání uvnitř koncernu.*

mid

Subfunktor `mid` (middle) vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „uprostřed“.

Subfunktor `mid` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

prostřed+2	*Prostřed náměstí stála kašna.*
uprostřed+2	*Biskup zde sloužil pontifikální mši v esperantu - v táborové kapli, kterou se stal indiánský stan teepee uprostřed tábora.*
vprostřed+2	*Vprosřed náměstí stála kašna.*

near

Subfunktor `near` vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „blízko“.

Subfunktor `near` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována povrchovou formou:

blízko+2	*Hrát se má na budínské straně u Alžbětina mostu, blízko zastávky autobusu č 78.*
blízko+3	*Zapínáme generátor pouze v těch případech, kdy jsou naši pacienti již blízko smrti.*
k+3	*Příklad ke konci statě je správný pouze v případě, že poplatníkovi nebyly stanoveny zálohy na daň z příjmů.*
nedaleko+2	*Procházíme po odkrytém prostranství nedaleko hotelu Holiday Inn.*
poblíž+2	*spor o oboru poblíž Hrádečku*
po boku+2	*V poslední době vystupujete často po boku ministrů.*
při+6	*Dva mladí Indiáni z kmene Tlingit byli rodovou radou starších odsouzeni za loupež k 18 měsícům života v absolutním odloučení od lidí, na jednom z ostrovů při jižním pobřeží Aljašky.*
u+2	*Největší z nich byl u obce Dubá, kdy vinou zavřeného ložiska kombajnu vznikl požár, který osmnáct požárních sborů likvidovalo čtyřiadvacet hodin.*
v blízkosti+2	*Stačí, když si vyvoláme fotografie pořízené v blízkosti skládek.*
vedle+2	*tisková konference po zápase, která se konala v kuželně vedle libereckého zimního stadionu*

opp

Subfunktor `opp` (opposite) vyjadřuje u funktoru `LOC` význam „naproti“.

Subfunktor `opp` je přiřazen doplněním s funktorem `LOC`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

naproti+3	*Stojí naproti nádraží.*
proti+3	*Leží proti oknu.*
přes+4	*Bydlí přes dvůr.*

nr

Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `LOC`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.1.9. Subfunktory pro funktor TWHEN

Pro funktor TWHEN (viz 6.3.1 – „TWHEN“) byly stanoveny následující subfunktory:

basic Subfunktor basic vyjadřuje u funktoru TWHEN základní význam „kdy“.

Subfunktor basic je přiřazen doplněním s funktorem TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

adverbium	*Materiálům, které dnes máte k dispozici, předcházel dlouholetý výzkum.*
genitiv	*Uvedená cena bude předána laureátům dne 19. září 1994 v Hotelu Hilton.*
akuzativ	*Mezinárodní golfový profesionální turnaj Czech Golf Open začne na hřišti tento čtvrtek.*
časová určení, která nemají přidělen pád	*Autor (nar. 1943) je hispanista, překladatel, působí v Českém rozhlase.*
k+3	*Přijdu k ránu.*
když+vfin	*Říkali mi tak i v Anglii, a když jsem se octla potom ve škole ve Švýcarsku, dozvěděla jsem se, jak to jméno taky psát.*
na+4	*Takže konečný výsledek a závěry budou hotovy spíše na podzim.*
na+6	*Na jaře skončí perestrojka.*
o+6	*Každý rok jsme o Velikonocích prodávali v Praze nebo jiných velkých městech kraslice.*
při+6	*Tyto obavy cítím i při projednávání psychologických vyšetření.*
při příležitosti+2	*Rota majorů-nováčků při příležitosti sjezdu vyčistila vojenský prostor.*
u příležitosti+2	*Tiskovinu v nákladu 5 000 kusů vydalo město u příležitosti svého 850. výročí.*
v+4	*V pátek jste absolvovali lékařský zákrok u svého stomatologa.*
v+6	*V lednu tohoto roku jsme dostali dopis.*
v době+2	*Jejich genocida v době druhé světové války uzavřela naše pokusy o společné soužití.*
v období+2	*V období vrcholícího léta roku 1939 již málokdo v Evropě mohl věřit nadějeplným slovům britského ministerského předsedy.*
za+2	*Pracoval za války ve zbrojním podniku.*

after Subfunktor after vyjadřuje u funktoru TWHEN význam „po“.

Subfunktor after je přiřazen doplněním s funktorem TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

po+6	*Po 14 dnech nepřetržitého dolaďování byl již stroj k použití.*
poté, co+vfin	*Stát ceny schválí poté, co je prověří.*
za+4	*Za chvíli přišel pan Mitrofanov.*

approx Subfunktor approx (approximately) vyjadřuje u funktoru TWHEN význam „přibližně“.

Subfunktor approx je přiřazen doplněním s funktorem TWHEN, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

kolem+2	*Průvod husitských bojovníků vyráží z Prahy směrem do Německa někdy kolem 20.května.*
okolo+2	*Okolo přelomu roku je relativní klid.*

before Subfunktor `before` vyjadřuje u funktoru `TWHEN` význam „před“.

Subfunktor `before` je přiřazen doplněním s funktorem `TWHEN`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

než+vfin	*Jakou povahu jsi měl, než jsi přišel o nohu?*
před+7	*Před revolucí bývaly součástí studia praxe.*

begin Subfunktor `begin` vyjadřuje u funktoru `TWHEN` význam „na začátku“.

Subfunktor `begin` je přiřazen doplněním s funktorem `TWHEN`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

počátkem+2	*Zatím se firma od svého vzniku počátkem roku 1992 stále rozrůstá.*
začátkem+2	*Olejomalbu jste mohli začátkem února koupit za 34 600 korun.*

betw Subfunktor `betw` (between) vyjadřuje u funktoru `TWHEN` význam „mezi“.

Subfunktor `betw` je přiřazen doplněním s funktorem `TWHEN`, která jsou realizována povrchovou formou:

mezi+7	*hudba v přestávkách mezi gamy*

end Subfunktor `end` vyjadřuje u funktoru `TWHEN` význam „na konci“.

Subfunktor `end` je přiřazen doplněním s funktorem `TWHEN`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

koncem+2	*Koncem roku bylo bez práce 185 000 osob.*
na závěr+2	*Na závěr každé půlnoční šťáry se totiž měl dostavit primátor a nechat se s úlovkem fotografovat.*
v závěru+2	*V závěru poločasu dala Sparta branku, ale pro postavení mimo hru nebyla uznána.*
závěrem+2	*Závěrem srpna získal závod Pacovských strojíren certifikát německé zkušebny Tüf Bayern.*

flow Subfunktor `flow` vyjadřuje u funktoru `TWHEN` význam „v průběhu“.

Subfunktor `flow` je přiřazen doplněním s funktorem `TWHEN`, která jsou realizována některou z následující množiny povrchových forem:

postupem+2	*Jejich návrh měl být harmonizován s obdobným předpisem, který se však postupem času velmi mění.*
v průběhu+2	*Omezování centrální cenové regulace bude v průběhu roku zřejmě pokračovat.*

mid Subfunktor `mid` (middle) vyjadřuje u funktoru `TWHEN` význam „uprostřed“.

Subfunktor `mid` je přiřazen doplněním s funktorem `TWHEN`, která jsou realizována povrchovou formou:

uprostřed+2	*Ještě uprostřed minulého týdne jsem si nebyla jistá, zda budu vůbec startovat.*

nr Subfunktor `nr` mají všechna ostatní doplnění s funktorem `TWEN`, která nejsou realizována žádnou z výše uvedených forem.

6.13.2. Atribut pro význam „stavu“

Pro přesnější popis významu některých doplnění byl zaveden specifický atribut pro význam stavu: `is_state`. Atribut `is_state` náleží všem uzlům s funktory pro volná doplnění; na rozdíl od výše popsaných skupin subfunktorů, které se stanovují vždy jen pro jeden konkrétní funktor.

Sloveso *být*, ale i slovesa plnovýznamová a substantiva bývají rozvíjena celou řadou předložkových doplnění, která mají obecně význam stavu. Společně s řídícím slovesem vyjadřují významy „nacházení se v nějakém stavu“ nebo „dostávání se do nějakého stavu“. Například:

Pacient byl při smyslech.

Upadl do nesnází.

člověk ve špatné náladě

Žádný z existující nabídky funktorů pro volná doplnění není s to vystihnout přesně význam těchto doplnění. Zavedení nového funktoru by nevyřešilo situaci vyčerpávajícím způsobem. Sémantických diferencí v rámci tohoto obecného významu stavu je velmi mnoho. Při zavedení nového funktoru by pak bylo třeba pracovat s celou řadou dalších subfunktorů. Je proto nutné tento typ volného doplnění nejprve prozkoumat z různých hledisek:

- z hlediska ustálenosti předložkových výrazů,
- z hlediska uplatnění distinkce +/–.

  Srov.:

  - *Je v provozu.*
  - *Je mimo provoz.*
  - *Je na řadě.*
  - *Není na řadě.*
  - *Pacient byl při smyslech.*
  - *Pacient byl v bezvědomí.*
  - *Má před operací.*
  - *Je po operaci.*

V prozatímním řešení přiřazujeme předložkovému doplnění s významem stavu funktor významově nejbližší (nejčastěji `LOC`, `TWHEN`, `MANN`) a zavádíme atribut `is_state` s hodnotami `0`, `1`. Ta doplnění, která mají význam stavu, mají v tomto atributu vyplněnou hodnotu `1` (viz i 6.3 – „Hodnoty atributu `is_state`“).

Tabulka 6.3. Hodnoty atributu `is_state`

0	uzel reprezentuje doplnění, které nemá význam stavu
1	uzel reprezentuje doplnění s významem stavu, který nelze postihnout přiřazeným funktorem a jeho subfunktory

Příklady:

Je v krizi.LOC [is_state=1]

Byl po operaci.TWHEN [is_state=1]

člověk ve špatné náladě.RSTR [is_state=1]

Zůstal na živu.MANN [is_state=1]

Upadl do nesnází.DIR3 [is_state=1]

Doplnění s obecným významem stavu mohou být i valenční. K tomu viz 5.2.3.1.6 – „Valenční doplnění s významem „stavu““.

Kapitola 7. Specifické syntaktické konstrukce

V této kapitole popisujeme pravidla anotace takových syntaktických konstrukcí, jejichž anotace není pokryta základními pravidly uvedenými zejména v kapitole 5 – „***Struktura reprezentace věty***“. Jedná se o pravidla anotace konstrukcí s významem srovnání, omezení, pravidla anotace názvů, adres aj. Pro zachycení významu těchto specifických konstrukcí jsou často zavedeny další atributy, další zástupná t-lemata i další dílčí omezení na strukturu tektogramatického stromu.

Jednotlivé sekce mají různý charakter: první sekce obsahuje vodítka pro určování syntaktické (a sémantické) slovnědruhové platnosti zejména zájmen a číslovek. Následující sekce zpracovávají vždy co nejkomplexněji určitý typ syntaktické konstrukce (vymezený sémanticky, podle slovního druhu). Sekce popisují zejména rozdíly v anotaci u různých podtypů dané konstrukce. Na konci kapitoly je zařazeno několik sekcí, které shrnují pravidla anotace pro určitou skupinu výrazů (číslovky, spojky, interpunkce), která jsou jinak uvedena na různých místech celého manuálu. Poslední sekce uvádí specifická pravidla pro zachycení částí textů označených grafickými symboly (zejména uvozovkami).

7.1. Rozhodování mezi substantivem a adjektivem

V této sekci popisujeme pravidla přijatá pro rozhodování o tom, zda nějaký výraz (vyjádřený v povrchové podobě věty) považovat za syntaktické substantivum, nebo za syntaktické adjektivum. Určení slovnědruhové platnosti výrazu je důležité zejména v případech potenciální elipsy řídícího substantiva (viz 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“).

Vztah syntaktických substantiv a adjektiv k sémantickým substantivům a adjektivům (zachycených gramatémem `sempos`) viz 4.2 – „Sémantické slovní druhy“.

7.1.1. Substantivizovaná adjektiva

U některých formálně adjektivních slov předpokládáme substantivní funkci (proces substantivizace adjektiv). Jsou to například:

- *bytná*, *hajný*, *hostinský*, *(nad)lesní*, *pokladní*, *pokojská*, *ponocný*, *vrchní*, *výčepní*, *účetní*.
- *Novákovi(c)*, *Černých*.
- *krušovické*, *plzeňské*, *hovězí*, *telecí*, *vepřová*, *žitná*.
- *cestovné*, *nemocenská*, *odlučné*, *odstupné*, *výkupné*, *výpalné*, *kapesné*, *taneční*, *stravné*.
- *cestující*, *hladový*, *kolemjdoucí*, *malomocný*, *nemocný*, *neslyšící*, *obžalovaný*, *odsouzený*, *podezřelý*, *postižený*, *pracující*, *přednášející*, *příbuzný*, *raněný*, *studující*, *vedoucí*, *věřící*, *závislý (na drogách)*, *žalovaný*.
- adjektiva ve frazeologických spojeních: *byl v úzkých*, *platil hotovými*, *přišel s veselou*, *ťal do živého*, *s dobrou se potázal*.

Jde o otevřenou třídu slov. Seznam není úplný.

Uzel reprezentující substantivizované adjektivum má funktor podle pozice ve větné struktuře. (V tektogramatickém stromě není u těchto substantivizovaných adjektiv zachycena elipsa řídícího substantiva.)

Pozor! Superlativy se za substantivizovaná adjektiva se nepovažují. Ve větách jako *Budou tam jen nejlepší.* je superlativ *nejlepší* syntaktickým adjektivem. V tektogramatickém stromě bude zachycena elipsa řídícího substantiva (viz 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“).

7.1.2. Zájmena ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva

K rozdělení zájmen mezi syntaktická (a tedy i sémantická) substantiva a adjektiva viz 4.2 – „Sémantické slovní druhy“. Zde uvádíme pravidla pro určení syntaktické slovnědruhové platnosti u ukazovacích zájmen *ten* (*ta*, *to*) a *takový*, u zájmen *který* a *jaký* a u přivlastňovacích zájmen.

Zájmeno „ten“. Zájmeno *ten* (*ta*, *to*) má buď platnost syntaktického substantiva, nebo syntaktického adjektiva, a to podle následujících pravidel:

- **zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum**.

  Jako syntaktické substantivum chápeme zájmeno *ten* v následujících pozicích:

  - **samostatně stojící zájmeno „ten“**.

    Stojí-li v povrchové podobě věty zájmeno *ten* samostatně (bez potenciálního řídícího substantiva) a alternuje-li se zájmeny *on* / *onen*, považujeme jej za syntaktické substantivum. Záměna za zájmeno *on* je přirozenější u životných tvarů, ale princip v zásadě platí i u neživotných.

    Uzel reprezentující zájmeno *ten* má funktor podle pozice ve větné struktuře.

    Příklady:

    Mluvil jsem s kolegy a ti.ACT *mají stejný názor.* [sempos = n.pron.def.demon] obr. 7.1

    Byl jsem u náměstka a ten.ACT *od nás nic požaduje.* [sempos = n.pron.def.demon]

    Potkal jsem vašeho syna. Ten.ACT *vypadal smutně.* [sempos = n.pron.def.demon]

    Znám vaše rodiče. Ti.ACT *mají pěkný domek.* [sempos = n.pron.def.demon]

    Koupil dědečkovi nové pantofle. Ty.ACT *vypadaly pěkně.* [sempos = n.pron.def.demon]

    Ze stolu spadl ten.ACT *, který byl na kraji.* [sempos = n.pron.def.demon]

    Těm.ADDR *, kteří nepřišli, nedám zápočet.* [sempos = n.pron.def.demon]

    Poskytněte pomoc těm.ADDR *, kteří to potřebují.* [sempos = n.pron.def.demon]

    Stavby se odlišovaly od těch.PAT *, u jejichž zrodu stála avantgarda.* [sempos = n.pron.def.demon]

  - **zájmeno „ten“ + adjektivum**.

    Stojí-li v povrchové podobě věty zájmeno *ten* před adjektivem (které není substantivizované; viz 7.1.1 – „Substantivizovaná adjektiva“), považujeme jej za syntaktické substantivum.

    Uzel reprezentující adjektivum má funktor RSTR a závisí na uzlu reprezentujícím zájmeno *ten*.

    Příklady:

    První úloha je snadná, ta.ACT *druhá*.RSTR *je obtížná.* [sempos = n.pron.def.demon] obr. 7.2

Ty modré pantofle jsou hezčí než ty.ACT *zelené*.RSTR . *Nejhezčí jsou ale ty*.ACT *červené*.RSTR [sempos = n.pron.def.demon]

Rovnal knihy na poličku: dozadu dával ty.PAT *vázané*.RSTR , *dopředu ty*.PAT *lepené*.RSTR [sempos = n.pron.def.demon]

Vezmi si s sebou jen to.PAT *nejnutnější*.RSTR [sempos = n.pron.def.demon]

- **zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum**.

  Jako syntaktické adjektivum chápeme zájmeno *ten* v následující pozici:

  - **zájmeno „ten“ + substantivum**.

    Stojí-li v povrchové podobě věty zájmeno *ten* před syntaktickým substantivem (tj. i před substantivizovaným adjektivem, číslovkou nebo zájmenem v platnosti substantiva), považujeme jej za syntaktické adjektivum.

    Uzel reprezentující zájmeno *ten* má funktor RSTR a závisí na uzlu reprezentujícím následující substantivum.

    Příklady:

    Poskytl pomoc těm.RSTR *Polkám*.ADDR , *které to potřebovaly.* [sempos = adj.pron.def.demon] obr. 7.3

    Chceme splnit sny těm.RSTR *druhým*.ADDR [sempos = adj.pron.def.demon] obr. 7.4

    Ti.RSTR *tvoji rodiče*.ACT *mají pěkný domek.* [sempos = adj.pron.def.demon]

    Ty.RSTR *modré pantofle*.ACT *jsou hezké.* [sempos = adj.pron.def.demon]

    Do nemocnice přijali jen toho.RSTR *raněného*.PAT [sempos = adj.pron.def.demon]

    Ti.RSTR *dva*.ACT *jsou líní.* [sempos = adj.pron.def.demon]

    Ti.RSTR *všichni*.ACT *tu chtějí zůstat.* [sempos = adj.pron.def.demon]

Ke koreferenci u zájmena *ten* viz 8.3 – „**Textová koreference**“ a 8.5.2.3 – „Nezaznačení textové koreference u zájmena „ten“ s platností substantiva“.

K zájmenu *ten* ve funkci odkazovacího slova viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““.

Obrázek 7.1. Zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum

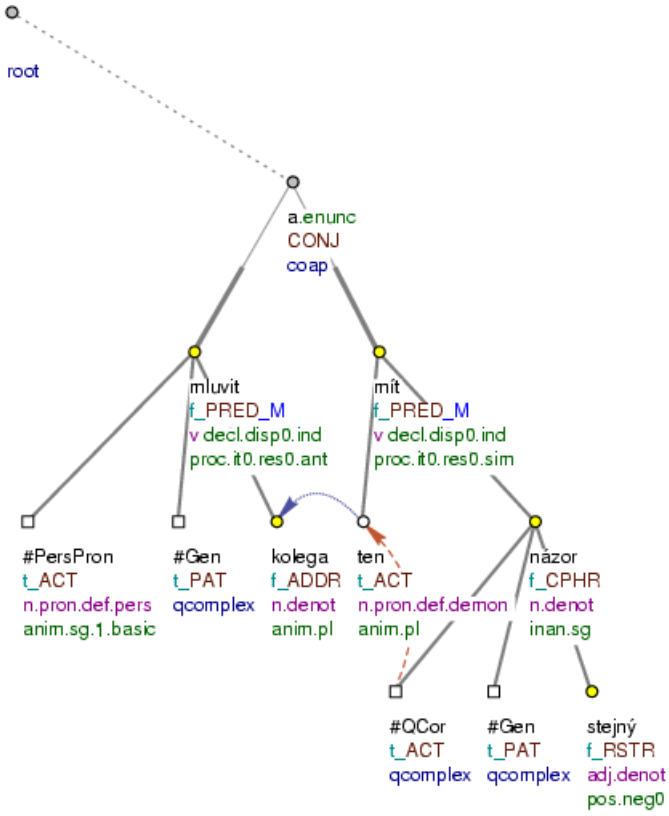

Mluvil jsem s kolegy a ti mají stejný názor.

Obrázek 7.2. Zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum

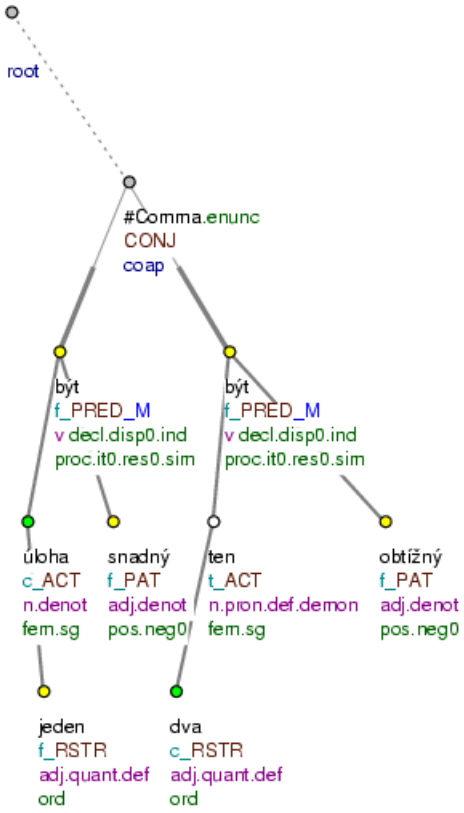

První úloha je snadná, ta druhá je obtížná.

Obrázek 7.3. Zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum

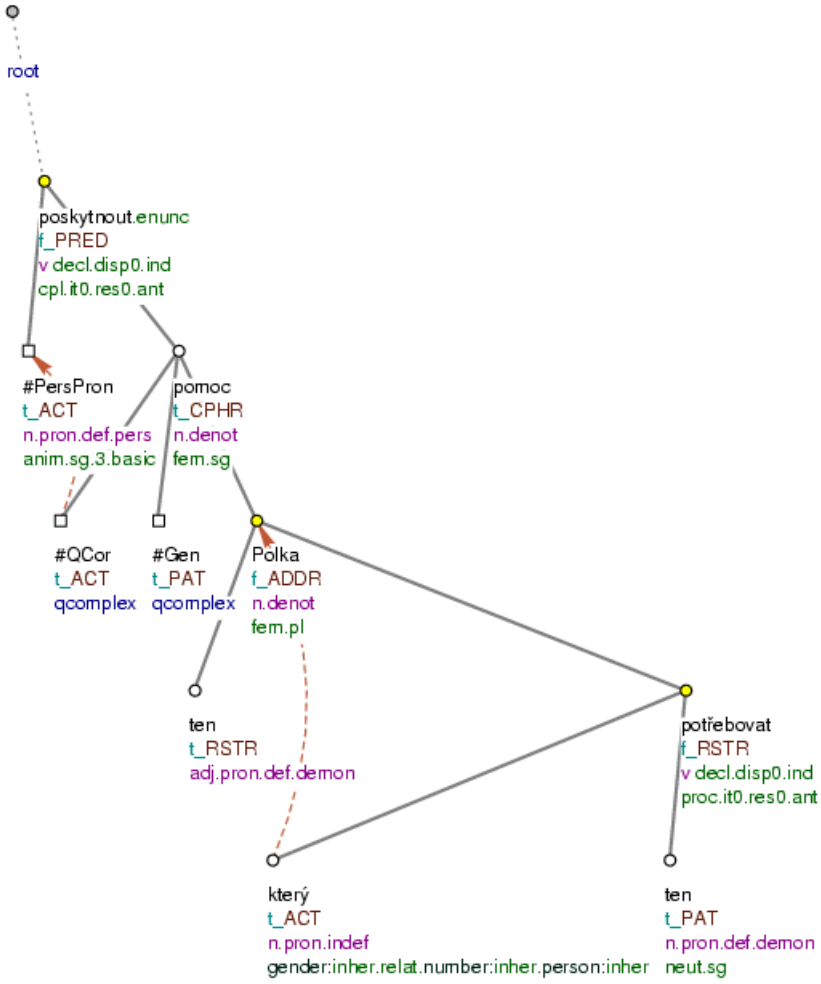

Poskytl pomoc těm Polkám, které to potřebovaly.

Obrázek 7.4. Zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum

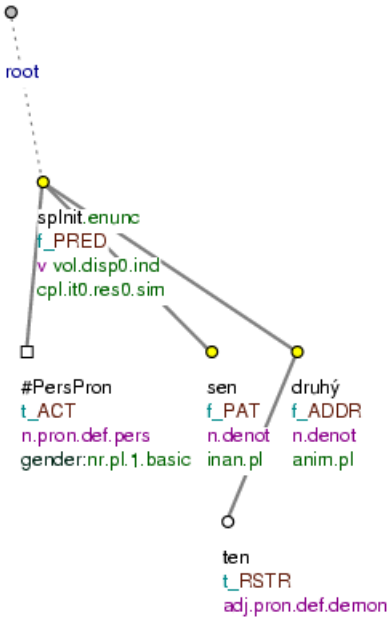

Chceme splnit sny těm druhým.

Zájmeno „takový“. U zájmena *takový*, které stojí v povrchové podobě věty samostatně (bez potenciálního řídícího substantiva), určujeme platnost syntaktického substantiva a adjektiva na základě aktuálního kontextu a významu.

Srovnej:

- *Jsou tací*.ACT*, kteří rádi hladovějí*.RSTR

  Zájmeno *takový* interpretujeme jako syntaktické substantivum.

- *Máme hodně věcí, ale <takové> {věc*.PAT*}, které potřebujeme*.RSTR *, nemáme.*

  Zájmeno *takový* interpretujeme jako syntaktické adjektivum. V tektogramatickém stromě bude zachycena elipsa řídícího substantiva (viz 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“).

Stojí-li zájmeno *takový* v povrchové podobě věty před syntaktickým substantivem (tj. i před substantivizovaným adjektivem, číslovkou nebo zájmenem v platnosti substantiva), považujeme jej vždy za syntaktické adjektivum.

K zájmenu *takový* ve funkci odkazovacího slova viz 5.5.3.2 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „takový““.

!!! V atributu `sempos` je u uzlu reprezentujícího výraz *takový* vždy hodnota `adj.pron.def.demon`. Rozlišení na sémantická substantiva a adjektiva nebylo zatím provedeno. Viz k tomu i 4.6.2.2 – „Určitá pronominální sémantická adjektiva ukazovací“.

Vztažná zájmena „který“ a „jaký“. Vztažná zájmena *který* a *jaký* hodnotíme podle toho, zda připojují vztažnou klauzi, nebo obsahovou klauzi (k tomu viz 5.5.2 – „Obsahové vs. vztažné klauze“) buď jako syntaktická, a tedy i sémantická substantiva, nebo jako syntaktická, a tedy i sémantická adjektiva (viz i 4.6.1.4 – „Neurčitá pronominální sémantická substantiva“ a 4.6.2.3 – „Neurčitá pronominální sémantická adjektiva“):

- **zájmena „který“ a „jaký“ jako syntaktická substantiva**.

  Pokud vztažné zájmeno *který* nebo *jaký* zastupuje v závislé klauzi jméno, které je závislou klauzí rozvíjeno (tj. připojuje vztažnou klauzi), považujeme jej za syntaktické (a tedy i sémantické) substantivum.

  Uzel reprezentující zájmeno *který* nebo *jaký* má funktor podle své závislosti na řídícím slovese vztažné klauze.

  Příklady:

  Karel dostal knihu, jakou/kterou.PAT *si přál*.RSTR [sempos=n.pron.indef] obr. 7.5

  Přidělili nám vedoucího, který/jaký.ACT *se jim hodil*.RSTR [sempos=n.pron.indef] obr. 7.6

  Vedoucí, jakého/kterého.PAT *nám přiděli*.RSTR, *nestojí za nic.* [sempos=n.pron.indef] obr. 7.7

  Informace, která.ACT *je*.RSTR *nejdůležitější, nesmí být zapomenuta.* [sempos=n.pron.indef]

- **zájmena „který“ a „jaký“ jako syntaktická adjektiva**.

  V konstrukcích, ve kterých zájmeno *který* nebo *jaký* připojuje obsahovou klauzi, jsou zájmena *který* a *jaký* považována za syntaktická (a tedy i sémantická) adjektiva.

  Uzel reprezentující zájmeno *který* nebo *jaký* závisí na uzlu pro řídící substantivum a má funktor RSTR. Není-li řídící jméno v povrchové podobě věty přítomno, je v tektogramatickém stromu zachycena elipsa řídícího substantiva podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“.

  Příklady:

  Otázka, jakou/kterou.RSTR *knihu*.PAT *si přejete*.PAT, *nezazněla.* [sempos=adj.pron.indef] obr. 7.8

  (Přeje si knihu.) Vím, kterou/jakou.RSTR {*knihu*.PAT} *si přeje*.PAT [sempos=adj.pron.indef] obr. 7.9

  Informace, která.RSTR {#EmpNoun.ACT} *je*.PAT *nejdůležitější, nesmí být zapomenuta.* [sempos=adj.pron.indef]

Pozor! Od výše uvedených pravidel se liší anotace konstrukce se zájmenem *jaký* v pozici jmenné části verbonominálního predikátu.

Zájmeno *jaký* tu považujeme za syntaktické (a tedy i sémantické) adjektivum (i přestože připojuje vztažnou klauzi). K uzlům reprezentujícím adjektiva v pozici jmenné části verbonominálního predikátu se řídící uzel pro substantivum nedoplňuje, není tedy doplněn ani v konstrukcích se zájmenem *jaký*.

Příklad:

Trh prostě počítá s člověkem, jaký.PAT *opravdu je.* [sempos=adj.pron.indef] obr. 7.10

Tázací zájmena „který“ a „jaký“. Tázací zájmena *který* a *jaký* považujeme za syntaktická (a tedy i sémantická) adjektiva.

Uzel reprezentující tázací zájmeno *který* nebo *jaký* závisí na uzlu reprezentujícím substantivum a má funktor RSTR. Není-li řídící substantivum v povrchové podobě věty přítomno, je v tektogramatickém stromu zachycena elipsa řídícího substantiva podle pravidel uvedených v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“.

Příklady:

(Přál bych si obrázek.) A <u>který</u>.RSTR {*obrázek*.PAT} *si přeješ?* [sempos=adj.pron.indef] obr. 7.11

<u>Jaký</u>.RSTR *si přeješ obrázek?* [sempos=adj.pron.indef]

<u>Který</u>.RSTR *obrázek jsi dostal?* [sempos=adj.pron.indef]

Obrázek 7.5. Zájmeno „který“ jako syntaktické substantivum

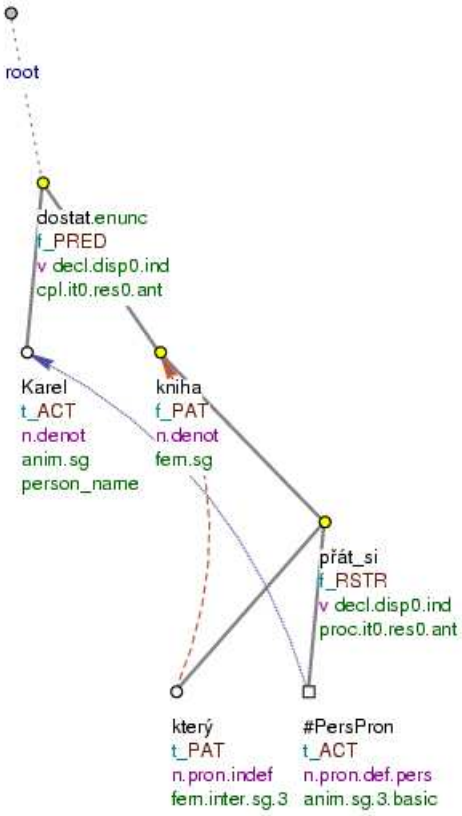

Karel dostal knihu, kterou si přál.

Obrázek 7.6. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické substantivum

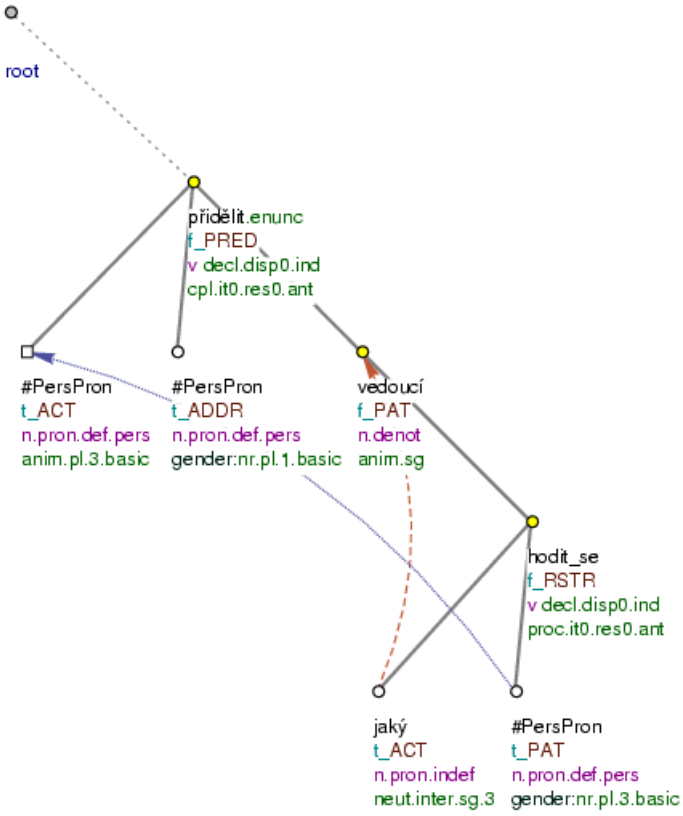

Přidělili nám vedoucího, jaký se jim hodil.

Obrázek 7.7. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické substantivum

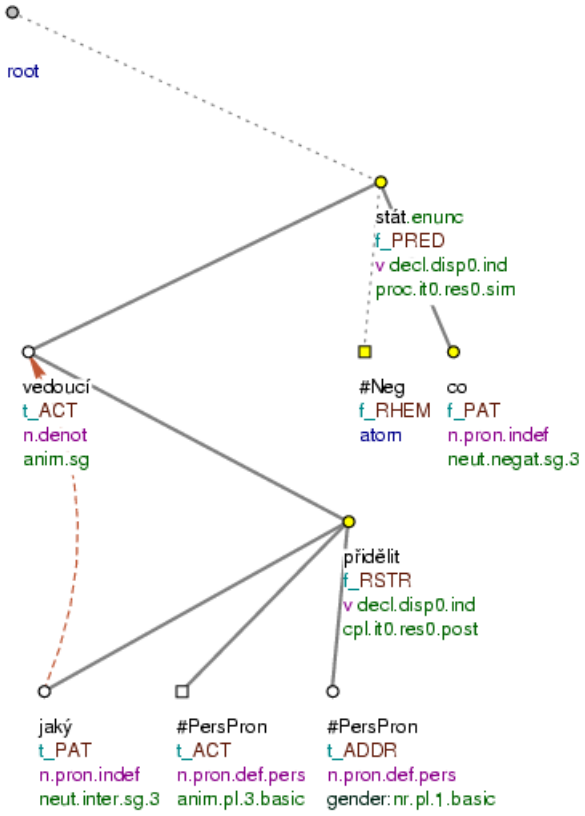

Vedoucí, jakého nám přidělí, nestojí za nic.

Obrázek 7.8. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické adjektivum

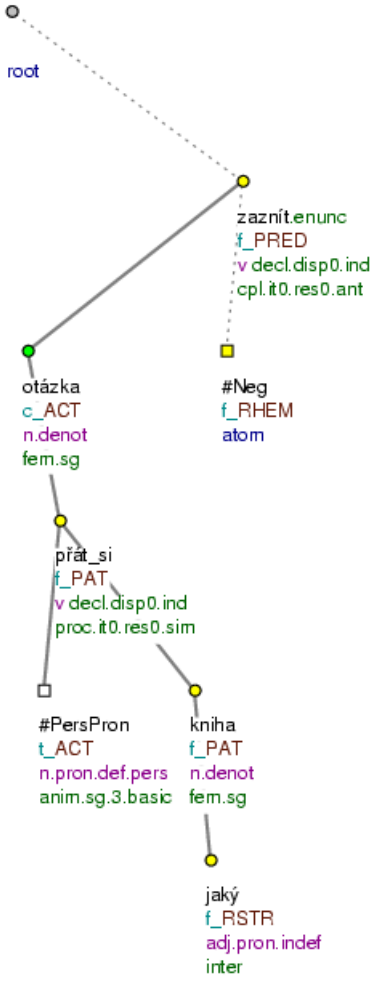

Otázka, jakou knihu si přeje, nezazněla.

Obrázek 7.9. Zájmeno „který“ jako syntaktické adjektivum

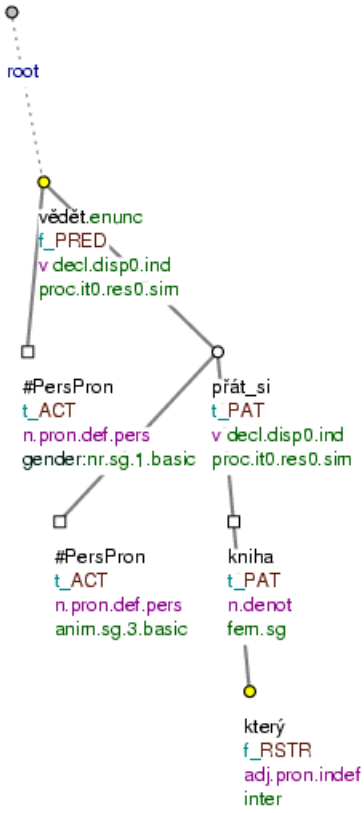

(Přeje si knihu.) Vím, kterou si přeje.

Obrázek 7.10. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické adjektivum

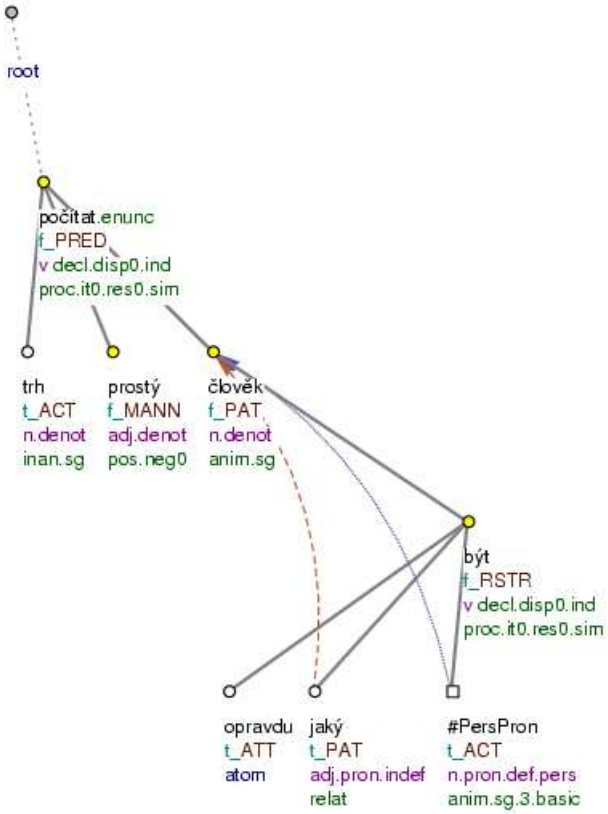

Trh prostě počítá s člověkem, jaký opravdu je.

Obrázek 7.11. Zájmeno „který“ jako syntaktické adjektivum

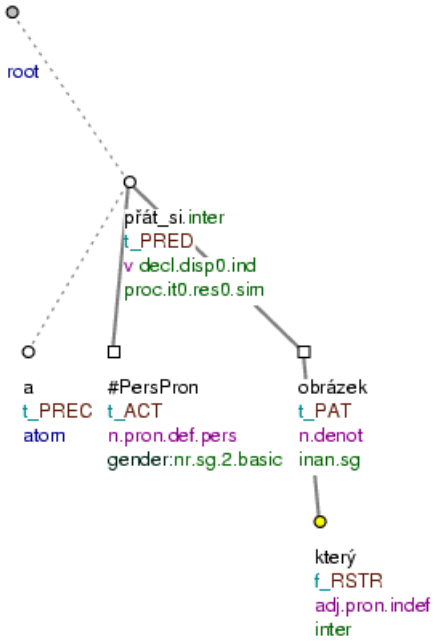

(Přál bych si obrázek.) A který si přeješ?

Zájmena přivlastňovací. Zájmena přivlastňovací považujeme ve všech případech za syntaktická adjektiva kromě případů jako *Pojedeme k našim.* nebo *Jak se mají vaši?*, kde přivlastňovací zájmena *naši* a *vaši* mají platnost syntaktického substantiva.

7.1.3. Číslovky ve funkci syntaktického adjektiva nebo substantiva

K rozdělení číslovek mezi syntaktická (a tedy i sémantická) substantiva a adjektiva viz 4.2 – „Sémantické slovní druhy“.

Pravidla anotace čísel číslovek včetně určování jejich syntaktické slovnědruhové platnosti jsou souhrnně popsána v 7.10 – „**Čísla a číslovky**“.

7.2. Konstrukce se slovesem „být“

Tato sekce podává souhrnně pravidla anotace konstrukcí se slovesem *být*.

7.2.1. Typy konstrukcí se slovesem „být“

U slovesa *být* rozlišujeme:

- „být“ existenční (viz 7.2.1.1 – „„Být“ existenční“),
- „být“ zástupné (viz 7.2.1.2 – „„Být“ zástupné“),
- „být“ sponové (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“),
- „být“ frazeologické (viz 7.2.1.4 – „„Být“ frazeologické (slovesný frazém)“).

O *být* v jednočlenných konstrukcích pojednáváme zvlášť (viz 7.2.1.5 – „„Být“ v jednočlenných konstrukcích“).

7.2.1.1. „Být“ existenční

Jako *být existenční* označujeme sloveso *být* ve významu „něco je/není, ne/existuje“.

Valence existenčního „být“. Ve valenčním rámci existenčního „být“ je pouze aktor. Případná volná doplnění nejsou u tohoto „být“ obligatorní.

„Být“ existenční vyjadřuje dva významy:

- prostou existenci/neexistenci nějakého děje nebo stavu.

  Příklady:

  Strašidla.ACT *na světě nejsou.* obr. 7.12

  Není tu žádných chyb.ACT

  Není co dělat.ACT

  Kdysi tu bylo na tisíce.ACT *druhů.*

  Je pět hodin.ACT

  Je poledne.ACT

  Není doba.ACT *na to dělat si legraci.*

- konec trvání nějakého děje nebo stavu.

  Příklady:

  Je po zábavě.ACT

  Při nedostatku motivace je po snaze.ACT

!!! Z důvodu zjednodušení anotace byl prozatím valenční rámec pro existenční „být“ ve významu prosté existence/neexistence sloučen s obdobným valenčním rámcem pro zástupné „být“ (viz 7.2.1.2 – „„Být“ zástupné“).

Obrázek 7.12. Existenční „být“

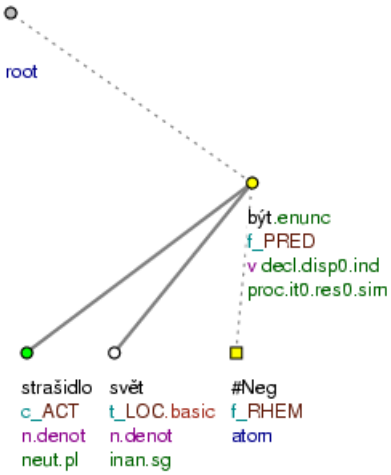

Strašidla na světě nejsou.

7.2.1.2. „Být“ zástupné

Být zástupné je sloveso *být* ve spojení s nějakým doplněním, přičemž sloveso *být* tu nemá význam pouhé existence, ale zastupuje nějaké plnovýznamové sloveso, kterým se dá nahradit. Jde zejména o spojení slovesa *být* s jinými pády substantiv a adjektiv než s nominativem a instrumentálem, s předložkovými frázemi a s adverbii.

Valence zástupného „být“. Rozlišujeme dvě základní skupiny zástupných „být“ podle povahy doplnění (jiných než aktor), se kterými se *být* pojí:

- *být* se pojí s doplněními, která mají povahu aktantu.

  Jde o případy, kdy doplnění plnovýznamového slovesa, které sloveso *být* zastupuje, mají povahu některých z aktantů. I ve valenčních rámcích zástupného „být“ jsou pak tato doplnění zachycena s funktory pro aktanty. Srov.:

  - *Rukavice*.ACT *mu*.PAT *nejsou.*

    Sloveso *být* zastupuje v konstrukci plnovýznamová slovesa jako *padnout*, *slušet*, a má proto analogický rámec s aktorem a patientem:

    ACT(.1) PAT(.3)

  Ne vždy je možné jednoznačně stanovit, které plnovýznamové sloveso v konkrétním případě sloveso *být* zastupuje, pak určujeme valenční rámce intuitivně.

  Pozor! V těchto valenčních rámcích slovesa *být* uplatňujeme princip posouvání (viz 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

- *být* se pojí s doplněními, která mají povahu volného doplnění.

  Ukazuje se, že po slovese *být* mohou následovat doplnění s významem všech slovesných a některých substantivních funktorů (APP) pro volná doplnění.

  Příklady:

  Jirka je na zahradě.LOC obr. 7.13

Úkol byl na pátek.TOWH

To je pro mě.BEN

Je pozdě.TWHEN *cokoliv dělat.*

Vystoupení bude bez ohledu na počasí.REG

Zájezd byl prostřednictvím kanceláře.MEANS

To bylo schválně.CAUS

To bylo o chlup.DIFF

Chaloupka je jako dlaň.CPR

Tento nástroj je na stáčení.AIM *vína.*

Byli jsme to obhlížet.INTT

Zahrada je souseda.APP

Pozor! Doplnění s významem funktoru ORIG zde považujeme za volné doplnění (podobně jako u substantiv - viz 5.2.3.2.3.2 – „Origo u substantiv“). Srov.:

Nádobky jsou z plechu.ORIG

Z Evy.ORIG *je lékařka.*

Ne vždy je však možné jednoznačně stanovit, které plnovýznamové sloveso v konkrétním případě sloveso *být* zastupuje, a v důsledku toho odvodit funktor volného doplnění a určit, zda příslušné doplnění je/není obligatorní.

!!! Z tohoto důvodu byl prozatím pro všechna zástupná „být“, která se pojí (jen) s volnými doplněními, stanoven jeden univerzální valenční rámec, který obsahuje pouze aktor (volná doplnění jsou u tohoto rámce uvedena jen jako příklady typických doplnění). Pro zjednodušení anotace byl tento valenční rámec sloučen s obdobným valenčním rámcem pro existenční „být“ ve významu prosté existence/neexistence (viz 7.2.1.1 – „„Být“ existenční“).

Pozor! Po slovese *být* nacházíme celou řadu volných doplnění s obecným významem „stavu“ (k tomu viz 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““). Například:

Byla v jiném stavu.LOC [is_state=1]

Pozor! Vyskytuje-li se v těchto konstrukcích výraz *to*, *ono* mají uzly reprezentující tyto výrazy funktor INTF; například:

To.INTF *k lesu je to*.ACT *daleko.*

Obrázek 7.13. Zástupné „být“

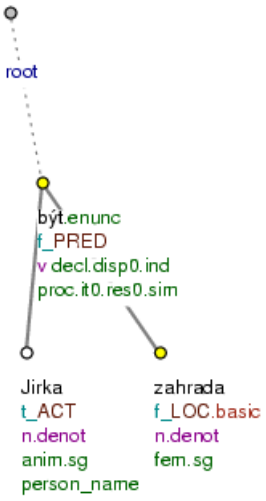

Jirka je na zahradě.

7.2.1.3. „Být“ sponové (verbonominální predikát)

Být sponové je sloveso *být*, které je součástí víceslovného predikátu, který označujeme přívlastkem „verbonominální“.

Verbonominálním predikátem rozumíme spojení slovesa *být* (které ve větě vyjadřuje zejména aktualizační slovesné významy) s nějakým dalším slovem, které nese hlavní lexikální význam celého víceslovného predikátu (k víceslovným predikátům viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“).

U verbonominálních predikátů rozlišujeme:

- **slovesnou část**.

  Slovesnou část verbonominálního predikátu představuje sponové „být“.

- **neslovesnou část**.

  Neslovesnou část verbonominálního predikátu představuje sémantické adjektivum nebo substantivum v nominativu nebo instrumentálu. Druhotně může být neslovesná část vyjádřena i genitivem substantiva, infinitivem, závislou klauzí, adverbiem nebo i citoslovcem.

Verbonominální predikát vyjadřuje široké pole významů: totožnost aktoru a patientu, kvalifikaci, klasifikaci a kvantifikaci.

Příklady:

Kočka je savec.PAT obr. 7.14

Lev je králem.PAT *zvířat.*

Jíst je obřad.PAT

Prohrát není žádnou hanbou.PAT

Je svobodným rozhodnutím.PAT *, jestli pojedu.*

Jirka je hodný.PAT

Byli jsme tři.PAT

Dětí je pět.PAT

Chlapců je hromada.PAT

To je moc.PAT

Památky jsou staršího původu.PAT

Muž je vysoké postavy.PAT

Je vidět.PAT *Sněžka.*

Končit není umřít.PAT

Jeho výklad je, že zahrají.PAT

To je fuk.PAT

Pozor! Hranice mezi existenčním a sponovým „být“ je někdy vázána na pořádek slov ve větě. Srov.:

- konstrukce s existenčním „být“:
  - *Je hodně problémů*.ACT
  - *Zlí lidé*.ACT *nejsou.*
- konstrukce se sponovým „být“ (s verbonominálním predikátem):
  - *Problémů*.ACT *je hodně*.PAT
  - *Lidé*.ACT *nejsou zlí*.PAT

Valence sponového „být“. Sponové „být“ má ve valenčním rámci aktor a patiens. Patiens tu zastupuje široké pole významů, které může verbonominální predikát vyjadřovat.

Zachycení verbonominálního predikátu. Verbonominální predikát zachycujeme v tektogramatickém stromě pomocí dvou uzlů: pomocí uzlu reprezentujícího slovesnou část verbonominálního predikátu a pomocí uzlu reprezentujícího neslovesnou část verbonominálního predikátu. Uzel reprezentující slovesnou část verbonominálního predikátu má funktor podle funkce celého složeného predikátu ve větné struktuře. Uzlu je přiřazen valenční rámec pro sponové „být“. Uzel reprezentující neslovesnou část má funktor PAT a je zachycen jako přímý potomek uzlu pro slovesnou část (srov. obr. 7.14). Sounáležitost obou částí není (vyjma zvoleného valenčního rámce) nijak zvlášť reflektována.

Pozor! Jako jeden verbonominální predikát s koordinací (apozicí) neslovesných částí zachycujeme predikáty jako *být veselý a šťastný*; *je otcem i dědečkem*. Jde o výjimku, protože u ostatních víceslovných predikátů bylo přijato pravidlo, že závislé části víceslovného predikátu se nekoordinují (či neaponují), ale jde vždy o souřadné spojení několika víceslovných predikátů (s elipsou řídící slovesné části).

K elipse víceslovných predikátů viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídícího slovesa“.

Obrázek 7.14. Verbonominální predikát

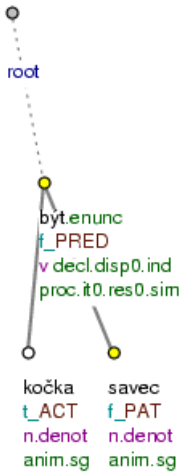

Kočka je savec.

Podtyp kvazimodálních sloves. Jádrem verbonominálních predikátů jsou víceslovné predikáty, v jejichž významu není obsažen modální nebo fázový význam (srov. příklady výše). Jako podtyp verbonominálních predikátů pak chápeme a zachycujeme také kvazimodální slovesa, jejichž slovesná část je tvořena slovesem *být* a jejichž neslovesná část je tvořena substantivem nebo adjektivem s modálním významem (viz i 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“). Například:

být schopný.PAT

být možné.PAT

být povinností.PAT

Pro jádro verbonominálních predikátů i pro podtyp kvazimodálních sloves platí stejná pravidla pro zachycení popsaná výše.

„Být“ + predikativní adverbium. Z verbonominálních predikátů vydělujeme pouze specifický typ kvazimodálních sloves (viz i 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“): spojení slovesa *být* s adverbiálními výrazy vyjadřujícími modalitu, postoj, hodnocení. Tyto výrazy se tradičně označují jako predikativní adverbia. Tato spojení neodpovídají výše přijatému vymezení jádra verbonominálních predikátů sémanticky ani formálně, proto je zachycujeme s odlišnými valenčními rámci. Uzlu pro neslovesnou část (adverbium) přiřazujeme již zavedený funktor CPHR (nikoli funktor PAT). Aktor těchto predikátů je primárně realizován infinitivem slovesa.

Příklady:

je nutno.CPHR

je možno.CPHR

je zatěžko.CPHR

je třeba.CPHR

!!! Hodnota gramatému sempos (ani morfologický tag) není u predikativních adverbií sjednocena na hodnotu adverbia.

Kvazimodální slovesa jsou často víceslovnými predikáty kontroly (viz 8.2.4.4.4 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesné části verbonominálního predikátu“).

7.2.1.4. „Být“ frazeologické (slovesný frazém)

Být frazeologické je sloveso *být*, které představuje řídící část slovesných frazeologických spojení (viz 5.8 – „**Frazémy**“).

Jako frazeologické „být“ chápeme spojení slovesa *být* s některými předložkovými skupinami i se samotnými předložkami a další konstrukce s frazeologickým významem.

Příklady:

Smlouvy jsou pro kočku.DPHR obr. 7.15

Obavy nejsou na místě.DPHR

Seznamy jsou k mání.DPHR

Po práci byly za vodou.DPHR

Je na váženou.DPHR *, do jaké míry to platí.*

Nebude na škodu.DPHR *postupovat pomalu.*

Je v obraze.DPHR

Valence frazeologického „být“. V souladu s pravidly pro vytváření valenčních rámců pro frazeologické významy sloves (viz 5.2.2.2 – „Valenční rámce frazémů a složených predikátů“) je pro každý slovesný frazém se slovesem *být* vytvořen zvláštní valenční rámec. Srov.:

- *Student byl hned v prachu*.DPHR

  Valenční rámec tohoto frazeologického významu slovesa *být*:

  ACT(.1) DPHR(v-1[prach.S6])

Slovesné frazémy se slovesem *být* jsou v tektogramatickém stromě zachyceny podle základních pravidel anotace frazémů uvedených v 5.8 – „**Frazémy**“ (srov. obr. 7.15).

Obrázek 7.15. Frazeologické „být“

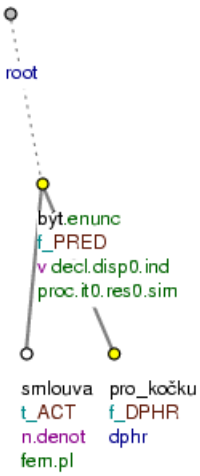

Smlouvy jsou pro kočku.

7.2.1.5. „Být“ v jednočlenných konstrukcích

Jednočlenné konstrukce se slovesem *být* jsou dvojího typu:

- neosobní konstrukce, které nemají aktor (viz 7.2.1.5.1 – „Neosobní užití slovesa „být““),
- konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu (viz 7.2.1.5.2 – „Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu“).

7.2.1.5.1. Neosobní užití slovesa „být“

Konstrukce se slovesem *být*, které vyjadřují nějaké přírodní jevy a stavy, vnější okolnosti místní, časové, měrové nebo způsobové, jsou konstrukce, v nichž je *být* užito neosobně, tj. nemá aktor.

Valenční rámce slovesa *být* tvoří v těchto případech pouze příslušné obligatorní volné doplnění. Srov.:

- *Do odjezdu bylo dlouho*.THL

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *být*:

  THL(*)

Příklady:

Je horko.MANN obr. 7.16

K lesu je daleko.EXT obr. 7.17

Není nejhůře.MANN

Je tam útulno.MANN

Je pod mrakem.MANN

Je na déšť.MANN

Pozor! Za konstrukce s neosobním užitím slovesa *být*, za konstrukce s nulovým aktorem, považujeme jen ty konstrukce, v nichž jsou přírodní jevy a stavy, vnější okolnosti místní, časové, měrové, nebo způsobové vyjádřeny předložkovými skupinami a adverbii, tedy nikoli substantivy v nominativu. V druhém případě jde o sloveso „být“ existenční (viz 7.2.1.1 – „„Být“ existenční“). Srov.:

- neosobní užití slovesa *být*:
  - *Je veselo.*
  - *Je tu vlhko.*
- „být“ existenční:
  - *Je pět hodin.*
  - *Je poledne.*

Pozor! Vyskytují-li se v těchto konstrukcích výrazy *to*, *ono* mají uzly reprezentující tyto výrazy funktor INTF; například:

To.INTF *je hezky.*

Obrázek 7.16. Neosobní užití slovesa „být“

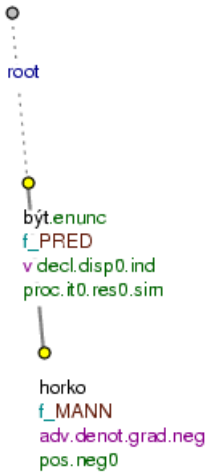

Je horko.

Obrázek 7.17. Neosobní užití slovesa „být“

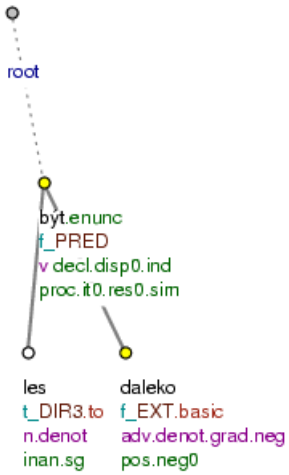

K lesu je daleko.

7.2.1.5.2. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu

Konstrukce se slovesem *být*, které vyjadřují osobní prožívání tělesných nebo duševních stavů, jsou konstrukce, v nichž jméno (zájmeno) v dativu interpretujeme jako aktora, proživatele vyjádřeného tělesného či duševního stavu (viz i 5.2.1.4 – „Kritéria určování aktantů (princip posouvání)“).

Ve valenčních rámcích slovesa „být“ je vedle aktoru zapsáno i příslušné obligatorní volné doplnění (zpravidla MANN), které vyjadřuje tělesný nebo duševní stav. Je-li tento tělesný nebo duševní stav vyjádřen substantivem nebo adjektivem (číslovkovým výrazem) je ve valenčním rámci zapsán jako obligatorní patiens. Srov.:

- *Je mu*.ACT *velmi zle*.MANN

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *být*:

ACT(.3) MANN(*)

Srovnej obr. 7.18.

- *Je mi*.ACT *deset let*.PAT

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *být*:

  ACT(.3) PAT(.1)

  Srovnej obr. 7.19.

Další příklady:

Je mu.ACT *horko*.MANN

Je mu.ACT *hej*.MANN

Je mi.ACT *zima*.MANN

Je mu.ACT *trapně*.MANN

Bylo mi.ACT *velmi smutno*.MANN

Té.ACT *není nejhůře*.MANN

Pozor! Od konstrukcí s aktorem v dativu u slovesa *být* je třeba odlišit konstrukce jako:

Bylo to.ACT *dávno.*

Je tomu.ACT *dávno*.

Je tomu.ACT *podobně*.

V těchto konstrukcích je sloveso „být“ zástupné. Od konstrukcí „osobního prožívání“ se tyto konstrukce odlišují tím, že jejich aktor není životný a konstrukce nevyjadřují tělesné nebo duševní stavy.

Pozor! Vyskytují-li se v těchto konstrukcích výrazy *to*, *ono* mají uzly reprezentující tyto výrazy funktor INTF; například:

Ono.INTF *mu není nejlépe.*

To.INTF *je mu zle.*

Obrázek 7.18. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu

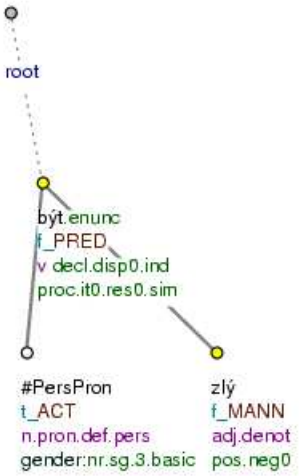

Je mu zle.

Obrázek 7.19. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu

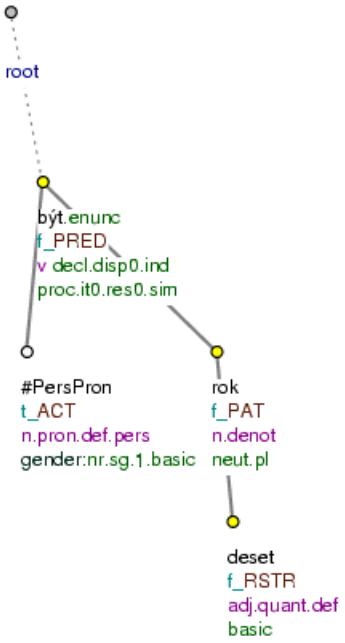

Je mi deset let.

7.2.2. Poznámky k některým konstrukcím se slovesem „být“

7.2.2.1. Verbonominální predikát vs. opisné pasivum

Konstrukce s verbonominálním predikátem (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“) a konstrukce s trpným pasivem není vždy možné jednoznačně odlišit: krátký tvar deverbativního ad-

jektiva je morfologicky totožný s opisným participiem slovesa. Oba typy konstrukcí (s participiem i s krátkým tvarem deverbativního adjektiva) interpretujeme primárně jako opisné pasivum (výjimku viz níže). Rozdíl mezi významem „děje“ a významem „výsledného stavu“ bude zachycen hodnotou gramatému rezultativnosti (`resultative`; viz 4.5.14 – „Gramatém rezultativnosti (`resultative`)“). Srov.:

- *Dům byl*.`PRED` *zadlužený*.`PAT`

  Verbonominální predikát (srov. obr. 7.20).

- *Dům byl zadlužen*.`PRED` [`t-lemma=`*zadlužit*; `sempos=v`]

  Opisné pasivum s významem „výsledného stavu“ (srov. obr. 7.21).

- *Dům byl rodinou zadlužen*.`PRED` [`t-lemma=`*zadlužit*; `sempos=v`]

  Opisné pasivum s významem „děje“ (srov. obr. 7.22).

!!! Hodnoty v gramatému rezultativnosti v konstrukcích s opisným pasivem zatím nebyly rozlišovány. V gramatému rezultativnosti je v případech opisného pasiva vždy vyplněna hodnota `res0`.

Poznámka: Při anotaci vycházíme z psaného projevu. Stírání rozdílu mezi oběma typy v mluveném projevu zde nemůže být reflektováno (mluvčí by řekl *Výstava je otevřená*, ale napsal *Výstava je otevřena*).

Výjimka: konstrukce vyjadřující výsledný stav, vyplývající z reflexivně pojatého děje. Pouze konstrukce vyjadřující výsledný stav, vyplývající z reflexivně pojatého děje, zachycujeme jako verbonominální predikát: *být* + krátký tvar deverbativního adjektiva (nikoli jako opisné pasivum). Jedná se o případy, kdy v konstrukci skutečně nelze spatřovat trpně pojatý děj, kdy nelze větu interpretovat jako obsahující všeobecného aktora, protože povrchový subjekt je zároveň i hloubkovým aktorem vyjádřeného děje zaměřeného na sebe sama.

Podle pravidel uvedených v 3.2 – „T-lema a m-lema, t-lema a slovní forma“ mají uzly reprezentující krátké tvary adjektiv t-lema dlouhého adjektiva.

Srovnej:

- *Prezident je*.`PRED` *přesvědčen*.`PAT` *, že vláda neplní své povinnosti.* [`t-lemma=`*přesvědčený*; `sempos=adj.denot`]

  = *Prezident se přesvědčil, že vláda neplní své povinnosti.*

  Konstrukce nemá význam: „někdo přesvědčil prezidenta, že ..“, ale: „prezident přesvědčil sebe sama, že...“ (srov. obr. 7.23).

Další příklady:

Vláda je.`PRED` *připravena*.`PAT` *plnit své povinnosti.* [`t-lemma=`*připravený*; `sempos=adj.denot`]

Premiér je.`PRED` *už unaven*.`PAT` [`t-lemma=`*unavený*; `sempos=adj.denot`]

Pavel ještě není.`PRED` *oblečen*.`PAT` [`t-lemma=`*oblečený*; `sempos=adj.denot`]

!!! Rozhodování mezi verbonominálním predikátem a opisným pasivem, respektive mezi krátkým tvarem adjektiva a trpným participiem proběhlo až na tektogramatické rovině. Na morfologické rovině jsou výrazy *přesvědčen*, *unaven*, *připraven* apod. vždy ohodnoceny jako tvary slovesa.

Rozhodování mezi krátkým tvarem adjektiva a trpným participiem se týká i jiných pozic než po slovese *být*; viz 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“.

Obrázek 7.20. Verbonominální predikát

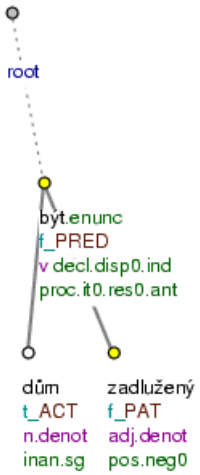

Dům byl zadlužený.

Obrázek 7.21. Opisné pasivum

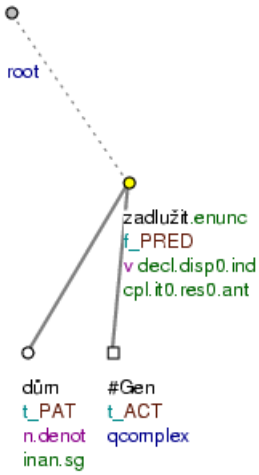

Dům byl zadlužen.

Obrázek 7.22. Opisné pasivum

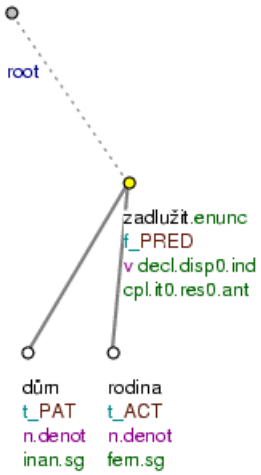

Dům byl rodinou zadlužen.

Obrázek 7.23. Verbonominální predikát

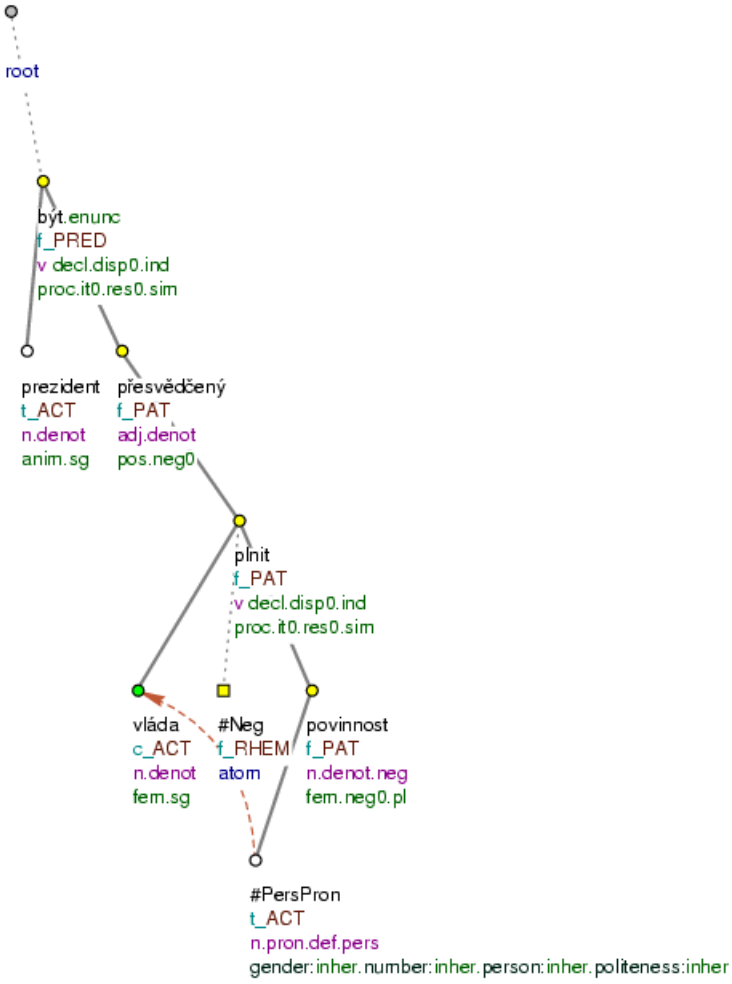

Prezident je přesvědčen, že vláda neplní své povinnosti.

7.2.2.2. Konstrukce s infinitivem

Infinitiv může být v konstrukcích se slovesem *být* buď aktorem, nebo patientem, nebo i obligatorním volným doplněním.

Infinitiv jako aktor. Konstrukce, v nichž je infinitiv v konstrukci se slovesem *být* aktorem, se vyskytují ve spojení se všemi typy slovesa *být*, s „být“ existenčním, sponovým i zástupným.

- Konstrukce: existenční „být“ + infinitiv v pozici aktora vyjadřuje trvání nějakého stavu, existenci nějaké možnosti.

  Příklady:

  Je co číst.ACT obr. 7.24

  Je komu pomáhat.ACT

  Je pořád co dělat.ACT

- V konstrukcích se sponovým „být“, ve verbonominálním predikátu může být infinitiv aktorem, ale i patientem. V pozici aktora je infinitiv zejména u podtypu kvazimodálních sloves (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“).

  Příklady:

  Je mu trapné odejít.ACT obr. 7.25

  Je marné o tom hovořit.ACT

  Je možné studovat.ACT *v zahraničí.*

- Pravidelně je infinitiv aktorem zejména v konstrukcích *být* + adverbium modální, které zachycujeme jako uzel s funktorem CPHR (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“).

  Příklad:

  Není nutno zdravit.ACT

- Infinitiv může být aktorem i v konstrukcích se zástupným „být“.

  Příklad:

  Teď je pozdě litovat.ACT obr. 7.26

Specifickou konstrukcí, ve které je infinitiv v pozici aktora, je konstrukce *být* + infinitiv u sloves smyslového vnímaní a poznávání: *slyšet*, *vidět*, *cítit*, *poznat*, *rozumět*, typ „Je vidět Sněžku“ (viz 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““).

Infinitiv jako patiens. Neslovesná (nesponová) část verbonominálního predikátu (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“) může být vyjádřena i infinitivem.

Příklady:

Končit není umřít.PAT obr. 7.26

Je vidět.PAT *, že se dobře bavíte.*

Je cítit.PAT *síra.*

Je vidět.PAT *Sněžka.*

Viz i 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““ (konstrukce „Je vidět Sněžku.“).

Infinitiv jako volné doplnění. V konstrukcích se zástupným „být“ může infinitiv stát i v pozici volného doplnění, a to nejčastěji jako INTT.

Příklad:

Byli jsme to obhlížet.INTT obr. 7.28

Obrázek 7.24. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“

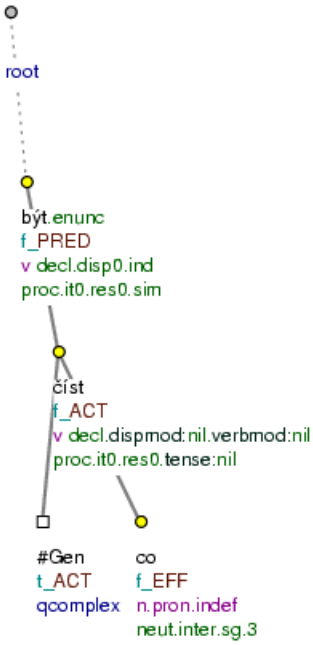

Je co číst.

Obrázek 7.25. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“

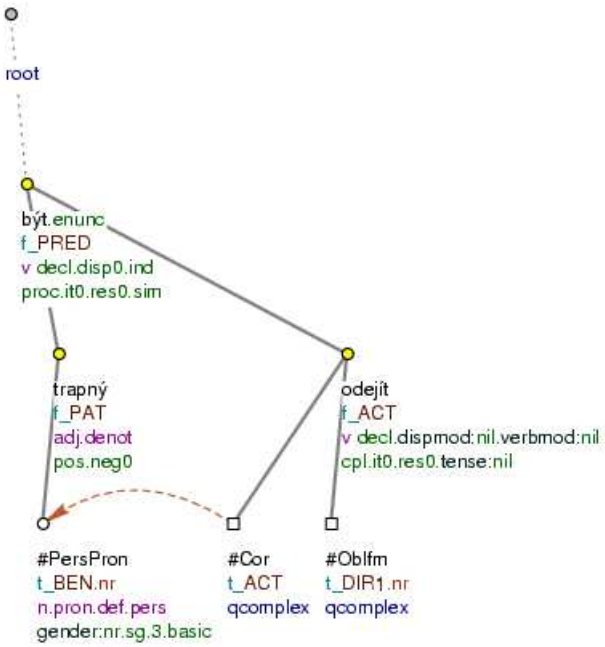

Je mu trapné odejít.

Obrázek 7.26. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“

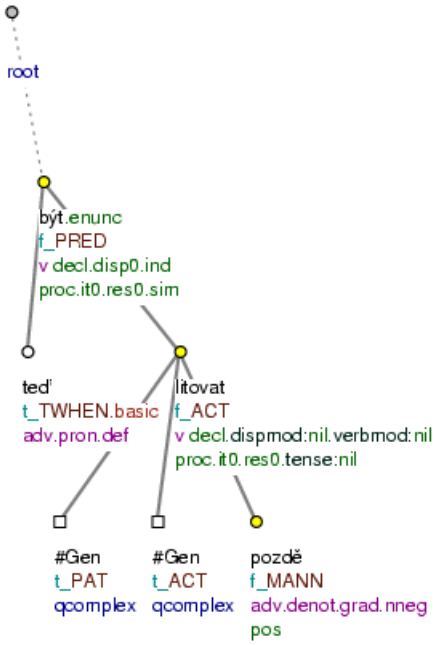

Teď je později litovat.

Obrázek 7.27. Infinitiv jako patiens v konstrukci se slovesem „být“

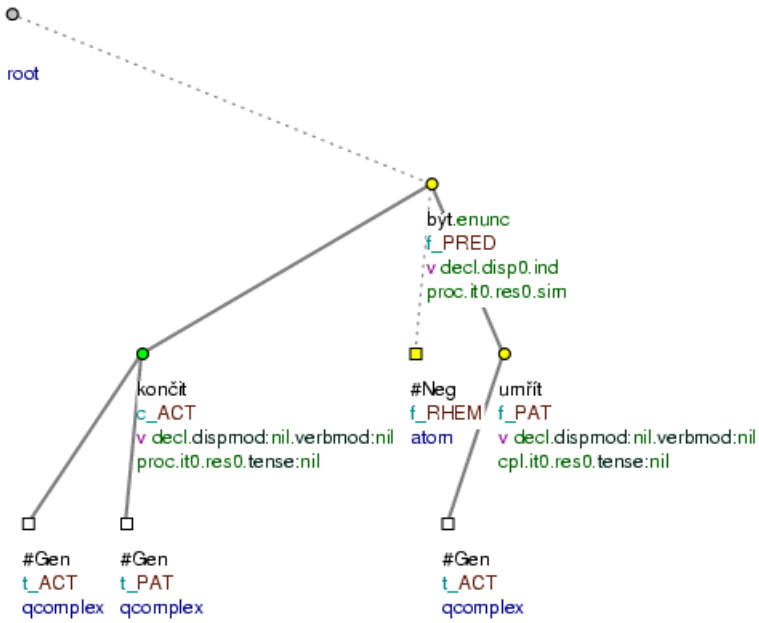

Končit není umřít.

Obrázek 7.28. Infinitiv jako volné doplnění v konstrukci se slovesem „být“

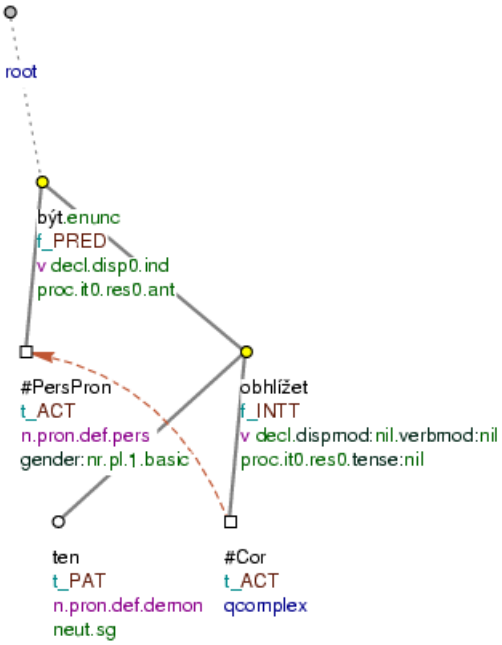

Byli jsme to obhlížet.

7.2.2.3. Konstrukce s číslovkovými výrazy

Zachycování konstrukcí s číslovkovými výrazy se liší podle toho, zda číslovka je substantivní, adjektivní, nebo adverbiální povahy (viz o tom 7.10 – „**Čísla a číslovky**“ a 4.2 – „Sémantické slovní druhy“):

- **„být“ + číslovka nebo číslovkový výraz substantivní a adjektivní**.

  Spojení číslovek a číslovkových výrazů substantivních a adjektivních (sémantických substantiv nebo adjektiv) se slovesem *být* hodnotíme jako verbonominální predikát (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“). K číslovce adjektivní se v pozici patientu nedoplňuje uzel pro řídící substantivum (viz i 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“).

  Příklady:

  Je to.ACT *třetina*.PAT *dortu.* obr. 7.29

  To.ACT *je kousek*.PAT *dortu.*

  Petr.ACT *byl první*.PAT

  Oni.ACT *jsou tři*.PAT

  Bylo to.ACT *půl*.PAT *kilometru.*

  Je to.ACT *třicet metrů*.PAT

  Cena.ACT *je třicet korun*.PAT

  Jsme si vědomi toho, že pozice patientu u sponového slovesa „být“ nese zejména v konstrukcích *být* + číslovkový výraz různé významy: totožnost (*To je třetina dortu.*), kvantifikaci (*Cena je 30 Kč.*, *Chlapců je pět.*), kvalifikaci (*Petr byl první.*). Hranice mezi jednotlivými významovými druhy

není vždy jednoznačná, často určuje významový druh verbonominálního predikátu až kontext – i z tohoto důvodu stojí na místě neslovesné části jen sémanticky nevyhraněný patiens.

- **„být“ + číslovka nebo číslovkový výraz adverbiální**.

  Ve spojení číslovek a číslovkových výrazů adverbiální povahy (sémantických adverbií) se slovesem *být* je sloveso „být“ zástupné (viz 7.2.1.2 – „„Být“ zástupné“), případně existenční (viz 7.2.1.1 – „„Být“ existenční“). Číslovkový výraz je tu volným doplněním.

  Příklady:

  Kurs.ACT *byl dvakrát*.THO obr. 7.31

  To.ACT *je kousek*.EXT *od města.*

Pozor! Číslovky *hodně*, *dost*, *moc*, *málo*, *mnoho* (a jejich stupňované podoby *více*, *méně*) jsou ve spojení se slovesem *být* syntaktickými (i sémantickými) adjektivy (viz více 7.10.2.2 – „Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno““). V konstrukcích se slovesem *být* pak mají jako adjektiva povahu patientu; například:

To.ACT *je hodně*.PAT obr. 7.30

To.ACT *je moc*.PAT

Problémů.ACT *je více*.PAT

Děvčat.ACT *je málo*.PAT

Chlapců.ACT *je ještě méně*.PAT

To.ACT *je o důvod víc*.PAT

Obrázek 7.29. „Být“ + číslovka substantivní nebo adjektivní

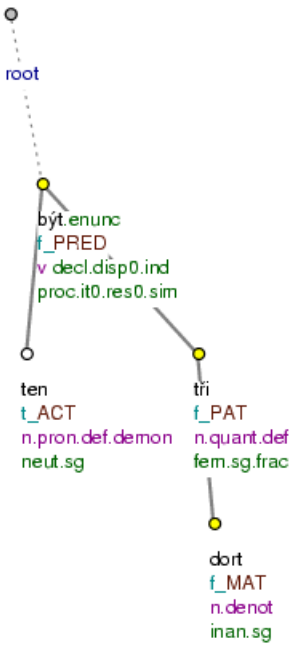

Je to třetina dortu.

Obrázek 7.30. „Být“ + číslovka substantivní nebo adjektivní

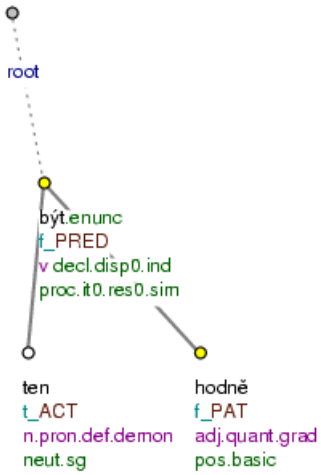

To je hodně.

Obrázek 7.31. „Být“ + číslovka adverbiální

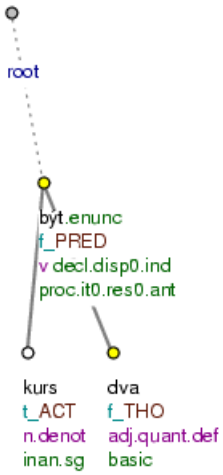

Kurs byl dvakrát.

7.2.2.4. Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka“

Specifickou konstrukcí se slovesem *být* je konstrukce, ve které se sloveso *být* pojí s infinitivem sloves smyslového vnímaní a poznávání: *slyšet*, *vidět*, *cítit*, *poznat*, *rozumět*. Předmět vnímání nebo poznávání může být v těchto konstrukcích vyjádřen buď nominativem substantiva, nebo akuzativem; srov.:

- *Je vidět Sněžka.*
- *Je vidět Sněžku.*
- *Je cítit síra.*
- *Je cítit síru.*

Mezi konstrukcemi vidíme významový rozdíl a zachycujeme je odlišně.

Konstrukce „Je vidět Sněžka“. Konstrukce *být* + infinitiv slovesa smyslového vnímání nebo poznávání + nominativ jména interpretujeme na základě modelu:

- *Je vidět Sněžka.* = *Sněžka je viditelná.*

  O předmětu vyjádřeném v nominativu se soudí, že je vnímatelný nebo poznatelný.

Spojení *být* + infinitiv tu považujeme za verbonominální predikát (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“). Jméno v nominativu je aktorem slovesa a infinitiv je jeho patientem.

Příklady:

Je vidět.PAT *Sněžka*.ACT obr. 7.32

Je slyšet.PAT *hudba*.ACT

Je znát.PAT *změna*.ACT

Konstrukce „Je vidět Sněžku“. Konstrukce *být* + infinitiv slovesa smyslového vnímání nebo poznávání + akuzativ jména je konstrukce specifická, analogická konstrukci s predikátem *lze* (srov. obr. 7.34). Na rozdíl od konstrukce s předmětem vnímaní nebo poznávání vyjádřeném v nominativu je v této konstrukci přítomný jistý význam modálnosti a zároveň si lze v této konstrukci představit i nějaký subjekt, který vnímá nebo poznává. Konstrukce s předmětem vnímání nebo poznávání tedy interpretujeme na základě modelu:

- *Je vidět Sněžku*. = *Každý člověk může/pro každého je možné vidět Sněžku.*

Slovesu *být* je v těchto konstrukcích přiřazen zvláštní valenční rámec: ACT(.f). Infinitiv chápeme v těchto konstrukcích jako aktor slovesa *být*. Subjekt vnímání nebo poznávání zachycujeme jako volný benefaktor (BEN), který pokud není vyjádřen, se do tektogramatického stromu doplňuje jen z důvodu zachycení gramatických koreferenčních vztahů (viz 8.2.4 – „Kontrola“).

Příklady:

Je vidět.ACT *Sněžku.* obr. 7.33

Je slyšet.ACT *hudbu.*

Je znát.ACT *změnu.*

Konstrukci s předmětem vnímání nebo poznávání v akuzativu považujeme za základní a analogicky podle ní jsou zachyceny případy, kdy pád substantiva není možné určit, nebo kdy předmět vnímání nebo poznávání není vyjádřen vůbec a dále v případech, kdy na místě substantiva stojí závislá klauze, či příslovečné určení.

Příklady:

Bylo slyšet.ACT *střílení.* obr. 7.35

Přednášejícímu nebylo rozumět.ACT obr. 7.36

Je vidět.ACT *, že máš pravdu.* obr. 7.37

Odsud je vidět.ACT *až za hranice.* obr. 7.38

Obrázek 7.32. Konstrukce „Je vidět Sněžka“

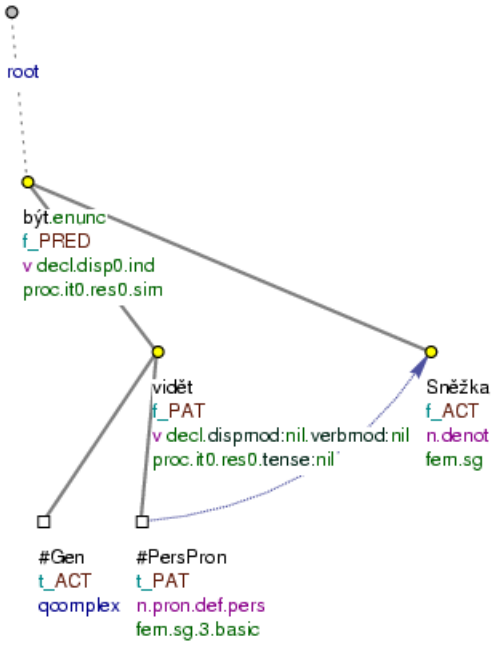

Je vidět Sněžka.

Obrázek 7.33. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

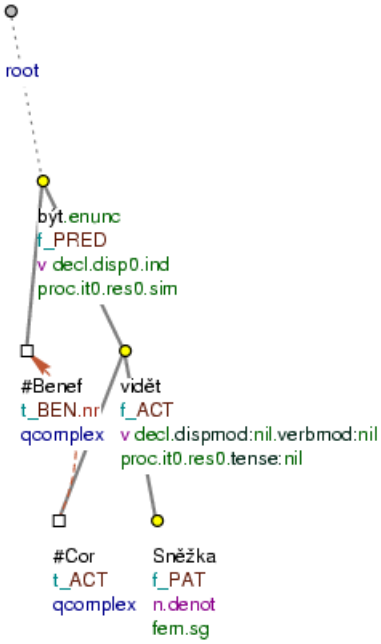

Je vidět Sněžku.

Obrázek 7.34. Konstrukce s predikátem „lze“

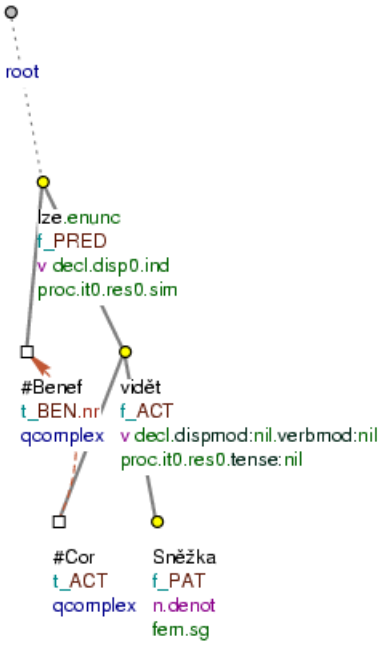

Lze vidět Sněžku.

Obrázek 7.35. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

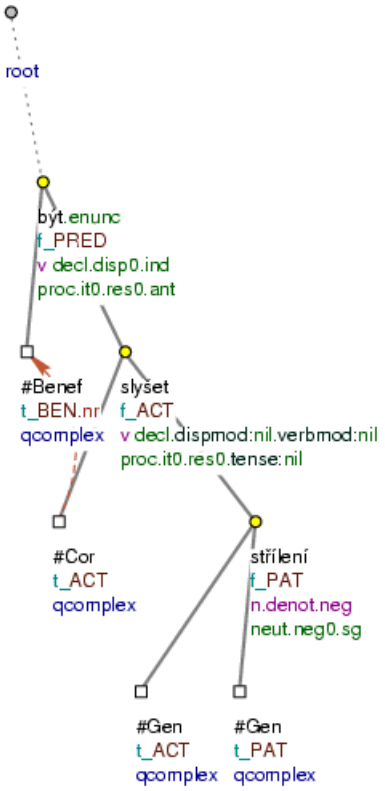

Bylo slyšet střílení.

Obrázek 7.36. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

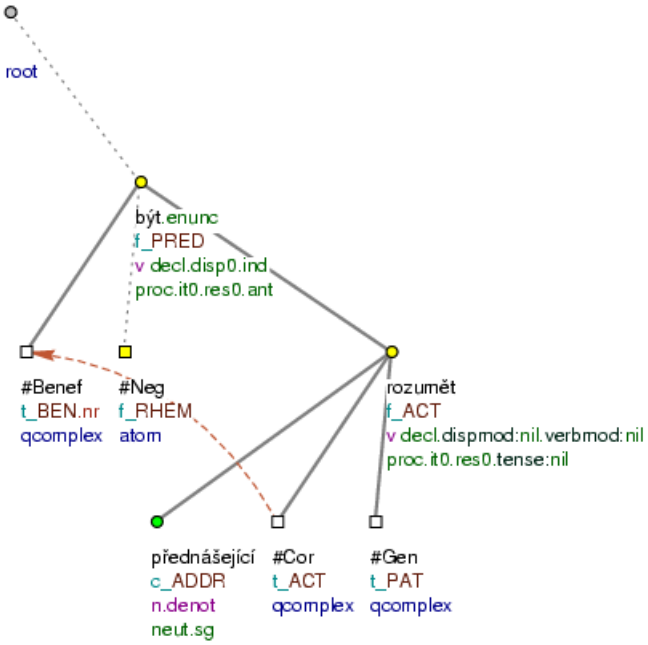

Přednášejícímu nebylo rozumět.

Obrázek 7.37. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

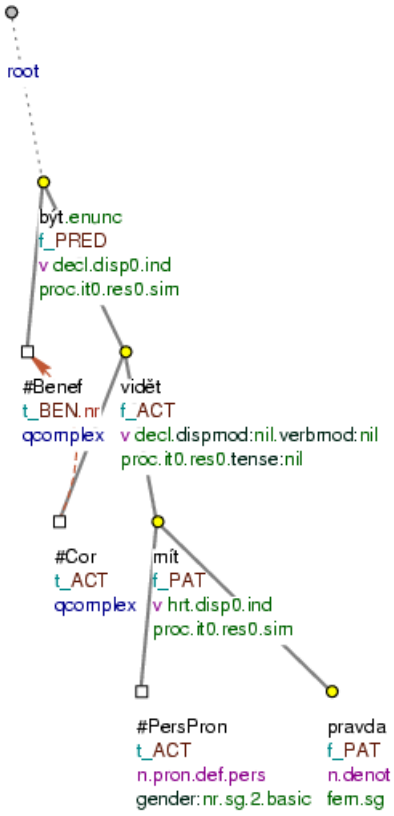

Je vidět, že máš pravdu.

Obrázek 7.38. Konstrukce „Je vidět Sněžku“

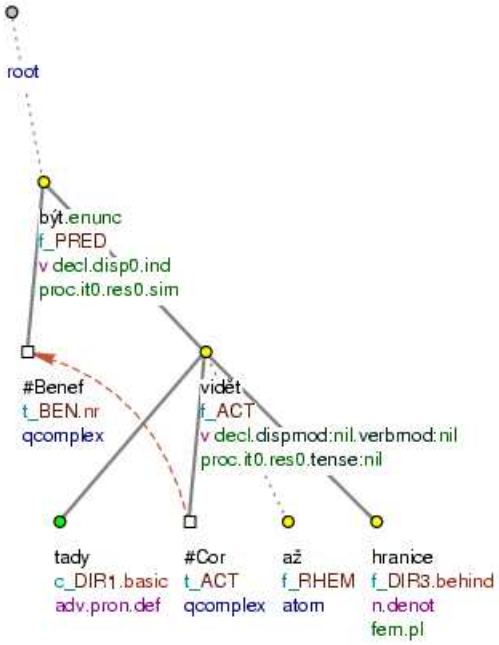

Odsud je vidět až za hranice.

7.3. Přímá řeč

Přímou řečí rozumíme citované mluvené nebo psané projevy, které nejsou do konstrukcí formálně zapojeny. Cituje se celá primární výpověď včetně časů a gramatických osob. Přímou řečí rozumíme všechny citované výpovědi bez ohledu na to, zda jsou, nebo nejsou graficky označeny.

Kořen podstromu reprezentujícího přímou řeč má v atributu `is_dsp_root` vyplněnou hodnotu `1`, a to i tehdy, není-li přímá řeč graficky označena (viz 7.1 – „Hodnoty atributu `is_dsp_root`“).

Tabulka 7.1. Hodnoty atributu `is_dsp_root`

`1`	uzel je kořenem podstromu reprezentujícího přímou řeč
`0`	uzel není kořenem podstromu reprezentujícího přímou řeč

Není-li v atributu `is_dsp_root` žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota `0`.

Pozor! Atribut `is_dsp_root` se vyplňuje u kořene podstromu přímé řeči, nikoli u efektivních kořenů. Tedy v tektogramatickém stromu reprezentujícím větu: *Řekl: Jdi a už se nevracej.* bude atribut `is_dsp_root` vyplněn hodnotou `1` u kořene koordinační struktury, tj. u uzlu pro spojku *a*.

Kořen podstromu reprezentujícího přímou řeč má i vlastní hodnotu v atributu `sentmod` (viz 4.7 – „Atribut `sentmod`“).

Uzly reprezentující výrazy, které jsou součástí graficky označené přímé řeči, mají v atributu `quot/type` hodnotu `dsp` (viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“).

Základní pravidla anotace přímé řeči se liší podle tohoto, zda přímá řeč stojí samostatně, nebo je zapojena do jiné konstrukce uvozovací klauzí:

- **samostatná přímá řeč**.

Stojí-li přímá řeč samostatně (tj. není-li uvozena), anotujeme přímou řeč podle pravidel popsaných v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“, přímá řeč je tedy zachycena jako slovesná, nebo jako neslovesná klauze.

Příklady:

„Máme.PRED *několik set členů.“* [is_dsp_root=1]

„Máme.PRED *několik set členů a*.CONJ [is_dsp_root=1] *budeme mít*.PRED *ještě více.“*

„Pardon.PARTL *“* [is_dsp_root=1]

„Pardon, neviděl jsem.PRED *vás“* [is_dsp_root=1]

„Hano.VOCAT *!“* [is_dsp_root=1]

„Rozchod.DENOM *!“* [is_dsp_root=1]

- **závislá přímá řeč (uvozená)**.

  Uvozenou přímou řeč zachycujeme primárně jako aktant slova (slovesa, substantiva, případně adjektiva) v uvozovací klauzi. Zvláštní pravidla pak platí pro případy, ve kterých přímou řeč nelze zachytit jako aktant žádného slova z uvozovací klauze.

  Efektivní kořen závislé přímé řeči. V případě závislé přímé řeči realizované slovesnou nebo nominativní klauzí je funktor aktantu (případně jiný funktor) přiřazen přímo efektivnímu kořenu této nominativní nebo vokativní klauze.

  Představuje-li přímou řeč (samostatná) vokativní nebo citoslovečná klauze, je efektivním kořenem přímé řeči uzel pro prázdné sloveso a efektivní kořen citoslovečné nebo vokativní klauze je zachycen jako závislý na tomto doplněném uzlu. Citoslovečné a vokativní klauze jsou tu zachycovány podle pravidel zachycování citoslovečné a vokativní klauze ve spojení se slovesnou klauzí (viz 5.4.3 – „Spojování slovesných a neslovesných klauzí“).

  Srovnej:

  - *Řekl: „Jdu ven.“*

    Efektivním kořenem přímé řeči je uzel pro sloveso *jít*.

  - *Zavelel: „Rozchod!“*

    Efektivním kořenem přímé řeči je uzel pro substantivum *rozchod*.

  - *Řekl: „Bez výjimky* {#EmpVerb} *.“*

    Efektivním kořenem přímé řeči bude nově doplněný uzel pro prázdné sloveso. Přímou řeč interpretujeme podle pravidel v 5.4.1 – „Slovesné klauze“ jako slovesnou klauzi.

  - *Řekl: „Ano* {#EmpVerb} *.“*

    Efektivním kořenem přímé řeči bude nově doplněný uzel pro prázdné sloveso (t_lemma=#EmpVerb); uzel reprezentující výraz *ano* (efektivní kořen citoslovečné klauze) bude záviset na uzlu pro prázdné sloveso a bude mít funktor PARTL.

  - *Zvolal: „Můj bratře!* {#EmpVerb} *.“*

    Efektivním kořenem přímé řeči bude nově doplněný uzel pro prázdné sloveso (t_lemma=#EmpVerb); uzel reprezentující vokativ *bratře* (efektivní kořen vokativní klauze) bude záviset na uzlu pro prázdné sloveso a bude mít funktor VOCAT.

V následujících sekcích popisujeme podrobněji zachycování konstrukcí s uvozenou přímou řečí. Popis lišíme podle toho, zda přímá řeč je doplněním nějakého slova v uvozovací klauzi (7.3.1 – „Přímá řeč jako doplnění uvozovací klauze“), nebo jím není (7.3.2 – „Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze“).

V poslední sekci (7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“) jsou popsány hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím.

7.3.1. Přímá řeč jako doplnění uvozovací klauze

Uvozenou přímou řeč zachycujeme primárně jako aktant slova v uvozovací klauzi.

Možnost vyjádřit jeden z aktantů přímou řečí je ve valenčním rámci daného slova zapsána symbolem `.s` (viz k tomu 10.5.1 – „Zápis valenčních rámců“).

Přímá řeč může vyjadřovat aktant slovesa (7.3.1.1 – „Přímá řeč jako aktant slovesa“), substantiva (7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“) nebo adjektiva. Je-li přímá řeč uvozena adjektivem, zachycujeme ji analogicky podle pravidel o přímé řeči uvozené slovesem.

7.3.1.1. Přímá řeč jako aktant slovesa

Vyjadřuje-li přímá řeč aktant slovesa (nebo adjektiva) v uvozovací klauzi a není-li daná valenční pozice již zaplněna jiným doplněním, má efektivní kořen přímé řeči funktor některého z aktantů a závisí na uzlu pro sloveso.

Jako aktant zachycujeme přímou řeč u širokého okruhu sloves pravení, u sloves s významem reprodukování mluvené řeči, psaného textu a nevyslovených myšlenek.

Příklady:

Ozvalo se: „Nechoď.ACT *tam!“* obr. 7.39

Řekli mu: „Nechoď.EFF *tam.“*

Vyzvali nás: „Jděte.PAT *všichni ven.“*

Napsali o nás: „Jsou.EFF *to dobří lidé.“*

Pomyslela si: „Jsem.EFF *dobrá.“*

Přímá řeč jako neslovesná část verbonominálního predikátu. Jako aktant je zachycena i přímá řeč, která je na místě neslovesné části verbonominálního predikátu. Efektivní kořen přímé řeči má funktor PAT. Například:

Jeho odpověď byla: „Přijdu.PAT*“* obr. 7.40

Jeho slova byla: „Závidím.PAT *mu.“*

Jeho hodnocení je: „Hráli.PAT *výborně.“*

Apozice přímé řeči a její parafráze. V konstrukci může být také nejprve obsah přímé řeči volně parafrázován a za touto parafrází pak následuje doslovně citovaná výpověď. V takovém případě je přímá řeč a její parafráze zachycena jako apozice (tento typ odlišujeme od typu se zaplněnou valenční pozicí, viz 7.3.1.1.1 – „Specifické konstrukce, ve kterých je přímá řeč zachycena jako aktant slovesa“). Například:

Řekl, že nepřijde.EFF_AP*: „Určitě se nedostavím*.EFF_AP*.“* obr. 7.41

Interpunkční znaménko na místě uvozovacího slovesa. Jako aktant je zachycena i přímá řeč zapojená do klauze, ve které není žádné sloveso přítomné, ale ve které jako efektivní kořen ve funkci predikátu zachycujeme uzel reprezentující nějaké interpunkční znaménko (dvojtečku), stojící na místě

nepřítomného slovesa (viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“). Efektivní kořen přímé řeči má v těchto konstrukcích funktor PAT. Například:

Trenér Sparty: „Nehráli jsme.PAT *špatně.“* [#Colon.PRED] obr. 7.42

Martina Hingisová: „Hráčky mě akceptovaly.PAT*“* [#Colon.PRED]

Obrázek 7.39. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

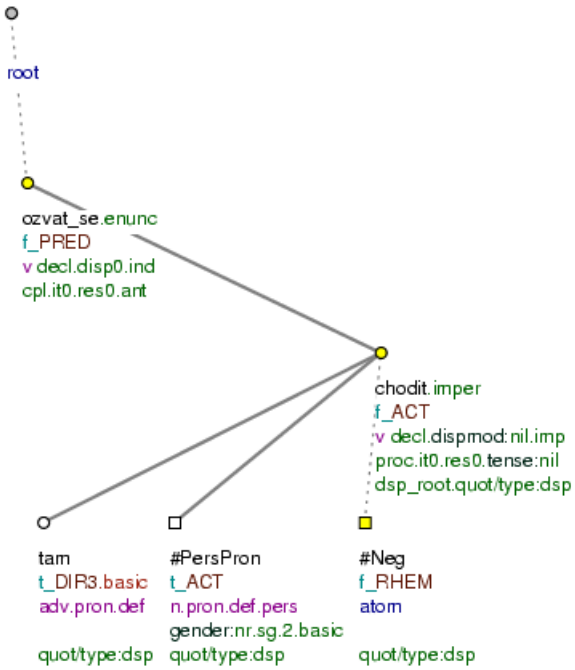

Ozvalo se: „Nechoď tam!“

Obrázek 7.40. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

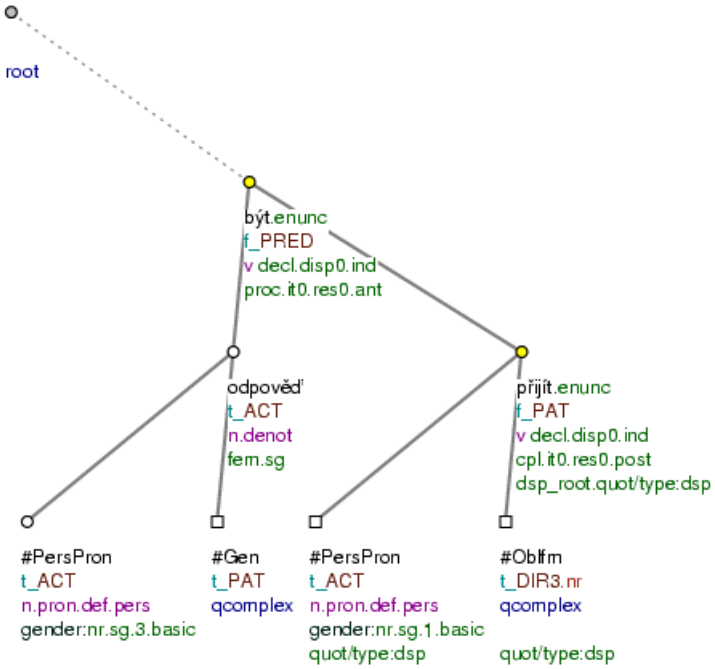

Jeho odpověď byla: „Přijdu.“

Obrázek 7.41. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

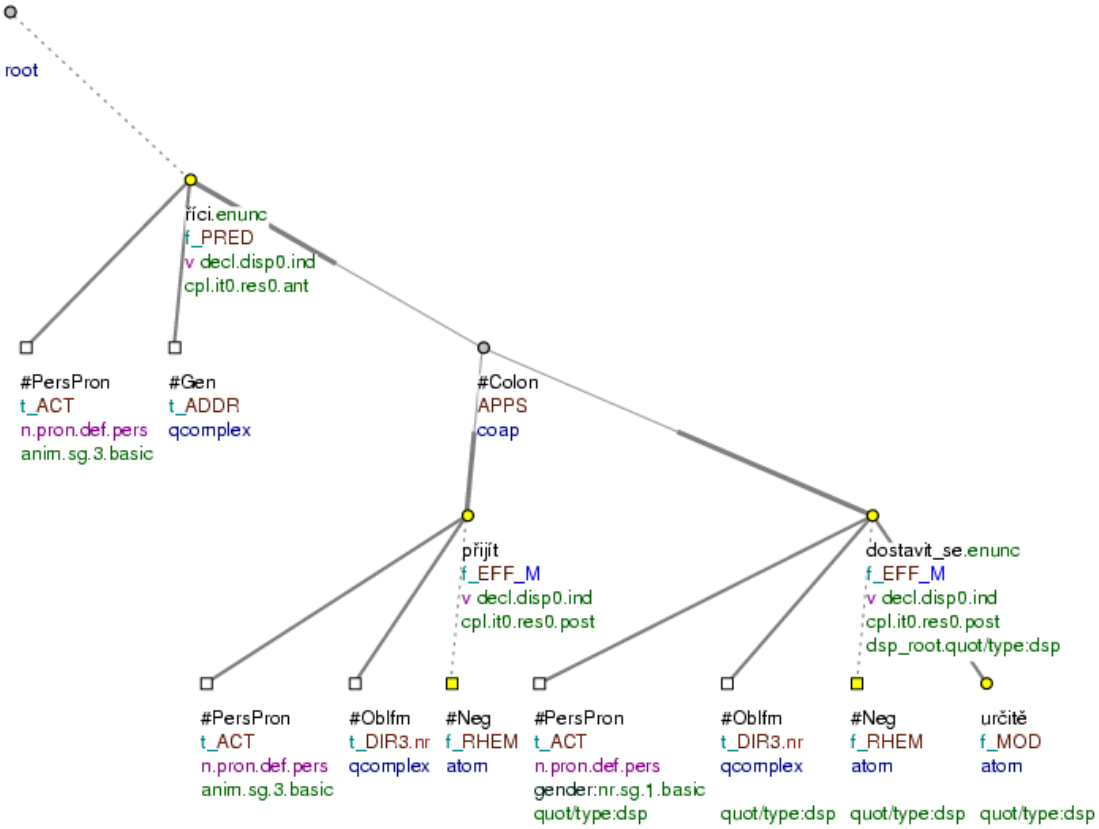

Řekl, že nepřijde: „Určitě se nedostavím.“

Obrázek 7.42. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa

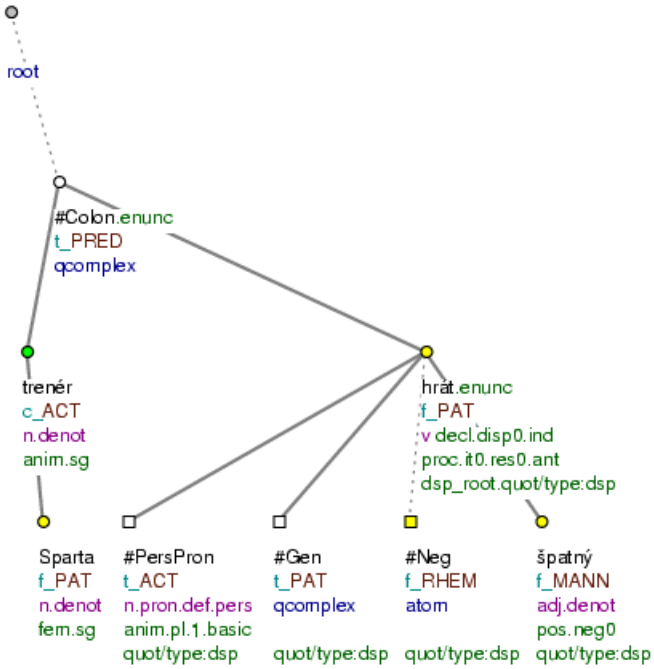

Trenér Sparty: „Nehráli jsme špatně.“

7.3.1.1.1. Specifické konstrukce, ve kterých je přímá řeč zachycena jako aktant slovesa

Nevyjadřuje-li přímá řeč doplnění uvozovacího slovesa (nebo adjektiva) a nelze ji zachytit jako doplnění substantiva (viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“), zachycujeme ji, pokud je tato interpretace možná, jedním z následujících způsobů:

a. **do tektogramatického stromu je doplněn uzel zastupující infinitiv slovesa pravení**.

Je-li možné ke slovesu v uvozovací klauzi doplnit jako jeho aktant infinitiv slovesa pravení (například *říkat*), doplní se do tektogramatického stromu nový uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb` a s funktorem příslušného aktantu. Efektivní kořen přímé řeči závisí na tomto nově doplněném uzlu a má funktor `EFF`. Srov.:

- *Posadil se a začal* {`#EmpVerb.PAT`} *: „Nejdříve mi vysvětlete*.`EFF`*, co se stalo.“*

  = Posadil se a začal říkat: „Nejdříve mi vysvětlete, co se stalo.“

  Na pozici patientu slovesa *začít* je do tektogramatického stromu doplněn uzel pro prázdné sloveso, který zde zastupuje infinitiv slovesa pravení (například: *říkat*). Efektivní kořen přímé řeči závisí na tomto nově doplněném uzlu a má funktor `EFF` (srov. obr. 7.43).

Další příklad:

Postavil se a začal {`#EmpVerb.PAT`} *: „Skákal*.`EFF` *pes přes oves.“*

b. **do tektogramatického stromu je doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení**.

Je-li možné přímou řeč připojit do uvozovací klauze pomocí přechodníku slovesa pravení (subjekt slovesa v uvozovací klauzi a subjekt doplněného přechodníku jsou totožné), pak je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb` a s funktorem `COMPL`

(uzel zastupuje výrazy *řka* apod. a představuje nové uvozovací sloveso přímé řeči). Efektivní kořen přímé řeči závisí na nově doplněném uzlu a má funktor EFF.

Na doplněném uzlu pro přechodník závisí doplněný uzel s t-lematem #Cor a s funktorem ACT, protože doplněný uzel tu zastupuje přechodník, jehož aktor je vždy ve vztahu gramatické koreference se subjektem řídícího slovesa (viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

Tento způsob se zachycení přímé řeči se uplatní zejména ve dvou případech:

- **zaplněná valenční pozice slovesa v uvozovací klauzi**.

  Do tektogramatického stromu je doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení zejména v případech, kdy sloveso v uvozovací klauzi sice připouští možnost vyjádření svého aktantu pomocí přímé řeči, ale daná valenční pozice je již obsazena (a nejedná se o přímou řeč a její parafrázi - viz 7.3.1.1 – „Přímá řeč jako aktant slovesa“). Srov.:

  - *Nepřesvědčivý výkon vysvětloval trenér: „Hráli jsme jen napůl.“*

    Valenční rámec slovesa *vysvětlovat*:

    ACT(.1) PAT(.4,jak-2[.v],že[.v],zda[.v],jestli[.v],.c,.s,ať[.v],aby[.v]) ADDR(.3)

    Přímou řeč nelze zachytit jako patiens slovesa *vysvětlovat*, protože daná valenční pozice je již obsazena substantivem *výkon*. Do tektogramatického stromu je proto doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení a efektivní kořen přímé řeči závisí na tomto doplněném uzlu jako efekt (srov. obr. 7.44).

    Další příklad:

    Vzpomínala na omamnou noc {#EmpVerb.COMPL} *: „Bylo*.EFF *to krásné.“*

- **sloveso v uvozovací klauzi nepřipouští možnost rozvití přímou řečí**.

  Do tektogramatického stromu je doplněn uzel zastupující přechodník slovesa pravení také v případech, kdy přímá řeč stojí u slovesa, které nelze považovat za sloveso uvozující přímou řeč (žádný z aktantů valenčního rámce slovesa nelze vyjádřit přímou řečí).

  Příklady:

  Vtrhl do dveří {#EmpVerb.COMPL} *: „Kdy bude*.EFF *večeře?“* obr. 7.45

  „To jsou.EFF *duplikáty,“* {#EmpVerb.COMPL} *směje se prodavač.*

  „V přípravě se mužstvo ani jednou nesešlo.EFF *kompletní,“* {#EmpVerb.COMPL} *povzdechl si Jeřábek.*

Při dvojím možném řešení má anotace způsobem a) přednost před anotací způsobem b).

Obrázek 7.43. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn infinitiv slovesa pravení

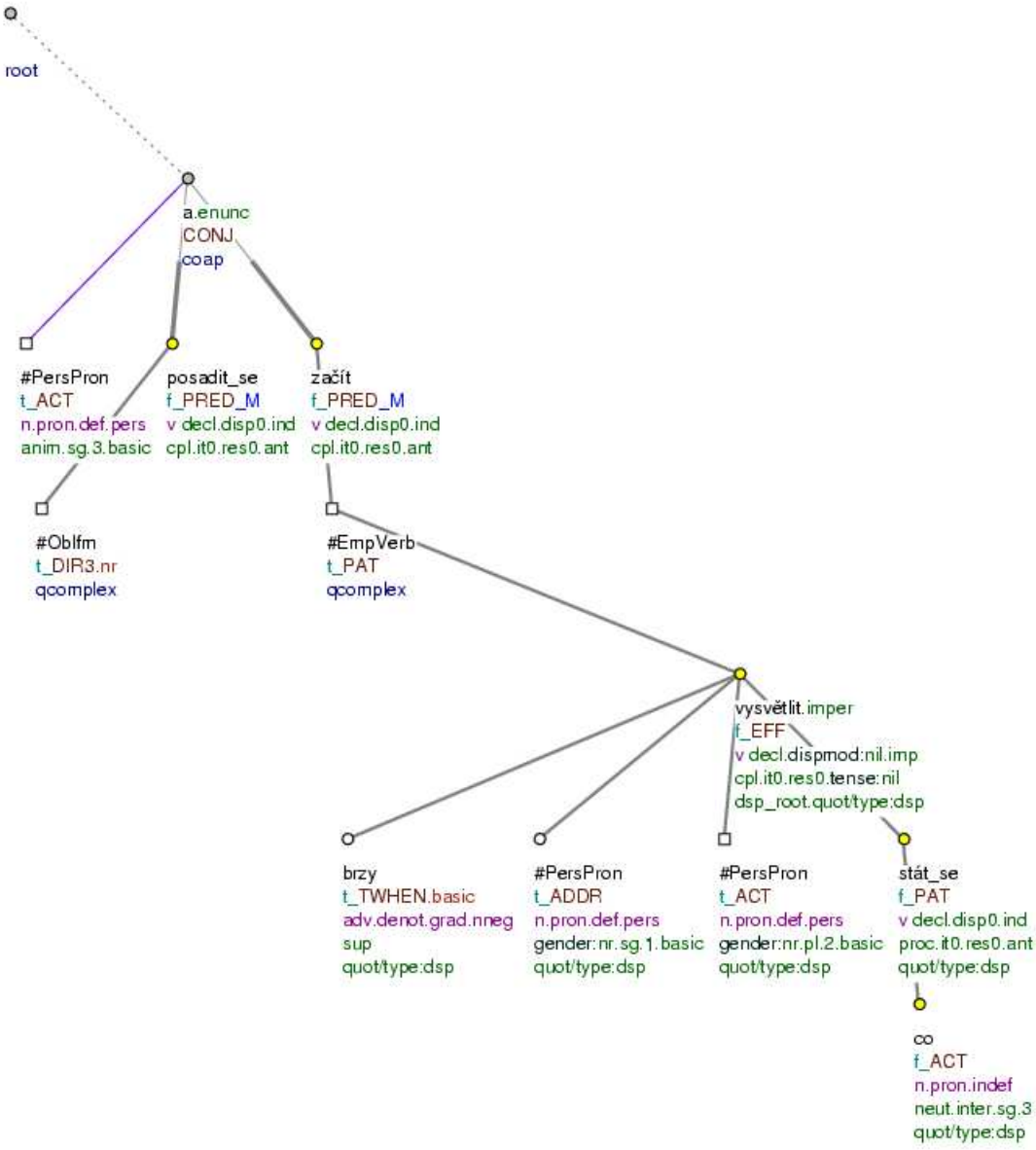

Posadil se a začal: „Nejdříve mi vysvětlete, co se stalo.“

Obrázek 7.44. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn přechodník slovesa pravení

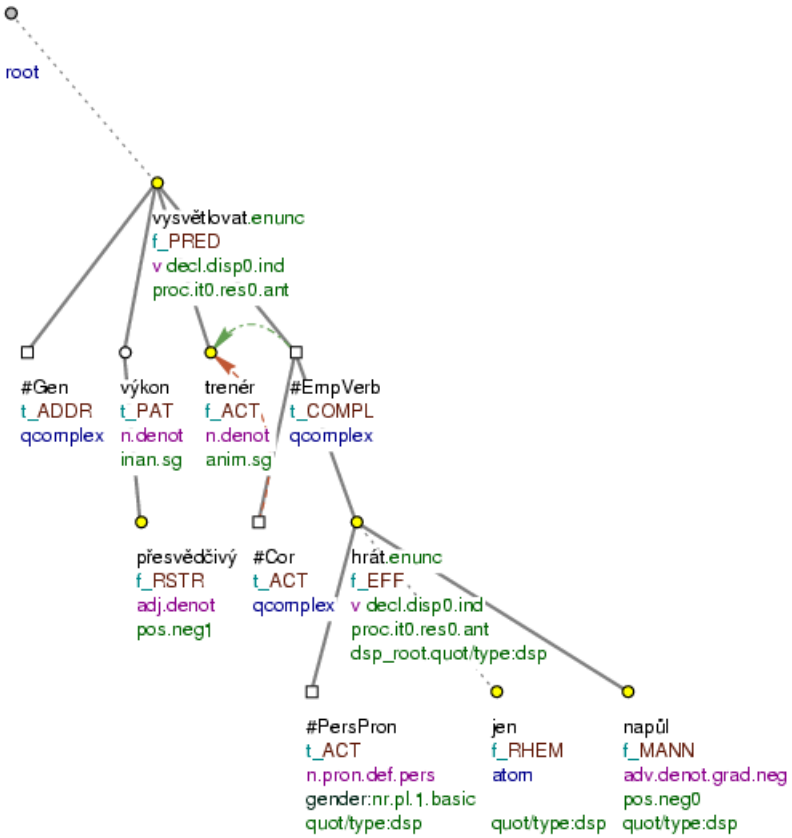

Nepřesvědčivý výkon vysvětloval trenér: „Hráli jsme jen napůl.“

Obrázek 7.45. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn přechodník slovesa pravení

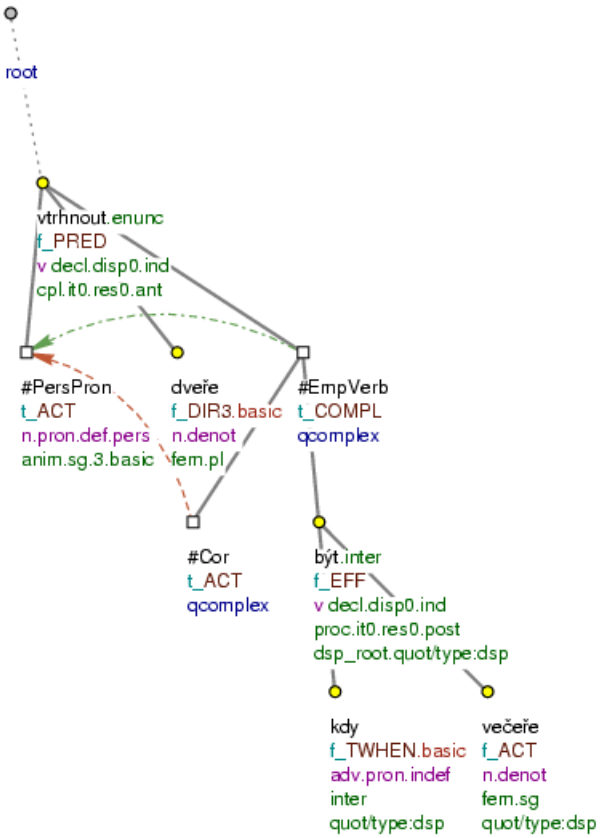

Vtrhl do dveří: „Kdy bude večeře?“

7.3.1.2. Přímá řeč jako doplnění substantiva

Jako substantiva uvozující přímou řeč chápeme substantiva odvozená od sloves pravení, psaní, zaznamenávání, myšlení a z neodvozených substantiv ta, která typicky uvozují výroky a nápisy.

Například: *otázka*,*názor*, *reakce*, *tvrzení*, *zmínka*, *vyznání*, *výrok*, *odpověď*, *zvolání*, *slovo*, *slůvko*, *formule*.

Přímá řeč může vyjadřovat aktant těchto substantiv, nebo pokud uvozovací substantivum nemá valenci, zachycujeme ji jako nevalenční doplnění s funktorem `RSTR`. Efektivní kořen přímé řeči závislý na uzlu pro substantivum má tedy funktor některého z aktantů nebo funktor `RSTR`.

Přímou řeč zachycujeme jako doplnění těchto uvozovacích substantiv i v případě, že přímá řeč a uvozovací substantivum nestojí v povrchové podobě věty v kontaktním postavení. Toto pravidlo neplatí pouze pro přímou řeč v konstrukcích s verbonominálním predikátem. Srov.:

- *„Co kdyby nám někdo přispěl.`PAT`?“ klade řečnickou otázku trenér.*

  Přímá řeč je zachycena jako patiens substantiva *otázka*.

- *Jeho slova byla překvapivá: „Závidím mu.“*

  Přímá řeč v konstrukci s verbonominálním predikátem (ve které je přímá řeč odtržena od svého potenciálního uvozovacího substantiva) není zachycena jako doplnění substantiva *slovo*. Pravidla anotace těchto konstrukcí viz 7.3.2 – „Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze“.

Pozor! Výše uvedená substantiva mohou uvozovat i meta-užití nějakého výrazu nebo celého spojení; k tomu viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Pozor! Za substantiva uvozující přímou řeč se nepovažují substantiva *nápis*, *text*, *výraz*. Citace po nich následující hodnotíme jako meta-užití (viz i 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“).

Přímá řeč jako aktant substantiva v uvozovací klauzi. Vyjadřuje-li přímá řeč aktant substantiva v uvozovací klauzi a není-li daná valenční pozice již zaplněna jiným doplněním, má efektivní kořen přímé řeči funktor některého z aktantů a závisí na uzlu pro substantivum. Srov.:

- *Rozkaz zněl stroze: „Odejděte*.PAT*!“*

  Přímá řeč je zachycena jako patiens substantiva *rozkaz*.

- *Rozkaz k odchodu zněl stroze: „Odejděte!“*

  Přímou řeč nelze zachytit jako patiens substantiva *rozkaz*, protože daná valenční pozice je již obsazena předložkovou vazbou *k odchodu*. V konstrukci bude zachyceno souřadné spojení přímé řeči a uvozovací věty (viz 7.3.2 – „Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze“).

Příklady:

Jeho odpověď „Přijdu.PAT*“ nás překvapila.* obr. 7.46

Nesdílím názor trenéra: „Hráč pro zranění nenastoupí.PAT*.“*

O České republice padla v článku jediná zmínka: „Stavbu je.EFF *třeba podpořit.“*

Přímá řeč jako doplnění s funktorem RSTR. Vyjadřuje-li přímá řeč doplnění substantiva, ale substantivum nemá valenci (nevyžaduje žádná obligatorní doplnění), má efektivní kořen přímé řeči funktor RSTR a závisí na uzlu pro substantivum. Srov.:

- *Jeho slova „Závidím*.RSTR *mu.“ nás překvapila.*

  Přímá řeč je zachycena jako doplnění s funktorem RSTR závislé na substantivu *slovo* (srov. obr. 7.47).

Další příklad :

Prý se zabarikádovali za formulí „Žádné zvýšení.RSTR *platů bez snížení nákladů“ a nepředkládají žádné konkrétní návrhy.*

Obrázek 7.46. Přímá řeč jako aktant substantiva

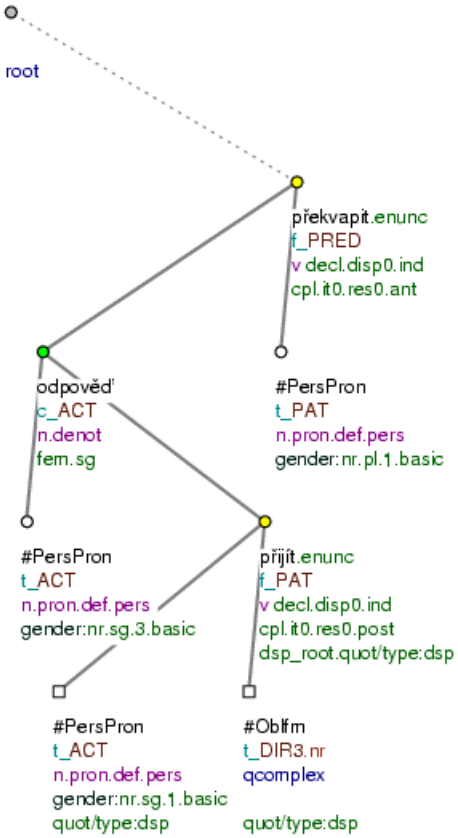

Jeho odpověď „Přijdu.“ nás překvapila.

Obrázek 7.47. Přímá řeč jako doplnění s funktorem RSTR

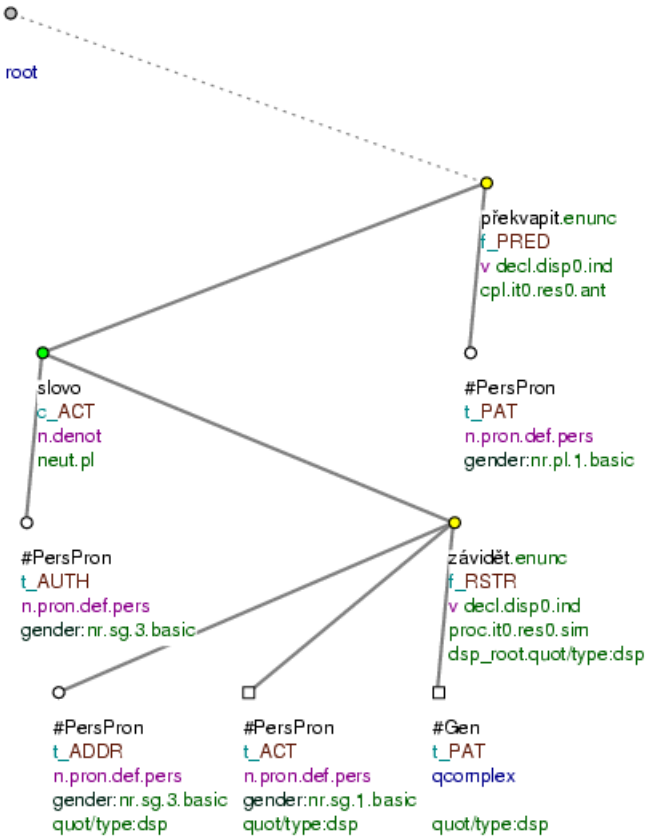

Jeho slova „Závidím mu.“ nás překvapila.

7.3.2. Přímá řeč není doplněním uvozovací klauze

Nevyjadřuje-li přímá řeč doplnění uvozovacího slovesa, substantiva, adjektiva ani nelze přímou řeč připojit pomocí infinitivu nebo přechodníku slovesa pravení (tj. přímou řeč nelze zachytit žádným ze způsobů uvedených v 7.3.1 – „Přímá řeč jako doplnění uvozovací klauze“), zachycujeme konstrukci jako souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči. Kořenem souřadné struktury je zpravidla uzel reprezentující interpunkční dvojtečku (`t_lemma=#Colon`). Do tektogramatického stromu není doplněn žádný nový uzel zastupující uvozovací sloveso. Srov.:

- *V jednotce se lepší*.PRED [is_member=1] *nálada: „Porazíme*.PRED [is_member=1] *je.“*

  V konstrukci bude zachycena koordinace uvozovací klauze a přímé řeči. Přímou řeč nelze zachytit jako aktant uvozovacího slovesa, ani nelze přímou řeč připojit pomocí infinitivu nebo přechodníku slovesa pravení (kvůli různosti podmětů; srov. obr. 7.48).

Vedle koordinačního spojení přímé řeči a její uvozovací klauze (větná souřadnost) může být v některých případech vhodnější zachytit v konstrukci apoziční vztah mezi přímou řečí a třeba jen částí uvozovací klauze (smíšená souřadnost).

Příklady:

Nálada v družstvu byla.PRED [is_member=1] *výborná: „Vyhráli jsme*.PRED [is_member=1] *!“* [#Colon.CONJ]

Kaiserova zpověď.DENOM [is_member=1] *v Reflexu: „Život beru*.PRED [is_member=1] *jako přestupní stanici.“* [#Colon.APPS]

Přímá řeč v konstrukci s verbonominálním predikátem. Jako souřadné spojení přímé řeči a uvozovací klauze rozebíráme i konstrukce, ve kterých je přímá řeč zapojena do klauze s verbonominálním predikátem a v klauzi je přítomna slovesná i neslovesná část predikátu. Přímou řeč tu nelze zachytit jako neslovesnou část predikátu a kvůli odtržení od potenciálního uvozovacího substantiva ji nezachycujme ani jako závislou na substantivu (viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“). Srovnej:

- *Jeho slova byla: „Přijdu.“*

  Přímá řeč je zachycena jako neslovesná část verbonominálního predikátu (efektivní kořen přímé řeči má funktor `PAT`; viz 7.3.1.1 – „Přímá řeč jako aktant slovesa“).

- *Jeho slova „Přijdu“ byla neměnná.*

  Přímá řeč je zachycena jako doplnění s funktorem `RSTR` závislé na substantivu *slovo* (viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“).

- *Jeho slova byla neměnná: „Přijdu.“*

  Přímou řeč nelze zachytit jako neslovesnou část verbonominálního predikátu. V konstrukci je zachycena koordinace přímé řeči a uvozovací klauze (srov. obr. 7.49).

  Další příklady:

  Jeho slova byla`.PRED [is_member=1]` *překvapivá: „Závidím*`.PRED [is_member=1]` *mu.“*

  Jeho hodnocení bylo`.PRED [is_member=1]` *zdrcující: „Takhle špatně jste ještě nehráli*`.PRED [is_member=1].`*“*

Zaplněná valenční pozice substantiva v uvozovací klauzi. Jako souřadné spojení přímé řeči a její uvozovací věty zachycujeme i konstrukce, ve kterých by přímá řeč mohla být zachycena jako valenční doplnění nějakého substantiva v uvozovací klauzi, ale daná valenční pozice substantiva je již obsazena jiným valenčním doplněním (viz i 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“). Srov.:

- *Rozkaz k odchodu zněl*`.PRED [is_member=1]` *stroze: „Odejděte*`.PRED [is_member=1]` *!“*

  Přímou řeč nelze zachytit jako patiens substantiva *rozkaz*, protože daná valenční pozice je již obsazena předložkovou vazbou *k odchodu*. V konstrukci bude zachyceno souřadné spojení přímé řeči a uvozovací klauze (srov. obr. 7.50).

Obrázek 7.48. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči

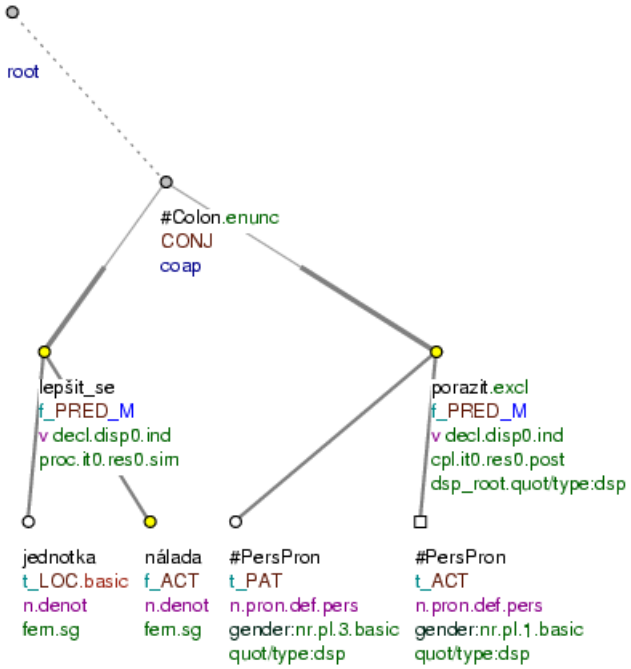

V jednotce se lepší nálada: „Porazíme je.“

Obrázek 7.49. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči

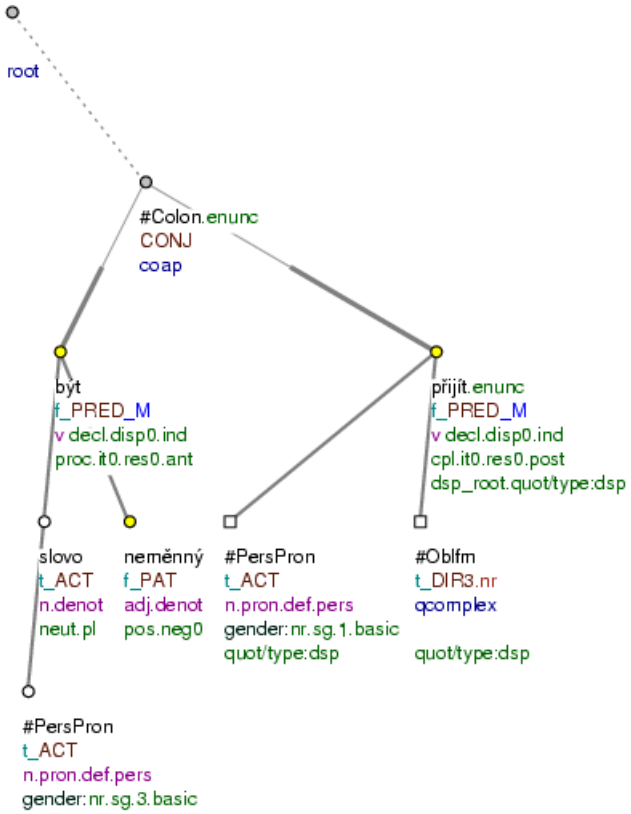

Jeho slova byla neměnná: „Přijdu!“

Obrázek 7.50. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči

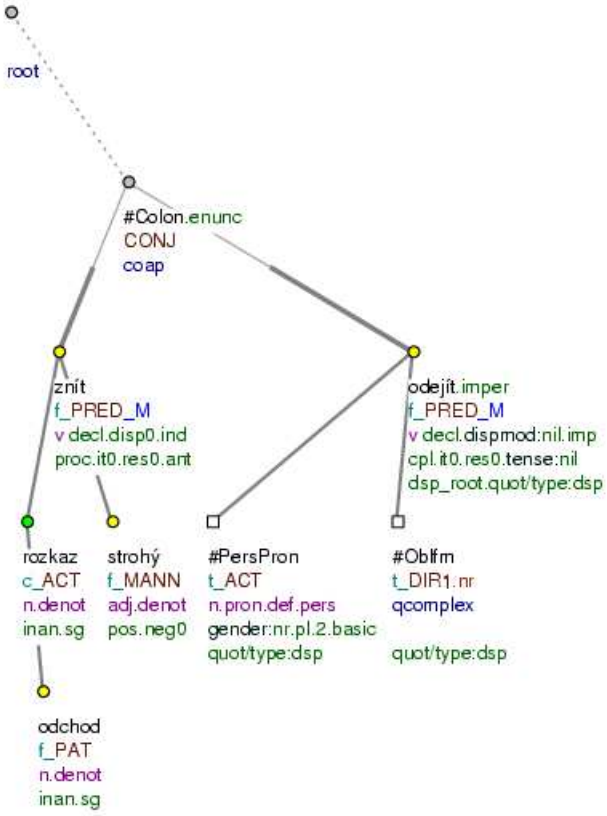

Rozkaz k odchodu zněl stroze: „Odejděte!“

7.3.3. Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím

Některá substantiva (například: *slovo*, *otázka*, *výrok* a jiná) mohou uvozovat jak přímou řeč (viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč jako doplnění substantiva“), tak tzv. meta-užití nějakého slova nebo i celého spojení slov (viz 7.8.3 – „Výrazy užité metajazykově“). Srov.:

- *Vhodnost těch nemalých investic obhajuje slovy: „Velká část budov je*.RSTR *ve velmi zanedbaném stavu.“*

  Substantivum *slovo* uvozuje přímou řeč.

- *Slovo „klika*.ID*“ má několik významů.*

  Substantivum *slovo* uvozuje metajazykově užitý výraz.

Za substantiva, která neuvozují přímou řeč, ale meta-užití, považujeme substantiva: *nápis*, *text*, *výraz*. Například: *Billboard s nápisem „Vpřed*.ID*“*.

Metajazykově užitý výraz (slova nebo celého spojení slov, i klauzi) zachycujeme jako identifikační strukturu (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“). Naproti tomu přímá řeč není nikdy zachycena jako identifikační struktura.

Hranice u výrazů „ano“, „ne“. Mezi meta-užitím a přímou řečí se rozhodujeme i u negačních a afirmačních výrazů *ano* a *ne*. Rozlišujeme mezi případy, ve kterých jde o pronášení výpovědi s významem souhlasu nebo nesouhlasu (přímá řeč), a případy, ve kterých se hovoří o výrazech *ano* a *ne* jako o slovech nebo pojmech (meta-užití). Srov.:

- *Jak mám poznat, kdy říci „* {#EmpVerb.EFF} *ano*.PARTL*“*

  Výraz *ano* (ve významu „souhlasím“, „platí ano“) je zachycen jako přímá řeč. Podle pravidel o stanovení efektivního kořene uvozené přímé řeči (uvedených v 7.3 – „**Přímá řeč**“) je do tektogramatického stromu doplněn uzel pro prázdné sloveso.

  Další příklady:

  Referendum řeklo {#EmpVerb.EFF} *ne*.PARTL

- *to kratičké „*{#Idph.DENOM} *ano*.ID*“*

  Výraz *ano* je chápán jako meta-užití. Podle pravidel o zachycování identifikačních struktur (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“) je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel s t-lematem #Idph.

  Další příklady:

  francouzské {#Idph.DENOM} *ano*.ID

  ze stoupenců „ {#Idph.PAT} *ano*.ID *“*

Graficky (pomocí uvozovek) označená přímá řeč a meta-užití jsou odlišeny různými hodnotami (dsp a meta) v atributu quot/type (viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“).

7.4. Konstrukce s významem „srovnání“

Konstrukce s významem srovnání jsou konstrukce, ve kterých se srovnávají dva děje, stavy nebo entity. Zachycujeme je primárně jako srovnání dvou dějů.

Podle formy vyjádření rozlišujeme tři základní způsoby, kterými lze srovnání vyjádřit:

- srovnání pomocí spojky „jako“ (viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“),
- srovnání pomocí spojky „než“ (viz 7.4.2 – „Srovnání se spojkou „než“ (srovnání na bázi rozdílnosti)“),
- srovnání vyjádřené adverbii, pomocí předložek a jinými prostředky (viz 7.4.3 – „Srovnání vyjádřené adverbii, předložkami a jinými prostředky“).

Základní pravidla anotace konstrukcí se srovnáním dvou dějů. V konstrukci s významem srovnání, ve které se porovnávají dva děje (nebo stavy), vyjadřuje závislá srovnávací klauze, čemu se děj (vyjádřený řídící klauzí) podobá, s čím se shoduje, od čeho se liší. V hloubkové struktuře konstrukcí se srovnáním dvou dějů je vždy přítomna nějaká vlastnost, míra shody/neshody/podobnosti/rozdílnosti, vzhledem k níž se děje srovnávají.

V konstrukci s významem srovnání dvou dějů rozlišujeme:

- **řídící srovnávanou klauzi**.

  V řídící srovnávané klauzi je obsažen:

  - **výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti**.
- **závislou srovnávanou klauzi**.
- **spojku „než“ nebo „jako“**.

Příklad:

- *Pavel běhá rychleji, než běhá Honza.*

  Řídící srovnávaná klauze: *Pavel běhá rychleji*.

  Výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti*: rychleji*.

  Závislá srovnávaná klauze: *běhá Honza*.

  Spojka: *než*.

Efektivní kořen závislé srovnávané klauze reprezentuje řídící sloveso a má vždy funktor `CPR` (viz 6.6.2 – „CPR“). V pravidelných případech závisí na uzlu reprezentujícím výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti/rozdílnosti, který je vyjádřený v řídící srovnávané klauzi. Pokud v povrchové podobě věty takový výraz chybí (bývá tomu tak v konstrukcích se spojkou „jako“), je do tektogramatického stromu na jeho pozici doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Equal`. Odkaz na spojku je uložen v atributu `a/aux.rf` u efektivního kořene závislé srovnávané klauze.

Řídící sloveso závislé srovnávané klauze bývá v povrchové podobě věty často elidováno. Tato elipsa je způsobena zejména tím, že slovesa v řídící a závislé srovnávané klauzi jsou často stejná, mají stejnou lexikální hodnotu (případ aktuální elipsy; viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídícího slovesa“). Není-li tedy řídící sloveso závislé srovnávané klauze přítomno v povrchové podobě věty, je na pozici efektivního kořene závislé srovnávané klauze podle pravidel uvedených v 5.12.1 – „Elipsa řídícího členu“ doplněn nový uzel s funktorem `CPR` (zpravidla je zkopírován z podstromu srovnávané klauze řídící).

Důvodem pro doplňování nového uzlu pro řídící sloveso závislé srovnávané klauze i ve větách, ve kterých se doplnění tohoto uzlu může zdát trochu násilné, je i fakt, že při srovnání místních, časových, případně jiných doplnění by se přiřazením funktoru `CPR` přímo uzlům pro tato doplnění ztratil jejich místní, časový, případně jiný význam. Srov.:

- *Polož to spíše do skříně než na postel.*

  = *Polož to spíše do skříně, než to polož na postel.*

  Přiřazením funktoru `CPR` přímo uzlu pro doplnění *na postel* bychom ztratili lokální význam tohoto doplnění, interpretujeme-li však v hloubkové struktuře tuto větu jako srovnání dvou dějů, dostane funktor pro srovnání doplněný uzel pro řídící sloveso závislé srovnávané klauze a lokální význam doplnění *na postel* zůstane zachován.

Povrchová realizace konstrukcí se srovnáním je často velmi zkratkovitá, dochází zde k vypouštění (elidování) i několika lexikálních jednotek. Tektogramatická anotace konstrukcí se srovnáním je z tohoto důvodu poměrně složitá. V následujících dílčích sekcích proto jednotlivé typy konstrukcí se srovnáním popisujeme podrobněji.

7.4.1. Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)

Pomocí spojky „jako“ se realizuje srovnání na bázi podobnosti nebo shody.

Ve většině případů těchto konstrukcí vidíme v hloubkové struktuře srovnání dvou dějů (nebo stavů), které se děje vzhledem k nějaké vlastnosti, míře shody/neshody/podobnosti (viz 7.4.1.1 – „Srovnání dvou dějů pomocí spojky „jako““).

Přímé srovnání. Zvlášť vyčleňujeme pouze dva typy konstrukcí, které hodnotíme jako srovnání dvou entit, které se děje přímo (tj. nikoli vzhledem k nějaké míře srovnání). Jde o následující konstrukce:

- **Srovnání typu: „nominativ je jako nominativ“**.

Konstrukce, v níž je přítomen predikát *být*, přičemž po tomto *být* nenásleduje žádná jmenná část, ale je rovnou vyjádřeno srovnání pomocí spojky „jako“ a jména v nominativu.

Uzel reprezentující jméno v nominativu má funktor `CPR` a závisí na uzlu pro sloveso *být* (sloveso *být* je tu v platnosti zástupného „být“ - viz 7.2.1.2 – „„Být“ zástupné“).

Příklady:

Chaloupka je jako dlaň.`CPR` obr. 7.51

Moučník je jako báseň.`CPR`

Dívka je jako obrázek.`CPR`

- **Srovnání typu: „ jméno jako nominativ“**.

  Konstrukce, v níž se dvě entity srovnávají přímo. Substantivum následující po spojce „jako“ je tu vždy v nominativu.

  Uzel reprezentující jméno v nominativu má funktor `CPR` a závisí na uzlu pro předcházející substantivum.

  Příklady:

  Vstoupil do chaloupky jako dlaň.`CPR` obr. 7.52

  Kousl do moučníku jako báseň.`CPR`

  Viděl dívku jako obrázek.`CPR`

  Pozor! Konstrukce jako *Vstoupil do chaloupky jako na dlani.* jsou zachyceny podle pravidel uvedených v 7.4.1.1 – „Srovnání dvou dějů pomocí spojky „jako““.

Obrázek 7.51. Přímé srovnání

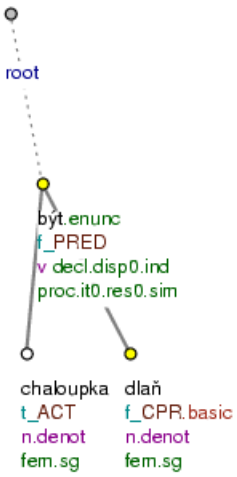

Chaloupka je jako dlaň.

Obrázek 7.52. Přímé srovnání

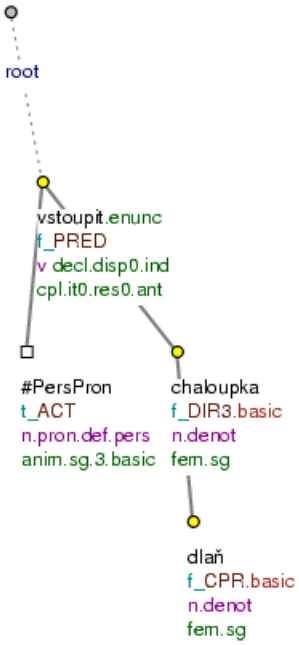

Vstoupil do chaloupky jako dlaň.

7.4.1.1. Srovnání dvou dějů pomocí spojky „jako“

Při srovnání dvou dějů (nebo stavů) pomocí spojky „jako“ má uzel pro řídící sloveso závislé srovnávané klauze funktor `CPR` a závisí na uzlu pro výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti s dějem vyjádřeným v řídící srovnávané klauzi.

Výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti. Výrazem, který vyjadřuje míru ne/shody/podobnosti s dějem vyjádřeným v závislé srovnávané klauzi, bývá adverbium (například: *tak*, *stejně*, *rychle*), nebo adjektivum (například: *podobný*, *stejný*, *rychlý*) v pozitivu. Uzel pro tento výraz může mít různý funktor podle pozice ve struktuře věty:

- reprezentuje-li adverbium, má zpravidla funktor `MANN`.

  Například:

  Udělal to rychle.`MANN`*, jako to udělal*.`CPR` *Tonda.* obr. 7.53

  Rozdělení dramaturgie je stejně.`MANN` *důležité jako je*.`CPR` *důležité soutěžení.*

- v konstrukcích se sponovým „být“ má funktor `PAT` (zejména, reprezentuje-li adjektivum).

  Například:

  Je zdravý.`PAT`*, jako je*.`CPR` *zdravá ryba.* obr. 7.57

- výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti s dějem může rozvíjet i substantivum a mít funktor `RSTR`.

  Například:

Poslanec je člověk stejný.RSTR *jako je*.CPR *každý jiný.* obr. 7.61

Vydělal stejně.RSTR *peněz jako vydělal*.CPR *v zahraničí.* obr. 7.62

Elipsa výrazu vyjadřujícího míru ne/shody/podobnosti. Výraz vyjadřující míru ne/shody/podobnosti nemusí být v povrchové podobě věty přítomen. Pak konstrukci interpretujeme tak, jako by šlo o konstrukci s elidovaným výrazem vyjadřujícím ne/shodu s dějem vyjádřeným v závislé srovnávané klauzi. Do podstromu pro řídící klauzi je doplněn nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem `#Equal` a s příslušným funktorem. Efektivní kořen závislé srovnávané klauze pak závisí na tomto doplněném uzlu. Srov.:

- *Udělal to* {`#Equal.MANN`} *, jako to udělal*.CPR *Tonda.*

  = *Udělal to stejně/stejným způsobem jako to udělal Tonda.*

  Na místo nepřítomného výrazu vyjadřujícího typ ne/shody/podobnosti je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Equal` a s funktorem `MANN`. Efektivní kořen závislé srovnávané klauze závisí na tomto doplněném uzlu. Srov. obr. 7.55.

- *Poslanec je člověk* {`#Equal.RSTR`} *, jako je*.CPR *každý jiný.*

  = *Poslanec je člověk stejný jako je každý jiný člověk.*

  Na místo nepřítomného výrazu vyjadřujícího typ ne/shody/podobnosti je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Equal` a s funktorem `RSTR`. Efektivní kořen závislé srovnávané klauze závisí na tomto doplněném uzlu. Srov. obr. 7.61.

Elipsa řídícího slovesa závislé srovnávané klauze. Není-li v povrchové podobě věty vyjádřeno řídící sloveso závislé srovnávané klauze, je na pozici efektivního kořene této klauze podle pravidel uvedených v 5.12.1 – „Elipsa řídícího členu“ doplněn nový uzel s funktorem `CPR` (zpravidla je zkopírován z podstromu srovnávané klauze řídící).

Příklady konstrukcí s elidovaným řídícím slovesem závislé srovnávané klauze:

Udělal to rychle jako {*udělat*.CPR} *Tonda.* obr. 7.54

Mluví zbrkle {`#Equal.MANN`} *jako* {*mluvit*.CPR} *ty.*

Je zdravý jako {*být*.CPR} {*zdravý*.PAT} *ryba.* obr. 7.58

Rozdělení dramaturgie je stejně důležité jako {*být*.CPR} {*důležitý*.PAT} *soutěžení.*

Příklady konstrukcí s elidovaným řídícím slovesem závislé srovnávané klauze i výrazem vyjadřujícím míru ne/shody/podobnosti:

Udělal to {`#Equal.MANN`} *jako* {*udělat*.CPR} *Tonda.* obr. 7.55

Vstupoval do bytu {`#Equal.MANN`} *jako* {*vstupovat*.CPR} *do jámy lvové.*

Pozor! Ve výjimečných případech, ve kterých by doplnění řídícího slovesa do závislé srovnávané klauze bylo opravdu násilné, uzel pro řídící sloveso do závislé klauze nedoplňujeme, vidíme tu frazém. Například:

Vše běží jako na drátkách. [*jako_na_drátkách*.DPHR]

Uzel se zástupným t-lematem `#Oblfm`. Při zachycování konstrukcí se srovnáním dvou dějů jsou dále využívána zástupná t-lemata `#Oblfm` a `#Some`. Uzel se zástupným t-lematem `#Oblfm` se v těchto konstrukcích využívá pro případy elidovaného obligatorního volného doplnění způsobu u slovesa v závislé srovnávané klauzi: z významových důvodů tu nelze opakovat stejné doplnění z řídící klauze (kde je toto obligatorní doplnění vyjádřeno například adverbii *stejně*, *podobně*, *jinak*). Toto

pravidlo se tu navíc stýká s pravidlem o zachycování elidovaných obligatorních valenčních doplnění pomocí nově vytvořených uzlů se zástupnými t-lematy (viz 5.12.2.1.3 – „Elipsa obligatorního volného doplnění (zástupné t-lema `#Oblfm` a `#Rcp`)“). Srov.:

- *Vypadá jako šelma.*

  = Vypadá stejně jako vypadá šelma "nějak".

  Na místo nepřítomného výrazu vyjadřujícího míru ne/shody/podobnosti je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Equal` a s funktorem `MANN`. Tento uzel je tu zároveň v pozici obligatorního doplnění způsobu. Na pozici obligatorního doplnění způsobu v závislé srovnávané klauzi je doplněn uzel se zástupným t-lematem `#Oblfm`. Srov. obr. 7.64.

  Další příklad:

  Jednala s ním {`#Equal.MANN`} *jako se jedná*.`CPR` *se sluhou* {`#Oblfm.MANN`}.

Uzel se zástupným t-lematem `#Some`. Uzel se zástupným t-lematem `#Some` se doplňuje do podstromu závislé srovnávané klauze na místo elidované neslovesné části verbonominálního predikátu, nelze-li tu z významových důvodů opakovat neslovesnou část z klauze řídící (kde je tato neslovesná část vyjádřena například adjektivy *stejný*, *podobný*, *jiný*). Srov.:

- *Je stejný jako já.*

  = Je stejný jako já jsem "nějaký".

  Závislá srovnávaná klauze rozvíjí výraz *stejný*. Na pozici efektivního kořene závislé srovnávané klauze je zkopírován uzel pro sloveso ze srovnávané klauze řídící. Z významových důvodů však nelze opakovat (kopírovat) i neslovesnou část tohoto verbonominálního predikátu, proto je do závislé srovnávané klauze na místo neslovesné části verbonominálního predikátu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Some` a s funktorem `PAT`. Srov. obr. 7.59.

  Další příklady:

  Požadavky jsou podobné jako {*být*.`CPR`} {`#Some.PAT`} *u České spořitelny.* obr. 7.60

  Nemoci důvěřovat je {`#Equal.PAT`} *jako* {*být*.`CPR`} {`#Some.PAT`} *pobývat u nepřítele.* obr. 7.63

Více ke kopírování víceslovných predikátů viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídícího slovesa“.

Srovnání vyjádřené deverbativem. Analogicky podle výše popsaných případů jsou anotovány i srovnávací konstrukce, ve kterých je řídící srovnávaná klauze nominalizována, tj. je vyjádřena deverbativním adjektivem nebo substantivem. Například:

muž vypadající jako popisovaný lupič (*= muž vypadající stejně jako vypadá popisovaný lupič "nějak"*)

muž chovající se jako dítě (*= muž chovající se stejně jako se chová dítě "nějak"*)

Elipsa řídící klauze. Analogicky řešíme také složité konstrukce s elipsou řídící klauze. Například:

Vypadá, jak by spadl z višně. (= Vypadá stejně, jako by vypadal, kdyby spadl z višně.) obr. 7.65

Dělala kotrmelce, jako když byla malá. (= Dělala kotrmelce stejně, jako dělala kotrmelce, když byla malá.)

Viz k tomu pravidla v 5.12.1.3 – „Elipsa řídící klauze“.

Obrázek 7.53. Srovnání pomocí spojky „jako“

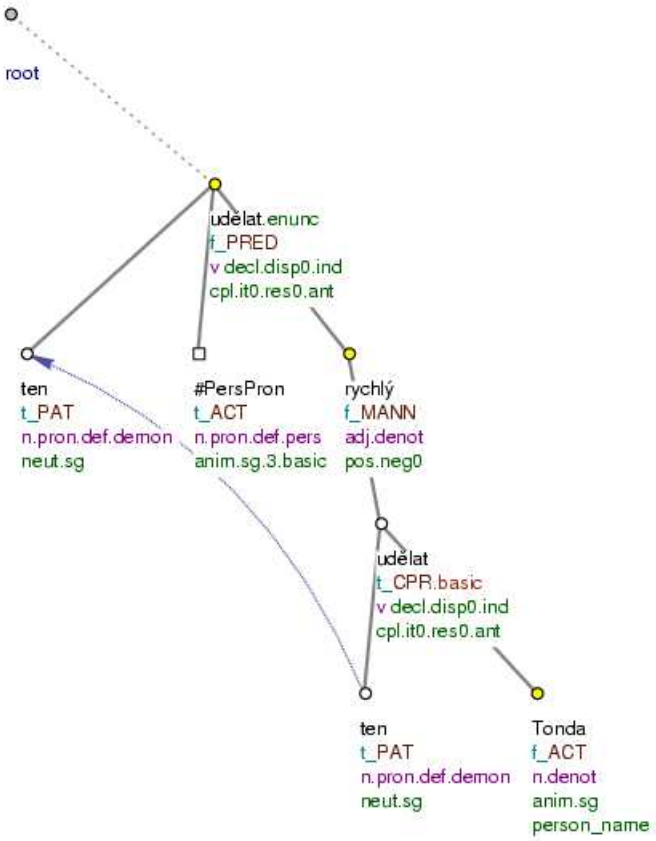

Udělal to rychle, jako to udělal Tonda.

Obrázek 7.54. Srovnání pomocí spojky „jako“

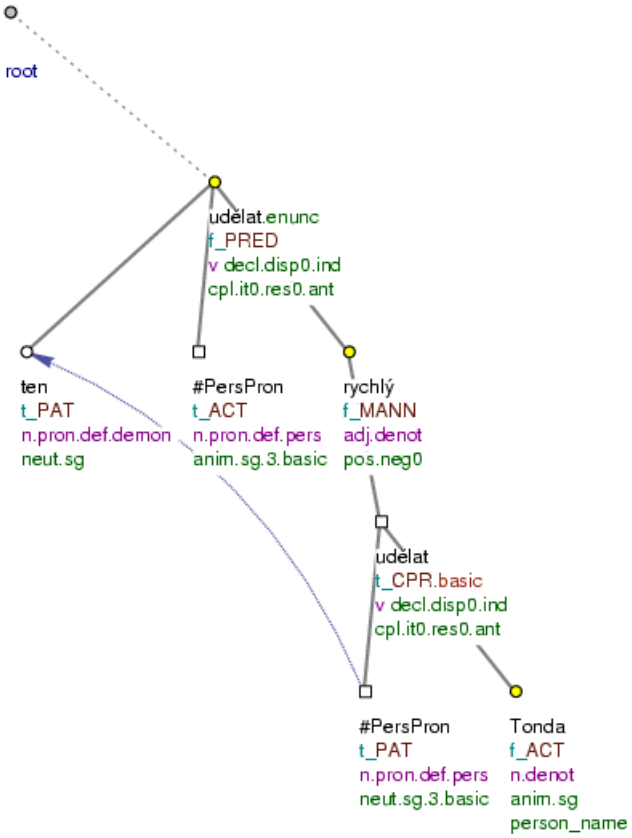

Udělal to rychle jako Tonda.

Obrázek 7.55. Srovnání pomocí spojky „jako“

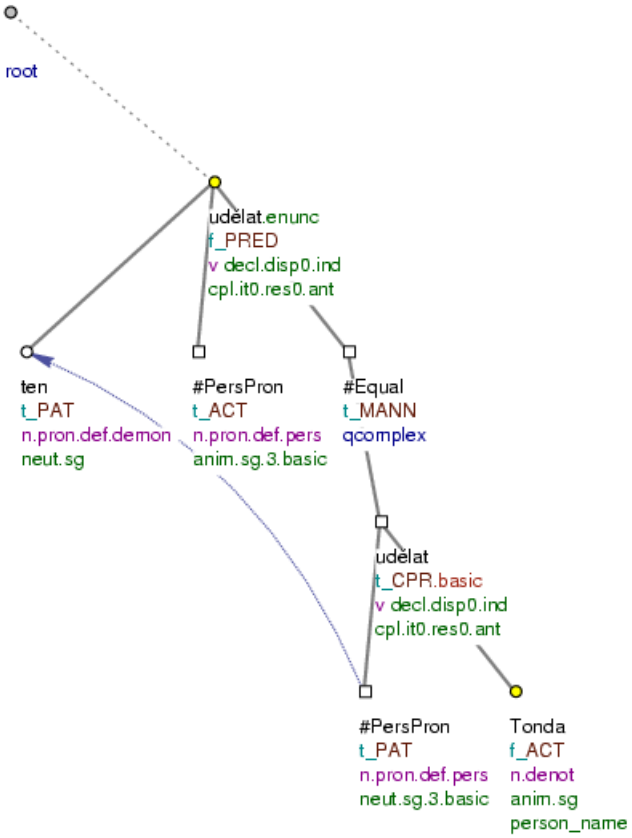

Udělal to jako Tonda.

Obrázek 7.56. Srovnání pomocí spojky „jako“

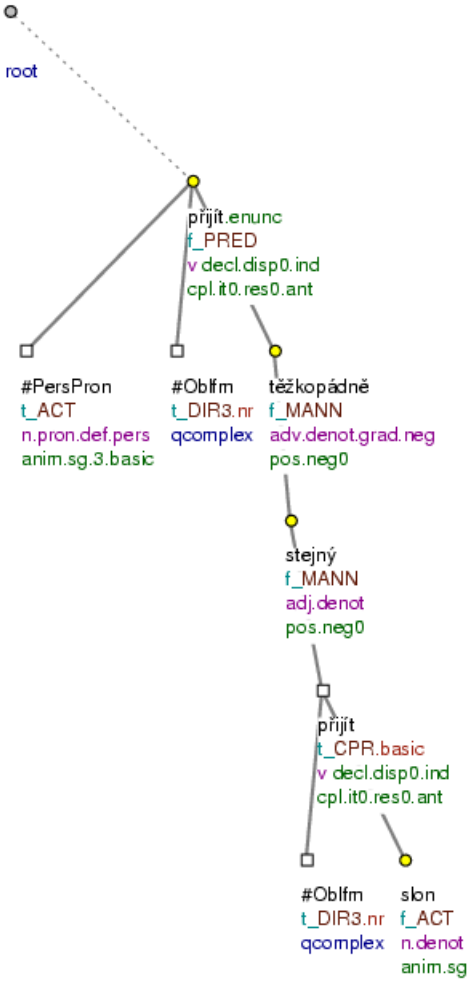

Přišel stejně těžkopádně jako slon.

Obrázek 7.57. Srovnání pomocí spojky „jako“

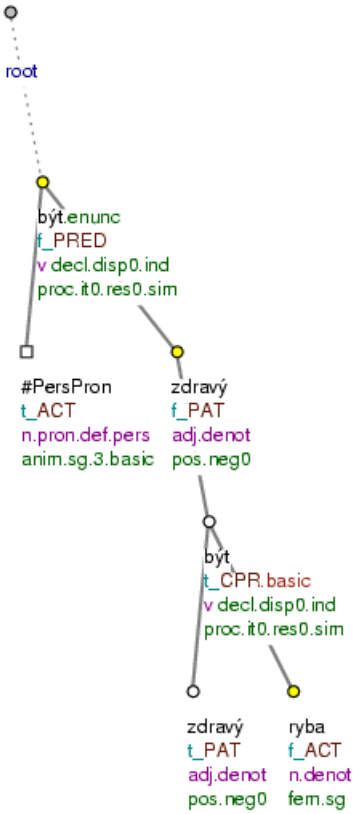

Je zdravý, jako je zdravá ryba.

Obrázek 7.58. Srovnání pomocí spojky „jako“

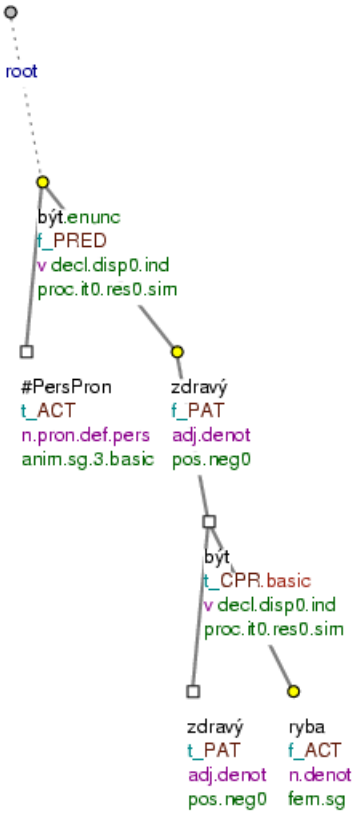

Je zdravý jako ryba.

Obrázek 7.59. Srovnání pomocí spojky „jako“

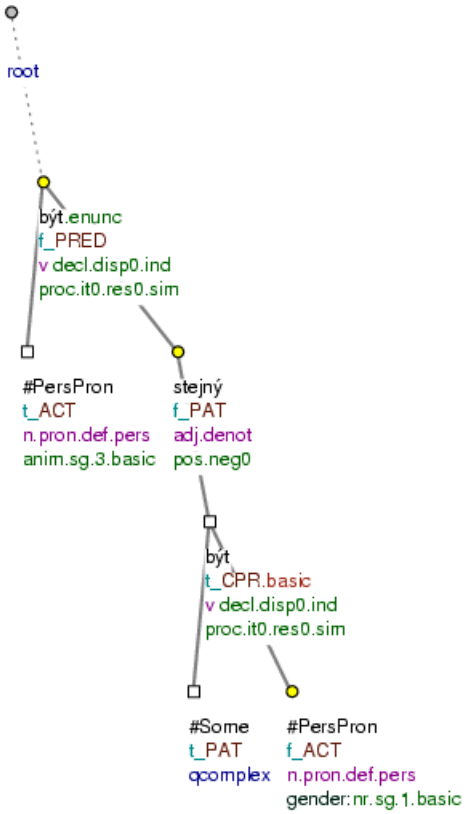

Je stejný jako já.

Obrázek 7.60. Srovnání pomocí spojky „jako“

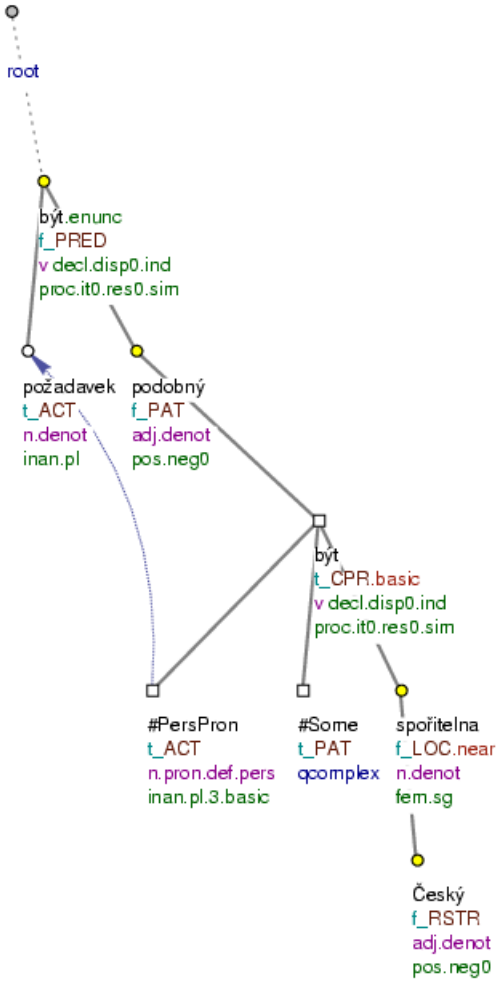

Požadavky jsou podobné jako u České spořitelny.

Obrázek 7.61. Srovnání pomocí spojky „jako“

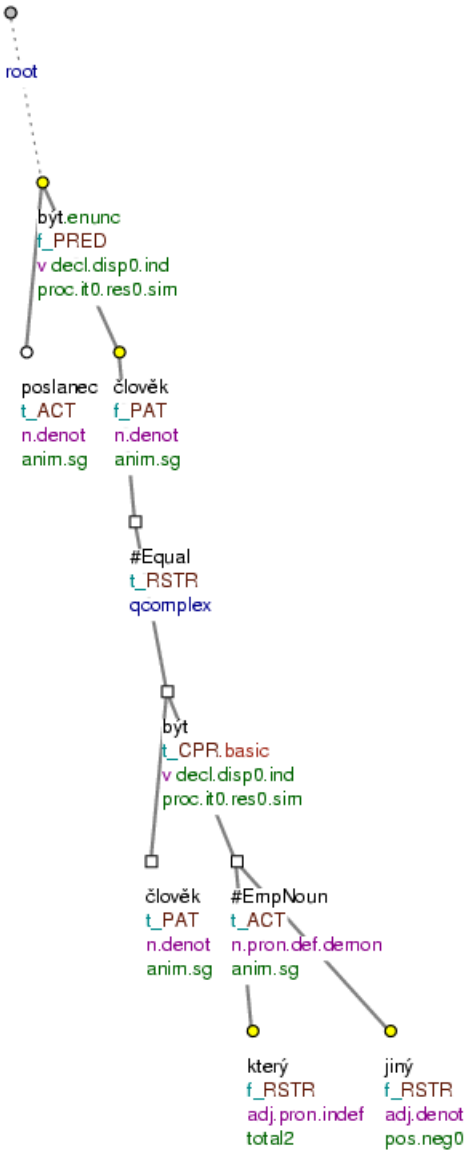

Poslanec je člověk jako každý jiný.

Obrázek 7.62. Srovnání pomocí spojky „jako“

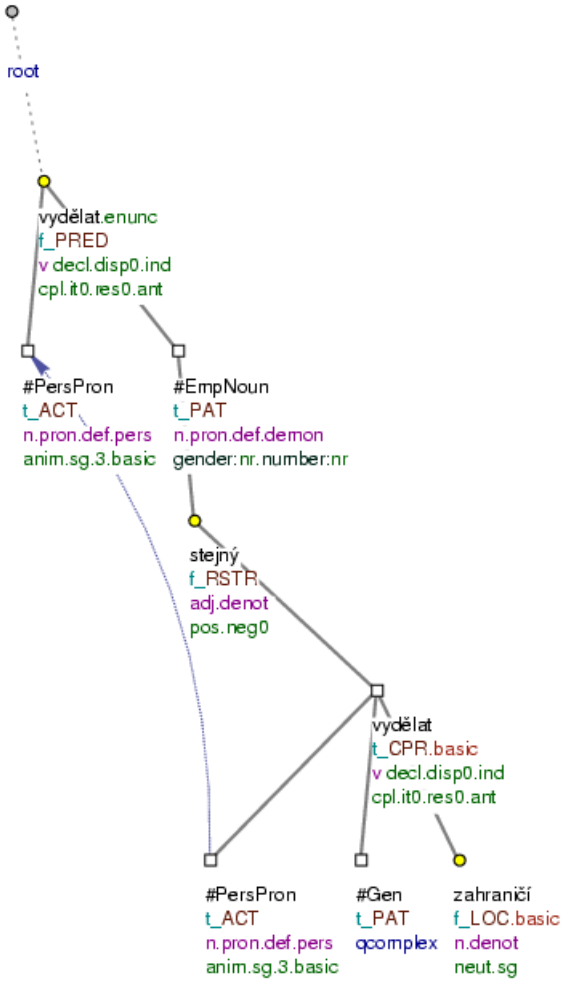

Vydělal stejně jako v zahraničí.

Obrázek 7.63. Srovnání pomocí spojky „jako“

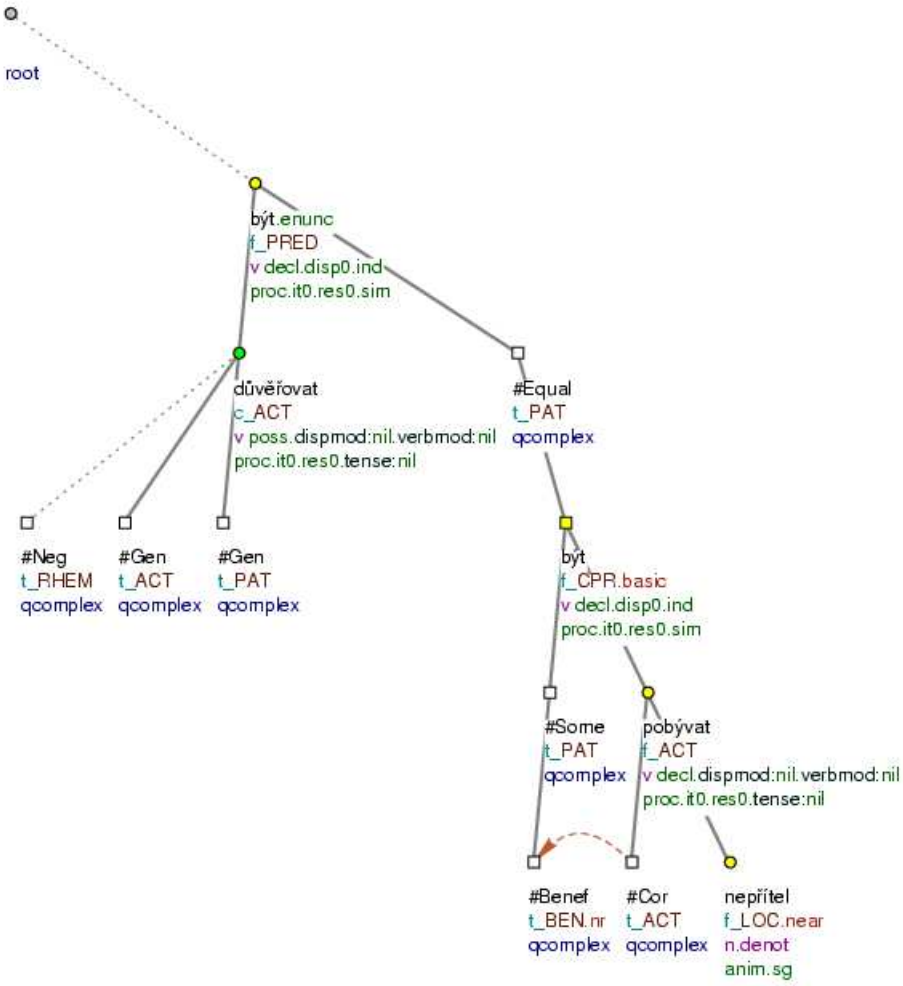

Nemoci důvěřovat je jako pobývat u nepřítele.

Obrázek 7.64. Srovnání pomocí spojky „jako“

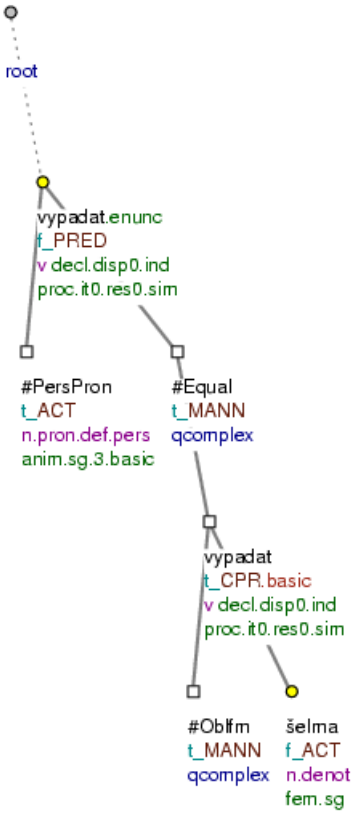

Vypadá jako šelma.

Obrázek 7.65. Srovnání pomocí spojky „jako“

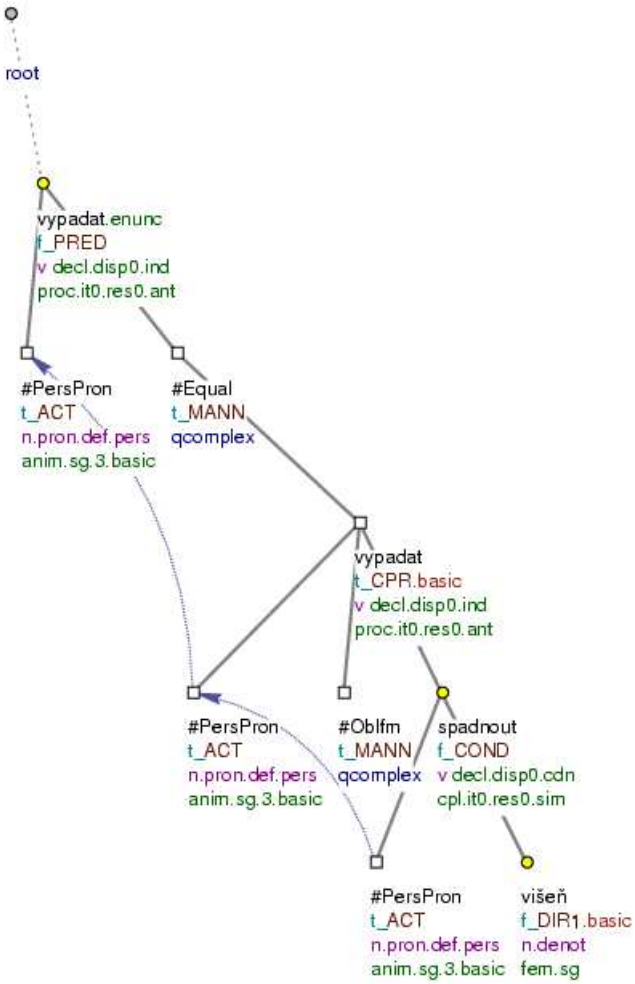

Vypadal, jako by spadl z višně.

7.4.2. Srovnání se spojkou „než“ (srovnání na bázi rozdílnosti)

Pomocí spojky „než“ se realizuje srovnání na bázi rozdílnosti.

I zde se ve většině těchto konstrukcí v hloubkové struktuře srovnávají dva děje (nebo stavy) vzhledem k nějaké míře či vlastnosti, která je u srovnávacích konstrukcí realizovaných pomocí spojky „než“ vyjádřena komparativem adjektiva nebo adverbia. Časté jsou však také případy, ve kterých se přímo srovnávají nějaké dvě entity. Jsou to zejména konstrukce s kvantitativními údaji, ve kterých se pomocí fyzikálních jednotek porovnává váha, množství, délka apod. nějakých dvou předmětů.

Přítomnost výrazu vyjadřujícího míru, vlastnost, vzhledem k níž se srovnání děje, je pro konstrukce se spojkou „než“ (na rozdíl od srovnávacích konstrukcí se spojkou „jako“) charakteristická; tento výraz/komparativ nebývá v povrchové podobě věty vypuštěn.

V následujících dílčích sekcích popisujeme podrobněji různé typy konstrukcí se srovnáním pomocí spojky „než“ a zároveň uvádíme pravidla, kterými se řídí jejich anotace. Jedná se o následující typy konstrukcí:

- srovnání kvantitativních údajů (viz 7.4.2.1 – „Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než““),
- zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů (viz 7.4.2.2 – „Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů se spojkou „než““),
- srovnání dvou dějů (viz 7.4.2.3 – „Srovnání dvou dějů pomocí spojky „než““).

7.4.2.1. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

V konstrukcích, v nichž se srovnávají dvě entity na základě kvantitativních údajů (porovnává se množství, váha, věk, délka pomocí číselných údajů, fyzikálních jednotek apod.), preferujeme zachycení srovnání jako celku, tj. v konstrukcích zpravidla nevidíme žádnou elipsu. Vycházíme z toho, že ke zkratkovitému vyjadřování na základě modelu:

- *více korun než 50 korun* → *více než 50 korun*

může dojít právě jen v případě, že se jedná o srovnání stejných jednotek. Srovnání - uzel s funktorem CPR - tu závisí na komparativu adjektiva nebo adverbia. Srov.:

- *částka větší*.RSTR *než miliarda*.CPR *korun*

  Uzel reprezentující výraz <*než*> *miliarda* má funktor CPR a závisí na komparativu adjektiva *velký*. V konstrukci nevidíme žádnou elipsu. Srov. obr. 7.66. Pozor! Jiné je: *částka velká*.RSTR *miliardu*.EXT *korun*.

Další příklady:

pařez těžší.RSTR *než 10 kg*.CPR obr. 7.67

více.EXT *než 10 kg*.CPR *těžký*.RSTR *pařez* obr. 7.68

Pařez má více.PAT *než 10 kg*.CPR obr. 7.69

Pařez je těžší.PAT *než 10 kg*.CPR obr. 7.70

Pařez je více.EXT *než 10 kg*.CPR *těžký*.PAT obr. 7.71

Více.ACT *než 50 Kč*.CPR *ho nakonec uspokojilo.* obr. 7.72

Více.RSTR *peněz*.ACT *než 50 Kč*.CPR *ho nakonec uspokojilo.* obr. 7.73

Vrátili mu více.PAT *než 50 korun*.CPR obr. 7.74

Přišlo jich.ACT *víc*.RSTR *než 50*.CPR obr. 7.75

Lidí.ACT *přišlo víc*.COMPL *než 50*.CPR obr. 7.76

hmotnost větší.RSTR *než 50*.CPR

více.EXT *než 50 kg*.CPR *velká*.RSTR *hmotnost*

Hmotnost je více.PAT *než 50 kg*.CPR

Hmotnost je více.EXT *než 50 kg*.CPR *velká*.PAT

Váží víc.EXT *než 60 kilo*.CPR

Hraje déle.THL *než 3 hodiny*.CPR

Přeskočil to více.THO *než šestkrát*.CPR

Dostal méně.PAT *než 50 korun*.CPR

Obrázek 7.66. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

částka větší než miliarda korun

Obrázek 7.67. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

pařez těžší než 10 kg

Obrázek 7.68. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

více než 10 kg těžký pařez

Obrázek 7.69. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

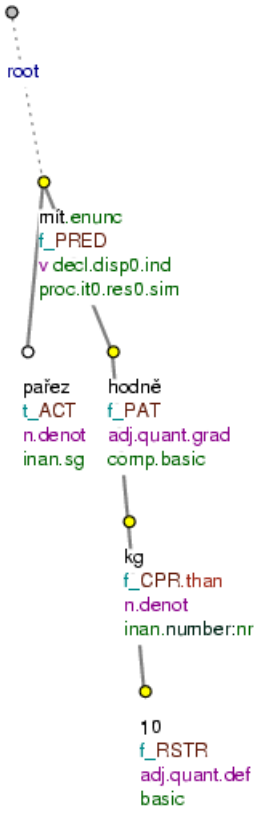

Pařez má více než 10 kg.

Obrázek 7.70. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

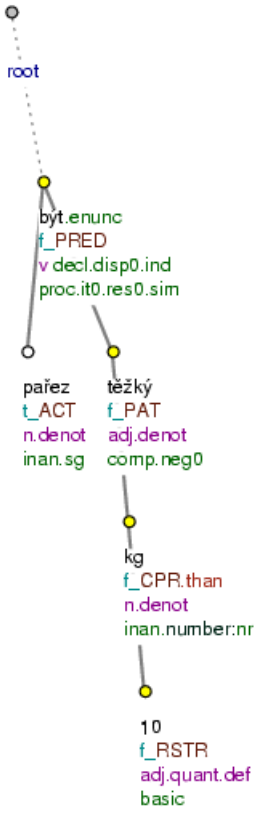

Pařez je těžší než 10 kg.

Obrázek 7.71. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

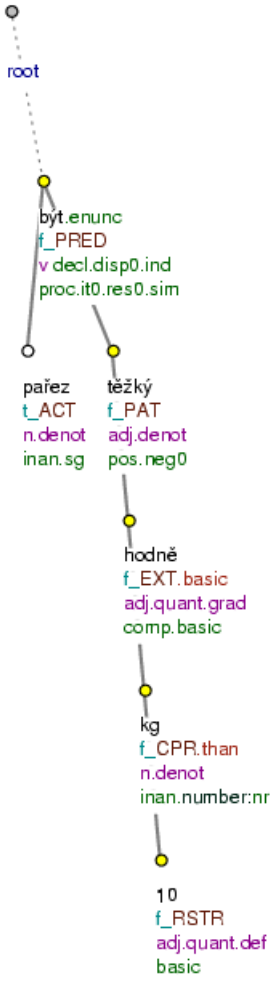

Pařez je více než 10 kg těžký.

Obrázek 7.72. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

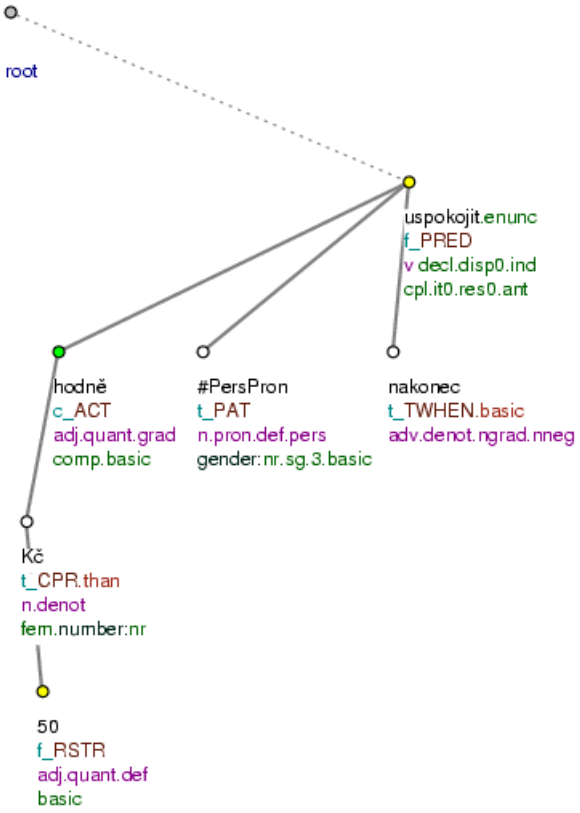

Více než 50 Kč ho nakonec uspokojilo.

Obrázek 7.73. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

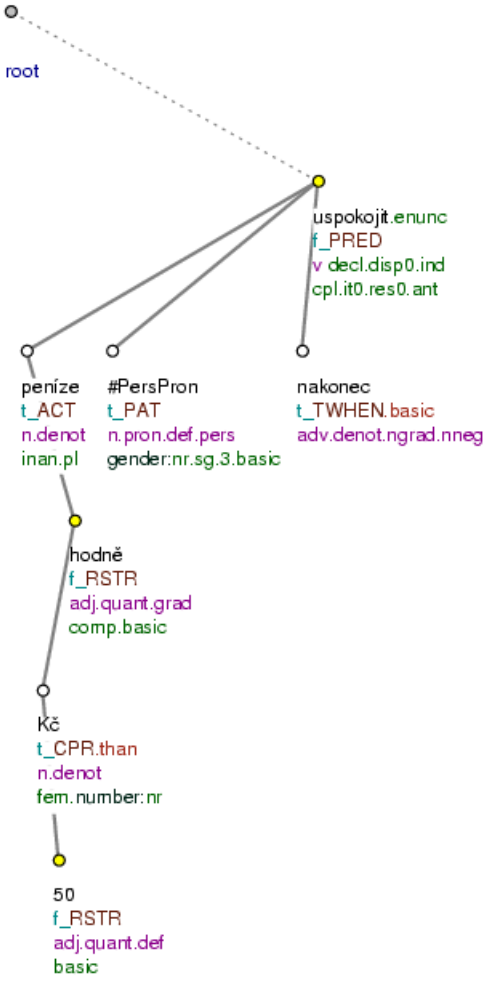

Více peněz než 50 Kč ho nakonec uspokojilo.

Obrázek 7.74. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

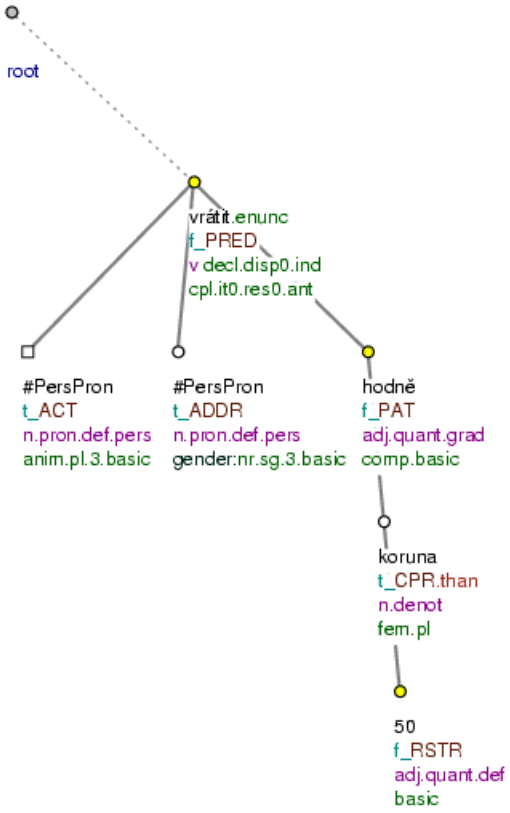

Vrátili mu více než 50 korun.

Obrázek 7.75. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

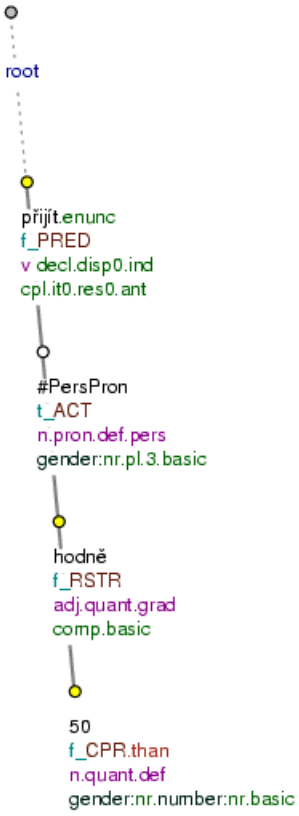

Přišlo jich víc než 50.

Obrázek 7.76. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“

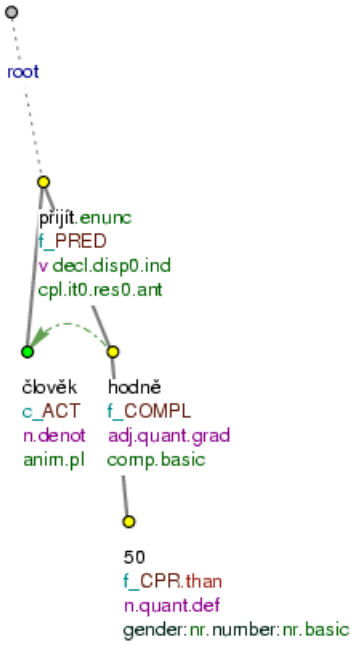

Lidí přišlo víc než 50.

Pozor! V konstrukcích, ve kterých nejde o tento typ srovnání (a v konstrukcích bez srovnání: *To je více.*; *Vrátili mu více.*), chápeme číslovkové výrazy *více*, *méně* jako číslovky adjektivní a zachycujeme je jako závislé na substantivu (s funktorem RSTR; viz k tomu 7.10.2.2 – „Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno““). Není-li substantivum řídící číslovku v povrchové podobě věty přítomno, je do konstrukce podle pravidel uvedených v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“ doplněn nový uzel. Srov.:

- *Vrátili mu více*.PAT *než 50 korun*.CPR

  Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“. Patiens slovesa *vrátit* představuje přímo neurčitá číslovka *více*, ke které se již nedoplňuje žádný uzel pro řídící substantivum.

- *Vrátili mu více než vloni*.

  = *Vrátili mu více*.RSTR {*korun* / #EmpNoun.PAT} *než mu* {*vrátili*.CPR} *vloni*.

  Nejde o srovnání kvantitativních údajů. Konstrukci zachytíme podle pravidel uvedených zde v 7.4.2.3 – „Srovnání dvou dějů pomocí spojky „než““. O neurčité číslovce *více* zde platí pravidla uvedená v 7.10.2.2 – „Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno““, má funktor RSTR a závisí na nově vytvořeném uzlu pro řídící substantivum.

7.4.2.2. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů se spojkou „než“

Zcela zvláštním případem konstrukcí se srovnáním jsou konstrukce s komparativem adverbia a se zhuštěným lexikálním vyjádřením srovnávaných jevů. Například:

Mzda se víc.EXT *než*.DPHR *ztrojnásobila*.PRED obr. 7.79

Neslovesný frazém „více než“. V těchto konstrukcích zachycujeme spojení *více než*, *méně než*, *hůře než*, *hodně jak* jako neslovesné frazeologické spojení (viz 5.8.1 – „Neslovesná frazeologická spojení“):

uzel pro komparativ adverbia má funktor EXT. Výraz *než* je zachycen samostatným uzlem, který je přímým potomkem uzlu pro komparativ adverbia; má t-lema *než* a funktor DPHR. Jsme si vědomi toho, že toto řešení je spíše technického rázu než pokusem zachytit významovou strukturu konstrukce.

Příklady:

Byl tam více.EXT *než*.DPHR *tisícihlavý*.RSTR *zástup.* obr. 7.77

Po více.EXT *než*.DPHR *dvacetiletém*.RSTR *manželství ji opustil.* obr. 7.78

více.EXT *než*.DPHR *dvouleté*.RSTR *úsilí*

Má víc.EXT *než*.DPHR *krátkou*.RSTR *minisukni.*

Skončilo to více.EXT *než*.DPHR *miliardovým*.RSTR *přebytkem.*

Zvýšili počet míst o více.EXT *než*.DPHR *polovinu*.DIFF

Upozornili na to více.EXT *než*.DPHR *před rokem*.TWHEN

Drak byl hůř.EXT *než*.DPHR *škaredý*.PAT

Obrázek 7.77. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů

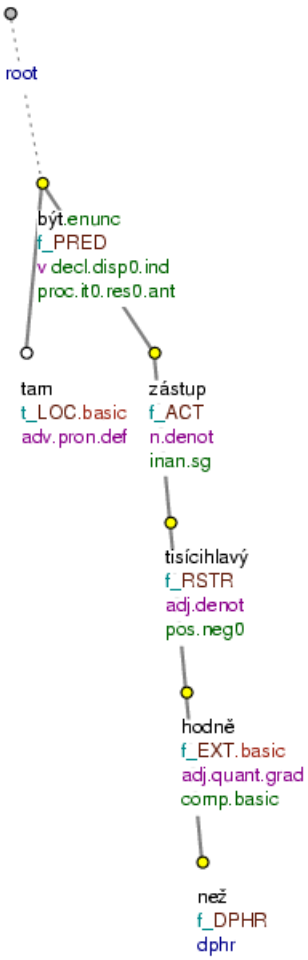

Byl tam více než tisícihlavý zástup.

Obrázek 7.78. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů

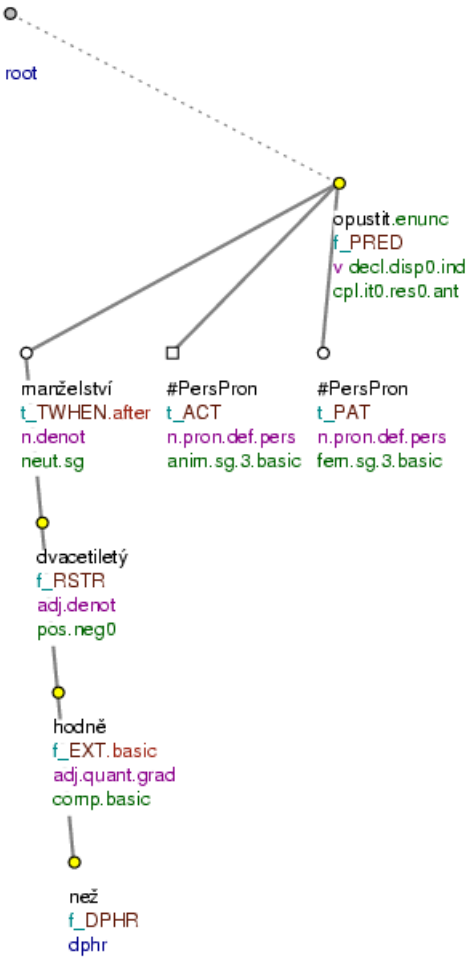

Po více než dvacetiletém manželství ji opustil.

Obrázek 7.79. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů

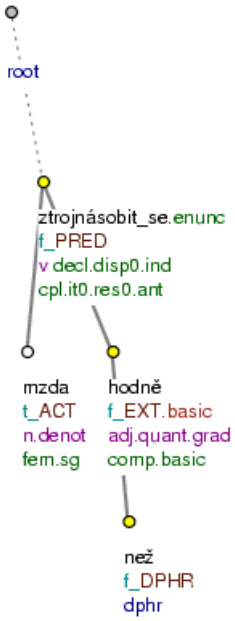

Mzda se víc než ztrojnásobila.

7.4.2.3. Srovnání dvou dějů pomocí spojky „než“

Při srovnání dvou dějů (nebo stavů) pomocí spojky „než“ má uzel pro řídící sloveso závislé srovnávané klauze funktor `CPR` a závisí na uzlu pro výraz vyjadřující míru rozdílnosti s dějem vyjádřeným v řídící srovnávané klauzi.

Příklady:

Dorazil dříve, než dorazil.`CPR` *Jirka.* obr. 7.80

Jan oslovil docenta zdvořileji, než ho oslovil.`CPR` *kamarád.*

Výraz vyjadřující míru rozdílnosti. Výrazem, který vyjadřuje míru rozdílnosti s dějem vyjádřeným v závislé srovnávané klauzi, bývá adverbium (například: *dříve*, *více*, *později*), nebo adjektivum (například: *dřívější*, *pozdější*, *více*) v komparativu. Místo komparativu mohou být v konstrukci i specifické zájmenné výrazy, které tento komparativ nahrazují: *jiný*, *jindy*, *jinak*. Uzel pro tento výraz může mít různý funktor podle své pozice ve struktuře věty:

- reprezentuje-li adverbium, má zpravidla funktor `MANN`.

  Například:

  Dorazil dříve.`TWHEN`*, než dorazil*.`CPR` *Jirka.* obr. 7.80

  Je to šroubek méně.`EXT` *kvalitní, než jsou*.`CPR` *jiné šroubky.*

- v konstrukcích se sponovým „být“ má funktor `PAT` (zejména, reprezentuje-li adjektivum).

  Například:

  Úkoly jsou náročnější.`PAT` *, než byly*.`CPR` *minule.*

- výraz vyjadřující míru rozdílnosti může rozvíjet i substantivum a mít funktor RSTR.

  Například:

  Cílem je mít nižší.RSTR *ceny, než má*.CPR *konkurence.* obr. 7.86

  Je to menší.RSTR *zlo, než jsou*.CPR *voličské hlasy.* obr. 7.91

- Za výraz vyjadřující míru rozdílnosti se považují i výrazy *spíše*, *raději*. Uzly mají zpravidla funktor EXT.

  Například:

  Přijď raději.EXT *do pátku než* {*přijít*.CPR} *příští týden.* obr. 7.84

  Spíše.EXT *než* {*být*.CPR} {*záruka*.PAT} *vědomí jasné linie je zárukou úspěchu schopnost komunikovat.* obr. 7.88

  Opatrnější je spíš.EXT *Pavel než* {*být*.CPR} {*opatrný*.PAT} *Petr.* obr. 7.89

  Jímá nás spíše.EXT *úzkost než* {*jímat*.CPR} *touha.*

  Na třídní schůzky chodí spíše.EXT *maminky než* {*chodit*.CPR} *tatínkové.*

  Přijď raději.EXT *pozdě než* {*přijít*.CPR} *nikdy.* (Pozor! V konstrukci: *Raději nepřijdu.* má doplnění *raději* funktor ATT.)

U konstrukcí se srovnáním pomocí spojky „než“ (na rozdíl od srovnávacích konstrukcí se spojkou „jako“) nedochází v povrchové podobě věty k elipse výrazu vyjadřujícího míru rozdílnosti, k elipse komparativu. Naopak přítomnost tohoto komparativu je tu pro realizaci srovnávací konstrukce nezbytná. Není proto třeba zavádět zástupné t-lema pro výraz vyjadřující míru rozdílnosti.

Elipsa řídícího slovesa závislé srovnávané klauze. Není-li v povrchové podobě věty vyjádřeno řídící sloveso závislé srovnávané klauze, je do tektogramatického stromu podle pravidel uvedených v 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“ doplněn nový uzel pro řídící sloveso závislé klauze s funktorem CPR.

Příklady:

Dorazil dříve než {*dorazit*.CPR} *Jirka.* obr. 7.81

Pověsil obrázek níž než {*pověsit*.CPR} *pod okno.* obr. 7.82

Koupíme to jinde než {*koupit*.CPR} *na trhu.* obr. 7.83

Vypadá zdravěji než {*vypadat*.CPR} *on.* obr. 7.85

Jan oslovil docenta zdvořileji než {*oslovit*.CPR} *kamarád.*

Má svůj původ například v zavedení nové výrobní metody dosahující nižších výrobních nákladů, než {#EmpVerb.CPR} *které má konkurence.* (= *dosahující nižších výrobních nákladů, než jsou náklady, které má konkurence*)

Zástupné t-lema #Some. Při zachycování konstrukcí se srovnáním pomocí spojky „než“ se využívá zástupné t-lema #Some. Uzel se zástupným t-lematem #Some se doplňuje do závislé srovnávané klauze na místo elidované neslovesné části verbonominálního predikátu, nelze-li tu z významových důvodů opakovat neslovesnou část sponového „být“ z klauze řídící (kde je tato neslovesná část vyjádřena zejména adjektivy: *více*, *méně*, *jiný*). Srov.:

- *Situace v armádě je jiná*.PAT *než na ministerstvu.*

= *Situace v armádě je jiná než je situace na ministerstvu "nějaká".*

Závislá srovnávaná klauze rozvíjí výraz *jiný*. Na místo nevyjádřeného řídícího slovesa závislé srovnávané klauze je zkopírován uzel slovesa z klauze řídící. Z významových důvodů však nelze opakovat (kopírovat) i neslovesnou část tohoto verbonominálního predikátu, proto je do závislé srovnávané klauze na místo neslovesné části verbonominálního predikátu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Some` a funktorem `PAT`. Srov. obr. 7.92.

Další příklad:

Což je <u>více</u>.PAT *než <u>bylo</u>*.CPR {#Some.CPR} *v roce 1994.*

Více ke kopírování víceslovných predikátů viz 5.12.1.1.1 – „Aktuální elipsa řídícího slovesa“.

Ve většině konstrukcí se srovnáním pomocí spojky „než“, ve kterých řídící slovesa obou srovnávaných klauzí představují verbonominální predikáty, je však možné v závislé klauzi zopakovat lexikální hodnotu neslovesné části z klauze řídící. Obě neslovesné části se liší v hodnotě gramatému stupně `degcmp` (viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (`degcmp`)“): zatímco v řídící srovnávané klauzi má adjektivum představující neslovesnou část predikátu hodnotu komparativu, má totéž adjektivum v klauzi závislé hodnotu pozitivu. Srov.:

- *Je zdravější než ryba.*

  = *Je <u>zdravější</u>* [degcmp=comp] *, než je <u>zdravá</u>* [degcmp=pos] *ryba.* (srov. obr. 7.87)

Další příklady:

Je <u>opatrnější</u> [degcmp=comp] *než* {*být*.CPR} {*opatrný*.PAT [degcmp=pos]} *Pavel.*

Bezpéřová lůžka jsou lepší [degcmp=comp] *než* {*být*.CPR} {*dobrý*.PAT [degcmp=pos]} *péřová.*

Je to šroubek méně [degcmp=comp] *kvalitní než* {*být*.CPR} {*kvalitní*.PAT [degcmp=pos]} *jiné šroubky.*

Homonymní konstrukce. V případě homonymních konstrukcí je v souladu s tezí o odstraňování homonymie zachycen jeden z možných významů konstrukce - ten, který je v daném kontextu nejpravděpodobnější; srov. dvojí interpretaci jedné věty:

- *Zná lepšího polemika než Jan.*
  - *Zná lepšího polemika než zná Jan.*

    Při této interpretaci je do závislé srovnávané konstrukce zkopírován uzel pro sloveso *znát*.
  - *Zná lepšího polemika než je Jan*.

    Při této interpretaci řídící sloveso závislé srovnávané klauze představuje uzel s t-lematem `#EmpVerb`.

Srovnání vyjádřené deverbativem. Analogicky podle výše popsaných případů jsou anotovány i srovnávací konstrukce, ve kterých je řídící srovnávaná klauze nominalizována, tj. je vyjádřena deverbativním adjektivem nebo substantivem. Například:

pacient vypadající dnes zdravěji než včera (*=pacient vypadající dnes zdravěji než vypadal včera "nějak"*)

Jan chovající se hůře než malé dítě (*=Jan chovající se hůře než se chová malé dítě "nějak"*)

Elipsa řídící klauze. Analogicky řešíme také složité konstrukce s elipsou řídící klauze. Například:

Udělal větší hloupost, než když někdo ukradne kousek čokolády. obr. 7.90

Viz k tomu pravidla v 5.12.1.3 – „Elipsa řídící klauze“.

Obrázek 7.80. Srovnání pomocí spojky „než“

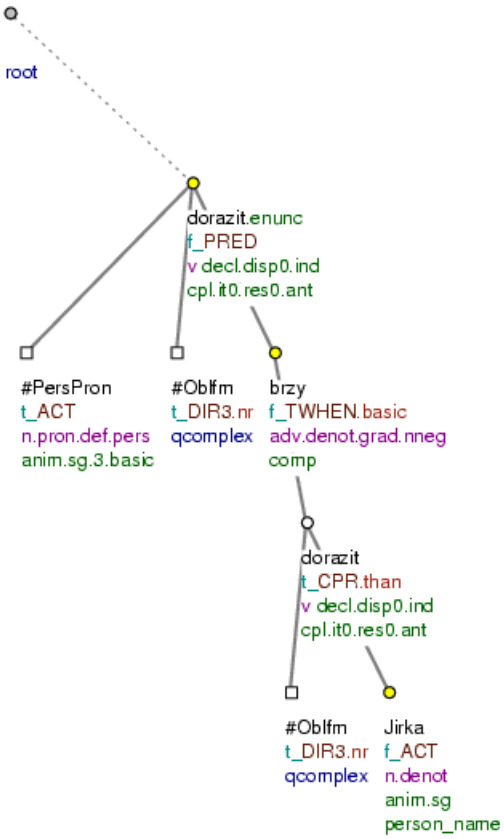

Dorazil dříve, než dorazil Jirka.

Obrázek 7.81. Srovnání pomocí spojky „než“

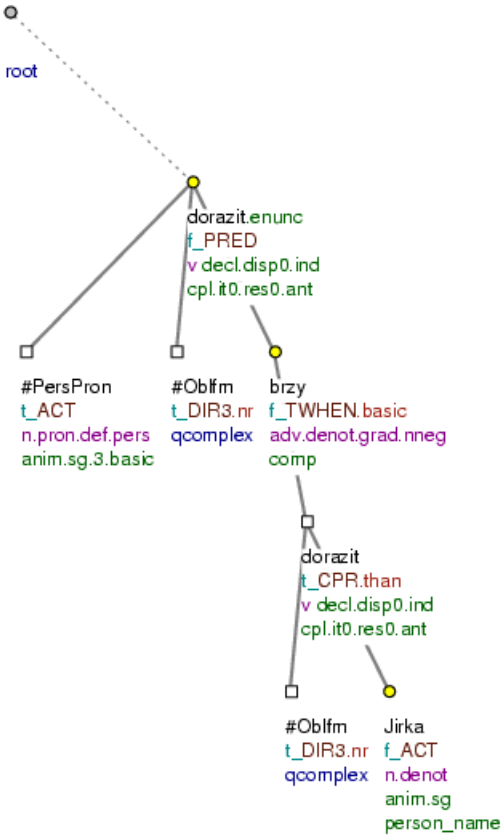

Dorazil dříve než Jirka.

Obrázek 7.82. Srovnání pomocí spojky „než“

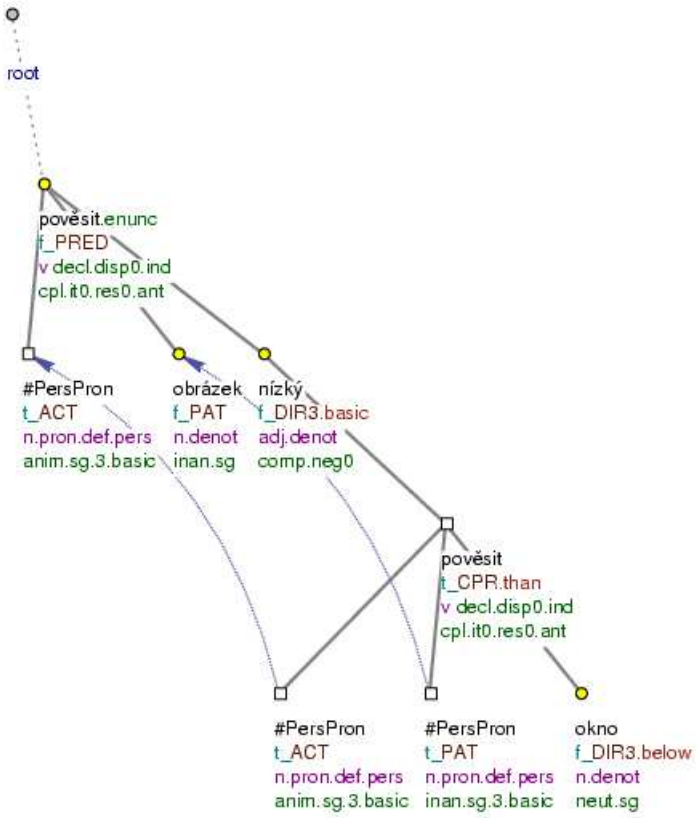

Pověsil obrázek níž než pod okno.

Obrázek 7.83. Srovnání pomocí spojky „než“

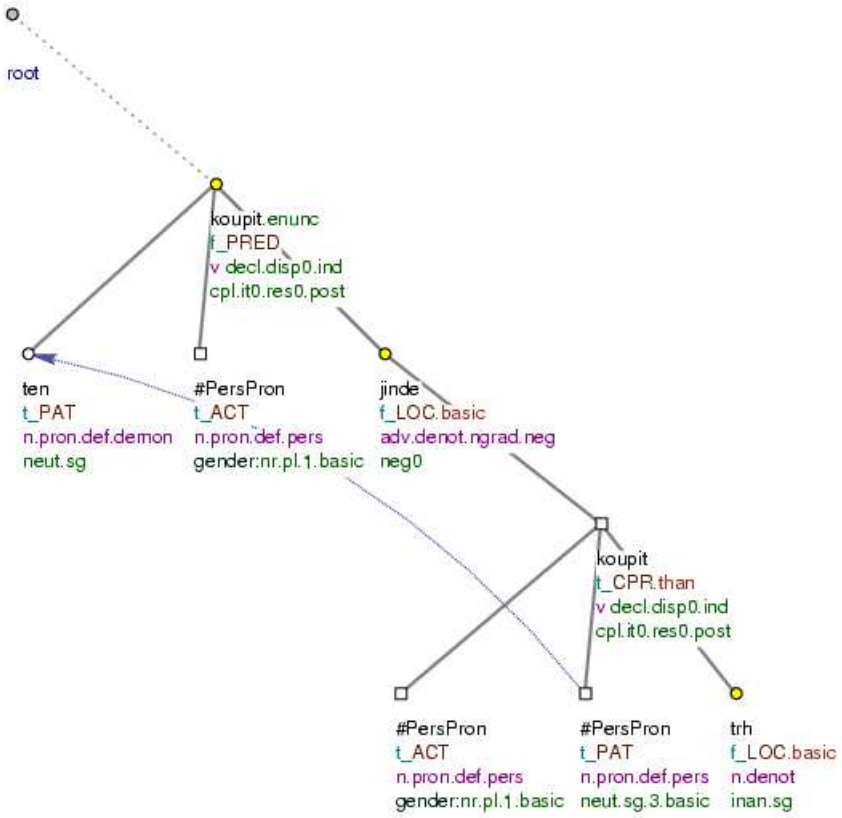

Koupíme to jinde než na trhu.

Obrázek 7.84. Srovnání pomocí spojky „než“

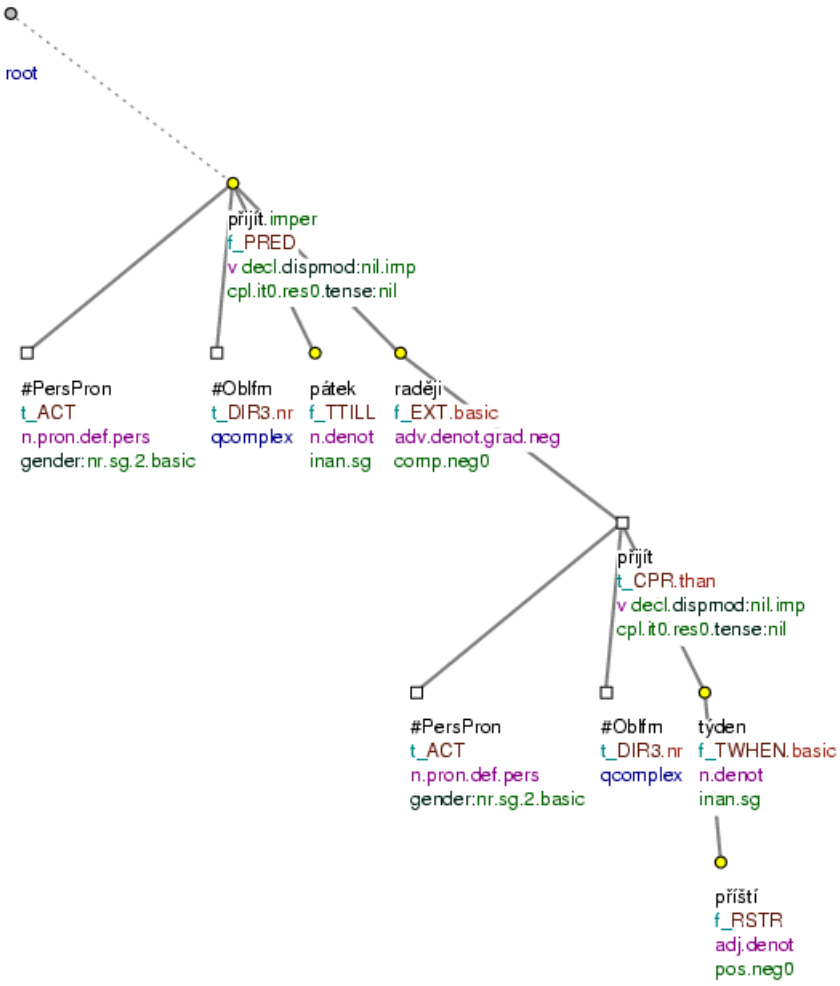

Přijď raději do pátku než příští týden.

Obrázek 7.85. Srovnání pomocí spojky „než“

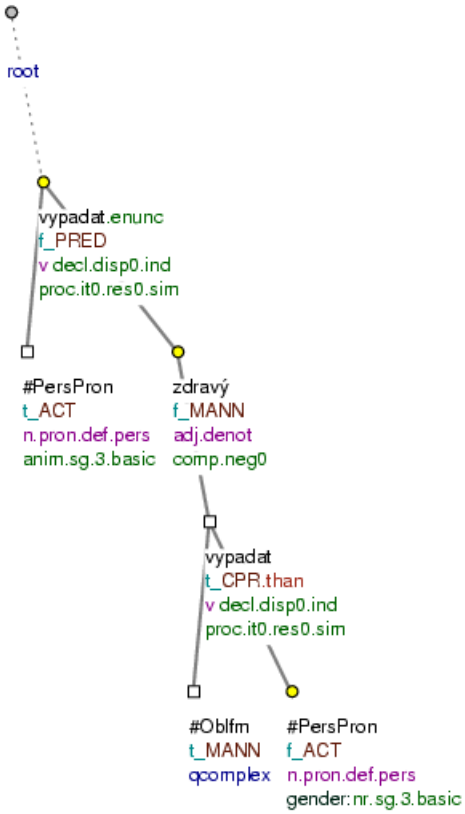

Vypadá zdravěji než on.

Obrázek 7.86. Srovnání pomocí spojky „než“

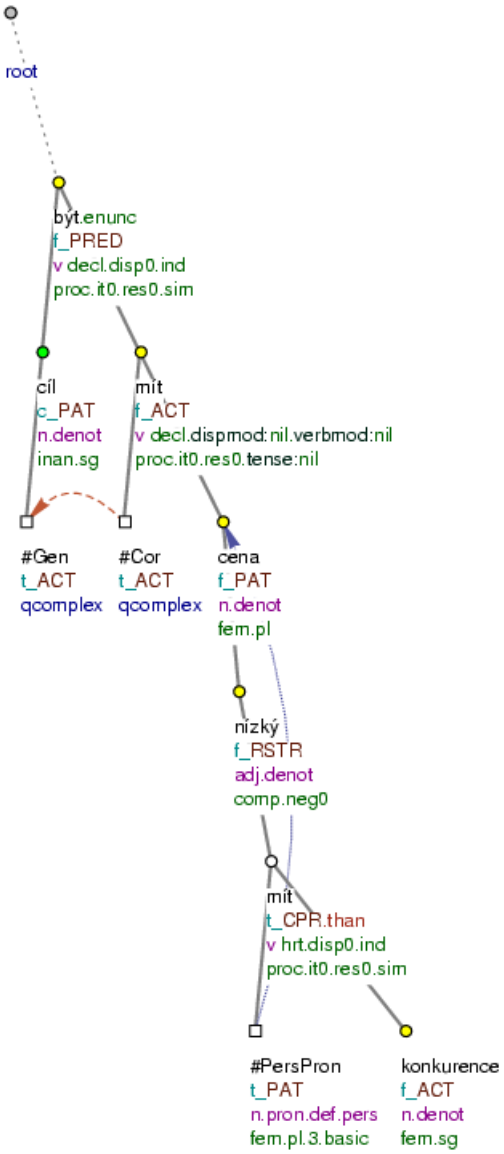

Cílem je mít nižší ceny, než má konkurence.

Obrázek 7.87. Srovnání pomocí spojky „než“

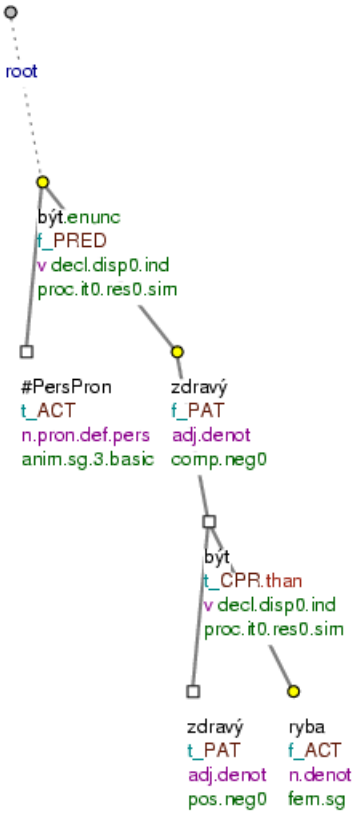

Je zdravější než ryba.

Obrázek 7.88. Srovnání pomocí spojky „než“

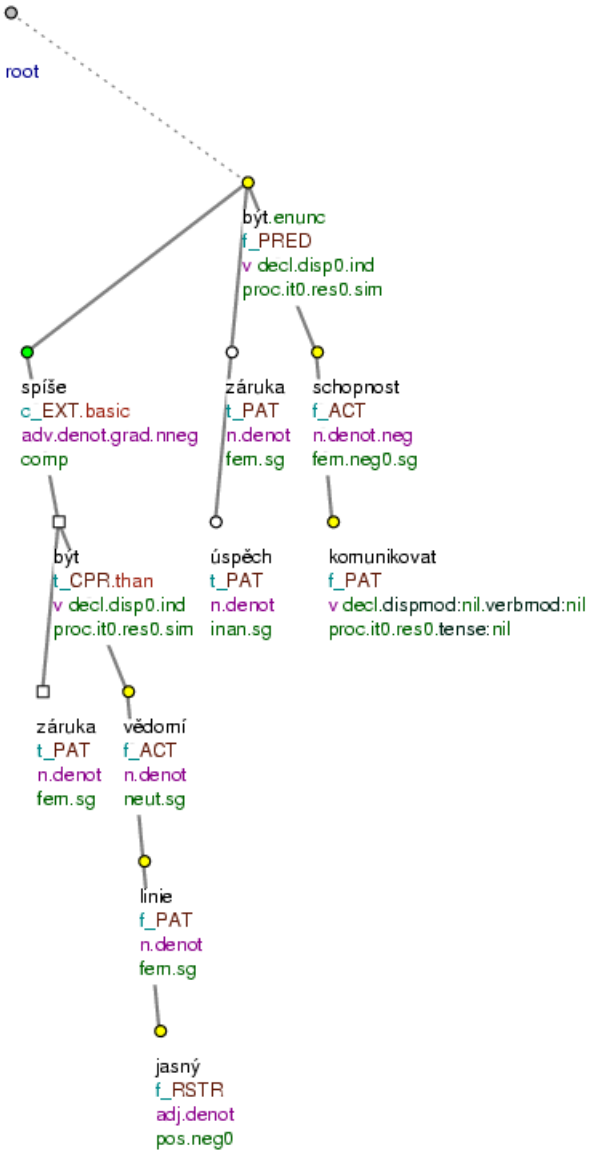

Spíše než vědomí jasné linie je zárukou úspěchu schopnost komunikovat.

Obrázek 7.89. Srovnání pomocí spojky „než“

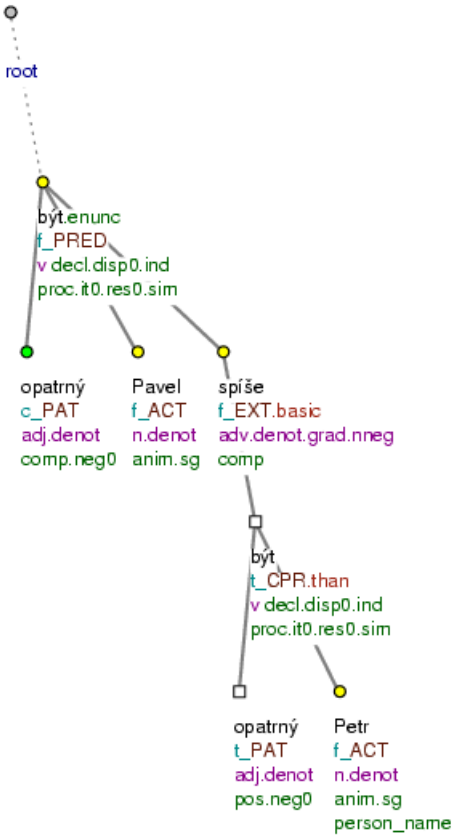

Opatrnější je spíš Pavel než Petr.

Obrázek 7.90. Srovnání pomocí spojky „než“

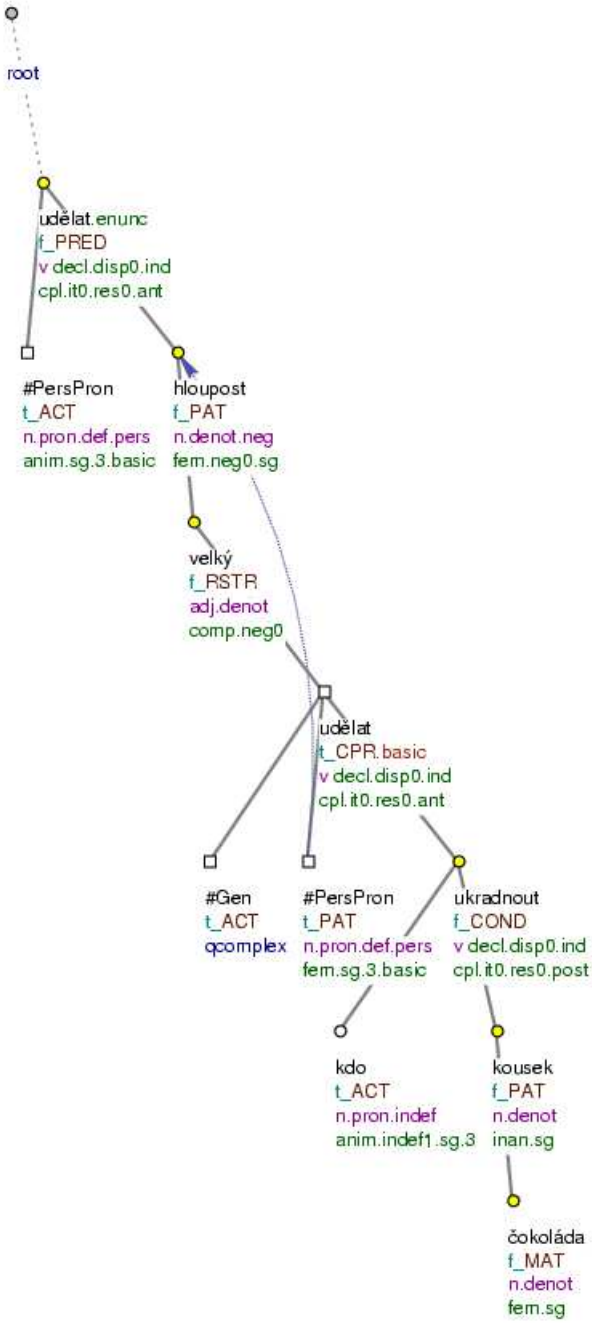

Udělal větší hloupost, než když někdo ukradne kousek čokolády.

Obrázek 7.91. Srovnání pomocí spojky „než“

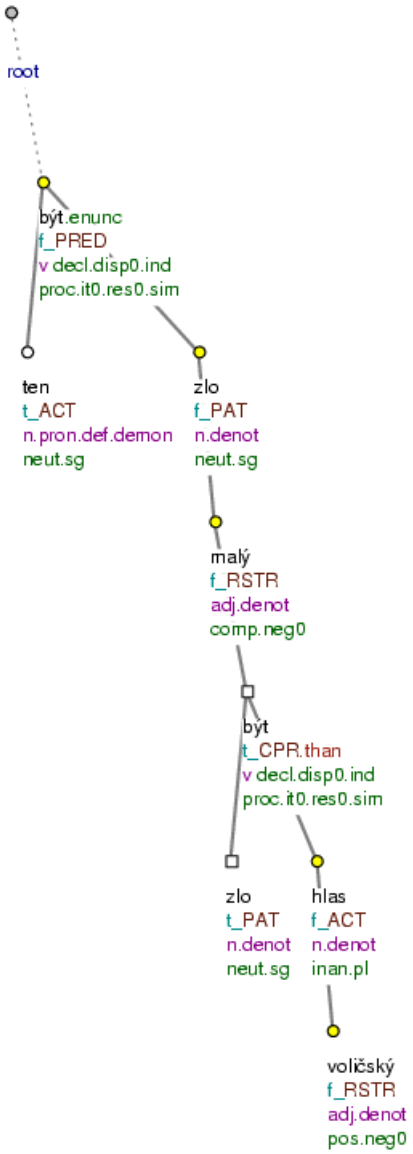

Je to menší zlo než voličské hlasy.

Obrázek 7.92. Srovnání pomocí spojky „než“

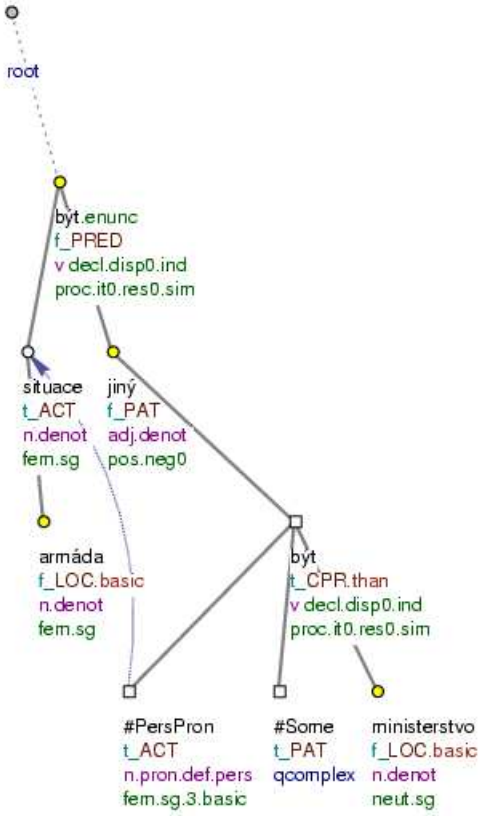

Situace v armádě je jiná než na ministerstvu.

7.4.3. Srovnání vyjádřené adverbii, předložkami a jinými prostředky

Srovnání lze také vyjádřit:

- **genitivem jména**, které závisí na komparativu adjektiva.

  Funktor `CPR` je přiřazen přímo uzlu reprezentujícímu genitiv jména.

  Například:

  osoba starší osmnácti let.`CPR` obr. 7.94

- **adverbiem**.

  Funktor `CPR` je přiřazen přímo uzlu reprezentujícímu adverbium.

  Například:

  Chová se andělsky.`CPR` (= *jako anděl*)

  Sám Malý, kterého historici podezírají, že byl dvojitým agentem, si počínal hazardérsky.`CPR` (= *jako hazardér*)

- **předložkovou skupinou**.

  Předložky, které nesou význam srovnání, patří zpravidla k předložkám sekundárním, jsou to například předložky: *ve srovnání s*, *naproti*, *v protikladu k*.

  Funktor `CPR` je přiřazen přímo uzlu reprezentujícímu jméno řídící předložkovou skupinu.

  Příklady konstrukcí se srovnáním vyjádřeným předložkovou frází:

  Ve srovnání s tebou.`CPR` *toho moc neumí.* obr. 7.93

  V říční dopravě se v roce 1994 snížil výkon v porovnání s předchozím rokem.`CPR` *o 1,6 procenta.*

  Zástupci firmy považují za svou výhodu bezkonkurenční ceny ve srovnání s Vídní.`CPR` *nebo Prahou*.`CPR`

  Autor nás pro jistotu nenechává na pochybách, která strana je stranou pokroku ve srovnání se zabedněným tmářstvím.`CPR`

Obrázek 7.93. Srovnání vyjádřené předložkovou skupinou

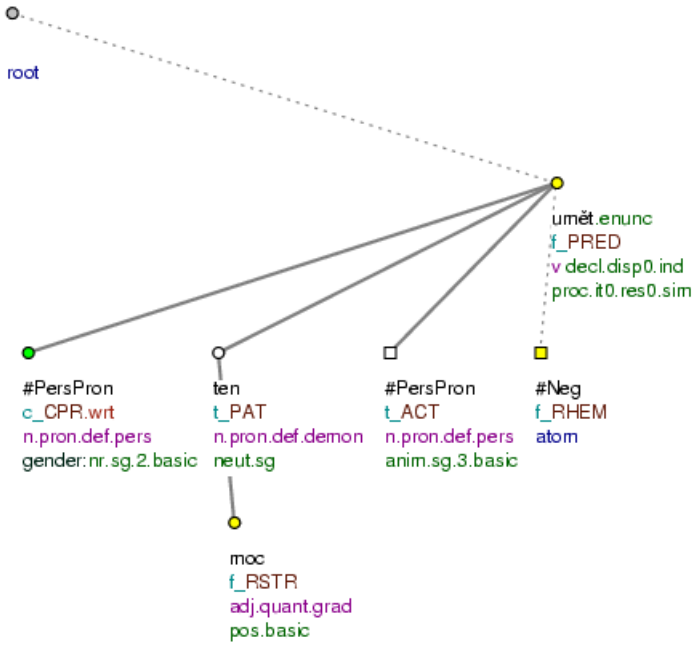

Ve srovnání s tebou toho moc neumí.

Obrázek 7.94. Srovnání vyjádřené genitivem jména závislým na komparativu adjektiva

osoba starší osmnácti let

7.5. Specifické konstrukce s významem „diference“

V této sekci popisujeme tři typy konstrukcí:

- **konstrukce s výrazy „čím - tím“** (viz 7.5.1 – „Konstrukce s výrazy „čím - tím““).

  Například:

  Čím je víno starší, tím je lepší.

- **konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“** (viz 7.5.2 – „Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ““).

  Například:

  Mají čím dál víc prostředků.

- **konstrukce s výrazy „tím + komparativ“** (viz 7.5.3 – „Konstrukce s výrazy „tím + komparativ““).

  Například:

Tím méně jsou dějiny dílem několika intelektuálů.

Všechny tyto konstrukce interpretujeme jako konstrukce s významem diference (funktor DIFF).

7.5.1. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

Spojení klauzí výrazy *čím* a *tím* chápeme jako mající význam diference. Například:

- *Čím je víno starší, tím je lepší.*

  Mezi klauzemi interpretujeme význam diference: *víno je lepší o to, o co je starší*. Srov. obr. 7.95.

Pravidla anotace.Výraz *tím* v řídící klauzi považujeme za odkazovací slovo (viz i 5.5.3 – „Odkazovací slova“). Efektivní kořen závislé klauze uvozené výrazem *čím* má funktor DIFF a závisí na uzlu pro komparativ obsažený v řídící klauzi. Uzel pro výraz *čím* má také funktor DIFF a závisí na uzlu pro komparativ obsažený v závislé klauzi. Srov.:

- *Čím*.DIFF *déle to odkládáme*.DIFF, *<tím> jsou vyšší náklady.*

  Výraz *tím* v řídící klauzi považujeme za odkazovací slovo. Efektivní kořen závislé klauze uvozené výrazem *čím* (uzel pro sloveso *odkládat*) dostane funktor DIFF a bude záviset na uzlu pro komparativ obsažený v klauzi řídící (na uzlu pro komparativ *vyšší*). Uzel pro výraz *čím* má také funktor DIFF a závisí na uzlu pro komparativ obsažený v klauzi závislé (na uzlu pro komparativ *déle*). Srov. obr. 7.96.

Další příklady:

Čím.DIFF *dříve a čím*.DIFF *zodpovědněji to udělají*.DIFF, *<tím> lépe.* obr. 7.97

Vážíme si jich <tím> méně, čím.DIFF *více se o nich dovídáme*.DIFF

Podle ní by zařízení inkasovala od pojišťoven <tím> méně peněz na lůžko, čím.DIFF *déle by na něm pacient ležel*.DIFF

Čím.DIFF *je*.DIFF *tetovář hlubší, <tím> je složitější její odstranění a slabší výsledný kosmetický efekt.*

Elipsa řídícího slovesa. K tomuto typu patří i řada konstrukcí s elidovaným řídícím slovesem v řídící nebo závislé klauzi (nebo v obou klauzích zároveň).

Na místo vypuštěného slovesa je doplněn podle pravidel v 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“ nový uzel, nejčastěji uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb.

Tyto konstrukce odlišujeme od konstrukcí se spojením *čím dál tím* (k nim viz 7.5.2 – „Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ““); na rozdíl od tohoto ustáleného spojení může zde totiž být mnoho variant a celkem snadno si do konstrukcí s elipsou řídícího slovesa lze nějaké sloveso domyslet. Srov.:

- *Čím víc, tím lépe.*

  = Čím (je toho) víc, tím (je) lépe.

Příklady:

Čím {#EmpVerb.DIFF} *víc tím* {#EmpVerb} *líp.* obr. 7.98

Čím má.DIFF *víc, tím* {#EmpVerb} *lépe.*

Čím {#EmpVerb.DIFF} *míň tím* {#EmpVerb} *hůř.*

Čím {#EmpVerb.DIFF} *větší tím* {#EmpVerb} *hloupější.*

Obrázek 7.95. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

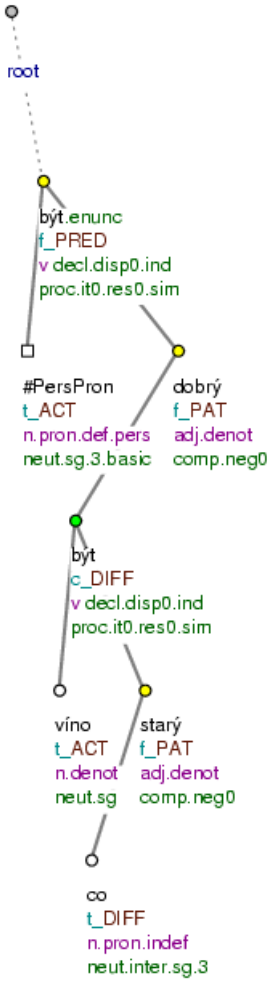

Čím je víno starší, tím je lepší.

Obrázek 7.96. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

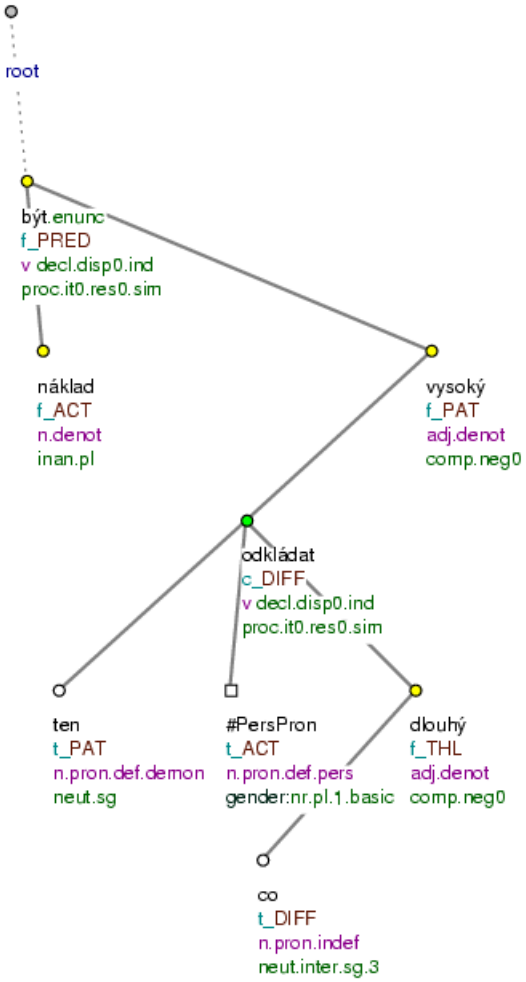

Čím déle to odkládáme, tím jsou vyšší náklady.

Obrázek 7.97. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

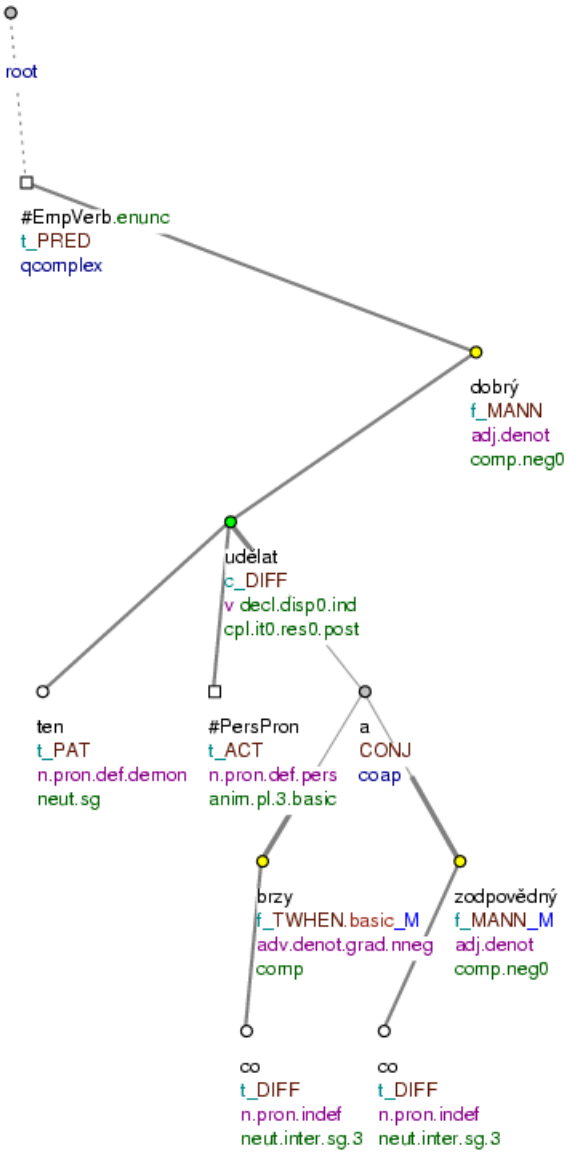

Čím dříve a čím zodpovědněji to udělají, tím lépe.

Obrázek 7.98. Konstrukce s výrazy „čím - tím“

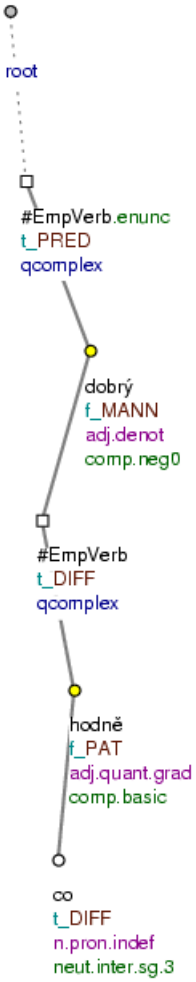

Čím víc tím líp.

7.5.2. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“

Specifickou konstrukcí s významem diference je konstrukce s ustáleným výrazem *čím dál tím* nebo jen *čím dál*.

Neslovesný frazém „čím dál tím“. V těchto konstrukcích zachycujeme spojení *čím dál tím* nebo *čím dál* jako neslovesné frazeologické spojení (pravidla viz 5.8 – „**Frazémy**“): uzel reprezentující výraz *čím* má funktor `DIFF` a závisí na uzlu pro komparativ. Ostatní výrazy (*dál tím* nebo jen *dál*) představují závislou část frazému (`t_lemma=`*dál_tím* nebo `t_lemma=`*dál*; `functor=DPHR`). Srovnej:

- *Čím*.`DIFF` *dál tím*.`DPHR` *víc bylo jasné, že nevyhrají.*

  Uzel pro výraz *čím* má funktor `DIFF` a závisí na uzlu pro komparativ *víc*. Výrazy *dál* a *tím* jsou reprezentovány jediným uzlem s t-lematem *dál_tím* a s funktorem `DPHR`; uzel je přímým potomkem uzlu pro výraz *čím*. Srov. obr. 7.99.

Další příklady:

Mají čím.`DIFF` *dál tím*.`DPHR` *víc prostředků.* obr. 7.100

Dominik Tatarka se jednoduše nedá vtěsnat do úzkých (čím.DIFF dál tím.DPHR užších) a vysokých (čím dál tím vyšších) mantinelů kultury.

Zdravotní přestávky jsou čím.DIFF dál.DPHR četnější.

Je čím.DIFF dál tím.DPHR větší.

Mají se čím.DIFF dál tím.DPHR lépe.

Obrázek 7.99. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“

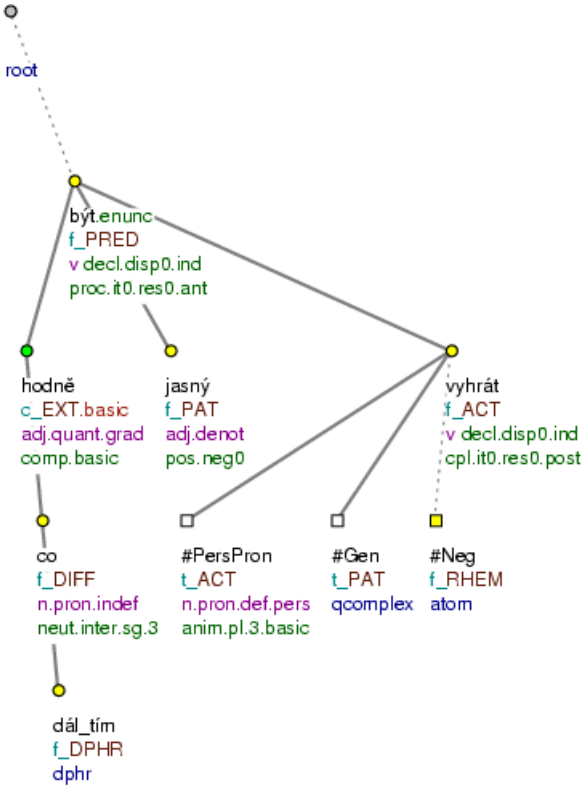

Čím dál tím víc bylo jasné, že nevyhrají.

Obrázek 7.100. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“

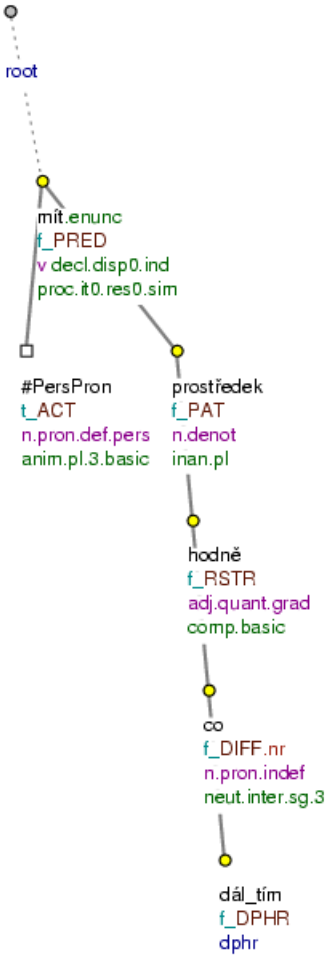

Mají čím dál tím víc prostředků.

7.5.3. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“

Specifickou konstrukcí s významem diference je konstrukce s výrazem *tím* + komparativ.

Pravidla anotace.V konstrukcích se spojením *tím* + komparativ přiřazujeme uzlu pro výraz *tím* funktor `DIFF` a zachycujeme jej jako závislý na uzlu pro komparativ. Uzel pro komparativ má funktor podle pozice ve větné struktuře (často `EXT`). Srov.:

- *Tím*.`DIFF` *větší budou hospodářské ztráty.*

  Uzel pro výraz *tím* dostane funktor `DIFF` a bude záviset na uzlu pro komparativ *větší*. Srov. obr. 7.101.

K tomuto typu konstrukcí řadíme i konstrukce, v nichž je na místě komparativu výraz *spíš*. Srov.:

- *Tím*.`DIFF` *spíš bychom neměli soudit my.*

  Uzel pro výraz *tím* dostane funktor `DIFF` a bude záviset na uzlu pro výraz *spíš*, který dostane funktor `EXT`. Srov. obr. 7.102.

Další příklady:

Tím.DIFF *méně jsou dějiny dílem několika intelektuálů.*

Nechci nikoho přesvědčovat o správnosti svých úvah, tím.DIFF *méně poučovat.*

Tím.DIFF *spíš našemu čtenáři děkujeme za vysvětlující doplněk.*

Obrázek 7.101. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“

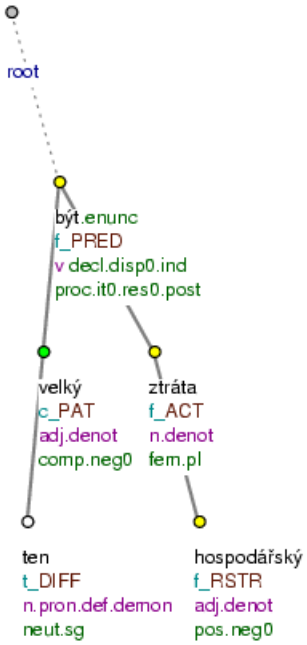

Tím větší budou hospodářské ztráty.

Obrázek 7.102. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“

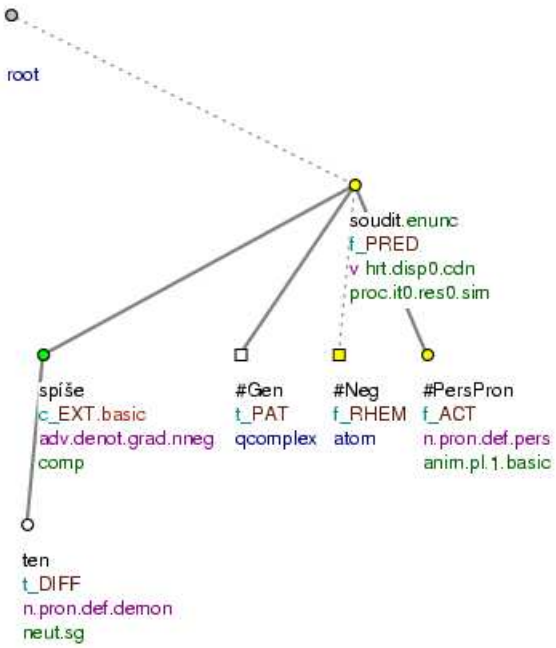

Tím spíš bychom neměli soudit my.

7.6. Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“

Konstrukce s významem „omezení“ a konstrukce s významem „výjimečného slučování“ jsou konstrukce dvou příbuzných významů:

- konstrukce s významem omezení vyjadřuje výjimku, pro kterou neplatí děj (nebo stav) vyjádřený řídícím slovesem.
- konstrukce s významem výjimečného slučování vyjadřuje děj, stav, či entitu, pro kterou děj (nebo stav) vyjádřený řídícím slovesem také výjimečně platí.

Oba významy zachycujeme pomocí funktoru `RESTR` (viz 6.6.10 – „RESTR“), ve výsledné anotaci se však konstrukce liší. Zachycování obou typů konstrukcí proto popisujeme odděleně v následujících sekcích.

7.6.1. Význam „omezení“

Konstrukce s významem omezení (omezovací konstrukce) jsou takové konstrukce, které omezují platnost nějakého totalizujícího výrazu (*každý*, *celý*, *všechen*, *nic*, *nikam* apod.), nebo které uvádějí výjimku z nějakého stavu obvyklosti, normálnosti, pravidelnosti. Například:

Máme všechno až na to nejdůležitější. obr. 7.105

Nemám nikoho kromě tebe.

Vyjma soboty všechno probíhalo normálně.

Proto budou rovněž i výsledky obchodování zveřejňovány denně, kromě pondělí a neděle.

Efektivní kořen omezovací konstrukce dostane funktor `RESTR` a v tektogramatickém stromě závisí na uzlu pro totalizátor, nebo jiný výraz vyjadřující celkové množství, stav normálnosti, pravidelnosti, obvyklosti.

Zástupný totalizátor. Není-li v povrchové podobě věty totalizující výraz vyjádřen, je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Total`. Uzel se zástupným t-lematem `#Total` zastupuje jakýkoliv nepřítomný totalizátor kladný (*všichni*, *všechno*, *každý*, *všude*, *vždycky*) i záporný (*nic*, *nikdo*, *žádný*, *nikam*, *nikdy*). Doplněný uzel pro totalizátor má funktor, který odpovídá pozici, do které byl doplněn.

Další příklady:

Mimo tebe.`RESTR` *nepřišel nikdo*. obr. 7.103

Mimo datum.`RESTR` *se píší* {`#Total.RSTR`} *řadové číslice slovy.* obr. 7.104

Obrázek 7.103. Konstrukce s významem omezení

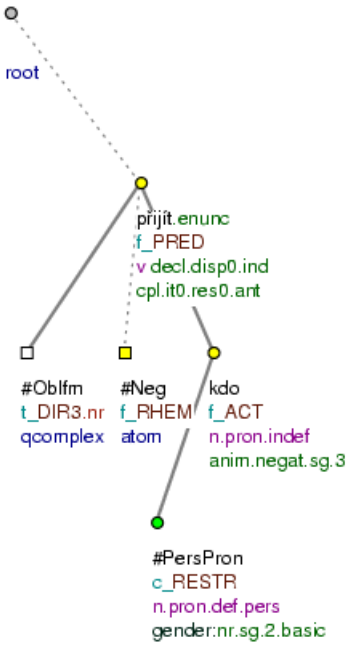

Mimo tebe nepřišel nikdo.

Obrázek 7.104. Konstrukce s významem omezení

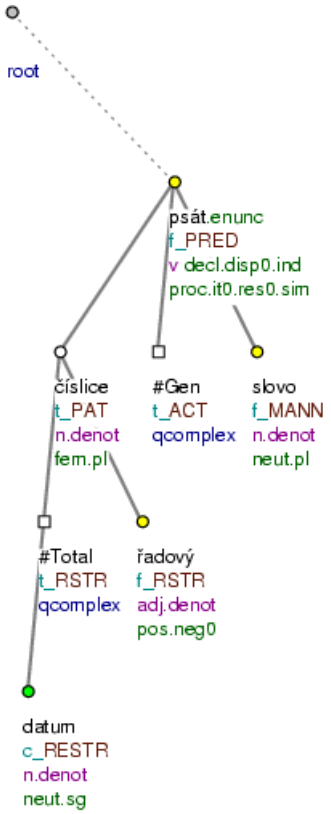

Mimo datum se píší řadové číslice slovy.

Konstrukce s významem omezení rozdělujme do tří skupin:

- konstrukce s významem omezení připojené pomocí předložek (viz 7.6.1.1 – „Konstrukce s významem omezení připojené pomocí předložek“),
- konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů (viz 7.6.1.2 – „Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů“),
- konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat“ (viz 7.6.1.3 – „Konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat““).

!!! Pravidla pro zachycování konstrukcí s významem omezení a výjimečného slučování vznikala postupně během anotace. Před uzavírkou anotací PDT 2.0 nebylo možné všechny anotované stromy zpětně podle finálních pravidel opravit. Lze se spolehnout na přiřazení funktoru `RESTR`, ale již ne na strukturu tektogramatického stromu. Efektivní kořen konstrukce s významem omezení nezávisí ve většině případů na uzlu pro totalizující výraz, ale přímo na řídícím slovese nadřazené klauze.

7.6.1.1. Konstrukce s významem omezení připojené pomocí předložek

Konstrukce s významem omezení bývají připojeny pomocí předložek:

kromě
mimo
vedle
vyjma

až na
s výjimkou

U omezovacích konstrukcí připojených pomocí předložky rozlišujeme:

- **omezení přímé**.

  Efektivním kořenem omezovací konstrukce je uzel reprezentující řídící (syntaktické) substantivum předložkové skupiny.

- **omezení s elipsou slovesa**.

  Efektivním kořenem omezovací konstrukce není uzel reprezentující řídící (syntaktické) substantivum předložkové skupiny, ale nově doplněný uzel pro sloveso.

- **omezení připojené výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“**.

Přímé omezení. Uzel reprezentující řídící (syntaktické) substantivum předložkové skupiny je efektivním kořenem omezovací konstrukce tehdy, je-li toto substantivum v tom pádě, který předložka vyžaduje. (Odkaz na předložku je uložen v atributu `a/aux.rf` u uzlu řídícího substantiva.)

Po předložkách *až na*, *s výjimkou* je uzel reprezentující řídící substantivum předložkové skupiny vždy efektivním kořenem omezovací konstrukce. Substantiva po těchto předložkách jsou vždy v pádě, který tato předložka vyžaduje. Například:

Máme všechno až na to.RESTR *nejdůležitější.* obr. 7.105

Po předložkách *kromě*, *mimo*, *vedle*, *vyjma* je efektivním kořenem omezovací konstrukce uzel reprezentující řídící substantivum předložkové skupiny jen tehdy, je-li toto substantivum v tom pádě, který předložka vyžaduje; tedy: *kromě*+2, *mimo*+4(v textech nenoremně často též genitiv), *vedle*+2, *vyjma*+2. Například:

Kromě tohoto týdne.RESTR *budu učit pravidelně.* obr. 7.106

Kromě otevření.RESTR *hranic nebyly vytvořeny žádné stimulující podmínky pro cestovní ruch.* obr. 7.107

Kromě Jihočeské keramiky.RESTR *nepatří* {#Total.RSTR} *tyto firmy mezi nejsilnější.* obr. 7.108

Omezení s elipsou slovesa. Nově doplněný uzel pro sloveso je efektivním kořenem omezovací konstrukce tehdy, je-li řídící (syntaktické) substantivum předložkové skupiny v jiném pádě než v tom, který předložka vyžaduje, nebo následuje-li po předložce *kromě*, *mimo*, *vedle* nebo *vyjma* další předložková skupina. (Odkaz na předložku je uložen v atributu `a/aux.rf` u doplněného uzlu pro sloveso.)

Nově doplněný uzel je zpravidla kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené (případně je doplněn uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb`). O negaci doplněného slovesa platí: je-li v nadřazené klauzi sloveso s negací, je nově doplněné sloveso bez negace a naopak. Srov.:

- *Kromě do Prahy chtěli jet všude.*

  = Kromě toho, že nechtěli jet do Prahy, chtěli jet všude.

  Efektivním kořenem omezovací konstrukce bude nově vytvořený uzel pro sloveso, který bude kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené. Na doplněný uzel pro sloveso se doplní uzel pro syntaktickou negaci (`t_lemma=#Neg`; `functor=RHEM`). Srov. obr. 7.109.

Důvodem pro doplňovaní uzlu pro sloveso je fakt, že přítomná pádová forma substantivní skupiny není určována předcházející předložkou; tedy pouze doplnění elidovaného slovesa umožňuje vyložit pádovou formu substantivní skupiny v omezovací konstrukci a též přiřadit substantivní skupině odpovídající funktor, který by jinak byl překryt funktorem `RESTR`.

Srovnej:

- *kromě Pavla*; *kromě Prahy*; *kromě ledna*; *mimo tebe*; *vedle historie*

  Tyto předložkové skupiny jsou reprezentovány jedním uzlem s funktorem RESTR (přímé omezení).

- *kromě mamince*; *kromě do Prahy*; *mimo do Prahy*; *vyjma od tebe*; *vedle do Prahy*

  Tato spojení chápeme jako konstrukce s elipsou slovesa, na kterém substantivní skupina následující po předložkách *kromě*, *mimo*, *vedle* nebo *vyjma* závisí (omezení s elipsou slovesa).

!!! Konstrukce, ve kterých by po předložce (*kromě*, *mimo*, *vedle*) následovala jiná forma než ta, kterou předložka vyžaduje, se však v PDT nevyskytly.

Omezení připojené výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“. V omezovacích konstrukcích připojených výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“ chápeme výraz „toho“ jako odkazovací slovo (viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“) a funktor RESTR přiřazujeme efektivnímu kořenu závislé klauze. Například:

<Kromě toho, že> krásně zpívá.RESTR*, neumí nic.* obr. 7.110

Pozor! Ne každá konstrukce, ve které je přítomný totalizující výraz, nese význam omezení. V konstrukci může stát totalizátor, aniž by byl omezován. Konstrukce má potom význam výjimečného slučování. Srov.:

- *Kromě historie studovala všechno.*

  = Studovala všechno, jenom nestudovala historii.

  Konstrukce má význam omezení.

- *Kromě historie studovala i všechno ostatní.*

  = Studovala historii i všechno ostatní.

  Konstrukci má význam výjimečného slučování.

Klauze může být i homonymní, pokud jde o význam omezení, nebo výjimečného slučování. Homonymie konstrukcí je při anotaci (na základě kontextu) odstraněna. Srov.:

- *Kromě ní přišla celá parta.*

  - *= Celá parta přišla, jen ona nepřišla.*

    Význam omezení.

  - *= Přišla ona i celá parta.*

    Význam výjimečného slučování.

Obrázek 7.105. Konstrukce s významem omezení

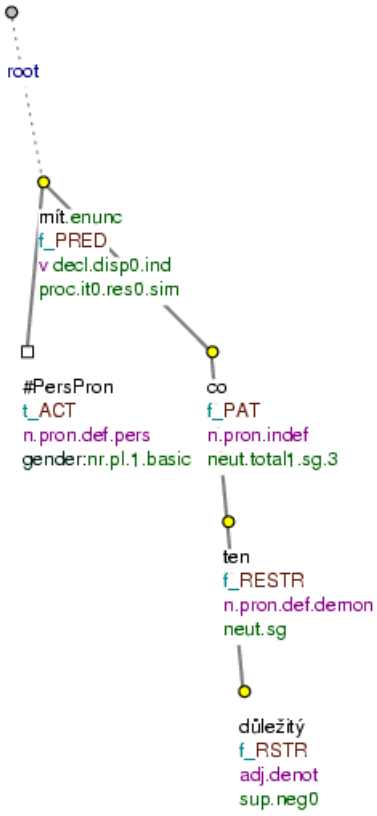

Máme všechno až na to nejdůležitější.

Obrázek 7.106. Konstrukce s významem omezení

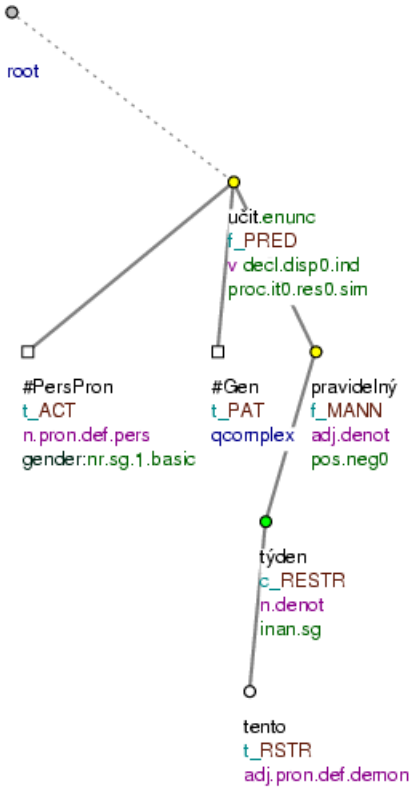

Kromě tohoto týdne budu učit pravidelně.

Obrázek 7.107. Konstrukce s významem omezení

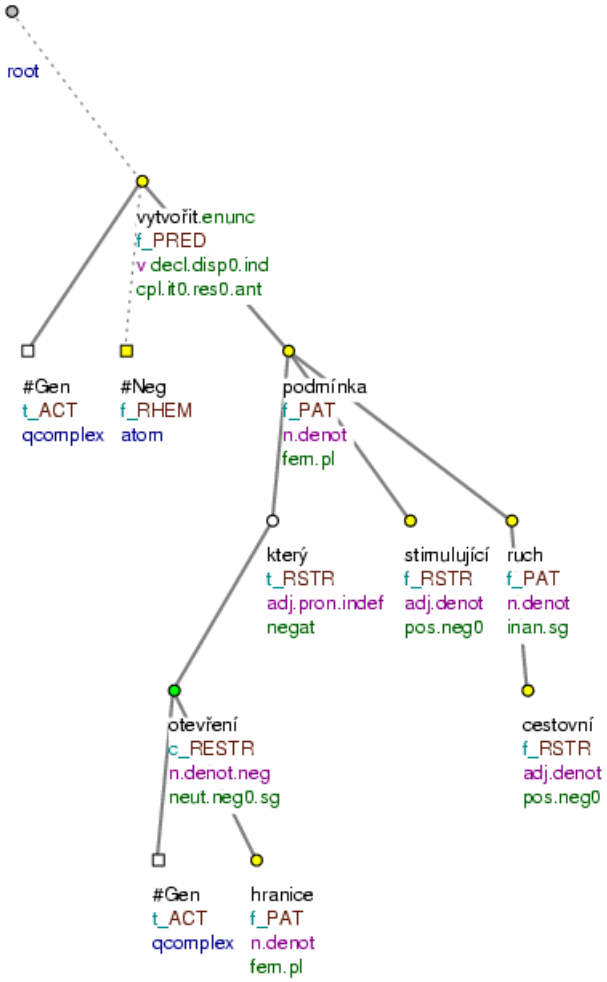

Kromě otevření hranic nebyly vytvořeny žádné stimulující podmínky pro cestovní ruch.

Obrázek 7.108. Konstrukce s významem omezení

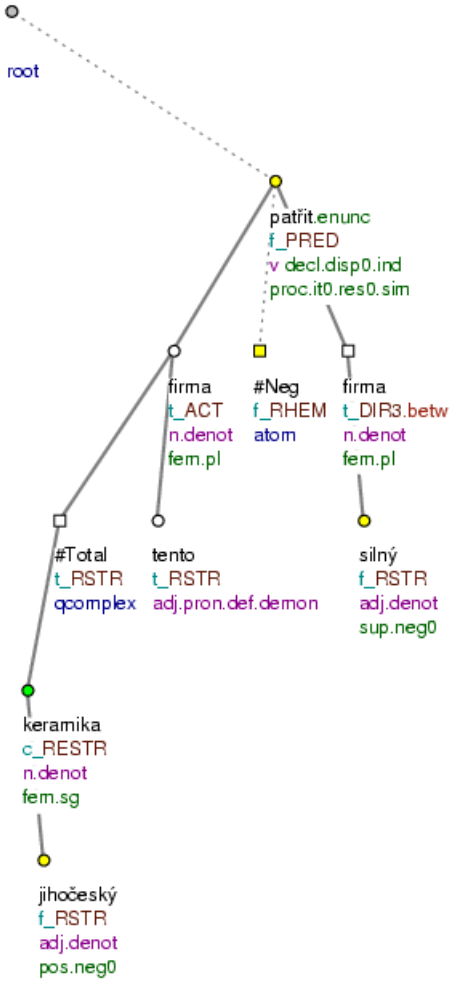

Kromě Jihočeské keramiky nepatří tyto firmy mezi nejsilnější.

Obrázek 7.109. Konstrukce s významem omezení

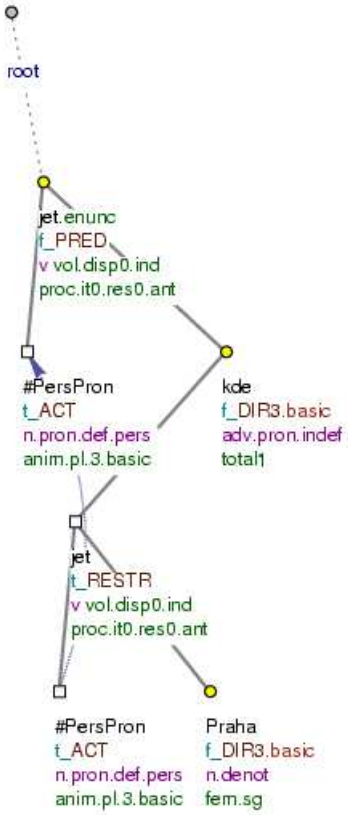

Kromě do Prahy chtěli jet všude.

Obrázek 7.110. Konstrukce s významem omezení

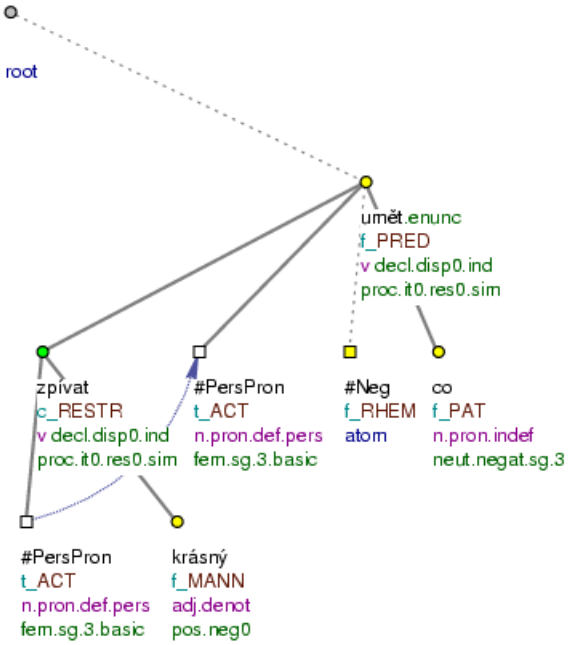

Kromě toho, že krásně zpívá, neumí nic.

7.6.1.2. Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů

Konstrukce s významem omezení bývají připojeny pomocí spojovacích výrazů:

než
nežli
leda
ledaže

Konstrukce s významem omezení připojené pomocí spojovacích výrazů interpretujeme vždy jako závislé slovesné klauze (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

Není-li tedy v povrchové podobě věty v omezovací konstrukci připojené nějakým spojovacím výrazem přítomné řídící sloveso konstrukce, je do tektogramatického stromu na místo tohoto nepřítomného slovesa doplněn nový uzel. Nový uzel je zpravidla kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené (případně je doplněn uzel se zástupným t-lematem `#EmpVerb`). O negaci doplněného slovesa platí: je-li v nadřazené klauzi sloveso s negací, je nově doplněné sloveso bez negace a naopak.

Příklady:

To nikde na světě není než {*být*.`RESTR`} *u nás doma.* obr. 7.111

Maminka nechodí {`#Total.DIR3`} *než* {*chodit*.`RESTR`} *k sousedkám.* obr. 7.112

Není možné se soustředit na nic jiného než {*soustředit_se*.`RESTR`} *na vše přehlušující hluk.* obr. 7.113

Nepovím {`#Total.EFF`}, *leda by na to přišli*.`RESTR` *sami.* obr. 7.114

Nikoho tam nepouštěj, leda by přišel.`RESTR` *někdo z úřadu.* obr. 7.115

Důvodem pro doplňování slovesa je fakt, že spojka nevyžaduje konkrétní vazbu, tedy pouze doplnění elidovaného slovesa umožňuje vyložit pádovou formu substantiv v omezovací konstrukci a též přiřadit nominálním skupinám odpovídající funktor, který by jinak byl překryt funktorem RESTR.

Význam „omezení“ vs. význam „srovnání“. Konstrukce s významem omezení se formálně (často i sémanticky) stýkají s jinými konstrukcemi připojenými stejnými spojovacími výrazy. Zejména některé omezovací konstrukce připojené spojkou *než* mají blízko ke konstrukcím s významem srovnání (viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“). Konstrukce s výrazy *jinak než*, *jindy než*, *jinde než*, *jiný než* ap. jsou konstrukce, které (kromě ustálených frazeologických spojení, viz 7.6.1.3 – „Konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat““) zachycujeme jako konstrukce s významem srovnání. Jako omezení zachycujeme pouze konstrukce se skutečnými totalizátory: *nikde než*, *nic než*, *nikam než*. Konstrukce, ve kterých jsou oba typy výrazů zdvojené: *nikam jinam*, *nikde jinde*, *nic jiného* zachycujeme jako konstrukce s významem omezení. Srov.:

- *Nepůjdu nikam než do Prahy.*

  V konstrukci je zachycen význam omezení. Srov. obr. 7.116.

- *Nepůjdu nikam jinam než do Prahy.*

  V konstrukci je zachycen význam omezení. Srov. obr. 7.117.

- *Nepůjdu jinam než do Prahy.*

  V konstrukci je zachycen význam srovnání.

Obrázek 7.111. Konstrukce s významem omezení

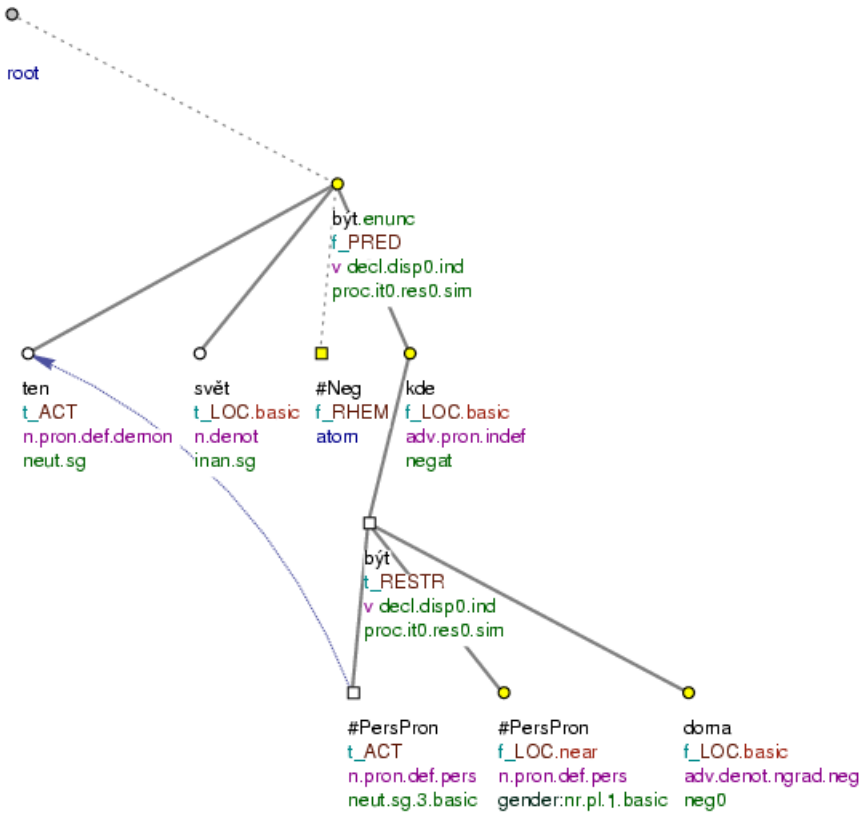

To nikde na světě není než u nás doma.

Obrázek 7.112. Konstrukce s významem omezení

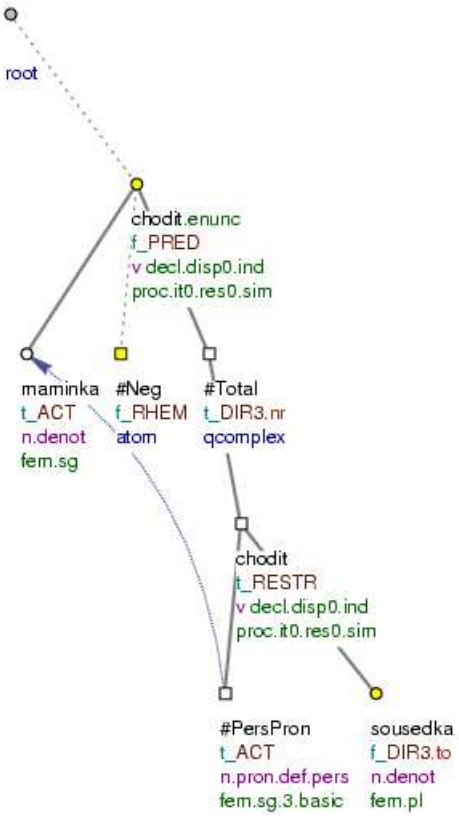

Maminka nechodí než k sousedkám.

Obrázek 7.113. Konstrukce s významem omezení

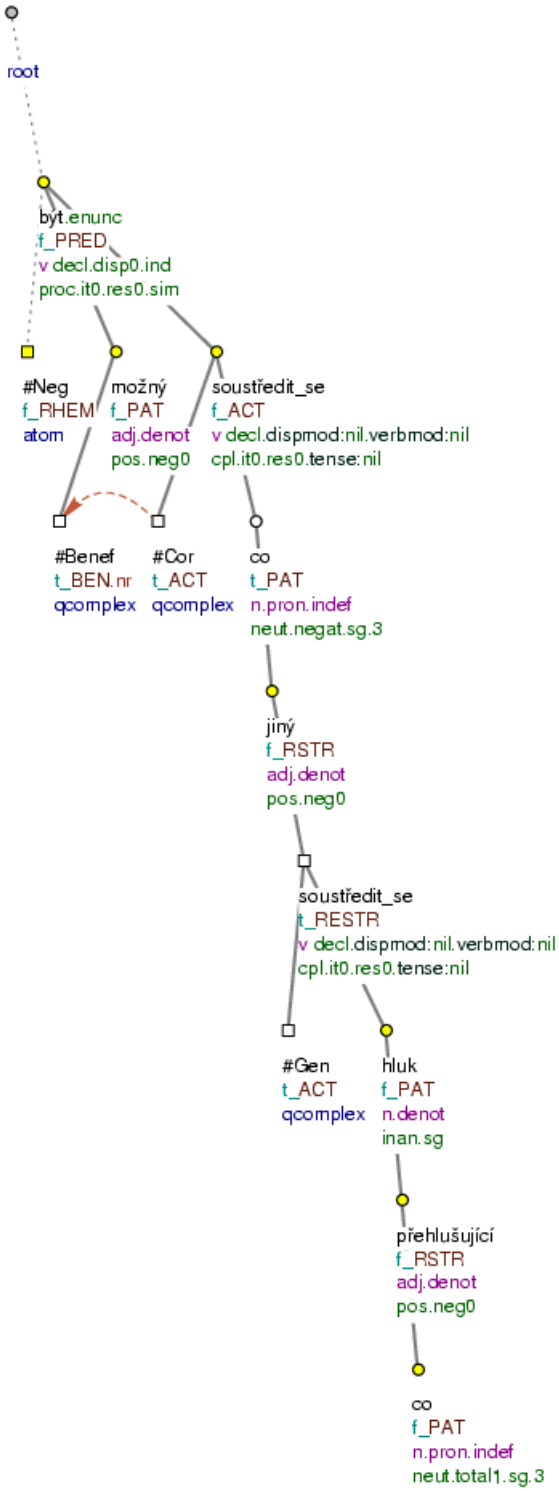

Není možné se soustředit na nic jiného než na vše přehlušující hluk.

Obrázek 7.114. Konstrukce s významem omezení

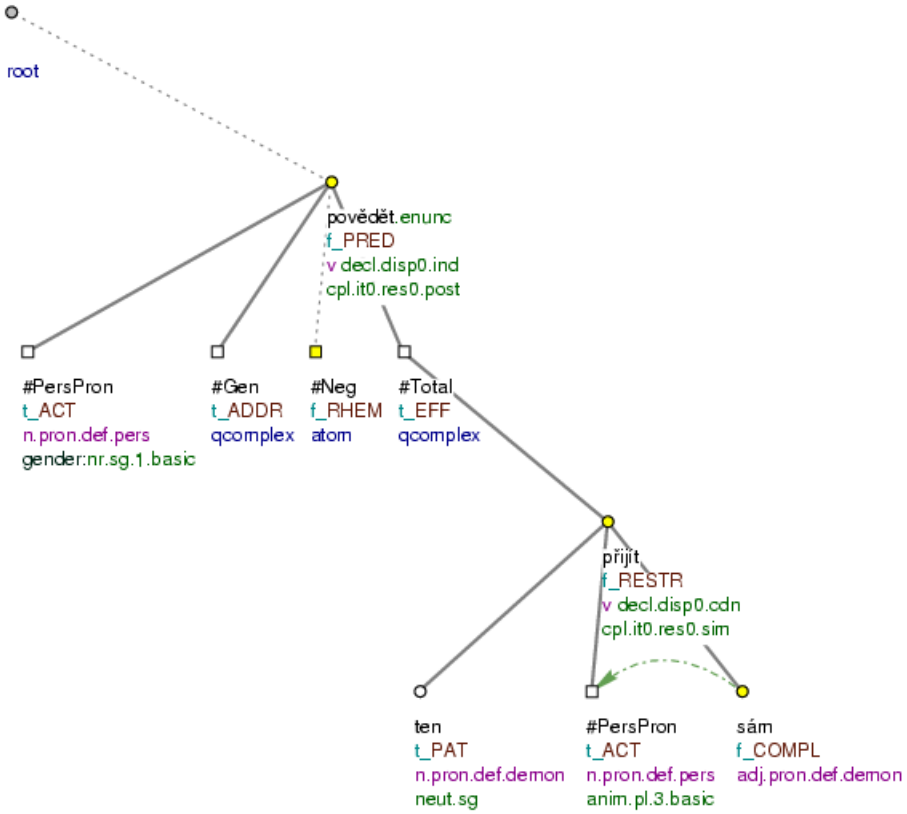

Nepovím, leda by na to přišli sami.

Obrázek 7.115. Konstrukce s významem omezení

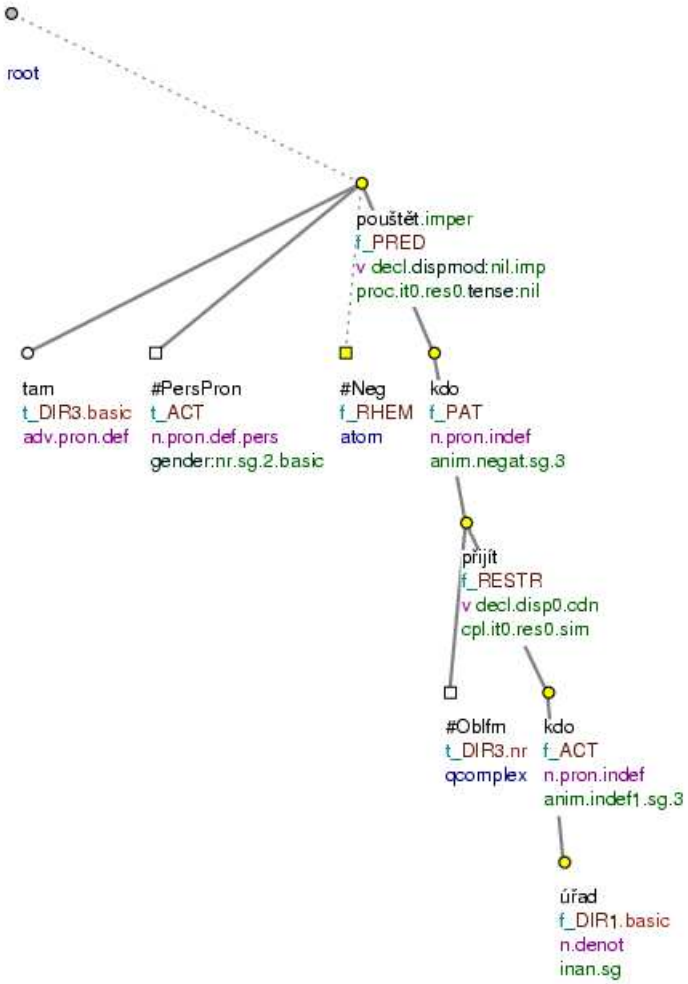

Nikoho tam nepouštěj, leda by přišel někdo z úřadu.

Obrázek 7.116. Konstrukce s významem omezení

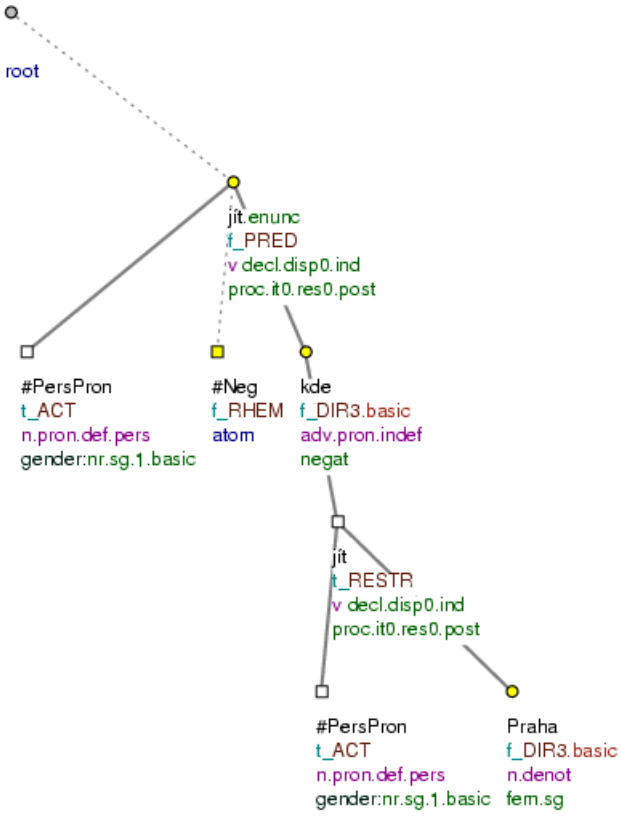

Nepůjdu nikam než do Prahy

Obrázek 7.117. Konstrukce s významem omezení

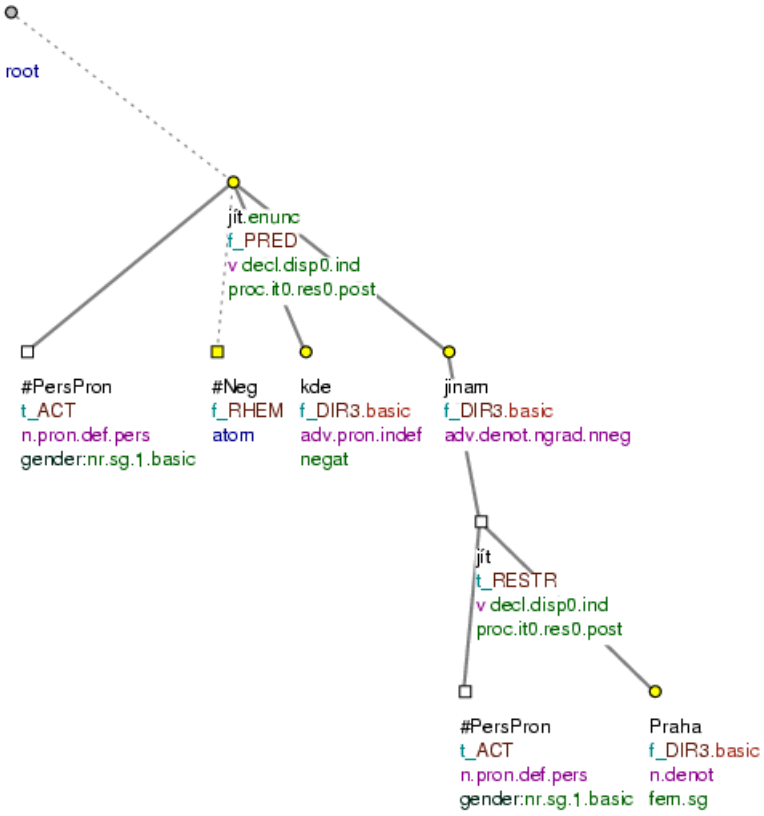

Nepůjdu nikam jinam než do Prahy

7.6.1.3. Konstrukce s významem omezení typu „nezbývá než doufat“

Jako konstrukce s významem omezení jsou zachyceny též ustálené, frazeologické konstrukce:

- *nezbývá než* + infinitiv,
- *nelze než* + infinitiv,
- další podobné konstrukce.

Příklady:

Nezbývá mi nic než doufat.`RESTR` obr. 7.118

Nelze {`#Total.ACT`} *než věřit*.`RESTR` obr. 7.119

Nezbývá mi jiný prostředek než použít.`RESTR` *násilí.* obr. 7.120

Nemohu nic než doufat.`RESTR`

Funktor `RESTR` zde má přímo uzel reprezentující infinitiv slovesa (do tektogramatického stromu není doplněna kopie uzlu slovesa z věty nadřazené - *zbývat*, *lze* apod.). Uzel pro vyjádřený infinitiv s funktorem `RESTR` závisí na totalizátoru *nic* (případně na jeho jiném synonymním vyjádření, například: *jiná možnost*, *jiný prostředek*, *jiná věc*). Není-li totalizátor v povrchové podobě věty vyjádřen, je do konstrukce doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#Total`.

Pozor! Za synonymní vyjádření totalizátoru *nic* považujeme pouze sémanticky vyprázdněná spojení. Ostatní konstrukce se spojením *jiný než* zachycujeme jako konstrukce s významem srovnání (viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“). Srov.:

- *Nezbývá mi jiný prostředek než použít násilí.*

  = Nezbývá mi nic než použít násilí.

  Spojení *jiný prostředek* je tu synonymní s totalizátorem *nic*, proto v konstrukci zachycujeme význam omezení. Srov. obr. 7.120.

- *Používám jiný prostředek/prášek na praní než Palmex.*

  Spojení *jiný prostředek* tu není synonymní s totalizátorem *nic*; v konstrukci zachycujeme význam srovnání.

Pozor! Spojení *nic*+komparativ zachycujeme jako srovnání. Srov.:

- *Nenapadá mě nic logičtějšího než podat demisi.*

  Efektivní kořen konstrukce připojené spojkou *než* má funktor `CPR` a závisí na uzlu reprezentujícím komparativ *logičtější*.

Obrázek 7.118. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“

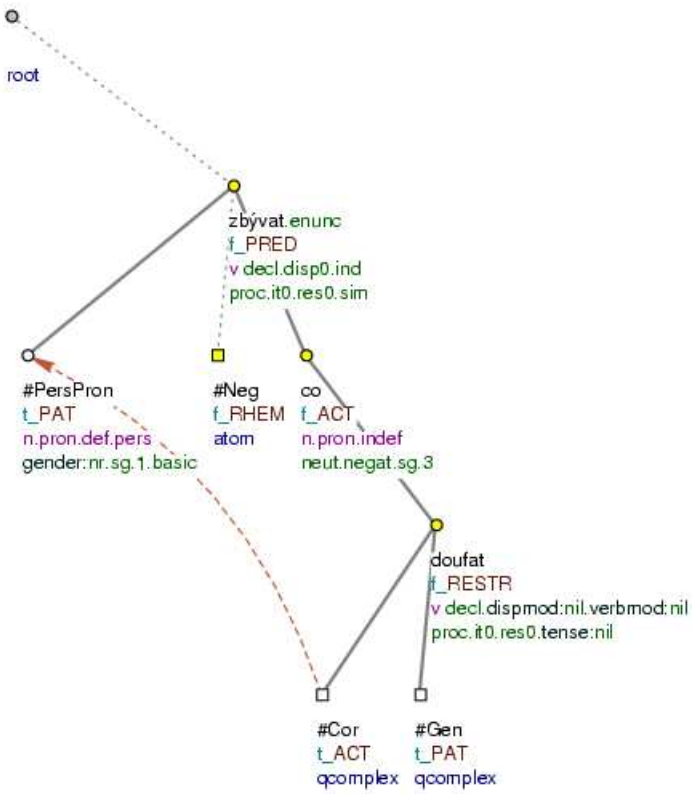

Nezbývá mi nic než doufat.

Obrázek 7.119. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“

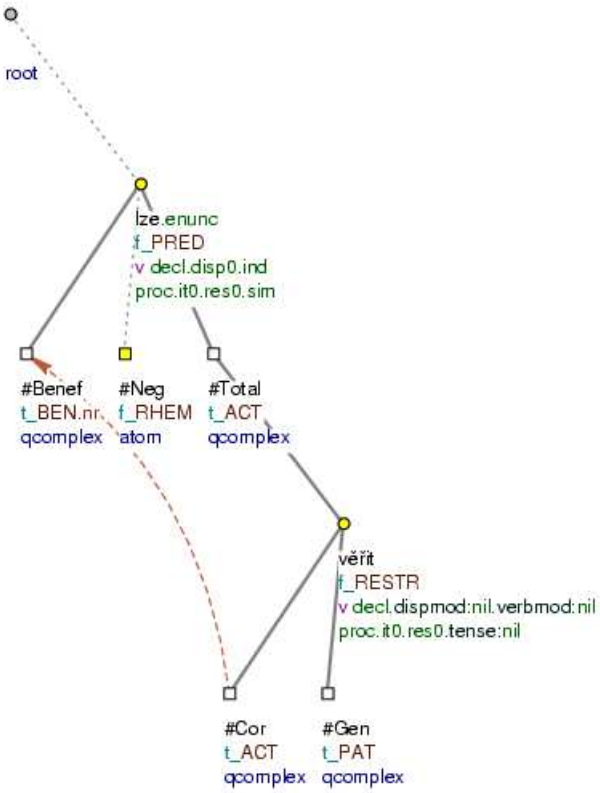

Nelze než věřit.

Obrázek 7.120. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“

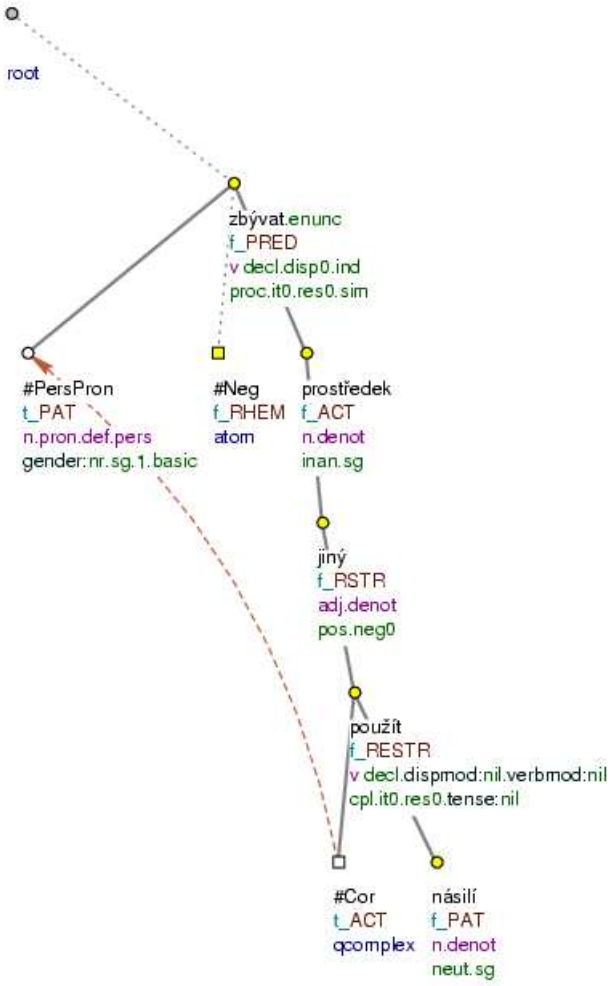

Nezbývá mi jiný prostředek než použít násilí.

7.6.2. Význam „výjimečného slučování“

Konstrukce, které označujeme jako *konstrukce s významem výjimečného slučování*, jsou konstrukce, ve kterých není přítomen charakteristický význam předložky, význam omezení, ale není v nich ani význam prostého slučování. Oba slučované členy jsou významově blíže určeny: jeden významem „obyčejnosti, samozřejmosti“, druhý slučovaný člen má naopak význam „neobvyklosti, výjimečnosti“.

Význam výjimečného slučování se vyjadřuje pomocí předložek:

kromě
mimo
vedle

Srovnej:

- *Kromě ní tam byl i Mirek.*

  = *Byla tam nejen ona, ale i Mirek*. Srov. obr. 7.121.

Efektivní kořen konstrukce s významem výjimečného slučování dostane funktor RESTR a v tektogramatickém stromě závisí na uzlu pro řídící sloveso řídící klauze.

Při anotaci konstrukcí s významem výjimečného slučování rozlišujeme:

- **výjimečné slučování přímé**.

  Efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování je uzel reprezentující řídící (syntaktické) substantivum předložkové skupiny.

- **výjimečné slučování s elipsou slovesa**.

  Efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování není uzel reprezentující řídící (syntaktické) substantivum předložkové skupiny, ale nově doplněný uzel pro sloveso.

- **výjimečné slučování připojené výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“**.

Výjimečné slučování přímé. Uzel reprezentující řídící (syntaktické) substantivum předložkové skupiny je efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování tehdy, je-li toto substantivum v tom pádě, který předložka vyžaduje, tedy: *kromě*+2, *mimo*+4(v textech nenoremně často též genitiv), *vedle*+2. (Odkaz na předložku je uložen v atributu a/aux.rf u uzlu řídícího substantiva.)

Příklady:

Kromě legislativních změn.RESTR *došlo i k věcným změnám.* obr. 7.123

Vedle historie.RESTR *studovala češtinu.*

Kromě základních údajů.RESTR*, které takové reklamy obvykle mají, uváděl i důležité informace pro kupující.*

Kromě informací.RESTR *o české ekonomice přinášíme i seznam firem, které mají zájem obchodovat.*

Přímo slučovat se mohou i dva děje. Po předložce *kromě* (*mimo*, *vedle*) následuje:

- nominalizace slovesného děje (deverbativní nebo dějové substantivum).

  Například:

  Kromě prodeje.RESTR *chce slovinská firma v ČR i vyrábět.* obr. 7.125

  Měli jste k tomu kromě zvýšení.RESTR *příjmů ještě jiné důvody?*

  Kromě hraní.RESTR *na klavír ještě zpívá.*

- zájmeno odkazující na slovesný děj (mezi zájmenem a slovesem, deverbativním nebo dějovým substantivem je zachycen koreferenční vztah).

  Například:

  (Mnoho informací je na Internetu.) Kromě toho.RESTR *ve všech novinách jsou dnes o tom rubriky.* obr. 7.126

  (O prázdninách budu pracovat na zahradě.) Kromě toho.RESTR *pojedu do Německa.*

Při anotaci konstrukcí s ustálenými výrazy *kromě jiného*, *mimo jiné* je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel pro substantivum řídící adjektivum *jiný*, uzel se zástupným t-lematem #EmpNoun. Tento doplněný uzel má funktor RESTR a závisí na efektivním kořenu nadřazené klauze. Například:

Děti budou na soutěži mimo {#EmpNoun.RESTR} *jiné i skákat v pytlích.* obr. 7.127

Kromě {#EmpNoun.RESTR} *jiného má nárok i na byt.* obr. 7.128

Institut kromě {#EmpNoun.RESTR} *jiného zjistil, že při používání biohrnce dochází ke spálení povrchového laku.*

!!! Zkratka *mj.* (= mimo jiné) je v datech reprezentována uzlem s t-lematem *mj*. Funktor RESTR je přiřazen přímo tomuto uzlu.

Výjimečné slučování s elipsou slovesa. Nově doplněný uzel pro sloveso je efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování tehdy, je-li řídící (syntaktické) substantivum předložkové skupiny v jiném pádě než v tom, který předložka vyžaduje, nebo následuje-li po předložce *kromě*, *mimo*, *vedle* další předložková skupina. (Odkaz na předložku je uložen v atributu a/aux.rf u doplněného uzlu pro sloveso.)

Nově doplněný uzel je zpravidla kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené (případně je doplněn uzel se zástupným t-lematem #EmpVerb). O negaci doplněného slovesa platí: je-li v nadřazené větě sloveso s negací, je u doplněného slovesa též negace a naopak. Srov.:

- *Kromě do Říma chtěli jet i do Benátek.*

  = Kromě toho, že chtěli jet do Říma, chtěli jet i do Benátek.

  Efektivním kořenem konstrukce s významem výjimečného slučování bude nově vytvořený uzel pro sloveso, který bude kopií uzlu slovesa z klauze nadřazené. Srov. obr. 7.122.

Důvodem pro doplňovaní uzlu pro sloveso je fakt, že přítomná pádová forma substantivní skupiny není určována předcházející předložkou; tedy pouze doplnění elidovaného slovesa umožňuje vyložit pádovou formu substantivní skupiny v konstrukci a též přiřadit substantivní skupině odpovídající funktor, který by jinak byl překryt funktorem RESTR.

!!! Konstrukce, ve kterých by po předložce (*kromě*, *mimo*, *vedle*) následovala jiná forma než ta, kterou předložka vyžaduje, se však v PDT nevyskytly.

Výjimečné slučování připojené výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“. V konstrukcích připojených výrazem „kromě/vedle/mimo toho, že“ chápeme výraz „toho“ jako odkazovací slovo (viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“) a funktor RESTR přiřazujeme efektivnímu kořenu závislé klauze. Například:

<Kromě toho, že> byl.RESTR *učitelem, byl i dobrým člověkem.* obr. 7.124

!!! Způsob zachycování konstrukcí s významem výjimečného slučování je třeba znovu přehodnotit. Dosavadní řešení nezachycuje, se kterým doplněním klauze nadřazené je člen připojený předložkou *kromě* (*mimo*, *vedle*) slučován. Srov.:

- *Kromě Pavla políbila dcerušku i matka.*

  = Nejen Pavel, ale i matka políbila dcerušku.

- *Kromě Pavla políbila matka i dcerušku.*

  = Matka políbila nejen Pavla, ale i dcerušku.

Obrázek 7.121. Konstrukce s významem výjimečného slučování

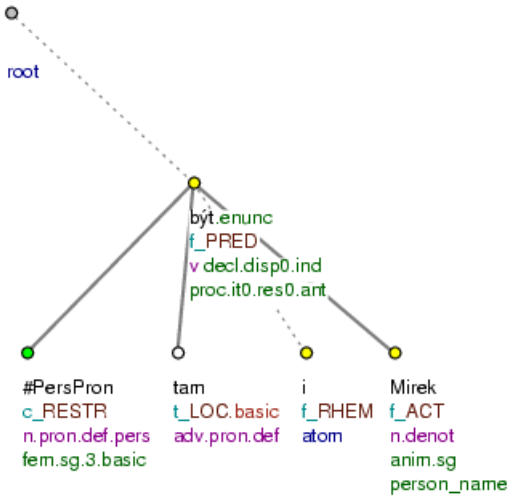

Kromě ní tam byl i Mirek.

Obrázek 7.122. Konstrukce s významem výjimečného slučování

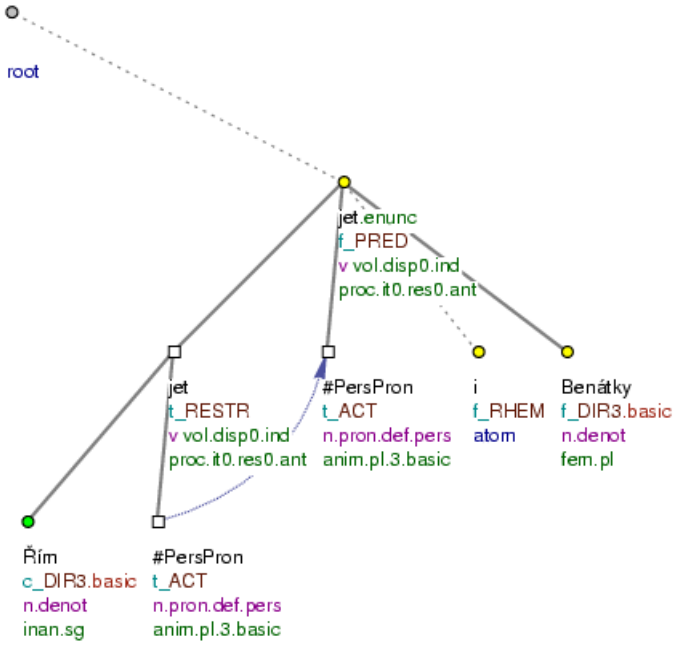

Kromě do Říma chtěli jet i do Benátek.

Obrázek 7.123. Konstrukce s významem výjimečného slučování

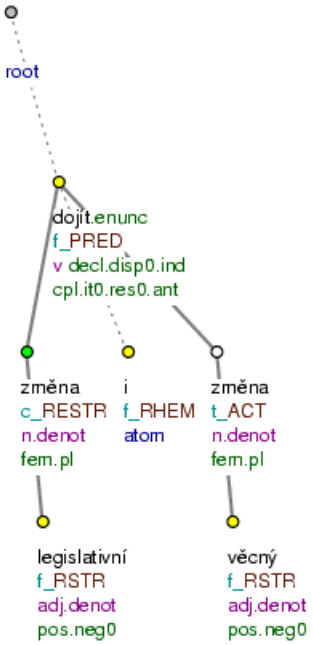

Kromě legislativních změn došlo i k věcným změnám.

Obrázek 7.124. Konstrukce s významem výjimečného slučování

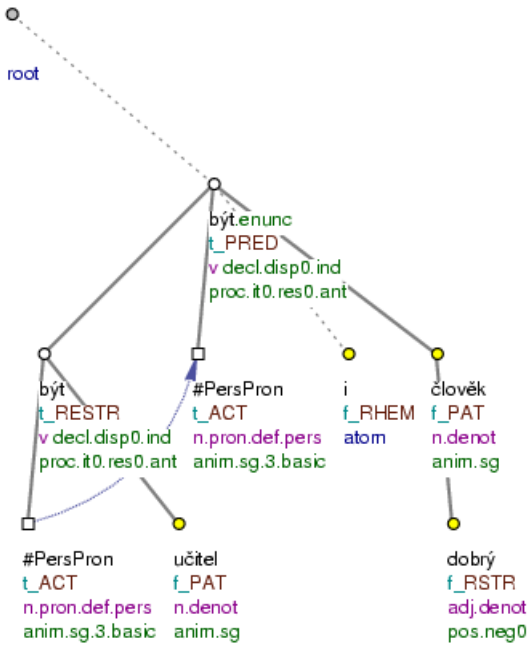

Kromě toho, že byl učitelem, byl i dobrým člověkem.

Obrázek 7.125. Konstrukce s významem výjimečného slučování

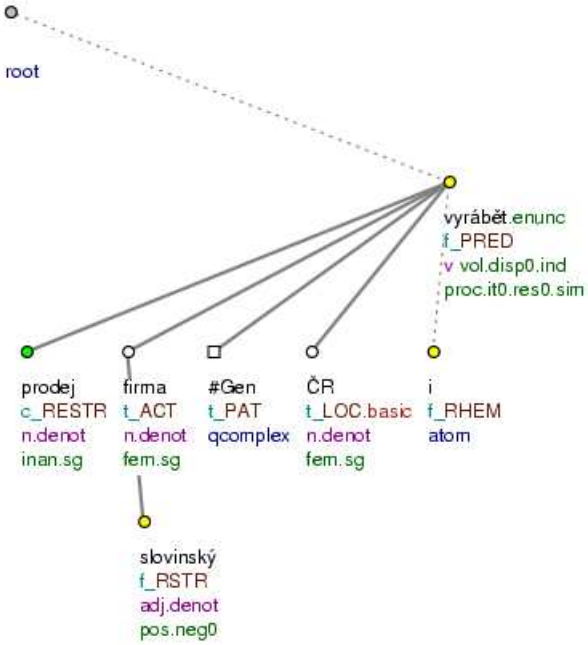

Kromě prodeje chce slovinská firma v ČR i vyrábět.

Obrázek 7.126. Konstrukce s významem výjimečného slučování

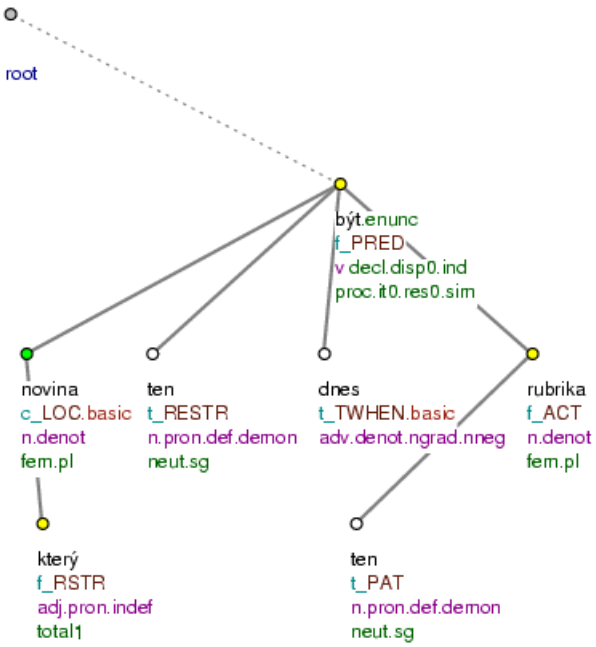

(Mnoho informací je na Internetu.) Kromě toho ve všech novinách jsou dnes o tom rubriky.

Obrázek 7.127. Konstrukce s významem výjimečného slučování

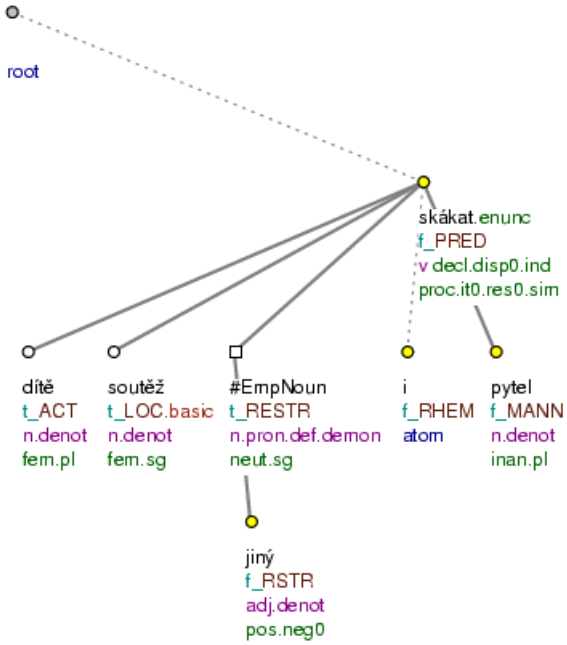

Děti budou na soutěži mimo jiné i skákat v pytlích.

Obrázek 7.128. Konstrukce s významem výjimečného slučování

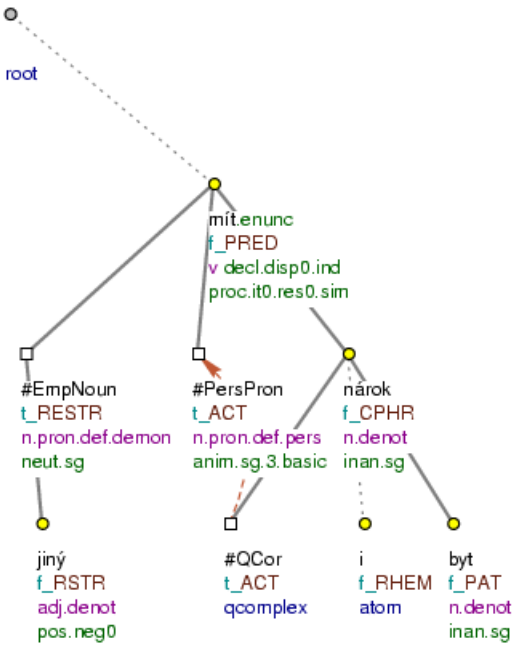

Kromě jiného má nárok i na byt.

7.7. Konstrukce se závislou klauzí účinkovou

Závislá klauze účinková je taková závislá klauze, která vyjadřuje účinek, který nastává v důsledku velké či malé míry nějaké okolnosti řídícího děje. V klauzi řídící je závislá klauze účinková uvozena výrazy vyjadřujícími velkou či malou míru nějaké okolnosti řídícího děje - výrazy jako *tolik*, *natolik*, *příliš*, *tak*, *takový*, *dost*, *dostatečně*, *do té míry*.

V konstrukci se závislou klauzí účinkovou rozlišujeme:

- **řídící klauzi**.

  V řídící klauzi je obsažen:

  - **výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídícího děje**.

- **závislou klauzi účinkovou**.

- **podřadicí spojovací výraz**.

  Závislá klauze účinková bývá připojena podřadicími spojovacími výrazy:

  - *že*,
  - *než aby*,
  - *na to aby*.

Příklad:

- *Mám ruce zmrzlé tak, že je nenatáhnu.*

  Řídící klauze: *Mám ruce zmrzlé tak*.

  Výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídícího děje*: tak*.

  Závislá klauze účinková: *že je nenatáhnu*.

Zachycení konstrukce se závislou klauzí účinkovou. Uzel reprezentující výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídícího děje má funktor podle pozice v řídící klauzi, je-li výraz nevalenční, má zpravidla funktor `EXT`. Uzel pro řídící sloveso závislé klauze účinkové má funktor `RESL` a závisí vždy na uzlu pro tento výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídícího děje. Odkazy na podřadicí spojovací výrazy jsou uloženy v atributu `a/aux.rf` u efektivního kořene závislé klauze. Srov.:

- *Byl příliš*`.EXT` *zodpovědný, než aby spekuloval*`.RESL`

  Efektivní kořen závislé klauze účinkové (`functor=RESL`) bude záviset na uzlu reprezentujícím výraz *příliš*. Srov. obr. 7.130.

Další příklady:

Vedoucí je takový`.PAT`*, že ho obdivujeme*`.RESL` obr. 7.129

Nikdo si nedovede představit, s čím`.PAT` *by musela přijít, aby k ní přešlo*`.RESL` *půl miliónu lidí.* obr. 7.132

On je vedoucí`.PAT` *takový*`.COMPL`*, že jim ho závidíme*`.RESL`

Vychrlil řadu tak`.EXT` *vážných obvinění, že jedno by vydalo*`.RESL` *na trest nejméně pět let.*

Zpívali tak`.EXT` *hlasitě, až/že se hory zelenaly*`.RESL`

Bylo jí tolik.RSTR *let, že by mohla být*.RESL *jeho matkou.*

Je natolik.EXT *důležitá, že s ní vůbec jedná*.RESL

Elipsa výrazu vyjadřujícího velkou či malou míru okolnosti řídícího děje. V povrchové podobě věty může být výraz vyjadřující velkou či malou míru nějaké okolnosti řídícího děje vypuštěn; v tektogramatickém stromě je pak na jeho místo doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #AsMuch a s příslušným funktorem (zpravidla s funktorem EXT). Uzel se zástupným t-lematem #AsMuch tu zastupuje jak velkou, tak malou míru nějaké okolnosti děje (například: *tak málo*, *tak špatně*, *tak dobře*, *tak hodně*, *tak moc*). Srov.:

- *Opravil nám televizor, že za dva dny nefungoval.*

  = Opravil nám televizor tak špatně, že za dva dny nefungoval.

  Na místo nevyjádřeného výrazu vyjadřujícího velkou či malou míru nějaké okolnosti řídícího děje je doplněn nový uzel se zástupným t-lematem #AsMuch a s funktorem EXT. Efektivní kořen závislé klauze účinkové bude záviset na tomto nově doplněném uzlu. Srov. obr. 7.131.

Další příklady:

Zpívali {#AsMuch.EXT}*, až se hory zelenaly*.RESL (= *Zpívali tak moc, až se hory zelenaly.*)

Má prsty ztuhlé {#AsMuch.EXT}*, že je nenarovná*.RESL (= *Má prsty ztuhlé tak moc, že je nenarovná.*)

Obrázek 7.129. Závislá klauze účinková

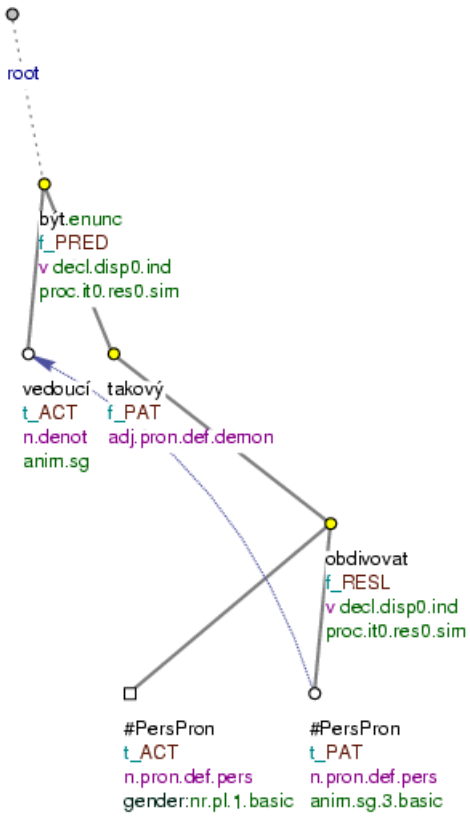

Vedoucí je takový, že ho obdivujeme.

Obrázek 7.130. Závislá klauze účinková

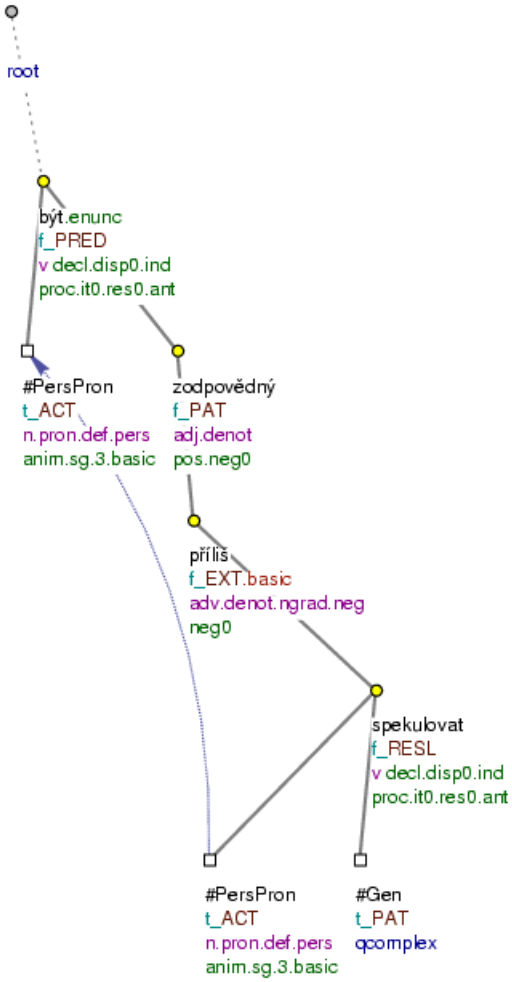

Byl příliš zodpovědný, než aby spekuloval.

Obrázek 7.131. Závislá klauze účinková

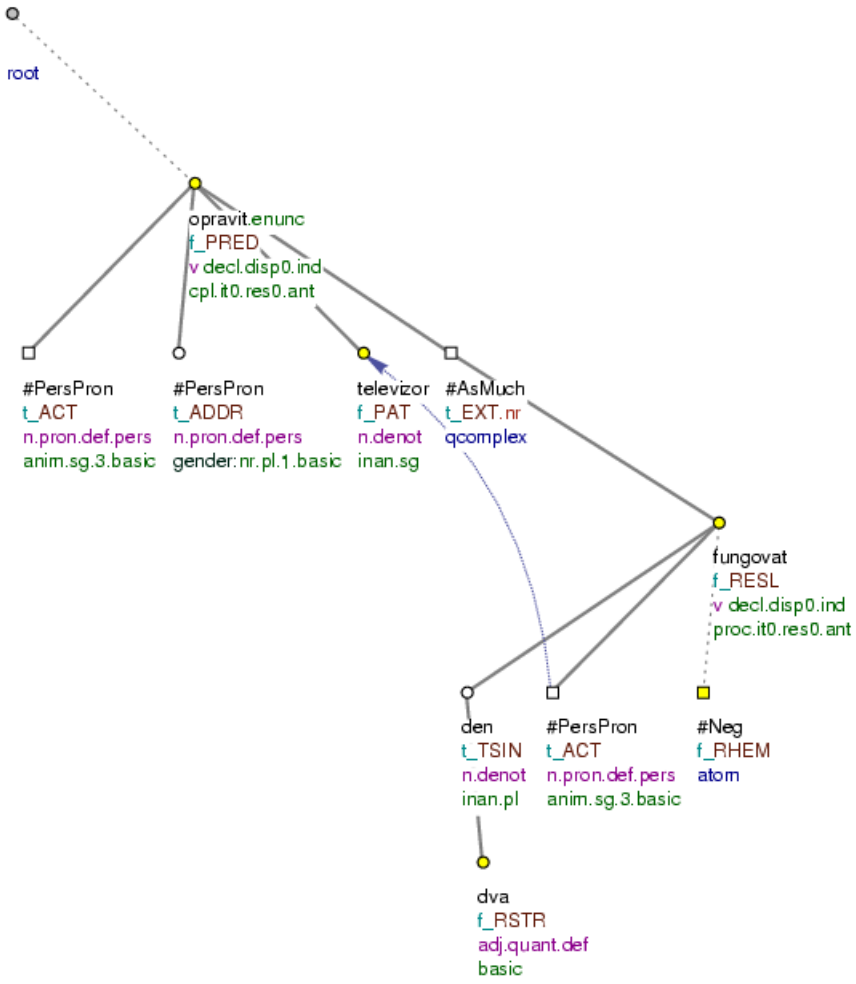

Opravil nám televizor, že za dva dny nefungoval.

Obrázek 7.132. Závislá klauze účinková

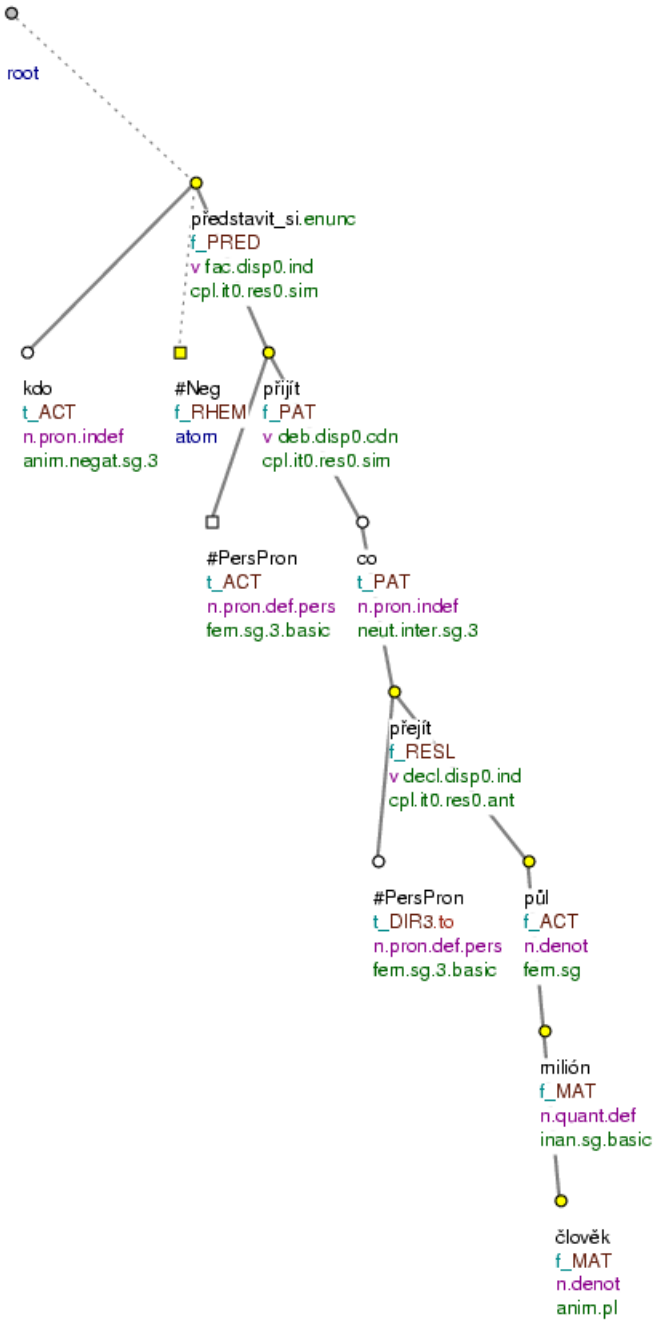

Nikdo si nedovede představit, s čím by musela přijít, aby k ní přešlo půl miliónu lidí.

7.8. Identifikační výrazy

V této sekci popisujeme anotaci výrazů užitých ve významu identifikace, těmito *identifikačními výrazy* rozumíme:

- vlastní jména a názvy (viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“).

  Například: *Praha*, *Českomoravská vrchovina*, *Pavel Novák*, *Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě*.

- genitivy explikativní.

  Například: *otázka laickosti*, *trest smrti*.

- výrazy užité metajazykově (viz 7.8.3 – „Výrazy užité metajazykově“).

  Například: *slovo pravda*, *nápis "Odejděte"*.

Základní pravidla anotace identifikačních výrazů jsou popsána v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“. V následujících dílčích sekcích popisujeme jednotlivé typy identifikačních výrazů podrobněji.

!!! Pravidla anotace identifikačních výrazů je třeba ještě komplexně zpracovat. V této sekci popisujeme dosavadní stav pravidel anotace.

!!! Pravidla anotace identifikačních výrazů vznikala postupně během anotace. V datech již nebyla provedena následná kontrola zachycení identifikačních výrazů podle posledního stavu pravidel. Anotace je tedy značně nekonzistentní.

7.8.1. Základní pravidla anotace identifikačních výrazů

Z hlediska anotace rozdělujeme identifikační výrazy na:

A. **identifikační výrazy se skloňovaným řídícím členem**.

   Řídící člen identifikačních výrazů této skupiny tvoří pravidelně skloňované jméno, zpravidla substantivum, ale může jím být i adjektivum nebo číslovka.

   Příklady: *Petr*, *Národní divadlo*, *Babička*, *Karlova univerzita*, *Nové město nad Metují*, *Krkonoše*, *Osudová*, *Vltavská* (stanice metra či ulice), *Mostecká uhelná*, *(nápis) "Vy a vaši přátelé"*, *(pojem) čas*.

   Patří sem i identifikační výrazy s více než jedním řídícím členem (tj. souřadné spojení), jsou-li všechny jeho řídící členy vyskloňované v příslušném pádě:

   Příklady: *Čtu Timura a jeho partu.*; *Pustíme si Prince a Večernici, (pohádka) Bob a Bobek, králíci z klobouku*.

   K tomuto typu přiřazujeme explikativní genitivy: *(pojem) času*, *(otázka) laickosti*.

B. **ostatní identifikační výrazy**.

   Všechny ostatní identifikační výrazy, které nevyhovují kritériím první skupiny A, tvoří druhou skupinu názvů. Patří sem:

   - identifikační výrazy s neskloňovaným řídícím členem, který zůstává ve všech pozicích v nominativu včetně souřadných spojení.

     Příklady: *Utkali se s Bayern Mnichov*; *Čtu Timur a jeho parta.*

   - identifikační výrazy, které jsou tvořeny neměnným tvarem (pádem) nějakého jména.

     Příklady: *Matičce*, *Sluncem a stínem*.

   - identifikační výrazy, které jsou tvořeny předložkovou skupinou.

     Příklady: *Proti všem*, *U Medvídků*, *(spojení) "s výjimkou"*.

   - identifikační výrazy, jejichž řídícím členem je nějaký slovesný tvar.

Příklady: *Byli a bylo*, *Zpíváno z dálky*; *Zde by měly kvést růže*; *Obsluhoval jsem anglického krále*, *(cedule s nápisem) "Romy neobsluhujeme."*

- identifikační výrazy, které jsou tvořeny neohebnými slovními druhy.

  Příklady: *(návrh zákona) Třikrát a dost*, *Hej rup!*, *(písmeno) "č"*.

Nominativ jmenovací. *Nominativ jmenovací* je doplnění substantiva (obecného rodového jména) uvádějící vlastní jméno, název, metajazykově užitý výraz, citovaný výraz v přesném znění.

Nominativ jmenovací zachycujeme jako identifikační strukturu - viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

Do typické pozice nominativu jmenovacího, do pozice jména v nominativu, vstupují identifikační výrazy ze skupiny A. Například:

symfonická báseň Vltava.ID

hory Krkonoše.ID

kniha Timur.ID *a jeho parta*.ID

pojem čas.ID

Nesklonný nominativ je ovšem jen jednou z možných realizací této pozice. Identifikační výraz může mít rozmanitou (jakoukoliv) formu. Především identifikační výrazy ze skupiny B stojí často v pozici nominativu jmenovacího. Například:

cyklus Matičce.ID

symfonická báseň Z českých luhů.ID *a hájů*.ID

kniha Obsluhoval jsem.ID *anglického krále*

předložková skupina "s výjimkou".ID

Pozor! Spojení obecného jména a vlastního jména osoby (například: *premiér Zeman*) nepovažujeme (v pozici nominativu) za případ nominativu jmenovacího. Více viz 5.11.4.1 – „Spojení jména obecného a jména vlastního“.

K zachycování nominálních skupin typu: obecné jméno + vlastní jméno viz i 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“.

Genitiv explikativní. *Genitiv explikativní* je takový výraz v genitivu, který rozvíjí obecné rodové jméno užším jménem druhovým; přičemž platí následující transformace:

- *trest smrti → smrt je (druhem) trest(u)*.

Pomocné kritérium pro určení genitivu explikativního:

- genitiv explikativní lze nahradit nominativem jmenovacím:
  - *titul univerzitního profesora → titul univerzitní profesor*.
  - *pojem času → pojem čas*.

  Pokud lze potenciální explikativní genitiv nahradit nominativem, jedná se o explikativní genitiv. Každý explikativní genitiv však nelze nahradit nominativem; například: *trest smrti* (nelze: *trest smrt*).

Genitiv explikativní zachycujeme jako identifikační strukturu - viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

Příklady:

otázka laickosti.ID

osoba V. Klause.ID

dosavadní díla s tématem synonymie.ID

období reformace.ID

umění knihtisku.ID

!!! Ukazuje se, že mezi genitivem explikativním, genitivem zachyceným s funktorem RSTR a některými valenčními genitivy je velmi neostrá hranice. Srov.:

- *proces privatizace*
  - → *privatizace je druhem procesu*.

    Podle této transformace by genitiv měl být ohodnocen funktorem ID.
  - → *privatizační proces*.

    Podle této transformace by genitiv měl být ohodnocen funktorem RSTR.
- *titul profesora* vs. *titul profesor* vs. *profesorský titul*.
- *otázka existence*.PAT *Boha* vs. *otázka laickosti*.ID

Do budoucna je proto třeba zpřesnit kritéria pro jednotlivé typy.

7.8.1.1. Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídícím členem

Pro identifikační výrazy se skloňovaným řídícím členem (skupina A) nejsou, pokud tyto výrazy nestojí v pozici nominativu jmenovacího nebo genitivu identifikačního, zavedena žádná zvláštní pravidla.

Efektivní kořen identifikačního výrazu (tj. uzel reprezentující řídící člen výrazu - skloňované jméno) dostane funktor podle své pozice ve větné struktuře, podle druhu závislosti. Srov.:

- *Čtu Babičku*.EFF

  Efektivní kořen identifikačního výrazu, uzel reprezentující jméno *Babička*, bude mít funktor EFF. Srov. obr. 7.133.

Je-li identifikační výraz tvořen adjektivem, považujeme jej za substantivizované, tj. nedoplňujeme uzel se zástupným t-lematem #EmpNoun pro řídící substantivum (nejedná se tedy o případ elipsy popsaný v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“). Srov.:

- *Vystoupíme na Vltavské*.LOC

  Efektivní kořen identifikačního výrazu, uzel reprezentující předložkovou skupinu *na Vltavské*, bude mít funktor LOC. Srov. obr. 7.134.

Struktura identifikačních výrazů se dále analyzuje. Pokud není uvedeno jinak, platí, že uzly závislé na efektivních kořenech identifikačního výrazu se anotují podle obvyklých pravidel anotace a mají funktor podle druhu závislosti. U jednotlivých uzlů reprezentujících identifikační výraz se zachycuje valence. Například:

Organizace.DENOM *Spojených*.RSTR *národů*.APP *pro výchovu*.BEN *, vědu*.BEN *a*.CONJ *kulturu*.BEN obr. 7.135

Pozor! Zvláštní pravidla platí pro některá vlastní jména; viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

Další příklady:

Chodíme do Národního divadla.DIR3 obr. 7.137

Mostecká.ACT *uhelná prosperuje.* obr. 7.138

Petr.ACT *je učitel.*

Vytvořit určitý prostor, později nazvaný „transformační polštář.EFF *“.*

Titulek tohoto příspěvku by mohl být „Loterie.ACT *pro zesnulé“.*

„Husova cesta.ACT *do Kostnice“ je název akce, kterou pořádá Praha1.*

Sexuální výchova bude součástí předmětu, který se bude jmenovat „výchova.PAT *ke zdravému životnímu stylu“.*

Říkali tomu „dialog.EFF *“.*

„Vosa.ACT *“ však mířila mimo.*

Rozvití identifikačního výrazu. Identifikační výraz může být jako celek rozvit. Kořen rozvití identifikačního výrazu je vždy přímým potomkem kořene identifikačního výrazu. Srov.:

- *Jeho*.APP *Máj je otrhaný.*

  Identifikační výraz *Máj* je rozvit doplněním s významem funktoru APP. Uzel reprezentující toto doplnění (respektive jeho kořen) bude přímým potomkem kořene identifikačního výrazu (uzlu reprezentujícího jméno *Máj*). Srov. obr. 7.136.

!!! Jsme si vědomi toho, že přijatým způsobem anotace není rozvití identifikačního výrazu odlišeno od jiných závislých doplnění, která jsou součástí identifikačního výrazu. Do budoucna počítáme se zavedením atributu, který bude pro každý uzel určovat, zda je, nebo není součástí identifikačního výrazu. Prozatím byl zaveden pouze atribut `is_name_of_person` (k němu viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“) a informaci o tom, zda nějaký uzel je/není součástí identifikačního výrazu, udává pro identifikační výrazy zapsané v uvozovkách také atribut `quot/type` (k němu viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“).

Nominativ jmenovací nebo genitiv explikativní. V pozici nominativu jmenovacího a genitivu explikativního (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“) je identifikační výraz zachycen jako identifikační struktura (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“).

Obrázek 7.133. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem

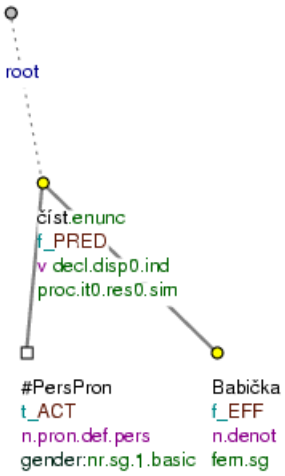

Čtu Babičku.

Obrázek 7.134. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem

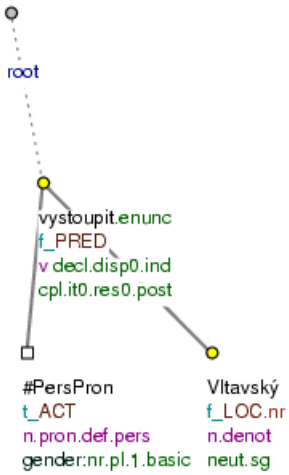

Vystoupíme na Vltavské.

Obrázek 7.135. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem

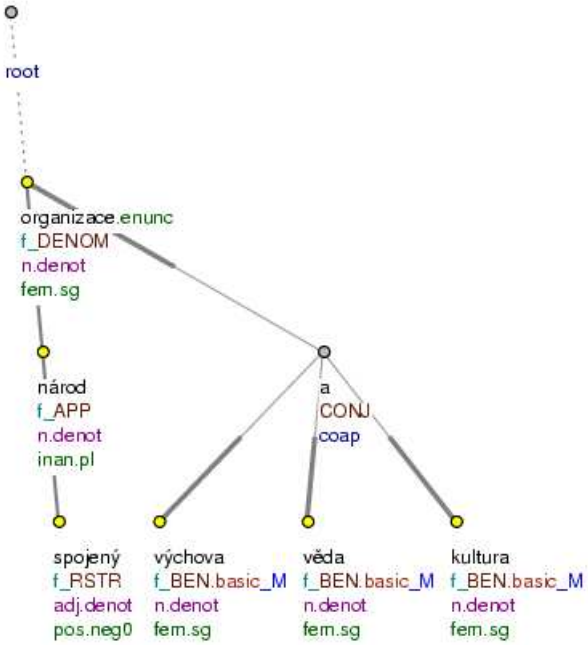

Organizace Spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu.

Obrázek 7.136. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem

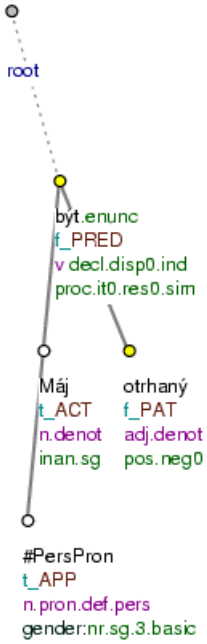

Jeho Máj je otrhaný.

Obrázek 7.137. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem

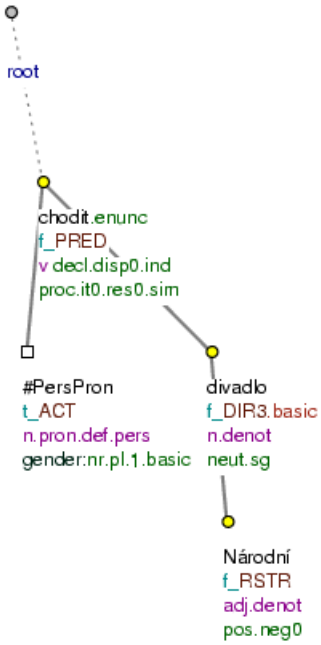

Chodíme do Národního divadla.

Obrázek 7.138. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem

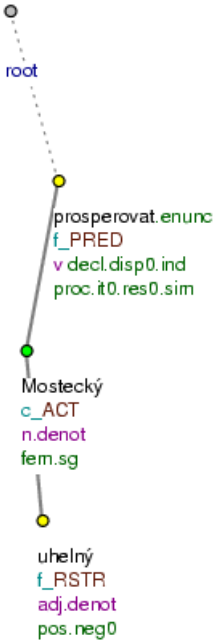

Mostecká uhelná prosperuje.

7.8.1.2. Pravidla anotace ostatních identifikačních výrazů

Ostatní identifikační výrazy, tj. identifikační výrazy bez skloňovaného řídícího členu (skupina B), obvykle nestojí ve větě samostatně, ale zpravidla se vyskytují ve spojení se svým obecným rodovým jménem. V této pozici za obecným rodovým jménem jsou realizací pozice nominativu jmenovacího (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“).

Identifikační výrazy ze skupiny B zachycujeme vždy jako identifikační strukturu - viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“.

7.8.1.3. Identifikační struktura

Jako identifikační strukturu zachycujeme:

- všechny identifikační výrazy s neskloňovaným řídícím členem a identifikační výrazy bez zřetelného řídícího členu (skupina B),
- nominativ jmenovací,
- genitiv identifikační.

Identifikační struktura je znázorněna schématem obr. 7.139.

Obrázek 7.139. Identifikační struktura

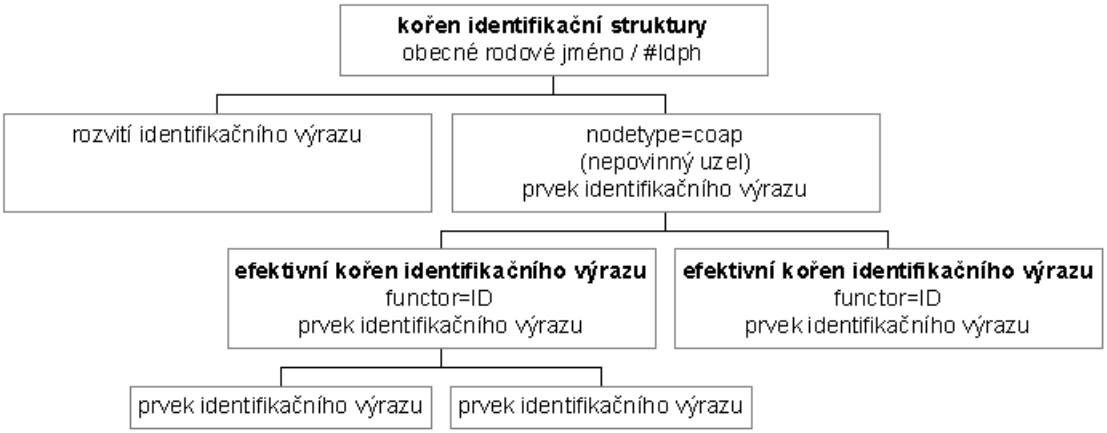

Kořen identifikační struktury. Kořenem identifikační struktury je uzel reprezentující obecné rodové jméno. Stojí-li identifikační výraz (ze skupiny B) v povrchové podobě věty bez svého rodového jména, doplní se do tektogramatického stromu na pozici kořene identifikační struktury nový uzel se zástupným t-lematem `#Idph`.

Kořen identifikační struktury dostane funktor podle pozice ve větné struktuře, podle druhu závislosti.

Srovnej:

- *návrh*`.DENOM` *Třikrát a dost*

  Kořenem identifikační struktury bude uzel reprezentující jméno *návrh*. Srov. obr. 7.140.

- *Čtu* {`#Idph.EFF`} *Timur a jeho parta.*

Kořenem identifikační struktury bude nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem `#Idph`.

Pozor! Je-li kořenem identifikační struktury nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem `#Idph`, jedná se zároveň o strukturu seznamovou. V atributu `nodetype` je u kořene struktury vyplněna hodnota `list` (k tomu viz 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“). Je-li kořenem identifikační struktury uzel reprezentující vyjádřené obecné rodové jméno, není tento uzel označen jako kořen seznamové struktury (`nodetype≠list`). Termíny identifikační struktura a seznamová struktura se tedy překrývají jen částečně.

Efektivní kořen identifikačního výrazu. Na kořeni identifikační struktury závisí efektivní kořeny identifikačního výrazu, které mají všechny funktor `ID`. Efektivními kořeny identifikačního výrazu rozumíme všechny uzly reprezentující vyjádřené řídící členy identifikačního výrazu, které již v povrchové podobě věty na žádném dalším členu nezávisí. To znamená, že v rámci identifikačního výrazu nezachycujeme elipsu řídícího členu (viz 5.12.1 – „Elipsa řídícího členu“).

Efektivní kořen identifikačního výrazu je ve většině případů totožný s kořenem identifikačního výrazu. Efektivní kořeny identifikačního výrazu se nerovnají kořeni identifikačního výrazu pouze v případě, že identifikační výraz má více řídících členů, které jsou souřadně spojené. Identifikační výraz může mít i více kořenů, a to v případě, že identifikační výraz má více řídících členů (efektivních kořenů), které nejsou souřadně spojené.

Srovnej:

- *cedule s nápisem „Romy neobsluhujeme.*`ID`*"*

  Efektivním kořen identifikačního výraz *Romy neobsluhujeme* je uzel reprezentující sloveso *neobsluhujeme*. Efektivní kořen identifikačního výrazu je v tomto případě zároveň kořenem identifikačního výrazu. Srov. obr. 7.141.

- *návrh Třikrát.*`ID` *a dost.*`ID`

  Efektivními kořeny identifikačního výrazu *Třikrát a dost* budou dva uzly: uzel reprezentující slovo *třikrát* a uzel reprezentující slovo *dost*. Kořenem identifikačního výrazu bude uzel reprezentující spojku *a*. Srov. obr. 7.140.

- *V sobotu.*`ID` *v poledne.*`ID` *je hezký film.*

  Efektivními kořeny identifikačního výrazu *V sobotu v poledne* budou dva uzly: uzel reprezentující předložkovou skupinu *v sobotu* a uzel reprezentující předložkovou skupinu *v poledne*. Efektivní kořeny identifikačního výrazu jsou v tomto případě zároveň kořeny identifikačního výrazu. Srov. obr. 7.142.

Prvky identifikační struktury. Všechny uzly reprezentující jednotlivá slova, která jsou součástí identifikačního výrazu tvoří prvky identifikačního výrazu. Struktura identifikačních výrazů se dále analyzuje. Pokud není uvedeno jinak, platí, že prvky závislé na efektivních kořenech identifikačního výrazu se anotují podle obvyklých pravidel anotace a mají funktor podle druhu závislosti. U jednotlivých prvků identifikačních výrazů se zachycuje valence.

Srov.:

- {`#Idph.ACT`} *Zde.*`LOC` *by měly kvést.*`ID` *růže.*`ACT` *mělo velký ohlas.*

  Efektivní kořen identifikačního výrazu má funktor `ID`. Všechny ostatní závislé prvky identifikačního výrazu mají funktory podle druhu závislosti. Efektivní kořen (který reprezentuje sloveso) má přiřazený a vyplněný valenční rámec. Srov. obr. 7.143.

Pozor! Zvláštní pravidla platí pro některá vlastní jména; viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“.

Rozvití identifikačního výrazu. Identifikační výraz může být jako celek rozvit. Kořen rozvití identifikačního výrazu je vždy přímým potomkem kořene identifikační struktury. Srov.:

- *Jiráskovo*.AUTH {#Idph} *Proti všem*

  Identifikační výraz *Proti všem* je rozvit doplněním s významem funktoru AUTH. Uzel reprezentující toto doplnění (respektive jeho kořen) bude přímým potomkem kořene identifikační struktury, kterým je v tomto případě nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Idph. Srov. obr. 7.144.

Pozor! Rozvití identifikačního výrazu může být realizováno jako souřadné spojení.

Další příklady:

Na stole leželo {#Idph.ACT} *Proti všem*.ID obr. 7.145

Sejdeme se v restauraci.LOC *U Medvídků*.ID obr. 7.146

{#Idph.ACT} *Já*.ID *a Bůh*.ID *zaujalo mnoho posluchačů.*

Lépe než {*nazvat*.CPR} {#Idph.EFF} *„Otvíráme*.ID *“ měl pan ředitel svůj text nazvat „otevřená dlaň*.EFF *“.*

{#Idph.ACT} *„Co je*.ID *vládnutí“ se jmenuje pětačtyřicetistránková brožura, určená pro žáky ZŠ a SŠ.*

...dokud se nenaplní úsloví „Na každého jednou dojde.ID *“.*

Hosty uvítá znělka „volá.ID *Londýn“.*

Staří čeští intelektuálové tehdy dostali nálepku „zrádné intelektuální reakce.ID *“.*

Konkurence identifikační struktury a seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy. V případě, že si konkurují dvě možnosti zachycení nějakého výrazu pomocí identifikační struktury nebo pomocí seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy (viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“), dáváme přednost zachycení pomocí seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy. Uzel se zástupným t-lematem #Idph do tektogramatického stromu již nedoplňujeme. Srovnej:

- *francouzské* {#Idph.DENOM} *„ano*.ID *“* ;
- *francouzské* {#Forn.DENOM} *„qui*.FPHR*“*.

Další příklady:

Arabská melodika v {#Forn.LOC} *Come to talk me.* obr. 7.147

na {#Forn.LOC} *US Open*

Obrázek 7.140. Identifikační struktura

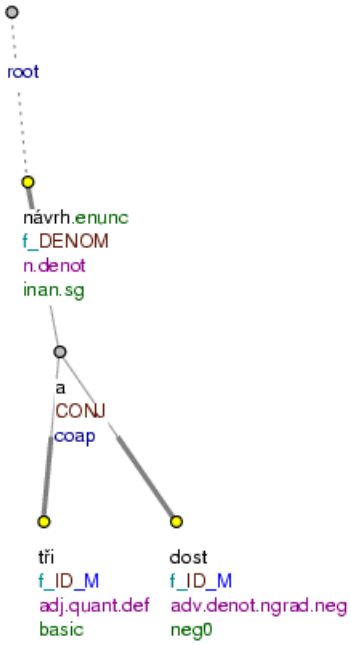

návrh Třikrát a dost

Obrázek 7.141. Identifikační struktura

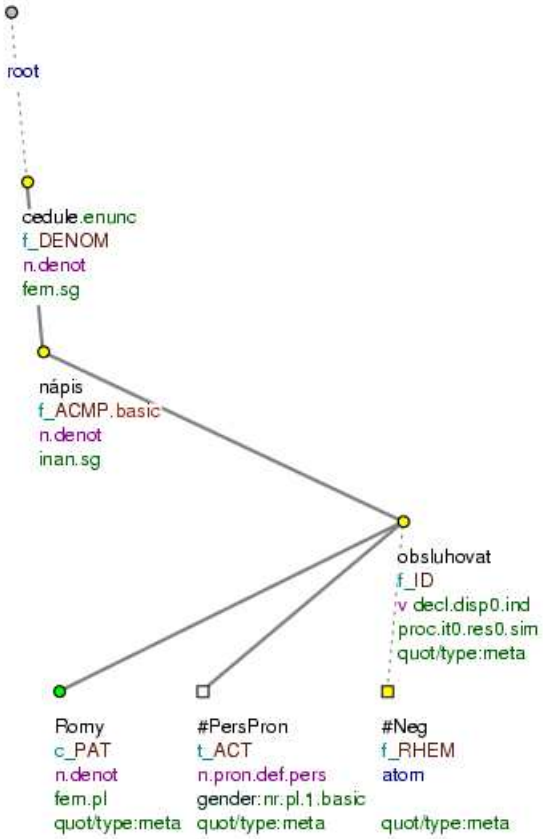

cedule s nápisem „Romy neobsluhujeme."

Obrázek 7.142. Identifikační struktura

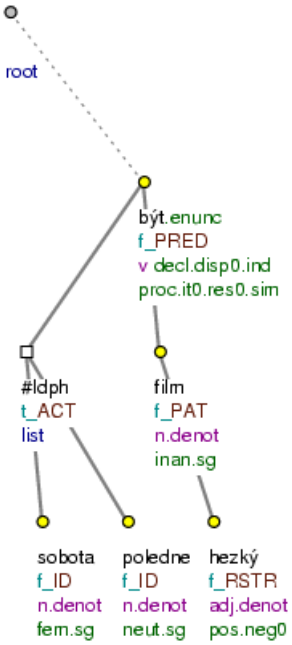

V sobotu v poledne je hezký film.

Obrázek 7.143. Identifikační struktura

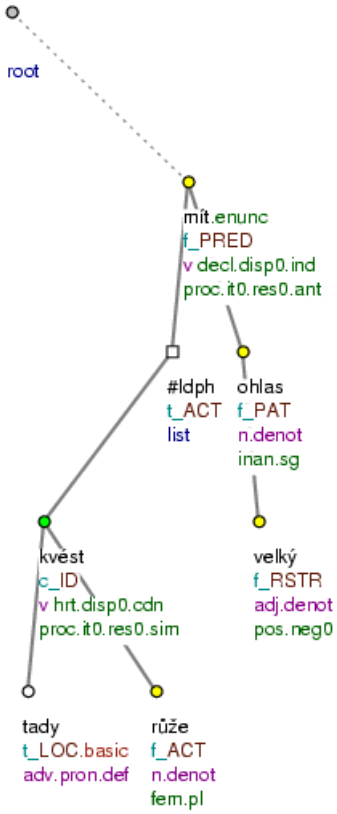

Zde by měly kvést růže mělo velký ohlas.

Obrázek 7.144. Identifikační struktura

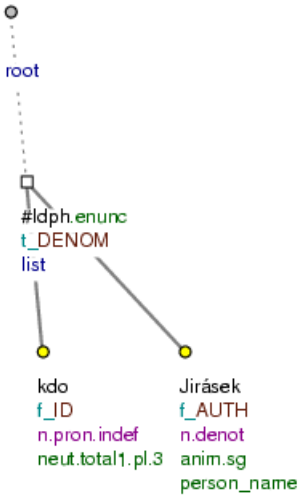

Jiráskovo Proti všem.

Obrázek 7.145. Identifikační struktura

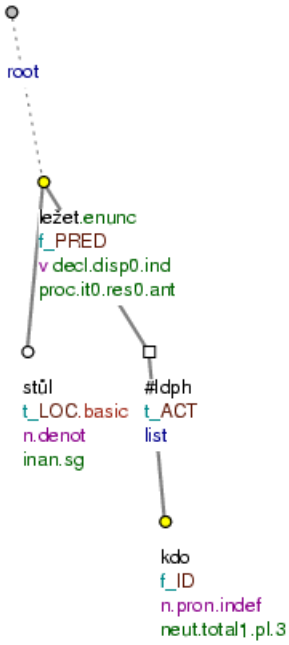

Na stole leželo Proti všem.

Obrázek 7.146. Identifikační struktura

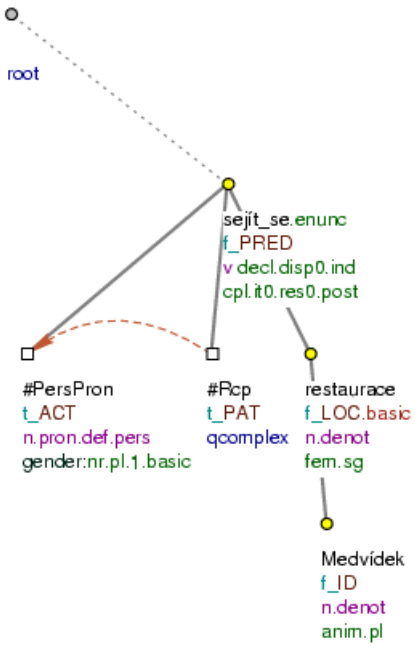

Sejdeme se v restauraci U Medvídků.

Obrázek 7.147. Cizojazyčný výraz

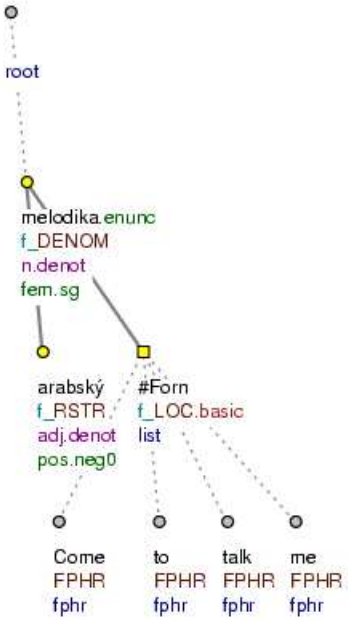

Arabská melodika v Come to talk me.

7.8.2. Vlastní jména a názvy

Mezi *vlastní jména a názvy* řadíme:

- jména osob.

  Například: *Anička*, *Božena Němcová*, *Sněhurka*, *Novákovi*.

- označení příslušníků národů, skupin, jména obyvatelská.

  Například: *Čech*, *Pražan*, *Přemyslovec*.

- jména zvířat.

  Například: *Vořech*, *Zrzečka*, *Pú*.

- jména zeměpisná.

  Například: *Jupiter*, *Evropa*, *Balkánský poloostrov*, *Máchovo jezero*, *řeka Svatého Vavřince*, *Hradec Králové*, *Sídliště Antala Staška*, *Vodičkova ulice*, *ulice Na Příkopě*, *Boubínský prales*.

- oficiální názvy institucí, organizací, podniků, provozoven.

  Například: *Česká republika*, *Rada bezpečnosti Organizace spojených národů*, *Poslanecká sněmovna*, *klub Za starou Prahu*, *lékárna U Jednorožce*.

- názvy dokumentů, výtvorů, uměleckých děl.

  Například: *Osudová*, *Naše řeč*, *Kde domov můj?*.

- názvy výrobků.

Například: *automobil Škoda Favorit*, *Palmex*.

- názvy významných událostí a období.

  Například: *Vánoce*, *Mistrovství světa v ledním hokeji 2004*.

- názvy vyznamenání a cen.

  Například: *medaile Za zásluhy*.

- název identifikující nějakou kategorii, typ.

  Například: *Pozdravujte všechny výletníky typu „ven z auta, šup na hrad a šup do auta“*.

- a další označení a názvy v širokém významu identifikace (často psané i s malým počátečním písmenem, pak ale označené zpravidla uvozovkami).

  Například: *Staří čeští intelektuálové tehdy dostali nálepku „zrádné intelektuální reakce“*.; ; *Do lázeňského města přijeli vyzváni motem turnaje „Kdo nebyl v Poděbradech, nemá rád tenis“*.; *Vytvořit určitý prostor, později nazvaný „transformační polštář“*; *Říkali tomu „dialog“*.; *...dokud se nenaplní úsloví „Na každého jednou dojde“*.

  Pozor! Hranice názvu (identifikačního výrazu) není jednoznačně vymezena. Ukazuje se, že název může stát snad po kterémkoli substantivu konkrétním i abstraktním. Čísla ve funkci „nálepky“ (například: *strana 25*) se anotují podle pravidel uvedených v 7.10.1.3 – „Číslovky s funkcí „nálepky““. Řada anotačních pravidel byla také přijata v rámci sekce 7.12 – „**Anotace strukturovaného textu**“. Tato pravidla mají přednost před pravidly uvedenými zde.

Pro anotaci vlastních jmen platí pravidla uvedená v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“ a další specifická pravidla, která uvádíme v této sekci.

Vlastní jména osob (atribut `is_name_of_person`). Všechny uzly reprezentující výrazy, které jsou součástí vlastních jmen osob (uzly reprezentující křestní jméno nebo příjmení) mají v atributu `is_name_of_person` vyplněnou hodnotu `1`. Viz 7.2 – „Hodnoty atributu `is_name_of_person`“.

Tabulka 7.2. Hodnoty atributu `is_name_of_person`

`0`	uzel reprezentuje výraz, který není součástí vlastního jména osoby
`1`	uzel reprezentuje výraz, který je součástí vlastního jména osoby

Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota `0`.

!!! Do budoucna počítáme se zavedením atributu, který bude pro každý uzel určovat, zda je, nebo není součástí identifikačního výrazu. Prozatím byl zaveden pouze atribut `is_name_of_person` a informaci o tom, zda nějaký uzel je/není součástí identifikačního výrazu, udává pro identifikační výrazy zapsané v uvozovkách také atribut `quot/type` (k němu viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“).

Otázka začátku názvu. Při anotaci může být někdy problematické určit začátek (a často i konec) názvu, a to zejména vzhledem k tomu, že psaní velkých a malých písmen je u některých typů názvů zavedeno různě (podle Pravidel českého pravopisu se píše: *Sídliště Míru*, ale *náměstí Míru*). Při určování začátku názvu se proto řídíme následujícími jednoduchými pravidly:

- následuje-li za obecným rodovým jménem (psaným s velkým, nebo malým počátečním písmenem) jméno v genitivu, nebo adjektivum přivlastňovací, považujeme toto rodové jméno za součást názvu.

  Jako jeden celý název tedy chápeme víceslovné názvy (psáno podle PČP): *Sídliště Antala Staška*; *Sídliště Míru*; *náměstí Míru*; *řeka Svatého Vavřince*; *vodopády Viktoriiny*; *ulice Boženy Němcové*; *most Palackého*; *Země Františka Josefa*; *ostrov Svatého Tomáše*; *Divadlo J.K. Tyla*; *Galerie bratří Čapků*; *Dům módy*.

Tyto názvy patří všechny do skupiny A, k identifikačním výrazům se skloňovaným řídícím členem (pravidla anotace viz 7.8.1.1 – „Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídícím členem“).

Příklady:

Jdi přes most.DIR1 *Palackého*.RSTR obr. 7.148

Na náměstí.LOC *Míru*.RSTR *je rušno.* obr. 7.149

Elipsa řídícího členu názvu (skloňovaného jména). Není-li v povrchové podobě věty obecné rodové jméno vyjádřeno (stává se to výjimečně), zachytíme v tektogramatickém stromě elipsu řídícího substantiva podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“. Nově doplněný uzel je pak chápán jako součást názvu. Například:

Vystoupíme na {#EmpNoun.LOC} *Jiřího z Poděbrad.*

- následuje-li za obecným rodovým jménem (psaným s malým počátečním písmenem) shodný adjektivní přívlastek, považujeme toto rodové jméno též za součást názvu.

  Jako jeden celý název tedy chápeme víceslovné názvy (psáno podle PČP): *poloostrov Pyrenejský* (*Pyrenejský poloostrov*); *moře Středozemní* (*Středozemní moře*); *kaple Betlémská* (*Betlémská kaple*); *ulice Spálená* (*Spálená ulice*).

  Tyto názvy patří všechny do skupiny A, tj. k identifikačním výrazům se skloňovaným řídícím členem (pravidla anotace viz 7.8.1.1 – „Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídícím členem“).

  Příklady:

  Šli jsme ulicí.DIR2 *Spálenou*.RSTR obr. 7.150

  Šli jsme Spálenou.RSTR *ulicí*.DIR2

  Itálie leží na poloostrově.LOC *Pyrenejském*.RSTR

  Itálie leží na Pyrenejském.RSTR *poloostrově*.LOC

  Pozor! Následuje-li za obecným rodovým jménem adjektivum v nesklonném nominativu jmenovacím, obecné rodové jméno se za součást názvu nepovažuje.

  Rodové jméno není součástí názvu (psáno podle PČP): *stanice Vltavská* (není *Vltavská stanice*), *symfonie Osudová*.

  Příklady:

  Šli jsme ulicí.DIR2 *Spálená*.ID obr. 7.151

  Vystoupíme na stanici.LOC *Vltavská*.ID

  Tramvaje nejezdí v ulici.LOC *Spálená*.ID *a v* {*ulice*.LOC} *17.listopadu*.RSTR

  Pozor! Stojí-li (skloňovaný) adjektivní název ve větě samostatně, považujeme jej za substantivizovaný, tj. nedoplňujeme uzel se zástupným t-lematem #EmpNoun pro řídící substantivum (nejedná se tedy o případ elipsy popsaný v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“).

  Příklady:

  Šli jsme Spálenou.DIR2 obr. 7.152

Výstoupíme na Vltavské.LOC

Poslouchá Osudovou.PAT *pořád dokola.*

- následuje-li za obecným rodovým jménem psaným s malým počátečním písmenem nominativ jmenovací (nominativ, předložková skupina, případně jiná forma s nominativem jmenovacím alternující), rodové jméno není součástí názvu.

  Rodové jméno není součástí názvu (psáno podle PČP): *sídliště Modřany*; *stanice Náměstí míru*; *restaurace U Medvídků*; *ulice Mezi Zahrádkami*; *kino Blaník*; *hrad Karlštejn*; *hotel U Modré hvězdy*.

  Tyto názvy patří do skupiny B, k identifikačním výrazům bez skloňovaného řídícího členu (pravidla anotace viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“).

  Příklady:

  Bydlíme v ulici.LOC *Mezi Zahrádkami*.ID obr. 7.153

  Bydlíme {#Idph.LOC} *Mezi Zahrádkami*.ID *21.* obr. 7.154

  Sejdeme se {#Idph.LOC} *U Medvídků*.ID

  {#Idph.LOC} *U Modré hvězdy*.ID *už mají plno.*

- následuje-li za obecným rodovým jménem psaným s velkým počátečním písmenem nominativ jmenovací (nominativ, předložková skupina, případně jiná forma s nominativem jmenovacím alternující), rodové jméno je součástí názvu.

  Rodové jméno je součástí názvu:

  Divadlo Loutka

  Divadlo na Vinohradech

  Galerie Centrum

  Hudební divadlo v Karlíně

  Tyto názvy patří do skupiny A, k identifikačním výrazům se skloňovaným řídícím členem (pravidla anotace viz 7.8.1.1 – „Pravidla anotace identifikačních výrazů se skloňovaným řídícím členem“).

!!! Určování začátku a konce názvu je při současném stavu anotace důležité jen pro zařazení identifikačního výrazu do skupiny A nebo B. Do budoucna je tato otázka důležitá pro zavedení atributu, který bude pro každý uzel určovat, zda výraz, který reprezentuje je, nebo není součástí názvu.

Obrázek 7.148. Vlastní jméno

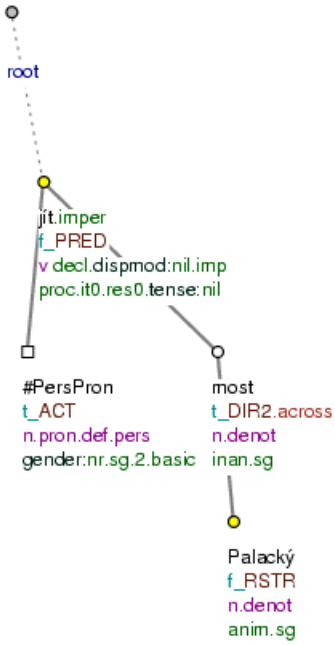

Jdi přes most Palackého.

Obrázek 7.149. Vlastní jméno

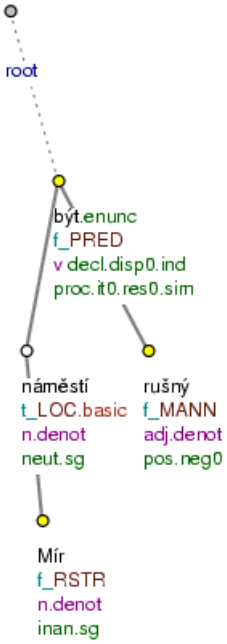

Na náměstí Míru je rušno.

Obrázek 7.150. Vlastní jméno

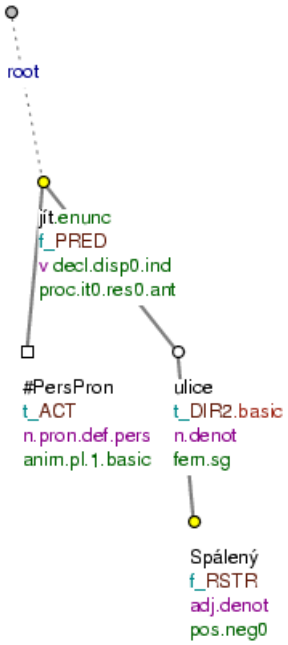

Šli jsme ulicí Spálenou.

Obrázek 7.151. Vlastní jméno

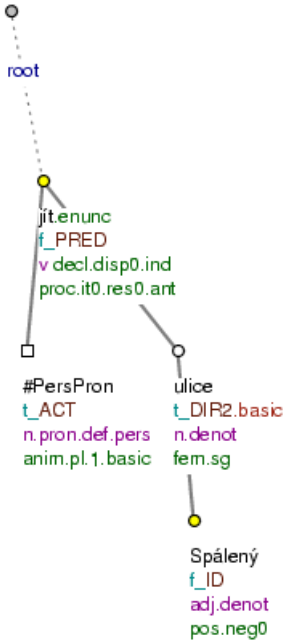

Šli jsme ulicí Spálená.

Obrázek 7.152. Vlastní jméno

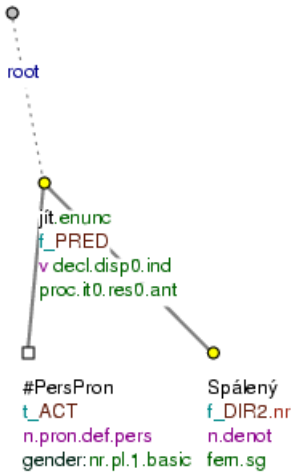

Šli jsme Spálenou.

Obrázek 7.153. Vlastní jméno

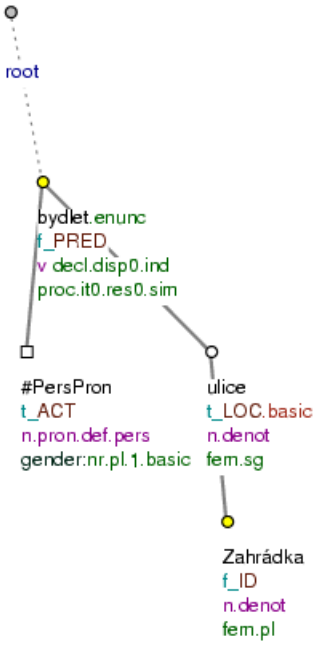

Bydlíme v ulici Mezi Zahrádkami.

Obrázek 7.154. Vlastní jméno

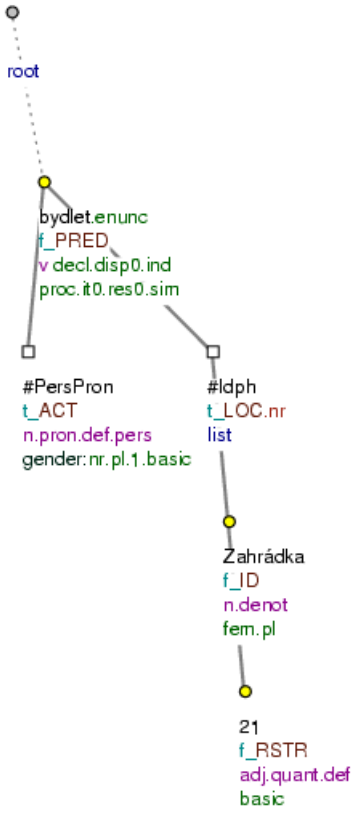

Bydlíme Mezi Zahrádkami 21.

7.8.2.1. Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen

V této sekci uvádíme specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen.

Oficiální zeměpisné názvy. Struktura oficiálních zeměpisných názvů (názvy obcí, ulic, náměstí, čtvrtí, hor, řek, států, ostrovů, poloostrovů, nížin, moří) se neanalyzuje. Všechny závislé uzly mají funktor `RSTR`.

Příklad:

Ústí nad Labem.`RSTR` obr. 7.155

Obrázek 7.155. Oficiální zeměpisný název

Ústí nad Labem

Pozor! Pro názvy zastávek a stanic hromadné dopravy, názvy prostranství, budov, hradů, institucí, pro zeměpisné názvy regionální a pomístní toto pravidlo nebylo zavedeno. Většinou však i jejich závislé uzly budou mít (podle obvyklých a zde přijatých pravidel anotace) funktor `RSTR`.

Vícedílná vlastní jména osob. U vícedílných vlastních jmen osob je efektivním kořenem názvu uzel reprezentující poslední část jména. Všechny ostatní složky jména závisí na tomto uzlu (jako sestry) a mají funktor `RSTR`. Spojovník nebo mezera uvnitř složeného vlastního jména se chápou jako povrchové konvence, jejich psaní a rozdíl mezi nimi se v tektogramatických stromech nereflektuje.

Příklady:

Klára.`RSTR` *Nováková*.`RSTR` *Malá* obr. 7.156

stejně bude: *Klára Nováková-Malá*

Jan.`RSTR` *Maria*.`RSTR` *Plojhar* obr. 7.157

stejně bude: *Jan-Maria Plojhar* i *Jan Maria-Plojhar*

Anna.`RSTR` *Marie* obr. 7.158

stejně bude: *Anna-Marie*

jméno Anna.`RSTR` *Marie*.`ID`

rtěnka Margaret.`RSTR` *Astor*.`ID`

K anotaci nominálních skupin, ve kterých je spojeno obecné a vlastní jméno osoby, viz i 5.11.4.1 – „Spojení jména obecného a jména vlastního“.

Pozor! na spojení s pomlčkou (nikoli spojovníkem). Ta se zachycují jako souřadná struktura. Například:

dvojice Máčala.`ID` - *Lešický*.`ID` obr. 7.159

Obrázek 7.156. Vícedílné vlastní jméno osoby

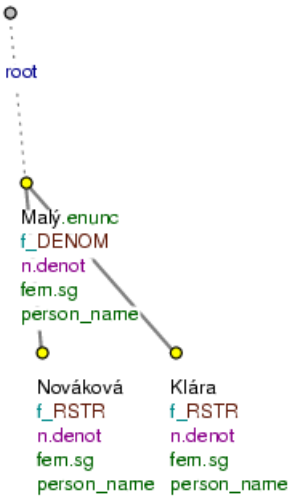

Klára Nováková Malá

Obrázek 7.157. Vícedílné vlastní jméno osoby

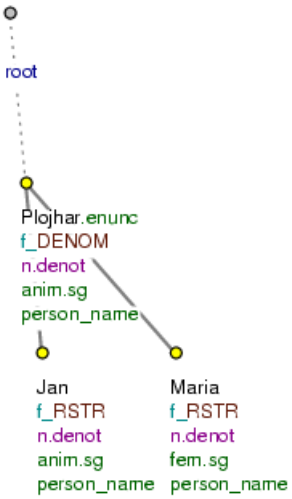

Jan Maria Plojhar

Obrázek 7.158. Vícedílné vlastní jméno osoby

Anna Marie

Obrázek 7.159. Pomlčka jako součást názvu

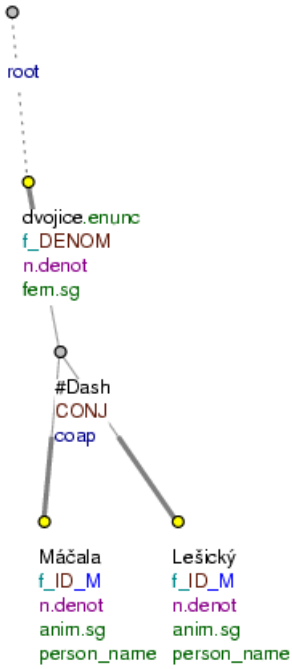

dvojice Máčala - Lešický

Cizojazyčná vlastní jména osob. Víceslovná cizí příjmení nebo víceslovná cizí křestní jména v nějakém evropském jazyce jsou reprezentována jedním uzlem. V t-lematu těchto uzlů vystupují jednotlivá m-lemata všech částí víceslovného cizího jména nebo příjmení spojená podtržítky v pořadí, v jakém se vyskytly v povrchové podobě věty (viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).

Například:

Malíř.RSTR *Leonardo*.RSTR *da Vinci*.ACT *je slavný.* [t-lemma=*da_Vinci*]

Pan.RSTR *da Cruz*.ACT *už je tady.* [t-lemma=*da_Cruz*]

Cizí vlastní jména evropská reprezentovaná jedním uzlem se zachycují se podle stejných pravidel jako jména česká.

Pozor! Cizí vlastní jména v jiném než evropském jazyce jsou zachycena jako podle pravidel pro cizojazyčné fráze (pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem #Forn; viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“); například:

čínský císař {#Forn} *Tung*.FPHR *chun*.FPHR *Chou*.FPHR

Dvě skloňovaná jména jako součást názvu. Některé názvy měst, jejich částí, nádraží, zastávek apod. jsou tvořeny dvěma skloňovanými jmény, často spojenými pomocí spojovníku. Název má potenciálně dva řídící členy. Tyto názvy strukturně analyzujeme. Uzel reprezentující řídící člen specifikující, blíže určující části (zpravidla druhá část názvu, druhé skloňované jméno) má funktor RSTR. Není-li zřetelné, která část je řídící a která závislá, považuje se za efektivní kořen názvu uzel reprezentující řídící člen první části (před spojovníkem). Spojovník není v těchto případech reprezentován uzlem.

Příklady:

Frýdek - Místek.RSTR obr. 7.160

Sejdeme se v Praze.LOC - *Nebušicích*.RSTR obr. 7.161

stanice Praha.ID - *Smíchov*.RSTR obr. 7.162

Praha - Hlavní nádraží.RSTR

Viz i anotace nominálních skupin - 5.11.4 – „Závislostní vztahy v substantivní skupině (shoda dvou substantiv)“.

Obrázek 7.160. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu

Frýdek - Místek

Obrázek 7.161. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu

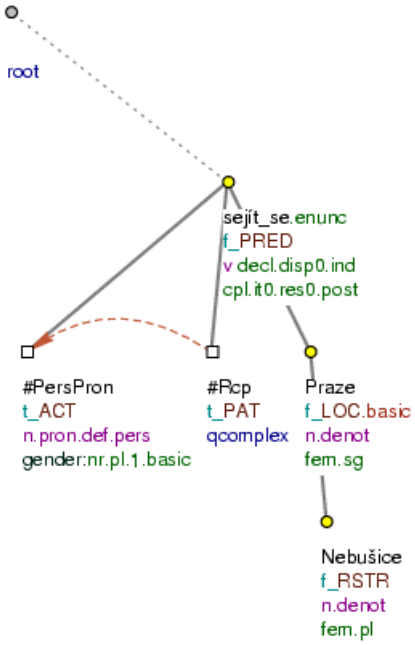

Sejdeme se v Praze - Nebušicích.

Obrázek 7.162. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu

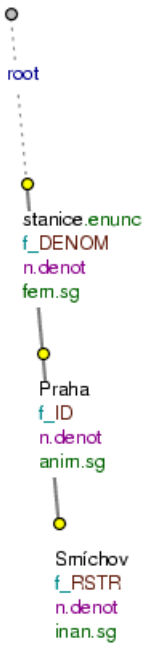

stanice Praha - Smíchov

Neskloňované jméno v nominativu jako součást názvu. Je-li součástí názvu neskloňované jméno v nominativu, které není efektivním kořenem názvu, má uzel reprezentující tento nominativ funktor `RSTR`.

Taková nesklonná jména se objevují v názvech měst, jejich částí, úřadů, při uvádění sídla v názvu organizace, při bližší specifikaci značky určitého výrobku a nově zvláště v názvech sportovních soutěží, do kterých je nesklonně zapojeno jméno sponzora soutěže.

Příklady:

Pracuje v Chemopetrolu.LOC *Litvínov*.RSTR obr. 7.163

Fotbalová Gambrinus.RSTR *liga* obr. 7.164

Hokejová Český Telecom.RSTR *extraliga*

Budou bydlet na Praze.LOC - *východ*.RSTR

okres Praha.ID - *východ*.RSTR

u katastrálního úřadu Praha.ID *město*.RSTR

s novou Škodou.ACMP *Favorit*.RSTR

automobil Opel.ID *Astra*.RSTR

prací prášek Palmex.ID *modrá síla*.RSTR

Válcovny plechu Frýdek.RSTR -*Místek*.RSTR

fotbalový klub Bayern.ID *Mnichov*.RSTR

Obrázek 7.163. Neskloňované jméno v nominativu jako součást názvu

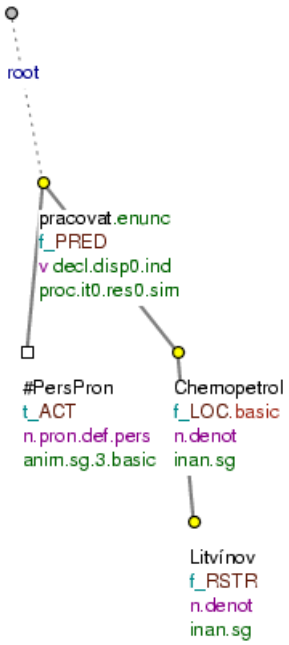

Pracuje v Chemopetrolu Litvínov.

Obrázek 7.164. Neskloňované jméno v nominativu jako součást názvu

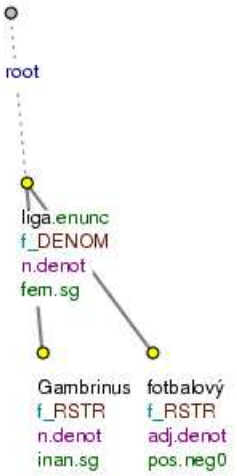

Fotbalová Gambrinus liga.

Přivlastňovací adjektiva a genitivy s významem „na počest, na památku“. Uzly reprezentující přivlastňovací adjektiva utvořená od vlastního jména osoby, které jsou součástí názvu, mají funktor RSTR. Podobně uzel reprezentující vlastní jméno v genitivu (alternující s přivlastňovacím adjektivem) nebo i některá obecná jména v genitivu, která nesou význam „na počest, na památku“ a která jsou součástí názvu, mají funktor RSTR.

Příklady:

Karlova.RSTR *univerzita*

Smetanova.RSTR *Litomyšl*

Parléřův.AUTH *Karlův*.RSTR *most*

stanice Náměstí Míru.RSTR

socha Svobody.RSTR

Divadlo Járy Cimrmana.RSTR

most Barikádníků.RSTR

Sídliště Antala Staška.RSTR

Pozor! Nemá-li genitiv jména, který je součástí názvu, význam „na počest, na památku“, může mít i jiný funktor; například:

Organizace spojených národů.APP

Pohár mistrů.APP *evropských zemí*.APP

Pozor! Přivlastňovací adjektiva s významem „na počest, na památku“ je třeba odlišit od přivlastňovacích adjektiv s významem funktoru APP (vlastník nazvaného objektu), a od přivlastňovacích adjektiv s významem funktoru AUTH (tvůrce nazvaného objektu), která nejsou součástí názvu. Viz i 6.10.2 – „AUTH“.

Aponované obecné rodové jméno. V případě, že název ze skupiny B nezávisí na obecném rodovém jménu, ale je s ním v apozici, je tento název zachycen jako identifikační struktura, jejímž kořenem je

uzel se zástupným t-lematem `#Idph`. Terminálním členem apoziční struktury je tedy uzel reprezentující vyjádřené obecné rodové jméno a nově doplněný uzel se zástupným t-lematem `#Idph`. Srov.:

- {`#Idph.DENOM[is_member=1]`} *Proti všem*.`ID`, *román*.`DENOM[is_member=1]` *Jiráska.*

  V tektogramatickém stromě bude zachycena apozice mezi nově vytvořeným uzlem se zástupným t-lematem `#Idph` a uzlem reprezentujícím obecné rodové jméno *román*. Srov. obr. 7.165.

Je-li v apozici název ze skupiny A a obecné rodové jméno, je terminálním členem apoziční struktury efektivní kořen názvu a uzel reprezentující vyjádřené obecné rodové jméno.

Příklad:

Skláři.`DENOM[is_member=1]` *Vysočiny - stálá expozice*.`DENOM[is_member=1]` obr. 7.166

Obrázek 7.165. Aponované obecné rodové jméno

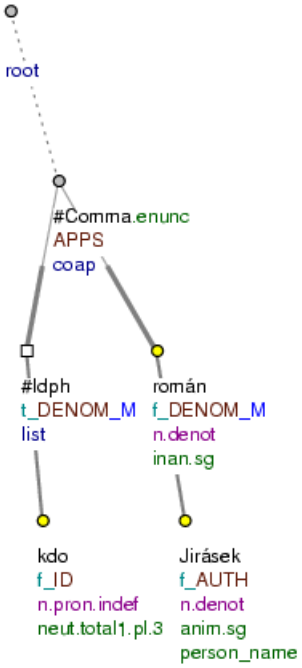

Proti všem, román Jiráska.

Obrázek 7.166. Aponované obecné rodové jméno

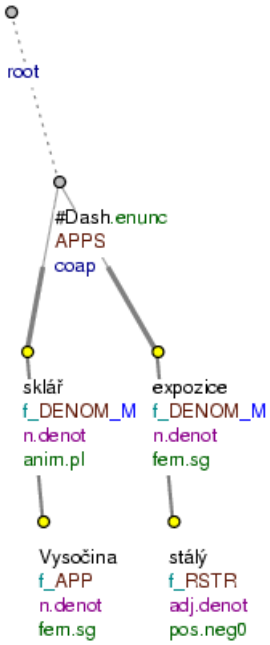

Skláři Vysočiny - stálá expozice.

Cizojazyčné názvy v pozici nominativu jmenovacího. Nesklonné cizojazyčné názvy zachycujeme podle pravidel pro cizojazyčné fráze (viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“). I v pozici nominativu jmenovacího je víceslovný cizojazyčný název zachycen jako seznamová struktura pro cizojazyčnou frázi. Kořen této struktury je efektivním kořenem identifikační struktury, má funktor `ID`.

Příklad:

časopis {`#Forn.ID`} *Financial Times* obr. 7.167

Pozor! Je-li však v pozici nominativu jmenovacího jednoslovný nesklonný cizojazyčný název zachycujeme jej jen jako identifikační strukturu a uzel s t-lematem `#Forn` do tektogramatického stromu nedoplňujeme.

Příklad:

město Uyuni.`ID` obr. 7.168

časopis Times.`ID`

Obrázek 7.167. Víceslovný cizojazyčný název v pozici nominativu jmenovacího

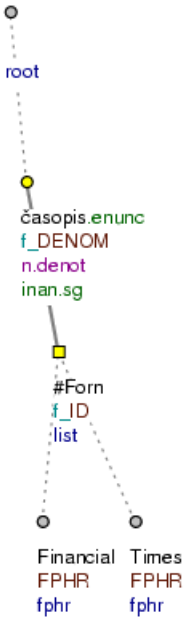

časopis Financial Times

Obrázek 7.168. Jednoslovný cizojazyčný název v pozici nominativu jmenovacího

město Uyuni

7.8.3. Výrazy užité metajazykově

Meta-užitím, *metajazykově užitými výrazy*, rozumíme takové výrazy, ve kterých nejde o běžné užití slov, ale o slova samotná, mluví se o jejich významu, zvukové nebo grafické podobě.

Meta-užití nějakého slova (spojení, nebo i celé věty) bývá uvozeno substantivy, které signalizují, že nejde o běžný význam slova nebo slov: *nápis*, *slovo*, *text*, *otázka*, *označení*, *pojem*, *věta*, *výraz*, *výrok*, *význam* a jinými (některá z těchto substantiv mohou uvozovat i přímou řeč, viz 7.3.1.2 – „Přímá řeč

jako doplnění substantiva“). Význam meta-užití je obvyklý také u sloves: *znamenat*, *značit*, *označovat*, *psát*, *vyslovovat* aj.

Uzly reprezentující jednotlivé výrazy, které jsou součástí metajazykově užitého spojení, které je graficky označeno uvozovkami, mají v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `meta`. K tomu viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“.

Meta-užití zachycujeme jako identifikační strukturu (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“).

K hranici mezi metajazykově užitými výrazy a přímou řečí viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Příklady:

Hráčky se omezí na {#Idph.PAT} *„ahoj*.ID *“*. obr. 7.169

Slovo šebah.ID *znamená původně* {#Idph.PAT} *sedm*.ID . obr. 7.170

V přídavném jménu „český.ID *se vyskytují dvě písmena mající dominantní význam, a to* {#Idph.ACT} *„č*.ID *“ a* {#Idph.ACT} *„s*.ID *“*. obr. 7.171

{#Idph.ACT} *„Hvězdné nebe*.ID *nade mnou a mravní zákon*.ID *ve mně“ stojí rusky a německy na desce.* obr. 7.172

Germanismus klika.ID *se užívá ve významu štěstí*.ID *a znamená také* {#Idph.PAT} *držadlo*.ID *k otvírání dveří.*

Billboard s nápisem „Vpřed.ID *“*

cedule s nápisem „Romy neobsluhujeme.ID *“*

Vyznání „miluji.ID *tě“ i slovo odchod*.ID *lidé zprofanovali.*

Za výchozí význam považuje {#Idph.PAT} *„hák*.ID *, hákovitý předmět*.ID *“.*

s významem tleskat.ID

Výrobky obsahující freony budou podle zákona zřetelně opatřeny textem „Výrobek obsahuje.ID *látky ničící ozónovou vrstvu Země.“*

Obrázek 7.169. Meta-užití

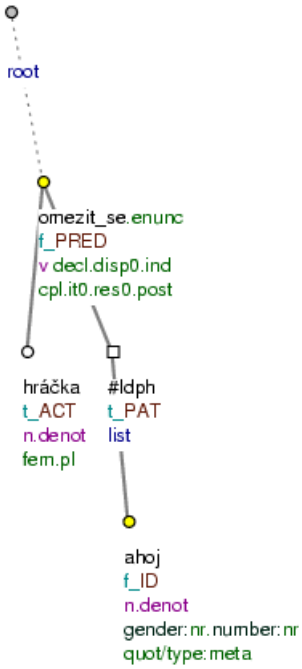

Hráčky se omezí na „ahoj".

Obrázek 7.170. Meta-užití

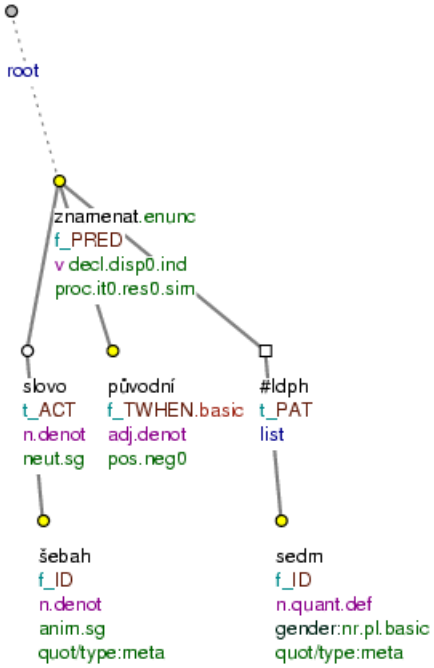

Slovo „šebah" znamená původně „sedm".

Obrázek 7.171. Meta-užití

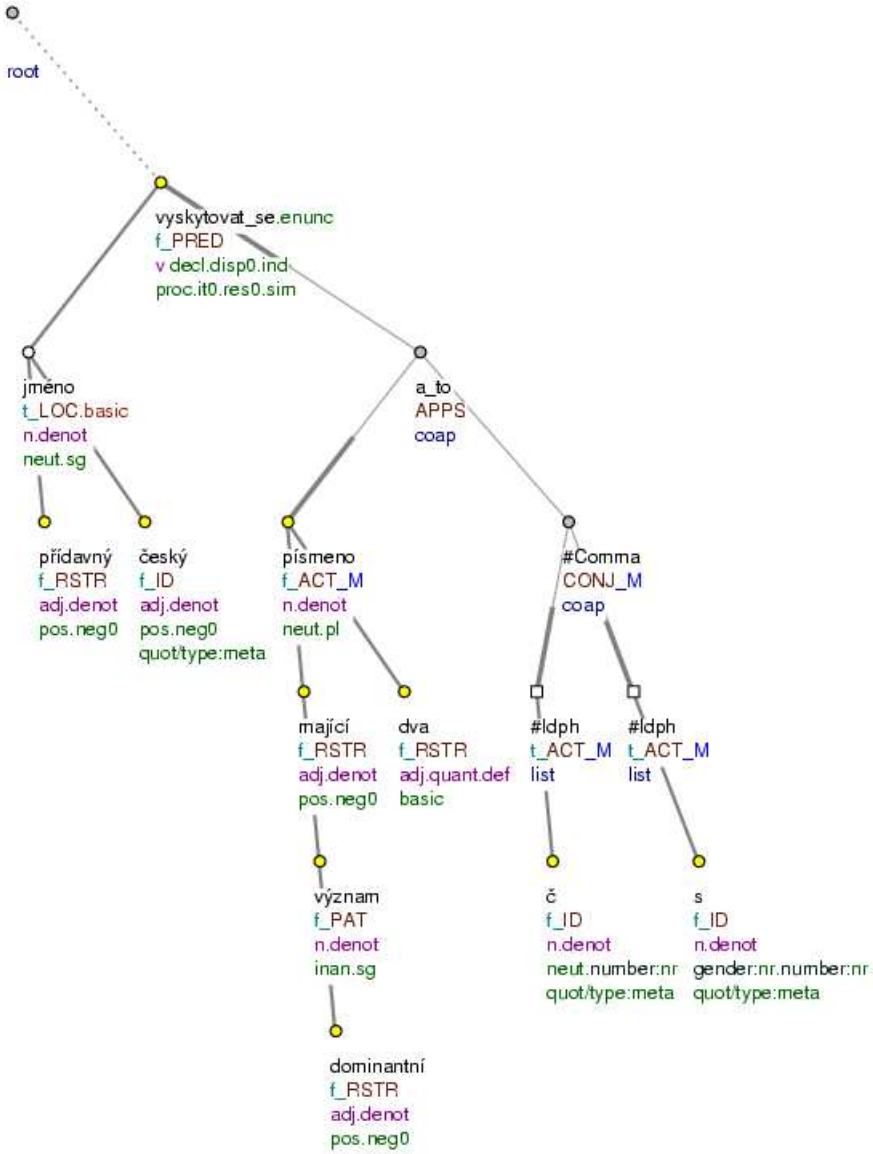

V přídavném jménu „český" se vyskytují dvě písmena mající dominantní význam, a to „č" „s“.

Obrázek 7.172. Meta-užití

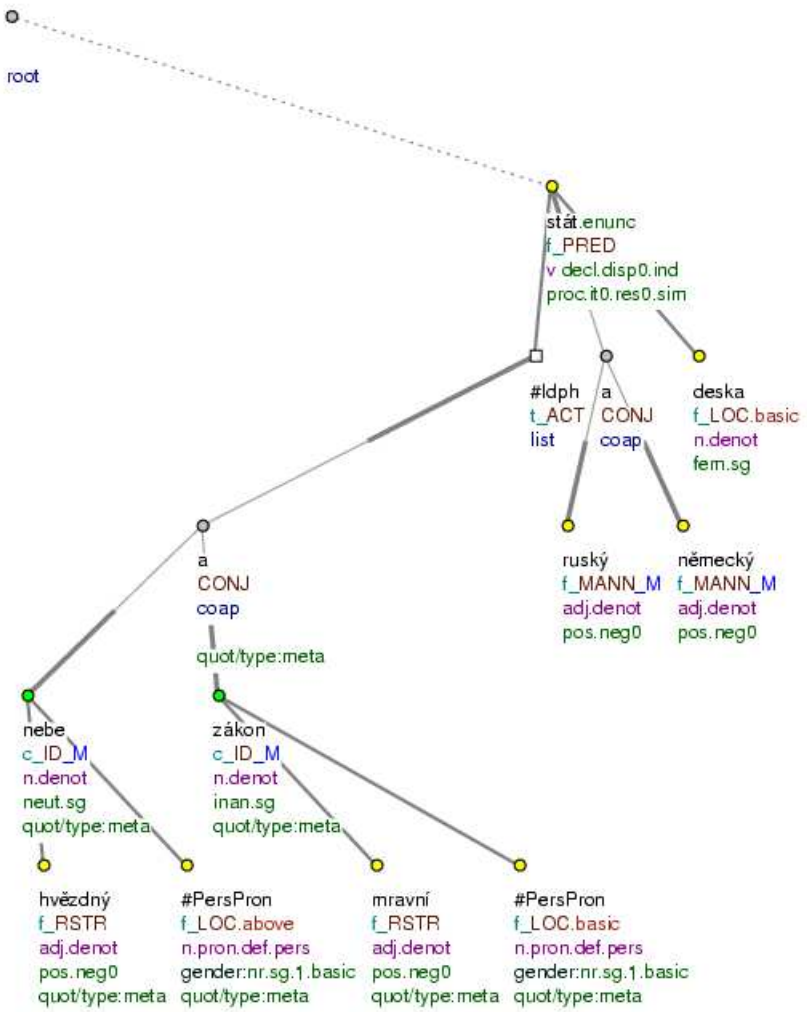

„Hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně“ stojí rusky a německy na desce.

7.9. Cizojazyčné výrazy

Cizojazyčnými výrazy rozumíme části textu zapsané jiným jazykem než českým. S textem zacházíme jako s cizojazyčným výrazem tehdy, pokud je v textu jedno a více cizích slov vedle sebe nesklonných (podle české morfologie).

Seznamová struktura pro cizojazyčné výrazy. Cizojazyčné výrazy jsou zachyceny jako seznamová struktura (viz i 2.4 – „Kořeny seznamových struktur“). Kořenem *seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy* je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem `#Forn` (`nodetype=list`). Kořen seznamové struktury má funktor, který odpovídá funkci daného cizojazyčné výrazu (jako celku) ve větné struktuře.

Všechny výrazy cizojazyčného textu i všechny interpunkční a jiné znaky v cizojazyčném textu obsažené jsou v tektogramatickém stromě reprezentovány samostatnými uzly, které jsou přímými potomky kořene seznamové struktury. Jsou tedy zachyceny jako sesterské uzly, v pořadí, které odpovídá povrchové podobě. Tyto uzly (představující prvky seznamu) mají funktor `FPHR` (`nodetype=fphr`; viz i 2.5 – „Uzly reprezentující cizojazyčné výrazy“). Jako t-lemata těchto uzlů slouží nezměněné tvary cizích slov z textu.

Příklady:

Nenahraditelný je pro sledování {#Forn.PAT} *cash*.FPHR *flow*.FPHR obr. 7.173

firma {#Forn.ID} *Eagle*.FPHR *Group*.FPHR *V*.FPHR.[#Period.FPHR] *A*.FPHR.[#Period.FPHR] obr. 7.174

ubytování typu {#Forn.ID} *bed*.FPHR *and*.FPHR *breakfast*.FPHR

Rozvití seznamu. Cizojazyčný výraz může být jako celek rozvit českým výrazem. Rozvití seznamu (respektive kořen rozvití) je přímým potomkem kořene seznamové struktury. Srov.:

- *Přispíval do britských Financial Times.*

  Cizojazyčný výraz *Financial Times* je rozvit adjektivem *britský*. Uzel reprezentující toto adjektivum bude přímým potomkem kořene seznamové struktury (uzlu s t-lematem #Forn). Srov. obr. 7.175.

Konkurence seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy a identifikační struktury. Jako s cizojazyčným výrazem zacházíme i s cizími názvy (kromě jednoslovných cizojazyčných názvů v pozici nominativu jmenovacího). V případě, že si konkurují dvě možnosti zachycení nějakého výrazu pomocí seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy, nebo pomocí identifikační struktury (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“), dáváme přednost zachycení pomocí seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy (viz i 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“).

Příklady cizojazyčných názvů zachycených jako seznamová struktura :

Z {#Forn.DIR1} *Uyuni*.FPFR *je to 22 km.* obr. 7.176

v deníku {#Forn.ID} *Financial*.FPFR *Times*.FPFR

Jako seznamovou strukturu pro cizojazyčný výraz nezachycujeme:

- **běžně užívaná přejatá slova**, i přestože jsou nesklonná, ani **cizí slova s příznakově užitými českými morfologickými prostředky**. Tato spojení strukturně rozebíráme podle běžných pravidel anotace na tektogramatické rovině.

  Například:

  Vyprávěl o včerejší extra.RSTR *show*.PAT

  Přispíval do britských.RSTR *Timesů*.DIR3

- **cizí vlastní jména evropská**. Víceslovná cizí příjmení nebo víceslovná cizí křestní jména (v nějakém evropském jazyce) jsou reprezentována jedním uzlem. Pravidla anotace cizích vlastních jmen evropských viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“.

  Například:

  van Gogh [t-lemma=*van_Gogh*]

  Pozor! Cizí vlastní jména v jiném než evropském jazyce jsou zachycena jako seznamová struktura pro cizojazyčné výrazy; například:

  čínský císař {#Forn} *Tung*.FPHR *chun*.FPHR *Chou*.FPHR obr. 7.177

- **jednoslovné cizojazyčné názvy v pozici nominativu jmenovacího**. Uzel reprezentující jednoslovný cizojazyčný název dostane v pozici nominativu jmenovacího funktor ID a žádný nový uzel t-lematem #Forn se již do tektogramatického stromu nedoplňuje (více viz 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“).

  Například:

časopis Times.ID

Ve sporných případech (tedy například i tehdy, kdy není možné poznat, zda bylo slovo použito sklonně, či nesklonně), dáváme přednost zachycení výrazu jako seznamové struktury.

Obrázek 7.173. Cizojazyčný výraz

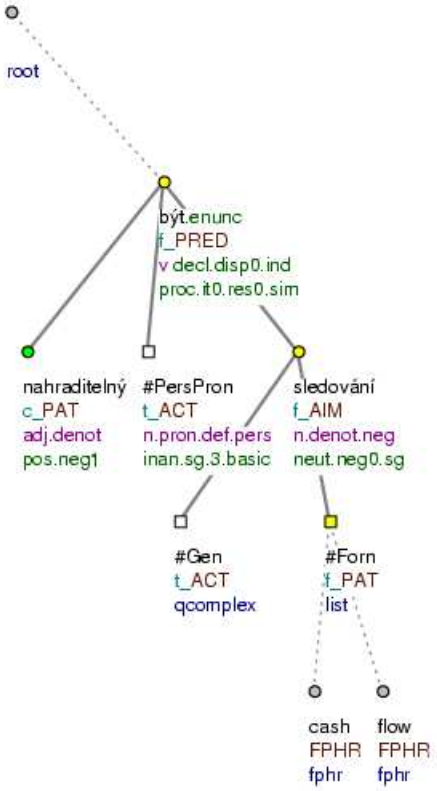

Nenahraditelný je pro sledování cash flow.

Obrázek 7.174. Cizojazyčný výraz

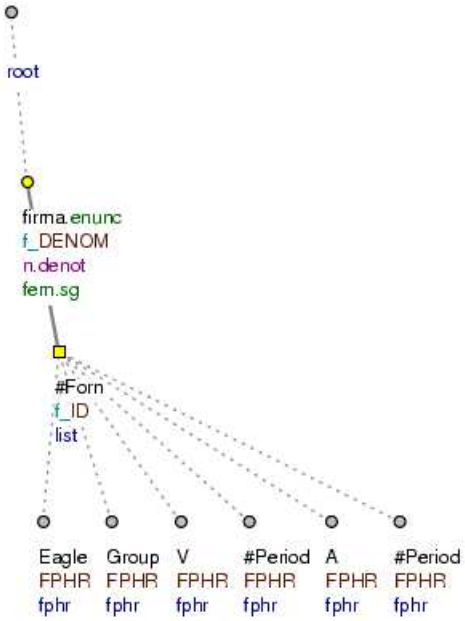

firma Eagle Group V. A.

Obrázek 7.175. Cizojazyčný výraz

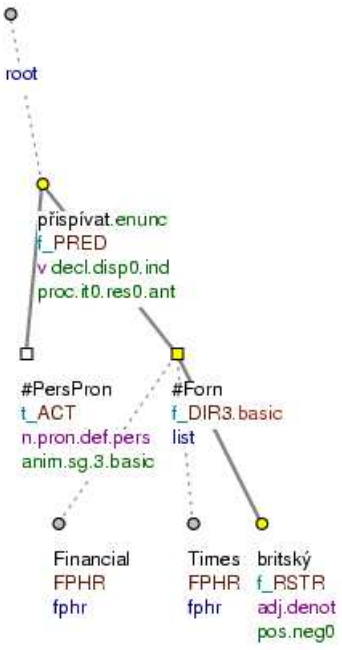

Přispíval do britských Financial Times.

Obrázek 7.176. Cizojazyčný výraz

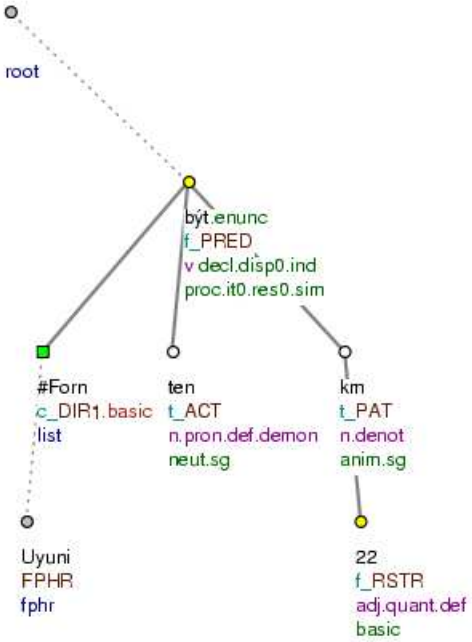

Z Uyuni je to 22 km.

Obrázek 7.177. Cizojazyčný výraz

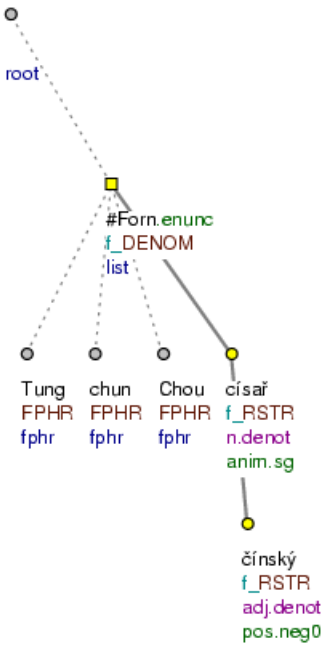

čínský císař Tung chun Chou

7.10. Čísla a číslovky

Zásady anotace čísel a číslovek je potřeba teprve komplexně zpracovat. Tato sekce obsahuje pouze některá dílčí pravidla. Zachycování čísel a číslovek se týká také sekce o matematických operacích a intervalech (viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“).

Pro anotaci číslovek psaných slovy a číslovek psaných číslicemi platí v zásadě shodná pravidla, výjimky jsou uvedeny na příslušných místech v jednotlivých dílčích sekcích (zvláště v 7.10.2.3 – „Složené číslovkové výrazy“ a 7.10.2.4 – „Desetinná čísla a zlomky“).

7.10.1. Funkce číslovek

Rozlišujeme:

- číslovky ve funkci přívlastku (viz 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“),
- číslovky s funkcí „kontejneru“ (viz 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““),
- číslovky ve funkci „nálepky“ (viz 7.10.1.3 – „Číslovky s funkcí „nálepky““),
- číslovky s adverbiálními významy (viz 7.10.1.4 – „Číslovky s adverbiálními významy“).

7.10.1.1. Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)

Ve spojení s počítaným předmětem má většina číslovek funkci restriktivního přívlastku. Řídícím uzlem je uzel reprezentující počítané substantivum, na kterém závisí uzel reprezentující číselný údaj. Uzlu pro číselný údaj je přiřazen funktor RSTR.

Příklady:

Mám pět.RSTR *domů a tři*.RSTR *auta.* obr. 7.178

naši tři.RSTR *nejlepší hráči*

Kolik.RSTR *lidí přišlo?*

náš druhý.RSTR *nejlepší hráč*

Hodně.RSTR *lidí se nechalo nalákat.*

Jako závislý uzel s funktorem RSTR zachycujeme ve spojení s počítaným předmětem následující skupiny číslovek:

a. **číslovky základní určité: „jedna“ až „devadesát devět“**.

   Například: *jeden*, *dva*, *devadesát devět*.

b. **číslovky základní neurčité s výjimkou těch, které mají význam „kontejneru“**; viz 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““.

   Například: *několik*, *tolik*, *kolik*.

c. **všechny adjektivní číslovky**.

   Například: *stý*, *několikátý*, *dvojí*, *dvanáctinásobný*, *paterý*, *čtvero*.

d. **některé další číslovkové výrazy**:

   hodně, *více*, *méně*, *mnoho*, *málo*, *stejně*, *plno*, *dost*.

Ve spojení s počítaným předmětem hodnotíme číslovky všech skupin a) - d) jako adjektivní (`sempos=adj.quant.def` nebo `adj.quant.indef`; viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“).

Anotace číslovek stojících ve větě bez počítaného předmětu. Stojí-li některá číslovka ze skupiny a) - d) ve větě samostatně, bez počítaného předmětu, liší se její anotace podle toho, do které skupiny a) - d) patří:

- číslovky základní, číslovky ze skupiny a) a b), hodnotíme v případě, že ve větě stojí samostatně, bez počítaného předmětu, jako syntaktická substantiva. Nový uzel pro počítaný předmět se k nim nedoplňuje. Uzel reprezentující číslovku pak může mít přiřazen různý funktor - i aktant.

  !!! V atributu `sempos` u uzlu reprezentujícího určitou základní číslovku (skupina a) je hodnota `n.quant.def`. U uzlů reprezentujících neurčité číslovky základní rozlišení na `adj.quant.indef` a `n.quant.indef` nebylo provedeno; neurčité číslovky základní (skupina b) mají v atributu `sempos` i v těchto pozicích (bez počítaného předmětu) hodnotu `adj.quant.indef`. Viz k tomu 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“.

  Příklady:

  Zvolili tři.PAT *z pěti místopředsedů.* obr. 7.179

  Mají několik druhů ovocných čajů. Tyhle tři.ACT *jsou nejlepší.*

  Vezmi dva.PAT *bílé.*

  Kolik.PAT *mi dáš?*

  Mám několik.PAT *červených.*

  Počítá, kolik.ACT *z vyřčených myšlenek odvane čas.*

  Pozor! V případě, že se několik počítaných předmětů spojí v koordinaci (nebo apozici) a u některého spojení je v povrchové podobě věty vynecháno jméno počítaného předmětu, je na místo tohoto vynechaného jména doplněn nový uzel, který je zpravidla kopií uzlu reprezentujícího vyjádřené jméno počítaného předmětu.

  Tyto případy nechápeme jako samostatně stojící číslovku základní (která má substantivní platnost), ale jako elipsu jména počítaného předmětu k číslovce ve funkci přívlastku (`RSTR`).

  Příklady:

  Má 10 tuzemských jogurtů a 5.RSTR {*jogurt*.PAT} *cizích.* obr. 7.181

  Vystudoval 8 tříd, čtyři.RSTR {*třída*.PAT} *rumunské, čtyři*.RSTR {*třída*.PAT} *české.* obr. 7.182

- číslovky adjektivní a číslovkové výrazy ze skupiny c) a d) hodnotíme i v případě, že ve větě stojí samostatně, bez počítaného předmětu, jako syntaktická (a tedy i sémantická) adjektiva (`sempos=adj.quant.def` nebo `adj.quant.indef`; viz 4.6.2.4 – „Určitá kvantifikační sémantická adjektiva“ a 4.6.2.5 – „Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva“).

  Do tektogramatického stromu se v těchto případech podle pravidel uvedených v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“ doplní nový uzel pro substantivum řídící adjektivní číslovku.

  Viz i 7.10.2.2 – „Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno““.

  Příklady:

  Třetí.RSTR {#EmpNoun.PAT} *už jsme nestihli.* obr. 7.180

Třetí.RSTR {#EmpNoun.ACT} *už tu není.*

Má hodně.RSTR {#EmpNoun.PAT}

Řídící uzel reprezentující počítané jméno se nedoplňuje, je -li číslovka:

- ve valenční pozici patientu nebo efektu, ve které je číslovka ve vztahu shody s jiným valenčním doplněním (pozice patientu nebo efektu je tu analogická pozici doplňku):

  Příklady:

  Zůstal třetí.PAT

  Pokládali ho za druhého.EFF *v pořadí.*

- v pozici neslovesné části verbonominálního predikátu (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“):

  Příklad:

  To je druhé.PAT

- v pozici doplňku (COMPL; viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“).

  Příklad:

  Pavel skončil jako druhý.COMPL

Další příklad:

Máme dvě.RSTR *možnosti. Jedna*.ACT *spočívá v pasivním vyčkávání. Druhá*.RSTR {*možnost*.ACT} *předpokládá aktivní přístup.*

Obrázek 7.178. Číslovka ve funkci přívlastku (RSTR)

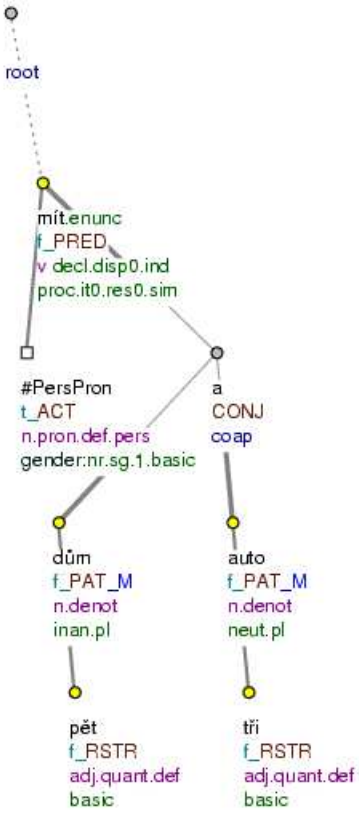

Mám pět domů a tři auta.

Obrázek 7.179. Číslovka základní stojící bez počítaného předmětu

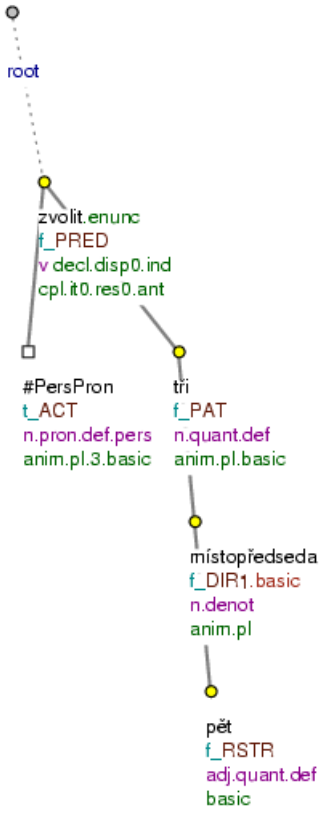

Zvolili tři z pěti místopředsedů.

Obrázek 7.180. Číslovka adjektivní stojící bez počítaného předmětu

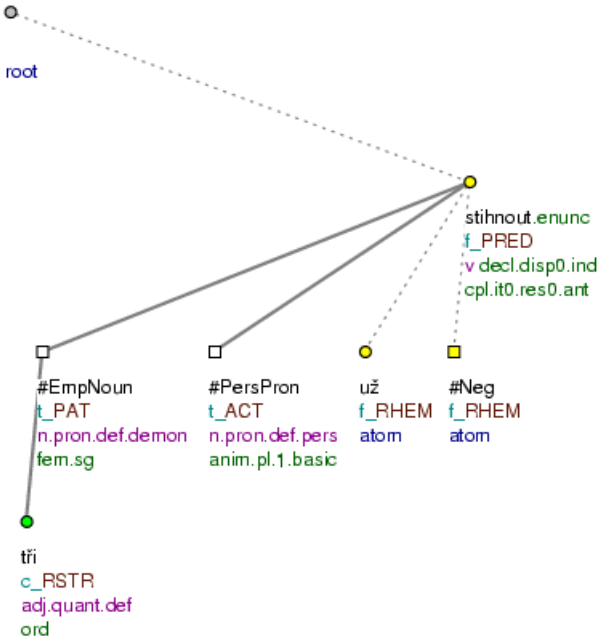

Třetí už jsme nestihli.

Obrázek 7.181. Souřadné spojení počítaných předmětů

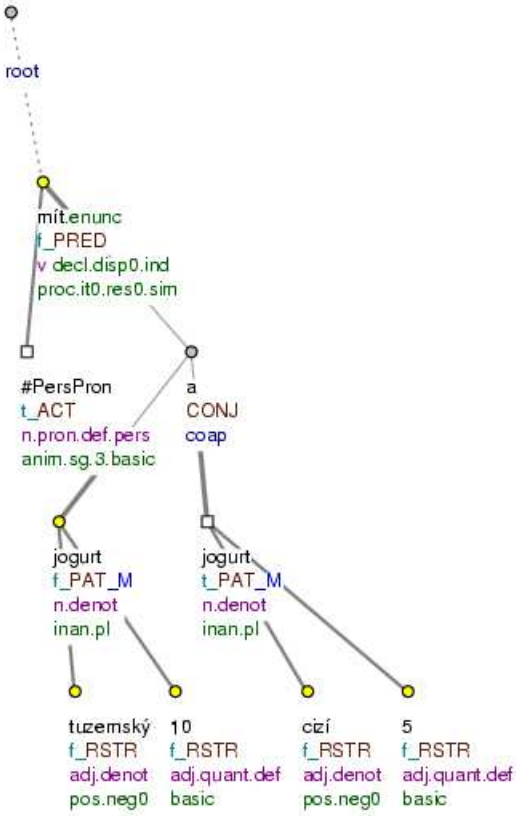

Má 10 tuzemských jogurtů a 5 cizích.

Obrázek 7.182. Souřadné spojení počítaných předmětů

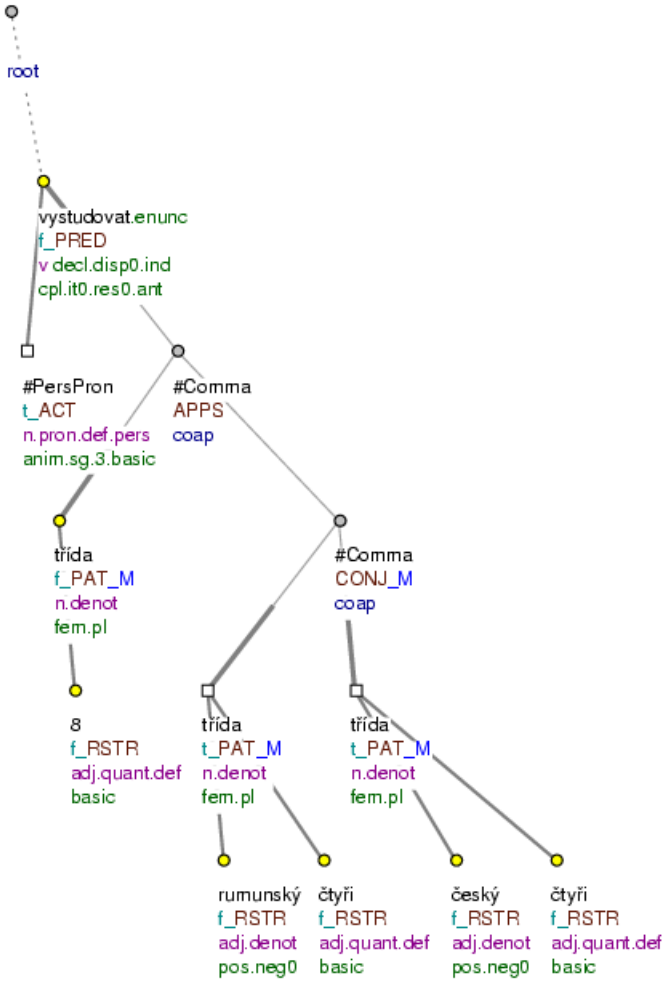

Vystudoval 8 tříd, čtyři rumunské, čtyři české.

7.10.1.2. Číslovky s funkcí „kontejneru“

Od číslovek, které ve spojení s počítaným předmětem mají funkci přívlastku (`RSTR`), odlišujeme číslovky, které mají v tomto spojení funkci kontejneru (viz funktor `MAT` - 6.10.4 – „MAT“). Číslovky s funkcí kontejneru jsou ve větě syntaktickými (a tedy i sémantickými) substantivy (`sempos=n.quant.def`; viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“).

Ve spojení číslovky s funkcí kontejneru a počítaného předmětu je řídícím uzlem uzel reprezentující číslovku, na které závisí uzel reprezentující počítaný předmět. Uzlu pro počítaný předmět přiřazujeme funktor `MAT`.

Jako číslovky s funkcí kontejneru zachycujeme číslovkové výrazy:

- *milion*, (a jiné zakončené na *-ion*), *miliarda*, *polovina*, *polovice*, *půl(e)*, *třetina*, *čtvrt*, *čtvrtina*, *tisícina*, *tucet*, *veletucet*, *kopa*, *řada*, *spousta*, *hromada*, *zástup*, *dav*, *dvojice*, *trojice*, *sto*, *tisíc*, *trocha/u*.

Jsou-li číslovky s funkcí kontejneru zároveň počítaným předmětem, záleží anotace na tom, zda „počítající“ číslovka má, nebo nemá význam kontejneru. Srovnej:

- *Žije tu jeden*.`RSTR` *milion lidí*.`MAT`

Číslovka *milión* je zároveň počítaným předmětem. Počítající číslovka *jeden* nemá funkci kontejneru. Anotace se řídí pravidly uvedenými v 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“. Srov. obr. 7.183.

- *Ani čtvrt milionu*.MAT *dolarů*.MAT *by na to nestačilo.*

  Číslovka *milión* je zároveň počítaným předmětem. Počítající číslovka *čtvrt* má funkci kontejneru. Anotace se řídí pravidly uvedenými výše v této sekci. Srov. obr. 7.184.

Další příklady:

Po půl roce.MAT *se všechno změnilo.*

První.RSTR *polovina června*.MAT *byla studená.*

Řada lidí.MAT *se ale domnívá pravý opak.*

s celým stem lidí.MAT

byly tam dva.RSTR *tisíce lidí*.MAT

dvojice kanoistů.MAT (ale: *dvojice Mach*.ID *a Šebestová*.ID; viz i 7.8.2.1 – „Specifická pravidla pro některé typy vlastních jmen“)

!!! Případy typu *s čtvrt milionem lidí*, *se sto lidmi*, *s trochou lidmi* (pokud se vyskytly) jsou prozatím zpracovány shodně jako případy s počítaným jménem v genitivu (uzel počítaného jména má funktor MAT).

Obrázek 7.183. Číslovka s funkcí „kontejneru“

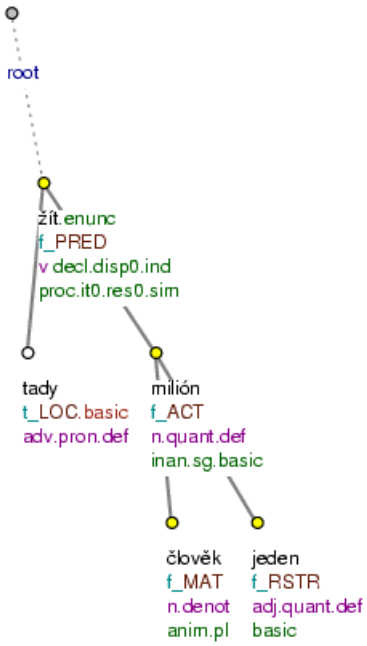

Žije tu jeden milion lidí.

Obrázek 7.184. Číslovka s funkcí „kontejneru“

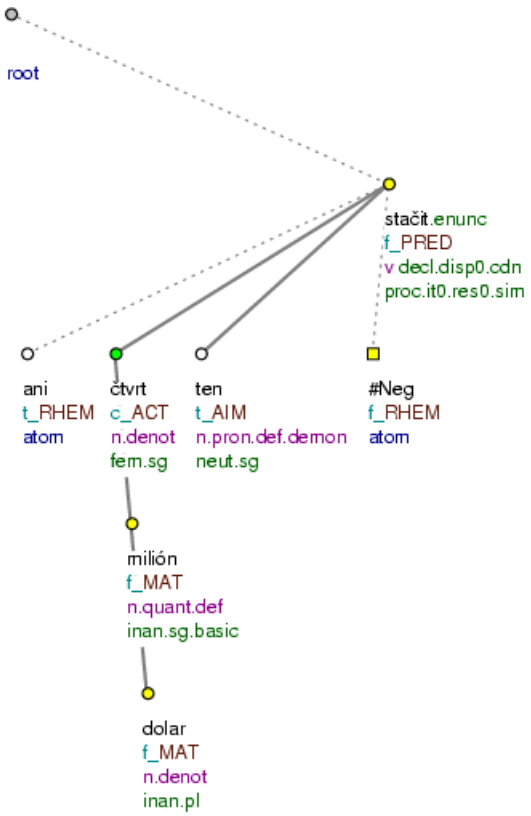

Ani čtvrt milionu dolarů by na to nestačilo.

7.10.1.3. Číslovky s funkcí „nálepky“

Číslovky základní určité (zejména psané číslicemi) se v textu vyskytují též ve funkci, kterou označujeme jako „nálepka“. Jde o použití číslovky ve významu očíslování, označení určitých objektů (čísla telefonů, faxů, domů, poštovní směrovací čísla, výrobní čísla, číslo jako součást názvu výrobku).

Číslovky s funkcí nálepky jsou ve větě syntaktickými (a tedy i sémantickými) substantivy.

!!! Hodnotu `n.quant.def` v atributu `sempos` (viz 4.6.1.5 – „Určitá kvantifikační sémantická substantiva“) mají vyplněnou jen tehdy, následují-li po výrazech: *rok*, *číslo*, *telefon*, *fax*, *tel.*, *PSČ*, *paragraf*, *odstavec*, *odst.*, *č.*, *sbírka*, *zákon*, *vyhláška*, *sezona*, *$*. Následují-li po jiných výrazech, mají hodnotu adj`.quant.def`.

Funktor uzlu reprezentujícího číslovku s funkcí nálepky je určen pravidly pro anotaci identifikačních výrazů popsanými zejména v 7.8 – „**Identifikační výrazy**“, funktor číslovek - nálepek v adresách je zpravidla `RSTR`, viz k tomu pravidla v 7.12.2 – „Adresy“.

Příklady:

Nový Golf 500.`RSTR` *už je na trhu.* obr. 7.185

Bydlí v ulici Strmá 34.`RSTR` obr. 7.186

Výstavu organizuje Sdružení pro obnovu a rozvoj lidových řemesel a tradic, Vojtěšská 3.`RSTR`*, Praha 1*.`RSTR`*, tel.: (02) 291 591*.`RSTR`

Čtete na str. 12.RSTR

A vzhledem k tomu, že Škodovka zvyšuje ceny rychleji, než jsme očekávali, není daleko doba, kdy se dostaneme k číslu 10 000.RSTR

Obrázek 7.185. Číslovka s funkcí „nálepky“

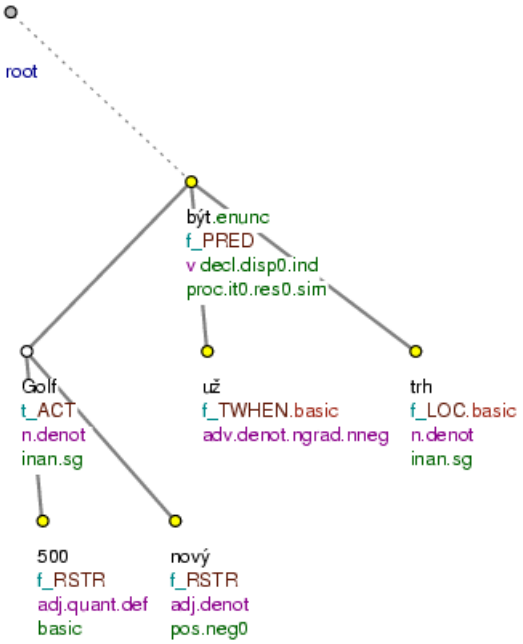

Nový Golf 500 už je na trhu.

Obrázek 7.186. Číslovka s funkcí „nálepky“

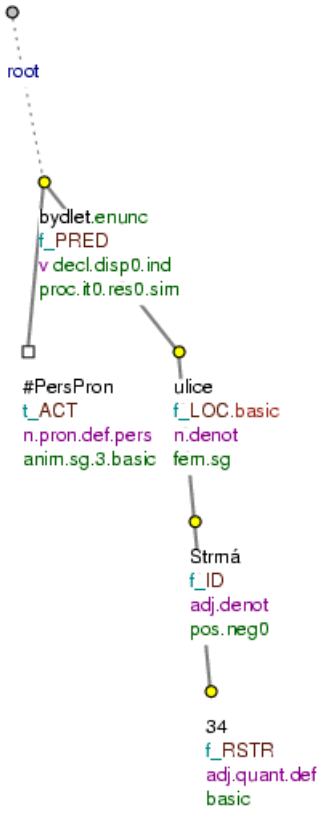

Bydlí v ulici Strmá 34.

7.10.1.4. Číslovky s adverbiálními významy

Uzly reprezentující číslovky: *pětkrát*, *několikrát*, *jednou*, *podruhé* apod., které vyjadřují různé příslovečné významy, dostanou některý z funktorů pro slovesná volná doplnění, který odpovídá jejich funkci ve větné struktuře.

Příklady:

Vyhráli jsme jen dvakrát.`THO` obr. 7.187

Podruhé.`TWHEN` *už to neudělám.*

Třikrát.`THO` *měř, jednou*.`THO` *řež.*

Obrázek 7.187. Číslovka s adverbiálním významem

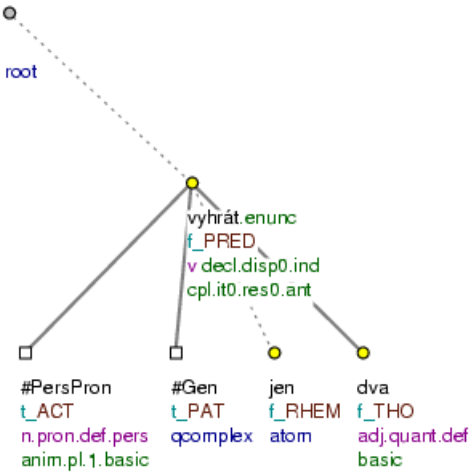

Vyhráli jsme jen dvakrát.

7.10.2. Další pravidla pro anotaci čísel a číslovek

7.10.2.1. Konkurence číslovky s funkcí přívlastku a číslovky s funkcí „kontejneru“

Je-li počítaný předmět rozvit koordinací nebo apozicí číslovek, z nichž jedna by měla mít podle pravidel popsaných v 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“ funktor RSTR a druhá má funkci kontejneru (viz 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““), závisí uzly reprezentující oba typy číslovek na uzlu pro počítaný předmět. Uzlům pro oba typy číslovek je přiřazen funktor RSTR.

Příklady:

Tyč je dlouhá čtyři.RSTR *a půl*.RSTR *metru*. obr. 7.188

Pracují už dvě.RSTR *a čtvrt*.RSTR *hodiny*.

Mám tisíc.RSTR *a jeden*.RSTR *důvod ti nevěřit.*

Pozor! Jiná jsou spojení typu *pět milionů lidí*, ve kterých si obě číslovky nekonkurují. Viz i 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““.

Obrázek 7.188. Konkurence číslovky s funkcí přívlastku a s funkcí „kontejneru“

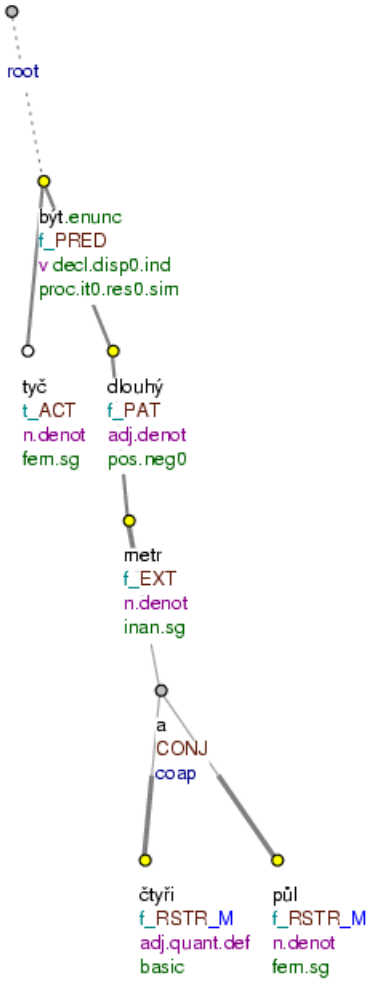

Tyč je dlouhá čtyři a půl metru.

7.10.2.2. Číslovkové výrazy „hodně“, „více“, „dost“, „moc“, „málo“, „méně“, „stejně“, „plno“

Adverbiální významy (viz 7.10.1.4 – „Číslovky s adverbiálními významy“). Číslovkové výrazy *hodně*, *dost*, *moc*, *málo*, *plno*, *stejně* (a jejich vystupňované podoby *více*, *méně*) plní ve větě většinou funkce adverbiálních doplnění (rozvíjí sloveso, příslovce nebo adjektivum) a pak má uzel reprezentující tyto číslovky zpravidla funktor EXT.

Příklady:

Hodně.EXT *mě zajímalo, jak to funguje.* obr. 7.189

Musel se chovat hodně.EXT *opatrně.*

Polévka je málo.EXT *slaná.*

Funkce přívlastku (viz 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“). Ve spojení s počítaným jménem jsou číslovkové výrazy *hodně*, *dost*, *moc*, *málo*, *plno*, *stejně* (a jejich vystupňované podoby *více*, *méně*) povahy adjektivní. Uzel reprezentující tyto číslovky závisí na uzlu pro počítané jméno a má funktor RSTR. Není-li počítané jméno v povrchové podobě věty přítomné, je na jeho pozici do

tektogramatického stromu podle pravidel v 5.12.1.2 – „Elipsa řídícího substantiva“ doplněn nový uzel pro řídící počítané jméno.

Příklady:

Vrátili mu hodně.RSTR {#EmpNoun.PAT}. obr. 7.190

Mám toho.PAT*dost*.RSTR (visí na *toho*)

Vydělá víc.RSTR {#EmpNoun.PAT}

Vydělá stejně.RSTR {#EmpNoun.PAT} *jako vloni.*

Dostal méně.RSTR {#EmpNoun.PAT}

Pozor! Ve valenční pozici patientu nebo efektu, ve které je číslovkový výraz ve vztahu potenciální shody s jiným valenčním doplněním (pozice patientu nebo efektu je tu analogická pozici doplňku), v pozici doplňku a v pozici jmenné části verbonominálního predikátu se uzel pro řídící počítané substantivum nedoplňuje (viz i 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (RSTR)“).

Příklady:

Studentů přišlo hodně.COMPL obr. 7.191

To je hodně.PAT obr. 7.192

Festivalových filmů existuje jen málo.COMPL

Peněz mu vrátili hodně.COMPL

Studentů přišlo více.COMPL

Děvčat je málo.PAT

To je moc.PAT

To je o důvod víc.PAT

Pozor! Zvláštní zásada o nedoplňování řídícího jména počítaného předmětu k těmto číslovkovým výrazům platí ve srovnávacích konstrukcích s kvantitativními údaji (viz 7.4.2.1 – „Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než““).

Obrázek 7.189. Číslovka *hodně* ve funkci příslovečného určení

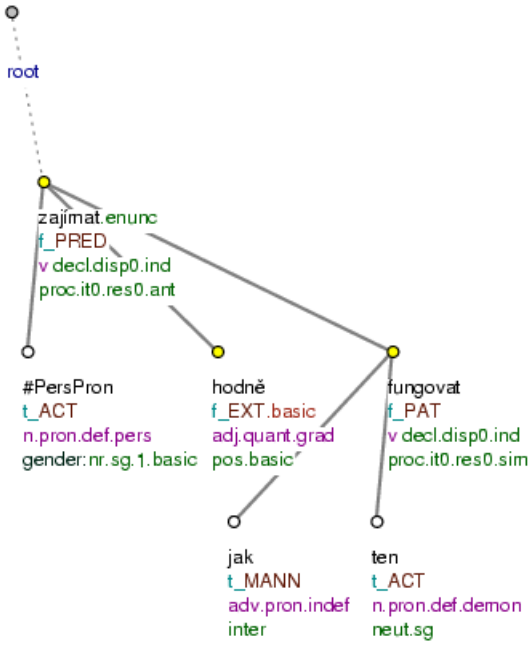

Hodně mě zajímalo, jak to funguje.

Obrázek 7.190. Číslovka *hodně* ve funkci přívlastku

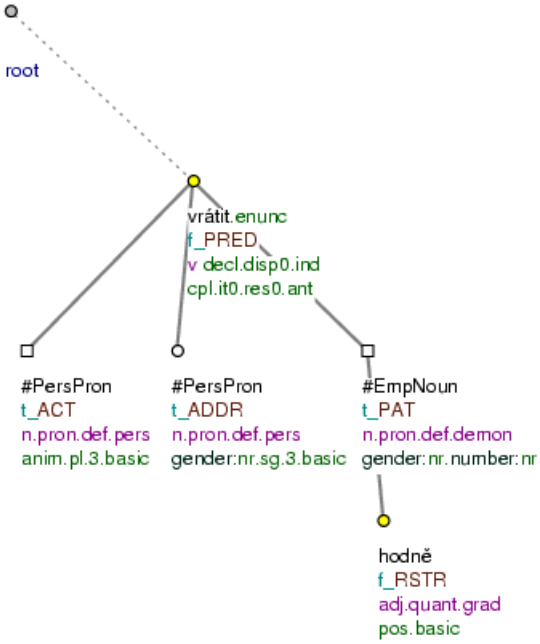

Vrátili mu hodně.

Obrázek 7.191. Číslovka *hodně* v pozici doplňku

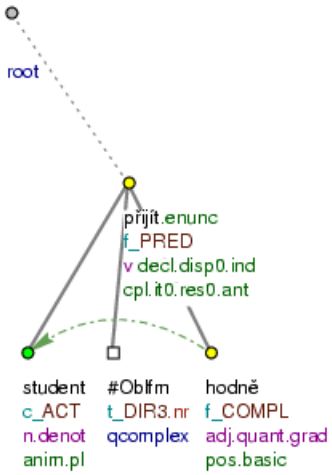

Studentů přišlo hodně.

Obrázek 7.192. Číslovka *hodně* v pozici patientu

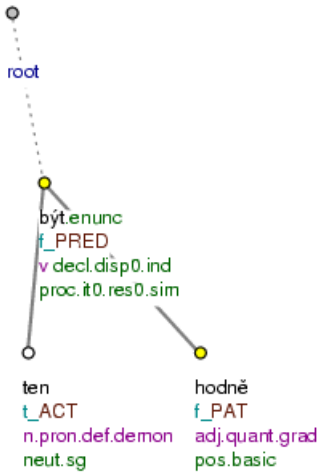

To je hodně.

7.10.2.3. Složené číslovkové výrazy

7.10.2.3.1. Typ „sto čtyřicet tisíc lidí“

Složené číslovkové výrazy typu *sto čtyřicet tisíc*, *dva miliony pět set tisíc*, *třicet osm* strukturně nerozebíráme:

- je-li ve složeném číslovkovém výrazu obsažena jedna nebo několik číslovek s funkcí kontejneru, je číslovka - kontejner s nejvyšší číselnou hodnotou zachycena jako řídící uzel celého číslovkového výrazu. Řídící uzel složeného číslovkového výrazu má funktor odpovídající funkci číslovkového výrazu ve větné struktuře. Uzly reprezentující všechny ostatní části složeného číslovkového výrazu závisí na tomto řídícím uzlu (jako sestry) a mají funktor `RSTR`. Uzel reprezentující případné jméno počítaného předmětu má funktor `MAT` a závisí na řídícím uzlu složeného číslovkového výrazu.

Příklady:

sto.RSTR *čtyřicet*.RSTR *tisíc* *židů*.MAT obr. 7.193

Vydělal *dva*.RSTR *tisíce*.PAT *čtyři*.RSTR *sta*.RSTR *pět*.RSTR *korun*.MAT

Žije zde *jeden*.RSTR *milion*.ACT *pět*.RSTR *set*.RSTR *tisíc*.RSTR *lidí*.MAT

- není-li ve složeném číslovkovém výrazu obsažena žádná číslovka s funkcí kontejneru, je řídícím uzlem spojení uzel reprezentující jméno počítaného předmětu a uzly pro všechny části číslovkového výrazu závisí na tomto řídícím uzlu (jako sestry) a mají funktor RSTR.

  Příklady:

  třicet.RSTR *osm*.RSTR *žáků* obr. 7.194

  Vydělal *dvacet*.RSTR *pět*.RSTR *korun*.PAT

  Žije zde *šedesát*.RSTR *dva*.RSTR *lidí*.ACT

Číslovka zapsaná číslicemi. Je-li číslovkový výraz zapsán číslicemi, zachycujeme jej jako jeden uzel.

Příklady:

Mám *38 234*.RSTR *korun*.PAT obr. 7.195

Mám *38 234*.PAT

Vydělal 2 405.RSTR *korun*.PAT

Žije zde *1 500 000*.RSTR *lidí*.ACT

Žije zde *1 500 000*.ACT

Obrázek 7.193. Složený číslovkový výraz

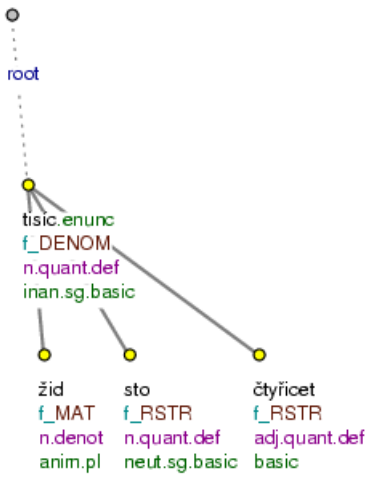

sto čtyřicet tisíc židů

Obrázek 7.194. Složený číslovkový výraz

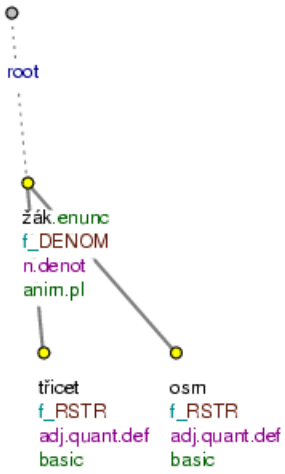

třicet osm žáků

Obrázek 7.195. Složený číslovkový výraz

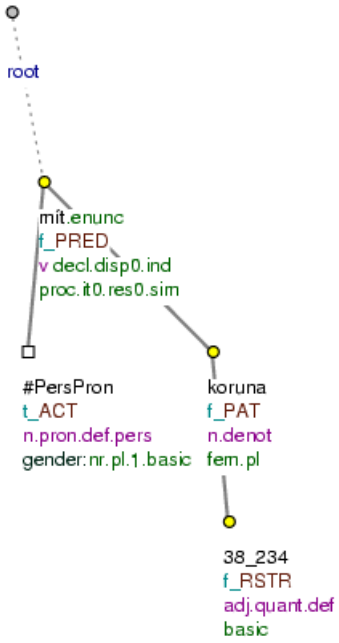

Mám 38 234 korun.

7.10.2.3.2. Typ „tyč dlouhá 2 m 10 cm 4 mm“

Číselné údaje složené z kombinace číslovek a fyzikálních jednotek typu *2 m 10 cm 4 mm*, *1 h 20 min* strukturně nerozebíráme. Fyzikální jednotka s nejvyšší hodnotou je zachycena jako řídící uzel celého spojení. Řídící uzel spojení má funktor odpovídající funkci číslovkového výrazu ve větné struktuře. Uzly pro ostatní fyzikální jednotky závisí na tomto uzlu (jako sestry) a mají přiřazený funktor `RSTR`; uzly pro číslovky vyjadřující počet těchto jednotek závisí vždy na uzlu pro příslušnou jednotku a mají opět funktor `RSTR` .

Příklady:

Tyč je dlouhá 2 m.EXT *10 cm 4 mm*. obr. 7.196

Film začíná ve 2 hod.TWHEN *35 min*. (Jiné je: *Film začíná ve 2 hod*.TWHEN *a 35 min*.TWHEN)

Vážil 53 tun.EXT *15 kg*. (Jiné je: *Vážil 53 tun*.EXT *a 15 kg*.EXT)

Pozor! Výše uvedená pravidla se netýkají časových údajů ve formě *7 : 30*, které zachycujeme jako souřadné spojení pomocí funktoru OPER (viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“), a časových údajů typu *dne 3. února roku 2003*, *3. 2. 2003* apod., které strukturně analyzujeme (viz 7.12.10 – „Ustálené konstrukce v žurnalistických textech“ a 5.11.3 – „Vzájemný vztah dvou a více místních nebo časových doplnění“).

Pozor! Výrazy typu *40procentní*, *20metrový* jsou reprezentovány jedním uzlem s víceslovným t-lematem, které má podobu: *40_procentní*, *20_metrový* (viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).

Obrázek 7.196. Složený číslovkový výraz

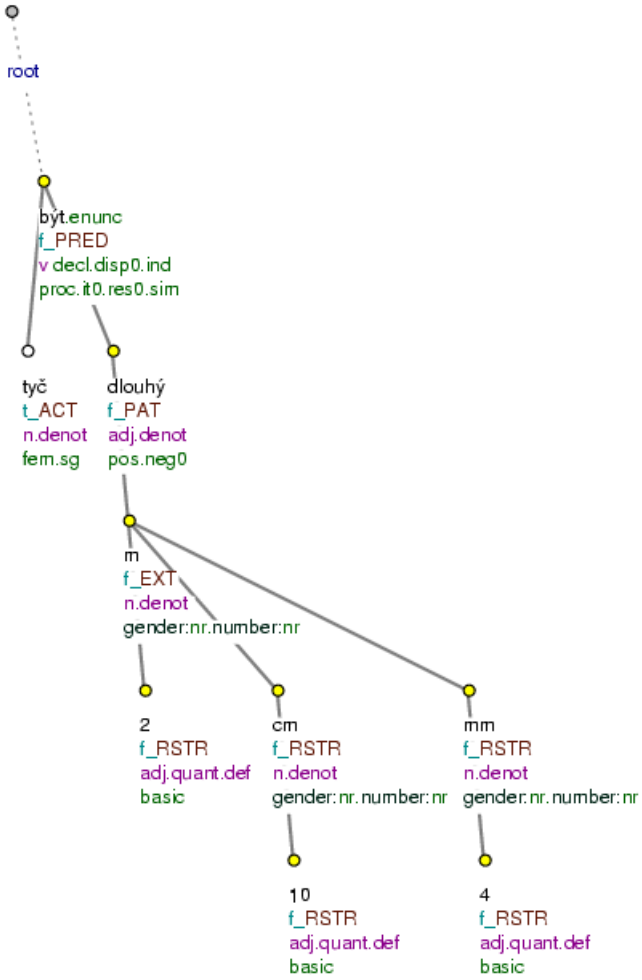

Tyč je dlouhá 2 m 10 cm 4 mm.

7.10.2.4. Desetinná čísla a zlomky

Desetinná čísla. Desetinná čísla (psaná číslicemi) jsou zachycena jako jeden uzel s příslušným funktorem podle pozice ve větné struktuře.

Příklady:

Výroba se zvýšila o 2,3.RSTR *procenta.*

Výstavu navštívilo 2,5.RSTR *tisíc lidí.*

Zlomky. Zlomky psané číslicemi (s lomítkem) zachycujeme jako matematickou operaci dělení (poměr), tedy jako souřadnou strukturu s funktorem OPER u kořene této struktury (viz 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“). Je-li zlomek rozepsán slovy, řídíme se pravidly přijatými výše (zejména 7.10.1.2 – „Číslovky s funkcí „kontejneru““).

Příklady (zlomek zapsaný číslicemi):

1 / 3 vody odtekla. [#Slash.OPER] obr. 7.197

1 / 2 práce už je za námi. [#Slash.OPER]

Příklady (zlomek zapsaný slovy):

1.RSTR *třetina*.ACT *vody*.MAT *odtekla.* obr. 7.198

1.RSTR *polovina*.ACT *práce*.MAT *už je za námi.*

Obrázek 7.197. Zlomek zapsaný číslicemi

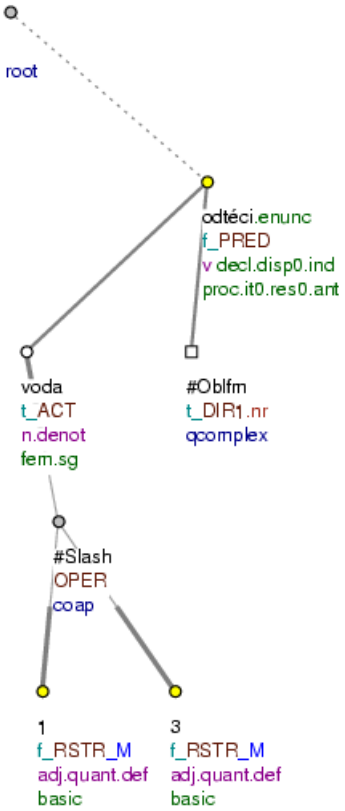

1 / 3 vody odtekla.

Obrázek 7.198. Zlomek zapsaný slovy

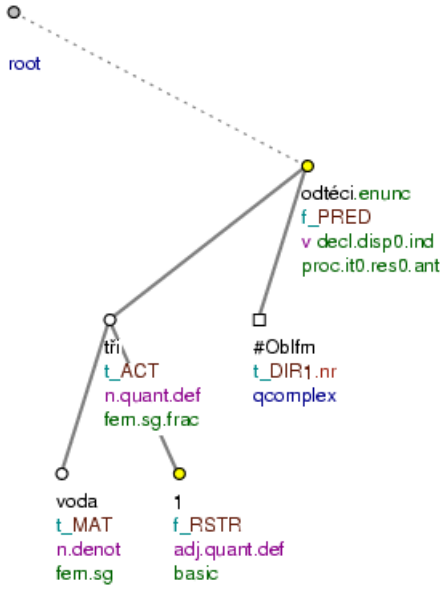

1třetina vody odtekla.

7.11. Matematické operace a intervaly

Matematické operace (sčítání, odčítání, násobení, poměr) jsou zachyceny výhradně jako souřadná struktura s funktorem `OPER` u kořene této struktury (viz 7.11.1 – „Matematické operace“).

Intervaly (časové, místní a jiné) jsou zachyceny dvojím způsobem: jednak též jako souřadná struktura s funktorem `OPER` u kořene této struktury (viz 7.11.2.3 – „Intervaly zachycené jako souřadná struktura“), jednak pomocí příslušných časových a místních funktorů (viz 7.11.2.1 – „Časové intervaly zachycené pomocí časových funktorů“ a 7.11.2.2 – „Prostorové intervaly zachycené pomocí funktorů místa“).

Členy matematických operací i intervalů zde nazýváme *operandy*. Výrazy vyjadřující příslušnou operaci nebo interval nazýváme *operátory*.

7.11.1. Matematické operace

Za *matematické operace* považujeme konstrukce vyjadřující poměr, násobení, sčítání, odčítání.

Konstrukce s významem matematických operací zachycujeme jako souřadnou strukturu (viz 5.6 – „**Souřadnost**“). Význam souřadného spojení je vyjádřen funktorem `OPER` (viz 6.12.3 – „Funktor pro matematické operace a intervaly (`OPER`)“) u kořene souřadné struktury. Kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující příslušný operátor (k operátorům viz 7.16.2 – „Operátory“).

Uzly reprezentující operandy příslušné matematické operace jsou terminálními členy souřadné struktury. V atributu `is_member` mají vyplněnou hodnotu `1`. Uzly, které nejsou operandem matematické operace, nebo které nevymezují interval, mají v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu `0` (viz i 5.4 – „Hodnoty atributu `is_member`“).

Funktor obou operandů odpovídá pozici matematické operace ve větné struktuře a je zpravidla stejný.

Příklady:

Prodáváme byt 4+1. obr. 7.199

Přišel v 7:30. obr. 7.200

Zápas skončil 5:0. obr. 7.201

obdélník 23x42 cm obr. 7.202

10 mínus 2 je 8.

!!! Jednotlivé typy matematických operací se v budoucí verzi odliší subfunktory funktoru `OPER`.

!!! Čas ve tvaru *7 : 30* (s dvojtečkou) je zachycen jako matematická operace (souřadná struktura), čas ve tvaru *7.30* (s tečkou) je reprezentován jedním uzlem s t-lematam *7.30*.

Obrázek 7.199. Matematická operace

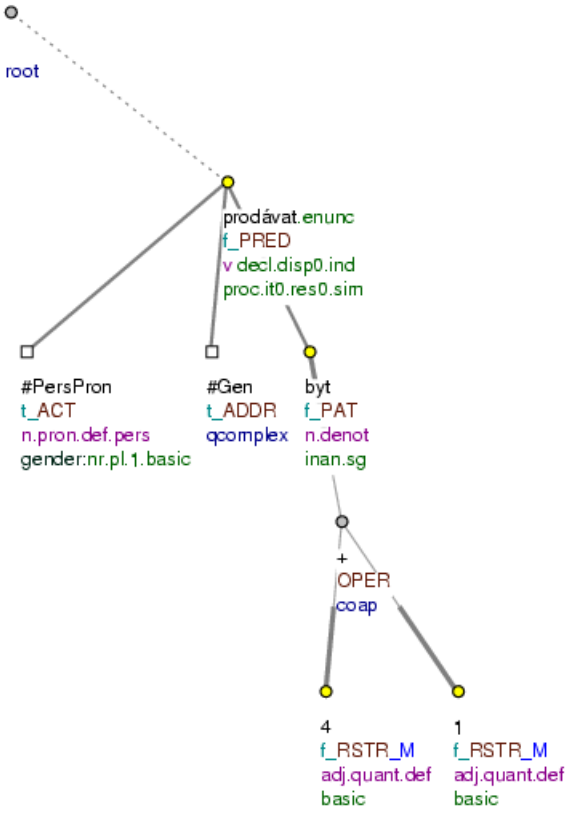

Prodáváme byt 4+1.

Obrázek 7.200. Matematická operace

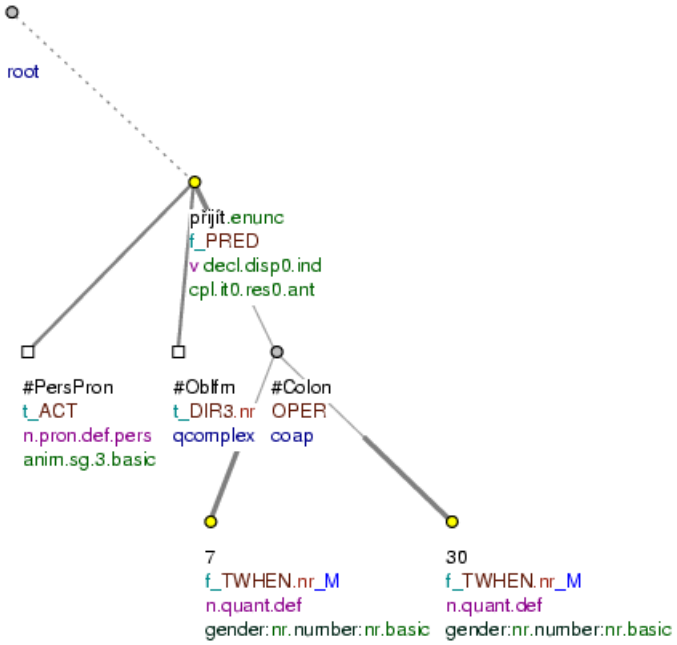

Přišel v 7:30.

Obrázek 7.201. Matematická operace

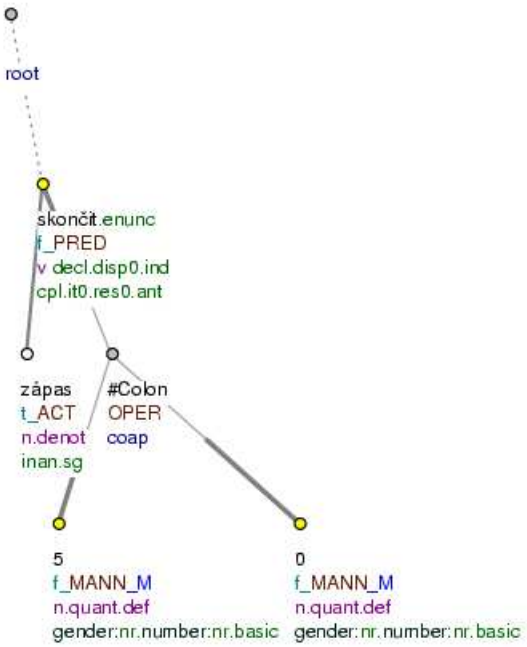

Zápas skončil 5 : 0.

Obrázek 7.202. Matematická operace

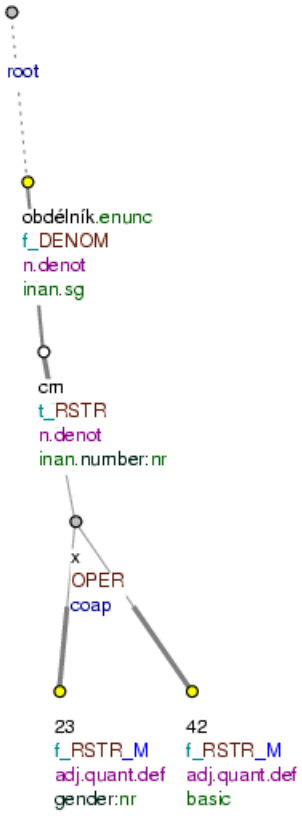

obdélník 23 x 42 cm

7.11.2. Intervaly

Intervaly rozumíme konstrukce vyjadřující hranice (rozmezí, interval) nejen nějakého pevně uchopitelného časového, prostorového, číselného úseku, ale i taková spojení, která vymezují nějaký interval významový. Například:

od dvou do pěti let

od zeleniny po drogerii

Intervaly zachycujeme dvojím způsobem:

- časové a prostorové intervaly zachycujeme primárně pomocí příslušných závislostních funktorů - časových a místních (viz 7.11.2.1 – „Časové intervaly zachycené pomocí časových funktorů“ a 7.11.2.2 – „Prostorové intervaly zachycené pomocí funktorů místa“).
- ty časové a prostorové intervaly, u kterých by se při anotaci pomocí závislostních funktorů ztratil význam intervalu, a všechny ostatní intervaly (které nemají časový a prostorový význam) jsou zachyceny jako souřadná struktura s funktorem `OPER` u kořene této struktury (viz 7.11.2.3 – „Intervaly zachycené jako souřadná struktura“).

7.11.2.1. Časové intervaly zachycené pomocí časových funktorů

Pomocí závislých uzlů s příslušnými časovými funktory (zejména `TSIN` a `TTILL`, ale i `TWHEN`; viz 6.3 – „**Časové funktory**“) a subfunktory (viz 6.13.1 – „Subfunktory“) jsou zachyceny:

- **konstrukce s významem: „odkdy -dokdy“**.

  Příklady:

  Sněžilo od Vánoc.TSIN *až do Velikonoc*.TTILL obr. 7.203

  Konalo se to od 9.TSIN *až do 10 hodin*.TTILL obr. 7.204

  Výsledky byly stále stejné, počínaje 5. červnem.TSIN *až do 10. června*.TTILL obr. 7.205

  Pracoval od rána.TSIN *až po tu chvíli*.TTILL

  Pracoval na tom od 5. {*června*.TSIN} *až do 10. června*.TTILL

- **konstrukce s významem „v době mezi“**.

  Příklady:

  Konalo se to mezi 5. {*červnem*.TWHEN[subfunctor=betw]} *a 10. červnem*.TWHEN[subfunctor=betw] obr. 7.206

  Stalo se to mezi pondělkem.TWHEN[subfunctor=betw] *a středou*.TWHEN[subfunctor=betw]

Obrázek 7.203. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů

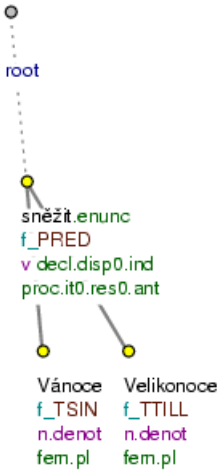

Sněžilo od Vánoc až do Velikonoc.

Obrázek 7.204. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů

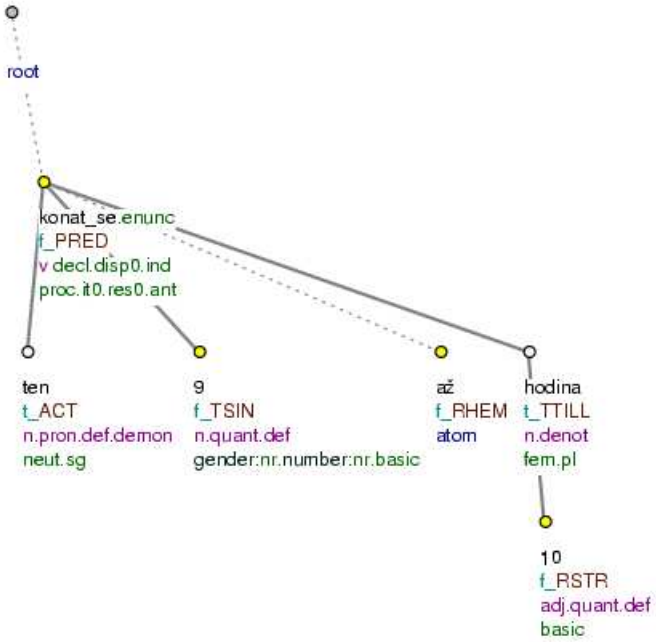

Konalo se to od 9 až do 10 hodin.

Obrázek 7.205. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů

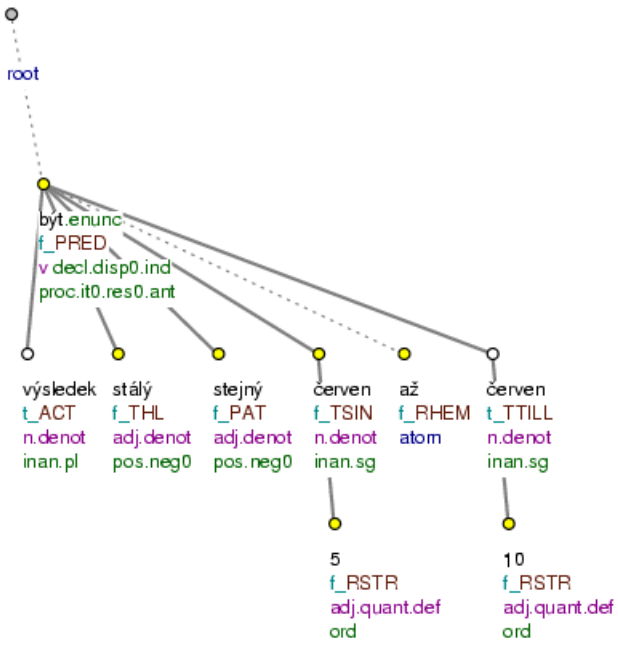

Výsledky byly stále stejné, počínaje 5. červnem až do 10. června.

Obrázek 7.206. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů

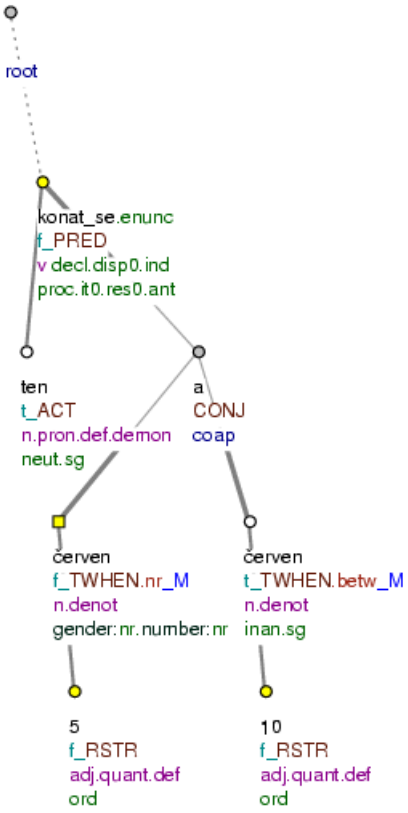

Konalo se to mezi 5. a 10. červnem.

7.11.2.2. Prostorové intervaly zachycené pomocí funktorů místa

Pomocí závislých uzlů s příslušnými funktory místa (zejména `DIR1` a `DI3`, ale i `DIR2` a `LOC`; viz 6.4 – „**Funktory místa**“) a subfunktory (viz 6.13.1 – „Subfunktory“) jsou zachyceny:

- **konstrukce s významem „odkud - kudy - kam“**.

  Příklady

  Znám to od Aše.`DIR1` *přes Prahu*.`DIR2` *až po Brno*.`DIR3` obr. 7.207

  Cesta vedla od Aše.`DIR1` *přes Prahu*.`DIR2` *až do Brna*.`DIR3`

- **konstrukce s významem „na území mezi“**.

  Příklad:

  Dálnice vede mezi Prahou.`LOC` [`subfunctor=betw`] *a Brnem*.`LOC` [`subfunctor=betw`] obr. 7.208

Obrázek 7.207. Prostorový interval zachycený pomocí funktorů místa

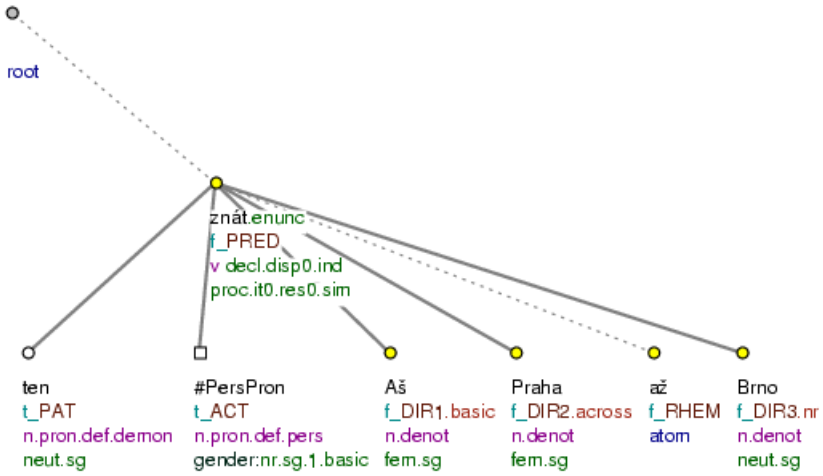

Znám to od Aše přes Prahu až po Brno.

Obrázek 7.208. Prostorový interval zachycený pomocí funktorů místa

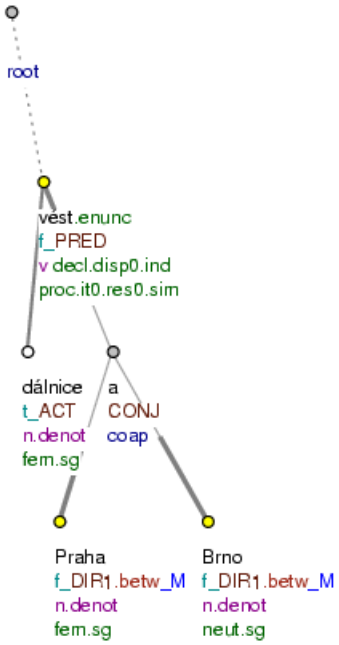

Dálnice vede mezi Prahou a Brnem.

7.11.2.3. Intervaly zachycené jako souřadná struktura

Časové a prostorové intervaly, které nelze zachytit pomocí příslušných časových a místních funktorů, aniž by se přitom ztratil význam intervalu, a všechny ostatní konstrukce s významem intervalu (které nemají časový prostorový význam) jsou zachyceny jako souřadná struktura s funktorem `OPER` u kořene této struktury. Kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující příslušný operátor (k operátorům viz 7.16.2 – „Operátory“).

Uzly pro výrazy vymezující hranice intervalu (pro operandy) jsou terminálními členy souřadné struktury. V atributu `is_member` mají vyplněnou hodnotu `1`. Uzly, které nejsou operandem matematické operace, nebo které nevymezují interval, mají v atributu `is_member` vyplněnou hodnotu `0` (viz i 5.4 – „Hodnoty atributu `is_member`“).

Funktory operandů odpovídají pozici intervalu ve větě a jejich hodnoty jsou zpravidla u všech stejné.

Do okruhu konstrukcí s významem „interval“ (které zachycujeme jako souřadnou strukturu) řadíme následující typy:

- **udání časového rozmezí, které nelze zachytit pomocí časových funktorů**, aniž by se přitom ztratil význam intervalu.

  Tyto časové intervaly jsou vyjádřeny zejména pomlčkou nebo výrazem *až*.

  Příklady:

  V období 1995 až 1999 jsem studoval na gymnáziu. obr. 7.209

  Konalo se to 4. - 9. června.

  zprávy (pondělí - pátek)

- **udání prostorového rozmezí, které nelze zachytit pomocí funktorů místa**, aniž by se přitom ztratil význam intervalu.

  Tyto prostorové intervaly jsou vyjádřeny zejména pomlčkou nebo výrazem *až*.

  Příklady:

  Na trase Praha - Brno došlo k nehodě. obr. 7.210

  Brno až Praha

- **udání kvantitativního rozmezí**.

  Příklady:

  trest od tří do pěti let obr. 7.211

  Nájem se o dvě, tři stovky zvýší. obr. 7.212

  Přijedou na čtyři, pět, šest dní.

  Přinesl 5 až 10 knih.

  Přišlo tam 100 až 200 členů.

  od 10 do 20 žáků

  mezi 10 a 20 žáky

  10 – 20 žáků

  vklad na čtrnáct dnů až jeden rok

- **udání rozmezí s významem „škály“**.

  Příklady:

Sledovali to všichni, od dětí přes mládež až po dospělé. obr. 7.213

od hlavních bodů do nejmenších detailů

od hlavních bodů přes příklady do nejmenších detailů

od hlavních bodů po nejmenší detaily

Mimoevropskou rytmiku najdeme v řadě skladeb počínaje úvodním Come talk to me přes Love to be loved až po závěrečný Secret word.

- **uvedení výčtu, ve kterém záleží na pořadí uváděných položek**.

  Příklad:

  Firmy byly vybrány v pořadí: Metrostav, Konstruktiva a Telecom. obr. 7.214

Obrázek 7.209. Interval zachycený jako souřadná struktura (`OPER`)

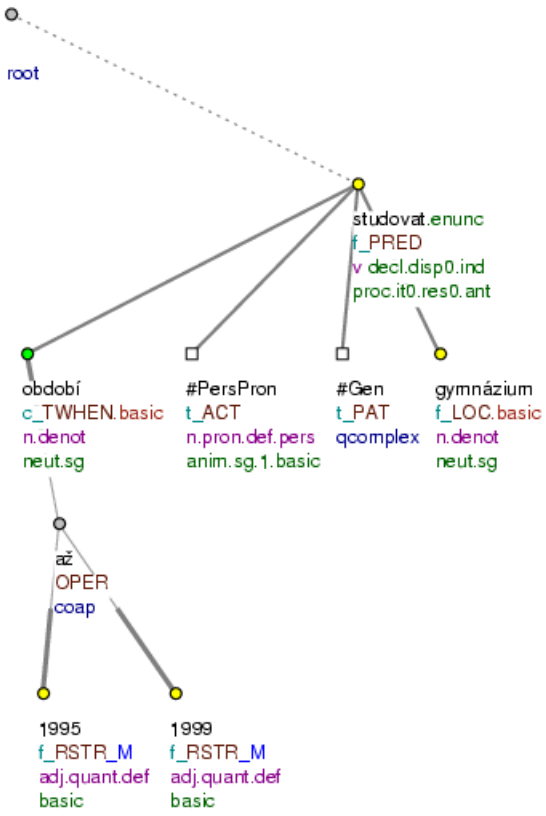

V období 1995 až 1999 jsem studoval na gymnáziu.

Obrázek 7.210. Interval zachycený jako souřadná struktura (`OPER`)

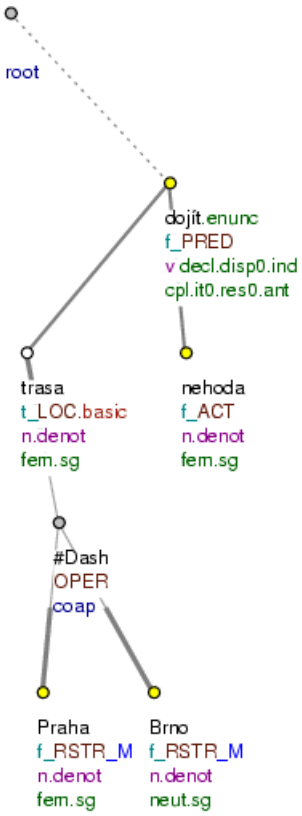

Na trase Praha - Brno došlo k nehodě.

Obrázek 7.211. Interval zachycený jako souřadná struktura (`OPER`)

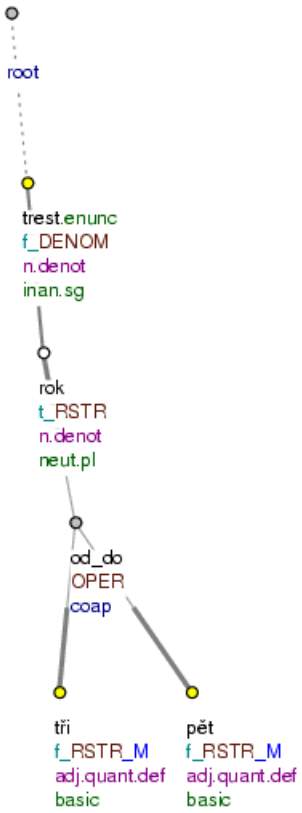

trest od tří do pěti let

Obrázek 7.212. Interval zachycený jako souřadná struktura (`OPER`)

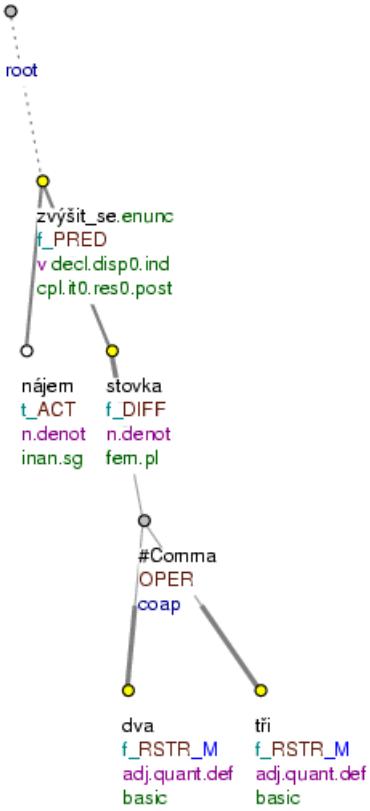

Nájem se o dvě, tři stovky zvýší.

Obrázek 7.213. Interval zachycený jako souřadná struktura (`OPER`)

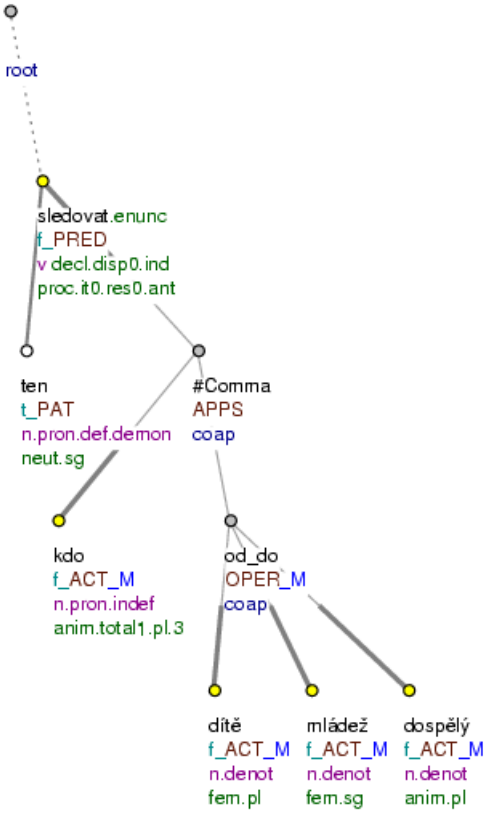

Sledovali to všichni, od dětí přes mládež až po dospělé.

Obrázek 7.214. Interval zachycený jako souřadná struktura (`OPER`)

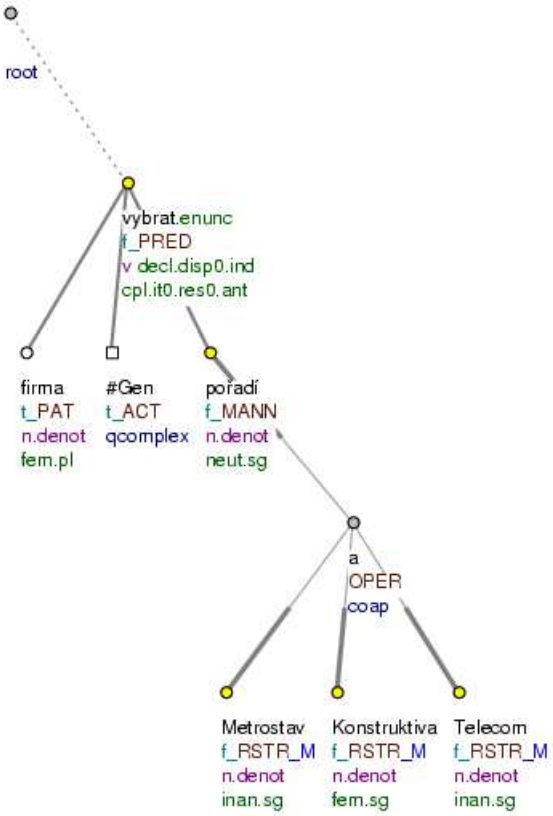

Firmy byly vybrány v pořadí: Metrostav, Konstruktiva a Telecom.

7.12. Anotace strukturovaného textu

V této sekci popisujeme pravidla pro zachycení textů, jež mají zcela specifickou stavbu:

- označení zákonů a vyhlášek (viz 7.12.1 – „Označení zákonů a vyhlášek“),
- adresy (viz 7.12.2 – „Adresy“),
- oznámení (viz 7.12.3 – „Oznámení“),
- tabulky (viz 7.12.4 – „Tabulky“),
- televizní program (viz 7.12.5 – „Televizní programy“),
- formuláře (viz 7.12.1 – „Označení zákonů a vyhlášek“),
- seznamy (viz 7.12.7 – „Seznamy“),
- bibliografické údaje (viz 7.12.8 – „Bibliografické údaje“),
- záhlaví, názvy článků a rubrik (viz 7.12.9 – „Záhlaví, názvy článků a rubrik“),
- ustálené konstrukce v žurnalistických textech (viz 7.12.10 – „Ustálené konstrukce v žurnalistických textech“),
- sportovní komentáře (viz 7.12.11 – „Sportovní komentáře“).

Syntaktická struktura těchto textů, které souhrnně nazýváme strukturované, je natolik specifická, že pravidla jejich anotace korespondují s pravidly anotování běžných textů mnohdy jen velmi okrajově, případně z nich úplně vybočují. Přiřazování funktoru zde často neodpovídá sémantickému pojetí na tektogramatické rovině a spočívá víceméně v technickém zachycení textu.

Základní pravidla anotace strukturovaných textů. Při anotaci strukturovaných textů se řídíme obecnými pravidly o rozlišování slovesných a neslovesných klauzí popsaných v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“: konstrukce často neobsahují určitý slovesný tvar - pak se díváme, zda konstrukce má, nebo nemá morfologii. Má-li konstrukce morfologii (konstrukci netvoří pouze hesla v nominativu) je konstrukce hodnocena jako slovesná klauze. Pozor, jako slovesné klauze hodnotíme i konstrukce typu *Rozhodčí: Ulrich.*, ve kterých stojí na místě predikátu interpunkční znaménko. Heslovité struktury (bez morfologie) zachycujeme jako koordinace nebo apozice nominativních klauzí. Pravidla anotace souřadných spojení viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

Vedle těchto obecných pravidel byla pro jednotlivé typy strukturovaných textů přijata další zpřesňující pravidla a zejména byly stanoveny vzorové stromy (šablony). Jednotlivé konstrukce jsou pak zachyceny v souladu s uvedenými pravidly analogicky podle vzorových stromů.

7.12.1. Označení zákonů a vyhlášek

Základní podoby označování zákonů nebo vyhlášek a způsoby jejich anotace jsou uvedeny v příkladech:

Nájemné za nebytové prostory je limitováno vyhláškou ministerstva financí č. 585/90 Sb., o cenové regulaci nájemného z nebytových prostor. obr. 7.215

§256 Obchodního zákoníku obr. 7.216

§1 odst. 4 Obchodního zákoníku obr. 7.217

Všechny různé modifikace těchto základních podob se pak při anotaci přizpůsobují uvedeným konstrukcím; například:

Vyhláška 526/90 Sb., o cenách. obr. 7.218

Stalo se to podle 513 sbírky. obr. 7.219

Obrázek 7.215. Označení zákonů a vyhlášek

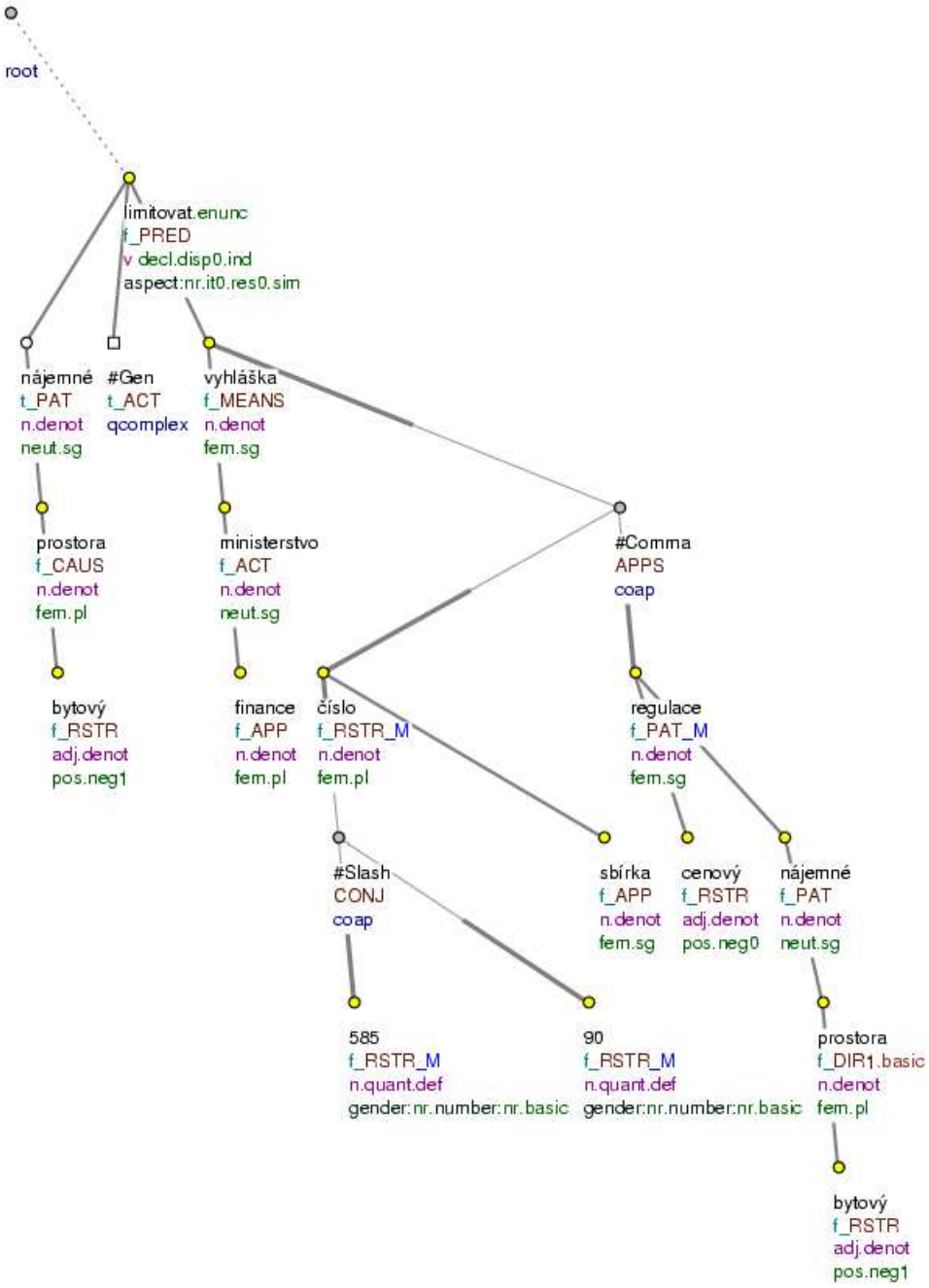

Nájemné za nebytové prostory je limitováno vyhláškou ministerstva financí č. 585 / 90 Sb., o cenové regulaci nájemného z nebytových prostor.

Obrázek 7.216. Označení zákonů a vyhlášek

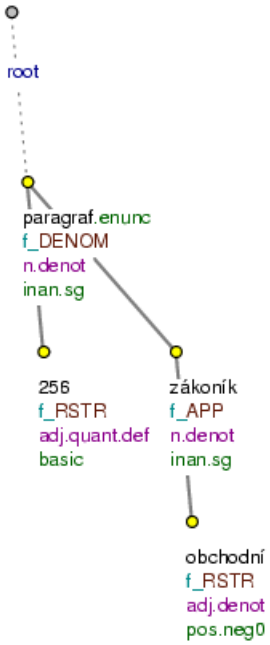

§256 Obchodního zákoníku

Obrázek 7.217. Označení zákonů a vyhlášek

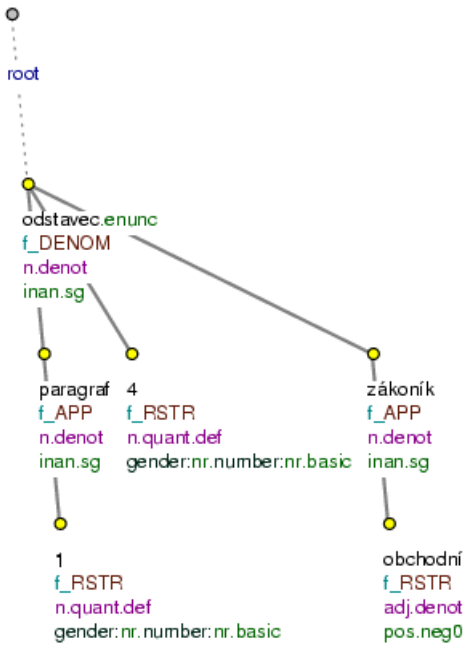

§1 odst. 4 Obchodního zákoníku

Obrázek 7.218. Označení zákonů a vyhlášek

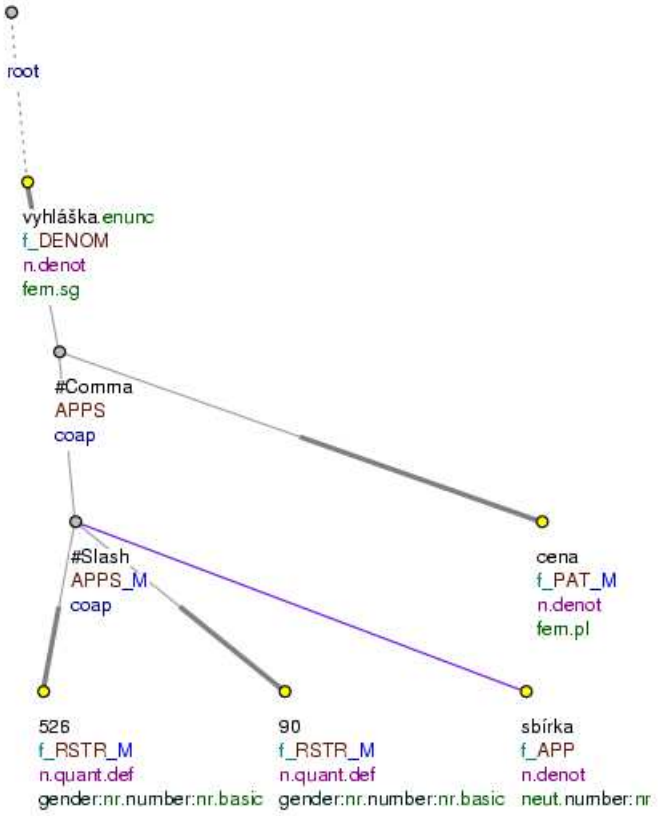

Vyhláška 526 / 90 Sb., o cenách.

Obrázek 7.219. Označení zákonů a vyhlášek

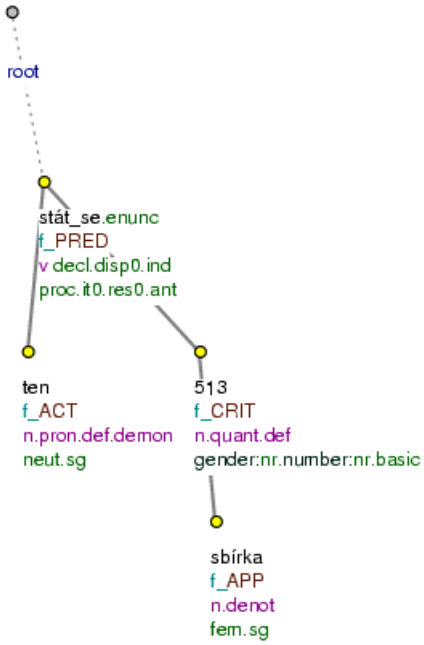

Stalo se to podle 513 sbírky.

7.12.2. Adresy

Pro anotaci adres byla přijata následující pravidla:

- V adrese rozlišujeme:
  - jméno adresáta,
  - adresu (uvedení ulice, čísla popisného, města, poštovního směrovacího čísla),
  - další položky: telefon, email, fax.
- efektivní kořeny jména adresáta (osoby či instituce) mají funktor `DENOM` (srov. například: obr. 7.220), s výjimkou adres syntakticky začleněných do věty, ve kterých mají tyto uzly funktor podle pozice adresy ve struktuře věty (srov. například: obr. 7.221).
- jméno adresáta složené z více slov rozebíráme podle běžných pravidel anotace na tektogramatické rovině a zejména podle instrukcí pro anotaci vlastních jmen a názvů (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“; srov. například: obr. 7.221 a obr. 7.222).
- na efektivním kořenu jména adresáta závisí (jako sestry) efektivní kořen adresy (viz dále), případně uzly pro telefon, fax, e-mail. Všechny tyto uzly mají funktor `RSTR` (srov. například: obr. 7.221 a obr. 7.222). Obsahuje-li adresa více telefonních/faxových čísel, emailových adres, jsou tyto položky zachyceny jako souřadná struktura (srov. například: obr. 7.223).
- efektivní kořen adresy je zvolen podle nejvyšší priority v následujícím seznamu:

  stát
  země
  provincie
  kraj
  okres

město (obec)
čtvrť (část)
ulice (náměstí, místo)
budova (hotel, úřad...)
patro
poštovní schránka
odbor

Uzly pro všechny ostatní (nižší) položky adresy jsou potomky efektivního kořene adresy. Závisí na sobě opět podle priority v seznamu a mají vždy funktor `RSTR` (tedy například: uzel pro název města závisí na uzlu pro název státu, uzel pro název ulice závisí na uzlu pro město). Pravidla zachycování názvů měst, ulic apod. viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“.

- uzly pro čísla popisná závisí s funktorem `RSTR` na efektivním kořenu názvu ulice. Uzly pro poštovní směrovací čísla závisí s funktorem `RSTR` na efektivním kořenu názvu města (obce). Podobně závisí (s funktorem `RSTR`) uzly reprezentující čísla pater, poštovních schránek, telefonů, faxů na odpovídajících řídících uzlech. Vícedílná čísla (telefonů, faxů, PSČ) jsou zachycena jako jeden uzel (viz i 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“).

- pokud se jméno adresáta nevyskytuje jako hlavní údaj v adrese, ale je uvedeno na jiném místě v hierarchické řadě, například na jejím konci, nebo před telefonem, faxem, zachytíme jej v tektogramatickém stromě na tomto místě (srov. například: obr. 7.223).

- je-li uvedeno před jménem adresáta slovo *kontakt*, *adresa*, *zastoupení* apod., rozebíráme tuto konstrukci jako slovesnou, příslušné interpunkční znaménko (zpravidla dvojtečku) tu zachytíme jako efektivní kořen slovesné klauze s funktorem `PRED` (srov. například: obr. 7.222).

Příklady a vzorové stromy:

Jiří Kovalský, Smetanka 15, Praha 4. obr. 7.220

Odpovědi připravila advokátní kancelář Vácha a Malý, Olšanská 1a, 130 00 Praha 3 – Žižkov, tel.: (02) 691 93 33. obr. 7.221

Kontakt: Vars, s. r. o., Kolejní 5, 160 00 Praha 6, tel.: 224 310 451, fax: 224 310 236. obr. 7.222

Kontakt: Demo, Mlžná, Brno, paní Nováková, tel. 245523 nebo 603354965. obr. 7.223

Europress, Moravská 12D, P.O. Box 351, 659 01 Brno. obr. 7.224

Tuto částku zasílejte na účet číslo 10006 2012804 – 021/0100, Komerční banka, Praha 3, Koněvova 91, variabilní symbol 602 22. obr. 7.225

Kontakt: Canstar Sport Inc., 5705, rue Ferier, Suite 200, Ville Mont Royal, québec, Kanada H 4 P 1 N 3, tel.: 785857. obr. 7.226

Obrázek 7.220. Adresa

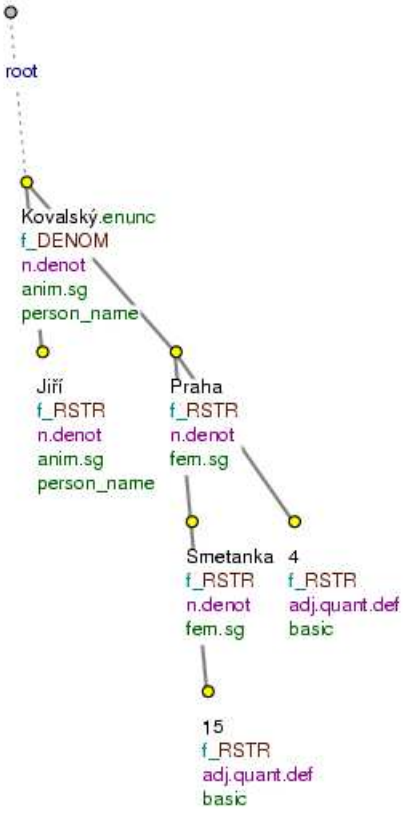

Jiří Kovalský, Smetanka 15, Praha 4.

Obrázek 7.221. Adresa

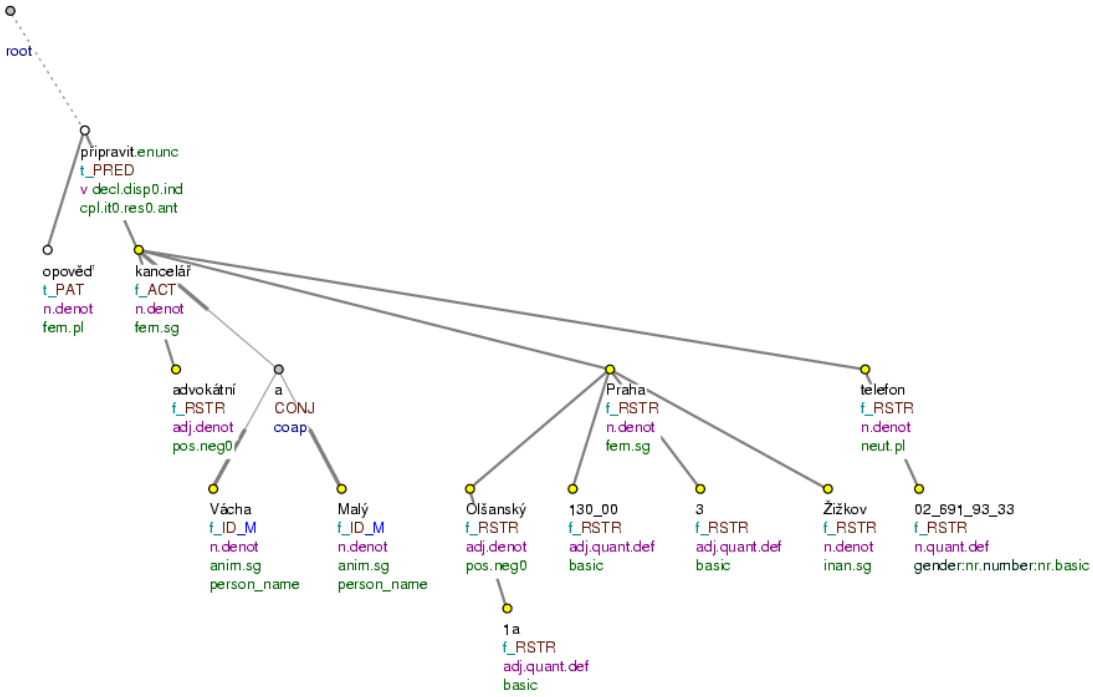

Odpovědi připravila advokátní kancelář Vácha a Malý, Olšanská 1a, 130 00 Praha 3 – Žižkov, tel.: (02) 691 93 33.

Obrázek 7.222. Adresa

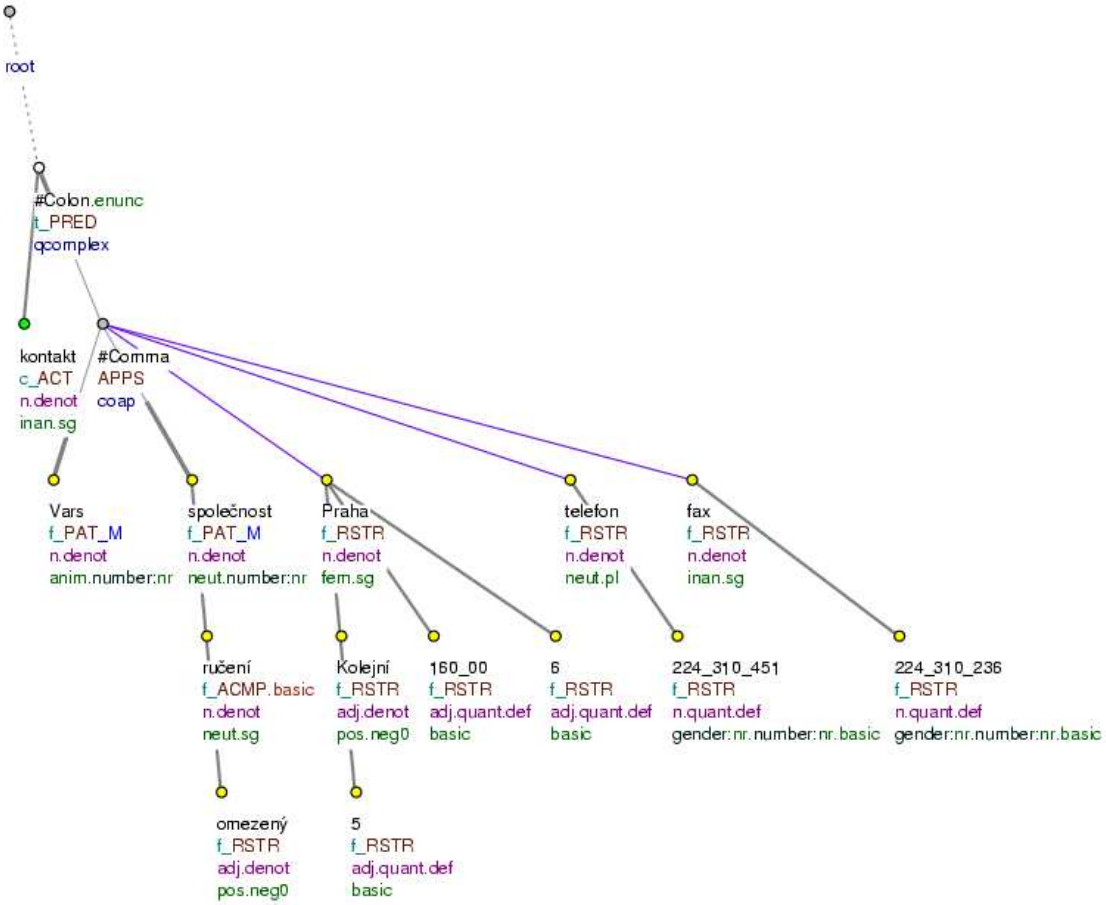

Kontakt: Vars, s. r. o., Kolejní 5, 160 00 Praha 6, tel.: 224 310 451, fax: 224 310 236.

Obrázek 7.223. Adresa

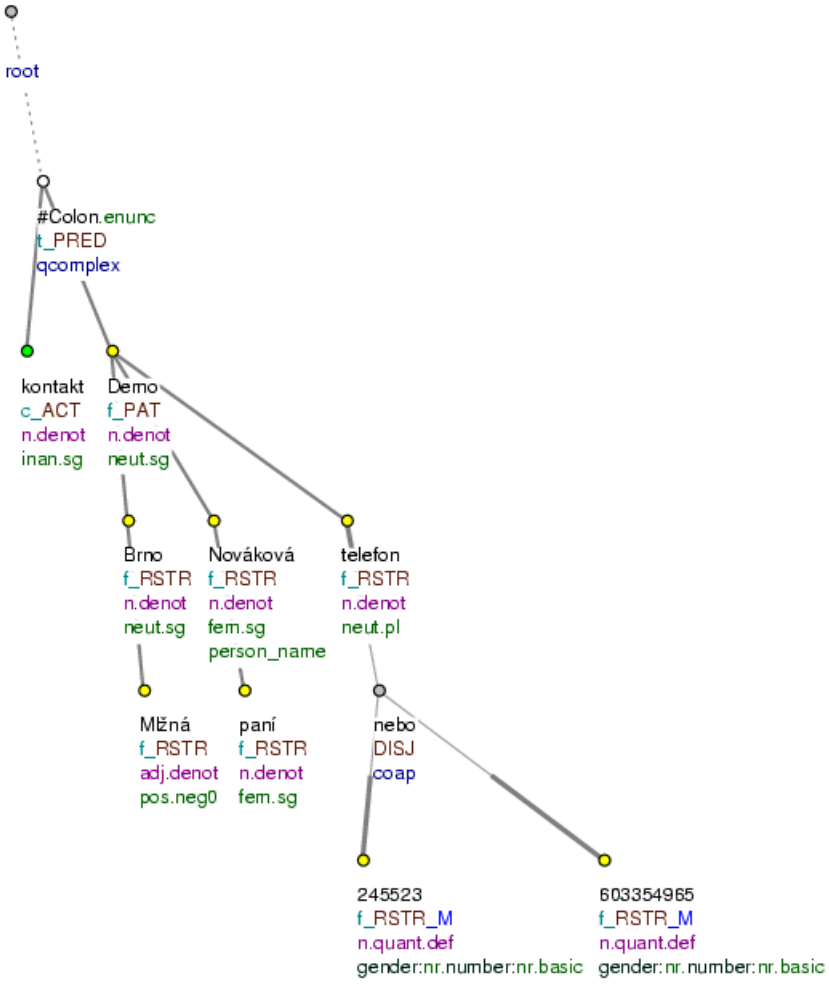

Kontakt: Demo, Mlžná, Brno, paní Nováková, tel. 245523 nebo 603354965.

Obrázek 7.224. Adresa

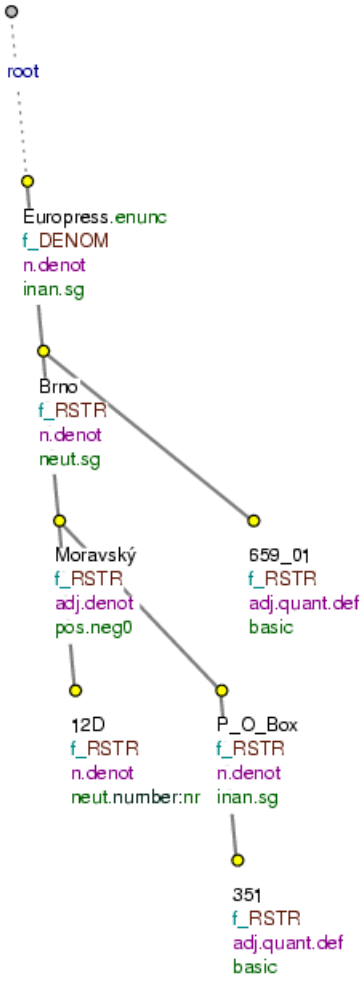

Europress, Moravská 12D, P. O. Box 351, 659 01 Brno.

Obrázek 7.225. Adresa

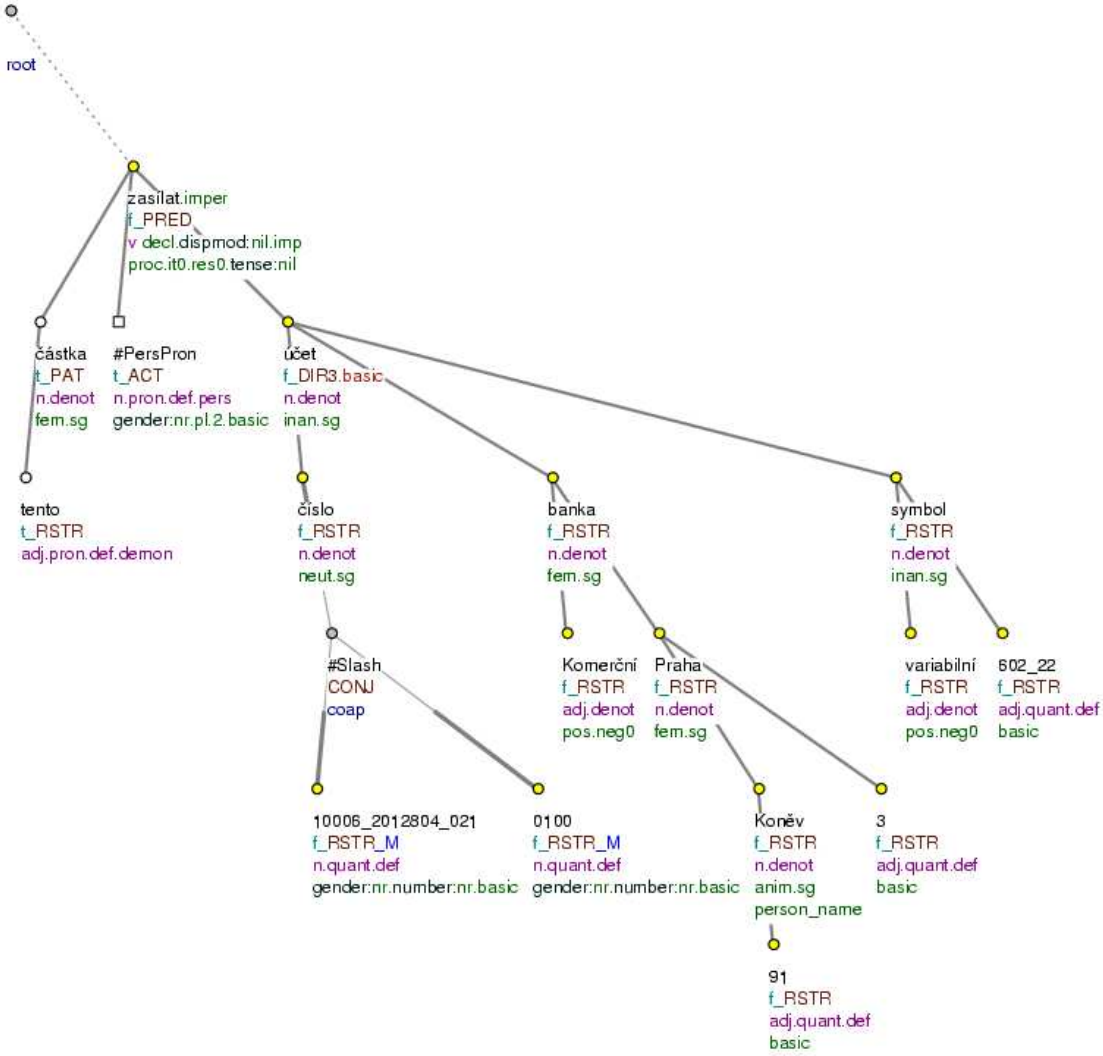

Tuto částku zasílejte na účet číslo 10006 2012804 – 021/0100, Komerční banka, Praha 3, Koněvova 91, variabilní symbol 602 22.

Obrázek 7.226. Adresa

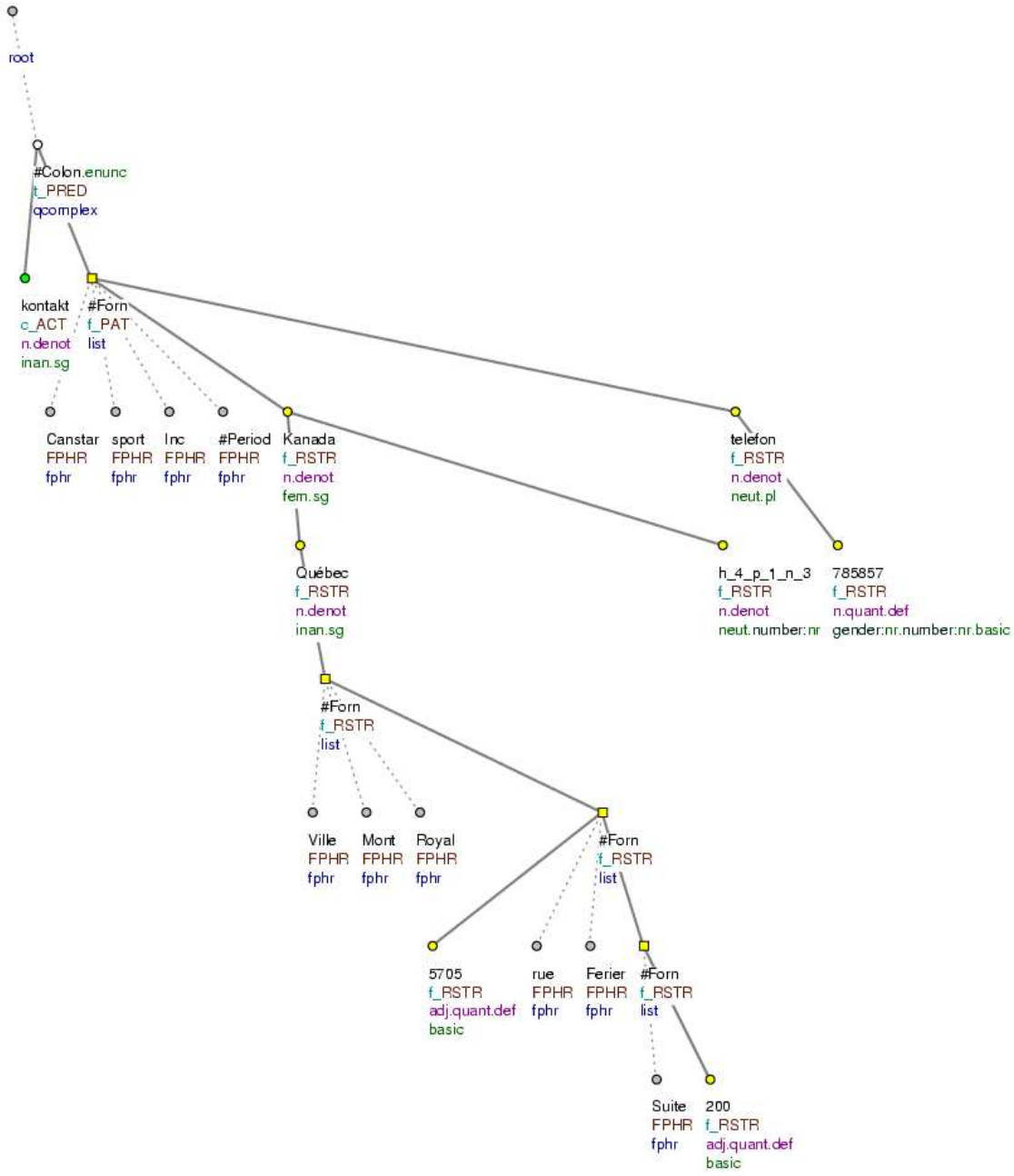

Kontakt: Canstar Sport Inc., 5705, rue Ferier, Suite 200, Ville Mont Royal, québec, Kanada H 4 P 1 N 3, tel.: 785857.

7.12.3. Oznámení

Oznámení a podobné konstrukce rozebíráme v zásadě podle obecných pravidel pro anotaci slovesných a neslovesných klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“): pokud lze do heslovitého vyjádření podle obsahu doplnit například sloveso *konat se*, konstrukce má morfologii (hesla v oznámení jsou v příslušných pádech apod.), interpretujeme konstrukci jako slovesnou klauzi (srov. například: obr. 7.229). Pokud v konstrukci nic nenasvědčuje přítomnosti elidovaného slovesa (konstrukce nemá morfologii, strukturu tvoří řada hesel v nominativu), rozebereme konstrukci jako neslovesnou klauzi,

jako apozici nebo koordinaci jednotlivých složek. Efektivní kořeny oznámení pak dostanou funktor `DENOM` (srov. například: obr. 7.230).

Srovnej:

- *Trhy: v Púchově.*

  Oznámení je zachyceno jako slovesná klauze. Efektivním kořenem konstrukce je uzel reprezentující dvojtečku, má funktor `PRED` a t-lema `#Colon`. Srov. obr. 7.227.

- *Trhy: 5.-8.11.*

  Datum se chová jako „v Púchově“. Oznámení je proto zachyceno jako slovesná klauze. Efektivním kořenem klauze je uzel reprezentující dvojtečku, má funktor `PRED` a t-lema `#Colon`.

- *Trhy: Púchov.*

  Oznámení je zachyceno jako neslovesná klauze, jako apozice dvou nominativních klauzí, jejichž efektivní kořeny mají funktor `DENOM`. Srov. obr. 7.228.

Další příklady a vzorové stromy:

Domexpo - jarní veletrh spotřebního zboží: 12. 4. 1994. obr. 7.229

Brno, Výstaviště: Domo-veletrh nábytku, 14. 4. 1996. obr. 7.230

Obrázek 7.227. Oznámení

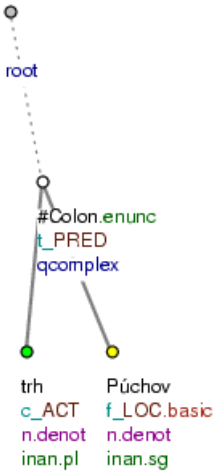

Trhy: v Púchově.

Obrázek 7.228. Oznámení

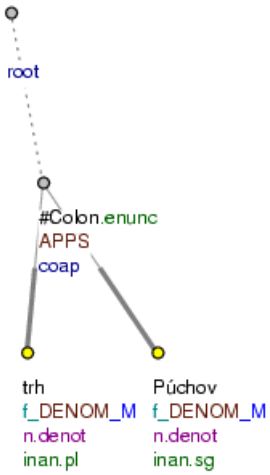

Trhy: Púchov.

Obrázek 7.229. Oznámení

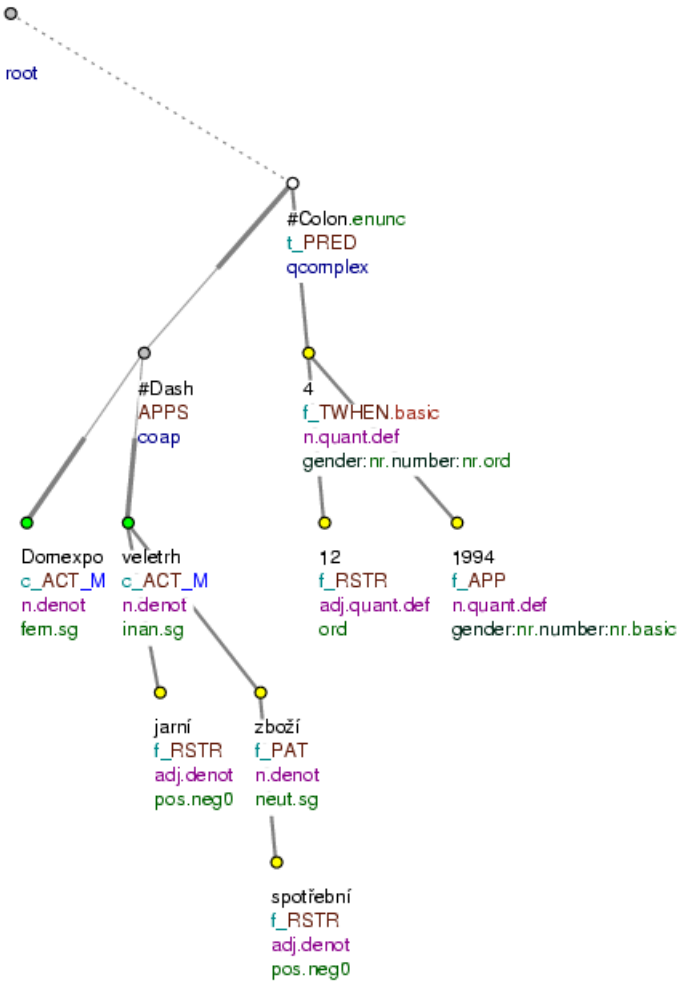

Domexpo - jarní veletrh spotřebního zboží: 12. 4. 1994.

Obrázek 7.230. Oznámení

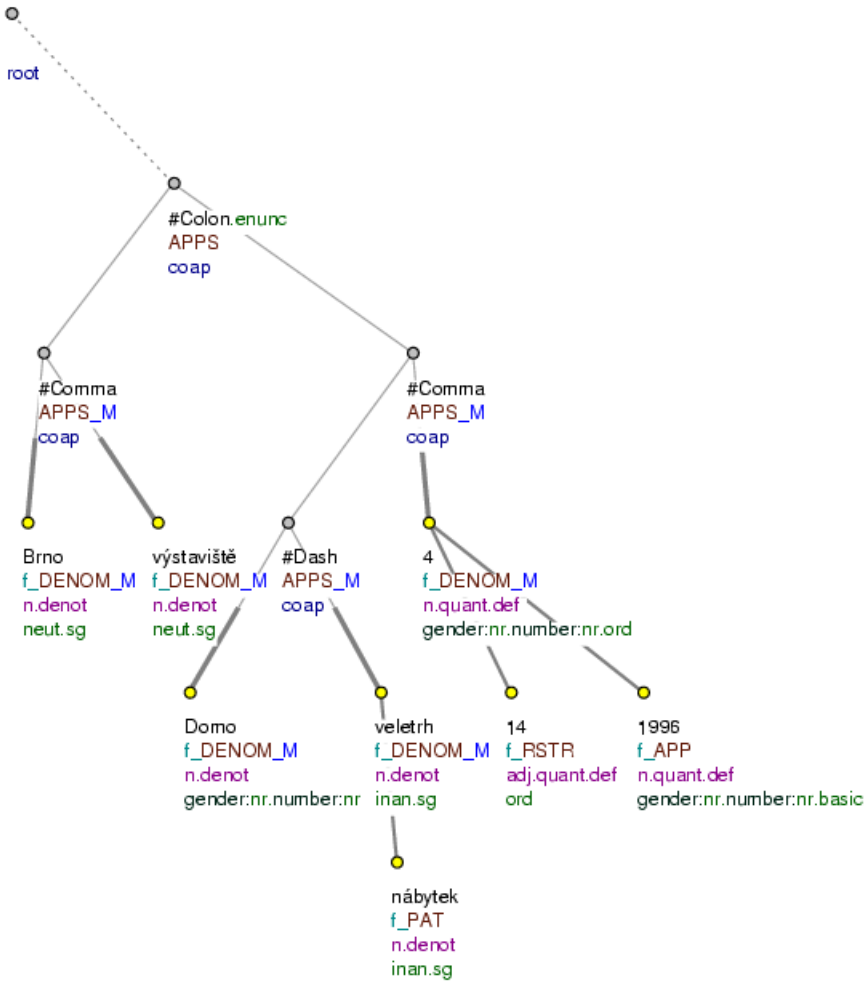

Brno, Výstaviště: Domo - veletrh nábytku, 14. 4. 1996.

7.12.4. Tabulky

Tabulky jsou v PDT prezentovány po řádcích.

Tabulky s obtížnou interpretací významu. Ve řadě tabulek je interpretace významu v rámci jednotlivých řádků obtížná, a to jednak proto, že význam tabulky se neinterpretuje jen z řádků, ale i ze sloupců, a jednak proto, že jednotlivé konstrukce nemají morfologii, ale jsou tvořeny hesly v nominativu. Při anotaci zachycujeme proto jednotlivé položky v tabulce jen jako koordinaci nominativních klauzí (efektivní kořeny mají funktor `DENOM`). Kořenem souřadné struktury je zpravidla nově vytvořený uzel s t-lematem `#Separ` (v konstrukci totiž obvykle není žádná interpunkce). Jsou-li jednotlivé položky tabulky rozvité, řídíme se běžnými pravidly pro rozbor členů na tektogramatické rovině.

Příklad tabulky a vzorové stromy:

kursovní lístek

DEVIZY VALUTY

střed nákup prodej

dolar 27,58 26,88 28,28

marka 18,51 18,05 18,97

jen (sto.PAR*) 22,24 21,44 22,76*

švýcarský frank 21,06 20,53 21,59

Srovnej obr. 7.231.

Interpretace významu tabulky je možná. Je-li však interpretace významu v rámci jednotlivých řádků možná (řádek tabulky nese význam sám o sobě, v konstrukci si lze představit sloveso, konstrukci lze připsat morfologii), je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel pro prázdné sloveso (`t_lemma=#EmpVerb`; `functor=PRED`). Jednotlivé uzly závisí na tomto doplněném uzlu a mají funktory podle své funkce a závislosti ve vztahu k doplněnému slovesu.

Příklad tabulky a vzorové stromy:

1. D. Streda - Boby Brno 1 0

2. Vítkovice - Inter 0

3. Sparta - Olomouc 1

4. Nitra - Slavia 0 2

Srovnej obr. 7.232.

Obrázek 7.231. Tabulka

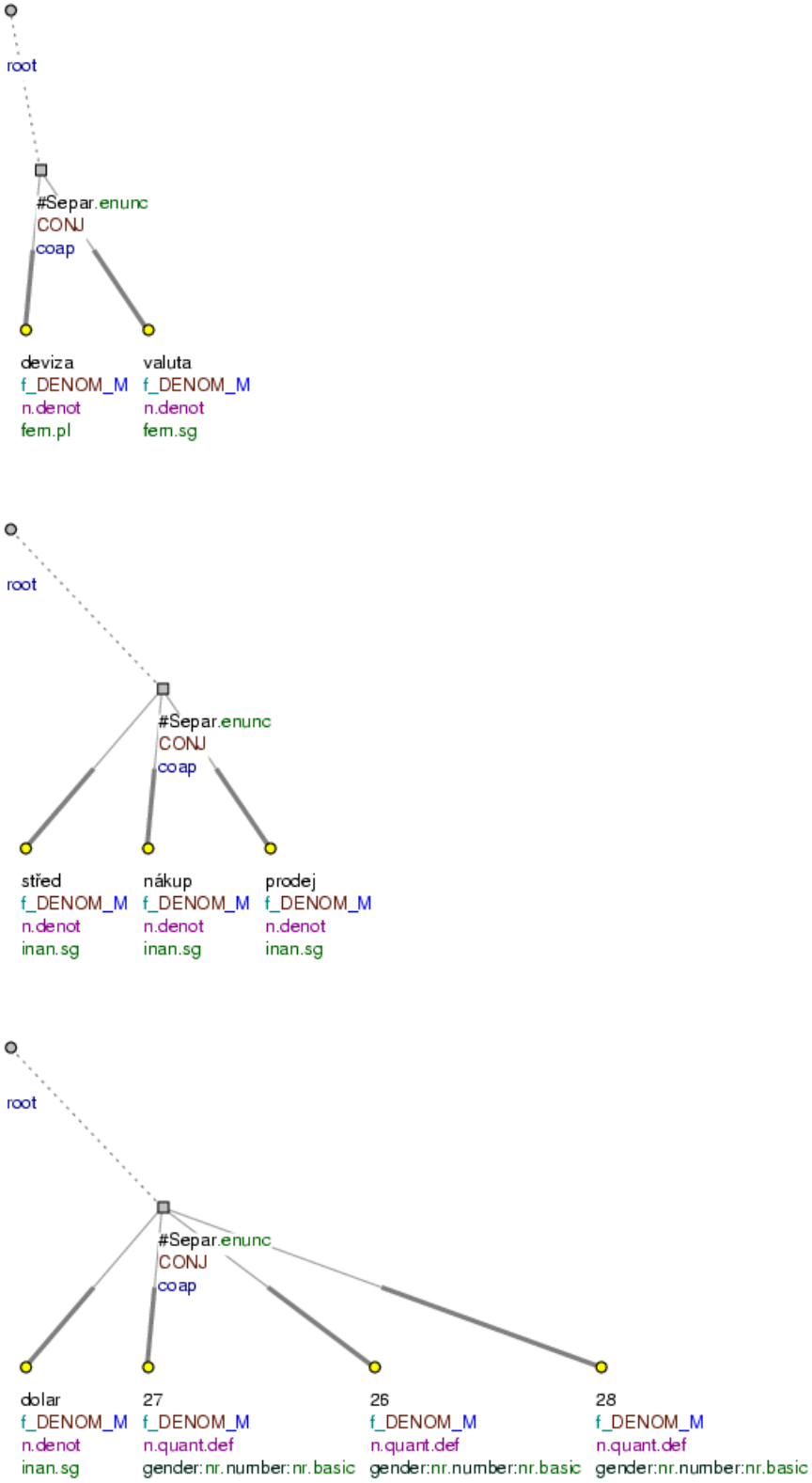

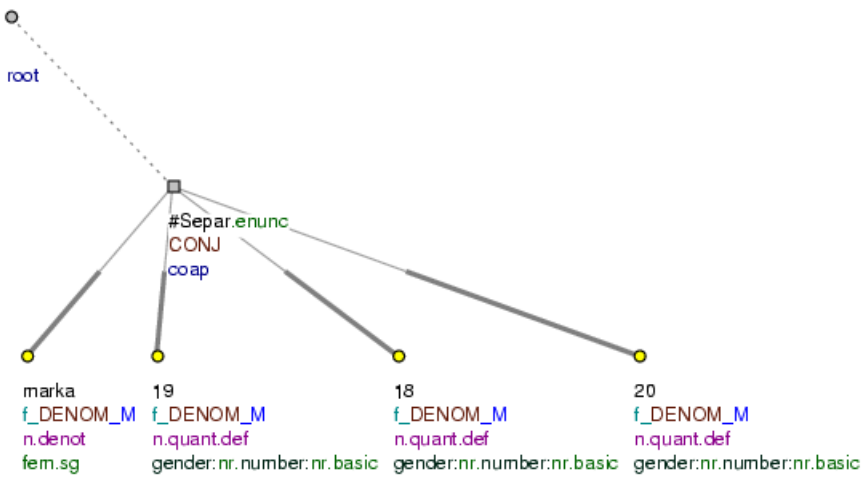

DEVIZY VALUTY

střed nákup prodej

dolar 27 26 28

marka 19 18 20

Obrázek 7.232. Tabulka

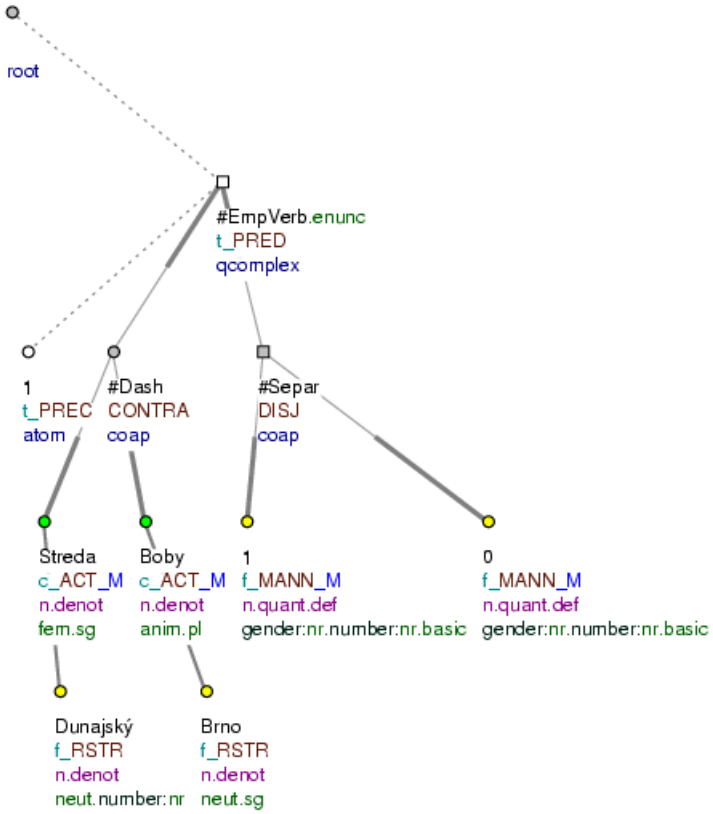

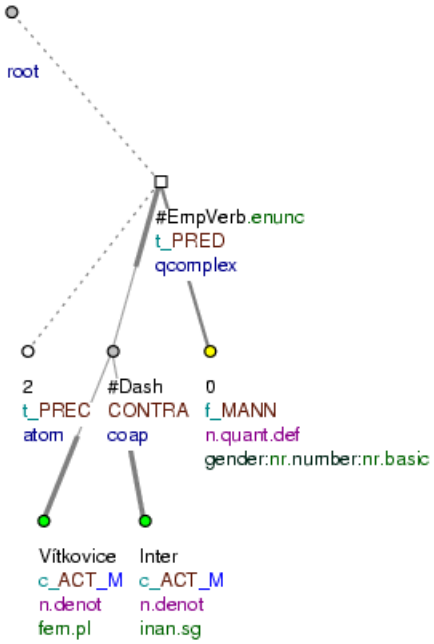

1. D. Streda - Boby Brno 1 0

2. Vítkovice - Inter 0

7.12.5. Televizní programy

Pro anotaci televizních programů byla přijata následující pravidla:

- jednotlivé položky televizního programu zachycujeme jako slovesné klauze, jejichž efektivním kořenem je uzel pro prázdné sloveso (`t_lemma=#EmpVerb`; `functor=PRED`).
- uvedená doba vysílání pořadu je zachycena jako doplnění s funktorem `TWHEN`.
- název pořadu je zachycen jako aktor. Struktura názvu se zachytí podle pravidel anotace názvů (viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“).

Příklady a vzorové stromy:

8.00 Trh, obchod, finance. obr. 7.233

8.30 Minuty dne. obr. 7.234

Obrázek 7.233. Televizní program

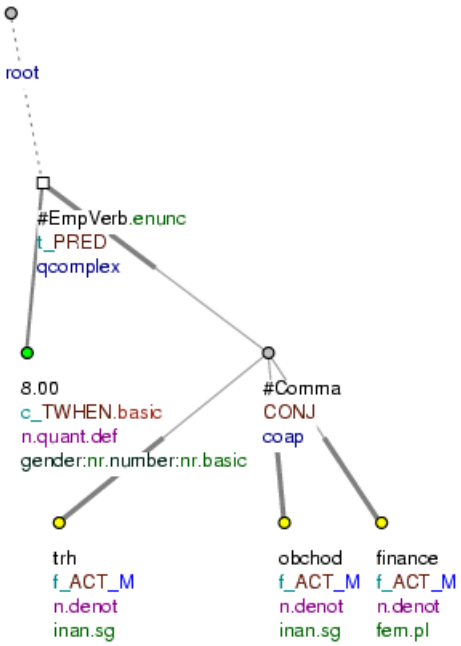

8.00 Trh, obchod, finance.

Obrázek 7.234. Televizní program

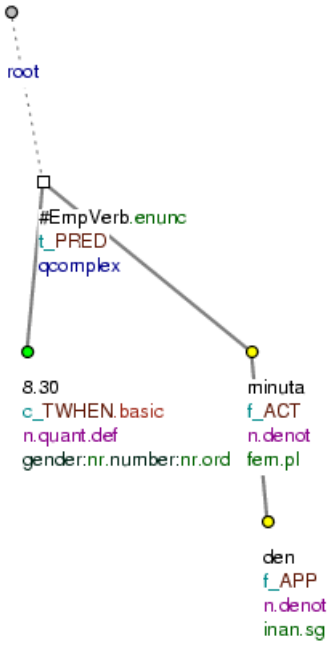

8.30 Minuty dne.

7.12.6. Formuláře

Jako formuláře chápeme konstrukce:

- hlavička - dvojtečka - vyplněný údaj.

  Příklad:

  Atény : jasno 32 / 22

  Berlín : přeháňky 27 / 14

  Bratislava : jasno 24 / 12

  Budapešť : jasno 28 / 18

  Helsinky : polojasno 19 / 14

  Příklad:

  Obrázek : 3

  Kancelář : Rekrea

  Oblast : ČR - Jeseníky

  Ubytovací zařízení : Penzion Brněnka

  Cena za osobu Kč : 1 890

  Dítě : Do 7 let zdarma pobyt i strava

  Stravování : V ceně pobytu je záloha 60 Kč na den

Doprava : Vlastní , autobus Branná , vlak Ostružné .

Popis : Penzion leží asi 2,5 km od Branné v okrese Šumperk v klidné krajině .

Formuláře zachycujeme jako jednoduché slovesné klauze, ve kterých efektivní kořen představuje uzel reprezentující dvojtečku mezi hlavičkou a vyplněným údajem (`t_lemma=#Colon`; `functor=PRED`). Efektivní kořen hlavičky má funktor `ACT`, efektivní kořen vyplněného údaje je zpravidla patiens.

Srovnej:

- *Obrázek: 1*

  Konstrukce je zachycena jako slovesná klauze. Efektivní kořen představuje uzel reprezentující dvojtečku(`t_lemma=#Colon`; `functor=PRED`). Efektivní kořen hlavičky (uzel reprezentující substantivum *obrázek*) má funktor `ACT`, efektivní kořen vyplněného údaje (uzel reprezentující číslo *1*) má funktor `PAT`. Srov. obr. 7.235.

- *Obrázek 1*

  Konstrukce není zachycena jako slovesná klauze. Uzel reprezentující číslo *1* má funktor `RSTR` a závisí na uzlu pro substantivum *obrázek*, který má funktor `DENOM`.

Tvoří-li jednu část formuláře (zpravidla vyplněný údaj) klauze s určitým slovesným tvarem, je vztah mezi oběma částmi (hlavičkou a vyplněným údajem) zachycen jako vztah apozice (srov. například: obr. 7.237). Složitější konstrukce jsou vyřešeny tak, aby co nejvíce odpovídaly základním pravidlům anotace na tektogramatické rovině. Je-li to vhodné, je doplněno prázdné sloveso jak do pravé, tak do levé části formuláře (srov. například: obr. 7.238, obr. 7.239 a obr. 7.240).

Příklady a vzorové stromy:

Helsinky: polojasno 19 / 14. obr. 7.236

Stravování: Není v ceně. obr. 7.237

Cena za osobu Kč: 3 440. (= cena za osobu v korunách je 3 440) obr. 7.238

Dítě Kč: 1 710. obr. 7.239

Dítě Kč: 7 700, do 5 let jen letenka za 5 500. obr. 7.240

Obrázek 7.235. Formulář

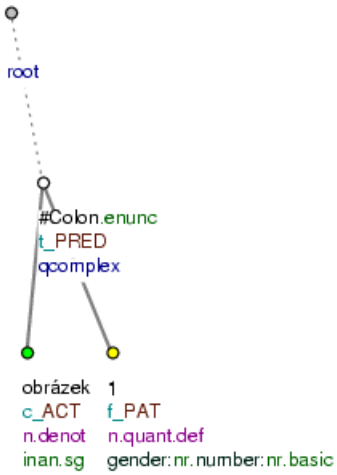

Obrázek: 1.

Obrázek 7.236. Formulář

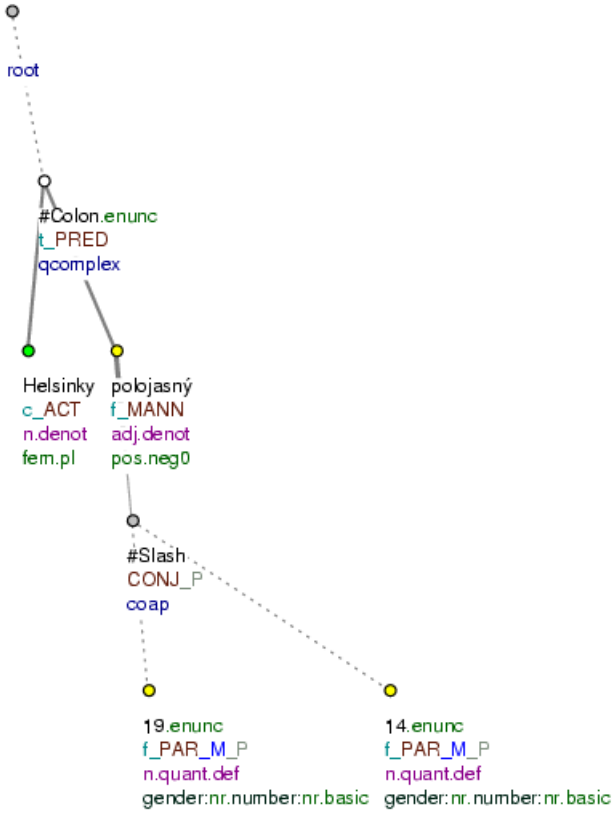

Helsinky: polojasno 19 / 14.

Obrázek 7.237. Formulář

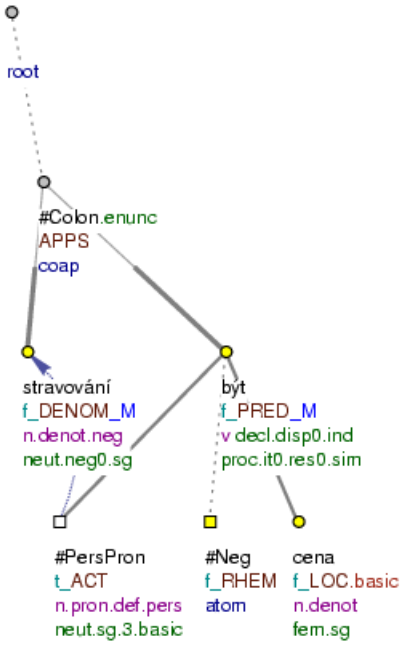

Stravování: Není v ceně.

Obrázek 7.238. Formulář

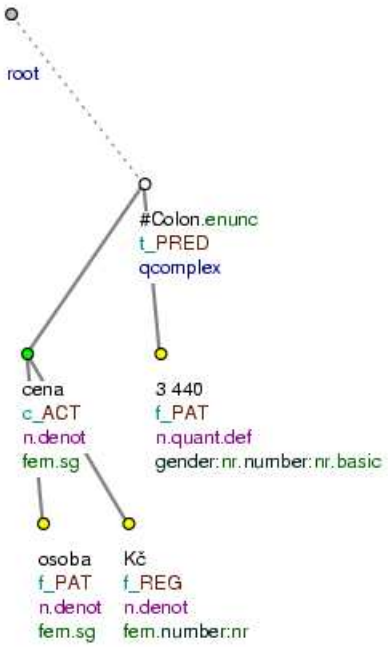

Cena za osobu Kč: 3 440.

Obrázek 7.239. Formulář

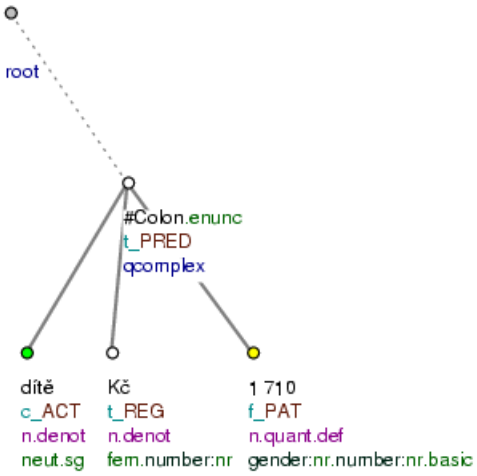

Dítě Kč: 1 710.

Obrázek 7.240. Formulář

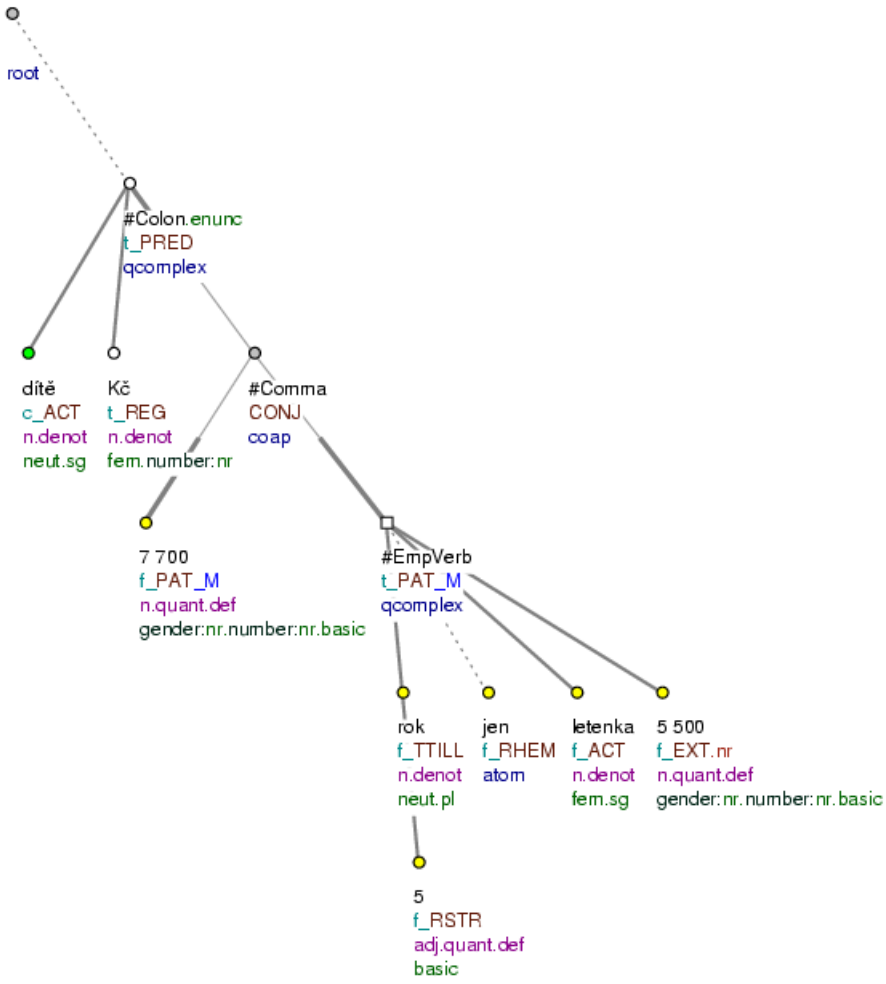

Dítě Kč: 7 700, do 5 let jen letenka za 5 500.

7.12.7. Seznamy

V této sekci uvádíme pravidla a vzorové stromy pro seznamy typu:

1) Praha

2) Bratislava

3) Brno

a) povinnosti

b) práva

Pro anotaci těchto konstrukcí platí:

- do tektogramatického stromu je doplněn uzel pro prázdné sloveso (`t_lemma=#EmpVerb`; `functor=PRED`).
- uzly reprezentující čísla nebo písmena, která označují jednotlivé položky seznamu, mají funktor `PREC` a závisí na uzlu pro prázdné sloveso.

- uzel reprezentující položku seznamu (respektive efektivní kořen) má funktor `ACT` a závisí na uzlu pro prázdné sloveso.

Příklad a vzorový strom:

1) Praha obr. 7.241

Obrázek 7.241. Seznam

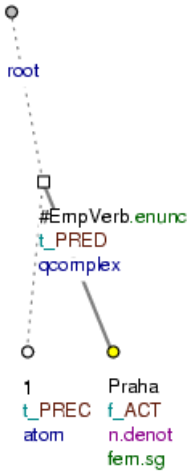

1) Praha

7.12.8. Bibliografické údaje

Samostatné bibliografické údaje zachycujeme podle následujících pravidel:

- **kniha, monografie**:
  - efektivním kořenem konstrukce je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem `#Idph` a s funktorem `DENOM`.
  - efektivní kořen názvu díla má funktor `ID` a závisí na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph`.
  - uzly (efektivní kořeny) reprezentující položky, které jsou součástí bibliografického údaje (autor, nakladatelství, rok a místo vydání) závisí též na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph`.
  - uzel pro autora díla má funktor `AUTH`. Uzly pro ostatní bibliografické údaje jsou zachyceny s funktorem `RSTR`.

  Příklady a vzorové stromy:

  Němcová: Babička, Albatros, Praha, 1974. obr. 7.242

  J.Keller P.Mareš: Nezaměstnanost jako problém.

- **článek z časopisu nebo sborníku**:
  - efektivním kořenem konstrukce je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem `#Idph` a s funktorem `DENOM`.

- efektivní kořen názvu článku má funktor `ID` a závisí na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph`.
- Na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph` a s funktorem `DENOM` visí i všechny další položky, které jsou součástí bibliografického údaje (autor článku a sborník nebo časopis, ze kterého se článek cituje).
- uzel (efektivní kořen) reprezentující autora díla závisí na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph` a má funktor `AUTH`.
- název sborníku nebo časopisu se zachytí opět pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem `#Idph`, který dostane funktor `LOC` (případné slovo *In* není v tektogramatickém stromě reprezentováno žádným uzlem, je zachyceno podobně jako předložka; viz 7.17 – „**Předložky a podřadicí spojky**“).
- efektivní kořen názvu časopisu nebo sborníku má funktor `ID` a závisí na nově vytvořeném uzlu s t-lematem `#Idph` a s funktorem `LOC`.
- uzly (efektivní kořeny) reprezentující položky, které jsou součástí bibliografického údaje sborníku nebo časopisu (editor, nakladatelství, ročník, rok a místo vydání) závisí na uzlu s t-lematem `#Idph` a s funktorem `LOC`.
- uzel pro editora sborníku má funktor `AUTH`. Uzly pro ostatní bibliografické údaje jsou označeny funktorem `RSTR`.

Příklad a vzorový strom:

Svoboda, K.: O přístavku. In: Český jazyk. 6, 1956, 303-310. obr. 7.243

U bibliografických údajů, které jsou začleněny do klauze rozlišujeme, zda mají, nebo nemají morfologii. Uzly pro jednotlivé bibliografické údaje v příslušných pádech (syntakticky začleněné) mají příslušný funktor podle své pozice v tektogramatickém stromě, uzly (efektivní kořeny) pro údaje bez morfologie (hesla v nominativu) zachycujeme jako syntakticky nezačleněnou parentezi (viz 5.7 – „**Parenteze**“).

Příklady a vzorové stromy:

Vydalo nakladatelství Slon, Praha, 1994, 151 stran, náklad neuveden. obr. 7.244

Vydalo nakladatelství Slon, v Praze, 1994, náklad neuveden. obr. 7.245

Obrázek 7.242. Bibliografický údaj

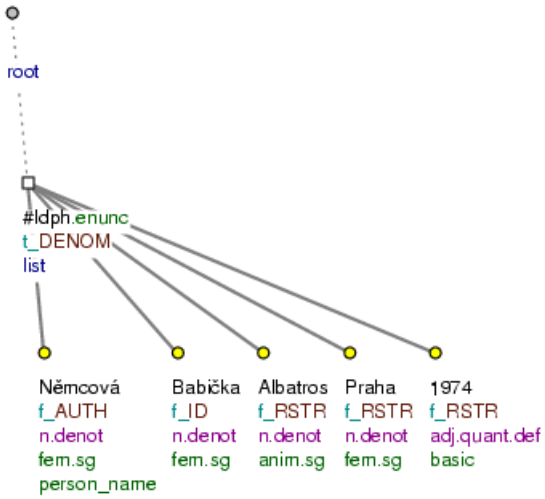

Němcová: Babička, Albatros, Praha, 1974.

Obrázek 7.243. Bibliografický údaj

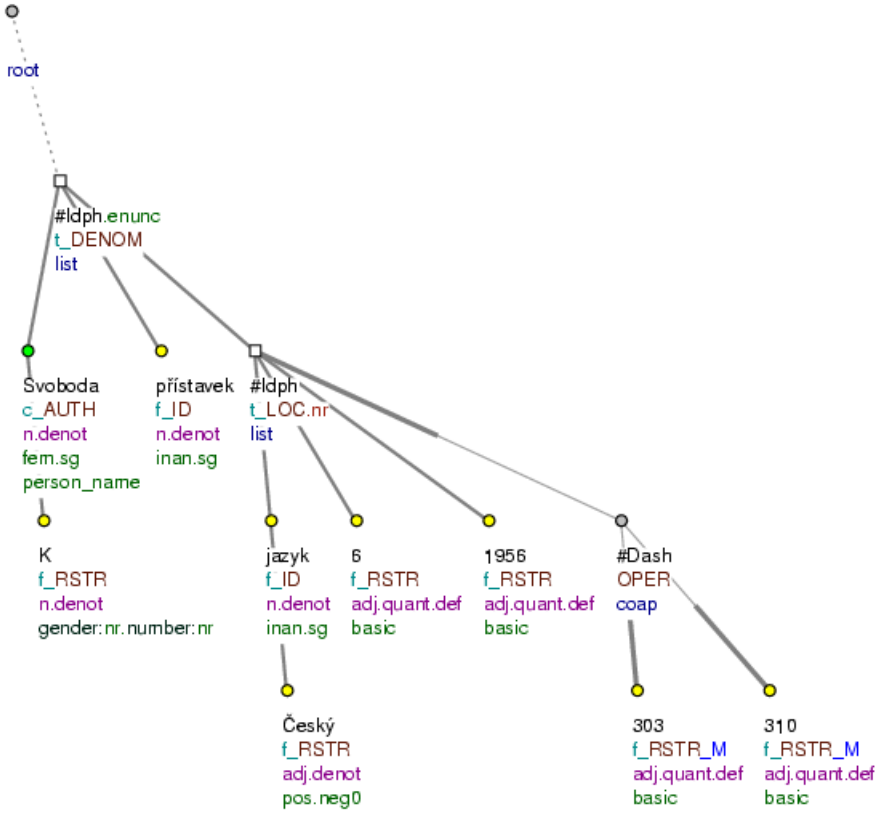

Svoboda, K.: O přístavku. In: Český jazyk. 6, 1956, 303 - 310.

Obrázek 7.244. Bibliografický údaj

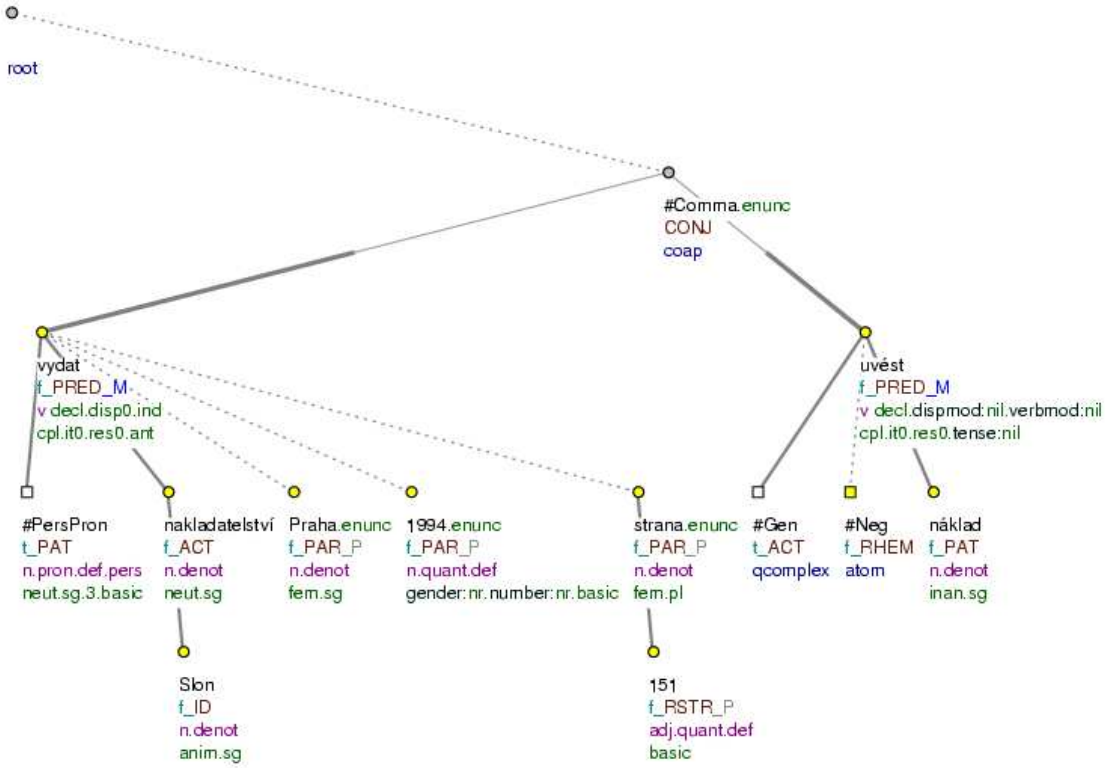

Vydalo nakladatelství Slon, Praha, 1994, 151 stran, náklad neuveden.

Obrázek 7.245. Bibliografický údaj

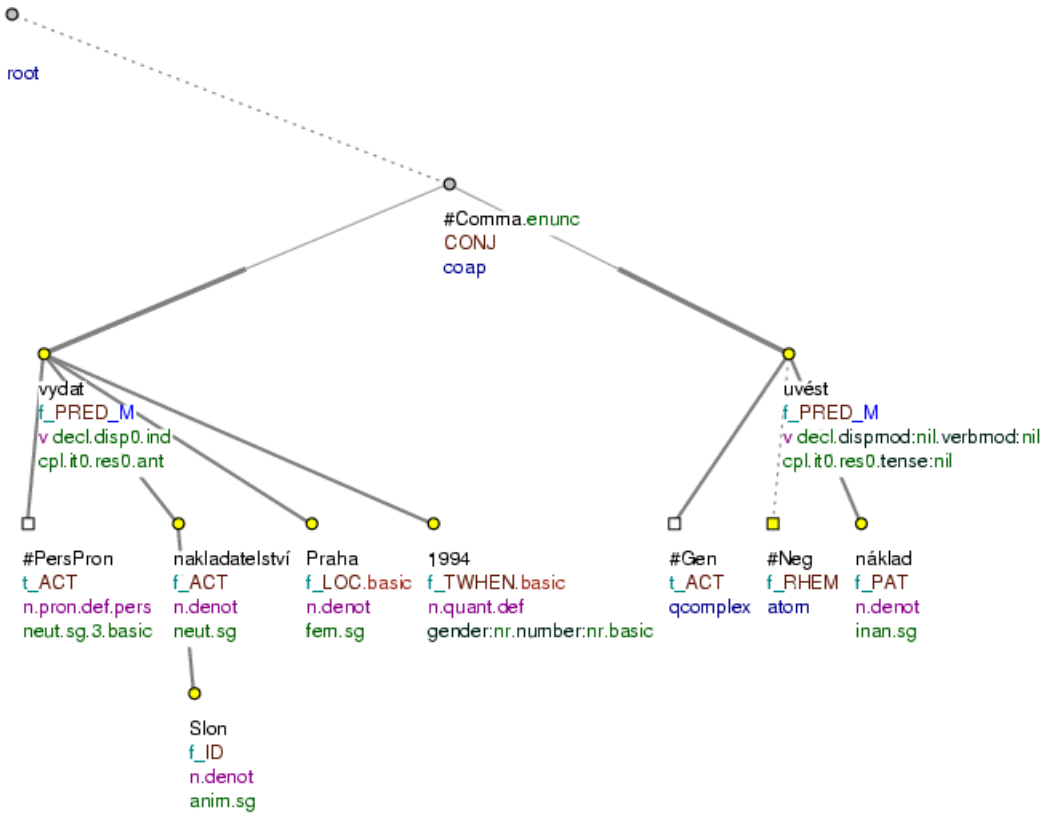

Vydalo nakladatelství Slon, v Praze, 1994, náklad neuveden.

7.12.9. Záhlaví, názvy článků a rubrik

Názvy novinových článků (zvláště tvoří-li je slovesná klauze) pro jejich velkou rozmanitost nezachycujeme jako název, jejich anotace se neřídí pravidly pro anotaci názvů (viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“), nýbrž obecnými pravidly pro anotaci slovesných a neslovesných klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

Příklady a vzorové stromy:

Krátce. obr. 7.246

Z politické scény. obr. 7.247

Trh s nemovitostmi očima realitních kanceláří (5). obr. 7.248

Morová rána: Skuhravý zraněn. obr. 7.249

Štrasburk (od našeho zvláštního zpravodaje). obr. 7.250

LN 3. 8. 1998 obr. 7.251

Profit č. 8 / 1994. obr. 7.252

Jan Rybář, Praha. obr. 7.253

Zkratky autorů článků, které se objevují v závorce na začátku, nebo na konci článku, zachycujeme jako syntakticky nezačleněnou parentezi (viz 5.7 – „**Parenteze**“).

Příklady a vzorové stromy:

Praha (haš). obr. 7.254

(av, čtk). obr. 7.255

Obrázek 7.246. Záhlaví, názvy článků a rubrik

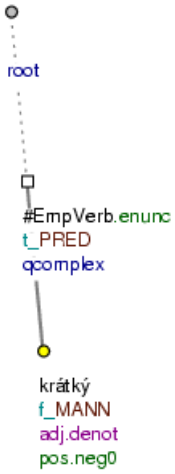

Krátce.

Obrázek 7.247. Záhlaví, názvy článků a rubrik

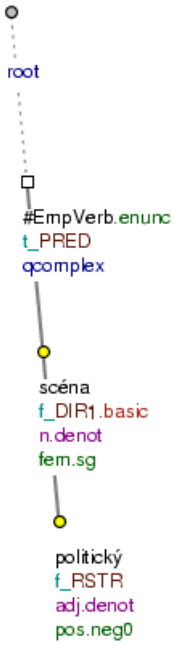

Z politické scény.

Obrázek 7.248. Záhlaví, názvy článků a rubrik

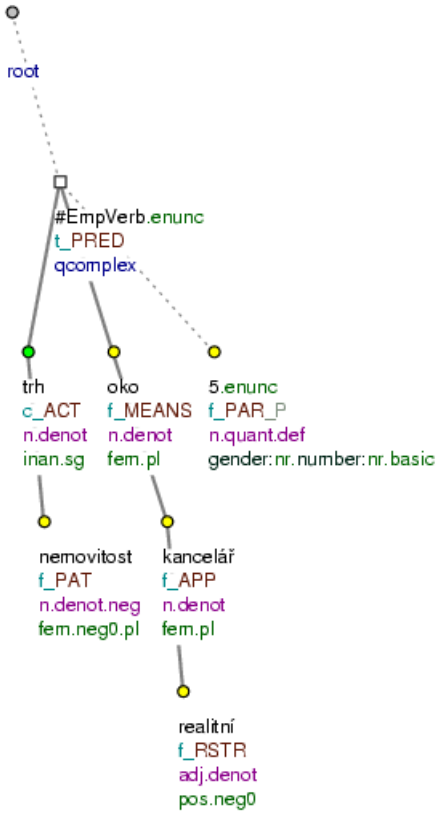

Trh s nemovitostmi očima realitních kanceláří (5).

Obrázek 7.249. Záhlaví, názvy článků a rubrik

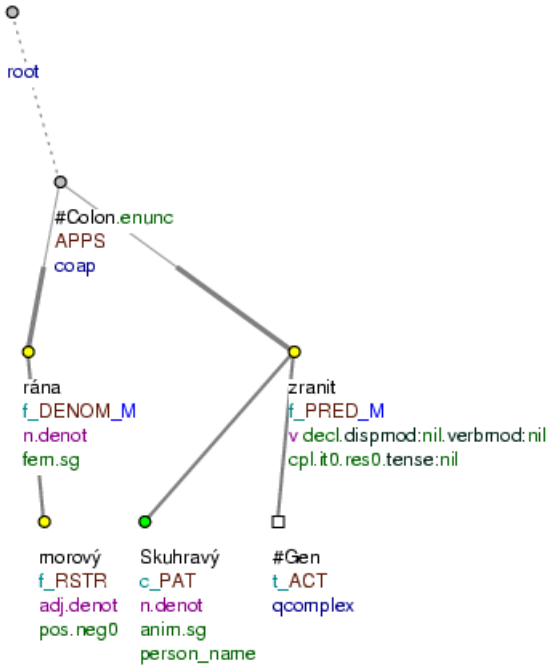

Morová rána: Skuhravý zraněn.

Obrázek 7.250. Záhlaví, názvy článků a rubrik

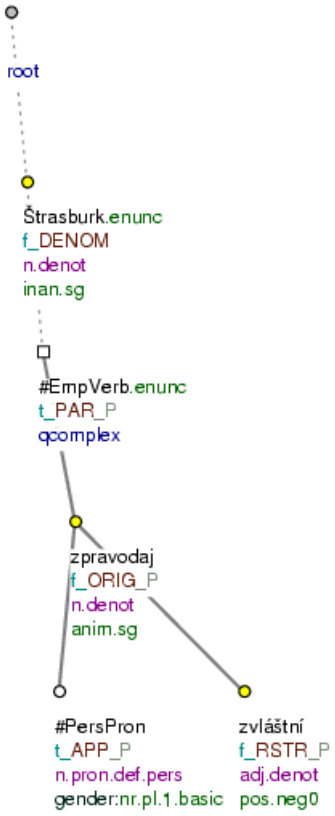

Štrasburk (od našeho zvláštního zpravodaje).

Obrázek 7.251. Záhlaví, názvy článků a rubrik

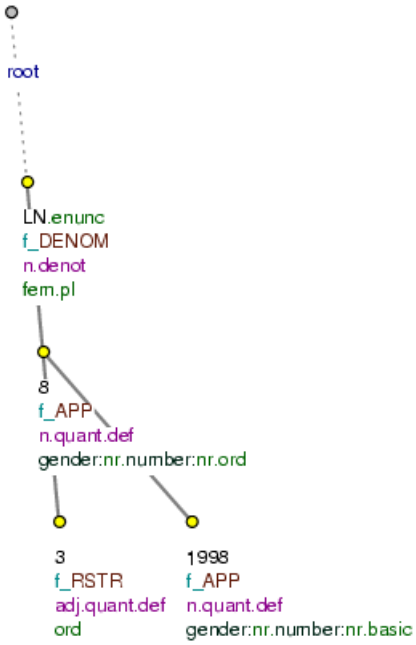

LN 3. 8. 1998

Obrázek 7.252. Záhlaví, názvy článků a rubrik

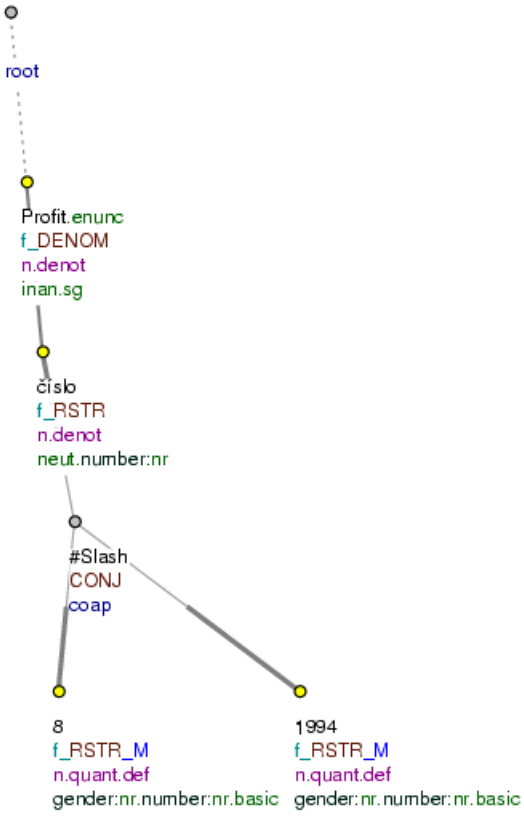

Profit č. 8 / 1994.

Obrázek 7.253. Záhlaví, názvy článků a rubrik

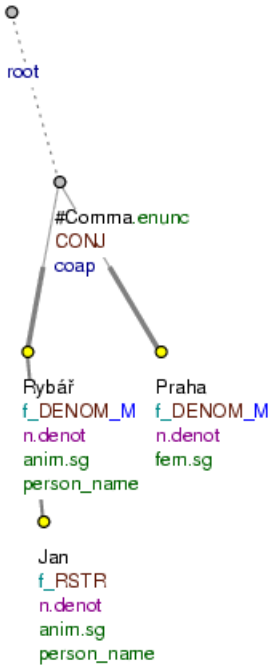

Jan Rybář, Praha.

Obrázek 7.254. Záhlaví, názvy článků a rubrik

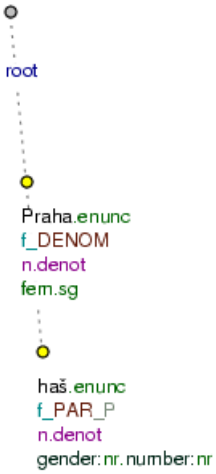

Praha (haš).

Obrázek 7.255. Záhlaví, názvy článků a rubrik

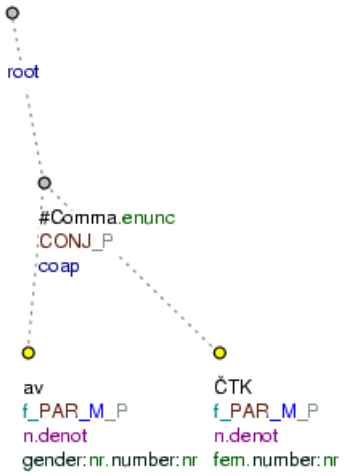

(av, čtk).

7.12.10. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

Anotace ustálených obratů a jiných složitých, syntakticky neobvyklých konstrukcí v žurnalistických textech se řídí obecnými pravidly pro anotaci slovesných a neslovesných klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

Příklady a vzorové stromy:

Rozhodčí: Ulrich. obr. 7.256

Foto: Robert Zlatohlávek - LN. obr. 7.257

Foto Robert Zlatohlávek - LN. obr. 7.258

ČB, kap. Do civilu!, hl. 10, odst. 18. obr. 7.259

Obrázek 7.256. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

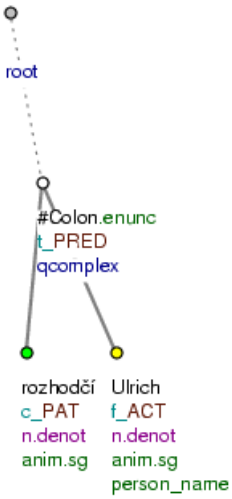

Rozhodčí: Ulrich.

Obrázek 7.257. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

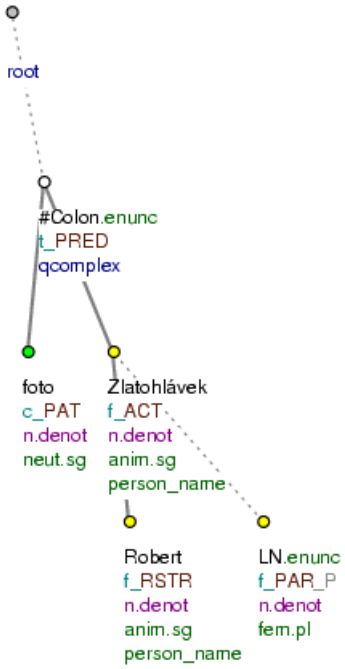

Foto: Robert Zlatohlávek - LN.

Obrázek 7.258. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

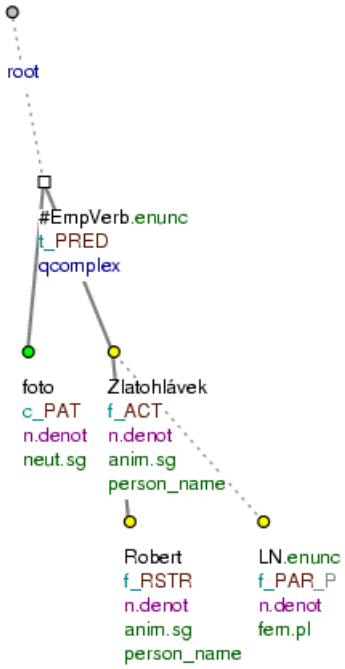

Foto Robert Zlatohlávek - LN.

Obrázek 7.259. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech

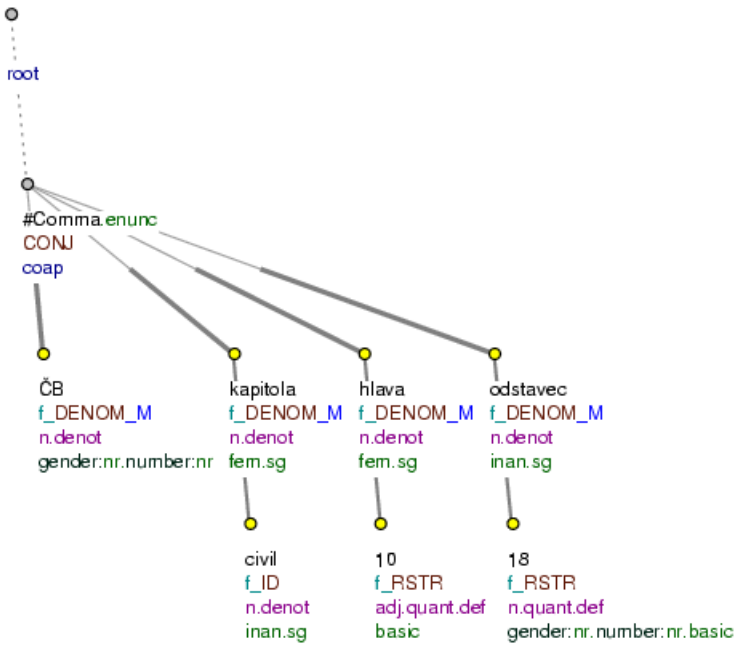

ČB, kap. Do civilu!, hl. 10, odst. 18.

7.12.11. Sportovní komentáře

Anotace ustálených obratů a jiných složitých, syntakticky neobvyklých konstrukcí ve sportovních komentářích se řídí obecnými pravidly pro anotaci slovesných a neslovesných klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

7.12.11.1. Tabulky sportovních výsledků

Při anotaci tabulek sportovních výsledků se řídíme pravidly pro anotaci tabulek uvedenými zde v 7.12.4 – „Tabulky“. U sportovních tabulek častěji využíváme varianty s doplněným uzlem pro prázdné sloveso (srov. například: obr. 7.260 až obr. 7.263). V případech, kde by doplnění slovesa bylo příliš násilné, rozebíráme konstrukci jako apozici nebo koordinaci nominativních klauzí podle toho, který z těchto dvou významových vztahů konstrukci více odpovídá (srov. například: obr. 7.264).

Pozor! Uzel pro pomlčku vyjadřující vztah mezi dvěma proti sobě stojícími celky má funktor `CONTRA` (srov. například: obr. 7.260 a obr. 7.261). Uzel pro pomlčku mezi členy jednoho celku, či spojení dvou a více společně zápasících celků má funktor `CONJ` (srov. například: obr. 7.262).

Příklady a vzorové stromy:

Benešov – Ostrava 1:2. obr. 7.260

Čátar – Fiala 7:6, 1:6, 6:4. obr. 7.261

1.Buchta–Soukup (Favorit Brno) 132, 2.Kolman–Tenor 121. obr. 7.262

Výsledky: 1. Nováček, 2.Vajda. obr. 7.263

Atletika, ženy: McGollová, družstva: Japonsko. (Tabulka uvádí vítěze v různých disciplínách. Není-li uvedeno pořadí, řešíme jako koordinaci a apozici nominativních klauzí) obr. 7.264

Obrázek 7.260. Tabulky sportovních výsledků

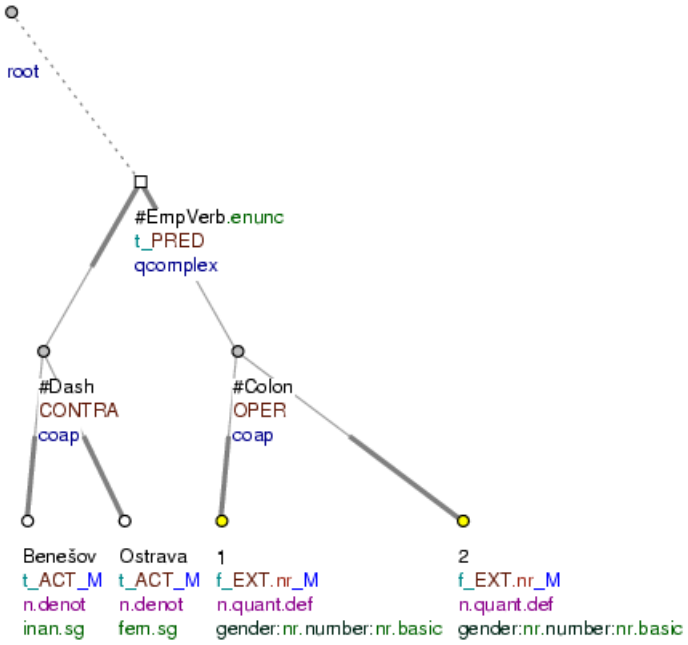

Benešov – Ostrava 1 : 2.

Obrázek 7.261. Tabulky sportovních výsledků

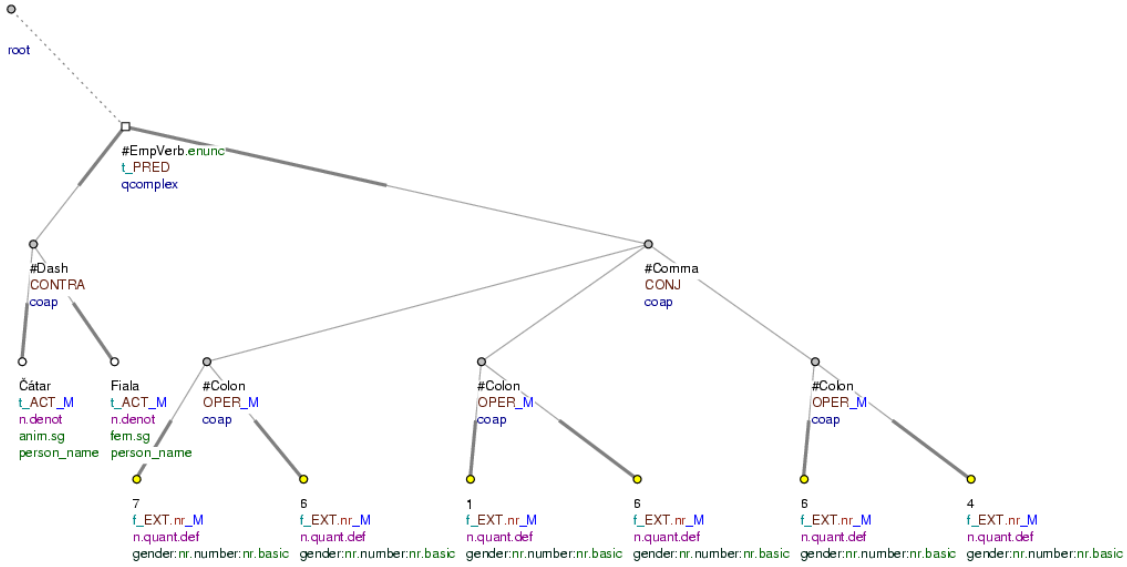

Čátar – Fiala 7 : 6, 1 : 6, 6 : 4.

Obrázek 7.262. Tabulky sportovních výsledků

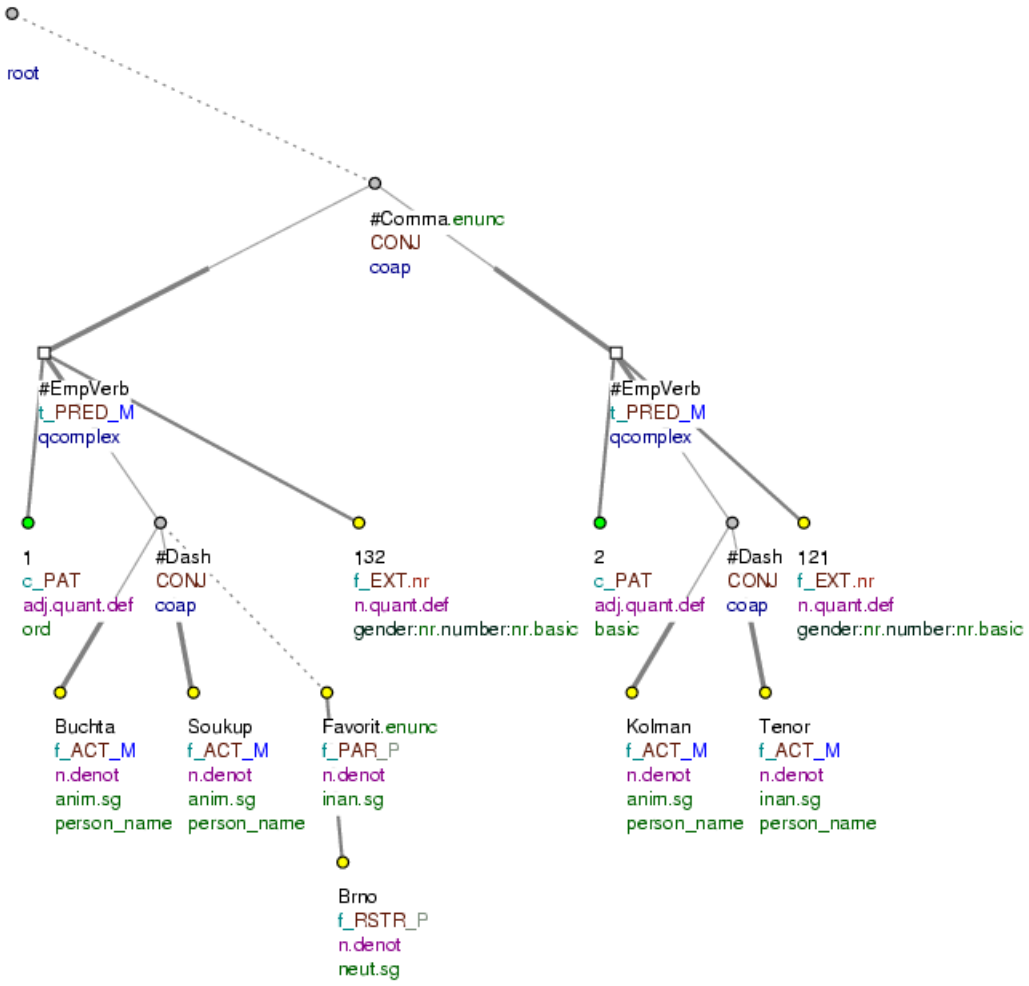

1. Buchta – Soukup (Favorit Brno) 132, 2. Kolman – Tenor 121.

Obrázek 7.263. Tabulky sportovních výsledků

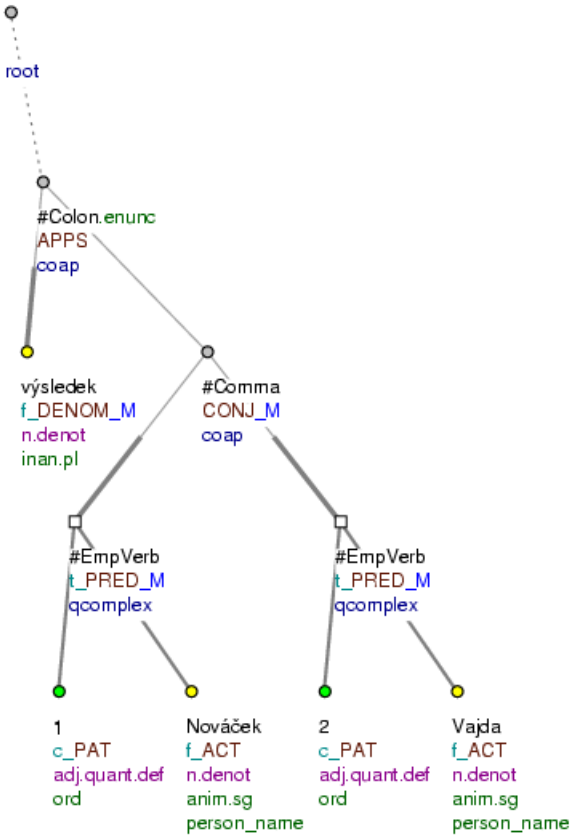

Výsledky: 1. Nováček, 2. Vajda.

Obrázek 7.264. Tabulky sportovních výsledků

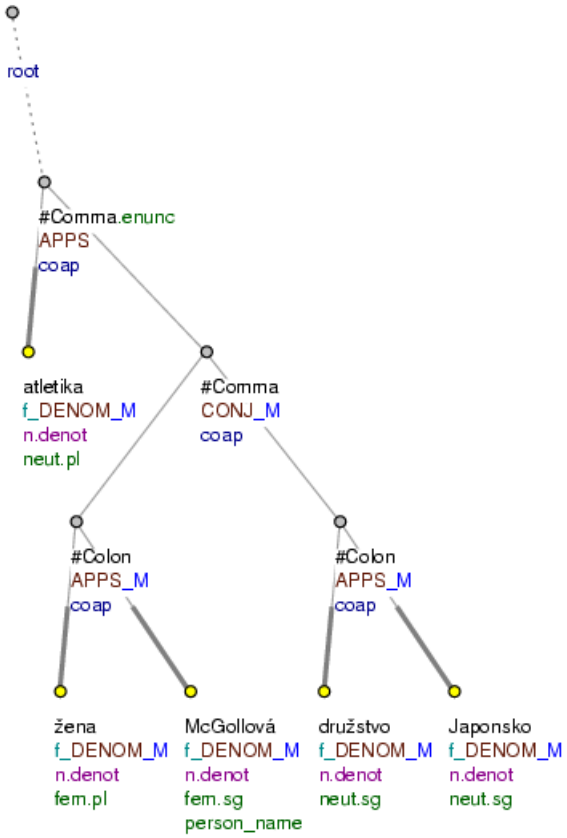

Atletika, ženy: McGollová, družstva: Japonsko.

7.12.11.2. Jiné složité konstrukce

V ostatních složitých konstrukcích je opět nejprve posouzena možnost/nemožnost doplnění prázdného slovesa. Není-li interpretace konstrukce jako slovesné klauze možná, jsou vztahy mezi jednotlivými výrazy konstrukce zachyceny jako koordinace či apozice nominativních klauzí.

Příklady a vzorové stromy:

28. kolo (16. 4): Ostrava – Olomouc místo v 16 až v 17 hodin. obr. 7.265

Anglická liga – 41. kolo: Ipswich – Manchester. obr. 7.266

Branky: 5. a 41. (= Branky padly v 5. a 41. minutě) obr. 7.267

Nečas, 25. (= Nečas dal branku v 25.minutě) obr. 7.268

ŽK: Valnota. (= Žlutou kartu dostal Valenta) obr. 7.269

Slávia: Jánoš, Pěnička a Knoflíček. obr. 7.270

ME v závodech do vrchu – skupina N:1. obr. 7.271

Obrázek 7.265. Sportovní komentáře

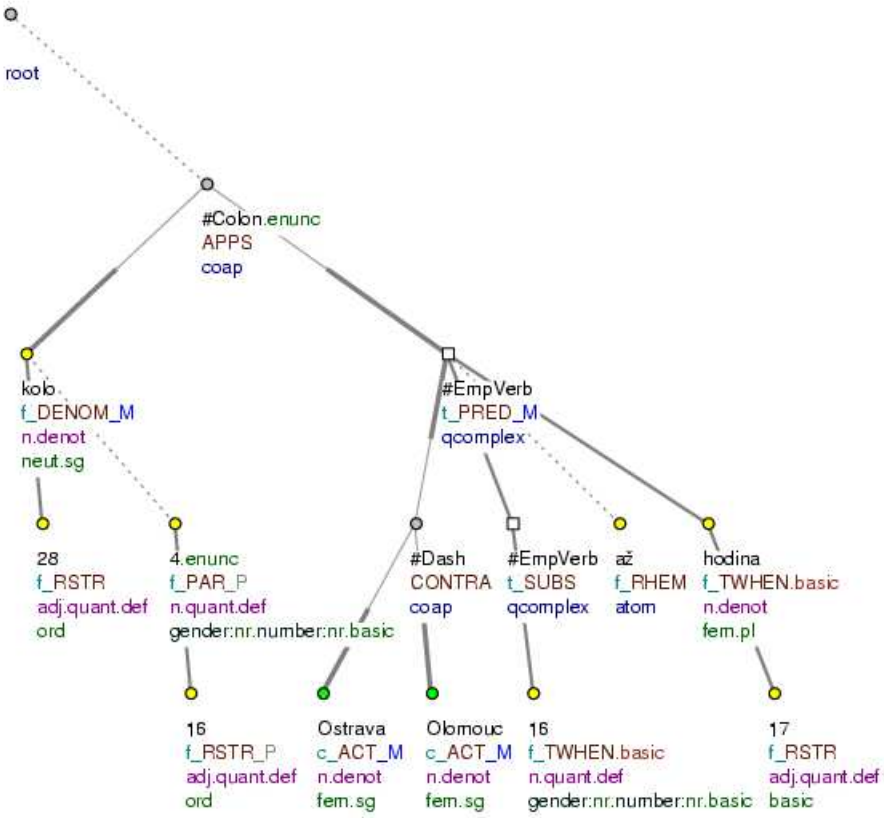

28. kolo (16. 4): Ostrava – Olomouc místo v 16 až v 17 hodin.

Obrázek 7.266. Sportovní komentáře

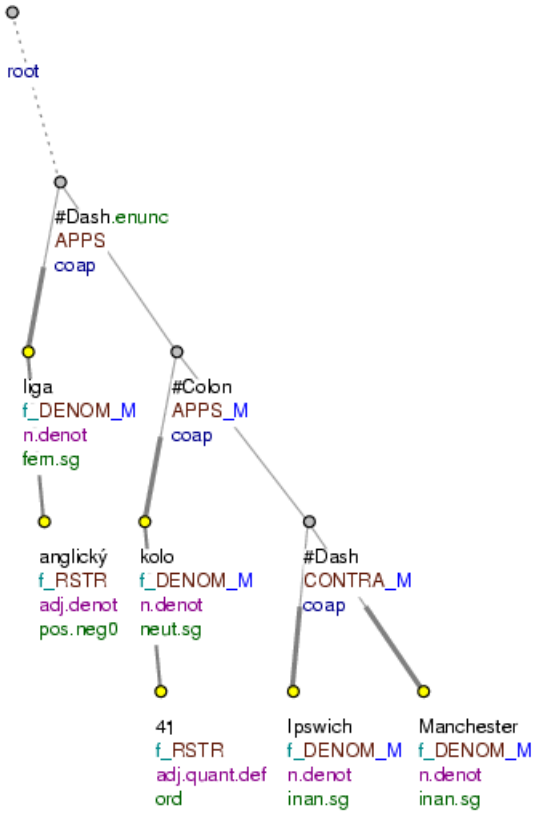

Anglická liga – 41. kolo: Ipswich – Manchester.

Obrázek 7.267. Sportovní komentáře

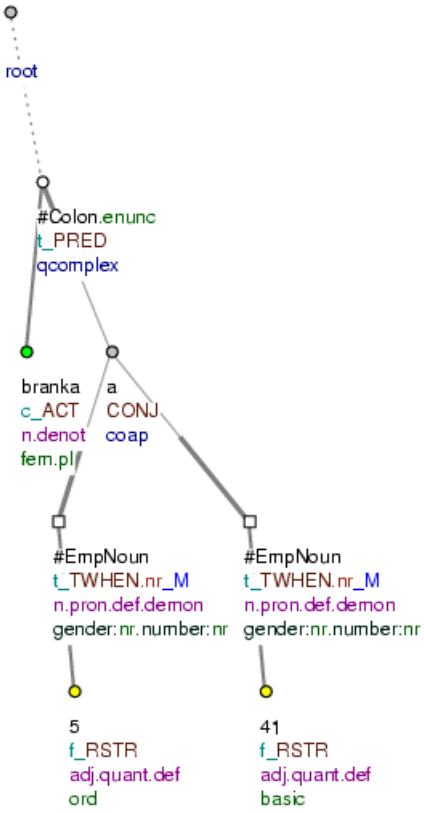

Branky: 5. a 41.

Obrázek 7.268. Sportovní komentáře

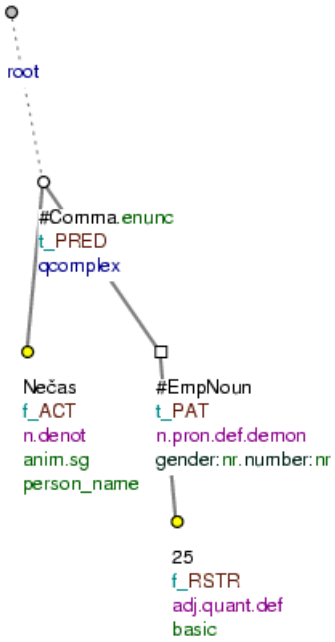

Nečas, 25.

Obrázek 7.269. Sportovní komentáře

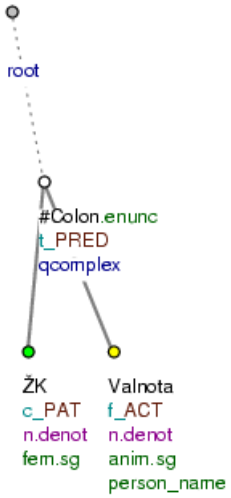

ŽK: Valnota.

Obrázek 7.270. Jiné složité konstrukce

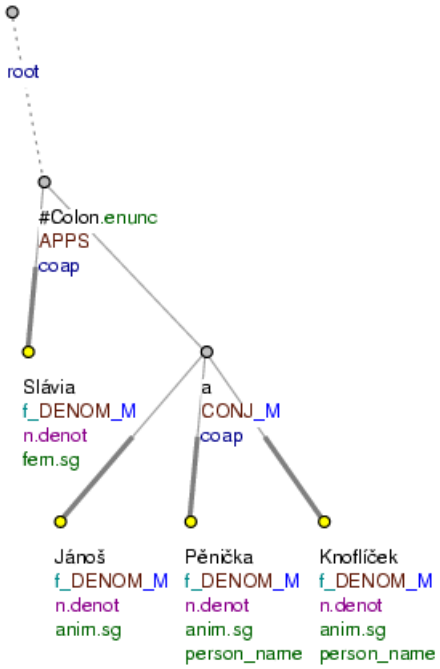

Slávia: Jánoš, Pěnička a Knoflíček.

Obrázek 7.271. Sportovní komentáře

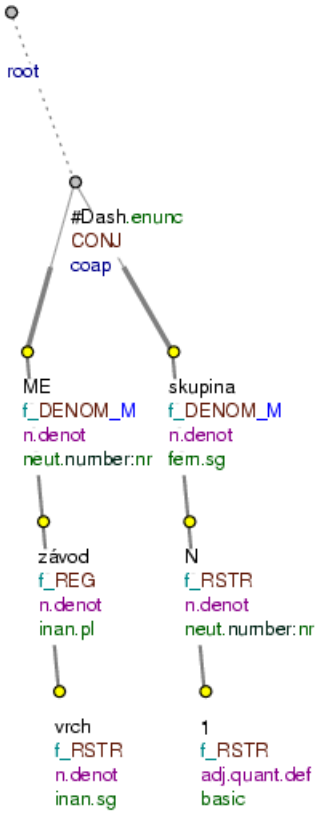

ME v závodech do vrchu – skupina N : 1.

7.13. Negační a afirmační výrazy

V této sekci popisujeme pravidla anotace výrazů pro syntaktickou negaci a afirmaci (viz 5.13 – „**Modalita a negace**“), které jsou v tektogramatických stromech reprezentovány samostatnými uzly. Jsou to:

- částice *ano*, *ne*, *nikoli*, *nikoliv* (případně další jako: *jistě*, *určitě*),
- předpona *ne-* u záporné podoby slovesa (reprezentovaná samostatným uzlem se zástupným t-lematem `#Neg`).

Tyto výrazy mohou plnit následující funkce:

- rematizační funkci (viz 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“),
- funkci (nezávislé) neslovesné klauze (viz 7.13.2 – „Negační a afirmační výrazy jako neslovesné klauze“),
- funkci výrazu modifikujícího souřadicí spojovací výraz (viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu“),
- funkci (volného nebo i valenčního) doplnění slovesa, pokud jsou užita metajazykově (viz 7.13.4 – „Metajazykově užité negační a afirmační výrazy“).

7.13.1. Negační a afirmační výrazy jako rematizátory

Negační a afirmační výrazy interpretujeme jako rematizátory ve dvou případech:

- negační výrazy popírají platnost obsahu celé výpovědi, nebo jen její části.

  Negační výrazy, které popírají platnost obsahu výpovědi (celé, nebo jen její části), jsou zachyceny jako rematizátory, neboť v dosahu negačního výrazu není vždy celá klauze včetně řídícího predikátu, ale negován (rematizován) může být i menší úsek věty.

  Pozor! Jako rematizátor chápeme v těchto případech i morfém syntaktické negace (reprezentovaný uzlem se zástupným t-lematem `#Neg`). Jde o poněkud specifický rematizátor, protože v povrchové podobě není realizován samostatným lexémem, ale morfémem připojeným ke slovesu, a proto se nemůže volně pohybovat po větě. Nicméně ani v dosahu negačního morfému není vždy celá klauze. Dosah rematizátoru je tu třeba určit na základě kontextu.

  Uzel reprezentující negační částici (*ne*, *nikoli/v*) nebo morfém (*ne-*) (`functor=RHEM`) se v tektogramatickém stromě umísťuje podle základních pravidel o umístění rematizátoru (viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“).

  Srovnej:

  - *Petr neparkoval na parkovišti. (Jel po silnici.)*

    V dosahu negace je celý úsek *parkoval na parkovišti* včetně řídícího predikátu. Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako rematizátor, jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídící predikát *parkovat*. Srov. obr. 7.272.

  - *Petr neparkoval na parkovišti. (Parkoval v garáži.)*

    V dosahu negace je jen doplnění místa *na parkovišti*. Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro předložkovou skupinu *na parkovišti*.

  - *Petr parkoval ne na parkovišti. (Parkoval v garáži.)*

    V dosahu negace je jen doplnění místa *na parkovišti*. Uzel reprezentující negační výraz (`t_lemma=`*ne*) bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro předložkovou skupinu *na parkovišti*.

  - *Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Místo toho šel ven.)*

    V dosahu syntaktické negace je celý úsek *psal milostné dopisy Kláře* včetně řídícího predikátu. Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídící predikát *psát*. Srov. obr. 7.273.

  - *Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Psal je Aleně.)*

    V dosahu syntaktické negace je pouze adresát *Kláře* (v dosahu není řídící predikát). Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro substantivum *Klára*. Srov. obr. 7.274.

  - *Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Psal referát do školy.)*

    V dosahu syntaktické negace je celý úsek *milostné dopisy Kláře* (v dosahu není řídící predikát). Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejbližší levá sestra

prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro substantivum *dopisy*. Srov. obr. 7.275.

- *Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Jenom obchodní.)*

  V dosahu syntaktické negace je pouze atribut *milostné* (v dosahu není řídící predikát). Uzel reprezentující negaci slovesa (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má negační rematizátor ve svém dosahu, tj. jako levá sestra uzlu pro adjektivum *milostné*. Srov. obr. 7.276.

!!! Nejasné je zatím umístění negačního rematizátoru v konstrukcích s neurčitými slovesnými tvary typu *Rozhodl jsem se ten plot nepostavit*.

- negační nebo afirmační výrazy (jen částice *ne*, *nikoli/v* nebo *ano*) zastupují v povrchové podobě věty elidované sloveso a vyjadřují jeho kladný nebo záporný význam.

  Zastupuje-li negační nebo afirmační výraz elidované sloveso v kladném nebo v záporném významu, pak chápeme tento výraz jako rematizátor, který je nejdynamičtějším výrazem v dané verbální skupině; je-li řídící sloveso verbální skupiny zároveň řídícím slovesem věty (je reprezentováno jako efektivní kořen tektogramatického stromu), pak je negační nebo afirmační výraz vlastním ohniskem věty.

  Při doplňování nového uzlu pro elidované sloveso postupujeme v zásadě podle pravidel v 5.12.1.1 – „Elipsa řídícího slovesa“; při elipse, která přesahuje rámec jedné věty, dáváme před kopírováním uzlu (aktuální elipsa) přednost doplnění uzlu se zástupným t-lematem `#EmpVerb`, které tu zastupuje obecný význam „platnosti / neplatnosti děje“ (gramatická elipsa).

  Uzel reprezentující částici *ne*, *nikoli/v* nebo *ano* (`functor=RHEM`) má v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` a je nejpravějším přímým potomkem doplněného uzlu pro sloveso.

  Srovnej:

  - *Petr přišel, ale Karel ne.*

    = Petr přišel, ale Karel nepřišel.

    Uzel reprezentující negační výraz *ne* bude zachycen jako rematizátor ve vlastním ohnisku, tj. jako uzel ležící na nejpravější cestě v tektogramatickém stromě. Srov. obr. 7.277.

  - *Petr nepřišel, ale Karel ano.*

    = Petr nepřišel, ale Karel přišel.

    Uzel reprezentující afirmační výraz *ano* bude zachycen jako rematizátor ve vlastním ohnisku, tj. jako uzel ležící na nejpravější cestě v tektogramatickém stromě. Srov. obr. 7.278.

  - *(Napsal to Jirka?) Pokud ano, pošli mi to.*

    = Pokud platí ano/ pokud se tak stalo, pošli mi to.

    Uzel reprezentující afirmační výraz *ano* bude zachycen jako rematizátor, který bude pravým (nejpravějším) přímým potomkem doplněného uzlu pro sloveso. Srov. obr. 7.279.

  Další příklady:

  Jirka mi napsal, ale Honza {*psát*} *ne*.`RHEM`

  Hanka nepřišla pozdě, ale Jitka {*přijít*} *ano*.`RHEM`

  (Přijdeš zítra na přednášku?) Určitě ano.`RHEM` {`#EmpVerb`}

Pozor! Rozlišujeme členskou a větnou souřadnost podle slovosledného postavení negační nebo afirmační částice (viz 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“):

- *Nekoupil chleba, ale máslo* {*koupit*} *ano*.RHEM

  Větná souřadnost.

- *Koupil chleba, ale máslo* {*koupit*} *ne*.RHEM

  Větná souřadnost.

- *Koupil chleba, ale ne*.CM *máslo.*

  Členská souřadnost. Stojí-li negační částice za spojovacím výrazem mezi souřadně spojenými doplněními, zachycujeme souřadnost jako souřadnost členskou a negační výraz jako výraz modifikující souřadné spojení. K tomu viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu“.

K hranici mezi rematizátorem a výrazem modifikujícím souřadicí spojovací výraz u negačních výrazů viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu“.

Další pravidla (pokud jde o hodnoty atributu `tfa` a postavení rematizátorů v tektogramatickém stromě) viz 9.6 – „**Rematizátory**“.

Obrázek 7.272. Negační morfém jako rematizátor

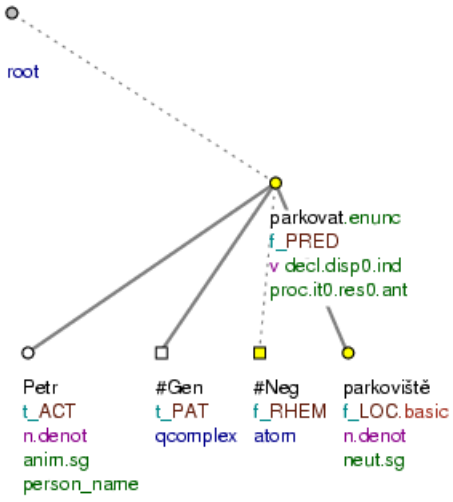

Petr neparkoval na parkovišti. (Jel po silnici.).

Obrázek 7.273. Negační morfém jako rematizátor

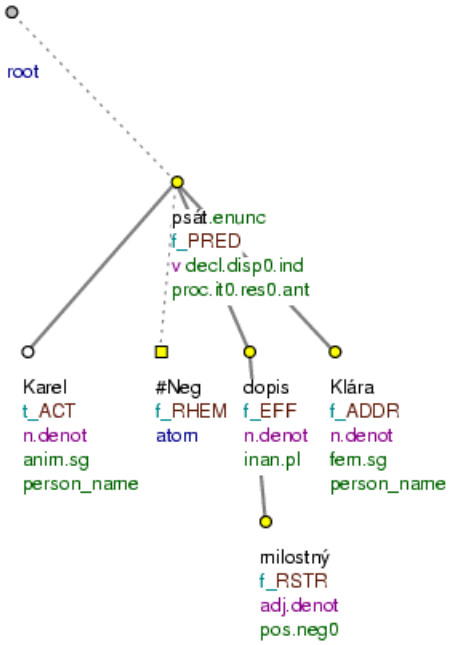

Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Místo toho šel ven.)

Obrázek 7.274. Negační morfém jako rematizátor

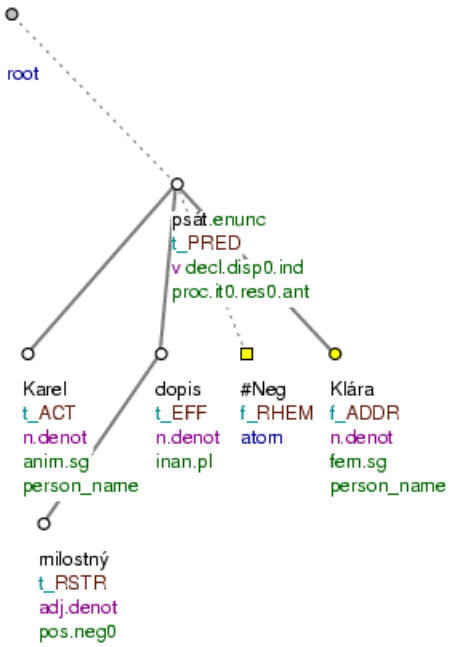

Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Psal je Aleně.)

Obrázek 7.275. Negační morfém jako rematizátor

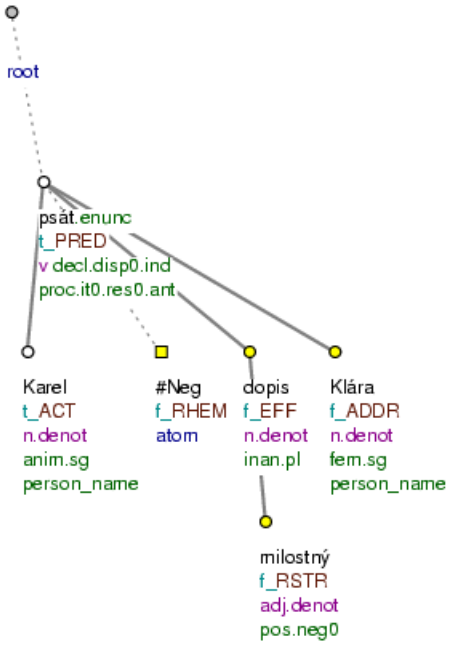

Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Psal referát do školy.)

Obrázek 7.276. Negační morfém jako rematizátor

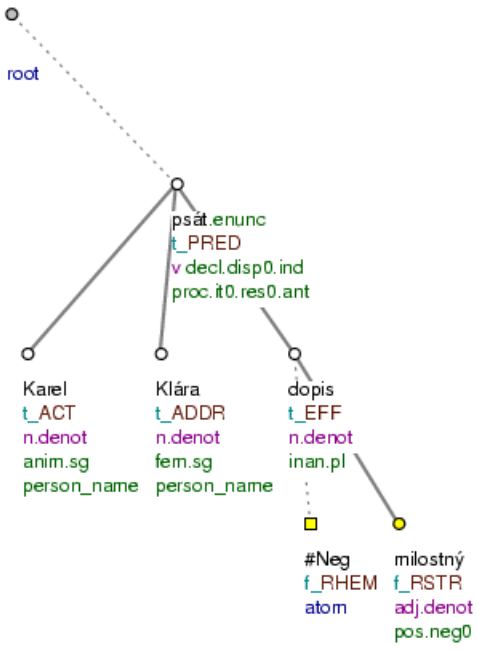

Karel nepsal milostné dopisy Kláře. (Jenom obchodní.)

Obrázek 7.277. Negační částice jako rematizátor

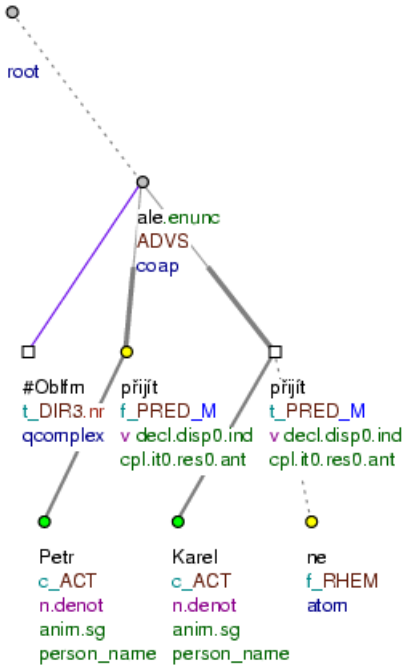

Petr přišel, ale Karel ne.

Obrázek 7.278. Afirmační částice jako rematizátor

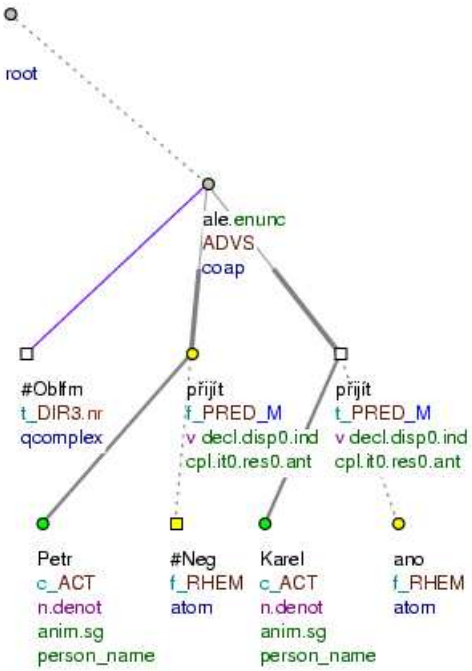

Petr nepřišel, ale Karel ano.

Obrázek 7.279. Afirmační částice jako rematizátor

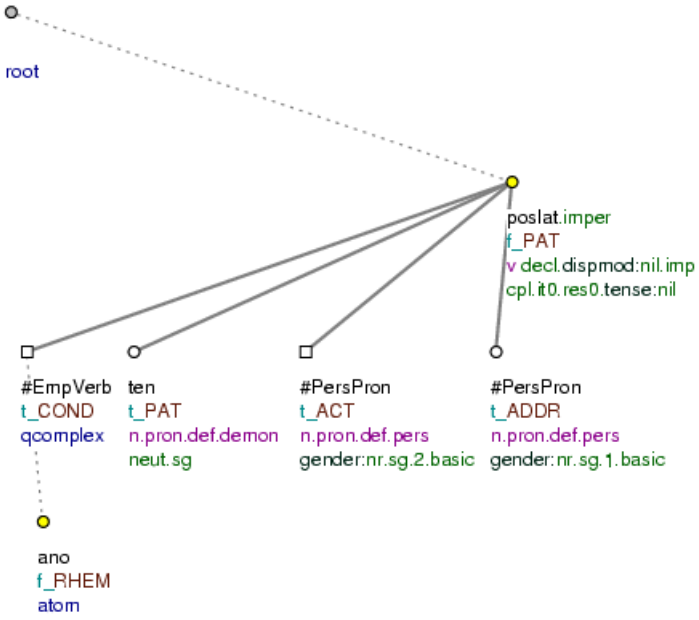

(Napsal to Jirka?) Pokud ano, pošli mi to.

7.13.2. Negační a afirmační výrazy jako neslovesné klauze

Negační a afirmační částice (*ano*, *ne*, *nikoli/v*) mohou mít i samostatnou výpovědní funkci, mohou vytvářet neslovesné klauze, a to dvojím způsobem:

- vyjadřují samostatně kladný, nebo záporný význam.

  Samostatně stojící negační nebo afirmační částice je zachycena jako neslovesná citoslovečná klauze - efektivní kořen klauze (uzel reprezentující částici) má funktor `PARTL`.

  Příklady:

  (Přijdete?) *Ano*.`PARTL` obr. 7.280

  (Přijdete?) *Nikoliv*.`PARTL`

  Srovnej obr. 7.280.

- zdůrazňují kladný, nebo záporný význam vyjádřeného slovesa, celé následující slovesné klauze (slovesná klauze je syntakticky (i sémanticky) úplná i bez této částice).

  Pokud negační nebo afirmační částice nevstupuje do syntaktických vztahů a vytváří samostatnou neslovesnou klauzi, pak je tato částice zachycena jako uzel s funktorem `PARTL`, který je přímým potomkem kořene slovesné klauze (v souladu s pravidly v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

  Příklady:

  (Přijdete?) *Ano*.`PARTL` *, přijdeme.* obr. 7.281

  (Přijdete?) *Ne*.`PARTL` *, nepřijdeme.*

Ano.PARTL , *to uděláme.*

Ne.PARTL , *to je naprostý nesmysl.*

(Přijdeš?) *Nikoliv*.PARTL , *tam mě nikdo nedostane.*

Srovnej obr. 7.281.

Pozor! Jako uzel s funktorem PARTL, který je přímým potomkem kořene slovesné klauze, jsou zachycovány i případy, kdy negační nebo afirmační částice představuje přímou řeč. K tomu viz více 7.3 – „**Přímá řeč**“.

Příklady:

Odpověděl: "Nikoliv.PARTL *."* {#EmpVerb.EFF} obr. 7.282

Řekl: ano.PARTL {#EmpVerb.EFF}

Srovnej obr. 7.282.

K hranici mezi metajazykově užitými výrazy a přímou řečí viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Pravidla anotace slovesných a neslovesných klauzí viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“.

Obrázek 7.280. Afirmační částice jako neslovesná klauze

Ano.

Obrázek 7.281. Afirmační částice jako neslovesná klauze

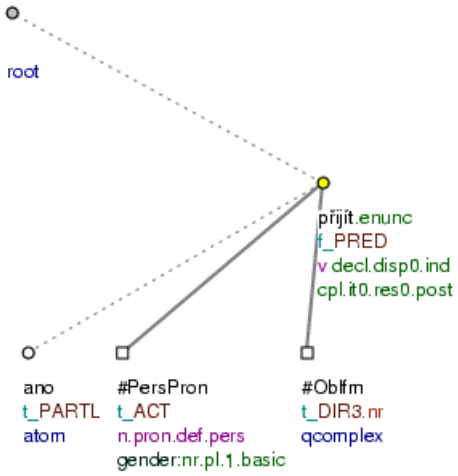

Ano, přijdeme.

Obrázek 7.282. Negační částice jako neslovesná klauze

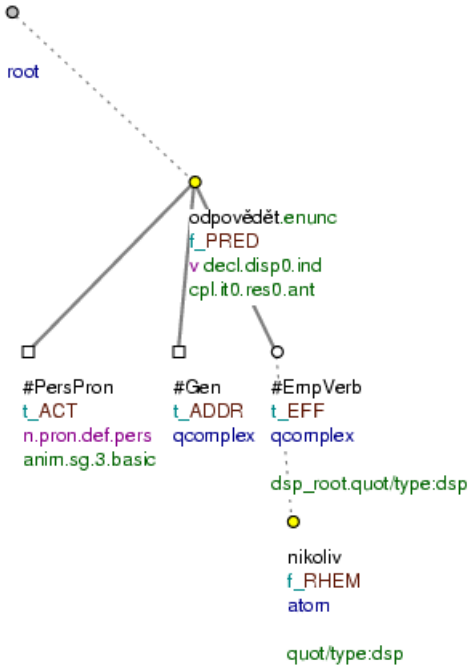

Odpověděl: "Nikoliv."

7.13.3. Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu

Negační výrazy mohou vystupovat také jako výrazy modifikující souřadicí spojovací výrazy (viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). Výrazem modifikujícím spojovací výraz může být jak negační částice (*ne*, *nikoli*, *nikoliv*), tak negační morfém *ne-* (`t_lemma=#Neg`).

Negační výraz je modifikujícím výrazem souřadicího spojovacího výrazu v takovém souřadném spojení, ve kterém se může určitý spojovací výraz (spojka) použít pouze při negativní podobě jednoho z členů souřadného spojení. Srov.:

- *Nepřišel Karel, ale Pavel.*
- *Přišel Karel, ale ne Pavel.*
- Nelze ale říci: **Přišel Karel, ale Pavel.*

Jedná se většinou o souřadné spojení odporovací (funktor ADVS), ale může jít i o záporné varianty vztahu stupňovacího (funktor GRAD) nebo vylučovacího (funktor DISJ); například:

Nepřišel jen Karel, ale.GRAD *i Pavel.*

Uzel reprezentující negační výraz ve funkci výrazu modifikujícího souřadicí spojovací výraz má funktor CM a je zachycen podle pravidel v 7.16.1 – „Souřadicí spojovací výrazy“.

Hranice mezi rematizátorem a výrazem modifikujícím souřadicí spojovací výraz u negačních výrazů. Jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz hodnotíme takový negační výraz, který stojí v povrchové podobě věty u členského souřadného spojení (zpravidla odporovacího). Členské souřadné spojení vstupuje do aktuálního členění jako celek (viz 9.4.3.2.1 – „Aktuální členění souřadně spojených závislých doplnění a klauzí“), nemůže jím tedy procházet hranice mezi základem a ohniskem, negační výraz (částice ani morfém) nesignalizuje ohnisko (nemá rematizační funkci), ale pouze modifikuje souřadné spojení. Srovnej:

- *Bude mít velký dům, ale*.ADVS *ne*.CM *nové auto.*

  Členská souřadnost. Negační částice bude zachycena jako výraz modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu. Srov. obr. 7.283.

- {#Neg.CM} *Nepřišel Jirka, ale*.ADVS *Karel.*

  Členská souřadnost. Negační morfém bude zachycena jako výraz modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu.

- *Z politiky jsem si přinesla fakta, ne*.CM *teorie.* {#Comma.ADVS}

  Členská souřadnost. Negační částice bude zachycena jako výraz modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu (kterým je zde interpunkční čárka).

Další příklady:

{#Neg.CM} *Nekoupil chleba, ale*.ADVS *máslo.*

Koupil chleba, ale.ADVS *ne*.CM *máslo.*

{#Neg.CM} *Vlak neodjel ve čtyři hodiny, ale*.ADVS *v pět.*

{#Neg.CM} *Chruščov nebyl pohřben u kremelské zdi, ale*.ADVS *zde.*

{#Neg.CM} *Nejde o sobotu, ale*.ADVS *o neděli.*

Přijel do Prahy, nikoli.CM *do Brna.*

U větné souřadnosti se negace stává modifikujícím výrazem jen v případě, že se jedná o roztržení modifikujících výrazů *nejen*, *nejenom* na negační výraz a restriktor *jen*, *jenom*, *pouze*. U ostatních případů větné souřadnosti se dosah negace v jednotlivých větách může měnit (negace zde má rematizační funkci). Srovnej:

- {#Neg.CM} *Nepřišli jsme jen*.CM *stavět domy, ale*.GRAD *také*.CM *budeme rozšiřovat ulice.*

Větná souřadnost. Negační morfém bude zachycen jako výraz modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu, jedná se o roztržení modifikujícího výrazu *nejen* na negační morfém a restriktor *jen*. Srov. obr. 7.284.

- {#Neg.CM} *Nepřišel jen*.CM *Karel, ale*.GRAD *přišel i Pavel.*

  Větná souřadnost. Negační morfém bude zachycen jako výraz modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu, jedná se o roztržení modifikujícího výrazu *nejen* na negační morfém a restriktor *jen*.

- {#Neg.CM} *Naším zájmem není jen*.CM *stavět domy, ale*.GRAD *také*.CM *zřizovat dětská hřiště.*

  Větná souřadnost (mezi infinitivy *stavět* a *zřizovat*). Negační morfém bude zachycen jako výraz modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu, jedná se o roztržení modifikujícího výrazu *nejen* na negační morfém a restriktor *jen*.

Obrázek 7.283. Negační částice jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz

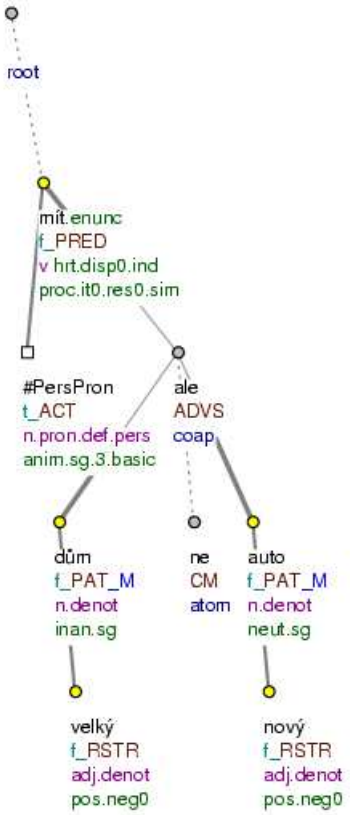

Bude mít velký dům, ale ne nové auto.

Obrázek 7.284. Negační morfém jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz

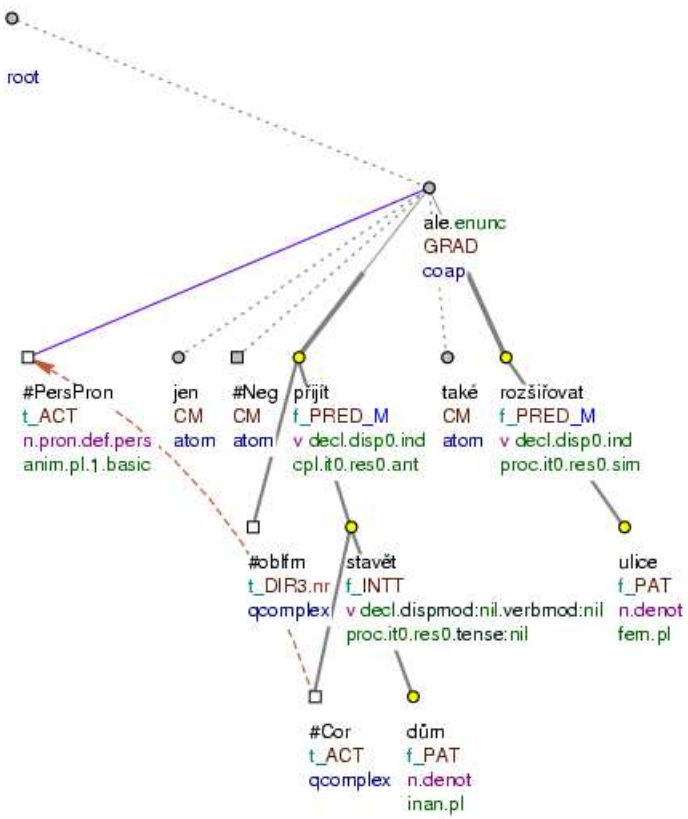

Nepřišli jsme jen stavět domy, ale také budeme rozšiřovat ulice.

Pozor! V případě členské koordinace se spojkou *ani* je negace vyžadována oběma souřadně spojenými členy – jedná se o vyjádření slučovacího poměru mezi členy skupiny, která je celá negovaná – v takových skupinách má negační morfém rematizační funkci. Uzel reprezentující syntaktickou negaci (`t_lemma=#Neg`) je levou sestrou kořene souřadné struktury a má funktor `RHEM`. V dosahu rematizátoru je pak celá koordinační skupina. (Podrobná pravidla viz 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“). Srovnej:

- {`#Neg.RHEM`} *Nebyl tam Petr ani*`.CONJ` *Pavel.*

  Členské souřadné spojení ve významu slučovacím (se spojkou *ani*). Negační morfém bude zachycen jako rematizátor, v jehož dosahu je celé členské souřadné spojení. Srov. obr. 7.285.

Obrázek 7.285. Negační morfém jako rematizátor

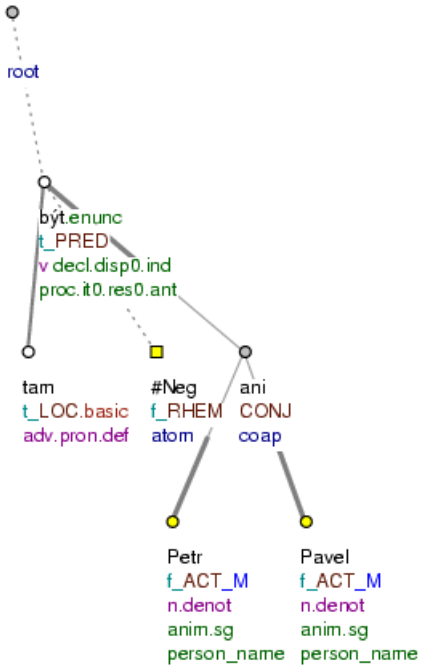

Nebyl tam Petr ani Pavel.

7.13.4. Metajazykově užité negační a afirmační výrazy

Negační a afirmační částice (*ano*, *ne*, *nikoli/v*) mohou stát i v pozici aktantu nebo volného doplnění, pokud jsou užita metajazykově. V těchto pozicích je zachycujeme podle pravidel anotace identifikačních výrazů popsaných v 7.8 – „**Identifikační výrazy**“. Metajazykově užitá negační nebo afirmační částice je vždy zachycena jako identifikační struktura (viz 7.8.1.3 – „Identifikační struktura“): uzel reprezentující negační nebo afirmační částici má funktor `ID`.

K hranici mezi metajazykově užitými výrazy a přímou řečí viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Příklady:

O jeho {`#Idph.PAT`} *ano*.`ID` *si myslím, že nebylo přesvědčivé.* obr. 7.286

Slovo ano.`ID` *zaznělo jen jednou.*

Jeho {`#Idph.ACT`} *ano*.`ID` *zaznělo jednoznačně.*

Své {`#Idph.PAT`} *ano*.`ID` *si řekli na Staroměstské radnici.*

Obrázek 7.286. Metajazykově užitá afirmační částice

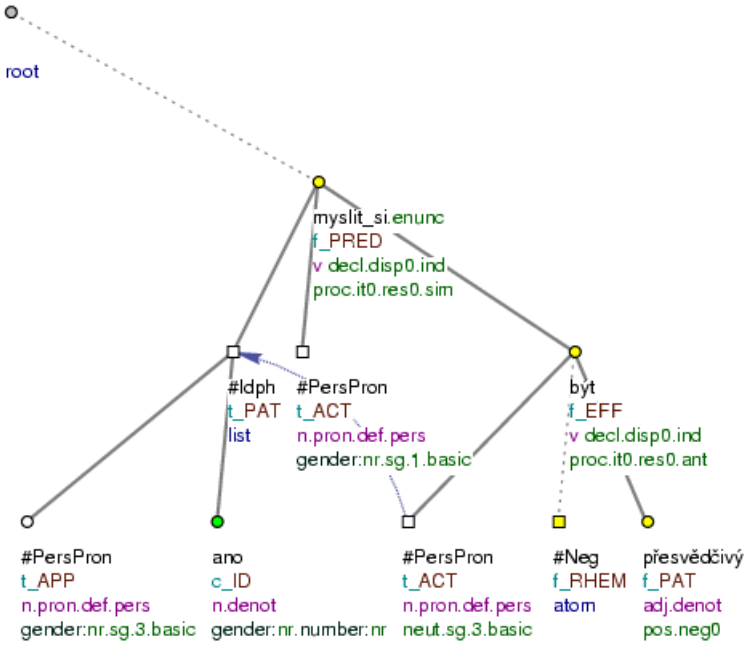

O jeho ano si myslím, že nebylo přesvědčivé.

7.14. Výrazy „se“ a „si“

V této sekci shrnujeme pravidla pro anotaci výrazů *se* a *si* vyjádřených v povrchové podobě věty. Výrazy *se* a *si* mohou mít ve větě různé významy a v závislosti na těchto významech se liší i jejich anotace.

Rozlišujeme:

A. **výrazy „se“ a „si“ jako součást slovesa**.

Jako součást slovesa jsou výrazy *se* a *si*:

a. **u zvratných sloves (u reflexiv tantum)**.

Výrazy *se* a *si* jsou nemotivovanou součástí slovesa. Slovesa nelze užít bez těchto výrazů.

Příklady: *bát se*, *usmát se*, *snažit se*, *stěžovat si*.

b. **u sloves inherentně recipročních**.

U sloves inherentně recipročních lze vždy předpokládat míru aktivního zapojení na ději u druhého aktantu. Slovesa tu nelze užít jinak než s výrazem *se*, *si*. K inherentně recipročním slovesům viz i 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Příklady: *setkat se*, *hádat se*, *prát se*.

c. **u sloves inherentně reflexivních**.

V daném významu si nelze u těchto sloves představit externího původce děje, slovesa vyjadřují bezděčné děje konané na sobě sama. Slovesa lze užít bez výrazů *se*, *si*, pak ale nemají význam bezděčného děje. Srov.:

- *Vlny se šíří prostorem.*

  Rozhlas šíří vlny prostorem.

Příklady:

Spadl do vody a utopil se.

Větev se zlomila.

Pytel se roztrhl.

Vlny se šíří prostorem.

Celý rok se trápil.

d. **výrazy „se“ a „si“ spoluvytvářející některé způsoby slovesného děje**.

Výrazy *se* a *si* se uplatňují často ve spojení s dalšími prostředky (s předponami) při utváření specifických významů sloves.

Příklady: *natahat se*, *napracovat se*, *zalyžovat si*, *zatančit si*, *zaposlouchat se*, *dočíst se*, *rozepsat se*, *upít se*, *vyběhat se*, *pospat si*.

Anotace. Výrazy *se* a *si*, které jsou součástí slovesa, zachycujeme jako součást t-lematu těchto sloves. T-lema těchto sloves je víceslovné, výraz *se* nebo *si* je do t-lematu připojen pomocí podtržítka. Viz 3.3.1 – „Víceslovné t-lema“. Odkaz na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* nebo *si* je uveden v atributu `a/aux.rf` (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

B. **výraz „se“ jako formální prostředek pro vyjádření zvratného pasiva**.

Příklady:

Přirozený jazyk se popisuje formálními prostředky.

Tancovalo se až do rána.

Diskutovalo se o novém objevu.

Anotace. Základním pravidlem anotace vět se zvratným pasivem je doplňování uzlu pro všeobecného aktora. Do tektogramatického stromu je doplněn nový uzel s t-lematem `#Gen` a s funktorem `ACT`. Na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* nevede z tektogramatického stromu žádný odkaz (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

C. **výraz „se“ jako formální prostředek pro vyjádření dispoziční modality**.

Dispoziční modalita je popsána v 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modality (`dispmod`)“.

Příklady:

Matematika se mu studuje dobře.

V téhle troubě se mi dobře peče.

Anotace. Dispoziční modalita je reprezentována hodnotou `disp1` v gramatému `dispmod` u uzlu reprezentujícího řídící sloveso klauze. Na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* nevede z tektogramatického stromu žádný odkaz (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

D. **výrazy „se“ a „si“ jako formální prostředek pro vyjádření reciprocity**.

U sloves s akuzativní vazbou je reciproční vztah v povrchové podobě věty pravidelně signalizován výrazem *se*. Srov.:

- *Petr potkal Pavla.*

  Petr a Pavel se potkali.

Více viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Anotace. Základním pravidlem anotace vět s recipročním vztahem je vytvoření nového uzlu s t-lematem `#Rcp`. Na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* je u tohoto nově vytvořeného uzlu v atributu `a/lex.rf` (případně i `a/aux.rf`) uložen odkaz (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

E. **výraz „se“ jako formální důsledek vyjádření patientu předložkovou skupinou „s+7“**.

U sloves, u kterých si konkuruje vyjádření patientu (respektive adresátu) akuzativem a předložkovou skupinou *s*+7 (tj. u tranzitivních sloves), chápeme povrchové *se* jako formální důsledek vyjádření patientu předložkovou skupinou *s*+7. Srov.:

- *Petr potkal Pavla.*

  Petr se potkal s Pavlem.

Více viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Anotace. Na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřené *se* (a též na předložku *s*) je uveden odkaz v atributu `a/aux.rf` u uzlu reprezentujícího předložkovou skupinu *s*+7. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.

F. **výrazy „se“ a „si“ jako doplnění**.

Výrazy *se* a *si* mohou ve větě být i doplněním řídícího děje (slovesa, substantiva, adjektiva). Vyjadřují reflexivizaci děje. Vyjadřují, že (nejbližší) subjekt děje zaměřuje děj na sebe sama, že děj je vykonáván v ne/prospěch tohoto subjektu.

Příklady:

Nakreslil se.

Viděl se v zrcadle.

Zaměřuje se jen na sebe.

Oholil se.

Koupil si auto.

Anotace. Výrazy *se* a *si*, které jsou ve větě doplněním, jsou v tektogramatickém stromě reprezentovány samostatnými uzly se zástupným t-lematem `#PersPron`. V atributu `a/lex.rf` (případně i `a/aux.rf`) u tohoto uzlu je uložen odkaz na analytický uzel reprezentující povrchově vyjádřený výraz *se* nebo *si* (viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“).

!!! Mezi jednotlivými typy jsou široká přechodná pásma. Do budoucna budou proto potřeba přesnější kritéria rozlišování.

7.15. Zkratky

!!! Pravidla anotace zkratek je třeba ještě zpracovat. V současné verzi PDT 2.0 nejsou zkratky anotovány konzistentně, zejména pokud jde o podobu t-lematu (rozepsané, zkrácené) a o počet uzlů a jejich strukturu.

Pro anotaci zkratek byla přijata jen následující dílčí pravidla:

- je-li zkratka syntakticky začleněná do věty jako její větný člen, má její efektivní kořen příslušný funktor podle pozice ve struktuře věty. Není-li zkratka syntakticky začlenitelná do věty jako její větný člen, je zachycena jako parenteze.

- pravidla anotace konstrukce, ve které za zkratkou následuje v závorce její rozepsaná podoba (a naopak) viz 5.7.1 – „Parenteze aktuální“.

- pravidla anotace zkratek *aj.*; *apod.*; *atd.* viz 5.6.2.1.1 – „Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.““.

- ke zkratce *mj.* viz 7.6.2 – „Význam „výjimečného slučování““.

Jednotlivé části některých zkratek (*s.r.o.*; *a.s.*; *hl.m.*; *pozn. red.*) jsou reprezentovány samostatnými uzly a jsou strukturně analyzované; například zkratka *s.r.o.* je reprezentována třemi uzly. Jedním uzlem jsou reprezentovány zkratky jako *USA*; *ODS*; *čtk*, *atd.*; *apod.*.

T-lema zůstává buď rozepsané, nebo ve zkrácené podobě. K unifikaci t-lematu došlo pouze ve třech případech:

- *tzv.*; *tak zvaný* a *takzvaný* → reprezentativní t-lema: *takzvaný*;

- *tzn.*; *to znamená* → *to_znamená*;

- *tj.*; *to jest* → *to_jest*.

Více k reprezentativnímu t-lematu viz 3 – „***Tektogramatické lema (t-lema)***“.

7.16. Souřadicí spojovací výrazy a operátory

V této sekci popisujeme:

- souřadicí spojovací výrazy pro koordinaci a apozici (viz 7.16.1 – „Souřadicí spojovací výrazy“).

- spojovací výrazy pro vyjadřování matematických operací a intervalů - operátory (viz 7.16.2 – „Operátory“).

Seznamy souřadicích spojovacích výrazů a operátorů viz 2 – „*Souřadicí spojovací výrazy a operátory*“.

Pravidla anotace souřadných spojení viz 5.6 – „**Souřadnost**“.

7.16.1. Souřadicí spojovací výrazy

Pro každý spojovací výraz je na základě formálních a sémantických kritérií určeno, zda je souřadicí nebo podřadicí.

Jádrem souřadicích spojovacích výrazů jsou souřadicí spojky.

Sémantika spojek je velice abstraktní, proto se spojky velmi často kombinují s dalšími výrazy, zejména s příslovci a částicemi. Tím se sémantika spojek konkretizuje a modifikuje. Kombinováním

souřadicích spojek s dalšími slovy vznikají složené souřadicí spojovací výrazy (*a nebo také*). *Složené souřadicí spojovací výrazy* tedy chápeme jako spojení dvou typů výrazů:

- jedné nebo více spojek. Mezi spojky zahrnujeme i interpunkci (zejména čárku), pokud spojuje klauze samostatně nebo se pojí s jiným výrazem než se spojkou.

- modifikujících výrazů, tj. nespojkových slov, nejčastěji částic a příslovcí, která se společně se spojkami podílejí na významové specifikaci koordinačního nebo apozičního vztahu mezi klauzemi nebo jejich částmi.

Souřadicí spojovací výraz zpravidla obsahuje alespoň jednu spojku. Modifikující výrazy nemusí být v souřadicím spojovacím výrazu obsaženy, ale často je přítomen i více než jeden modifikující výraz.

Při zachycování souřadicích spojovacích výrazů v tektogramatickém stromě je třeba v souřadicím spojovacím výrazu odlišit spojku a modifikující výraz. Složený souřadicí spojovací výraz je reprezentován minimálně dvěma uzly: uzlem pro spojku a uzlem pro modifikující výraz. Srov.:

- *Dostavil se jediný člověk, a navíc nespecialista.*

  Souřadicí spojovací výraz je složený ze spojky *a* a modifikujícího výrazu *navíc*. Tento složený spojovací výraz je v tektogramatickém stromě reprezentován dvěma uzly: uzel, který reprezentuje spojku *a*, představuje kořen koordinační struktury (viz k tomu dále 7.16.1.1 – „Souřadicí spojky“); uzel, který reprezentuje modifikující výraz *navíc*, je přímým potomkem kořene koordinační struktury a má funktor `CM` (viz k tomu dále 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“). Srovnej obr. 7.287.

!!! Mezi souřadicími spojkami, mezi modifikujícími výrazy i mezi celými složenými souřadicími spojovacími výrazy nacházíme vztahy synonymie. V PDT je zatím jen velmi částečně vyřešena synonymie mezi souřadicími spojkami (pomocí reprezentativního t-lematu; viz 7.16.1.1 – „Souřadicí spojky“). Modifikující výrazy chápeme jako součásti souřadicího spojovacího výrazu, a jen z důvodu nevyřešené synonymie u souřadicích výrazů je zatím zachycujeme jako samostatný uzel v tektogramatickém stromě.

Funkce souřadicích spojovacích výrazů. U souřadicích spojovacích výrazů rozlišujeme dvě funkce:

a. souřadicí spojovací výraz spojuje dvě a více doplnění nebo klauzí ve vztahu koordinace nebo apozice.

   Příklad:

   S hojící se sliznicí a s růstem obnovujících se střevních klků vlivem bezlepkové diety se zlepšuje i funkční schopnost sliznice a pacient může přijímat mléko a sladit řepným cukrem.

b. souřadicí spojovací výraz vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext.

   Příklad:

   (Velmi mírný růst spotřebitelských cen, jaký je dnes například v Německu, není výsledkem politické vůle, nýbrž zdravě fungujících podniků i celé ekonomiky.) A to zatím není náš případ.

Obrázek 7.287. Složený souřadicí spojovací výraz

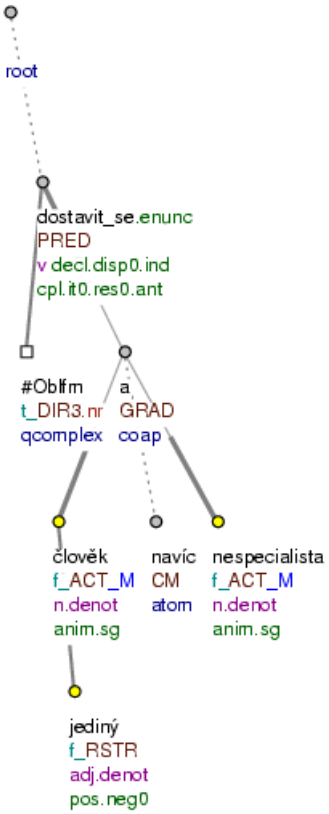

Dostavil se jediný člověk, a navíc nespecialista.

7.16.1.1. Souřadicí spojky

Jádrem (složených) souřadicích spojovacích výrazů jsou *souřadicí spojky*. Kombinováním spojek mezi sebou vznikají spojkové dvojice (*buď* - *nebo*) a vícedílné spojky (*a nebo*).

Souřadicí spojka (jednodílná spojka, vícedílná spojka a spojková dvojice) je v tektogramatickém stromě reprezentována vždy jedním uzlem. Podle funkce souřadicího spojovacího výrazu (jehož je spojka součástí) je uzel reprezentující spojku:

- **kořenem souřadné struktury** (`nodetype=coap`).

  Kořenem souřadné struktury je uzel reprezentující spojku v případě, že souřadicí spojovací výraz (jehož je spojka součástí) spojuje dvě (a více) doplnění nebo klauze ve vztahu koordinace nebo apozice.

  Kořenu souřadné struktury je vždy přiřazen některý z funktorů popisujících významový druh souřadného spojení (viz 6.12 – „**Funktory pro významy souřadných spojení**“).

- **atomickým uzlem s funktorem `PREC`** (`nodetype=atom`).

  Atomickým uzlem s funktorem `PREC` (závislým na efektivním kořenu připojované klauze) je uzel reprezentující spojku v případě, že souřadicí spojovací výraz (jehož je spojka součástí) vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext (viz i 6.7.4 – „PREC“).

Reprezentativní t-lema. Jednotlivé souřadicí spojky jsou v povrchové podobě věty v některých případech realizovány různými formálními variantami (*buď nebo*, *buďto nebo*). Pro tyto různé formální

varianty je vždy vybrána jedna reprezentativní varianta, která je zapsána jako t-lema uzlu, který spojku reprezentuje v tektogramatickém stromě. Je-li spojka vícedílná, nebo se jedná o spojkovou dvojici, jsou jednotlivé části spojky v t-lematu spojeny podtržítkem (*buď_nebo*; viz i v sekci o vícedílných t-lematech -3.3 – „T-lema víceslovných lexikálních jednotek“).

Srovnej:

- *Mezi smysly patří zrak a sluch a hmat a čich.*

  Opakovaní spojky *a* - *a* - *a* je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem s t-lematem *a*.

- *Ve Slavii jsou buďto mladí hráči, anebo ti, kteří dostávají příležitost sporadicky.*

  Spojková dvojice *buďto* - *anebo* je v tektogramatickém stromě reprezentovaná t-lematem *buď_nebo*.

Platí, že reprezentativní spojka musí být schopná všech funkcí (funktorů) jednotlivých variant spojek, které reprezentuje. Naopak to však platit nemusí. Spojka, která je v tektogramatickém stromě zachycena reprezentativním t-lematem, nemusí mít všechny významy své spojky reprezentativní. Například spojka *a* (která má významy funktorů `CONJ`, `ADVS`, `GRAD`, `OPER` aj.) je reprezentativní pro opakovanou spojku *a* - *a*, která má pouze jeden její význam - `CONJ`.

Pod jedno reprezentativní t-lema jsou v této fázi anotace sjednoceny spojky primárně podle formální (výrazové) podobnosti. Spojky *ale* a *však*, formálně (výrazově) odlišné, nejsou sjednoceny pod jedno reprezentativní t-lema, přestože mají stejné významy.

Souřadicí spojka vs. výraz modifikující souřadicí spojku. Výraz je buď spojkou, nebo modifikátorem. Pouze dva výrazy *i* a *ani* mohou mít vlastnost spojky i modifikujícího výrazu. Modifikujícím výrazem jsou tehdy, stojí-li ve větě za jinou spojkou. Srov.:

- *tatínek i maminka*

  Výraz *i* je spojkou; uzel reprezentující tento výraz je v tektogramatickém stromě zachycen jako kořen souřadné struktury a má funktor `CONJ`.

- *tatínek a i maminka*

  Výraz *i* je výrazem modifikujícím souřadicí spojku; uzel reprezentující tento výraz bude v tektogramatickém stromě zachycen jako přímý potomek kořenu souřadné struktury (uzlu pro spojku *a*) bude mít funktor `CM`.

- *není tu tatínek ani maminka*

  Výraz *ani* je spojkou; uzel reprezentující tento výraz je v tektogramatickém stromu zachycen jako kořen souřadné struktury a má funktor `CONJ`.

- *není tu tatínek a ani maminka*

  Výraz *ani* je výrazem modifikujícím souřadicí spojku; uzel reprezentující tento výraz bude v tektogramatickém stromu zachycen jako přímý potomek kořenu souřadné struktury (uzlu pro spojku *a*) bude mít funktor `CM`.

Interpunkce jako souřadicí spojka. Mezi souřadicí spojky zahrnujeme i interpunkci (zejména čárku), pokud jsou klauze spojeny asyndeticky, nebo pokud se pojí jen s modifikujícím výrazem (nikoli se spojkou). Srovnej:

- *Byl tu premiér, předsedové stran, někteří ministři.*

  Jako kořen koordinační struktury bude zachycen uzel reprezentující interpunkční čárku (`t_lemma=#Comma`).

- *Byl tu premiér, předsedové stran, dále někteří ministři.*

  Jako kořen koordinační struktury bude zachycen uzel reprezentující interpunkční čárku (`t_lemma=#Comma`). Uzel reprezentující modifikující výraz *dále* bude zachycen jako atomický uzel s funktorem `CM`, který bude přímým potomkem kořene souřadné struktury.

- *Neměl čas, a proto nepřišel.*

  Jako kořen koordinační struktury bude zachycen uzel reprezentující spojku *a*. Uzel reprezentující modifikující výraz *proto* bude zachycen jako atomický uzel s funktorem `CM`, který bude přímým potomkem kořene souřadné struktury.

- *Neměl čas, proto nepřišel.*

  Jako kořen koordinační struktury bude zachycen uzel reprezentující interpunkční čárku (`t_lemma=#Comma`). Uzel reprezentující modifikující výraz *proto* bude zachycen jako atomický uzel s funktorem `CM`, který bude přímým potomkem kořene souřadné struktury.

„Nesouřadicí" spojovací výrazy. K souřadicím spojkám volně přiřazujeme i některé „nesouřadicí" spojovací výrazy:

- výrazy přejaté z cizích jazyků: *kontra*, *versus*, *alias*, *de facto* aj.,
- fráze, které již natolik ustrnuly, že je lze považovat za prostředek pro vyjádření zejména apozičního vztahu: *to jest*, *to znamená* aj.

7.16.1.2. Výrazy modifikující význam souřadicí spojky

Výrazem modifikujícím význam souřadicího spojovacího výrazu rozumíme nespojkové slovo, nejčastěji částici nebo příslovce, které se společně se souřadicím spojovacím výrazem (spojkou) podílí na významové specifikaci koordinačního nebo apozičního vztahu mezi klauzemi nebo jejich částmi. Výraz modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu považujeme za součást složeného souřadicího spojovacího výrazu.

Každý výraz modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu je v tektogramatickém stromě reprezentován samostatným uzlem. Podle funkce souřadicího spojovacího výrazu (jehož je modifikující výraz součástí) je uzel reprezentující modifikující výraz:

- **atomickým uzlem s funktorem `CM`** (`nodetype=atom`).

  Atomickým uzlem s funktorem `CM`, který je vždy přímým potomkem kořene souřadné struktury, je uzel reprezentující modifikující výraz v případě, že souřadicí spojovací výraz (jehož je modifikující výraz součástí) spojuje dvě (a více) doplnění nebo klauze ve vztahu koordinace nebo apozice.

  V atributu `is_member` má uzel pro modifikující výraz vyplněnou hodnotu `0`.

  Platí, že přestože je tento uzel přímým potomkem kořene souřadné struktury a v atributu `is_member` má hodnotu `0`, není společným rozvitím koordinovaných nebo aponovaných terminálních členů, ani nerozvíjí rodiče kořene souřadné struktury. Jde o uzel reprezentující výraz, který je součástí souřadicího spojovacího výrazu.

  Viz i 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě".

- **atomickým uzlem s funktorem `PREC`** (`nodetype=atom`).

  Atomickým uzlem s funktorem `PREC` (závislým na efektivním kořenu připojované klauze) je uzel reprezentující modifikující výraz v případě, že souřadicí spojovací výraz (jehož je modifikující výraz součástí) vyjadřuje návaznost klauze na předchozí kontext (viz i 6.7.4 – „PREC").

Kritéria určování modifikujících výrazů. Modifikujících výrazů, které vstupují do složených souřadicích spojovacích výrazů, je celá řada a mohou se různě kombinovat. Jako součást souřadicích spojovacích výrazů se může vyskytovat většina částic a příslovcí s primární funkcí rematizátorů, různé strukturační částice, některá příslovce s primární funkcí příslovečného určení a další výrazy.

Jen malá část výrazů vystupuje primárně jako součást složeného souřadicího spojovacího výrazu. Takové jsou strukturační a navazovací částice (například: *tedy*, *dále*). Jejich funkcí je navazovat výpověď na předchozí kontext. Kromě toho mohou být nositeli významu (například důsledkového), který by se při jejich odtržení ztratil. Jako výrazy modifikující význam souřadicí spojky jsou pak vždy zachyceny i typické části spojovacích výrazů jako *dokonce*, *jednak*, *tudíž*.

Většina výrazů vystupujících v úloze výrazu modifikujícího význam souřadicí spojky je však homonymních, v jiné konstrukci mohou ty samé výrazy plnit jiné funkce, zejména funkce rematizátorů.

Hlavním kritériem pro hodnocení určitého výrazu jako výrazu modifikujícího význam souřadicí spojky je, že součástí souřadicího spojovacího výrazu se stávají jen ty výrazy, které se neúčastní větné struktury ani nejsou ve větě rematizátory. Platí tedy, že:

- do složených souřadicích spojovacích výrazů nevstupují (modifikujícím výrazům podobné) výrazy s významem funktoru `MOD`, `ATT` nebo i `EXT` (například: *asi*, *možná*, *snad*, *prý*, *bohužel*, *skoro*, *téměř*), které se vždy účastní větné struktury.

  Pokud se tyto výrazy objeví za spojkou mezi souřadně spojenými členy, jedná se buď o souřadnost větnou, kde uzel reprezentující daný výraz závisí na doplněném uzlu pro predikát (viz i 5.6.1.2 – „Souřadnost členská, větná a smíšená“), nebo o rozvití jednoho ze souřadně spojených členů. Srovnej:

  - *Přišel Karel a snad i Pavel.*

    = *Přišel Karel a* <u>*snad*</u>`.MOD` {*přijít*`.PRED`} *i Pavel.*

    Doplnění *snad* rozvíjí elidovaný predikát *přijít*.

  - *Přišel Karel a bohužel i Pavel.*

    = *Přišel Karel a* <u>*bohužel*</u>`.ATT` {*přijít*`.PRED`} *i Pavel.*

    Doplnění *bohužel* rozvíjí elidovaný predikát *přijít*.

  - *Přišel unavený a téměř zoufalý*

    = *Přišel unavený a* <u>*téměř*</u>`.EXT` *zoufalý.*

    Doplnění *téměř* rozvíjí adjektivum *zoufalý*.

- do souřadicích spojovacích výrazů nevstupují (s modifikujícími výrazy totožné) výrazy s funkcí rematizátoru. Pro tyto homonymní výrazy platí, že:

  - pokud se při členské souřadnosti, která vstupuje do větné struktury jako celek (a má proto i z hlediska aktuálního členění stejné vlastnosti) objeví za spojkou mezi souřadně spojenými členy výrazy s potenciální funkcí rematizátoru, jsou tyto výrazy hodnoceny jako výrazy modifikující význam souřadicí spojky. Srovnej:

    - *Podej mi* <u>*i*</u>`.RHEM` *sešit a tužku.*

      Částice *i* rematizuje celou koordinační skupinu. Uzel reprezentující tento rematizátor bude zachycen jako levá sestra kořene koordinační struktury.

    - *Podej mi sešit a* <u>*i*</u>`.CM` *tužku.*

Částice *i* nemá rematizační funkci, hodnotíme ji proto jako výraz modifikující význam souřadicí spojky. Uzel reprezentující tento výraz má funktor CM a je přímým potomkem kořene souřadné struktury, kterým je uzel reprezentující spojku *a*.

- při větné souřadnosti může zdůrazňovací částice mít funkci rematizační, nebo ji ve větě plnit nemusí a pak je hodnocena jako součást souřadicího spojovacího výrazu. Srovnej:

  - *Dnes přišel Karel, ale včera jsem zahlédl také*.RHEM *Jirku.*

    Částice *také* má rematizační funkci, signalizuje vlastní ohnisko *Jirka*. Uzel reprezentující tento rematizátor bude zachycen jako levá sestra uzlu reprezentujícího substantivum *Jirka*.

  - *Nejenže naše firma staví domy, ale budujeme také*.CM *na sídlištích dětská hřiště.*

    Částice *také* nemá rematizační funkci, při posunu částice (*ale také*.CM *budujeme na sídlištích dětská hřiště*) se nemění význam, nejde tedy o rematizátor, a částici hodnotíme proto jako výraz modifikující význam souřadicí spojky. Uzel reprezentující tuto částici má funktor CM a je přímým potomkem kořene souřadné struktury, kterým je uzel reprezentující spojku *ale*.

  Viz i 9.6.1.3 – „Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadicí spojovací výraz“ a 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu“.

Vliv modifikujícího výrazu na význam souřadicí spojky. Modifikující výrazy v souřadicím spojovacím výrazu mají v zásadě dvojí vliv na význam souřadicí spojky, a tím celého souřadného spojení:

- význam základní spojky jen zpřesňují, zdůrazňují.

  Funktor popisující význam souřadného spojení (u kořene souřadné struktury) je stejný v případě přítomnosti i nepřítomnosti modifikujícího výrazu.

  Srovnej:

  - *Dostal kolo a*.CONJ *počítač.*

  - *Dostal kolo a*.CONJ *také*.CM *počítač.*

- způsobují posun ve významu (oproti tomu, který nese základní spojka sama o sobě).

  Funktor popisující význam souřadného spojení (u kořene souřadné struktury) se v případě přítomnosti modifikujícího výrazu mění.

  Srovnej:

  - *Dostal kolo a*.CONJ *počítač.*

  - *Dostal kolo a*.GRAD *dokonce*.CM *počítač.*

Typy modifikujících výrazů. Z hlediska vlivu na význam souřadného spojení (a pro potřeby anotace) dělíme modifikující výrazy do skupin:

- **kontextualizátory**.

  Kontextualizátory jsou modifikující výrazy, které se mohou připojovat ke kterémukoli souřadicímu spojovacímu výrazu, aniž by nějak zásadně měnily význam souřadného spojení (funktor u kořenu souřadné struktury).

  Ke kontextualizátorům řadíme například výrazy:

  i
  také

též
zároveň
rovněž
ještě

- **restriktory**.

  Restriktory jsou zpravidla částice, jejichž lexikálním významem je upřesnění, zúžení množiny. Restriktory dodávají souřadnému spojení některý z významů následujících funktorů: ADVS, GRAD, CONFR, DISJ (viz 6.12.1 – „Funktory pro koordinaci“).

  K restriktorům řadíme například výrazy:

  alespoň
  hlavně
  jenom
  pouze
  třeba
  zejména

- **negační modifikátory**.

  Součástí souřadicího spojovacího výrazu se může stávat i negace, realizovaná morfémem i částicí. Je-li součástí souřadicího spojovacího výrazu negační modifikátor, nese kořen souřadné struktury některý z následujících funktorů: ADVS, GRAD, CONFR (viz 6.12.1 – „Funktory pro koordinaci“).

  K negačním modifikátorům řadíme výrazy:

  ne
  nikoli/v
  ani
  morfém *ne-* u sloves (v tektogramatickém stromě reprezentovaný uzlem se zástupným t-lematem #Neg)

  K negačním modifikátorům viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu“.

- **ostatní modifikátory**.

  Součástí spojovacích výrazů se stává i celá řada dalších výrazů. Pro většinu z nich je charakteristické dodávat souřadnému spojení typický význam jen některého z funktorů pro souřadnost. Je možné je proto dále dělit do skupin podle toho, se kterým významem se typicky spojují:

  - modifikující výrazy typické pro význam ADVS.

    Například: *přece*, *nýbrž*, *zato*.

  - modifikující výrazy typické pro význam CONFR.

    Například: *naopak*.

  - modifikující výrazy typické pro význam CONJ.

    Například: *stejně*, *podobně*.

  - modifikující výrazy typické pro význam CSQ.

    Například: *proto*, *tudíž*.

  - modifikující výrazy typické pro význam DISJ.

Například: *případně*, *popřípadě*, *eventuálně*.

- modifikující výrazy typické pro význam `GRAD`.

  Například: *dokonce*, *navíc*, *nadto*.

- modifikující výrazy typické pro význam `APPS`.

  Například: *jmenovitě*, *například*, *zkrátka*.

Rozdělení do skupin však není absolutní. Neplatí, že například výraz zařazený ve skupině výrazů typických pro význam `CONJ` se nakonec v konkrétní větě nemůže vyskytnout jako součást souřadicího spojovacího výrazu s významem jiného funktoru pro souřadnost.

7.16.2. Operátory

Operátory rozumíme (spojovací) výrazy pro vyjadřování matematických operací a intervalů. Jde o výrazy z hlediska formy podřadicí i souřadicí. Mezi operátory řadíme zejména:

- znaménka matematických operací (+) i v jejich lexikální podobě (*plus*).
- interpunkční znak pomlčky nebo čárky pro vyjádření intervalu.
- výraz *až* vyjadřující interval.
- kombinace předložek vyjadřujících interval. Například: *od - přes -do*, *od - po*, *počínaje - konče*.

Pravidla anotace matematických operací a intervalů jsou popsána v 7.11 – „**Matematické operace a intervaly**“.

Operátor je v tektogramatickém stromě reprezentován samostatným uzlem pouze v těch přídech, kdy jsou matematické operace nebo intervaly zachyceny jako souřadná struktura. Uzel reprezentující operátor pak představuje kořen této souřadné struktury (`functor=OPER`).

T-lema. T-lematem uzlu reprezentujícího operátor matematické operace je znaménko příslušné matematické operace, a to buď v podobě zástupného t-lematu (`#Colon` pro dvojtečku, `#Slash` pro lomítko), nebo (v případě, že pro dané znaménko nebylo zavedeno zástupné t-lema) v té podobě, v jaké se vyskytuje v textu: tedy buď jako symbol (například: +), nebo jako slovo (například: *plus*).

V t-lematu uzlu pro operátor intervalu realizovaného kombinací předložkových skupin jsou jednotlivé předložky spojeny podtržítkem (*od_přes_do*; viz i v sekci o víceslovných t-lematech 3.3 – „T-lema víceslovných lexikálních jednotek“). Jednotlivé kombinace předložek vyjadřujících interval jsou v povrchové podobě věty realizovány různými formálními variantami (*od - do*, *od - po*, *od - k*). Pro tyto různé formální varianty je vždy vybrána jedna reprezentativní varianta, která je zapsána jako t-lema uzlu, který operátor reprezentuje v tektogramatickém stromu (*od_do*).

Výraz „až“. Výraz *až* má při vyjadřování matematických operací a intervalů dvojí funkci:

- operátor.

  Výraz *až* je operátorem s významem intervalu v příkladech jako:

  pět až.`OPER` *deset bodů*

  období 1938 až.`OPER` *1954*

  Je-li výraz *až* operátorem, je reprezentován uzlem, který je kořenem souřadné struktury a má funktor `OPER` (`t_lemma=`*až*).

- výraz modifikující operátor.

Výraz *až* je modifikujícím výrazem, který zdůrazňuje druhou (koncovou) hranici intervalu v případech, kdy je interval realizován kombinací předložkových skupin.

Je-li výraz *až* modifikujícím výrazem, je reprezentován uzlem, který je přímým potomkem kořene souřadné struktury a má funktor `CM` (`t_lemma=`*až*). V atributu `is_member` má vyplněnou hodnotu `0`.

Platí, že přestože je tento uzel přímým potomkem kořene souřadné struktury a v atributu `is_member` má hodnotu `0`, není společným rozvitím souřadně spojených členů, ani nerozvíjí rodiče kořene souřadné struktury.

Příklad:

od pěti až.`CM` *do deseti bodů*

Srovnej:

- *1 plus 1*

  Operátor bude reprezentován uzlem s t-lematem *plus*.

- *byt 1+1*

  Operátor bude reprezentován uzlem s t-lematem + (pro matematické znaménko sčítání nebylo zavedeno zástupné t-lema).

- *Utkání skončilo 2 : 0.*

  Operátor bude reprezentován uzlem s t-lematem `#Colon` (uzel reprezentující dvojtečku (s jakýmkoliv významem) má zástupné t-lema `#Colon`; viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“).

- *od deseti do osmdesáti procent*

  Předložkové operátory budou reprezentovány jedním uzlem s reprezentativním t-lematem *od_do*.

- *počínaje složitou dopravou na Strahov, přeplněným parkovištěm, až*.`CM` *po dlouhé fronty na lístky*

  Předložkové operátory budou reprezentovány jedním uzlem s reprezentativním t-lematem *od_do*. Výraz *až* bude zachycen jako modifikující výraz.

- *od notebooků přes stolní modely až*.`CM` *po víceprocesorové servery*

  Předložkové operátory budou reprezentovány jedním uzlem s reprezentativním t-lematem *od_přes_do*. Výraz *až* bude zachycen jako modifikující výraz.

7.17. Předložky a podřadicí spojky

Předložky a podřadicí spojky nejsou v tektogramatickém stromě (na rozdíl od analytického; viz i 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“) reprezentovány uzlem. Jejich význam se na tektogramatické rovině promítne do hodnoty funktoru a subfunktoru (viz 6 – „***Funktory a subfunktory***“).

Seznam funkčních možností předložek a podřadicích spojek viz 1 – „*Funkční možnosti výrazových prostředků*“.

V této sekci popisujeme některá pravidla anotace, která souvisejí s předložkami a podřadicími spojkami:

- sekundární předložky (viz 7.17.1 – „Sekundární předložky“);

- bližší specifikace předložek (viz 7.17.2 – „Bližší specifikace předložek“);

- předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto“ (viz 7.17.3 – „Předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto““);
- spojky „než“ a „jako“ (viz 7.17.4 – „Spojky „než“ a „jako““);
- transpozice podřadicí spojky v částici (viz 7.17.5 – „Transpozice podřadicí spojky v částici“).

Předložky mohou také být součástí odkazovacích slov (spojení předložky se zájmenem *ten*), která odkazují k následující (případně předcházející) závislé klauzi; k tomu viz 5.5.3 – „Odkazovací slova“.

7.17.1. Sekundární předložky

V tektogramatických stromech zachycujeme jako předložku celou řadu předložek sekundárních.

Spojení, která zachycujeme jako sekundární předložky, jsou uvedena v 3 – „*Sekundární předložky*“. Ne vždy je však v konkrétní klauzi spojení uvedené v tomto seznamu sekundární předložkou. Slova uvedená jako součást sekundární předložky mohou mít v klauzi svou sémantickou a syntaktickou platnost a pak jsou reprezentována samostatným uzlem ve stromě a netvoří součást předložky. Srov.:

- *Pracuje <v oboru> strojírenství.*

  = Pracuje ve strojírenství.

  Spojení *v oboru* je ve větě sekundární předložkou. Srov. obr. 7.288.

- *Studuje <v> oboru matematická lingvistika.*

  = Studuje obor matematická lingvistika.

  Spojení *v oboru* není sekundární předložkou. Slovo *obor* má ve větě sémantickou a syntaktickou platnost. Předložkou je jenom primární předložka *v*.

Potenciální sekundární předložka není sekundární předložkou, je-li nějaká její část dále rozvita. Srov.:

- *<Na> nejednoznačném základě smlouvy byla dohodnuta další ujednání.*

  Spojení *na základě* není ve větě sekundární předložkou.

- *Krok byl podniknut <v> jistém zájmu této firmy.*

  Spojení *v zájmu* není ve větě sekundární předložkou.

- *<Z> určitého hlediska se to dá tak chápat.*

  Spojení *z hlediska* není ve větě sekundární předložkou.

!!! Z těchto případů rozvití nějaké části potenciální sekundární předložky se vymykají tři případy, které by do budoucna mohly být jako sekundární předložky zachyceny, prozatím však tak zachyceny nejsou:

- rozvití předložkové fráze přivlastňovacím zájmenem nebo adjektivem.

  Srov.:

  - *ve prospěch Pavla*

    V tomto případě je spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka. Srov. obr. 7.289.

  - *v Pavlův prospěch*

V tomto případě není prozatím spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka. Srov. obr. 7.290.

- *v jeho prospěch*

  V tomto případě není prozatím spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

- rozvití předložkové fráze (nepřivlastňovacím) adjektivem odvozeným od substantiva, od kterého nelze utvořit přivlastňovací adjektivum.

  Srov.:

  - *ve prospěch firmy*

    V tomto případě je spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

  - *ve firemní prospěch*

    V tomto případě není prozatím spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

  - *v její prospěch*

    V tomto případě není prozatím spojení *ve prospěch* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

- rozvití předložkové fráze odkazovacím zájmenem *ten*:

  Srov.:

  - *na základě všech řešení*

    V tomto případě je spojení *na základě* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

  - *na tomto základě*

    V tomto případě není prozatím spojení *na základě* v PDT zachyceno jako sekundární předložka.

Obrázek 7.288. Sekundární předložka

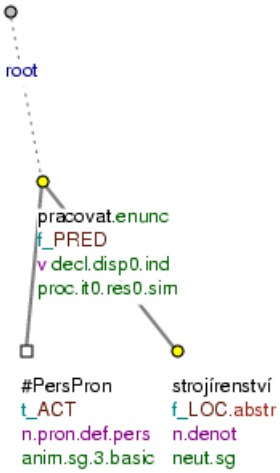

Pracuje v oboru strojírenství.

Obrázek 7.289. Sekundární předložka

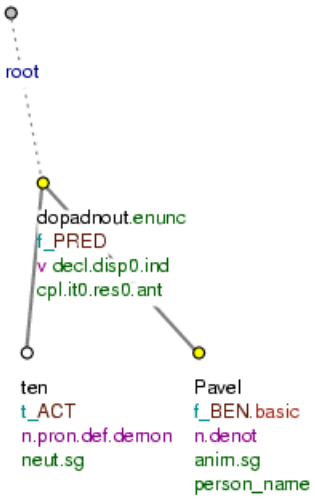

Dopadlo to ve prospěch Pavla.

Obrázek 7.290. Potenciální sekundární předložka

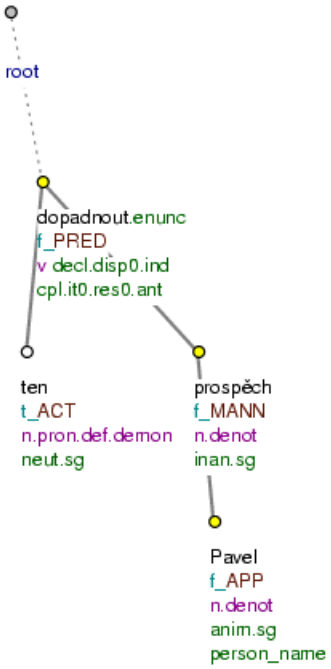

Dopadlo to v Pavlův prospěch.

7.17.2. Bližší specifikace předložek

Význam sekundární i primární předložky může být blíže specifikován, zpřesněn; například:

Stůl se nachází zcela uprostřed místnosti.

Bližší specifikaci předložky zachycujeme jako specifikaci celé předložkové skupiny. Uzel reprezentující specifikující výraz je závislým uzlem efektivního kořene předložkové skupiny a má zpravidla funktor `EXT` .

Příklady:

Stůl se nachází zcela.EXT *<uprostřed> místnosti*. obr. 7.291

Leží přesně.EXT *<pod> stolem*. obr. 7.292

Zastávka je poměrně.EXT *<blízko> školy*. obr. 7.293

Obrázek 7.291. Bližší specifikace předložky

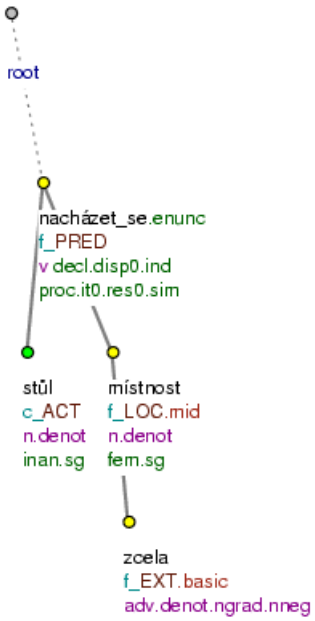

Stůl se nachází zcela uprostřed místnosti.

Obrázek 7.292. Bližší specifikace předložky

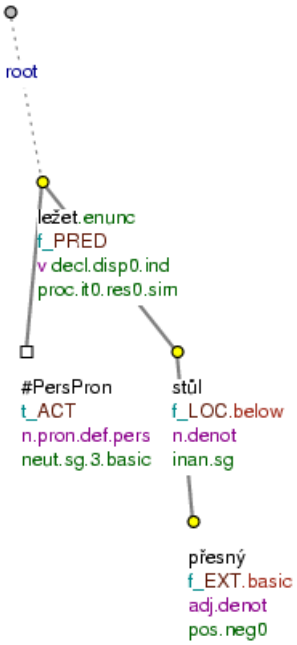

Leží přesně pod stolem.

Obrázek 7.293. Bližší specifikace předložky

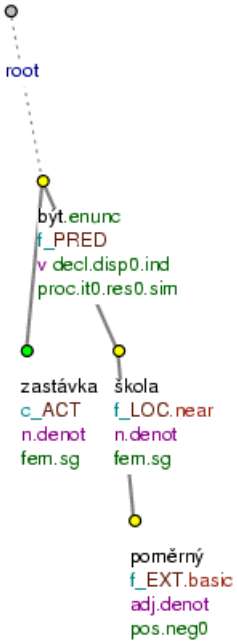

Zastávka je poměrně blízko školy.

7.17.3. Předložky „kromě“, „mimo“, „vedle“, „místo“, „namísto“

Předložky *kromě*, *mimo*, *vedle*, *místo*, *namísto* jsou zvláštní tím, že po nich nemusí následovat jméno v pádě, který vyžadují, ale může po nich následovat další předložková skupina nebo jméno v jiném pádě než předložka vyžaduje; například:

Kromě dosavadních úkolů bude tento úřad vydávat licence pro podnikání na dráze.

Kromě do Říma, jeli i do Benátek.

Případy, ve kterých po předložkách *kromě*, *mimo*, *vedle*, *místo*, *namísto* následuje další předložková skupina nebo jméno v jiném pádě, než který předložka vyžaduje, zachycujeme jako elipsu slovesa. Srov.:

- *Místo k jednotě by Evropa spěla ke staré nedůvěře.*

  = *Místo toho, aby spěla k jednotě, by Evropa spěla ke staré nedůvěře.*

  Do klauze je doplněn nový uzel pro sloveso, který bude zpravidla kopií uzlu reprezentujícího sloveso v řídící klauzi. Efektivní kořen předložkové skupiny následující po předložce *místo* (*k jednotě*) bude závislým uzlem tohoto nově doplněného uzlu pro sloveso. Srov. obr. 7.294.

Důvodem pro doplňování slovesa je fakt, že přítomná pádová forma substantivní skupiny není určována předcházející předložkou, tedy pouze doplnění elidovaného slovesa vysvětluje pádovou formu substantivní skupiny a umožňuje též přiřadit substantivní skupině odpovídající funktor, který by jinak byl překryt funktorem `RESTR` nebo `SUBS`.

Obrázek 7.294. Předložková skupina po předložce „místo“

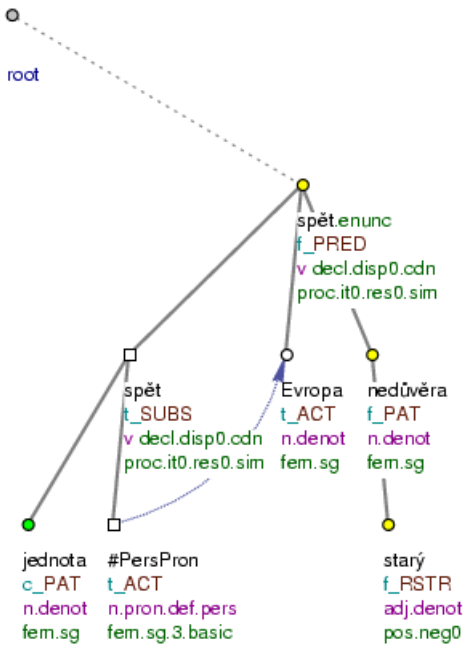

Místo k jednotě by Evropa spěla ke staré nedůvěře.

K předložkám *kromě*, *mimo*, *vedle* viz i 7.6 – „**Konstrukce s významem „omezení“ a „výjimečného slučování“**“.

!!! Konstrukce, ve kterých by po předložce (*kromě*, *mimo*, *vedle*) následovala jiná forma než ta, kterou předložka vyžaduje, se v PDT nevyskytly.

!!! Po předložce *místo*, *namísto* není v PDT elipsa slovesa ve většině případů doposud zachycena. Funktor SUBS je přiřazen přímo efektivnímu kořenu substantivní skupiny následující po předložce.

7.17.4. Spojky „než“ a „jako“

Spojky *než* a *jako* spojují jak klauze, tak doplnění. Jejich statut co do podřadnosti, či souřadnosti není jednoznačný. Spojka *jako* může spojovat dvě doplnění jak vztahem souřadnosti, tak vztahem závislosti.

Spojky *než* a *jako* nevyžadují žádnou konkrétní formu připojovaného doplnění, proto ve většině případů, ve kterých po spojce *než* nebo *jako* následuje v povrchové podobě věty jméno v nějakém pádě nebo předložková skupina, zachycujeme elipsu slovesa. Srov.:

- *Tady to vypadá jako v ráji.*

  = Tady to vypadá, jako to vypadá v ráji.

- *Pojedeme dříve do Prahy než do Brna.*

  = Pojedeme dříve do Prahy, než pojedeme do Brna.

Do klauze je doplněn nový uzel pro sloveso, který bude zpravidla kopií uzlu reprezentujícího sloveso v řídící klauzi. Efektivní kořen předložkové skupiny následující po spojce *jako* nebo *než* bude závislým uzlem tohoto nově doplněného uzlu.

Výjimky. Výjimkami jsou následující případy, ve kterých uzel pro sloveso nedoplňujeme:

- pro spojku *jako*:
  - spojka *jako* připojuje doplnění v pozici patientu, efektu nebo doplňku.

    Forma doplnění je tu dána shodou.

    Například:

    Vzali ji jako učitelku.COMPL

  - přímé srovnání se spojkou *jako*.

    Například:

    Člověk není jako Bůh.CPR

    Více viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“.

  - členská apozice nebo koordinace.

    Například:

    V Praze jako.APPS *v hlavním městě sídlí většina důležitých organizací.*

    K tomu viz i 5.6.2.1.3 – „Apoziční spojení se spojkou„ jako““.

- pro spojku *než*:
  - srovnávací konstrukce s kvantitativními údaji.

    Například:

Je to těžší než deset kilogramů.CPR

Více viz 7.4.2.1 – „Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než““.

Hranice mezi konstrukcemi způsobené multifunkčností spojky „jako“. Multifunkčnost spojky *jako*, kterou z hlediska formy hodnotíme jako parataktický i hypotaktický prostředek, může způsobovat často i velmi neostrou hranici mezi konstrukcemi:

- souřadné spojení (apozičním i koordinačním),
- doplnění s dvojí závislostí (doplněk a aktanty),
- závislé doplnění s významem srovnání (funktor CPR).

Určení správné konstrukce zde záleží v posouzení závislostních sémantických vztahů: pro doplnění s významem srovnání je nutná sémantická závislost, pro doplněk (nebo aktant) je třeba, aby doplnění vykazovalo dvojí závislost, a v případě zachycení souřadnou strukturou by mezi doplněními měl být vztah koordinace nebo apozice. Podstatnou roli při určování vztahů zde může hrát i povrchový slovosled.

Srovnej:

- *Kantor si přál jako každý umělec, aby dílo přetrvalo jeho smrt.*

  = *Kantor si přál stejně, jako si přeje každý umělec, aby dílo přetrvalo jeho smrt.*

  V tektogramatickém stromě zachytíme závislou klauzi s významem srovnání (viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“).

- *Kantor jako umělec si přál, aby dílo přetrvalo jeho smrt.*

  Spojení *Kantor jako umělec* bude zachyceno jako spojení apoziční (jako souřadná struktura). Viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

- *Kantor si přál jako umělec, aby dílo přetrvalo jeho smrt.*

  Doplnění *jako umělec* bude zachyceno jako doplněk (viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“).

- *Plzeň a Krušovice ochutnal stejně jako Budvar.*

  = *Plzeň a Krušovice ochutnal stejně, jako ochutnal Budvar.*

  V tektogramatickém stromě zachytíme závislou klauzi s významem srovnání (viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“).

- *Ochutnal Plzeň, Krušovice, stejně jako Budvar.*

  Spojení *Plzeň, Krušovice, stejně jako Budvar* bude zachyceno jako spojení koordinační (jako souřadná struktura). Viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

- *Pro filharmonii to byl jedinečný večer, stejně jako pro diváky.*

  = *Pro filharmonii to byl jedinečný večer, stejně jako byl jedinečný pro diváky.*

  V tektogramatickém stromě zachytíme závislou klauzi s významem srovnání (viz 7.4.1 – „Srovnání se spojkou „jako“ (srovnání na bázi shody a podobnosti)“).

- *Pro filharmonii, stejně jako pro diváky to byl jedinečný večer.*

  Spojení *pro filharmonii, stejně jako pro diváky* bude zachyceno jako spojení koordinační (jako souřadná struktura). Viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.

7.17.5. Transpozice podřadicí spojky v částici

Podřadicí spojka, která nepřipojuje závislou slovesnou klauzi, ale plní v klauzi funkce jako částice (vyjadřuje modalitu, postoj mluvčího), není skryta, ale je reprezentována samostatným uzlem v tektogramatickém stromě, který je závislým uzlem efektivního kořene klauze, a má funktor `ATT` (`nodetype=atom`). Například:

Když.`ATT` *ale vy to nevidíte dobře.*

Pozor! Uzel pro podřadicí spojovací výraz nemá nikdy funktor `PREC` (viz 6.7.4 – „PREC“).

7.18. Interpunkce

Interpunkční znaménka přítomná v povrchové podobě věty nejsou v tektogramatickém stromě většinou nijak reprezentována: neodpovídá jim žádný uzel ani neovlivňují hodnoty atributů.

Existuje ovšem několik případů, kdy je interpunkční znaménko reprezentováno uzlem v tektogramatickém stromě. T-lematem tohoto uzlu je pak zástupné t-lema pro příslušné interpunkční znaménko (viz 3.4 – „Zástupná t-lemata“):

- tečka: `t_lemma=#Period`,
- tři tečky: `t_lemma=#Period3`,
- čárka: `t_lemma=#Comma`,
- dvojtečka: `t_lemma=#Colon`,
- pomlčka: `t_lemma=#Dash`,
- lomítko: `t_lemma=#Slash`,
- středník: `t_lemma=#Semicolon`.

Případy, kdy jsou tato interpunkční znaménka reprezentována v tektogramatickém stromu uzlem, jsou následující:

- **součást cizojazyčného textu.**

  Příklad:

  Out Of The Body - [`#Dash.FPHR`] obr. 7.295

  Všechny výrazy, které jsou součástí cizojazyčného textu, včetně interpunkčních a jiných znaků, jsou reprezentovány samostatnými uzly s funktorem `FPHR` (více viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“).

  Jako součást cizojazyčného textu mohou vystupovat zřejmě všechna interpunkční znaménka.

- **funkce souřadicího spojovacího výrazu nebo operátoru.**

  Příklady:

  Image jsou, ach, vždy tak krásné; skutečnost holá a ohyzdná. [`#Semicolon.CONJ`] obr. 7.296

  V armádě je nepořádek a dějí se v ní hrozné věci... obchází ji strach, uvedl ve středečních LN místopředseda bezpečnostního výboru parlamentu. [`#Peroid3.CONJ`]

  Záhřeb/Sarajevo/Atlanta. [`#Slash.CONJ`]

  100 : 3,68 = 27 [`#Colon.OPER`]

Plní-li interpunkční znaménko funkci souřadicího spojovacího výrazu nebo operátoru, je v tektogramatickém stromě reprezentováno uzlem, který představuje kořen souřadné struktury (více viz 5.6 – „**Souřadnost**“ a 7.16 – „**Souřadicí spojovací výrazy a operátory**“).

Funkci souřadicího spojovacího výrazu nebo operátoru mohou plnit všechna interpunkční znaménka (snad kromě tečky).

- **funkce predikátu**.

  Příklady:

  Šerák - 1353 metrů. [`#Dash.PRED`] obr. 7.297

  Její cena za manažera: 80 - 250 tisíc šilinků. [`#Colon.PRED`]

  Interpunkční znaménko, které plní funkci predikátu, zachycujeme jako uzel s funktorem `PRED` (více viz 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

  Funkci predikátu může plnit zejména čárka, pomlčka a dvojtečka.

- **funkce slovně nevyjádřeného doplnění.**

  Funkci slovně nevyjádřeného doplnění mohou ve větě plnit **tři tečky**, a to zejména v těchto případech:

  - tři tečky zastupují poslední člen koordinovaného řetězce.

    Příklad:

    Nechybějí tu ani ozvuky punku, blues, rock'n'rollu, popu, bílého reggae... [`#Period3.ACT`]

    Vyjadřují-li tři tečky poslední člen koordinovaného řetězce, zachytíme je podle instrukcí v 5.6.2.1.1 – „Koordinační spojení se zkratkami „atd.“, „apod.“, „aj.““, jako uzel s funktorem, který se shoduje s funktory uzlů pro ostatní koordinované (terminální) členy.

  - tři tečky zastupují slovně nevyjádřenou část věty (doplnění, celou klauzi).

    Příklady:

    To nás rozhořčilo tak, že... [`#Period3.RESL`] obr. 7.298

    A přece... [`#Period3.PRED`] obr. 7.299

    Lze tak snadno aktualizovat předrevoluční dopis či článek prostou náhradou soudruh za pan a KSČ za... [`#Period3.EFF`]

    Zastupují-li tři tečky slovně nevyjádřenou část věty, jsou reprezentovány uzlem s příslušným funktorem, který odpovídá funkci slovně nevyjádřené části.

Obrázek 7.295. Interpunkce

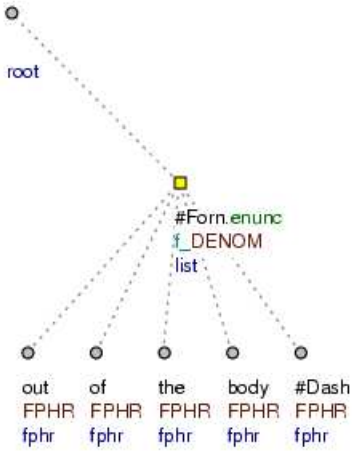

Out Of The Body -

Obrázek 7.296. Interpunkce

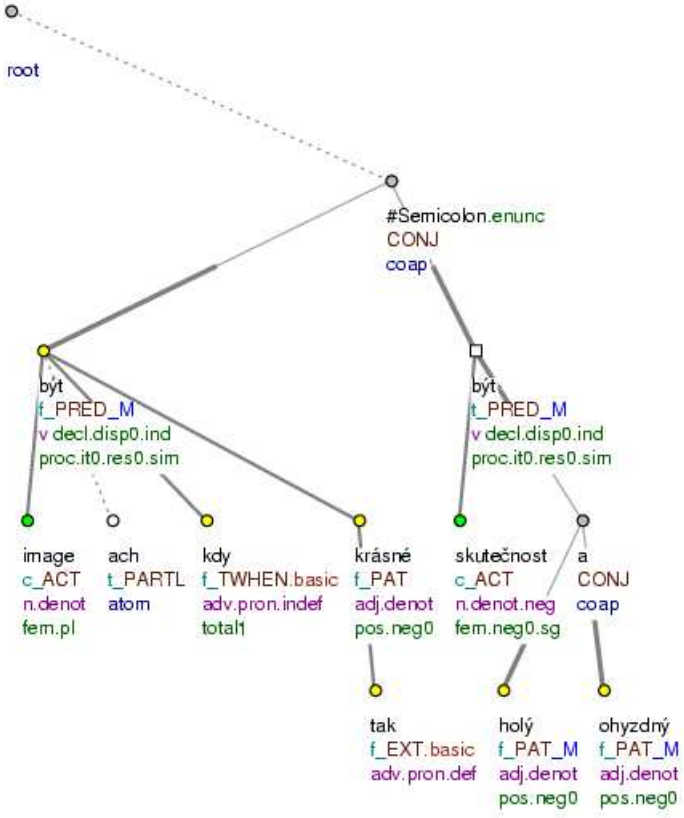

Image jsou, ach, vždy tak krásné; skutečnost holá a ohyzdná.

Obrázek 7.297. Interpunkce

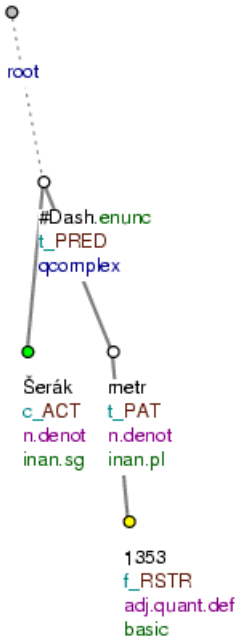

Šerák - 1353 metrů.

Obrázek 7.298. Interpunkce

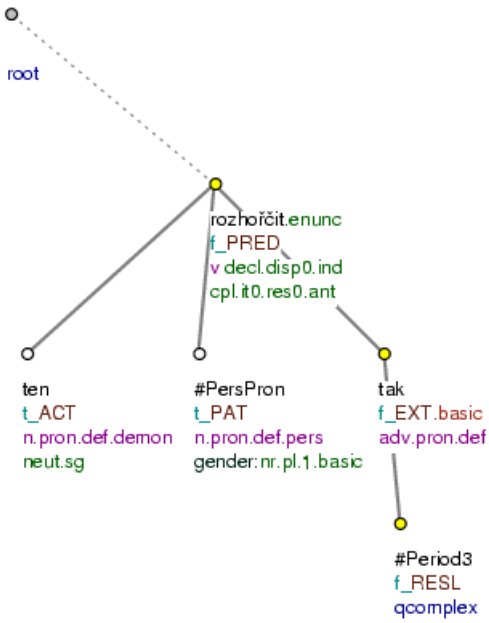

To nás rozhořčilo tak, že...

Obrázek 7.299. Interpunkce

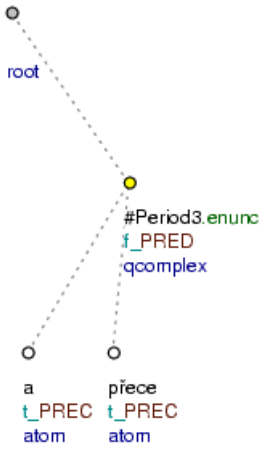

A přece...

7.19. Části textu označené pomocí grafických symbolů

V této sekci popisujeme, jakým způsobem je v tektogramatických stromech zachycen text v uvozovkách a mezi apostrofy (7.19.1 – „Text v uvozovkách“), v závorkách a mezi pomlčkami (7.19.2 – „Text v závorkách a mezi pomlčkami“).

!!! Komplexně (pomocí speciálního atributu `quot`), je v PDT zachycen jen text v uvozovkách a mezi apostrofy. Text v závorkách a mezi pomlčkami žádným zvláštním způsobem zpracován nebyl.

7.19.1. Text v uvozovkách

Do tektogramatických stromů se při zpracování textu v uvozovkách a mezi apostrofy použitými ve funkci uvozovek (dále jen „text v uvozovkách“) doplňují dva typy informace:

- dosah uvozovek

  = jaká část tektogramatického stromu (které uzly) reprezentuje výrazy obsažené v povrchové podobě věty uvnitř uvozovek.

- typ užití uvozovek

  = v jaké funkci byly uvozovky použity (například: přímá řeč, titul, citace).

Oba typy informace jsou uloženy v atributu `quot`, který je tvořen seznamem, jehož každý prvek je struktura s atributy `quot/type` a `quot/set_id`. Každému textu v uvozovkách, jehož je výraz reprezentovaný uzlem součástí (výraz může být součástí více textů v uvozovkách), odpovídá v atributu `quot` u tohoto uzlu jeden prvek seznamu.

Dosah uvozovek. Pro každý text v uvozovkách je zvolen jednoznačný identifikátor. Všechny uzly reprezentující výrazy příslušného textu v uvozovkách mají v atributu `quot/set_id` zapsán tento jednoznačný identifikátor. Jeden uzel může být členem žádné, jedné, případně i více takto vyznačených množin uzlů (vnořené uvozovky). Viz i 7.3 – „Hodnoty atributu `quot/set_id`“.

Tabulka 7.3. Hodnoty atributu `quot/set_id`

libovolný řetězec	identifikátor jednoznačně označující množinu uzlů reprezentujících část textu v uvozovkách

Při anotaci dosahu uvozovek jsou zohledněny i následující skutečnosti:

- dosahy uvozovek do sebe mohou být vzájemně vnořené.
- dosah uvozovek může překračovat hranice věty.
- dosah uvozovek nemusí odpovídat spojité části věty (tzn. jeden dosah nemusí odpovídat jednomu páru uvozovek).
- uzly, které jsou v dosahu uvozovek, mohou mít potomky, které v dosahu nejsou.
- ani uvnitř jednoho tektogramatického stromu nemusí dosah uvozovek odpovídat jedinému spojitému podstromu.
- na krátkém úseku textu se může setkat několik textů v uvozovkách a každý může být složen z několika podstromů; při rozhodování o tom, které části náleží do téhož dosahu uvozovek, nelze spoléhat jen na pořadí uzlů ve stromech, protože to je vystaveno změnám vyplývajícím z anotace aktuálního členění.

Typ užití uvozovek. Informace o typu užití uvozovek je uvedena v atributu `quot/type`. Každý uzel reprezentující výraz, který je součástí textu v uvozovkách, má vedle atributu `quot/set_id`, který seskupuje množinu uzlů reprezentujících jeden text v uvozovkách, vyplněnou i některou z možných hodnot v atributu `quot/type` (možné hodnoty atributu `quot/type` viz 7.4 – „Hodnoty atributu `quot/type`“). Typ užití uvozovek se stanovuje pro celý text v uvozovkách. Platí proto, že uzly se stejným identifikátorem v atributu `quot/set_id` mají i stejnou hodnotu v atributu `quot/type`.

Tabulka 7.4. Hodnoty atributu `quot/type`

`citation`	uzel reprezentuje výraz, který je součástí citace označené uvozovkami
`dsp`	uzel reprezentuje výraz, který je součástí přímé řeči označené uvozovkami
`meta`	uzel reprezentuje výraz, který je součástí metajazykově užitého spojení označeného uvozovkami
`title`	uzel reprezentuje výraz, který je součástí vlastního jména nebo názvu označeného uvozovkami
`other`	uzel reprezentuje výraz, který je součástí textu v uvozovkách, a uvozovky tu nemají žádnou z výše uvedených funkcí

Jednotlivé typy užití uvozovek jsou dále popsány v dílčích sekcích.

!!! Prozatím jsou atributem `quot/type` rozlišeny čtyři typy užití uvozovek. Ve všech ostatních typech užití (ironie, metafora apod.) je v této fázi anotace přiřazena hodnota `other`.

7.19.1.1. Uvozovky označující přímou řeč a citaci

Označují-li uvozovky část textu, která je citována z nějakého mluveného nebo psaného projevu, nebo která reprodukuje něčí myšlenky, mají uzly reprezentující jednotlivé výrazy tohoto textu v uvozovkách v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `dsp` nebo `citation`. Přitom platí, že:

- hodnota `dsp` je vyplněna u uzlů reprezentujících výrazy takového textu v uvozovkách, který označuje ucelený citovaný projev, přímou řeč (vymezení přímé řeči viz 7.3 – „**Přímá řeč**“). Srov.:
  - *„Vybrali si,“ komentoval ministr jejich počínaní, „to správné místo.“*

Uvozovky označují přímou řeč. Všechny uzly reprezentující výrazy tohoto textu v uvozovkách budou mít v atributu `quot/set_id` stejný identifikátor a v atributu `quot/type` budou mít hodnotu `dsp`.

Další příklady:

„Máme několik set členů.“ [pro každý uzel platí: `quot/type=dsp`]

Martina Hingisová: „Hráčky mě akceptovaly.“ [`quot/type=dsp`]

Prý se zabarikádovali za formulí „Žádné zvýšení platů bez snížení nákladů“ a nepředkládají žádné konkrétní návrhy. [`quot/type=dsp`]

„Jsem zklamaný z toho, že jsme prohráli,“ byla první slova F.Musila. [`quot/type=dsp`]

Na otázku reprezentativního nezávislého průzkumu v rámci Media projektu, „kterou televizi jste včera sledovali,“ uvedlo asi 68% televizi Nova. [`quot/type=dsp`]

Vhodnost těch nemalých investic obhajuje slovy: „Velká část budov je ve velmi zanedbaném stavu.“ [`quot/type=dsp`]

Povídka Opatrně jakoby připomínala Carverovu radu žáku Mc Inerymu: „Zkuste psát o tom, co ještě prožít.“ [`quot/type=dsp`]

Uslyšel povzdech prodavače: „Není nad starou mechaniku.“ [`quot/type=dsp`]

Pravidla zachycování přímé řeči (nejen graficky označené) viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.

- hodnota `citation` je vyplněna u uzlů reprezentujících citaci. *Citací* rozumíme takový text v uvozovkách, který označuje citovaný projev, který je do konstrukce formálně zapojen. Citovaná výpověď není ucelená, cituje se zpravidla jen část výpovědi, i jedno slovo. Srov.:

  - *Tisk citoval prezidentku ústavu, podle níž „je dnes nutné uvažovat o změně.“*

    Uvozovky označují (neucelenou) citaci, která je do klauze formálně zapojena. Všechny uzly reprezentující výrazy tohoto textu v uvozovkách budou mít v atributu `quot/set_id` stejný identifikátor a v atributu `quot/type` budou mít hodnotu `citation`.

  Další příklady:

  Dodal, že SRN se nechce s Japonskem „tlačit“, nýbrž „podporovat“. [pro každý uzel platí: `quot/type=citation`]

  Řekl, že „to není nutné.“ [`quot/type=citation`]

  Pro anotaci formálně zapojených citací nejsou stanovena žádná zvláštní pravidla.

Hraniční případy mezi přímou řečí a citací. Problematické pro volbu mezi hodnotou `dsp` a `citation` jsou zejména ty případy textů v uvozovkách, ve kterých formálně nezapojená přímá řeč je v uvozovkách jen částečně:

- v uvozovkách je řídící člen přímé řeči (zpravidla sloveso), ale některé výrazy, které jsou součástí (formálně nezapojené) přímé řeči, již nejsou v dosahu uvozovek.

  V takovém případě je u všech uzlů reprezentujících výrazy, které jsou v dosahu uvozovek, v atributu `quot/type` vyplněna hodnota `dsp`.

  Příklad:

  Při sporu o odvolání „nedošlo ke kompromisu“, uvedl Vrabec. [`quot/type=dsp`]

- řídící člen přímé řeči (zpravidla sloveso) není v dosahu uvozovek. V dosahu uvozovek jsou některé níže zanořené výrazy, které jsou součástí (formálně nezapojené) přímé řeči.

  V takovém případě je u všech uzlů reprezentujících výrazy, které jsou v dosahu uvozovek, v atributu `quot/type` vyplněna hodnota `citation`.

  Příklady:

  Opel pracuje „s velkým nasazením“, řekl mluvčí. [`quot/type=citation`]

  Tato fáze přesáhne datum „stanovený jako den odchodu z ČSOB“, uvádí se tam. [`quot/type=citation`]

- přímá řeč není vůbec graficky označena.

  V takovém případě není atribut `quot/type` vyplněn u žádného uzlu.

  Příklad:

  Hráčky mě akceptovaly, prohlásila Hingisová.

Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím. K hraničním případům (nejen graficky označených) přímých řečí a meta-užití viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

7.19.1.2. Uvozovky označující meta-užití

Vyznačují-li uvozovky metajazykově užitý výraz (vymezení viz 7.8.3 – „Výrazy užité metajazykově“), mají uzly reprezentující jednotlivé výrazy tohoto textu v uvozovkách v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `meta`. Srov.:

- *Za výchozí význam považuje „hák, hákovitý předmět“.*

  Uvozovky označují meta-užití. Všechny uzly reprezentující výrazy tohoto textu v uvozovkách budou mít v atributu `quot/set_id` stejný identifikátor a v atributu `quot/type` budou mít hodnotu `meta`.

Další příklady:

cedule s nápisem „Romy neobsluhujeme“ [pro každý uzel platí: `quot/type=meta`]

Germanismus klika se užívá ve významu „štěstí“ [`quot/type=meta`] *a znamená také „držadlo k otvírání dveří“.* [`quot/type=meta`]

Potetovaná kůže znamená „Já jsem tady kápo“. [`quot/type=meta`]

Billboard s nápisem „Vpřed“ [`quot/type=meta`]

Jazýček vah se brzy ustálil na starých hodnotách označených „nezájem“ [`quot/type=meta`] *a „přehlížení“.* [`quot/type=meta`]

Hráčky se omezí na „ahoj“. [`quot/type=meta`]

Slovo „šebah“ [`quot/type=meta`] *znamená původně „sedm“.* [`quot/type=meta`]

Vyznání „miluji tě“ [`quot/type=meta`] *i slovo „odchod“* [`quot/type=meta`] *lidé zprofanovali.*

s významem „tleskat“ [`quot/type=meta`]

Výrobky obsahující freony budou podle zákona zřetelně opatřeny textem „Výrobek obsahuje látky ničící ozónovou vrstvu Země.“ [quot/type=meta]

V přídavném jménu „český“ [quot/type=meta] *se vyskytují dvě písmena mající dominantní význam, a to „č“* [quot/type=meta] *a „s“.* [quot/type=meta]

„Hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně“ stojí rusky a německy na desce. [quot/type=meta]

Pravidla anotace struktury meta-užití nějakého slova nebo celého spojení slov (nejen graficky označeného) viz 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

Hraniční případy mezi meta-užitím a názvem. Meta-užití a názvy (hodnoty `title` a `meta`) mají k sobě velmi blízko a v některých případech, ve významu identifikace, se stýkají. Hovoří-li se o slovech, nápisech, heslech apod. jako takových, lze konkrétní vyjádření slova, nápisu vnímat i jako pojmenování, název.

Srovnej:

- *heslo „stůj“*

  stůj = heslo. V tomto případě volíme v atributu `quot/type` hodnotu `title`.

- *Slovo „stůj“ se píše s kroužkem.*

  stůj = slovo. V tomto případě ale volíme v atributu `quot/type` hodnotu `meta`. Nejde o užití slova v jeho běžném významu, mluví se o jeho grafické podobě.

Hodnotu `meta` vyplňujeme v atributu `quot/type` jen v těch jasných případech, kdy je meta-užití jasně naznačeno uvozovacím substantivem nebo slovesem. Nesignalizuje-li uvozovací slovo meta-užití, je v atributu `quot/type` vyplněna jiná hodnota. Srov.:

- *Nástup obou celků byl avizován transparentem „Vítejte v pekle“.*

  Substantivum *transparent* nesignalizuje meta-užití. V atributu `quot/type` bude u všech uzlů reprezentujících jednotlivé výrazy, které jsou v dosahu uvozovek, vyplněna hodnota `title`.

- *transparent s nápisem „Hnusný Slovan“*

  Substantivum *nápis* považujeme za substantivum uvozující meta-užití. V atributu `quot/type` bude u všech uzlů reprezentujících jednotlivé výrazy, které jsou v dosahu uvozovek, vyplněna hodnota `meta`.

Rozdíl mezi meta-užitím a názvem se v anotaci struktury tektogramatického stromu neprojeví. Pro anotaci názvů i meta-užití platí stejná pravidla, uvedená v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

Hraniční případy mezi meta-užitím a přímou řečí. K hraničním případům (nejen graficky označených) přímých řečí a meta-užití viz 7.3.3 – „Hraniční případy mezi přímou řečí a meta-užitím“.

Pozor! Rozdíl mezi přímou řečí a meta-užitím se projeví i v anotaci struktury tektogramatického stromu. Pro anotaci přímé řeči platí pravidla uvedená v 7.3 – „**Přímá řeč**“, pro anotaci meta-užití platí pravidla uvedená v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

7.19.1.3. Uvozovky označující vlastní jméno nebo název

Označují-li uvozovky vlastní jméno nebo název (vymezení viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“), mají uzly reprezentující jednotlivé výrazy tohoto textu v uvozovkách v atributu `quot/type` vyplněnou hodnotu `title`. Srov.:

- *„Husova cesta do Kostnice“ je název akce, kterou pořádá Praha1.*

  Uvozovky označují název. Všechny uzly reprezentující výrazy tohoto textu v uvozovkách budou mít v atributu `quot/set_id` stejný identifikátor a v atributu `quot/type` budou mít hodnotu `title`.

Další příklady:

Lépe než „Otvíráme“ [`quot/type=title`] *měl pan ředitel svůj text nazvat „otevřená dlaň“.* [`quot/type=title`]

Vytvořit určitý prostor, později nazvaný „transformační polštář“ [`quot/type=title`]

Říkali tomu „dialog“. [`quot/type=title`]

...dokud se nenaplní úsloví „Na každého jednou dojde“. [`quot/type=title`]

Do lázeňského města přijeli vyzváni motem turnaje „Kdo nebyl v Poděbradech, nemá rád tenis“. [`quot/type=title`]

Hosty uvítá znělka „volá Londýn“. [`quot/type=title`]

Staří čeští intelektuálové tehdy dostali nálepku „zrádné intelektuální reakce“. [`quot/type=title`]

Pozdravujte všechny výletníky typu „ven z auta, šup na hrad a šup do auta“. [`quot/type=title`]

Pro texty v uvozovkách s hodnotou `title` v atributu `quot/type` platí pravidla v 7.8.1 – „Základní pravidla anotace identifikačních výrazů“.

Hraniční případy mezi názvem a meta-užitím. Hraniční případy mezi názvem a meta-užitím (hodnotou `meta` a `title`) viz 7.19.1.2 – „Uvozovky označující meta-užití“.

7.19.2. Text v závorkách a mezi pomlčkami

Text v závorkách a mezi pomlčkami není žádným zvláštním způsobem označován.

Závorky. Závorky interpretujeme (až na výjimku níže) jako označení parenteze. Text v závorkách pak anotujeme podle pravidel uvedených v 5.7 – „**Parenteze**“.

Výjimka: Pouze v případě, kdy je v závorce uvedena rozepsaná podoba zkratky před závorkou (a naopak), hodnotíme text v závorkách jako souřadně připojený (aponovaný) člen a nezachycujeme jej jako parentezi.

Příklady: *ČD (České dráhy)* nebo *České dráhy (ČD)*.

Pomlčky. Funkce pomlček ohraničujících nějaký text může být různá. V řadě případů hodnotíme text mezi pomlčkami jako parentezi (pravidla viz 5.7 – „**Parenteze**“), v jiných případech jsou pomlčky hodnoceny jako souřadicí spojovací výrazy (viz 7.16 – „**Souřadicí spojovací výrazy a operátory**“).

Kapitola 8. Koreference

Naše pojetí koreference vychází z pojmu reference.

Referencí se obecně rozumí vztah výrazů k předmětům nebo situacím reálného světa. Rozlišuje se reference:

- *reference exoforická (exofora)*

  = poukazy k situaci, ke skutečnostem mimotextovým (viz 8.3.1.3 – „Exofora“).

- *reference endoforická*

  = výraz v textu poukazuje k jinému výrazu uvnitř téhož textu, má s ním shodnou referenci.

  Jestliže se v textu vyskytují dva výrazy (nebo více výrazů) a poukazují k témuž předmětu řeči (osobě, předmětu, skutečnosti) - tj. jejich reference je identická - označuje se jejich vzájemný vztah, který propojuje výpovědi v textu, jako koreference.

  V rámci endoforické reference může slovo navazovat na výraz v předchozí nebo následující výpovědi, nebo celou výpověď jako celek, případně na celý úsek výpovědí.

Pozor! Jsme si vědomi toho, že termín koreference implikuje pouze endoforickou referenci, přesto pro zjednodušení užíváme termínu *koreference* i pro případy mimotextového (deiktického) odkazování.

Z hlediska prostorového umístění výrazů v textu se rozlišuje anaforické a kataforické odkazování. Při odkazování k předcházejícímu výrazu nebo výpovědi se hovoří o *anaforickém odkazování*. Výraz, k němuž se poukazuje, je běžně označován jako *antecedent*. *Kataforické odkazování* poukazuje na následující výpovědi nebo jejich části, zde se tedy analogicky jedná o *postcedent*.

Kromě těchto již zavedených pojmů používáme také dvojici pojmů *koreferující člen* - *koreferovaný člen*. Je obecnější a zanedbává prostorové umístění slov v textu - koreferovaným členem může být antecedent i postcedent.

Ve shodě s běžným přístupem české lingvistiky rozdělujeme koreferenci na:

- gramatickou koreferenci (viz 8.2 – „**Gramatická koreference**“).
- textovou koreferenci (viz 8.3 – „**Textová koreference**“).

Na tektogramatické rovině zpracováváme obě tyto oblasti odkazování. Rozdělení koreference na gramatickou a textovou považujeme za základní a podle výše uvedených hledisek vydělujeme jednotlivé podtypy uvnitř gramatické a textové koreference.

8.1. Zachycení koreference v tektogramatických stromech

Současné řešení anotace koreference na tektogramatické rovině využívá skutečnosti, že každý uzel každého tektogramatického stromu má identifikátor (hodnota atributu `id`), který je jedinečný v celém PDT. Jestliže chápeme koreferenci jako odkaz z jednoho uzlu na jiný uzel, pak stačí do vybraného atributu (typu odkaz) u koreferujícího uzlu uložit identifikátor koreferovaného uzlu. Specifické podtypy koreference jsou zachyceny hodnotou dalšího atributu (výčtového typu).

K zachycení koreference jsou u každého uzlu tektogramatického stromu zavedeny tři atributy:

- `coref_gram.rf`

Atribut `coref_gram.rf` slouží k zachycení gramatické koreference. Viz 8.1 – „Hodnoty atributu `coref_gram.rf`“.

Tabulka 8.1. Hodnoty atributu `coref_gram.rf`

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů zpravidla téhož tektogramatického stromu, k nimž je daný uzel ve vztahu gramatické koreference

Gramatickou koreferenci lze vždy zachytit jako odkaz z jednoho uzlu na jiný uzel.

- `coref_text.rf`

  Atribut `coref_text.rf` slouží k zachycení textové koreference v případech explicitního koreferovaného členu (viz 8.3.1.1 – „Explicitní koreferovaný člen“). Viz 8.2 – „Hodnoty atributu `coref_text.rf`“.

Tabulka 8.2. Hodnoty atributu `coref_text.rf`

seznam, jehož každý prvek je PML odkaz	identifikátory uzlů tektogramatického stromu, k nimž je daný uzel ve vztahu textové koreference

- `coref_special`

  Atribut `coref_special` slouží k zachycení zvláštních typů textové koreference, kdy koreferovaným členem není konkrétní uzel či podstrom tektogramatického stromu. Jde o případy exoforického odkazování (viz 8.3.1.3 – „Exofora“) a odkazování k segmentu (viz 8.3.1.2 – „Odkazování k segmentu“). Hodnoty tohoto atributu jsou uvedeny v tabulce 8.3 – „Hodnoty atributu `coref_special`“.

Tabulka 8.3. Hodnoty atributu `coref_special`

`exoph`	koreferovaným členem uzlu je mimotextová situace
`segm`	koreferovaným členem uzlu je segment, větší úsek textu

Uzel, který reprezentuje koreferující člen, má vyplněný vždy pouze jeden z těchto atributů.

Podle možností odkazovat k různým částem tektogramatického stromu se setkáváme s následujícími případy odkazování:

- **odkazování k listu stromu**.

  V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uveden identifikátor cílového listu stromu.

  Srov.:

  - *Vlasta šla do divadla, kde na ni čekal Marek.*

    Koreferovaným členem uzlu reprezentujícího osobní zájmeno *ona* bude list stromu reprezentující jméno *Vlasta*.

- **odkazování ke kořeni podstromu**.

  V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uveden identifikátor kořene nějakého podstromu.

Pro koreferenční vztah směřující k uzlu, který v tektogramatickém stromě není listem, implicitně předpokládáme, že koreferovaným členem je nikoli tento jediný uzel, ale celý podstrom, který kromě daného uzlu obsahuje i všechny jeho potomky. Srov.:

- *Můj o dva roky mladší bratr, kterého ještě neznáš, přijde zítra*

  Koreferovaným členem vztažného zájmena *který* je celý podstrom *můj o dva roky mladší bratr*, nikoli jen výraz *bratr*.

!!! Nelze vyloučit existenci případů, kdy je možné za koreferovaný člen považovat právě jen výraz reprezentovaný kořenem příslušného podstromu, ale ne už jeho potomky (nebo kořen a část jeho potomků, ale ne všechny). V navrženém anotačním schématu tuto možnost zatím nereflektujeme.

Speciálním případem odkazování ke kořeni podstromu je odkazování k celé větě. V takovém případě označujeme za koreferovaný člen kořen věty, nikoli technický kořen tektogramatického stromu.

- **odkazování k více uzlům tektogramatického stromu**.

  V atributu `coref_gram.rf` nebo `coref_text.rf` je uvedeno více identifikátorů.

  Koreferující člen může odkazovat i k více než jednomu výrazu (podstromu). V takovém případě odkazujeme jednotlivě ke všem výrazům (v příslušném atributu jsou uloženy identifikátory všech cílových uzlů). Od koreferujícího členu vede více koreferenčních vztahů. Srov.:

  - *Marie vzala Vlastu do divadla, kde na ně čekal Marek.*

    Koreferovaným členem osobního zájmena *ony* jsou dva uzly pro výrazy *Marie* a *Vlasta*, ke kterým je nutno odkázat jednotlivě.

  Jde o prozatímní řešení, viz i 8.5.2.2 – „Odkazování u hypotaktické koordinace typu „tatínek s maminkou““.

- **odkazování k většímu úseku textu**.

  V atributu `coref_special` je uvedena hodnota `segm`.

  Koreferovaným členem je větší úsek textu, který blíže nespecifikujeme. Více viz 8.3.1.2 – „Odkazování k segmentu“.

- **odkazování mimo text**.

  V atributu `coref_special` je uvedena hodnota `exoph`.

  Koreferovaným členem je blíže nespecifikovaná mimotextová skutečnost. Více viz 8.3.1.3 – „Exofora“.

Koreferenční vztah může být (a často tomu tak je) i mezi uzly, které nejsou lexikálně vyjádřeny v povrchové podobě věty, tedy mezi nově vytvořenými uzly se zástupnými t-lematy (viz i 8.4 – „**Přehled typů koreference se zřetelem k t-lematům koreferujících uzlů**“). Jednotlivé koreferenční vztahy mezi koreferujícími uzly vytvářejí často dlouhé koreferenční řetězce, na jejichž konci stojí uzel pro plnovýznamové slovo, které již dále neodkazuje (viz 8.5.1 – „Udržování koreferenčních řetězců“).

8.2. Gramatická koreference

Gramatická koreference je taková koreference, kdy je možné určit koreferovaný člen na základě gramatických pravidel.

Rozlišujeme následující typy gramatické koreference:

- koreference zvratných zájmen (viz 8.2.1 – „Koreference zvratných zájmen“),
- koreference vztažných prostředků (viz 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“),
- koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou (viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“),
- kontrola (viz 8.2.4 – „Kontrola“),
- kvazikontrola (viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“),
- koreference v recipročních konstrukcích (viz 8.2.6 – „Koreference v recipročních konstrukcích“).

Ne vždy platí, že je možné stanovit koreferovaný člen na základě gramatických pravidel jednoznačně. Například ve větě *Přinesl jsem ti knihu o Boženě Němcové, kterou mám velice rád*. může být antecedentem vztažného zájmena *který* jak *Božena Němcová*, tak *kniha*. Tato případná homonymie je však odstraněna na tektogramatické úrovni: z tektogramatického stromu je zřejmé, které slovo řídí závislou klauzi.

Silně příznakové, s výraznou zdůrazňovací funkcí, jsou případy, kdy gramatická koreference překročí hranice věty. Z tohoto důvodu jsou takové výskyty spíše výjimečné, nicméně se s nimi v PDT setkáváme, například:

Na dnešní den byl oznámen začátek soudního řízení s nejznámějším a nejvlivnějším politikem Itálie za posledních padesát let, sedminásobným premiérem a symbolem mocenského režimu Křesťanské demokracie. Mužem, na němž se Italům líbila obratnost, chytrost, intelekt, lehký smysl pro humor, schopnost kompromisu. A kterého ztotožňovali tu s érou hmotného vzestupu, tu s hnilobnou stranokracií.

Gramatická koreference je zachycena atributem `coref_gram.rf` (viz 8.1 – „**Zachycení koreference v tektogramatických stromech**“).

8.2.1. Koreference zvratných zájmen

Reflexiva (tj. zvratná zájmena osobní i přivlastňovací), která jsou slovesnými nebo substantivními doplněními, mají v tektogramatickém stromě svůj vlastní uzel a jejich t-lematem je jednotné zástupné t-lema `#PersPron`. Tato zvratná zájmena mají vždy gramatickou koreferenci. Koreferují primárně s doplněním v pozici subjektu, a to se subjektem nejbližším (tedy primárně se subjektem ve stejném podstromu; pokud není subjekt ve stejném podstromu přítomen, koreferuje zvratné zájmeno se subjektem nejbližšího podstromu vyššího).

Zvratná osobní zájmena. Koreferovaným členem zvratného osobního zájmena *se* je v aktivních konstrukcích takřka vždy subjekt řídícího slovesa klauze, který se rovná valenční pozici aktora (`ACT`). V konstrukci s opisným pasivem je koreferovaným členem opět subjekt řídícího slovesa věty, kterému však v tomto případě odpovídá příslušný aktant valenčního rámce slovesa (zpravidla `PAT`). Srov.:

- *Sobě nedopřeje matka nikdy nic.*

  Zvratné zájmeno *sobě* koreferuje se subjektem *matka*, který se rovná valenční pozici aktora.

- *Žádná práce by neměla být konána pro sebe samu, ale pro potěšení vlastní a druhých.*

  Zvratné zájmeno *pro sebe* koreferuje se subjektem *práce*, který se rovná valenční pozici patientu.

Další příklady:

Informace o tom, co o sobě, dva roky po rozvodu, už nevíme {`#PersPron.ACT`}. obr. 8.1

Neschopnost opozičních stran {`#Cor.ACT`} *vzdorovat své vlastní lenosti.* obr. 8.2

Zvratná posesivní zájmena. U zvratného posesivního zájmena *svůj* je situace složitější. I zde sice můžeme říci, že *svůj* primárně (a nejčastěji) koreferuje s nejbližším subjektem, ale můžeme se setkat také s jinými případy:

- u sloves kontroly (viz 8.2.4.2 – „Typy sloves kontroly“), u kterých je kontrolujícím členem jiný aktant než aktant odpovídající subjektu.

  V těchto případech nekoreferuje *svůj* (které je v podstromu, jehož kořen reprezentuje infinitiv (případně jeho nominalizaci) s kontrolovaným subjektem) s nejbližším subjektem (tedy s kontrolovaným subjektem infinitivu/nominalizace), ale se subjektem slovesa kontroly; srov.:

  - *Mnohá ze svých děl Reich nedovoluje* {#Gen.ADDR} {#Cor.ACT} *provozovat bez vlastní hráčské účasti.*

    Posesivní zvratné zájmeno *svůj* koreferuje až se subjektem slovesa kontroly *dovolovat* (se substantivem *Reich*), nikoli se subjektem nejbližším, tedy se subjektem ve stejném podstromu, kterým je kontrolovaný subjekt infinitivu reprezentovaný ve stromě uzlem s t-lematem #Cor (kontrolujícím členem subjektu infinitivu je adresát slovesa *dovolovat)*. Srov. obr. 8.3.

- v klauzích se slovesem ve 3. osobě.

  V těchto klauzích se *svůj* používá pro koreferenci ke kterémukoli aktantu, a to i k takovému, který není v pozici subjektu. Jedná se pak často o nestandardní použití zájmena *svůj*; srov.:

  - *Jejich kajakářské disciplíny oplývají desítkami vynikajících soupeřů a je také pravděpodobné, že při svém profesionálním přístupu k závodění i k životosprávě jim chybí trochu víc uvolněnosti.*

    Posesivní zvratné zájmeno *svůj* koreferuje s patientem *jim*, který není v pozici subjektu. Srov. obr. 8.4.

Také záměna zájmena *svůj* za zájmeno *jeho* se objevuje stále častěji. Respektujeme záměr mluvčího, zájmeno ponecháváme v dané podobě a zachycujeme příslušný koreferenční vztah. Srov.:

- *Představitelé České lotynky tvrdí, že v souvislosti se současnou negativní kampaní v některých sdělovacích prostředcích nezaznamenali pokles zájmu o jejich loterijní hry.*

  Zájmeno *jejich* je zde užito nestandardně místo zvratného zájmena *svůj*. V tektogramatickém stromě bude zachycena jen textová koreference namísto gramatické. Srov. obr. 8.5.

V současnosti se stále více, zejména v jazyce reklamy a v žurnalistice, setkáváme také s posesivním zájmenem v příslušné 1. nebo 2. osobě (na místě zájmena zvratného zájmena); například:

Užijte si vaši dovolenou!

I v těchto případech respektujeme záměr mluvčího, zájmeno ponecháváme v dané podobě a podle použité formy volíme druh koreference.

Obrázek 8.1. Koreference u zvratných zájmen

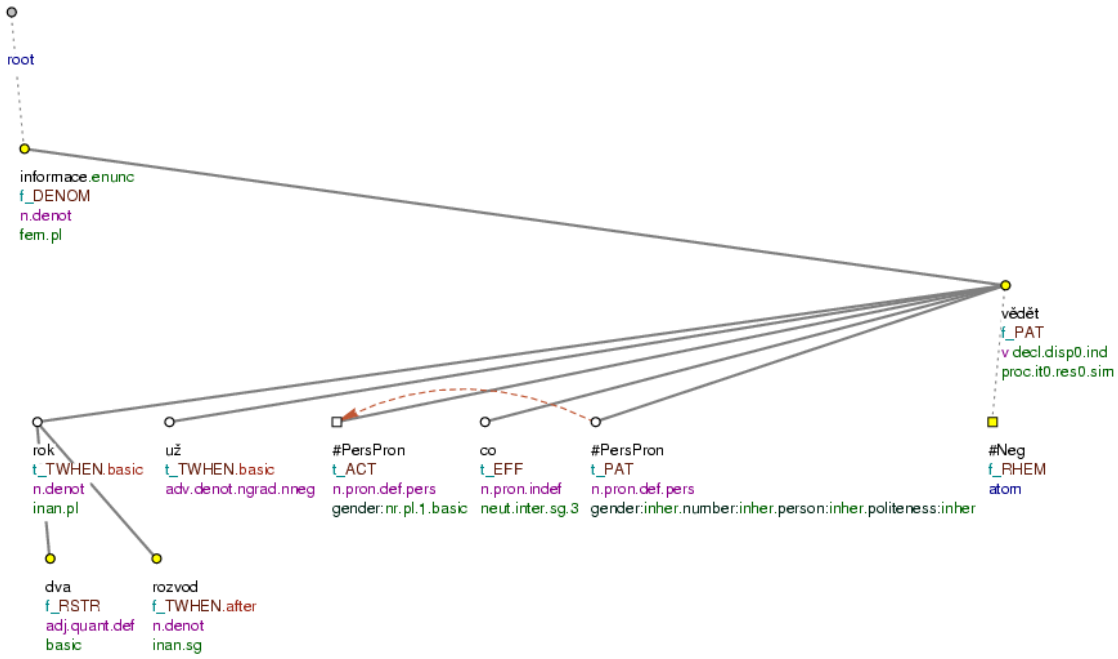

Informace o tom, co o sobě, dva roky po rozvodu, už nevíme.

Obrázek 8.2. Koreference u zvratných zájmen

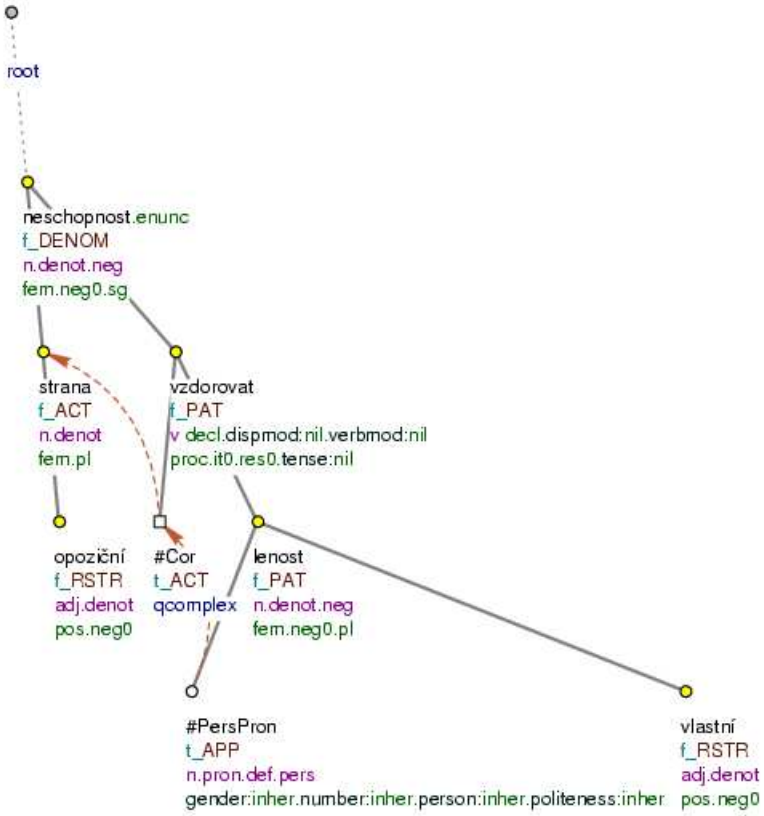

Neschopnost opozičních stran vzdorovat své vlastní lenosti.

Obrázek 8.3. Koreference u zvratných zájmen

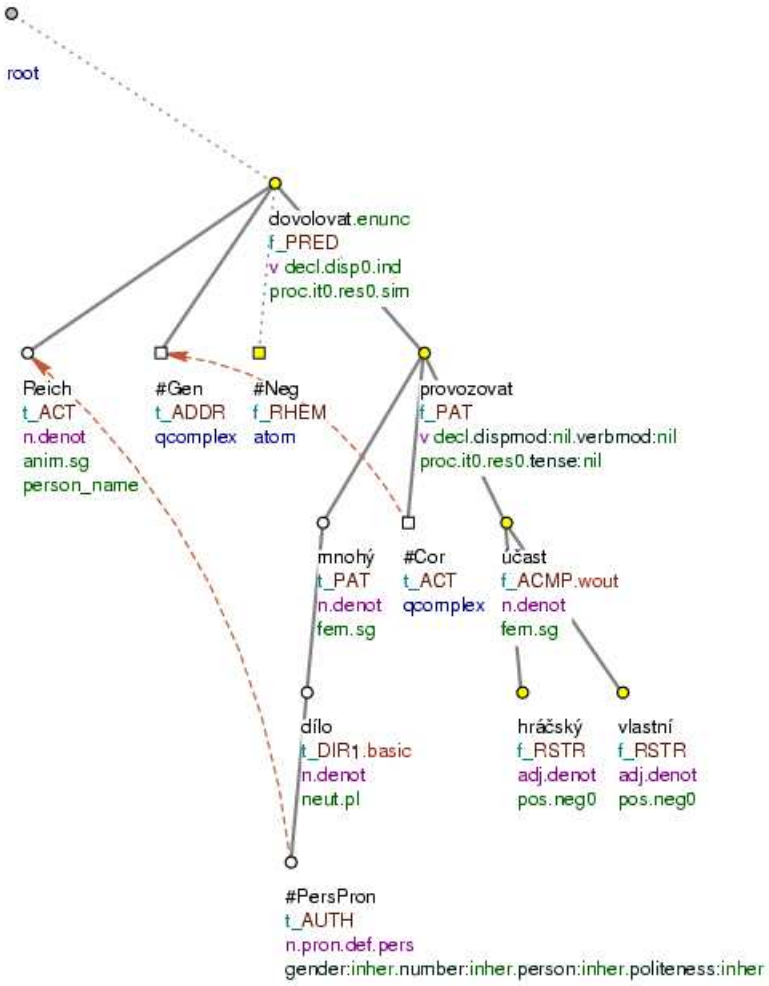

Mnohá ze svých děl Reich nedovoluje provozovat bez vlastní hráčské účasti.

Obrázek 8.4. Koreference u zvratných zájmen

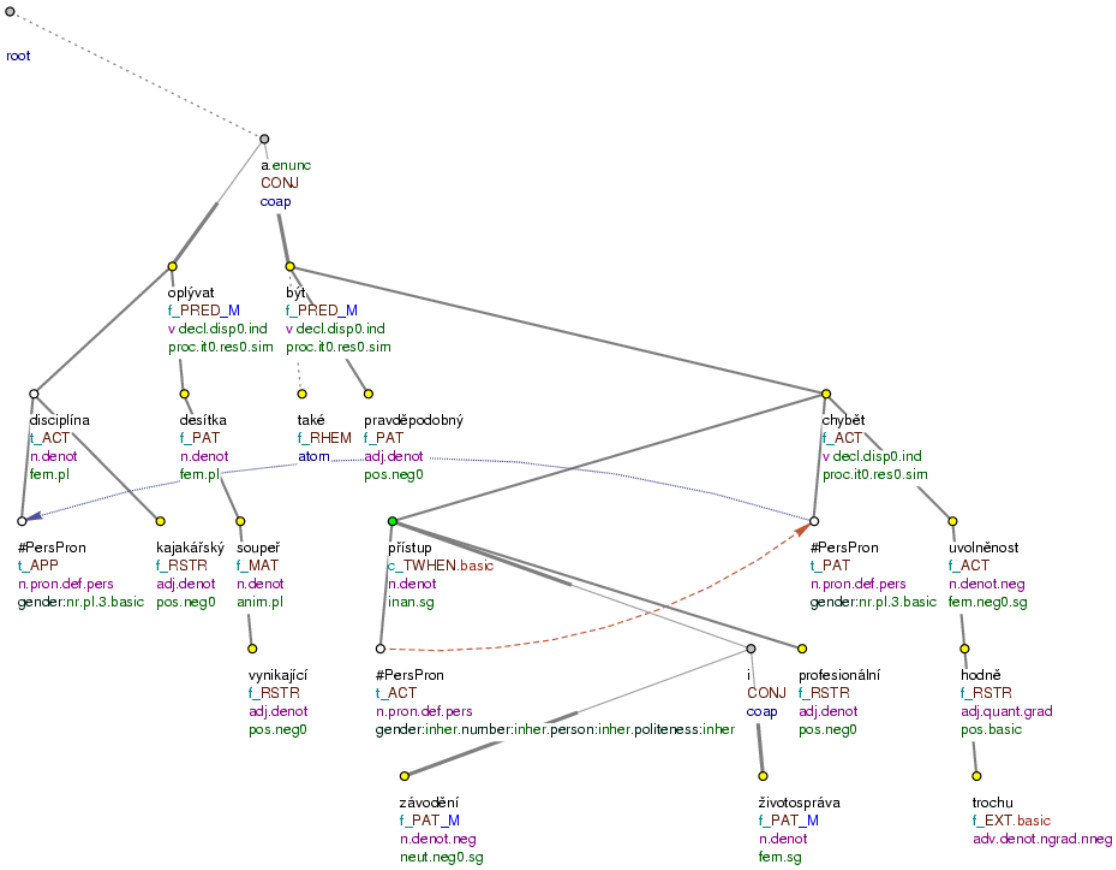

Jejich kajakářské disciplíny oplývají desítkami vynikajících soupeřů a je také pravděpodobné, že při svém profesionálním přístupu k závodění i k životosprávě jim chybí trochu víc uvolněnosti.

Obrázek 8.5. Nezvratné zájmeno na místě zájmena zvratného

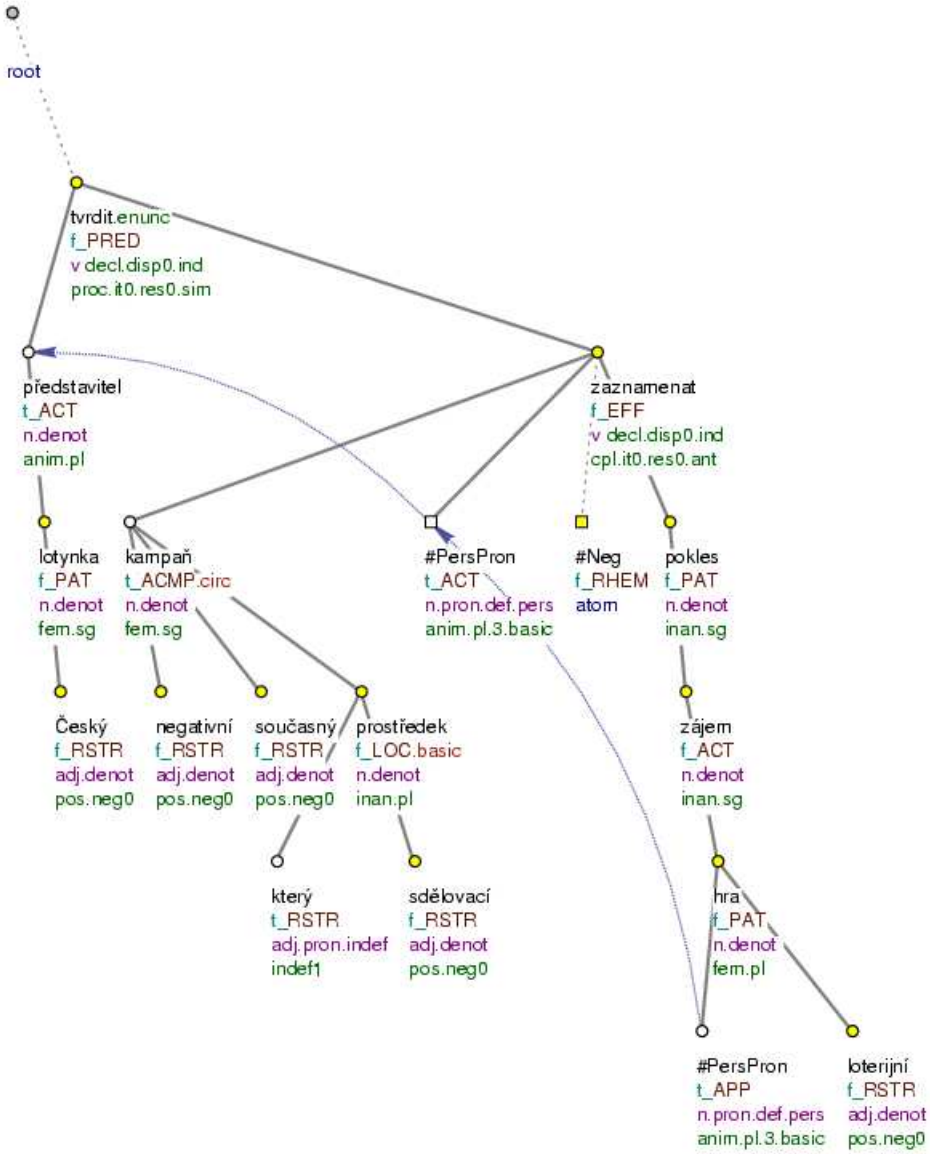

Představitelé České lotynky tvrdí, že v souvislosti se současnou negativní kampaní v některých sdělovacích prostředcích nezaznamenali pokles zájmu o jejich loterijní hry.

Nezaznačení koreference u zvratných zájmen. Koreferenci u zvratných zájmen nezaznačujeme ve dvou případech:

- o koreferenční vztah se nejedná v případech, kdy zvratné zájmeno tvoří součást ustáleného spojení, frazému. Takové použití zvratného zájmena signalizuje funktor `DPHR` (viz 5.8 – „**Frazémy**“).

  Příklady:

  Cena akcií vzrostla i u IPB, což je svým způsobem podivuhodné.

  Svého času jsme to tak dělali.

  To je problém sám o sobě.

- o koreferenci neuvažujeme ani u tzv. etického dativu označeného funktorem `BEN` (viz 6.9.1 – „BEN“).

  Příklad:

  Potentáti v bance koupí za deset, prodají si za patnáct.

8.2.2. Koreference vztažných prostředků

8.2.2.1. Koreference v závislých vztažných klauzích

Vztažná zájmena i zájmenná příslovce uvádějící závislou vztažnou klauzi se pravidelně vážou ke svému antecedentu v klauzi řídící (efektivní kořen závislé vztažné klauze má funktor `RSTR`; více ke vztažným klauzím viz 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“). Vztažné klauze, pokud jde o koreferenci, mají jednotné schéma: vztažný prostředek koreferuje se jménem, které je danou závislou klauzí rozvíjeno. Srov.:

- *Za informační dálnici se považuje světová telekomunikační síť, po níž lze přenášet zvuk, data i obraz a která tak otevírá přístup k množství informatických služeb.*

  Vztažný výraz *po níž* koreferuje se substantivem *síť*, které závislá vztažná klauze rozvíjí. Srov. obr. 8.6.

- *Film se odehrává na venkově, v městečku Sardent, kam se po letech vrací - aby si tam léčil zdraví - tamější rodák.*

  Zájmenné příslovce *kam* koreferuje se substantivem *městečko*, které závislá vztažná klauze rozvíjí. Srov. obr. 8.9.

Koreferenční vztah zachycujeme i u nepravých závislých vztažných klauzí (k nim viz 5.5.4.1 – „Nepravé závislé klauze vztažné“). Srov.:

- *Představitelé Hnutí ochránců zvířat obvinili ředitelku Interpespenziónu ze špatné péče o psy, kteří v útulku údajně hynou na infekční onemocnění.*

  Vztažné zájmeno *kteří* koreferuje se substantivem *psi*, které nepravá závislá vztažná klauze rozvíjí. Srov. obr. 8.10.

Další příklady:

Ti, co kroutí hlavami, nerozumí a nechápou, zároveň instinktivně varují. obr. 8.7

K největšímu zhoršení došlo v oblasti stavebnictví, kde se počet insolventních firem oproti roku 1993 zvýšil o 24 procent. obr. 8.8

Obrázek 8.6. Koreference vztažných prostředků

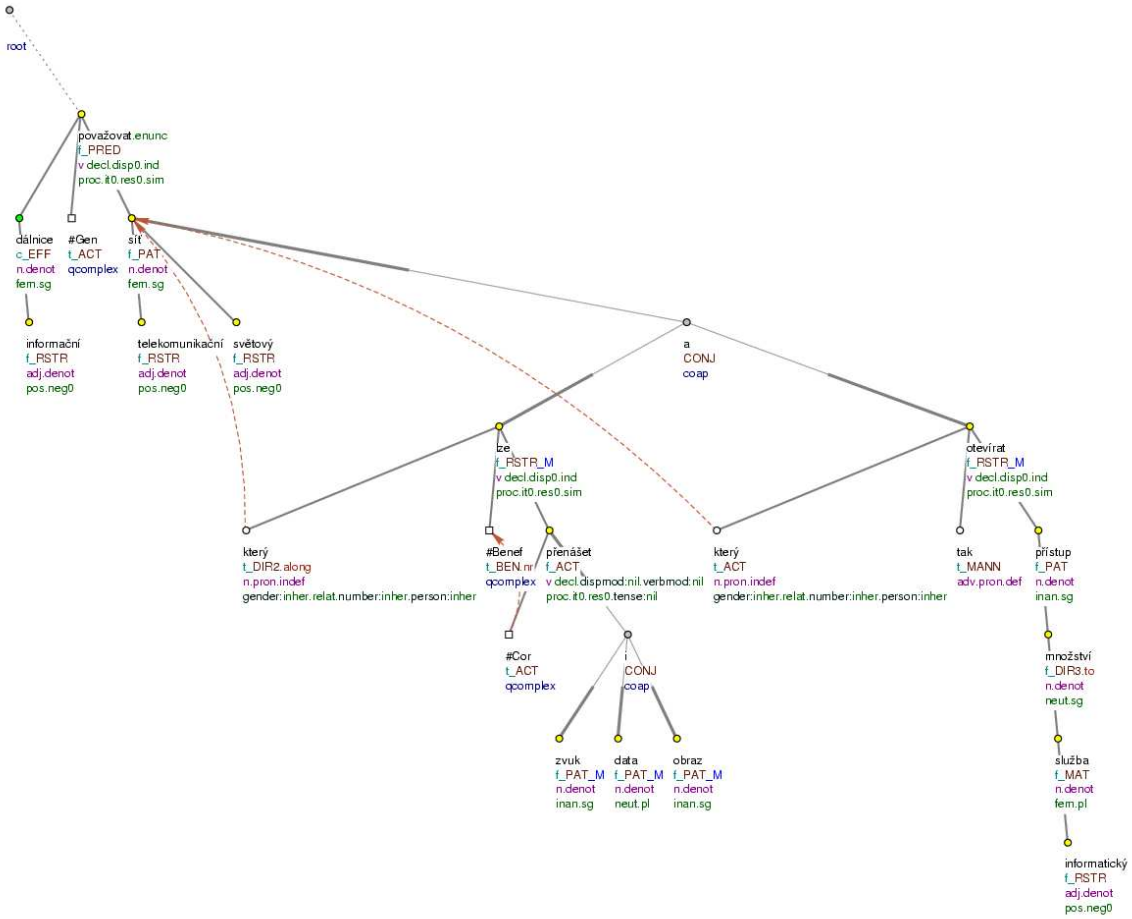

Za informační dálnici se považuje světová telekomunikační síť, po níž lze přenášet zvuk, data i obraz a která tak otevírá přístup k množství informatických služeb.

Obrázek 8.7. Koreference vztažných prostředků

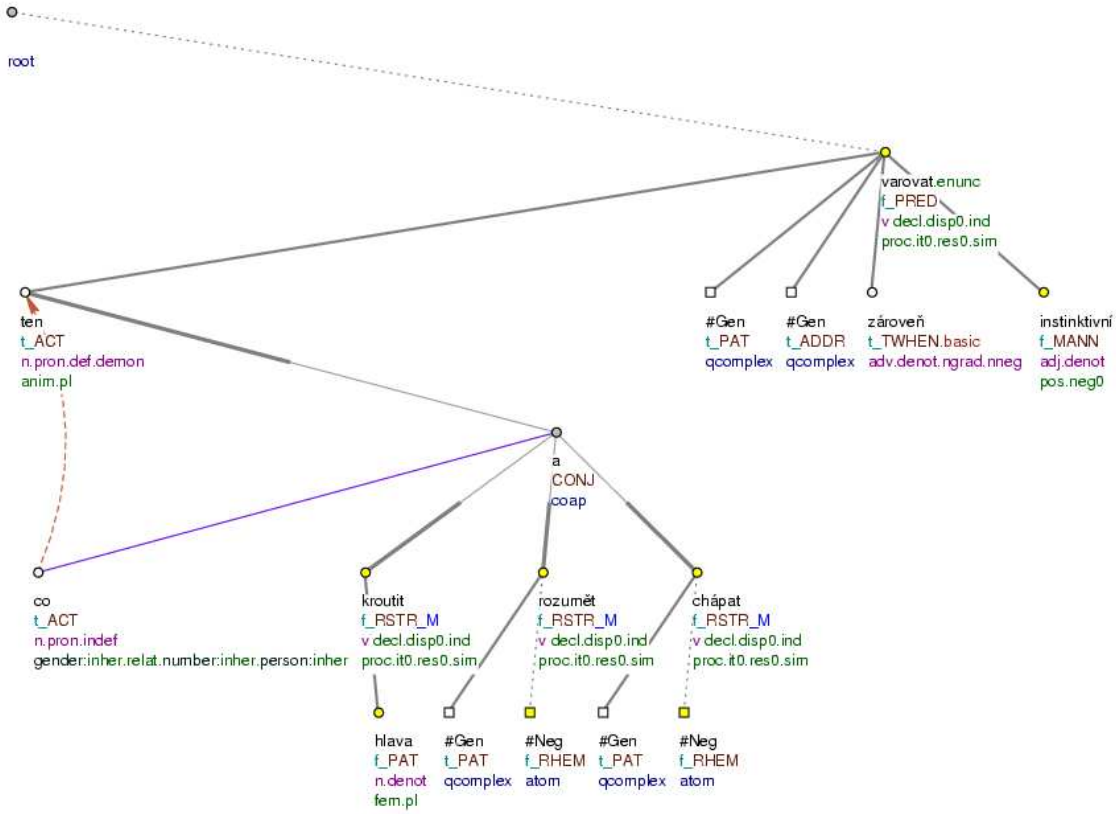

Ti, co kroutí hlavami, nerozumí a nechápou, zároveň instinktivně varují.

Obrázek 8.8. Koreference vztažných prostředků

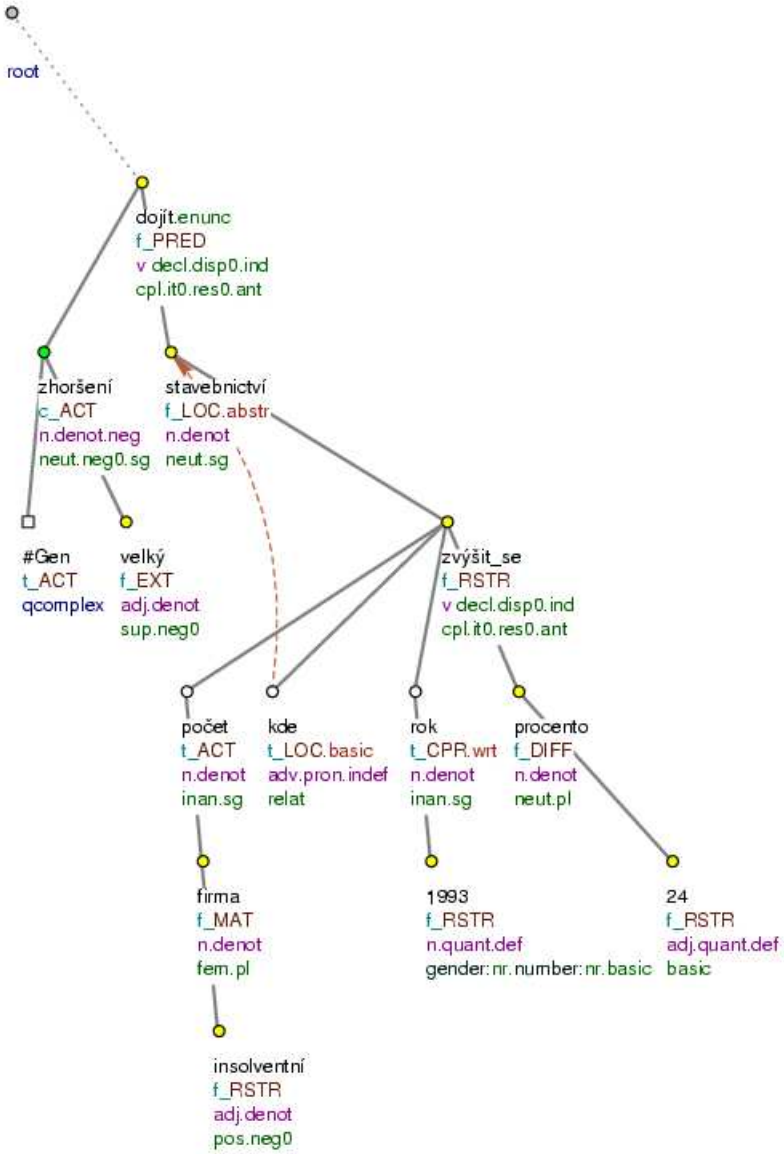

K největšímu zhoršení došlo v oblasti stavebnictví, kde se počet insolventních firem oproti roku 1993 zvýšil o 24 procent.

Obrázek 8.9. Koreference vztažných prostředků

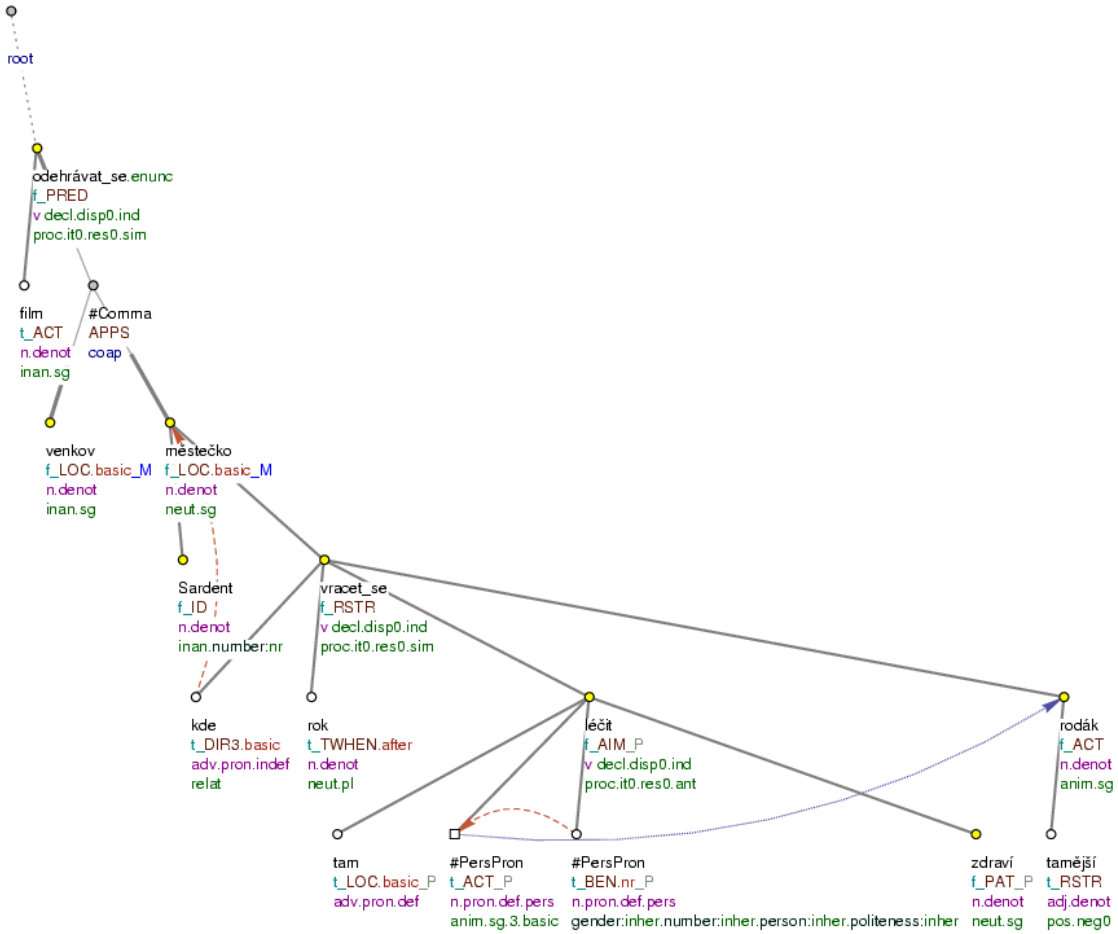

Film se odehrává na venkově, v městečku Sardent, kam se po letech vrací - aby si tam léčil zdraví - tamější rodák.

Obrázek 8.10. Koreference vztažných prostředků

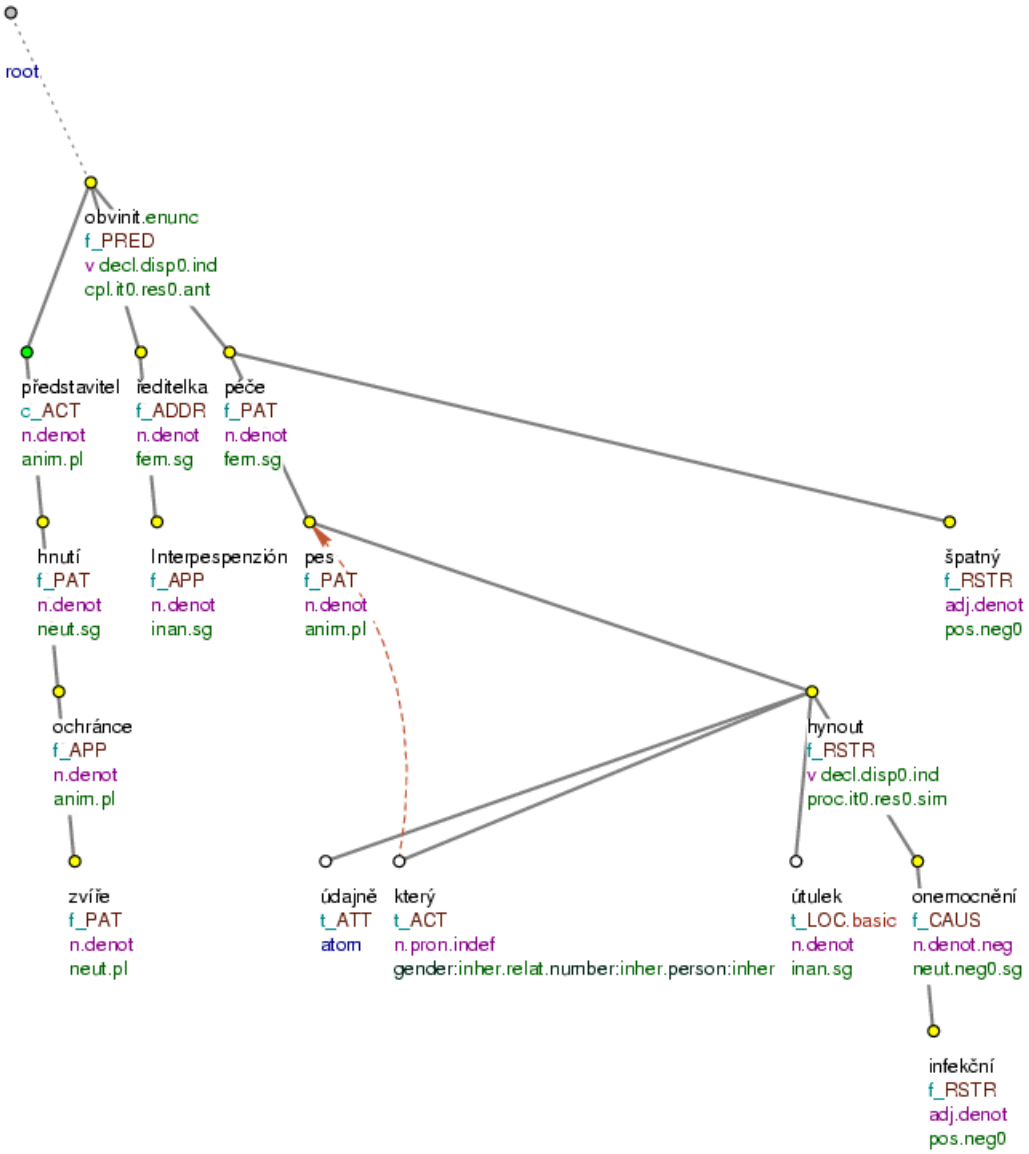

Představitelé Hnutí ochránců zvířat obvinili ředitelku Interpespenziónu ze špatné péče o psy, kteří v útulku údajně hynou na infekční onemocnění.

8.2.2.2. Koreference vztažného výrazu „což“

Koreferenční vztah zachycujeme i u vztažného spojovacího výrazu *což* (i v nepřímých pádech; například *bez čehož*, *čemuž*). Klauze spojené tímto vztažným výrazem zachycujeme jako klauze souřadně spojené (viz 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““).

Koreferovaným členem výrazu *což* je v tektogramatickém stromě (v důsledku pravidel pro zachycení této nezávislé vztažné klauze; viz 5.5.4.1.1 – „Konstrukce se spojovacími výrazy „což“, „přičemž“, „načež“, „pročež“, „začež“, „aniž““) v pravidelných případech vždy levá sestra uzlu pro sloveso, na kterém uzel reprezentující výraz *což* závisí.

Rozlišujeme následující případy:

- nejčastějším případem je konstrukce, ve které jsou spojovacím výrazem *což* koordinačně spojeny dvě klauze a spojovací výraz *což* odkazuje k celé předcházející klauzi. Levou sestrou uzlu slovesa, na kterém výraz *což* závisí, je efektivní kořen předcházející klauze. Srov.:

  - *Damiána sem nasadila komunistická tajná policie, což samozřejmě Povolný nemohl tušit.*

    Výraz *což* odkazuje k celé předcházející klauzi *Damiána sem nasadila komunistická tajná policie*; koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* k efektivnímu kořeni předcházející klauze, k uzlu pro sloveso *nasadit*. Srov. obr. 8.11.

- další pravidelnou konstrukcí je konstrukce, v níž je souřadně spojeno více klauzí, které jsou koordinačními vztahy různě stupňovitě uspořádány. Výraz *což* odkazuje k celému předcházejícímu, souřadně spojenému celku vět. Levou sestrou uzlu slovesa, na kterém výraz *což* závisí, je kořen souřadné struktury (`nodetype=coap`). Srov.:

  - *Pavel dostal trojku a Hanka jedničku, což je nespravedlivé.*

    Výraz *což* odkazuje k oběma předcházejícím klauzím *Pavel dostal trojku a Hanka jedničku*; koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* ke kořeni koordinační struktury, k uzlu pro spojku *a*. Srov. obr. 8.12.

- okrajově výraz *což* neodkazuje k celé bezprostředně předcházející klauzi, ale jen k nějakému doplnění v této klauzi obsaženému. Pak je v konstrukci zachycen koordinační nebo apoziční vztah mezi tímto doplněním a klauzí připojenou výrazem *což*. Levou sestrou uzlu slovesa, na kterém výraz *což* závisí, je uzel reprezentující koreferované doplnění. Srov.:

  - *Mužstvo získalo tři body, což je maximum.*

    Výraz *což* odkazuje k doplnění *tři body*, koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* k uzlu pro slovo *bod*. V tektogramatickém stromě je zachycena apozice mezi doplněním *tři body* a klauzí *což je maximum*. Srov. obr. 8.13.

- vzhledem k povaze spojovacího výrazu *což* se můžeme běžně setkat i s koreferencí, která přesahuje rámec graficky vymezené věty a funguje na úrovni nadvětné. Protože jde v takových případech o čistě formálně rozdělené souvětí, můžeme i zde použít pravidlo o směřování koreferenčního vztahu k předchozí klauzi: antecedentem je řídící sloveso celé předchozí věty (kořen této věty). Srov.:

  - *Právě vedoucí týmu Motorsport Škoda Pavel Janeba jen pokrčil rameny na otázku, jak dopadlo jednání uvnitř koncernu VW, které soutěže v příštím roce jeho tým absolvuje a které ne a kolik jich dohromady bude, jaká bude celková strategie. Což znamená, že vše je zatím ve hvězdách.*

    Koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* ke kořeni předcházející věty, k uzlu pro sloveso *pokrčit*.

  - *Pan předseda Lux se nemůže smířit s tím, že podpora jeho křesťansky orientované strany je taková, jaká je. Což ho, myslím, vede ke křečovitým formulacím.*

    Koreferenční vztah vede od uzlu pro výraz *což* ke kořeni předcházející věty, k uzlu pro modální predikát *nemůže se smířit*.

Obrázek 8.11. Koreference spojovacího výrazu *což*

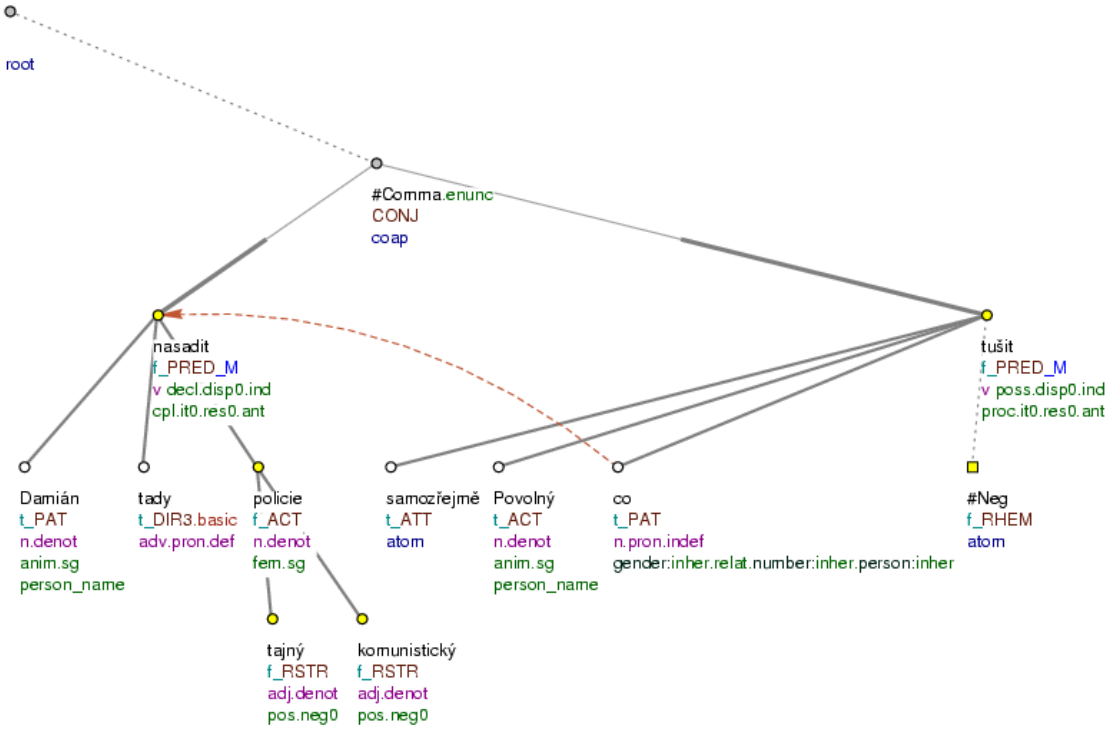

Damiána sem nasadila komunistická tajná policie, což samozřejmě Povolný nemohl tušit.

Obrázek 8.12. Koreference spojovacího výrazu *což*

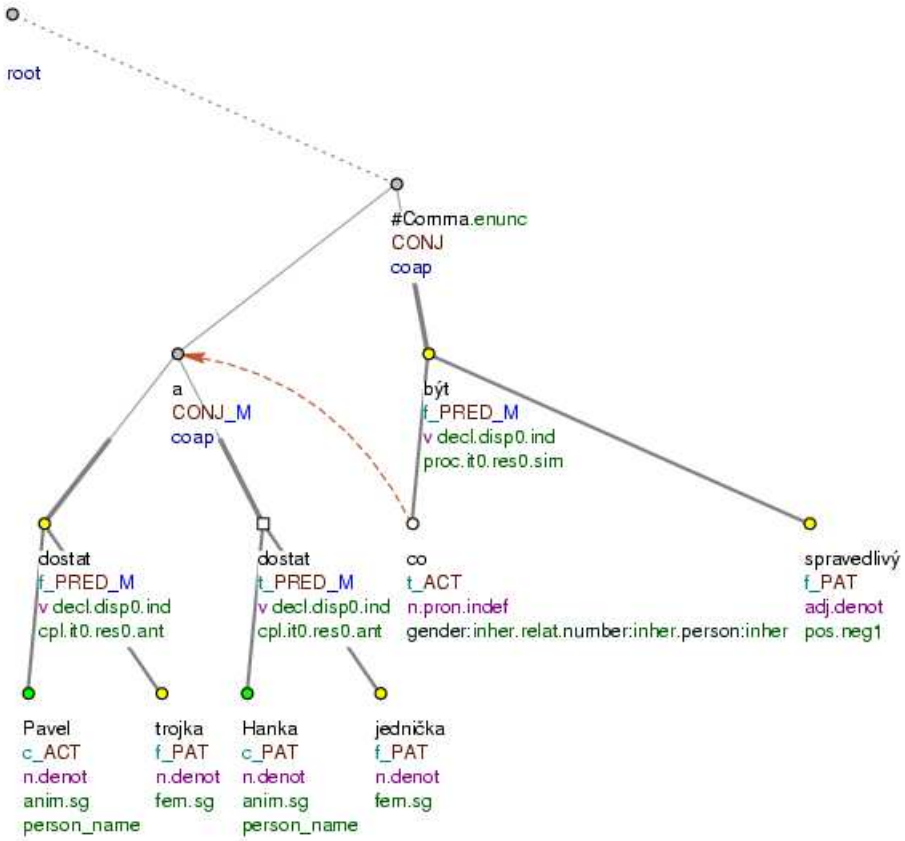

Pavel dostal trojku a Hanka jedničku, což je nespravedlivé.

Obrázek 8.13. Koreference spojovacího výrazu *což*

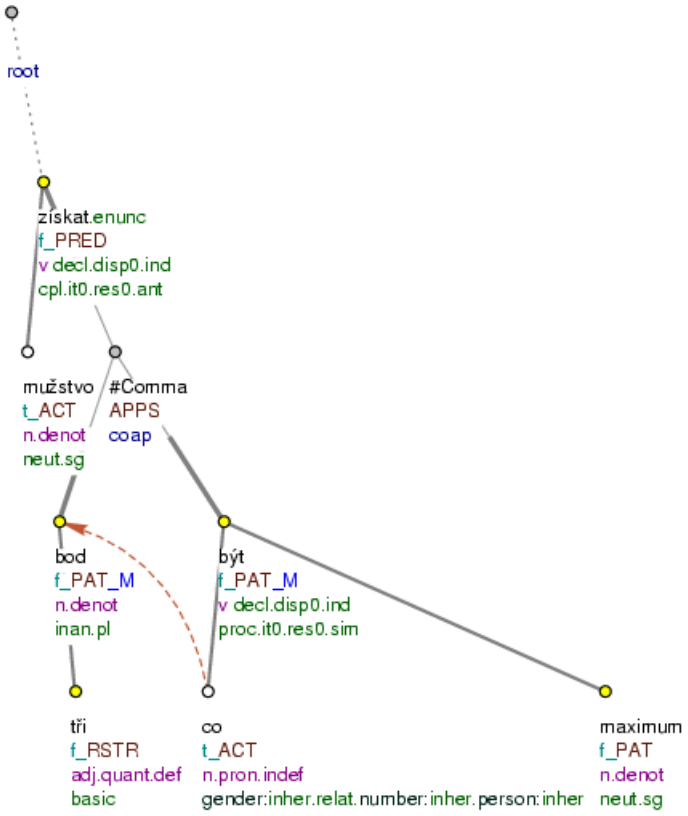

Mužstvo získalo tři body, což je maximum.

8.2.3. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou

Ve vztahu gramatické koreference je i jeden z povrchově nevyjádřených aktantů každého doplnění realizovaného slovesnou formou, které má tzv. dvojí závislost (viz 5.1 – „**Závislost**“).

Slovesné formy doplnění, u kterých k této gramatické koreferenci dochází:

- trpné participium,
- přechodník,
- infinitiv,
- určitý slovesný tvar v závislé slovesné klauzi.

Gramatická koreference nastává, stojí-li doplnění vyjádřené některou z výše uvedených forem v pozici:

a. doplňku.

   Ve vztahu gramatické koreference je aktant (odpovídající subjektu) doplňku vyjádřeného slovesnou formou (koreferující člen) a jméno, se nímž je doplněk ve vztahu druhé závislosti (koreferovaný člen).

   Pravidla anotace doplňků viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“.

b. patientu nebo efektu, který je ve vztahu shody (ve jmenném rodě) s jiným valenčním doplněním řídícího slovesa. Pozice patientu nebo efektu je tu analogická pozici doplňku.

   Ve vztahu gramatické koreference je aktant (odpovídající subjektu) patientu nebo efektu vyjádřeného slovesnou formou (koreferující člen) a jméno, s nímž je patiens nebo efekt ve vztahu shody (koreferovaný člen).

Nově vytvořený uzel pro koreferující člen má t-lema `#Cor` a v atributu `gram_coref.rf` má uveden odkaz na koreferovaný člen.

Poznámka: V těchto konstrukcích využíváme pro gramaticky koreferující člen zástupné t-lema `#Cor`, které bylo původně zavedeno pro kontrolovaný člen v konstrukcích s kontrolou. O vztah kontroly, jak je definován v 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“, se však v konstrukcích popisovaných v této sekci nejedná. Tyto konstrukce mají nicméně ke kontrole velmi blízko.

Koreference u doplnění vyjádřeného trpným participiem. Stojí-li doplnění vyjádřené participiem v pozici a) nebo b), je ve vztahu gramatické koreference buď aktor, nebo patiens participia, případně jiný valenční člen, který odpovídá subjektu participia, a jméno, s nímž je daný aktant ve vztahu shody. Srov.:

- {`#Cor.PAT`} *Oslněn*`.COMPL` *svobodomyslným hartusením nevšimne si* {`#PersPron.ACT`} *, že dvě stě nezávislých kandidátů nepředstavuje nic jiného než dvě stě politických stran.*

  Patiens (subjekt) participia *oslněn* je ve vztahu gramatické koreference s nevyjádřeným aktorem slovesa, na kterém participium závisí. Srov. obr. 8.14.

Další příklad:

Mužstvo zůstává neporaženo`.PAT {#Cor.PAT}` *i po tomto napínavém zápase.*

Pozor! Trpné participium může být i řídícím členem závislé adverbiální klauze (například: *Dům, ač zadlužen*`.CNCS`*, byl prodán velmi rychle*; viz 5.5.1.2 – „Závislé participiální konstrukce“). I v těchto případech naznačujeme vztah gramatické koreference mezi subjektem participia a jménem, které určuje shodu ve jmenném rodě.

Koreference u doplnění vyjádřeného přechodníkem. Doplnění vyjádřené přechodníkem stává jen v pozici doplňkové (a). U doplňků vyjádřených aktivním přechodníkem je ve vztahu gramatické koreference vždy aktor (subjekt) přechodníku a subjekt slovesa, na kterém přechodník závisí. U doplňků vyjádřených pasivním přechodníkem může být ve vztahu gramatické koreference i patiens přechodníku (případně jiný aktant, který odpovídá subjektu) a subjekt řídícího slovesa. Srov.:

- {`#PersPron.ACT`} *Kritizovali hvězdný systém, věříce*`.COMPL` {`#Cor.ACT`} *v autentičnost dosud neokoukaných tváří, které se však záhy také staly hvězdami.*

  Aktor (subjekt) přechodníku *věříce* je ve vztahu gramatické koreference s nevyjádřeným subjektem slovesa, na kterém přechodník závisí. Srov. obr. 8.15.

Další příklad:

Hráč odcházel, byv poražen`.COMPL {#Cor.PAT}`.

Stejně přistupujeme i k elidovaným přechodníkovým konstrukcím (více viz 5.10.2.2 – „Doplněk vyjádřený přechodníkem“).

U ustrnulých, nekongruentních přechodníků (například: *takříkajíc*, *ne*/*chtě*, *stoje*, *leže*, *kleče* apod.) o koreferenci neuvažujeme (viz 5.5.1.3.1 – „Ustrnulé přechodníkové konstrukce“).

Koreference u doplnění vyjádřeného infinitivem (tzv. slovanský akuzativ s infinitivem). Stojí-li doplnění vyjádřené infinitivem v pozici a) nebo b), je ve vztahu gramatické koreference aktant odpovídající subjektu infinitivu a akuzativní objekt řídícího slovesa. Srov.:

- *Honza zastihl Hanku* {#Cor.ACT} *běhat*.COMPL *kolem rybníka.*

  Aktor (subjekt) infinitivu *běhat* je ve vztahu gramatické koreference s akuzativním objektem (patientem) slovesa, na kterém infinitiv závisí (se substantivem *Hanka*). Srov. obr. 8.16.

- *Honza slyšel Karla* {#Cor.ACT} *otvírat*.EFF *dveře.*

  Honza slyšel otvírat.EFF *dveře.*

  Aktor (subjekt) infinitivu *otvírat* je ve vztahu gramatické koreference s akuzativním objektem (patientem) slovesa, na kterém infinitiv závisí (se substantivem *Karel* nebo se všeobecným patientem). Srov. obr. 8.17 a obr. 8.18.

Poznámka: Infinitiv v pozici a) i b) (slovanský akuzativ s infinitivem) vyděljeme z případů kontroly. Specifikem těchto konstrukcí (na rozdíl od konstrukcí s kontrolou) je to, že pozice infinitivu zde může být realizována i závislou slovesnou klauzí se závaznou gramatickou koreferencí subjektu řídícího slovesa této klauze (viz typ dále). Nicméně jsme si vědomi toho, že tyto případy mají ke kontrole velmi blízko.

Koreference u doplnění vyjádřeného závislou slovesnou klauzí. Infinitiv v pozici a) i b) může být vyjádřen i závislou slovesnou klauzí. Ve vztahu gramatické koreference je pak nevyjádřený subjekt řídícího slovesa této závislé klauze a akuzativní objekt (patiens) řídícího slovesa klauze řídící. Srov.:

- *Vzpomínáte si na Miroslava Macháčka, jak naléhavě vančurovsky* {#Cor.ACT} *šeptal*.COMPL *ve středometrážním dokumentu Praha, neklidné srdce Evropy režisérky Věry Chytilové?*

  Subjekt (aktor) slovesa *šeptat* je ve vztahu gramatické koreference s objektem (patientem) slovesa, na kterém doplňková klauze závisí (se substantivem *Macháček*). Srov. obr. 8.19.

- *Honza viděl Hanku, jak* {#Cor.ACT} *běhá*.EFF *kolem rybníka.*

  Subjekt (aktor) slovesa *běhat* je ve vztahu gramatické koreference s objektem (patientem) slovesa, na kterém klauze závisí (se substantivem *Hanka*).

Obrázek 8.14. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

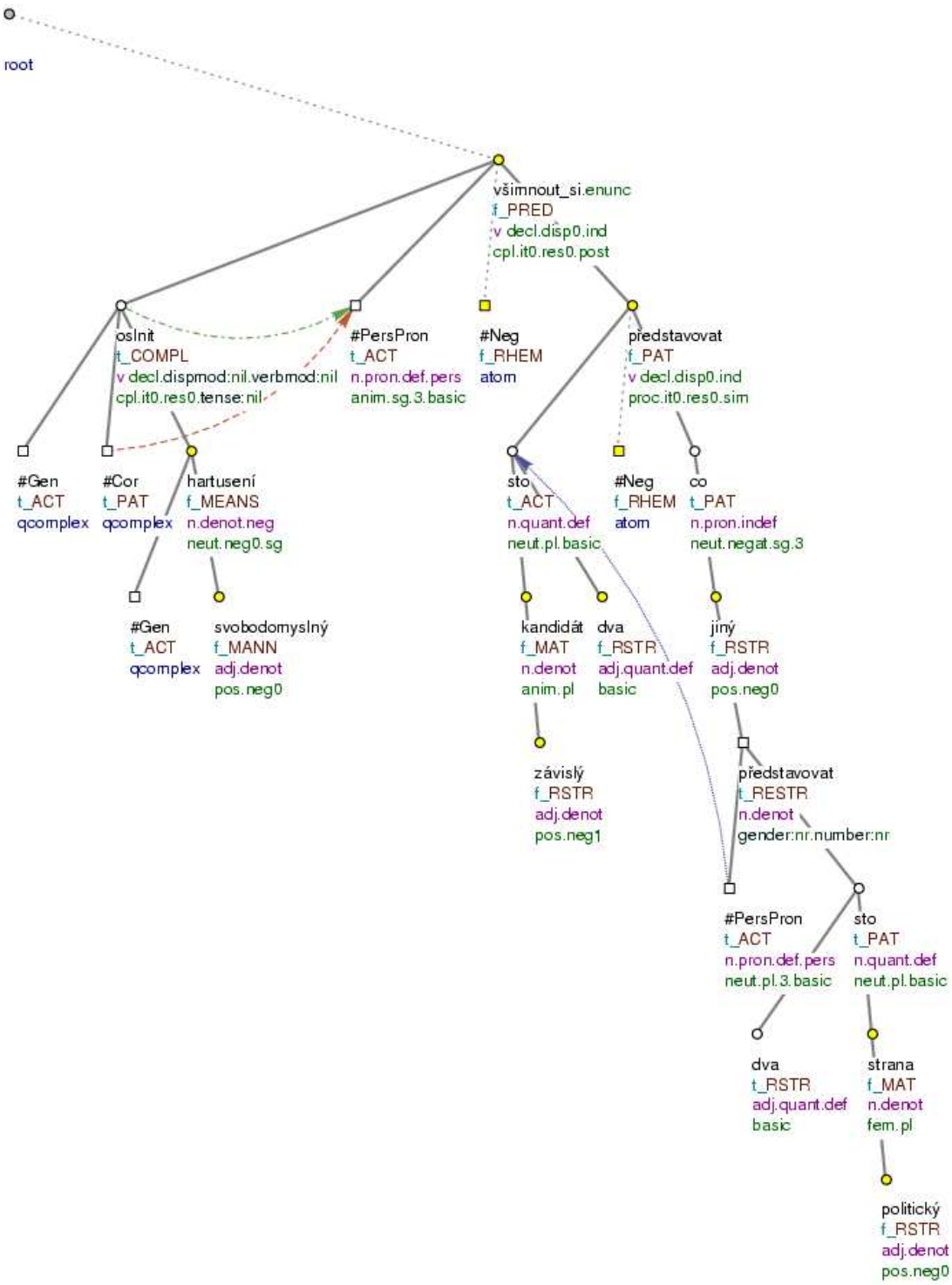

Oslněn svobodomyslným hartusením nevšimne si, že dvě stě nezávislých kandidátů nepředstavuje nic jiného než dvě stě politických stran.

Obrázek 8.15. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

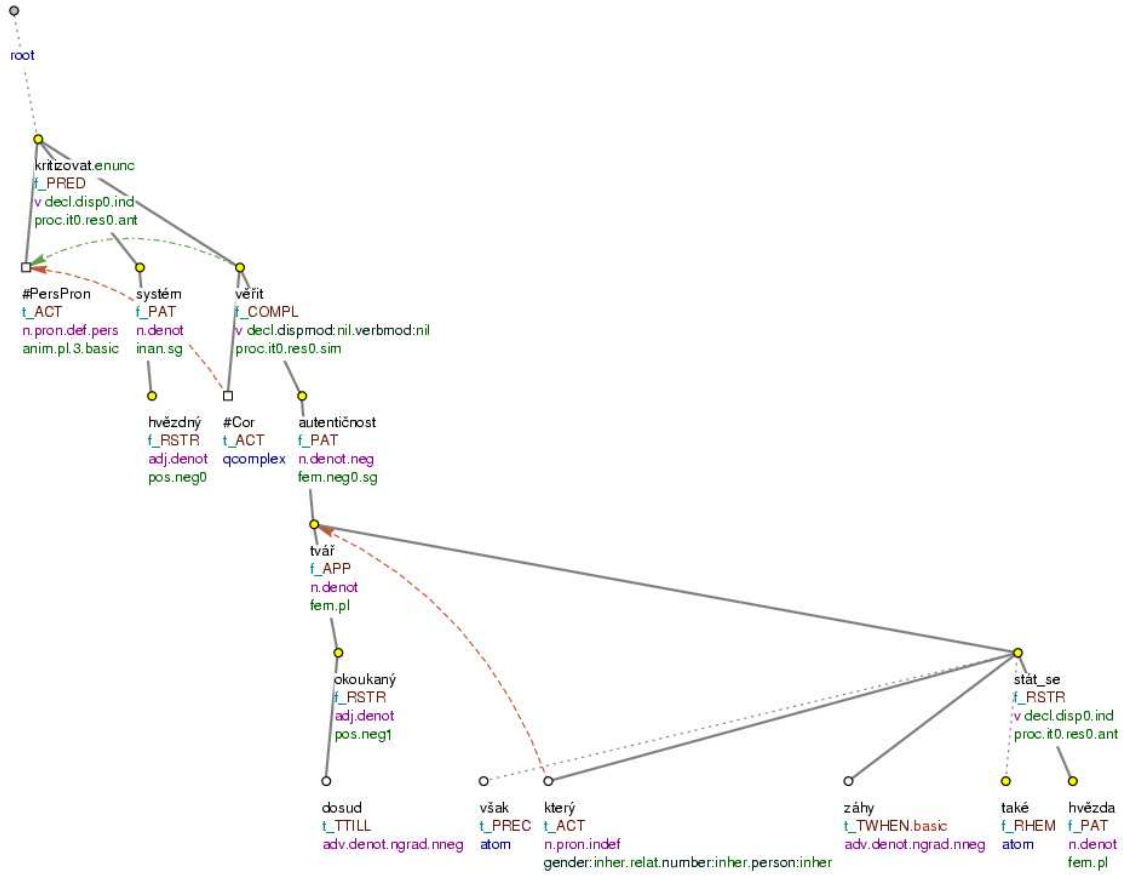

Kritizovali hvězdný systém, věříce v autentičnost dosud neokoukaných tváří, které se však záhy také staly hvězdami.

Obrázek 8.16. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

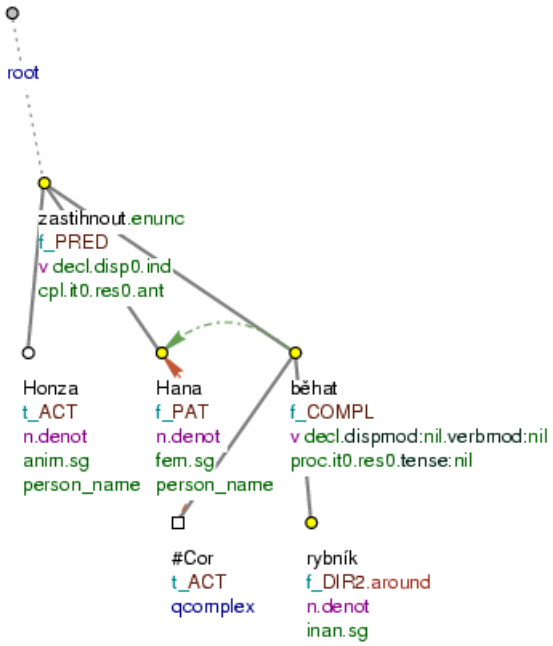

Honza zastihl Hanku běhat kolem rybníka.

Obrázek 8.17. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

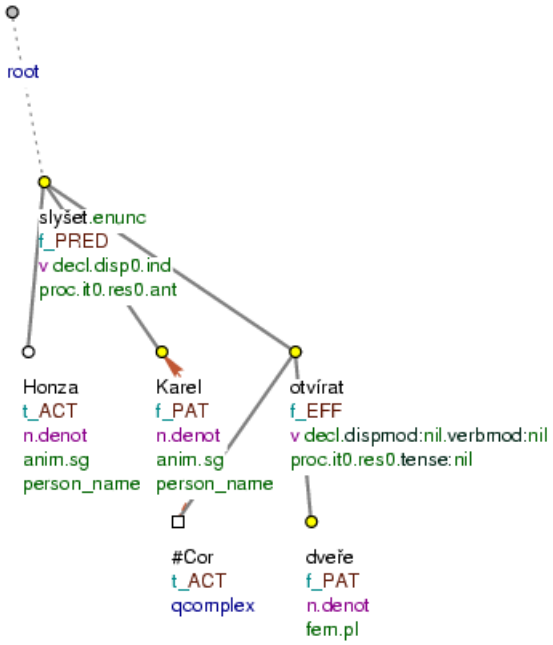

Honza slyšel Karla otvírat dveře.

Obrázek 8.18. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

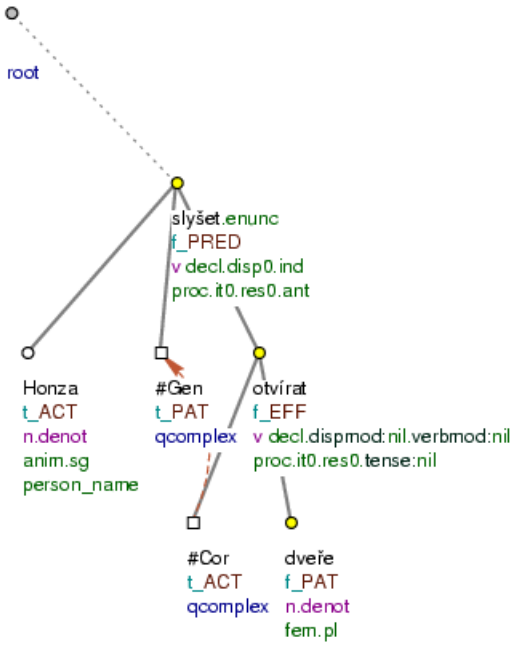

Honza slyšel otvírat dveře.

Obrázek 8.19. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou

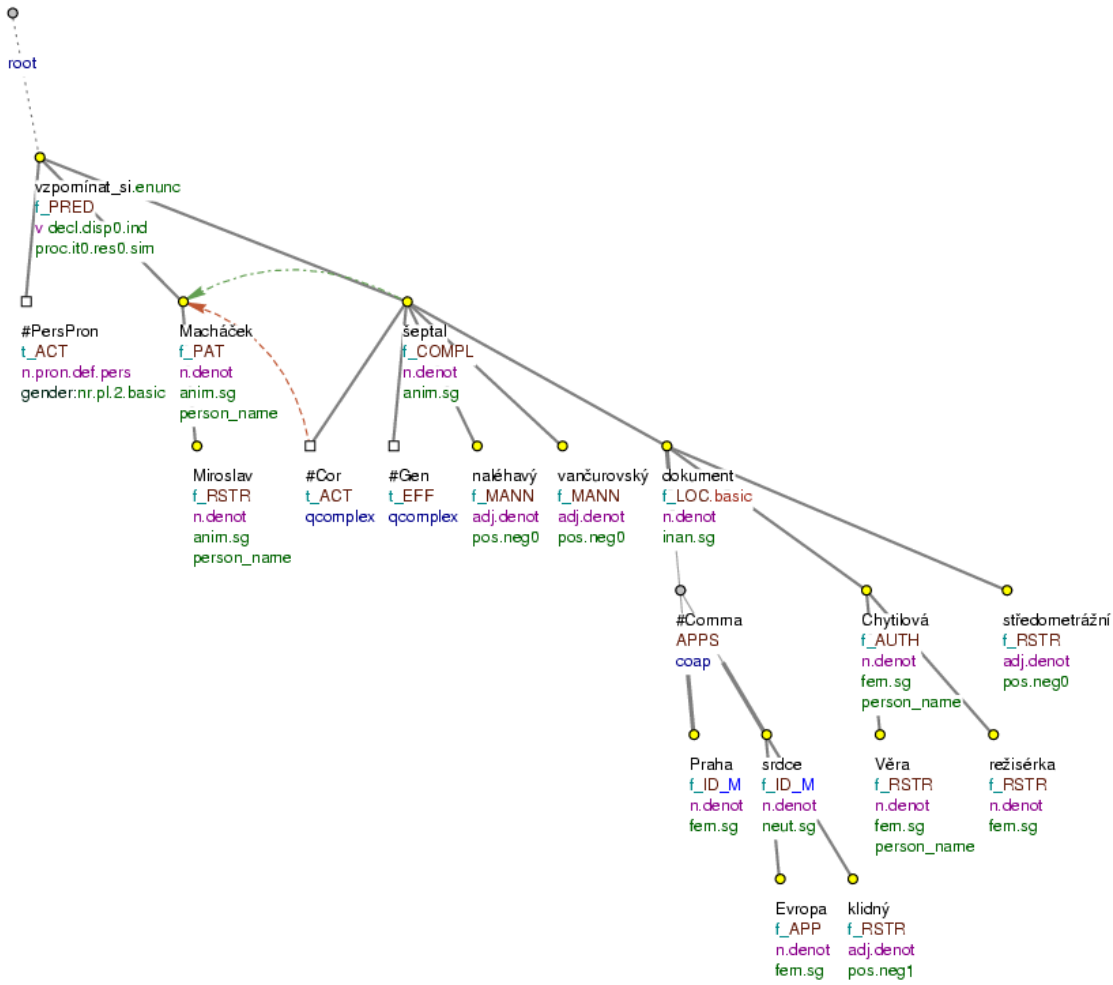

Vzpomínáte si na Miroslava Macháčka, jak naléhavě vančurovsky šeptal ve středometrážním dokumentu Praha, neklidné srdce Evropy režisérky Věry Chytilové?

8.2.4. Kontrola

8.2.4.1. Pojetí kontroly

Kontrola je jedním z typů gramatické koreference, která nastává u určitých sloves, které označujeme jako *slovesa kontroly*. Jde o obligatorní, nebo fakultativní koreferenční vztah mezi kontrolujícím členem a členem kontrolovaným, přičemž v zásadě platí, že:

- *kontrolující člen* (též termín *controller*) je jedním z členů valenčního rámce řídícího slovesa kontroly: `ACT`, `PAT`, `ADDR`, `ORIG`, případně (obligatorní) volné doplnění s funktorem `LOC`; ve specifických případech též volné doplnění s funktorem `BEN` (více viz 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

- *kontrolovaný člen* (*controllee*) je jedním z členů valenčního rámce infinitivu (nebo deverbativního substantiva) závislého na slovese kontroly. Zpravidla se jedná o nevyjádřený subjekt tohoto infinitivu (tj. u aktivního infinitivu jde o aktor, u pasivního infinitivu o patiens nebo adresát). Valenční doplnění v pozici controllee je závazně referenčně totožné s členem kontrolujícím a je nevyjádřitelné v povrchové podobě věty (více viz 8.2.4.1.2 – „Kontrolovaný člen (controllee)“).

- infinitiv (nebo deverbativní substantivum), jehož valenční doplnění je v pozici controllee, je valenčním (případně alespoň typickým) doplněním řídícího slovesa kontroly. Uzel reprezentující tento infinitiv má zpravidla funktor pro některý z aktantů, nejčastěji `PAT`, mohou se ale vyskytnout i konstrukce, v nichž má funktor volného doplnění (více viz 8.2.4.1.3 – „Infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno“).

Vztah kontroly nastává i v konstrukcích, ve kterých je řídící sloveso kontroly nebo závislý infinitiv nominalizován - k tomu viz 8.2.4.3 – „Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací“.

Zachycení kontroly v tektogramatickém stromě. Uzlu pro valenční doplnění v pozici controllee přiřazujeme zástupné t-lema `#Cor`. Mezi členem kontrolovaným a kontrolujícím je vyznačen vztah gramatické koreference: v atributu `coref_gram.rf` u kontrolovaného členu je uveden identifikátor členu kontrolujícího. Srov.:

- *Pokud dámy postupují podobně,* {`#PersPron.ACT`} *začnou brzy* {`#Cor.ACT`} *vyhlížet jako pánové.*

  Aktor infinitivu *vyhlížet* je kontrolován aktorem slovesa *začít*. Srov. obr. 8.20.

  Kontrolující člen: aktor slovesa kontroly *začít*.

  Kontrolovaný člen: aktor (subjekt) infinitivu *vyhlížet*.

- *Navíc mám Spartě co odvádět za to, že mi*`.ADDR` *před lety umožnila* {`#Cor.ACT`} *dostat se do velkého fotbalu.*

  Aktor infinitivu *dostat se* je kontrolován adresátem slovesa *umožnit*. Srov. obr. 8.21.

  Kontrolující člen: adresát slovesa kontroly *umožnit*.

  Kontrolovaný člen: aktor (subjekt) infinitivu *dostat se*.

Obrázek 8.20. Kontrola

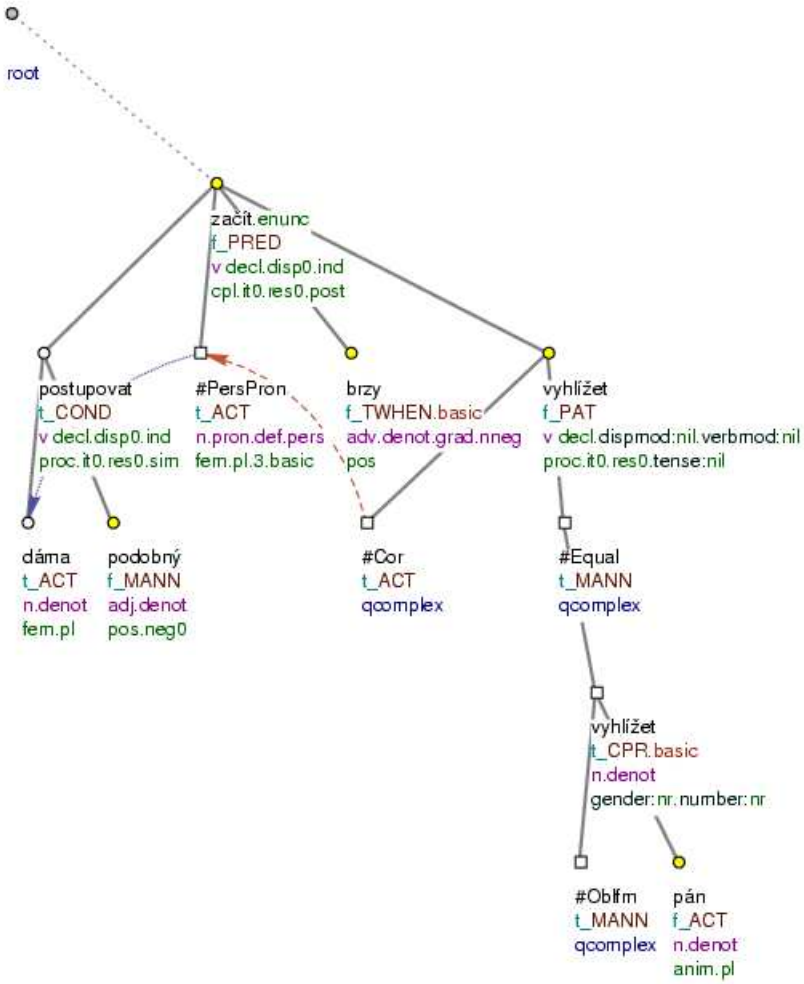

Pokud dámy postupují podobně, začnou brzy vyhlížet jako pánové.

Obrázek 8.21. Kontrola

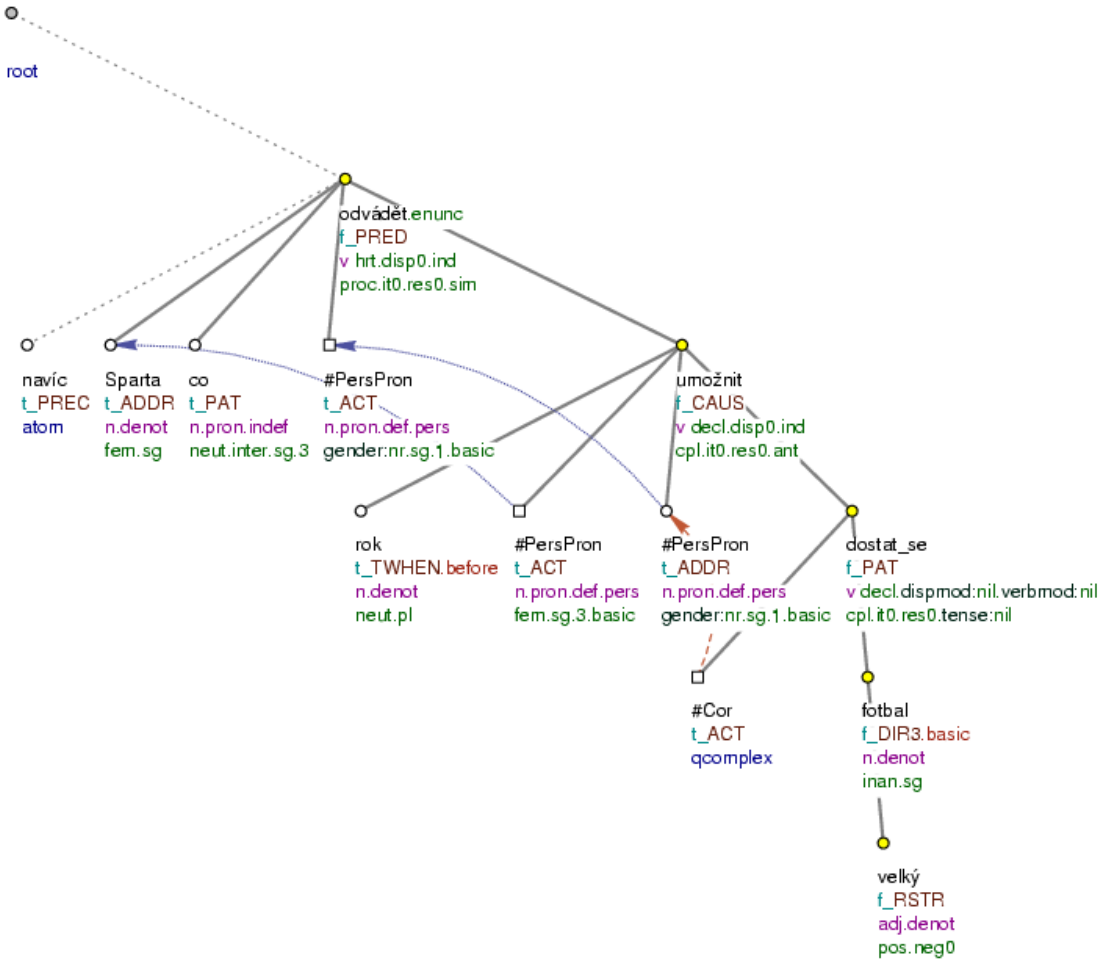

Navíc mám Spartě co odvádět za to, že mi před lety umožnila dostat se do velkého fotbalu.

Slovesa kontroly. Vztah kontroly je primárně podmíněn lexikálním významem řídícího slovesa. Při určování koreferenčního vztahu kontroly je třeba přihlížet i k jednotlivým dílčím významům konkrétního slovesa. Vztah kontroly platí vždy pro určité významy tohoto slovesa (zachycené různými valenčními rámci). Srov.:

- *Dala dítě spát.*

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *dát*: `ACT`(.1) `PAT`(.4) `EFF`(.f)

  V tomto významu je sloveso *dát* slovesem kontroly. Aktor infinitivu *spát* je kontrolován patientem slovesa *dát*.

- *Dala dítě léčit.*

  Valenční rámec pro tento význam slovesa *dát*: `ACT`(.1) `PAT`(.f)

  V tomto významu není sloveso *dát* slovesem kontroly. Žádné valenční doplnění infinitivu *léčit* není kontrolováno nějakým valenčním doplněním slovesa *dát* (substantivum v akuzativu patří do valenčního rámce závislého infinitivu).

Typy sloves kontroly viz 8.2.4.2 – „Typy sloves kontroly“.

!!! Předpokládáme, že je potenciálně možné sestavit seznam sloves kontroly (resp. slovesných významů, které koreferenční vztah kontroly podmiňují). Prozatím však byly sestaveny pouze dílčí seznamy sloves kontroly, které jsou uvedeny v příloze 5 – „*Slovesa a substantiva kontroly*“. U konkrétních výskytů sloves uvedených v těchto seznamech jsou také vztahy kontroly vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších sloves kontroly, která nejsou v seznamech, jsou vztahy kontroly zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

!!! Kontrola není též nijak zaznamenána ani u konkrétních rámců ve valenčním slovníku.

Obligatorní a fakultativní kontrola. Rozlišujeme kontrolu obligatorní a kontrolu fakultativní:

- *obligatorní kontrola* je takový vztah kontroly, který u daného významu slovesa nastává vždy.

  Obligatorní kontrolu má například sloveso *mínit* ve významu „zamýšlet“. Srov.:

  - sloveso *mínit* má vždy kontrolu:

    Mínil přijít.

    Aktor infinitivu *přijít* je kontrolován aktorem slovesa *mínit*.

  - sloveso *mínit* nelze užít bez kontroly:

    **Mínil, aby maminka přišla.*

- *fakultativní kontrola* je takový vztah kontroly, který u daného významu slovesa může i nemusí nastat.

  Fakultativní kontrolu má například sloveso *přát si* nebo verbonominální predikát *být výhodný*. Srov.:

  - sloveso *přát si* užité s kontrolou:

    Přál si odejít.

    Aktor infinitivu *odejít* je kontrolován aktorem slovesa *přát si*.

  - sloveso *přát si* použité bez kontroly:

    Přál si, aby přišla maminka.

  - predikát *být výhodný* užitý s kontrolou:

    Hněvat se na to, že vývoz surovin pokračuje, není pro nás výhodné.

    Aktor infinitivu *hněvat se* je kontrolován benefaktorem *pro nás*.

  - predikát *být výhodný* užitý bez kontroly:

    Není jasné, zda bude pro český tenis výhodnější smlouvu vypovědět či nikoli.

    Aktor infinitivu *vypovědět* není kontrolován benefaktorem *pro český tenis*.

Dvojí kontrola. V některých případech může mít sloveso tzv. *dvojí kontrolu*, tj. existují dvě různé možnosti, jak interpretovat danou strukturu (v závislosti na lexikálním obsazení): jednou je controllerem jeden z valenčních členů řídícího slovesa (nejčastěji aktor), jindy je controllerem jiný z valenčních členů (většinou adresát). Srov.:

- *Studenti slíbili učitelům přijít včas.*

  Aktor infinitivu *přijít* je kontrolován aktorem slovesa *slíbit*.

- *Rodiče slíbili dětem strávit týden u moře.*

  Aktor infinitivu *strávit* je kontrolován adresátem slovesa *slíbit*.

Dva koreferenční vztahy kontroly zároveň. Slovesa umožňující dvě infinitivní doplnění většinou nejsou slovesy kontroly (viz dále 8.2.4.3.1 – „Konstrukce s infinitivem, které nejsou konstrukcemi s kontrolou“). Ve výjimečných případech však může mít takové sloveso dokonce dva koreferenční vztahy kontroly zároveň (v konstrukci je jeden controller, ale dva controllee zároveň). Takovým slovesem je sloveso *vyžadovat*. Srov.:

- *Získat americké občanství vyžaduje od zájemců umět mluvit anglicky.*

  Origo slovesa *vyžadovat* kontroluje jak aktor infinitivu *získat*, tak aktor infinitivu *umět*. Srov. obr. 8.22.

Obrázek 8.22. Dva koreferenční vztahy kontroly u jednoho slovesa zároveň

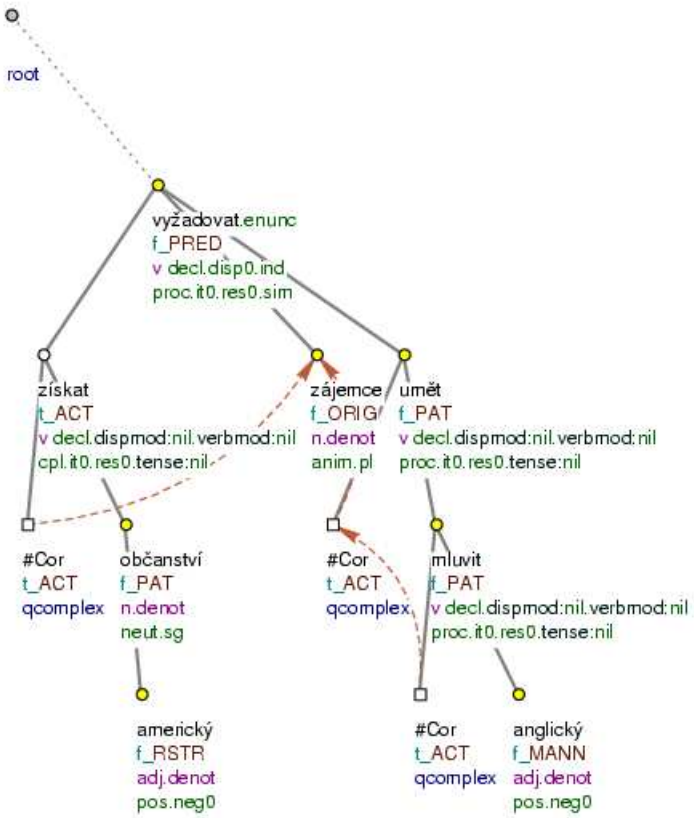

Získat americké občanství vyžaduje od zájemců umět mluvit anglicky.

8.2.4.1.1. Kontrolující člen (controller)

Kontrolující člen (controller) může být realizován různými valenčními doplněními (`ACT`, `PAT`, `ADDR`, `ORIG`) konkrétního slovesa kontroly. Srov.:

- *Podnik*.`ACT` *plánoval zvýšit výrobu.*

  Aktor infinitivu *zvýšit* je kontrolován aktorem slovesa *plánovat*. Srov. obr. 8.23.

- *Rodiče ho*.`PAT` *poslali nakoupit.*

  Aktor infinitivu *nakoupit* je kontrolován patientem slovesa *poslat*. Srov. obr. 8.24.

- *Rodiče Jirkovi*.ADDR *zakázali jít tam.*

  Aktor infinitivu *jít* je kontrolován adresátem slovesa *zakázat*. Srov. obr. 8.25.

Ve výjimečných případech může být controllerem i (obligatorní) volné doplnění místa (funktor LOC); srov.:

- *Být dobře zapsán u šéfa v něm*.LOC *vyvolávalo pocit hrdosti*.

  Patiens infinitivu *být zapsán* je kontrolován volným doplněním místa. Srov. obr. 8.26.

V některých konstrukcích, ve kterých infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesné části verbonominálního predikátu kontroly jako jeho aktor (a v konstrukcích odvozených), je kontrolujícím členem volný benefaktor (funktor BEN); srov.:

- *Je škoda* {#Benef.BEN} *ochudit se o tolik vzácných látek.*

  Aktor infinitivu *ochudit se* je kontrolován volným doplněním s funktorem BEN. Srov. obr. 8.27.

Volné doplnění jako kontrolující člen je specifický typ doplnění. Do tektogramatického stromu se tento kontrolující člen v případech, kdy v povrchové podobě věty není vyjádřen, vždy doplňuje. Jde o jediný případ doplňování neobligatorního volného doplnění do tektogramatického stromu. Vzhledem k tomu, že jde vždy o benefaktor, má nově vytvořený uzel pro kontrolující člen nepřítomný v povrchové podobě věty za tímto účelem vytvořené t-lema: #Benef.

Kontrolujícím členem je benefaktor v konstrukcích popsaných v 8.2.4.4.4.2 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“, 8.2.4.4.4.3 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, které nemůže být rozvíjeno infinitivem“, 8.2.4.4.4.4 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální“, 8.2.4.4.4.5 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání““, 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“ a 8.2.4.4.5 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „ lze“ a kontrola u typu „Je vidět Sněžku““ (a v konstrukcích odvozených).

Controller může být také realizován celou klauzí (zpravidla závislou klauzí podmětnou). V těchto případech vede koreferenční vztah kontroly od kontrolovaného členu k efektivnímu kořenu klauze. Srov.:

- *Kdo nepožaduje*.ACT *nadstandardní služby, může se zaplacením poplatku otálet.*

  Aktor nominalizovaného infinitivu *zaplatit* (aktor substantiva *zaplacení*) je kontrolován aktorem predikátu *moci otálet*, který je realizován závislou klauzí. Srov. obr. 8.28.

Obrázek 8.23. Kontrolujícím členem je aktor

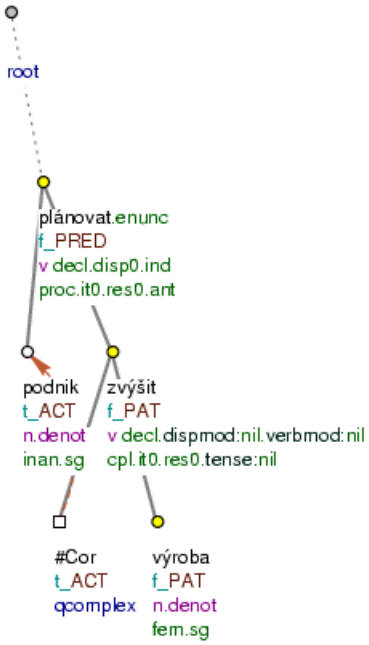

Podnik plánoval zvýšit výrobu.

Obrázek 8.24. Kontrolujícím členem je patiens

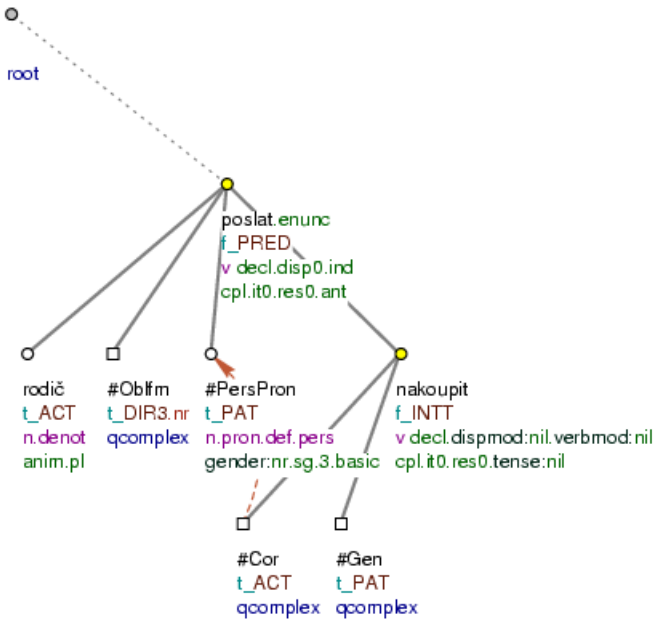

Rodiče ho poslali nakoupit.

Obrázek 8.25. Kontrolujícím členem je adresát

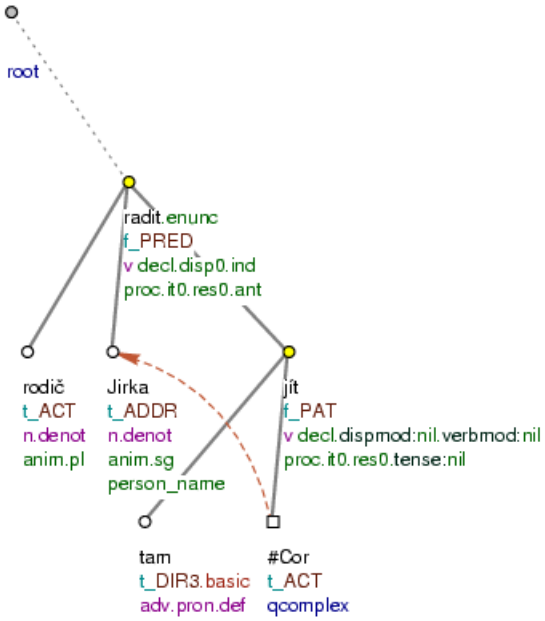

Rodiče Jirkovi radili jít tam.

Obrázek 8.26. Kontrolujícím členem je volné doplnění místa

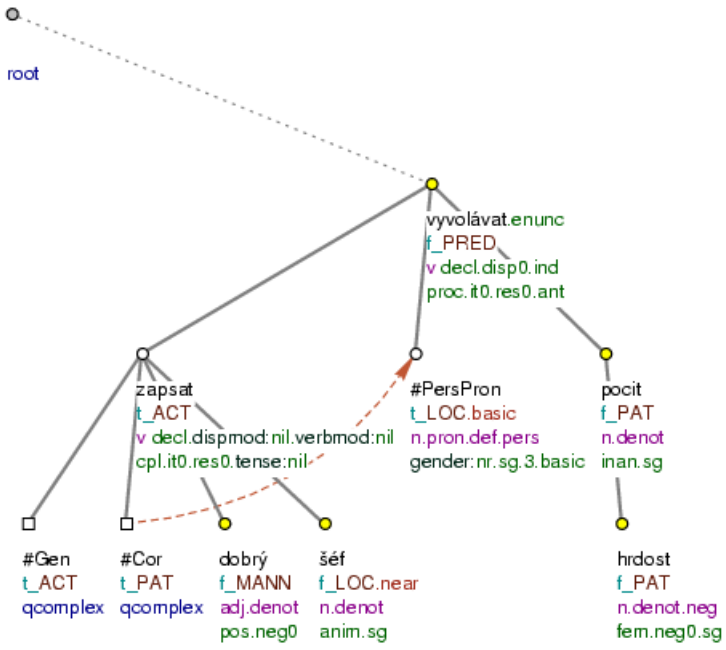

Být dobře zapsán u šéfa v něm vyvolávalo pocit hrdosti.

Obrázek 8.27. Kontrolujícím členem je volný benefaktor

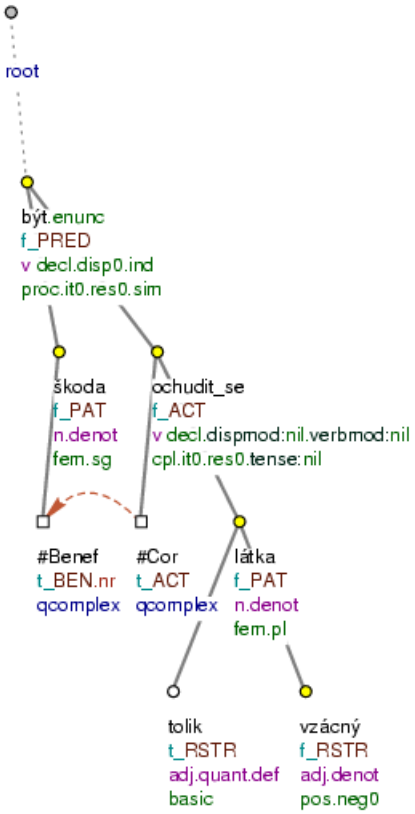

Je škoda ochudit se o tolik vzácných látek.

Obrázek 8.28. Kontrolujícím členem je doplnění realizované závislou klauzí

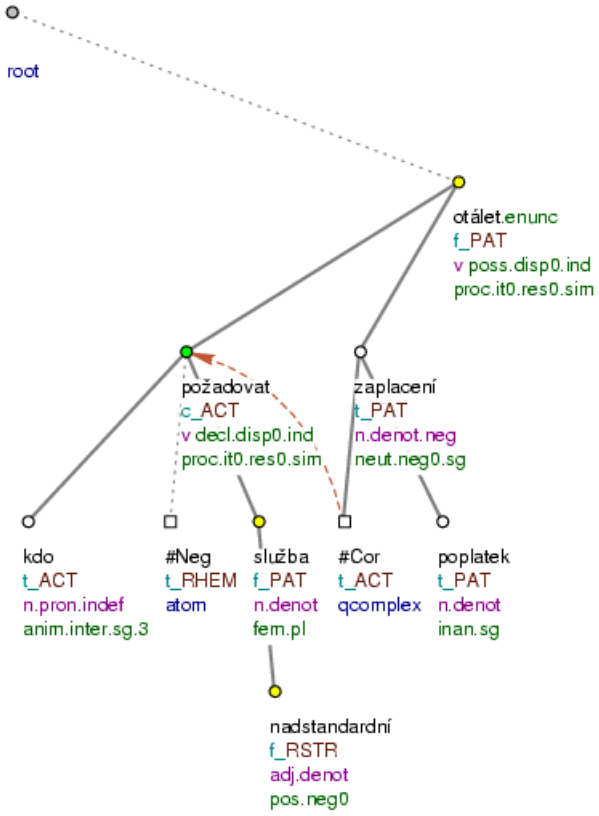

Kdo nepožaduje nadstandardní služby, může se zaplacením poplatku otálet.

8.2.4.1.2. Kontrolovaný člen (controllee)

Kontrolovaný člen (controllee) je vždy nějaké valenční doplnění infinitivu (nebo deverbativního substantiva) závislého na slovese kontroly, nejčastěji aktor; může to však být i patiens nebo adresát (zejména u pasivního infinitivu nebo u infinitivu zastupujícího pasivní konstrukci). Toto valenční doplnění zpravidla odpovídá subjektu infinitivu. Srov.:

- *Honza se bál být spatřen* {`#Cor.PAT`}.

  Aktor predikátu *bát se* kontroluje patiens infinitivu *být spatřen*. Srov. obr. 8.29.

- *Potřebujete poradit* {`#Cor.ADDR`}*?*

  Aktor predikátu *potřebovat* kontroluje adresát infinitivu *poradit*. Srov. obr. 8.30.

Obrázek 8.29. Kontrolovaným členem je patiens

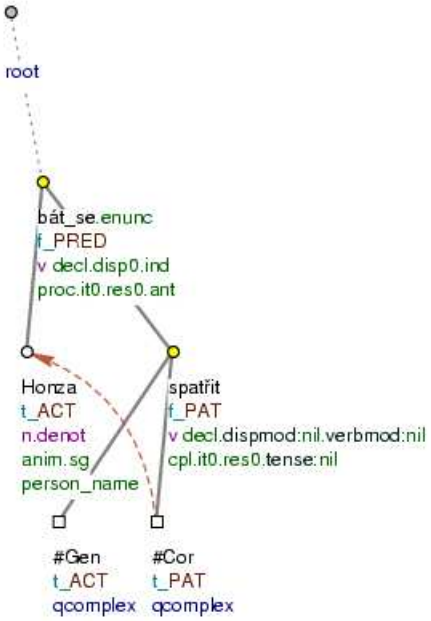

Honza se bál být spatřen.

Obrázek 8.30. Kontrolovaným členem je adresát

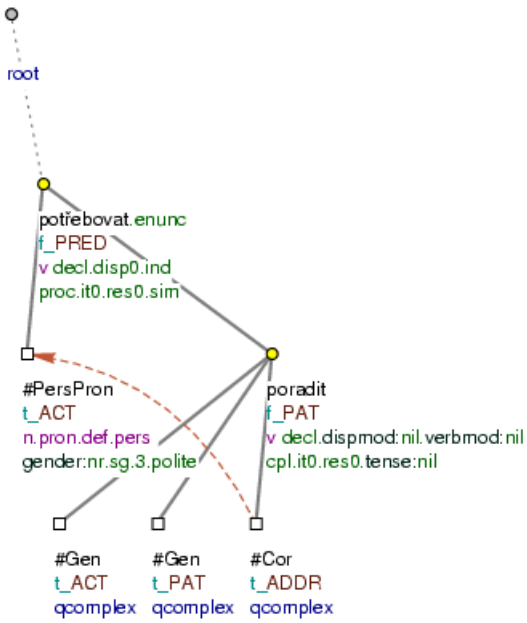

Potřebujete poradit?

Subjekt infinitivu. Kontrolovaným členem je zpravidla nevyjádřený subjekt infinitivu. Vlastností kontrolovaného členu je závazná referenční totožnost s členem kontrolujícím a povrchová nevyjádřitelnost. Ne každý subjekt infinitivu je proto kontrolovaným členem. Nevyjádřený subjekt infinitivu může mít obecně i zástupné t-lema `#Gen` nebo `#PersPron`. Subjekt infinitivu může být navíc i po-

vrchově vyjádřený. Přehled t-lemat pro vyjádřený i nevyjádřený subjekt infinitivu podává tabulka 8.4 – „Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu“.

Tabulka 8.4. Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu

#Cor	subjekt infinitivu je nevyjádřitelný	subjekt infinitivu je ve vztahu kontroly s valenčním doplněním slovesa, na kterém infinitiv závisí
#Gen	subjekt infinitivu je nevyjádřený	subjekt infinitivu je všeobecným aktantem (viz k tomu 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“)
#PersPron	subjekt infinitivu je nevyjádřený	pro subjekt infinitivu lze v kontextu najít koreferovaný člen, ale nejedná se o gramatickou, ale o textovou koreferenci; viz 8.3 – „**Textová koreference**“)
t-lema substantiva/#PersPron	subjekt infinitivu je vyjádřený	subjekt infinitivu je vyjádřený substantivem nebo osobním zájmenem, jde o případy infinitivem vyjádřené podmínky (viz 5.5.1.1.1 – „Infinitivem vyjádřená podmínka“)

Pozor! Zástupné t-lema #Cor bylo zavedeno primárně pro controllee v konstrukcích s kontrolou. Prozatím ho však využíváme také pro povrchově nevyjádřené subjekty neurčitých slovesných tvarů v konstrukcích s dvojí závislostí. V těchto konstrukcích se jedná o gramatickou koreferenci, nejde však o kontrolu, protože závislý neurčitý tvar slovesa nemusí být valenčním ani typickým doplněním řídícího slovesa (více o gramatické koreferenci v těchto konstrukcích viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“).

8.2.4.1.3. Infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno

Infinitiv, jehož některé valenční doplnění je kontrolováno, je zpravidla valenčním doplněním (nejčastěji aktorem, patientem nebo efektem) řídícího slovesa kontroly. Srov.:

- *Nevyplácí se mu pracovat*.ACT

  Infinitiv *pracovat*, jehož aktor je kontrolovaný patientem predikátu *nevyplácet se*, je v pozici aktoru. Srov. obr. 8.31.

- *Vláda zamýšlí snížit*.PAT *daně.*

  Infinitiv *snížit*, jehož aktor je kontrolovaný aktorem predikátu *zamýšlet*, je v pozici patientu. Srov. obr. 8.32.

Nevalenční infinitivy, jejichž některá valenční doplnění jsou kontrolována, jsou zejména infinitivy v pozici doplnění s funktorem INTT (k otázce valence u doplnění s funktorem INTT viz 5.2.3.1.3.5 – „Status volného doplnění „záměru“ (INTT) po slovesech s významem „pohybu““). Srov.:

- *Přišel pomoci*.INTT

  Infinitiv *pomoci*, jehož aktor je kontrolovaný aktorem predikátu *přijít*, je v pozici doplnění s funktorem INTT. Srov. obr. 8.33.

Další příklad:

Byli jsme to obhlédnout.INTT obr. 8.34

Pozor! Případy tzv. slovanského infinitivu s akuzativem (*Slyšel Karla otvírat*.EFF *dveře.*) vydělujeme ze vztahů kontroly. K nim viz 8.2.3 – „Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou“.

Obrázek 8.31. Kontrola: infinitiv v pozici aktora

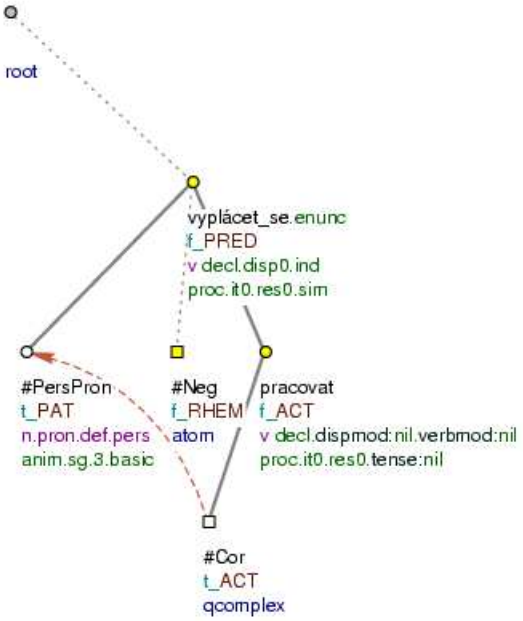

Nevyplácí se mu pracovat.

Obrázek 8.32. Kontrola: infinitiv v pozici patientu

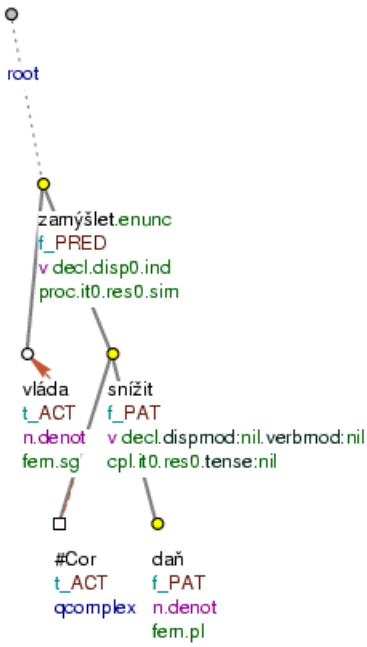

Vláda zamýšlí snížit daně.

Obrázek 8.33. Kontrola: infinitiv v pozici doplnění s funktorem `INTT`

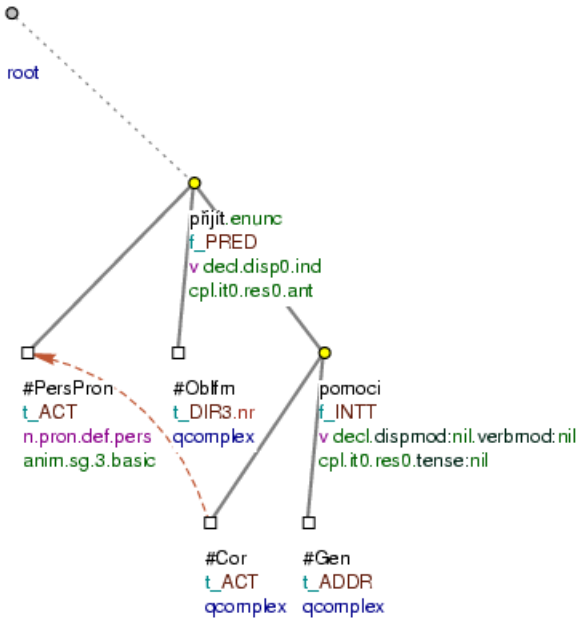

Přišel pomoci.

Obrázek 8.34. Kontrola: infinitiv v pozici doplnění s funktorem `INTT`

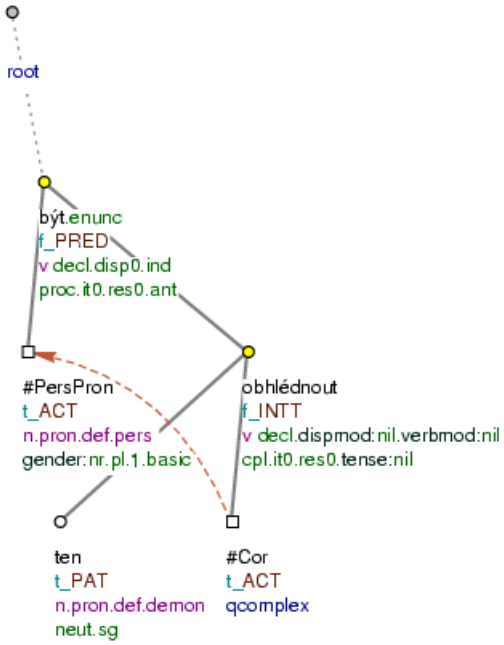

Byli jsme to obhlédnout.

Pozor! Ke slovesům kontroly řadíme i některá slovesa (například: *stíhat*, *podezírat*, *obvinit*, *omluvit se*), po nichž nemůže následovat infinitiv, ale která jsou rozvíjena předložkovou skupinou s deverbativním substantivem, jehož jedno valenční doplnění je kontrolováno některým valenčním doplněním řídícího slovesa (viz 8.2.4.6.2 – „Slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem“). Dever-

bativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) tu může stát i v pozici nevalenčního (jen typického) doplnění. Srov.:

- *Stíhají ho*.PAT *pro falšování*.CAUS *dokladů.*

  Aktor substantiva *falšování* (které je tu v pozici doplnění s funktorem CAUS) je kontrolován patientem slovesa *stíhat*.

8.2.4.2. Typy sloves kontroly

Slovesem kontroly může být syntetický (jednoslovný) predikát i víceslovný predikát (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“). Z víceslovných predikátů jsou slovesy kontroly některé složené predikáty (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“), některé verbonominální predikáty (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“) i slovesné frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

Ze sémantického hlediska řadíme ke slovesům kontroly vedle jiných i následující významově ucelené skupiny sloves:

- **modální slovesa**.

  Spojení modálního slovesa s infinitivem podléhá pravidlům o zachycování modality (viz 5.9.1.1 – „Modální predikáty“). V případech, kdy se modální sloveso neskrývá (například ve spojení modálního slovesa s negovaným plnovýznamovým slovesem v infinitivu), zachycujeme danou konstrukci jako konstrukci s kontrolou. Kontrolovaným členem je tu zpravidla aktor nebo patiens v pozici nevyjádřeného subjektu infinitivu plnovýznamového slovesa. Kontrolujícím členem je aktor modálního slovesa. Srov.:

  - *Může nepřijít.*

    Subjekt infinitivu *nepřijít* (aktor) je kontrolován aktorem slovesa *moci*.

- **fázová slovesa**.

  Fázové sloveso (viz 5.9.1.2 – „Fázové predikáty“) plní funkci slovesa kontroly v případě, že jeho význam odpovídá valenčnímu rámci, ve kterém je patiens realizován infinitivem plnovýznamového slovesa. Kontrolovaným členem je tu zpravidla aktor nebo patiens v pozici nevyjádřeného subjektu tohoto infinitivu. Kontrolujícím členem je aktor fázového slovesa. Srov.:

  - *Začal číst*.PAT

    Aktor (subjekt) infinitivu *číst* je kontrolován aktorem slovesa *začít*.

  Fázová slovesa se mohou vyskytnout i v užití s valenčním rámcem obsahujícím infinitiv jako aktor, pak nejde o kontrolu. Srov.:

  - *Začíná pršet*.ACT

    Infinitiv *pršet* nemá aktor (subjekt). Sloveso *začínat* je užito bez kontroly.

  - *Leckomu se začíná o tom zdát*.ACT

    Aktor infinitivu *zdát se* je vyjádřen dativem *leckomu*. Sloveso *začínat* je užito bez kontroly.

  Fázová slovesa se mohou i kumulovat; pak je třeba rozpoznat, o jaké užití fázového slovesa se jedná: například v konstrukci *Měl by konečně začít přestat kouřit.* jsou obě fázová slovesa *začít* i *přestat* užita s kontrolou. Naproti tomu v konstrukci *člověk, jehož právě začala přestávat bolet hlava* jsou obě fázová slovesa užita bez kontroly.

- **slovesa „záměru“ a „přebírání zodpovědnosti“**.

Slovesa „záměru“ chápeme jako slovesa kontroly, přestože konstrukce s těmito slovesy můžeme někdy interpretovat i tak, že ten, kdo má záměr něco udělat, nemusí nakonec skutečně danou činnost provádět. Za danou činnost však nese zodpovědnost. Možnou rozdílnost konatelů zanedbáváme s tím, že to, kdo skutečně danou činnost provede, je plně v kompetenci toho, kdo má záměr něco udělat. Srov.:

- *Vedení sekce plánuje vyklidit knihovnu.*

  Aktor infinitivu *vyklidit* zachycujeme jako kontrolovaný aktorem slovesa *plánovat*, přestože ten, kdo má plán vyklidit knihovnu, nemusí nakonec skutečně knihovnu vyklízet.

- *Pan Moric si vytkl za cíl proniknout na neobsazené trhy přijatelné pro Radu bezpečnosti.*

  Z kontextu víme, že pronikat budou asi zbrojovky, ale přesto aktor infinitivu *proniknout* zachycujeme jako kontrolovaný aktorem slovesa *vytknout*.

Obdobně jako u sloves „záměru“ postupujeme i u metonymických užití některých jiných sloves „přebírání zodpovědnosti“; totožnost konatelů řídícího slovesa a závislého infinitivu nemusí být zcela zřejmá, přesto tyto konstrukce zachycujeme jako konstrukce s kontrolou. Srov.:

- *Slíbil zapůjčit promítačku.*

  Aktor infinitivu *zapůjčit* zachycujeme jako kontrolovaný aktorem slovesa *slíbit*, přestože konstrukce může být interpretována také jako *Slíbil zajistit, že někdo jiný zapůjčí promítačku*.

Víceslovné predikáty kontroly. Specifickou skupinu sloves kontroly představují víceslovné predikáty kontroly. Za víceslovné predikáty kontroly považujeme všechna synonymní víceslovná vyjádření sloves kontroly. Ze sémantického hlediska jde zvláště o:

- **kvazimodální slovesa a kvazifázová slovesa**.

  Ke kvazimodálním a kvazifázovým slovesům viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“.

- **slovesa s významem „umožnit někomu něco udělat“**.

  Slovesa s významem „umožnit někomu něco udělat“ mají kontrolu jak v aktivním významu (tj. „někdo umožnil někomu něco udělat“), tak v pasivním významu (tj. „někomu bylo umožněno něco udělat“), tedy například: *dát někomu šanci udělat něco*, ale i *dostat (od někoho) šanci udělat něco*, podobně *dát někomu příležitost udělat něco*, ale i *dostat (od někoho) příležitost udělat něco*.

- **slovesné frazémy**.

  Například: *mít v plánu*, *mít v úmyslu*. Ke slovesným frazémům viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“.

Substantiva a adjektiva kontroly. Při nominalizaci predikátů kontroly hovoříme o substantivech kontroly a adjektivech kontroly. Srov.:

- *Odhodlal se podat trestní oznámení.*

  Aktor infinitivu *podat* je kontrolován aktorem slovesa *odhodlat se*.

- *jeho odhodlání podat trestní oznámení*

  Aktor infinitivu *podat* je kontrolován aktorem substantiva *odhodlání*.

- *člověk odhodlaný podat trestní oznámení*

  Aktor infinitivu *podat* je kontrolován řídícím substantivem adjektiva *odhodlaný* (k tomu viz i 5.2.3.3 – „Valence adjektiv“).

Typickou skupinou substantiv kontroly jsou substantiva, která jsou součástí složených predikátů kontroly (například: *odvaha*, *chuť*, *šance*, *příležitost*, *povinnost* aj.). Specifickou skupinu substantiv kontroly pak tvoří substantiva „záměru“, například: *úmysl*, *záměr*, *plán* aj. Za substantiva „záměru“ nepovažujeme substantiva *nápad*, *idea*, *myšlenka* apod. V konstrukcích s těmito substantivy nevidíme vztah kontroly. Srov.:

- *Petrův nápad založit nadaci se Pavlovi líbí.*

  Uzel pro aktor infinitivu *založit* dostane t-lema `#Gen`, jde-li podle kontextu o všeobecného (blíže neurčeného) konatele, nebo dostane t-lema `#PersPron`, je-li z kontextu zřejmé, která osoba (například *Petr*) bude nadaci skutečně zakládat.

8.2.4.3. Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací

Ve většině případů kontroly platí, že jak řídící sloveso, tak infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) se mohou nominalizovat. Mohou tedy nastat následující typy konstrukcí s kontrolou, rozlišené podle typu řídícího slovesa kontroly s přihlédnutím k nominalizačním změnám:

1. infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly (viz 8.2.4.4 – „Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly“),

2. infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly, tj. na deverbativním substantivu nebo adjektivu (viz 8.2.4.5 – „Typ 2: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na nominalizaci slovesného predikátu kontroly“),

3. deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly (viz 8.2.4.6 – „Typ 3: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na slovesném predikátu kontroly“),

4. deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly (viz 8.2.4.7 – „Typ 4: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na nominalizaci slovesného predikátu kontroly“).

Většina sloves kontroly se může vyskytnout ve všech čtyřech typech výše uvedených konstrukcí. Srov.:

- *Slíbil napsat dopis.*

  Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném predikátu kontroly (typ 1).

- *slib napsat dopis*

  Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly, tj. na deverbativním substantivu (typ 2).

- *Slíbil napsání dopisu.*

  Deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno), tj. substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), závisí na slovesném predikátu kontroly (typ 3).

- *slib napsání dopisu*

  Deverbativní substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno), tj. substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), závisí na nominalizaci slovesného predikátu kontroly (typ 4).

Některá slovesa kontroly (například: *přisoudit*, *osočit*, *podezírat*, *stíhat*, *omluvit se*) však vůbec nemohou být rozvita infinitivem (jehož valenční doplnění by bylo kontrolováno; viz dále 8.2.4.6.2 – „Slo-

vesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem“). Vyskytují se proto pouze v konstrukcích typu 3 a 4; například:

Podezíral ho z krádeže. (Ale nelze říci: **Podezíral ho krást.*)

podezření z krádeže (Ale nelze říci: **podezření krást*)

Ve výjimečných případech není možná žádná nominalizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), ani žádná nominalizace řídícího slovesa, takové sloveso kontroly se pak může vyskytnout pouze jako typ 1; například:

Viktor se zdá být chytrý.

Problémy spojené s nominalizací. Substantivum je ze své povahy výrazně vágnější než infinitiv, proto rozhodování, zda nějaké konkrétní spojení slovesa se substantivem (případně substantiva se substantivem) je skutečně konstrukcí s kontrolou, doprovází několik problémů:

- ve spojeních slovesa se substantivem nemusí být zřejmé, zda tato konstrukce byla opravdu odvozena ze spojení slovesa s infinitivem, nebo zda byla odvozena ze spojení slovesa s nějakou závislou klauzí. Srov. dvojí interpretaci jedné konstrukce:
  - *Mikolášek se vyhýbá jednoduchému ztvárnění svých nápadů.*

    = Mikolášek se vyhýbá jednoduše ztvárnit své nápady.

    Při této interpretaci zachytíme ve větě *Mikolášek se vyhýbá jednoduchému ztvárnění svých nápadů.* vztah kontroly mezi aktorem nominalizovaného infinitivu *ztvárnit* a aktorem slovesa *vyhýbat se*.
  - *Mikolášek se vyhýbá jednoduchému ztvárnění svých nápadů.*

    = Mikolášek se vyhýbá tomu, aby někdo jednoduše ztvárnil jeho nápady.

    Při této interpretaci žádný vztah kontroly ve větě *Mikolášek se vyhýbá jednoduchému ztvárnění svých nápadů.* zachycen není.
- substantivum může zanedbávat reflexivitu svého základového slovesa. Srov. dvojí interpretaci jedné konstrukce:
  - *jeho rozhodnutí zrušit výrobu*

    = rozhodl se zrušit výrobu

    Při této interpretaci zachytíme v konstrukci *jeho rozhodnutí zrušit výrobu* vztah kontroly mezi aktorem infinitivu *zrušit* a aktorem nominalizovaného slovesa *rozhodnout se*. Sloveso *rozhodnout se* je slovesem kontroly.
  - *jeho rozhodnutí zrušit výrobu*

    = rozhodl o zrušení výroby; *rozhodl, že někdo má zrušit výrobu*

    Při této interpretaci žádný vztah kontroly v konstrukci *jeho rozhodnutí zrušit výrobu* zachycen není. Sloveso *rozhodnout* není slovesem kontroly.

  V těchto případech platí, že pokud nelze jednoznačně rozhodnout ani na základě kontextu, upřednostňujeme předpoklad, že substantivum bylo odvozeno od nereflexivního slovesa.

V sekcích 8.2.4.4 – „Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly“, 8.2.4.5 – „Typ 2: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na nominalizaci slovesného predikátu kontroly“, 8.2.4.6 – „Typ 3: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na slovesném predikátu kontroly“ a 8.2.4.7 – „Typ 4: Substantivum (jehož

valenční doplnění je kontrolováno) závislé na nominalizaci slovesného predikátu kontroly“ jsou jednotlivé typy konstrukcí s kontrolou popsány podrobněji, zejména se věnujeme problematičtějším konstrukcím s víceslovnými predikáty kontroly (podtyp typu 1) a typům 2 až 4.

8.2.4.3.1. Konstrukce s infinitivem, které nejsou konstrukcemi s kontrolou

Ne každá konstrukce s infinitivem je nutně konstrukcí s kontrolou. Kontrolu nezachycujeme v konstrukcích, ve kterých infinitiv závisí na slovese, které v daném významu není slovesem kontroly; například:

Rozhodl zrušit výrobu.

Zakotvit do ústavy trvale vyrovnaný rozpočet nepovažuje za nejšťastnější místopředseda sněmovny Jiří Vlach.

Proto považujeme za klíčovou otázku tento systém změnit.

Dala dítě léčit.

Jedná se též o:

- konstrukce se slovesy umožňujícími dvě infinitivní doplnění. Patří sem zejména slovesa *být* a *znamenat*.

  Příklady:

  Napsat článek pro mě znamená měsíc nedělat nic jiného.

  Ustupovat jim znamená vracet se ke státem řízené ekonomice.

  Dělat to takto by bylo nošením dříví do lesa.

  Nemoci důvěřovat je jako pobývat u nepřítele.

  Nechat se ošidit je jako dostat facku.

  Ke slovesu *vyžadovat* viz 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“.

- konstrukce, v nichž je infinitiv na místě určitého slovesného tvaru (k těmto infinitivním konstrukcím viz více 5.4.1 – „Slovesné klauze“).

  Příklady:

  Ale proč o tom uvažovat.

  Pro mě z toho vyplývá jediné: Nikdy nesvolit.

- konstrukce, v nichž je infinitiv v pozici aktora slovesa „být“ existenčního nebo zástupného (a nejde o typ „Je vidět Sněžku“ - viz 7.2.1.1 – „„Být“ existenční“ a 7.2.1.2 – „„Být“ zástupné“).

  Příklady:

  Je co číst.

  Teď je pozdě litovat.

Nově doplněný uzel pro nevyjádřený subjekt infinitivu (případně jeho nominalizace) má v těchto případech t-lema `#Gen` nebo `#PersPron` podle typu elipsy a odpovídajícího koreferenčního vztahu (viz i 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“).

8.2.4.4. Typ 1: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném predikátu kontroly

Typ 1 představuje základní typ konstrukcí s kontrolou.

Složitější struktury představují v rámci tohoto typu zejména konstrukce, v nichž infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na nějakém víceslovném predikátu kontroly: na složeném predikátu kontroly, na slovesném frazému kontroly nebo na verbonominálním predikátu kontroly. Jde zejména o tzv. kvazimodální a kvazifázová slovesa (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“), která vyčleňujeme jako specifický podtyp složených predikátů a predikátů verbonominálních. (K víceslovným predikátům viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“.)

V následujících dílčích sekcích popisujeme tyto typy složitějších konstrukcí s kontrolou:

- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly (viz 8.2.4.4.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesném frazému kontroly (viz 8.2.4.4.2 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném frazému kontroly“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na neslovesné části verbonominálního predikátu (viz 8.2.4.4.3 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na neslovesné části verbonominálního predikátu“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na slovesné části verbonominálního predikátu (viz 8.2.4.4.4 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesné části verbonominálního predikátu“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „lze“ a kontrola u konstrukce typu „Je vidět Sněžku“ (viz 8.2.4.4.5 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „ lze“ a kontrola u typu „Je vidět Sněžku““).

!!! Zachycení kontroly typu 1 v konstrukcích s jednoslovnými slovesnými predikáty (sloveso + infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno) prošlo v datech následnou kontrolou anotace a byl vytvořen seznam sloves kontroly (viz 5.1 – „Slovesa kontroly“). U konkrétních výskytů sloves uvedených v tomto seznamu jsou také vztahy kontroly (pokud jde o kontrolu) vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších sloves kontroly, která nejsou v seznamech, jsou vztahy kontroly zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

8.2.4.4.1. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly

Jmennou část složených predikátů (zejména u podtypu kvazimodálních a kvazifázových sloves; viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“) nezřídka představují substantiva, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla patiens) může být realizováno infinitivem. Jedno valenční doplnění tohoto infinitivu (zpravidla to, které je v pozici subjektu) je často kontrolováno aktorem slovesné části složeného predikátu.

Aktor slovesné části složeného predikátu je též zpravidla referenčně totožný s aktorem jmenné části složeného predikátu. Jde o tzv. kvazikontrolu popsanou v 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

Srovnej:

- *(My*.ACT*) máme záměr*.CPHR {#Cor.ACT} *vyklidit prostory.*

Aktor infinitivu *vyklidit* (infinitiv závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít záměr*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (*my*), který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *záměr*. Srov. obr. 8.35.

Další příklady:

Petr dostal od šéfa rozkaz.CPHR {#Cor.ACT} *přijít.* obr. 8.36

Šéf dal Petrovi rozkaz.CPHR {#Cor.ACT} *přijít.* obr. 8.37

Nyní se (nám.ACT*) naskýtá možnost*.CPHR {#Cor.ACT} *slyšet operu.* obr. 8.38

Obrázek 8.35. Složený predikát kontroly

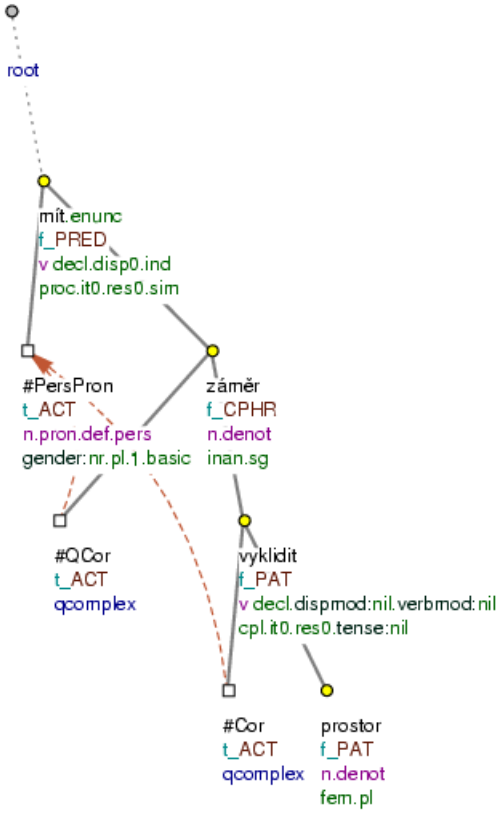

Máme záměr vyklidit prostory.

Obrázek 8.36. Složený predikát kontroly

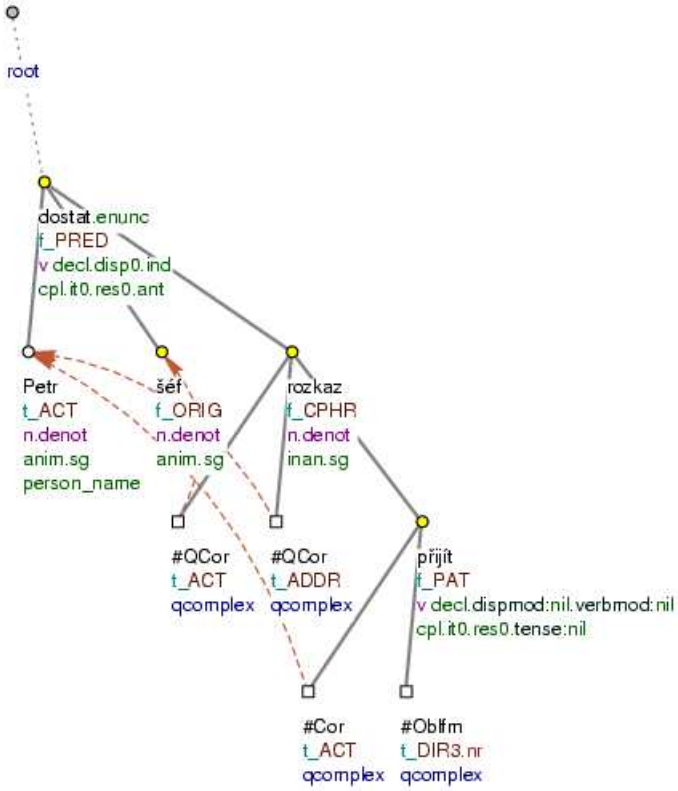

Petr dostal od šéfa rozkaz přijít.

Obrázek 8.37. Složený predikát kontroly

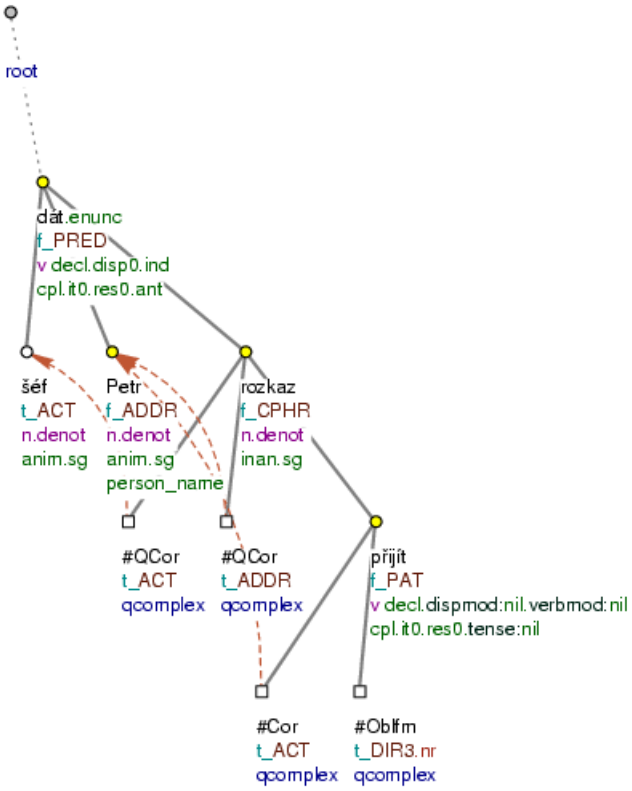

Šéf dal Petrovi rozkaz přijít.

Obrázek 8.38. Složený predikát kontroly

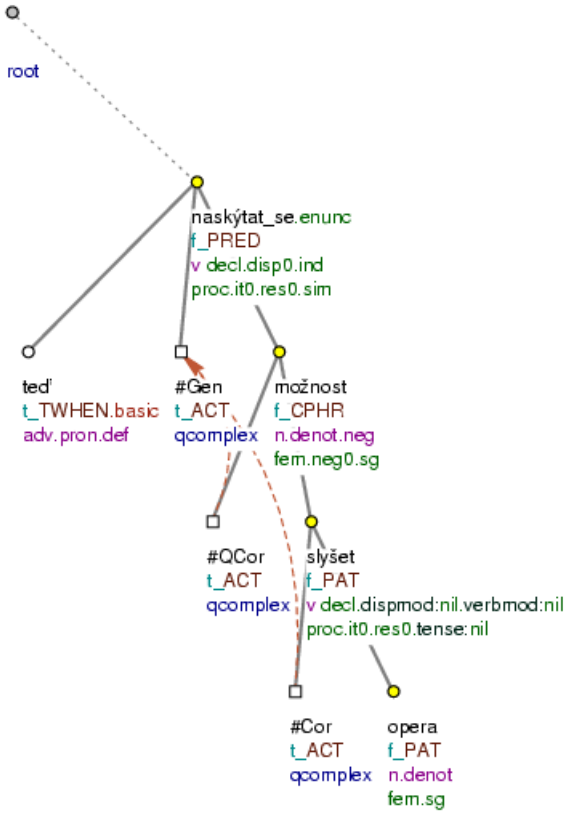

Nyní se naskýtá možnost slyšet operu.

Pozor! Také při určování vztahů kontroly u složených predikátů je třeba přihlížet k jednotlivým dílčím významům daného složeného predikátu. Například složený predikát *mít zájem* je synonymním vyjádřením minimálně dvou syntetických predikátů: *chtít* a *zajímat se*. Pouze první z nich se chová jako predikát kontroly. Srov.:

- *Měl zájem* (= chtěl) *studovat vysokou školu.*

  Měl zájem o studium na vysoké škole.

  Subjekt infinitivu *studovat* (případně jeho nominalizace) je kontrolován aktorem slovesa *mít*.

- *Měl zájem* (= zajímal se) *o synovo studium.*

  Konstrukce, v níž není vztah kontroly.

Ještě jiné je *mít zájem na něčem*, kde opět nejde o predikát kontroly.

!!! Zachycení kontroly typu 1 v konstrukcích se složenými predikáty (složený predikát + infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno) prošlo v datech následnou kontrolou anotace a byl vytvořen seznam složených predikátů kontroly (viz 5.1 – „Slovesa kontroly“). U konkrétních výskytů sloves uvedených v tomto seznamu jsou také vztahy kontroly (pokud jde o kontrolu) vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších sloves kontroly, která nejsou v seznamech, jsou vztahy kontroly zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

8.2.4.4.2. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesném frazému kontroly

I některé slovesné frazémy (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“) jsou slovesy kontroly.

Pro slovesné frazémy obecně platí, že na závislé části frazému již nezávisí žádný aktant. Valenční infinitiv, který by potenciálně mohl záviset i na závislé části slovesného frazému, je proto vždy zachycen jako závislý na slovesné části tohoto slovesného frazému. Jedno valenční doplnění tohoto infinitivu (které je zpravidla v pozici subjektu) je kontrolováno zpravidla aktorem slovesné části (respektive celého slovesného frazému). Srov.:

- *Petr má v plánu*.DPHR {#Cor.ACT} *vystudovat fakultu.*

  Aktor infinitivu *vystudovat* (infinitiv závisí na slovesné části slovesného frazému, na uzlu pro sloveso *mít*) je kontrolován aktorem slovesné části slovesného frazému kontroly, substantivem *Petr*. Srov. obr. 8.39.

Další příklad:

(Já) nejsem s to.DPHR *to* {#Cor.ACT} *zvládnout.* obr. 8.40

Obrázek 8.39. Slovesný frazém kontroly

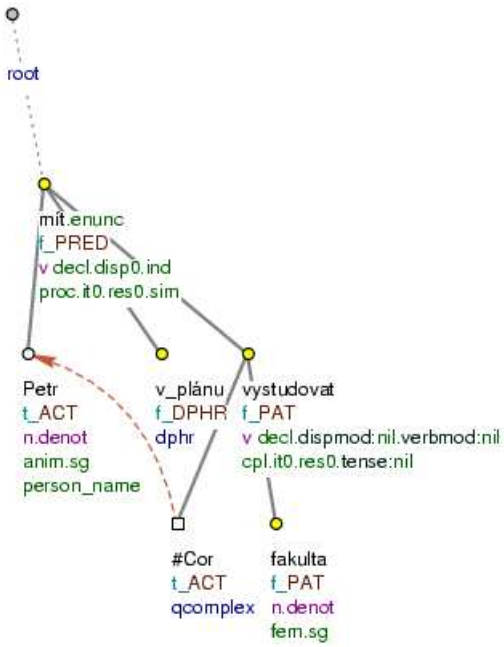

Petr má v plánu vystudovat fakultu.

Obrázek 8.40. Slovesný frazém kontroly

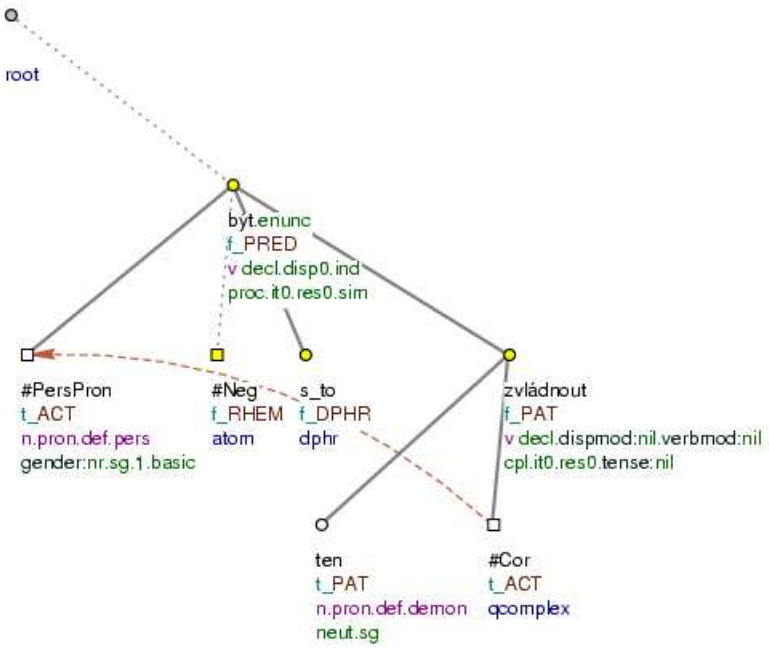

Nejsem s to to zvládnout.

!!! Kontrola u slovesných frazémů je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.4.3. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na neslovesné části verbonominálního predikátu

Verbonominální predikáty tvořené některými adjektivy (například: *schopný*, *ochotný*, *povinen*, *povinován*, *náchylný*, *připravený*, *způsobilý*), zejména podtyp kvazimodálních sloves (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“), jsou složenými predikáty kontroly, u nichž infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) je patientem neslovesné (adjektivní) části predikátu.

Pro zařazení konkrétní konstrukce *být* + adjektivum do tohoto typu je určující, že adjektivum má ve valenčním rámci možnost rozvití infinitivem jako patientem.

Kontrolovaný valenční člen infinitivu (zpravidla subjekt) je kontrolovaný aktorem sponového slovesa *být*, který je totožný s aktorem adjektiva, na němž infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí. V souladu se zachycováním valenčních doplnění u deverbativních adjektiv (viz 5.2.3.3 – „Valence adjektiv“) však na daném adjektivu není žádný uzel pro aktora zavěšen (je dostatečné, že aktor je vyjádřen na slovese *být*). Srov.:

- *Pavel je ochoten* {`#Cor.ACT`} *přijít.*

  Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na neslovesné části verbonominálního predikátu, na uzlu pro adjektivum *ochoten*) je kontrolován aktorem slovesné části verbonominálního predikátu, substantivem *Pavel*. Srov. obr. 8.41.

Další příklady:

(On) už je rozhodnutý nás {`#Cor.ACT`} *opustit.* obr. 8.42

Pavel to není schopný {`#Cor.ACT`} *zařídit.*

(My) jsme připraveni vám všechno {`#Cor.ACT`} *ukázat.*

Obrázek 8.41. Verbonominální predikát kontroly

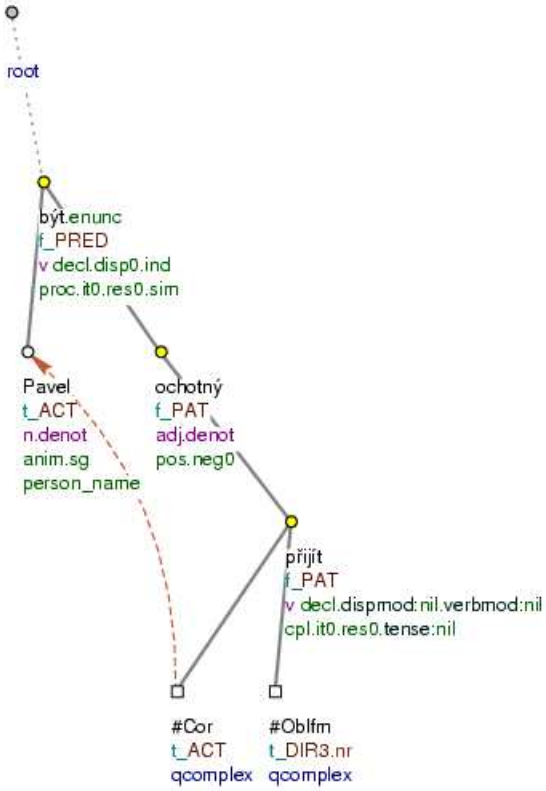

Pavel je ochoten přijít.

Obrázek 8.42. Verbonominální predikát kontroly

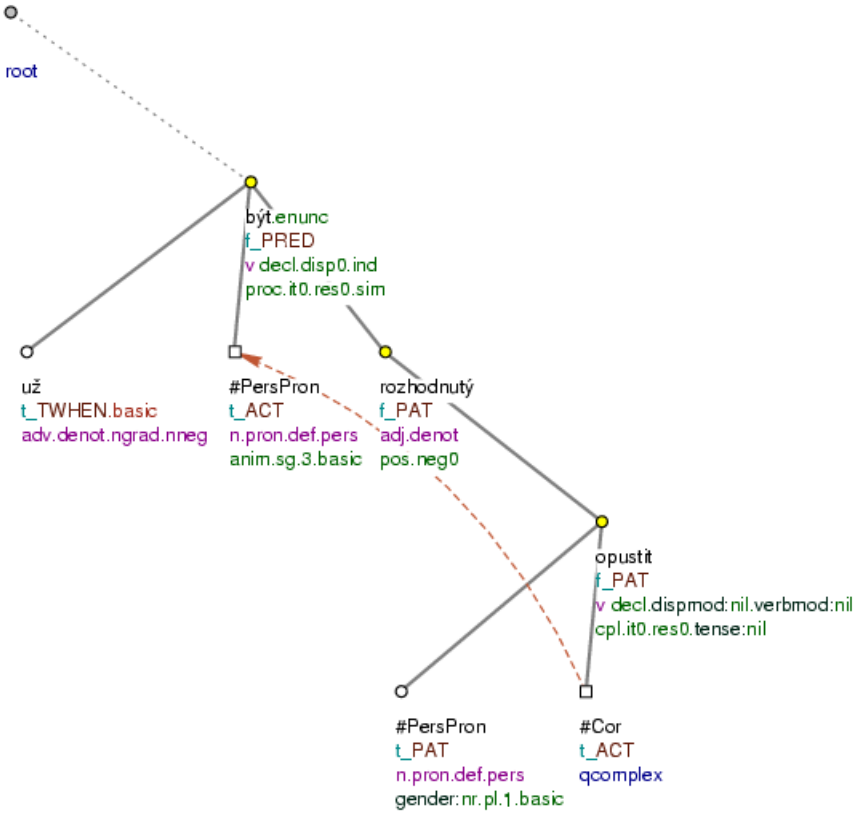

Už je rozhodnutý nás opustit.

!!! Kontrola u predikátů tvořených slovesem *být* je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.4.4. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na slovesné části verbonominálního predikátu

Infinitiv, který závisí na slovesné části verbonominálního predikátu, je v pozici aktora tohoto verbonominálního predikátu. Kontrola, která zde nastává, je často kontrola pouze fakultativní. Specifikem těchto konstrukcí je to, že kontrolované valenční doplnění infinitivu je vedle aktora, adresáta, origa často kontrolováno také benefaktorem (funktor `BEN`) závislým na neslovesné části verbonominálního predikátu.

Ke slovesům kontroly tohoto typu řadíme tyto typy verbonominálních predikátů:

- sponové *být* + substantivum:
  - substantivum hodnotící, modální, s významem „záměru“ a „přebírání zodpovědnosti“:
    - jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí (viz 8.2.4.4.4.1 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“).

      Například: *je povinnost(i)*; *je úkol(em)*; *je cíl(em)*; *je problém(em)*; *je přání(m)*; *je důvod(em)*; *je možnost(i)*.

    - jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí(viz 8.2.4.4.4.2 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“).

Například: *je nutnost(í)*.

- které nemůže být rozvíjeno infinitivem (viz 8.2.4.4.4.3 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, které nemůže být rozvíjeno infinitivem“).

  Například: *je hračka*.

- substantivum „osobního prožívání“ (viz 8.2.4.4.4.5 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání““).

  Například: *je mi radostí*; *je mi potěšením*.

- sponové *být* + adjektivum (případně adverbium):

  - adjektivum (případně adverbium) modální nebo hodnotící (viz 8.2.4.4.4.4 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální“).

    Například: *je možné*; *je nutné*, *je jednoduché*; *je nepostradatelné*.

  - adjektivum „osobního prožívání“ (viz 8.2.4.4.4.5 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání““).

    Například: *je mi trapné*.

K těmto verbonominálním predikátům, jejichž neslovesnou část zachycujeme funktorem `PAT`, připojujeme typy s (predikativním) adverbiem, jejichž neslovesnou část zachycujeme funktorem `CPHR` (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“):

- *být* + predikativní adverbium (viz 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“).

  Například: *je nutno*; *je možno*; *je třeba*; *je mi zatěžko*, *je škoda*, *je hanba*.

Podle funktoru kontrolujícího členu se tyto konstrukce dělí do čtyř typů:

- kontrolujícím členem je aktor (viz 8.2.4.4.4.1 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“),

- kontrolujícím členem je origo (viz 8.2.4.4.4.4 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální“),

- kontrolujícím členem je adresát (viz 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“),

- kontrolujícím členem je benefaktor (viz 8.2.4.4.4.2 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí“, 8.2.4.4.4.3 – „Konstrukce: „být“ + substantivum, které nemůže být rozvíjeno infinitivem“, 8.2.4.4.4.4 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální“, 8.2.4.4.4.5 – „Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání““ a 8.2.4.4.4.6 – „Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium“).

Podobné chování mají též konstrukce s predikátem *lze* a analogické konstrukce tvořené slovesem *být* a infinitivem smyslového vnímání a poznávání, na kterém závisí akuzativ jména (typ „Je vidět Sněžku“, viz 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““, o kterých pojednáváme zvlášť v 8.2.4.4.5 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „ lze“ a kontrola u typu „Je vidět Sněžku““.

Jako kontrolu nezachycujeme konstrukce se zástupným slovesem *být* (viz 7.2.1.2 – „„Být“ zástupné“), v nichž infinitiv plní funkci aktora (například: *je pozdě*.`TWHEN` *litovat*.`ACT`). V konstrukcích se zástupným *být* zachycujeme kontrolu zejména tehdy, je-li infinitiv v pozici doplnění s funktorem `INTT` (viz i 8.2.4.1.3 – „Infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno“).

!!! Kontrola u predikátů tvořených slovesem *být* je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.4.4.1. Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí

Predikát *být* + substantivum, jehož patiens může být vyjádřen infinitivní konstrukcí, tvoří substantiva různých významů; nejčastěji jde o substantiva, která se v jiných užitích vyskytují jako součást víceslovného predikátu označujícího synonymní vyjádření modálních a fázových sloves (viz 5.9.2.1 – „Kvazimodální a kvazifázová slovesa“) a sloves „záměru“ a „přebírání zodpovědnosti“ (viz 8.2.4.2 – „Typy sloves kontroly“). Jde zejména o substantiva: *povinnost*, *právo*, *úkol*, *cíl*, *strategie* aj. Dále sem řadíme substantiva jako *přání*, *poslání*, *omyl*, *problém*, *řešení*, *zážitek*, *zvyk*, *riziko*, *způsob*, *cesta*, *důvod*, *možnost* aj. Patiens těchto substantiv bývá realizován závislou infinitivní konstrukcí (například: *způsob, jak to udělat*; viz 5.5.1.1 – „Závislé infinitivní konstrukce“).

Pro zařazení konkrétní konstrukce *být* + substantivum do tohoto typu je určující, že patiens substantiva může být realizován infinitivem (infinitivní konstrukcí).

Kontrolované valenční doplnění infinitivu, který závisí na slovese *být* jako aktor, je kontrolováno aktorem jmenné části tohoto verbonominálního predikátu, tedy aktorem nějakého výše uvedeného substantiva. Aktor tohoto substantiva nemusí být povrchově vyjádřen. Vztah kontroly v tomto typu konstrukcí zachycujeme jen tehdy, je-li referenčně totožný kontrolovaný a kontrolující člen životný (případně vyjádřený kolektivem označujícím živé bytosti).

Infinitiv v pozici aktoru verbonominálního predikátu je též ve vztahu kvazikontroly s patientem substantiva v pozici jmenné části tohoto predikátu (ke kvazikontrole viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“).

Srovnej:

- *Je povinností koalice*.ACT {#Cor.ACT} *nalézt*.ACT *cestu.*

  Aktor infinitivu *nalézt* je zachycen jako kontrolovaný aktorem substantiva *povinnost* (*koalice*). Srov. obr. 8.43.

  Další příklady:

  Strategií jezdce.ACT *je* {#Cor.ACT} *získat titul.*

  Je přáním pořadatelů.ACT {#Cor.ACT} *navodit atmosféru.*

  Jeho.ACT *cílem je* {#Cor.ACT} *umožnit nové metody.*

  Jediné právo občana.ACT *je* {#Cor.ACT} *jít každé čtyři roky k volbám.*

  Je jeho.ACT *posláním* {#Cor.ACT} *vytvořit nové podmínky pro rozvoj jedince.*

- *Je cílem ankety*.APP {#Gen.ACT} *zlepšit*.ACT *kvalitu.*

  Aktor infinitivu *zlepšit* není zachycen jako kontrolovaný.

  Další příklady:

  Cílem této akce je vrátit dětem zdraví.

  Cílem konference je přispět k diskuzi o jaderné energii.

- *Cílem* {#PersPron/#Gen.ACT} *je* {#Cor.ACT} *zkvalitňovat chovy.*

  Aktor infinitivu *zkvalitňovat* je zachycen jako kontrolovaný, je-li z kontextu zřejmé, že aktor substantiva *cíl* je životný. Srov. obr. 8.44.

  Další příklady s nevyjádřeným kontrolujícím členem:

Až kvůli fanouškům byla povinnost se {#Cor.ACT} *vrátit.*

Je {#PersPron/#Gen.ACT} *omylem si* {#Cor.ACT} *myslet něco jiného.*

Je {#PersPron/#Gen.ACT} *problémem* {#Cor.ACT} *dát dohromady kapitál.*

{#Cor.ACT} *Odebrat jim povolení je jediným možným* {#PersPron/#Gen.ACT} *řešením.*

{#Cor.ACT} *Vidět takovou událost byl* {#PersPron/#Gen.ACT} *zážitek.*

Nebylo zvykem {#PersPron/#Gen.ACT} {#Cor.ACT} *užívat slova.*

{#Cor.ACT} *Přijmout na sebe soudcovskou odpovědnost v totalitním systému je mravní* {#PersPron/#Gen.ACT} *riziko.*

Poznámka: V některých případech, kdy controller (aktor substantiva) není vyjádřený, nemusí být zcela zřejmé, že kontrolujícím členem je nepřítomné doplnění s funkcí aktora. Je možné zvažovat i doplnění s funkcí benefaktoru. Srov.:

- *Předvést moderní umění je vzrušující úkol.*
  - *něčí*.ACT *úkol*
  - *úkol pro někoho*.BEN

V určitém smyslu můžeme dokonce říci, že substantiva v těchto konstrukcích mají tzv. dvojí kontrolu (viz 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“, rozdílné významy by pak byly zřejmě ve slovníku odlišeny různými valenčními rámci). Jak se však ukázalo, jde pouze o teoretický problém. V anotovaných datech se typ konstrukcí se substantivy, pod nimiž by visel povrchově vyjádřený benefaktor, nevyskytuje, proto v případech nevyjádření controllera dáváme přednost výhradně doplnění s funktorem ACT.

Obrázek 8.43. Verbonominální predikát kontroly

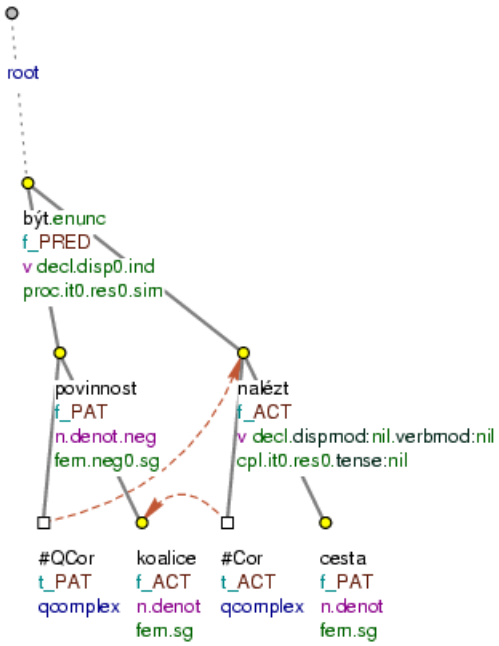

Je povinností koalice nalézt cestu.

Obrázek 8.44. Verbonominální predikát kontroly

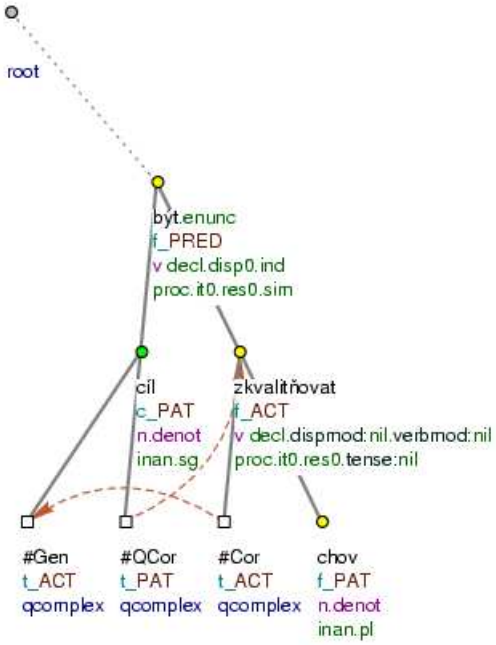

Cílem je zkvalitňovat chovy.

Pozor! Výše uvedené zásady platí jen pro konstrukce se sponovým *být*. Konstrukce, ve kterých je sloveso *být* existenční, zachycujeme podle pravidel v 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“; například:

Je možnost využívat počítač. obr. 8.45

Je čas odejít.

Obrázek 8.45. Substantivum kontroly

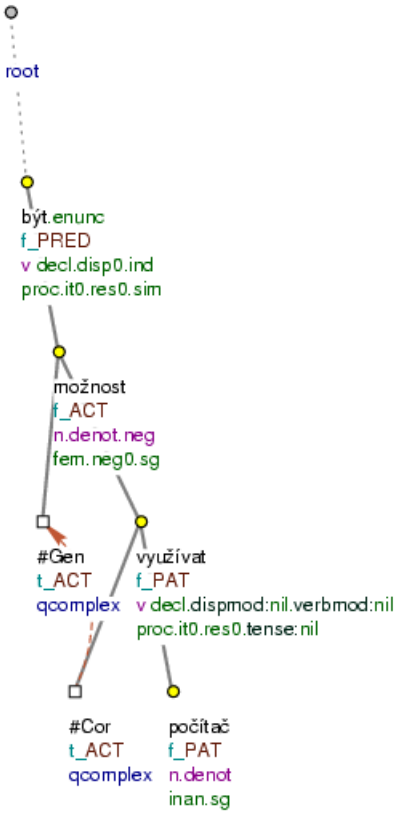

Je možnost využívat počítač.

8.2.4.4.4.2. Konstrukce: „být“ + substantivum, jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí

Vztah fakultativní kontroly vidíme i v konstrukcích *být* + substantivum modální nebo hodnotící (například: *nutnost*, *nevhodnost*), jehož aktor může být vyjádřen infinitivní konstrukcí. Srov.:

- *nutnost přijít*.ACT *včas*.

Jedná se většinou o substantiva deadjektivní.

Kontrolované valenční doplnění infinitivu, který závisí na slovese *být* jako aktor, je kontrolováno volným benefaktorem rozvíjejícím neslovesnou část verbonominálního predikátu, tedy nějaké substantivum z výše vymezené skupiny. Benefaktor může být i povrchově nevyjádřený (viz k tomu 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

Srovnej:

- *Je nutností*.PAT {#Benef.BEN} {#Cor.ACT} *pořídit*.ACT *vybavení.*

  Aktor infinitivu *pořídit* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován povrchově nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí jmennou část verbonominálního predikátu, substantivum *nutnost*. Srov. obr. 8.46.

V těchto konstrukcích je infinitiv v pozici aktoru verbonominálního predikátu ve vztahu kvazikontroly s aktorem substantiva v pozici neslovesné části tohoto predikátu. Ke kvazikontrole viz 8.2.5 – „Kvazikontrola“.

Obrázek 8.46. Verbonominální predikát kontroly

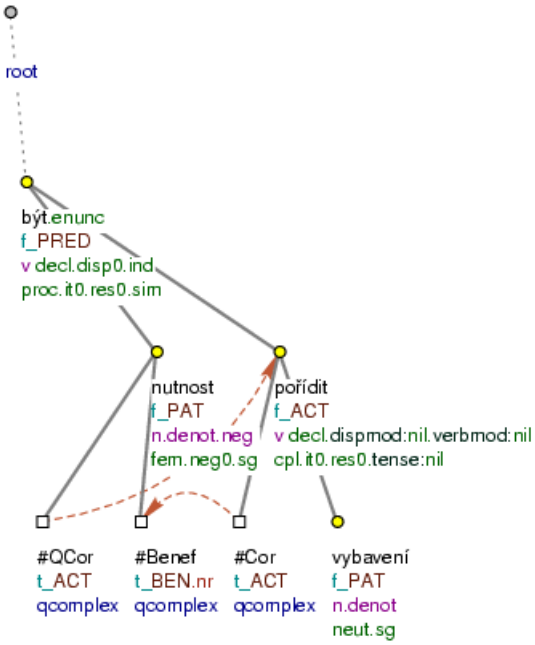

Je nutností pořídit vybavení.

8.2.4.4.4.3. Konstrukce: „být“ + substantivum, které nemůže být rozvíjeno infinitivem

Vztah fakultativní kontroly vidíme i v konstrukcích *být* + substantivum hodnotící (například: *hračka*), které nemůže být rozvíjeno infinitivem. Srov.:

- **hračka zařídit vybavení*

Kontrolované valenční doplnění infinitivu, který závisí na slovese *být* jako aktor, je kontrolováno volným benefaktorem rozvíjejícím neslovesnou část verbonominálního predikátu, tedy nějaké substantivum z výše vymezené skupiny. Benefaktor může být i povrchově nevyjádřený (viz k tomu 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

Srovnej:

- {#Cor.ACT} *Transformovat*.ACT *bezpečnostní složky je hračkou*.PAT *jen pro kouzelné dědečky*.BEN

  Aktor infinitivu *transformovat* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem, který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, substantivum *hračka*. Srov. obr. 8.47.

Obrázek 8.47. Verbonominální predikát kontroly

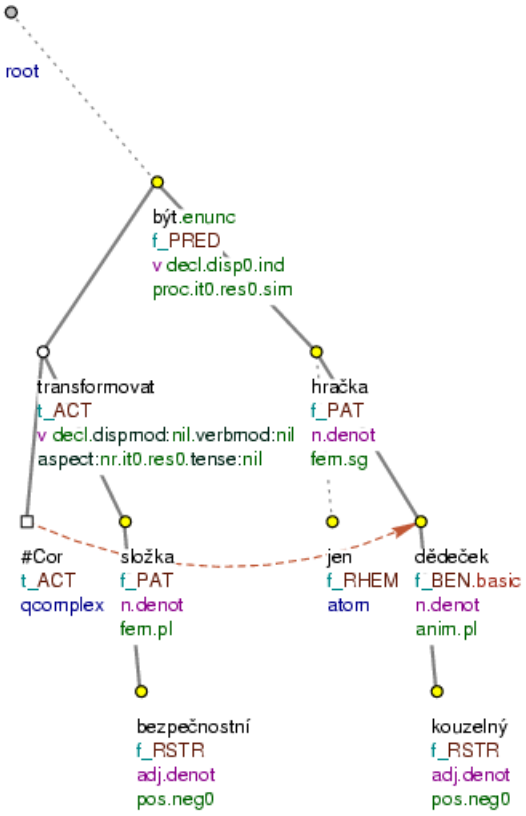

Transformovat bezpečnostní složky je hračkou jen pro kouzelné dědečky.

8.2.4.4.4.4. Konstrukce: „být“ + adjektivum (případně adverbium) hodnotící nebo modální

K modálním a hodnotícím adjektivům (případně adverbiím) řadíme například: *nutný*, *možný*, *potřebný*, *nezbytný*; *obtížný*, *dobrý*, *výhodný*, *vhodný*, *příjemný*, *bezohledný*, *lehkomyslný*, *kolegiální*, *ošklivý*, *nefér*.

V konstrukcích, které jsou tvořeny slovesem *být* a adjektivem (případně adverbiem) modálním nebo hodnotícím, je kontrolované valenční doplnění infinitivu, závislého na slovese *být* jako aktor, kontrolováno buď origem, nebo volným benefaktorem, rozvíjejícím neslovesnou část verbonominálního predikátu, tedy nějaké adjektivum (případně adverbium) z výše vymezené skupiny. Benefaktor a origo mohou být i povrchově nevyjádřené. Origo je kontrolujícím členem v případě, že adjektivum nebo adverbium má ve valenčním rámci doplnění s funktorem `ORIG`; v ostatních případech je kontrolujícím členem benefaktor (viz 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

Srovnej:

- *Je pro finskou kapelu*.`BEN` *těžké*.`PAT` {`#Cor.ACT`} *prorazit*.`ACT`*?*

  Aktor infinitivu *prorazit* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem (*pro finskou kapelu*), který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adjektivum *těžký*. Srov. obr. 8.48.

- *Je* {`#Benef.BEN`} *nutné* {`#Cor.ACT`} *přejít*.`ACT`

  Aktor infinitivu *přejít* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adjektivum *nutný*. Srov. obr. 8.49.

- *Je od něj*.ORIG *opravdu nefér*.PAT {#Cor.ACT} *nedodržet*.ACT *slib.*

  Aktor infinitivu *nedodržet* (infinitiv závisí na sponovém slovese *být*) je kontrolován origem (*od něj*), které rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adverbium *nefér*. Srov. obr. 8.50.

Příklady konstrukcí s nevyjádřeným benefaktorem:

Je {#Benef.BEN} *možné* {#Cor.ACT} *udělat to.*

Je {#Benef.BEN} *nutné* {#Cor.ACT} *udělat to.*

Je {#Benef.BEN} *potřebné* {#Cor.ACT} *udělat to.*

Je {#Benef.BEN} *nezbytné* {#Cor.ACT} *udělat to.*

Příklady konstrukcí s vyjádřeným benefaktorem:

Pro každého nového člena či pretendenta o členství v EU je vždy obtížné se s touto slučitelností {#Cor.ACT} *vypořádat.*

Myslím si, že pro ženu je lepší třikrát denně {#Cor.ACT} *použít rtěnku.*

Je jistě těžké pro televizní profesionály {#Cor.ACT} *odepřít si realizaci toho či onoho projektu, když právě oni v denní praxi vidí, co všechno by se ještě dalo pěkného veřejnosti nabídnout..*

Argument, že i pro školy by bylo výhodnější {#Cor.ACT} *platit spíše jednu učitelku pro třicet žáků než dvě pro dvaatřicet, u některých ředitelů nezabírá.*

{#Cor.ACT} *Hněvat se na to, že vývoz surovin pokračuje, není pro nás výhodné.*

Pozor! V konstrukcích zachycujeme vztah kontroly pouze v případech, ve kterých je koreferenční vztah zcela zřejmý. Kontrola tedy není zachycena například v konstrukci:

- *Není jasné, zda bude pro český tenis výhodnější smlouvu vypovědět či nikoli.*

  Z kontextu je zřejmé, že smlouvu nebude vypovídat *český tenis*, danou konstrukci tedy můžeme přeformulovat: *Není jasné, zda bude pro český tenis výhodnější, když někdo smlouvu vypoví či nikoli*. V konstrukci tedy není žádný vztah kontroly.

Obrázek 8.48. Verbonominální predikát kontroly

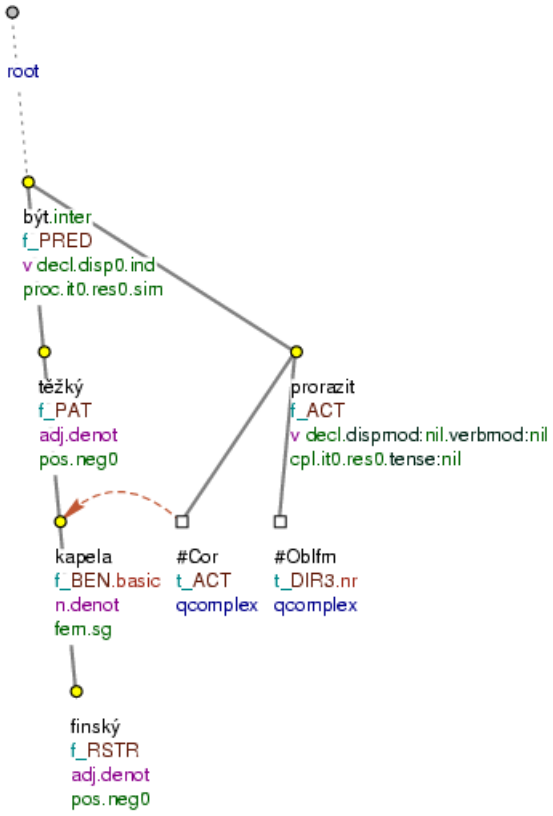

Je pro finskou kapelu těžké prorazit?

Obrázek 8.49. Verbonominální predikát kontroly

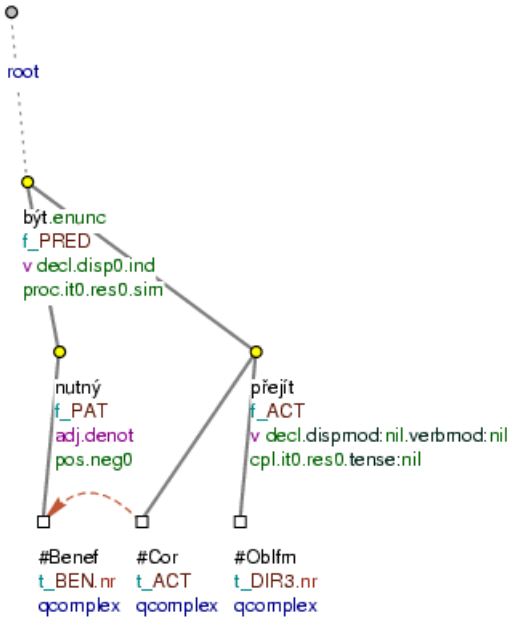

Je nutné přejít.

Obrázek 8.50. Verbonominální predikát kontroly

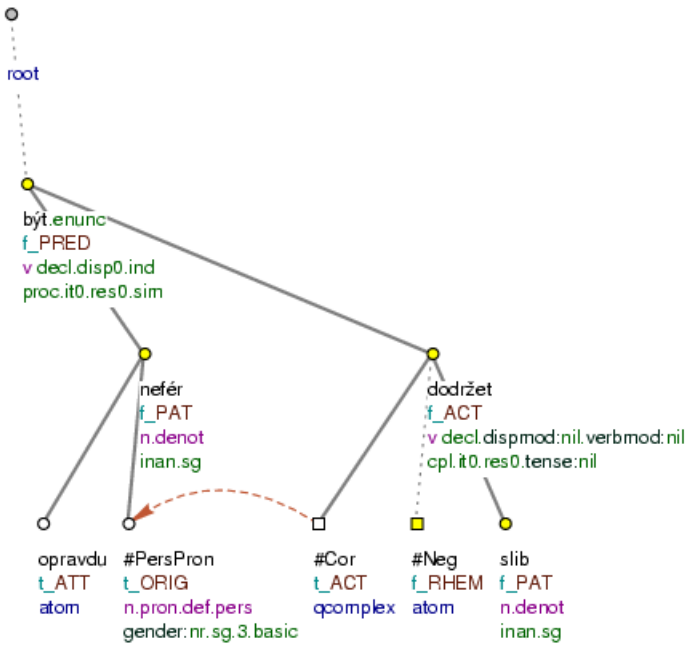

Je od něj opravdu nefér nedodržet slib.

8.2.4.4.4.5. Konstrukce: „být“ + adjektivum nebo substantivum „osobního prožívání“

K adjektivům a substantivům „osobního prožívání“ řadíme například: *trapný*, *nepříjemný*, *potěšení*, *radost*.

V konstrukcích, které jsou tvořeny slovesem *být* a adjektivem nebo substantivem „osobního prožívání“, je kontrolované valenční doplnění infinitivu (infinitiv závisí na slovese *být* jako aktor) kontrolováno benefaktorem rozvíjejícím neslovesnou část verbonominálního predikátu, tedy nějaké adjektivum nebo substantivum z výše vymezené skupiny. Benefaktor je zpravidla realizován dativem jména, ale může být realizován i předložkovou skupinou *pro*+4. Benefaktor může být i povrchově nevyjádřený (viz i 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

Srovnej:

- *Je mu*.BEN *hloupé*.PAT {#Cor.ACT} *neodpovědět*.ACT *na dopis.*

  Aktor infinitivu *odpovědět* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem (*mu*), který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, adjektivum *hloupý*.

- *Je mi/pro mě*.BEN *potěšením*.PAT {#Cor.ACT} *zúčastnit se*.ACT *této akce.*

  Aktor infinitivu *zúčastnit se* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem (*mi/pro mě*), který rozvíjí neslovesnou část verbonominálního predikátu, substantivum *potěšení*.

Další příklady:

Je mu.BEN *trapné*.PAT {#Cor.ACT} *odejít*.ACT obr. 8.51

Je {#Benef.BEN} *trapné*.PAT {#Cor.ACT} *přijít*.ACT *pozdě.* obr. 8.52

Je mu.BEN *nepříjemné*.PAT {#Cor.ACT} *stát*.ACT *dlouho ve frontě.*

Obrázek 8.51. Verbonominální predikát kontroly

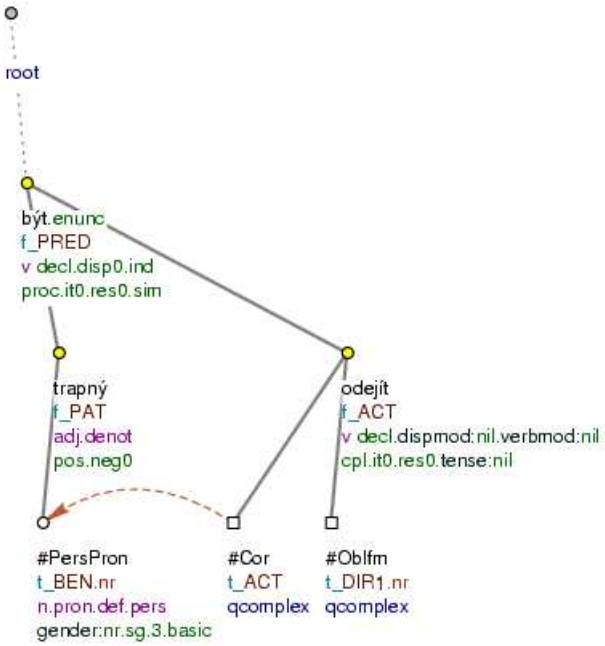

Je mu trapné odejít.

Obrázek 8.52. Verbonominální predikát kontroly

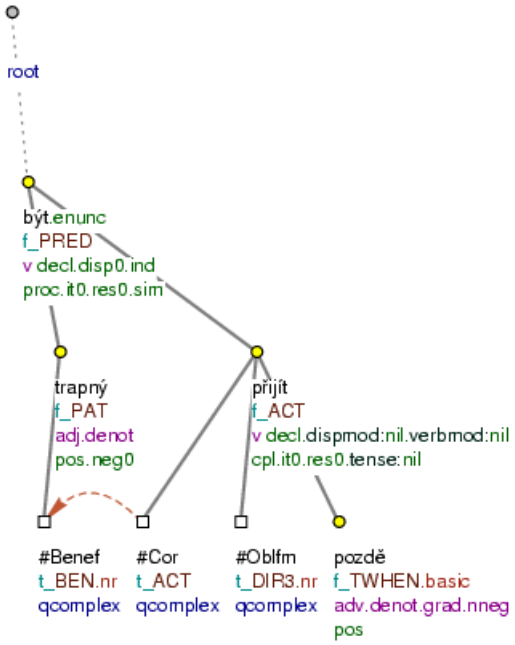

Je trapné přijít pozdě.

8.2.4.4.4.6. Konstrukce: „být“ + predikativní adverbium

K predikativním adverbiím řadíme: *třeba*, *potřeba*, *škoda*, *hanba*, *trapno*, *nutno*, *možno*, *zatěžko*, *stydno*.

V konstrukcích *být* + predikativní adverbium zachycujeme uzel pro toto adverbium s funktorem `CPHR` a slovesu *být* přiřazujeme zvláštní valenční rámec (viz k tomu 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“). Kontrolované valenční doplnění infinitivu (infinitiv závisí na slovese *být* jako aktor) je kontrolováno buď adresátem, nebo volným benefaktorem. Adresát je kontrolujícím členem v případě, že takový aktant je ve valenčním rámci slovesa *být* (adresát je většinou realizovan dativem jména a zpravidla je povrchově vyjádřen); v ostatních případech je kontrolujícím členem benefaktor, který zachycujeme jako závislý na predikativním adverbiu (viz 8.2.4.1.1 – „Kontrolující člen (controller)“).

Srovnej:

- *Je mi*.`ADDR` *hanba*.`CPHR` {`#Cor.ACT`} *přijít*.`ACT` *pozdě.*

  Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován adresátem (*mu*), který rozvíjí sloveso *být*.

- *Je mu*.`BEN` *zatěžko*.`CPHR` {`#Cor.ACT`} *přijít*.`ACT` *včas.*

  Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován benefaktorem (*mu*), který rozvíjí predikativní adverbium. Srov. obr. 8.54.

- *Studium už není* {`#Benef.BEN`} *možno*.`CPHR` {`#Cor.ACT`} *odkládat*.`ACT`

  Aktor infinitivu *odkládat* (infinitiv závisí na slovese *být*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí predikativní adverbium. Srov. obr. 8.53.

Další příklady s kontrolujícím adresátem:

Je mi.ADDR *stydno*.CPHR {#Cor.ACT} *nepřijít*.ACT

Je mu.ADDR *trapno*.CPHR {#Cor.ACT} *neudělat*.ACT *to.*

Je mi.ADDR *líto*.CPHR {#Cor.ACT} *odejít*.ACT

Další příklady s kontrolujícím benefaktorem:

Je {#Benef.BEN} *možno*.CPHR {#Cor.ACT} *udělat to.*

Je {#Benef.BEN} *nutno*.CPHR {#Cor.ACT} *udělat to.*

Je {#Benef.BEN} *zapotřebí*.CPHR {#Cor.ACT} *udělat to.*

Je {#Benef.BEN} *škoda*.CPHR *se* {#Cor.ACT} *ochudit o tolik vzácných látek.*

Obrázek 8.53. Kontrola v konstrukci: „být“ + predikativní adverbium

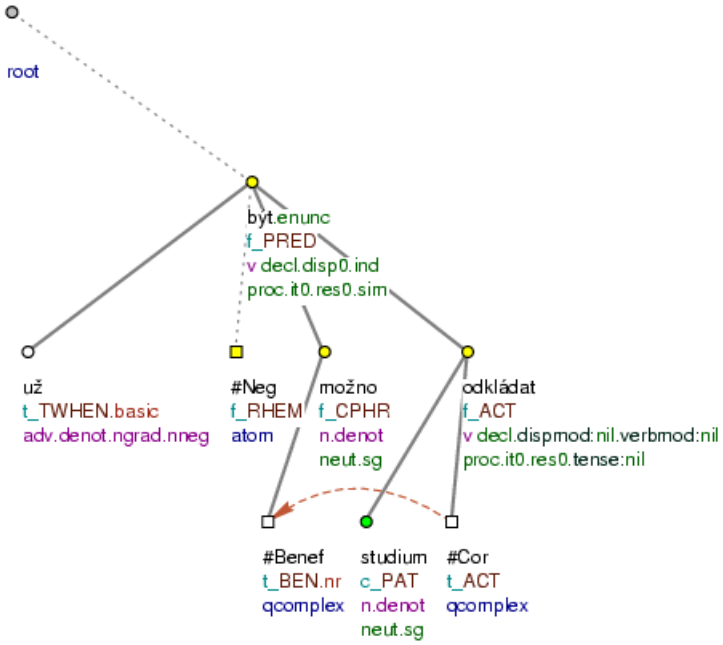

Studium už není možno odkládat.

Obrázek 8.54. Kontrola v konstrukci: „být“+ predikativní adverbium

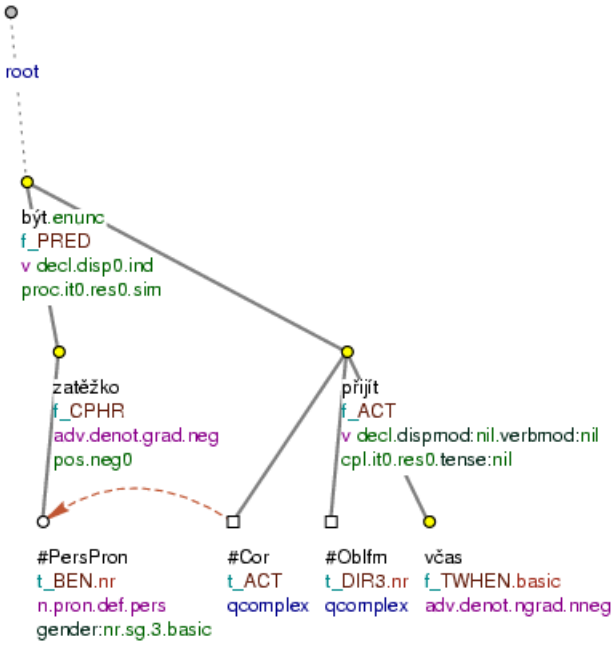

Je mu zatěžko přijít včas.

8.2.4.4.5. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu „ lze“ a kontrola u typu „Je vidět Sněžku“

Kontrolu zachycujeme též ve dvou obdobných konstrukcích:

- v konstrukci, ve které infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na predikátu *lze*.

  V této konstrukci je kontrolované valenční doplnění infinitivu kontrolováno benefaktorem, který rozvíjí predikát *lze*. Srov.:

  - {#Benef.BEN} *Lze tam* {#Cor.ACT} *přijít*.ACT *kdykoli.*

    Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv závisí na predikátu *lze*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí predikát *lze*. Srov. obr. 8.55.

- v konstrukci typu „Je vidět Sněžku“.

  V této konstrukci je kontrolované valenční doplnění infinitivu kontrolováno benefaktorem, který rozvíjí přímo sloveso *být*. Srov.:

  - {#Benef.BEN} *Je* {#Cor.ACT} *vidět*.ACT *Sněžku.*

    Aktor infinitivu *vidět* (infinitiv závisí na predikátu *být*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem, který rozvíjí predikát *být*. Srov. obr. 8.56.

Obě konstrukce jsou blíže popsány v 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““.

V konstrukci typu „Je vidět Sněžka“ (viz též 7.2.2.4 – „Konstrukce „Je vidět Sněžku/Sněžka““) žádný vztah kontroly nezachycujeme.

Obrázek 8.55. Kontrola u predikátu „lze“

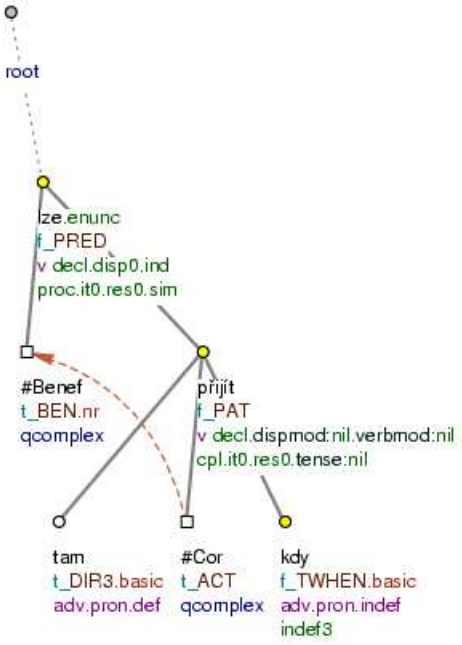

Lze tam přijít kdykoli.

Obrázek 8.56. Kontrola u typu „Je vidět Sněžku“

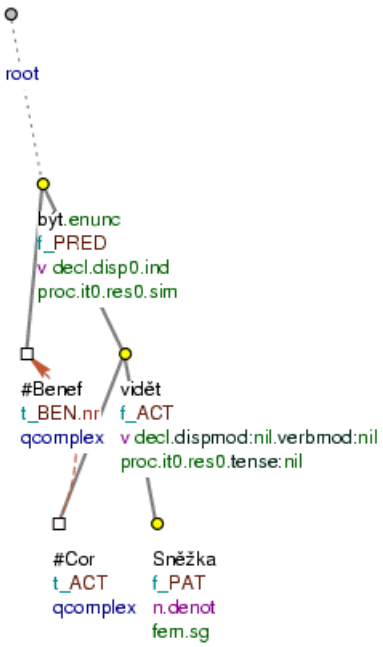

Je vidět Sněžku.

!!! U typu s predikátem *lze* je kontrola v datech zachycena; u typu „Je vidět Sněžku“ je zachycení kontroly nekonzistentní.

8.2.4.5. Typ 2: Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na nominalizaci slovesného predikátu kontroly

Typ 2 je odvozen od typu 1: slovesný predikát kontroly je v konstrukci nominalizován: substantivizován nebo adjektivizován. Mohou tu tedy nastat dva základní podtypy konstrukcí:

- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na substantivizaci slovesa kontroly (viz 8.2.4.5.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na substantivizaci slovesa kontroly“),
- infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí na adjektivizaci slovesa kontroly (viz 8.2.4.5.2 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na adjektivizaci slovesa kontroly“).

!!! Kontrola typu 2 je konzistentně zachycena pouze u dílčího podtypu popsaného v 8.2.4.5.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na substantivizaci slovesa kontroly“.

8.2.4.5.1. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na substantivizaci slovesa kontroly

Kontrolována jsou i valenční doplnění infinitivů, které závisí na některých substantivech. Jde o substantiva odvozená ze sloves kontroly, zejména o substantiva, která bývají součástí složených predikátů kontroly (například: *rozhodnutí*, *slib*, *možnost*, *schopnost*, *nutnost*, *povinnost*, *šance*, *právo*; ale i substantiva *řešení*; *způsob*; *cesta*; viz i poznámku o substantivech „záměru“ 8.2.4.2 – „Typy sloves kontroly“).

Kontrolované valenční doplnění infinitivu je kontrolováno některým z valenčních doplnění substantiva. Na substantivu kontroly infinitiv závisí zpravidla buď jako patiens, nebo jako aktor. Controller může mít analogicky podle typu 1 přiřazen různý funktor. Uzel pro controller nemusí být povrchově vyjádřen, pak je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel s příslušným zástupným t-lematem.

Nejčastěji nastávají následující tři situace:

- **kontrolujícím členem je aktor**.

  Srovnej:

  - *jeho*.ACT *odhodlání* {#Cor.ACT} *přijít*.PAT *včas*

    Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv je patientem substantiva *odhodlání*) je kontrolován aktorem substantiva *odhodlání*, zájmenem *jeho*. Srov. obr. 8.57.

  Další příklady:

  povinnost studentů.ACT {#Cor.ACT} *odevzdat práci do pátku* obr. 8.58

  povinnost družstva.ACT {#Cor.ACT} *uzavřít smlouvu s nájemníky*

  {#Gen.ACT} *rozhodnutí* {#Cor.ACT} *podat žádost*

  {#Gen.ACT} *možnost* {#Cor.ACT} *studovat*

  ředitelův.ACT *plán* {#Cor.ACT} *vyklidit knihovnu*

  Tato právní úprava je jediným možným {#Gen.ACT} *řešením, jak* {#Cor.ACT} *oddělit restituce.*

  Hledáme {#PersPron.ACT} *způsob, jak* {#Cor.ACT} *zajistit bezpečnost.*

  Známe nejlacinější {#Gen.ACT} *cestu, jak* {#Cor.ACT} *zkvalitnit výrobky.*

- **kontrolujícím členem je adresát**.

  Srovnej:

  - *Platí tam přísný zákaz* {#Gen.ADDR} {#Cor.ACT} *konzumovat alkoholické nápoje.*

    Aktor infinitivu *konzumovat* (infinitiv je patientem substantiva *zákaz*) je kontrolován nevyjádřeným adresátem substantiva *zákaz*. Srov. obr. 8.59.

- **kontrolujícím členem je benefaktor**.

  Benefaktor je kontrolujícím členem zpravidla aktoru infinitivu u těch substantiv, na kterých infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závisí jako aktor. Srov.:

  - {#Benef.BEN} *Nutnost* {#Cor.ACT} *přijít*.ACT *včas nás přiměla rychle dokončit rozdělanou práci.*

    Aktor infinitivu *přijít* (infinitiv je aktorem substantiva *nutnost*) je kontrolován nevyjádřeným benefaktorem substantiva *nutnost*. Srov. obr. 8.60.

  Další příklad:

  {#Benef.BEN} *nutnost* {#Cor.ACT} *získat peníze*

Obrázek 8.57. Substantivum kontroly

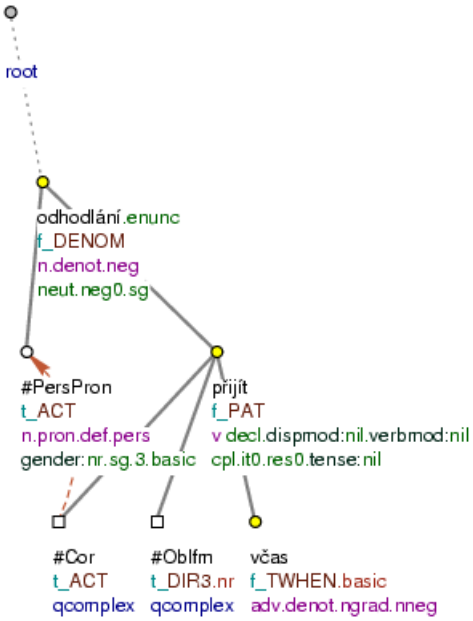

jeho odhodlání přijít včas

Obrázek 8.58. Substantivum kontroly

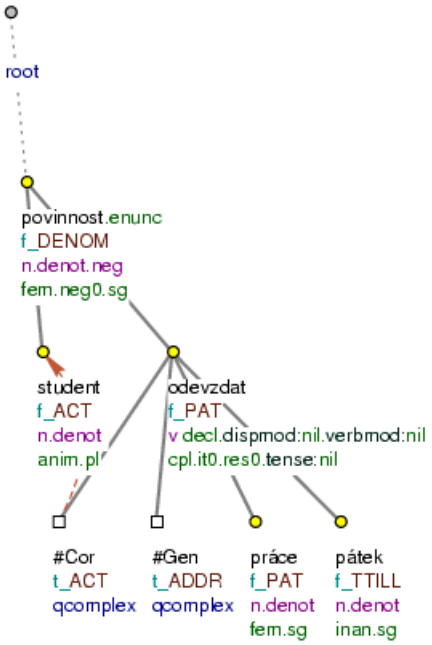

povinnost studentů odevzdat práci do pátku

Obrázek 8.59. Substantivum kontroly

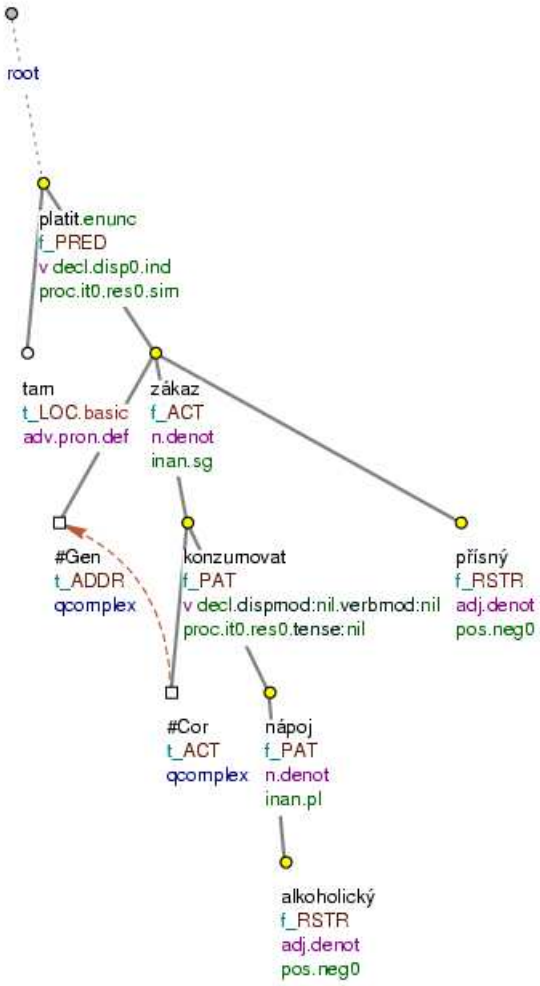

Platí tam přísný zákaz konzumovat alkoholické nápoje.

Obrázek 8.60. Substantivum kontroly

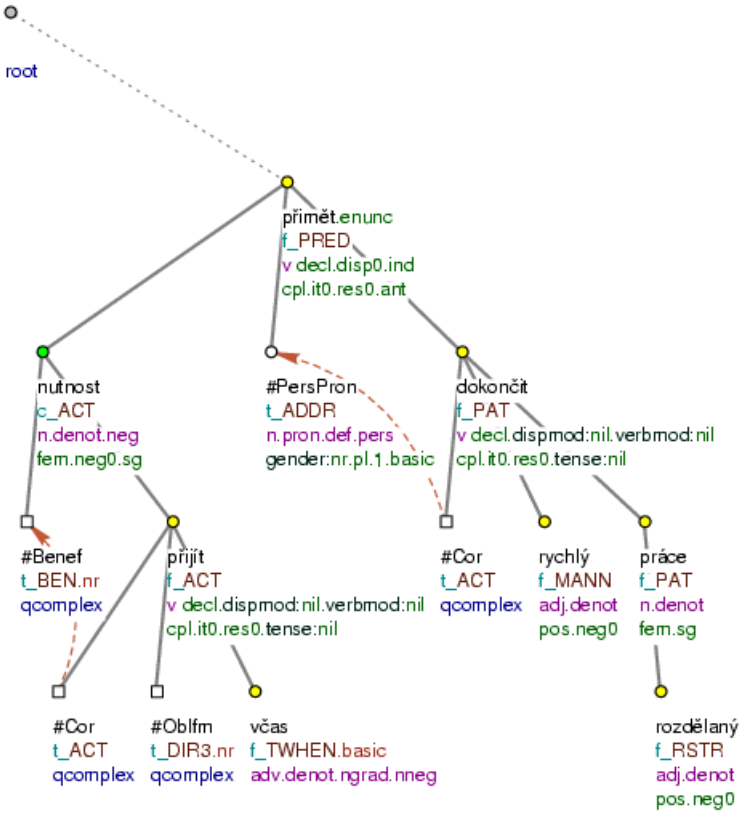

Nutnost přijít včas nás přiměla rychle dokončit rozdělanou práci.

!!! Zachycení kontroly typu 2 v konstrukcích se substantivizací slovesa kontroly (substantivum+infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno) prošlo v datech následnou kontrolou anotace a byl vytvořen seznam substantiv kontroly (viz 5.3 – „Substantiva kontroly“). U konkrétních výskytů substantiv uvedených v tomto seznamu jsou také vztahy kontroly (pokud jde o kontrolu) vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších substantiv kontroly, která nejsou v seznamu, jsou vztahy kontroly zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

8.2.4.5.2. Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na adjektivizaci slovesa kontroly

Kontrolována jsou i valenční doplnění infinitivů, které závisí na některých adjektivech. Jde o adjektiva odvozená ze sloves kontroly, zejména o adjektiva, která bývají součástí verbonominálních predikátů kontroly (například: *rozhodnutý*, *slibující*, *usilující*, *umožňující*, *schopný*, *odhodlaný*, *nutný*, *povinný*).

Na adjektivu kontroly nevisí uzel pro kontrolující člen. V případě, že adjektivum kontroly rozvíjí nějaké substantivum, je kontrolujícím členem toto substantivum. Srov.:

- *člověk odhodlaný* {`#Cor.ACT`} *podat*.`PAT` *trestní oznámení*

  Aktor infinitivu *podat* (infinitiv je patientem adjektiva *odhodlaný*) je kontrolován substantivem řídícím adjektivum *odhodlaný*, substantivem *člověk*.

V případě, že adjektivum kontroly rozvíjí plnovýznamové sloveso (například: *uznat*, *shledat*, *považovat*), je kontrolujícím členem jedno z valenčních doplnění tohoto slovesa, zpravidla je jím jméno v akuzativu v pozici patientu (s tímto jménem se adjektivum kontroly shoduje v rodě a v čísle). Srov.:

- *Uznali koryto řeky za schopné* {#Cor.ACT} *pojmout*.PAT *větší množství vody.*

  Aktor infinitivu *pojmout* (infinitiv je patientem adjektiva *schopný*) je kontrolován patientem slovesa *uznat*, substantivem *koryto*.

Další příklady:

student usilující {#Cor.ACT} *dokončit fakultu* obr. 8.61

osoba povinná {#Cor.ACT} *vydávat majetek* obr. 8.62

Shledali ho schopným {#Cor.ACT} *vyřešit situaci.* obr. 8.63

Obrázek 8.61. Adjektivum kontroly

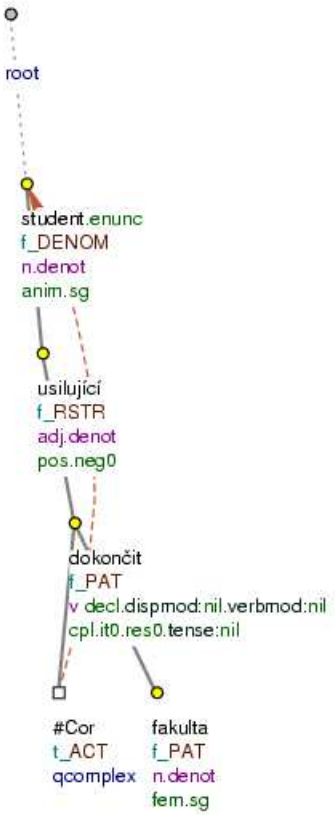

student usilující dokončit fakultu

Obrázek 8.62. Adjektivum kontroly

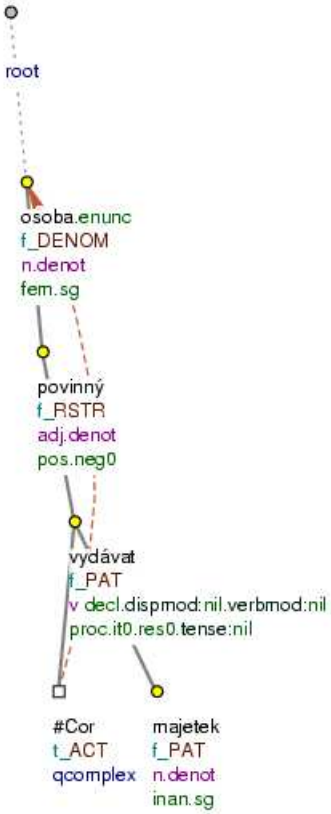

osoba povinná vydávat majetek.

Obrázek 8.63. Adjektivum kontroly

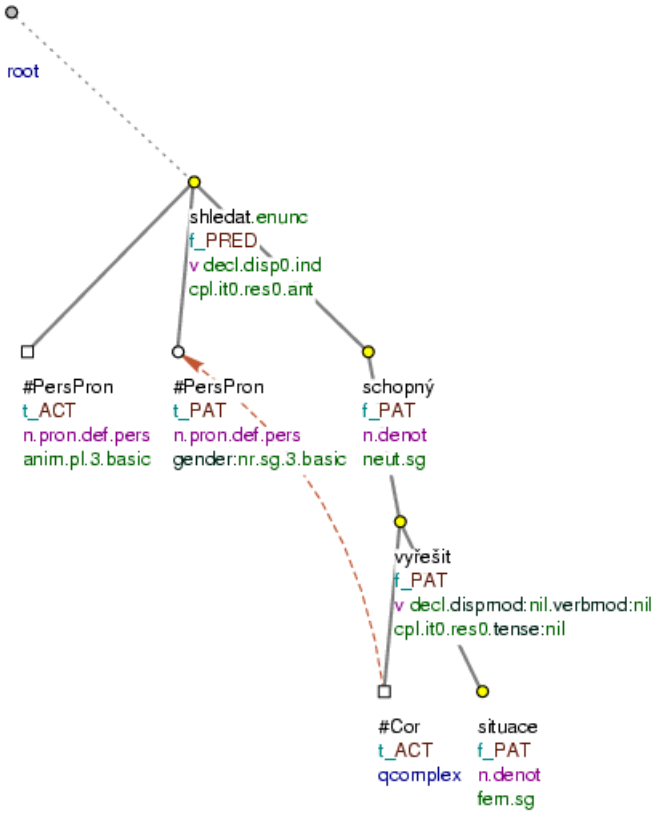

Shledali ho schopným vyřešit situaci.

!!! Kontrola u adjektiv kontroly je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.6. Typ 3: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na slovesném predikátu kontroly

Typ 3 je odvozen od typu 1: infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) je v konstrukci substantivizován. K tomuto typu přiřazujeme i případy kontroly u sloves, která nemohou být rozvita infinitivem. Jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla aktor) je kontrolováno valenčním doplněním (zpravidla patientem) řídícího slovesa. K typu 3 tedy patří dva základní podtypy konstrukcí:

- na slovese kontroly závisí substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) a toto substantivum lze nahradit infinitivem (viz 8.2.4.6.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na slovesném predikátu kontroly“),

- na slovese kontroly závisí substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) a toto substantivum nelze nahradit infinitivem (viz 8.2.4.6.2 – „Slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem“).

!!! Kontrola typu 3 je v datech konzistentně zachycena pouze u dílčího podtypu popsaného v 8.2.4.6.1.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na složeném predikátu kontroly“. V ostatních případech je zachycena nekonzistentně a často není zachycena vůbec.

8.2.4.6.1. Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na slovesném predikátu kontroly

Pozice infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) může být obsazena i substantivem od tohoto infinitivu odvozeným. Pak je kontrolováno jedno z valenčních doplnění tohoto substantiva, to, které odpovídá kontrolovanému valenčnímu doplnění substantivizovaného infinitivu. Kontrolujícím členem je analogicky podle typu 1 některé z doplnění, která rozvíjejí řídící sloveso kontroly. Srov.:

- *Rodiče zakázali synovi* {#Cor.ACT} *práci ve výškách.*

  Aktor substantiva *práce* je kontrolován adresátem řídícího slovesa *zakázat*, substantivem *synovi*. Srov. obr. 8.64.

Substantivizace infinitivu může nastat u všech typů sloves kontroly: u syntetických (jednoslovných) sloves kontroly, u složených predikátů kontroly, u verbonominálního predikátu kontroly. U sloves, která umožňují dvě infinitivní doplnění (jejichž subjekty jsou kontrolovány), mohou být substantivizována obě tato infinitivní doplnění.

K substantivizaci infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) u složeného predikátu kontroly viz samostatnou sekci - 8.2.4.6.1.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na složeném predikátu kontroly“.

Příklady:

{#PersPron.ACT} *Měl zájem o* {#Cor.ACT} *studium na vysoké škole.* (= Měl zájem studovat na vysoké škole.) obr. 8.65

{#Cor.ACT} *Složení makléřských zkoušek je povinné pro všechny obchodníky.* (= Složit makléřské zkoušky je povinné pro všechny obchodníky.) obr. 8.66

{#Cor.ACT} *Získání amerického občanství vyžaduje od zájemců schopnost* {#Cor.ACT} *mluvit anglicky.* (= Získat americké občanství vyžaduje umět mluvit anglicky.) obr. 8.67

{#PersPron.ACT} *Odmítla* {#Cor.ACT} *obvinění.* (= Odmítla být obviněna.)

{#PersPron.ACT} *Přišel na* {#Cor.ACT} *pomoc.* (= Přišel pomoci.)

Protivník je ochoten k {#Cor.ACT} *uzavření smíru.* (= Protivník je ochoten uzavřít smír.)

Pavel je připraven k {#Cor.ACT} *provedení zákroku.* (= Pavel je připraven provést zákrok.)

{#Cor.ACT} *Využití této právní úpravy je jediným možným* {#Gen.ACT} *řešením.* (= Využít této právní úpravy je jediným možným řešením.)

Obrázek 8.64. Jednoslovný predikát kontroly

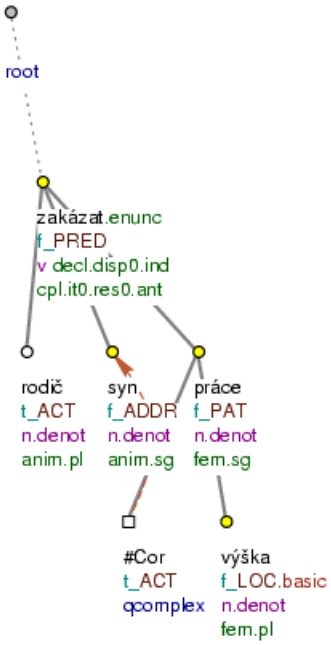

Rodiče zakázali synovi práci ve výškách.

Obrázek 8.65. Složený predikát kontroly

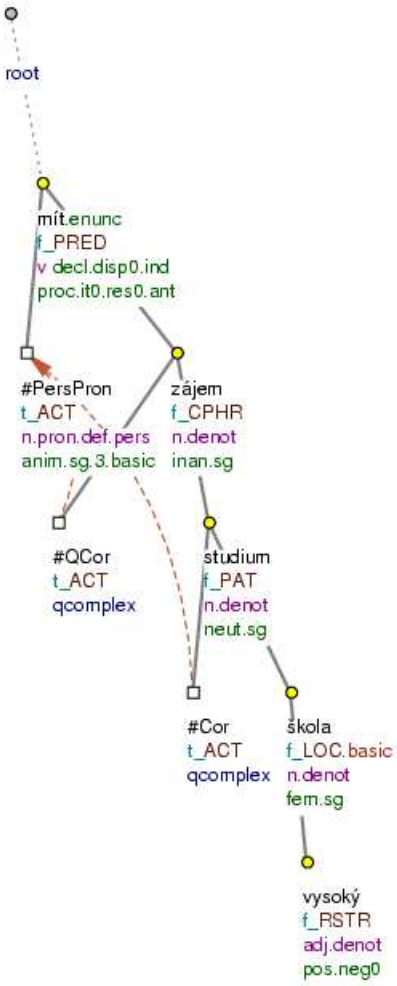

Měl zájem o studium na vysoké škole.

Obrázek 8.66. Verbonominální predikát kontroly

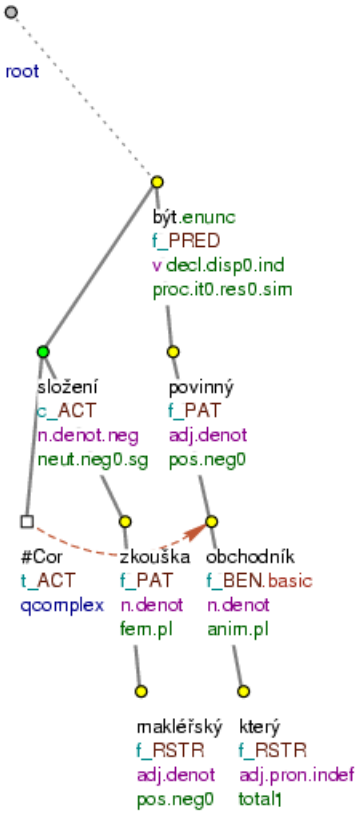

Složení makléřských zkoušek je povinné pro všechny obchodníky.

Obrázek 8.67. Jednoslovný predikát kontroly s dvojí kontrolou zároveň

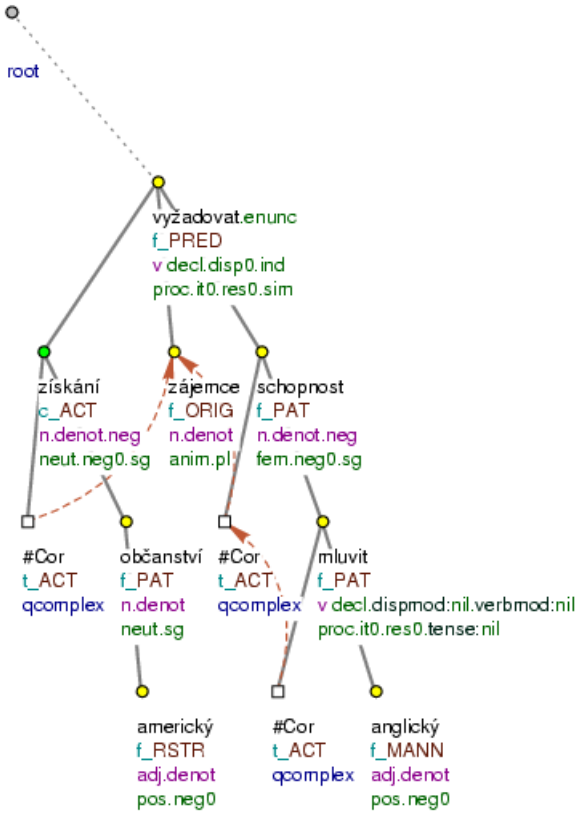

Získání amerického občanství vyžaduje od zájemců schopnost mluvit anglicky.

Kontrolu nezachycujeme v konstrukcích typu: *Má daleko k postupu.*; *Má blíž k vyhazovu.*

8.2.4.6.1.1. Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na složeném predikátu kontroly

Jak už bylo naznačeno v 8.2.4.3 – „Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací“, substantivum je ze své povahy výrazně vágnější než infinitiv, proto rozhodování, zda nějaké konkrétní spojení složeného predikátu se substantivem je skutečně konstrukcí s kontrolou, doprovází několik problémů. Kromě problémů popsaných v 8.2.4.3 – „Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací“ nastávají v konstrukcích složený predikát + substantivum následující případy, které nehodnotíme jako konstrukce s kontrolou:

- spojení složeného predikátu a substantiva, které není nominalizací infinitivu.

  Například: *mít zájem o knihu*, *mít právo na peníze*.

  !!! V některých z těchto případů může jít i o elipsu nominalizace infinitivu (například: *mít právo na získaní peněz*), ale tento typ elips v současné fázi anotací nezachycujeme.

- spojení složeného predikátu a substantiva, které by mohlo být nominalizací infinitivu, ale vzhledem k vágnosti celé konstrukce není jisté, že tomu tak opravdu je.

  Například: *Máme v České republice zájem o výrobu drceného kamene*.

  Tento problém úzce souvisí se skutečností, že vztah kontroly je podmíněn lexikálním významem řídícího slovesa (viz i 8.2.4.1 – „Pojetí kontroly“) a platí vždy jen pro určité významy tohoto slovesa. Srov.:

- *mít / projevit zájem o výrobu*

  = chtít vyrábět.

- *mít / projevit zájem o něčí výrobu kamene*

  = zajímat se o něčí výrobu kamene.

!!! Zatímco jednotlivé významy syntetických (jednoslovných) predikátů kontroly ve valenčním slovníku v převážné většině zachyceny jsou, u složených predikátů tomu však tak není. Například výše naznačenému významovému rozdílu odpovídá jeden valenční rámec.

V konstrukcích složený predikát + substantivum je vztah kontroly zachycen pouze v případech, že je gramatický koreferenční vztah zřejmý. Například v konstrukci *Máme v České republice zájem o výrobu drceného kamene.* není zřejmé, o který význam složeného predikátu se jedná, proto v něm kontrolu nezachycujeme.

V konstrukcích složený predikát + substantivum je (analogicky podle konstrukcí složený predikát + infinitiv, viz 8.2.4.4.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly“) kontrolujícím členem valenční člen slovesné části složeného predikátu, nikoli jmenné. K pravidlům pro zachycování koreferenčních vztahů v tomto typu konstrukcí s kontrolou a k otázce kvazikontroly viz též 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

Substantivum, které závisí na složeném predikátu kontroly, může být (analogicky podle konstrukcí slovesný predikát kontroly + infinitiv, tj. typ 1) substantivizací aktivního infinitivu nebo infinitivu pasivního. Jde-li o substantivizaci pasivního infinitivu, kontrolovaným členem zpravidla není aktor, ale patiens nebo adresát. Srov.:

- *Slavia má značnou šanci na* {#Cor.ACT} *postup.*

  = substantivizace aktivního infinitivu.

  Aktor substantiva *postup* (substantivum závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít šanci*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (substantivem *Slavia*), který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *šance*. Srov. obr. 8.68.

- *Novela nemá naději na* {#Cor.PAT} *přijetí.*

  = substantivizace pasivního infinitivu.

  Patiens substantiva *přijetí* (substantivum závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít naději*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (substantivem *novela*), který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *naděje*. Srov. obr. 8.69.

- *Všichni akcionáři mají nárok na* {#Cor.ADDR} *vyplacení dividendy.*

  = substantivizace pasivního infinitivu.

  Adresát substantiva *vyplacení* (substantivum závisí na jmenné části složeného predikátu kontroly *mít nárok*) je kontrolován aktorem slovesné části složeného predikátu kontroly (substantivem *akcionáři*), který je referenčně totožný i s nevyjádřeným aktorem substantiva *nárok*. Srov. obr. 8.70.

Další příklady na substantivizaci aktivního infinitivu:

Koalice učinila pokus o {#Cor.PAT} *zavedení majetkové daně.*

Klient má možnost neomezeného {#Cor.PAT} *výběru.*

Cukrovar má potíže se {#Cor.PAT} *získáním úvěru.*

Další příklady na substantivizaci pasivního infinitivu:

Návrh ODS má malou naději na {#Cor.PAT} *realizaci.*

Tito lidé mají nárok na {#Cor.PAT} *odškodnění.*

Obrázek 8.68. Složený predikát kontroly

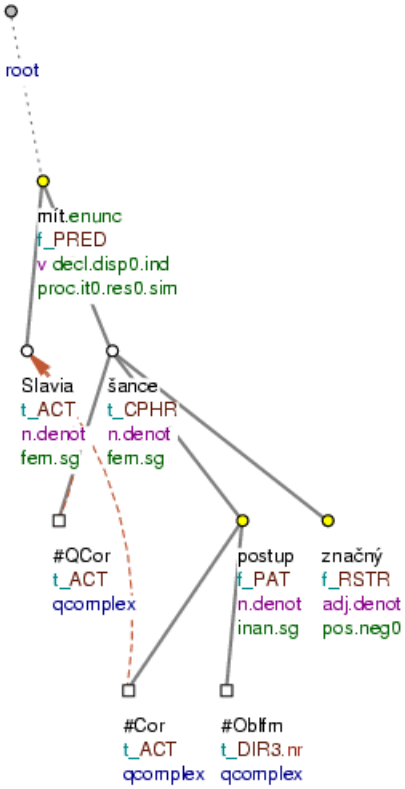

Slavia má značnou šanci na postup.

Obrázek 8.69. Složený predikát kontroly

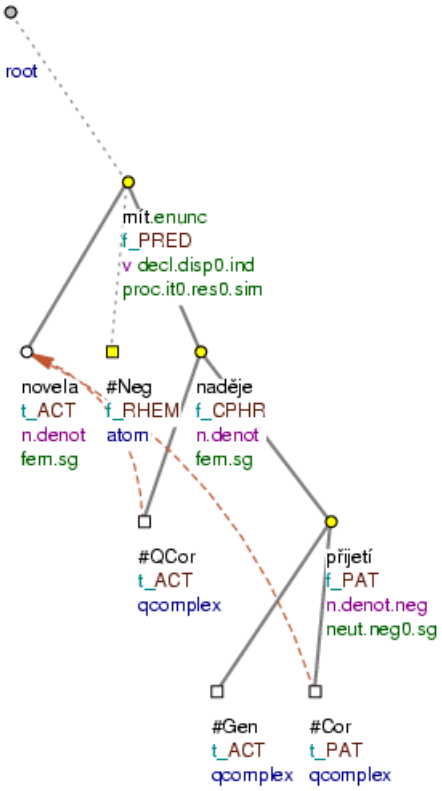

Novela nemá naději na přijetí.

Obrázek 8.70. Složený predikát kontroly

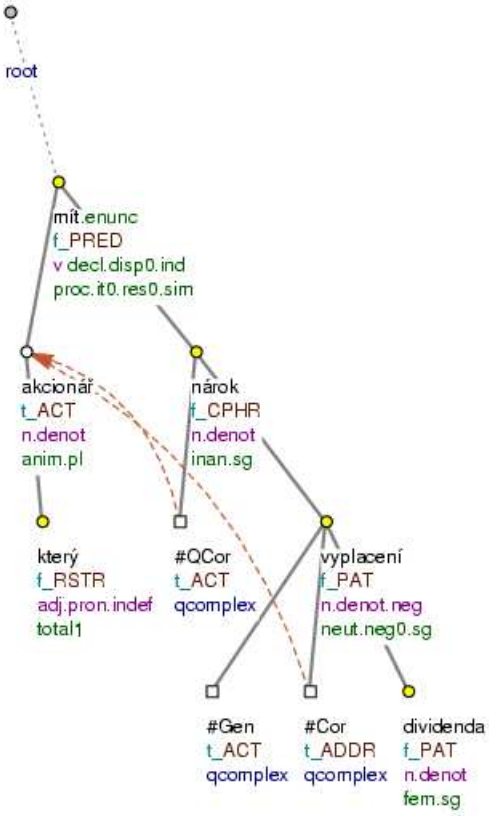

Všichni akcionáři mají nárok na vyplacení dividendy.

!!! Zachycení kontroly typu 3 v konstrukcích se složenými predikáty (složený predikát + substantivum, jehož valenční doplnění je kontrolováno) prošlo v datech následnou kontrolou anotace a byl vytvořen seznam složených predikátů kontroly, na jejichž jmenné části závisí substantivizace infinitivu (viz 5.1 – „Kontrola typu 3 u složených predikátů“). U konkrétních výskytů složených predikátů uvedených v tomto seznamu jsou také vztahy kontroly typu 3 (pokud jde o kontrolu) vyznačeny v tektogramatických stromech. U dalších složených predikátů kontroly, která nejsou v seznamu, jsou vztahy kontroly typu 3 zatím vyznačeny nedůsledně a nelze se na ně spoléhat.

8.2.4.6.2. Slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem

Některá slovesa, která řadíme ke slovesům kontroly, nemohou být rozvíjena infinitivem. Jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla aktor) je kontrolováno jedním z valenčních doplnění řídícího slovesa. Jedná se o slovesa jako: *podezírat*, *stíhat*, *obvinit*, *očekávat*, *pochválit*, *omluvit se*, *pracovat na něčem*. Po některých těchto slovesech stojí deverbativní substantiva (jejichž valenční doplnění je kontrolováno) v pozici volného doplnění (například v pozici doplnění s funktorem `CAUS` nebo `DIR1`). Srov.:

- *Policie ho stíhá pro* {`#Cor.ACT`} *falšování dokladů.*

  Aktor substantiva *falšování* je kontrolován patientem řídícího slovesa *stíhat*, zájmenem *ho*. Srov. obr. 8.71.

Další příklady:

Očekávali ode mě {`#Cor.ACT`} *účast na schůzce.* obr. 8.72

Obvinili ho z {#Cor.ACT} *vyvolání roztržky.*

Podezírají ho z {#Cor.ACT} *útěku před odpovědností.*

{#PersPron.ACT} *Omluvil se z* {#Cor.ACT} *účasti na šampionátu.*

{#PersPron.ACT} *Omluvil se za pozdní* {#Cor.ACT} *příchod.*

{#PersPron.ACT} *Pracuje na* {#Cor.ACT} *dokončení disertační práce.*

Obrázek 8.71. Sloveso kontroly

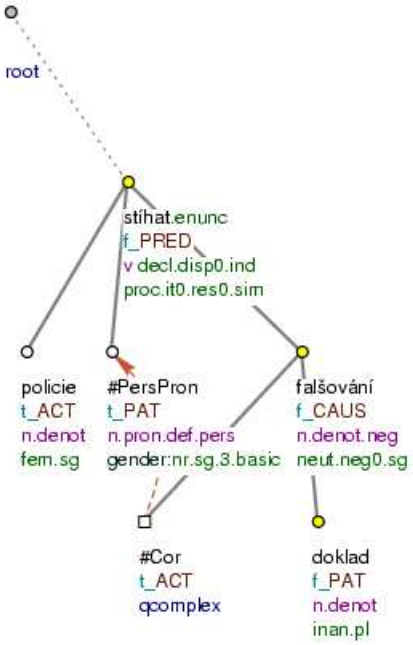

Policie ho stíhá pro falšování dokladů.

Obrázek 8.72. Sloveso kontroly

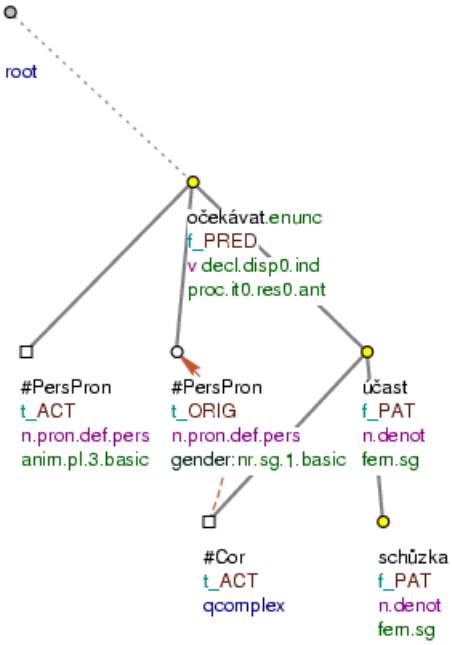

Očekávali ode mě účast na schůzce.

!!! U sloves kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem, je kontrola typu 3 v datech zachycena nekonzistentně a často není zachycena vůbec.

8.2.4.7. Typ 4: Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na nominalizaci slovesného predikátu kontroly

Typ 4 je též odvozen od typu 1, lze v něm také vidět kombinaci typu 2 a typu 3: v konstrukci je nominalizován (substantivizován nebo adjektivizován) slovesný predikát kontroly (typ 2) a zároveň je substantivizován infinitiv, jehož valenční doplnění je kontrolováno (typ 3). Patří sem i případy kontroly u nominalizací sloves, která nemohou být rozvita infinitivem, ale jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění je kontrolováno. K typu 4 tedy patří následující podtypy konstrukcí:

- na substantivizaci slovesa kontroly závisí substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) (viz 8.2.4.7.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na substantivizaci slovesa kontroly“),
- na adjektivizaci slovesa kontroly závisí substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) (viz 8.2.4.7.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na substantivizaci slovesa kontroly“),
- na substantivizaci slovesa kontroly závisí substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) a toto substantivum nelze nahradit infinitivem (viz 8.2.4.7.3 – „Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na substantivizaci slovesa kontroly, které nemůže být rozvito infinitivem“),
- na adjektivizaci slovesa kontroly závisí substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) a toto substantivum nelze nahradit infinitivem (viz 8.2.4.7.4 – „Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na adjektivizaci slovesa kontroly, které nemůže být rozvito infinitivem“).

!!! Kontrola typu 4 je v datech zachycena nekonzistentně, často není zachycena vůbec.

8.2.4.7.1. Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na substantivizaci slovesa kontroly

Kontrolována jsou i valenční doplnění deverbativních substantiv v pozici infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), a to i tehdy, je-li takové substantivum v pozici infinitivu závislého na substantivu kontroly.

Valenční doplnění (které zpravidla odpovídá subjektu infinitivu) je kontrolováno některým ze závislých doplnění substantiva, na kterém substantivizace infinitivu závisí zpravidla jako patiens. Controller může mít analogicky podle typu 1 přiřazen různý funktor. Uzel pro controller nemusí být povrchově vyjádřen, pak je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel s příslušným zástupným t-lematem. Srov.:

- *Petrovo úsilí o* {#Cor.ACT} *zajištění Pavlovy přítomnosti na semináři.*

  = Petr usiluje zajistit Pavlovu přítomnost na semináři.

  Aktor substantiva *zajištění* je kontrolován aktorem řídícího substantiva *úsilí*, přivlastňovacím adjektivem *Petrovo*. Srov. obr. 8.73.

V pozici substantivizovaného slovesa kontroly může být substantivum odvozené ze syntetického (jednoslovného) predikátu kontroly, ze složeného predikátu kontroly, z verbonominálního predikátu kontroly.

Příklady:

{#Gen.ADDR} *umožnění* {#Cor.ACT} *vyřizování dokladů na počkání* obr. 8.74

jeho šance na {#Cor.ACT} *získání zakázek* obr. 8.75

{#Benef.ACT} *Nutnost* {#Cor.ACT} *ucházení se o zaměstnání je přiměla k rychlému jednání.* obr. 8.76

jeho ochota k {#Cor.ACT} *užití kompetencí* obr. 8.77

jeho pokus o podvodné {#Cor.ACT} *vylákání majetku*

{#Gen.ACT} *snahy o* {#Cor.ACT} *spojování stran*

jeho schopnost {#Cor.ACT} *získávání finančních prostředků*

{#Gen.ACT} *možnost* {#Cor.ACT} *provozování vodních sportů*

ministrovo právo {#Cor.ACT} *kladení / na kladení požadavků*

Petrův zájem o {#Cor.ACT} *setkání*

Obrázek 8.73. Substantivum kontroly

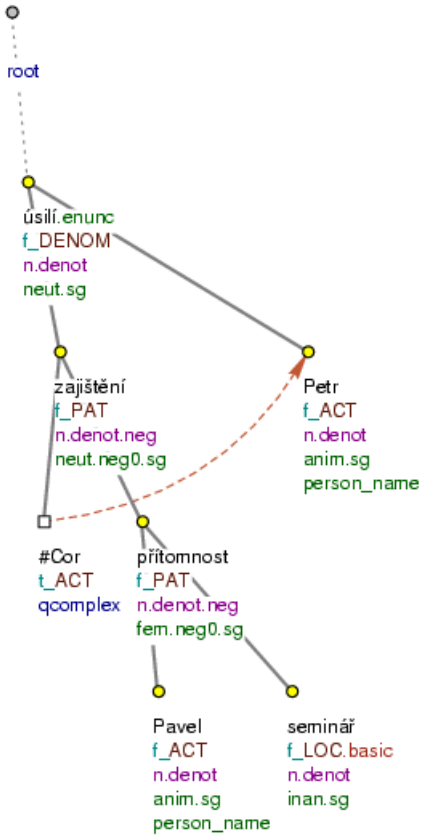

Petrovo úsilí o zajištění Pavlovy přítomnosti na semináři.

Obrázek 8.74. Substantivum kontroly

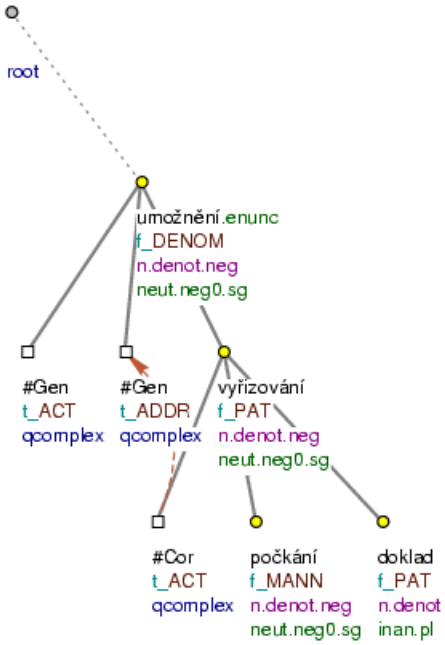

umožnění vyřizování dokladů na počkání

Obrázek 8.75. Substantivum kontroly

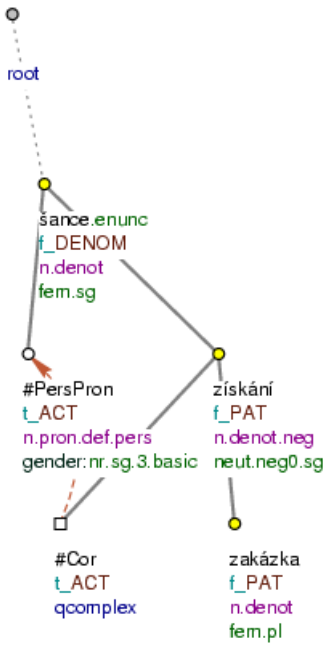

jeho šance na získání zakázek

Obrázek 8.76. Substantivum kontroly

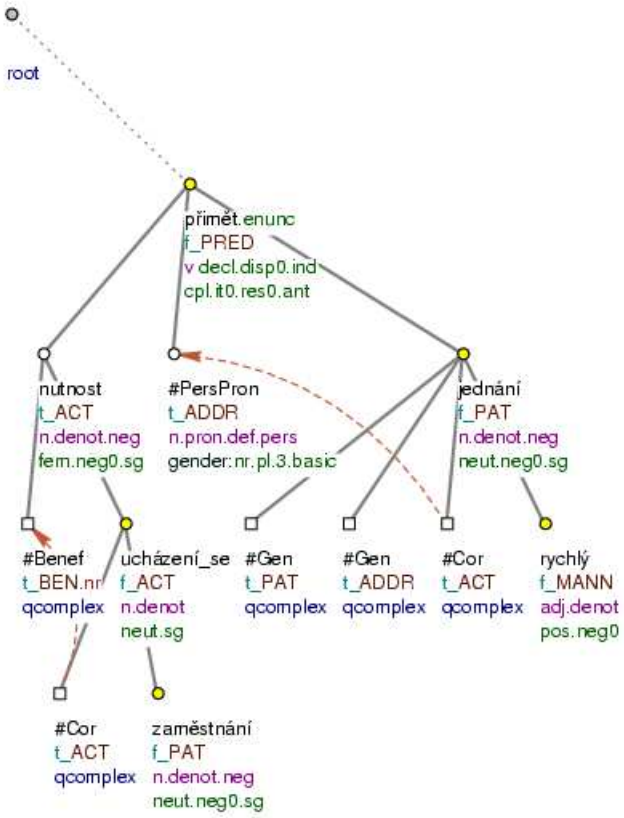

Nutnost ucházení se o zaměstnání je přiměla k rychlému jednání.

Obrázek 8.77. Substantivum kontroly

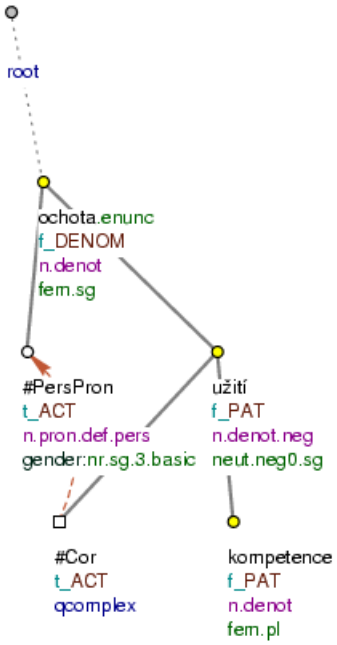

jeho ochota k užití kompetencí

8.2.4.7.2. Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na adjektivizaci slovesa kontroly

Kontrolovány jsou i valenční doplnění deverbativních substantiv v pozici infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno), a to i tehdy, je-li takové substantivum v pozici infinitivu závislého na adjektivu kontroly.

Na adjektivu kontroly nevisí uzel pro kontrolující člen. Kontrolované valenční doplnění (které zpravidla odpovídá subjektu infinitivu) je v případě, že adjektivum kontroly rozvíjí nějaké substantivum, kontrolováno tímto substantivem. Srov.:

- *student usilující o* {#Cor.ACT} *dokončení fakulty*

  Aktor substantiva *dokončení* je kontrolován substantivem řídícím adjektivum *usilující*, substantivem *student*. Srov. obr. 8.78.

V případě, že adjektivum kontroly rozvíjí plnovýznamové sloveso (například: *uznat*, *shledat*, *považovat*), je kontrolujícím členem jedno z valenčních doplnění tohoto slovesa, zpravidla je jím jméno v akuzativu v pozici patientu (s tímto jménem se adjektivum kontroly shoduje v rodě a v čísle). Srov.:

- *Shledali ho ochotným k* {#Cor.ACT} *navázání kontaktu.*

  Aktor substantiva *navázání* je kontrolován patientem slovesa *shledat*, zájmenem *ho*. Srov. obr. 8.80.

V pozici adjektivizovaného slovesa kontroly může být adjektivum odvozené ze syntetického (jednoslovného) predikátu kontroly, ze složeného predikátu kontroly, z verbonominálního predikátu kontroly.

Příklady:

poslanec odhodlaný k {#Cor.ACT} *odchodu ze strany* obr. 8.79

osoba usilující o {#Cor.ACT} *zajištění pořádku*

lidé ochotní ke {#Cor.ACT} *spolupráci*

Obrázek 8.78. Adjektivum kontroly

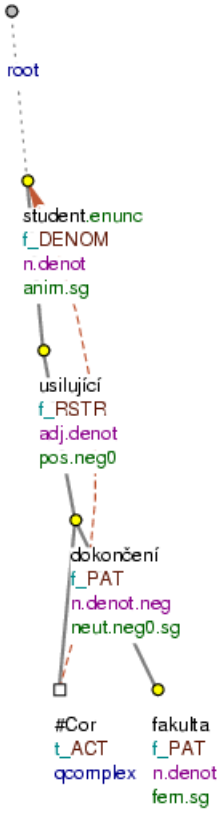

student usilující o dokončení fakulty

Obrázek 8.79. Adjektivum kontroly

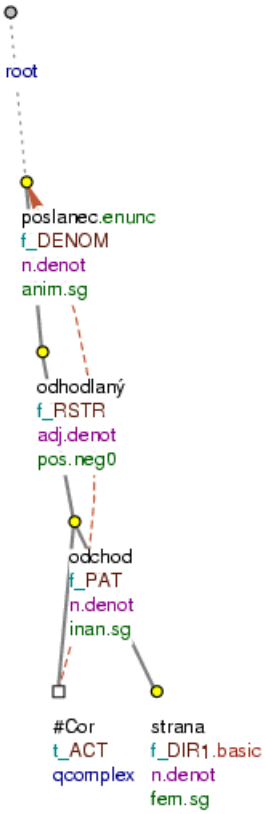

poslanec odhodlaný k odchodu ze strany

Obrázek 8.80. Adjektivum kontroly

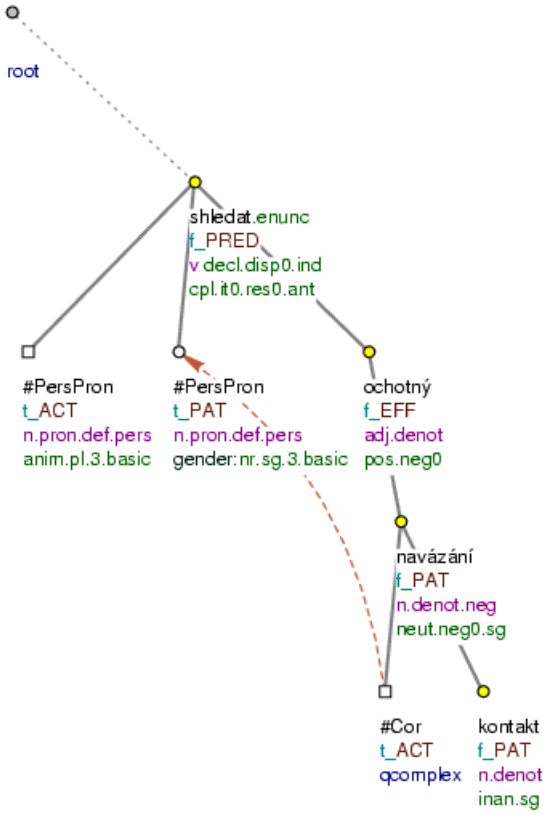

Shledali ho ochotným k navázání kontaktu.

8.2.4.7.3. Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na substantivizaci slovesa kontroly, které nemůže být rozvito infinitivem

Substantivizována mohou být i slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem, ale jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla aktor) je kontrolováno valenčním doplněním řídícího slovesa, resp. jeho substantivizace. Jedná se zejména o substantivizace sloves jako: *podezírat*, *stíhat*, *obvinit*, *očekávat*, *pochválit*, *omluvit se*, *pracovat na něčem*. Srov.:

- *Soudkyně zahájila proti zatčené stíhání* {`#PersPron.PAT`} *za nepovolené* {`#Cor.ACT`} *ozbrojování.*

  Aktor substantiva *ozbrojování* je kontrolován nevyjádřeným patientem substantiva *stíhání*. Srov. obr. 8.81.

Další příklady:

Čelí obvinění {`#PersPron.PAT`} *z* {`#Cor.ACT`} *vyvolání roztržky.*

pochvala {`#Gen.PAT`} *za* {`#Cor.ACT`} *dodržování limitů*

Obrázek 8.81. Substantivum kontroly

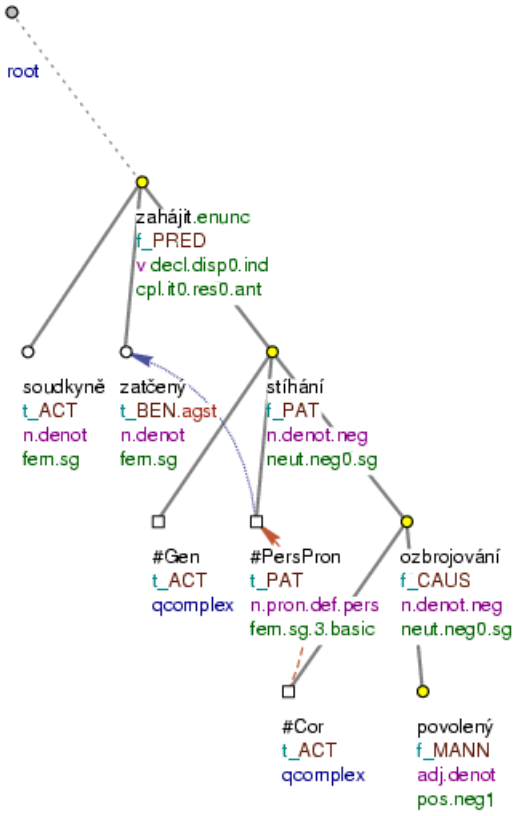

Soudkyně zahájila proti zatčené stíhání za nepovolené ozbrojování.

8.2.4.7.4. Substantivum (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislé na adjektivizaci slovesa kontroly, které nemůže být rozvito infinitivem

Adjektivizována mohou být i slovesa kontroly, která nemohou být rozvíjena infinitivem, ale jsou rozvíjena deverbativními substantivy, jejichž jedno valenční doplnění (zpravidla aktor) je kontrolováno. Jedná se zejména o adjektivizace sloves jako: *podezírat*, *stíhat*, *obvinit*, *očekávat*, *pochválit*, *omluvit se*, *pracovat na něčem*.

Na adjektivizovaném slovese kontroly nevisí uzel pro kontrolující člen. Jedno z valenčních doplnění deverbativního substantiva je v případě, že adjektivum kontroly rozvíjí nějaké substantivum, kontrolováno tímto substantivem. Srov.:

- *člověk podezřelý z* {#Cor.ACT} *vraždy*

  Aktor substantiva *vražda* je kontrolován substantivem řídícím adjektivum *podezřelý*, substantivem *člověk*. Srov. obr. 8.82.

V případě, že adjektivum kontroly rozvíjí plnovýznamové sloveso (například: *uznat*, *shledat*, *považovat*), je kontrolujícím členem jedno z valenčních doplnění tohoto slovesa, zpravidla je jím jméno v akuzativu v pozici PAT (s tímto jménem se adjektivum kontroly shoduje v rodě a v čísle. Srov.:

- *Považovali ho za obviněného z* {#Cor.ACT} *vraždy.*

  Aktor substantiva *vražda* je kontrolován patientem slovesa *považovat*, zájmenem *ho*. Srov. obr. 8.83.

Další příklady:

muž obviněný z {#Cor.ACT} *krádeže*

pracovník pochválený za {#Cor.ACT} *dodržování limitů*

Obrázek 8.82. Adjektivum kontroly

člověk podezřelý z vraždy

Obrázek 8.83. Adjektivum kontroly

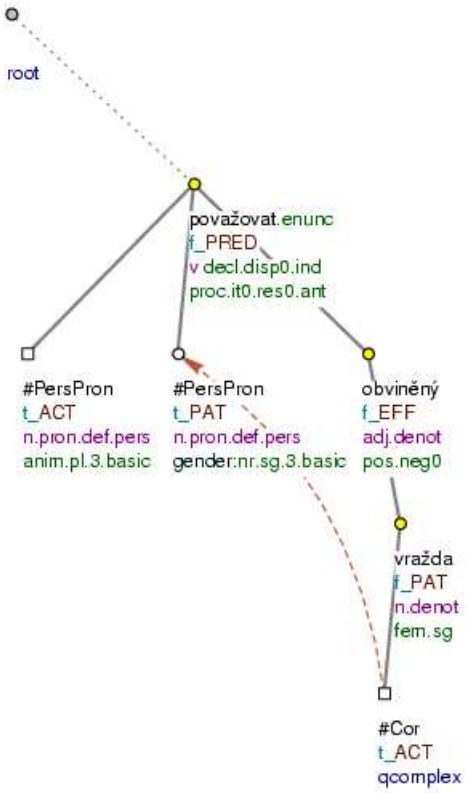

Považovali ho za obviněného z vraždy.

8.2.5. Kvazikontrola

Jako *kvazikontrolu* označujeme specifický gramatický koreferenční vztah, který nastává u víceslovných predikátů, jejichž závislou část představuje nějaké substantivum, které má valenci (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“). Skutečnost, že určité spojení slovesa a substantiva představuje ze sémantického hlediska jednu lexikální jednotku, má často za důsledek referenční totožnost některých valenčních doplnění tohoto slovesa a substantiva. Neslovesná a slovesná část víceslovného predikátu sdílí určitá valenční doplnění. Toto sdílení označujeme jako kvazikontrolu.

V povrchové podobě věty je referenčně totožné sdílené valenční doplnění zpravidla vyjádřeno jenom jednou; srov.:

- *Poskytl Janovi ochranu*.

  Adresátem slovesa *poskytnout* i patientem substantiva *ochrana* je jeden a týž referent (*Jan*). V povrchové podobě věty je toto referenčně totožné sdílené valenční doplnění vyjádřeno jenom jednou (nelze říci: **Poskytl Janovi ochranu Jana*).

Zachycení kvazikontroly v tektogramatickém stromě. Na pozici sdíleného valenčního doplnění, které je povrchově vypuštěno (zpravidla se jedná o valenční doplnění neslovesné části víceslovného predikátu), je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#QCor`. Referenční totožnost je vedle speciálního t-lematu naznačena také gramatickým koreferenčním vztahem, který vede od tohoto doplněného uzlu k uzlu pro (druhé) sdílené valenční doplnění.

Není-li v povrchové podobě věty sdílené referenčně totožné valenční doplnění vůbec vyjádřeno, je pomocí nově vytvořeného uzlu s t-lematem `#QCor` zachyceno u neslovesné části víceslovného predi-

kátu, u slovesné části víceslovného predikátu má pak nově vytvořený uzel pro toto doplnění zástupné t-lema podle typu elidování (pravidla viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“), tedy: `#Gen`, `#PersPron`, případně `#Unsp`.

Srovnej:

- {`#QCor.PAT`} *Povinností koalice je schválit zákon.*

  Aktor řídícího slovesa verbonominálního predikátu (sloveso *schválit*) je totožný s (nevyjádřeným) patientem substantiva v neslovesné části tohoto predikátu (s patientem substantiva *povinnost*). Na místo nevyjádřeného patientu neslovesné části verbonominálního predikátu se proto doplní nový uzel se zástupným t-lematem `#QCor`, od kterého povede gramatický koreferenční vztah k vyjádřenému aktoru slovesné části, k infinitivu *schválit*. Srov. obr. 8.84.

- *Karel podal* {`#QCor.ACT`} *stížnost policii.*

  Aktor řídícího slovesa složeného predikátu (substantivum *Karel*) je totožný s (nevyjádřeným) aktorem substantiva v jmenné části složeného predikátu (s aktorem substantiva *stížnost*). Na místo nevyjádřeného aktora jmenné části složeného predikátu je proto doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#QCor`, od kterého povede koreferenční vztah k vyjádřenému aktoru slovesné části složeného predikátu, k substantivu *Karel*. Srov. obr. 8.85.

K uzlu s t-lematem `#QCor` nevede žádný koreferenční vztah.

Typy kvazikontroly. Vztah kvazikontroly vidíme u dvou typů víceslovných predikátů:

- u složených predikátů (viz 5.9.3 – „Složené predikáty“).

  Podrobná pravidla kvazikontroly u složených predikátů jsou popsána v 5.9.3.4.2 – „Sdílení valenčních doplnění slovesné a jmenné části (kvazikontrola)“.

- u verbonominálních predikátů, tvořených sponovým slovesem *být* a substantivem v nominativu nebo instrumentálu (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“).

  !!! Kvazikontrola u verbonominálních predikátů, tvořených sponovým slovesem „být“ a substantivem v nominativu nebo instrumentálu, je v datech zachycena nekonzistentně; ve většině případů není zachycena vůbec.

Obrázek 8.84. Kvazikontrola

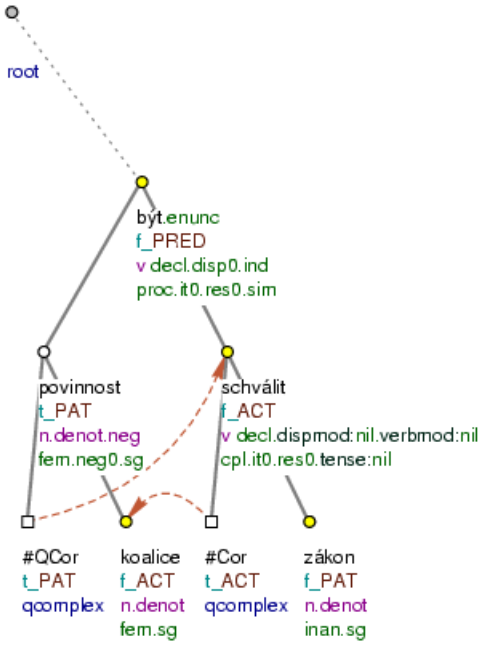

Povinností koalice je schválit zákon.

Obrázek 8.85. Kvazikontrola

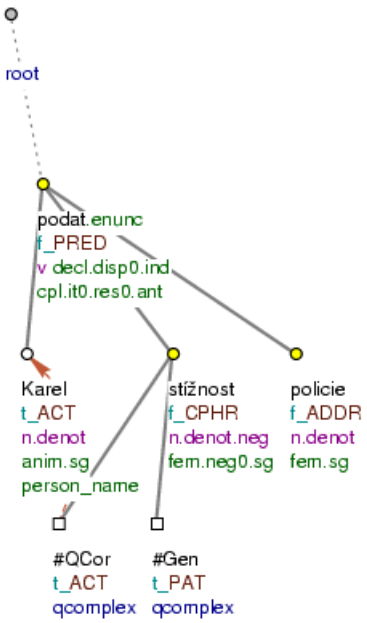

Karel podal stížnost policii.

8.2.6. Koreference v recipročních konstrukcích

Vztah gramatické koreference figuruje také v konstrukcích s reciprocitou (viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“). Od nově vytvořeného uzlu pro valenční doplnění chybějícího v důsledku reciprocity, tedy od uzlu se zástupným t-lematem `#Rcp`, vede vždy vztah gramatické koreference k uzlu pro tu valenční pozici, která je s pozicí zastoupenou uzlem s t-lematem `#Rcp` ve vztahu reciprocity. Mohou nastat tři základní situace:

- vztah gramatické koreference je naznačen mezi nově vytvořeným uzlem s t-lematem `#Rcp` a jediným uzlem pro plnovýznamovou lexikální jednotku. Tak je tomu v případech, kdy jsou dva členy ve vztahu reciprocity vyjádřeny plurálovým tvarem jména, nebo jménem, které má sémantický význam plurálu. Srov.:

  - *Sultáni se vystřídali* {`#Rcp.PAT`} *na trůnu.*

    V důsledku reciprocity chybějící patiens slovesa *vystřídat* koreferuje s aktorem tohoto slovesa, který je vyjádřen plurálovým tvarem substantiva *sultán*. Vztah gramatické koreference vede tedy od nově vytvořeného uzlu s t-lematem `#Rcp` k uzlu pro substantivum *sultáni*. Srov. obr. 8.86.

- vztah gramatické koreference je naznačen mezi nově vytvořeným uzlem s t-lematem `#Rcp` a kořenem souřadné struktury. Tak je tomu v případech, kdy jsou ve vztahu reciprocity dvě valenční doplnění spojená koordinačním vztahem. Srov.:

  - *Starý sultán a nový sultán se vystřídali* {`#Rcp.PAT`} *na trůnu.*

    V důsledku reciprocity chybějící patiens slovesa *vystřídat* koreferuje s aktorem tohoto slovesa, který je vyjádřený koordinací dvou substantiv *(starý) sultán a (nový) sultán*. Vztah gramatické koreference vede od nově vytvořeného uzlu s t-lematem `#Rcp` ke kořeni koordinační struktury, k uzlu pro spojku *a*. Srov. obr. 8.87.

- vztah gramatické koreference je naznačen mezi nově vytvořeným uzlem s t-lematem `#Rcp` a dvěma uzly pro plnovýznamové lexikální jednotky. Tak je tomu v případech, kdy jsou ve vztahu reciprocity dva členy spojené hypotaktickou formou koordinace, tedy pomocí předložky *s*+7. Srov.:

  - *Starý sultán s novým sultánem se vystřídali* {`#Rcp.PAT`} *na trůnu.*

    V důsledku reciprocity chybějící patiens slovesa *vystřídat* koreferuje s aktorem tohoto slovesa, který je vyjádřen dvěma hypotakticky spojenými substantivy *starý sultán s novým sultánem*. Vztah gramatické koreference vede od nově vytvořeného uzlu s t-lematem `#Rcp` jak k uzlu pro substantivum *(starý) sultán*, tak k uzlu pro substantivum *(nový) sultán*. Srov. obr. 8.88.

Obdobně je zachycena koreference v konstrukcích s recipročními vztahy mezi valenčními doplněními substantiva.

Podrobný popis zachycování reciprocity a další příklady viz 5.2.4.2 – „Reciprocita“.

Obrázek 8.86. Koreference v recipročních konstrukcích

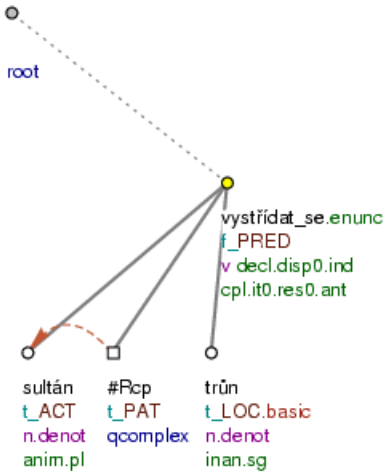

Sultáni se vystřídali na trůnu.

Obrázek 8.87. Koreference v recipročních konstrukcích

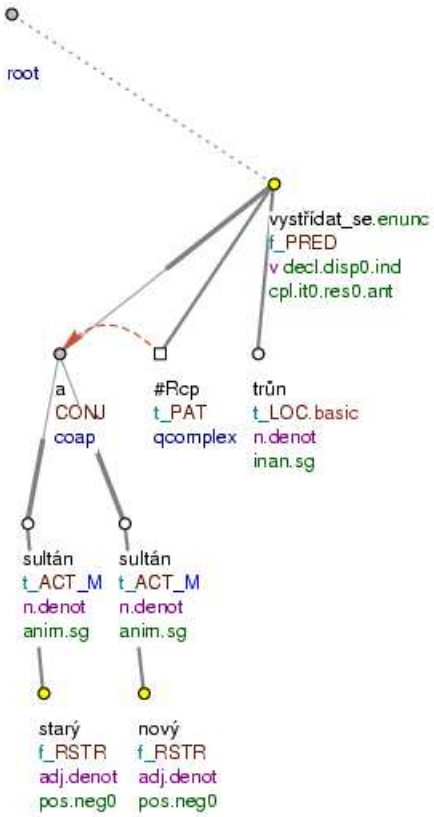

Starý sultán a nový sultán se vystřídali na trůnu.

Obrázek 8.88. Koreference v recipročních konstrukcích

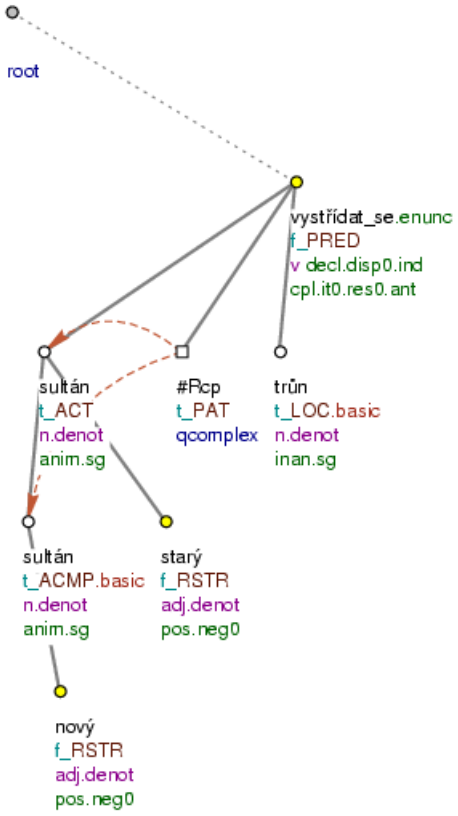

Starý sultán s novým sultánem se vystřídali na trůnu.

8.3. Textová koreference

Textová koreference je běžně chápána jako užití různých jazykových prostředků (zájmen, synonym, zobecňujících substantiv aj.), které anaforicky (zřídka kataforicky) odkazují. Toto odkazování není realizováno pouze gramatickými prostředky, ale i na základě kontextu. Prostředky textové koreference jsou svou povahou vágní a určení koreferovaného členu pouze na základě kontextu je problematické, proto se v našem pojetí soustředíme prozatím pouze na nejčastější prostředky textové koreference, tedy na zájmena. Textovou koreferenci vyznačujeme:

- u osobních a přivlastňovacích zájmen pro 3. osobu; zájmena 1. a 2. osoby ponecháváme stranou. (Osobní a přivlastňovací zájmena mají v tektogramatickém stromě jednotné t-lema `#PersPron`.)
- u ukazovacích zájmen *ten*, *ta*, *to*.
- při aktuální elipse, kdy je do tektogramatického stromu doplněn nový uzel se zástupným t-lematem `#PersPron` (textová koreference tu není vyznačena v případech, kdy doplněný uzel zastupuje zájmeno 1. a 2. osoby).

  !!! Koreference u nově vytvořených uzlů je úzce spjata s výběrem zástupného t-lematu, které se volí právě podle druhu koreference (gramatická koreference - textová koreference - uzel nekoreferuje; viz 5.12.2 – „Elipsa závislého členu“). Při doplňování závislých valenčních doplnění k substantivům, adjektivům a adverbiím bylo z důvodu zjednodušení a zrychlení anotace voleno pracovně t-lema `#Gen`, a případná koreference proto není u těchto uzlů prozatím zachycena (viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“).

Koreferenci nezachycujeme prozatím u zájmenných příslovcí (*tam*, *sem*, *tady*, *tak* apod.) a u jiných zájmenných výrazů.

Případy, kdy zájmena, u kterých koreferenci zpracováváme (u *on*, *jeho*, *ten*), nekoreferují (koreference u nich tedy není zaznačena), jsou popsány v 8.3.2 – „Nezaznačení textové koreference“.

Přechodný typ textové koreference (`#Unsp`). Přechodovou fázi mezi nekoreferujícím výrazem a textovou koreferencí představují případy blíže nespecifikovaného aktora sloves, zachycované nově vytvořeným uzlem s t-lematem `#Unsp`. Koreferovaný člen v povrchové podobě věty nevyjádřeného aktoru nelze přesně určit: odkazuje spíše ke kontextu předchozího textu než ke konkrétní jednotce, proto nedoplňujeme uzel s t-lematem `#PersPron`, který má jasný anaforický charakter. Referent doplněného uzlu je sice nejasný, ale z kontextu můžeme aspoň částečně vymezit skupinu lidí (objektů), ke které uzel odkazuje. Srov.:

- *U Nováků* {`#Unsp.ACT`} *dobře vaří.*

  Explicitní koreferovaný člen aktora slovesa *vařit* se v textu nevyskytuje, nicméně na základě kontextu je možné vyvodit, že jím jsou pravděpodobně kuchaři v restauraci U Nováků. Nevolíme proto uzel s t-lematem `#PersPron` (které slouží pro explicitní koreferovaný člen), ani uzel s t-lematem `#Gen` (aktor není všeobecný, je možné jej blíže specifikovat), ale uzel s t-lematem `#Unsp`, žádný koreferenční vztah však u tohoto uzlu již není vyznačen.

K tomuto typu viz 5.2.4.1 – „Všeobecný aktant a blíže nespecifikovaný aktor“.

Textová koreference je zachycena pomocí atributu `coref_text.rf` a `coref_special` (viz 8.1 – „**Zachycení koreference v tektogramatických stromech**“).

8.3.1. Typy textové koreference

V rámci textové koreference rozlišujeme tři základní typy odkazování:

- odkazování k jednoznačnému, explicitnímu koreferovanému členu (viz 8.3.1.1 – „Explicitní koreferovaný člen“),
- odkazování k segmentu, k většímu úseku textu (viz 8.3.1.2 – „Odkazování k segmentu“),
- exoforické odkazování (viz 8.3.1.3 – „Exofora“).

8.3.1.1. Explicitní koreferovaný člen

O *explicitním koreferovaném členu* hovoříme v případech, kdy lze za koreferovaný člen zájmena označit konkrétní podstrom nebo list tektogramatického stromu dané věty nebo některé z vět okolních.

Srovnej:

- *Dobiaš skoro všechno dělá s námi, jeho pověstná impulzivnost se přenáší i na nás, a to je dobře.*

  Dobiaš skoro všechno dělá s námi, jeho pověstná impulzivnost se přenáší i na nás, a to je dobře.

  Koreferovaným členem zájmena *jeho* (`t_lemma=#PersPron`) je výraz *Dobiaš* (list stromu). Koreferovaným členem zájmena *to* je celá klauze *jeho pověstná impulzivnost se přenáší i na nás* (podstrom). Srov. obr. 8.89.

Explicitní koreferovaný člen je zachycen pomocí atributu `coref_text.rf`, ve kterém jsou uvedeny identifikátory cílových uzlů (viz 8.1 – „**Zachycení koreference v tektogramatických stromech**“).

Podle možností odkazovat k různým částem tektogramatického stromu se setkáváme s následujícími případy explicitního koreferovaného členu (viz i 8.1 – „**Zachycení koreference v tektogramatických stromech**“):

- koreferovaným členem je list tektogramatického stromu. Srov.:

  - *Myslíte, že rozhodnutí NATO, zda se* {#PersPron} *rozšíří, či nikoli, bude záviset na postoji Ruska?*

    Koreferovaným členem elidovaného osobního zájmena pro subjekt, reprezentovaného uzlem t-lematem #PersPron, je list stromu, uzel pro slovo *NATO*. Srov. obr. 8.90.

- koreferovaným členem je kořen podstromu.

  Za koreferovaný člen je označen řídící uzel podstromu ve třech případech:

  - koreferovaným členem je jen kořen podstromu (bez potomků);

  - koreferovaným členem je celý podstrom;

  - koreferovaným členem je kořen podstromu a pouze některé potomky tohoto řídícího uzlu (nikoli celý podstrom).

  Jsme si vědomi sémantických posunů, které tímto mohou vzniknout, a přistupujeme k tomuto řešení z důvodu nedostatku adekvátnějších prostředků.

  Srovnej příklady:

  - *Ale je něco jiného, když je někdo podnikatel a pak jde do politiky, anebo jestli někoho politické změny vynesou na špičku a on toho pak využívá k hospodářské činnosti a zastává vysoké funkce ve velkých firmách.*

    Koreferovaným členem zájmena *toho* je závislá klauze *jestli někoho politické změny vynesou na špičku*. Za koreferovaný člen je označen efektivní kořen této závislé klauze, uzel pro sloveso *vynést*. Srov. obr. 8.91.

  - *Generál připravuje nařízení, podle něhož se na něj budou moci obrátit všichni, kterým se děje bezpráví; hodlá tím předejít nedorozuměním.*

    Koreferovaným členem zájmena *tím* je celá věta *Generál připravuje nařízení, podle něhož se na něj budou moci obrátit všichni, kterým se děje bezpráví.* Za koreferovaný člen je označen efektivní kořen této věty, uzel pro sloveso *připravovat*. Srov. obr. 8.92.

- koreferovaným členem jsou dva uzly tektogramatického stromu. Srov.:

  - *Marie vzala Vlastu do divadla, kde na ně čekal Marek.*

    Koreferovaným členem osobního zájmena *na ně* (reprezentovaného v tektogramatickém stromě uzlem s t-lematem #PersPron) jsou dva uzly (*Marie*, *Vlasta*), ke kterým je nutno odkázat jednotlivě. Srov. obr. 8.93.

  Jde o prozatímní technické řešení, které je obvyklé také v konstrukcích s hypotaktickými koordinacemi typu *tatínek s maminkou*, viz 8.5.2.1 – „Odkazování k doplnění s funktorem ID“.

Obrázek 8.89. Explicitní koreferovaný člen

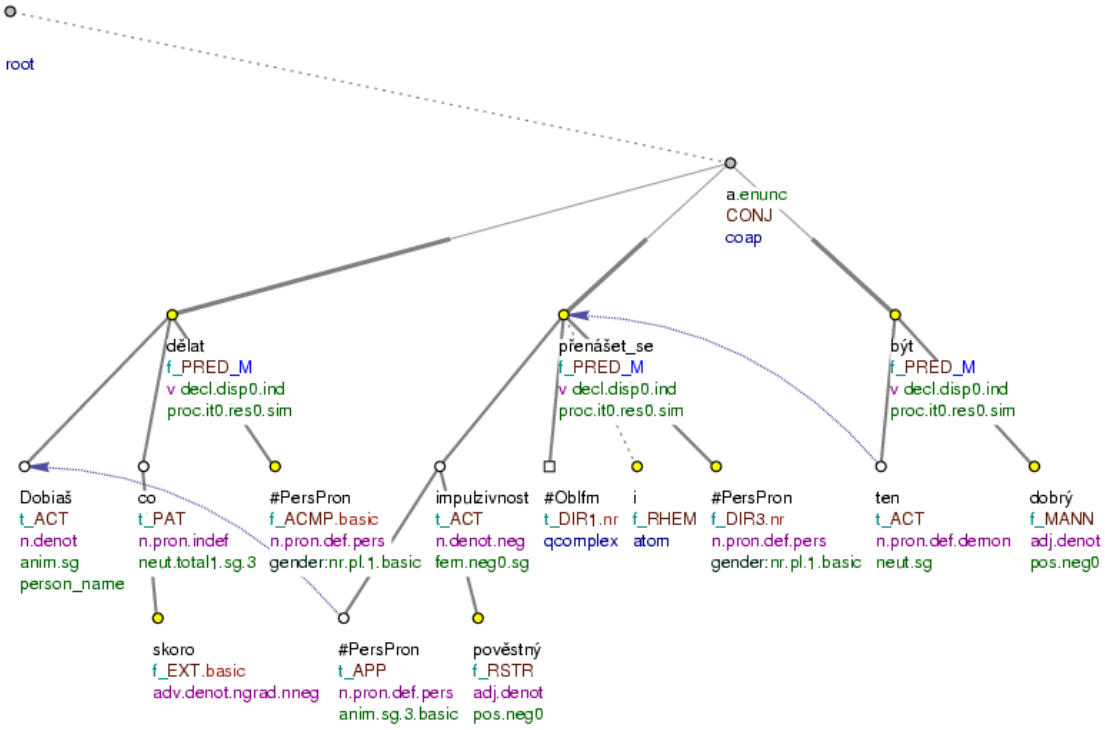

Dobiaš skoro všechno dělá s námi, jeho pověstná impulzivnost se přenáší i na nás, a to je dobře.

Obrázek 8.90. Explicitní koreferovaný člen

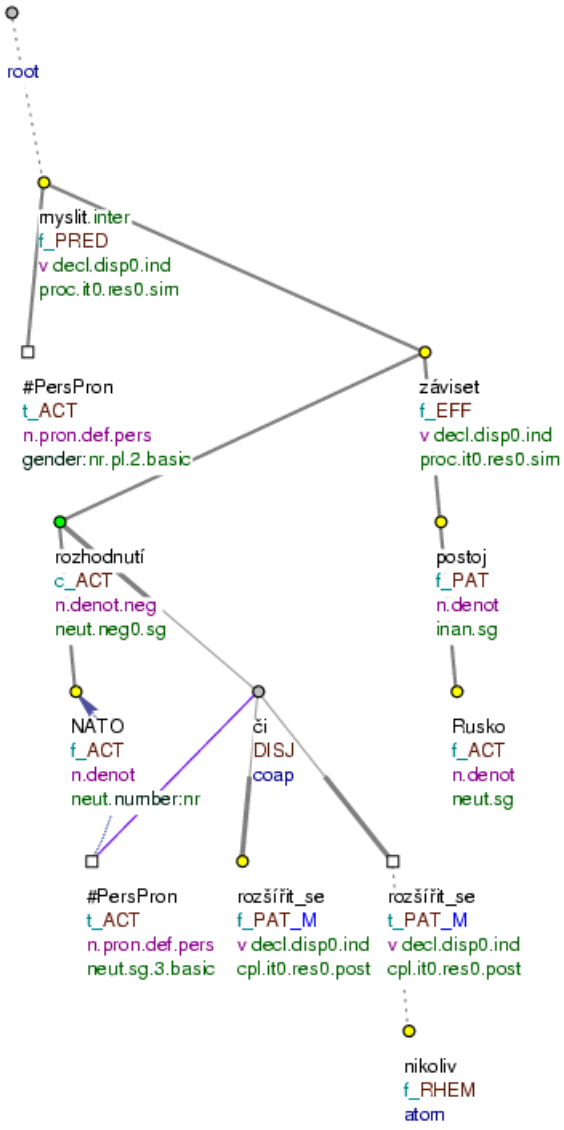

Myslíte, že rozhodnutí NATO, zda se rozšíří, či nikoli, bude záviset na postoji Ruska?

Obrázek 8.91. Explicitní koreferovaný člen

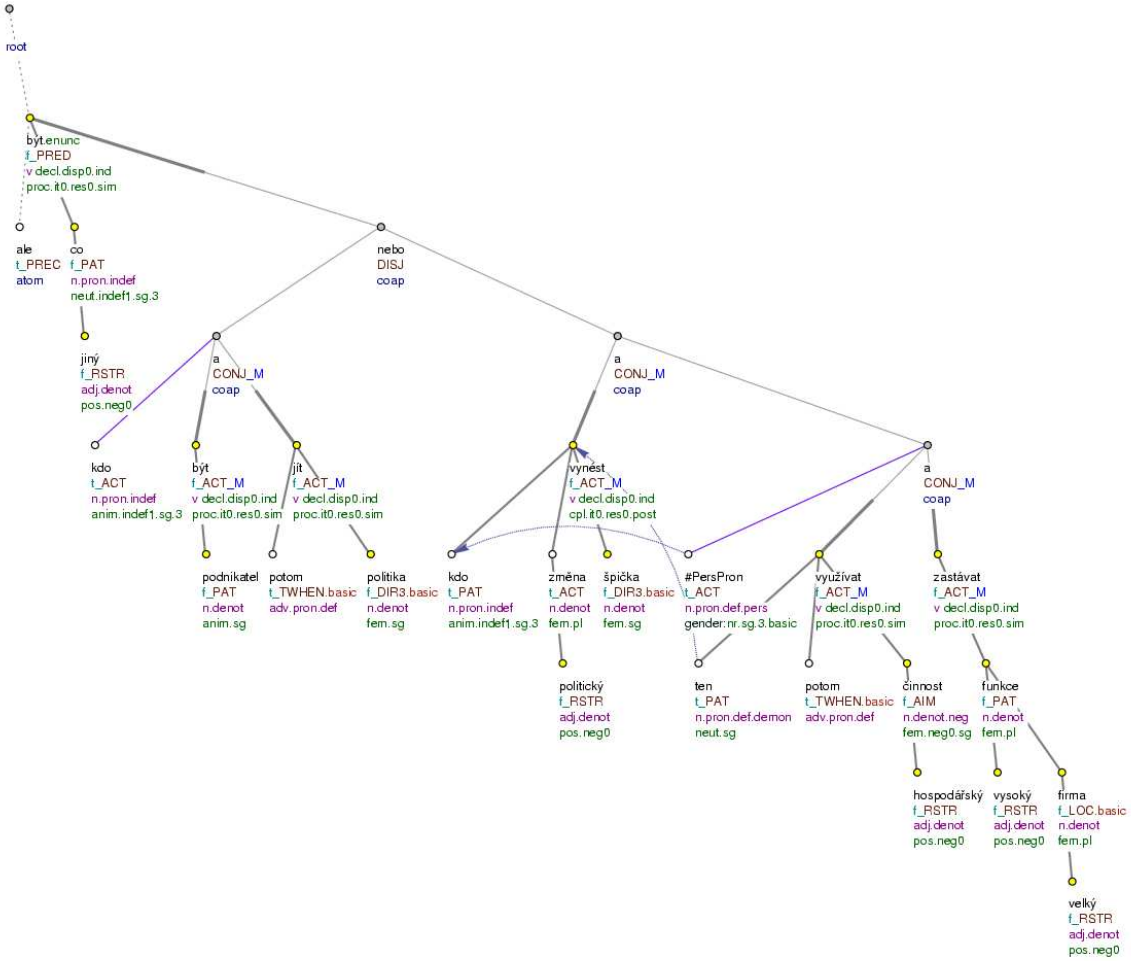

Ale je něco jiného, když je někdo podnikatel a pak jde do politiky, anebo jestli někoho politické změny vynesou na špičku a on toho pak využívá k hospodářské činnosti a zastává vysoké funkce ve velkých firmách.

Obrázek 8.92. Explicitní koreferovaný člen

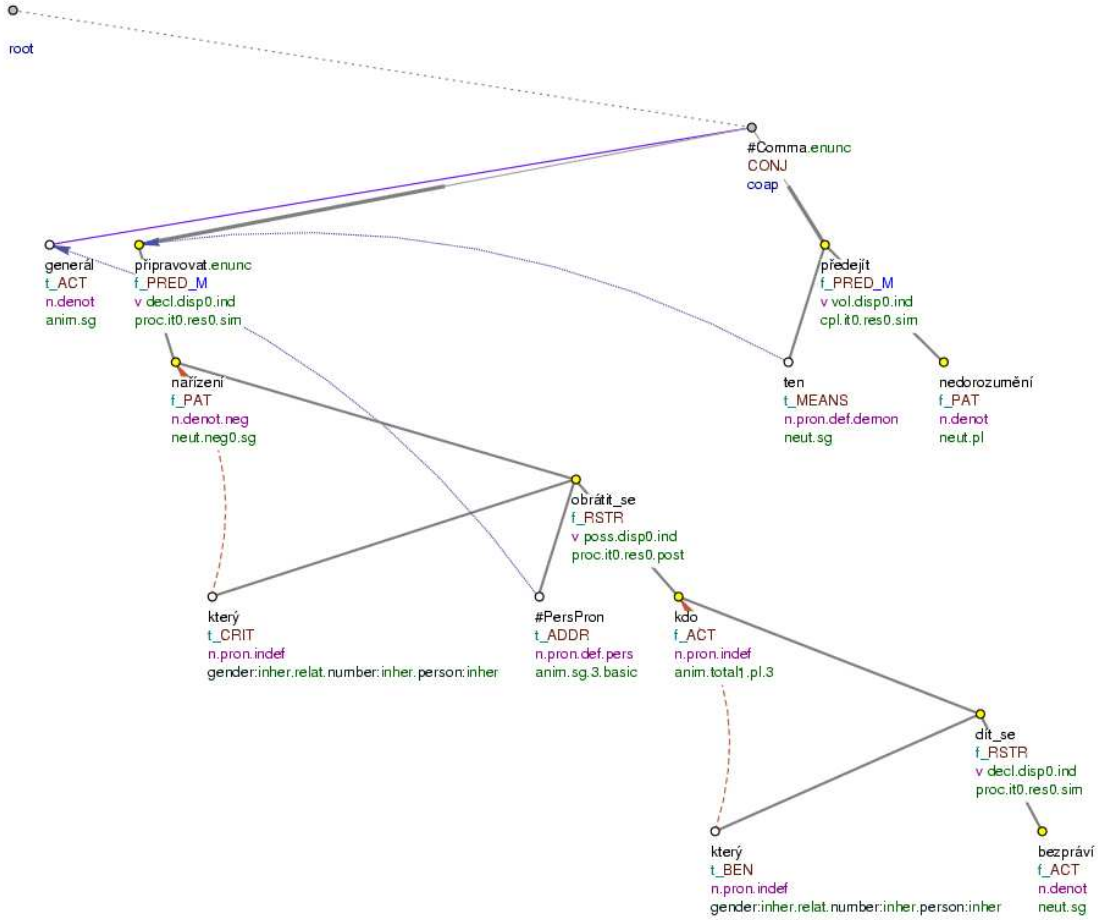

Generál připravuje nařízení, podle něhož se na něj budou moci obrátit všichni, kterým se děje bezpráví, hodlá tím předejít nedorozuměním.

Obrázek 8.93. Explicitní koreferovaný člen

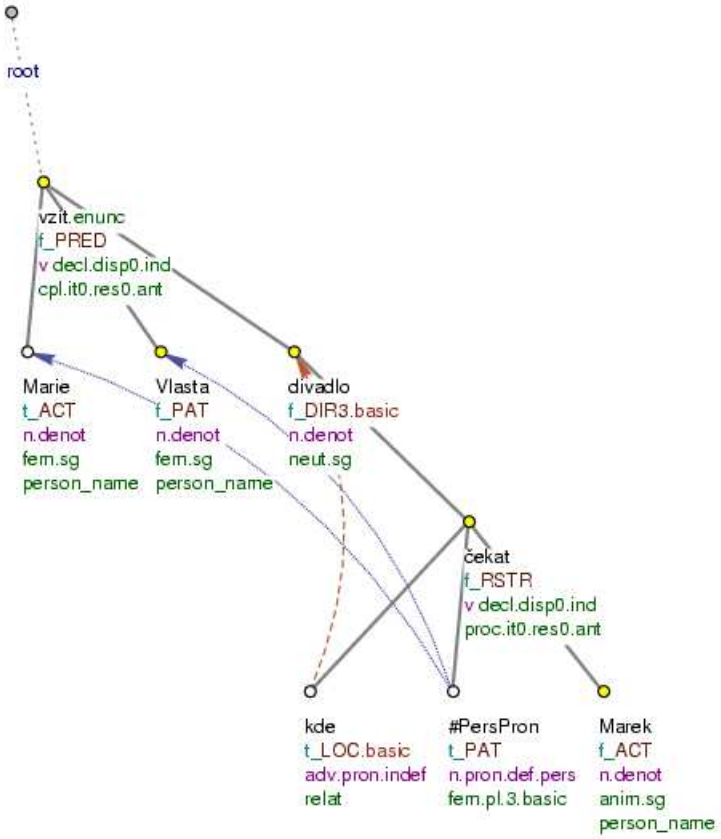

Marie vzala Vlastu do divadla, kde na ně čekal Marek.

8.3.1.2. Odkazování k segmentu

O *odkazování k segmentu* hovoříme v případech, kdy zájmeno odkazuje k většímu úseku textu.

Odkazování k segmentu je zachyceno pomocí atributu `coref_special`, ve kterém je vyplněna hodnota `segm`.

Jedná se o tyto případy:

- koreferovaným členem jsou dvě a více konkrétních vět. Jde zejména o prostý výčet jednotlivostí, soubor za sebou jdoucích vět. Neodkazujeme zvlášť ke každé z nich, ale ke všem dohromady jako celku. Srov.:

  - *Rozprava o podobě reformy veřejných financí bude zahájena ve středu. Všechna jednání proběhnou za zavřenými dveřmi. Lidovým novinám to sdělil včera ministr financí.*

    Zájmeno *to* v poslední klauzi odkazuje k oběma předcházejícím větám. V atributu `coref_special` bude u uzlu pro zájmeno *to* vyplněna hodnota `segm`.

  Další příklad:

  Podle Kohla nelze zapomenout na to, že Německo přepadlo 22. června 1941 Sovětský svaz. Němci jménem Německa přivodili ruskému lidu nesmírné utrpení. Stejně tak nelze zapomenout, co Rusové později způsobili Němcům. Z toho [`coref_special=segm`] *všeho si chceme vzít společné poučení.*

- koreferovaný člen není možno určit jako konkrétní uzel, ale lze jej inferencí vyvodit z úseku textu na základě kontextu. Srov.:

  - *Předsedové a ekonomové družstev už jsou nachystaní na likvidaci dlužníků. Řekněme, že přijdou za vlastníkem 25 ha v družstvu. Každý ten hektar má hodnotu okolo 100 tisíc. Banka nabídne 10 tisíc za hektar a vlastníkovi nezbude nic jiného než to prodat, protože nazítří mu banka nabídne už třeba jen 8 tisíc. Chci tím říci, že nebude všechno v transformačním procesu úplně čisté.*

    Zájmeno *tím* v poslední klauzi odkazuje k předcházejícímu úseku textu. V atributu `coref_special` bude u uzlu pro zájmeno *tím* vyplněna hodnota `segm`.

  Další příklad:

  Potentáti v bance koupí za deset, prodají si za patnáct. Ale povede to k rychlému přerodu. Zmizí výměry kolem 25 ha, přibude vlastníků kolem 500. Odhaduji, že do dvou let budou schopni splatit bance dluh a třetím rokem už budou dělat na sebe. A na práci najmou jen schopné lidi, bude to v jejich zájmu. Kdo to pochopil, má náskok. [`coref_special=segm`]

8.3.1.3. Exofora

U *exofory* poukazuje zájmeno k mimotextové situaci či skutečnostem.

Exoforické odkazování je zachyceno pomocí atributu `coref_special`, ve kterém je vyplněna hodnota `exoph`.

Srov.:

- *V období vrcholícího léta roku 1939 již málokdo v Evropě mohl uvěřit nadějeplným slovům britského ministerského předsedy Chamberlaina, pronesených z balkonu Buckinghamského paláce po návratu z Mnichova: Myslím, že je to mír na celou naši dobu.*

  Zájmeno *to* v poslední klauzi odkazuje k mimotextové skutečnosti, k Mnichovské dohodě. V atributu `coref_special` bude u uzlu pro zájmeno *to* vyplněna hodnota `exoph`.

8.3.2. Nezaznačení textové koreference

Zpracovávaná zájmena, jež jsou vyjádřena v povrchové podobě věty (*ten*, *on*, *jeho*), ne vždy koreferenčně odkazují. V některých případech nemají žádný koreferovaný člen a koreference u nich tedy není zaznačena.

Jedná se o následující případy:

- frazémy, ustálená slovní spojení.

  Příklady:

  Tak je tomu i v těch případech, kdy dosavadní domovníci užívali byty na základě dohod s bytovými podniky nebo domovními správami, podle kterých jim byl přidělen byt po dobu výkonu domovnických prací.

  Mezitím do Pchanmundžomu, odkud byli v dubnu vypuzeni pozorovatelé České republiky, přijíždí i mnoho Korejců a hledí nepřítomně do dálky, na sever. Moc toho ovšem v tomto prostoru k vidění není.

- intenzifikátory, zájmena s významem funktoru `ATT` a zájmena ve zdůrazňovací pozici.

  Příklady:

To ale prší!

Ale ono je jedno, kdo dá gól, důležité je vyhrát; a jméno střelce, to je až na druhém místě.

Do této skupiny zahrnujeme také zájmeno *ten* v konstrukcích s tzv. vytýkacím důrazovým opisem (viz 5.5.3.1 – „Korelativní dvojice s odkazovacím slovem „ten““); například:

Ostatně není to právě přehlížívý přístup některých představitelů ODS ke všem oponentům, co způsobilo setrvalý pokles volebních preferencí této strany?

- obsahově vyprázdněné (nadužívané) výskyty zájmena v přímé řeči.

  Jde o případy, kdy má zájmeno zdůrazňovací funkci či plní funkci slovní vaty, proto pro ně nelze najít koreferovaný člen.

  Příklady:

  "Nedokáži teď odhadnout dopad zákona na Úřad pro vyšetřování, ale myslím, že to rozhodně neztíží jeho práci nějakým markantním způsobem," řekl Ruml.

  To máte těžké.

  ... jak si už dlouho představuje její cestu do ciziny, do Španělska nebo Řecka, kam ji to táhne.

- zájmeno *ten* v atributivní pozici.

  Příklad:

  Tento velký problém není možné vyřešit za hodinu.

- některé případy zájmena *ten* s platností substantiva:

  - *ten* + závislá klauze vztažná,
  - *ten* + adjektivum.

  K těmto případům viz 8.5.2.3 – „Nezaznačení textové koreference u zájmena „ten“ s platností substantiva“.

8.4. Přehled typů koreference se zřetelem k t-lematům koreferujících uzlů

Různé typy koreference (textové a gramatické) se zřetelem k t-lematům koreferujících uzlů jsou přehledně uvedeny v 8.5 – „Přehled typů koreference“. V tabulce se vyskytují pouze t-lemata (i zástupná), která jsou pro zachycování koreferenčních vztahů relevantní. V tabulce se tedy nevyskytují například t-lemata `#Forn`, `#Idph`, `#Neg` aj.

Symbol X ve sloupci „Povrchová podoba věty“ označuje, že daný uzel není v povrchové podobě věty přítomen.

Tabulka 8.5. Přehled typů koreference

Typ koreference		Povrchová podoba věty	t-lema	Zachycení koreference
Textová	Explicitní koreferovaný člen	zájmeno pro 3. osobu (*on*)	`#PersPron`	`coref_text.rf`
		zájmeno *ten* s platností substantiva	ten	
		X	`#PersPron`	
	Segment	některá zájmena *ten* s platností substantiva	ten	`coref_special=segm`
		zájmeno pro 3. osobu (*on*)	`#PersPron`	
	Exofora	zájmeno *ten* s platností substantiva	ten	`coref_special=exoph`
		zájmeno pro 3. osobu(*on*)	`#PersPron`	
		X	`#PersPron`	
Gramatická	Zvratná zájmena	zvratná zájmena osobní a přivlastňovací (*se, svůj*)	`#PersPron`	`coref_gram.rf`
	Reciprocita	X	`#Rcp`	
	Vztažné prostředky	- vztažná zájmena ve vztažných větách (*který, jaký, jenž, co*) - vztažná příslovce ve vztažných větách (*kdy, kde, kam, odkud*) - spojovací výraz *což*	který, jaký, co kdy, kde co	
	Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřených slovesnou formou	X	- `#Cor` (za nevyjádřitelný subjekt neurčitého slovesného tvaru) - `#Cor` (za nevyjádřený subjekt určitého slovesného tvaru v závislé klauzi doplňkové)	
	Kontrola	X	`#Cor`	
	Kvazikontrola	X	`#QCor`	
Specifické typy koreference	Blíže nespecifikovaný aktor	X	`#Unsp`	NE
Bez koreference	Všeobecný aktant	X	`#Gen`	NE
	Gramatická elipsa řídícího členu	X	`#EmpNoun`	
		X	`#EmpVerb`	
		zájmeno *ten*	ten	

Typ koreference		Povrchová podoba věty	t-lema	Zachycení koreference
Koreferenci neznačíme (koreference není zaznačena z úsporných důvodů)		zájmena pro 1. a 2. osobu	`#PersPron`	NE
		zájmenná příslovce (*tam, sem, tak* aj.)	tam, tady, tak	NE
		X	`#Oblfm`	

8.5. Pracovní přístupy k některým oblastem koreference

Pro anotaci koreferenčních vztahů byla přijata též některá více méně pracovní (technická) řešení. Některá z nich spadají do otevřených otázek, jež bude nutné v budoucnu vyřešit. Tyto pracovní přístupy popisujeme v následujících dílčích sekcích.

8.5.1. Udržování koreferenčních řetězců

U gramatické koreference se řídíme gramatickými pravidly; u textové koreference zachováváme koherenci textu a udržujeme koreferenční řetězec. Koreferenční řetězec není vždy přímočarý, nesměřuje vždy od jednoho uzlu k druhému, ale může se i rozpojovat a směřovat od jednoho uzlu k více uzlům. Současné pojetí anotace koreference neumožňuje vzájemné propojení všech jednotlivých částí koreferenčního řetězce, proto se při udržování koreferenčního řetězce držíme následujících pravidel:

- je-li antecedent ve stromě rozložen do více na sobě závislých uzlů, odkazuje se k nejbližšímu předcházejícímu uzlu;
- existuje-li možnost výběru mezi antecedentem a postcedentem, upřednostňujeme antecedent (později by rozšířené pojetí koreference zajistilo celé propojení jednotlivých částí koreferenčního řetězce);
- je-li nutné volit mezi dvěma antecedenty, které rozpojují koreferenční řetězec, volíme ten, který je více vlevo (zohledňujeme řešení vhodné pro aktuální členění věty);
- existuje-li možnost výběru mezi dvěma různě lexikálně realizovanými antecedenty, u nichž není na základě stávajícího pojetí koreference možné indikovat vzájemnou referenční totožnost, odkazuje se k nejbližšímu z nich (i zde počítáme s postupným propojením jednotlivých částí koreferenčního řetězce v rozšířeném pojetí koreference).

8.5.2. Prozatímní řešení některých konstrukcí

8.5.2.1. Odkazování k doplnění s funktorem `ID`

V případech, kdy je koreferovaným členem substantivní skupina s tzv. nominativem jmenovacím (viz 7.8 – „**Identifikační výrazy**“), nevede koreferenční vztah většinou k doplnění v pozici nominativu jmenovacího (`functor=ID`), ale k jeho řídícímu substantivu; za koreferovaný člen považujeme proto zpravidla řídící uzel uzlu s funktorem `ID`.

Výjimku tvoří případy, kdy je doplnění v pozici nominativu jmenovacího (oproti jeho řídícímu substantivu) v morfologické shodě s koreferujícím členem. Zde považujeme za koreferovaný člen uzel s funktorem `ID`. Srov.:

- *Konsorcium ČeTel, který založila americká firma Ameritech společně s německým Deutsche Telekom, se uchází o partnerství v SPT Telecom.*

  Vztažné zájmeno *který* odkazuje k výrazu *Če Tel* (který je v pozici nominativu jmenovacího, `functor=ID`), protože se s ním morfologicky shoduje. Srov. obr. 8.94.

Pokud se koreferující člen morfologicky shoduje jak s řídícím substantivem, tak s doplněním v pozici nominativu jmenovacího (jelikož jsou morfologicky shodné), považujeme za koreferovaný člen řídící substantivum.

Obrázek 8.94. Odkazování k doplnění s funktorem `ID`

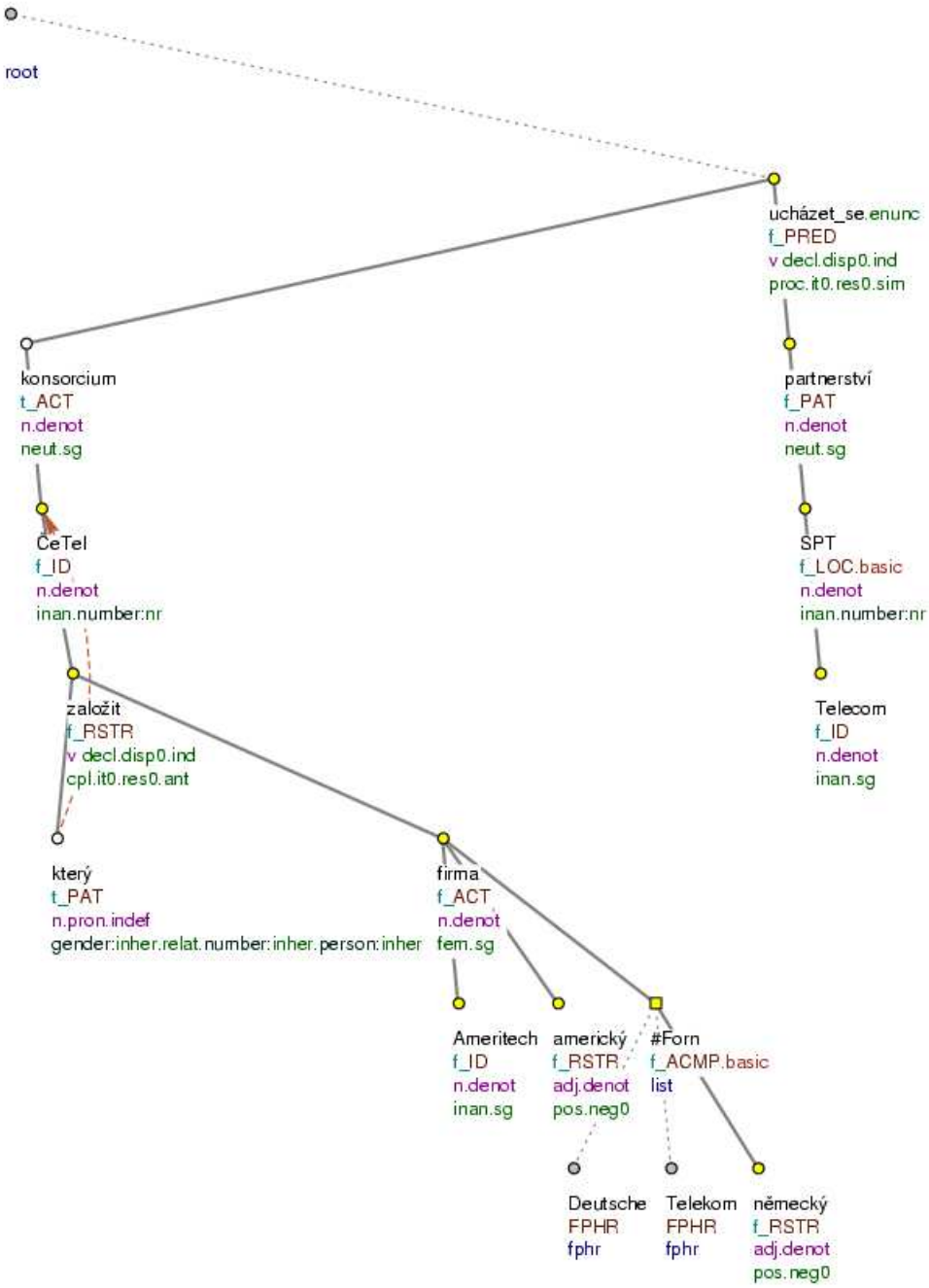

Konsorcium ČeTel, který založila americká firma Ameritech společně s německým Deutsche Telekom, se uchází o partnerství v SPT Telecom.

8.5.2.2. Odkazování u hypotaktické koordinace typu „tatínek s maminkou“

Tvoří-li koreferovaný člen skupina uzlů spojená nikoli koordinačně, ale hypotakticky pomocí předložky *s*+7 (druhý/další uzel je uzlem závislým na prvním uzlu a má funktor `ACMP`), vede koreferenční vztah k oběma hypotakticky spojeným uzlům: v atributu `coref_text.rf` josu u koreferujícího uzlu uvedeny identifikátory dvou uzlů. Tento postup však vztahujeme jen na ty konstrukce, kdy je i formálně odkázáno na skupinu uzlů (sloveso je v plurálu, koreferující člen je v plurálu).

Srovnej:

- *Aby mohla pokračovat kvalifikace tenisového turnaje žen, vzali včera koště do ruky i ředitel soutěže Vladimír Šafařík s rozhodčím Antonínem Bubeníkem a na štvanických kurtech pomáhali* {#Cor.ACT} *vymetat louže.*

  Kontrolovaný aktor infinitivu *vymetat* je kontrolován celým hypotaktickým spojením *ředitel soutěže Vladimír Šafařík s rozhodčím Antonínem Bubeníkem*. V atributu `coref_text.rf` u uzlu pro kontrolovaný subjekt (`t_lemma=#Cor`) jsou proto uvedeny identifikátory dvou uzlů: identifikátor uzlu s t-lematem *Šafařík* a identifikátor uzlu s t-lematem *Bubeník*. Srov. obr. 8.95.

Další příklad:

Před odjezdem k dnešnímu ligovému utkání v Chebu očekávají návštěvu sparťanského prezidenta Macha s manažerem Nehodou, kteří by měli podat vysvětlení. obr. 8.96

Tam, kde není žádný formální ukazatel toho, že koreferující člen odkazuje k více uzlům, vede od koreferujícího členu vždy jeden koreferenční vztah, a to k efektivnímu kořenu hypotaktického spojení.

Obrázek 8.95. Odkazování ke dvěma koreferovaným členům

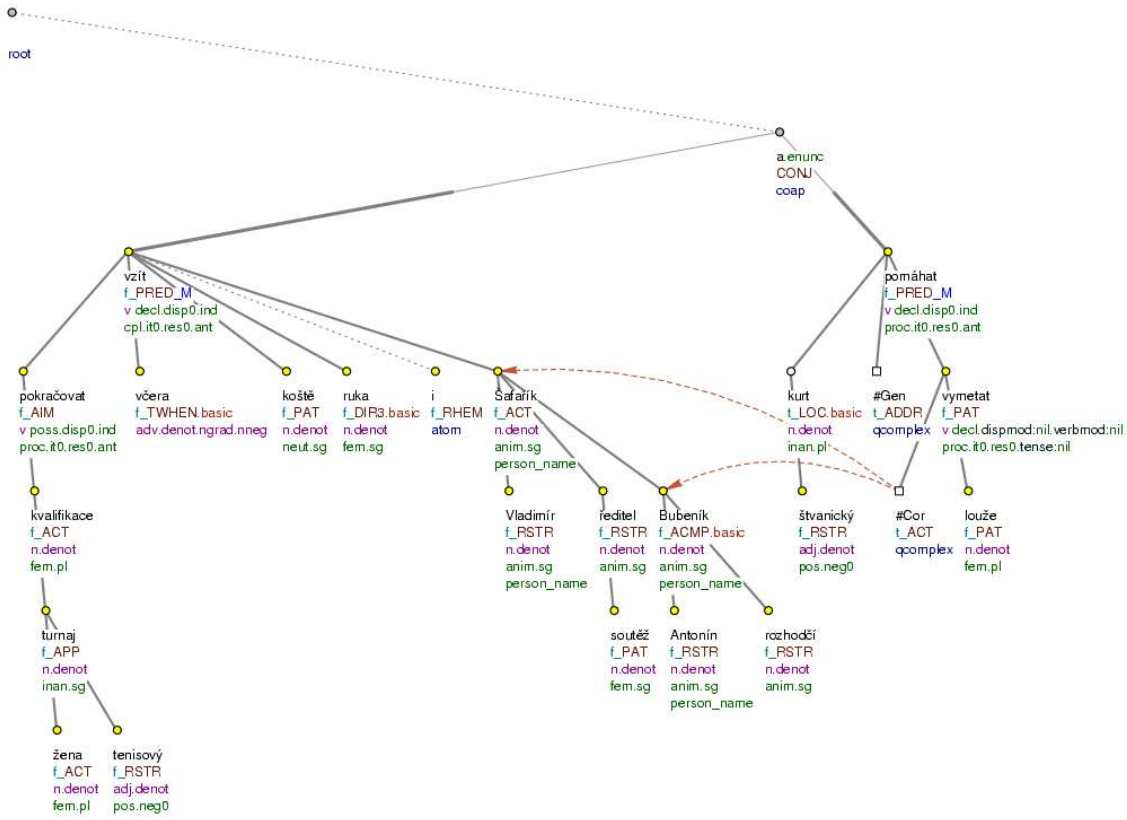

Aby mohla pokračovat kvalifikace tenisového turnaje žen, vzali včera koště do ruky i ředitel soutěže Vladimír Šafařík s rozhodčím Antonínem Bubeníkem a na štvanických kurtech pomáhali vymetat louže.

Obrázek 8.96. Odkazování ke dvěma koreferovaným členům

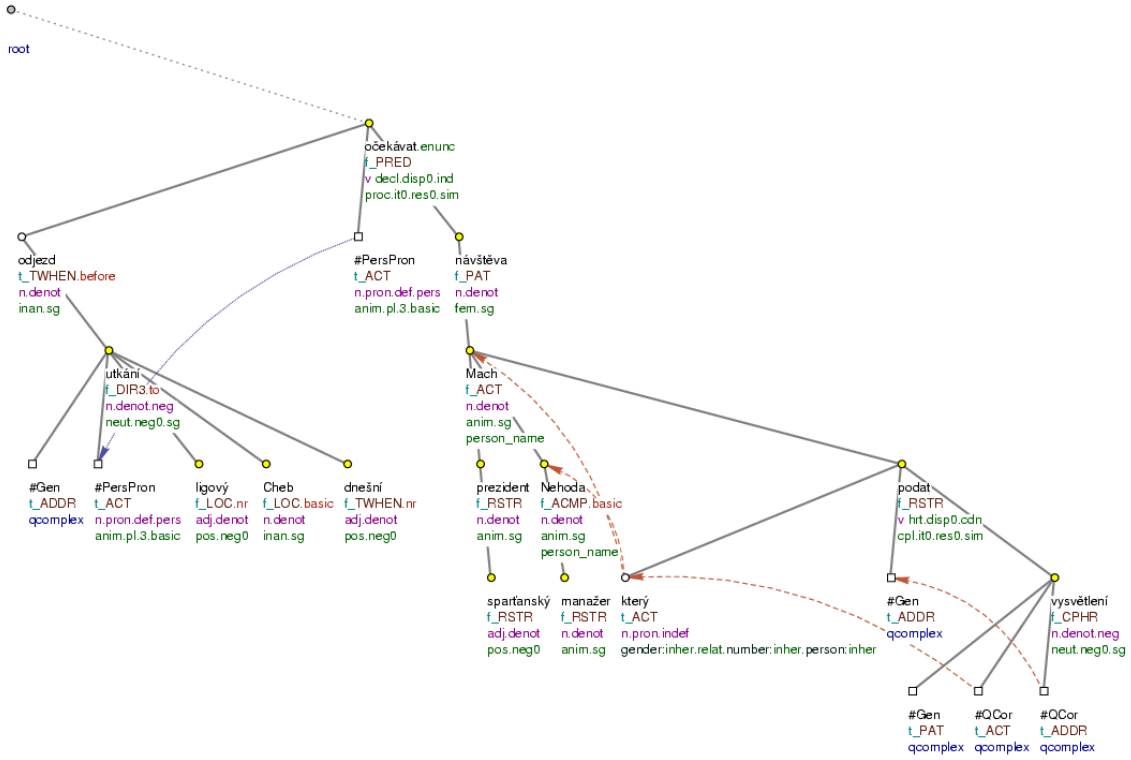

Před odjezdem k dnešnímu ligovému utkání v Chebu očekávají návštěvu sparťanského prezidenta Macha s manažerem Nehodou , kteří by měli podat vysvětlení.

8.5.2.3. Nezaznačení textové koreference u zájmena „ten“ s platností substantiva

Zájmeno *ten* v některých pozicích nekoreferuje. Kromě případů, které jsou vymezeny v 8.3.2 – „Nezaznačení textové koreference“, nezaznačujeme textovou koreferenci u zájmena *ten* ještě ve dvou typech konstrukcí:

- *ten* + závislá klauze vztažná;
- *ten* + adjektivum.

!!! Jde o případy specifické a k nezaznačení koreference jsme tu byli vedeni snahou o konzistenci postupů v rámci celého PDT. Uvedené přístupy jsou prozatímní a vyžádají si pozdější zrevidování, případně změny.

Konstrukce: „ten“ + vztažná klauze. V konstrukci, ve které je zájmeno *ten* závislým členem a zároveň řídí závislou klauzi vztažnou, jeho vztah k případnému koreferovanému členu nevyznačujeme.

Příklad:

Srovnáme-li současný plán rozvoje dálniční sítě s tím, jaký byl přijat v roce 1991, výrazně se změnil.

Potenciálním koreferovaným členem by v těchto konstrukcích mohla být závislá vztažná klauze. Vyjádření vzájemného vztahu mezi řídícím zájmenem *ten* a vztažnou klauzí je však již vyznačeno gramatickou koreferencí vztažného zájmena (viz 8.2.2 – „Koreference vztažných prostředků“), a proto jej neduplikujeme vyznačením koreference textové.

Konstrukce: „ten“ + adjektivum. V konstrukci, ve které je zájmeno *ten* řídí závislé adjektivum, jeho koreferenční vztah k případnému koreferovanému členu nezachycujeme.

Příklady:

Je to možná tragedia dell' arte o nepřátelích, kteří jsou posedlí touhou být spolu, a dokonce být tím druhým.

Propadají podobnému omylu jako Platon, který věděl, co není v pořádku, rozuměl tlakům či neštěstí, pod kterým lidé trpěli, zmýlil se však v tom základním, totiž že dokáže tento tlak zmenšit a obnovit štěstí lidí, pokud se mu je podaří přivést zpět ke kmenovému systému.

Na Pankráci bylo v letech 1943 -1945 popraveno celkem 1079 lidí. Sto třicet z nich bylo ocejchováno značku H - hospodářský delikt, 276 dostalo značku O, která znamenala, že hospodářský růst nebo vlastenecký delikt nepřipadá v úvahu. Myšlena tím byla potulka, individua práce se štítící a obyčejná kriminalita. A tahle individua a jejich potomci že dostanou prachy z našich daní? ozvou se hlasy na konci měsíce září, když parlament přijme zákon o odškodnění obětem nacismu. Političtí ano, kriminálníci ne! Řeknou ti umírnění.

Tento postup zakládáme na skutečnosti, že ve většině případů není možné koreferovaný člen určit, případně jde o deiktický odkaz, jehož koreferovaný člen by bylo možné vyjádřit obecně výrazem „lidé“. Spojení zájmena *ten* a adjektiva je možné chápat jako jednu jednotku, která dohromady představuje pojmenování s platností substantiva (u kterého se koreference nevyznačuje): spojení *ten druhý* jako *druh*, *druhý člověk*, *to základní* jako *základní věc*, *základ*, *ti umírnění* jako *umírnění lidé*. Z důvody snahy po konzistenci neoznačujeme ani ty případy, ve kterých by bylo možné koreferovaný člen určit.

Kapitola 9. Aktuální členění

Na tektogramatické rovině je anotováno i aktuální členění větné (Topic-Focus Articulation, TFA), které považujeme za jev hloubkové struktury věty - dvě povrchové realizace věty s rozdílným aktuálním členěním odpovídají dvěma rozdílným tektogramatickým stromům.

Aktuální členění zachycujeme pomocí anotace dvou jevů:

- kontextové zapojenosti (viz 9.2 – „**Kontextová zapojenost**“).

  Kontextová zapojenost je reprezentována hodnotami atributu `tfa`, které jsou připisovány jednotlivým uzlům v tektogramatickém stromě.

- výpovědní dynamičnosti (viz 9.3 – „**Výpovědní dynamičnost**“).

  Výpovědní dynamičnost je reprezentována pomocí hloubkového pořadí uzlů.

Anotované stromy nesou tedy v zásadě dvojí druh informace – jednak se z hodnoty kontextové zapojenosti uzlu a jeho pořadí vzhledem k sesterským uzlům dovídáme o jeho funkci z hlediska aktuálního členění dané věty, jednak lze ze souhrnu těchto hodnot v celém stromě a ze vzájemného uspořádání jednotlivých podstromů vyčíst informace o celkové funkční perspektivě dané věty a rozlišit v ní komplexní kategorie základu a ohniska (ty však nejsou explicitně anotovány).

9.1. Signalizace aktuálního členění

Aktuální členění je v české větě signalizováno zejména:

- povrchovým slovosledem (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“),
- intonací (viz 9.1.2 – „Intonace“).

9.1.1. Povrchový slovosled

Slovosled je v češtině nejdůležitějším prostředkem pro vyjadřování aktuálního členění. Z hlediska povrchového slovosledu můžeme v české větě sledovat tyto silné tendence:

- hranice mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy (viz 9.2 – „**Kontextová zapojenost**“) je v českém slovosledu naznačena pozicí řídícího slovesa. V bezpříznakových případech jsou přímá doplnění řídícího slovesa, která stojí v povrchovém slovosledu před tímto slovesem, kontextově zapojená.

  Hodnota hlouběji závislých doplnění na povrchovém postavení vpravo nebo vlevo od slovesa nezávisí. V povrchovém pořadí se před slovesem mohou vyskytnout i kontextově nezapojená doplnění kontextově zapojených výrazů závislých přímo na slovese.

- přímá doplnění řídícího slovesa, která jsou kontextově nezapojená, mají analogicky tendenci stát za tímto slovesem.

- silná je tendence klást vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) na úplný konec věty, kde je také bezpříznakově umístěno intonační centrum (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“).

Srovnej:

- *Černý kocour se napil ze své misky.*

  Kontextově zapojené přímé doplnění řídícího slovesa *kocour* stojí nalevo od tohoto slovesa. Kontextově nezapojené přímé doplnění řídícího slovesa *miska* stojí napravo od tohoto slovesa.

Hlouběji závislé doplnění *černý* je kontextově nezapojené, do pozice před řídící sloveso je předsunuto zároveň se svým řídícím kontextově zapojeným výrazem. Kontextově zapojené doplnění *svůj* je do pozice za řídící sloveso umístěno zároveň se svým kontextově nezapojeným řídícím výrazem.

Srov. obr. 9.4 v 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“.

Výjimkou z těchto obecných tendencí jsou zejména dva typy konstrukcí: konstrukce se slovesem na „druhé pozici“ ve větě a konstrukce s tzv. subjektivním pořadím.

Konstrukce se slovesem na „druhé pozici“ ve větě. Řídící sloveso někdy nestojí na hranici mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy (závislými přímo na slovese), nýbrž stojí hned za prvním větným členem, na „druhé pozici“ ve větě (ať se tam hranice mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými výrazy nachází, či ne). V tomto případě pak mohou kontextově zapojené výrazy stát i napravo od slovesa.

Srovnej:

- *Prezident Klaus odjel včera na zahraniční návštěvu.*

  Kontextově zapojený výraz *včera* stojí napravo od slovesa, sloveso je na „druhé pozici“ ve větě. Srov. obr. 9.5 v 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“.

Konstrukce s tzv. subjektivním pořadím. V bezpříznakových případech (při objektivním pořadí) jsou doplnění slovesa, která stojí v povrchovém slovosledu před tímto slovesem, kontextově zapojená. Při subjektivním pořadí se však před řídící sloveso dostávají doplnění, která jsou kontextově nezapojená. Z pragmatických důvodů se tu dynamičtější část věty klade na její začátek.

Srovnej:

- *Taky KAREL se doma ukázal.*

  Kontextově nezapojené výrazy *taky* a *Karel* stojí nalevo od řídícího slovesa, věta má subjektivní pořadí (viz i 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“). Srov. obr. 9.6.

Subjektivní pořadí je ovšem silně příznakový jev, objevující se především v mluveném projevu, ve kterém je dostatečně zřetelně signalizován polohou intonačního centra (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“). V psaném textu poznáme subjektivní pořadí zejména podle toho, že na konec věty jsou řazeny kontextově zapojené výrazy a samotné sloveso je většinou také kontextově zapojené.

9.1.2. Intonace

Informace o aktuálním členění se nedají vždy vyčíst jen z psaného kontextu. Důležitým ukazatelem aktuálního členění věty je i její intonace, která je nedílně spjata s významem věty v daném kontextu.

Při anotaci aktuálního členění je proto třeba vycházet i z mluvené podoby věty. V konkrétním kontextu vět má každá jednotlivá věta vždy jedno přirozené znění a předpokládáme, že vzhledem k tomu, že člověk dokáže spontánně tvořit věty se správným slovosledem a intonací, dokáže i poměrně dobře intuitivně přiřadit psané větě její správnou intonaci.

Rozpoznání intonace věty je pomůckou jak při určování kontextové zapojenosti jednotlivých výrazů ve větě, tak i při anotaci výpovědní dynamičnosti; na základě správně přiřazené intonace jsou určovány zejména klíčové složky aktuálního členění: vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) a kontrastivní kontextově zapojené výrazy (viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `c` v atributu `tfa`)“).

Z celé větné intonace je z hlediska anotace aktuálního členění důležité rozpoznat především:

- intonační centrum (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“),

- kontrastivní přízvuk (viz 9.1.2.2 – „Kontrastivní přízvuk“).

9.1.2.1. Intonační centrum

Intonačním centrem věty rozumíme slovo (takt), které v mluvené podobě věty nese „větný“ přízvuk . Je to nejdůraznější takt ve větě, obvykle řazený na konec věty. Je charakteristický klesavou melodií a zvýšenou hlasitostí, ale na jeho utváření se podílí i další faktory (tempo promluvy, barva hlasu a další). Intonační centrum obsahuje každá úplná věta.

Předpokládáme, že intonační centrum signalizuje v české větě vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“). Pokud je na konci věty nominální skupina, může se intonační centrum posunout z vlastního ohniska na její poslední člen.

(Intonační centrum je v příkladech vyznačeno verzálkami.)

9.1.2.2. Kontrastivní přízvuk

Kontrastivní přízvuk je specifický přízvuk charakteristický stoupavou melodií. Ve větě signalizuje kontrastivní kontextově zapojené výrazy (viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `c` v atributu `tfa`)“). Kontrastivní kontextově zapojené výrazy patrně nemusí být signalizovány kontrastivním přízvukem, kontrastivní přízvuk je přízvuk fakultativní (přítomnost kontrastivního přízvuku se řídí dalšími faktory, především tempem promluvy a pečlivostí výslovnosti).

Předpokládáme, že výraz, na který lze umístit ve čtené podobě věty kontrastivní přízvuk, je kontrastivní kontextově zapojený.

9.2. Kontextová zapojenost

Kontextová zapojenost je vlastnost výrazu (vyjádřeného i nevyjádřeného v povrchové podobě věty), která určuje, zda mluvčí (autor) výraz užívá jako něco, co je pro příjemce dané, jednoznačně určené kontextem.

Kontextová zapojenost jednotlivých výrazů je v tektogramatických stromech zachycena pomocí atributu `tfa` (topic-focus articulation). Každému uzlu (který je relevantní pro aktuální členění věty) je v atributu `tfa` přiřazena jedna ze tří možných hodnot. Hodnoty atributu `tfa` jsou popsány v 9.1 – „Hodnoty atributu `tfa`“.

Tabulka 9.1. Hodnoty atributu `tfa`

`c`	uzel reprezentuje kontrastivní kontextově zapojený výraz
`f`	uzel reprezentuje kontextově nezapojený výraz
`t`	uzel reprezentuje nekontrastivní kontextově zapojený výraz

Vodítkem pro přiřazení jednotlivých hodnot kontextové zapojenosti je vztah výrazu (reprezentovaného uzlem) ke kontextu (viz 9.2.1 – „Kontext“), jeho funkce v aktuálním členění věty a prostředky jejího vyjádření v české větě, například význam výrazu, slovosled a zejména větná intonace (viz 9.1 – „**Signalizace aktuálního členění**“). Konkrétní rozhodnutí o kontextové zapojenosti je ponecháno na jazykovém povědomí anotátora.

Hodnoty atributu `tfa` se nevyplňují:

- u technického kořene tektogramatického stromu (`nodetype=root`).
- u kořenů souřadných struktur (`nodetype=coap`; k tomu viz 9.4.3.2 – „Aktuální členění souřadného spojení“).
- u uzlů s funktorem `CM`.

Uzly s funktorem CM představují specifickou součást souřadicích spojovacích výrazů (viz 7.16.1 – „Souřadicí spojovací výrazy“). Z hlediska aktuálního členění nemají podobně jako souřadicí spojovací výraz reprezentovaný jako kořen souřadné struktury žádný význam.

- u uzlů s funktorem FPHR.

  Funktor FPHR (nodetype=fphr) náleží uzlům reprezentujícím členy cizojazyčných výrazů. Cizojazyčné výrazy se v tektogramatickém stromě zachycují jako seznamová struktura, jejímž kořenem je nově vytvořený uzel se zástupným t-lematem #Forn (viz 7.9 – „**Cizojazyčné výrazy**“). Hodnota tfa se určuje pro celý cizojazyčný výraz jako celek a vyplňuje se pouze u kořene seznamové struktury.

9.2.1. Kontext

Kontext je při anotaci kontextové zapojenosti pojímán velmi široce.

Do kontextu zahrnujeme nejen bezprostřední verbální kontext („kotext“), ale i širší kontextové vrstvy, zahrnující veškeré sdílené či obecně známé informace, jejichž sdílení může být podmíněno situací, smysly, kulturou, jinými texty a dalšími faktory.

Kontextem tedy rozumíme:

- verbální kontext (informace odvoditelné z předcházejícího textu),
- myšlenkový kontext (veškeré sdílené či obecně známé informace),
- situační kontext (informace odvoditelné ze situace),
- smyslový kontext (informace odvoditelné smyslovým vnímáním),
- kulturní kontext (informace sdílené kulturou),
- intertextovost (informace odvoditelné na základě jiných souvisejících textů).

I samotný verbální kontext je pojímán dynamicky, jako významové pole, měnící se v průběhu textu. Nejenže každá další věta zpětně ovlivňuje podobu celého předcházejícího kontextu, ale relevance jednotlivých částí kontextu se mění se vzdáleností v textu od aktuální věty.

Zapojenost výrazu do takto pojatého kontextu může mít nejrůznější podoby – od opakování a koreference přes vyplývání z většího textového úseku a odvozenost ze situace až po tak složité významové postupy, jako je například metafora.

9.2.2. Výrazy z hlediska kontextové zapojenosti

Na základě zapojenosti nebo nezapojenosti výrazu do kontextu (viz 9.2.1 – „Kontext“) rozlišujeme v anotaci tři typy výrazů:

- nekontrastivní kontextově zapojený výraz (viz 9.2.2.1 – „Nekontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota t v atributu tfa)“),
- kontrastivní kontextově zapojený výraz (viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota c v atributu tfa)“),
- kontextově nezapojený výraz (viz 9.2.2.3 – „Kontextově nezapojený výraz (hodnota f v atributu tfa)“).

9.2.2.1. Nekontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `t` v atributu `tfa`)

Nekontrastivní kontextově zapojené výrazy jsou výrazy (vyjádřené i nevyjádřené v povrchové podobě věty), které uvádějí do textu „známou informaci“. Jedná se o výrazy, které se z předcházejícího textu opakují (ne nutně doslova), nebo jsou z něj nějakým způsobem vyvoditelné (například pomocí koreferenčních či inferenčních vztahů), nebo jde o jednotky nějak související s širším kontextem.

Ke kontextové zapojenosti tíhnou v textu výrazy, které modifikují větu jako celek (například navazovací a postojové částice) a také místní, časová a okolnostní určení, pokud zaujímají funkci tzv. kulis. Kontextově zapojené jsou zpravidla i uzly, které reprezentují jednotky nevyjádřené v povrchové podobě věty (k tomu viz 9.2.2.4 – „Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty“).

Klíčovým vztahem pro určení kontextové zapojenosti výrazu je koreference. V rámci anotace aktuálního členění však bereme v úvahu širší oblast koreferenčních vztahů, než které jsou zatím zpracovány v tektogramatických stromech (zpracované koreferenční vztahy jsou popsány v 8 – „***Koreference***“).

Uzly reprezentující nekontrastivní kontextově zapojené výrazy mají v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `t`.

(Uzel s hodnotou `t` v atributu `tfa` nazýváme též nekontrastivní kontextově zapojený uzel.)

9.2.2.2. Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `c` v atributu `tfa`)

Kontrastivní kontextově zapojené výrazy jsou výrazy kontrastivně zapojené, které můžeme většinou identifikovat na základě těchto vlastností:

- kontrastivní kontextově zapojený výraz je zpravidla určen výběrem z množiny alternativ. Tato množina nemusí být v textu explicitně vyjmenována. Kontrastivní kontextově zapojený výraz může navazovat i na rozsáhlejší textový úsek a nemusí být odvoditelný vždy jen z bezprostředního verbálního kontextu.

  Pozor! Výběr z množiny alternativ (kontrast) je charakteristický i pro kontextově nezapojené výrazy. Srovnej příklady:

  - *(Dnes tu knihu ještě čtu.) Přinesu ti ji zítra* [tfa=f]
  - *(Dnes nesu jen dopis.) Tu knihu* [tfa=c] *ti přinesu zítra* [tfa=f]

- na výskyt kontrastivního kontextově zapojeného výrazu má rozhodující vliv tématická struktura textu. Kontrastivní kontextově zapojený výraz se obvykle vyskytuje v jednotlivých oddílech výčtových pasáží, na začátcích odstavců apod.

- v mluvené podobě výpovědi nese kontrastivní kontextově zapojený výraz fakultativní kontrastivní přízvuk (viz 9.1.2.2 – „Kontrastivní přízvuk“).

Uzly reprezentující kontrastivní kontextově zapojené výrazy mají v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `c`.

(Uzel s hodnotou `c` v atributu `tfa` nazýváme též kontrastivní kontextově zapojený uzel.)

Příklady:

Jedině [tfa=f] *s úspěšnými* [tfa=f] *vzory* [tfa=c] *se můžeme poměřovat* [tfa=f] obr. 9.1

Jemu [tfa=c] *to* [tfa=t] *Martin* [tfa=t] *nedal* [tfa=f]

Janu [tfa=c] *Marie* [tfa=t] *neviděla* [tfa=f]

!!! Pravidla pro přiřazení hodnoty `c` jsou prozatím formulována dosti vágně, především proto, že není ještě dostatečně prozkoumáno, kde všude se může kontrast vyskytnout a které faktory mají vliv na jeho použití.

Obrázek 9.1. Kontrastivní kontextově zapojený výraz

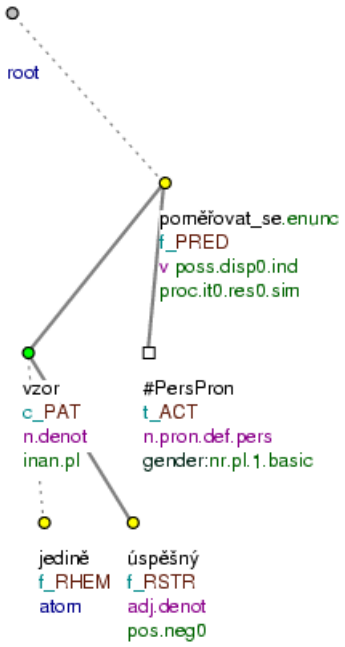

Jedině s úspěšnými vzory se můžeme poměřovat.

9.2.2.3. Kontextově nezapojený výraz (hodnota `f` v atributu `tfa`)

Kontextově nezapojené výrazy jsou výrazy (vyjádřené i nevyjádřené v povrchové podobě věty), které reprezentují v textu dosud neznámá, nová fakta, nebo uvádějí známá fakta do nových souvislostí, tj. vyjadřují informace, které nejsou odvoditelné z kontextu.

Kontextově nezapojené výrazy mohou být nositeli intonačního centra věty (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“).

Uzly reprezentující kontextově nezapojené výrazy mají v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f`.

(Uzel s hodnotou `f` v atributu `tfa` nazýváme též kontextově nezapojený uzel.)

Pozor! Kontextově nezapojené mohou být i výrazy, které se opakují z předchozího textu, ale liší se od opakovaného výrazu hodnotou modality, gramatické kategorie apod. Takový výraz přináší novou informaci, proto ho považujeme za kontextově nezapojený.

Příklad:

Ještě jsem to nenapsal [`tfa=f`]*, ale zítra to napíšu* [`tfa=f`]

9.2.2.4. Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty

Atribut `tfa` se vyplňuje i u nově vytvořených uzlů reprezentujících jednotky nevyjádřené v povrchové podobě věty (`is_generated=1`; pravidla o doplňování uzlů do tektogramatického stromu viz 5.12 – „**Elipsy**“).

V povrchové podobě věty se nevyjadřují zejména výrazy, které byly již v textu zmíněny, nebo jsou signalizovány v gramatických kategoriích jiných slov (například nevyjádřený podmět), nebo se jedná o konstrukce, ve kterých se některý člen hloubkové struktury v povrchové podobě nevyjadřuje (například všeobecný aktant).

V povrchové podobě věty nejsou tedy určité lexikální jednotky vyjádřené právě proto, že jsou považovány za vyvoditelné z kontextu. Nově vytvořené uzly (reprezentující jednotky v povrchové podobě věty nevyjádřené) proto mají v atributu `tfa` zpravidla vyplněnou hodnotu `t`.

Výjimky: Nově vytvořené uzly mohou mít v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` nebo `c` v případech aktuální elipsy řídícího substantiva u členských souřadných spojení (viz 5.12.1.2.1 – „Aktuální elipsa řídícího substantiva“) a v případech aktuální elipsy řídícího substantiva u binárních relací typu „z-na“. V povrchové podobě věty nevyjádřený první výskyt substantiva může být i kontextově nezapojený, nebo kontrastivní kontextově zapojený (záleží na kontextu), zatímco povrchově vyjádřený druhý výskyt substantiva je kontextově zapojený.

Příklady:

Pil červené {*víno* [`tfa=f`]} *a bílé víno* [`tfa=t`] obr. 9.2

Přemaloval to z černé {*barvy* [`tfa=f`]} *na červenou barvu* [`tfa=t`] obr. 9.3

Možné jsou studené [`tfa=f`] {*večeře* [`tfa=f`]} *i teplé* [`tfa=f`] *večeře* [`tfa=t`]

Nově vytvořený uzel může mít v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` nebo `c` také v případech, kdy je elidováno substantivum následující po předložce.

Příklad:

Neexistuje argument <*pro*>. {`#PersPron.PAT` [`tfa=f`]}

Nově vytvořený uzel může mít v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` (nebo `c`) také v případech, kdy jde o uzel zkopírovaný, který se od kopírovaného uzlu liší v hodnotě nějakého gramatému . Srov.:

- *Nechtěli nebo nemohli odklad platby povolit.*

  = *Odklad platby* {*nechtěli povolit* [`deontmod=vol`; `tfa=f`]} *nebo nemohli povolit* [`deontmod=poss`; `tfa=f`]

  Do tektogramatického stromu bude doplněn (zkopírován) nový uzel reprezentující modální predikát *nechtěli povolit*, od kopírovaného uzlu se liší v hodnotě gramatému `deontmod`, nese proto novou informaci a může mít v atributu `tfa` hodnotu `f`.

Nově vytvořený uzel může mít v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` (nebo `c`) také v případech, je-li tímto uzlem uzel syntaktické negace zachycený jako rematizátor (`t_lemma=#Neg` a `functor=RHEM`) nebo je-li tímto uzlem kořen seznamové struktury pro cizojazyčné výrazy (`t_lemma=#Forn`).

Obrázek 9.2. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty

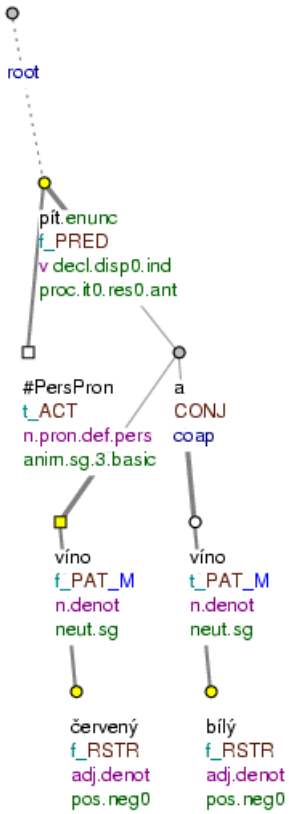

Pil červené a bílé víno.

Obrázek 9.3. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty

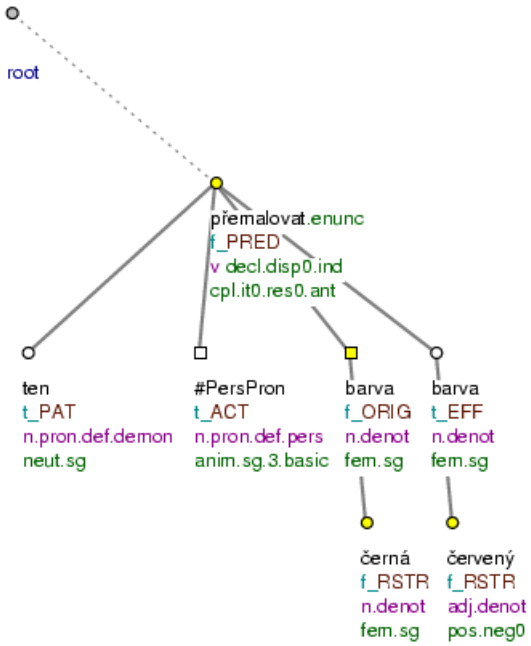

Přemaloval to z černé na červenou barvu.

9.3. Výpovědní dynamičnost

Výpovědní dynamičnost je taková vlastnost výrazu, která odráží relativní míru jeho důležitosti, kterou mu mluvčí v projevu přikládá, vzhledem k ostatním výrazům ve větě, přičemž platí, že kontextově nezapojené výrazy jsou dynamičtější než výrazy kontextově zapojené (nekontrastivní i kontrastivní).

Výpovědní dynamičnost je v tektogramatických stromech reprezentována tzv. hloubkovým slovosledem (viz i 5.3 – „**Hloubkový slovosled**“). Informace o hloubkovém pořadí uzlů v tektogramatickém stromě je uložena v atributu `deepord`. Viz 9.2 – „Hodnoty atributu `deepord`“.

Tabulka 9.2. Hodnoty atributu `deepord`

nezáporné celé číslo	pořadí uzlu v grafickém zobrazení tektogramatického stromu (uzly jsou číslovány zleva doprava)

Míru výpovědní dynamičnosti stanovujeme vždy vzhledem k uzlu řídícímu a vzhledem k sesterským uzlům, tedy pro každou hladinu tektogramatického stromu. Uzly v jednotlivých hladinách stromu jsou tedy seřazeny tak, aby odrážely vzrůstající výpovědní dynamičnost.

Upraveno je také pořadí jak (sesterských) kontextově zapojených, tak i nezapojených uzlů mezi sebou navzájem. Předpokládáme, že jednotlivé syntaktické funkce tíhnou k určitému pořadí na stupnici výpovědní dynamičnosti (tzv. systémové pořadí - v češtině se předpokládá pořadí: `ACT` - většina volných doplnění – `ADDR` – `PAT` - `ORIG` – `EFF`). Výslednou stupnici výpovědní dynamičnosti získává však věta až zapojením do kontextu – stupnice výpovědní dynamičnosti se tedy oproti systémovému pořadí mění. Systémové pořadí zůstává zachováno (jak se domníváme) v kontextově nezapojené části věty.

Toto řazení je přirozeně odlišné ve skupině verbální (viz 9.3.2 – „Pořadí uzlů ve verbální skupině“) a substantivní (viz 9.3.3 – „Pořadí uzlů v substantivní skupině“). Pro pořadí uzlů v adjektivní skupině

platí stejná pravidla jako pro pořadí uzlů ve skupině verbální (viz 9.3.2 – „Pořadí uzlů ve verbální skupině“).

9.3.1. Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě

Pro uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě platí tři základní pravidla:

- nejobecnějším pravidlem hloubkového slovosledu je řazení uzlů reprezentujících kontextově zapojené výrazy (uzlů s hodnotami `t` nebo `c` v atributu `tfa`) vlevo od řídícího uzlu a řazení uzlů reprezentujících kontextově nezapojené výrazy (uzlů s hodnotou `f` v atributu `tfa`) vpravo od řídícího uzlu.

  Výjimky. Z tohoto pravidla je pouze několik výjimek:

  - uzel reprezentující kvaziohnisko (viz 9.3.1.2 – „Kvaziohnisko“), přestože jde o kontextově zapojený výraz, visí vpravo od svého řídícího uzlu.

  - pokud je v dosahu rematizátoru řídící sloveso, které je kontextově nezapojené, má uzel reprezentující tento rematizátor v atributu `tfa` hodnotu `f`, ale je umístěn vlevo od uzlu reprezentujícího řídící sloveso (viz i 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“).

  - efektivní kořen syntakticky nezačleněné vsuvky (uzel s funktorem `PAR`) má ve většině případů v atributu `tfa` hodnotu `f`, ale zůstává v tektogramatickém stromě zpravidla na stejné pozici jako v povrchovém slovosledu, tedy i pokud je vlevo od řídícího uzlu (viz i 9.4.2 – „Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)“).

  - uzly reprezentující predikáty některých typů závislých klauzí (zejména příčinných) mohou mít v atributu `tfa` hodnotu `f` a přitom stát vlevo od uzlu reprezentujícího řídící predikát (viz i 9.4.3.3 – „Aktuální členění závislých slovesných klauzí“).

  - v případech elipsy řídícího substantiva v členských souřadných spojeních (typu „červené a bílé víno“; viz 5.12.1.2.1 – „Aktuální elipsa řídícího substantiva“) má uzel reprezentující druhé (vyjádřené) substantivum v atributu `tfa` hodnotu `t`, ale zůstává viset vpravo od kořene souřadné struktury, i když hodnota atributu `tfa` prvního terminálního členu souřadné struktury je `f` (viz 9.2.2.4 – „Kontextová zapojenost výrazů nevyjádřených v povrchové podobě věty“).

- vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) je v hloubkovém slovosledu umístěno na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu, i když stojí v povrchovém pořadí na jiné pozici. Pokud je ve vlastním ohnisku výraz zachycený jako efektivní kořen tektogramatického stromu (vlastním ohniskem je řídící predikát) nevede od tohoto efektivního kořene žádná pravá cesta. Více viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“.

- tektogramatický strom je projektivní (viz 9.3.4 – „Projektivita tektogramatického stromu“).

Srovnej:

- *Černý* [`tfa=f`] *kocour* [`tfa=t`] *se napil* [`tfa=f`] *ze své* [`tfa=t`] *misky* [`tfa=f`]

  Jednotlivé uzly jsou podle své kontextové zapojenosti (podle hodnoty v atributu `tfa`) umístěny buď napravo, nebo nalevo od svého řídícího uzlu, nikoli primárně od efektivního kořene klauze (řídícího slovesa). Srov. obr. 9.4.

- *Prezident* [`tfa=f`] *Klaus* [`tfa=t`] *odjel* [`tfa=f`] *včera* [`tfa=t`] *na zahraniční* [`tfa=f`] *návštěvu* [`tfa=f`]

  Sloveso na druhé pozici ve větě (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“). Srov. obr. 9.5.

- *Taky* [tfa=f] *KAREL* [tfa=f] *se doma* [tfa=t] *ukázal* [tfa=t]

  Subjektivní pořadí (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“). V tektogramatickém stromě jsou veškeré uzly posunuty do svých nepříznakových pozic podle základních pravidel o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě: jednotlivé uzly jsou podle své kontextové zapojenosti (podle hodnoty v atributu `tfa`) umístěny buď napravo, nebo nalevo od svého řídícího uzlu. Srov. obr. 9.6.

Obrázek 9.4. Uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě

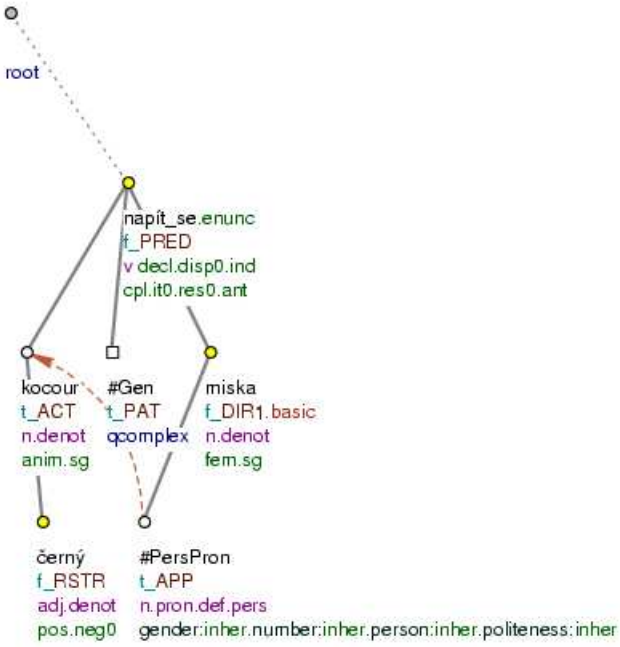

Černý kocour se napil ze své misky.

Obrázek 9.5. Sloveso na druhé pozici ve větě

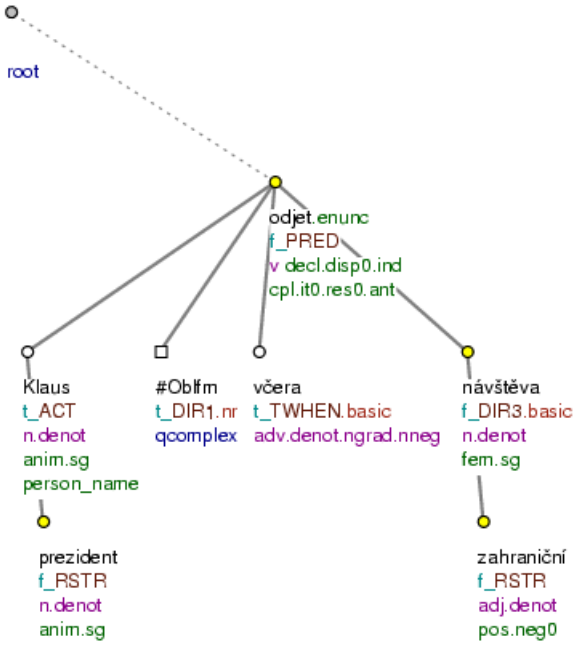

Prezident Klaus odjel včera na zahraniční návštěvu.

Obrázek 9.6. Subjektivní pořadí

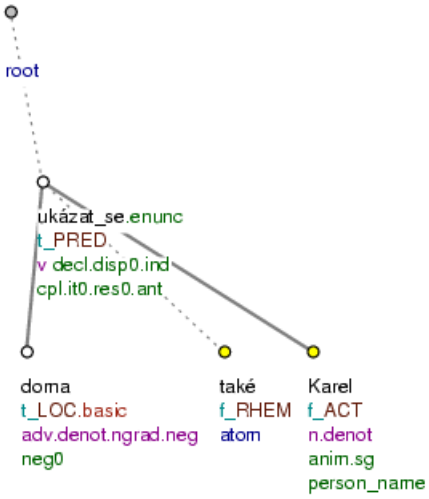

Taky Karel se doma ukázal.

9.3.1.1. Vlastní ohnisko

Vlastním ohniskem rozumíme nejdynamičtější, sdělně nejzávažnější kontextově nezapojenou část věty.

V mluvené podobě věty nese vlastní ohnisko intonační centrum (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“).

Pokud je vlastním ohniskem substantivní skupina, bývá intonační centrum na posledním slově substantivní skupiny i v případě, že není jejím nejdynamičtějším členem. Tento fakt je způsoben silně gramatikalizovaným slovosledem substantivních skupin (viz i 9.3.3 – „Pořadí uzlů v substantivní skupině“).

Vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) je v hloubkovém slovosledu umístěno na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu, i když stojí v povrchovém pořadí na jiné pozici. Pokud je ve vlastním ohnisku výraz zachycený jako efektivní kořen tektogramatického stromu (vlastním ohniskem je řídící predikát) nevede od tohoto efektivního kořene žádná pravá cesta.

Pozor! Na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu mohou ležet i kontextově zapojené uzly (tzv. kvaziohniska - viz 9.3.1.2 – „Kvaziohnisko“).

Srovnej:

- *(Mám rád červené tulipány, ale) v Holandsku jsem viděl i tulipány* [tfa=t] *modré* [tfa=f]

  Vlastním ohniskem je kontextově nezapojený výraz *modré*. Uzel reprezentující tento výraz bude v tektogramatickém stromě umístěn zcela vpravo (bude listem na nejpravější cestě tektogramatického stromu), a to i přesto, že řídící uzel vlastního ohniska reprezentuje kontextově zapojený výraz (kvaziohnisko) *tulipány*. Srov. obr. 9.7.

Obrázek 9.7. Vlastní ohnisko

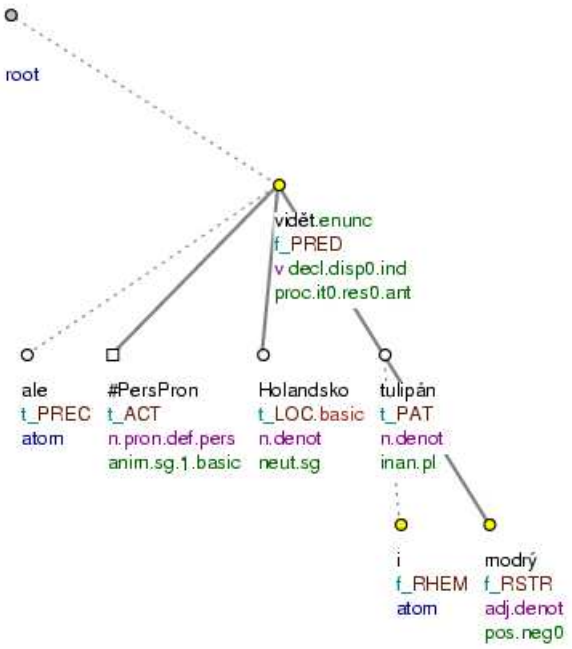

(Mám rád červené tulipány.) Ale v Holandsku jsem viděl i tulipány modré.

9.3.1.2. Kvaziohnisko

Kvaziohnisko jsou (kontrastivní i nekontrastivní) kontextově zapojené výrazy, jimž je podřízeno vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“). Vlastní ohnisko může na kvaziohnisku záviset přímo, nebo může být i hlouběji závislým výrazem.

V hloubkovém slovosledu se uzly reprezentující kvaziohnisko, přestože jde o kontextově zapojené uzly, umísťují vpravo od svého řídícího uzlu. Uzly reprezentující kvaziohnisko jsou tedy takové kontextově zapojené uzly, které v tektogramatickém stromě leží na nejpravější cestě.

Srovnej:

- *(Kterého učitele jsi potkal?) Potkal jsem učitele* [tfa=t] *chemie* [tfa=f]

Kontextově zapojený výraz *učitel* je kvaziohniskem (je mu podřízeno vlastní ohnisko, kterým je výraz *chemie*). Uzel reprezentující toto kvaziohnisko bude v tektogramatickém stromě umístěn vpravo od řídícího uzlu reprezentujícího predikát *potkat*. Srov. obr. 9.8.

- *Novináři měli příležitost ocenit tento jinak skvělý* [tfa=f] *vůz* [tfa=t]

  Kontextově zapojený výraz *vůz* je kvaziohniskem (je mu podřízeno vlastní ohnisko, kterým je výraz *skvělý*). Uzel reprezentující toto kvaziohnisko bude v tektogramatickém stromě umístěn vpravo od řídícího uzlu reprezentujícího predikát *ocenit*. Srov. obr. 9.9.

Obrázek 9.8. Kvaziohnisko

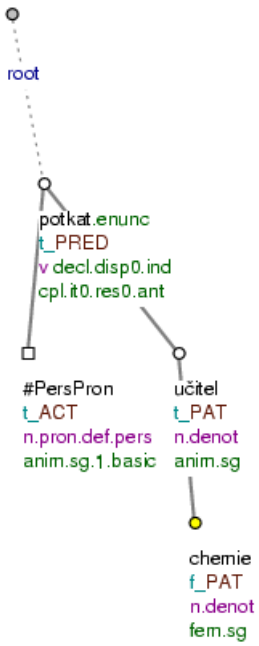

(Kterého učitele jsi potkal?) Potkal jsem učitele chemie.

Obrázek 9.9. Kvaziohnisko

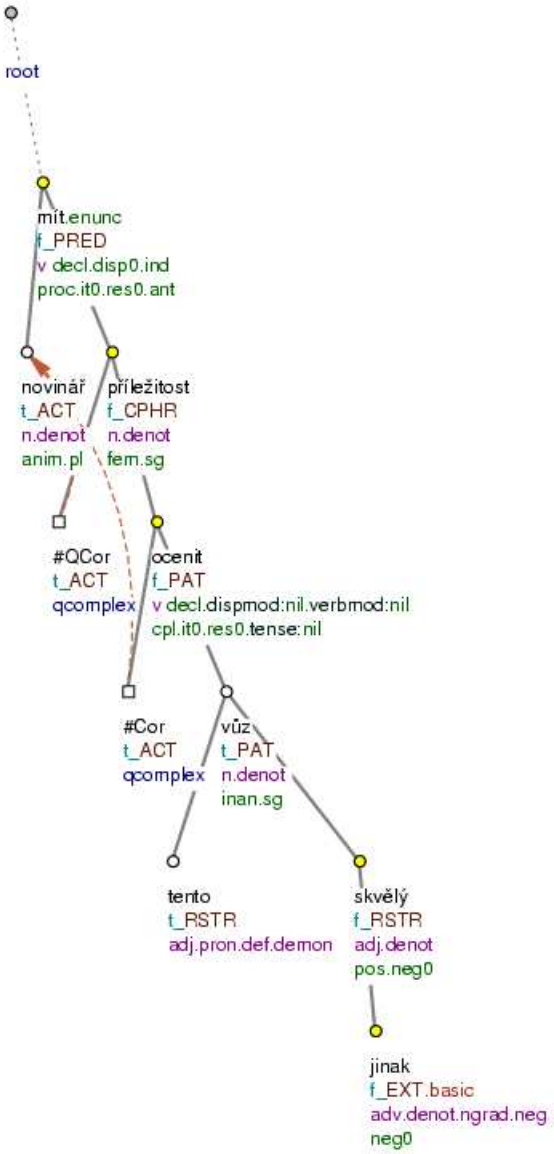

Novináři měli příležitost ocenit tento jinak skvělý vůz.

9.3.2. Pořadí uzlů ve verbální skupině

V této sekci popisujeme pravidla pro řazení sesterských uzlů reprezentujících kontextově zapojené a nezapojené výrazy, jejichž řídícím uzlem je uzel reprezentující sloveso (v určitém i neurčitém tvaru). Jde zejména o uzly závislé na efektivních kořenech závislých i nezávislých slovesných klauzí (viz 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“).

9.3.2.1. Pořadí kontextově nezapojených uzlů ve verbální skupině

Uzly reprezentující kontextově nezapojené výrazy (uzly s hodnotou `f` v atributu `tfa`) řadíme v souladu s povrchovým slovosledem, aby bylo možné snadno zjistit případné odchylky od systémového pořadí a zkoumat jejich příčiny.

Výjimka: Jedinou výjimkou je uzel vlastního ohniska. Pokud bezprostředně na slovese závisí vlastní ohnisko je v hloubkovém slovosledu uzel reprezentující toto ohnisko umístěn vždy zcela vpravo, i když stojí v povrchovém slovosledu na jiné pozici (viz i 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“).

9.3.2.2. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině

Výpovědní dynamičnost (nekontrastivních i kontrastivních) kontextově zapojených výrazů je aktualizována vzhledem ke kontextu, nemusí odpovídat systémovému pořadí. Stupeň výpovědní dynamičnosti je zpravidla dán funkcí v rámci aktuálního členění. Ta je signalizována různými prostředky – slovosledem, syntaktickou funkcí, intonací a dalšími. Na jejich základě vyčleňujeme jednotlivé typy kontextově zapojených uzlů (uzlů s hodnotou `t` nebo `c` v atributu `tfa`). Níže navrhujeme jejich předpokládané pořadí podle vzrůstající výpovědní dynamičnosti.

Kontextově zapojené uzly jsou v tektogramatickém stromě řazeny v tomto uspořádání odleva doprava:

1. uzel reprezentující vokativ, tj. uzel s funktorem `VOCAT` (pokud je v konstrukci obsažen),
2. uzel s funktorem `PREC`,
3. uzel s funktorem `ATT`,
4. uzel reprezentující rematizátor (`functor=RHEM`), pokud má v dosahu kontrastivní kontextově zapojený uzel,
5. kontrastivní kontextově zapojený uzel,
6. další vyjádřené (nekontrastivní) kontextově zapojené uzly s výjimkou níže uvedených typů 8 - 9,
7. nově vytvořené uzly (reprezentující výrazy nevyjádřené v povrchové podobě věty),
8. vyjádřené uzly se zástupným t-lematem `#PersPron`,
9. vyjádřená místní a časová doplnění, která nejsou kontrastivní.

Pokud je uzlů v některém z výše uvedených typů 1 - 9 více, řadíme tyto uzly v pořadí shodném s povrchovým slovosledem.

Srovnej:

- *Jirka ho totiž bohužel včera v Praze* {`#Gen.ADDR`} *prodal.*

  Kontextově zapojené výrazy budou reprezentovány sesterskými uzly v tomto pořadí:

  1. uzel s funktorem `PREC` reprezentující výraz *totiž*,
  2. uzel s funktorem `ATT` reprezentující výraz *bohužel*,
  3. kontrastivní kontextově zapojený uzel reprezentující výraz *Jirka*,
  4. nově vytvořený uzel reprezentující nevyjádřený adresát,
  5. vyjádřený uzel se zástupným t-lematem `#PersPron` reprezentující zájmeno *ho*,
  6. uzel reprezentující časové doplnění *včera*,
  7. uzel reprezentující místní doplnění *v Praze*.

  Srovnej obr. 9.10.

Obrázek 9.10. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině

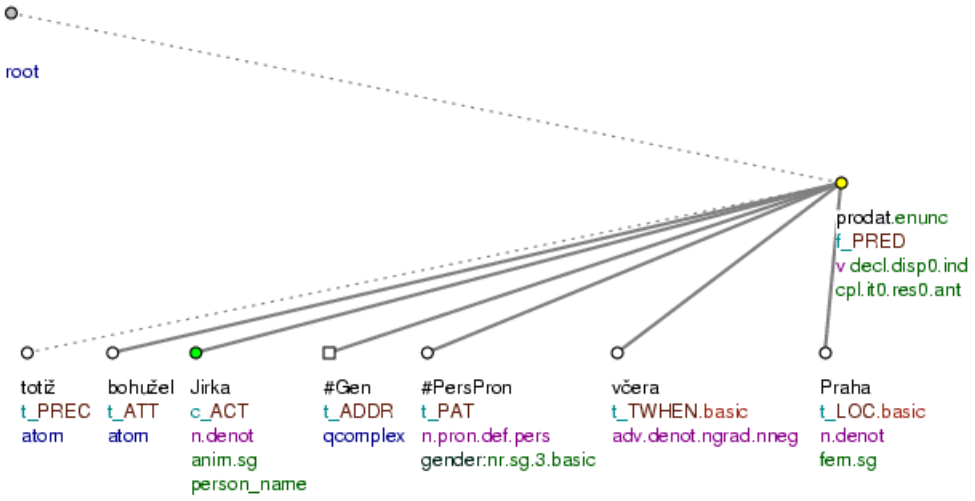

Jirka ho totiž bohužel včera v Praze prodal.

9.3.3. Pořadí uzlů v substantivní skupině

V této sekci popisujeme pravidla pro řazení sesterských uzlů reprezentujících kontextově zapojené a nezapojené výrazy, jejichž řídícím uzlem je uzel reprezentující substantivum.

Povrchový slovosled substantivních skupin se řídí slovosledními pravidly češtiny (například shodné přívlastky stojí v povrchovém pořadí před substantivem, neshodné za ním), která nesouvisí s výpovědní dynamičností – substantivní skupina má značně gramatikalizovaný slovosled. V hloubkovém slovosledu však přeřazujeme jednotlivá doplnění substantiva v souladu s rostoucí výpovědní dynamičností.

Výpovědní dynamičnost doplnění substantiva úzce souvisí s tím, v jak úzkém významovém vztahu je dané doplnění k řídícímu substantivu. Těsnost vztahu jednotlivých doplnění k řídícímu substantivu je signalizována velmi často morfologicky: nejtěsněji působí nominativ jmenovací, pak doplnění v genitivu, poměrně volně působí shodná adjektivní doplnění a ještě volněji doplnění realizovaná předložkovými skupinami. U závislých vztažných klauzí záleží na tom, zda je daná klauze restriktivní, nebo nerestriktivní – nerestriktivní vztažná klauze je nejvolnějším substantivním doplněním.

Předpokládáme, že pro kontextově nezapojené doplnění substantiva platí: čím méně těsné doplnění, tím je výpovědně dynamičtější; řadíme je tedy odleva doprava podle klesající těsnosti. Pro pořadí kontextově nezapojených substantivních doplnění platí:

- uzly reprezentující kontextově nezapojená doplnění substantiva (uzly s hodnotou `f` v atributu `tfa`) se řadí vpravo od řídícího uzlu v pořadí od uzlů reprezentujících výrazy těsně připojené po uzly reprezentující výrazy připojené nejvolněji; tedy zpravidla v tomto pořadí odleva doprava:

  1. uzly reprezentující závislé části ustálených spojení (`functor=DPHR` nebo `CPHR`).

  2. uzel reprezentující nominativ jmenovací nominativ (`functor=ID`).

  3. valenční doplnění (aktanty deverbativních substantiv) a genitivní doplnění (uzly s funktory `APP` a `MAT`).

  4. shodná adjektivní doplnění (adjektiva, posesiva, číslovky).

     Pozor! U deverbativních substantiv mohou mít adjektivní doplnění i funktory `MANN`, `REG`, `EXT`, aj.

5. efektivní kořen restriktivní vztažné klauze (`functor=RSTR`).

6. nevalenční (tj. volná) neshodná doplnění (převážně místní a časová).

7. efektivní kořen nerestriktivní vztažné klauze (`functor=RSTR`).

Pořadí kontextově zapojených doplnění substantiva se řídí povrchovým slovosledem:

- uzly reprezentující kontextově zapojená doplnění substantiva (uzly s hodnotou `t` nebo `c` v atributu `tfa`) stojí vlevo od řídícího uzlu v pořadí od uzlů reprezentujících výrazy volně připojené po uzly reprezentující výrazy připojené nejtěsněji. V jejich řazení postupujeme tedy analogicky jako u kontextově nezapojených uzlů, ovšem v pořadí 7 – 1.

Pokud je uzlů v některém z výše uvedených typů 1 - 7 více, vycházíme z povrchového slovosledu, který je v rámci jednotlivých typů volný, a tedy významově relevantní. Pokud je postavení uzlů vůči řídícímu uzlu v hloubkovém slovosledu nezměněné oproti povrchovému postavení, necháváme v rámci jednotlivých typů hloubkové pořadí stejné jako v povrchovém slovosledu. Pokud uzly v hloubkovém slovosledu přeřazujeme z pozice před substantivem za něj nebo naopak, je slovosled hloubkový zrcadlově obrácený proti povrchovému.

Srovnej:

- *Vzala jsem i ty dvoje krátké zelené šaty po sestře, které mi jsou malé.*

  Kontextově zapojeným doplněním substantiva *šaty* je ukazovací zájmeno *ten*. Uzel reprezentující toto zájmeno bude umístěn vlevo od řídícího uzlu.

  Ostatní doplnění substantiva *šaty* jsou kontextově nezapojená. Uzly reprezentující tato doplnění budou umístěny (jako sesterské uzly) vpravo od řídícího uzlu, a to v tomto pořadí odleva doprava:

  1. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *zelené*,

  2. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *krátké*,

  3. uzel reprezentující shodné adjektivní doplnění *dvoje*,

  4. uzel reprezentující efektivní kořen vztažné restriktivní klauze,

  5. uzel reprezentující nevalenční doplnění *po sestře*.

9.3.4. Projektivita tektogramatického stromu

Předpokládáme, že výsledné uspořádání uzlů tektogramatického stromu je uspořádání projektivní. *Projektivita* stromu znamená: jestliže jsou uzly M a N spojeny jednou hranou a M je vlevo od N, pak všechny uzly ležící vpravo od M a vlevo od N jsou s kořenem spojeny cestou, která prochází alespoň jedním z uzlů M, N. Stručněji: mezi rodičem a přímým potomkem mohou ležet jen přímé nebo i nepřímé potomky daného rodiče.

V povrchové podobě věty dochází z různých důvodů ke slovosledným přesunům, které způsobují povrchové neprojektivity. Předpokládáme, že neprojektivity v povrchové podobě věty jsou dány slovosledními posuny a že neprojektivní realizace vět odpovídají projektivním tektogramatickým strukturám. Proto takové konstrukce při tektogramatické anotaci zprojektivňujeme.

Projektivizací rozumíme takovou změnu hloubkového pořadí uzlu, který neprojektivitu způsobuje, že žádný z uzlů výsledného tektogramatického stromu neporušuje definici projektivity.

Při projektivizaci bereme v úvahu motivaci daného slovosledného přesunu. Těchto motivací zatím rozlišujeme tři typy:

- neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly (viz 9.3.4.1 – „Neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly“),
- neprojektivita motivovaná prozodickými důvody (viz 9.3.4.2 – „Neprojektivita motivovaná prozodickými příčinami“),
- neprojektivita motivovaná aktuálním členěním (viz 9.3.4.3 – „Neprojektivita motivovaná aktuálním členěním“).

9.3.4.1. Neprojektivita motivovaná slovoslednými pravidly

Motivací vzniku neprojektivit může být pevné postavení daného výrazu v povrchovém slovosledu. Jde především o substantivní skupiny, které mohou být neprojektivní kvůli postavení hlouběji závislého doplnění (rozvitého shodného adjektivního doplnění před řídícím substantivem), dále se jedná o závislé klauze připojené adjektivními vztažnými slovy, která jsou odtržena od svého řídícího substantiva a o jiná ustálená slovní spojení, která ustrnula ve slovosledné podobě porušující projektivitu.

V konstrukcích tohoto typu postupujeme při projektivizaci podle toho, který výraz způsobuje neprojektivitu:

- pokud je neprojektivně posunut doleva vztažný adjektivní výraz rozvíjející substantivum obsažené v závislé klauzi, je uzel reprezentující tento výraz podle hodnoty kontextové zapojenosti v atributu `tfa` posunut do projektivní pozice buď nalevo (`tfa=t`), nebo napravo (`tfa=f`) od jeho řídícího uzlu.

  Srovnej:

  - *Ptal jsem se ho, JAKÉHO* [`tfa=f`] *si koupil psa.*

    Vztažný adjektivní výraz *jakého* (nositel intonačního centra) je ve větě odtržen od svého řídícího substantiva *psa* a způsobuje neprojektivitu. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující tento výraz posunut do projektivní pozice napravo od řídícího uzlu (viz i anotace nepřímé otázky - 9.4.4.3 – „Aktuální členění nepřímé otázky“).

  - *Řekl mi, jakou* [`tfa=t`] *si přeje KNIHU.*

    Vztažný adjektivní výraz *jakou* je ve větě odtržen od svého řídícího substantiva *knihu* (nositele intonačního centra) a způsobuje neprojektivitu. V tektogramatickém stromě bude uzel reprezentující tento výraz posunut do projektivní pozice nalevo od řídícího uzlu.

- pokud je neprojektivně posunut doleva rozvitý adjektivní výraz, postupujeme dále podle toho, zda je, nebo není tento výraz kvaziohniskem (viz 9.3.1.2 – „Kvaziohnisko“). Má-li adjektivní výraz funkci kvaziohniska (závislé doplnění kontextově zapojeného adjektiva je kontextově nezapojené), umístíme v tektogramatickém stromě uzel reprezentující adjektivní výraz napravo od jeho řídícího uzlu (reprezentujícího substantivum) a nalevo od jeho závislého uzlu. Nemá-li adjektivní výraz funkci kvaziohniska (závislé doplnění adjektiva je kontextově zapojené), přesuneme uzel reprezentující závislé doplnění adjektiva do projektivní pozice, a to podle hodnoty kontextové zapojenosti v atributu `tfa` buď nalevo (`tfa=t`), nebo napravo (`tfa=f`) od jeho řídícího uzlu.

  Srovnej:

  - *Měl plné* [`tfa=t`] *kapsy peněz* [`tfa=f`]

    Rozvité adjektivum *plné* je ve větě odtrženo od svého závislého doplnění *peněz* a způsobuje neprojektivitu. Protože má funkci kvaziohniska, umístíme v tektogramatickém stromě uzel reprezentující toto adjektivum napravo od jeho řídícího uzlu (reprezentujícího substantivum *kapsy*) a nalevo od jeho závislého uzlu (reprezentujícího doplnění *peněz*).

  - *(Měl plné ruce peněz.) Ne, měl plné* [`tfa=t`] *KAPSY peněz* [`tfa=t`]

Rozvité adjektivum *plné* je ve větě odtrženo od svého závislého doplnění *peněz* a způsobuje neprojektivitu. Protože nemá funkci kvaziohniska, umístíme v tektogramatickém stromě uzel reprezentující toto adjektivum nalevo od jeho řídícího uzlu (reprezentujícího substantivum *kapsy*) a uzel reprezentující závislé doplnění tohoto adjektiva (substantivum *peněz*) přesuneme do projektivní pozice nalevo od jeho řídícího uzlu.

Tento typ odchylky povrchového slovosledu od projektivity je častý v konstrukcích s významem srovnání (k nim viz 7.4 – „**Konstrukce s významem „srovnání“**“); například:

Paříž je větší město než Praha.

Kolín je stejně velké město jako Chrudim.

9.3.4.2. Neprojektivita motivovaná prozodickými příčinami

V češtině existuje skupina nepřízvučných výrazů (tzv. příklonek), které vždy zaujímají „druhou pozici“ ve větě (pozici za prvním přízvukovým taktem). Pokud nejsou tyto výrazy závislé přímo na řídícím slovese klauze, mohou způsobit neprojektivitu.

Příklonková slova jsou zpravidla kontextově zapojená, proto uzlům reprezentujícím příklonková slova přiřazujeme v atributu `tfa` hodnotu `t` a umísťujeme je do projektivní pozice v souladu s pravidly o řazení kontextově zapojených uzlů (viz 9.3.2.2 – „Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině“).

Srovnej:

- *Konečně* [`tfa=f`] *se to* [`tfa=t`] *podařilo* [`tfa=f`] *uskutečnit* [`tfa=f`]

  Příklonkové slovo *to* (patiens slovesa *uskutečnit*) je v povrchovém slovosledu z prozodických důvodů předsunuto doleva. V tektogramatickém stromě umístíme kontextově zapojený uzel reprezentující tuto příklonku projektivně nalevo od uzlu pro sloveso *uskutečnit*.

9.3.4.3. Neprojektivita motivovaná aktuálním členěním

Kontrastivní kontextově zapojený výraz (viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `c` v atributu `tfa`)“) má v češtině velmi silnou tendenci stát v iniciální pozici ve větě, posouvá se tedy doleva, i když je hlouběji závislý, a může způsobovat neprojektivitu.

Uzel reprezentující výraz, který je v povrchovém slovosledu umístěný neprojektivně vlevo z důvodů kontrastivního užití (`tfa=c`), je v tektogramatickém stromě umístěn v souladu s pravidly v 9.3.2.2 – „Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině“ a 9.3.3 – „Pořadí uzlů v substantivní skupině“ projektivně co nejvíce vlevo.

Srovnej:

- *K jásotu* [`tfa=c`] *není* [`tfa=f`] *nejmenší* [`tfa=f`] *důvod* [`tfa=f`]

  Doplnění *k jásotu* (patiens substantiva *důvod*) je v povrchovém slovosledu z důvodu kontrastivního užití předsunuto doleva, do iniciální pozice. V tektogramatickém stromě umístíme kontrastivní kontextově zapojený uzel reprezentující toto doplnění projektivně nalevo od uzlu pro substantivum *důvod*. Srov. obr. 9.11.

Obrázek 9.11. Projektivizace

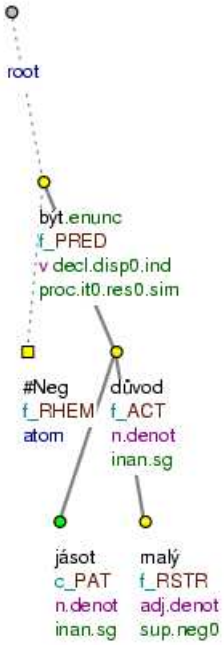

K jásotu není nejmenší důvod.

9.3.4.4. Nejasná motivace neprojektivity (konstrukce s víceslovnými predikáty)

Vedle případů s jasnou motivací neprojektivity existují ovšem i případy, ve kterých motivace slovosledného přesunu není zřejmá, a v některých těchto případech je navíc i znění věty bezpříznakové.

Jde zejména o případy závislých doplnění víceslovných predikátů: kontextově zapojený výraz, který stojí nalevo od víceslovného spojení a závisí na závislé části tohoto spojení, způsobuje tak neprojektivitu (přestože není kontrastivní; viz 9.3.4.3 – „Neprojektivita motivovaná aktuálním členěním“).

Víceslovné predikáty zachycujeme v tektogramatickém stromě zpravidla dvěma uzly (viz 5.9 – „**Víceslovné predikáty**“). Uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu reprezentujícím závislou část víceslovného predikátu. V současné době víme o následujících případech neprojektivních nekontrastivních zapojených uzlů:

- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro jmennou část složeného predikátu (na uzlu s funktorem `CPHR`; ke složeným predikátům viz 5.9.3 – „Složené predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro infinitiv plnovýznamového slovesa modálního nebo fázového predikátu, který je reprezentován jako dva uzly (viz 5.9.1 – „Modální a fázové predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro neslovesnou část kvazimodálního nebo kvazifázového slovesa (viz 5.9.2 – „Kvazimodální a kvazifázové predikáty“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro neslovesnou část verbonominálního predikátu (viz 7.2.1.3 – „„Být“ sponové (verbonominální predikát)“),
- uzel způsobující neprojektivitu závisí na uzlu pro závislou část slovesného frazému (viz 5.8.2 – „Slovesná frazeologická spojení“).

V těchto případech narážíme na problém. Pokud zprojektivníme kontextově zapojený uzel, nedokážeme na tektogramatické rovině rozlišit větu, která je v povrchové podobě projektivní, od věty se stejným lexikálním obsazením, která je v povrchové podobě neprojektivní. Pokud bychom těmto dvěma podobám přisoudili jedinou tektogramatickou reprezentaci, znamenalo by to, že mají stejný význam, což v současné době nemůžeme s jistotou tvrdit. Z tohoto důvodu bylo rozhodnuto, že kvůli zachování informace o původním umístění výrazu zůstane uzel reprezentující neprojektivní nekontrastivní kontextově zapojený výraz na pozici shodné s povrchovým slovosledem, neposouvá se doprava a ve výsledném tektogramatickém stromě je v těchto konstrukcích prozatím ponechána neprojektivní hrana, což nám umožní obě varianty rozlišit a podrobit dalšímu výzkumu.

Srovnej:

- *(V galerii V. Špály ode dneška vystavuje A. Born.) Výstavu* [tfa=t] *lze navštívit do dvacátého srpna.*

  Kontextově zapojené doplnění *výstavu* (patiens slovesa *navštívit*) je v povrchovém slovosledu předsunuto doleva. V tektogramatickém stromě zůstane uzel reprezentující tento neprojektivní nekontrastivní kontextově zapojený výraz na pozici shodné s povrchovým slovosledem, neposouvá se doprava. Srov. obr. 9.12.

Obrázek 9.12. Neprojektivní tektogramatický strom

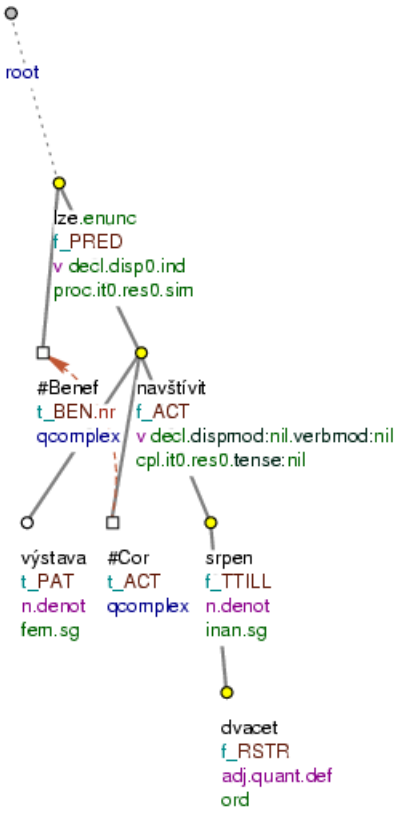

(V galerii V. Špály ode dneška vystavuje A. Born.) Výstavu lze navštívit do dvacátého srpna.

!!! Jde tedy o řešení prozatímní, které bude nahrazeno projektivními strukturami, jakmile budou zpracovány různé stupně víceslovných predikátů.

!!! Všechny neprojektivní stromy v PDT 2.0 jsou neprojektivní z výše uvedených důvodů. V datech je ale řada projektivních tektogramatických stromů, které by podle výše uvedených instrukcí měly být anotovány jako neprojektivní.

9.4. Tendence v aktuálním členění (pomocné instrukce)

Pojem kontextu (viz 9.2.1 – „Kontext“) není přesně definován, a proto může být rozhodování při vyplňování hodnot atributu `tfa` a následně i při hodnocení výpovědní dynamičnosti uzlů poměrně obtížné, zejména v některých okrajových případech. Tento oddíl proto obsahuje další vodítka, která při rozeznávání kontextové zapojenosti mohou pomoci. Jde hlavně o silné tendence, které čeština vykazuje, a o vliv čtyř důležitých faktorů:

- lexikální hodnoty výrazu (viz 9.4.1 – „Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu“),
- významového druhu závislosti (viz 9.4.2 – „Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)“),
- vztahů mezi klauzemi (viz 9.4.3 – „Aktuální členění a vztahy mezi klauzemi“),
- větné modality (viz 9.4.4 – „Aktuální členění otázky“).

Všechny instrukce popsané v této sekci jsou instrukce pomocné, hlavním kritériem pro přiřazení hodnoty `tfa` zůstává vztah daného uzlu ke kontextu.

9.4.1. Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu

Při anotaci kontextové zapojenosti nám může pomoci lexikální hodnota (t-lema) daného doplnění. Určité lexikální jednotky jsou zpravidla kontextově zapojené a jiné lexikální jednotky tíhnou k tomu být kontextově nezapojené.

Ve vztahu aktuálního členění a lexikální hodnoty výrazu můžeme sledovat tyto tendence:

- kontextově nezapojené jsou zpravidla lexikální jednotky, které označují něco neurčitého, neznámého (neurčitá zájmena, číslovky a příslovce; například: *někdo*, *něco*, *jednou*, *nějaký* apod.).

  Uzly reprezentující tyto lexikální jednotky mají v atributu `tfa` zpravidla hodnotu `f`.

- kontextová zapojenost (nekontrastivní nebo i kontrastivní) je vlastní deiktickým výrazům (tj. některým zájmenům, zájmenným příslovcím jako *tam*, *tady*, *tudy*, *tehdy* a jiným). Jde o lexikální jednotky, které odkazují ke skutečnostem jako ke skutečnostem známým a zapojují je tak do situačního kontextu nebo do kontextu společných znalostí. Z tohoto hlediska sem patří i lexikální jednotky, které jsou od známých skutečností odvozeny (například: *včera*, *zítra*, *pozítří*). V této skupině výrazů, která je poměrně široká, lze vidět typy výrazů, které tíhnou k zapojenosti silněji (ukazovací zájmena) a slaběji (osobní zájmena).

  Hodnota `t` v atributu `tfa` je u uzlů reprezentujících tyto výrazy primární, při kontrastivním užití mohou mít i hodnotu `c`. Tyto výrazy však mohou být i vlastním ohniskem (pokud jsou nositeli intonačního centra) a mít hodnotu `f`.

  Příklady:

  Mně [tfa=c] *ani tobě* [tfa=c] *se to* [tfa=t] *nestane* [tfa=f]

  Ten [tfa=t] *pes* [tfa=t] *je* [tfa=t/f] *MŮJ* [tfa=f]

- ke kontextové (nekontrastivní) zapojenosti tíhnou substantiva, která řídí číslovky ve funkci přívlastku (viz 7.10.1.1 – „Číslovky s funkcí přívlastku (`RSTR`)“). Tato substantiva zpravidla vyjadřují názvy jednotek, které jsou obecně známé, patří ke kontextu obecně sdílených znalostí (v některých případech mohou být v povrchové podobě věty i vynechány), nebo se tu opakují názvy předmětů známé z kontextu, které jsou číslovkami dále specifikovány.

Název počítaného předmětu (substantivum řídící číslovku v pozici doplnění s funktorem `RSTR`) může být i v pozici kvaziohniska (viz 9.3.1.2 – „Kvaziohnisko“).

Příklad:

Utratil [`tfa=f`] *za tu* [`tfa=t`] *učebnici* [`tfa=t`] *sto* [`tfa=f`] *korun* [`tfa=t`] obr. 9.13

Pozor! Většina lexikálních jednotek, které tíhnou k (nekontrastivní) kontextové zapojenosti, se může vyskytnout i v pozici vlastního ohniska (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) nebo kontrastivního kontextově zapojeného výrazu. V těchto pozicích se může vyskytnout téměř jakákoli lexikální jednotka. Proto je třeba důkladně odlišit tyto pozice od ostatních, kdy je výraz kvůli svému lexikálnímu obsazení nebo syntaktické funkci (nekontrastivní) kontextově zapojený.

Obrázek 9.13. Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu

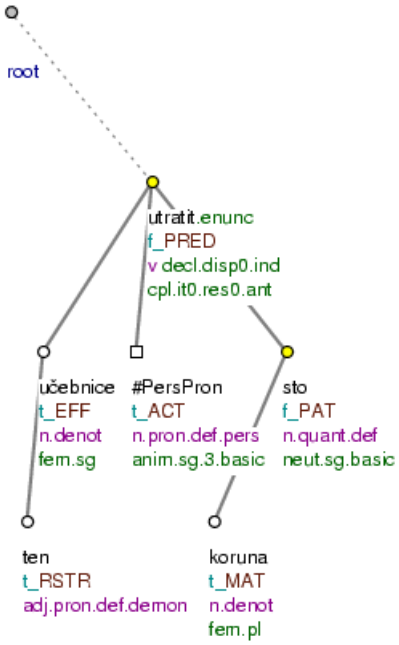

Utratil za tu učebnici sto korun.

Zvláštní případy - osobní zájmena. Při anotaci kontextové zapojenosti nám může pomoci i forma vyjádření daného doplnění. Forma vyjádření je při anotaci kontextové zapojenosti určující u tvarů osobních zájmen. V některých pádech osobních zájmen existují v češtině dvě řady tvarů – silné (*jeho*, *jemu*, *sebe*, *sobě*, *tobě*, *tebe*) a slabé (*ho*, *mu*, *se*, *si*, *tě*,*ti*).

V pozicích, ve kterých je možný silný i slabý tvar zájmena, je užití silného, nebo slabého tvaru zpravidla motivováno kontextovou zapojeností zájmena:

- slabé tvary se v těchto pozicích vyskytují pouze tehdy, je-li je zájmeno (nekontrastivní) kontextově zapojené. Uzlům reprezentujícím slabé tvary zájmen (jako *tě*, *ti*, *ho*, *mu*, *mi* a často i neutrálním tvarům *mě*, *mně*, *ji*, *jí*, *jim*, *jej*, *nás* atd.) je v atributu `tfa` přiřazena hodnota `t`.

- uzly reprezentující silné tvary zájmen (jako *tebe*, *jemu* atd.) a tvary neutrální mají přiřazenu hodnotu `f`, pokud jsou nositeli intonačního centra (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“), nebo při kontrastivním užití mají přiřazenou hodnotu `c`.

Pozor! V pozicích po předložce a v souřadném spojení mají osobní zájmena vždy silný tvar, takže se v této pozici tvarem zájmena při určování kontextové zapojenosti řídit nemůžeme. V této pozici může mít i uzel reprezentující silný tvar zájmena v atributu `tfa` hodnotu `t`.

Příklady:

Pro tebe [tfa=c] *to přinesu ZÍTRA.*

Zítra to pro tebe [tfa=t] *PŘINESU.*

Zítra to přinesu PRO TEBE [tfa=f]

ZÍTRA to pro tebe [tfa=t] *přinesu.*

Jemu [tfa=c] *a tobě* [tfa=c] *to přinesu ZÍTRA.*

Zítra to jemu [tfa=t] *a tobě* [tfa=t] *určitě PŘINESU.*

9.4.2. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

Při anotaci kontextové zapojenosti nám může pomoci významový druh závislosti daného doplnění, tedy jeho funktor. Doplnění určitých funktorů jsou zpravidla kontextově zapojená a doplnění s jinými funktory tíhnou k tomu být kontextově nezapojená.

Ve vztahu aktuálního členění k funktoru doplnění můžeme vysledovat tyto tendence:

- **kontextově zapojené** bývá doplnění, které má:
  - **funktor `PREC`**.

    Skupinou doplnění, která jsou vždy nekontrastivní kontextově zapojená, jsou částice a souřadicí spojovací výrazy, které v textu signalizují návaznost na předchozí kontext (například: *tedy*, *proto*, *však*, *tudíž*, *totiž* a další), tedy doplnění s funktorem `PREC` (viz 6.7.4 – „PREC“). Zapojovat větu do textového kontextu je jejich primární funkce.

  - **funktor `ATT`**.

    Nekontrastivní kontextově zapojené jsou zpravidla také postojové částice, doplnění s funktorem `ATT` (viz 6.7.1 – „ATT“).

    Příklad:

    Naštěstí.`ATT` [tfa=t] *přišel* [tfa=f] obr. 9.14

  - **funktor `VOCAT`**.

    Nekontrastivní kontextově zapojené jsou též zpravidla oslovení, doplnění s funktorem `VOCAT` (viz 6.1.3 – „VOCAT“), protože odkazují k adresátovi textu, který je součástí situačního kontextu. Oslovení se většinou vyskytují na začátku věty, kam jsou také uzly s funktorem `VOCAT` v tektogramatickém stromě zařazeny. Na první pozici v tektogramatickém stromě jsou pak posouvány, i když v povrchovém slovosledu leží jinde.

    Příklad:

    Jirko.`VOCAT` [tfa=t] *, podej* [tfa=f] *mi* [tfa=t] *pero* [tfa=f] obr. 9.15

- **kontextově nezapojené** bývá doplnění, které má:

- **funktor pro doplnění substantiva (RSTR, APP, MAT nebo ID)**.

  Ke kontextové nezapojenosti tíhne většina substantivních doplnění, tj. doplnění se substantivními funktory (viz 6.10 – „**Specifické substantivní funktory**“), zejména s funktorem RSTR), protože jejich funkcí je specifikovat řídící substantiva. Uzel reprezentující substantivní doplnění vyjádřené adjektivem, substantivem, zájmenem nebo číslovkou má proto v atributu tfa zpravidla přiřazenou hodnotu f, i když je reprezentované doplnění v povrchovém slovosledu vlevo od substantiva. Hodnota t je přiřazena jen tehdy, když se nějaký atribut opakuje nebo je z předcházejícího kontextu jasný.

  Příklad:

  Ve starém.RSTR [tfa=f] *parku* [tfa=t] *stál* [tfa=f/t] *starý*.RSTR [tfa=t] *dům* [tfa=f] obr. 9.16

- **funktor pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant (MANN aj.)**.

  Kontextově nezapojená jsou zpravidla způsobová příslovce, která specifikují děj, vyjádřený slovesem, tj. doplnění s funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant (viz 6.6 – „**Funktory pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant**“), zejména s funktorem MANN. Uzly reprezentující tato doplnění mají proto v atributu tfa zpravidla hodnotu f a jsou přesunuty doprava za sloveso (i když stojí v povrchové podobě vlevo).

  Příklad:

  Rychle.MANN [tfa=f] *přišel* [tfa=f] obr. 9.17

- **funktor MOD**.

  Kontextově nezapojené jsou také modální adverbiální výrazy, doplnění s funktorem MOD (viz 6.7.3 – „MOD“), která specifikují modalitu řídícího děje.

- **funktor DENOM**.

  Kontextově nezapojené jsou zpravidla uzly s funktorem DENOM (viz 6.1.2 – „DENOM“), efektivní kořeny nominativních klauzí (titulků, seznamů apod.). Nominativní klauze nebývají navázány na kontext, nemají kontextově zapojené výrazy. Celá nominativní klauze je většinou kontextově nezapojená.

  Příklad:

  Škola.DENOM [tfa=f] *šachových* [tfa=f] *koncovek* [tfa=f] obr. 9.18

- **funktor PAR**.

  Kontextově nezapojené jsou také efektivní kořeny vsunutých syntakticky nezačleněných klauzí, uzly s funktorem PAR (viz 6.1.5 – „PAR“). Hloubkový slovosled uzlu s funktorem PAR ovšem zůstává shodný s povrchovým, protože se jedná o nezávislé klauze, které nemají své místo ve struktuře věty.

  Jedná se zde o jednu z výjimek ze základního pravidla o uspořádání uzlů na tektogramatické rovině (viz 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“).

Velmi specifické je chování tzv. rematizátorů (functor=RHEM), které popisujeme v 9.6 – „**Rematizátory**“.

Obrázek 9.14. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

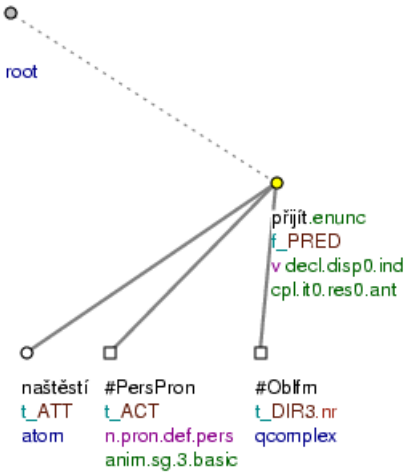

Naštěstí přišel.

Obrázek 9.15. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

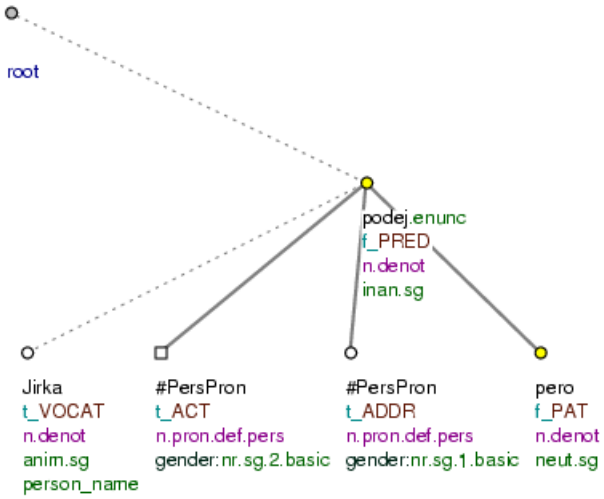

Jirko, podej mi pero.

Obrázek 9.16. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

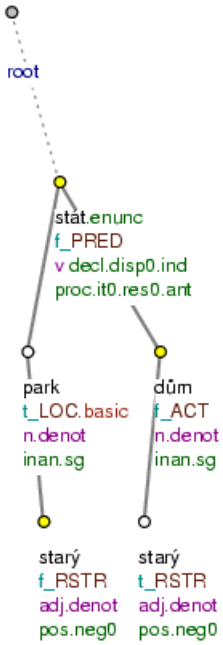

Ve starém parku stál starý dům.

Obrázek 9.17. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

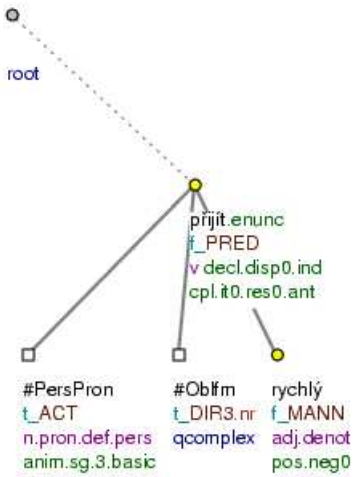

Rychle přišel.

Obrázek 9.18. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor)

Škola šachových koncovek

9.4.3. Aktuální členění a vztahy mezi klauzemi

V této sekci pojednáváme o vztazích mezi klauzemi v souvislosti s aktuálním členěním. Zaměřujeme se zejména na vztahy klauzí v souřadném (viz 9.4.3.2 – „Aktuální členění souřadného spojení“) a podřadném souvětí (viz 9.4.3.3 – „Aktuální členění závislých slovesných klauzí“) a na anotaci první věty v textu (viz 9.4.3.1 – „Aktuální členění první věty textu“).

Obecná pravidla o anotaci souřadně a podřadně spojených klauzí jsou uvedena v 5.4 – „**Slovesné a neslovesné klauze**“ a v 5.5 – „**Závislé slovesné klauze**“.

Při anotaci aktuálního členění platí v zásadě odlišná pravidla pro souřadně spojené nezávislé klauze (pro souřadné souvětí) a pro spojení dvou klauzí ve vztahu závislosti (pro podřadná souvětí). Jsou zde však zavedeny některé výjimky, zejména pro takové případy spojení dvou klauzí, které jsou z hlediska sémantiky na hranici mezi oběma typy souvětí.

9.4.3.1. Aktuální členění první věty textu

V anotaci aktuálního členění první věty textu se nemůžeme opřít o její navazování na předchozí text. Vycházíme z toho, že mluvčí klade na začátek věty výrazy, ze kterých má adresát vycházet, a tím je ustavuje jako základ věty.

Uzly reprezentující výrazy přímo závislé na řídícím slovese první věty textu, které jsou v povrchovém slovosledu před tímto slovesem, mají proto v atributu `tfa` buď hodnotu `t`, nebo hodnotu `c`.

Jako první věta textu je brán i titulek, jestliže je vyjádřen slovesnou klauzí.

Věta, která následuje za titulkem, může být anotována jako druhá věta textu, pokud přímo a zřetelně svým aktuálním členěním navazuje na titulek; pokud je však spojitost mezi jejím členěním a členěním titulku nejasná, kontextová zapojenost jednotlivých výrazů se určuje, jako by šlo opět o první větu textu. Srovnej:

- *(Dnešní zasedání sněmovny.) Na dnešním* [tfa=t] *zasedání* [tfa=t] *sněmovny* [tfa=t] *předložili* [tfa=f] ...

  Druhá klauze navazuje na předcházející titulek, je anotována jako druhá věta textu.

- *(Dnešní zasedání sněmovny.) Vládní* [tfa=t] *poslanci* [tfa=t] *předložili* [tfa=f] *na dnešním* [tfa=t] *zasedání* [tfa=f] *sněmovny* [tfa=f] ...

  Druhá klauze nenavazuje zřetelně na předcházející titulek, je anotována jako první věta textu.

9.4.3.2. Aktuální členění souřadného spojení

Souřadná spojení mají v rámci tektogramatické anotace specifické postavení (viz 5.6 – „**Souřadnost**“) a vyžadují i některá doplňující pravidla pro anotaci aktuálního členění. Při anotaci souřadných spojení se držíme těchto zásad:

- u kořene souřadné struktury se hodnota atributu `tfa` nevyplňuje. Kořen souřadné struktury je v tektogramatickém stromě umístěn doprostřed mezi přímé členy souřadné struktury.

- atribut `tfa` nevyplňujeme ani u uzlů s funktorem `CM` (reprezentujících výrazy modifikující souřadicí spojovací výrazy; viz 7.16.1 – „Souřadicí spojovací výrazy“). Uzly s funktorem `CM` zůstávají v hloubkovém pořadí na pozici analogické povrchovému slovosledu.

- efektivní kořen společného rozvití (respektive celý podstrom) souřadné struktury, je umístěn jako nejlevější přímý potomek kořene souřadné struktury, je-li efektivní kořen společného rozvití kontextově zapojený; nebo jako nejpravější přímý potomek kořene souřadné struktury, je-li efektivní kořen společného rozvití kontextově nezapojený.

  Srovnej:

  - *Ten nůž má nerezovou* [tfa=f] *čepel* [tfa=f] *i rukojeť* [tfa=f]

    Uzel reprezentující kontextově nezapojené společné rozvití *nerezový* bude v tektogramatickém stromě umístěn jako nejpravější přímý potomek kořene souřadné struktury (jako pravá sestra uzlu reprezentujícího doplnění *rukojeť*). Srov. obr. 9.19.

  Je-li společných rozvití více, řídí se pořadí uzlů společného rozvití pravidly o pořadí uzlů ve verbální skupině (pokud jsou souřadně spojeny slovesa nebo adjektiva; viz 9.3.2 – „Pořadí uzlů ve verbální skupině“), nebo o pořadí uzlů v substantivní skupině (pokud jsou souřadně spojeny substantiva; viz 9.3.3 – „Pořadí uzlů v substantivní skupině“).

Obrázek 9.19. Aktuální členění souřadného spojení

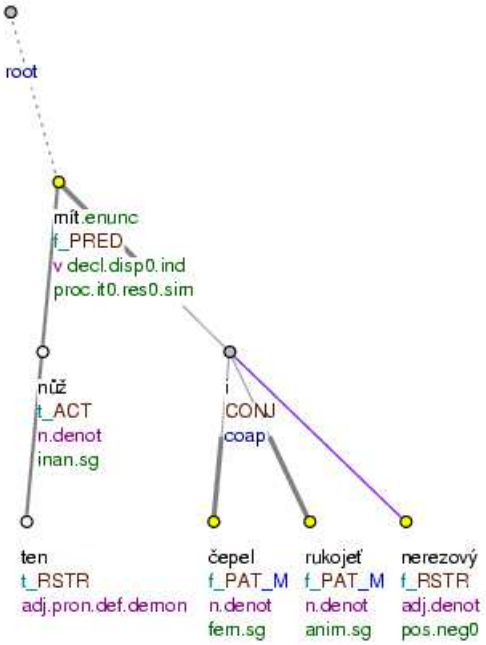

Ten nůž má nerezovou čepel i rukojeť.

9.4.3.2.1. Aktuální členění souřadně spojených závislých doplnění a klauzí

Souřadné spojení závislých doplnění nebo klauzí vstupuje do aktuálního členění věty jako celek. Je jako celek vždy buď kontextově zapojené, nebo nezapojené. Kromě výjimky uvedené níže mají terminální členy takové souřadné struktury stejnou hodnotu v atributu `tfa`.

Výjimky. Výjimkou jsou pouze případy, kdy se řídící člen souřadně spojeného doplnění (reprezentovaný jako terminální člen souřadné struktury) doslova opakuje, a případy aktuální elipsy v souřadných spojeních (viz 5.12.1 – „Elipsa řídícího členu“). V pořadí druhý řídící člen souřadně spojeného doplnění a případně další členy jsou v těchto konstrukcích vždy kontextově zapojené (i v případě, že první člen je elidovaný).

Srovnej:

- *Chci bydlet* [tfa=f] *ve státním* [tfa=f] *bytě* [tfa=f] *, nebo v družstevním* [tfa=f] *bytě* [tfa=t]

  Uzel reprezentující druhý řídící člen koordinovaného doplnění bude mít v atributu `tfa` hodnotu `t`, protože je doslovným zopakováním prvního řídícího členu koordinovaného doplnění.

Odlišná hodnota v atributu `tfa` u terminálních členů souřadné struktury znamená odlišnou kontextovou zapojenost uvnitř souřadného spojení. Kontextová zapojenost souřadného spojení jako celku je dána hodnotou atributu `tfa` u uzlu reprezentujícího prvního řídící člen souřadně spojeného doplnění (u prvního terminálního členu). Pokud je první (byť elidovaný) řídící člen souřadně spojeného doplnění kontextově nezapojený, chápeme celé souřadné spojení jako kontextově nezapojené a podobně.

9.4.3.2.2. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

Pro souřadně spojené nezávislé klauze platí, že každá ze souřadně spojených klauzí má své vlastní aktuální členění. Výrazy v druhé klauzi mohou být kontextově zapojené vzhledem k předcházející klauzi, pokud se opakují nebo navazují na výrazy v první klauzi.

Efektivní kořeny souřadně spojených nezávislých klauzí mohou mít rozdílné hodnoty v atributu `tfa`.

Příklady:

Tom [tfa=c] *přinesl* [tfa=f] *knihy* [tfa=f] *a pak* [tfa=t] *Jirka* [tfa=c] *odnesl* [tfa=f] *noviny* [tfa=f] obr. 9.20

Knihy [tfa=c] *odnesl* [tfa=f] *a noviny* [tfa=c] *přinesl* [tfa=f] obr. 9.21

Chodil [tfa=f] *sem* [tfa=f] *a chodil* [tfa=t] *tam* [tfa=f], *ale nenašel* [tfa=f] *nic* [tfa=f] obr. 9.22

Obrázek 9.20. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

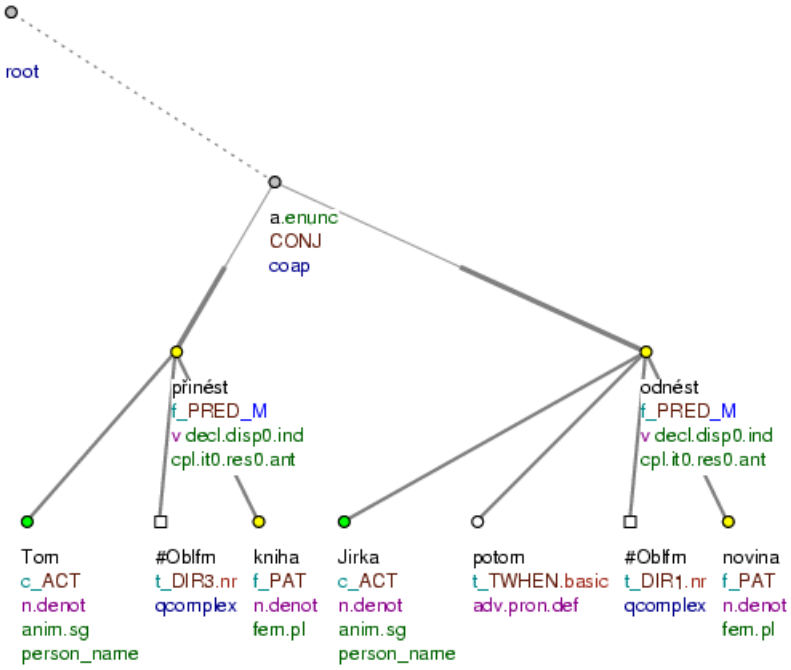

Tom přinesl knihy a pak Jirka odnesl noviny.

Obrázek 9.21. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

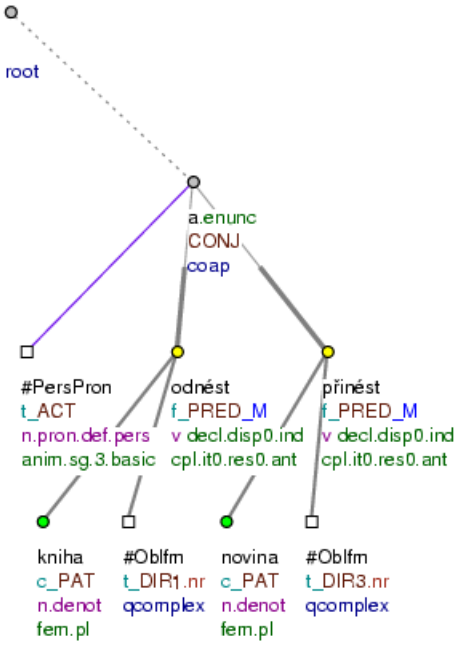

Knihy odnesl a noviny přinesl.

Obrázek 9.22. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí

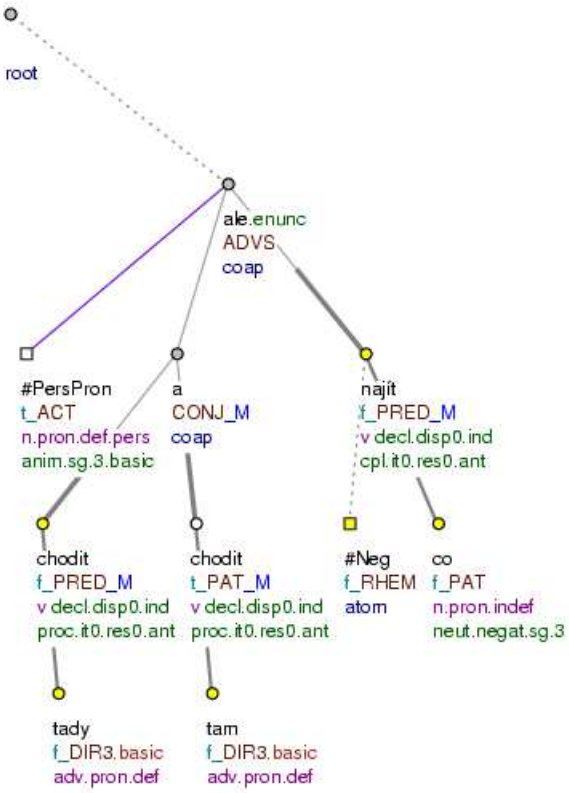

Chodil sem a chodil tam, ale nenašel nic.

9.4.3.3. Aktuální členění závislých slovesných klauzí

Spojení klauzí ve vztahu závislosti (podřadné souvětí) se obvykle anotuje podle povrchového slovosledu (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“): pokud závislá klauze stojí v povrchovém slovosledu vlevo od řídícího slovesa, uzel reprezentující řídící predikát závislé klauze dostane hodnotu `t` a podstrom celé klauze zůstává vlevo; pokud závislá klauze stojí v povrchovém slovosledu vpravo od řídícího slovesa, uzel reprezentující řídící predikát závislé klauze dostává hodnotu `f` a podstrom celé klauze zůstává vpravo.

Závislá adverbiální klauze. Při anotacích bylo však zjištěno, že některá podřadná souvětí se závislými klauzemi adverbiálními, zejména příčinnými a časovými, se z hlediska aktuálního členění chovají jako souřadná souvětí. Informace uváděná v závislé klauzi (zejména stojí-li tato klauze vlevo od klauze řídící) uvádí děj z hlediska kontextové zapojenosti natolik nezávislý na ději řídící klauze, že se dá jen velice těžko interpretovat jako kontextově zapojená nebo nezapojená část řídící klauze (viz k tomu i 5.6.2 – „Koordinace a apozice“). Proto byla pro anotaci aktuálního členění souvětí se závislou klauzí adverbiální zavedena podrobnější pravidla:

- uvádí-li závislá adverbiální klauze relativně samostatný nový děj a předchází-li řídící klauzi z širších sémantických důvodů (časová nebo kauzální následnost dějů), zůstává podstrom závislé klauze vlevo od řídícího uzlu a efektivní kořen závislé klauze má v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f`. Srovnej:

  - *Jestliže se nám podaří* [`tfa=f`] *zasadit strom, můžeme se těšit* [`tfa=f`] *na jablka.*

    Efektivní kořen závislé adverbiální klauze bude umístěn vlevo od řídícího uzlu, přestože bude mít v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f`. Srov. obr. 9.23.

Jedná se zde o jednu z výjimek ze základního pravidla o uspořádání uzlů na tektogramatické rovině (viz 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“).

- pokud stojí závislá adverbiální klauze v povrchovém slovosledu před slovesem klauze řídící a je v kontrastivním postavení (má kontrastivní přízvuk; viz 9.1.2.2 – „Kontrastivní přízvuk“), má efektivní kořen závislé klauze v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `c` a zůstává v tektogramatickém stromě umístěn vlevo od řídícího uzlu. Srovnej:

  - *Protože se program osvědčil* [`tfa=c`] *v zahraničí, použili* [`tfa=f`] *ho.*

    Efektivní kořen závislé adverbiální klauze bude mít v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `c` a bude umístěn vlevo od řídícího uzlu. Srov. obr. 9.24.

  Při pochybnostech má toto řešení přednost před řešením předcházejícím.

!!! Nevyřešeným problémem tu však zůstává najít popsatelnou hranici, kterou povedeme mezi případy, ve kterých se závislá klauze anotuje jako doplnění klauze řídící, a těmi, ve kterých se závislá klauze anotuje jako samostatné sdělení.

Obrázek 9.23. Aktuální členění závislé adverbiální klauze

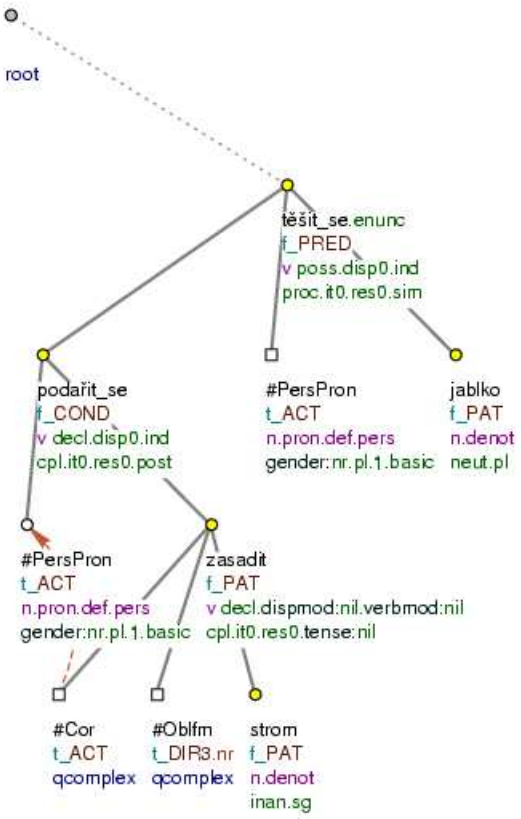

Jestliže se nám podaří zasadit strom, můžeme se těšit na jablka.

Obrázek 9.24. Aktuální členění závislé adverbiální klauze

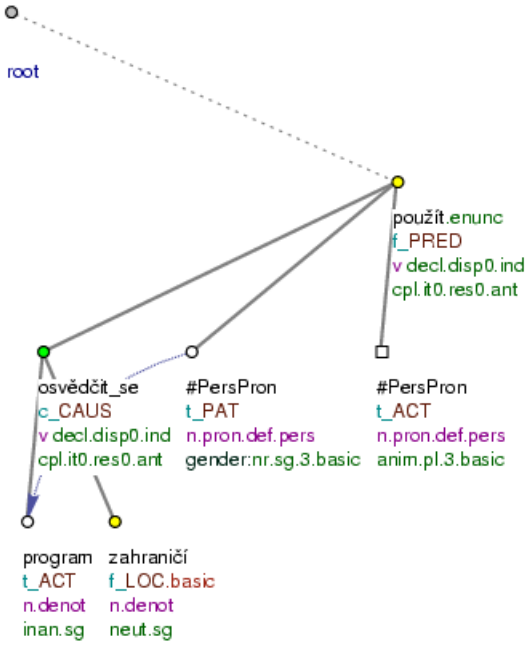

Protože se program osvědčil v zahraničí, použili ho.

Přímá řeč uvozená slovesem. Další pravidla jsou zavedena pro konstrukce s přímou řečí, která je uvozená slovesem (viz 7.3.1.1 – „Přímá řeč jako aktant slovesa“):

- přímá řeč je zpravidla dynamičtější než uvozovací klauze (pokud v uvozovací klauzi není vlastní ohnisko).

Příklady:

Jirka [tfa=c/t] *řekl* [tfa=f/t] *"Je* [tfa=f] *dobře* [tfa=f] *."* obr. 9.25

"Je [tfa=f] *dobře* [tfa=f] *, "řekl* [tfa=f/t] *Jirka* [tfa=c/t]

Taky [tfa=f]*JIRKA* [tfa=f] *řekl* [tfa=t] *: "Je* [tfa=t] *dobře* [tfa=f] *."*

Obrázek 9.25. Aktuální členění přímé řeči uvozené slovesem

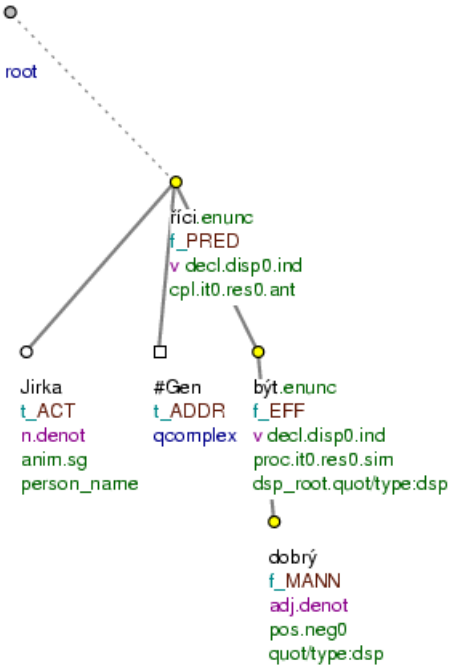

Jirka řekl: "Je dobře."

9.4.4. Aktuální členění otázky

Anotace aktuálního členění otázky se řídí v podstatě stejnými pravidly jako anotace běžné oznamovací klauze, povrchový slovosled otázky je ovšem často odlišný.

Podrobnější pravidla jsou uvedena v následujících sekcích, zvlášť pro otázky zjišťovací (viz 9.4.4.1 – „Aktuální členění otázky zjišťovací“), doplňovací (viz 9.4.4.2 – „Aktuální členění otázky doplňovací“) a pro otázky nepřímé (viz 9.4.4.3 – „Aktuální členění nepřímé otázky“).

9.4.4.1. Aktuální členění otázky zjišťovací

Otázka zjišťovací může být v češtině tvořena dvěma způsoby: intonací nebo inverzním slovosledem.

Otázka tvořená intonací. Pokud je otázka tvořena pomocí intonace, je zachován slovosled oznamovací klauze i její aktuální členění. Před řídícím slovesem otázky jsou zpravidla kontextově zapojené výrazy, za slovesem výrazy kontextově nezapojené a zcela vpravo je umístěno vlastní ohnisko klauze.

Příklady:

Letos `[tfa=t]` *v létě* `[tfa=t]` *pojedeš* `[tfa=f/t]` *NA HORY* `[tfa=f]` *?* obr. 9.26

Na hory `[tfa=c]` *pojedeš* `[tfa=f]` *letos* `[tfa=f]` *V LÉTĚ* `[tfa=f]` *?*

Na hory `[tfa=c]` *letos* `[tfa=t]` *pojedeš* `[tfa=t]` *V LÉTĚ* `[tfa=f]` *?*

Na hory `[tfa=c]` *letos* `[tfa=t]` *v létě* `[tfa=t]` *POJEDEŠ* `[tfa=f]` *?*

I u otázky zjišťovací tvořené intonací se může uplatňovat tendence slovesa stát na druhé pozici ve větě (o tom viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“).

Příklad:

Letos [tfa=c] *pojedeš* [tfa=t] *v létě* [tfa=t] *NA HORY* [tfa=f] *?*

Otázka tvořená inverzním slovosledem. Pokud je otázka tvořena inverzním slovosledem, je situace poněkud složitější:

- uzel reprezentující výraz nesoucí v mluvené podobě intonační centrum otázky má v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` a je posunut (oproti povrchové podobě věty) zcela vpravo (na nejpravější cestu) jako vlastní ohnisko otázky.
- řídící sloveso (i když leží v povrchovém slovosledu na začátku otázky) se chápe (pokud se neopakuje z předcházejícího kontextu) jako nejméně dynamický kontextově nezapojený výraz. Uzel reprezentující řídící sloveso má proto v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f`, a pokud není zároveň vlastním ohniskem, jsou všechny na něm závislé kontextově zapojené uzly umístěny nalevo od něj a všechny kontextově nezapojené uzly stojí napravo od něj.

  Protože však sloveso stojí na začátku otázky, není signalizován obvyklý předěl mezi kontextově zapojenými a nezapojenými výrazy. Jediným vodítkem zde kromě významu může být porušování systémového pořadí.

  Příklad:

  Pojede [tfa=f] *Jirka* [tfa=c] *letos* [tfa=t] *v létě* [tfa=t] *NA HORY* [tfa=f] *?* obr. 9.27

- uzly reprezentující kontextově nezapojené výrazy jsou mezi uzlem pro sloveso a pro vlastní ohnisko srovnány v pořadí shodném s povrchovým slovosledem.
- uzly reprezentující (kontrastivní i nekontrastivní) kontextově zapojená přímá doplnění slovesa mají hodnotu `t` nebo `c` a řadí se nalevo od uzlu pro sloveso podle pravidel o pořadí uzlů ve verbální skupině, která jsou popsána v 9.3.2.2 – „Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině“.

Příklady:

(Postmodernismus.) Nastane [tfa=f] *nyní* [tfa=t] *na Zábradlí* [tfa=t] *postmodernistická* [tfa=t] *éra* [tfa=f] *?* obr. 9.28

Odnesl jsi [tfa=f] *ten* [tfa=t] *kufr* [tfa=t]*?* obr. 9.29

Ve zjišťovací otázce může nastat případ subjektivního pořadí (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“). V takovém případě jsou uzly přeřazeny podle stejných pravidel jako pro bezpříznakové případy.

Příklad:

NA DOVOLENOU [tfa=f] *Jirka* [tfa=t] *pojede* [tfa=t] *?* obr. 9.30

Obrázek 9.26. Aktuální členění otázky zjišťovací

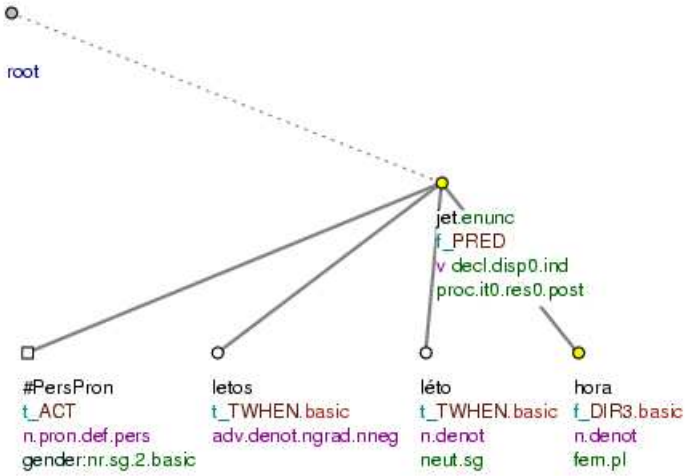

Letos v létě pojedeš na hory?

Obrázek 9.27. Aktuální členění otázky zjišťovací

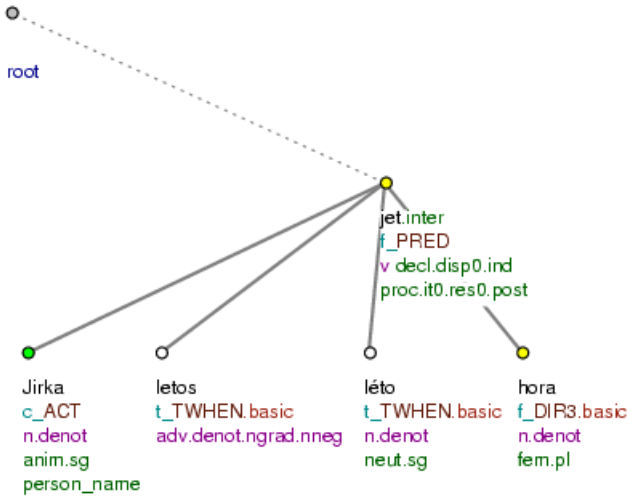

Pojede Jirka letos v létě na hory?

Obrázek 9.28. Aktuální členění otázky zjišťovací

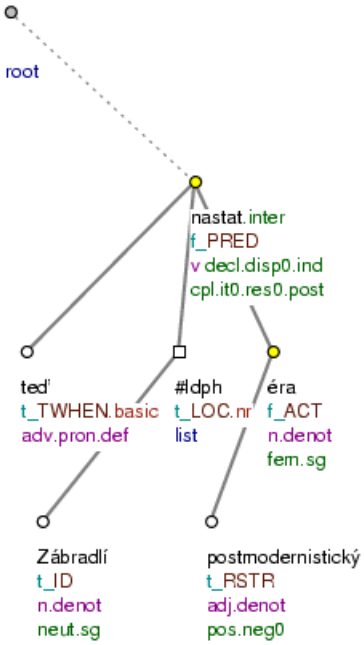

(Postmodernismus.) Nastane nyní na Zábradlí postmodernistická éra?

Obrázek 9.29. Aktuální členění otázky zjišťovací

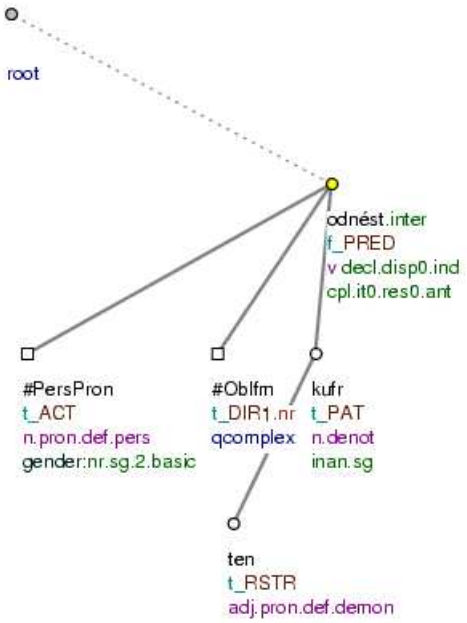

Odnesl jsi ten kufr?

Obrázek 9.30. Aktuální členění otázky zjišťovací

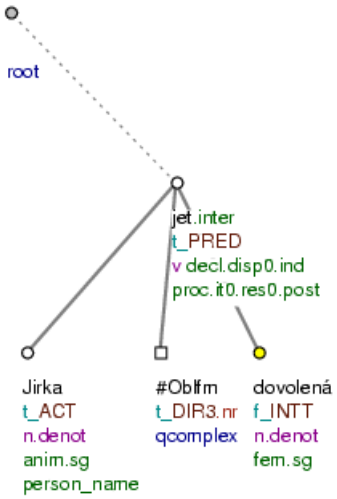

Na dovolenou Jirka pojede?

9.4.4.2. Aktuální členění otázky doplňovací

Doplňovací otázka je tvořena pomocí tázacího výrazu. Tázací výraz vyjadřuje to, na co se tazatel ptá, proto bývá vlastním ohniskem (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“), ale nemusí jím být. V příkladech jako *Kam pojedeš NA DOVOLENOU ?* je vlastním ohniskem výraz na konci věty, který také nese intonační centrum (viz 9.1.2.1 – „Intonační centrum“).

Pro anotaci aktuálního členění otázky doplňovací platí:

- uzel reprezentující tázací výraz má v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` a pokud není vlastním ohniskem, je posunut těsně za uzel pro řídící sloveso.

- uzel reprezentující výraz nesoucí v mluvené podobě intonační centrum otázky má v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` a posouvá se zcela vpravo (na nejpravější cestu) jako vlastní ohnisko otázky.

  Pokud se intonační centrum nedá jednoznačně určit, vychází se z předpokladu, že vlastním ohniskem je tázací výraz.

- uzel reprezentující řídící sloveso má v atributu `tfa` zpravidla vyplněnou hodnotu `f` a signalizuje obvyklý předěl mezi kontextově zapojenými a kontextově nezapojenými uzly: všechny na něm závislé kontextově zapojené uzly jsou umístěny nalevo od něj a všechny kontextově nezapojené uzly stojí napravo od něj. V doplňovací otázce však stojí sloveso poměrně často na druhé pozici ve větě hned za tázacím výrazem (k tomu viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“).

- uzel reprezentující výraz stojící mezi tázacím výrazem a řídícím slovesem, který můžeme vyslovit s kontrastivním přízvukem a který není přímo vyvoditelný z předchozího kontextu, má v atributu `tfa` hodnotu `c` a posouvá se doleva. To platí i pro výrazy stojící vpravo od slovesa.

  Příklad:

  Kam [`tfa=f`] *Jirka* [`tfa=t`] *pojede* [`tfa=f`] *NA DOVOLENOU* [`tfa=f`] *?* obr. 9.31

- uzly reprezentující kontextově zapojená přímá doplnění slovesa mají v atributu `tfa` hodnotu `t` a řadí se nalevo od uzlu pro řídící sloveso podle pravidel o pořadí uzlů ve verbální skupině, která jsou popsána v 9.3.2.2 – „Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině“.

Příklady :

Jakým [tfa=f] *způsobem* [tfa=t] *peněžní* [tfa=t] *ústavy* [tfa=t] , *které* [tfa=t] *chcete na ocenění* [tfa=t] *nominovat* [tfa=t] , *vybíráte* [tfa=f] *?* obr. 9.32

Na dovolenou [tfa=c] *pojedeš* [tfa=t] *KAM* [tfa=f] *?* obr. 9.33

Kdy [tfa=f] *pošlete* [tfa=f] *i* [tfa=t] *Karlovi* [tfa=c] *jeho* [tfa=t] *peníze* [tfa=t] *?* obr. 9.34

I v doplňovací otázce může nastat případ subjektivního pořadí (viz 9.1.1 – „Povrchový slovosled“). V takovém případě jsou uzly přeřazeny podle stejných pravidel jako pro bezpříznakové případy.

Příklad:

KOLIK [tfa=f] *bank* [tfa=t] *jste v letošním* [tfa=c] *roce* [tfa=t] *na cenu* [tfa=t] *nominovali* [tfa=f] *?* obr. 9.35

Obrázek 9.31. Aktuální členění otázky doplňovací

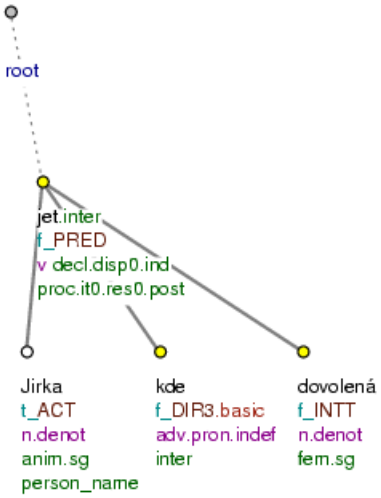

Kam Jirka pojede na dovolenou?

Obrázek 9.32. Aktuální členění otázky doplňovací

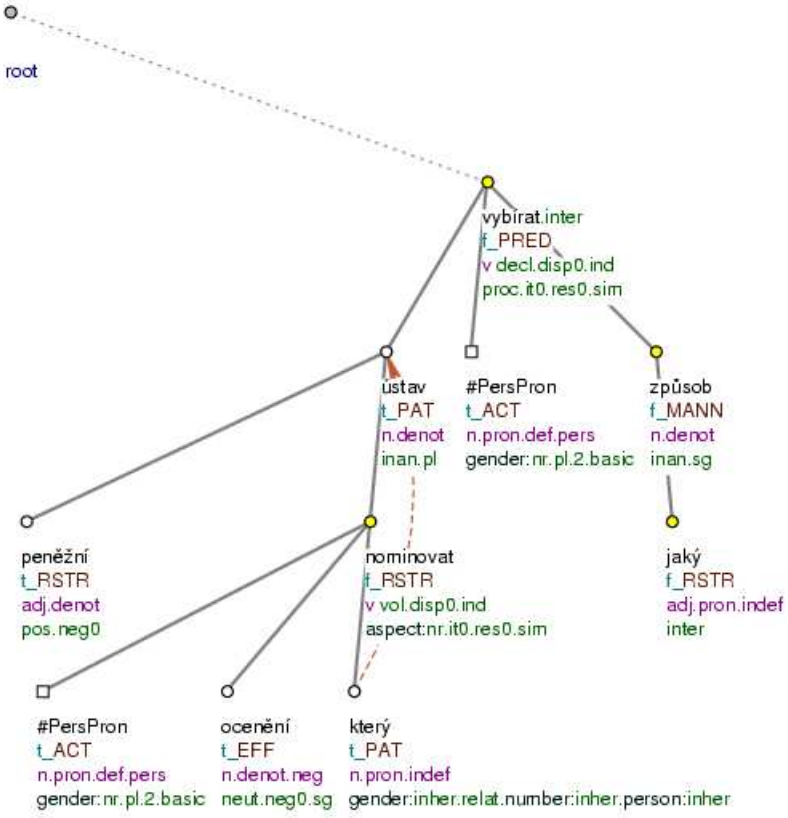

Jakým způsobem peněžní ústavy, které chcete na ocenění nominovat, vybíráte?

Obrázek 9.33. Aktuální členění otázky doplňovací

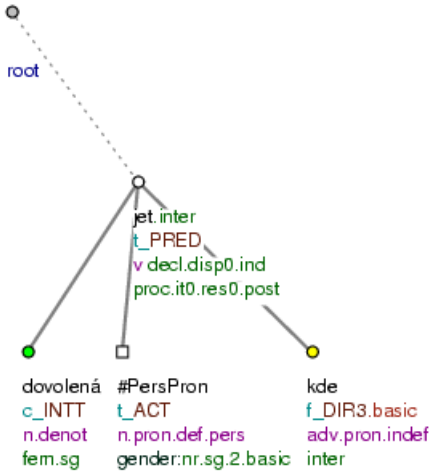

Na dovolenou pojedeš kam?

Obrázek 9.34. Aktuální členění otázky doplňovací

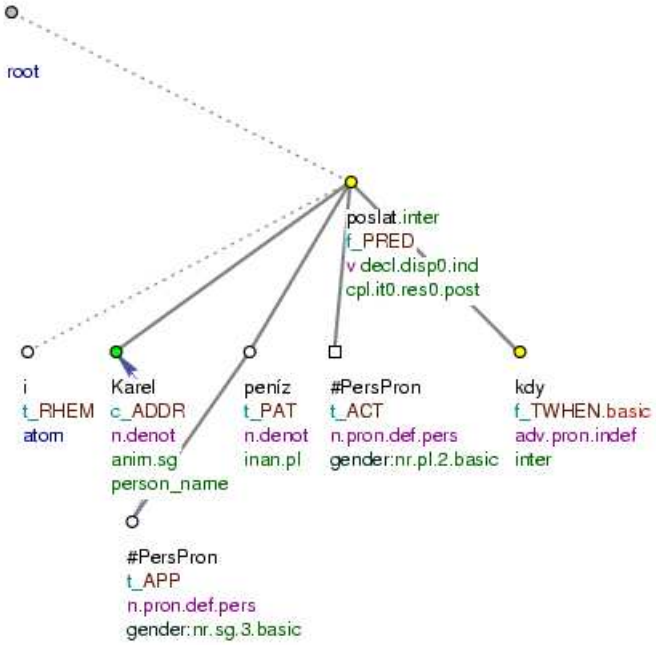

Kdy pošlete i Karlovi jeho peníze?

Obrázek 9.35. Aktuální členění otázky doplňovací

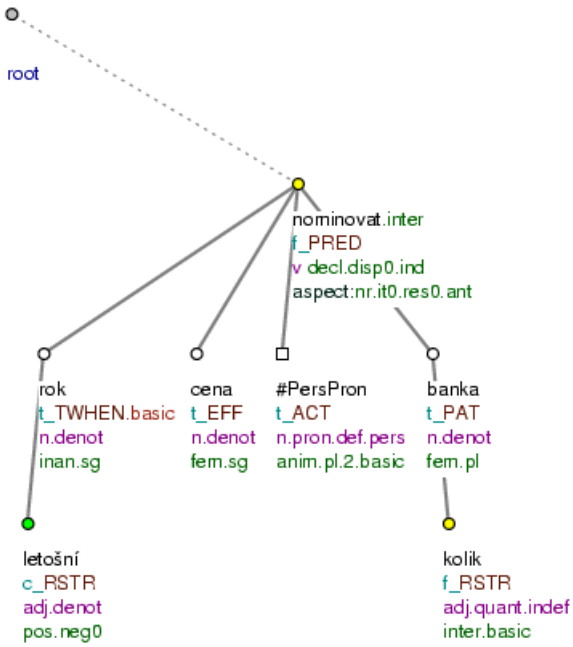

Kolik bank jste v letošním roce na cenu nominovali?

9.4.4.3. Aktuální členění nepřímé otázky

Nepřímá otázka se z hlediska aktuálního členění chová podobně jako otázka přímá.

Pro anotaci aktuálního členění většiny nepřímých otázek platí stejná pravidla jako pro otázky doplňovací (viz 9.4.4.2 – „Aktuální členění otázky doplňovací“).

Příklad:

Nevím `[tfa=f]` *, jak* `[tfa=f]` *tomu* `[tfa=t]` *zabráníte* `[tfa=f]` obr. 9.36

Pro nepřímé otázky uvozené výrazy *zda*, *jestli* platí stejná pravidla jako pro otázky zjišťovací (viz 9.4.4.1 – „Aktuální členění otázky zjišťovací“).

Obrázek 9.36. Aktuální členění nepřímé otázky

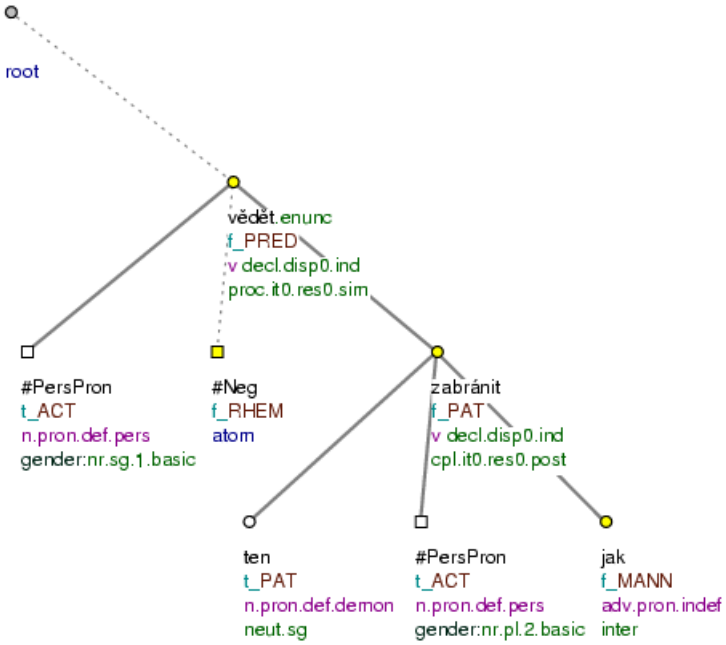

Nevím, jak tomu zabráníte.

9.5. Základ a ohnisko

Předpokládáme, že každá úplná věta se z hlediska aktuálního členění zpravidla rozpadá na dvě komplexní kategorie:

- základ (viz 9.5.1 – „Základ“),
- ohnisko (viz 9.5.2 – „Ohnisko“).

Komplexní kategorie základu a ohniska nejsou v tektogramatických stromech explicitně anotovány, předpokládáme však, že se dají z anotovaných stromů vyčíst. Níže uvádíme hypotetický postup pro stanovení základu a ohniska na základě anotovaných tektogramatických stromů.

9.5.1. Základ

Základ je ta část věty, která uvádí větu do předchozího kontextu - svým významem navazuje na výrazy, které se už v textu vyskytly, na skutečnosti z nich odvoditelné nebo na skutečnosti, u kterých se předpokládá, že jsou recipientovi známé.

Předpokládáme, že v tektogramatickém stromě je základ tvořen následujícími uzly:

- efektivním kořen věty (uzlem reprezentujícím řídící sloveso), pokud má v atributu `tfa` hodnotu `t`;
- uzly s hodnotou `t` v atributu `tfa` závislými na efektivním kořenu věty, kterým není podřízeno vlastní ohnisko (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“), a všechny další uzly, které jsou potomky těchto uzlů.
- uzly s hodnotou `c` v atributu `tfa` závislými na efektivním kořenu věty a všechny další uzly, které jsou potomky těchto uzlů.

V tektogramatickém stromě je základ umístěn doleva.

Jako specifickou část základu chápeme jeho část kontrastivní - viz 9.5.1.1 – „Kontrastivní základ“.

9.5.1.1. Kontrastivní základ

Specifickým způsobem kontextové zapojenosti je navazování pomocí kontrastu. Určitá část základu nové věty je stavěna do kontrastu s nějakou skutečností známou z předchozího kontextu.

Kontrastivně zapojené části základu říkáme zkráceně *kontrastivní základ*.

Předpokládáme, že v tektogramatickém stromě je kontrastivní základ tvořen následujícími uzly:

- uzly s hodnotou `c` v atributu `tfa` a všemi dalšími uzly, které jsou potomky těchto uzlů.

9.5.2. Ohnisko

Ohnisko je ta část věty, která uvádí nové informace, které nejsou odvoditelné z kontextu, je sdělně závažnější než základ, nedá se vypustit v povrchové podobě věty.

Předpokládáme, že ohnisko je nutně obsažené v každé větě.

Předpokládáme, že v tektogramatickém stromě je ohnisko tvořeno následujícími uzly:

- efektivním kořenem věty (uzlem reprezentujícím řídící sloveso), pokud má v atributu `tfa` hodnotu `f`;
- uzly s hodnotou `f` v atributu `tfa` závislými na efektivním kořenu věty a všemi dalšími uzly, které jsou potomky těchto uzlů;
- hlouběji závislými uzly s hodnotou `f` v atributu `tfa`, které závisejí na uzlu s hodnotou `t`, pokud jeden z nich je vlastním ohniskem (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“).

Ohnisko se v tektogramatickém stromě řadí doprava.

9.6. Rematizátory

Rematizátory jsou výrazy, jejichž funkcí je signalizovat ve větě kategorie aktuálního členění, a to kategorie sdělně nejzávažnější – ohnisko (viz 9.5.2 – „Ohnisko“) a kontrastivní základ (viz 9.5.1.1 – „Kontrastivní základ“).

Umístění rematizátorů v povrchovém slovosledu je poměrně volné, stojí téměř vždy před těmi výrazy, které rematizují, tj. před těmi výrazy, jejichž příslušnost k ohnisku nebo kontrastivnímu základu signalizují. O té části věty, která je rematizována, říkáme, že je v *dosahu rematizátoru*. Rematizátor může mít ve svém dosahu jeden, ale i více výrazů.

Při slovosledných přesunech rematizátoru se mění význam věty. Srovnej:

- *Jen KAREL šel domů.*

= Nikdo jiný než Karel nešel domů.

- *Karel jen šel domů.*

  = Karel nedělal nic jiného, než že šel domů.

- *Karel šel jen domů.*

  = Karel nešel nikam jinam, než domů.

Pokud se přesunutím výrazu význam věty nemění, výraz není ve větě ve funkci rematizátoru. Srovnej:

- *Honza se tam třeba bude zítra nudit. = Třeba se tam Honza bude zítra nudit.*

  Třeba není (v tomto případě) rematizátor.

9.6.1. Výrazy ve funkci rematizátorů

Funkci rematizátorů plní především částice a některá příslovce. Většina výrazů vystupujících v pozici rematizátoru je však funkčně homonymní (neplní pouze funkci rematizátorů). Ve funkci rematizátorů se nezřídka objevují částice a příslovce, které primárně vyjadřují adverbiální doplnění (viz 9.6.1.1 – „Homonymie: rematizátor - adverbiální doplnění“ a 9.6.1.2 – „Homonymie: rematizátor - modální výrazy (`ATT` a `MOD`)“). Rematizátory jsou též funkčně homonymní s některými výrazy modifikujícími význam souřadicích spojovacích výrazů (viz 9.6.1.3 – „Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadicí spojovací výraz“).

Prototypické rematizátory. Prototypické rematizátory jsou výrazy, jejichž primární funkcí je být ve větě rematizátorem. Jsou to výrazy, které se nejčastěji vyskytují ve funkci rematizátorů. Prototypický rematizátor je schopný rematizovat jak jeden, tak více členů věty, mít užší nebo širší dosah. Může se vyskytovat jak v ohnisku (kde rematizuje celé ohnisko), tak v základu (kde rematizuje kontrastivní základ). Jeho význam většinou obsahuje rys zdůraznění nebo vytýkání. U ostatních výrazů ve funkci rematizátorů mohou některé z těchto rysů chybět.

K prototypickým rematizátorům patří zejména výrazy: *pouze*, *jen*, *jenom*, *zejména*, *zvláště*, *především*, *obzvlášť*, *hlavně*, *jedině*, *například*, *toliko*, *ne*, *ano*, *výhradně*, *výlučně* aj.

Výrazy pro negaci a afirmaci. Jako specifické rematizátory vystupují ve větě zpravidla i výrazy pro syntaktickou negaci a afirmaci (viz 5.13 – „**Modalita a negace**“). Jde o dva typy výrazů:

- negační a afirmační částice *ano*, *ne*, *nikoli/v*.
- negační morfém *ne-* u záporné podoby sloves.

Jako rematizátory hodnotíme tyto výrazy ve dvou případech:

- negační výrazy popírají platnost obsahu celé výpovědi nebo jen její části.

  Příklady:

  Stalo se to ne mou vinou.

  Nestalo se to mou vinou.

- negační nebo afirmační výrazy (jen částice *ne*, *nikoli/v* nebo *ano*) zastupují v povrchové podobě věty elidované sloveso a vyjadřují jeho kladný nebo záporný význam.

  Příklady:

  My se máme dobře, ale vy ne.

My se nemáme dobře, ale vy ano.

Pravidla anotace těchto konstrukcí viz 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“.

9.6.1.1. Homonymie: rematizátor - adverbiální doplnění

Ve funkci rematizátorů se často vyskytují výrazy s primární funkcí adverbiálního doplnění. Je důležité odlišit případy, kdy příslovce nebo částice nese původní význam adverbiálního doplnění od případů, ve kterých je tento výraz ve funkci rematizátoru. Tabulka 9.3 – „Funkční homonymie: rematizátor - adverbiální doplnění“ uvádí nejčastější případy funkční homonymie rematizátor - adverbiální doplnění.

Tabulka 9.3. Funkční homonymie: rematizátor - adverbiální doplnění

Výraz	Příklad užití výrazu ve funkci rematizátoru	Adverbiální významy výrazu (zapsané pomocí funktorů)	Příklad užití výrazu ve funkci adverbiálního doplnění
nejvýše *nanejvýš* *nejméně* *minimálně* *maximálně* *aspoň* *alespoň* *akorát*	*Dal bych mu nejméně*.RHEM *domácí vězení.* *Nejméně*.RHEM *Jirka o tom věděl.*	EXT - specifikace číslovky	*Stálo to nejméně*.EXT *sto korun.*
už *již*	*Už*.RHEM *Komenský to hlásal.* *Už*.RHEM *to(hle) Komenský hlásal.*	TWHEN - význam „nyní“	*Nastává už*.TWHEN *doba, kdy…* *Jirka je už*.TWHEN *po večeři.*
zrovna *právě* *teprve*	*Právě*.RHEM *jemu jsem to řekl.* *Právě*.RHEM *tohle jsem mu řekl.*	TWHEN - význam „nyní“ EXT - význam „přesně“	*Právě*.TWHEN *vystoupil z auta.* *Právě*.TWHEN *se chystám ven.* *Pozvěte právě*.EXT *sto lidí.*
až	*Působilo to až*.RHEM *děsivě.* *Přijde až*.RHEM *zítra.*	EXT - význam „nejvýše“	*Protestovat přijde až*.EXT *dvacet tisíc lidí.*
zase	*Já to mám špatně a Jirka zase*.RHEM *dobře.*	TWHEN	*Přijdu zase*.TWHEN
přímo	*Byl přímo*.RHEM *okouzlující.* *Přímo*.RHEM *Jirkovi jsem to říkal.*	DIR2 - význam „rovně“ MANN	*Cesta vedla přímo*.DIR2 *Řekni mi to přímo*.MANN
zvlášť	*Dejte si pozor zvlášť*.RHEM *na komplexní sloučeniny.*	MANN	*Zaplatíme zvlášť*.MANN
hned	*Vzal si hned*.RHEM *tři krajíce.*	TWHEN	*Přijdu hned*.TWHEN *Udělej to hned*.TWHEN
naopak	*Přišel naopak*.RHEM *Jirka.* *Jirka naopak*.RHEM *vstal.*	MANN - význam „obráceně“	*Všechno dělal naopak*.MANN, *než mu řekli.*
převážně *většinou* *vesměs*	*Převážně*.RHEM *hoši si na to stěžují.*	THO - význam „většinu času“	*Převážně*.THO *jsme chodili běhat.*

9.6.1.2. Homonymie: rematizátor - modální výrazy (ATT a MOD)

Ve funkci rematizátorů vystupují také výrazy, které mohou mít vedle funkce zdůrazňovací (rematizátor) i funkci modalitní, pak je zachycujeme jako doplnění s funktory ATT nebo MOD (viz 6.7.3 – „MOD“ a 6.7.1 – „ATT“).

Jako rematizátory zachycujeme tyto homonymní výrazy v těch případech, kdy mají jen funkci zdůrazňovací a na jejich umístění ve větě záleží význam a zpravidla se vztahují jen k určité části věty. Jako doplnění s funktorem ATT nebo MOD zachycujme tyto výrazy tehdy, nesou-li modální význam, a zvláště tehdy, vztahují-li se k celé větě a nezáleží u nich na tom, kde v povrchovém slovosledu stojí. Srovnej:

- *Třeba*.ATT *se tam budu nudit.*

  = Já se tam třeba budu nudit. = Já se tam budu nudit, třeba.

- *Třeba*.RHEM *já se tam budu nudit.*

  ≠ Já se tam třeba budu nudit.

K funkčně homonymním výrazům tohoto typu patří: *to*, *leda*, *též*, *rovněž*, *také*, *taktéž*, *zároveň*, *prakticky*, *spíše*, *třeba* aj.

!!! Volná doplnění s funktorem MOD a ATT vykazují podobné chování jako rematizátory. Stupněm pravděpodobnosti obsahu výpovědi nebo vyjádřením postoje zasahují vždy určitou část výpovědi, určitý podstrom, případně výpověď celou. Viz k tomu 5.11.1.3 – „Sémantický dosah doplnění s funktorem MOD a ATT“. Do budoucna je třeba u uzlů s funktory MOD a ATT počítat s obdobným způsobem anotace jako u rematizátorů.

9.6.1.3. Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadicí spojovací výraz

Většina výrazů, které se vyskytují ve funkci rematizátorů (včetně prototypických), může fungovat také jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz (viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“).

Jedná se zejména o výrazy: *alespoň*, *aspoň*, *hlavně*, *jen*, *jenom*, *jmenovitě*, *konkrétně*, *maximálně*, *například*, *nejméně*, *nejen*, *nejenom*, *pouze*, *právě*, *především*, *převážně*, *přímo*, *přinejmenším*, *spíše*, *takřka*, *třeba*, *třebas*, *většinou*, *vlastně*, *vůbec*, *výhradně*, *výlučně*, *vysloveně*, *zejména*, *zvlášť*, *zvláště* aj.

Součástí složeného souřadicího spojovacího výrazu (výrazem modifikujícím souřadicí spojovací výraz), nebo rematizátorem mohou být negační výrazy (k tomu viz 7.13.3 – „Negační výrazy jako výrazy modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu“).

Jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz hodnotíme takový homonymní výraz, který stojí v povrchové podobě věty mezi členy členského souřadného spojení - členské souřadné spojení vstupuje do aktuálního členění jako celek (viz 9.4.3.2.1 – „Aktuální členění souřadně spojených závislých doplnění a klauzí“), nemůže jím tedy procházet hranice mezi základem a ohniskem, výraz uprostřed souřadného spojení nesignalizuje ohnisko (nemá rematizační funkci), ale pouze modifikuje souřadné spojení. Srovnej:

- *Kritika se vztahuje zejména*.RHEM *na Pavla.*

  Výraz *zejména* je rematizuje patiens *na Pavla*.

- *Kritika se vztahuje na Pavla a zejména*.CM *na Janu.*

  Výraz *zejména* je součástí složeného souřadicího spojovacího výrazu *a zejména*.

V případě větné souřadnosti se může homonymní výraz chovat jako rematizátor i jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz. Rozhodující zde je, zda má výraz dosah na část některé ze souřadně spojených klauzí. Pokud ano, jde o rematizátor.

Další příklady viz 7.16.1.2 – „Výrazy modifikující význam souřadicí spojky“.

Anotace souřadných spojení s rematizátorem viz 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“.

9.6.2. Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

Uzel reprezentující rematizátor má funktor `RHEM` (viz 6.7.5 – „RHEM“).

Pro umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě platí jednoduchá pravidla:

- rematizátor (uzel reprezentující rematizátor) se v tektogramatickém stromě umísťuje jako nejbližší levá sestra prvního uzlu (v hloubkovém slovosledu) reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu.

- je-li v dosahu rematizátoru řídící predikát, umísťuje se uzel reprezentující rematizátor jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího tento řídící predikát.

- je-li rematizátor ve vlastním ohnisku, umísťuje se uzel reprezentující rematizátor v souladu s pravidly o umístění vlastního ohniska (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“) - na nejpravější cestu od efektivního kořene tektogramatického stromu.

Dosah rematizátoru. Umístění rematizátoru v tektogramatickém stromě určujeme tedy podle toho, kterou část věty má ve svém dosahu. Rematizátor signalizující ohnisko má v zásadě ve svém dosahu všechna kontextově nezapojená doplnění (včetně jejich rozvití) stojící v povrchové podobě věty napravo od něj. Rematizátor signalizující kontrastivní základ má v zásadě dosah na první kontrastivní kontextově zapojené doplnění (včetně jeho rozvití) stojící napravo od něj. Existují ovšem i složité konstrukce, především v substantivních skupinách (viz 9.6.4.2 – „Rematizátor v substantivní skupině“), kde lze o dosahu rematizátoru na rozvití řídících (kontextově nezapojených a kontrastivních kontextově zapojených) výrazů diskutovat. Podle všeho slábne dosah rematizátoru směrem dolů ve struktuře věty. Tyto jevy však dosud nebyly patřičně prozkoumány.

V povrchové podobě věty mohou za rematizátorem následovat:

- kontextově nezapojené výrazy (uzly reprezentující tyto výrazy mají v atributu `tfa` hodnotou `f`; viz 9.2.2.3 – „Kontextově nezapojený výraz (hodnota `f` v atributu `tfa`)“).

  Rematizátor signalizuje příslušnost těchto kontextově nezapojených výrazů k ohnisku. V dosahu rematizátoru je zpravidla celá část věty od rematizátoru doprava.

- kontrastivní kontextově zapojený výraz (uzel reprezentující tento výraz má v atributu `tfa` hodnotou `c`; viz 9.2.2.2 – „Kontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `c` v atributu `tfa`)“).

  Rematizátor signalizuje příslušnost tohoto kontrastivního kontextově zapojeného výrazu ke kontrastivnímu základu. V dosahu rematizátoru je zpravidla jen tento výraz, případně jeho rozvití (podstrom).

- nekontrastivní kontextově zapojené výrazy (uzly reprezentující tyto výrazy mají v atributu `tfa` hodnotou `t`; viz 9.2.2.1 – „Nekontrastivní kontextově zapojený výraz (hodnota `t` v atributu `tfa`)“).

  Pokud za rematizátorem následují nekontrastivní kontextově zapojené výrazy, jedná se o některý z následujících případů:

  - pokud za rematizátorem následuje jen několik nekontrastivních kontextově zapojených doplnění a dále již výrazy kontextově nezapojené (případně výraz kontrastivní kontextově zapojený),

jedná se nejspíš o nekontaktní postavení rematizátoru: rematizátor signalizuje ohnisko (případně kontrastivní základ) a dosah rematizátoru začíná na prvním kontextově nezapojeném (případně na kontrastivním kontextově zapojeném) výrazu, který se doprava od něj vyskytuje.

Tento případ nastává zejména v substantivních skupinách. Více k tomu viz 9.6.4.2 – „Rematizátor v substantivní skupině“.

- pokud se za rematizátorem vyskytují nekontrastivní kontextově zapojené výrazy, může jít také o věty tzv. druhé instance. V těchto případech ztrácí svou rematizační funkci, jeho význam tedy už není pro aktuální členění věty zásadní. Celé spojení i s rematizátorem se většinou opakuje z předchozího kontextu a rematizátor si ponechává dosah jako v předcházející větě, ve které byl užit.

- žádné výrazy.

  Pokud za rematizátorem v povrchové podobě věty již nenásledují žádné výrazy (rematizátor je posledním výrazem ve větě), jedná se o zvláštní případ rematizátoru, kde je rematizátor vlastním ohniskem.

K dosahu syntaktické negace ve funkci rematizátoru viz 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“.

Srovnej:

- *Jenom*.RHEM *JIRKA to viděl.*

  = Neviděl to nikdo jiný než Jirka.

  V dosahu rematizátoru je aktor *Jirka*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro aktor *Jirka*. Srov. obr. 9.37.

- *Odmítl jsem jenom*.RHEM *sedět.*

  = Hodlal jsem dělat cokoli jiného, než sedět.

  V dosahu rematizátoru je patiens *sedět*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro patiens *sedět*. Srov. obr. 9.38.

- *Udělali by to pouze*.RHEM*, kdybych se stavbou souhlasil.*

  = Neudělali by to v žádném jiném případě, než kdybych souhlasil.

  V dosahu rematizátoru je celá závislá klauze *kdybych se stavbou souhlasil*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu (v hloubkovém slovosledu) reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro sloveso *souhlasit*. Srov. obr. 9.39.

- *Udělali by to, kdybych souhlasil pouze*.RHEM *se stavbou.*

  = Udělali by to, kdybych nesouhlasil s ničím jiným než se stavbou.

  V dosahu rematizátoru je patiens slovesa *souhlasit*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro patiens *se stavbou*. Srov. obr. 9.40.

- *Chtěl bych jedině*.RHEM *auto na dálkové ovládání.*

  = Nechci nic jiného než auto na dálkové ovládání.

  V dosahu rematizátoru je patiens slovesa *auto na dálkové ovládání*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *auto*. Srov. obr. 9.41.

- *Chtěl bych auto jedině*.RHEM *na dálkové ovládání.*

  = Nechci jiné auto než na dálkové ovládání.

  V dosahu rematizátoru je pouze rozvití *na dálkové ovládání*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *ovládání*. Srov. obr. 9.42.

- *Karel výklad přímo*.RHEM *hltal.*

  V dosahu rematizátoru je řídící predikát *hltat*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího tento řídící predikát. Srov. obr. 9.43.

- *Karel především*.RHEM *chtěl, abych odešel.*

  V dosahu rematizátoru je řídící predikát i celá závislá klauze *chtěl, abych odešel*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídící predikát *chtít*. Srov. obr. 9.44.

Obrázek 9.37. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

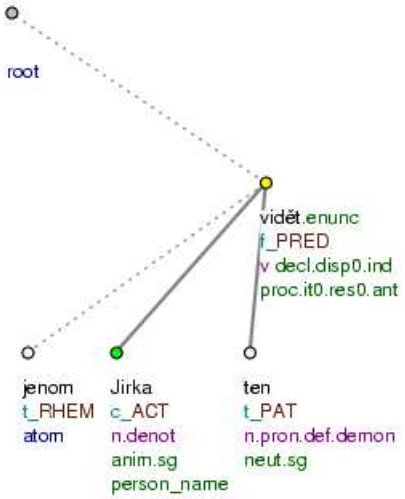

Jenom Jirka to viděl.

Obrázek 9.38. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

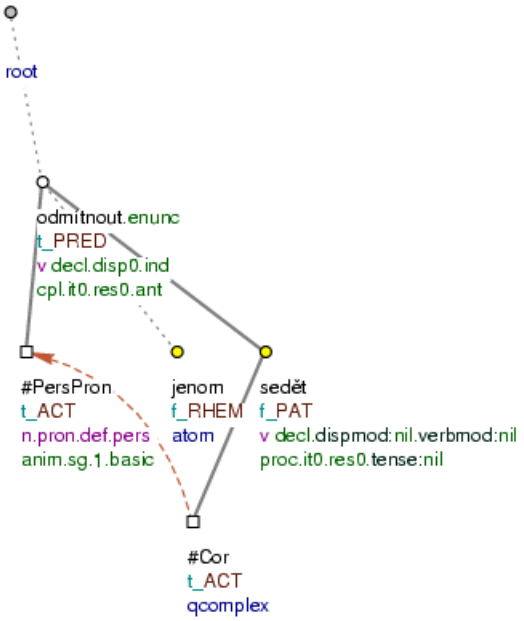

Odmítl jsem jenom sedět.

Obrázek 9.39. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

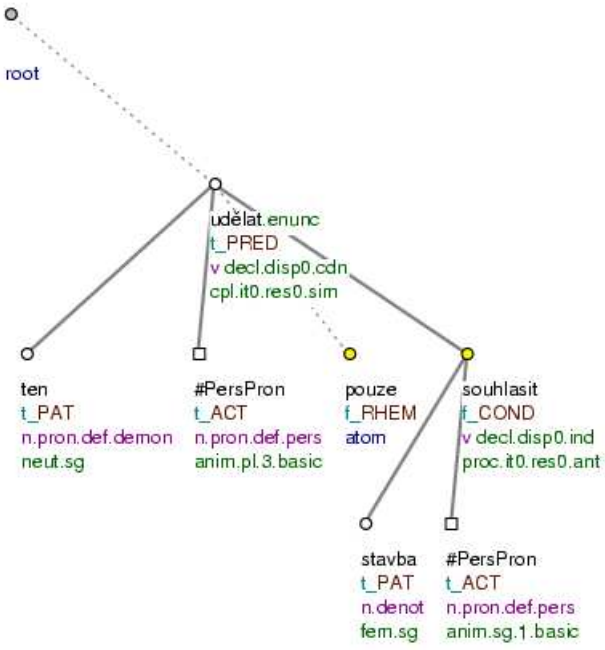

Udělali by to pouze, kdybych se stavbou souhlasil.

Obrázek 9.40. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

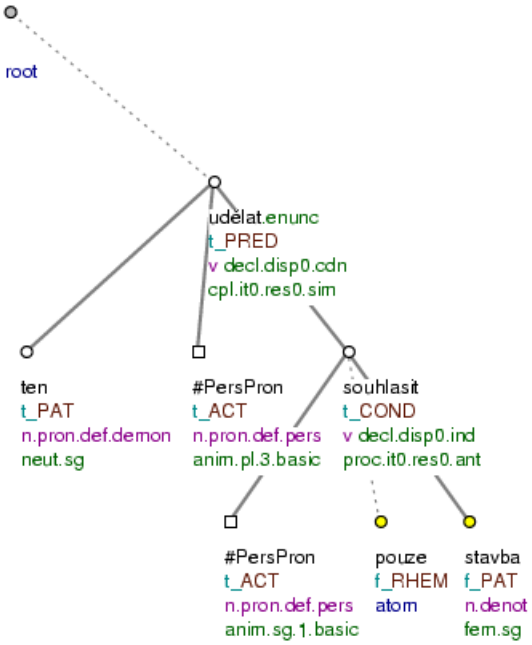

Udělali by to, kdybych souhlasil pouze se stavbou.

Obrázek 9.41. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

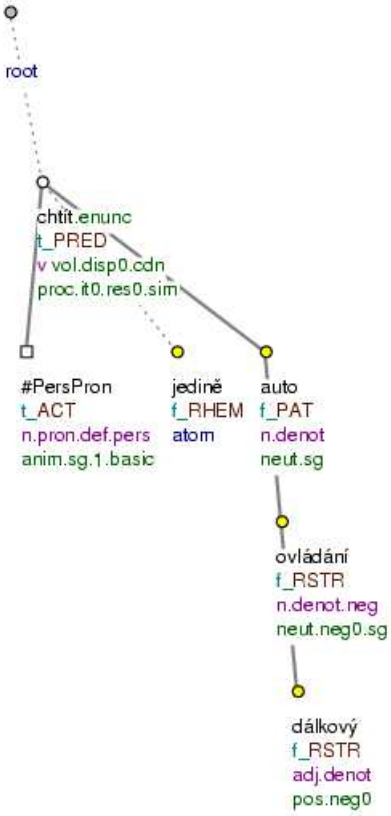

Chtěl bych jedině auto na dálkové ovládání.

Obrázek 9.42. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

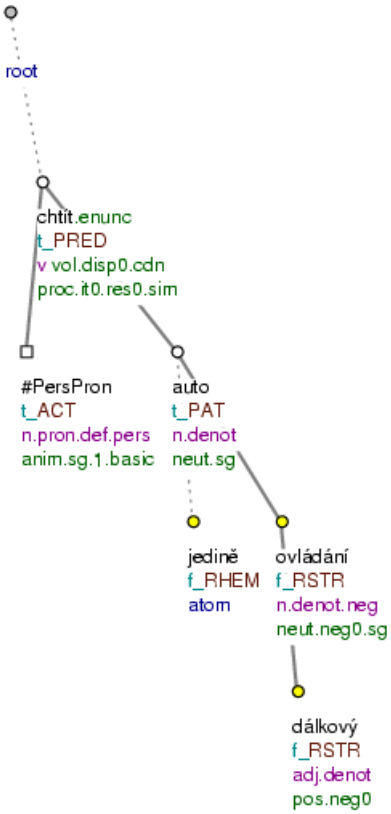

Chtěl bych auto jedině na dálkové ovládání.

Obrázek 9.43. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

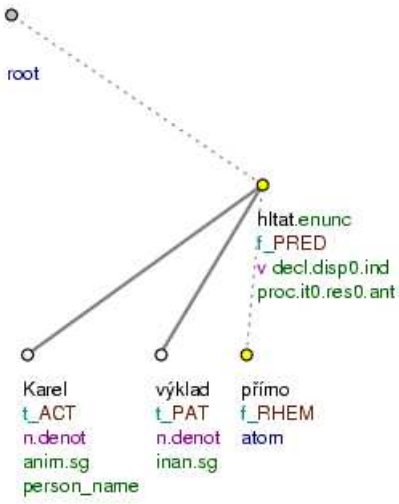

Karel výklad přímo hltal.

Obrázek 9.44. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě

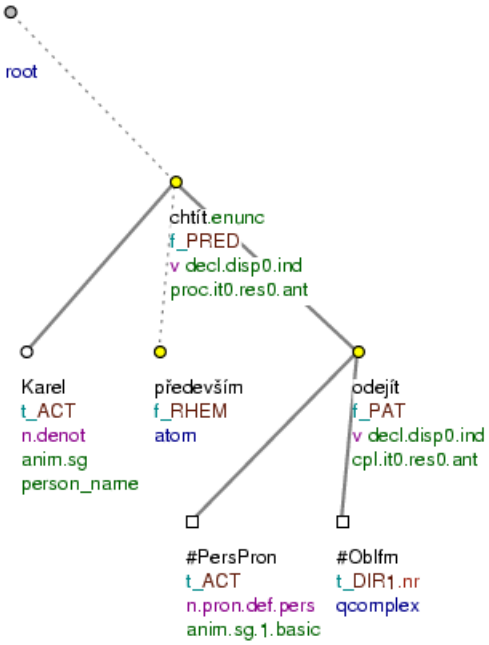

Karel především chtěl, abych odešel.

9.6.3. Kontextová zapojenost rematizátorů

V této sekci uvádíme pravidla pro vyplňování hodnot atributu `tfa` (viz 9.2 – „**Kontextová zapojenost**“) u uzlů reprezentujících rematizátory. Hodnoty atributu `tfa` u rematizátorů jsou určovány funkcí rematizátoru, tedy tím, které kategorie aktuálního členění (základ, ohnisko) rematizátor signalizuje. Hodnota atributu `tfa` proto úzce souvisí s umístěním rematizátoru v tektogramatickém stromě.

Uzel reprezentující rematizátor může mít v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `t`, nebo `f`. Hodnoty `c` rematizátor nenabývá.

Předpokládáme tyto možnosti hodnot atributu `tfa` a tato umístění rematizátoru v tektogramatickém stromě:

- pokud rematizátor signalizuje ohnisko a v jeho dosahu není řídící predikát (tj. v tektogramatickém stromě je rematizátor umístěn jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor v dosahu), dostává uzel reprezentující rematizátor hodnotu `f`. Srovnej:

  - *Petra si umyla <u>také</u>*.`RHEM` [`tfa=f`] *boty* [`tfa=f`]

    Rematizátor signalizuje kontextově nezapojené doplnění *boty*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *boty* a v atributu `tfa` bude mít vyplněnou hodnotu `f`. Srov. obr. 9.45.

  - *Petra si umyla <u>také</u>*.`RHEM` [`tfa=f`] *červené* [`tfa=f`] *boty* [`tfa=t`]

    Rematizátor signalizuje kontextově nezapojené doplnění *červený*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro adjektivum *červený* a v atributu `tfa` bude mít vyplněnou hodnotu `f`. Srov. obr. 9.46.

- pokud rematizátor signalizuje ohnisko a v jeho dosahu je řídící predikát (tj. v tektogramatickém stromě je rematizátor umístěn jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího tento predikát), dostává uzel reprezentující rematizátor hodnotu `f`.

  Pozor! V tomto případě se výjimečně řadí kontextově nezapojený uzel (rematizátor) nalevo od svého řídícího uzlu (viz i 9.3.1 – „Základní pravidla o uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě“).

  Srovnej:

  - *Petra si <u>také</u>*.`RHEM` [`tfa=f`] *umyla* [`tfa=f`] *boty* [`tfa=f`]

    Rematizátor signalizuje kontextově nezapojený úsek *umyla si boty*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídící predikát *umýt si* a v atributu `tfa` bude mít vyplněnou hodnotu `f`. Srov. obr. 9.47.

- pokud rematizátor signalizuje kontrastivní základ (tj. je umístěn jako nejbližší levá sestra uzlu reprezentujícího kontrastivní kontextově zapojené doplnění), má uzel reprezentující rematizátor v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `t`. Srovnej:

  - *<u>Také</u>*.`RHEM` [`tfa=t`] *Petra* [`tfa=c`] *si umyla boty.*

    Rematizátor signalizuje kontrastivní kontextově zapojené doplnění *Petra*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *Petra* a v atributu `tfa` bude mít vyplněnou hodnotu `t`. Srov. obr. 9.48.

  !!! Ukazuje se, že vyplňování hodnoty `t` u uzlu reprezentujícího rematizátor, který signalizuje kontrastivní kontextově zapojené doplnění (a nikoli hodnoty `c`) je třeba znovu přehodnotit.

- pokud jsou výrazy v dosahu rematizátoru nekontrastivní kontextově zapojené a v dosahu rematizátoru není řídící predikát (tj. v tektogramatickém stromě je rematizátor umístěn jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor v dosahu), má uzel reprezentující rematizátor v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `t`. Srovnej:

  - *(Karel si umyl také boty. Spletl ses.) PETRA si umyla <u>také</u>*.`RHEM` [`tfa=t`] *boty* [`tfa=t`]

    Rematizátor i výraz v jeho dosahu (substantivum *boty*) je nekontrastivní kontextově zapojený. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *boty* a v atributu `tfa` bude mít vyplněnou hodnotu `t`. Srov. obr. 9.49.

- pokud je v dosahu rematizátoru nekontrastivní kontextově zapojený řídící predikát (tj. v tektogramatickém stromě je rematizátor umístěn jako nejpravější levý přímý potomek uzlu reprezentujícího řídící predikát), má uzel reprezentující rematizátor v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `t`.

  Tento případ se vztahuje na konstrukce, ve kterých je nekontrastivní kontextově zapojené negované sloveso (například proto, že se opakuje z předcházejícího kontextu). Je-li nekontrastivní kontextově zapojené negované sloveso, pak i jeho negace, kterou zachycujeme jako rematizátor (viz 9.6.1 – „Výrazy ve funkci rematizátorů“), je nekontrastivní kontextově zapojená. Srovnej:

  - *(Petr neodešel domů.) Hanka <u>neodešla</u> do školy.*

    Negovaný predikát je nekontrastivní kontextově zapojený. Uzel reprezentující tento predikát bude mít v atributu `tfa` hodnotu `t`. Uzel syntaktické negace (`t_lemma=#Neg`) bude zachycen jako nepravější levý přímý potomek uzlu pro řídící predikát a v atributu `tfa` bude mít také hodnotu `t`.

- pokud je rematizátor ve vlastním ohnisku (viz 9.3.1.1 – „Vlastní ohnisko“), má uzel reprezentující rematizátor v atributu `tfa` vyplněnou hodnotu `f` a je umístěn na nejpravější cestě od efektivního kořene tektogramatického stromu. Předpokládá se, že všechny ostatní výrazy (uzly sesterské a rodičovské) jsou kontextově zapojené.

- *Petra si umyla boty také*.RHEM [tfa=f]

  Rematizátor je ve vlastním ohnisku. Uzel reprezentující rematizátor bude mít v atributu tfa vyplněnou hodnotu f a v tektogramatickém stromě bude umístěn úplně vpravo. Srov. obr. 9.50.

Obrázek 9.45. Kontextová zapojenost rematizátorů

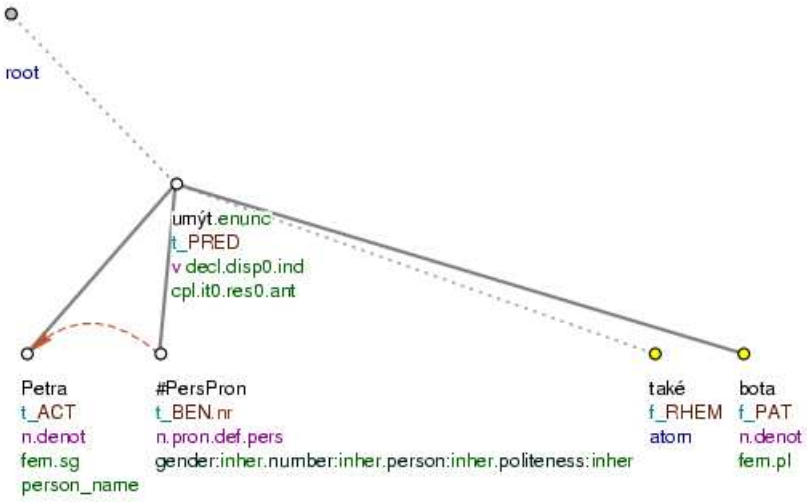

Petra si umyla také boty.

Obrázek 9.46. Kontextová zapojenost rematizátorů

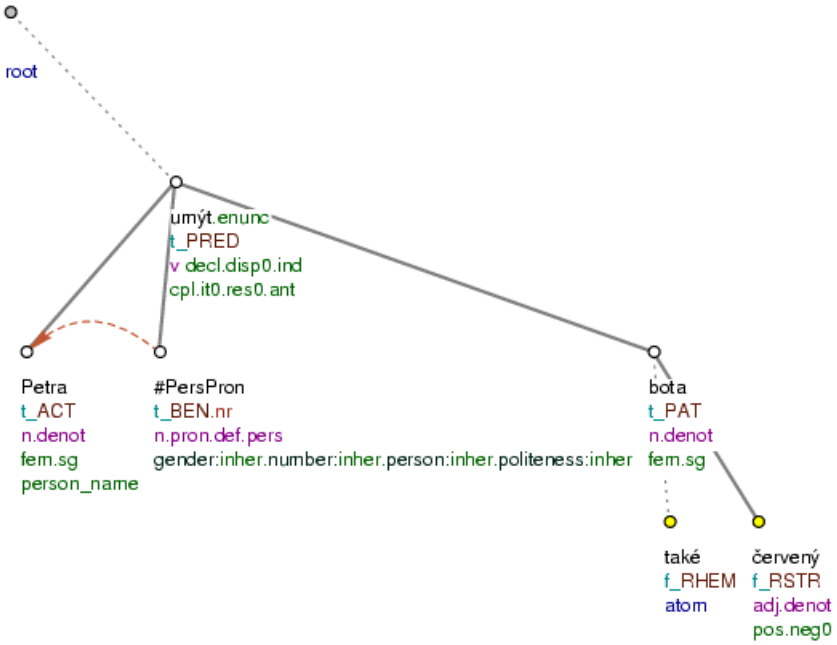

Petra si umyla také červené boty.

Obrázek 9.47. Kontextová zapojenost rematizátorů

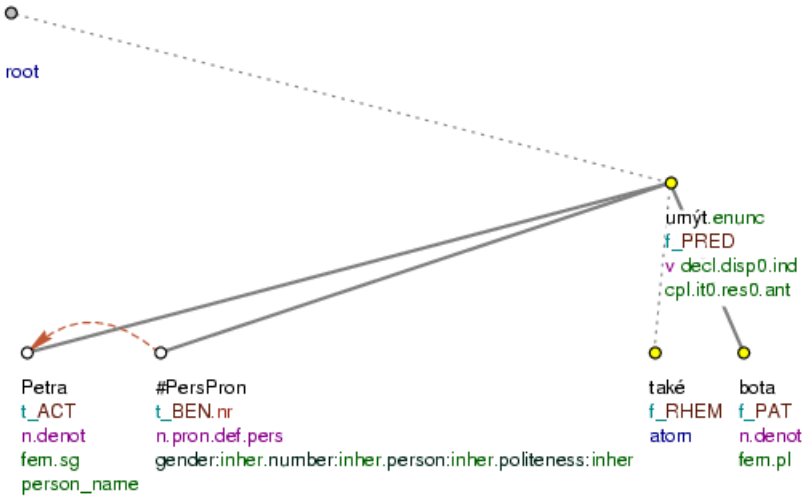

Petra si také umyla boty.

Obrázek 9.48. Kontextová zapojenost rematizátorů

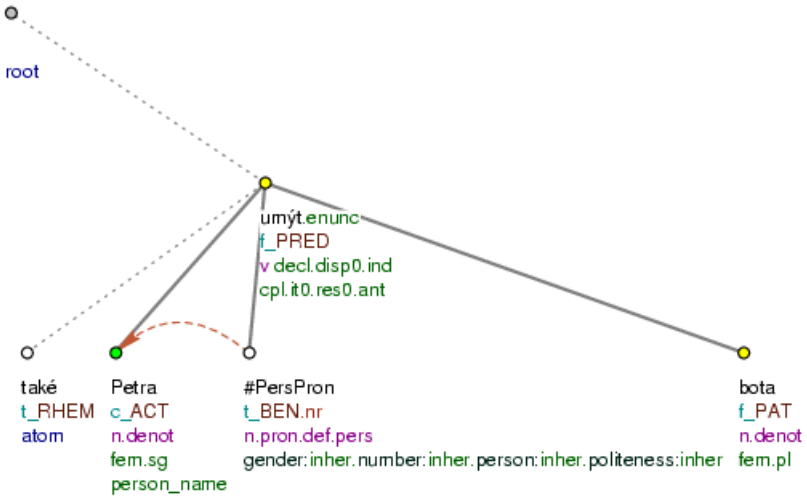

Také Petra si umyla boty.

Obrázek 9.49. Kontextová zapojenost rematizátorů

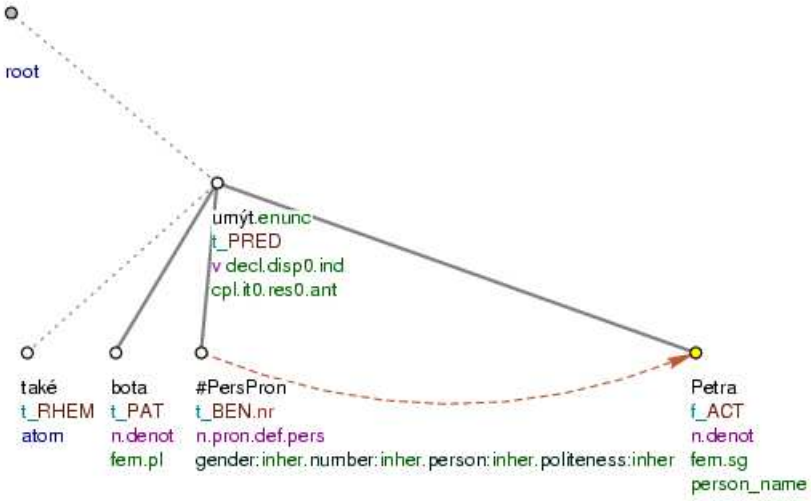

(Karel si umyl také boty. Spletl ses.) Petra si umyla také boty.

Obrázek 9.50. Kontextová zapojenost rematizátorů

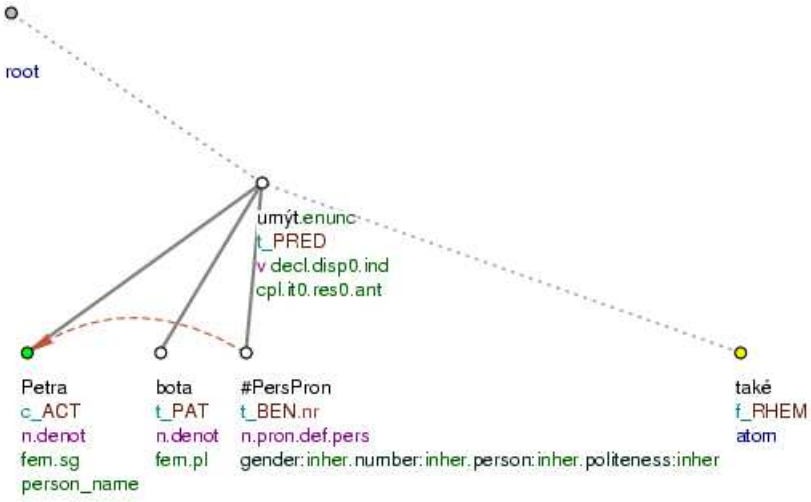

Petra si umyla boty také.

9.6.4. Specifické konstrukce s rematizátory

Pro konstrukce s rematizátory platí obecně základní pravidla (viz 9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“ a 9.6.3 – „Kontextová zapojenost rematizátorů“). Pro některé specifické případy jsou rozšířena o další instrukce. Jedná se o tyto specifické konstrukce:

- rematizátor v souřadných spojeních (viz 9.6.4.1 – „Rematizátor v souřadném spojení“),
- rematizátor v substantivních skupinách (viz 9.6.4.2 – „Rematizátor v substantivní skupině“),

Pozor! Specifická pravidla jsou zavedena také pro konstrukce s negačními a afirmačními rematizátory, ta jsou popsána v 7.13.1 – „Negační a afirmační výrazy jako rematizátory“.

9.6.4.1. Rematizátor v souřadném spojení

V dosahu rematizátoru může být i celé souřadné spojení (větné, nebo členské).

Pokud má rematizátor v dosahu celé souřadné spojení, je uzel reprezentující rematizátor nejbližší levou sestrou kořene souřadné struktury. Srovnej:

- *Byli tam jenom*.RHEM *Petr a Pavel.*

  V dosahu rematizátoru je celé koordinační spojení *Petr a Pavel*. Uzel reprezentující rematizátor bude nejbližší levou sestrou kořene souřadné struktury, uzlu pro spojku *a*. Srov. obr. 9.51.

- *Přijde jen*.RHEM *tehdy, když mu zavolají nebo mu napíší.*

  V dosahu rematizátoru je celé koordinační spojení *když mu zavolají nebo mu napíší*. Uzel reprezentující rematizátor bude nejbližší levou sestrou kořene souřadné struktury, uzlu pro spojku *nebo*.

Obrázek 9.51. Rematizátor v souřadném spojení

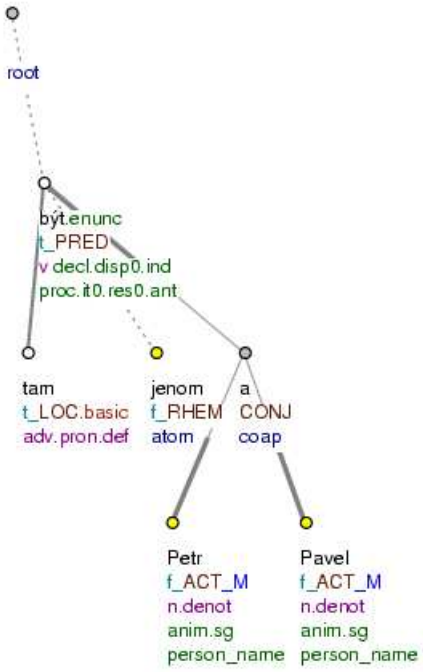

Byli tam jenom Petr a Pavel.

K homonymii mezi rematizátorem a výrazy modifikujícími souřadicí spojovací výrazy viz 9.6.1.3 – „Homonymie: rematizátor - výraz modifikující souřadicí spojovací výraz“.

9.6.4.2. Rematizátor v substantivní skupině

V substantivní skupině se rematizátor může vyskytovat v nekontaktní pozici vůči kontextově nezapojenému výrazu (úseku věty), který má v dosahu, protože přívlastky, zejména genitivní, stojí v povrchové podobě věty zpravidla v kontaktní pozici se svým řídícím členem a rematizátor jde mezi ně vsunout pouze v některých příznakových případech. Srovnej:

Chtěl jsem sklenici jen vody.

Chtěl jsem červené jen auto.

Mezi rematizátor a kontextově nezapojené výrazy se tak mohou dostat kontextově zapojené výrazy. V tektogramatickém stromě je uzel reprezentující rematizátor vždy nejbližší levou sestrou prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor v dosahu, a to i tehdy, stojí-li rematizátor v povrchové podobě věty v nekontaktní pozici s tímto výrazem. Srovnej:

- *(Nerozšlápl jsem sklenici.) Rozšlápl jsem jen*.RHEM [tfa=f] *brýle* [tfa=f] *náměstka* [tfa=f] *ministra* [tfa=f] *vnitra* [tfa=f]

  V dosahu rematizátoru je celý úsek *brýle náměstka ministra vnitra*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *brýle*. Srov. obr. 9.52.

- *(Nerozšlápl jsem brýle náměstka ministra spravedlnosti.) Rozšlápl jsem jen*.RHEM [tfa=f] *brýle* [tfa=t] *náměstka* [tfa=t] *ministra* [tfa=t] *vnitra* [tfa=f]

  V dosahu rematizátoru je jen atribut *vnitra*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *vnitro*. Srov. obr. 9.53.

- *(Nerozšlápl jsem brýle prezidenta.) Rozšlápl jsem jen*.RHEM [tfa=f] *brýle* [tfa=t] *náměstka* [tfa=f] *ministra* [tfa=f] *vnitra* [tfa=f]

  V dosahu rematizátoru je atribut *náměstka ministra vnitra*. Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *náměstek*. Srov. obr. 9.54.

- *(Nerozšlápl jsem brýle ministra vnitra.) Rozšlápl jsem jen*.RHEM [tfa=f] *brýle* [tfa=t] *náměstka* [tfa=f] *ministra* [tfa=t] *vnitra* [tfa=t]

  V dosahu rematizátoru je atribut *náměstka*. Dosah rematizátoru na další závislé doplnění je nejasný (bude třeba ověřit předpoklad, že kontextová zapojenost vyřazuje závislé uzly z dosahu rematizátoru). Uzel reprezentující rematizátor bude zachycen jako nejbližší levá sestra prvního uzlu reprezentujícího výraz, který má rematizátor ve svém dosahu, tj. jako nejbližší levá sestra uzlu pro substantivum *náměstek*. Srov. obr. 9.55.

Obrázek 9.52. Rematizátor v substantivní skupině

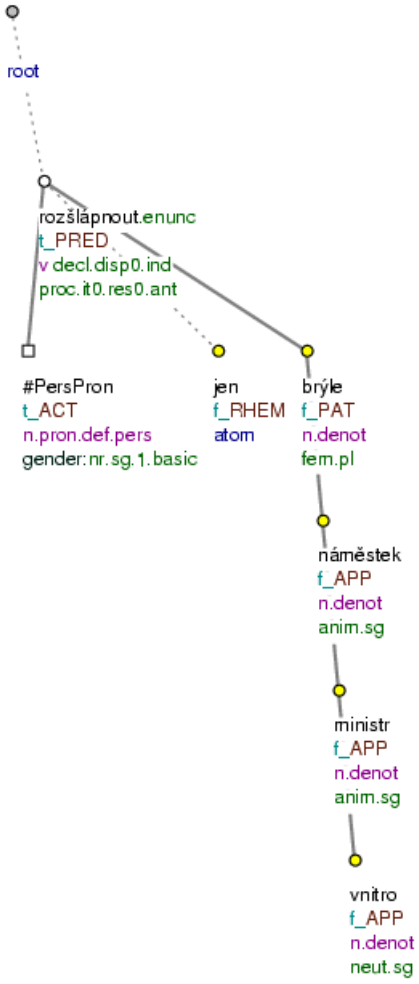

(Nerozšlápl jsem sklenici.) Rozšlápl jsem jen brýle náměstka ministra vnitra.

Obrázek 9.53. Rematizátor v substantivní skupině

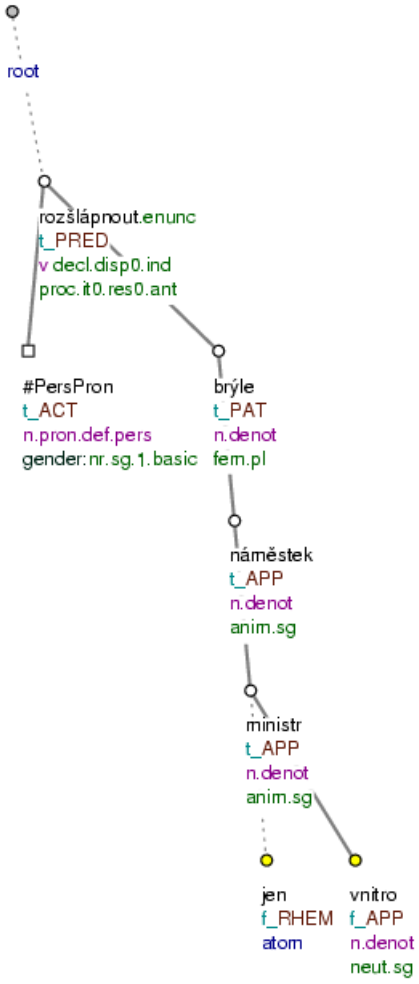

(Nerozšlápl jsem brýle náměstka ministra spravedlnosti.) Rozšlápl jsem jen brýle náměstka ministra vnitra.

Obrázek 9.54. Rematizátor v substantivní skupině

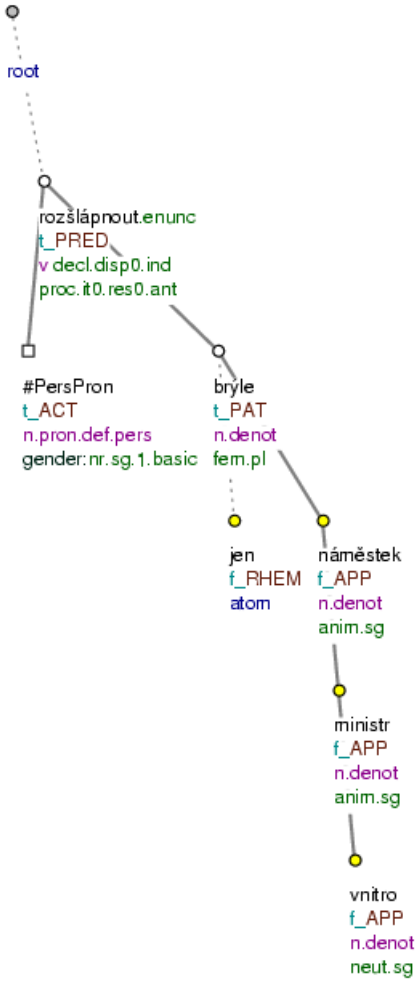

(Nerozšlápl jsem brýle prezidenta.) Rozšlápl jsem jen brýle náměstka ministra vnitra.

Obrázek 9.55. Rematizátor v substantivní skupině

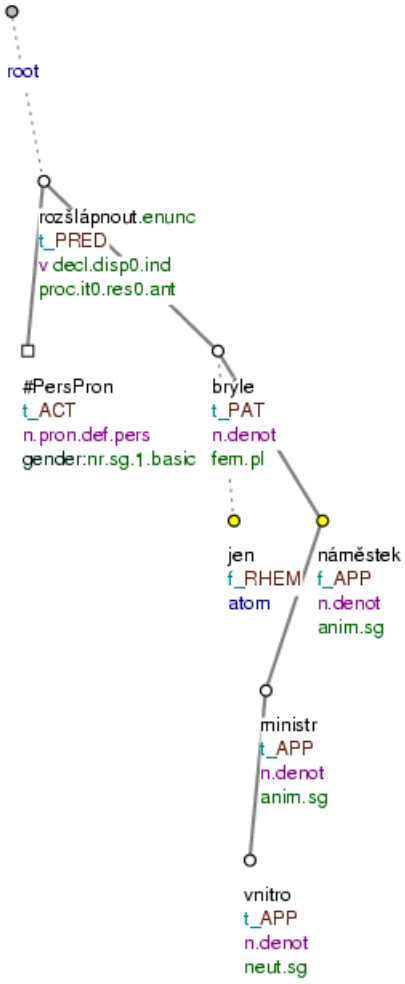

(Nerozšlápl jsem brýle ministra vnitra.) Rozšlápl jsem jen brýle náměstka ministra vnitra.

Kapitola 10. Formát dat

10.1. Formát dat PDT 2.0

Základním datovým formátem pro PDT 2.0 je formát označovaný jako PML („Prague Markup Language“), který je založený na XML. Již dříve byly pro zpracovávání a ukládání dat PDT vyvinuty a používány dva jiné formáty. Formát označovaný jako FS („Feature Structure“) byl vyvinut pro program Netgraph (přesněji řečeno pro jeho předchůdce, program Graph). Základním formátem pro PDT 1.0 byl formát CSTS („Czech Sentence Tree Structure“), založený na SGML. Nyní se tento formát užívá pouze jako pracovní formát ve starších NLP nástrojích (jako jsou parsery a tagery).

Více k jednotlivým formátům viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/pdt-guide/ a doc/data-formats/.

Více k programu Netgraph viz Prague Dependency Treebank 2.0, CDROM, doc/tools/netgraph/.

10.2. Uzel stromu a typy hodnot atributů

Pomineme-li datovou reprezentaci stromové struktury, je uzel tektogramatického stromu v PDT 2.0 technicky reprezentován strukturou s danou množinou atributů, kde atribut je dvojice jméno-hodnota, jež je ve struktuře jednoznačně určena svým jménem. Atributy rozlišujeme dále na povinné a nepovinné. Nepovinný atribut nemusí být ve struktuře přítomen, což může být vyjádřeno i tím, že jeho hodnota je prázdná. Povinný atribut je ve struktuře přítomen vždy a jeho hodnota naopak prázdná být nesmí. V datové reprezentaci PDT 2.0 rozlišujeme hodnoty atributů následujících typů:

Atomické hodnoty

Atomická hodnota je reprezentována řetězcem znaků. Podle sémantiky se její typ dále dělí na identifikátory, odkazy (viz 10.3 – „Odkazy v PDT 2.0“), výčtový typ, konstanta, booleovský typ, číselný typ a typ (libovolný) řetězec. Identifikátor je řetězec vyhovující specifikaci jména v jazyce XML 1.0 uvedené na http://www.w3.org/TR/2004/REC-xml-20040204/#NT-Name (v PDT 2.0 jsou to řetězce obsahující jen písmena anglické abecedy, čísla, pomlčku, dvojtečku či spojovník a začínající písmenem). Hodnotou atributu výčtového typu je řetězec ze seznamu stanoveného daným typem. Konstanta je zvláštní druh výčtového typu, u nějž je jen jedna přípustná hodnota. Booleovský typ je výčtový typ nabývající hodnot `1` (pravda) a `0` (nepravda). Číselný typ je nezáporné celé číslo, zapsané v desítkové soustavě.

Seznamy hodnot daného typu

Atribut může být typu seznam prvků (hodnot). Prvky seznamu jsou hodnoty daného typu. Tímto typem již nesmí být seznam. Seznamy se dále dělí na uspořádané (kdy záleží na pořadí jednotlivých prvků) a neuspořádané (u nichž na pořadí prvků nezáleží).

Alternativa hodnot daného typu

Alternativa hodnot daného typu je buď hodnota daného typu, nebo seznam více alternativních hodnot daného typu, u něhož nezáleží na pořadí a v němž by se jedna hodnota neměla vyskytnout více než jednou.

!!! V anotovaných datech je u atributů připouštějících alternativy uvedena vždy jen jedna hodnota daného typu.

Struktura	Zde je hodnotou atributu opět struktura (ve smyslu popsaném v úvodním odstavci) s nějakou pevně stanovenou množinou atributů a jejich typů.

10.3. Odkazy v PDT 2.0

V anotaci PDT 2.0 se vyskytují odkazy tří druhů: odkazy v rámci jedné roviny (např. mezi uzly tektogramatického stromu), odkazy na objekty (uzly či prvky) nižších rovin a odkazy do dalších zdrojů (valenčního slovníku). Všechny tyto odkazy jsou realizovány následujícím jednotným způsobem.

Odkazovaný objekt je opatřen atributem typu identifikátor, jehož hodnota tento objekt v rámci PDT 2.0 jednoznačně určuje. Samotný odkaz je pak realizován jako atribut (atomického typu odkaz) odkazujícího objektu, jehož hodnotou je řetězec obsahující identifikátor odkazovaného objektu. Navíc v případě, že se odkazovaný objekt nenachází ve stejném souboru jako odkazující objekt, je před identifikátorem v řetězci uveden prefix tvaru *symbolic*#, kde *symbolic* je nějaké symbolické jméno svázané se jménem souboru obsahujícího odkazovaný objekt. Mapování mezi symbolickými jmény souborů a jejich systémovými jmény je uvedeno v záhlaví odkazujícího souboru. Toto mapování je jednoznačné a specifické pro soubor, v němž je uvedeno.

Atributy typu odkaz či seznam odkazů mají v PDT 2.0 na konci jména příponu `.rf`. Atributy nesoucí identifikátor objektu jsou zpravidla pojmenovány `id` (výjimku však tvoří např. valenční slovník `vallex.xml`, kde se z historických důvodů pro identifikátory užívají atributy `word_ID` a `frame_ID`).

10.4. Atributy uzlů tektogramatického stromu

Tabulka 10.1. Atributy technického kořene tektogramatického stromu

Atribut	Povinný	Hodnota
`atree.rf`	NE	Přípustné hodnoty: PML odkaz. Tento atribut svazuje tektogramatickou rovinu s analytickou prostřednictvím odkazu na odpovídající analytický strom. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.
`deepord`	NE	Přípustné hodnoty: nezáporné celé číslo. Atribut určuje pozici uzlu v horizontálním řazení uzlů ve stromě. U kořene je tato hodnota vždy `0` a na rozdíl od ostatních uzlů nenese žádnou lingvisticky podmíněnou informaci.
`id`	ANO	Přípustné hodnoty: identifikátor. Hodnotou je unikátní identifikátor stromu v rámci PDT 2.0.
`nodetype`	NE	Přípustné hodnoty: konstanta: `root`. Tento atribut je u kořene stromu přítomen pouze z důvodu pohodlí uživatele. Jeho hodnota je vždy nastavena na `root`, čímž je kořen stromu odlišen od ostatních uzlů stromu.

Tabulka 10.2. Atributy ostatních uzlů

Atribut	Povinný	Hodnota
a	NE	Hodnotou je struktura s atributy lex.rf, aux.rf. Atribut svazuje uzly tektogramatické roviny s jednotkami na nižších rovinách. Obsahuje žádný, jeden nebo více identifikátorů uzlů analytické roviny, které nějakým způsobem ovlivňují atributy t_lemma, functor, subfunctor, val_frame.rf, či gram. Atribut je členěn do dvou částí: lex.rf a aux.rf. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.
a/aux.rf	NE	Přípustné hodnoty: seznam, jehož každý prvek je PML odkaz. Atribut obsahuje seznam odkazů na uzly z analytické roviny. Nejčastěji jde o takové uzly, které nesou funkční slova (předložky, podřadicí spojky, pomocná slovesa, odkazovací slova atd.) a tvoří s uzlem odkazovaným v atributu a/lex.rf jediný plnovýznamový výraz. Případná hodnota vyplněná v atributu a/lex.rf se v seznamu a/aux.rf již neuvádí. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.
a/lex.rf	NE	Přípustné hodnoty: PML odkaz. Atribut obsahuje odkaz na uzel z analytické roviny. Nejčastěji jde o uzel, ze kterého daný tektogramatický uzel získal svůj lexikální význam. Viz 1.1 – „Vztah tektogramatické roviny k nižším rovinám“.
compl.rf	NE	Přípustné hodnoty: PML odkaz. Atribut slouží k zachycení druhé závislosti u doplňků. Je vyplněn právě u uzlů s funktorem COMPL. Obsahuje identifikátor uzlu téhož tektogramatického stromu, na kterém daný uzel (vedle závislosti vyjádřené hranou) též závisí. Viz 5.10 – „**Doplněk (dvojí závislost)**“.
coref_gram.rf	NE	Přípustné hodnoty: seznam, jehož každý prvek je PML odkaz. Atribut slouží k zachycení gramatické koreference. Obsahuje identifikátor uzlu (zpravidla téhož) tektogramatického stromu, s nímž je daný uzel ve vztahu gramatické koreference. Viz 8.1 – „**Zachycení koreference v tektogramatických stromech**“.
coref_special	NE	Přípustné hodnoty: segm, exoph. Atribut slouží k vyznačení zvláštních typů textové koreference, kdy koreferovaným členem není konkrétní uzel či podstrom tektogramatického stromu. Hodnota segm značí, že koreferovaným členem je segment, větší úsek textu. Hodnota exoph označuje exoforu, tj. koreferenci, kdy koreferovaným členem je blíže nespecifikovaná mimotextová situace. Viz 8.1 – „**Zachycení koreference v tektogramatických stromech**“.

Atribut	Povinný	Hodnota
coref_text.rf	NE	Přípustné hodnoty: seznam, jehož každý prvek je PML odkaz. Atribut slouží k zachycení textové koreference. Obsahuje identifikátor uzlu tektogramatického stromu, který reprezentuje explicitní koreferovaný člen daného uzlu. Viz 8.1 – „**Zachycení koreference v tektogramatických stromech**“.
deepord	ANO	Přípustné hodnoty: nezáporné celé číslo. Atribut čísluje uzly tektogramatického stromu nezápornými celými čísly v pořadí odrážejícím tzv. hloubkový slovosled. V pořadí určeném atributem deepord jsou uzly stromu zobrazovány v grafických aplikacích (zleva doprava ve směru vzrůstajících hodnot atributu deepord). Viz 9.3 – „**Výpovědní dynamičnost**“.
functor	ANO	Přípustné hodnoty: hodnota z následujícího seznamu: ACT, AUTH, PAT, ADDR, EFF, ORIG, ACMP, ADVS, AIM, APP, APPS, ATT, BEN, CAUS, CNCS, CM, COMPL, CONJ, COND, CONFR, CONTRA, CONTRD, CPHR, CPR, CRIT, CSQ, DENOM, DIFF, DIR1, DIR2, DIR3, DISJ, DPHR, EXT, FPHR, GRAD, HER, ID, INTF, INTT, LOC, MANN, MAT, MEANS, MOD, OPER, PAR, PARTL, PREC, PRED, REAS, REG, RESL, RESTR, RHEM, RSTR, SUBS, TFHL, TFRWH, THL, THO, TOWH, TPAR, TSIN, TTILL, TWHEN, VOCAT (atribut připouští alternativy). Hodnotou je funktor uzlu. Viz 6 – „***Funktory a subfunktory***“.
gram	NE	Hodnotou je struktura s atributy sempos, gender, number, degcmp, verbmod, deontmod, tense, aspect, resultative, dispmod, iterativeness, indefytype, person, numertype, politeness, negation. Tato struktura je vyplněna pouze u komplexních uzlů, tzn. u uzlů, jež mají v atributu nodetype vyplněnu hodnotu complex. Viz 4 – „***Komplexní uzly a gramatémy***“.
gram/aspect	NE	Přípustné hodnoty: proc, cpl, nr. Gramatém vidu - viz 4.5.12 – „Gramatém vidu (aspect)“
gram/degcmp	NE	Přípustné hodnoty: pos, comp, acomp, sup, nr. Gramatém stupně - viz 4.5.8 – „Gramatém stupně (degcmp)“.
gram/deontmod	NE	Přípustné hodnoty: deb, hrt, vol, poss, perm, fac, decl, nr. Gramatém deontické modality - viz 4.5.10 – „Gramatém deontické modality (deontmod)“
gram/dispmod	NE	Přípustné hodnoty: disp1, disp0, nr, nil. Gramatém dispoziční modality - viz 4.5.11 – „Gramatém dispoziční modality (dispmod)“
gram/gender	NE	Přípustné hodnoty: anim, inan, fem, neut, inher, nr. Gramatém rodu - viz 4.5.2 – „Gramatém rodu (gender)“.

Atribut	Povinný	Hodnota
gram/indeftype	NE	Přípustné hodnoty: relat, indef1, indef2, indef3, indef4, indef5, indef6, inter, negat, total1, total2, nr. Gramatém typu neurčitosti - viz 4.5.6 – „Gramatém typu neurčitosti (indeftype)“.
gram/iterativeness	NE	Přípustné hodnoty: it1, it0, nr. Gramatém iterativnosti - viz 4.5.15 – „Gramatém iterativnosti (iterativeness)“
gram/negation	NE	Přípustné hodnoty: neg0, neg1, nr. Gramatém negace - viz 4.5.7 – „Gramatém negace (negation)“.
gram/number	NE	Přípustné hodnoty: sg, pl, inher, nr. Gramatém čísla - viz 4.5.1 – „Gramatém čísla (number)“.
gram/numertype	NE	Přípustné hodnoty: basic, set, kind, ord, frac, nr. Gramatém typu číslovky - viz 4.5.5 – „Gramatém typu číslovky (numertype)“.
gram/person	NE	Přípustné hodnoty: 1, 2, 3, inher, nr. Gramatém osoby - viz 4.5.3 – „Gramatém osoby (person)“.
gram/politeness	NE	Přípustné hodnoty: polite, basic, inher, nr. Gramatém zdvořilosti - viz 4.5.4 – „Gramatém zdvořilosti (politeness)“.
gram/resultative	NE	Přípustné hodnoty: res1, res0, nr. Gramatém rezultativnosti - viz 4.5.14 – „Gramatém rezultativnosti (resultative)“
gram/sempos	ANO	Přípustné hodnoty: n.denot, n.denot.neg, n.pron.def.demon, n.pron.def.pers, n.pron.indef, n.quant.def, adj.denot, adj.pron.def.demon, adj.pron.indef, adj.quant.def, adj.quant.indef, adj.quant.grad, adv.denot.grad.nneg, adv.denot.ngrad.nneg, adv.denot.grad.neg, adv.denot.ngrad.neg, adv.pron.def, adv.pron.indef, v. V atributu sempos je uložena informace o tom, do které podskupiny kterého sémantického slovního druhu komplexní uzel patří. Viz 4.3.1 – „Atribut sempos“.
gram/tense	NE	Přípustné hodnoty: sim, ant, post, nr, nil. Gramatém času - viz 4.5.13 – „Gramatém času (tense)“
gram/verbmod	NE	Přípustné hodnoty: ind, imp, cdn, nr, nil. Gramatém slovesné modality - viz 4.5.9 – „Gramatém slovesné modality (verbmod)“

Atribut	Povinný	Hodnota
id	ANO	Přípustné hodnoty: identifikátor. Hodnotou je unikátní identifikátor uzlu v rámci PDT 2.0.
is_dsp_root	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Hodnota 1 je vyplněna u uzlů, které jsou kořenem podstromu zachycujícího přímou řeč (a to i v případě, kdy přímá řeč není v textu graficky označena). Není-li žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Viz 7.3 – „**Přímá řeč**“.
is_generated	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Hodnota 1 označuje doplněné uzly. Není-li hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Viz 5.12 – „**Elipsy**“.
is_member	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Atribut má význam pouze u přímých potomků kořenů souřadných struktur (nodetype=coap). U ostatních uzlů není atribut vyplněn. Atribut je vyplněn hodnotou 1 u těch přímých potomků kořenů souřadných struktur, které reprezentují přímé členy souřadné struktury. Uzly (vyjma těch s funktorem CM a RHEM), které jsou přímými potomky kořenů souřadných struktur a nemají is_member=1, jsou společným rozvitím terminálních členů dané souřadné struktury. Uzly s funktorem CM (6.12.4 – „Funktor pro modifikátory souřadného spojení (CM)“) nemají atribut is_member nikdy vyplněn a považují se za součást souřadicího spojovacího výrazu. Uzly s funktorem RHEM (6.7.5 – „RHEM“) se řídí zvláštními pravidly pro zavěšení (9.6.2 – „Základní pravidla o umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě“) a vymykají se tedy popisu uvedenému výše. Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0. Viz 5.6.1 – „Zachycení souřadnosti v tektogramatickém stromě“.
is_name_of_person	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Atribut slouží k označení vlastních jmen osob. Hodnota 1 označuje, že uzel reprezentuje součást jména osoby. Není-li žádná hodnota vyplněna, předpokládá se hodnota 0. Viz 7.8.2 – „Vlastní jména a názvy“.
is_parenthesis	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Hodnota 1 označuje uzly, které reprezentují výrazy, které jsou součástí parenteze. Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0. Viz 5.7 – „**Parenteze**“.
is_state	NE	Přípustné hodnoty: 0, 1. Hodnota 1 označuje uzly reprezentující (zpravidla slovesná) doplnění s významem stavu. Není-li atribut vyplněn, předpokládá se hodnota 0. Viz 6.13.2 – „Atribut pro význam „stavu““.

Atribut	Povinný	Hodnota
nodetype	ANO	Přípustné hodnoty: atom, coap, complex, dphr, fphr, list, qcomplex. Hodnota atributu nodetype označuje typ uzlu. atom atomický uzel coap kořen souřadné struktury complex komplexní uzel dphr závislá část frazému fphr součást cizojazyčného výrazu list kořen seznamové struktury výrazu qcomplex kvazikomplexní uzel Viz 2 – „***Typy uzlů***“.
quot	NE	Přípustné hodnoty: seznam, jehož každý prvek je struktura s atributy type a set_id. Atribut označuje uzly zastupující části textu „v uvozovkách“. Pro každou část textu v uvozovkách byl zvolen jednoznačný identifikátor, který je dále užíván následujícím způsobem: Množina uzlů zastupujících část textu v uvozovkách je vyznačena tak, že každý její prvek má mezi svými hodnotami atributu quot prvek s set_id rovným identifikátoru příslušné části textu v uvozovkách. Jeden uzel tak může být členem žádné, jedné, případně i více takto vyznačených množin (vnořené uvozovky). Viz 7.19.1 – „Text v uvozovkách“.
quot/set_id	ANO	Přípustné hodnoty: libovolný řetězec. Řetězcová hodnota atributu slouží jako identifikátor jednoznačně označující množinu uzlů reprezentujících část textu v uvozovkách.
quot/type	ANO	Přípustné hodnoty: citation, dsp, meta, other, title. Atribut určuje typ užití uvozovek. Typ dsp označuje přímou řeč (formálně nezapojená citace), citation označuje formálně zapojenou citaci, meta meta užití, title vlastní jméno nebo název a other jiný typ užití uvozovek.
sentmod	NE	Přípustné hodnoty: enunc, excl, desid, imper, inter. Gramatém větné modality - viz 4.7 – „Atribut sentmod“.
subfunctor	NE	Přípustné hodnoty: above, abstr, across, after, agst, along, approx, around, basic, before, begin, behind, below, betw, circ, elsew, end, ext, flow, front, incl, in, less, mid, more, near, opp, target, than, to, wout, wrt, nr. Hodnotou je tzv. subfunktor, přesněji vymezující význam přiřazeného funktoru. Viz 6.13.1 – „Subfunktory“.

Atribut	Povinný	Hodnota
t_lemma	ANO	Přípustné hodnoty: libovolný řetězec. Hodnotou je t-lema. Viz 3 – „***Tektogramatické lema (t-lema)***“.
tfa	NE	Přípustné hodnoty: t, f, c. Atribut obsahuje anotaci kontextové zapojenosti. Hodnota t přísluší uzlům zastupujícím kontextově (nekontrastivně) zapojené výrazy, hodnota c uzlům zastupujícím kontextově kontrastivně zapojený výraz a hodnota f uzlům zastupujícím kontextově nezapojený výraz. Není-li hodnota vyplněna, nenabývá uzel žádné z vlastností odpovídající hodnotám uvedeným výše (typicky se jedná o uzly s hodnotou atributu nodetype rovnou coap a fphr).Viz 9.2 – „**Kontextová zapojenost**“.
val_frame.rf	NE	Přípustné hodnoty: PML odkaz (atribut připouští alternativy). Atribut slouží jako odkaz do valenčního slovníku. Hodnotou je identifikátor valenčního rámce, který je označeným uzlem (a jeho podstromem) realizován. Viz 5.2.2 – „Valenční rámec a jeho zápis ve valenčním slovníku“.

10.5. Zápis valenčních rámců a jeho sémantika

V následujícím textu je popsán způsob, jakým by měly být v dokumentaci, manuálu a dalších psaných materiálech zapisovány valenční rámce valenčního slovníku PDT (10.5.1 – „Zápis valenčních rámců“). V druhé části textu je stručně popsána sémantika uvedeného zápisu (10.5.2 – „Sémantika zápisu rámce“).

Pro jednoduchost a větší názornost je uvedena formální gramatika, popisující zápis rámce. Některé další požadavky na zápis (například neopakující se funktory atp.), jež by formální gramatiku zbytečně komplikovaly, jsou uvedeny pouze v textu. V zápisu gramatiky jsou neterminály označeny malými písmeny; terminály jsou buď literály uvedené v jednoduchých uvozovkách, nebo terminál FORM, zastupující libovolný řetězec skládající se z písmen a číslic, CHAR, zastupující libovolný znak, případně terminál LEMMA, zastupující libovolný řetězec hlavní části lematu dle morfologické analýzy v PDT. Podrobnější struktura terminálu LEMMA není předmětem tohoto textu. Veškeré znaky vyjma písmen, číslic a spojovníku vyskytující se v terminálech CHAR, LEMMA, a FORM musejí být uvozeny zpětným lomítkem.

Pro zjednodušení lze v zápisech valenčních rámců používat některé zkrácené zápisy (viz 10.5.5 – „Zkrácené zápisy realizací“). Zápisy rámců obsahující uvedené zkrácené zápisy odpovídají níže popsané gramatice až po nahrazení všech zkrácených zápisů jim odpovídajícími nezkrácenými zápisy.

10.5.1. Zápis valenčních rámců

Každý valenční rámec sestává z jednoho nebo více členů rámce. Místo členu rámce může v rámci vystupovat též alternace členů rámce, což je seznam alternujících členů rámce, oddělených svislítkem - alternace slouží v případech, kdy některý člen rámce může být obsazen různými funktory, přestože ve všech případech jde o tentýž rámec. Člen rámce je buď obligatorní, nebo fakultativní a je tvořen právě jedním funktorem (pokud se nejedná o případ alternace) a popisem možných realizací. Souhrn popisů možných realizací u jednoho celého rámce obecně odpovídá nějaké souvislé části analytického stromu, jehož atributy uzlů nejsou plně vyplněny, resp. (budeme-li uvažovat zcela obecný případ) povolené kombinace hodnot těchto atributů jsou definovány jakýmkoli logickým výrazem, ve kterém tyto hodnoty vystupují. V PDT není nutno plné obecnosti využít, což dovoluje dekomponovat možné realizace takto:

- každý člen rámce obsahuje „svou“ realizaci nezávisle na ostatních, přičemž jeho realizace je závislá na kořeni realizace podstromu celého rámce.
- pro omezení možných kombinací hodnot atributů uzlů se používá pouze požadavek na rovnost některých z těchto hodnot atributů uzlů (nebo jejich částí), tzv. neúplný analytický strom, namísto obecného logického výrazu.
- lema kořene realizovaného podstromu je stejné pro všechny realizace rámce, uvádí se odděleně.
- ve speciálních případech je možné popsat realizaci, která zahrnuje řídící uzel (rodiče) kořene realizovaného rámce, a rovněž takovou realizaci, která obsahuje jeden nebo více podstromů tohoto kořene, jimž však neodpovídá žádný člen rámce.

```
frame := [ root_real_spec ] element_list
root_real_spec := '(' realizations ')'
element_list := element|element_alternation [ ' ' element_list ]
element_alternation := oblig_elem '|' oblig_elem [ '|' element_alternation ]
```

Zápis rámce začíná nepovinným zápisem seznamu přípustných realizací kořene podstromu (např. některé rámce s funktorem `DPHR` vyžadují, aby řídící sloveso bylo negované) uvedeným v kulatých závorkách, následovaný posloupností zápisů členů rámce, oddělených mezerou (bílým místem), případně alternací obligatorních členů rámce (zápis alternace tvoří posloupnost zápisů obligatorních členů rámce, oddělených svislítkem). Každý funktor (včetně ne-aktantů a alternací) se v zápisu rámce smí objevit nejvýše jednou. Členy rámce jsou řazeny v následujícím kanonickém pořadí (podle funktorů): `ACT`, `CPHR`, `DPHR`, `PAT`, `ADDR`, `ORIG`, `EFF`, `BEN`, `LOC`, `DIR1`, `DIR2`, `DIR3`, `TWHEN`, `TFRWH`, `TTILL`, `TOWH`, `TSIN`, `TFHL`, `MANN`, `MEANS`, `ACMP`, `EXT`, `INTT`, `MAT`, `APP`, `CRIT`, `REG`.

```
element := oblig_elem |  facult_elem
oblig_elem := elem_spec
facult_elem := '?' elem_spec
```

Členy rámce jsou buď fakultativní, nebo obligatorní. Zápisu fakultativního členu rámce předchází otazník.

```
elem_spec := functor '(' realizations ')'
functor := 'ACT' | 'PAT' | 'ADDR' | 'EFF' | 'ORIG' | 'ACMP' | 'AIM' | 'APP'
            | 'ATT' | 'AUTH' | 'BEN' | 'CAUS' | 'CNCS' | ' COMPL' | 'CONTRD'
            | 'COND' | 'CPHR' | 'CPR' | 'CRIT' | 'DES' | 'DIFF' | 'DIR1'
            | 'DIR2' | 'DIR3' | 'DPHR' | 'EXT' | 'HER' | 'INTF'
            | 'INTT' | 'LOC' | 'MANN' | 'MAT' | 'MEANS' | 'MOD' | 'PAR'
            | 'PARTL' | 'REG' | ' RESL' | 'RESTR' | 'RSTR' | 'SUBS' | 'TFHL'
            | 'TFRWH' | 'THL' | 'THO' | 'TOWH' | 'TPAR' | 'TSIN' | 'TTILL'
            | 'TWHEN' | 'TOWH' | 'VOCAT'
```

Zápis členu rámce sestává z funktoru a zápisu seznamu přípustných realizací v kulatých závorkách.

```
realizations := real [ ';' realizations ]
```

Zápisy jednotlivých přípustných realizací jsou odděleny středníkem.

```
real := '*' | '!' | '=' | real_spec_list [ '&' ] [ real_spec_list ]
real_spec_list := [ '^' ] real_spec [ ','  real_spec_list ]
real_spec := ( lemma_spec [ sep ] [ morph ] | sep morph ) [ dependants ]
sep := '.' | ':'
dependants := '[' real_spec_list ']'
```

Zápisem realizace je buď hvězdička, zastupující obecně všechny typické realizace pro daný funktor, vykřičník, značící, že příslušný člen rámce není (nikdy) povrchově/analyticky realizován, rovnítko označující, že jde o stav (atribut `is_state`), nebo zápis realizace, tvořený zápisy realizací uzlů oddělených čárkou (případně znakem & - viz dále) a jejich potomků. Zápisy realizací uzlů se uvádějí v

pořadí, v jakém se uzly nacházejí v analytickém stromě. Zápisy realizací potomků, nacházejících se vlevo od svého rodiče jsou od potomků nacházejících se vpravo od rodiče odděleny znakem & místo čárky. Seznam realizací potomků smí být znakem & též ukončen, a to v případě, kdy se všichni potomci nacházejí vlevo od svého rodiče.

Zápisem realizace uzlu je zápis specifikace lematu a/nebo jeho morfologických charakteristik. Není nutné, aby byly obě části přítomny současně, alespoň jedna z nich je však nutná.

V případě, že je zápis 1. realizace uvozen symbolem ^, vztahuje se realizace na rodiče uzlu řídícího členy rámce (slovesa/substantiva) místo na uzly realizující příslušný člen rámce.

Část zápisu specifikující lema je od části specifikující morfologické požadavky oddělena buď tečkou, nebo dvojtečkou. Nejsou-li uvedeny žádné morfologické požadavky, není nutné oddělovač uvádět. V takovém případě je chápán jako dvojtečka. Je-li oddělovačem tečka, znamená to, že analytický uzel odpovídající dané realizaci bude rodičem všech kořenů analytických podstromů odpovídajících realizacím synů tektogramatického uzlu představujícího člen rámce, k němuž zápis realizace náleží. Z toho vyplývá, že v rámci jedné alternativy by se mezi zápisy realizací (včetně zanořených) měl vyskytnout právě jeden obsahující tečku.

```
lemma_spec := LEMMA | '{' lemma_set '}' | '"' FORM '"'
lemma_set := LEMMA [ ',' lemma_set ] | LEMMA ',' '...'
```

Zápis specifikace lematu je tvořen buď řetězcem lematu, nebo seznamem takových řetězců uvedeným ve složených závorkách a oddělených čárkou, případně řetězcem uzavřeným do dvojitých apostrofů, vyjadřujícím přímo povrchovou formu. Zápis využívající formu namísto lemmatu se zpravidla využívá pouze v případech, kdy konkrétní povrchovou podobu realizace nelze zachytit jiným způsobem (například jedná-li se o specifický nářeční či hovorový tvar). Seznam lemat může být také ukončen čárkou a třemi tečkami, čímž je naznačeno, že nejde o úplný výčet třídy přípustných lemat, ale pouze o doposud shromážděné reprezentanty této třídy (typicky u funktoru `CPHR`). Řetězcem lematu se rozumí řetězec identifikující nějakou položku v morfologickém slovníku (v praxi se jedná a základní formu daného slova za níž někdy následuje ještě spojovník a číslo). Řetězec lematu (případně formy) smí obsahovat pouze alfanumerické znaky a spojovník, veškeré ostatní znaky musí být uvozeny zpětným lomítkem `\`. Lema pro zpětné lomítko se tedy zapíše jako `\\`.

```
morph := [ neg ] [ pos ] [ gender ] [ number ] [ case ] [ deg ]
 [ agreement ] [ tag_spec ]
```

Zápis morfologických požadavků tvoří zápis specifikace slovního druhu, rodu, čísla, pádu, stupně u přídavných jmen a shody, přičemž žádná z těchto položek není povinná, avšak aspoň jedna by měla být vždy přítomna. Není-li některá z položek uvedena, znamená to, že jsou přípustné všechny hodnoty. Je-li v zápisu realizace uvedeno lema, není již nutné uvádět morfologický požadavek na slovní druh, neboť ten je již lematem jednoznačně určen.

```
neg := '~'
```

Vlnka značí požadavek na to, aby v morfologické značce byl přítomen příznak pro negaci.

```
pos := 'a' | 'd' | 'i' | 'n' | 'u' | 'j' | 'v' | 's' | 'f' | 'c'
```

Slovní druh je zapsán malým písmenem:

a přídavné jméno

d příslovce

i částice

n podstatné jméno

j podřadicí spojka

v sloveso

f sloveso v infinitivu

u přivlastňovací zájmeno nebo přídavné jméno

s kořen přímé řeči

c kořen (bezespojkové) obsahové závislé klauze (jde o klauze uvozené vztažným zájmenem či příslovcem)

```
gender := 'F' | 'M' | 'I' | 'N'
```

Rod je zapsán velkým písmenem:

F ženský

M mužský životný

I mužský neživotný

N střední

```
number := 'S' | 'P'
```

Číslo je zapsáno velkými písmeny:

S jednotné

P množné

```
case := '1' | '2' | '3' | '4' | '5' | '6' | '7'
```

Pád je zapsán svým číslem.

```
deg := '@1' | '@2' | '@3'
```

Stupeň přídavného jména kvůli odlišní od pádu předchází symbol `@`.

```
agreement := '#'
```

Shoda v pádě, čísle a rodě s řídícím uzlem (pouze v případě, že tato kategorie u obou uzlů existuje a u závislého uzlu už to není zápisem morfologických požadavku specifikováno).

```
tag_spec := tag_pos '<' tag_values '>' [ tag_spec ]
tag_pos := [ '$1' | '$2' | '$3' | '$4' | '$5' | '$6' | '$7' | '$8' | '$9' |
           '$10' | '$11' | '$12' | '$13' | '$14' | '$15'
tag_values := CHAR [ tag_values ]
```

Pro případy, kdy výše uvedené zápisy nestačí k popisu požadavků na morfologickou značku, je možné uvést další požadavky formou výčtu hodnot povolených na konkrétních pozicích morfologické značky. Zápis požadavku na hodnotu určité pozice morfologické značky začíná symbolem $, za ním je uvedeno číslo pozice (1 až 15), a následuje řetězec uzavřený do špičatých závorek < > tvořený právě všemi znaky, které zápis na dané pozici morfologické značky povoluje. Všechny znaky vyjma písmen, číslic a spojovníku vyskytující se uvnitř špičatých závorek musejí být uvozeny zpětným lomítkem.

Valenční rámec může být i prázdný. Takový valenční rámec je zapsán jako: `EMPTY`.

10.5.2. Sémantika zápisu rámce

V tomto oddíle je stručně vysvětleno, co znamená, že zapsaný rámec vyhovuje množině uzlů (ve formě podstromu) tektogramatického stromu.

Uzel tektogramatického stromu *koresponduje* s uzlem analytického stromu, pokud prostřednictvím identifikátorů v atributech `a/lex.rf` a `a/aux.rf` (či jinak) na něj odkazuje a přitom neodkazuje na žádný z jeho nadřízených uzlů.

Realizace (členu rámce) R_N je zápisem seznamu analytických (pod)stromů s neúplným ohodnocením N. Každý uzel těchto analytických stromů je specifikován jedním nebo více z následujících údajů: lema, slovní druh (zpravidla pouze tehdy, není-li uvedeno lema), rod, číslo, pád a stupeň, přičemž posledních pět údajů v zásadě odpovídá hodnotám na příslušných pozicích morfologické značky. Může být uveden též příznak gramatické shody.

Řekneme, že uzel U analytického stromu S *splňuje podmínky* realizace R_N (tj. analytického stromu N s neúplným ohodnocením), pokud existuje homomorfismus `H` zobrazující analytický strom N s neúplným ohodnocením do analytického stromu S, zobrazující kořen stromu N na uzel U, přičemž homomorfismus je zobrazení, které zachovává ohodnocení a relaci otec - syn. Obsahují-li navíc podmínky realizace R_N u některého uzlu S (pod)stromu N požadavek na shodu s rodičem (`agreement`), musí mít uzel $H(S)$ přiřazený uvedeným homomorfismem uzlu S shodné ohodnocení v čísle, rodě a pádu jako jeho rodič, vyjma těch kategorií, které nejsou u rodiče vyplněny (morfologická značka v PDT obsahuje na příslušné pozici pomlčku) a/nebo jsou pro uzel $H(S)$ předepsány (neúplným) ohodnocením uzlu S. (Poznámka: jelikož v morfologické značce předložky zaujímá rekce stejnou pozici jako pád, lze mechanismus shody beze změny použít i na kontrolu rekce.)

Člen rámce vyhovuje uzlu T tektogramatického stromu s n (sesterskými) (pod)stromy uvedenými v realizaci členu rámce, pokud je tomuto uzlu přiřazen funktor příslušný členu rámce a současně alespoň n podstromů analytického stromu takových, že jejich kořeny korespondují s T, splňuje podmínky alespoň jedné realizace příslušné členu rámce (symbol `*` v zápisu rámce zastupuje všechny typické realizace příslušné danému funktoru - jejich bližší specifikace není předmětem tohoto textu). V rámci jedné alternativy realizace musí tyto podmínky splňovat kořeny všech (pod)stromů. (Poznámka: ve většině případů je n = 1, jedná se tedy o seznam složený z právě jedné realizace, resp. její jedné alternativy.)

Alternace členů rámce vyhovuje uzlu T tektogramatického stromu, vyhovuje-li danému uzlu libovolný z alternovaných členů rámce.

Rámec vyhovuje podstromu tektogramatického stromu, je-li lema rámce rovno atributu `lemma` (alespoň jednomu) uzlu analytického stromu korespondujícího s kořenem tohoto podstromu a každý obligatorní člen rámce (případně alternace) vyhovuje nějakému uzlu nebo více uzlům (podle délky seznamu realizace z předchozí definice), závislému na kořeni tohoto podstromu, přičemž aktanty jsou realizovány nejvýše jednou a mezi uzly závislými na kořeni se nenachází žádný uzel s funktorem `ACT`, `PAT`, `EFF`, `ORIG`, `ADDR`, který by nevyhovoval nějakému členu rámce (případně alternaci).

10.5.3. Příklady realizací (realizations)

Příklad 10.1. Specifikace (pouze) pádu

```
.4
```

Příklad 10.2. Předložka a pád

```
s[.7]
```

Příklad 10.3. Předložka a pád nebo samotný pád

```
pro[.4];.3
```

Příklad 10.4. Závislá klauze (kořen je sloveso) uvozená podřadicí spojkou *že* nebo *aby*

```
že[.v];aby[.v]
```

Příklad 10.5. Závislá klauze beze spojky

```
.v
```

Příklad 10.6. Infinitiv

```
.f
```

Příklad 10.7. Přivlastňovací zájmeno nebo adjektivum

```
.u
```

Příklad 10.8. Závislá klauze uvozená jakoukoli podřadicí spojkou

```
:j[.v]
```

Příklad 10.9. Složená předložka *na rozdíl od*

```
od-1[na-1,rozdíl,.2]
```

Příklad 10.10. Frazém *(balit) fidlátka*

```
fidlátko.P4
```

Příklad 10.11. Frazém *(běhá mi) mráz po zádech*

```
mráz.S1,po-1[záda:P6]
```

Příklad 10.12. Frazém *(jít) po krku*

```
po-1[krk.S6]
```

Příklad 10.13. Stav

```
=
```

10.5.4. Příklady rámců (frame)

Příklad 10.14. Tranzitivní sloveso

```
ACT(.1) PAT(.4)
```

Příklad 10.15. Infinitiv

```
ACT(.1) PAT(.f)
```

Příklad 10.16. Frazém

```
ACT(.3) DPHR(mráz.S1,po-1[záda:P6])
```

Příklad 10.17. Rámec s fakultativním členem

```
ACT(.1) PAT(.4) ?ORIG(z-1[.2]) ?EFF(na-1[.4])
```

10.5.5. Zkrácené zápisy realizací

Pro lepší čitelnost a snazší zápis lze pro předložkové vazby v zápisech realizací členů valenčního rámce používat jisté zkratky, uvedené výčtem. Zápisy rámců obsahující uvedené zkraty odpovídají popsané gramatice až po nahrazení všech zkratek jim odpovídajícími nezkrácenými zápisy. Následující seznam obsahuje přípustné zkratky. Za každou zkratkou je za symbolem → uveden nezkrácený zápis.

```
do+2  → do-1[.2]
k+3  → k-1[.3]
mezi+4  → mezi-1[.4]
mezi+7  → mezi-1[.7]
místo+2  → místo-2[.2]
na+4  → na-1[.4]
na+6  → na-1[.6]
nad+7  → nad-1[.7]
o+4  → o-1[.4]
o+6  → o-1[.6]
od+2  → od-1[.2]
okolo+2  → okolo-1[.2]
oproti+3 → oproti[.3]
po+6  → po-1[.6]
pod+4  → pod-1[.4]
pod+7  → pod-1[.7]
podle+2  → podle-2[.2]
pro+4  → pro-1[.4]
proti+3  → proti-1[.3]
před+7  → před-1[.7]
přes+4  → přes-1[.4]
při+6  → při-1[.6]
s+7  → s-1[.7]
u+2  → u-1[.2]
v+4  → v-1[.4]
v+6  → v-1[.6]
včetně+2 → včetně-2[.2]
vůči+3  → vůči[.3]
z+2  → z-1[.2]
za+4  → za-1[.4]
za+7  → za-1[.7]
```

Věcný rejstřík

A

adjektivum
  kontroly, 977, 1009, 1028, 1032
  připojené podřadicí spojkou, 216
  sémantické, 64
  syntaktické, 33
adresát, 450
adverbium
  predikativní, 629
  sémantické, 72
  syntaktické, 34
afirmace, 424
  syntaktická, 424, 890
aktant, 90
  všeobecný, 151
aktor, 438
  blíže nespecifikovaný, 154
antecedent, 935
apozice, 268
atribut, 1
  typu odkaz, 2
atributy uzlu, 1125

C

čas, 51
cesta
  levá, 3
  nejlevější, 3
  nejpravější, 3, 1065
  pravá, 3, 1065
číslo, 41, 801
  desetinné, 820
  zlomek, 821
číslovka, 801
  s adverbiálním významem, 812
  typ číslovky, 44
  v konstrukcích se slovesem být, 642
  ve funkci kontejneru, 808, 813
  ve funkci nálepky, 810
  ve funkci přívlastku, 801, 813
citace, 930–931
člen
  kontrolovaný, 961, 971
  kontrolující, 961, 966
  koreferovaný, 935
  koreferující, 935
  přímý, 247
  řídící, 87
  terminální, 247
  závislý, 87
controllee, 961, 971
controller, 961, 966

D

derivace
  lexikální, 28
  syntaktická, 28
dialogový test, 91
doplněk, 358, 564
doplnění
  času, 453
  fakultativní, 90
  míry, 514
  místa, 475
  obligatorní, 90
  podmínky, 494
  příčiny, 489
  přináležitosti, 551
  přípustky, 492
  prostředku, 520
  s významem benefaktoru, 542
  s významem kontejneru, 559, 808
  slovesné, 426
  substantivní, 426
  účelu, 487
  účinku, 527
  valenční, 89, 437
  volné, 90
  vyjadřující autora artefaktů, 555
  vyjadřující modalitu, 535
  vyjadřující postoj, 531
  záměru, 496
  způsobu, 499, 517
  zřetele, 523
dosah rematizátoru, 1101, 1106
dvojí funkce jednoho doplnění, 378

E

efekt, 447
efektivní kořen, 3
elipsa, 392
  aktuální, 393, 395, 404, 413, 419
  gramatická, 393, 400, 408, 415
  neobligatorního doplnění, 417, 419
  obligatorního aktantu, 413, 415
  obligatorního doplnění, 412
  obligatorního volného doplnění, 416
  řídící klauze, 409, 674, 704
  řídícího členu, 394, 412
  řídícího slovesa, 394
  řídícího substantiva, 403
  v modálních predikátech, 321
  víceslovného predikátu, 395
  závislého členu, 412
exofora, 1047
explicitní koreferovaný člen, 1040

F

formát dat, 1124
frazém, 293

frazeologické spojení, 293
  neslovesné, 294
  slovesné, 297
funktory, 426
  časové, 453
  místa, 475
  pro aktanty, 437
  pro cizojazyčné výrazy, 539
  pro doplněk, 564
  pro efektivní kořeny nezávislých klauzí, 430
  pro implikační (kauzální) vztahy, 487
  pro modifikátory souřadného spojení, 592
  pro rematizátory, 530, 538
  pro větné, navazovací a modální adverbiální výrazy, 530
  pro víceslovné lexikální jednotky, 539
  pro vyjádření způsobu a jeho specifických variant, 499
  pro významy souřadných spojení, 566
  slovesné, 426
  substantivní, 426, 551

G

genitiv
  explikativní, 761
gramatém, 40

H

hodnota atributu, 2
  atomická, 1124
  typu odkaz, 1125
  typu seznam prvků, 1124
  typu struktura, 1125
hrana, 2
  nezávislostní, 88

I

infinitiv
  jehož valenční doplnění je kontrolováno, 973
  v konstrukcích se slovesem být, 638
infinitivní konstrukce
  ustrnulá, 207
  závislá, 203, 371
interpunkce, 185, 910, 925
interval, 825
  zachycený jako souřadná struktura, 277, 829
intonace, 1057
intonační centrum, 1058, 1067
iterativnost, 52

J

jednočlenné konstrukce
  se slovesem být, 631

K

klauze
  adverbiální, 201
  citoslovečná, 190, 192
  neslovesná, 183, 189, 897
  nezávislá, 183
  nominativní, 189
  obsahová, 200, 218
  řídící, 200
  slovesná, 183, 200
  vokativní, 190, 192
  vztažná, 201, 218
  závislá, 183, 200, 371
  závislá nepravá, 236
  závislá nepravá spojková, 242
  závislá nepravá vztažná, 236
konkurence valenčních doplnění, 118, 170
konstrukce
  s kontrolou, 978
  s významem diference, 719
  s významem omezení, 728
  s významem srovnání, 669, 739
  s významem výjimečného slučování, 748
  se závislou klauzí účinkovou, 755
kontext, 1059
kontextová zapojenost, 1058
kontrola, 961
  dvojí, 965
  fakultativní, 965
  obligatorní, 965
koordinace, 268
koreference, 935
  gramatická, 937
  textová, 1039
koreferenční řetězec, 1050
kořen
  efektivní, 3
  podstromu, 3
  seznamové struktury, 10
  souřadné struktury, 10, 247
  technický kořen tektogramatického stromu, 9
  věty, 3
  výrazu, 3
kvazikontrola, 1034
  u složených predikátů, 345
kvaziohnisko, 1068

L

lema
  morfologické, 14
  tektogramatické, 14
lexikální jednotka
  víceslovná, 17
lineární uspořádání uzlů, 2

M

m-lema, 14
matematická operace, 277, 822
modalita, 424

deontická, 49
dispoziční, 50, 100, 905
slovesná, 48
větná, 85

N

název, 775, 933
negace, 47, 424
lexikální, 424
modálních predikátů, 304
syntaktická, 424, 890
nezávislost, 194
nominativ
jmenovací, 196, 761

O

obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi, 290
odkazovací slovo, 221
odkazování
anaforické, 935
kataforické, 935
ohnisko, 1101
operandy, 822
operátor, 822, 915
origo, 452
osoba, 43

P

parcelace, 186
parenteze, 278
aktuální, 280
aktuální syntakticky nezapojená, 281
aktuální syntakticky zapojená, 280
kleslá, 288
participiální konstrukce
nekongruentní, 211
závislá, 208, 368
pasivum, 99, 634, 905
patiens, 441
podstrom, 3
pomlčky, 934
posouvání aktantů, 92
postcedent, 935
prázdné sloveso, 186
přechodníková konstrukce, 213, 368
ustrnulá, 213
predikát
fázový, 324
kvazifázový, 325
kvazimodální, 325
modální, 302
složený, 329
verbonominální, 627, 634
víceslovný, 301
předložka, 916
sekundární, 917
ustrnulá přechodníková, 213
přímá řeč, 196, 651, 930
přímý potomek, 2
levý, 2
pravý, 2
přívlastek, 561
přízvuk
kontrastivní, 1058
větný, 1058
projektivita, 1073
projektivizace, 1073
prvek seznamu, 10

R

reciprocita, 157, 1037
u substantiv, 165
reference, 935
rematizátor, 538, 891, 1101
rezultativ, 100
rezultativnost, 51
rod, 42
rodič, 2
rozvití seznamu, 11, 769, 797

S

segment, 1046
sestra, 3
levá, 3
pravá, 3
sloveso
být, 623
být existenční, 624
být frazeologické, 630
být sponové, 627
být zástupné, 625
fázové, 324, 976
inherentně reciproční, 158, 904
inherentně reflexivní, 904
kontroly, 961, 964, 976
kvazifázové, 327
kvazimodální, 327
modální, 302, 976
prázdné, 186
sémantické, 78
syntaktické, 34
zvratné, 904
slovní druh
sémantický, 33
syntaktický, 33
tradiční, 33
slovosled
hloubkový, 182
povrchový, 1056
souřadné spojení
apoziční, 586
důsledkové, 577
důvodové, 585
konfrontační, 570

odporovací, 567
slučovací, 572
stupňovací, 581
vylučovací, 579
souřadnost, 246
členská, 256
smíšená, 256
v modálních predikátech, 307
větná, 256
souvětí
podřadné, 196, 200
souřadné, 246
spojka
podřadicí, 916
souřadicí, 909
společné rozvití, 249, 394, 417
stav, 121, 607
struktura
identifikační, 767
seznamová, 10
seznamová pro cizojazyčné výrazy, 796
souřadná, 247
souřadná vnořená, 247, 264
strukturovaný text, 836
stupeň, 48
subfunktor, 594
subjektivní pořadí, 1057
substantivizace adjektiv, 609
substantivní skupina, 389
substantivum
dějové, 128
kontroly, 977, 1005, 1024, 1031
sémantické, 52
syntaktické, 33
verbální, 128

T

t-lema, 14
reprezentativní, 17, 907, 909, 915
víceslovné, 18
zástupné, 21
technický kořen tektogramatického stromu, 2
tektogramatický strom, 1

U

uvozovky, 929
uzel
atomický, 9, 530
komplexní, 12, 28
kontextově nezapojený, 1061
kontrastivní kontextově zapojený, 1060
kvazikomplexní, 12
nekontrastivní kontextově zapojený, 1060
nově vytvořený se zástupným t-lematem, 393
reprezentující cizojazyčný výraz, 11
reprezentující závislou část frazeologického spojení, 11
řídící, 3
typ uzlu, 8
závislý, 3
zkopírovaný, 393

V

valence, 89
adjektiv, 146
adverbií, 149
sloves, 105
slovesa být, 624–625, 628, 630
substantiv, 123, 175
závislé části frazému, 298
valenční rámec, 92, 95, 1131
frazému, 98
prázdný, 96
sloves cizího původu, 122
složeného predikátu, 99, 334
valenční slovník, 104
vid, 50
vlastní jméno, 775, 933
vlastní ohnisko, 1067
vyplnění valenčního rámce, 149
výpovědní dynamičnost, 1064
výraz, 3
afirmační, 668, 890, 1102
číslovkový, 814, 817, 819
cizojazyčný, 796
identifikační, 759
kontextově nezapojený, 1061
kontrastivní kontextově zapojený, 1060
modifikující souřadicí spojovací výraz, 899
modifikující význam souřadicího spojovacího výrazu, 911, 1105
negační, 668, 890, 1102
nekontrastivní kontextově zapojený, 1060
spojovací souřadicí, 537, 907
spojovací souřadicí složený, 908
užitý metajazykově, 668, 792, 903, 932
ve funkci rematizátoru, 1102
význam
abstraktní, 106
frazeologický, 106
konkrétní, 106

Z

zabudování role, 126
zájmeno
typ neurčitosti, 45
ve funkci adjektiva, 610
ve funkci substantiva, 610
základ, 1100
kontrastivní, 1101
závislost, 87, 196
dvojí, 87, 358
nejednoznačná, 89, 373
závorky, 934

zdvořilost, 44
zkratka, 269, 907
zlomek, 821

Příloha 1. Funkční možnosti výrazových prostředků

Seznamy uvedené v této příloze jsou zpracovány na základě dat PDT2.0. Udávají pro různé formální prostředky (předložky, podřadicí spojky, adverbia a částice) funktory, kterými byla v datech ohodnocena volná doplnění realizovaná právě těmito formami. Uvedeny jsou pouze ty formy, které mají v PDT2.0 více než 50 výskytů, u každé formy jsou pak uvedeny pouze ty funktory, které mají (u dané formy) více než 30 výskytů.

Tabulka 1.1. Předložky a podřadicí spojky

forma	funktor	počet výskytů
aby		456
	AIM	392
	RESL	39
ačkoliv		96
	CNCS	95
bez+2		560
	ACMP	543
během+2		252
	TPAR	248
do+2		3837
	DIR3	2922
	TTILL	677
	EXT	91
	RSTR	45
díky+3		178
	CAUS	176
i když		174
	CNCS	170
jako		77
	CPR	69
jako+1		616
	COMPL	602
jako+4		207
	COMPL	204
jestliže		110
	COND	110
k+3		1661
	DIR3	771
	AIM	529
	REG	169
	TWHEN	59
	RESL	34
	RSTR	31
kdyby		175
	COND	172
když		684
	TWHEN	402
	COND	266
kolem+2		181
	LOC	111

forma	funktor	počet výskytů
koncem+2		97
	TWHEN	97
kromě+2		289
	RESTR	289
kvůli+3		128
	CAUS	127
-li		314
	COND	309
mezi+4		96
	DIR3	96
mezi+7		653
	LOC	594
mimo+4		177
	RESTR	100
	LOC	53
místo+2		81
	SUBS	80
na+2		132
	TFHL	48
na+4		2851
	DIR3	1098
	AIM	640
	TFHL	208
	REG	178
	TOWH	129
	MANN	108
	TWHEN	92
	RSTR	84
	CAUS	81
	INTT	73
	BEN	34
na rozdíl od+2		82
	CPR	82
na+6		4416
	LOC	3920
	TWHEN	179
	REG	103
	RSTR	66
	MANN	59
	MEANS	36

forma	funktor	počet výskytů
na základě+2		136
	CRIT	123
nad+7		265
	RSTR	147
	LOC	86
než		255
	CPR	154
	RESTR	35
než+2		123
	CPR	122
o+4		636
	DIFF	615
o+6		170
	RSTR	71
	TWHEN	48
od+2		990
	TSIN	727
	DIR1	203
po+4		101
	THL	48
po+6		1786
	TWHEN	1488
	DIR2	71
	LOC	68
	MANN	32
	HER	30
pod+4		63
	DIR3	58
pod+7		314
	LOC	133
	MANN	82
	COND	47
podle+2		2113
	CRIT	2089
pokud		524
	COND	505
poté,co		114
	TWHEN	112

forma	funktor	počet výskytů
pro+4		3130
	BEN	2237
	AIM	604
	CAUS	165
	REG	41
prostřednictvím+2		93
	MEANS	93
proti+3		429
	BEN	323
	CPR	64
proto, že		132
	CAUS	132
protože		599
	CAUS	597
před+7		886
	TWHEN	661
	LOC	201
přes+4		267
	DIR2	96
	CNCS	91
přestože		107
	CNCS	107
při+6		1233
	TWHEN	768
	COND	350
	LOC	55
	TPAR	37
s+7		2689
	ACMP	2518
	MANN	49
	REG	33
spolu s+7		154
	ACMP	154
u+2		1272
	LOC	1074
	REG	130
	RSTR	39
v+4		640
	TWHEN	616

forma	funktor	počet výskytů
v+6		17407
	LOC	11947
	TWHEN	3417
	REG	532
	MANN	491
	RSTR	375
	COND	268
	ATT	127
	EXT	102
	MEANS	31
v době+2		58
	TWHEN	58
v oblasti+2		94
	LOC	94
v průběhu+2		74
	TPAR	64
v případě+2		166
	COND	89
	REG	77
v rámci+2		158
	REG	129
v souvislosti s+7		94
	ACMP	61
ve srovnání s+7		56
	CPR	56
vedle+2		120
	RESTR	98
vzhledem k+3		128
	REG	90
	CAUS	37
včetně+2		194
	ACMP	194
vůči+3		177
	REG	174

forma	funktor	počet výskytů
z+2		5086
	DIR1	4356
	CAUS	234
	TFRWH	144
	TSIN	124
	REG	79
	RSTR	43
	MEANS	31
z hlediska+2		56
	REG	55
za+2		295
	COND	175
	TWHEN	75
	TPAR	36
za+4		1320
	CAUS	347
	THL	251
	SUBS	136
	MEANS	82
	REG	63
	EXT	110
	RSTR	55
	DIR3	42
	TWHEN	39
	MANN	32
za+7		260
	LOC	142
	DIR3	57
zatímco		220
	CONTRD	166
	TPAR	54
že		359
	RSTR	148
	RESL	120
	CAUS	43

Tabulka 1.2. Příslovce a částice

Lema	funktor	počet výskytů
asi		511
	EXT	341
	MOD	169
až		81
	EXT	81
brzy		70
	TWHEN	69
bohužel		84
	ATT	84
celkem		144
	EXT	140
co		87
	EXT	84
daleko		68
	EXT	55
denně		65
	THO	56
dlouho		106
	THL	106
dnes		661
	TWHEN	647
dobře		191
	MANN	191
dodnes		55
	TTILL	49
doma		93
	LOC	93
doslova		50
	ATT	46
dost		120
	EXT	60
	RSTR	50
dosud		264
	TTILL	263
dál		56
	THL	41
dále		112
	THL	111
dříve		155
	TWHEN	155

Lema	funktor	počet výskytů
hodně		105
	EXT	64
	RSTR	39
jak		611
	MANN	523
	EXT	88
jasně		56
	MANN	50
jednou		55
	THO	31
jednoznačně		60
	ATT	39
ještě		306
	THL	140
	TWHEN	131
jinak		129
	MANN	121
jistě		119
	MOD	116
již		169
	TWHEN	169
kam		95
	DIR3	95
kde		596
	LOC	595
kdy		601
	TWHEN	601
konečně		60
	TWHEN	51
krátce		114
	MANN	88
letos		335
	TWHEN	334
loni		212
	TWHEN	212
lépe		100
	MANN	99
maximálně		52
	EXT	50
mj		91
	RESTR	89

Lema	funktor	počet výskytů
mnohem		118
	EXT	118
moc		55
	EXT	53
možná		147
	MOD	145
méně		165
	EXT	122
	RSTR	40
nadále		135
	THL	132
nakonec		170
	TWHEN	161
naprosto		81
	EXT	81
nedávno		105
	TWHEN	105
nejdříve		60
	TWHEN	60
nejméně		96
	EXT	91
nejprve		62
	TWHEN	62
nejvíce		102
	EXT	68
	RSTR	34
nijak		58
	MANN	33
nikdy		180
	TWHEN	180
nově		71
	MANN	71
nyní		408
	TWHEN	408
někdy		114
	TWHEN	106
občas		59
	THO	57
oficiálně		60
	MANN	60

Lema	funktor	počet výskytů
okamžitě		72
	TWHEN	72
opravdu		113
	ATT	92
opět		194
	TWHEN	194
osobně		62
	MANN	33
ostatně		59
	ATT	59
pak		367
	TWHEN	367
patrně		60
	MOD	59
plně		50
	EXT	49
pochopitelně		52
	ATT	47
podobně		84
	MANN	83
podstatně		74
	EXT	69
poměrně		88
	EXT	88
poněkud		79
	EXT	79
postupně		105
	MANN	104
potom		53
	TWHEN	53
poté		72
	TWHEN	72
později		191
	TWHEN	191
prakticky		95
	ATT	70
pravděpodobně		84
	MOD	84
prostě		77
	ATT	74

Lema	funktor	počet výskytů
proč		195
	CAUS	192
prý		323
	MOD	318
přece		113
	ATT	104
předem		68
	TWHEN	65
předtím		54
	TWHEN	54
přesně		75
	MANN	54
přibližně		84
	EXT	83
příliš		225
	EXT	216
původně		73
	TWHEN	73
raději		53
	ATT	46
rozhodně		84
	MOD	60
ročně		130
	THO	83
	THL	40
rychle		96
	MANN	96
samozřejmě		161
	ATT	159
sem		58
	DIR3	57
skoro		56
	EXT	56
skutečně		146
	ATT	109
	MOD	30
snad		191
	MOD	185
současně		61
	TWHEN	59

Lema	funktor	počet výskytů
stejně		228
	MANN	212
stále		265
	THL	253
stále		72
	THL	70
tady		97
	LOC	96
tak		622
	MANN	334
	EXT	267
takto		81
	MANN	78
tam		256
	LOC	216
	DIR3	39
tehdy		154
	TWHEN	154
tentokrát		79
	TWHEN	79
teď		140
	TWHEN	139
trochu		101
	EXT	101
tu		204
	LOC	197
téměř		321
	EXT	321
těžko		60
	MANN	39
určitě		77
	MOD	77
už		230
	TWHEN	230
velice		106
	EXT	106
velmi		445
	EXT	445
večer		74
	TWHEN	74

Lema	funktor	počet výskytů
vlastně		137
	ATT	137
vloni		54
	TWHEN	54
vždy		220
	TWHEN	201
vždycky		51
	TWHEN	46
včera		991
	TWHEN	991
většinou		95
	EXT	90
víc		111
	RSTR	59
	EXT	46
více		424
	EXT	214
	RSTR	183
vůbec		247
	EXT	242
výrazně		97
	EXT	66
	MANN	31
zase		53
	TWHEN	53
zatím		452
	TWHEN	445
zcela		266
	EXT	266
zde		251
	LOC	250
zhruba		219
	EXT	219
značně		71
	EXT	71
znovu		177
	TWHEN	173
zpět		70
	DIR3	67
zároveň		107
	TWHEN	105

Lema	funktor	počet výskytů
zítra		65
	TWHEN	65
zřejmě		234
	MOD	232
často		190
	THO	188
údajně		128
	ATT	94
	MOD	33
úplně		64
	EXT	64

Příloha 2. Souřadicí spojovací výrazy a operátory

Seznam obsahuje veškeré souřadicí spojovací výrazy (včetně tzv. složených spojovacích výrazů) a operátory vyskytující se v datech PDT 2.0.

Pravidla anotace souřadicích spojovacích výrazů a operátorů viz 7.16 – „**Souřadicí spojovací výrazy a operátory**“.

V prvním sloupci tabulky jsou vždy t-lemata jednotlivých uzlů reprezentujících celý (složený) souřadicí spojovací výraz nebo operátor, tj. t-lema kořene souřadné struktury a případně t-lemata uzlů reprezentujících výrazy modifikující souřadicí spojku (`functor=CM`). T-lema kořene souřadné struktury je vždy zapsáno tučně.

Seznam je řazený abecedně primárně podle t-lematu kořene souřadné struktury (podle souřadicí spojky, která je jádrem celého spojovacího výrazu), sekundárně podle celého složeného spojovacího výrazu (nebo operátoru), terciárně podle funktoru.

Tabulka 2.1. Souřadicí spojovací výrazy a operátory

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
a	ADVS	4
a	APPS	3
a	CONJ	16032
a	CSQ	5
a	DISJ	3
a	GRAD	2
a	OPER	20
a **a** b c	APPS	1
a ani	CONJ	6
a ani	GRAD	1
a dále	CONJ	4
a dále například	CONJ	1
a dokonce ani	GRAD	3
a dokonce	GRAD	7
a dokonce i	GRAD	9
a dokonce též	GRAD	1
a eventuálně i	DISJ	1
a hlavně	GRAD	23
a i	CONJ	23
a i	GRAD	6
a i proto	CSQ	1
a jen	GRAD	1
a ještě	CONJ	2
a ještě	GRAD	7
a konečně	CONJ	1
a konkrétně	GRAD	1
a nakonec i	GRAD	1
a naopak	CONFR	3
a navíc	GRAD	5
a ne	ADVS	22
a ne pouze	GRAD	1
a ne zdaleka jen	ADVS	1
a nejen	GRAD	4
a nikoliv	ADVS	13
a nikoliv pouze	GRAD	1
a pak	CONJ	2
a pak především	GRAD	1
a potažmo	CSQ	5
a potom	CSQ	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
a právě	CONJ	2
a právě proto	CSQ	1
a proto	CSQ	85
a přece	ADVS	3
a především	CONJ	13
a především	GRAD	11
a přesto	ADVS	3
a přesto ne	ADVS	1
a přímo	CONJ	1
a případně	CONJ	1
a případně	DISJ	2
a případně i	CONJ	2
a přitom	CONJ	6
a rovněž	CONJ	8
a rovněž i	CONJ	1
a řada poslední	CONJ	2
a řada poslední i	CONJ	1
a sice	APPS	4
a současně	CONJ	5
a současně i	CONJ	3
a současně i	GRAD	1
a spíše	ADVS	1
a spíše	GRAD	2
a spíše ten	GRAD	1
a stejně tak	CONJ	5
a tak	CSQ	104
a tak i	CSQ	2
a také	CONJ	78
a také proto	CSQ	1
a tedy	CSQ	24
a tedy i	APPS	1
a tedy i	CSQ	14
a ten	GRAD	1
a ten i	CSQ	3
a též	CONJ	2
a třeba	GRAD	1
a třeba i	GRAD	2
a tudíž ani	CSQ	1
a tudíž	CSQ	23
a tudíž i	CSQ	3
a tudíž také	CSQ	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
a vlastně	GRAD	3
a vlastně i	GRAD	1
a zároveň	CONJ	23
a zároveň i	CONJ	3
a zejména	GRAD	12
a zejména pak	GRAD	1
a zrovna tak	DISJ	1
a zvlášť	GRAD	4
a zvláště	APPS	1
a zvláště	GRAD	3
a zvláště pak	GRAD	1
dále **a**	CONJ	1
dále **a** nakonec	CONJ	1
jednak **a**	CONJ	3
jednak **a** dále	CONJ	2
jednak **a** druhý	CONJ	1
jednak **a** hlavně	GRAD	1
jednak **a** jednak	CONJ	4
jen **a** ne	ADVS	1
jen **a** #Neg	ADVS	1
ale	ADVS	1090
ale	GRAD	2
ale ani	ADVS	1
ale ani	GRAD	4
ale hlavně	GRAD	1
ale i	GRAD	53
ale i například	GRAD	1
ale jen	ADVS	1
ale například i	GRAD	1
ale například také	GRAD	1
ale ne	ADVS	3
ale přece jen	GRAD	1
ale především	GRAD	4
ale přesto	ADVS	6
ale případně i	GRAD	1
ale přitom	ADVS	1
ale spíše	GRAD	1
ale stejně tak	CONJ	1
ale také	GRAD	24
ale také třeba	GRAD	1
ale též	GRAD	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
ale třeba i	GRAD	4
ale zároveň	ADVS	8
ale zároveň i	GRAD	1
ale zato	ADVS	5
ale zejména	GRAD	3
ani **ale** ani	ADVS	2
ani ne **ale** spíše	ADVS	1
i **ale** i	GRAD	1
jednak **ale** hlavně	GRAD	1
ne **ale**	ADVS	9
ne **ale** právě	ADVS	1
ne **ale** spíše	ADVS	1
ne pouze **ale**	GRAD	1
#Neg **ale**	ADVS	1
#Neg **ale**	GRAD	1
#Neg **ale** i	GRAD	1
#Neg **ale** jen	GRAD	2
#Neg **ale** pouze	ADVS	1
#Neg **ale** především	GRAD	1
#Neg **ale** také ani	GRAD	1
#Neg **ale** také	GRAD	1
#Neg jen **ale**	GRAD	4
#Neg jen **ale** hlavně	GRAD	1
#Neg jen **ale** i	GRAD	12
#Neg jen **ale** především	GRAD	3
#Neg jen **ale** také	GRAD	6
#Neg jen **ale** též	GRAD	1
#Neg jenom **ale**	GRAD	1
#Neg jenom **ale** i	GRAD	3
#Neg pouze **ale**	GRAD	5
#Neg pouze **ale** i	GRAD	2
#Neg pouze **ale** například	GRAD	1
#Neg pouze **ale** především	GRAD	2
#Neg pouze **ale** také	GRAD	1
#Neg výhradně **ale** i	GRAD	1
nejen **ale** ani	GRAD	6
nejen **ale** dokonce	GRAD	7
nejen **ale** dokonce i	GRAD	1
nejen **ale**	GRAD	23
nejen **ale** hlavně	GRAD	4
nejen **ale** i	GRAD	111

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
nejen **ale** i přímo	GRAD	1
nejen **ale** ještě	GRAD	1
nejen **ale** naopak	GRAD	1
nejen **ale** především	GRAD	7
nejen **ale** přímo	GRAD	1
nejen **ale** rovněž	GRAD	3
nejen **ale** rovnou	GRAD	1
nejen **ale** také	GRAD	28
nejen **ale** taktéž	GRAD	1
nejen **ale** též	GRAD	2
nejen **ale** třeba také	GRAD	1
nejen **ale** většinou ani	GRAD	1
nejen **ale** zároveň	GRAD	1
nejen **ale** zejména	GRAD	2
nejen že **ale** zejména	GRAD	1
nejenom **ale** i	GRAD	7
nejenom **ale** také	GRAD	2
nejenom **ale** zejména	GRAD	1
nejenomže **ale**	GRAD	1
nejenže **ale** ani	GRAD	1
nejenže **ale**	GRAD	2
nejenže **ale** i	GRAD	3
nejenže **ale** také	GRAD	2
nikoliv **ale**	ADVS	20
nikoliv **ale** naopak	CONFR	1
nikoliv **ale** pouze	GRAD	1
nikoliv **ale** právěže jen	GRAD	1
nikoliv **ale** spíše	ADVS	1
nikoliv jen **ale** hlavně	GRAD	1
nikoliv pouze **ale**	GRAD	1
především **ale** nejen	GRAD	1
především **ale** také	GRAD	1
sice **ale**	ADVS	181
sice **ale** aspoň	ADVS	1
sice **ale** i tak	ADVS	1
sice **ale** přesto	ADVS	1
sice **ale** také	ADVS	1
sice **ale** zároveň	ADVS	1
sice **ale** zato	ADVS	4
třeba **ale** jen	ADVS	1
zejména **ale** i	GRAD	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
alias	APPS	3
aneb	APPS	10
a_nebo	DISJ	6
#Neg **a**	ADVS	1
ani	CONJ	151
ani	GRAD	21
dokonce **ani**	GRAD	1
aniž	ADVS	27
aniž	CONJ	28
aniž tak	ADVS	1
dokonce **aniž**	GRAD	1
převážně **a** také	CONJ	1
sice **a**	CONJ	1
stejně **a** tak	CONJ	1
také **a**	CONJ	1
ať_či	CONJ	1
ať_či	DISJ	3
již **ať_či**	DISJ	1
už **ať_či**	DISJ	2
již **ať** tak také	DISJ	1
ať_nebo	DISJ	7
již **ať_nebo**	DISJ	2
už **ať_nebo**	DISJ	9
a_to	APPS	156
a_to	CONJ	1
a_to	CSQ	3
a_to dokonce	APPS	1
a_to i	APPS	7
a_to ještě	APPS	4
a_to nejen	APPS	2
a_to především	APPS	2
avšak	ADVS	47
avšak i	GRAD	2
sice **avšak**	ADVS	2
zaprvé **a** druhý	CONJ	1
zejména **a** nikoliv	ADVS	1
až	OPER	374
ba	GRAD	7
ba dokonce	GRAD	2
ba dokonce i	GRAD	1
ba i	GRAD	2

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
buď_či	DISJ	2
buď_nebo	DISJ	68
buď_nebo alespoň	DISJ	1
buď_nebo přímo	DISJ	1
buď_nebo případně	DISJ	1
přímo **buď_nebo**	DISJ	1
coby	APPS	1
či	CONJ	426
či	DISJ	240
či alespoň	GRAD	1
či dokonce	GRAD	11
či i	GRAD	1
či jen	DISJ	1
či jenom	GRAD	1
či naopak	CONFR	2
či například	GRAD	1
či přesně	APPS	1
či přesně	GRAD	1
či rovnou	GRAD	1
či spíše	GRAD	2
či vlastně	DISJ	1
či vlastně	GRAD	1
čili	APPS	19
čili	CSQ	1
de_facto	APPS	1
i	CONJ	950
i	GRAD	8
i třeba	CONJ	1
jako	APPS	98
ani tak **jako**	ADVS	1
jako například	APPS	23
jako třeba	APPS	2
ne tak **jako**	GRAD	1
podobně **jako**	CONJ	2
stejně **jako**	CONJ	23
stejně tak **jako**	CONJ	2
stejně tak **jako** tak i	CONJ	1
tak **jako**	ADVS	1
i **jakož** i	CONJ	1
jakož ani	CONJ	1
jakož i	CONJ	11

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
jakožto	APPS	1
jakožto i	CONJ	1
jak_tak	CONJ	90
jak_tak ani	CONJ	1
jak_tak i	CONJ	20
jak_tak i	GRAD	10
jak_tak případně	CONJ	1
jak_tak také	CONJ	1
už **jak_tak**	CONJ	1
jenže	ADVS	23
sice **jenže**	ADVS	1
sice **jenže** také	ADVS	1
jinak	APPS	1
jinak	CSQ	1
jinak	DISJ	4
jinak též	APPS	1
kdežto	CONFR	9
kdežto naopak	CONFR	1
kontra	CONTRA	5
krát	OPER	1
ku	OPER	13
leč	ADVS	12
na	OPER	2
natož	GRAD	7
ani **natož**	GRAD	2
i **natož**	GRAD	1
natož pak	GRAD	3
nebo	APPS	1
nebo	CONJ	104
nebo	DISJ	800
neboli	APPS	15
nebo alespoň	DISJ	11
nebo aspoň	GRAD	1
nebo dokonce	GRAD	12
nebo dokonce i	GRAD	1
nebo i	CONJ	3
nebo i	GRAD	9
nebo jen	GRAD	2
nebo ještě	DISJ	1
nebo naopak	CONFR	3
nebo například	GRAD	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
nebo pouze	GRAD	1
nebo přímo	GRAD	1
nebo přinejmenším	GRAD	2
nebo spíše	GRAD	1
nebo také	CONJ	6
nebo též	CONJ	1
nebo třeba	GRAD	4
nebo třeba jen	GRAD	1
nebo výlučně	GRAD	1
nebo zase	DISJ	1
neboť	REAS	222
nicméně	ADVS	19
sice **nicméně**	ADVS	3
sice sice **nicméně**	ADVS	1
sice **nicméně_však**	ADVS	1
nýbrž	ADVS	53
#Neg pouze **nýbrž_a** především	GRAD	1
#Neg jen **nýbrž**	GRAD	2
#Neg pouze **nýbrž** i	GRAD	1
nejen **nýbrž**	GRAD	1
nejen **nýbrž** i	GRAD	5
nikoliv **nýbrž**	ADVS	7
nikoliv **nýbrž** pouze	ADVS	1
od_do	OPER	90
až **od_do**	OPER	2
od_do až	OPER	19
od_přes_do	OPER	3
od_přes_do až	OPER	8
ovšem	ADVS	55
ovšem	CONJ	1
ovšem nikoliv	ADVS	1
sice **ovšem**	ADVS	11
plus	OPER	8
počínaje_konče	OPER	4
počínaje_přes_po až	OPER	1
přičemž	CONJ	87
takže	CSQ	127
to_jest	APPS	82
to_jest například	APPS	3
to_jest rovněž	APPS	1
to_jest zejména	APPS	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
totiž	APPS	14
totiž	REAS	6
to_znamená	APPS	8
versus	CONTRA	15
však	ADVS	233
jednak **však** především	GRAD	1
přesto **však**	ADVS	3
sice **však**	ADVS	48
sice **však** přesto	ADVS	2
však ne	ADVS	2
však nikoliv	ADVS	5
však přece	ADVS	1
však především	GRAD	1
však zejména	GRAD	1
však zvláště	GRAD	1
zase **však**	ADVS	1
zato **však**	ADVS	1
vždyť	REAS	15
+	CONJ	17
+	OPER	19
x	OPER	27
#Amp	CONJ	15
#Bracket	APPS	709
#Bracket	CONJ	2
#Bracket	DISJ	4
#Bracket eventuálně	DISJ	1
#Bracket hlavně	APPS	1
#Bracket například	APPS	21
#Bracket ne	ADVS	1
#Bracket nikoliv	ADVS	1
#Bracket nikoliv jen	GRAD	1
#Bracket případně	DISJ	1
#Bracket respektive	APPS	2
#Bracket rovněž	APPS	1
#Bracket rovněž i	CONJ	1
#Bracket tedy	APPS	11
#Bracket tedy	CSQ	1
#Bracket tedy i	APPS	1
#Bracket tedy ne	CSQ	1
#Bracket třeba	APPS	2
#Bracket třeba i	APPS	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
#Bracket většinou	APPS	2
#Bracket zejména	APPS	1
#Bracket zejména též	APPS	1
tedy **#Bracket**	APPS	1
#Colon	APPS	656
#Colon	CONJ	488
#Colon	DISJ	1
#Colon	OPER	599
#Colon jednak	APPS	1
#Colon například	APPS	5
#Colon například	GRAD	1
#Colon proto	CSQ	1
#Colon prvý	APPS	1
#Colon tedy	APPS	1
#Colon totiž	APPS	1
#Colon třeba	APPS	2
#Comma	ADVS	6
#Comma	APPS	1423
#Comma	CONFR	1
#Comma	CONJ	4922
#Comma	DISJ	3
#Comma	GRAD	3
#Comma	OPER	5
a **#Comma** b	CONJ	1
až **#Comma** nikoliv	ADVS	1
#Comma alespoň	APPS	2
#Comma ani	APPS	2
#Comma až	GRAD	2
#Comma dále	CONJ	7
#Comma dokonce ani	GRAD	1
#Comma dokonce	GRAD	3
#Comma dokonce i	GRAD	1
#Comma druhý	CONJ	1
#Comma eventuálně	DISJ	3
#Comma hlavně	APPS	6
#Comma i	APPS	1
#Comma i	GRAD	2
#Comma jen	GRAD	3
#Comma jen ne	ADVS	1
#Comma ještě	APPS	1
#Comma jiný	APPS	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
#Comma jmenovitě	APPS	1
#Comma konkrétně	APPS	3
#Comma kupříkladu	APPS	1
#Comma mj	APPS	2
#Comma naopak	CONFR	2
#Comma například	APPS	71
#Comma například i	APPS	1
#Comma navíc	GRAD	3
#Comma ne	ADVS	8
#Comma ne_li	GRAD	2
#Comma neřku	GRAD	1
#Comma neřkuli	GRAD	1
#Comma nikoliv	ADVS	29
#Comma nikoliv jen	GRAD	1
#Comma nota #Forn bene	GRAD	1
#Comma on	APPS	1
#Comma pak	CONJ	4
#Comma popřípadě	DISJ	17
#Comma popřípadě i	GRAD	1
#Comma potažmo	CSQ	1
#Comma pouze	GRAD	1
#Comma proto	CSQ	41
#Comma především	APPS	15
#Comma především	GRAD	5
#Comma především pak	APPS	2
#Comma především pak	GRAD	1
#Comma především tedy	APPS	1
#Comma přesně	APPS	2
#Comma přesně_říci	APPS	1
#Comma přesto	ADVS	5
#Comma převážně	APPS	5
#Comma případně	DISJ	41
#Comma případně i	DISJ	3
#Comma případně i	GRAD	2
#Comma respektive	APPS	23
#Comma respektive	CONJ	13
#Comma respektive	DISJ	9
#Comma rovněž	APPS	2
#Comma řada jeden	APPS	1
#Comma řada poslední	CONJ	1
#Comma spíše	APPS	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
#Comma stejně tak	CONJ	1
#Comma stejně tak i	CONJ	1
#Comma tak	CSQ	7
#Comma také	CONJ	2
#Comma tedy	APPS	137
#Comma tedy	CSQ	7
#Comma tedy i	APPS	5
#Comma tedy i	CSQ	3
#Comma tedy ještě	APPS	1
#Comma tedy ne	APPS	1
#Comma tedy především	APPS	1
#Comma tentokrát	APPS	1
#Comma třeba	APPS	7
#Comma třeba	CONJ	1
#Comma třeba i	APPS	1
#Comma třeba i	GRAD	1
#Comma třebas	APPS	1
#Comma tudíž	APPS	1
#Comma tudíž	CSQ	1
#Comma většinou	APPS	3
#Comma vlastně	APPS	1
#Comma vlastně	GRAD	1
#Comma zároveň	CONJ	1
#Comma zas	ADVS	1
#Comma zas	CONFR	1
#Comma zato	ADVS	17
#Comma zejména	APPS	34
#Comma zejména	GRAD	5
#Comma zejména pak	GRAD	2
#Comma zvláště	APPS	6
dokonce **#Comma**	GRAD	1
i **#Comma** tedy i	APPS	1
jednak **#Comma** druhý	CONJ	1
jednak **#Comma** jednak	CONJ	14
jen **#Comma** nikoliv	ADVS	3
jen **#Comma** nikoliv také	ADVS	1
jen **#Comma** případně	DISJ	1
například **#Comma**	APPS	1
navíc **#Comma**	GRAD	1
ne **#Comma**	ADVS	1
ne **#Comma** tak alespoň	ADVS	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
#Neg **#Comma**	ADVS	1
#Neg **#Comma** pouze	ADVS	1
#Neg jen **#Comma**	GRAD	3
#Neg jen **#Comma** i	GRAD	2
#Neg jenom **#Comma**	GRAD	1
nejen **#Comma** navíc i	GRAD	1
nejen **#Comma** také	GRAD	1
nejenom **#Comma** i	GRAD	1
nejenže **#Comma**	GRAD	1
nejenže **#Comma** navíc	GRAD	1
ne_li **#Comma** tedy	GRAD	1
nikoliv ne **#Comma** ne	CONJ	1
pouze **#Comma** ne_li jen	GRAD	1
pouze **#Comma** nikoliv	ADVS	3
prvý **#Comma** druhý třetí	CONJ	1
prvý dále **#Comma** pak	CONJ	1
především **#Comma** nikoliv	ADVS	2
rovněž **#Comma**	CONJ	1
sice **#Comma**	CONJ	2
sice **#Comma** přesto	ADVS	1
sice **#Comma** zato	ADVS	3
#Dash	APPS	761
#Dash	CONJ	831
#Dash	CONTRA	148
#Dash	OPER	320
#Dash aspoň	APPS	1
#Dash dobře	APPS	1
#Dash dokonce	GRAD	1
#Dash dokonce i	GRAD	1
#Dash konkrétně	APPS	1
#Dash například	APPS	14
#Dash nikoliv	ADVS	1
#Dash proto	CSQ	1
#Dash především	APPS	1
#Dash případně i	GRAD	1
#Dash tedy	APPS	15
#Dash tedy ne	CSQ	1
#Dash třeba	APPS	4
#Dash zejména	APPS	2
#Dash zvláště	APPS	1
jedině **#Dash**	APPS	1

souřadicí spojovací výraz nebo operátor	funktor kořene souřadné struktury	počet výskytů
nikoliv **#Dash**	ADVS	1
#Period3	CONJ	8
#Semicolon	APPS	3
#Semicolon	CONJ	1
#Separ	APPS	15
#Separ	CONJ	124
#Separ	CONTRA	3
#Separ respektive	APPS	1
#Separ respektive	CONJ	2
#Slash	APPS	1
#Slash	CONJ	178
#Slash	DISJ	1
#Slash	OPER	25

Příloha 3. Sekundární předložky

Příloha obsahuje seznam spojení, která mohou být v konkrétním textu sekundární předložkou. Seznam je třeba vnímat jako pomocný. Spojení obsažená v tomto seznamu nejsou sekundární předložkou vždy (k tomu viz i 7.17.1 – „Sekundární předložky“), a naopak jako sekundární předložka mohou být v datech zachycena i jiná spojení, která nejsou obsažená v tomto seznamu; o jejich platnosti jako sekundární předložky je třeba vést ještě diskuzi.

Tabulka 3.1. Seznam sekundárních předložek

předložka	funktor	příklad
bez ohledu na+4	REG	*Badatel pracuje s nadšením bez ohledu na plat.*
bez zřetele k+3	REG	*Úkoly byly zadávány bez zřetele k věku.*
blízko+2	LOC	*Jsou blízko nás.*
	DIR3	*Položil to blízko vázy.*
	DIR2	*Prošli blízko Chrudimi.*
cestou+2	MEANS	*cestou experimentů*
co do+2	REG	*heslo prázdné co do obsahu*
do čela+2	DIR3	*do čela kandidátky*
doprostřed+2	DIR3	*Pokutový kop proměnil dělovkou doprostřed branky.*
dovnitř+2	DIR3	*Soustředění na detail vtahuje posluchače dovnitř zvukového prostoru.*
formou+2	MANN	*Doktorandský stupeň lze studovat na fakultě formou stipendia.*
jménem+2	SUBS	*jménem naší firmy*
koncem+2	TWHEN	*koncem roku*
konče+7	TTILL	*konče večeří*
končíc+7	TTILL	*končíc večeří*
ku prospěchu+2	BEN	*Bylo by to ku prospěchu věci.*
na místo+2	SUBS	*Dělá to na místo žádoucího zdůrazňování kvality života.*
namísto+2	SUBS	*Dělá to namísto žádoucího zdůrazňování kvality života.*
na počest+2	AIM	*Slavili na počest vítězství.*
na roveň+2	DIR3	*Staví slovenské samoplátce na roveň ostatních cizinců.*
naroveň+2	DIR3	*Staví slovenské samoplátce naroveň ostatních cizinců.*
na rozdíl od+2	CPR	*Finanční úřady neočekávají letos na rozdíl od minulého roku návaly při podávání přiznání k dani z příjmů.*
následkem+2	CAUS	*Přivolaný lékař konstatoval smrt, která nastala následkem mnohačetných zlomenin.*
na téma+2	REG	*setkání básníků v belgickém Li na téma Poezie - láska*
na účet+2	BEN	*Přijímají práci na účet domorodců.*
na úkor+2	BEN	*Zvýhodňoval zaměstnance na úkor státní pokladny.*
na úrovni+2	LOC	*na úrovni ministerstev*
	RSTR	*dohoda na úrovni pražských organizací*
na vrub+2	BEN	*Na vrub reformy lze přičíst osm procent.*
na základě+2	CRIT	*na základě dohody*
	CAUS	*Získal medaili na základě vítězství.*
na závěr+2	TWHEN	*Vystoupil na závěr diskuse.*
nedaleko+2	LOC	*Jsou nedaleko nás.*
	DIR3	*Položil to nedaleko vázy.*
	DIR2	*Prošli nedaleko Chrudimi.*
nezávisle na+6	REG	*Komunikační systém musí umožňovat využití všech součástí software nezávisle na umístění pracoviště.*
ohledně+2	REG	*Obdobný pocit mám ohledně demonopolizovaného rozhlasu.*

předložka	**funktor**	**příklad**
oproti+3	CPR	*Oproti tobě je starý.*
	REG	*imunní oproti žloutence*
	CNCS	*oproti očekávání*; *oproti všem zásadám*
poblíž+2	LOC	*Jsou poblíž nás.*
	DIR3	*Položil to poblíž vázy.*
	DIR2	*Prošli poblíž Chrudimi.*
po boku+2	LOC	*Vystupuje často při řešení resortních problémů po boku ministrů.*
počátkem+2	TWHEN	*počátkem dvacátého století*
počínaje+7	TSIN	*Počínaje dneškem přinese časopis popis několika hranic současného poznání.*
počínajíc+7	TSIN	*Počínajíc dneškem přinese časopis popis několika hranic současného poznání.*
po dobu+2	THL	*Zranění si vyžádá léčení po dobu čtyř týdnů.*
pomocí+2	MEANS	*Nejmenovaná firma provádí pod silnicí průraz pomocí vody.*
po stránce+2	REG	*po stránce právních předpisů*
postupem+2	TWHEN	*postupem času*
po vzoru+2	CRIT	*po vzoru Norů*
pro případ+2	AIM	*pro případ potřeby*
prostřed+2	LOC	*prostřed náměstí*
	TWHEN	*prostřed léta*
prostřednictvím+2	MEANS	*Označil podporu středního podnikání prostřednictvím Českomoravské záruční a rozvojové banky za neprůhlednou.*
průběhem+2	TPAR	*Průběhem času (léta) nastaly změny.*
přiměřeně+3	CRIT	*Poslancování se stalo placenou činností a nároky na jeho vykonávání přiměřeně tomu vzrostly.*
při příležitosti+2	TWHEN	*Papež by měl v příštím roce navštívit Olomouc při příležitosti svatořečení blahoslaveného Jana Sarkandra.*
ruku v ruce s+7	ACMP	*ODS řešila tento problém ruku v ruce s opozicí.*
se zřetelem k+3	REG	*Pravidla pro volbu prezidenta ale nelze měnit se zřetelem k momentální politické situaci.*
se zřetelem na+4	REG	*Pravidla pro volbu prezidenta ale nelze měnit se zřetelem na momentální politickou situaci.*
směrem do+2	DIR2	*Vydali se směrem do Prahy.*
	DIR3	*Postav se směrem do místnosti.*
směrem k+3	DIR2	*Vydali se směrem ku Praze.*
	LOC	*Leží směrem k oknu.*
	DIR3	*Odešel směrem ke dveřím.*
	MANN	*Působí směrem k poklesu výroby.*
	REG	*Reprezentovali ho směrem k centru.*
směrem na+4	DIR2	*Vydali se směrem na Prahu.*
	DIR3	*Podívej se směrem na východ.*
směrem od+2	DIR1	*směrem od Prahy*

předložka	**funktor**	**příklad**
směrem proti+3	DIR3	*Postavil se směrem proti oknu.*
	DIR2	*Prošel směrem proti radnici.*
	LOC	*Leží směrem proti oknu.*
s ohledem k+3	REG	*Vars vyvíjel od počátku s ohledem k zájmům jeho tří společníků různorodou činnost.*
s ohledem na+4	REG	*To jsem jí nezaručil s ohledem na pochodující nervy.*
souběžně s+7	TPAR	*Souběžně s přednáškou probíhaly semináře.*
	DIR2	*Souběžně se železnicí vedla silnice.*
současně s+7	TPAR	*Současně s pokračováním mírových jednání však Palestinci chtějí zahájit velkou propagační kampaň.*
společně s+7	ACMP	*Vodička přepadl společně s neznámým spolupachatelem jednu listonošku.*
spolu s +7	ACMP	*Vodička přepadl spolu s neznámým spolupachatelem jednu listonošku.*
s pomocí+2	MEANS	*Většinou fungují normálně s pomocí silných brýlí či dalších speciálních pomůcek.*
s přihlédnutím k+3	REG	*Žáci jsou na různé předměty různě přeskupeny s přihlédnutím ke schopnostem.*
stran+2	REG	*Jednali stran dodávek.*
s výjimkou+2	RESTR	*S výjimkou Alžírska a Egypta dluhy takřka žádný z dlužníků nesplácí.*
tváří v tvář+3	DIR3	*Postavil se tváří v tvář Bohu.*
	LOC	*Stojí tváří v tvář problému.*
úměrně k+3	CRIT	*Hlad koupěchtivých sběratelů po nich roste úměrně k růstu bohatství ve společnosti.*
úměrně s+7	CRIT	*Hlad koupěchtivých sběratelů po nich roste úměrně s růstem bohatství ve společnosti.*
uprostřed+2	LOC	*uprostřed náměstí*
	TWHEN	*uprostřed léta*
u příležitosti+2	TWHEN	*Tiskovinu vydalo město u příležitosti svého 850. výročí.*
uvnitř+2	LOC	*Novináři jsou nezávislý kontrolní orgán uvnitř státu.*
	DIR2	*Hranice jdou uvnitř odvětví.*
v blízkosti+2	LOC	*Nejméně dva minometné granáty vybuchly v neděli večer v blízkosti kostela.*
v čele+2	LOC	*v čele průvodu*
v čele s+7	ACMP	*připravený komisí v čele s Uhdem*
v době+2	TWHEN	*v době konání konference*
v duchu+2	CRIT	*Pokud jim jde o to, zda budou patřit pod Hradec nebo Pardubice, pak je to myšlení v duchu národních výborů.*
v důsledku+2	CAUS	*cirhóza jater v důsledku alkoholismu*
ve formě+2	MANN	*Nepřipadá v úvahu vymáhat rozdíl ve formě náhrady škody.*
	RSTR	*výhra ve formě zájezdu*
ve prospěch+2	BEN	*Očekává se rozsudek ve prospěch Škodovky*
ve shodě s+7	CRIT	*Mečiarovo HZDS ve shodě s průzkumy mínění ohlašuje svůj návrat k moci.*
ve smyslu+2	CRIT	*Nebylo tedy cílem vybrat dodavatele stavby ve smyslu bývalé vyhlášky.*

předložka	**funktor**	**příklad**
ve spojení s+7	ACMP	*Většina skvělých učitelů ve spojení se žvýkačkou ráda mluví o dobytku.*
ve srovnání s+7	CPR	*V první půli letošního roku ve srovnání se stejným obdobím roku loňského stoupl o 47 procent počet útoků na policisty.*
ve světle+2	CRIT	*Varovné hlasy se ve světle této zprávy zdají být lichými.*
ve věci+2	REG	*Homosexuálové nebudou ve věci odškodnění nikterak diskriminováni.*
ve vztahu k+3	REG	*Ve vztahu k majetku se chovají jinak.*
ve znamení+2	MANN	*Centrální trh byl ve znamení akcií KB*
	RSTR	*Berlinale ve znamení debutů oslovilo diváky.*
vinou+2	CAUS	*Stává se to vinou odesílatele, který uvede špatnou adresu.*
vlivem+2	CAUS	*Sochy jsou vlivem ovzduší silně poškozovány.*
v neprospěch+2	BEN	*Jeho saldo momentálně zní v neprospěch ČR.*
v období+2	TWHEN	*V období dešťů mohou zůstávat vysoko v horách.*
	LOC	*Ocitl se v období rozpadu.*
v oblasti+2	LOC	*Společnost působí v oblasti kapitálových trhů zhruba rok.*
v oboru+2	LOC	*Podnikal v oboru kovoprůmyslu.*
v otázce+2	REG	*v otázce vlastnictví*
v podobě+2	MANN	*Dochovala se v podobě překrásného iluminovaného rukopisu.*
	RSTR	*bariéry v podobě státní správy*
v poměru k+3	REG	*Částka vynakládaná na výplatu penzí prudce vzrostla v poměru k HDP.*
v porovnání k+3	CPR	*Obchodní vztahy mezi Českou republikou a Kanadou patřily v minulosti v porovnání k ostatním průmyslově vyspělým zemím k okrajovým.*
v porovnání s+7	CPR	*Obchodní vztahy mezi Českou republikou a Kanadou patřily v minulosti v porovnání s ostatními průmyslově vyspělými zeměmi k okrajovým.*
v procesu+2	TWHEN	*Teprve v procesu legislativního projednávání hledaly, čeho vlastně chtějí věcně docílit.*
	LOC	*Nachází se v procesu rozpadu.*
vprostřed+2	LOC	*vprostřed náměstí*
	TWHEN	*vprostřed léta*
v protikladu k+3	CPR	*v protikladu k zahraniční turistice*
v průběhu+2	TWHEN	*Stalo se to v průběhu cesty.*
	TPAR	*Dělo se to v průběhu cesty.*
v případě +2	REG	*v případě Národní galerie*
	COND	*v případě nehody, nemoci*
v rámci+2	REG	*Japonsko v rámci programu podpory telekomunikační infrastruktury vybuduje do roku 2010 celonárodní informační síť z optických vláken.*
	LOC	*Jde o ceny průměrné, které se začnou v rámci státu výrazně lišit podle druhu paliva.*
	TWHEN	*Její privatizace proběhla v rámci 1. vlny.*
v rozporu s+7	CRIT	*Tento svazek však nebyl v rozporu s platnými předpisy registrován.*
v řadě+2	TWHEN	*V řadě případů zapomínají na jednu věc.*
	LOC	*Působil v řadě redakcí.*
v souhlase s+7	CRIT	*Česká televize bude v souhlase s tiskovým zákonem žalovat TV Nova.*

předložka	**funktor**	**příklad**
v souladu s+7	CRIT	*Česká televize bude v souladu s tiskovým zákonem žalovat TV Nova.*
v souvislosti s+7	ACMP	*Vyšetřovatelé si v souvislosti s korupčním skandálem přišli vyslechnout i dalšího svědka.*
	REG	*trestní oznámení podaná v souvislosti s osobou*
výměnou za+4	SUBS	*Výměnou za srnku dostali několik bažantů.*
v zájmu+2	AIM	*v zájmu čeho*
	BEN	*v zájmu koho*
v závěru+2	TWHEN	*Porada se konala v závěru roku.*
v závislosti na+6	CRIT	*Budou sedět v závislosti na velikosti. kanceláře.*
začátkem +2	TWHEN	*Podle jeho slov důvody k demisi, které začátkem týdne sdělil tisku, trvají.*
za pomoci+2	MEANS	*Prostitutky v Čechách tak za pomoci hotelových recepčních a taxíkářů přežily režim nevlídných starců.*
zároveň s+7	ACMP	*Vláda zároveň s růstem počítá...*
	TPAR	*Zároveň s překladem píšu recenzi.*
závěrem +2	TWHEN	*Závěrem srpna získal závod Pacovských strojíren certifikát německé zkušebny Tüf Bayern.*
zprostřed+2	DIR1	*Manželé Havlovi ji vítají u vrátek objetím, novináři zprostřed dvorku otázkami.*
z titulu+2	CRIT	*Částku vrátí z titulu odpočtu daně.*

Příloha 4. Neslovesná frazeologická spojení

Seznam všech neslovesných frazémů, které se vyskytují v PDT 2.0.

V prvním sloupci je vždy t-lema uzlu pro řídící část neslovesného frazému, v druhém sloupci je uvedeno příslušné t-lema uzlu reprezentujícího závislou část frazému (`functor=DPHR`).

bok	po_boku
cik	cak
co	bůhví
co	dál
co	dál_tím
čas	svého
dále	tak
dát	bože
dejme	tomu
dost	na_tom
druh	svého
duše	mou
hodně	méně
hodně	než
chtě	nechtě
chyba	lávky
jádro	pudla
jak	bůhví
jakž	takž
jinak	jak
jsoucí	na_štíru
kámen	úrazu
kdo	jak_pro
kladívko	ergo
konec	konců
nic	z_ničeho
pád	tím
pečený	vařený
pěst	vlastní
platný	málo
pouštění	žilou
pozdě	bycha_honit
přece	jen
přece	jenom
přicházející	v_úvahu
přitažený	za_vlasy
ruka	v_ruce
sám	od_sebe
sám	o_sobě
sám	pro_sebe
samý	pro_sebe
sem	tam
shoda	okolností
stejně	tak
široko	daleko
šitý	na_míru
tak	jako_tak

tam	ty
trefa	do_černého
tvář	v_tvář
věk	věků
voda	na_mlýn
vpadnutí	do_zad
všechen	všudy
vzatý	na_slovo
vzetí	do_vazby
způsob	svým
zub	nehty

Příloha 5. Slovesa a substantiva kontroly

V této příloze uvádíme seznamy sloves a substantiv kontroly (viz 8.2.4 – „Kontrola“). Jedná se o slovesa a substantiva doposud shromážděná na základě anotovaných dat. U sloves a substantiv uvedených v těchto seznamech jsou v anotovaných datech také zachyceny vztahy kontroly (pokud nastávají). U ostatních sloves a substantiv (a adjektiv), neuvedených v těchto seznamech, jsou vztahy kontroly zachyceny nedůsledně, často pak nejsou zachyceny vůbec.

5.1. Slovesa kontroly

Seznam sloves kontroly (tj. syntetických (jednoslovných) predikátů kontroly), u nichž je v datech zachycena kontrola typu 1, tj. jde o konstrukci sloveso + infinitiv (viz 8.2.4.3 – „Typy konstrukcí s kontrolou a problematika nominalizací“).

Pozor! Jako slovesa kontroly se chovají také všechna modální slovesa v případě, že podle anotačních pravidel popsaných v 5.9.1.1 – „Modální predikáty“ jsou reprezentována samostatným uzlem. V tomto seznamu je neuvádíme.

bavit
bát_se
bránit
bránit_se
cítit_se
dařit_se
dát
dojít
dokázat
donutit
dopomáhat
dopomoci
doporučit
doporučovat
dopřát_si
dovolit
dovolit_si
dovolovat
dovolovat_si
hrozit
chodit
chtít
chystat_se
jet
jezdit
jít
koukat
lze
mínit
mít
motivovat
namáhat_se
napadnout
napomoci
nařídit

naučit
naučit_se
nechat
nutit
obtěžovat_se
obávat_se
odcházet
odejít
odhodlat_se
odlétat
odmítat
odmítnout
odnaučit_se
odvažovat _se
odvážit_se
opomenout
opravňovat
ostýchat_se
osvědčovat_se
plánovat
podařit_se
pokoušet_se
pokusit_se
pomoci
pomáhat
potěšit
povolit
povolovat
pověřit
pověřovat
požadovat
předepsat
předsevzít_si
přestat
přestávat
přesvědčit
přicházet
přijet
přijít
přijíždět
přikazovat
přikázat
přimět
přinutit
přislíbit
přát_si
příslušet
radit
rozhodnout_se
rozmyslit_si
rozpakovat_se
slibovat
slíbit
snažit_se
spěchat
stačit
stát
stihnout

stydět_se
svést
škodit
toužit
troufat_si
troufnout_si
učit_se
učit
ukládat
ukázat_se
uložit
umožnit
umožňovat
unavovat
určit
usilovat
uškodit
uvolit_se
uznat
vadit
velet
vydržet
vyhýbat_se
vyplatit_se
vypomoci
vyžadovat
váhat
zabraňovat
zabránit
zajít
zakazovat
zakázat
zamýšlet
zapomenout
zapomínat
zapovídat
zasloužit
zasloužit_si
zatoužit
zavazovat
zavázat
zavázat_se
začínat
začít
zbýt
zbývat
zdráhat_se
zdát_se
zkoušet
zkusit
zmocnit
znamenat
znemožnit
znemožňovat
zvládnout
zvyknout_si
zůstat
zůstávat

5.2. Složené predikáty kontroly

Seznam složených predikátů kontroly, u nichž je v datech zachycena kontrola typu 1, tj. jde o konstrukci složený predikát + infinitiv (viz 8.2.4.4.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na jmenné části složeného predikátu kontroly“).

cítit potřebu
dát možnost
dát právo
dát příležitost
dávat možnost
dávat naději
dávat právo
dávat šanci
dostat doporučení
dostat prostor
dostat rozkaz
dostat úkol
dostávat příležitost
mít cíl
mít čas
mít čest
mít důvod
mít chuť
mít mechanismus
mít motivaci
mít možnost
mít naději
mít obavu
mít odvahu
mít oprávnění
mít potěšení
mít potíž
mít potřebu
mít povinnost
mít povolení
mít pravomoc
mít právo
mít problém
mít předpoklad
mít příležitost
mít schopnost
mít sílu
mít sklon
mít snahu
mít šanci
mít tendenci
mít touhu
mít úkol
mít zájem
nabízet_se možnost
najít odvahu
náležet právo
naskýtat_se možnost
naskytnout_se možnost
otevírat možnost
otevřít možnost

padnout rozhodnutí
pocítit potřebu
pociťovat potřebu
podávat návod
poskytnout možnost
projevit nezájem
projevit přání
projevit zájem
přijít o možnost
přijít o právo
příslušet oprávnění
sbírat odvahu
učinit pokus
ukládat povinnost
vydat rozkaz
vyjádřit odhodlání
vyjádřit ochotu
vyjádřit přání
vyjádřit připravenost
vyjádřit vůli
vyslovit požadavek
vyvinout snahu
vzniknout povinnost
zanikat povinnost
získat možnost
ztratit chuť
ztratit možnost

Seznam složených predikátů kontroly, u nichž je v datech zachycena kontrola typu 3, tj. jde o konstrukci složený predikát + substantivizace infinitivu (viz 8.2.4.6.1.1 – „Substantivizace infinitivu (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislá na složeném predikátu kontroly“).

Tabulka 5.1. Kontrola typu 3 u složených predikátů

složený predikát	možné formy substantivizace infinitivu
cítit potřebu	(2)
dát možnost	(2)
dát příležitost	(k+3)
dávat možnost	(2)
dávat právo	(na+4)
dávat příležitost	(k+3)
dostat možnost	(2)
dostat povolení	(k+3)
dostat zákaz	(2)
mít čas	(k+3, na+4)
mít důvod	(k+3)
mít chuť	(do+2)
mít možnost	(2, k+3, na+4)
mít naději	(na+4)
mít nárok	(na+4)
mít potíž	(s+7)
mít povolení	(k+3)
mít právo	(2, k+3, na+4)
mít problém	(s+7)
mít prostor	(na+4)
mít příležitost	(k+3)
mít sílu	(k+3, na+4)
mít sklon	(k+3)
mít šanci	(na+4)
mít tendenci	(k+3)
mít zájem	(o+4)
najít možnost	(2)
najít odvahu	(na+4)
otevírat prostor	(pro+4)
otevřít prostor	(pro+4)
podat pokyn	(k+3)
poskytovat možnost	(2)
projevit zájem	(o+4)
projevovat zájem	(o+4)
učinit pokus	(o+4)
vydat pokyn	(k+3)
vydat příkaz	(k+3)
vydat zákaz	(2)
vyjádřit ochotu	(k+3)
vyvíjet tlak	(k+3)

složený predikát	možné formy substantivizace infinitivu
vzniknout povinnost	(2)
zanikat nárok	(na+4)
zanikat právo	(2)
získat povolení	(k+3)
získat příslib	(2)
získat slib	(2)
získávat právo	(na+4)
ztrácet příležitost	(k+3)

5.3. Substantiva kontroly

Seznam substantiv kontroly (substantivizací sloves kontroly), u nichž je v datech zachycena kontrola typu 2, tj. jde o konstrukci: substantivum + infinitiv (viz 8.2.4.5.1 – „Infinitiv (jehož valenční doplnění je kontrolováno) závislý na substantivizaci slovesa kontroly“).

Poznámka: uzly reprezentující tato substantiva nemají u kontroly typu 2 funktor `CPHR`, nejsou tedy součástí složených predikátů.

cesta
cíl
čas
dar
dilema
důvod
hlas
choutka
chuť
konsens
krok
mánie
motivace
možnost
návod
nechuť
neochota
neschopnost
nevůle
nutnost
odhodlání
odvaha
ochota
oprávnění
plán
pokus
postup
potřeba
povinnost
povolení
požadavek
pravomoc
právo
problém
prostor

prostředek
přání
překážka
příležitost
připravenost
riziko
role
rozhodnutí
rozhodování
rozkaz
řešení
sen
schopnost
síla
sklon
slib
snaha
svoboda
šance
tendence
tlak
touha
tradice
úkol
umění
úmysl
úsilí
váhání
vhodnost
volba
vůle
výhoda
zájem
zákaz
záměr
záminka
zásada
závazek
zdatnost
způsobilost
způsob

Seznam obrázků

1. Příkladový tektogramatický strom xx
2. Příkladový tektogramatický strom xxi
3. Příkladový tektogramatický strom xxi
1.1. Tektogramatický strom 4
2.1. Hierarchie typů uzlů tektogramatického stromu 9
4.1. Vztahy sémantických slovních druhů ke slovním druhům tradičním 35
4.2. Vnitřní struktura sémantických substantiv 36
4.3. Vnitřní struktura sémantických adjektiv 37
4.4. Vnitřní struktura sémantických adverbií 38
5.1. Všeobecný aktant 153
5.2. Všeobecný aktant 153
5.3. Blíže nespecifikovaný aktor 155
5.4. Blíže nespecifikovaný aktor 156
5.5. Reciprocita 162
5.6. Reciprocita 163
5.7. Reciprocita 164
5.8. Reciprocita 165
5.9. Reciprocita u substantiv 167
5.10. Reciprocita u substantiv 168
5.11. Reciprocita u substantiv 169
5.12. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními 172
5.13. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními 172
5.14. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními 173
5.15. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními 175
5.16. Zachycení valence slovesa s konkurenčními valenčními doplněními 175
5.17. Zachycení valence substantiva označujícího děj 179
5.18. Zachycení valence substantiva označujícího děj 180
5.19. Zachycení valence substantiva označujícího děj 180
5.20. Zájmena zastupující slova s valencí 182
5.21. Slovesná klauze 186
5.22. Slovesná klauze 187
5.23. Slovesná klauze 187
5.24. Slovesná klauze 188
5.25. Slovesná klauze 188
5.26. Slovesná klauze 189
5.27. Slovesná klauze 189
5.28. Nominativní klauze 193
5.29. Nominativní klauze 193
5.30. Vokativní klauze 194
5.31. Citoslovečná klauze 194
5.32. Souřadné spojení dvou nominativních klauzí 197
5.33. Souřadné spojení dvou citoslovečných klauzí 197
5.34. Souřadné spojení nominativní klauze se slovesnou klauzí 198
5.35. Spojení citoslovečné klauze se slovesnou klauzí 199
5.36. Spojení citoslovečné klauze s nominativní klauzí 199
5.37. Spojení vokativní klauze se slovesnou klauzí 200
5.38. Závislá klauze s elipsou řídícího slovesa 203
5.39. Závislá infinitivní konstrukce 204
5.40. Závislá infinitivní konstrukce 205
5.41. Závislá infinitivní konstrukce 205
5.42. Infinitivem vyjádřená podmínka 206
5.43. Infinitivem vyjádřená podmínka 207
5.44. Ustrnulá infinitivní konstrukce 208
5.45. Závislá participiální konstrukce 209
5.46. Závislá participiální konstrukce 210

5.47. Nekongruentní participiální konstrukce 212
5.48. Nekongruentní participiální konstrukce 212
5.49. Ustrnulá přechodníková konstrukce 214
5.50. Ustrnulá přechodníková konstrukce 215
5.51. Ustrnulá přechodníková předložka 216
5.52. Adjektivum připojené podřadicí spojkou 217
5.53. Adjektivum připojené podřadicí spojkou 218
5.54. Odkazovací slovo „ten“ 224
5.55. Odkazovací slovo „ten“ 224
5.56. Odkazovací slovo „takový“ 226
5.57. Odkazovací slovo „takový“ 227
5.58. Zájmenné příslovce místa ve funkci odkazovacího slova 228
5.59. Zájmenné příslovce místa ve funkci odkazovacího slova 229
5.60. Zájmenné příslovce místa není odkazovacím slovem 230
5.61. Zájmenné příslovce času ve funkci odkazovacího slova 232
5.62. Zájmenné příslovce času ve funkci odkazovacího slova 232
5.63. Výraz „poté“ ve funkci odkazovacího slova 233
5.64. Zájmenné příslovce času není odkazovacím slovem 234
5.65. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova 235
5.66. Zájmenné příslovce ve funkci odkazovacího slova 236
5.67. Nepravá závislá klauze vztažná 237
5.68. Konstrukce se spojovacími výrazem „pročež“ 239
5.69. Konstrukce se spojovacím výrazem „aniž“ 240
5.70. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“ 240
5.71. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“ 241
5.72. Konstrukce se spojovacím výrazem „což“ 242
5.73. Konstrukce s nepravou závislou klauzí účelovou 243
5.74. Konstrukce s nepravou závislou klauzí podmínkovou 244
5.75. Konstrukce spojovacím výrazem „kdežto“ 245
5.76. Konstrukce spojovacím výrazem „takže“ 246
5.77. Souřadná struktura 248
5.78. Zachycení souřadnosti 249
5.79. Společné rozvití souřadně spojených členů 251
5.80. Společné rozvití souřadně spojených členů 251
5.81. Společné rozvití souřadně spojených členů 252
5.82. Doplnění není společným rozvitím souřadně spojených členů 252
5.83. Doplnění není společným rozvitím 254
5.84. Doplnění není společným rozvitím 254
5.85. Doplnění není společným rozvitím 255
5.86. Doplnění není společným rozvitím 255
5.87. Souřadnost větná 259
5.88. Souřadnost větná 260
5.89. Funktory terminálních členů souřadné struktury 262
5.90. Funktory terminálních členů souřadné struktury 262
5.91. Funktory terminálních členů souřadné struktury 263
5.92. Funktory terminálních členů souřadné struktury 263
5.93. Vnořené souřadné struktury 265
5.94. Vnořené souřadné struktury 266
5.95. Společné rozvití u vnořených souřadných struktur 267
5.96. Společné rozvití u vnořených souřadných struktur 268
5.97. Koordinační spojení se zkratkou „apod.“ 270
5.98. Koordinační spojení s rozepsanou zkratkou „a podobně“ 271
5.99. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním pomocí výrazu „a_to“ 272
5.100. Apoziční spojení s dodatečně připojeným doplněním 273
5.101. Smíšená apozice se spojkou „jako“ 275
5.102. Smíšená apozice se spojkou „jako“ 276
5.103. Členská apozice se spojkou „jako“ 277
5.104. Souřadné spojení členů při vyjadřování intervalu 278

5.105. Nespojitá parenteze 279
5.106. Nespojitá parenteze 280
5.107. Parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů 282
5.108. Parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů 282
5.109. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů 283
5.110. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů 283
5.111. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů 284
5.112. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů 285
5.113. Samostatná parentetická klauze 285
5.114. Samostatná parentetická klauze 286
5.115. Samostatná parentetická klauze 286
5.116. Parenteze syntakticky zapojená do větných vztahů 287
5.117. Parenteze syntakticky nezapojená do větných vztahů 288
5.118. Kleslá parenteze 289
5.119. Kleslá parenteze 289
5.120. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi 291
5.121. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi 291
5.122. Obrácený syntaktický vztah mezi klauzemi 292
5.123. Komentář mluvčího typu „Aby bylo jasno“ 293
5.124. Neslovesný frazém 295
5.125. Neslovesný frazém 295
5.126. Neslovesný frazém 296
5.127. Neslovesný frazém 297
5.128. Slovesný frazém 299
5.129. Slovesný frazém 299
5.130. Slovesný frazém 300
5.131. Slovesný frazém 300
5.132. Slovesný frazém 301
5.133. Modální predikát 304
5.134. Negovaný modální predikát 306
5.135. Modální predikát s negovaným plnovýznamovým slovesem 306
5.136. Modální predikát s negovaným plnovýznamovým slovesem 307
5.137. Souřadnost v modálních predikátech 309
5.138. Souřadnost v modálních predikátech 310
5.139. Souřadnost v modálních predikátech 310
5.140. Souřadnost v modálních predikátech 311
5.141. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem 313
5.142. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem 314
5.143. Souřadnost v modálních predikátech s negovaným plnovýznamovým slovesem 315
5.144. Kombinace modálních sloves 317
5.145. Kombinace modálních sloves 317
5.146. Kombinace modálních sloves 318
5.147. Kombinace modálních sloves 319
5.148. Kombinace modálních sloves 320
5.149. Rozvití modálního slovesa 321
5.150. Modální predikát s elipsou plnovýznamového slovesa „pohybu“ 322
5.151. Modální predikát s elipsou plnovýznamového slovesa „pohybu“ 322
5.152. Modální sloveso + jméno v akuzativu 323
5.153. Modální sloveso + závislá klauze 324
5.154. Fázový predikát 325
5.155. Kvazimodální predikát 326
5.156. Kvazifázový predikát 327
5.157. Složený predikát 333
5.158. Dvojí funkce valenčního doplnění složeného predikátu 345
5.159. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění 347
5.160. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění 348
5.161. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění 351
5.162. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění 354

5.163. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění 355
5.164. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění 356
5.165. Zachycení sdílených referenčně totožných valenčních doplnění 357
5.166. Zachycení druhé závislosti u doplňku 359
5.167. Doplněk vyjádřený substantivem 361
5.168. Doplněk vyjádřený substantivem 361
5.169. Doplněk vyjádřený substantivem 362
5.170. Doplněk vyjádřený substantivem 363
5.171. Doplněk vyjádřený substantivem 364
5.172. Doplněk vyjádřený adjektivem 365
5.173. Doplněk vyjádřený adjektivem 366
5.174. Doplněk vyjádřený adjektivem 366
5.175. Doplněk vyjádřený číslovkou 367
5.176. Doplněk vyjádřený číslovkou 367
5.177. Doplněk vyjádřený participiem 368
5.178. Doplněk vyjádřený přechodníkem 369
5.179. Doplněk vyjádřený přechodníkem 370
5.180. Doplněk vyjádřený přechodníkem 370
5.181. Doplněk vyjádřený infinitivem 371
5.182. Doplněk vyjádřený závislou klauzí 372
5.183. Vrstvení doplňků 373
5.184. Předložková skupina a jméno jsou v kontaktním postavení 376
5.185. Předložková skupina a jméno jsou v distančním postavení 377
5.186. Nejednoznačné vztahy volného doplnění vyjádřeného adverbiem 378
5.187. Dvojí funkce jednoho doplnění 380
5.188. Dvojí funkce jednoho doplnění 381
5.189. Vzájemný vztah dvou časových doplnění 383
5.190. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa 384
5.191. Vzájemný vztah dvou časových doplnění 384
5.192. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa 385
5.193. Vzájemný vztah dvou časových doplnění 386
5.194. Vzájemný vztah dvou časových doplnění 386
5.195. Vzájemný vztah dvou doplnění s významem místa 388
5.196. Vzájemný vztah časových doplnění 389
5.197. Shodně skloňovaná substantiva 391
5.198. Shodně skloňovaná substantiva 392
5.199. Aktuální elipsa řídícího slovesa 397
5.200. Aktuální elipsa řídícího slovesa 398
5.201. Aktuální elipsa řídícího slovesa 398
5.202. Aktuální elipsa řídícího slovesa 399
5.203. Gramatická elipsa řídícího slovesa 401
5.204. Gramatická elipsa řídícího slovesa 402
5.205. Gramatická elipsa řídícího slovesa 402
5.206. Aktuální elipsa řídícího substantiva 405
5.207. Aktuální elipsa řídícího substantiva 405
5.208. Aktuální elipsa řídícího substantiva u členských souřadných spojení 407
5.209. Členské souřadné spojení, ve kterém je dána přednost jednodušší struktuře 408
5.210. Gramatická elipsa řídícího substantiva 409
5.211. Elipsa řídící klauze k závislé klauzi adverbiální 411
5.212. Elipsa řídící klauze k závislé klauzi vztažné 411
5.213. Aktuální elipsa obligatorního aktantu 415
5.214. Elipsa obligatorního volného doplnění 417
5.215. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení 418
5.216. Elipsa a princip společného rozvití u souřadného spojení 419
5.217. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění 421
5.218. Konstrukce, ve které není zachycena elipsa neobligatorního doplnění 422
5.219. Aktuální elipsa neobligatorního doplnění 423
5.220. Konstrukce, ve které není zachycena elipsa neobligatorního doplnění 423

6.1. Funktor PRED 431
6.2. Funktor DENOM 432
6.3. Funktor VOCAT 433
6.4. Funktor VOCAT 433
6.5. Funktor VOCAT 434
6.6. Funktor PARTL 435
6.7. Funktor PARTL 435
6.8. Funktor PARTL 436
6.9. Funktor PAR 437
6.10. Funktor TWHEN 457
6.11. Funktor TFHL 459
6.12. Funktorem TFRWH 461
6.13. Funktor THL 464
6.14. Funktor THO 466
6.15. Funktor TOWH 468
6.16. Funktor TPAR 470
6.17. Funktor TSIN 472
6.18. Funktor TSIN 473
6.19. Funktor TTILL 475
6.20. Funktor DIR1 477
6.21. Funktor DIR2 480
6.22. Funktor DIR3 482
6.23. Funktor LOC 485
6.24. Funktor AIM 488
6.25. Funktor CAUS 491
6.26. Funktor CNCS 493
6.27. Funktor COND 496
6.28. Funktor INTT 498
6.29. Funktor ACMP 502
6.30. Funktor ACMP 503
6.31. Funktor ACMP 504
6.32. Funktor CPR 507
6.33. Funktor CRIT 510
6.34. Funktor CRIT 510
6.35. Funktor DIFF 513
6.36. Funktor EXT 516
6.37. Funktor MANN 519
6.38. Funktor MEANS 523
6.39. Funktor REG 526
6.40. Funktor RESL 528
6.41. Funktor RESTR 530
6.42. Funktor ATT 532
6.43. Funktor INTF 534
6.44. Funktor MOD 536
6.45. Funktor PREC 537
6.46. Funktor RHEM 538
6.47. Funktor CPHR 540
6.48. Funktor DPHR 541
6.49. Funktor FPHR 542
6.50. Funktor BEN 545
6.51. Funktor CONTRD 546
6.52. Funktor HER 548
6.53. Funktor SUBS 550
6.54. Funktor SUBS 550
6.55. Funktor APP 554
6.56. Funktor AUTH 556

6.57. Funktor ID 558
6.58. Funktor MAT 560
6.59. Funktor RSTR 563
6.60. Funktor COMPL 565
6.61. Funktor COMPL 565
6.62. Funktor COMPL 566
6.63. Funktor ADVS 569
6.64. Funktor CONFR 571
6.65. Funktor CONJ 573
6.66. Funktor CONTRA 575
6.67. Funktor CONTRA 576
6.68. Koordinační spojení s funktorem CSQ 578
6.69. Funktor DISJ 581
6.70. Funktor GRAD 584
6.71. Funktor REAS 586
6.72. Funktor APPS 589
6.73. Funktor OPER 592
6.74. Funktor CM 593
7.1. Zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum 612
7.2. Zájmeno „ten“ jako syntaktické substantivum 613
7.3. Zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum 614
7.4. Zájmeno „ten“ jako syntaktické adjektivum 615
7.5. Zájmeno „který“ jako syntaktické substantivum 617
7.6. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické substantivum 618
7.7. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické substantivum 619
7.8. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické adjektivum 620
7.9. Zájmeno „který“ jako syntaktické adjektivum 621
7.10. Zájmeno „jaký“ jako syntaktické adjektivum 622
7.11. Zájmeno „který“ jako syntaktické adjektivum 623
7.12. Existenční „být“ 625
7.13. Zástupné „být“ 627
7.14. Verbonominální predikát 629
7.15. Frazeologické „být“ 630
7.16. Neosobní užití slovesa „být“ 632
7.17. Neosobní užití slovesa „být“ 632
7.18. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu 634
7.19. Konstrukce „osobního prožívání“ s aktorem v dativu 634
7.20. Verbonominální predikát 636
7.21. Opisné pasivum 636
7.22. Opisné pasivum 637
7.23. Verbonominální predikát 638
7.24. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“ 640
7.25. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“ 640
7.26. Infinitiv jako aktor v konstrukci se slovesem „být“ 641
7.27. Infinitiv jako patiens v konstrukci se slovesem „být“ 641
7.28. Infinitiv jako volné doplnění v konstrukci se slovesem „být“ 642
7.29. „Být“ + číslovka substantivní nebo adjektivní 643
7.30. „Být“ + číslovka substantivní nebo adjektivní 644
7.31. „Být“ + číslovka adverbiální 644
7.32. Konstrukce „Je vidět Sněžka“ 646
7.33. Konstrukce „Je vidět Sněžku“ 646
7.34. Konstrukce s predikátem „lze“ 647
7.35. Konstrukce „Je vidět Sněžku“ 648
7.36. Konstrukce „Je vidět Sněžku“ 649
7.37. Konstrukce „Je vidět Sněžku“ 650
7.38. Konstrukce „Je vidět Sněžku“ 651
7.39. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa 654

7.40. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa 655
7.41. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa 656
7.42. Přímá řeč jako aktant uvozovacího slovesa 657
7.43. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn infinitiv slovesa pravení 659
7.44. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn přechodník slovesa pravení 660
7.45. Konstrukce s přímou řečí, do které je doplněn přechodník slovesa pravení 661
7.46. Přímá řeč jako aktant substantiva 663
7.47. Přímá řeč jako doplnění s funktorem RSTR 664
7.48. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči 666
7.49. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči 667
7.50. Souřadné spojení uvozovací klauze a přímé řeči 668
7.51. Přímé srovnání 671
7.52. Přímé srovnání 672
7.53. Srovnání pomocí spojky „jako“ 675
7.54. Srovnání pomocí spojky „jako“ 676
7.55. Srovnání pomocí spojky „jako“ 677
7.56. Srovnání pomocí spojky „jako“ 678
7.57. Srovnání pomocí spojky „jako“ 679
7.58. Srovnání pomocí spojky „jako“ 680
7.59. Srovnání pomocí spojky „jako“ 681
7.60. Srovnání pomocí spojky „jako“ 682
7.61. Srovnání pomocí spojky „jako“ 683
7.62. Srovnání pomocí spojky „jako“ 684
7.63. Srovnání pomocí spojky „jako“ 685
7.64. Srovnání pomocí spojky „jako“ 686
7.65. Srovnání pomocí spojky „jako“ 687
7.66. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 689
7.67. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 690
7.68. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 691
7.69. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 692
7.70. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 693
7.71. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 694
7.72. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 695
7.73. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 696
7.74. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 697
7.75. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 698
7.76. Srovnání kvantitativních údajů pomocí spojky „než“ 699
7.77. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů 700
7.78. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů 701
7.79. Zhuštěné lexikální vyjádření srovnávaných jevů 702
7.80. Srovnání pomocí spojky „než“ 705
7.81. Srovnání pomocí spojky „než“ 706
7.82. Srovnání pomocí spojky „než“ 707
7.83. Srovnání pomocí spojky „než“ 708
7.84. Srovnání pomocí spojky „než“ 709
7.85. Srovnání pomocí spojky „než“ 710
7.86. Srovnání pomocí spojky „než“ 711
7.87. Srovnání pomocí spojky „než“ 712
7.88. Srovnání pomocí spojky „než“ 713
7.89. Srovnání pomocí spojky „než“ 714
7.90. Srovnání pomocí spojky „než“ 715
7.91. Srovnání pomocí spojky „než“ 716
7.92. Srovnání pomocí spojky „než“ 717
7.93. Srovnání vyjádřené předložkovou skupinou 718
7.94. Srovnání vyjádřené genitivem jména závislým na komparativu adjektiva 719
7.95. Konstrukce s výrazy „čím - tím“ 721
7.96. Konstrukce s výrazy „čím - tím“ 722
7.97. Konstrukce s výrazy „čím - tím“ 723

7.98. Konstrukce s výrazy „čím - tím“ 724
7.99. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“ 725
7.100. Konstrukce s výrazy „čím dál tím + komparativ“ 726
7.101. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“ 727
7.102. Konstrukce s výrazy „tím + komparativ“ 728
7.103. Konstrukce s významem omezení 729
7.104. Konstrukce s významem omezení 730
7.105. Konstrukce s významem omezení 733
7.106. Konstrukce s významem omezení 734
7.107. Konstrukce s významem omezení 735
7.108. Konstrukce s významem omezení 736
7.109. Konstrukce s významem omezení 737
7.110. Konstrukce s významem omezení 738
7.111. Konstrukce s významem omezení 739
7.112. Konstrukce s významem omezení 740
7.113. Konstrukce s významem omezení 741
7.114. Konstrukce s významem omezení 742
7.115. Konstrukce s významem omezení 743
7.116. Konstrukce s významem omezení 744
7.117. Konstrukce s významem omezení 745
7.118. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“ 746
7.119. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“ 747
7.120. Konstrukce typu „nezbývá než doufat“ 748
7.121. Konstrukce s významem výjimečného slučování 751
7.122. Konstrukce s významem výjimečného slučování 751
7.123. Konstrukce s významem výjimečného slučování 752
7.124. Konstrukce s významem výjimečného slučování 752
7.125. Konstrukce s významem výjimečného slučování 753
7.126. Konstrukce s významem výjimečného slučování 753
7.127. Konstrukce s významem výjimečného slučování 754
7.128. Konstrukce s významem výjimečného slučování 754
7.129. Závislá klauze účinková 756
7.130. Závislá klauze účinková 757
7.131. Závislá klauze účinková 758
7.132. Závislá klauze účinková 759
7.133. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem 764
7.134. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem 764
7.135. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem 765
7.136. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem 765
7.137. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem 766
7.138. Identifikační výraz se skloňovaným řídícím členem 766
7.139. Identifikační struktura 767
7.140. Identifikační struktura 770
7.141. Identifikační struktura 771
7.142. Identifikační struktura 772
7.143. Identifikační struktura 773
7.144. Identifikační struktura 773
7.145. Identifikační struktura 774
7.146. Identifikační struktura 774
7.147. Cizojazyčný výraz 775
7.148. Vlastní jméno 779
7.149. Vlastní jméno 779
7.150. Vlastní jméno 780
7.151. Vlastní jméno 780
7.152. Vlastní jméno 781
7.153. Vlastní jméno 781
7.154. Vlastní jméno 782
7.155. Oficiální zeměpisný název 783

7.156. Vícedílné vlastní jméno osoby 784
7.157. Vícedílné vlastní jméno osoby 784
7.158. Vícedílné vlastní jméno osoby 785
7.159. Pomlčka jako součást názvu 785
7.160. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu 786
7.161. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu 787
7.162. Dvě skloňovaná jména jako součást názvu 787
7.163. Neskloňované jméno v nominativu jako součást názvu 788
7.164. Neskloňované jméno v nominativu jako součást názvu 789
7.165. Aponované obecné rodové jméno 790
7.166. Aponované obecné rodové jméno 791
7.167. Víceslovný cizojazyčný název v pozici nominativu jmenovacího 792
7.168. Jednoslovný cizojazyčný název v pozici nominativu jmenovacího 792
7.169. Meta-užití 794
7.170. Meta-užití 794
7.171. Meta-užití 795
7.172. Meta-užití 796
7.173. Cizojazyčný výraz 798
7.174. Cizojazyčný výraz 799
7.175. Cizojazyčný výraz 799
7.176. Cizojazyčný výraz 800
7.177. Cizojazyčný výraz 800
7.178. Číslovka ve funkci přívlastku (RSTR) 804
7.179. Číslovka základní stojící bez počítaného předmětu 805
7.180. Číslovka adjektivní stojící bez počítaného předmětu 806
7.181. Souřadné spojení počítaných předmětů 807
7.182. Souřadné spojení počítaných předmětů 808
7.183. Číslovka s funkcí „kontejneru“ 809
7.184. Číslovka s funkcí „kontejneru“ 810
7.185. Číslovka s funkcí „nálepky“ 811
7.186. Číslovka s funkcí „nálepky“ 812
7.187. Číslovka s adverbiálním významem 813
7.188. Konkurence číslovky s funkcí přívlastku a s funkcí „kontejneru“ 814
7.189. Číslovka *hodně* ve funkci příslovečného určení 816
7.190. Číslovka *hodně* ve funkci přívlastku 816
7.191. Číslovka *hodně* v pozici doplňku 817
7.192. Číslovka *hodně* v pozici patientu 817
7.193. Složený číslovkový výraz 818
7.194. Složený číslovkový výraz 819
7.195. Složený číslovkový výraz 819
7.196. Složený číslovkový výraz 820
7.197. Zlomek zapsaný číslicemi 821
7.198. Zlomek zapsaný slovy 822
7.199. Matematická operace 823
7.200. Matematická operace 824
7.201. Matematická operace 824
7.202. Matematická operace 825
7.203. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů 826
7.204. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů 827
7.205. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů 827
7.206. Časový interval zachycený pomocí časových funktorů 828
7.207. Prostorový interval zachycený pomocí funktorů místa 829
7.208. Prostorový interval zachycený pomocí funktorů místa 829
7.209. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER) 831
7.210. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER) 832
7.211. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER) 833
7.212. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER) 834
7.213. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER) 835

7.214. Interval zachycený jako souřadná struktura (OPER) 836
7.215. Označení zákonů a vyhlášek 838
7.216. Označení zákonů a vyhlášek 839
7.217. Označení zákonů a vyhlášek 839
7.218. Označení zákonů a vyhlášek 840
7.219. Označení zákonů a vyhlášek 841
7.220. Adresa 843
7.221. Adresa 844
7.222. Adresa 845
7.223. Adresa 846
7.224. Adresa 847
7.225. Adresa 848
7.226. Adresa 849
7.227. Oznámení 850
7.228. Oznámení 851
7.229. Oznámení 852
7.230. Oznámení 853
7.231. Tabulka 855
7.232. Tabulka 857
7.233. Televizní program 858
7.234. Televizní program 859
7.235. Formulář 861
7.236. Formulář 861
7.237. Formulář 862
7.238. Formulář 862
7.239. Formulář 863
7.240. Formulář 864
7.241. Seznam 865
7.242. Bibliografický údaj 867
7.243. Bibliografický údaj 867
7.244. Bibliografický údaj 868
7.245. Bibliografický údaj 869
7.246. Záhlaví, názvy článků a rubrik 870
7.247. Záhlaví, názvy článků a rubrik 870
7.248. Záhlaví, názvy článků a rubrik 871
7.249. Záhlaví, názvy článků a rubrik 872
7.250. Záhlaví, názvy článků a rubrik 873
7.251. Záhlaví, názvy článků a rubrik 874
7.252. Záhlaví, názvy článků a rubrik 875
7.253. Záhlaví, názvy článků a rubrik 876
7.254. Záhlaví, názvy článků a rubrik 876
7.255. Záhlaví, názvy článků a rubrik 877
7.256. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech 878
7.257. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech 878
7.258. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech 879
7.259. Ustálené konstrukce v žurnalistických textech 879
7.260. Tabulky sportovních výsledků 880
7.261. Tabulky sportovních výsledků 881
7.262. Tabulky sportovních výsledků 882
7.263. Tabulky sportovních výsledků 883
7.264. Tabulky sportovních výsledků 884
7.265. Sportovní komentáře 885
7.266. Sportovní komentáře 886
7.267. Sportovní komentáře 887
7.268. Sportovní komentáře 888
7.269. Sportovní komentáře 888
7.270. Jiné složité konstrukce 889
7.271. Sportovní komentáře 890

7.272. Negační morfém jako rematizátor 893
7.273. Negační morfém jako rematizátor 894
7.274. Negační morfém jako rematizátor 894
7.275. Negační morfém jako rematizátor 895
7.276. Negační morfém jako rematizátor 895
7.277. Negační částice jako rematizátor 896
7.278. Afirmační částice jako rematizátor 896
7.279. Afirmační částice jako rematizátor 897
7.280. Afirmační částice jako neslovesná klauze 898
7.281. Afirmační částice jako neslovesná klauze 899
7.282. Negační částice jako neslovesná klauze 899
7.283. Negační částice jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz 901
7.284. Negační morfém jako výraz modifikující souřadicí spojovací výraz 902
7.285. Negační morfém jako rematizátor 903
7.286. Metajazykově užitá afirmační částice 904
7.287. Složený souřadicí spojovací výraz 909
7.288. Sekundární předložka 918
7.289. Sekundární předložka 919
7.290. Potenciální sekundární předložka 919
7.291. Bližší specifikace předložky 920
7.292. Bližší specifikace předložky 921
7.293. Bližší specifikace předložky 921
7.294. Předložková skupina po předložce „místo“ 922
7.295. Interpunkce 927
7.296. Interpunkce 927
7.297. Interpunkce 928
7.298. Interpunkce 928
7.299. Interpunkce 929
8.1. Koreference u zvratných zájmen 940
8.2. Koreference u zvratných zájmen 941
8.3. Koreference u zvratných zájmen 942
8.4. Koreference u zvratných zájmen 943
8.5. Nezvratné zájmeno na místě zájmena zvratného 944
8.6. Koreference vztažných prostředků 946
8.7. Koreference vztažných prostředků 947
8.8. Koreference vztažných prostředků 948
8.9. Koreference vztažných prostředků 949
8.10. Koreference vztažných prostředků 950
8.11. Koreference spojovacího výrazu *což* 952
8.12. Koreference spojovacího výrazu *což* 953
8.13. Koreference spojovacího výrazu *což* 954
8.14. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou 957
8.15. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou 958
8.16. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou 959
8.17. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou 959
8.18. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou 960
8.19. Koreference u doplnění s dvojí závislostí vyjádřeného slovesnou formou 961
8.20. Kontrola 963
8.21. Kontrola 964
8.22. Dva koreferenční vztahy kontroly u jednoho slovesa zároveň 966
8.23. Kontrolujícím členem je aktor 968
8.24. Kontrolujícím členem je patiens 968
8.25. Kontrolujícím členem je adresát 969
8.26. Kontrolujícím členem je volné doplnění místa 969
8.27. Kontrolujícím členem je volný benefaktor 970
8.28. Kontrolujícím členem je doplnění realizované závislou klauzí 971
8.29. Kontrolovaným členem je patiens 972
8.30. Kontrolovaným členem je adresát 972

8.31. Kontrola: infinitiv v pozici aktora 974
8.32. Kontrola: infinitiv v pozici patientu 974
8.33. Kontrola: infinitiv v pozici doplnění s funktorem INTT 975
8.34. Kontrola: infinitiv v pozici doplnění s funktorem INTT 975
8.35. Složený predikát kontroly 982
8.36. Složený predikát kontroly 983
8.37. Složený predikát kontroly 984
8.38. Složený predikát kontroly 985
8.39. Slovesný frazém kontroly 986
8.40. Slovesný frazém kontroly 987
8.41. Verbonominální predikát kontroly 988
8.42. Verbonominální predikát kontroly 989
8.43. Verbonominální predikát kontroly 992
8.44. Verbonominální predikát kontroly 993
8.45. Substantivum kontroly 994
8.46. Verbonominální predikát kontroly 995
8.47. Verbonominální predikát kontroly 996
8.48. Verbonominální predikát kontroly 998
8.49. Verbonominální predikát kontroly 999
8.50. Verbonominální predikát kontroly 999
8.51. Verbonominální predikát kontroly 1000
8.52. Verbonominální predikát kontroly 1001
8.53. Kontrola v konstrukci: „být“ + predikativní adverbium 1002
8.54. Kontrola v konstrukci: „být“+ predikativní adverbium 1003
8.55. Kontrola u predikátu „lze“ 1004
8.56. Kontrola u typu „Je vidět Sněžku“ 1004
8.57. Substantivum kontroly 1006
8.58. Substantivum kontroly 1007
8.59. Substantivum kontroly 1008
8.60. Substantivum kontroly 1009
8.61. Adjektivum kontroly 1010
8.62. Adjektivum kontroly 1011
8.63. Adjektivum kontroly 1012
8.64. Jednoslovný predikát kontroly 1014
8.65. Složený predikát kontroly 1015
8.66. Verbonominální predikát kontroly 1016
8.67. Jednoslovný predikát kontroly s dvojí kontrolou zároveň 1017
8.68. Složený predikát kontroly 1019
8.69. Složený predikát kontroly 1020
8.70. Složený predikát kontroly 1021
8.71. Sloveso kontroly 1022
8.72. Sloveso kontroly 1023
8.73. Substantivum kontroly 1025
8.74. Substantivum kontroly 1026
8.75. Substantivum kontroly 1026
8.76. Substantivum kontroly 1027
8.77. Substantivum kontroly 1028
8.78. Adjektivum kontroly 1029
8.79. Adjektivum kontroly 1030
8.80. Adjektivum kontroly 1031
8.81. Substantivum kontroly 1032
8.82. Adjektivum kontroly 1033
8.83. Adjektivum kontroly 1034
8.84. Kvazikontrola 1036
8.85. Kvazikontrola 1036
8.86. Koreference v recipročních konstrukcích 1038
8.87. Koreference v recipročních konstrukcích 1038
8.88. Koreference v recipročních konstrukcích 1039

8.89. Explicitní koreferovaný člen 1042
8.90. Explicitní koreferovaný člen 1043
8.91. Explicitní koreferovaný člen 1044
8.92. Explicitní koreferovaný člen 1045
8.93. Explicitní koreferovaný člen 1046
8.94. Odkazování k doplnění s funktorem ID 1052
8.95. Odkazování ke dvěma koreferovaným členům 1053
8.96. Odkazování ke dvěma koreferovaným členům 1054
9.1. Kontrastivní kontextově zapojený výraz 1061
9.2. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty 1063
9.3. Kontextově nezapojený výraz nevyjádřený v povrchové podobě věty 1064
9.4. Uspořádání uzlů v tektogramatickém stromě 1066
9.5. Sloveso na druhé pozici ve větě 1067
9.6. Subjektivní pořadí 1067
9.7. Vlastní ohnisko 1068
9.8. Kvaziohnisko 1069
9.9. Kvaziohnisko 1070
9.10. Pořadí kontextově zapojených uzlů ve verbální skupině 1072
9.11. Projektivizace 1076
9.12. Neprojektivní tektogramatický strom 1077
9.13. Aktuální členění a lexikální hodnota výrazu 1079
9.14. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor) 1082
9.15. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor) 1082
9.16. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor) 1083
9.17. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor) 1083
9.18. Aktuální členění a významový druh závislosti (funktor) 1084
9.19. Aktuální členění souřadného spojení 1086
9.20. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí 1087
9.21. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí 1088
9.22. Aktuální členění souřadně spojených nezávislých klauzí 1089
9.23. Aktuální členění závislé adverbiální klauze 1090
9.24. Aktuální členění závislé adverbiální klauze 1091
9.25. Aktuální členění přímé řeči uvozené slovesem 1092
9.26. Aktuální členění otázky zjišťovací 1094
9.27. Aktuální členění otázky zjišťovací 1094
9.28. Aktuální členění otázky zjišťovací 1095
9.29. Aktuální členění otázky zjišťovací 1095
9.30. Aktuální členění otázky zjišťovací 1096
9.31. Aktuální členění otázky doplňovací 1097
9.32. Aktuální členění otázky doplňovací 1098
9.33. Aktuální členění otázky doplňovací 1098
9.34. Aktuální členění otázky doplňovací 1099
9.35. Aktuální členění otázky doplňovací 1099
9.36. Aktuální členění nepřímé otázky 1100
9.37. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1108
9.38. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1109
9.39. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1109
9.40. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1110
9.41. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1111
9.42. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1112
9.43. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1112
9.44. Umístění rematizátorů v tektogramatickém stromě 1113
9.45. Kontextová zapojenost rematizátorů 1115
9.46. Kontextová zapojenost rematizátorů 1115
9.47. Kontextová zapojenost rematizátorů 1116
9.48. Kontextová zapojenost rematizátorů 1116
9.49. Kontextová zapojenost rematizátorů 1117
9.50. Kontextová zapojenost rematizátorů 1117

9.51. Rematizátor v souřadném spojení 1118
9.52. Rematizátor v substantivní skupině 1120
9.53. Rematizátor v substantivní skupině 1121
9.54. Rematizátor v substantivní skupině 1122
9.55. Rematizátor v substantivní skupině 1123

Seznam tabulek

1.1. Hodnoty atributu atree.rf 4
1.2. Hodnoty atributu a/lex.rf 5
1.3. Hodnoty atributu a/aux.rf 5
2.1. Hodnoty atributu nodetype 8
4.1. Hodnoty atributu sempos 39
4.2. Hodnoty gramatému number 41
4.3. Hodnoty gramatému gender 42
4.4. Hodnoty gramatému person 43
4.5. Hodnoty gramatému politeness 44
4.6. Hodnoty gramatému numertype 44
4.7. Hodnoty gramatému indeftype 46
4.8. Hodnoty gramatému negation 47
4.9. Hodnoty gramatému degcmp 48
4.10. Hodnoty gramatému verbmod 49
4.11. Hodnoty gramatému deontmod 49
4.12. Hodnoty gramatému dispmod 50
4.13. Hodnoty gramatému aspect 50
4.14. Hodnoty gramatému tense 51
4.15. Hodnoty gramatému resultative 52
4.16. Hodnoty gramatému iterativeness 52
4.17. Neurčitá pronominální sémantická substantiva 62
4.18. Neurčitá pronominální sémantická adjektiva 67
4.19. Neurčitá kvantifikační sémantická adjektiva 71
4.20. Určitá pronominální sémantická adverbia (místní) 75
4.21. Určitá pronominální sémantická adverbia (časová) 75
4.22. Neurčitá pronominální sémantická adverbia 77
4.23. Neurčitá pronominální sémantická adverbia (místní) 78
4.24. Neurčitá pronominální sémantická adverbia (časová) 78
4.25. Hodnoty atributu sentmod 85
5.1. Struktura valenčního rámce 92
5.2. Třídění substantiv 130
5.3. Hranice mezi všeobecným aktorem a blíže nespecifikovaným aktorem 156
5.4. Hodnoty atributu is_member 247
5.5. Hodnoty atributu is_parenthesis 279
5.6. Hranice mezi složenými predikáty (CPHR) a slovesnými frazémy (DPHR) 357
5.7. Hodnoty atributu compl.rf 358
5.8. Hodnoty atributu is_generated 394
6.1. Hodnoty atributu functor 427
6.2. Vztahy mezi funktory pro efektivní kořeny nezávislých klauzí 430
6.3. Hodnoty atributu is_state 608
7.1. Hodnoty atributu is_dsp_root 651
7.2. Hodnoty atributu is_name_of_person 776
7.3. Hodnoty atributu quot/set_id 930
7.4. Hodnoty atributu quot/type 930
8.1. Hodnoty atributu coref_gram.rf 936
8.2. Hodnoty atributu coref_text.rf 936
8.3. Hodnoty atributu coref_special 936
8.4. Přehled t-lemat pro subjekt infinitivu 973
8.5. Přehled typů koreference 1049
9.1. Hodnoty atributu tfa 1058
9.2. Hodnoty atributu deepord 1064
9.3. Funkční homonymie: rematizátor - adverbiální doplnění 1104
10.1. Atributy technického kořene tektogramatického stromu 1125
10.2. Atributy ostatních uzlů 1126

1.1. Předložky a podřadicí spojky 1144
1.2. Příslovce a částice 1150
2.1. Souřadicí spojovací výrazy a operátory 1159
3.1. Seznam sekundárních předložek 1175
5.1. Kontrola typu 3 u složených predikátů 1187